

Historisch Vooronderzoek

Niet Gesprongen Explosieven

NGE-Verwachtingskaart

Gemeente Den Haag

RO-230053 versie 7.0
20 september 2023

Historisch Vooronderzoek

Niet Gesprongen Explosieven

NGE-Verwachtingskaart Gemeente Den Haag

Opdrachtgever : Gemeente Den Haag

Kenmerk : 74924/RO-230053 versie 7.0

Plaats en datum : Riel, 1 augustus 2023

REASeuro	Naam & functie	Handtekening	Datum
Auteur Versie 1.0 t/m 3.0	Dhr. K. Schuddinck, Historicus		11 juni 2018
Auteur Versie 4.0 t/m 6.0	Dhr. T. van Wijk, Historicus		11 oktober 2023
GIS-ondersteuning	Dhr. J. van Schijndel, GIS-specialist		1 augustus 2023
Gecontroleerd	Dhr. T. Kloosterman, Hoofd Advies		1 augustus 2023
	Dhr. M. Hendriks, Senior Deskundige OOO		1 augustus 2023
Luchtfoto-analyse	Dhr. T. van Wijk, Historicus		1 augustus 2023
	Mevr. M. Kirpestein, Historica		1 augustus 2023
Goedgekeurd door	Dhr. A.P.A.M. van Riel, Algemeen Directeur		20 september 2023
Opdrachtgever	Naam & functie	Handtekening	Datum
Akkoord/handtekening voor gezien	Dhr. D. Peters, Specialist uitvoering, Ingenieursbureau Den Haag		

Informatiebescherming. Op grond van artikel 6:162 BW, mag niets uit dit document worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze, inclusief digitale verwerking, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van REASeuro. De opdrachtgever mag voor intern gebruik duplicaten maken.

INHOUDSOPGAVE

Pagina

1	INLEIDING	8
1.1	AANLEIDING.....	8
1.2	PROJECTLOCATIE EN ONDERZOEKSGBIED	9
1.3	DOEL.....	10
1.4	METHODIEK	10
1.5	ONDERZOEKSUITSLUITING	11
1.6	LEESWIJZER	12
2	INVENTARISATIE BRONNENMATERIAAL	13
3	GRONDGEVECHTEN EN ARTILLERIEBESCHIETINGEN IN MEI 1940	20
3.1	VOORBEREIDINGEN OP DE INVASIE, 1939-1940	20
3.1.1	Opstelling van troepen	20
3.1.2	Opstellingen van luchtafweer.....	23
3.2	DE STRIJD BIJ VliegVELD YPENBURG, 10 MEI 1940.....	24
3.3	DE STRIJD BIJ VliegVELD OCKENBURG, 10-12 MEI 1940.....	33
3.4	DE NASLEEP, 12-14 MEI 1940	42
3.5	CONCLUSIE	43
3.5.1	Analyse overig bronnenmateriaal.....	43
3.5.2	Afbakening NGE-Verwachtingsgebied	45
4	BEOORDELING EN EVALUATIE LUCHTAANVALLEN 1940-1943	48
4.1	10-14 MEI 1940	48
4.1.1	10 mei 1940, bombardement Nieuwe Alexanderkazerne en kamp Waalsdorp.....	48
4.1.2	10 mei 1940, bombardement stelling 13 ^e Bat.Lu.A.	54
4.1.3	10 mei 1940, luchtaanval stelling 23 ^e Bat.Lu.A.	57
4.1.4	10 mei 1940, luchtaanval stelling 164 ^e Bat.Lu.A.....	59
4.1.5	10 mei 1940, luchtaanval stelling 57 ^e Pel.Lu.Mitr.	61
4.1.6	10 mei 1940, luchtaanval stelling 58 ^e Pel.Lu.Mitr.	61
4.1.7	10 mei 1940, luchtaanvallen stelling 63 ^e Pel.Lu.Mitr.	64
4.1.8	10 mei 1940, luchtaanval stelling 3 ^e Peloton Lad.....	65
4.1.9	10 mei 1940, 62 ^e Pel.Lu.Mitr.	66
4.1.10	10 mei 1940, bomafworp Voorburg	67
4.1.11	10 mei 1940, beschieting Junkers Ju-52 op strand Den Haag - Noordwijk.....	69
4.1.12	10 mei 1940, bominslagen Carnegielaan	70
4.1.13	14 mei 1940, bombardement militaire colonne Nootdorp	71
4.2	NA MEI 1940 T/M 31 DECEMBER 1940.....	73
4.2.1	17 mei 1940, Binckhorstpolder	73
4.2.2	12 juni 1940, onschadelijk maken van een bom.....	74
4.2.3	Nacht 19/20 juni 1940, Treilerweg	74
4.2.4	29 juli 1940, verwijdering blindganger Laan van Poot 351	77
4.2.5	Nacht 3/4 augustus 1940, Valkenboskade, Dalton H.B.S.	78
4.2.6	Nacht 16/17 augustus 1940, Haagse Bos.....	82
4.2.7	Nacht 7/8 september 1940, Kamp Waalsdorp	82
4.2.8	10 oktober 1940, duingebied Den Haag – Wassenaar.....	83

4.2.9	25 oktober 1940, polder van Biesland (Pijnacker).....	85
4.2.10	28 oktober 1940, weiland nabij Lozerlaan	87
4.2.11	29 oktober 1940, Ripperdastraat	89
4.2.12	8 november 1940, Loosduinen	94
4.2.13	16 november 1940, Loosduinen.....	97
4.2.14	21 november 1940, aangetroffen brandbommen	99
4.2.15	5 december 1940, Reepstraat	100
4.3	1941.....	101
4.3.1	8 februari 1941, Schimmelweg (Rijswijk – Den Haag)	101
4.3.2	15 februari 1941, Scheveningselaan (Kijkduin).....	102
4.3.3	2 maart 1941, Westeinde	104
4.3.4	7 maart 1941, Ockenburg	107
4.3.5	3 juni 1941, emplacement Scheveningen, Gevers Deynootstraat en omgeving	108
4.3.6	4 juni 1941, emplacement Station Staatsspoor	111
4.3.7	Nacht 26/27 juni 1941, Bovendijk (Wateringen).....	113
4.3.8	Nacht 3/4 juli 1941, Frederikskazerne en Wateringen	114
4.3.9	6 juli 1941, Bronovo – wijk Duinzicht	116
4.3.10	16 juli 1941, Meer en Bos.....	120
4.3.11	21 juli 1941, Strijkkade (Wateringen)	121
4.3.12	30 juli 1941, Loosduinen.....	122
4.3.13	1 augustus 1941, Kiplaan – Eiberplein	124
4.3.14	Nacht 14/15 augustus 1941, Zuiderpark en Escampolder	126
4.3.15	Nacht 16/17 augustus 1941, Westduinen (boerderij van der Made)	129
4.3.16	Nacht 10/11 oktober 1941, Westduinen (boerderij van Van der Made)	130
4.3.17	7 november 1941, Radiostation Scheveningen.....	131
4.4	1942.....	131
4.4.1	14 januari 1942, Kijkduin	132
4.4.2	14 januari 1942, Nieboerweg (Duindorp).....	132
4.4.3	14 januari 1942, Wilsveen (Leidschendam).....	133
4.4.4	15 januari 1942, Scheveningse Bosjes - Bankastraat	135
4.4.5	28 januari 1942, Alexanderplein – Clingendael	139
4.4.6	10 april 1942, Laan van Meerdervoort.....	145
4.4.7	20 mei 1942, Laan van Meerdervoort, Palestrinaweg en omgeving Loosduinen.....	149
4.4.8	1/2 juni 1942, Rijswijk.....	150
4.4.9	5/6 juni 1942, Lozerlaan	152
4.4.10	28 juli 1942, Lozerlaan.....	153
4.4.11	1 september 1942, Vliet – veiling Veur.....	155
4.4.12	29 november 1942, station Leidschendam - Voorburg	157
4.4.13	2 december 1942, Tapijtweg	157
4.5	1943.....	159
4.5.1	27 januari 1943, Escampolder.....	159
4.5.2	4 mei 1943, Telefoon dienst en Elektrisch Bedrijf.....	160
4.5.3	Nacht 16/17 juni 1943, Radio Scheveningen	162
4.5.4	19 juni 1943, binnenstad Den Haag	163
5	BEORDELING EN EVALUATIE LUCHTAANVALLEN 1944-1945	165
5.1	LUCHTAANVALLEN 1944	165
5.1.1	10 april 1944, treinbeschieting Den Haag – Leiden.....	165
5.1.2	11 april 1944, Huis Kleykamp	166
5.1.3	8 september 1944, Nootdorp.....	172

5.1.4	1 september 1944, treinbeschietingen	173
5.1.5	18 oktober 1944, Petuniaplein	173
5.1.6	2 november 1944, gebouw in kaartvierkant qD.7290	175
5.1.7	11 december 1944, emplacement Staatsspoor	176
5.1.8	24 december 1944, parkflat Marlot	180
5.1.9	31 december 1944, Pletterijkade en omgeving	183
5.2	LUCHTAANVALLEN 1945	184
5.2.1	1 januari 1945, Voorburg – Leidschendam	184
5.2.2	14 februari 1945, spoorbrug Den Haag – Gouda	187
5.2.3	21 februari 1945, villa Welgelegen (Rijswijk)	188
5.2.4	3 maart 1945, Bezuidenhout	190
5.2.5	4 maart 1945, Flak-batterij op coördinaat qD.604939	198
5.2.6	13 maart 1945, Parkweg	201
5.2.7	14 maart 1945, kustverdediging op coördinaat qD.642970	202
5.2.8	18 maart 1945, spoorlijn op coördinaat qD.705920	204
5.2.9	20 maart 1945, wegkruising in kaartvierkant qD.6886	207
5.2.10	20 maart 1945, spoorknooppunt op qD.684928	210
5.2.11	21 maart 1945, brug en spoorlijn in Voorburg (qD.688905)	216
5.2.12	22 maart 1945, H.T.M.-remise en omgeving	221
5.2.13	22 maart 1945, spoorlijn in kaartvierkant qD.6891 en qD.7090	228
5.2.14	24 maart 1945, spoorbrug bij Voorburg (qD.709893)	232
5.2.15	30 maart 1945, spoorbrug in kaartvierkant qD.6788	234
5.3	HAAGSE BOS	236
5.4	W.S.M.-REMISE LOOSDUINEN	251
5.5	HOTEL PROMENADE	256
5.6	BATAAFSE IMPORT MAATSCHAPPIJ	260
5.7	VIADUCT HOPPLEINSPoorLIJN EN RIJksWEG 12	265
5.8	GRENSGEBIED DEN HAAG – WASSENAAR	270
5.8.1	22 februari 1945, Bombardement op filmstudio Oosterbeek	270
5.8.2	Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg	273
5.8.3	Landgoed Duindigt en omgeving	279
5.8.4	Bombardementen op de Ravelijn, maart 1945	285
5.9	GRENSGEBIED DEN HAAG – RIJSWIJK	291
5.10	OP LUCHTFOTO'S WAARGENOMEN (SOLITAIRE) KRATERS	295
5.11	EERDER ONDERZOEK NIEUWEG-LEUGENBRUG	298
6	BEORDELING EN EVALUATIE VliegVELD YPENBURG	302
6.1	MOBILISATIE EN DUITSE INVAL (28 AUGUSTUS 1939 – 14 MEI 1940)	302
6.2	DUITSE BEZETTING	303
6.3	DUITSE STELLINGEN	304
6.4	LANCERING V-WAPENS	308
6.5	BOMBARDEMENTEN OP YPENBURG	309
6.6	BEVRIJDING EN NAOORLOGS GEBRUIK	320
6.7	CONCLUSIE	323
7	VliegVELD OCKENBURG	324
7.1	MOBILISATIE EN DUITSE INVAL	324
7.2	SCHEINFLUGHAFEN NR. 19	326
7.3	BOMBARDEMENTEN OP SCHIJNVliegVELD OCKENBURG	328
7.4	BOMBARDEMENTEN OP V-WAPENSTELLINGEN OP OCKENBURG-BLOEMENDAAL	330
7.5	NAOORLOGS GEBRUIK	336

7.6	CONCLUSIE	338
-----	-----------------	-----

8 BEOORDELING EN EVALUATIE NEERGESTORTE VLIEGTUIGEN EN V-WAPENS 339

8.1	NEERGESTORTE VLIEGTUIGEN.....	339
8.1.1	Duitse vliegtuigcrashes in mei 1940.....	339
8.1.2	Nederlandse en geallieerde vliegtuigcrashes in mei 1940.....	341
8.1.3	Duitse vliegtuigcrashes tijdens de oorlog.....	341
8.1.4	Vickers Wellington tussen Poeldijk en Loosduinen, 27/28 augustus 1942.....	342
8.1.5	Hawker Typhoon in Scheveningen, 13 januari 1943.....	343
8.1.6	Vickers Wellington in Loosduinen, 25/26 mei 1943.....	344
8.1.7	Hawker Typhoon in Loosduinen, 13 november 1943.....	345
8.2	V-WAPENS.....	346
8.2.1	Inslagen V-wapens.....	348
8.2.2	Naoorlogse meldingen over V-wapens.....	353
8.2.3	Informatie EODD en opsporingsbedrijven.....	355
8.2.4	Conclusie.....	357

9 BEOORDELING EN EVALUATIE MILITAIRE INFRASTRUCTUUR 359

9.1	RICHTLIJNEN MILITAIRE INFRASTRUCTUUR.....	359
9.1.1	Verdedigingswerken.....	360
9.1.2	Geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen.....	361
9.1.3	Loopgraven en wapenopstellingen.....	362
9.1.4	Tankgracht.....	363
9.2	NEDERLANDSE STELLINGEN IN MEI 1940.....	364
9.3	STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN – STELLINGEN LANGS DE KUST.....	366
9.3.1	Batterie Scheveningen-Nord, Stützpunkt XXXX ML.....	367
9.3.2	Oostduinen, Stützpunkt XXXXI H.....	369
9.3.3	Boulevard, Stützpunkt XXXXII MH.....	371
9.3.4	Haven Scheveningen, Stützpunkt XXXXIII H.....	373
9.3.5	Radio Scheveningen, Stützpunkt XXXXIIIa en XXXXIIIb.....	375
9.3.6	Flak Batterie Westduinen, Stützpunkt XXXXIIIc H.....	377
9.3.7	Batterie Westduinen, Stützpunkt XXXXIV M.....	379
9.3.8	Kijkduin, Widerstandsnest 66 HM.....	381
9.3.9	Kijkduin, Widerstandsnest 67 HL.....	382
9.3.10	Kijkduin, Widerstandsnest 68 H.....	384
9.4	STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN – STELLINGEN AAN DE LANDZIJDE.....	386
9.4.1	Widerstandsnest 301.....	386
9.4.2	Widerstandsnest 302.....	388
9.4.3	Widerstandsnest 310.....	390
9.4.4	Widerstandsnest 311.....	391
9.4.5	Widerstandsnest 312, 313, 314, 315, 316 en 317.....	393
9.5	OVERIGE STELLINGEN BINNEN STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN.....	398
9.5.1	Batterie Wasserturm, Stützpunkt XXXXIa H.....	398
9.5.2	Widerstandsnest 318.....	400
9.5.3	Widerstandsnest 324.....	402
9.5.4	Bosjes van Poot, Stützpunkt XXXXVI(a)H.....	402
9.5.5	Bosjes van Poot, Widerstandsnest 325.....	403
9.5.6	Westduinen, Stützpunkt XXXXVL.....	404
9.5.7	Geschutbunker Nieboerweg-Houtrustweg.....	405
9.6	STÜTZPUNKT CLINGENDAEL.....	407
9.6.1	Widerstandsnest 302a.....	407

9.6.2	Widerstandsnest 303 en 303a.....	408
9.6.3	Widerstandsnest 304, 305 en 306	409
9.6.4	Widerstandsnest 307 en 308	411
9.6.5	Widerstandsnest 309	412
9.6.6	Widerstandsnest 320	413
9.6.7	Widerstandsnest 321	414
9.6.8	Widerstandsnest 322	415
9.7	STELLINGEN BUITEN STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN	417
9.7.1	Freie Küste – Widerstandsnest 1 H, 3 H en 4 H.....	417
9.7.2	Widerstandsnest 2 H.....	420
9.7.3	Overige stellingen.....	422
9.8	TOTAALOVERZICHT VAN NGE-VERWACHTINGSGBIEDEN.....	422
10	BEOORDELING EN EVALUATIE MIJNENVELDEN	425
10.1	MIJNENVELDEN OP HET LAND	425
10.1.1	Landmijnen verdacht gebied.....	427
10.1.2	Geregistreerd Mijneveld – alle mijnen geruimd.....	427
10.1.3	Geregistreerd Mijneveld – feitelijke onderbouwing van vermiste mijnen	428
10.1.4	Geregistreerd Mijneveld – geen feitelijke onderbouwing van vermiste/overtallige mijnen 429	
10.1.5	Informatie MMOD.....	445
10.1.6	Meldingen over mijnen in archief.....	447
10.1.7	Naoorlogs aangetroffen mijnen: EODD	450
10.1.8	Mijnen op het strand	451
10.1.9	Conclusie mijnenvelden op het land	454
10.2	MIJNENVELDEN OP ZEE	454
11	MILITAIR OEFENTERREIN	458
11.1	MILITAIRE OEFENINGEN	458
11.2	BEPROEVINGSTERREIN COMMISSIE VAN PROEFNEMING	458
12	OVERIGE OORLOGSHANDELINGEN	463
12.1	MUNITIEDUMP EN MUNITIEOPSLAG.....	463
12.1.1	Munitiedump	463
12.1.2	Munitieopslag.....	464
12.2	BLINDGANGERS VAN LUCHTAFWEERGESCHUT (LUA).....	466
12.3	AANGESPOELDE MUNITIE	468
13	MAXIMALE PENETRATIEDIEPTE	470
13.1	WERKWIJZE.....	470
13.2	RESULTATEN MAXIMALE PENETRATIEDIEPTE.....	470
14	LEEMTEN IN KENNIS EN NGE-VERWACHTINGSGBIEDEN	473
14.1	LEEMTEN IN KENNIS	473
14.1.1	Leemten in kennis gevechten mei 1940.....	473
14.1.2	Leemten in kennis luchtaanvallen mei 1940 – 1943.....	473
14.1.3	Leemten in kennis luchtaanvallen 1944-1945	474
14.1.4	Leemten in kennis vliegveld Ypenburg	474
14.1.5	Leemten in kennis vliegveld Ockenburg.....	474
14.1.6	Leemten in kennis neergestorte vliegtuigen.....	474
14.1.7	Leemten in kennis militaire infrastructuur.....	475

14.1.8	Leemten in kennis V-Wapens.....	475
14.1.9	Leemten in kennis mijnenvelden	475
14.1.10	Leemten in kennis militair oefenterrein	475
14.1.11	Leemten in kennis overige oorlogshandelingen	475
14.2	HET VASTSTELLEN EN AFBAKENEN VAN NGE-VERWACHTINGSGBIEDEN.....	476
14.3	SOORT, HOEVEELHEID, EN VERSCHIJNINGSVORM VERMOEDE NGE.....	476
15	CONCLUSIE EN ADVIES.....	480
15.1	CONCLUSIE HVO-NGE.....	480
15.2	ADVIES.....	480
15.2.1	Offshore risico's	482
15.2.2	Protocol spontaan aantreffen van NGE.....	482
15.2.3	Actualisatie NGE-Verwachtingskaart.....	482
16	BIJLAGEN	484
BIJLAGE 1	BEGRIPPENLIJST (4 BLADEN)	485
BIJLAGE 2	WETTELIJK KADER.....	489
BIJLAGE 3	GERAADPLEEGDE LITERATUUR	492
BIJLAGE 4	GERAADPLEEGDE NEDERLANDSE ARCHIEVEN	565
BIJLAGE 5	OVERZICHT LUCHTFOTO'S.....	685
BIJLAGE 6	UITSNEDE GEALLIEERDE STAFKAART EN THE NATIONAL ARCHIVES.....	692
BIJLAGE 7	DEFENCE OVERPRINT	695
BIJLAGE 8	NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION	697
BIJLAGE 9	BUNDESARCHIV FREIBURG (BAMA) EN BERLIN-LICHTERFELDE (BABL)	701
BIJLAGE 10	EODD: MUNITIERUIMRAPPORTEN.....	717
BIJLAGE 11	EODD: MIJNENVELDKAART EN MMOD	722
BIJLAGE 12	IN HET VERLEDEN UITGEVOERDE ONDERZOEKEN.....	729
BIJLAGE 13	VERLIESREGISTER STUDIEGROEP LUCHTOORLOG (SGLO)	743
BIJLAGE 14	V-WAPENS (VERGELTUNGSWAFFEN.NL)	748
BIJLAGE 15	LOCATIEDESKUNDIGEN EN INTERNET.....	752
BIJLAGE 16	WERKINSTRUCTIE 'AANTREFFEN 4 LB. STAAFBRANDBOMMEN'.....	753
BIJLAGE 17	CHECKLIST EN VERZENDLIJST	755
BIJLAGE 18	OVERZICHT GEBEURTENISSENLIJSTEN	756
BIJLAGE 19	TEKENINGEN.....	757
	Tekening 01A: Gebeurtenissenkaart: EODD en archiefmeldingen	757
	Tekening 01B: Gebeurtenissenkaart: Militaire infrastructuur.....	757
	Tekening 01C: Gebeurtenissenkaart: Inventarisatiepunten en mijnen.....	757
	Tekening 02: Totaalbeeld NGE-Verwachtingsgebieden	757
	Tekening 03: Vrijgegeven gebieden en informatie Addenda Saricon.....	757

1 INLEIDING

In dit hoofdstuk is beschreven wat de aanleiding is voor het uitvoeren van het Historisch Vooronderzoek-Niet Gesprongen Explosieven (HVO-NGE) voor de gehele gemeente Den Haag. Daarnaast zijn het onderzoeksgebied, het doel van het onderzoek en de methodiek beschreven. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een leeswijzer.

1.1 AANLEIDING

De Gemeente Den Haag is gedurende de Tweede Wereldoorlog getroffen door oorlogsgeweld. In 2017/2018 heeft REASeuro een gemeentebrede 'CE-bodembelastingkaart'¹ opgesteld voor de gemeente Den Haag waarin inzichtelijk is gemaakt in welke delen van de gemeente Den Haag nog NGE kunnen worden aangetroffen. Zoals is gebleken uit het onderzoek uit 2017/2018 zijn diverse Verwachtingsgebieden met betrekking tot NGE aanwezig in de gemeente Den Haag, waarbinnen mogelijk NGE kunnen zijn achtergebleven.

In 2017/2018 werden voor de 'CE Bodembelastingkaart' reeds zeer uitvoerige brononderzoeken en bronanalyses uitgevoerd. Het bronmateriaal dat destijds werd geraadpleegd voldeed ruimschoots aan de eisen die binnen het toenmalige Werkveldspecifiek Certificatieschema voor het Systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE) werden gesteld aan een Historisch Vooronderzoek. Per 1 januari 2021 is het Werkveldspecifiek certificatieschema voor het systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE) vervallen. Hierdoor bestaan er geen wettelijke richtlijnen meer voor het uitvoeren van een HVO-NGE. Per 1 januari 2021 is wel het Certificatieschema voor het Opsporen van Ontploffbare Oorlogsresten (CS-OOO) van kracht, echter bevat dit certificatieschema geen richtlijnen met betrekking tot het HVO-NGE. In samenwerking tussen de organisatie Samenwerking Infrabeheerders voor het Veilig Omgaan met de Ondergrond in Nederland (SIVOON), Platform Blindgangers, Vereniging voor Explosieven Opsporing (VEO) en Vereniging van Waterbouwers is daarom het private Certificatieschema Vooronderzoek en Risicoanalyse Ontploffbare Oorlogsresten (CS-VROO-01) ontwikkeld. Deze samenwerking wordt daarbij ondersteund door Stichting VOMES. Stichting VOMES verzorgt een registratiesysteem voor beroepsgroepen die werken met explosieve stoffen en die ontploffbare oorlogsresten opsporen. Tevens is Stichting VOMES schemabeheerder voor certificatieschema's in het werkveld van NGE.

De aanleiding voor de ontwikkeling van het CS-VROO is het besluit van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) om de eisen voor het HVO-NGE uit het WSCS-OCE te schrappen. Het Centraal College van Deskundigen Ontploffbare Oorlogsresten (CCvD-OO) heeft uitgesproken het onverminderd van belang te vinden dat er een certificatiernorm beschikbaar blijft met daarin de eisen voor het HVO-NGE en de PRA-NGE. In het CS-VROO-01 wordt verwezen naar het document "Nadere bepalingen voor het beoordelen van bronnenmateriaal en afbakening verdacht gebied" (CS-VROO-02). Dit document is als ontwerp gepubliceerd, gelijktijdig met de publicatie van het certificatieschema.

Door de hoge eisen die REASeuro stelt aan het uitvoeren van brononderzoek, voldoet dit onderzoek uit 2017/2018 nog steeds aan de eisen die gesteld zijn in het Certificatieschema Vooronderzoek en

¹ Tegenwoordig wordt door REASeuro de term NGE-Verwachtingskaart gehanteerd.

Risicoanalyse Ontploffbare Oorlogsresten (CS-VROO). Echter, in het rapport van 2017/2018 werd het vaststellen van NGE-Verwachtingsgebieden (destijds NGE-Risicogebieden genoemd) gedaan conform de richtlijnen die binnen het WSCS-OCE waren vastgesteld. Een groot deel van deze richtlijnen is sinds 2017/2018 herzien: diverse ontwikkelingen hebben plaatsgevonden met betrekking tot de afbakening van NGE-Verwachtingsgebieden, waardoor gerichter kan worden bepaald waar wel of niet sprake is van mogelijk achtergebleven NGE in de bodem. Zo zijn binnen het CS-VROO enkele nieuwe afbakeningsrichtlijnen opgenomen.

Op het moment van schrijven worden het CS-VROO-01 en CS-VROO-02 geëvalueerd. In dat kader vindt een cross-check plaats met de door Sivoon ontwikkelde "Richtlijn voor het opstellen van een RI&E ontploffbare oorlogsresten". De Sivoon Richtlijn² zal worden geïntegreerd in het CS-VROO-02³. Wij zullen zorg dragen dat de actualisatie van de NGE-Verwachtingskaart voldoet aan de laatste vigerende richtlijnen, waarbij zowel gekeken zal worden naar het CS-VROO als de Sivoon Richtlijn.

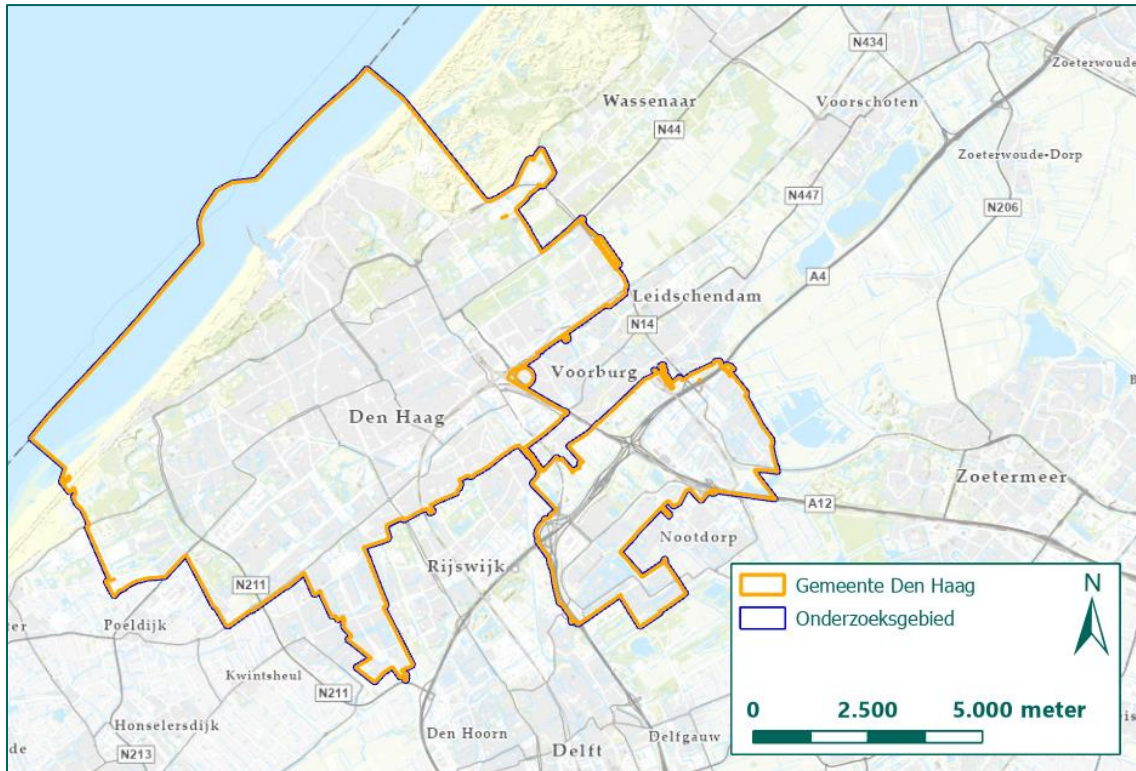
Bovenstaande zorgt ervoor dat in overleg met de gemeente is bepaald dat een actualisatie van de NGE-Verwachtingskaart Den Haag wenselijk is. Door het updaten van de bestaande 'CE Bodembelastingkaart' (zoals deze in 2017/2018 werd genoemd) beschikt de Gemeente Den Haag over een bureaustudie die voldoet aan de laatste richtlijnen, waarbij zo specifiek mogelijk is bepaald in welke gebieden wel en geen NGE verwacht worden.

1.2 PROJECTLOCATIE EN ONDERZOEKSGBIED

De Projectlocatie betreft de gehele gemeente Den Haag op land. Op verzoek van de gemeente Den Haag zullen enkele aanvullende gebieden die buiten de gemeente Den Haag gelegen zijn, worden onderzocht. Deze gebieden liggen formeel buiten de grenzen van de gemeente, maar vallen wel binnen haar beheergebied. De volledige projectlocatie is weergegeven in Figuur 1. Rondom de projectlocatie is een onderzoeksgebied geprojecteerd van 50 meter, zodat een zo volledig mogelijk beeld kan worden verkregen van oorlogshandelingen die mogelijk relevant zijn voor de huidige projectlocatie.

² Voor dit rapport is gebruik gemaakt van het CS-VROO Versie 2021-02, oktober 2021

³ Voor dit rapport is gebruik gemaakt van het SIVOON-handboek, Conceptversie 1.05, 9 april 2021

Figuur 1: Projectlocatie- en onderzoeksgebied. (Bron ondergrond: ESRI)

1.3 DOEL

Het doel van het HVO-NGE is antwoord te geven op de volgende vragen:

- Is er sprake van een of meerdere NGE-Verwachtingsgebieden in (delen van) de Gemeente Den Haag op basis van de situatie van 1945 (het einde van de oorlog)?
- Wat is de soort, hoeveelheid en verschijningsvorm van de NGE die mogelijk zijn achtergebleven?
- Wat is het advies (zie paragraaf 15.2) met betrekking tot toekomstige grondroerende werkzaamheden binnen Gemeente Den Haag?

1.4 METHODIEK

Aan de hand van een groot aantal bronnen wordt NGE-gerelateerde informatie van het onderzoeksgebied geïnventariseerd. In de inventarisatie van het bronnenmateriaal wordt gezocht naar gebeurtenissen die hebben geleid tot het in de bodem komen van NGE en gebeurtenissen die hebben geleid tot het verwijderen van NGE uit de bodem.

Uit de geraadpleegde (historische) bronnen komen oorlogshandelingen naar voren.⁴ Per oorlogshandeling is beoordeeld of deze relevant is voor het onderzoeksgebied en of voldoende historische gegevens beschikbaar zijn voor het analyseren van de oorlogshandeling.

Deze beoordeling bestaat uit het beantwoorden van de volgende vragen:

Vond de oorlogshandeling plaats binnen het onderzoeksgebied?

- De oorlogshandeling heeft betrekking op het onderzoeksgebied. De oorlogshandeling wordt opgenomen in de gebeurtenissenlijst.

⁴ Oorlogshandelingen worden gedefinieerd als 'gebeurtenissen die kunnen hebben geleid tot de aanwezigheid van NGE'. Voorbeelden van dergelijke gebeurtenissen zijn opgenomen in de begrippenlijst in bijlage 1.

- De oorlogshandeling vond buiten het onderzoeksgebied plaats. De oorlogshandeling is niet relevant en wordt niet vermeld in de gebeurtenissenlijst.

Wordt de exacte locatie van de oorlogshandeling binnen het onderzoeksgebied duidelijk uit het bronnenmateriaal?

- De locatie van de oorlogshandeling kan nauwkeurig worden herleid aan de hand van het bronnenmateriaal. De oorlogshandeling kan worden geanalyseerd.
- De locatie van de oorlogshandeling kan niet met voldoende zekerheid en nauwkeurigheid worden vastgesteld. De oorlogshandeling kan niet nader worden geanalyseerd.

Zijn meerdere bronnen beschikbaar, of wordt de oorlogshandeling door één betrouwbare bron vermeld?

- Er is sprake van één betrouwbare bron of meerdere bronnen die de oorlogshandeling bevestigen. De oorlogshandeling kan worden geanalyseerd.
- Eén onvoldoende betrouwbare bron vermeldt de oorlogshandeling. De oorlogshandeling wordt gemeld in de gebeurtenissenlijst, maar het is niet mogelijk deze te analyseren.

Op basis van analyse van de relevante oorlogshandelingen wordt vastgesteld of binnen de Gemeente Den Haag NGE verwacht wordt. Als dat het geval is, wordt een NGE-Verwachtingsgebied horizontaal en verticaal afgebakend naar de situatie van 1940-1945 en wordt een advies gegeven. Het eindresultaat van deze rapportage betreft een gemeentebrede Verwachtingskaart NGE waarop gebieden zijn aangegeven waar sprake is van aantoonbaar verhoogde kans op de aanwezigheid van NGE.

Bij het opstellen van het HVO-NGE is gebruik gemaakt van ArcGIS Pro⁵. Binnen dit geografische informatiesysteem zijn kaartmateriaal en luchtfoto's ingepast op de hedendaagse topografische kaart. Daarnaast is GIS gebruikt voor het aanduiden van locaties waar oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden op basis van de gebeurtenissenlijst (zie hoofdstuk 3) en het intekenen van NGE-Verwachtingsgebied(en), militaire infrastructuur etc.

Het onderzoek is uitgevoerd door een projectteam bestaande uit Historici (kundig in o.a. Luchtfoto-analyse), een Adviseur, een GIS-specialist en een Senior Deskundige NGE. Op pagina 1 van dit rapport staan de betrokken deskundigen vermeld.

1.5 ONDERZOEKSUITSLUITING

In overeenkomst met de uitgebrachte offerte, is een aantal onderzoeksuitsluitingen vastgesteld.

In dit HVO-NGE worden de volgende zaken uitgesloten:

- Hoeveelheid achtergebleven NGE. De hoeveelheid achtergebleven NGE is uitsluitend aangegeven indien dit kon worden achterhaald op basis van het geraadpleegde bronnenmateriaal. Indien dit niet mogelijk was, is dit als onbekend genoteerd.
- Contra-indicaties. Ontwikkelingen in de periode 1945 tot heden zijn in dit HVO-NGE niet onderzocht⁶. Het vaststellen van contra-indicaties op basis van het HVO-NGE wordt door REASeuro als te beperkt beschouwd. Indien sprake is van een NGE-Verwachtingsgebied wordt geadviseerd de contra-indicaties en de gevolgen hiervan in navolgende analyse op te nemen.
- Verticale afbakening. Het vaststellen van de verticale afbakening bestaat uit twee onderdelen: het bepalen van de ondergrens en de bovengrens. Binnen het HVO-NGE wordt enkel bepaald wat de ondergrens is van het NGE-Verwachtingsgebied⁷. Dit wordt vastgesteld op basis van de maximale

⁵ In het vervolg aangeduid als GIS.

⁶ Afgezien van (naoorlogse) munitieruimingen door de Haagse Luchtbeschermingsdienst, MMOD, EODD of andere instanties.

⁷ Gebied waar op basis van historisch bronnenmateriaal binnen een HVO-NGE is bepaald dat sprake is van een verhoogde kans op het aantreffen van NGE.

penetratiediepte ten opzichte van het maaiveld gedurende de Tweede Wereldoorlog. Naoorlogse veranderingen van het maaiveld worden niet geanalyseerd, dit wordt in het -Vooronderzoek Na-conflictperiode in kaart gebracht. In een Vooronderzoek Na-conflictperiode wordt tevens de bovengrens van de verticale afbakening vastgesteld. Dit vindt plaats doormiddel van een analyse van contra-indicaties en de gevolgen hiervan binnen een Vooronderzoek Na-conflictperiode. Het vaststellen van de bovengrens van de verticale afbakening valt buiten de scope van het voorliggende onderzoek.

1.6 LEESWIJZER

In hoofdstuk 2 zijn de geraadpleegde bronnen opgenomen. Op basis van deze bronnen is een gebeurtenissenlijst samengesteld, deze is losbladig als bijlage 16 toegevoegd. De oorlogshandelingen die als relevant zijn aangemerkt in de gebeurtenissenlijst, zijn in hoofdstukken 3 t/m 12 geanalyseerd om vast te stellen of sprake is van een NGE-Verwachtingsgebied. De maximale penetratiediepte wordt beschreven in hoofdstuk 13. In hoofdstuk 14 zijn de leemten in kennis vermeld. Het HVO-NGE wordt afgesloten met hoofdstuk 15: Conclusie en advies.

In bijlage 1 is een tabel opgenomen van de gehanteerde begrippen. Vervolgens is in bijlage 2 een overzicht weergegeven van de geraadpleegde (archief)instellingen. In de bijlagen 3 tot en met 16 zijn de geraadpleegde bronnen uitgewerkt. Bijlage 17 bevat een checklist. De laatste bijlage bevat de losbladige tekeningen, waaronder de NGE-Verwachtingskaart.

In figuren wordt de huidige gemeentegrens van Den Haag en het onderzoeksgebied getoond volgens een vaste kleur. De huidige gemeentegrens en het onderzoeksgebied overlappen met de voormalige gemeentegrenzen van tijdens de oorlog. Wanneer bij het beoordelen en evalueren van oorlogshandelingen, hoofdstukken 3 t/m 12, wordt verwezen naar een gemeente gaat het in regel steeds over de voormalige gemeentegrens van tijdens de oorlog. Waar het gaat om de afbakening van een NGE-Verwachtingsgebied, is dit steeds gebaseerd op de huidige gemeentegrens.

In het bronnenmateriaal wordt naar locaties verwezen door middel van straatnamen. Door naoorlogse (her)ontwikkelingen zijn sommige straten van naam veranderd. In dit onderzoek wordt de vermelding uit de bron gehanteerd, omdat dit het meest betrouwbare beeld oplevert voor de analyse van oorlogshandelingen.

2 INVENTARISATIE BRONNENMATERIAAL

In dit hoofdstuk is beschreven welke bronnen zijn geraadpleegd. Binnen het CS-VROO zijn enkele bronnen als verplicht opgenomen die in 2017/2018 nog niet beschikbaar waren (voor REASeuro). Daarnaast zullen enkele bronnen, bijvoorbeeld archiefstukken van de Haagse Luchtbeschermingsdienst (die vallen onder het gemeentearchief) aanvullend worden geraadpleegd. In onderstaand overzicht staat vermeld welke bronnen conform het WSCS-OCE verplicht waren om te raadplegen, welke bronnen REASeuro in 2017/2018 daadwerkelijk heeft geraadpleegd en welke bronnen er conform het CS-VROO geraadpleegd zijn voor voorliggend rapport. Daarnaast zijn er verschillende bronnen die door REASeuro standaard worden geraadpleegd die niet verplicht zijn conform het CS-VROO. De bronnen die voor dit HVO-NGE zijn geraadpleegd, zijn weergegeven in Tabel 1.

In de bijlage is een overzicht opgenomen van het geraadpleegde bronnenmateriaal. Op basis van de informatie die uit de bronnen is afgeleid, is de gebeurtenissenlijsten in hoofdstuk 3 opgesteld. Deze gebeurtenissen vormen de leidraad voor de beoordeling en evaluatie van het bronnenmateriaal in hoofdstuk 4 t/m 13 van dit rapport. Wanneer het raadplegen van onderstaande bronnen niets heeft opgeleverd wordt dit aangegeven door middel van de term 'niet van toepassing' (n.v.t.).

Bron	Verplicht volgens WSCS-OCE	Geraadpleegd door REASeuro in 2017/2018	Verplicht volgens CS-VROO-01/-02	Geraadpleegd voor de actualisatie
Literatuur	☐	☒	☐	☒
Nederlandse archieven				
Gemeentelijk archief	☐	☒	☐	☒
Provinciaal archief	☐	☒	☐	☒
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH, Den Haag)		☒	☐	☒
NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD, Amsterdam)		☒	☐	☒
Nationaal Archief (NA, Den Haag)		☒	☐	☒
Het Utrechts Archief – NS-archief				☒
Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD, Soesterberg)				
<ul style="list-style-type: none"> • Munitieruimrapporten EODD 2010-heden • Mijneveldkaarten 	☐ ☐	☒ (tot 2017) ☒	☐ ☐	☒ ☒
Ministerie van Defensie - Semi-Statistisch Informatiebeheer (SIB, Rijswijk)				
<ul style="list-style-type: none"> • Munitieruimrapporten EODD 1971-2010 • MMOD-archief 	☐ ☐	☒ ☒	☐ ☐	☒ ☒
Luchtfotocollecties				
Bibliotheek Wageningen Universiteit (Wageningen, NL)	☐	☒	☐	☒
Topografische Dienst Kadaster (Zwolle, NL)	☐	☒	☐	☒
Haagse Beeldbank (Den Haag, NL)		☒		☒
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH, Den Haag, NL)				☒
Royal Commission on the Ancient and Historical Monuments of Scotland (Edinburgh, VK): The National Collection of Aerial Photography (NCAP, Edinburgh, VK)		☒	☐	☒
Laurier Military History Archive (LMH, Waterloo, CA)				n.v.t.

Bron	Verplicht volgens WSCS-OCE	Geraadpleegd door REASeuro in 2017/2018	Verplicht volgens CS-VROO-01/-02	Geraadpleegd voor de actualisatie
National Archives and Records Administration (NARA, College Park (MD), VS)				n.v.t.
Luftbilddatenbank (LBDB, Estenfeld, DU)				n.v.t.
Bundesarchiv-Militärarchiv (BaMa, Freiburg, DU)				n.v.t.
Internationale archieven				
The National Archives (TNA, Londen, VK)		■ (geen Squadron informatie)	□	■
Bundesarchiv-Militärarchiv (BaMa, Freiburg, DU)		■	□	■
Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde (BaBL, Berlijn, DU)				■
National Archives and Records Administration (NARA, College Park (MD), VS)		■	Aanvullende bron	■
Library and Archives Canada (LAC, Ottawa, CA)		■		■
Internetbronnen				
Beeldbank WO2		■		■
Krantenberichten (al dan niet via Delpher)			□	■
Verliesregister Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945		■		■
Vergeltungswaffen: V1 en V2 inslagen in Nederland		■		■
Kaartmateriaal				
Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)				■
Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME)				■
Topografische Dienst Kadaster – Stafkaartencollectie (Zwolle, NL)		■	□	■
Topotijdreis.nl				■
Overige bronnen				
Getuigen / locatiedeskundigen (wanneer mogelijk)			Aanvullende bron	■
Plaatselijke musea		■		■
Heemkundekring				■
In het verleden uitgevoerde NGE-bodemonderzoeken		■	□	■

Tabel 1: Geraadpleegde bronnen.

Literatuur

In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van de geraadpleegde literatuur. In de literatuur is gezocht naar beschrijvingen van voor het onderzoeksgebied mogelijk relevante gebeurtenissen. Deze gebeurtenissen zijn per tijdvak in de in bijlage 3 opgenomen tabellen weergegeven. Per gebeurtenis is een verwijzing opgenomen naar de betreffende bron en bladzijde.

Gemeentelijk en Provinciaal Archief

De gemeentearchieven van Den Haag, Wateringen, Monster, Rijswijk, Pijnacker, Nootdorp, Wassenaar, Delft, Leidschendam, Zoetermeer en Voorburg zijn geraadpleegd. In de archieven is gezocht naar voor het onderzoeksgebied mogelijk relevante informatie. Specifiek is gezocht naar documentatie met betrekking tot de volgende oorlogshandelingen:

- Luchtbeschermingsdienst
- Rapporten met betrekking tot geruimde NGE

- Schaderapporten
- Meldingen van neergestorte vliegtuigen
- Ruimingen van verdedigingswerken
- Rapportages van de gemeentelijke politie
- Rapportages van de gemeentelijke brandweer
- Meldingen van oorlogsslachtoffers
- Verslagen van ooggetuigen
- Documenten met betrekking tot de bevrijding
- Naoorlogs: omnummering van woningen
- Vliegvelden

In het provinciaal archief van Zuid-Holland, gelegen in het Nationaal Archief in Den Haag, is onderzoek uitgevoerd naar de volgende archiefstukken:

- Documentatie van het Militair Gezag
- Documentatie van het Provinciaal Bestuur
- Locatie specifieke dossiers, zoals documentatie over de streek, polder, dorp etc.
- Rapporten met betrekking tot geruimde NGE
- Meldingen van neergestorte vliegtuigen
- Documenten met betrekking tot de bevrijding.

In bijlage 4 is een gedetailleerd overzicht opgenomen van alle geraadpleegde archieven en inventarissen en de informatie die in de archieven en inventarissen is aangetroffen.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag

Het NIMH beheert onder andere de collecties Gevechtsverslagen en –rapporten mei 1940 (Collectie 409), De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II / De Groene Serie (Collectie 492) en Duitse verdedigingswerken (Collectie 575). Door REASeuro worden deze collecties standaard geraadpleegd, evenals Collectie 492. Daarnaast is via archieven.nl in de collectie van het NIMH gezocht naar aanvullende collecties met informatie over het onderzoeksgebied. De resultaten van het raadplegen van het NIMH zijn verwerkt in bijlage 4.

NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) in Amsterdam

Het NIOD beschikt over de archieven van de diverse bezettingsautoriteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog. REASeuro raadpleegt standaard voor ieder HVO-NGE de volgende archieftoegangen:

- Toegang 216k: Collectie Departement van Justitie.
- Toegang 077: Collectie Generalkommissariat für das Sicherheitswesen- Höhere SS-und Polizeiführer Nord-West.

Beide collecties bevatten informatie over neergekomen bommen en vliegtuigen binnen Nederland. Daarnaast is via archieven.nl in de collectie van het NIOD gezocht naar aanvullende inventarisnummers met betrekking tot het onderzoeksgebied. In het NIOD is relevante informatie aangetroffen voor het onderzoeksgebied, zie bijlage 4.

Nationaal Archief (NA) in Den Haag

In het NA zijn de stukken geraadpleegd van de Inspectie Bescherming Bevolking tegen Luchtaanvallen (Toegang 2.04.53.15), waarin meldingen van uitgevoerde luchtaanvallen zijn opgenomen. Tevens is het Bunkerarchief (Toegang 2.13.167) ingezien, om de specifieke locatie en doel van het object vast te stellen. Binnen het Bunkerarchief is een blokkaart aangetroffen waarop het onderzoeksgebied waarneembaar is, zie bijlage 4. Gegevens met betrekking tot de afzonderlijke stellingen zijn opgenomen in bijlage 4. Verder is de collectie van het NA via <https://www.nationaalarchief.nl>

doorzocht. Het raadplegen van het overig bronmateriaal uit het NA heeft informatie opgeleverd voor het onderzoeksgebied, zie bijlage 4.

Het Utrechts Archief – Nederlandse Spoorwegen (NS)

In Het Utrechts Archief worden de archieven van de NS bewaard. In de archieven van de NS zijn meldingen van bombardementen terug te vinden. Indien in of nabij het onderzoeksgebied een tijdens de oorlog een spoorlijn lag, zijn de archieven van de NS geraadpleegd. Aangezien binnen het onderzoeksgebied een spoorlijn lag tijdens de oorlog, is het NS-archief voor voorliggend onderzoek geraadpleegd, zie bijlage 4.

Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD) in Soesterberg

De EODD heeft de inventarissen van de munitieruimrapporten⁸ beschikbaar gesteld. Via de EODD zijn de munitieruimrapporten van 2010 tot heden opgevraagd. In bijlage 10 is een overzicht opgenomen van de in het onderzoeksgebied verrichte ruiming.

Daarnaast is bij de EODD nagevraagd of in het onderzoeksgebied mijnevelden of mijnenverdachte gebieden hebben gelegen. De EODD heeft overzichtskaarten aangeleverd die informatie bieden over de mogelijke aanwezigheid van mijnevelden binnen het onderzoeksgebied, zie bijlage 11.

Ministerie van Defensie - Semi-Statisch Informatiebeheer (SIB) in Rijswijk

Bij het SIB zijn de munitieruimrapporten van de EODD ondergebracht van 1971 tot 2010. Voor voorliggend onderzoek zijn munitieruimrapporten aangevraagd, waarbij munitie is geruimd door de EODD in of in de directe nabijheid van het onderzoeksgebied. Tevens is in het SIB het archief van de Mijn- en Munitie Opruimingsdienst (MMOD) geraadpleegd. De MMOD is een voorloper van de EODD en heeft direct na de oorlog veel munitie geruimd.

Luchtfoto's

De volgende instanties zijn geraadpleegd voor het verkrijgen van luchtfoto's van tijdens en vlak na de oorlog:

- Bibliotheek Wageningen Universiteit (Wageningen, NL);
- Topografische Dienst Kadaster (Zwolle, NL);
- Haagse Beeldbank (Den Haag, NL);
- The National Collection of Aerial Photography (NCAP, Edinburgh, VK);
- Luftbilddatenbank (LBDB, Estenfeld, DU);

In bijlage 5 is een overzicht opgenomen van de gegeorefererde en geanalyseerde luchtfoto's van het onderzoeksgebied. De luchtfoto's geven informatie over de situatie in oorlogstijd en mogelijk zijn sporen van de oorlog, zoals kraters en verdedigingsstellingen, waar te nemen.

The National Archives (TNA) in Londen

REASeuro beschikt over de Operation Record Books (ORB's) van verschillende Britse luchtmachteenheden die actief waren boven Nederland, zoals Second Tactical Air Force, Fighter Command, Coastal Command en Bomber Command. Daarnaast beschikt REASeuro over de *War Diaries* van diverse geallieerde eenheden die betrokken waren bij gevechten in Nederland en het ruimen van munitie. Deze documentatie is opgenomen in een database, waarin is gezocht op de kaartvierkanten zoals weergegeven op de stafkaart (zie bijlage 6), op de onderliggende coördinaten, op plaatsnamen en data waarop oorlogshandelingen plaatsvonden.

⁸ De munitieruimrapporten worden ook wel MORA's of UO's genoemd.

In deze database is gezocht naar primair bronnenmateriaal uit TNA met betrekking tot oorlogshandelingen die hebben plaatsgevonden in het onderzoeksgebied. In bijlage 6 is deze informatie en een overzicht van de door REASeuro in TNA geraadpleegde archiefstukken opgenomen.

Bundesarchiv-Abteilung Militärarchiv (BaMa) in Freiburg, Duitsland

REASeuro beschikt over diverse stukken uit het Bundesarchiv-Abteilung Militärarchiv in Freiburg. Deze afdeling van de Duitse nationale archieven bevat stukken van de Duitse krijgsmacht gedurende de Tweede Wereldoorlog. De volgende toegangen zijn door REASeuro voor het huidige onderzoek geraadpleegd:

- RL 2-II Generalstab der Luftwaffe / Luftwaffenführungsstab;
- RM 45-II Dienststellen und Kommandostellen der Kriegsmarine im Bereich Deutsche Bucht und Niederlande.

Tevens beschikt REASeuro over krijgsgedagboeken van Duitse eenheden die in Nederland hebben gevochten in mei 1940, gedurende de bevrijding in 1944 en 1945 en eenheden die in Nederland gestationeerd waren gedurende de bezettingsperiode. Overig bronnenmateriaal dat is verzameld in het BaMa betreffen kaarten, informatie over munitieopslagplaatsen, krijgsgedagboeken en luchtfoto's van de Duitse luchtmacht en marine uit de Tweede Wereldoorlog. In deze stukken is gezocht naar relevante informatie voor het onderzoeksgebied. Het raadplegen van het BAMA heeft relevante resultaten opgeleverd voor dit HVO-NGE, zie bijlage 9.

Bundesarchiv in Berlin-Lichterfelde (BaBL) in Berlijn, Duitsland

In het Bundesarchiv in Berlijn, locatie Lichterfelde, zijn de afdelingen *Zentrale Verwaltungsangelegenheiten*, *Archivtechnik und zentrale fachliche Dienstleistungen*, *Bereitstellung* en *Filmarchiv* ondergebracht. Door REASeuro zijn verschillende stukken geraadpleegd met betrekking tot neergekomen bommen en locaties waar schade was ontstaan als gevolg van de Tweede Wereldoorlog. Voor voorliggend onderzoek heeft het raadplegen van het Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde relevante informatie opgeleverd, zie bijlage 9.

The National Archives Records Administration (NARA) in Washington

REASeuro beschikt over een grote collectie archiefstukken uit de NARA. Het betreffen stukken met betrekking tot de activiteiten van de Amerikaanse luchtmacht, zoals de Mission Reports, stukken van de militaire inlichtingendienst, War Diaries van Amerikaanse grondeenheden en buitgemaakte Duitse documenten. Het raadplegen van de NARA heeft relevante resultaten opgeleverd voor dit onderzoek, zie bijlage 8.

Library and Archives of Canada (LAC) in Ottawa, Canada

Het LAC beheert een grote collectie kaarten en documenten van de Canadese eenheden die meevochten in het Britse leger ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Zo beschikt REASeuro over diverse Defence Overprints uit het LAC. Indien aanwijzingen worden aangetroffen dat Canadese grondeenheden binnen het onderzoeksgebied hebben gevochten dan worden de gevechtsverslagen van deze eenheden in het LAC geraadpleegd, die zijn te vinden onder Record Group 24-C-3. Deze gevechtsverslagen bieden aanvullende informatie over locaties waar oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden waarbij Canadese grondeenheden betrokken waren gedurende de bevrijding van Nederland in 1944 en 1945. De documenten kunnen overlap hebben met de gevechtsverslagen die in TNA in Londen liggen opgeslagen. Het raadplegen van het LAC heeft relevant kaartmateriaal opgeleverd, zie bijlage 7.

Beeldbank WO2

Het NIOD beheert een digitale database van foto's die zijn genomen gedurende de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Via deze database kunnen foto's worden bekeken van diverse oorlogs- en verzetsmusea, herinneringscentra, regionale archiefinstellingen en het NIOD zelf. REASeuro heeft onderzocht of voor het onderzoeksgebied relevante foto's te vinden zijn binnen de database. Deze zoekslag heeft geen aanvullende informatie opgeleverd.

Delpher

Via de website <https://www.delpher.nl/> kunnen digitaal kranten, boeken en tijdschriften worden ingezien. REASeuro heeft Delpher geraadpleegd om na te gaan of er meldingen zijn gedaan van oorlogshandelingen gedurende de Tweede Wereldoorlog binnen het onderzoeksgebied. Daarnaast is onderzocht of na afloop van de Tweede Wereldoorlog informatie kan worden gevonden van ruimingen van NGE binnen het onderzoeksgebied. Het raadplegen van Delpher heeft geen aanvullende informatie opgeleverd.

Verliesregister Studiegroep Luchtoorlog (SGLO)

De Studiegroep Luchtoorlog 1939-1945 (SGLO) heeft een database waarin alle bij de studiegroep bekende vliegtuigcrashes tijdens de oorlog zijn opgenomen. Deze database kan ingezien worden via de website <https://www.verliesregister.studiegroep luchtoorlog.nl/>. De database bevat informatie over meer dan 6.000 neergestorte vliegtuigen op Nederlands grondgebied. Dit register is geraadpleegd, de resultaten zijn verwerkt in bijlage 13.

Vergeltungswaffen: V1 en V2 inslagen in Nederland

De website van V1 en V2 inslagen in Nederland wordt geraadpleegd. De V1 staat voor *Vergeltungswaffe 1* (vergeldingswapen) en was een onbemand straalvliegtuig met een explosieve lading. De V2 staat voor *Vergeltungswaffe 2*, een ballistische raket met explosieve gevechtsskop. Deze vergeldingswapens zijn door de Duitsers op grote schaal op Londen en Antwerpen afgeschoten, maar bereikten regelmatig niet het doel (vooral de V1) en kwamen neer op Nederlands grondgebied. Via de website <http://www.vergeltungswaffen.nl/> kunnen locaties worden opgezocht waar de V-wapens zijn neergekomen in Nederland, met aanvullende informatie zoals de datum en bronvermelding. De website heeft voor het huidige HVO-NGE relevante informatie opgeleverd, zie bijlage 14.

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

Via de website <https://www.ahn.nl/ahn-viewer> kunnen digitale hoogtekarten van Nederland worden ingezien. Deze hoogtekarten maken het mogelijk om verstoringen in het landschap, die gerelateerd kunnen worden aan oorlogshandelingen, inzichtelijk te maken. Vooral in gebieden waar sinds de Tweede Wereldoorlog weinig tot geen grondroerende werkzaamheden hebben plaatsgevonden, zoals bos- en duingebieden, kunnen mogelijke verstoringen als bomkraters en oude loopgraven via het AHN worden waargenomen. Mits het raadplegen van het AHN aanvullende informatie oplevert, wordt dit in de hoofdstukken 3 t/m 12 vermeld.

Indicatieve Kaart Militair Erfgoed (IKME)

De IKME is een interactieve kaart van Nederland en is gecreëerd op initiatief van de Stichting RAAP. Op de website <http://www.ikme.nl/> kan de kaart worden ingezien. De kaart bevat indicatieve locaties van onder andere Duitse en Nederlandse verdedigingslijnen, slagvelden, (schijn)vliegvelden en munitieopslagplaatsen. Ter aanvulling wordt deze website door REASeuro geraadpleegd, dit heeft geen aanvullende informatie opgeleverd. Het overig geraadpleegde bronmateriaal betreffende de verdedigingswerken is gedetailleerd genoeg.

Topografische Dienst Kadaster - Stafkaartencollectie

Voor de gegevens uit geallieerde bombardementsgegevens, gevechtsverslagen en ruimingen van NGE is het gebruik van de geallieerde stafkaarten essentieel. Deze kaarten zijn afkomstig uit de Tweede Wereldoorlog en zijn voorzien van het coördinatenstelsel dat de geallieerden toen gebruikten. De afdeling GEO-informatie van het Kadaster in Zwolle beschikt over de collectie geallieerde stafkaarten uit WOII. De geallieerde stafkaarten worden in het rapport weergegeven en gekoppeld aan relevante meldingen van bombardementen of oorlogshandelingen door grondeenheden binnen het onderzoeksgebied. Daarnaast zijn bij het Kadaster diverse Defence Overprints verkrijgbaar. De geallieerde stafkaart is weergegeven in bijlage 6. Via het Kadaster is tevens een Defence Overprint beschikbaar gebleken, die in bijlage 7 is opgenomen.

Topotijdreis.nl

Via de website <http://www.topotijdreis.nl/> kunnen topografische kaarten van Nederland worden ingezien van 1815 tot heden. Voor dit HVO-NGE worden deze kaarten gebruikt om locaties te bepalen ten tijde van de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Mits het raadplegen van het Topotijdreis aanvullende informatie oplevert, wordt dit in de hoofdstukken 3 t/m 12 vermeld.

Getuigen en locatiedeskundigen

Tijdens het opstellen van de initiële 'CE-Bodembelastingkaart' heeft een vergadering plaatsgevonden met dhr. Henk F. Ambachtsheer. Hij was werkzaam bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling – Monumentenzorg en Welstand van de Gemeente Den Haag en heeft een publicatie uitgebracht over de *Atlantikwall* in Den Haag. Naast dit boek is door dhr. Ambachtsheer aanvullende informatie aangeleverd voor dit onderzoek.

Plaatselijke musea

In Nederland zijn diverse musea te vinden die gespecialiseerd zijn in de Tweede Wereldoorlog in een specifiek gebied in Nederland. Aangezien bij REASeuro geen museum bekend is dat aanvullende informatie zou kunnen bieden met betrekking tot het huidige onderzoeksgebied, is geen musea gecontacteerd.

Heemkundekringen

Overall in Nederland zijn heemkundekringen te vinden die geschiedkundige informatie over hun dorp, stad of gemeente delen via hun website of artikelen. Bij REASeuro is geen heemkundekring bekend waarbij informatie zou kunnen worden opgevraagd met betrekking tot oorlogshandelingen binnen het onderzoeksgebied.

In het verleden uitgevoerde bodemonderzoeken NGE

In de database van REASeuro is gezocht naar in het verleden uitgevoerde bodemonderzoeken NGE die relevant zijn voor het voorliggende HVO-NGE. Tevens wordt de VEO Bommenkaart, ProRail (mits railinfrastructuur binnen het onderzoeksgebied is gelegen) en relevante gemeenten geraadpleegd. Verder heeft Gemeente Den Haag zelf verschillende in het verleden uitgevoerde onderzoeken aangeleverd. Aan de REASeuro-database en bovengenoemde instanties wordt onderzocht of er, in relatie tot het voorliggende rapport, relevante in het verleden uitgevoerde onderzoeken zijn uitgevoerd. Mogelijk relevante bodemonderzoeken NGE omvatten historische vooronderzoeken, projectgebonden risicoanalyses, detectierapporten en proces-verbalen van oplevering. In bijlage 12 is weergegeven welke in het verleden uitgevoerde onderzoeken binnen Gemeente Den Haag zijn uitgevoerd.

3 GRONDGEVECHTEN EN ARTILLERIEBESCHIETINGEN IN MEI 1940

In de ochtend van 10 mei 1940 viel het Duitse leger Nederland binnen. De eerste fase van het Duitse aanvalsplan was een luchtlanding rond het regeringscentrum van Nederland: Den Haag. Doel was om de hofstad in een korte tijd te veroveren en de Nederlandse regering en koningshuis gevangen te nemen. Om snel veel troepen aan te kunnen voeren, dienden Duitse parachutisten verschillende vliegvelden in te nemen. Op deze vliegvelden konden vervolgens Duitse transportvliegtuigen landen.

Nederland was redelijk voorbereid op een Duitse inval. Ondanks het handhaven van een strikte neutraliteitspolitiek, was de Nederlandse regering zich bewust van de dreiging die van Nazi-Duitsland uitging. In de maanden voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog werd daarom het Nederlandse leger geleidelijk gemobiliseerd, en werden diverse verdedigingswerken aangelegd.

In dit hoofdstuk zijn ten eerste de voorbereidingen op de invasie in 1939 en 1940 beoordeeld en geëvalueerd, om vast te stellen waar de Nederlandse stellingen lagen vóór en tijdens de Duitse inval. Dit is voornamelijk onderzocht aan de hand van de literatuur, logboeken van het Nederlandse leger (NIMH) en stukken uit de gemeentearchieven. Vervolgens zijn de gevechten in Den Haag tussen 10 en 14 mei 1940 beoordeeld en geëvalueerd. De gevechten zijn onderzocht aan de hand van literatuur, logboeken van het Nederlandse leger, stukken uit de gemeentearchieven en stukken van de EODD omtrent naoorlogs geruimde NGE. Ook de conclusies van eerdere onderzoeken worden betrokken in de analyse. Tot slot worden in paragraaf 3.5 NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend op basis van de in de voorgaande paragrafen onderzochte gevechten.

3.1 VOORBEREIDINGEN OP DE INVASIE, 1939-1940

Naast regeringscentrum was Den Haag ook het militaire zenuwcentrum van de Nederlandse verdediging. In de stad waren verschillende troepen gelegerd ter verdediging van de stad, als bewaking voor gebouwen en als reserve. Daarnaast moest ook het luchtruim worden verdedigd. Hiervoor stonden op verschillende plaatsen in en rond Den Haag luchtafweerstellingen. In de volgende paragrafen komen achtereenvolgens de Nederlandse opstellingen aan bod van de troepen en van de luchtafweer.

3.1.1 Opstelling van troepen

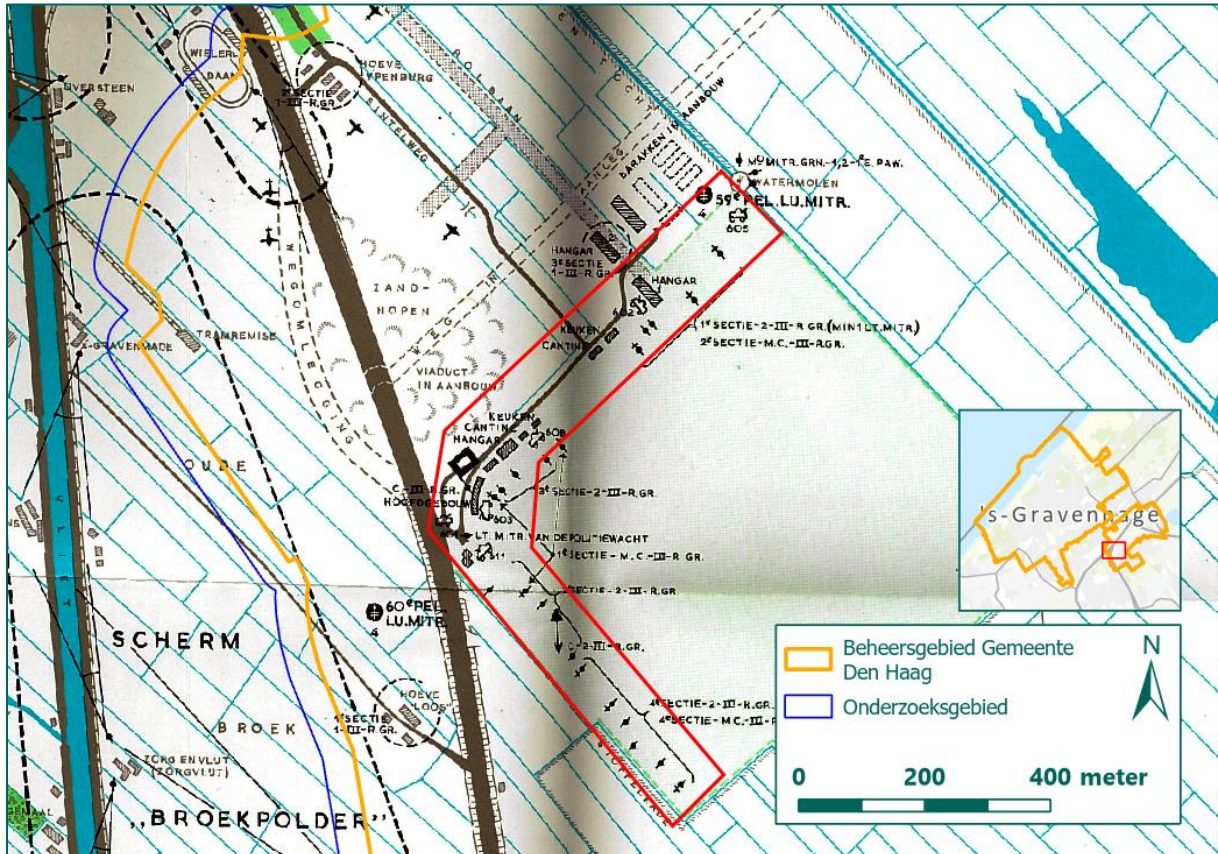
Diverse Nederlandse eenheden waren in Den Haag gelegerd, maar slechts een deel van de troepen lag daadwerkelijk in stelling. Dit was het geval op en rond vliegveld Ypenburg en op vliegveld Ockenburg.

De grondverdediging van Ypenburg was toegewezen aan het 3de bataljon Grenadiers, bestaande uit een staf, drie tirailleurcompagnieën en een mitrailleurcompagnie. Een tirailleurcompagnie bestond uit vier secties met elk drie mitrailleurs. De mitrailleurcompagnie beschikte over twaalf zware mitrailleurs. De Grenadiers werden versterkt met een half eskadron (of twee pelotons) van in totaal zes pantserwagens. Het waren pantserwagens van het Zweedse merk Landsverk, uitgerust met een 3,7 cm snelvuurkanon en drie mitrailleurs. Bij elk peloton hoorde een motor-mitrailleurgroep met twee mitrailleurs.⁹

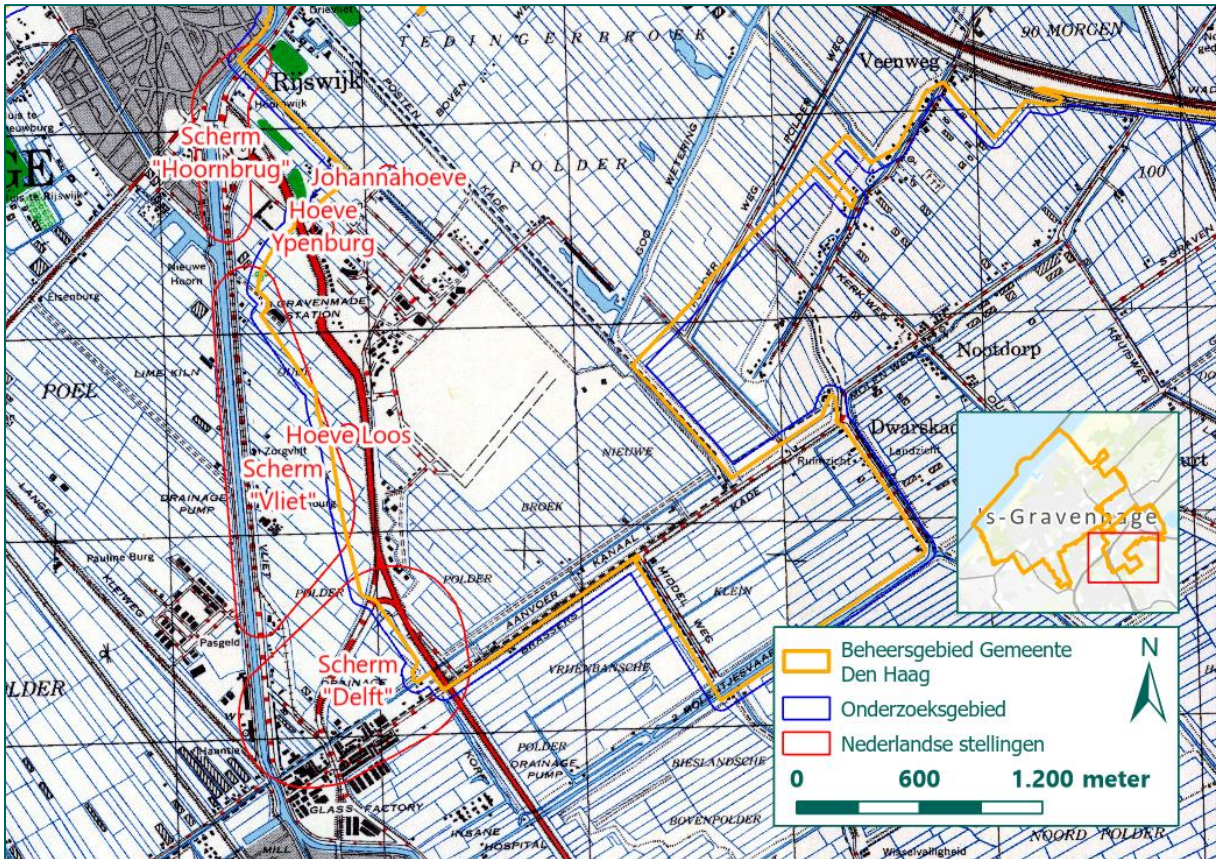
De drie tirailleurcompagnieën Grenadiers van Ypenburg losten elkaar af. Eén compagnie stond in voor de eigenlijke verdediging van het vliegveld Ypenburg. De gevechtsofstellingen waren aangelegd langs de noordwestelijke en zuidwestelijke rand van het vliegveld, zie Figuur 2. Een tweede compagnie vormde in drie "schermen" de buitenverdediging; één sectie lag in het scherm Hoornbrug en

⁹ Divisie: 10.000 man, Bataljon/Afdeling 700-750 man, Compagnie/Batterij/Eskadron: 120-180 man, Sectie/Peloton: 30-36 man, Groep: 10 man.

omgeving, één sectie lag tegenover de noordelijke stadsrand van Delft en een derde sectie lag aan de Vliet tussen Delft en Den Haag, zie Figuur 3. De derde compagnie was de rustende compagnie. De troepen waren gelegerd in een hangaar op het vliegveld en drie nabijgelegen hoeves (Johannahoeve, hoeve Ypenburg en hoeve Loos).

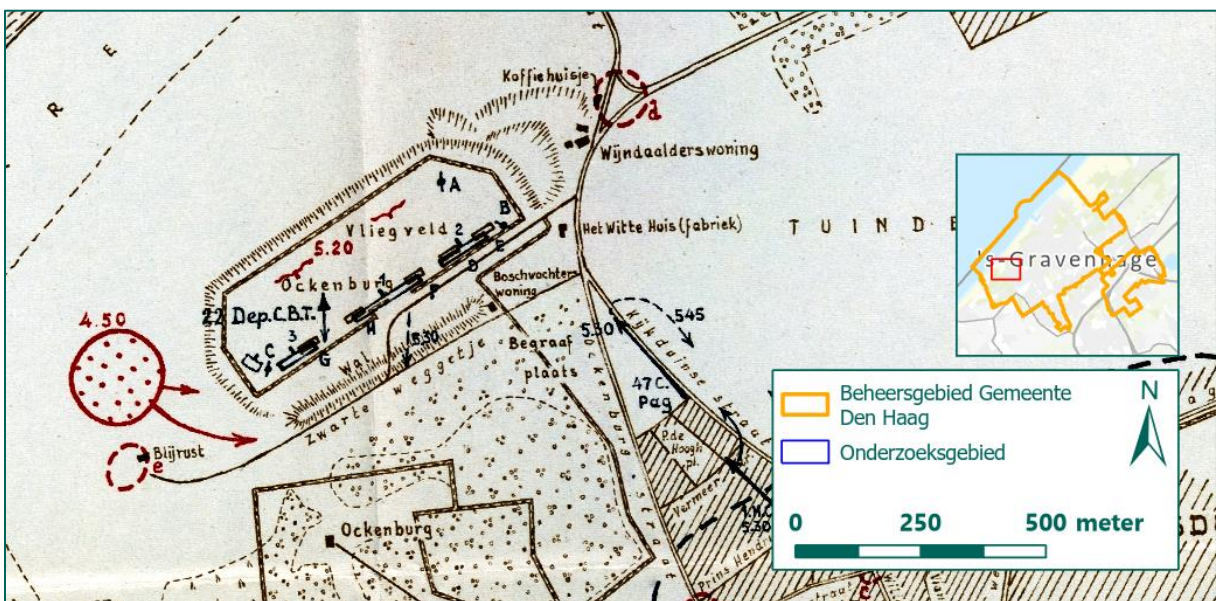

Figuur 2: Overzicht van de Nederlandse stellingen (geaccentueerd met rood) op vliegveld Ypenburg, 10 mei 1940. (Bron: bijlage 3, MOL1, pag. 359).

Figuur 3: Overzicht van de Nederlandse stellingen rond Ypenburg op de geallieerde stafkaart, 10 mei 1940. (Bron ondergrond: Kadaster).

Voor de bewaking van Ockenburg was slechts een eenheid rekruten van het 22ste Depot Bataljon beschikbaar. In Figuur 4 is te zien dat de Nederlandse troepen voornamelijk stelling hebben ingenomen bij de gebouwen aan de zuidoostelijke kant van het vliegveld.

Figuur 4: Nederlandse stellingen op vliegveld Ockenburg (geaccentueerd met oranje), 10 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

3.1.2 Opstellingen van luchtafweer

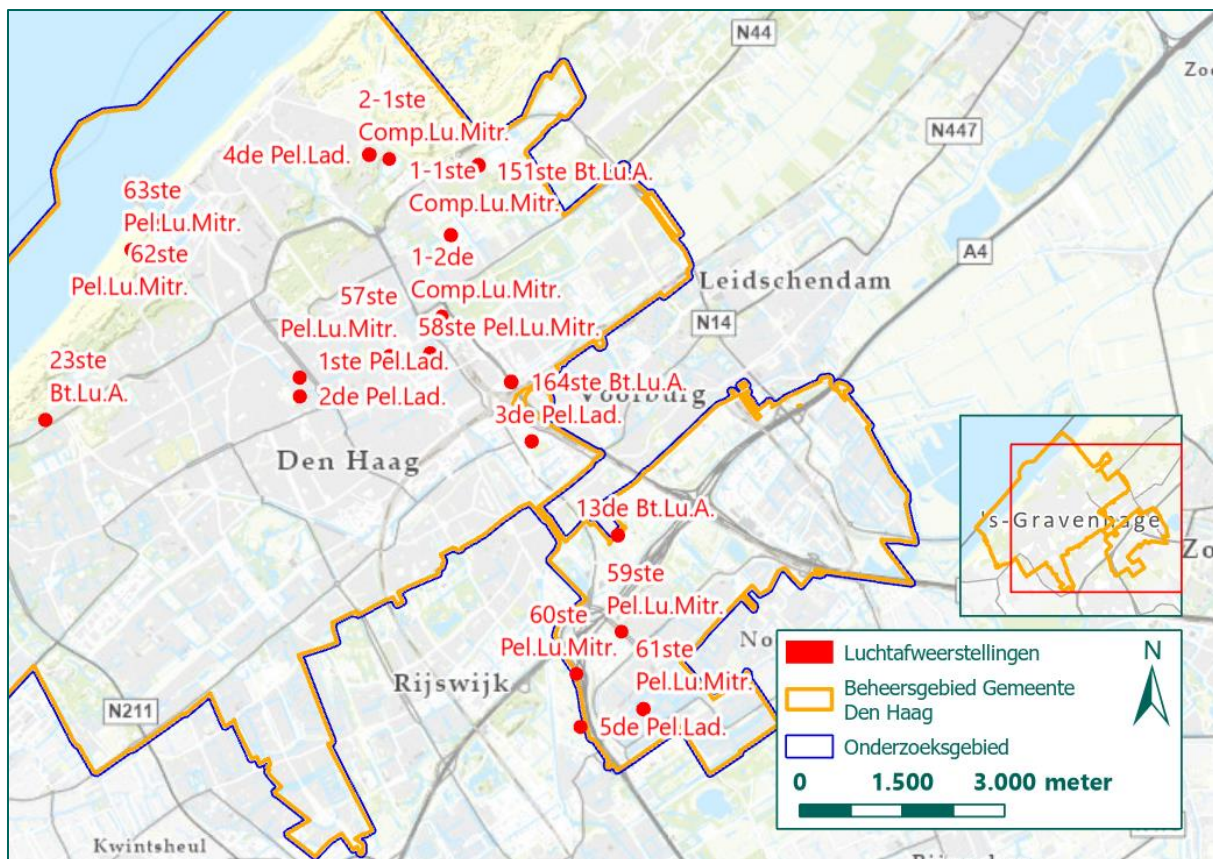
Naast grondverdediging stond op diverse plekken in en rond Den Haag luchtafweer opgesteld om het luchtruim boven de stad te verdedigen. Het Nederlandse leger beschikte echter niet over voldoende luchtafweergeschut. Daarom werd op verschillende plaatsen geld ingezameld. Dat geld werd vervolgens overgemaakt aan Defensie, die er luchtafweergeschut van kocht. Hierdoor werd de luchtverdediging van Den Haag aangevuld met elf 2 cm vuurmonden. Op de volgende plaatsen werd luchtafweer opgesteld, behorende tot de Luchtverdedigingskring Rotterdam/'s-Gravenhage:

- De 13de Batterij Luchtdoelartillerie (Bt.Lu.A.) stond opgesteld in de Tedingerbroekpolder, achter park Leeuwenberg in Leidschendam. De batterij beschikt over drie vuurmonden van 7,5 cm tegen luchtdoelen (tl.) nr. 1 en twee M.25 Spandaumitrailleurs. Rond de kanonnen was geen bescherming tegen bomscherven, zoals zandzakken, aangebracht.
- Aan de zuidwestelijke stadsrand, nabij de Laan van Poot, stond sinds 8 mei 1940 de 23ste Bt.Lu.A. opgesteld. De batterij bestond uit drie kanonnen van 7,5 cm tl. nr. 1.
- Op het V.U.C.-voetbalstadion stond de 164ste Bt.Lu.A. opgesteld, bestaande uit drie kanonnen van 4 tl. Deze batterij verdedigde het stafkwartier van de Commandant Luchtverdediging (C-Lvd).
- De verdediging van de elektrische centrale en de nabijgelegen gebouwen van de telefoondienst was toegewezen aan het 1ste en het 2de Peloton Luchtafweerdienst (Pel.Lad.). Beide pelotons beschikten elks over twee vuurmonden van 2 tl. nr. 1 en stonden respectievelijk op het dak van het telefoongebouw (Marnixstraat) en op de daken van de gebouwen van de elektrische centrale.
- Het 3de Pel.Lad. stond in de Wegastraat aan de Gasfabriek, aan de Trekvljet. Dit peloton beschikte over twee kanonnen van 2tl. nr. 1.
- Het 4de Pel.Lad. beschikte over vijf kanonnen van 2 tl. nr. 1. Twee stonden opgesteld op het open terrein tussen de Tapijtweg en de Van Alkemadelaan. De drie overige vuurmonden waren in reserve gehouden en stonden verdekt opgesteld bij de commandopost van het 3de Pel.Lad. in de Tapijtweg.
- Het 5de Pel.Lad. (Afdeling Delft) was opgesteld in de Broekpolder ten noorden van Delft, nabij de driesprong in de rijksweg Den Haag-Delft-Rotterdam, ter hoogte van het benzinstation. Dit peloton beschikte over twee stukken van 2 tl. nr. 1. De stukken stonden ongedekt op het weiland en elk stuk beschikte over een voorraad van 300 patronen.
- Ter verdediging van de regeringsgebouwen in Den Haag stond het 57ste Peloton Luchtdoelmitrailleurs (Pel.Lu.Mitr.) op het dak van de Rotterdamse Bankvereniging aan de Kneuterdijk en het 58ste Pel.Lu.Mitr. op het dak van de Academie voor Beeldende Kunst aan de Prinsessegracht. Beide pelotons beschikten elks over vier M.25 Spandaumitrailleurs.
- Het 59ste, 60ste en 61ste Pel.Lu.Mitr. stonden opgesteld bij Ypenburg en moesten het vliegveld verdedigen tegen laagvliegende vliegtuigen. Elk peloton bezat vier M.25 Spandaumitrailleurs op luchtdoelaffuit. Het 59ste peloton stond in de noordelijke hoekpunt van het vliegveld, het 60ste in een weiland schuin tegenover de hoofdingang en het 61ste net buiten de zuidoostelijke rand van het vliegveld.
- De verdediging van het radiostation Scheveningenhaven werd ingevuld door het 62ste en 63ste Pel.Lu.Mitr. Elk peloton bestond uit vier M.25 Spandaumitrailleurs.

Daarnaast waren er nog enkele luchtafweerstellingen die tot de 1ste Divisie behoorden, die in en rond Den Haag was gelegerd:

- De 151ste Bt.Lu.A., bestaande uit drie stukken van 4 tl.
- 1ste en 2de Peloton van de 1ste Compagnie Lu.Mitr. (Comp.Lu.Mitr.), die elks waren uitgerust met vier stukken van 2 tl. en twee M.25 Spandaumitrailleurs.

- Het 1ste Peloton van de 2de Comp.Lu.Mitr. was aangewezen om het stafkwartier van het 1ste Legerkorps te beschermen. Deze eenheid beschikte over twee stukken van 2 tl. en twee mitrailleurs M.25 Spandaumitrailleurs.

Figuur 5: Overzicht Nederlandse luchtafweerstellingen 10 mei 1940.

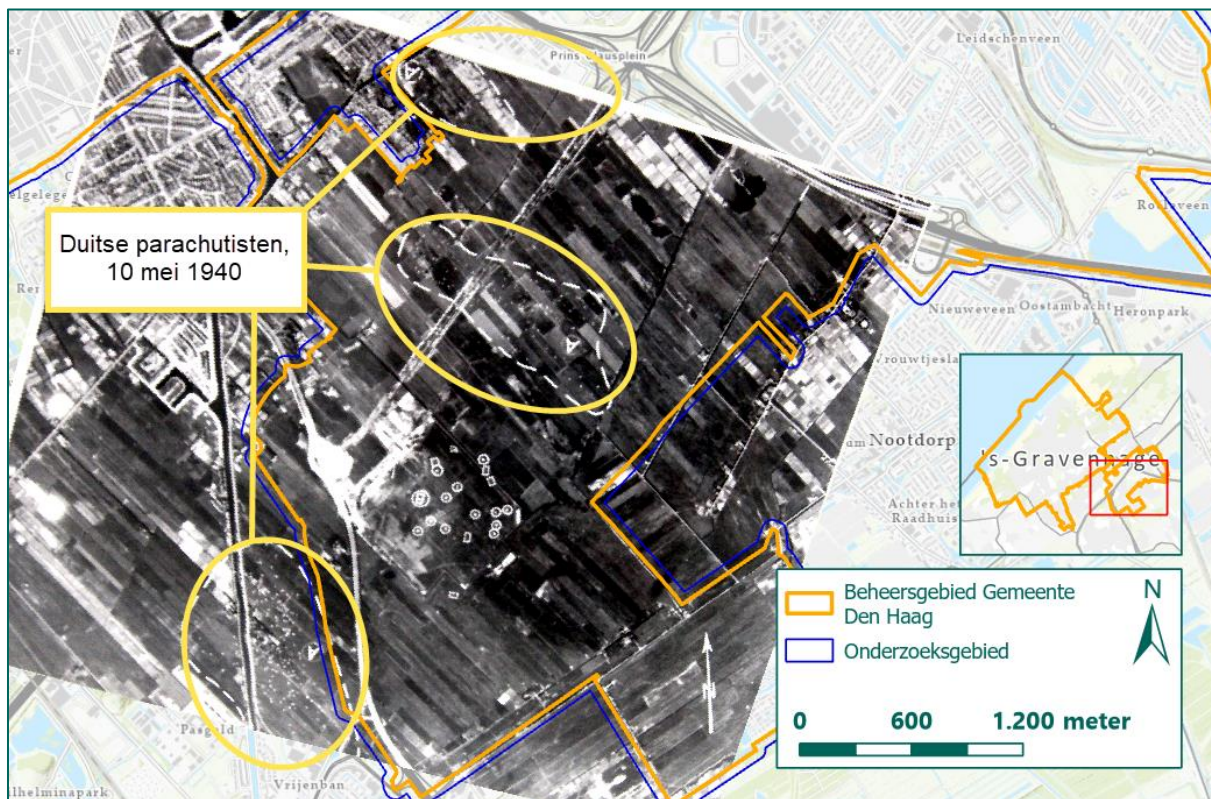
Het zijn de 13de Bt.Lu.A., het 3de bataljon Grenadiers en de rekruten van de 22ste Depot Compagnie die in de ochtend van 10 mei 1940 als eerste de strijd aan gaan met de Duitse luchtlandingstroepen. In de volgende paragrafen wordt de strijd behandeld bij Ypenburg en Ockenburg.

3.2 DE STRIJD BIJ VLEGVELD YPENBURG, 10 MEI 1940

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 kwamen omstreeks 4.00 uur Duitse vliegtuigen vanuit het westen aangevlogen. Het betroffen Duitse Junkers Ju-88 en Heinkel He-111 bommenwerpers die het vliegveld bombardeerden. Kort nadien mitrilleerden Duitse Messerschmitt Bf-110 jachtvliegtuigen de Nederlandse posities op en rond het vliegveld. Tegelijk werden in de omgeving van het vliegveld Duitse parachutisten gedropt. De eerste aanvalsgolf bestond uit ongeveer 500 parachutisten. Ze kwamen echter te ver van hun doelwit en te verspreid neer om het vliegveld snel te kunnen veroveren. Het vliegveld was nog stevig in Nederlandse handen, wanneer rond 5.30 uur de eerste groep van acht Junkers Ju-52 transporttoestellen landden. De Nederlandse verdediging, die grotendeels intact was gebleven, bracht zware schade toe aan de Duitse toestellen en troepen. De tweede groep van zeventien toestellen werd nagenoeg helemaal uitgeschakeld en een derde ondernam nog pogingen om te landen, maar boekte eveneens zware verliezen. Hierna was het vliegveld zodanig versperd, dat er geen toestellen meer konden landen.

Pas tegen 7.00 uur slaagden Duitse troepen er in de ingang van het vliegveld te bereiken achter een scherm van Nederlandse krijgsgevangenen. Na enkele schermutselingen moest de commandant van

het 3de Bataljon Grenadiers zich overgeven. Een deel van het vliegveld bleef echter in Nederlandse handen. Duitse parachutisten landden ten oosten en ten noorden van het vliegveld, tussen Ypenburg en de Vliet en bij de rijksweg. In de hele omgeving braken gevechten uit tussen Nederlandse troepen en Duitse parachutisten.

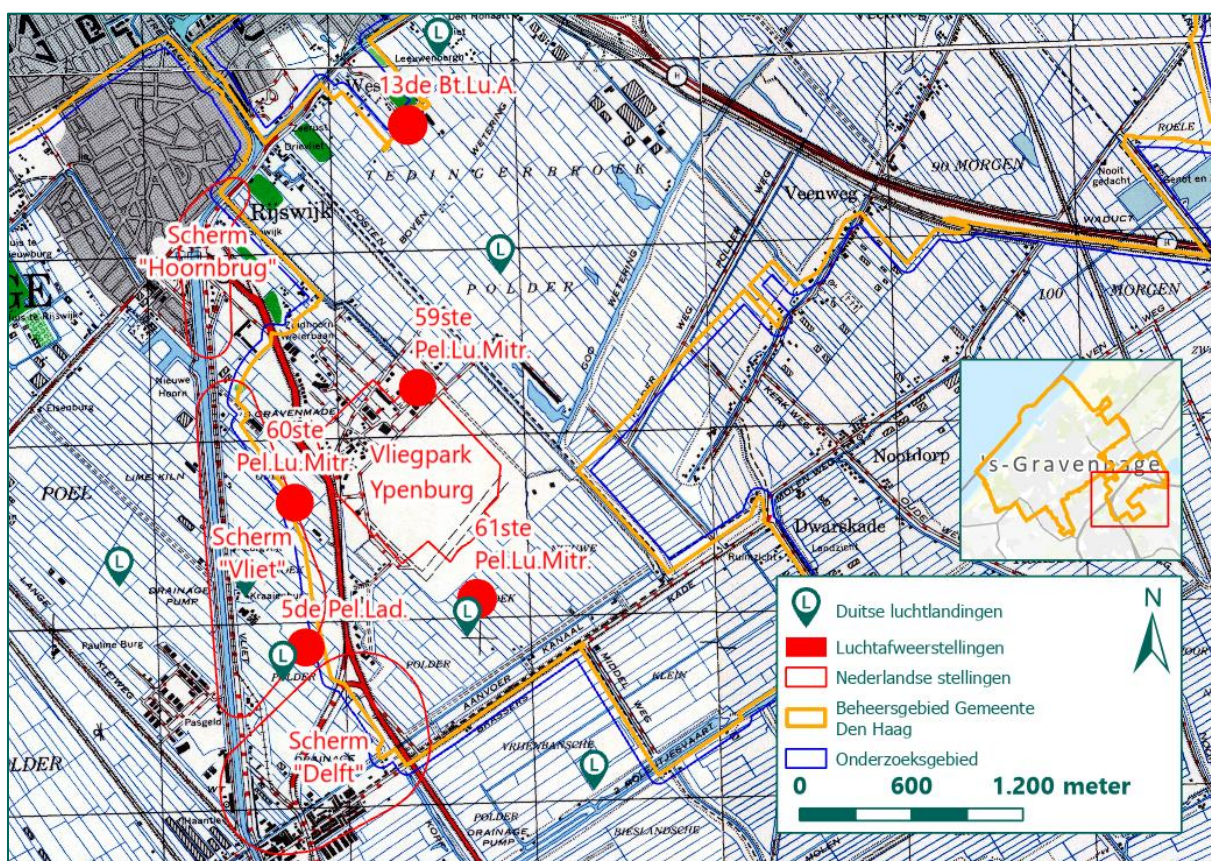

Figuur 6: Zones waar Duitse parachutisten zijn geland op 10 mei 1940. (bron: bijlage 9, Bundesarchiv, RL 2-II, inv. 957).

Duitse troepen die ten zuiden en ten westen van Ypenburg waren neergekomen, raakten in gevecht met de Nederlandse troepen van de "schermen" Broekpolder en Delft. De ten oosten van het vliegveld gelande parachutisten trachtten eerst de Nederlandse stelling in de noordelijke hoek van het vliegveld te veroveren. Toen dit na twee pogingen niet lukte, werd de Johannahoeve bezet en contact gemaakt met de parachutisten die ten noorden van het vliegveld waren neergekomen. Vanaf het (deels) veroverde vliegveld en de omgeving trachtten Duitse parachutisten op te rukken naar Den Haag. In het terrein werden de Nederlandse stellingen buiten gevecht gesteld. Naast de Johannahoeve bezetten Duitse troepen ook de hoeve Loos en hoeve Ypenburg. De Nederlandse troepen in de noordelijke hoek van Ypenburg waren nu geïsoleerd en werden beschoten met mitrailleurs en mortieren.

Figuur 7: Duitse parachutisten worden uitgeworpen in de Tedingerbroekpolder op 10 mei 1940, ca. 4.00 uur. (Bron: Haagse Beeldbank).

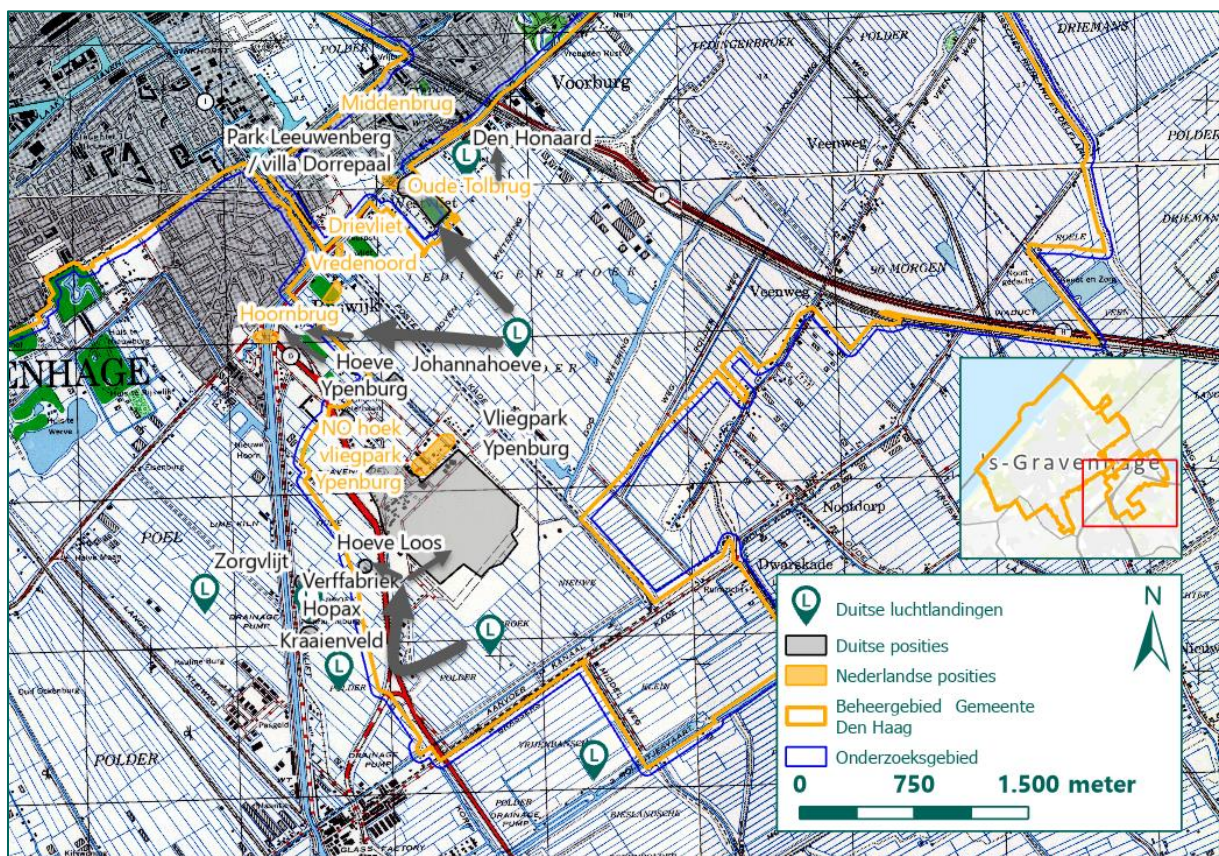

Figuur 8: Overzicht strijd bij Ypenburg in de ochtend van 10 mei 1940. (Bron ondergrond: Kadaster).

Grenadiers van het vliegveld en de schermen, bemanningen van luchtafweerstellingen en twee pantserwagens trokken zich terug op de Hoornbrug. De Vliet vormde de enige natuurlijke hindernis tussen de Duitse troepen en Den Haag. De voornaamste overgangen over de Vliet waren de Trambrug, de Hoornbrug, de brug van Drievliet, de Oude Tolbrug, de Kerkbrug en de spoor- en verkeersbrug bij Voorburg. Nederlandse troepen namen posities in op de noordelijke Vlietoever en een

voortuitgeschoven positie ten oosten van de Hoornbrug. Bij de Hoornbrug werden verschillende pogingen ondernomen door Duitse troepen om over te steken en vliegtuigen mitrailleurden daar de Nederlandse posities. Ook een aanval bij de brug van Drievliet werd afgeslagen. Duitse troepen verschansten zich in huizen en boerderijen aan de tegenoverliggende oever, onder meer in boerderij Den Honaard, Park Leeuwenberg en villa Dorrepaal.

Tot zover was vliegveld Ypenburg nagenoeg helemaal in Duitse handen gevallen. Duitse parachutisten beheersten het gebied tussen Rijswijk en Delft en de oostelijke Vlietoever van Delft tot Voorburg, uitgezonderd het Nederlandse bruggenhoofd bij de Hoornbrug. In het terrein ten westen van de Vliet, tussen Ypenburg en Delft, bevonden zich verspreide Duitse parachutisten.

Figuur 9: Nederlandse posities en Duitse posities en aanvalsbewegingen op 10 mei 1940, na de verovering van vliegveld Ypenburg. (Bron ondergrond: Kadaster).

In de loop van de ochtend arriveerden steeds meer Nederlandse versterkingen aan de Vliet, zodat een verdedigend scherm gevormd werd vanaf de Trambrug (500 meter ten zuiden van de Hoornbrug) tot het spoorwegviaduct bij Voorburg. De Nederlandse verdediging was samengesteld uit losse eenheden van verschillende legeronderdelen. Vóór dit scherm bevonden zich op de oostelijke Vlietoever, in de richting van het vliegveld, nog twee eenheden in het bruggenhoofd bij de Hoornbrug. Vanuit de naar de Vliet aangevoerde troepen kwamen ook de eerste initiatieven om het door Duitse parachutisten veroverde terrein te heroveren. In wat volgt worden een aantal acties besproken die tot de uiteindelijk herovering van Ypenburg zouden leiden.

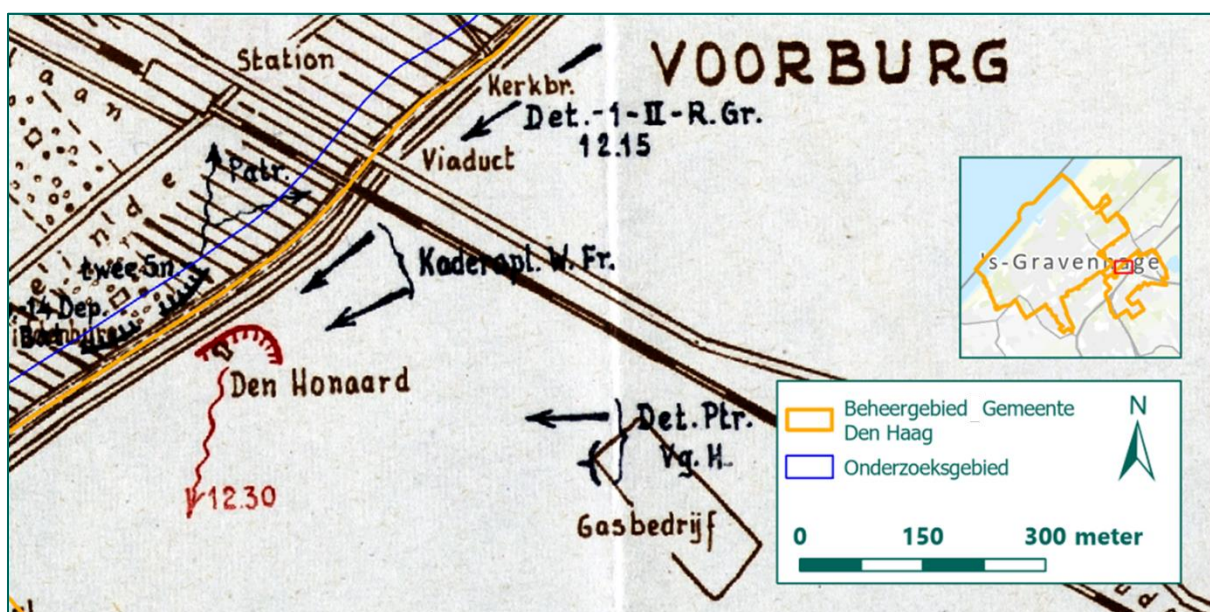
Politietroepen naar Ypenburg

Een detachement politietroepen (twaalf man sterk) was omstreeks 6.30 uur opgedragen om vanaf de autoweg naar Utrecht, 1 km voorbij het spoorviaduct van Voorburg, door de weilanden op te rukken

naar Ypenburg. Deze troepen kwamen al snel in gevecht met Duitse parachutisten die in dit terrein waren geland. Toen ze werden gemitrailleerd door Duitse vliegtuigen, zagen ze ervan af om verder op te rukken en werd teruggetrokken op een terrein aan de autoweg, tussen de gasfabriek en het viaduct. Van hieraf zouden zij nog ondersteuning bieden bij de herovering van Den Honaard.

Den Honaard

Nabij het spoorwegviaduct van Voorburg hadden Duitse troepen zich verschanst in het boerderijcomplex Den Honaard. Vanaf het viaduct trachtte een detachement van een onderofficierschool (21 man sterk, onder leiding van een adjudant) uit Leidschendam langs de Vliet op te rukken naar de boerderij. Na nog geen 100 meter te hebben afgelegd, werd de opmars afgeslagen door Duits mitrailleurvuur. In Leidschendam kreeg men versterking van een sectie Grenadiers. Samen met deze versterking en vuursteun door de politietroepen, die aan de autoweg naar Utrecht lagen, werd opnieuw een aanval op Den Honaard ondernomen. De aanval vond plaats vanuit drie richtingen, echter de sectie Grenadiers werd onderweg door een kapitein opgevangen en elders ingezet. Eén van de twee overgebleven groepen aanvallers slaagde erin een mitrailleur op te stellen en de boerderij onafgebroken onder vuur te nemen, tot het tenslotte stil werd rond Den Honaard. Een groepje Nederlandse soldaten bestormde de boerderij, waar ze enkele dode en gewonde Duitse soldaten aantrof. De nog in de kelder aanwezige parachutisten gaven zich over. Een deel van de Duitse troepen had zich teruggetrokken op park Leeuwenberg.

Figuur 10: Overzicht van de gevechten bij Den Honaard, 10 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

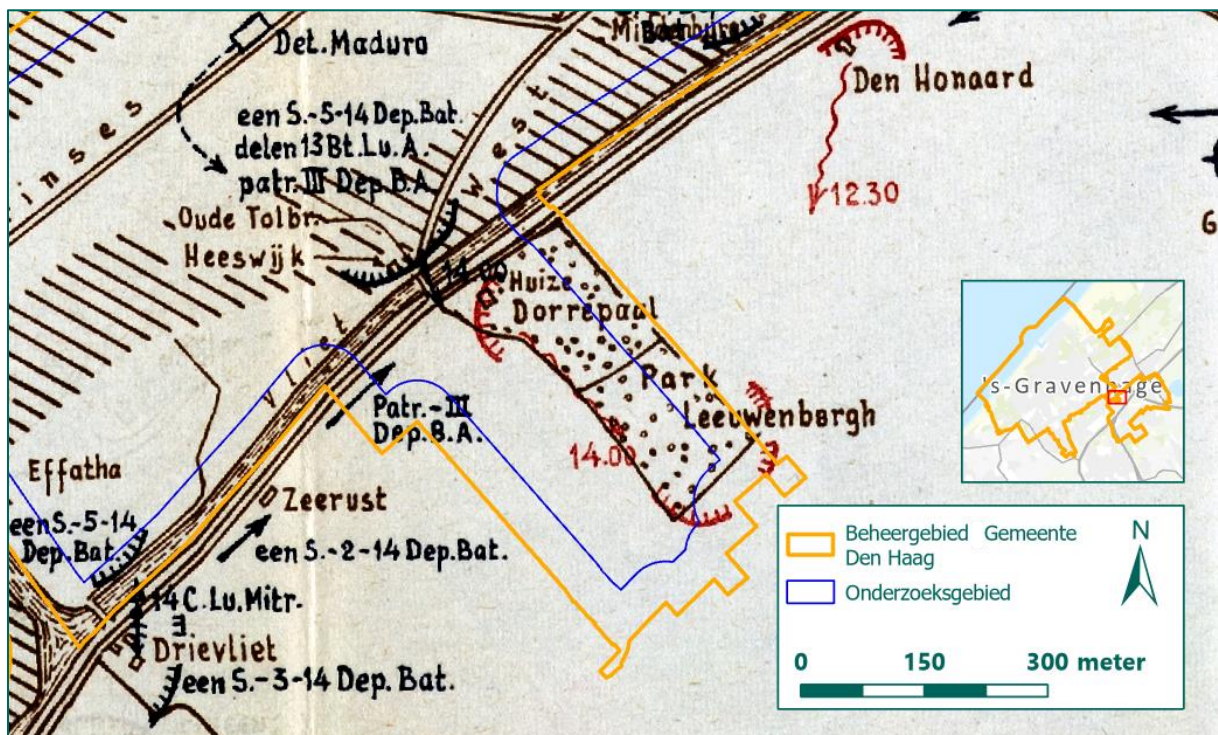
De Oude Tolbrug, villa Dorrepaal en park Leeuwenberg

Nadat de Nederlandse troepen zich uit park Leeuwenberg hadden teruggetrokken, konden Duitse parachutisten oprukken in de richting van de Vliet en de Westvlietweg. Hier waren nog twee Nederlandse steunpunten aanwezig; in restaurant Drievliet (commandopost van 14de Comp.Lu.Mitr.) en villa Westvliet (commandopost van 13de Bat. Lu.A.).

Omstreeks 9.30 uur was aan het 1ste Depot Bereden Artillerie het bevel gegeven om met vier secties vier bruggen te bezetten: de Drievlietbrug, de Oude Tolbrug, de Kerkbrug en de Wijkerbrug. Dit om definitief te beletten dat de vijand hier zou kunnen doorbreken. Ter hoogte van villa Dorrepaal werden de secties voor de drie laatstgenoemde bruggen beschoten. De slechts met karabijnen bewapende Nederlandse soldaten konden niet veel uitrichten en moesten terugtrekken. Vanuit Dorrepaal beheersten Duitse troepen de Westvlietweg en de Oude Tolbrug.

Vanuit Den Haag werd een detachement van veertien Huzaren onder leiding van reserve 2de luitenant Maduro naar de brug gestuurd. Hij stelde zijn manschappen op aan weerszijden van villa Heeswijk en liet vanuit beide stellingen het vuur openen op Dorrepaal. Omstreeks 12.30 uur ontving hij formeel de opdracht om Dorrepaal te heroveren. Hiervoor verdeelde Maduro zijn manschappen in drie groepen; de eerste twee groepen zouden een stormloop uitvoeren op de zuidzijde en de voorkant van Dorrepaal, de derde groep moest de aanvallen ondersteunen met een mitrailleur. Met een stuk pantserafweergeschut worden vijf schoten gelost op de villa. De Huzaren bereikten de villa en elf Duitse soldaten werden krijgsgevangen gemaakt. Daarnaast werden twee mitrailleurs, automatische pistolen en handgranaten buitgemaakt.

Kort na 14.00 uur was de herovering van villa Dorrepaal voltooid. Hierna trokken Nederlandse troepen naar park Leeuwenberg en stelden vast dat de Duitse troepen hier waren weggetrokken. Ook hier werden wapens buitgemaakt en later nog circa 50 Duitse soldaten krijgsgevangen genomen. Deze waren afkomstig van de Johannahoeve, die op dat moment beschoten werd door de Nederlandse artillerie.¹⁰

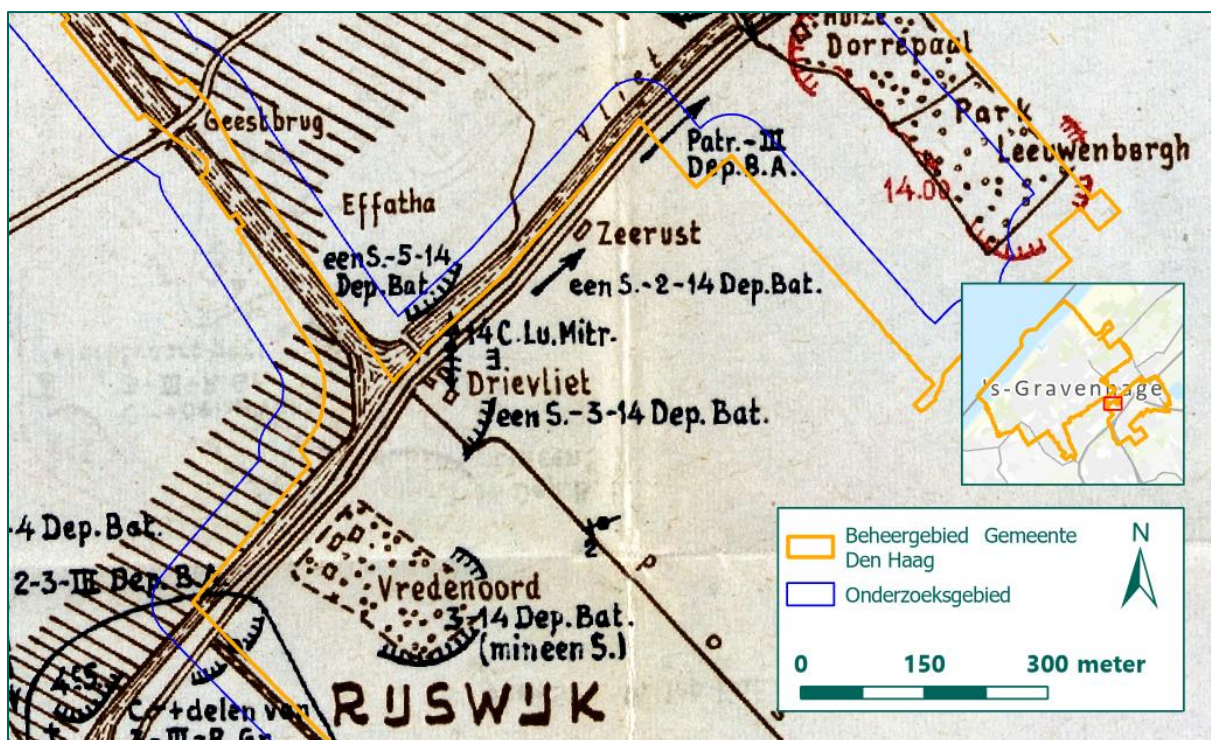

Figuur 11: Overzicht van de gevechten bij de Oude Tolbrug, villa Dorrepaal en park Leeuwenberg op 10 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

Villa Zeerust

Ten zuiden van Villa Dorrepaal bevonden zich nog twee Duitse steunpunten in villa Zeerust en landgoed Vredenrust. Een sectie van het 14de Depotbataljon, versterkt met zeven man van een kaderklasse, een soldaat en een korporaal ondernamen een geslaagde actie tegen villa Zeerust en maakten twintig Duitse parachutisten krijgsgevangen.

¹⁰ Zie hiervoor de alinea 'Johannahoeve'.

Figuur 12: Landgoed Vredenoord en villa Zeerust, 10 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

Met de herovering van Den Honaard, villa Dorrepaal, park Leeuwenberg en villa Zeerust was het Duitse front op dit deel van het strijdtonel ingestort. Tegelijk met deze herovering begonnen ook Nederlandse troepen – op eigen initiatief – in de richting van het vliegveld op te rukken. In wat volgt komen deze pogingen evenals de uiteindelijke verovering van vliegveld Ypenburg aan bod.

Herovering vliegveld Ypenburg

Bij de Hoornbrug hadden zich verschillende eenheden verzameld. Als eerste ging op eigen initiatief een opleidingscompagnie van het 4de Depotbataljon omstreeks 9.00 uur in de richting van het vliegveld. Eén sectie ging rechts en één sectie links van de rijksweg. De rechtersectie bereikte al snel de wielerpiste, maar kwam ten zuiden daarvan in vijandelijk vuur terecht, waardoor verder oprukken niet mogelijk was. De linkersectie kon de omgeving van hoeve Ypenburg bereiken. De derde sectie, aanvankelijk in reserve gehouden, rukte op naar de Pongong hoeve, maar werd ook daar tot staan gebracht door vijandelijk vuur van de Johannahoeve. De aanval liep vast. Inmiddels waren nog drie secties van het Grensbataljon Grenadiers over de Hoornbrug het terrein ingegaan. Zij trokken richting de Johannahoeve, maar ook deze poging strandde.

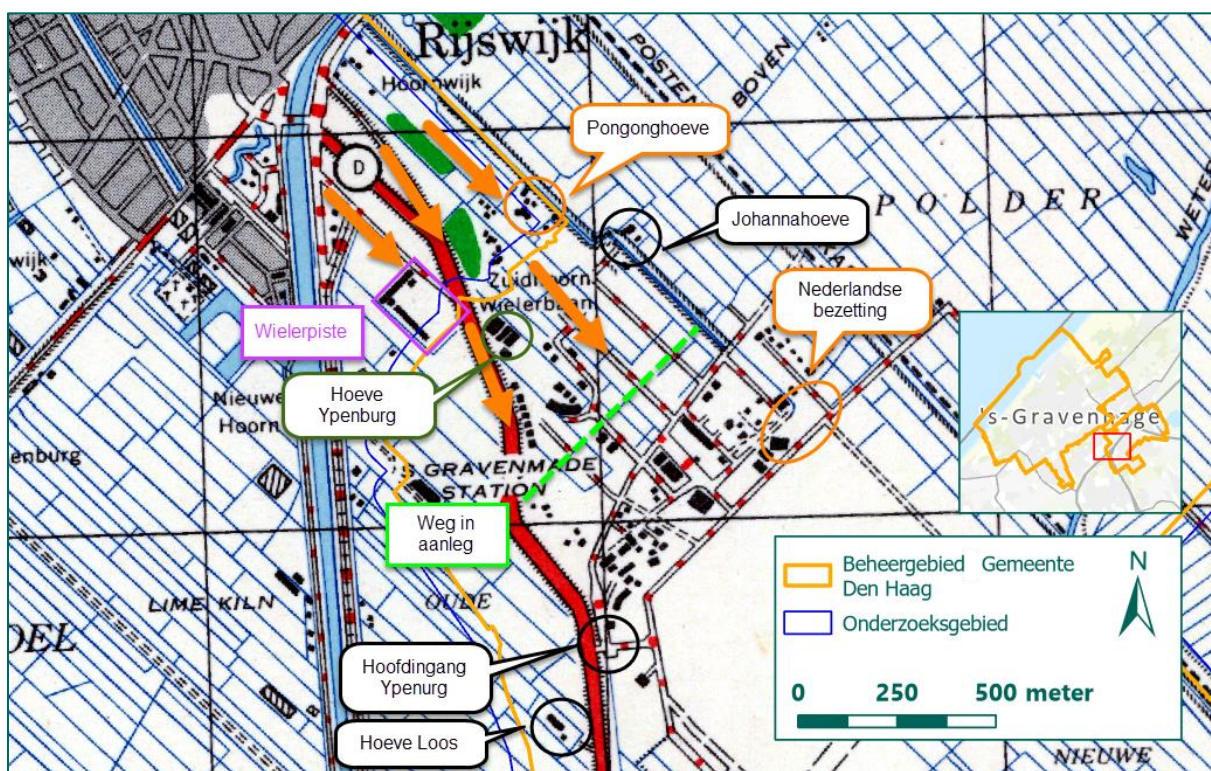
In de verkeerstoren hadden de Duitse verdedigers van Ypenburg twee mitrailleurs opgesteld, die de omgeving goed onder vuur konden nemen. De Johannahoeve was tot een versterkt steunpunt ingericht. Van hieruit konden Nederlandse troepen op de linkerflank beschoten worden. Vanuit west van de rijksweg gelegen mitrailleursnesten was het mogelijk om de Nederlandse aanvallers in de andere flank de beschieten. Duitse vliegtuigen ondersteunden de verdediging met hun boordwapens.

De eigenlijke herovering van Ypenburg was toegewezen aan het 2de Bataljon Grenadiers (2de Bat.Gr.). Deze eenheid werd versterkt met een sectie met twee 8 cm mortieren en de aanval werd gesteund door de 2de afdeling van het 2de Regiment Artillerie (II-2 R.A.). Dit 7,5 cm geschut werd opgesteld in het terrein bij de spoorwegovergang in de weg van Rijswijk naar Wateringen. Het 2de Bat.Gr. had echter bijna twee volledige compagnieën moeten afstaan voor andere taken. Eén compagnie (compagnie Tiggelman) zou met drie secties en een zware mitrailleur ten westen van de rijksweg naar Delft

oprukken. Langs de rijksweg en ten oosten daarvan zouden de vier andere secties van het 2de Bat.Gr. oprukken.

Als snel kwam de 2de compagnie vast te zitten op enkele honderden meters ten noordwesten van de Johannahoeve, waar ook de opleidingscompagnie van het 4de Depotbataljon was vastgepind. Met een gezamenlijke poging werd de weg in aanleg bereikt, op circa 340 meter ten westen van het vliegveld. Toen greep de Duitse luchtmacht in, die de Nederlandse troepen mitrailleurde.

De vier overgebleven secties hadden voorbij hoeve Ypenburg te maken met hevig mitrailleurvuur, waardoor de aanval dreigde vast te lopen. De compagnie Tiggelman had zwaar te lijden onder het vuur vanuit hoeve Loos, mitrailleurstenen aan de Westvlietweg en vanaf de hoofdingang van het vliegveld. Wanneer Duitse vliegtuigen neerdoken op de Nederlandse troepen, werd de terugtocht ingezet. Toen de artillerie vervolgens het vliegveld onder vuur nam, konden de troepen de aanval hervatten. Laag over de grond kruipend, naderden ze de vijandelijke stellingen aan de rand van Ypenburg. Het artillerievuur lag uitstekend en had een grote uitwerking.

Figuur 13: Nederlandse aanvalsbeweging (oranje pijlen), 10 mei 1940. (Bron ondergrond: Kadaster).

Door het artillerievuur vluchtten Duitse troepen het veld op, of naar boerderijen tussen de Vliet en de rijksweg. De Nederlandse aanval kreeg een nieuwe kans en de bezetting in de noordelijke hoek van het vliegveld kon worden ontzet. De gevechten op het vliegveld waren in volle gang, toen het bevel tot terugtrekking kwam. Dit had te maken met een Brits bombardement dat niet meer kon worden herroepen.

Na de Engelse luchtaanval trokken de Nederlandse troepen opnieuw naar het vliegveld, met de bedoeling om met de resterende Duitse troepen af te rekenen en door te stoten naar Delft. Duitse troepen hadden zich gepositioneerd aan de zuidkant van het vliegveld. Zonder veel tegenstand bereikten men het vliegveld. Daar werden de laatste Duitse tegenstanders overmeesterd. Omstreeks 15.30 uur was het vliegveld weer in Nederlandse handen.

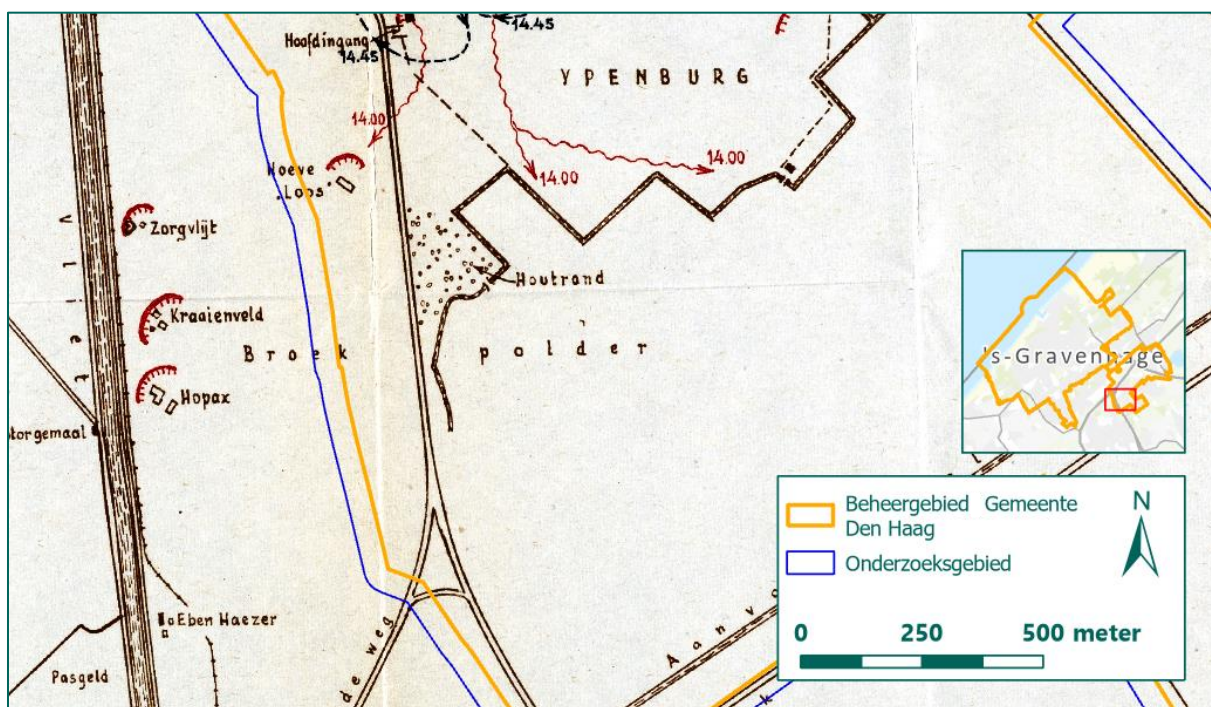
De sterkste Duitse steunpunten waren de Johannahoeve, hoeve Loos en de hoeve Zorg en Vlijt. Tot slot lag er ook nog een kleinere afdeling tussen de Johannahoeven en de Vliet, ten oosten van park Vredenoord. Dit laatste obstakel werd met steun van twee mitrailleurs opgeruimd. De acties tegen de Johannahoeve en de verder opmars richting Delft zouden meer moeite kosten.

Johannahoeve

Het terrein om de hoeve was vlak en bood een vrij schootsveld. Duitse parachutisten hadden zich stevig verschanst. Herhaalde pogingen aan Nederlandse zijde om de hoeve te veroveren, waren stuk gelopen op het hevige mitrailleurvuur. Een stuk geschut van II-2 R.A. werd aangetrokken en loste twintig goed gerichte schoten af op de hoeve. Duitse soldaten verlieten hierop de boerderij. Een dertigtal Duitse soldaten werd krijgsgevangen genomen en in de hoeve werden nog vier dode en zes gewonde Duitse soldaten aangetroffen.

Opmars naar Delft

Een versterkte compagnie van het 9de Regiment Infanterie (9de R.I.) rukte op over de oude weg langs de Vliet. Twee secties Grenadiers trokken over de rijksweg. De Duitse weerstand in en om de boerderijen bij de Vliet stortte in. Aan de westzijde van de Vliet was een andere sectie Grenadiers al geruime tijd in een vuurgevecht verwickeld met Duitse soldaten in de boerderij Zorg en Vlijt, Kraaienveld en de Hopax verffabriek. Ook hier werd steun van artillerie gevraagd. Verschillende schoten op de Hopax fabriek waren voldoende om de 25 man sterke bezetting tot overgave te dwingen. Hoeve Loos kon pas worden heroverd na een stormaanval, ondersteund door drie mitrailleurs. Meer dan honderd Duitse soldaten gaven zich over. Ook verschillende Duitse parachutisten in de omgeving gaven zich over.

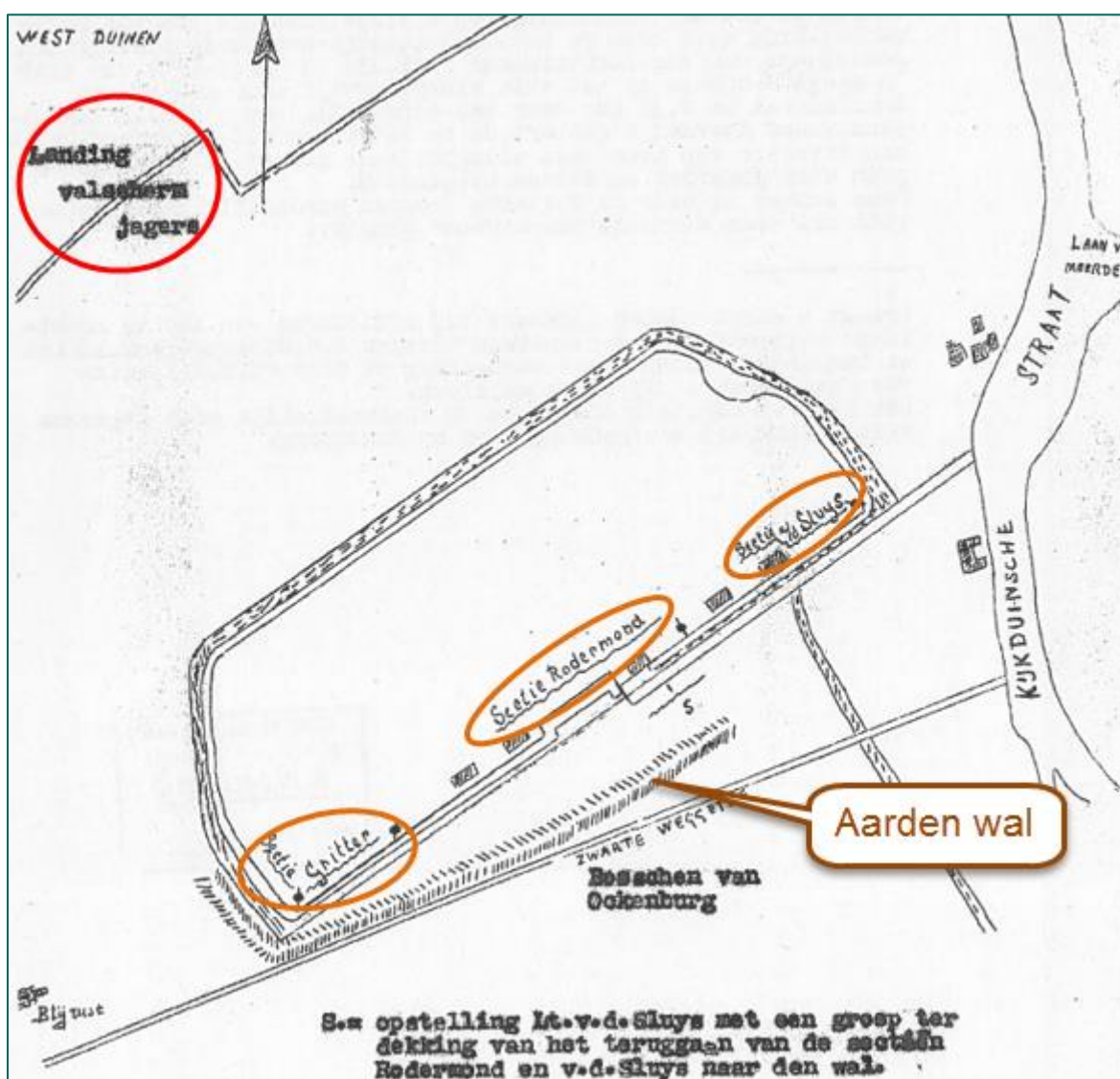
Figuur 14: De Laatste Duitse weerstandsnesten ten zuidwesten en aan de zuidkant van Ypenburg (rood). (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

In de avond van 10 mei 1940 waren alle op en om Ypenburg gelande Duitse parachutisten en luchtlandingstroepen overmeesterd of uitgeschakeld. Nog tot 19.30 uur hadden Duitse troepen in hoeve Loos weerstand geboden. Hierna gaven verschillende Duitse groepjes zich over en was de

verbinding tussen Den Haag en Delft weer hersteld. Verschillende Duitse soldaten in de omgeving van Delft trokken zich terug in de richting van Overschie.

3.3 DE STRIJD BIJ VLEGVELD OCKENBURG, 10-12 MEI 1940

De Duitse aanval op Ockenburg begon op 10 mei 1940 niet met een inleidend bombardement, maar wel met een beschieting. Tevens werden parachutisten gedropt, die neerkwamen in de duinen. De sectie Gritter opende hierop het vuur en stuurde een patrouille van zeven man onder leiding van een sergeant naar het landingsterrein. De Duitse aanvallers konden zich tijdig organiseren en de patrouille uitschakelen. Om 5.24 uur landden achttien transporttoestellen op Ockenburg en een half uur later nog eens acht. Binnen korte tijd bevonden zich ongeveer 300 Duitse soldaten op het vliegveld. Dit aantal steeg in de loop van de ochtend tot 600, met daarbij nog eens 100 bemanningsleden van toestellen die niet meer konden opstijgen.

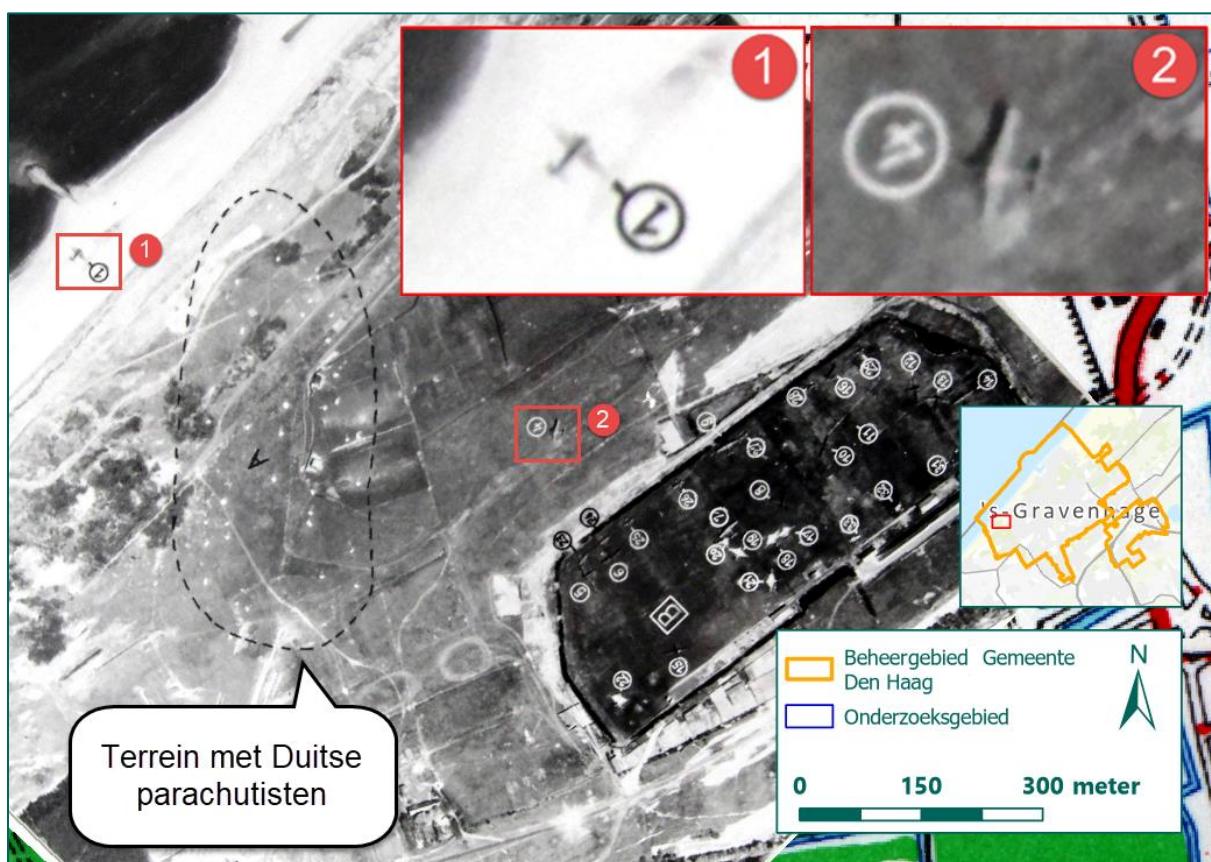

Figuur 15: Nederlandse posities op Ockenburg (geaccentueerd met oranje) en de landing van Duitse parachutisten in de duinen. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 409, inv. 447009).

Tegen een dergelijke overmacht was het 92 man sterke Nederlandse bewakingsdetachement niet opgewassen. Rond 6.30 uur trokken twee secties zich terug achter een aarden wal ten zuiden van het

vliegveld. Wat nog over was van de bewakingstroepen zette de strijd verder van achter de wal. Duitse parachutisten waren echter om het vliegveld heen getrokken en beschoten de Nederlandse troepen langs achter. De strijd liep hier ten einde en de verdedigers trachtten te ontkomen via de bossen van Ockenburg. Op het vliegveld had alleen de sectie Gritter stand weten te houden, maar moest zich om 7.00 uur overgeven na eveneens in de rug te zijn aangevallen.

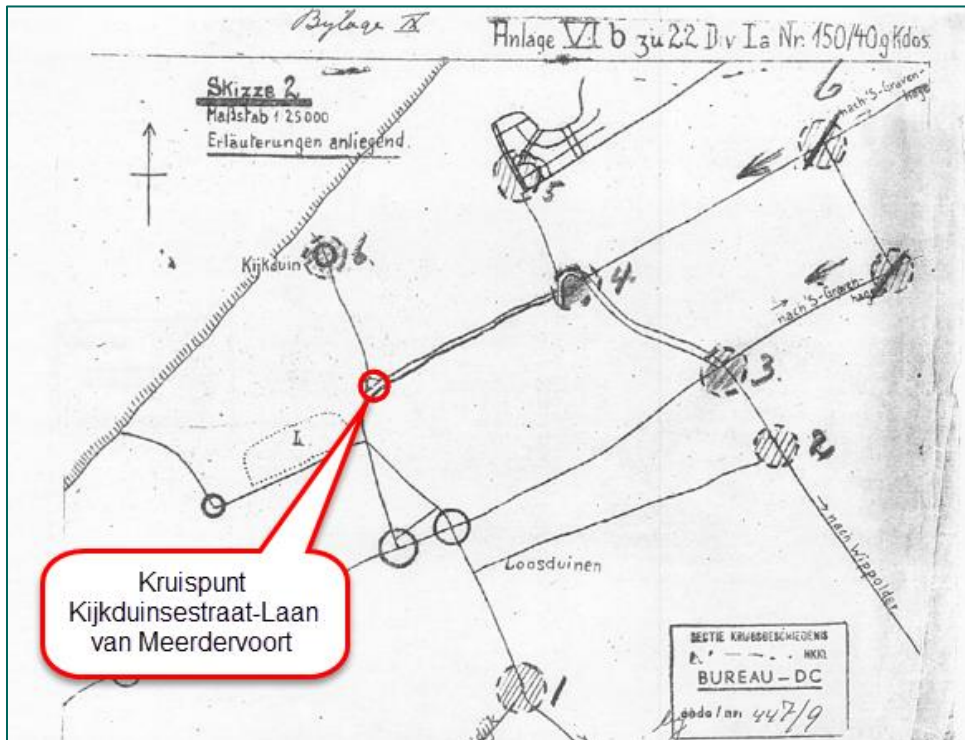
Na twee uur strijd hadden de Duitse troepen omstreeks 7.45 uur de weerstand van de 22ste Depotcompagnie op Ockenburg gebroken. Vanaf het vliegveld zouden Duitse troepen oprukken naar Den Haag. De tegenstand was echter voldoende om tijdig versterkingen naar de zuidrand van Den Haag te kunnen sturen. Het contingent Duitse troepen werd inmiddels nog versterkt met troepen uit toestellen die op het strand tussen Kijkduin en Monster waren geland. Hierbij hoorde ook Graf Von Sponeck, de bevelhebber van de 22ste Luchtlandingsdivisie.

Figuur 16: Duitse luchtfoto van de luchtlandingen op en bij Ockenburg, 10 mei 1940. Op de uitsneden zijn Junkers Ju-52 transporttoestellen te zien die op het strand of net buiten het vliegveld zijn neergekomen. (Bron: bijlage 9, Bundesarchiv, RL 2-II, inv. 957).

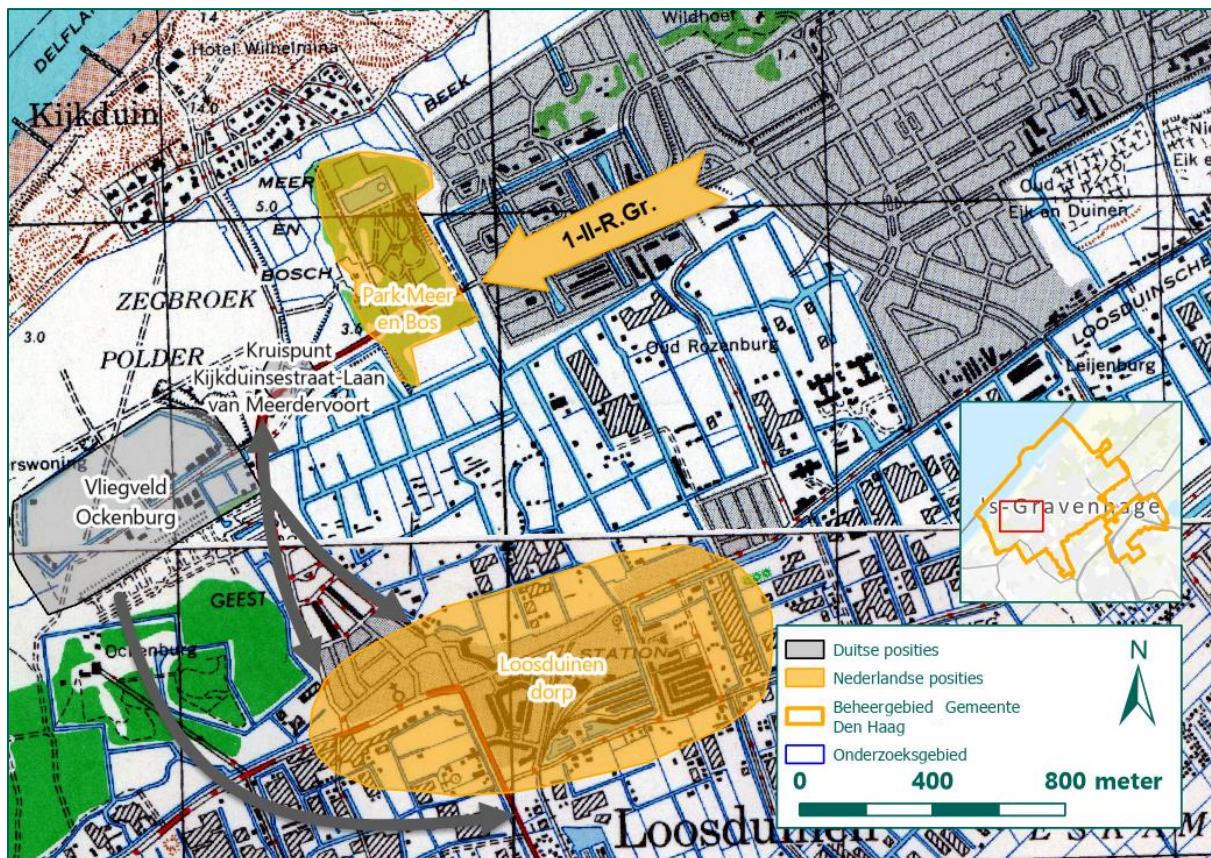
In het dorp Loosduinen waren de daar gelegde troepen gealarmeerd door het lawaai op Ockenburg. Hier waren verschillende Nederlandse eenheden gelegd: de staf van het regiment Grenadiers, een mitrailleurcompagnie, een compagnie pantserafweergeschut met vier bruikbare stukken, een batterij 6 Veld met vier verouderde kanonnen, en de 47ste Mortiercompagnie. De manschappen van deze eenheden, uitgerust met pistolen en karabijnen, waren bedoeld als ondersteuning voor infanterie. Verschillende geïmproviseerde verbanden werden zonder veel samenhang richting Ockenburg gestuurd. Sommige groepen wisten door te dringen tot het terrein direct ten oosten van het vliegveld en namen daar de vijand onder vuur. De Duitse tegenstander wist zich echter goed te organiseren, waardoor de Nederlandse verbanden langzamerhand terugvloeden op Loosduinen.

De Duitse soldaten beschikten over een schets met daarop belangrijke kruispunten die moesten worden bezet tijdens de opmars naar Den Haag, zie Figuur 17. Het kruispunt Kijkduinsestraat-Laan van Meerdervoort werd ingenomen. Omdat inmiddels de 1ste compagnie van het 2de bataljon van het regiment Grenadiers (1-II-R.Gr.) vanuit Den Haag was opgerukt naar park Meer en Bos, kon de tegenstander voorlopig niet verder oprukken naar Kijkduin of de stad.

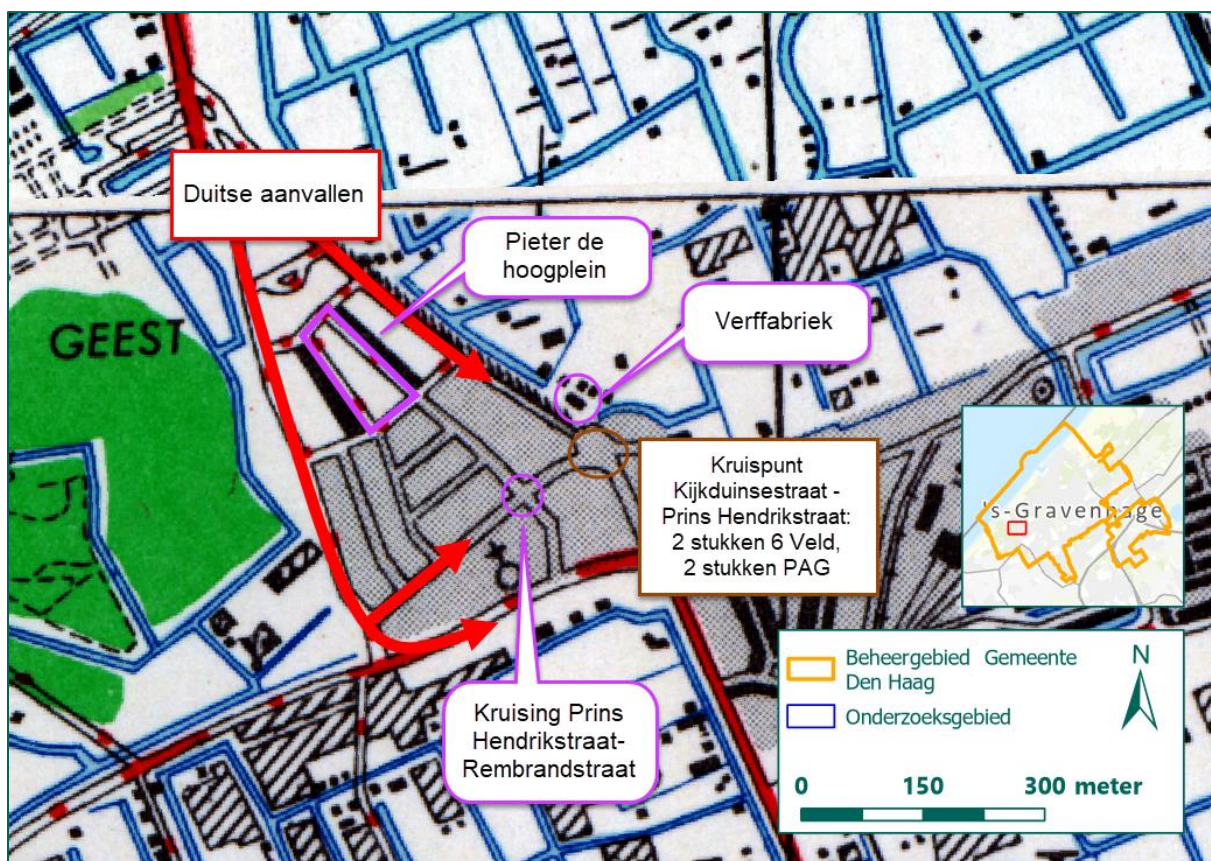
Figuur 17: Duitse schets van Ockenburg-Loosduinen-Den Haag met daarop omcirkeld de belangrijke kruispunten, die moesten worden bezet. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 409, inv. 447009).

De Duitse troepen concentreren daarop hun aanvallen op Loosduinen, om via dit dorp Den Haag binnen te dringen. Deze aanvallen vonden langs drie richtingen plaats: langs de Kijkduinsestraat, langs de Ockenburgstraat en later via de bossen van Ockenburg.

Figuur 18: Overzicht strijd bij Ockenburg, 10 mei 1940. (Bron ondergrond: Kadaster).

Op het Pieter de Hoogplein (Cantateplein) bracht de 47ste Compagnie Mortieren (47ste C.Mr.) twee mortieren in stelling. Deze kregen het bevel op het vliegveld te vuren en naar de rookwolken van de explosies, lag het vuur goed. Daarna werd een krachtig uitwerkingsvuur gegeven. Links van de mortieren werden in een open terrein enkele zware mitrailleurs in stelling gebracht. Eén van de mitrailleurs werd echter geraakt door een Duitse mortiergranaat en de mitrailleurafdeling moest terugtrekken onder vijandelijk mitrailleur- en mortiervuur. Door het opdringen van Duitse troepen, moesten ook de manschappen van de mortieren zich terugtrekken. De weerstand aan het P. de Hoogplein was gebroken, waardoor Duitse soldaten Loosduinen binnen rukten.

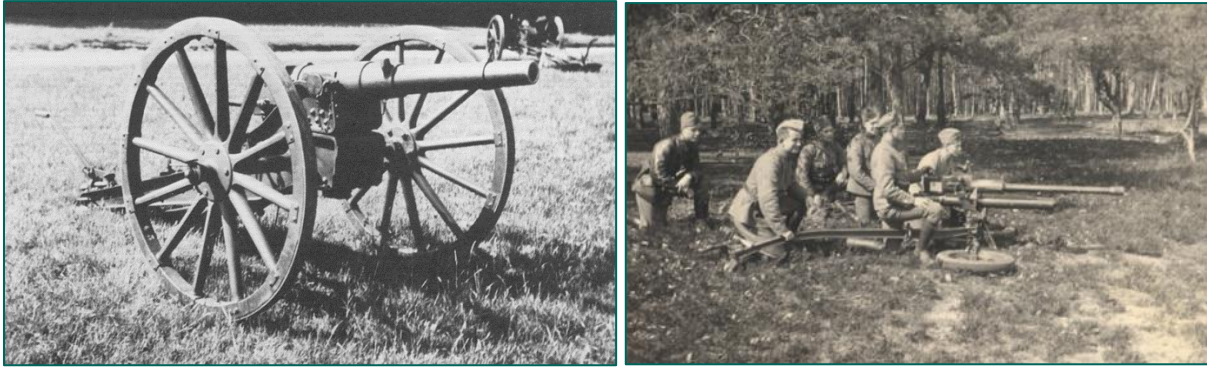

Figuur 19: Verdere verloop van de strijd in Loosduinen, 10 mei 1940. (Bron ondergrond: Kadaster).

Bij de verffabriek, op het kruispunt Kijkduinsestraat-Prins Hendrikstraat (Symfoniestraat), hadden de Nederlandse verdedigers twee stukken 6 Veld en twee stukken pantserafweergeschut (PAG) opgesteld. Nadat Duitse troepen door de weerstand bij het P. de Hoogplein waren gebroken, vuurde het geschut op de oprukkende Duitsers waardoor de aanval sterk vertraagd werd. Op hun beurt werd het kruispunt onder vuur genomen door Duitse mortieren. De eerste mortiergranaten vielen op de huizen achter het geschut. Eén van de stukken 6 Veld lag onder mitrailleurvuur, terwijl het mortiervuur steeds dichterbij kwam. De mortiergranaten vielen op de huizen van de Kijkduinsestraat voor het geschut en daarna op de straat. Nabij het voorste stuk PAG ontplofte een mortiergranaat, waardoor de stukcommandant en een man gewond raakten. Het tweede stuk PAG was onbruikbaar geworden vanwege hulsklemming. Duitse soldaten naderden inmiddels tot op 200 meter van het kruispunt.

Vanaf de verffabriek kon worden waargenomen dat Duitse troepen een omtrekkende beweging maakten via de Rembrandtstraat (Overturestraat) en zich verstopten achter een muurtje van het hoekhuis Prins Hendrikstraat-Rembrandtstraat. Met een stuk van 6 Veld werd het muurtje kapotgeschoten en trokken de Duitse troepen zich terug.

Het afsluiten van straten en huizenblokken door twee vuurmonden van 6 Veld zonder infanterie was onvoldoende. Ter versterking arriveerde de 13de Mitrailleurcompagnie bij het geschut. Met de inzet van zware mitrailleurs kon de Duitse aanval over de Kijkduinsestraat worden afgeslagen.

Figuur 20: 6 Veld geschut, kaliber 5,7 cm (links) en pantserafweergeschut, kaliber 4,7 cm (rechts). (Bron: www.waroverholland.nl).

Gelijktijdig met de aanval over de Kijkduinsestraat, vond de Duitse aanval over de Ockenburgsestraat plaats. Bij de Prins Hendrikstraat sloegen enkele afdelingen linksaf om de verffabriek langs deze kant aan te vallen. Vanwege de geboden weerstand, moesten ze terug. Vervolgens probeerden de aanvallers het één straat verder, via de Wilhelminastraat. Daar botsten ze op een kleine Nederlandse afdeling in een loopgraaf. Met veel moeite slaagden de verdedigers erin een mitrailleur in stelling te brengen, waarmee de aanval kon worden afgeslagen.

De derde Duitse aanvalsbeweging vertrok vanuit landgoed Ockenburg waar de Monsterseweg werd overgestoken om de zuidelijk van de weg gelegen tuinderijen in te dringen en vervolgens een aanval uit te voeren vanuit zuidwestelijke richting. Na een gevecht bij de barricade van de Stationsstraat, moesten de Duitse troepen terugtrekken. De Nederlandse troepen aan de barricade hadden de hulp gekregen van twee secties van 1-I-R.Gr.¹¹ Na de gevechten arriveerde ook nog eenheden van het 13de Depotbataljon in Loosduinen. De strijd om Loosduinen was hiermee geëindigd.

Herovering van vliegveld Ockenburg

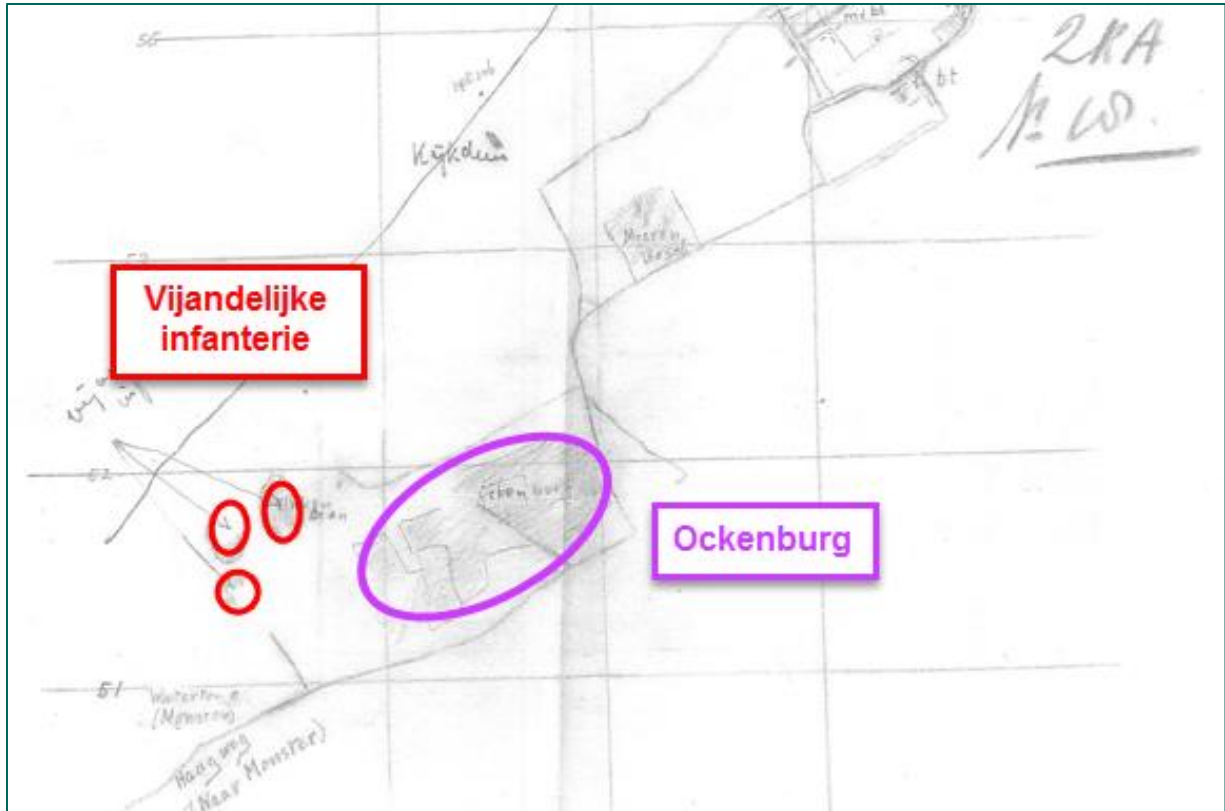
Grenadiers van het 2de bataljon bereikten park Meer en Bos en hadden de opdracht het vliegveld Ockenburg te heroveren. Tussen het park en het vliegveld lag een 600 meter brede open strook, waar de Kijkduinsestraat dwars door liep. In de omgeving van het kruispunt met de Laan van Meerdervoort hadden Duitse troepen een steunpunt ingericht, dat ook een boerderij (de Wijndaalderswoning) en een fabriek (Het Witte Huis) omvatte. De poging van de Grenadiers om op te rukken, strandde aan de Kijkduinsestraat. Daar werden ze onder vuur genomen door Duitse vliegtuigen en door mitrailleur- en mortiervuur. Hierdoor waren de Grenadiers gedwongen op het park terug te trekken. De Grenadiers in de volkstuintjes ten zuiden van Meer en Bos kwamen onder Duits mortiervuur te liggen.

Het 1ste Bataljon Jagers, dat mee werd ingezet voor de herovering van het vliegveld, stond onder het bevel van de commandant van het regiment Grenadiers. Dit bataljon bevond zich in Monster en zou het vliegveld vanuit het zuiden aanvallen. De Jagers raakten verwickeld in gevechten met Duitse troepen in de bossen ten zuiden van Ockenburg.

Voorts trok de commandant geschut aan dat in Poeldijk stond opgesteld, ongeveer 3 km ten zuiden van Loosduinen, met de opdracht zo snel mogelijk het vliegveld onder vuur te nemen. Het was de bedoeling om van de beschieting gebruik te maken en de aanval op het vliegveld opnieuw te openen. Hiervoor waren de 2de en 3de compagnie beschikbaar, versterkt met een compagnie rekruten en twee zware mitrailleurs. De compagnieën werden hier voortdurend bestookt door Duitse vliegtuigen.

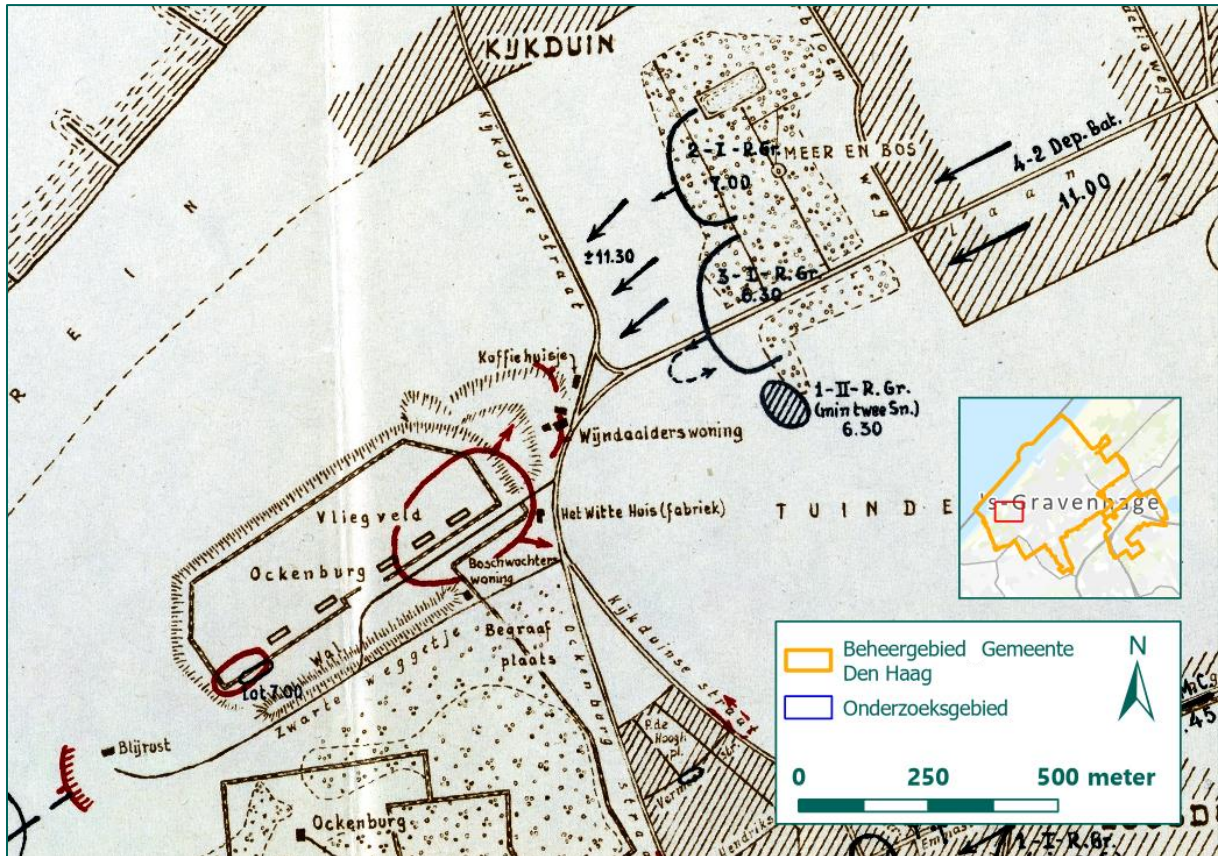
¹¹ 1-I-R.Gr. = 1ste compagnie – 1ste bataljon – Regiment Grenadiers.

Vanaf 8.00 uur bestookte een batterij met goed gericht vuur, geleid vanuit de watertoren bij Ockenburg, het vliegveld. Uit een logboek van het 2de Regiment Artillerie (zie bijlage 4) blijkt dat eerst ongeveer honderd brisantgranaten zijn afgevuurd op het vliegveld en later nog eens honderd brisantgranaten op de op Ockenburg gelande vliegtuigen. Later op de dag werden nog ongeveer 170 brisantgranaten afgevuurd op vijandelijke artillerie, zie Figuur 21.

Figuur 21: Schets van het 2de Regiment Artillerie met daarop aangeduid de doelen. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 409, inv. 476032).

Omstreeks 11.00 uur stormden de Grenadiers naar voren. Ze ontvingen vuur vanuit de Wijndaalderswoning, de fabriek Het Witte Huis en gegraven stellingen aan de rand van het vliegterrein. Toch slaagden de Grenadiers er in beide gebouwen te overheersen en krijgsgevangenen te maken. De Duitse troepen in de gegraven stellingen werden gedwongen terug te trekken en verschansten zich tussen de wrakken op het vliegveld. De Grenadiers trokken nu links en rechts van het vliegveld op, waardoor de Duitse troepen werden afgesneden en capituleerden. In de vroege middag, tussen 14.00 en 15.00 uur, was Ockenburg weer in Nederlandse handen.

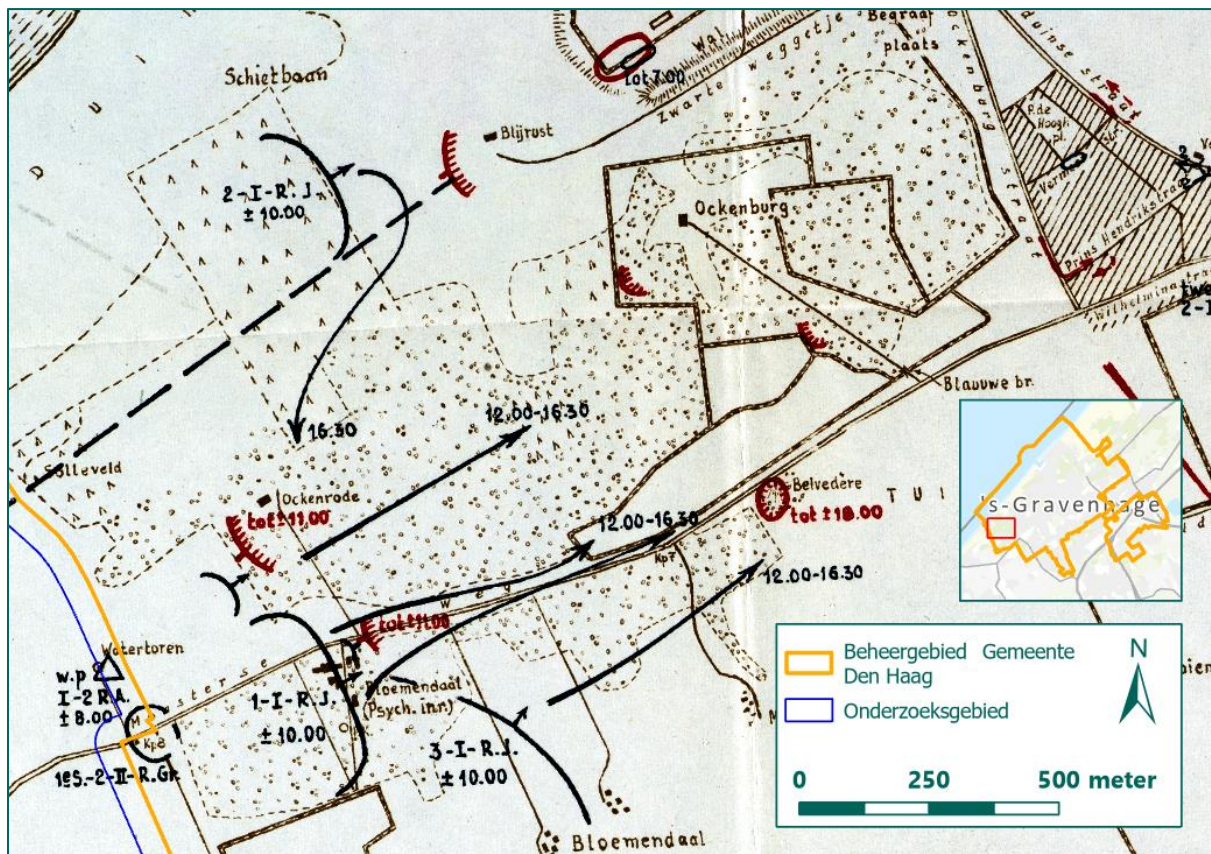

Figuur 22: Strijd tussen Meer en Bos en vliegveld Ockenburg, 10 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

Het vliegveld werd beveiligd en er werd een front gevormd richting de ten oosten van het vliegveld gelegen bossen. De Duitse troepen hadden zich na de ontruiming van het vliegveld teruggetrokken in de bossen en onder meer verschanst in de theeschenkerij, landgoed Ockenrode, nabij het gesticht Bloemendaal, de kliniek Ockenburg, Belvédère en Blijrust. Ongeveer 300 à 400 Duitse soldaten richtten zich naar alle zijden ter verdediging in.

Het bataljon Jagers was in de ochtend vanuit Monster door de duinen richting het vliegveld en Loosduinen getrokken, over een breedte van de kust tot aan de Monsterseweg. De Jagers werden bestookt door Duitse vliegtuigen, waardoor brandjes ontstonden in de duinen. Uiteindelijk bereikten de Jagers het door Duitse troepen bezette boscomplex. Ze slaagden erin door een versterking met mitrailleuropstellingen te breken, waarna één compagnie verder kon oprukken richting het vliegveld. Duits mitrailleurvuur vanuit boerderij Blijrust en vanaf het begin van de oprijlaan naar landhuis Ockenrode dwong de Jagers echter halt te houden.

De Jagers ondernamen een hernieuwde poging om verder op te rukken langs de Monsterseweg. Hierbij werden ze zwaar beschoten vanuit Belvédère. Ter versterking werd de 1ste compagnie aangetrokken. Hierop volgden hevige gevechten in het bos met een goed verscholen vijand. Rond 17.30 uur volgde het bevel om naar Loosduinen op te rukken. Het vliegveld was inmiddels al door de Grenadiers heroverd. Omstreeks 18.00 uur rukte het bataljon op naar Loosduinen. De eerste compagnie ging voorop om de tegenstand op de Monsterseweg op te ruimen. Doordat Duitse troepen Belvédère hadden verlaten, was er minder tegenstand dan verwacht. Rond 19.00 uur trokken de Jagers Loosduinen binnen.

Figuur 23: Overzicht van de opmars van het bataljon Jagers ten zuiden van Ockenburg, 10 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIHM, collectie 492).

In de nacht van 10 op 11 mei 1940 werd een poging ondernomen om de Duitse troepen in de bossen bij Ockenburg te verdrijven. Vijf secties Grenadiers zouden de aanval uitvoeren, waarvan twee rechtstreeks het bos zouden aanvallen en de drie overige via tuinderijen aan de oostzijde van het boscomplex naar Belvedère zouden trekken. Tijdens de opmars bleef het stil, maar toen twee secties binnen het landgoed Ockenrode waren, werden ze zwaar onder vuur genomen. Er werden mortiergranaten op Belvedère afgevuurd. Omdat de Grenadiers deze hoogte reeds hadden veroverd, moest het mortiervuur gestaakt worden. De secties in het bos konden echter ontsnappen en Belvedère bleef als vooruitgeschoven post bezet.

Ontsnapping van de Duitse troepen

De hele 11de mei 1940 bleef het relatief rustig in de omgeving van Ockenburg. Aan Nederlandse zijde werden plannen gemaakt om in de nacht van 11 op 12 mei 1940 een beslissende aanval op het bos uit te voeren. Aan Duitse zijde waren de plannen gewijzigd. Het was inmiddels duidelijk dat een aanval op Den Haag niet meer haalbaar was nu alle vliegvelden rond de Hofstad (Ockenburg, Ypenburg en Valkenburg) weer in Nederlandse handen waren. De bij Ockenburg overgebleven troepen bereidden daarom een ontsnapingspoging voor naar Rotterdam.

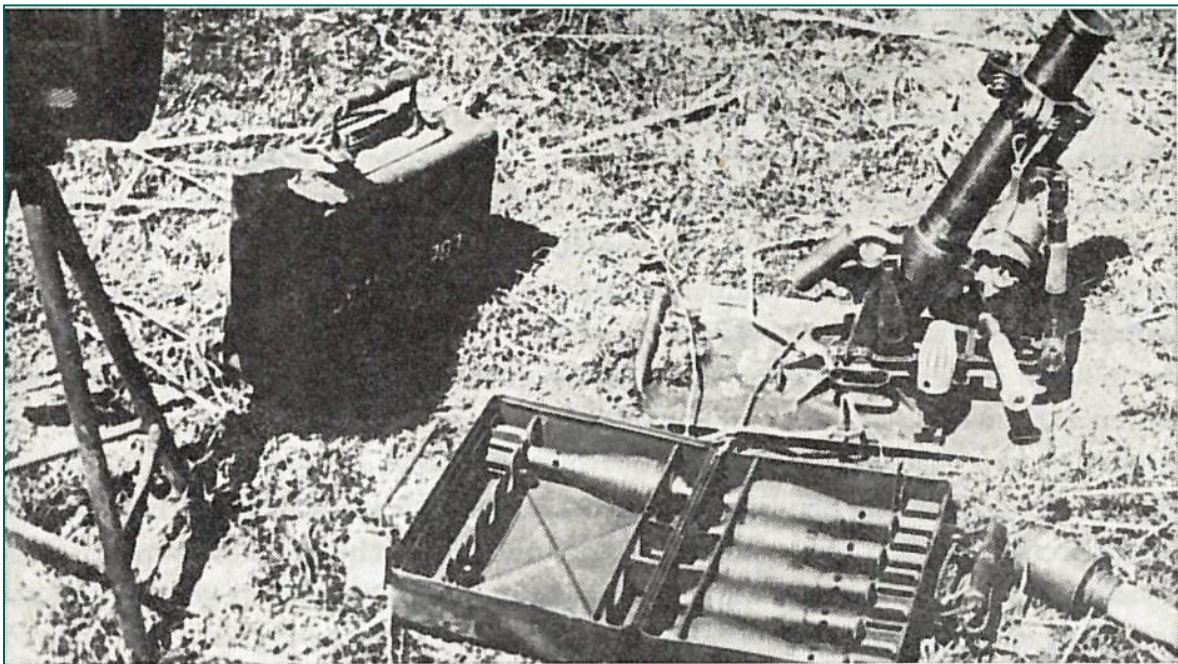
Omstreeks 23.00 uur verplaatsten Graf Von Sponeck en ruim 300 soldaten zich van Ockenburg naar Wateringen. Daar kwam het nog tot een gevecht met Nederlandse troepen van het stafkwartier van de Groep 's-Gravenhage. Na enige tijd reden de Duitse troepen verder in buitgemaakte autobussen naar Overschie.

De Nederlandse wachtposten hadden van de ontsnapping niets gemerkt en om 2.45 uur rukten de Grenadiers op naar het bosgebied bij Ockenburg. De Nederlandse soldaten troffen in het bos slechts

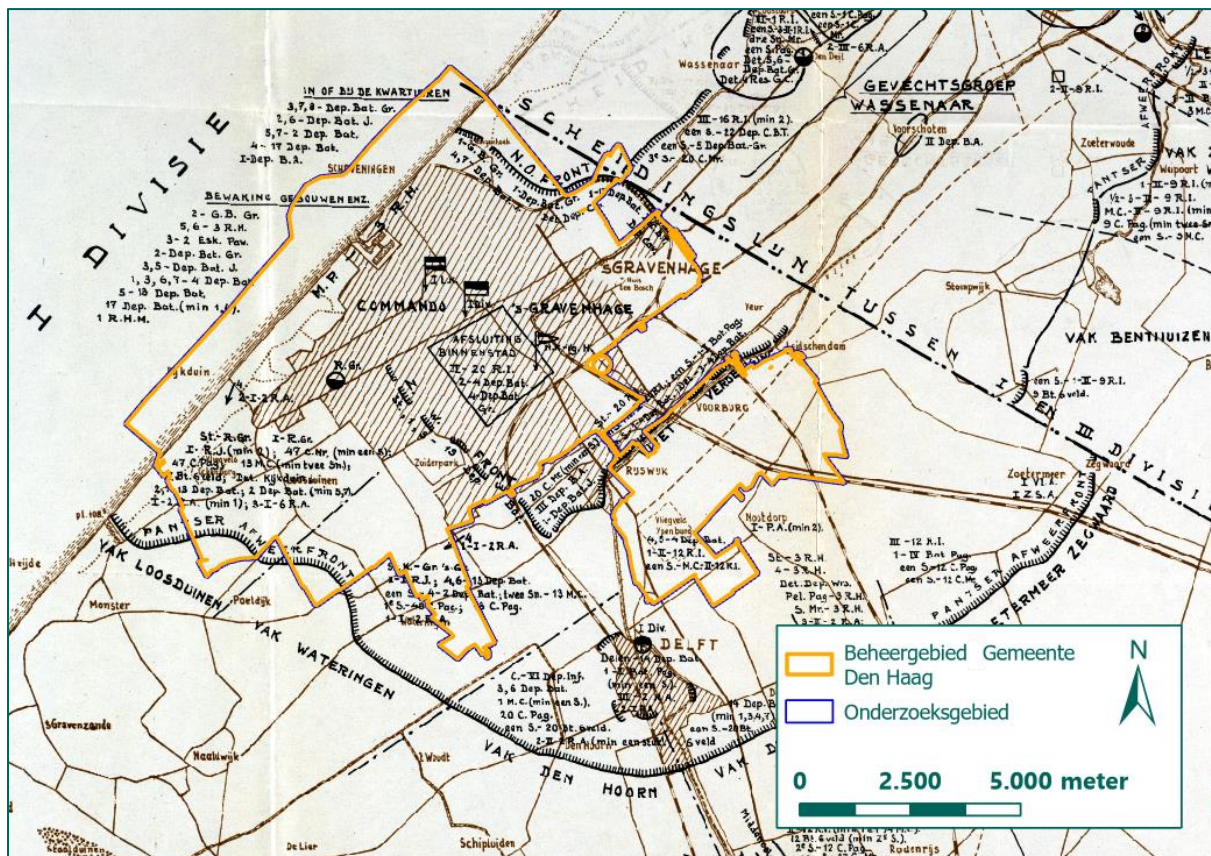
enkele Duitse soldaten aan, die zich zonder verzet overgaven. Het bos werd blijvend bezet door twee secties Grenadiers.

3.4 DE NASLEEP, 12-14 MEI 1940

Na 11 mei 1940 was de strijd met Duitse luchtlandingstroepen bij Den Haag over. De meeste Duitse troepen waren gevangengenomen of gesneuveld. Nederlandse eenheden werden ingezet om het terrein tussen Den Haag en Rotterdam te zuiveren. Op de plaatsen waar Duitse troepen waren geland, werden wapens en munitie aangetroffen, zoals op Ypenburg. Op bevel van het 1ste Legerkorps werd de dagen nadien een afweerfront ingericht om Den Haag, zie Figuur 24. Toen de Duitse luchtmacht op 14 mei 1940 Rotterdam bombardeerde, capituleerde het Nederlandse leger.

Figuur 24: Op Ypenburg achtergelaten Duitse wapens en munitie, waaronder een steelhandgranaat, een 5 cm mortier en een kist met mortiergranaten. (Bron: bijlage 3, MOL 1, pag. 347).

Figuur 25: Het afweerfront om Den Haag, 14 mei 1940. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 492).

3.5 CONCLUSIE

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 vond de Duitse aanval plaats op de vliegvelden rond Den Haag. In korte tijd was het gebied rond de hoofdstad één verward strijdtoneel geworden. Duitse luchtlandingstroepen probeerden hun opdracht uit te voeren. Terwijl andere troepen, die niet op de voorziene plaats waren geland, zich bij de hoofdmacht trachtten te voegen. Aan Nederlandse zijde ondernamen officieren op eigen initiatief actie. Het opperbevel probeerde een lijn te krijgen in alle tegenaanvallen.

Op de eerste oorlogsdag vielen de vliegvelden Ockenburg en Ypenburg in Duitse handen, maar rond de middag keerden de krijgskansen en slaagden Nederlandse troepen er in de vliegvelden weer te heroveren. Toen de Duitse bevelhebber Sponeck in de nacht van 11 op 12 mei 1940 met ruim 300 soldaten van Ockenburg naar Overschie was getrokken, werd het relatief rustig aan het front bij Den Haag, waarbij het 1ste Legerkorps de situatie consolideerde door een afweerfront om de stad aan te leggen.

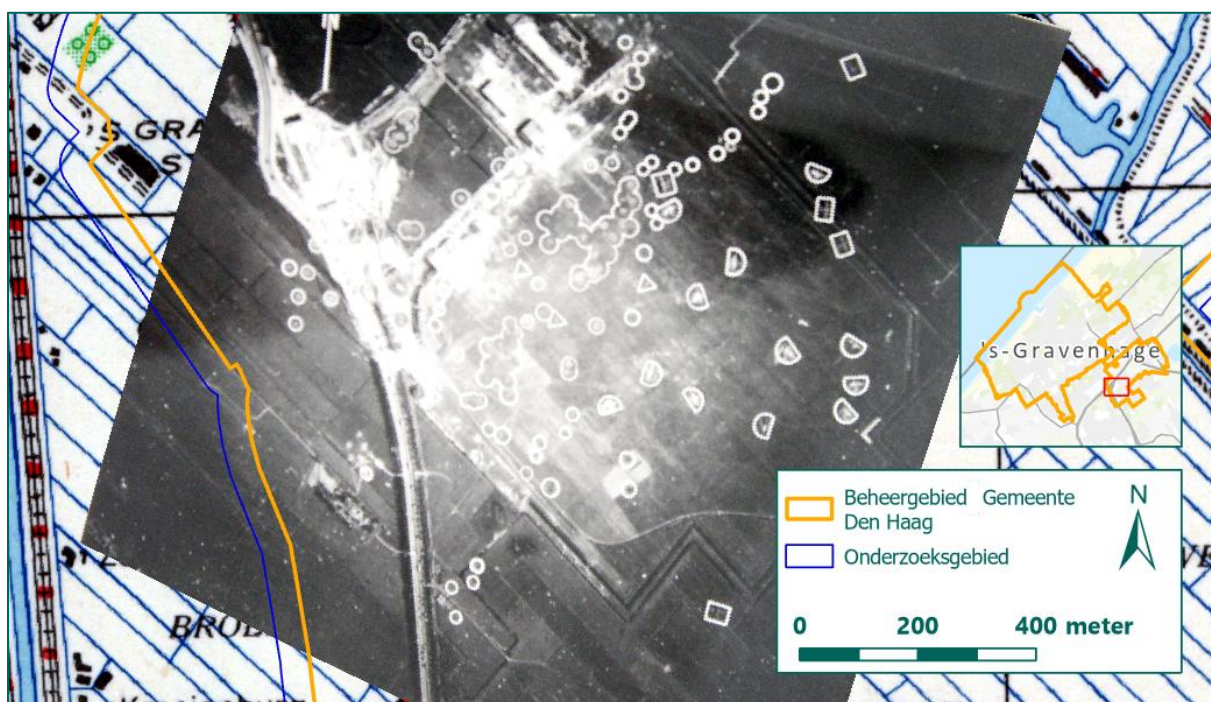
Dit is gebleken uit de literatuur (zie bijlage 3) en diverse archiefstukken uit het NIMH (zie bijlage 4), waaronder logboeken van Nederlandse eenheden. Alvorens over te gaan tot een afbakening van NGE-Verwachtingsgebieden, worden de bevindingen uit het overig bronnenmateriaal besproken.

3.5.1 Analyse overig bronnenmateriaal

Naast literatuur en logboeken van Nederlandse eenheden getuigen ook gemeentearchieven van de strijd bij Den Haag (zie bijlage 4):

- Het dagboek van de Luchtbeschermingsdienst van Voorburg vermeld straatgevechten die hebben plaatsgevonden bij Voorburg en in de omgeving. Dit houdt verband met de gevechten bij Den Honaard en de Oude Tolbrug op 10 mei 1940.
- Inventaris 805 uit het Gemeentebestuur Wateringen geeft een algemeen beeld van de gebeurtenissen op 10 mei 1940. In inventaris 1001 wordt melding gemaakt van schade, ontstaan door de gevechten in Wateringen in de nacht van 11 op 12 mei 1940, toen Duitse troepen van Ockenburg terugtrokken naar Overschie.
- Inventaris 1548 van het archief Gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 maakt melding van schade aan woningen in Loosduinen en de omgeving van Ockenburg, die ontstaan is tijdens straatgevechten op 10 mei 1940.

Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal bleek dat de Nederlandse artillerie op 10 mei 1940 met 7 Veld geschut (kaliber 7,5 cm) onder andere het vliegveld Ypenburg had beschoten. In de Duitse archieven (zie bijlage 9) is een luchtfoto aangetroffen van 15 mei 1940. Hierop zijn door Duitse analisten bom- en artilleriekraters met witte cirkels aangemerkt. De luchtfoto is echter van onvoldoende kwaliteit om goed te onderscheiden welke kraters zijn veroorzaakt door de Nederlandse beschieting.

Figuur 26: Duitse luchtfoto van vliegveld Ypenburg d.d. 15 mei 1940. Door Duitse analisten zijn onder andere bom- en artilleriekraters, in brand geschoten en neergestorte Junkers Ju-52 transporttoestellen weergegeven. (Bron: bijlage 9, Bundesarchiv, RL 2-II, inv. 957).

Verder is gebleken dat naar aanleiding van de strijd munitie was achtergebleven. In het boek *Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog* (zie bijlage 3) komt naar voren dat drie Haagse jongens op 24 mei 1940 een handgranaat vonden aan de Rotterdamseweg in Rijswijk. Door met de handgranaat te spelen, kwam deze tot ontploffing. Eén jongen vond de dood, de twee anderen raakten gewond.

Ook na de oorlog zijn door de EODD (zie bijlage 10) nog NGE geruimd die verband houden met de strijd in mei 1940. Zo is in 1996 op Ypenburg een brisantgranaat van 7,5 cm geruimd.¹² In de omgeving van Ockenburg is tevens munitie geruimd: een Duitse brisantgranaat van 5 cm mortier (munitieruiming 19740345) en een Nederlandse brisantgranaat van 8 cm mortier in verschoten toestand (munitieruiming 20170921). De geruimde geschutmunitie komt overeen met de kalibers die op de gemelde locaties zijn ingezet tijdens de gevechten in mei 1940.

Tot slot zijn in het verleden verschillende NGE-bodemonderzoeken opgesteld, die overlap hebben met de gevechtsterreinen van mei 1940. In deze onderzoeken zijn ter plaatse van de onderzoeksgebieden NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend naar aanleiding van de strijd bij Ockenburg en Ypenburg. In een aantal gevallen is het onderzoeksgebied in zijn geheel als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend omdat het binnen het gevechtsterrein viel. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de onderzoeken van REASeuro (kenmerk: RO-150187, 6 november 2015) en Bombs Away (kenmerk: 14P073, 13 februari 2015) ter plaatse van Ockenbrug en het onderzoek van Saricon (kenmerk: 72499-VO-01, 5 juni 2009) in de omgeving van Ypenburg. Dit onderzoek werd opgesteld volgens de richtlijnen van het Beoordelingsrichtlijn voor het Procescertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (BRL-OCE), de regelgeving die in 2012 werd vervangen door het WSCS-OCE. In later onderzoeken, opgesteld conform het WSCS-OCE, worden door de firma Saricon NGE-Verwachtingsgebieden nauwkeuriger afgebakend.

3.5.2 Afbakening NGE-Verwachtingsgebied

Uit het geanalyseerde bronnenmateriaal blijkt dat in mei 1940 grondgevechten en artilleriebeschietingen hebben plaatsgevonden tussen Duitse en Nederlandse troepen. De Duitse troepen beschikten over handvuurwapens, hand- en geweergranaten, mitrailleurs en mortieren met kaliber 5 cm. Aan Nederlandse zijde werden handvuurwapens, mitrailleurs, in sommige gevallen handgranaten, mortieren met kaliber 8 cm, pantserafweergeschut van 3,7 cm en 4,7 cm, geschut van 6 Veld (kaliber 5,7 cm) en 7 Veld (kaliber 7,5 cm) en luchtdoelgeschut van 2 cm, 4 cm en 7,5 cm ingezet.

Zowel het WSCS-OCE als het CS-VROO bieden geen richtlijnen voor het afbakenen van NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van grondgevechten. Onder grondgevechten worden gevechten tussen infantristen verstaan, waarbij strijdende partijen op relatief korte afstand elkaar beschoten met bijvoorbeeld handvuurwapens, mitrailleurs, hand- en geweergranaten. Als richtlijn voor de afbakening van mortier- en artilleriebeschietingen stelt zowel het WSCS-OCE als het CS-VROO dat de afbakening van het NGE-Verwachtingsgebied situationeel is te bepalen.

De NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van de grondgevechten en artilleriebeschietingen afgebakend worden afgebakend als een zogenaamde conflictzone. Dit is een globaal afgebakend gebied waarbinnen (intensieve) gevechtshandelingen hebben plaatsgevonden. Bij de meeste grondgevechten is de exacte locatie niet bekend. Daarnaast was de artillerie niet altijd nauwkeurig, waardoor granaten verspreid over een groot gebied kunnen zijn neergekomen. De afbakening is gebaseerd op het beschikbare bronnenmateriaal¹³, maar kan gezien de aard van de gevechtshandelingen niet nauwkeurig worden begrensd.

In overleg met een Senior Deskundige OOO zijn de volgende NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend:

- Grondgevechten op en in de omgeving van vliegveld Ypenburg, inclusief boerderij Den Honaard, villa Dorrepaal en park Leeuwenberg, villa Zeerust, park Vredenoord, het terrein langs de rijksweg Den Haag – Delft, het gebied tussen vliegveld Ypenburg en de Hoornbrug.

¹² Munitieruiming 19960716.

¹³ Literatuur, gevechtsverslagen NIMH, meldingen uit gemeentearchieven, luchtfoto en munitieruimingen van de EODD.

Hierbij is een buffer van 200 meter aangehouden om het gevechtsterrein op en in de omgeving van vliegveld Ypenburg, het terrein langs de rijksweg Den Haag – Delft en het gebied tussen vliegveld Ypenburg en de Hoornbrug. Om boerderij Den Honaard en Huize Zeerust is een buffer van 50 meter aangehouden. Park Vredenoord is ingetekend op basis van huidig satellietbeeld, park Leeuwenberg op basis van een luchtfoto van 7 april 1945 (vermeerderd met 5 meter cartografische onnauwkeurigheid). Deze gebieden zijn verdacht op KKM en hand- en geweergranaten.

Als maximale penetratiediepte is 0,5 m – mv aangehouden.

- Artilleriebeschieting op vliegveld Ypenburg en de Johannahoeve. Het vliegveld is verdacht op geschutmunitie met kaliber 3,7 cm en 7,5 cm (7 Veld). Omdat de vuurmonden tijdens deze beschieting goed zicht hadden op hun doel, is een buffer van 100 meter aangehouden.

Als maximale penetratiediepte is 1,5 m – mv aangehouden.

- Mortierbeschietingen door Duitse troepen op de watermolen (vliegveld Ypenburg), en in Loosduinen. Vanwege de korte afstand tussen de strijdende partijen is een buffer van 50 meter aangehouden. Deze gebieden zijn verdacht op geschutmunitie met kaliber 5 cm.

Als maximale penetratiediepte is 1,5 m – mv aangehouden.

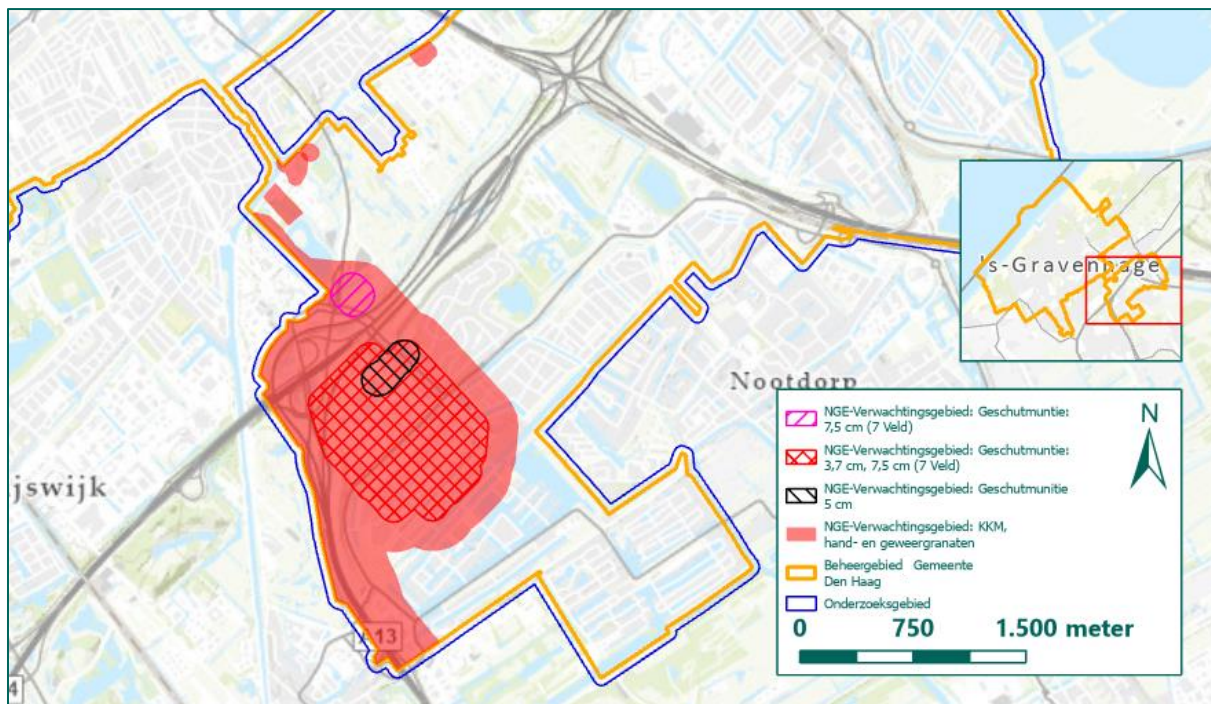
- Grondgevechten op en in de omgeving van vliegveld Ockenburg, Loosduinen, het terrein tussen Loosduinen en Ockenburg, de bossen ten zuiden en zuidoosten van Ockenburg en het terrein tussen Meer en Bos en Ockenburg. Deze gebieden zijn verdacht op KKM en hand- en geweergranaten.

Als maximale penetratiediepte is 0,5 m – mv aangehouden.

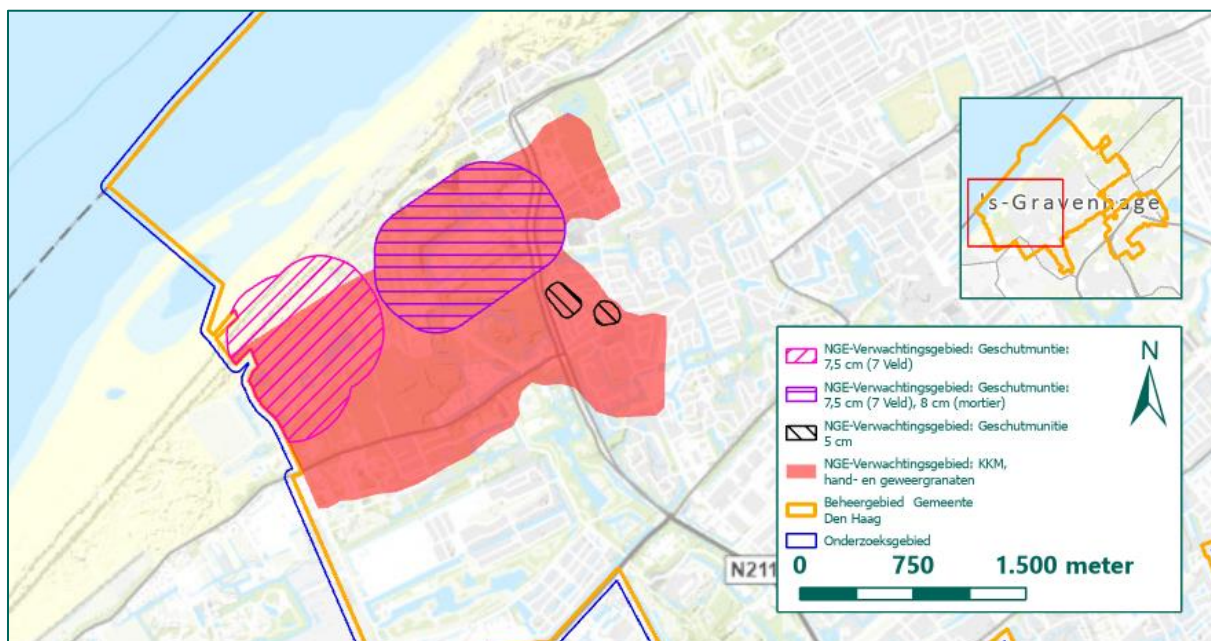
- Artilleriebeschietingen op vliegveld Ockenburg en het ten noordwesten ervan gelegen duingebied. Het vliegveld is verdacht op geschutmunitie van 7,5 cm (7 Veld) en 8 cm mortieren, het duinterrein op geschutmunitie van 7,5 cm. Omdat de stukken van 7 Veld op relatief grote afstand stonden, circa 3 km, is hier een buffer van 300 meter aangehouden.

Als maximale penetratiediepte is 1,5 m – mv aangehouden.

De NGE-Verwachtingsgebieden zijn weergegeven in onderstaand figuur:

Figuur 27: NGE-Verwachtingsgebieden n.a.v. grondgevechten en artilleriebeschietingen in mei 1940. (Bron ondergrond: ESRI).

Figuur 28: NGE-Verwachtingsgebieden n.a.v. grondgevechten en artilleriebeschietingen in mei 1940. (Bron ondergrond: ESRI).

4 BEOORDELING EN EVALUATIE LUCHTAANVALLEN 1940-1943

Gedurende de eerste oorlogsjaren, 1940-1943, werd de gemeente Den Haag verschillende malen getroffen door luchtaanvallen. In de periode van 10 tot en met 14 mei 1940 betrof dit in hoofdzaak Duitse luchtaanvallen. Nadien zijn het Engelse bommenwerpers die boven Duits bezet gebied opereerden. Tijdens de eerste oorlogsjaren vonden de Engelse luchtaanvallen plaats op kleine schaal, waarbij vaak één of enkele bommenwerpers een aanval uitvoerden. In dit hoofdstuk worden de luchtaanvallen in de jaren 1940-1943 beoordeeld en geëvalueerd.

4.1 10-14 MEI 1940

Het Duitse aanvalsplan voorzag in een beschieting van vliegveld Ockenburg en bombardementen op vliegveld Ypenburg en de Nieuwe Alexanderkazerne. Daarnaast werden Nederlandse luchtafweerstellingen aangevallen. De luchtaanvallen op de vliegvelden Ypenburg en Ockenburg zijn behandeld in de hoofdstukken 6 en 7.

4.1.1 10 mei 1940, bombardement Nieuwe Alexanderkazerne en kamp Waalsdorp

In de literatuur (zie bijlage 3) wordt gemeld dat omstreeks 4.21 uur Heinkel He-111 bommenwerpers van 1ste Gruppe/Kampfgeschwader 4 aanvallen uitvoerden op Den Haag. Hierbij werden de kazernes aan de Van Alkemadelaan getroffen. Door het bombardement op de Nieuwe Alexanderkazerne kwamen 79 Huzaren van de Cavalerie en honderd paarden om het leven. Tevens blijkt dat ook kamp Waalsdorp, gelegen op de Waalsdorpervlakte langs de grens met Wassenaar, in de vroege ochtend van 10 mei 1940 werd gebombardeerd, waardoor tientallen militairen om het leven kwamen.¹⁴ Iedere bommenwerper beschikte over twaalf bommen van 50 kg. Deze informatie kan niet worden ondersteund met primair bronnenmateriaal, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940 volledig verloren zijn gegaan. Kamp Waalsdorp werd nogmaals gebombardeerd op 14 mei 1940.

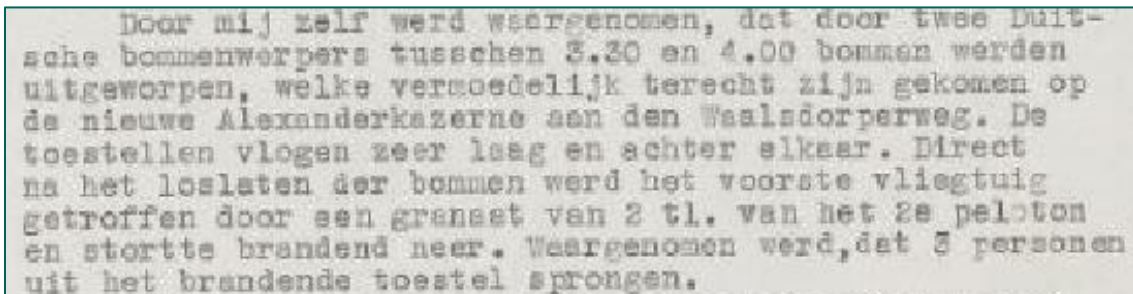

Figuur 29: Schade na het Duitse bombardement op de Nieuwe Alexanderkazerne te Den Haag in de vroege ochtend van 10 mei 1940. (Bron: Beeldbank NIMH).

¹⁴ Informatie afkomstig uit de rapportage Wassenaar NGE-Risicokaart (kenmerk RO-170229, 5 oktober 2017, REASeuro).

Een bevestiging van het bombardement op 10 mei 1940 is te vinden in het logboek van de nabijgelegen stelling van het 4de Peloton Luchtafweerdienst (Pel.Lad.). In het verslag wordt gemeld dat twee Duitse vliegtuigen laag over de batterij vlogen en elks vier bommen afwierpen, die achter "Klein Zwitserland" terecht kwamen op het terrein van de nieuwe artilleriekazerne (de Nieuwe Frederikskazerne).

Het 1ste Peloton (1ste Compagnie Luchtdoel Mitrailleurs), dat stond opgesteld in Klein Zwitserland, maakt melding van Duitse toestellen die de Nieuwe Alexanderkazerne bombardeerden.

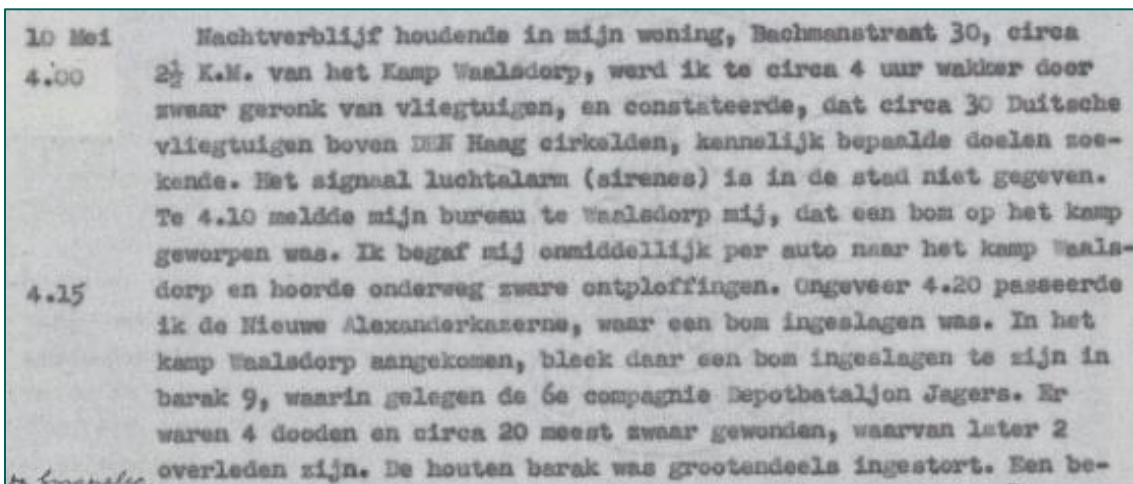

Door mij zelf werd waargenomen, dat door twee Duitse bommenwerpers tusschen 3.30 en 4.00 bommen werden uitgeworpen, welke vermoedelijk terecht zijn gekomen op de nieuwe Alexanderkazerne aan den Waalsdorperweg. De toestellen vlogen zeer laag en achter elkaar. Direct na het loslaten der bommen werd het voorste vliegtuig getroffen door een granaat van 2 tl. van het 2e peloton en stortte brandend neer. Waargenomen werd, dat 3 personen uit het brandende toestel sprongen.

Figuur 30: Uittreksel uit het verslag van 1-1ste Comp. Lu. Mitr. (Bron: bijlage 4, NIMH, inv. 474016).

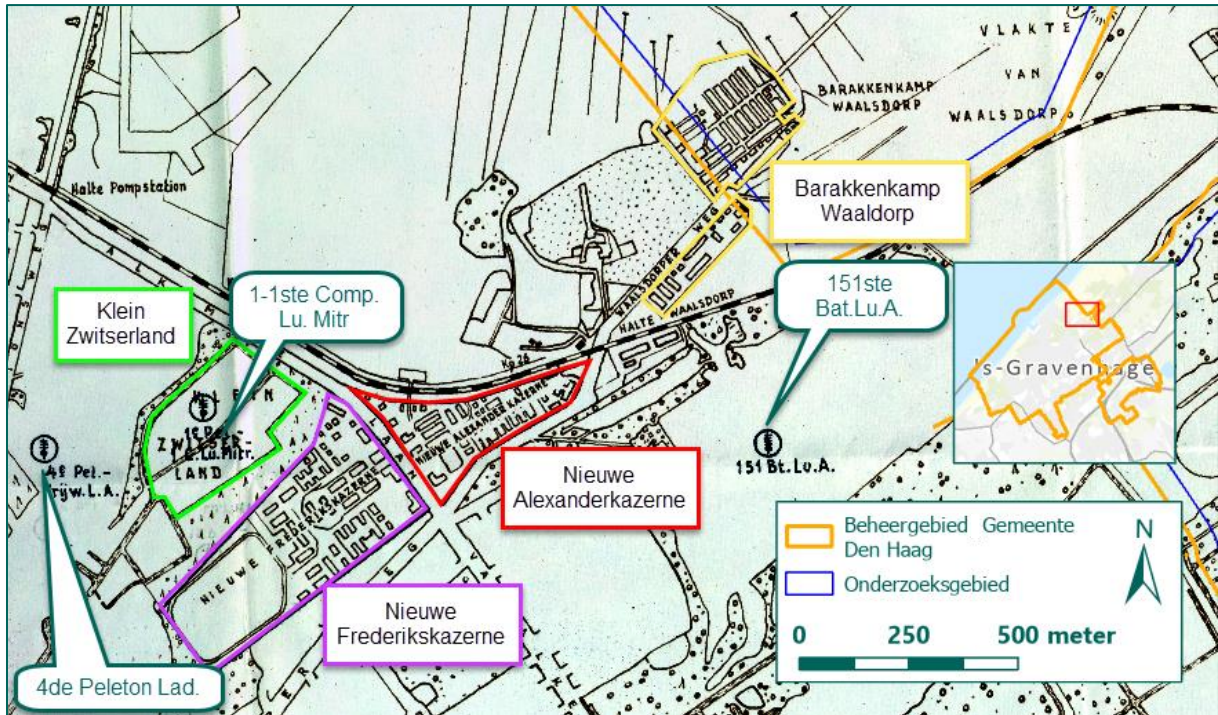
Uit het verslag van het Depot Cavalerie blijkt dat tijdens het bombardement het stallencomplex werd getroffen door vijf bommen, waarbij 79 man sneuvelde en 110 paarden werden gedood. Bij het bombardement op kamp Waalsdorp waren naar schatting van de bataljonartsen acht doden gevallen en 25 gewonden. Door het bombardement was barak 9 getroffen waarin zich de 6de depotcompagnie Jagers bevond.

Het dagboek van de commandant van het 1ste depot infanterie, reserve luitenant-kolonel J. Moorman, bevestigt dat Kamp Waalsdorp en de Nieuwe Alexanderkazerne waren getroffen.

10 Mei
4.00 Nachterverblijf houdende in mijn woning, Bachmanstraat 30, circa 2½ K.M. van het Kamp Waalsdorp, werd ik te circa 4 uur wakker door zwaar geronk van vliegtuigen, en constateerde, dat circa 30 Duitse vliegtuigen boven DEN Haag cirkelden, kennelijk bepaalde doelen zoekende. Het signaal luchtalarm (sirenes) is in de stad niet gegeven. Te 4.10 meldde mijn bureau te Waalsdorp mij, dat een bom op het kamp geworpen was. Ik begaf mij onmiddellijk per auto naar het kamp Waalsdorp en hoorde onderweg zware ontploffingen. Ongeveer 4.20 passeerde ik de Nieuwe Alexanderkazerne, waar een bom ingeslagen was. In het kamp Waalsdorp aangekomen, bleek daar een bom ingeslagen te zijn in barak 9, waarin gelegen de 6e compagnie Depotbataljon Jagers. Er waren 4 doden en circa 20 meest zwaar gewonden, waarvan later 2 overleden zijn. De houten barak was grootendeels ingestort. Een be-

Figuur 31: Uittreksel uit het dagboek van de commandant van het 1ste depot infanterie reserve luitenant-kolonel J. Moorman. (Bron: bijlage 4, NIMH, inv. 531003).

Figuur 32: Overzicht Nederlandse militaire objecten en luchtafweerstellingen (Bron ondergrond: NIMH Collectie 492).

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) bevat een lijst met schade als gevolg van de Duitse bombardementen op de kazernes. Hieruit blijkt dat ook omliggende woningen aan de Van Alkemadelaan schade hadden opgelopen.

Adres	Schade
Van Alkemadelaan 6/6a	Pakhuis en kantoor. Pannendak en glasschade
Van Alkemadelaan 317	Militair gebouw. Schoolgebouw. Glas en pannenschade
" 321	" Cantinegebouw. " "
" 341)	" gat in dak.
" 347)	" Logiesgebouw. Glas en pannenschade
" 343	" " " in verbouw. Achtergevel over geheele lengte verwoest.
" 345	" " Keukengebouw. Gedeeltel.verwoest.
" 337	" " Privatengebouw. Geheel verwoest.
" 335	" " Mestgebouw. Gedeeltelijk verwoest.
" 339	" " Mestgebouw. " "
" 333	" " Transformatorgebouw. Geheel verwoest.
" 321a	" " Garage met theorielokaal. Verwoest.
" 323a	" " Garage. Verwoest.
" 323b	" " Garage. Verwoest.
" 323	" " Hoefsmederij. Gedeeltel.verwoest.
" 325	" " Manege met stallen. Stallen verwoest, manege gedeeltelijk.
" 327	" " Manege met stallen. Stallen verwoest, manege intact.

Figuur 33: Uittreksel uit het schaderapport. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

Ook inventaris 1545 uit het archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 (zie bijlage 4), maakt melding van schade. Zo blijkt dat nabij het woonhuis Waalsdorperweg 163 een bom is ingeslagen en één op Waalsdorperweg 122. Tevens is er als gevolg van de bombardementen aan verschillende andere woningen in de Waalsdorperweg schade ontstaan.

Bij NCAP is een luchtfoto besteld van zo kort mogelijk na de Duitse bombardementen op de kazernes. Deze foto dateert van 5 juni 1940, circa een maand na de aanval. De foto is niet scherp genoeg om details waar te nemen. Vanwege de tijdsperiode kan mogelijke schade hersteld zijn. De Nieuwe Alexanderkazerne en Kamp Waalsdorp kunnen worden vergeleken met vooroorlogse luchtfoto's van de Foto Technische Dienst Luchtvaartafdeeling (NIMH).

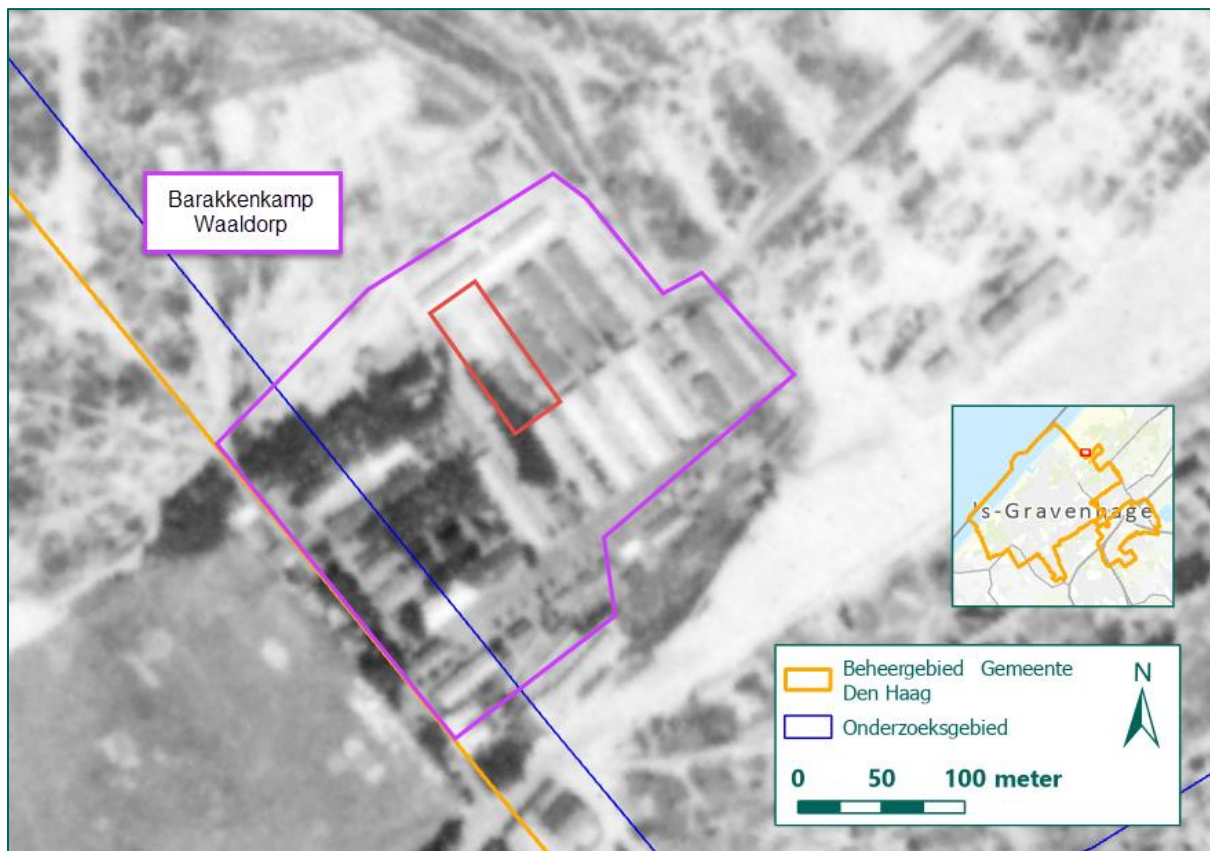
Figuur 34: Obliëke luchtfoto van de Nieuwe Alexanderkazerne, 1938. Oriëntatie: zuidoost. (Bron: Beeldbank NIMH).

Figuur 35: Luchtfoto d.d. 5 juni 1940 met daarop de Nieuwe Alexanderkazerne. Vermoedelijk verwoeste gebouwen zijn met rood omkaderd. (Bron: bijlage 5, NCAP).

Figuur 36: Oblieke luchtfoto van Kamp Waalsdorp, 1938. Oriëntatie: zuid. (Bron: Beeldbank NIMH).

Figuur 37: Luchtfoto d.d. 5 juni 1940 met daarop Kamp Waalsdorp. Vermoedelijk is de met rood omkaderde barak voor de helft verwoest. (Bron: bijlage 5, NCAP).

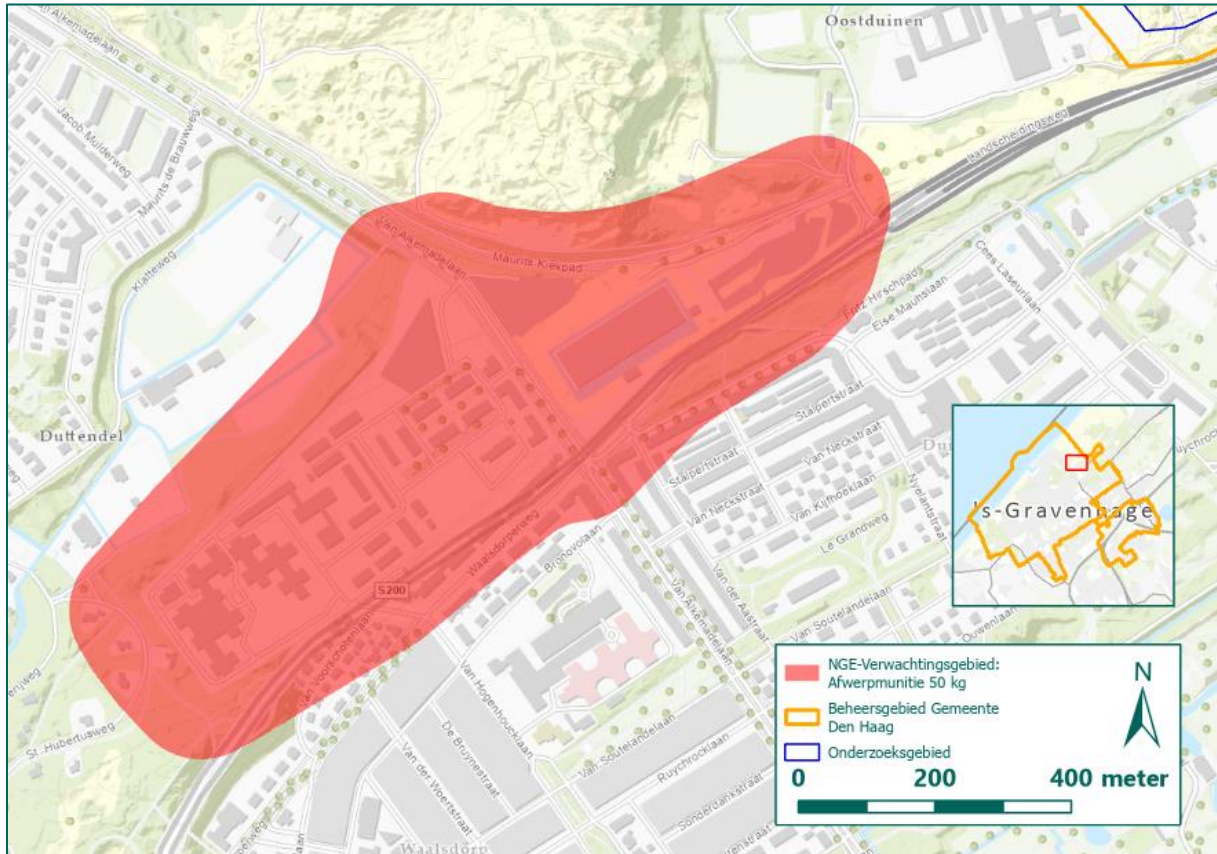
Naar aanleiding van de bombardementen op Kamp Waalsdorp, de Nieuwe Alexander- en Nieuwe Frederikskazerne wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Vanwege het ontbreken van richtlijnen binnen het CS-VROO met betrekking tot Duitse bombardementen waarbij het inslagenpatroon onbekend is wordt een de afbakening van het NGE-Verwachtingsgebied situationeel bepaald. Hierbij is gebruik gemaakt van kennis betreffende een soortgelijk bombardement in de gemeente Terneuzen. Op 10 mei 1940 voerde een Duitse bommenwerper namelijk een bombardement uit op de stad Sas van Gent. Naderhand zijn op een kaart de inslaglocaties van de bommen ingetekend in de binnenstad. Aan de hand van de bekende inslaglocaties is het mogelijk een spreidingspatroon te bepalen, waarbij geconstateerd is dat de maximale afstand tussen twee opeenvolgende inslagen 94 meter bedroeg¹⁵.

Rond de grenzen van de Nieuwe Alexander- en Nieuwe Frederikskazerne wordt daarom een NGE-Verwachtingsgebied geprojecteerd van 107 meter, bestaande uit de maximale gemeten afstand tussen twee inslagen bij een vergelijkbaar bombardement te Terneuzen (94 meter), een cartografische onnauwkeurigheid op basis van de gebruikte luchtfoto uit 1940 (10 meter) en de maximale ondergrondse horizontale verplaatsing van een 50 kg vliegtuigbom (3 meter)¹⁶. Deze buffer wordt ook gehanteerd ter plaatse van Kamp Waalsdorp. Omdat ter plaatse van kamp Waalsdorp bekend is dat slechts één gebouw beschadigd raakte, wordt de buffer van 107 meter enkel rondom het beschadigde pand geprojecteerd. Omdat de afstand van dit pand tot het beheergebied van de gemeente Den Haag ruim 150 meter betreft, overlapt dit NGE-Verwachtingsgebied niet met het beheersgebied van de gemeente Den Haag.

¹⁵ REASeuro, Historisch Vooronderzoek Niet Gesprongen Explosieven NGE-Risicokaart Gemeente Terneuzen, kenmerk: 72834/RO-180093 versie 1.0, d.d. 24 oktober 2018.

¹⁶ Hiermee wordt afgeweken van de afbakening van het NGE-Verwachtingsgebied zoals afgebakend in rapport 72668/RO-170154, versie 3.0.

Binnen het NGE-Verwachtingsgebied dat rondom de Nieuwe Alexander- en Nieuwe Frederikskazerne wordt geprojecteerd kunnen mogelijk NGE van Duitse afwerpmunitie van het kaliber 50 kg worden aangetroffen.

Figuur 38: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de Duitse bombardementen op de Haagse kazernes. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

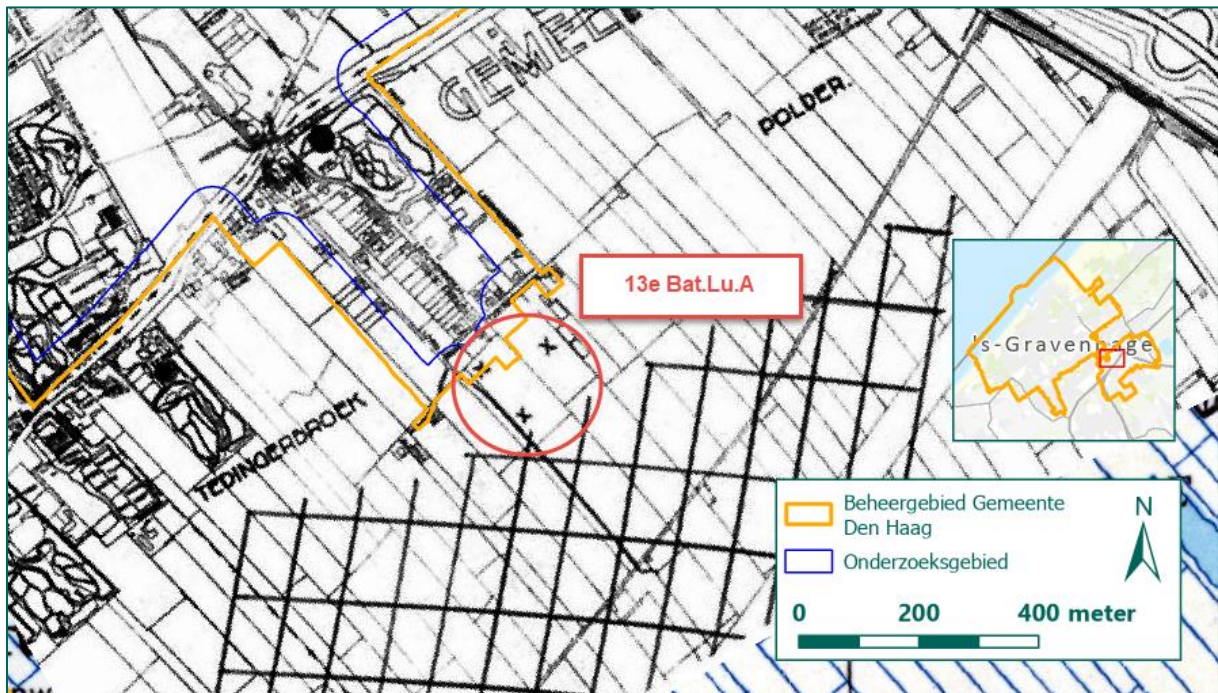
Naar aanleiding van de Duitse bombardementen op de Nieuwe Alexanderkazerne en Nieuwe Frederikskazerne op 10 mei 1940 en op Kamp Waalsdorp op 10 en 14 mei 1940 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Hierin kunnen Duitse bommen van het kaliber 50 kg zijn achtergebleven. Het NGE-Verwachtingsgebied ter plaatse van Kamp Waalsdorp heeft geen overlap met het beheersgebied van de gemeente Den Haag.

4.1.2 10 mei 1940, bombardement stelling 13e Bat.Lu.A.

Het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3) meldt dat op 10 mei 1940 één van de vuurmonden vernield was als gevolg van het bombardement. Tevens was een lege wachtbarak vernield door een voltreffer. Uit het logboek van de 13e batterij (zie bijlage 4, collectie 409, inventaris 446043) komt naar voren dat door Duitse vliegtuigen acht bommen werden uitgeworpen. Hierdoor werd de wachtbarak getroffen en het derde stuk geschut. Een derde bom viel tussen het tweede en het derde stuk geschut en de vijf overige bommen naast de batterij.

Het boek *Over, door en om de Leytsche Dam* bevat aanvullende informatie. Tijdens het Duitse bombardement op Ypenburg omstreeks 4.15 uur maakte één van de toestellen zich los uit de formatie en vloog op 100 meter hoogte richting de stelling van de 13e Batterij Luchtdoelartillerie. De batterij

stond opgesteld in een open opstelling in een weiland achter park Leeuwenberg (Voorburg). Bij het derde stuk geschut was op vijf meter afstand een bom neergekomen en gedetoneerd, waardoor de bediening gewond raakte. Tevens kwam een bom neer tussen het tweede en het derde stuk. In totaal werden dertien bommen van 50 kg en één bom van 250 kg afgeworpen. In een onderschrift bij een foto in het boek blijkt dat een aanval op de batterij zou zijn uitgevoerd door een Stuka (Junkers Ju-87) duikbommenwerper. Gezien het feit dat één Junkers Ju-87 niet deze gehele bommenlast kan afwerpen, wordt aangenomen dat er meerdere bommenwerpers bij het bombardement betrokken waren.

Figuur 39: Locatie van de 13de Bat.Lu.A. (Bron: bijlage 3, GLD, pag. 319).

In het bronnenmateriaal wordt niet eenduidig vermeld hoeveel vliegtuigen de batterij hebben aangevallen. Alle bronnen spreken over meer dan één vliegtuig. Uit het boek *Over, door en om de Leytsche Dam* valt op te maken dat de batterij twee maal is aangevallen, waarvan één keer mogelijk door een Junkers Ju-87 duikbommenwerper. Een Ju-87 kan maximaal vijf bommen met zich meedragen.¹⁷ Dit betekent dat minstens één ander toestel de stelling ook nog heeft gebombardeerd. De kalibers van 50 kg en 250 kg kunnen door een Ju-87 worden afgeworpen. Verder is het aantal afgeworpen bommen niet bekend. In de bronnen is sprake van acht of veertien bommen.

De informatie over de aanval op de 13e batterij kan niet worden ondersteund met primair bronnenmateriaal, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940 volledig verloren zijn gegaan. Naar aanleiding van het bombardement kunnen mogelijk Duitse bommen zijn achtergebleven.

¹⁷ Namelijk 1 x 250 kg SC 250 + 4 x 50 kg SC 50.

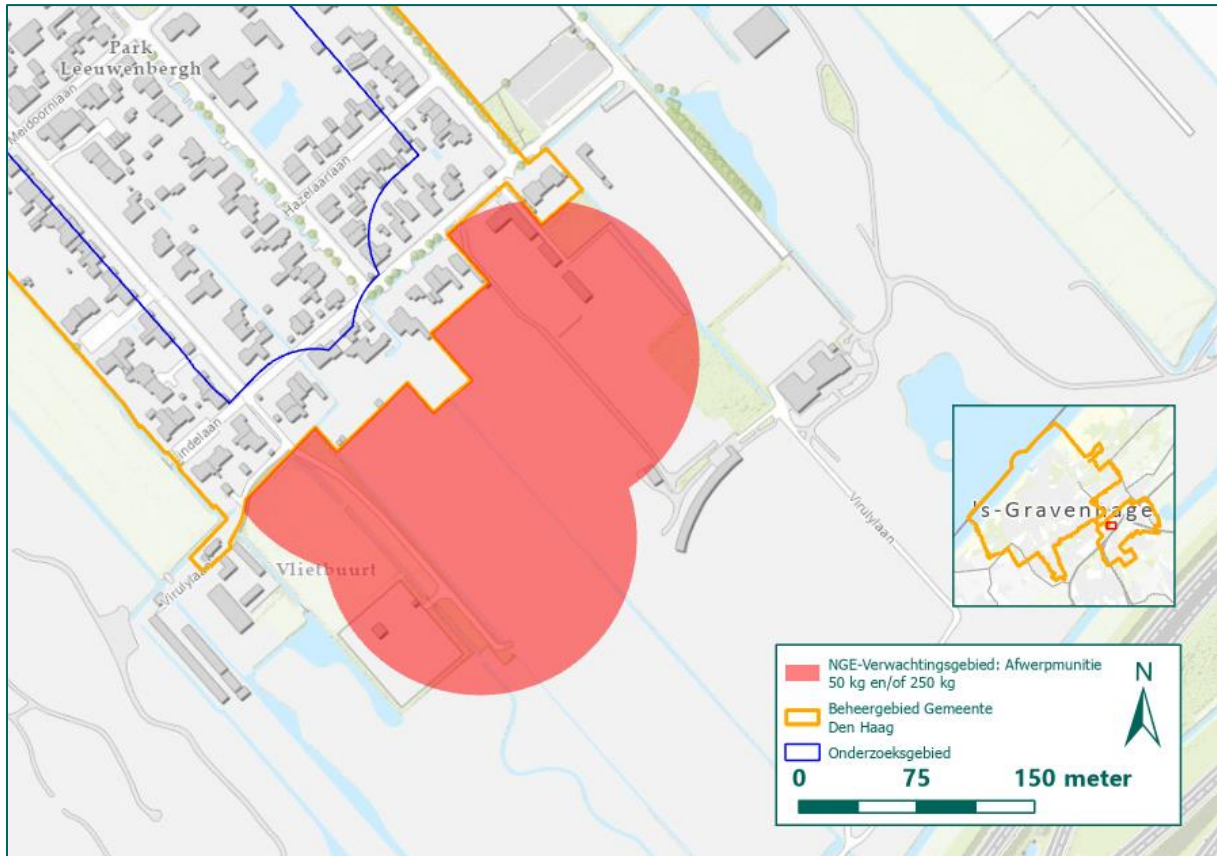
Figuur 40: Luchtfoto d.d. 20 juli 1940. Met rood is de globale positie van de 13de Bat.Lu.A. aangeduid. (bron: NCAP).

Krateranalyse is niet mogelijk, omdat geen kwalitatief goede luchtfoto's van kort na het bombardement beschikbaar zijn. Op de eerstvolgende luchtfoto, die dateert van 20 juli 1940, is de locatie van de 13de Batterij bedekt door een wolk. Een NGE-Verwachtingsgebied wordt derhalve bepaald rondom het doelwit van de aanval, de locatie van de 13de Batterij. Om het NGE-Verwachtingsgebied te bepalen wordt gebruik gemaakt van een recent empirisch onderzoek naar de effectiviteit van bombardementen die zijn uitgevoerd door Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers. Uit dit onderzoek¹⁸ is gebleken dat de spreiding van neergekomen bommen afhankelijk is van het aantal- en type bommen dat werd afgeworpen. In een *worst-case scenario*, waarbij mogelijk drie bommen zijn afgeworpen door één Spitfire toestel (Typhoon vliegtuigen konden maximaal twee bommen bij zich dragen), dient een straal te worden geprojecteerd van 87 meter rondom vastgestelde kraters. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter).

Binnen het onderzoek dat bovenstaand is aangehaald wordt enkel gekeken naar de accuraatheid van de Britse Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers. Er wordt geen melding gemaakt van de accuraatheid van de Duitse Junkers Ju-87 (Stuka). Bekend is echter dat de Junkers Ju-87 bekend stond om zijn effectiviteit en accuraatheid. Om deze reden wordt aangenomen dat de spreiding van bommen afgeworpen door een Junkers Ju-87 niet groter zal zijn dan spreiding van bommen van een Spitfire die drie bommen afwierp (87 meter) die is vastgesteld. Het *worst-case scenario* zoals hierboven vermeld wordt derhalve toegepast voor het bombardement door Duitse Junkers Ju-87.

Een NGE-Verwachtingsgebied wordt geprojecteerd in een straal van 100 meter rond de stelling van 13de Batterij. Binnen het NGE-Verwachtingsgebied kunnen mogelijk NGE van afwerpmunitie van 50 kg en 250 kg worden aangetroffen. Onderstaand is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven.

¹⁸ Sivoon, Richtlijn voor het opstellen van een deel Risico-Inventarisatie en Evaluatie Ontploffbare Oorlogsresten, 9 april 2021, Conceptversie 1.05, bijlage 3

Figuur 41: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van Duits bombardement op de 13de Bat.Lu.A.

Conclusie

Naar aanleiding van het Duitse bombardement op de stelling van de 13^e Batterij Lu.A. is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarbinnen Duitse afwerpmunitie van het kaliber 50 kg en 250 kg kan zijn achtergebleven.

4.1.3 10 mei 1940, luchtaanval stelling 23^e Bat.Lu.A.

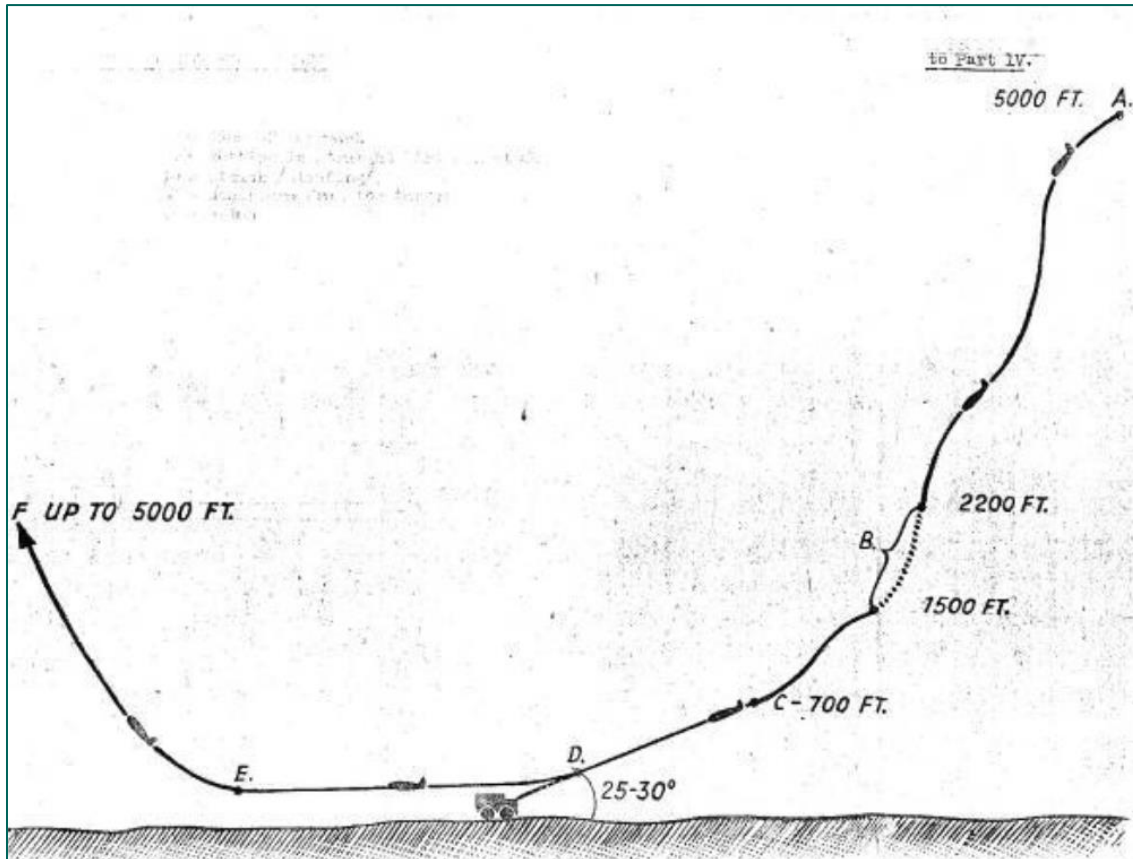
Omstreeks 6.30 uur vielen vier vliegtuigen verschillende malen de stelling van de 23^e batterij aan met hun boordwapens. Omdat er rond de vuurmonden geen dekkingen waren aangebracht en de twee luchtdoelmitrailleurs ontbraken bij de stelling, betaalden de manschappen een zware tol. Dit wordt gemeld in het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3). Deze informatie wordt bevestigd in een verslag van de batterij, in collectie 409 van het NIMH (zie bijlage 4, inventaris 446047).

Het is niet bekend door welk type toestellen de aanval is uitgevoerd. Dit is van belang om te weten of KKM van 13 mm of 15 mm dan wel geschutmunitie van 2 cm kunnen zijn achtergebleven.

Figuur 42: Globale locatie 23^e Batterij Luchtdoelartillerie. (Bron: bijlage 3, MOL2, pag. 524).

De locatie van de stelling is aangeduid op een kaart behorende bij het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940*, zie Figuur 42. Binnen de gemeente Den Haag zijn gedurende de Tweede Wereldoorlog diverse beschietingen uitgevoerd door geallieerde jachtbommenwerpers, zogenaamde *strafing*-aanvallen. Bij een zogenaamde *strafing*-aanvallen werd het aanvaldoel bestookt met de boordmitrailleurs en/of -kanonnen. De tactiek was dat de piloot zijn vliegtuig liet zakken tot een hoogte van ca. 700 feet (ca. 215 meter) en in een hoek van 25-30 graden het doel aanviel met de boordwapens. Als gevolg van dit type beschieting was in de meeste gevallen sprake van een grote spreiding van projectielen, omdat de wapens al ruim van tevoren werden gebruikt. *Strafing*-aanvallen werden veelal voorafgegaan, of gevolgd door het afwerpen van de bommenlast die een jachtbommenwerper met zich mee droeg. Wanneer enkel beschietingen worden uitgevoerd.

Figuur 55: Voorbeeld principe strafing-aanval. (Bron: REASeuro-database).

Geanalyseerd is of er sprake is van munitieruimingen die te relateren zijn aan de beschietingen die plaatsvonden op 10 mei 1940. Dit is niet het geval gebleken. Naast de summier informatie omtrent deze beschietingen uit de Britse ORB's en de munitieruimingen van de EODD zijn de inslagen van boordmunitie niet waar te nemen op luchtfoto's, aangezien deze slechts zeer kleine inslagen in de bodem veroorzaken.

In het "Nadere bepalingen voor het beoordelen van bronnenmateriaal en afbakening verdacht gebied" (CS-VROO-02) is geen specifieke afbakeningsrichtlijn opgenomen waarmee beschietingen met boordwapens afgebakend kunnen worden. Wel zijn diverse concrete vragen ten voorbeeld gesteld, waarmee kan worden bepaald of verwacht kan worden dat binnen een gebied wel of geen boordmunitie aangetroffen kan worden. De belangrijkste vragen met betrekking tot specifieke locaties, naoorlogse vondsten en nauwkeurige informatie omtrent de uitvoering van de beschieting (welke hoogte, waargenomen resultaat/spreiding etc.) zijn voor de beschietingen op 10 mei 1940 niet nauwkeurig te beantwoorden, aangezien slechts summier informatie beschikbaar is. Er wordt derhalve geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van deze beschieting.

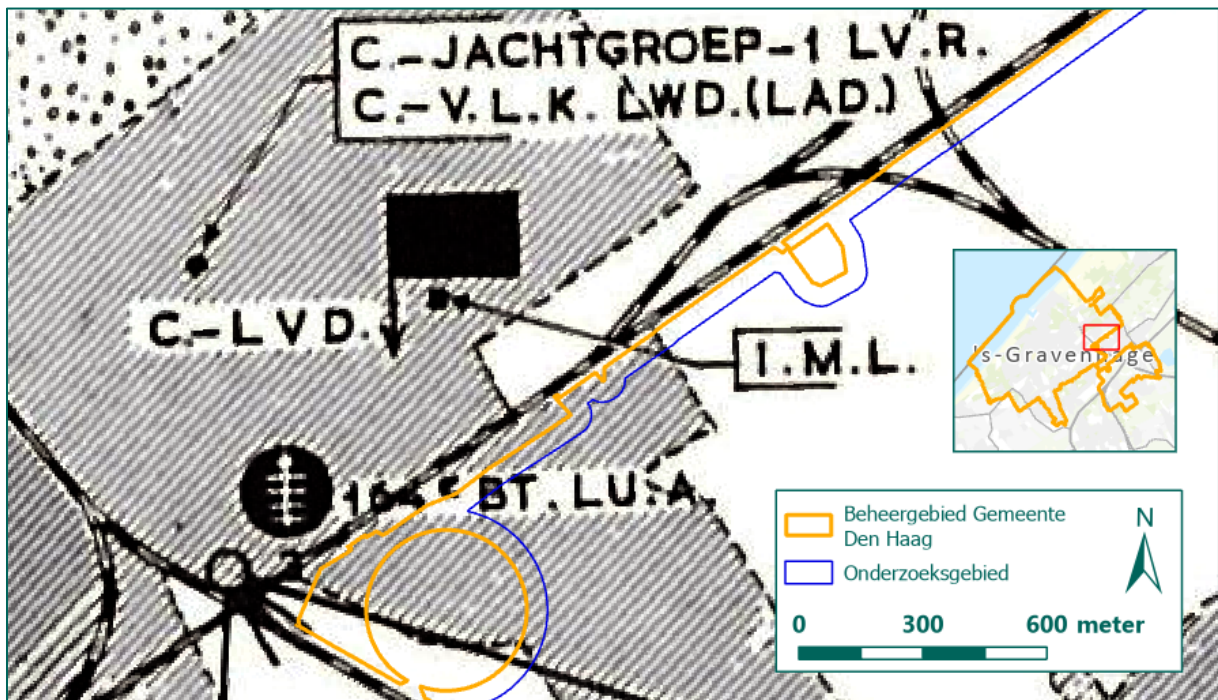
Conclusie

Naar aanleiding van de aanval met boordwapens op de 23^e Bat.Lu.A. kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Informatie betreffende de beschieting is te summier.

4.1.4 10 mei 1940, luchtaanval stelling 164e Bat.Lu.A.

De stelling van de 164e Batterij Luchtdoelartillerie werd in de ochtend van 10 mei 1940 omstreeks 8.15 uur aangevallen door drie vijandelijke vliegtuigen met boordwapens. Deze batterij stond echter

ongedekt op het V.U.C.-voetbalstadion¹⁹. Eén van de stukken werd zodanig beschadigd, dat het niet meer bruikbaar was. Zo blijkt uit het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3).

Figuur 43: Globale locatie 164e Batterij Lucht doelartillerie. (Bron: bijlage 3, MOL2, pag. 524).

Bovenstaande wordt bevestigd door een verslag in inventaris 446052 van het NIMH (zie bijlage 4). Drie Heinkel He-111 toestellen voeren omstreeks 8.15 uur een directe aanval op de batterij uit, waarbij ze laag boven de huizen van de Schenkkade komen aanvliegen. Twee afstandmeters raken beschadigd, zes manschappen en één infanterist gewond. Eén stuk van 4 tl. is buiten gevecht gesteld door mitrailleurs en projectielen van een 2 cm kanon.

Een Heinkel He-111 bommenwerper beschikte over zeven 7,92 mm boordmitrailleurs, maar sommige types van de He-111 hadden een 2 cm kanon in de neus of een 13 mm mitrailleur boven de achterste cockpit. Het verslag van de 164e Batterij maakt melding van een stuk geschut dat is vernield door 2 cm projectielen, wat betekent dat minstens één van de aanvallers naast boordmitrailleurs ook over een 2 cm boordkanon beschikte.

Figuur 44: Duitse Heinkel He-111 bommenwerper. (Bron: REASeuro-database).

¹⁹ V.U.C. = Voorwaarts Utile Dulci Combinatie.

Mogelijk zijn als gevolg van de aanval KKM en 2 cm granaten achtergebleven. De exacte locatie van het doel, de stukken geschut, is echter niet bekend. Munitieruimingen van de EODD verduidelijken deze locatie ook niet. Zoals vermeld in paragraaf 4.1.3 zijn in het CS-VROO-02 geen specifieke afbakeningsrichtlijnen opgenomen waarmee beschietingen met boordwapens afgebakend kunnen worden. Aangezien slechts summiere informatie beschikbaar is betreffende de beschieting wordt gesteld dat geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend kan worden naar aanleiding van deze beschieting.

Conclusie

Naar aanleiding van de aanval door Duitse Heinkel He-111 vliegtuigen op de 164^e Bat.Lu.A. kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

4.1.5 10 mei 1940, luchtaanval stelling 57^e Pel.Lu.Mitr.

Uit het verslag van het 57^e Peloton Luchtdoelmitrailleurs²⁰ blijkt dat de stelling op 10 mei 1940 was beschoten door een vliegtuig met mitrailleurs. Het peloton stond op dat moment opgesteld op het dak van het gebouw van de Rotterdamse Bank, Kneuterdijk 8.

Figuur 45: De Rotterdamse Bank, Kneuterdijk 8, ca. 1928. (Bron: Haagse Beeldbank).

Het is niet bekend door welk vliegtuig de aanval is uitgevoerd. Aangezien het peloton luchtdoelmitrailleurs slechts éénmaal is aangevallen met mitrailleurs kan, conform de afbakeningswijze die is opgenomen in het CS-VROO-02, geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de luchtaanval met boordmitrailleurs op de stelling van het 57e Peloton Lu.Mitr. wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.1.6 10 mei 1940, luchtaanval stelling 58^e Pel.Lu.Mitr.

Het 58^e Peloton Luchtdoelmitrailleurs stond opgesteld op het dak van de Academie voor Beeldende Kunsten aan de Prinsessegracht. Rond 11.00 uur viel een vijandelijke bommenwerper de stelling aan en wierp vier bommen af. Hierbij werden het huis van bewaring (Casuariestraat 38) en de kliniek Bethlehem aan de Prinsessegracht getroffen. Dit wordt gemeld in het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3). Volgens het boek *Bombardementen, raketbeschietingen, neergekomen V-*

²⁰ Zie bijlage 4, NIMH, collectie 409, inv. 446064.

wapens en militaire vliegtuigverliezen in de periode 10 mei 1940 – 5 mei 1945 werd de aanval uitgevoerd door een Heinkel He-111 bommenwerper van het 1./K.G. 4 General Wever.

Het gevechtsverslag in inventaris 446064 uit het NIMH (zie bijlage 4, collectie 409) bevestigt dat de stelling werd aangevallen met vier bommen, die op gebouwen op ongeveer 70 meter van de stelling neerkwamen.

Inventaris 359 van het Archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) maakt melding van de schade. Het blijkt dat verschillende panden in de Casuariestraat, Prinsessegracht en Schouwborgstraat zware schade of verwoestingen hadden opgelopen. De schade aan de kliniek (Casuariestraat 46/48) en het huis van bewaring (Casuariestraat 36a/38) zijn weergegeven in Figuur 46. De woningen Casuariestraat 26 en 28 zijn volledig verwoest. Ook een pakhuis en een garage, Schouwborgstraat 7a en 7b, zijn verwoest.

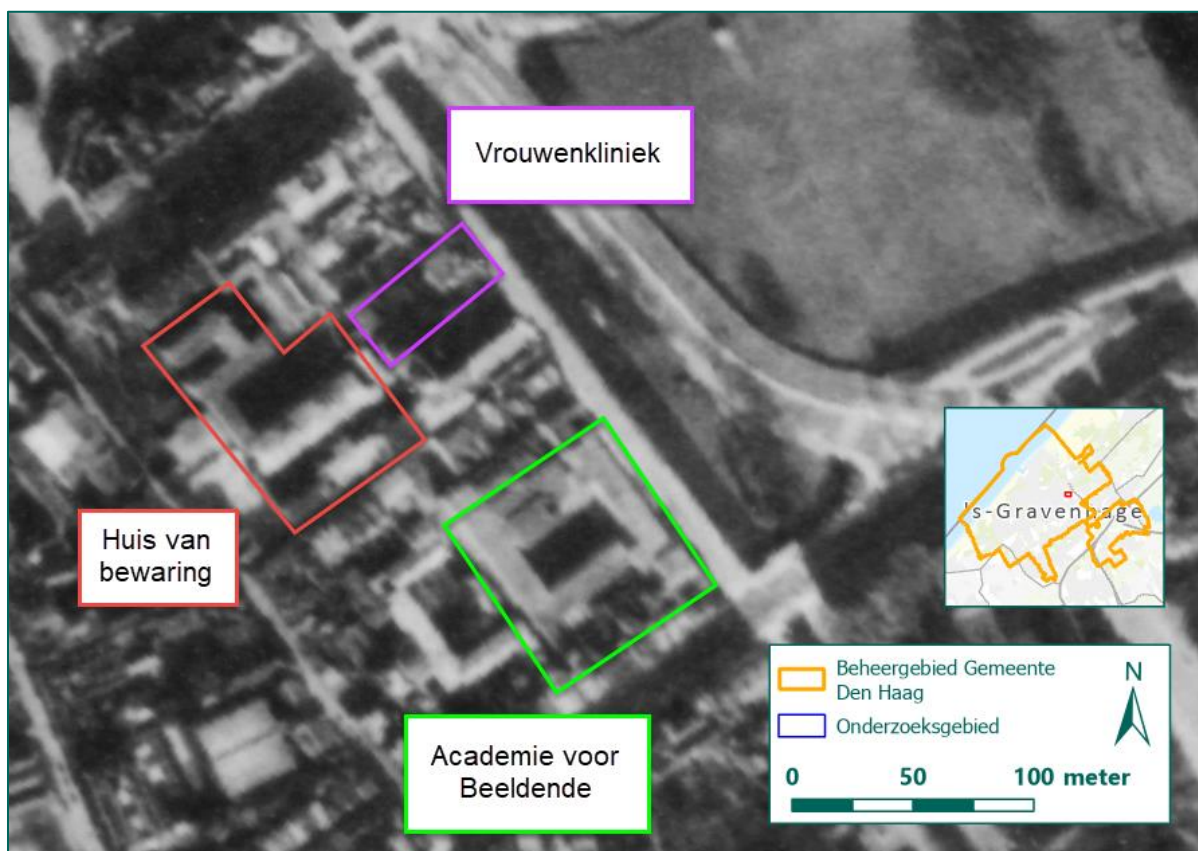
Casuariestr.46/48 } 8)	" " " ramen,deuren,erfscheidingen.
Prinsessegracht 7 } Casuariestraat 50 }	Kraamvrouwenkliniek. Schade aan pannendak,achtergevel gedeeltelijk verwoest,alle binnemuren ontworicht, ramen en deuren vernield, bijgebouwen gedeeltelijk ontzet. Dak v/d kapel ingestort.
Casuariestraat 42 }	R.K.Kerk, pannendaken vernield, achtergevel tribune ontzet, glas-in-loodramen vernield. Kap gedeeltelijk beschadigd.
" 44 }	Pannendaken verwoest, glasramen vernield
" 32 }	" " " "
" 34 }	Woonhuis. Glasramen vernield en plafonds uitgeslagen.
" 36 }	Woonhuis " " " "
" 36a/38 }	Woonhuis. Alle balklagen in elkaar geslagen, glas-schade.
	Huis van Bewaring enz. Zwaar getroffen, waardoor gedeelte verdieping afgeslagen, balklagen en vloeren vernield, ramen uitgeslagen, vrijwel alle muren ontzet, dakbedekking vernield.

Figuur 46: Uittreksel uit overzicht met oorlogsschade. (Bron: bijlage 4, HGA, toegang 0666-01, inv. 359).

Inventaris 1545 van het Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 bevat een kostenraming voor het herstel van de kliniek waarin gemeld wordt dat er twee bommen zijn ingeslagen, waarvan één in de tuin. In onderstaande figuur is het herstel van schade te zien aan de achtergevel van de kliniek.

Figuur 47: Herstel van schade aan de kliniek Bethlehem na het bombardement op 10 mei 1940, 7 januari 1941. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 48: Luchtfoto d.d. 6 maart 1941, met daarop het Huis van bewaring, de Vrouwenkliniek en de Academie voor Beeldende Kunsten. (Bron luchtfoto: NCAP).

Volgens het bronnenmateriaal zijn vier bommen afgeworpen door een Heinkel He-111. Deze informatie kan niet worden ondersteund met primair bronnenmateriaal, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940 volledig verloren zijn gegaan. Wel is bekend dat de vrouwenkliniek is getroffen door twee bommen (waarvan één in de tuin) en dat tevens het Huis van bewaring is getroffen. Het is niet bekend of alle bommen zijn gedetoneerd. Na het bombardement is de schade hersteld. Omdat uit de archiefstukken niet blijkt dat blindgangers zijn aangetroffen, wordt niet verwacht dat nog NGE zijn achtergebleven van dit bombardement. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

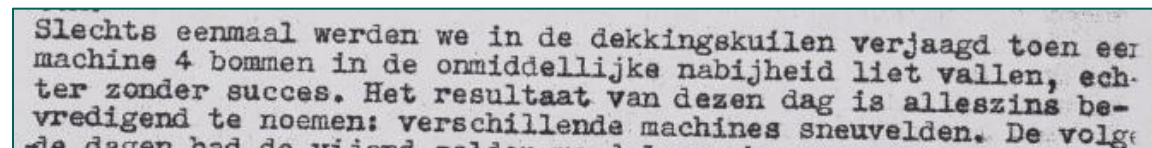
Naar aanleiding van het bombardement op de stelling van het 58^e Pel.Lu.Mitr., waarbij de omgeving werd getroffen, is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.1.7 10 mei 1940, luchtaanvallen stelling 63^e Pel.Lu.Mitr.

Het 63^e Peloton Luchtdoelmitrailleurs werd in de loop van de dag enkele keren beschoten door Duitse vliegtuigen met boordmitrailleurs. Ook wierp een bommenwerper vier bommen af, die echter hun doel misten. Dit wordt gemeld in het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3).

Van deze aanval is geen melding in primair bronnenmateriaal beschikbaar, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940 volledig verloren zijn gegaan.

Het peloton stond opgesteld in de duinen, omgeving radiostation Scheveningen. Het is niet bekend waar de bommen zijn neergekomen, de stelling zelf werd niet getroffen. Inventaris 446065 van het NIMH (zie bijlage 4) bevat een verslag van het 63^e Peloton. Ook hieruit wordt echter niet duidelijk waar de bommen zijn neergekomen.

Slechts eenmaal werden we in de dekkingskuilen verjaagd toen een machine 4 bommen in de onmiddellijke nabijheid liet vallen, echter zonder succes. Het resultaat van dezen dag is alleszins bevredigend te noemen: verschillende machines sneuvelden. De volgende dagen had de vijand gelden...

Figuur 49: Uittreksel uit het verslag van het 63ste Pel.Lu.Mitr. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 409, inv. 446065).

De locatie van het peloton staat wel aangegeven op een kaart horende bij het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3). Op een kwalitatieve luchtfoto van 15 maart 1943 zijn geen kraters of stelling van het 63^e peloton meer zichtbaar.

Figuur 50: Luchtfoto d.d. 15 maart 1943. Met rood is de globale opstelling van het 63^e Pel.Lu.Mitr. geaccentueerd. (Bron: NCAP).

Uit het verslag van het 63ste Peloton is gebleken dat vier bommen zijn afgeworpen. Het is niet bekend welke kalibers zijn ingezet. Meest aannemelijk zijn de kalibers 50, 250 en 500 kg, omdat dit gangbare Duitse kalibers waren. Tevens is niet bekend of alle bommen zijn gedetoneerd, dan wel of dat eventuele blindgangers zijn geruimd en kan uit het beschikbare bronmateriaal waar de bommen exact zijn terechtgekomen. Conform het CS-VROO en het SIVOON-handboek is de geraadpleegde broninformatie te summier om een specifiek NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen. Er kan niet met zekerheid gesteld worden of blindgangers zijn achtergebleven naar aanleiding van dit bombardement, en waar deze potentiële blindgangers zouden zijn ingeslagen.

Conclusie

Naar aanleiding van een bombardement op de stelling van het 63^e Peloton Lu.Mitrs. kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

4.1.8 10 mei 1940, luchtaanval stelling 3^e Peloton Lad.

Uit het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3) komt naar voren dat de stelling van het 3^e Peloton Luchtafweerdienst (Lad.) werd aangevallen door een vijandelijk vliegtuig met boordwapens. Het peloton beantwoorde de aanval en slaagde erin het vliegtuig in de staart te treffen. Dit staat vermeld in het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3).

Het 3^e Peloton Lad. stond opgesteld in de Wegastraat bij de Gasfabriek met twee stukken van 2 tl. De locatie van de stelling is aangeduid op een kaart behorende bij het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940*.

Figuur 51: De gasfabriek, geaccentueerd met geel, en de Wegastraat, geaccentueerd met paars. (Bron ondergrond: Literatuur PAT 461).

Het is niet bekend door welk type toestellen de aanval is uitgevoerd. Dit is van belang om te weten of KKM van 13 mm of 15 mm dan wel geschutmunitie 2 cm kunnen zijn achtergebleven. Mogelijk zijn als gevolg van de aanval NGE achtergebleven. De exacte locatie van het doel, de stukken geschut, is echter niet bekend. Munitieruimingen van de EODD verduidelijken deze locatie ook niet. Zoals vermeld in paragraaf 4.1.3 zijn in het CS-VROO-02 geen specifieke afbakeningsrichtlijnen opgenomen waarmee beschietingen met boordwapens afgebakend kunnen worden. Aangezien slechts summier informatie beschikbaar is betreffende de beschieting wordt gesteld dat geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend kan worden naar aanleiding van deze beschieting.

Conclusie

Naar aanleiding van de luchtaanval met boordwapens op de stelling van het 3^e Peloton kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Het bronmateriaal betreffende deze beschieting is te summier.

4.1.9 10 mei 1940, 62^e Pel.Lu.Mitr.

Het 62^e Peloton luchtdoelmitrailleurs stond opgesteld bij de zeesluis van Scheveningen. Uit het verslag van het peloton in inventaris 446065 (zie bijlage 4, NIMH, collectie 409) komt naar voren dat een bombardement is uitgevoerd. De bommen, schijnbaar bedoeld voor het peloton, kwamen echter ver van hun doel in zee terecht. Kraters op de waterbodem kunnen niet worden waargenomen op een luchtfoto. Omdat niet bekend is waar de bommen zijn neergekomen, kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Wel kregen we nog wel een aanval van een duikbommenwerper, die 4 bommen uitwierp, die echter even buiten de kust in zee neerkwamen. Trouwens ik kreeg de indruk dat deze bommen nu niet direct op ons peloton bedoeld waren, aangezien zulk soort bommenwerpers hun bommen vrij nauwkeurig uitwerpen, hoewel in dit geval nergens schade werd berokkend. Tegen den avond kregen

Figuur 52: Uittreksel uit het verslag van het 62^e Pel.Lu.Mitr. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 409, inv. 446065).

Verder blijkt uit het verslag dat omstreeks 13.00 uur twaalf Messerschmitt Me-110 jachtbommenwerpers een aanval uitvoerden op twee bij de wandelpier gemeente watervliegtuigen van de Marineluchtvaartdienst. De aanvallers werden onder vuur genomen door het 62ste Peloton luchtdoelmitrailleurs. Dit wordt tevens gemeld in het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3). Figuur 53 toont de wandelpier met op de voorgrond het Kurhaus hotel. In 1943 werd de pier afgebroken na een brand.

Figuur 53: De wandelpier op een luchtfoto d.d. 1939. (Bron: Beeldbank NIMH).

Op basis van het bronnenmateriaal valt niet meer te achterhalen waar precies de watervliegtuigen lagen aangemeerd. Vanwege de beschieting kunnen mogelijk KKM en 2 cm granaten zijn achtergebleven, een Messerschmitt Me-110 beschikte immers over boordmitrailleurs en 2 cm boordkanonnen. De exacte locatie van het doel van de aanval is niet bekend. Aangenomen wordt dat de toestellen langs de pier tot aan de vloedlijn hebben gelegen. Munitieruimingen van de EODD verduidelijken deze locatie ook niet. Zoals vermeld in paragraaf 4.1.3 zijn in het CS-VROO-02 geen specifieke afbakeningsrichtlijnen opgenomen waarmee beschietingen met boordwapens afgebakend kunnen worden. Aangezien slechts summiere informatie beschikbaar is betreffende de beschieting wordt gesteld dat geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend kan worden naar aanleiding van deze beschieting.

Conclusie

Naar aanleiding van de beschieting van twee watervliegtuigen aan de wandelpier kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Er is onvoldoende informatie bekend over de exacte ligging van de watervliegtuigen. Naar aanleiding van de afgeworpen bommen kan tevens geen NGE-Verwachtingsgebied worden bepaald. De locatie van de neergekomen bommen is niet bekend, tevens is onbekend of de bommen tot detonatie zijn gekomen.

4.1.10 10 mei 1940, bomafworp Voorburg

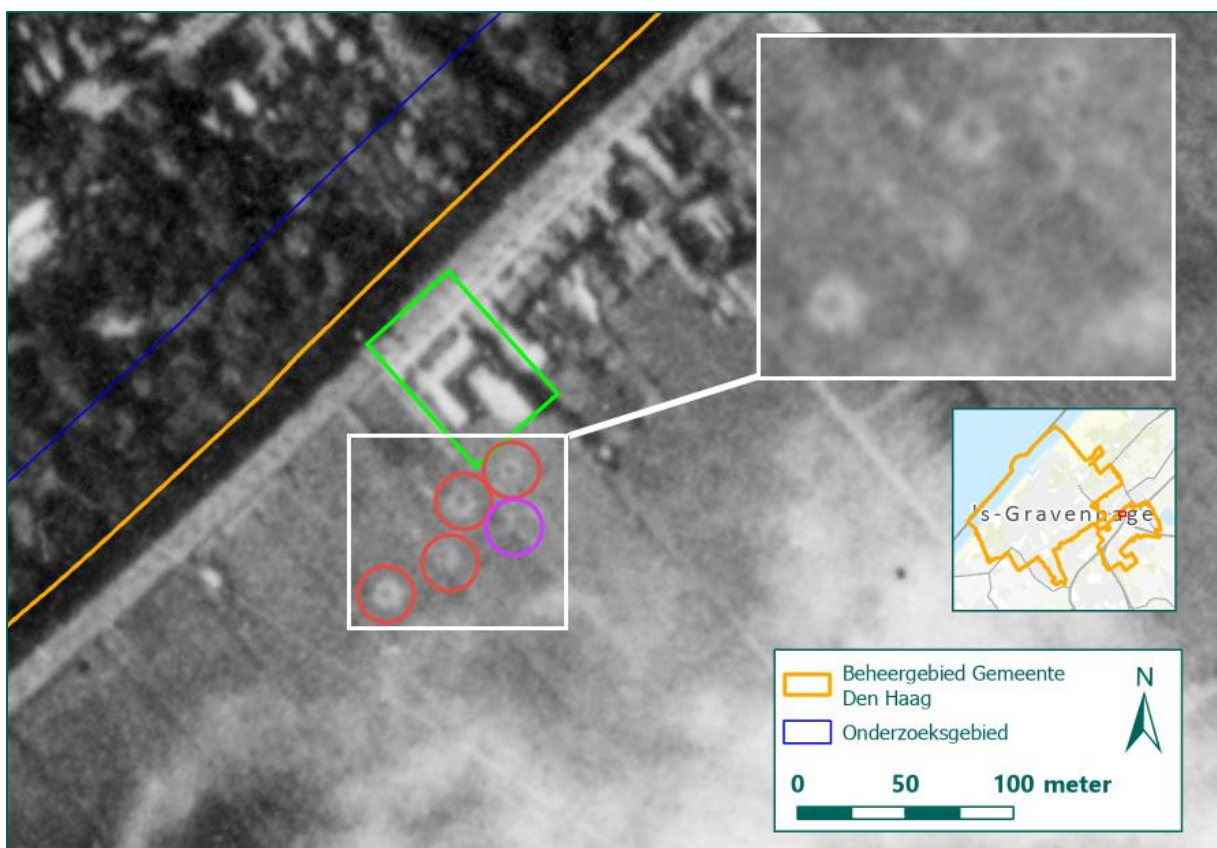
Het boek *Voorburg in crisis en oorlogstijd* (zie bijlage 3) meldt dat op 10 mei 1940 een door afweergeschut aangeschoten Duitse bommenwerper zijn bommen in een noodafworp afwierp. De

bommen kwamen neer in een weiland aan de Westvlietweg en achter de tuinbouwschool, de huidige "Groene School". Vanwege de detonatie zijn de ruiten en het dak van school beschadigd.

Figuur 54: Schade aan de tuinbouwschool aan de Westvlietweg. (Bron: bijlage 3, HAM, pag. 14).

De locatie van de school aan de Westvlietweg is weergegeven op een luchtfoto van 20 juli 1940 (zie bijlage 5, NCAP), de eerstvolgende luchtfoto van na de bomafworp. Op de luchtfoto zijn nabij de school vier kraters zichtbaar en een verstoring die vermoedelijk een krater is.

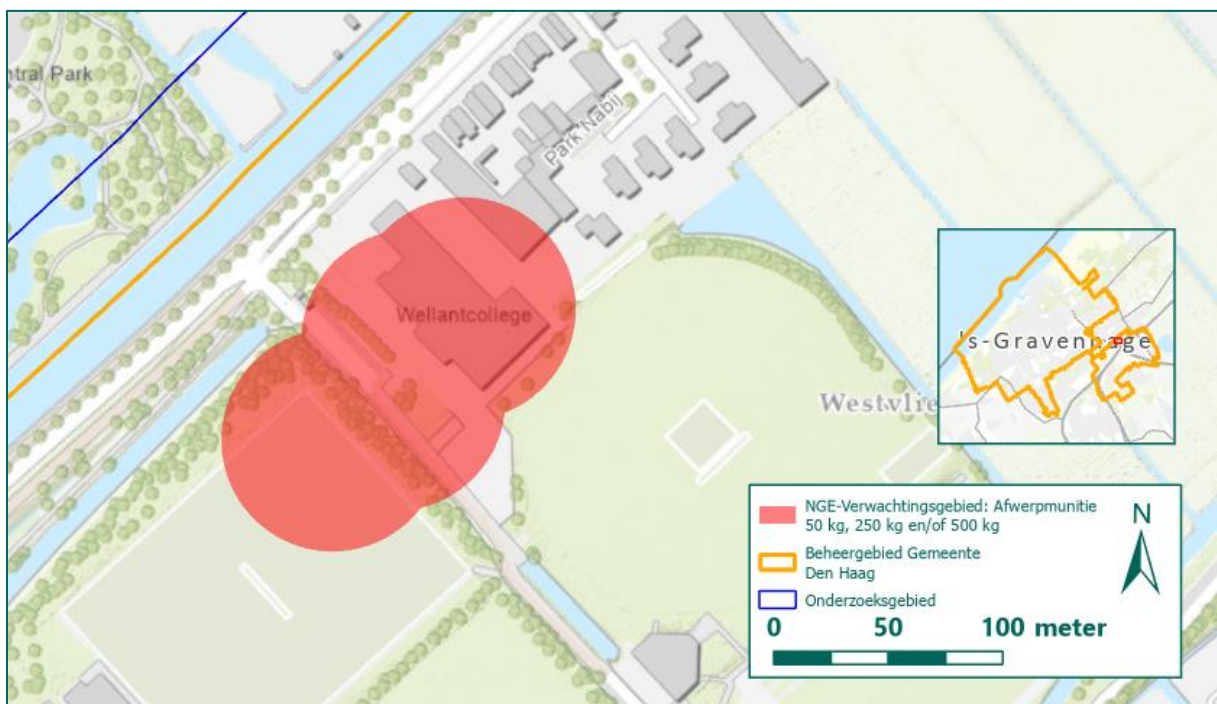

Figuur 55: Luchtfoto d.d. 20 juli 1940. Met groen is de tuinbouwschool aan de Westvlietweg geaccentueerd, met rood waargenomen krates en met paars een vermoedelijke krater. (Bron luchtfoto: NCAP).

De informatie over de bomafworp kan niet worden ondersteund met primair bronnenmateriaal, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940

volledig verloren zijn gegaan. Het is niet bekend hoeveel bommen door het toestel zijn afgeworpen en wat het kaliber was. De meest ingezette Duitse kalibers waren 50 kg, 250 kg en 500 kg.

Mogelijk zijn nog bommen als blindganger achtergebleven. Om deze reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend op basis van *Nearest Neighbour*-methode. De onderlinge afstand tussen de kraters op de luchtfoto wordt als basis genomen voor de afbakening. Rond de maximale afstand tussen twee kraters binnen het kraterpatroon, die 33 meter bedraagt, wordt een buffer van 13 meter toegevoegd ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid (5 meter) en de ondergrondse horizontale verplaatsing van een 500 kg vliegtuigbom (8 meter). Het totale NGE-Verwachtingsgebied bedraagt derhalve 46 meter rond het hart van de bominslagen. In het gebied is mogelijk Duitse afwerpmunitie van het kaliber 50 kg, 250 kg en 500 kg achtergebleven.

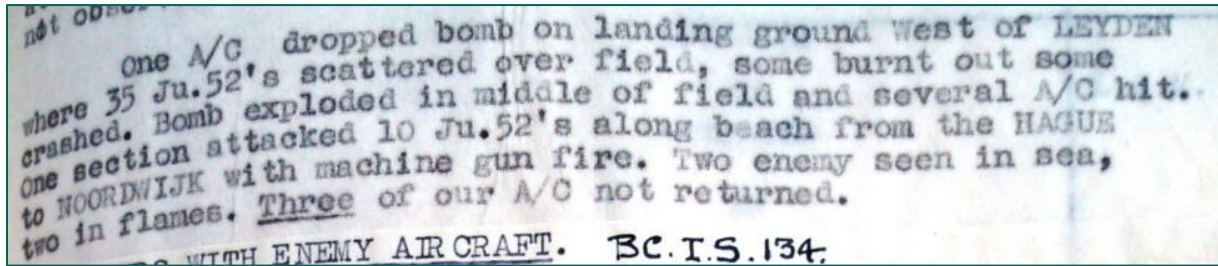
Figuur 56: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bomafworp op 10 mei 1940. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de bomafworp op 10 mei 1940 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk Duitse afwerpmunitie is achtergebleven van het kaliber 50 kg, 250 kg of 500 kg.

4.1.11 10 mei 1940, beschieting Junkers Ju-52 op strand Den Haag - Noordwijk

Op 10 mei 1940, omstreeks 12.00 uur Engelse tijd, bombardeerden twaalf Engelse Blenheim bommenwerpers van 40 Squadron (Bomber Command) vliegveld Ypenburg. Nadien viel een sectie Blenheims tien Duitse Ju-52 transportvliegtuigen aan langs het strand vanaf Den Haag tot Noordwijk met boordmitrailleurs. Dit blijkt uit het *Operations Record Book* (ORB) van de Engelse luchtmacht. Het bombardement op Ypenburg komt aan bod in hoofdstuk 6.

Figuur 57: Uittreksel uit ORB d.d. 10 mei 1940. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 14/3360).

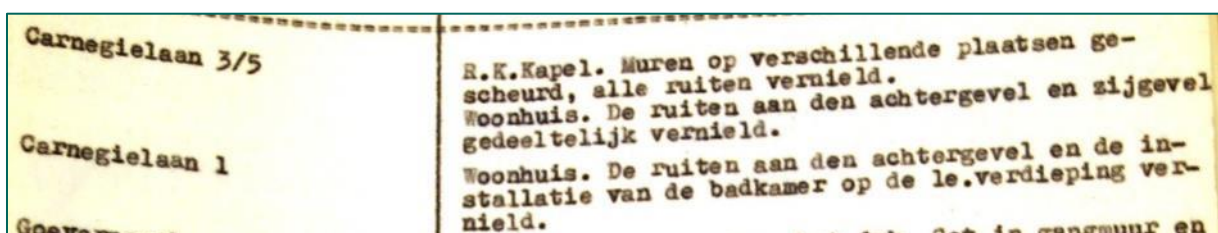
Het is bekend dat Duitse transporttoestellen waren geland op het strand bij Ockenburg en bij de Wassenaarse Slag in Wassenaar. Uit het onderzoek *NGE-Risicokaart Wassenaar* (RO-170229, 5 oktober 2017/RO-220195, 14 december 2022 REASeuro) blijkt dat later die dag nog een bombardement is uitgevoerd door twaalf Blenheim bommenwerpers van 110 Squadron op ongeveer tien Ju-52's op het strand bij de Wassenaarse Slag, 13 km ten noorden van Den Haag. Op basis van de locatieomschrijvingen uit de ORB's blijkt dat de beschieting met boordmitrailleurs door 40 Squadron buiten Den Haag heeft plaatsgevonden. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van een beschieting door Engelse Blenheim bommenwerpers op Duitse transporttoestellen op het strand wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De beschieting vond plaats buiten het onderzoeksgebied.

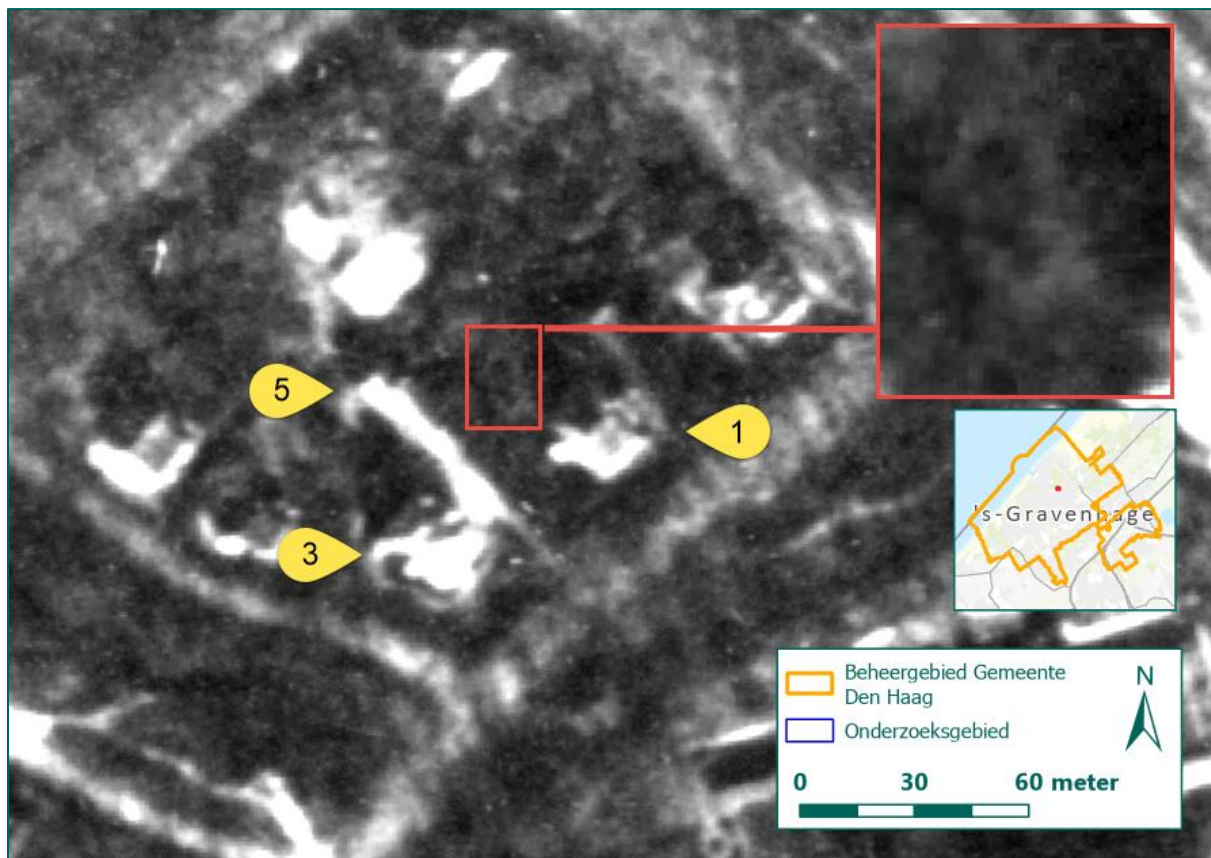
4.1.12 10 mei 1940, bominslagen Carnegielaan

Inventaris 1545 van het archief gemeentebestuur Den Haag (zie bijlage 4) maakt melding van schade aan de gebouwen van de Internuntiatuur, Carnegielaan 3 en 5. De schade was ontstaan door twee bominslagen op 10 mei 1940 in de tuin van huize Beekhage, waar de Internuntiatuur was gevestigd. Omstreeks 17.00 uur waren de bommen neergekomen, op ongeveer 12 meter van de kapel. Dat er schade is ontstaan, dit wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht van de gemeente Den Haag. Ook aan de Carnegielaan 1 is er schade. Echter, een oorzaak van de schade wordt niet vermeld in deze inventaris.

Figuur 58: Uittreksel uit schademeldingen, mei 1940. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

De eerstvolgende beschikbare luchtfoto dateert van 6 maart 1941, nagenoeg tien maanden na de aanval (zie bijlage 5, NCAP). De luchtfoto is donker en mogelijke kraters of verstoringen zijn nauwelijks waar te nemen. Door de luchtfoto te bewerken met beeldverbeteringssoftware, is de foto wat verscherpt en lichter gemaakt. Tussen de getroffen panden zijn twee kraters zichtbaar.

Figuur 59: Luchtfoto d.d. 6 maart 1941, met daarop de Carnegieelaan nrs. 1, 3 en 5. Met rood is de inslaglocatie aangeduid. Uitsnede: uitvergroting inslaglocatie, bewerkt met beeldverbeteringssoftware (Bron luchtfoto: NCAP).

De informatie over de bomafworp kan niet worden aangevuld met primair bronnenmateriaal, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940 volledig verloren zijn gegaan.

In de omgeving van de neergekomen bommen stond geen militair doel, wat er mogelijk op wijst dat het een incident betreft. Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat twee bommen zijn afgeworpen, die aantoonbaar zijn gedetoneerd. Er zijn geen aanwijzingen aangetroffen die wijzen op het afwerpen van meer dan twee bommen. Aangezien de bommen zijn neergekomen in bebouwd gebied, is de verwachting dat eventuele blindgangers zouden zijn opgemerkt. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

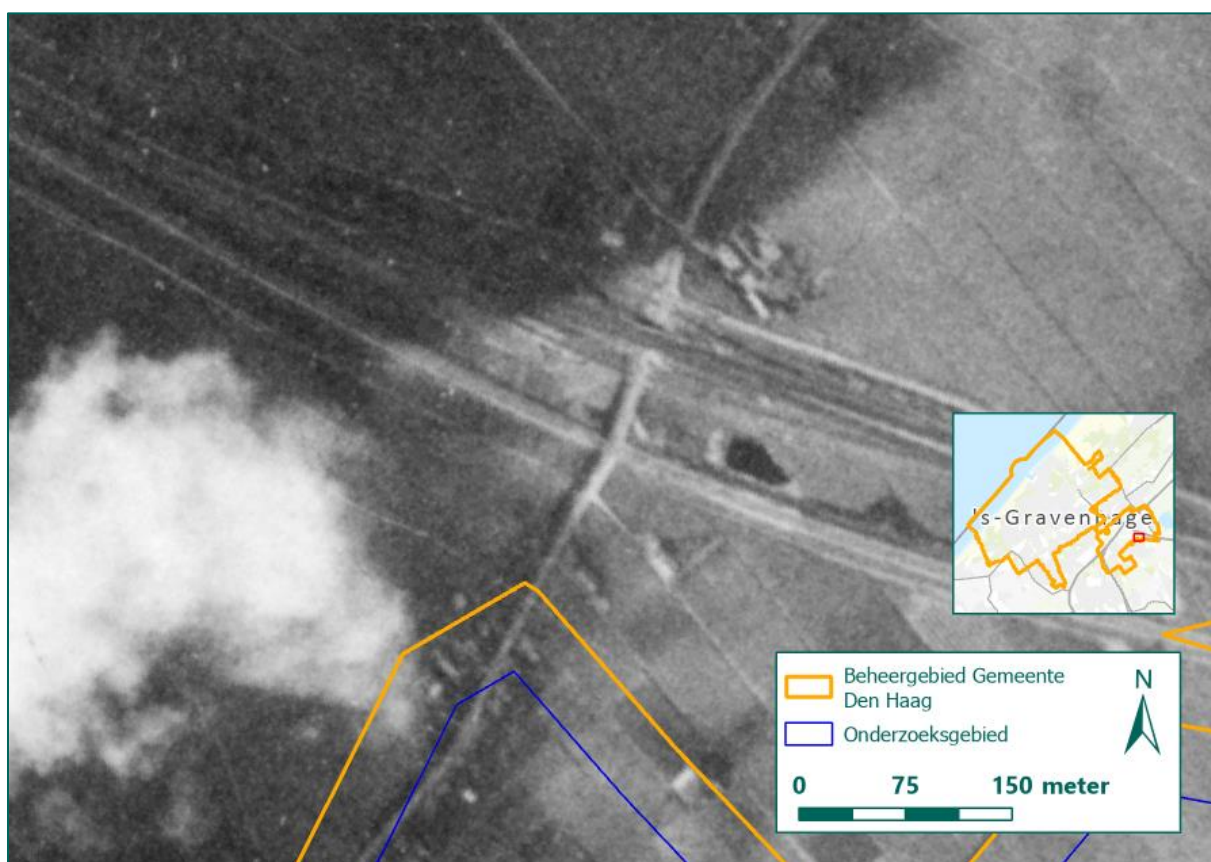
Naar aanleiding van de twee neergekomen en gedetoneerde bommen in de omgeving van de Carnegieelaan wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.1.13 14 mei 1940, bombardement militaire colonne Nootdorp

Een verslag, opgemaakt op 24 mei 1940, uit inventaris 2160 van het gemeentearchief Nootdorp (zie bijlage 4) bevat informatie over bombardementen op Nootdorp. Volgens het verslag werd op 14 mei 1940 omstreeks 16.30 uur een zestal brandbommen afgeworpen in de nabijheid van enkele huizen aan het Veenweg viaduct. In een naoorlogs verslag staat vermeld dat de brandbommen vermoedelijk waren bestemd voor een colonne militaire vrachtauto's, die op dat moment het viaduct passeerden. Deze aanname kan niet aan de hand van primair bronmateriaal worden bevestigd.

De aanval wordt wel bevestigd in inventaris 76 van het Nationaal Archief (zie bijlage 4). Aanvullend wordt gemeld dat er door de brandbommen, op gesprongen ruiten na, geen schade is veroorzaakt. Wel zijn een woning en ruiten van kassen beschadigd geraakt door luchtdoelgeschut en is ook enige schade ontstaan door mitrailleurkogels van luchtgevechten.

De Duitse luchtmacht beschikte over brandbommen van 50 kg. Aangezien er in de omgeving glasschade is gemeld, zijn mogelijk ook brisantbommen of brisant-brandbommen afgeworpen. De informatie over de bomafworp kan niet worden ondersteund met primair bronnenmateriaal, aangezien de gegevens van de Duitse luchtmacht over de operaties tegen Nederland in mei 1940 volledig verloren zijn gegaan. De eerstvolgende beschikbare luchtfoto dateert van 20 juli 1940, wat twee maanden na de aanval is. Vanwege deze tijdspanne zijn kraters en schade mogelijk niet meer zichtbaar, zie Figuur 60.

Figuur 60: Luchtfoto d.d. 20 juli 1940. (Bron: NCAP).

Nabij het viaduct is in het verleden een historisch vooronderzoek uitgevoerd door de firma Saricon (zie bijlage 12). Dit onderzoek dateert van voor het WSCS-OCE en ver voor het CS-VROO. In het onderzoek is sprake van een NGE-Verwachtingsgebied nabij het viaduct, deze gebieden zijn echter verdacht verklaard naar aanleiding van op luchtfoto waargenomen stellingen. De luchtaanval van 14 mei 1940 op de militaire colonne wordt niet vermeld in de rapportage. NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire stellingen worden verder geanalyseerd in hoofdstuk 9.

Uit het bronmateriaal kan worden opgemaakt dat een bombardement heeft plaatsgevonden in Nootdorp, waarbij enkele brandbommen zouden zijn terecht gekomen nabij het 'Veenweg viaduct'. Vermoedelijk wordt hiermee het viaduct binnen het beheergebied van Den Haag bedoeld. Naast deze melding is weinig concrete informatie bekend over het bombardement. Zo staat enkel vermeld dat er

zes brandbommen zijn afgeworpen en dat naast glasschade weinig schade is veroorzaakt bij het bombardement. Waar de glasschade werd veroorzaakt staat niet gespecificeerd. Wanneer wordt gekeken naar de onderzoeksvragen en afbakeningsmethoden zoals vermeld in het CS-VROO-02 wordt duidelijk dat er te weinig informatie bekend is over het bombardement op 14 mei 1940 om tot een specifiek NGE-Verwachtingsgebied te komen. Zo is niet bekend wat de exacte bommenlast was, wat het doelwit van de aanval was, wat voor toestel de aanval uitvoerde, waar de bommenlast werd afgeworpen, etc. Het is derhalve niet mogelijk om tot een NGE-Verwachtingsgebied te komen.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement dat op 14 mei 1940 plaatsvond (vermoedelijk met als doelwit op een militaire colonne op het viaduct rijksweg-Veenweg) kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Het bronmateriaal aangaande deze aanval is te summier.

4.2 NA MEI 1940 T/M 31 DECEMBER 1940

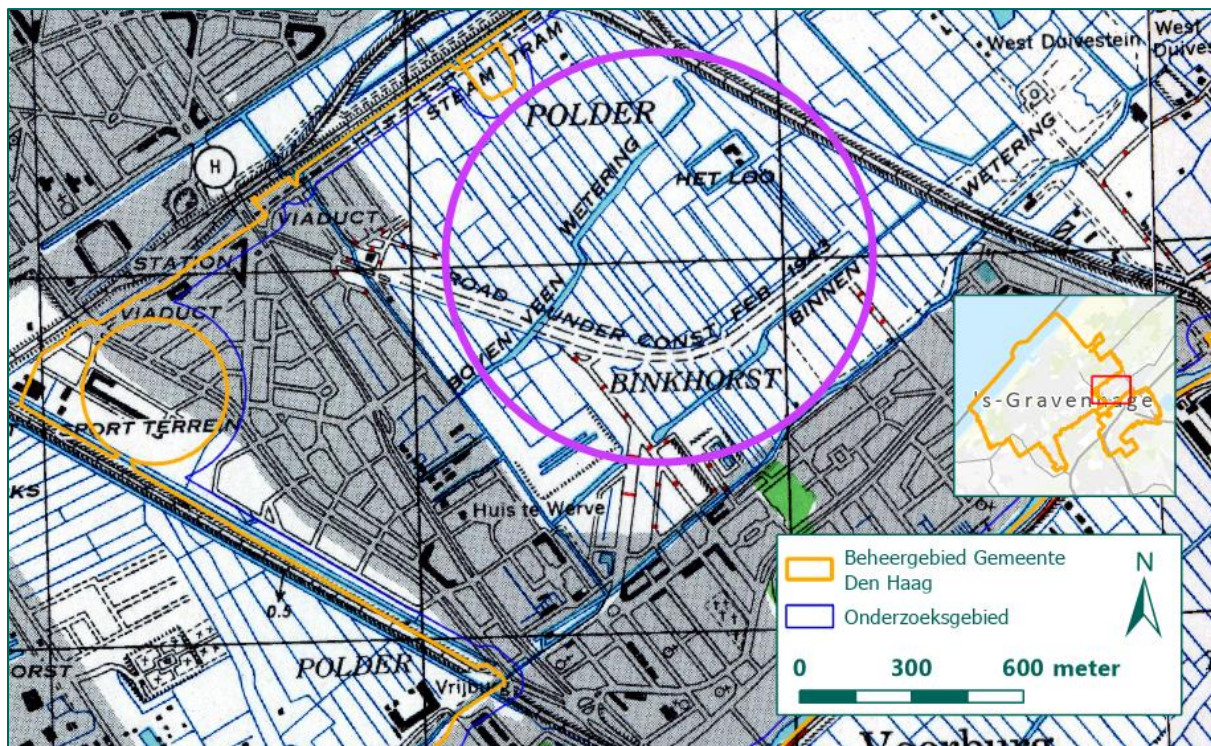
Na de meidagen van 1940 vinden in Den Haag enkele luchtaanvallen en bomafwerpen plaats door geallieerde vliegtuigen. Vroeg in de oorlog waren de bommenwerpers van de luchtmachten Bomber Command en Coastal Command het voornaamste offensieve wapen van Groot-Brittannië. In de omgeving van Den Haag lagen enkele militaire doelen, zoals de haven van Scheveningen en de vliegvelden Ypenburg en Ockenburg. Ook kwam het voor dat bommen van terugkerende bommenwerpers per abuis neerkwamen op de stad. In dit hoofdstuk worden de bomaanvallen en -afwerpen in 1940 beoordeeld en geëvalueerd.

4.2.1 17 mei 1940, Binckhorstpolder

In een melding van de LBD van de gemeente Voorburg (zie bijlage 4) wordt gemeld dat op 17 mei 1940 omstreeks 1.02 uur een bom was neergekomen in de Binckhorstpolder. De bom was gedetoneerd.

Uit het boek *En nooit was het stil* van G. Zwanenburg blijkt dat in de nacht van 16 op 17 mei 1940 toestellen van Bomber Command werden uitgezonden naar Maastricht voor een aanval op de bruggen daar. In totaal waren die nacht 93 toestellen van Bomber Command die nacht actief. Daarnaast waren ook toestellen van de Duitse luchtmacht actief. Het is echter niet bekend welk toestel verantwoordelijk was voor de bominslag in de Binckhorstpolder.

Het archiefstuk van de LBD is de enige melding over deze bom. Aangezien de Binckhorstpolder buiten het onderzoeksgebied valt en de gemelde bom is gedetoneerd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Figuur 61: Binckhorstpolder op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Conclusie

Naar aanleiding van de in de vroege ochtend van 17 mei 1940 neergekomen bom in de Binckhorstpolder (Voorburg), wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.2.2 12 juni 1940, onschadelijk maken van een bom

Op 21 juni 1940 kwam bij de gemeente Den Haag een aangifte van oorlogsschade in een tuin binnen. De schade was veroorzaakt door een Engels vliegtuig. Op 12 juni 1940 was door Duitse militairen een bom, afkomstig uit dit vliegtuig, onschadelijk gemaakt. Dit komt naar voren uit inventaris 1545 van het gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 (zie bijlage 4).

Dit is de enige melding over de ruiming van een bom. Het archiefdocument vermeldt noch een locatie waar de bom onschadelijk is gemaakt, noch een datum waarop de bom is neergekomen. Aangezien slechts één bom wordt gemeld waarvan bekend is dat ze is geruimd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het onschadelijk maken van een bom op 12 juni 1940 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.2.3 Nacht 19/20 juni 1940, Treilerweg

Uit een melding omstreeks 23.53 uur blijkt dat in de nacht van 19 op 20 juni 1940 een bominslag plaats vond in de omgeving van de vuurtoren. Drie Engelse vliegtuigen werden waargenomen. Dit staat vermeld in het archief van de Luchtbeschermingsdienst (LBD).²¹ In een nader bericht van 0.20 uur staat te lezen dat de Treilerweg 51-53 waren getroffen, waardoor een visrokerij met woning zijn vernield.

²¹ Zie bijlage 4, toegang 1165-01, inv. 67.

Het boek *Scheveningen – Den Haag 1940-1945* (zie bijlage 3) bevestigt dat het huis van de familie Jol, die aan de Treilerweg een visrokerij had, is getroffen door een bom. Het boek bevat tevens een foto waarop schade aan de gevel zichtbaar is.

Figuur 62: Schade aan de woning van de familie Jol, Treilerweg 51. (Bron: bijlage 3, BAL, pag. 139).

De schade wordt bevestigd in het archief van Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4). Uit inventaris 359 blijkt dat de achtergevel van Treilerweg 51 zwaar is beschadigd en dat er dakschade is aan een rokerij Treilerweg 49. Tevens is er schade aan de Vissershaven 56 (Visserijschool), 57 (smederij en pakhuis) en 59 (kantoor en pakhuis).

Inventaris 1545, uit het archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952, meldt dat in de nacht van 19 op 20 juni 1940 schade is ontstaan aan een woonhuis annex visrokerij. De schade is ontstaan door vliegtuigbommen. Inventaris 1548 maakt melding van 200 vernielde ruiten en doorboorde leidingen aan de Zeevaart- en visserijschool in de Vissershavenweg.

Een uitgebreider verslag is terug te vinden in inventaris 72 van het archief Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst. Hieruit blijkt dat brand- en brisantbommen zijn neergekomen, waaronder één brisantbom op Treilerweg 51. Verschillende bommen zijn neergekomen op het terrein van de Zeevaartschool, onder andere brandbommen. Tevens is een brisantbom in de grond geslagen. In de smederij is op de trap een blindganger van een brisantbom aangetroffen. Het vliegtuig vloog laag van noord naar zuid, evenwijdig aan de strandweg. In de omgeving bevonden zich nog twee toestellen.

20 Juni 1940. Bom ingeslagen Treilerweg 51. Achterwoning en achterkamers beschadigd. 2 zwaar en 2 licht gewonden. Bommen terecht gekomen op terrein van Zeevaatschool. Verschillende brandjes konden uitgetrapt worden. Verder gebluscht met emmer water. Brisantbom in den grond geslagen. In de fabriek van Staalwaren, Visschershavenweg 57 ligt nog een niet ontplofte brisantbom op de trap. In Visschershavenweg 58 (leeg huis) brandbom in de achterzijde door dak heen geslagen. 2e.verdieping brand gebluscht. Visschershavenweg 78 een brandbom, die gebluscht werd. 2 kogels in de muren van pand Treilerweg 42. Vliegtuig vloog N.Z.evenwijdig aan den strandweg (laag vliegend), in tegengestelde richting gekomen en afgeworpen. Nog 2 vliegtuigen waren in de omgeving.

Figuur 63: Uittreksel uit inventaris 72 van de Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst. (Bron: bijlage 4, NA).

Ook Duitse bronnen melden een aanval door Engelse vliegtuigen op het radiostation van Scheveningen omstreeks 23.50 uur. Vanaf een hoogte van 200 meter werden brandbommen afgeworpen.

Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) blijkt dat die nacht vier toestellen van 826 Squadron (16 Group, Coastal Command/Fleet Air Arm) waren uitgestuurd om een concentratie schepen in Den Haag aan te vallen. Eén van de toestellen keerde vroegtijdig terug wegens problemen met de motor. De overige drie hebben omstreeks 22.50 uur²² twee schepen van 150 à 200 meter lengte in het dok van Scheveningen aangevallen. Het is de piloten niet bekend of de schepen geraakt werden. Wel was een grote brand te zien in de noordelijke hoek van het dok. Door de toestellen zijn in totaal 28 brisantbommen van 40 lb. en 20 staaftbrandbommen van 4 lb. afgeworpen.

BIRCHAM NEWTON despatched four aircraft to attack a concentration of barges at the BASIN. One aircraft returned to base early with engine trouble. The other three attacked two barges in the basin at ~~XXXXXXXXXX~~ SCHEVENINGEN. It is unknown whether the barges were hit, but a large fire was started in the North corner of the basin and it was still seen burning with a white flame from a distance of 20 miles. No enemy was sighted, and only light A.A. fire was encountered. "BARGES". C.C.O.-1. 32/19/40.

Figuur 64: Uittreksel uit een ORB van 16 Group (Coastal Command). (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 25/314).

De informatie uit de archieven komt overeen met de ORB's, namelijk dat de aanval werd uitgevoerd door drie toestellen en dat brand- en brisantbommen werden afgeworpen. Het doel van de aanval, twee schepen, bevond zich in de haven van Scheveningen. Van één toestel zijn bommen op het land terecht gekomen. Aangenomen wordt dat de op het land neergekomen bommen zijn geruimd. Mogelijk zijn wel brand- en brisantbommen achtergebleven in/op de waterbodem van de Scheveningse haven.

In het verleden is door de EODD munitie geruimd uit de Scheveningse haven (zie bijlage 10). Zo is in 1997 (ruiming 19971232) een bodem van een bom met pistool (ontsteker) geruimd. Uit een ruiming in 1994 (ruiming 19940031) bleek dat in opgebaggerd slib uit de haven diverse NGE zijn aangetroffen en geruimd, waaronder restanten van brandbommen. Ook de munitieruimingen 19932373, 19932592, 19932600, 19932602, 19932636, 19932644, 19932680, 19932700 en 19940112 getuigen van diverse

²² 23.50 uur Nederlandse tijd.

NGE die uit slib afkomstig uit de Scheveningse haven zijn gehaald. Het betrof voornamelijk Duitse munitie.

In een eerder uitgevoerd onderzoek van REASeuro (kenmerk RO-100130, 2 december 2010) is de haven van Scheveningen onverdacht verklaard vanwege de naoorlogse baggerwerkzaamheden. De haven van Scheveningen, met uitzondering van de Tweede Haven, is van 2005 tot 2010 uitgebaggerd en op diepte gebracht variërend van 6 tot 8 meter NAP. De Tweede Haven is in 2008 uitgebaggerd en de diepte daar is in het midden 6 meter en aan de zijkant 4.5 meter. Het baggeren van de Tweede Haven gebeurt eens in de ongeveer 10 jaar. In onderstaande tabel is weergegeven tot welke dieptes gebaggerd is.²³

Jaar	Haven	Diepte (in meter)
1968	Voorhaven, 1 ^{ste} Binnenhaven, Buitenhaven	6 m - NAP
1968-1970	2 ^{de} Binnenhaven	4 m - NAP
1971	Buitenhaven	7 m - NAP
1991	1 ^{ste} Binnenhaven	7 m - NAP
1993	2 ^{de} Binnenhaven	Niet bekend, wel gebaggerd
Jaarlijks	Alle havens m.u.v. de 2 ^{de} Binnenhaven	7 - 9 m - NAP
2008	2 ^{de} Binnenhaven	4,5 - 6 m - NAP

Tabel 2: Uitdiep- en baggerwerkzaamheden.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat de waterbodem dieper is dan in de jaren zestig en zeventig. Daarom wordt verwacht dat de mogelijk achtergebleven NGE zijn verwijderd. Dit werd tevens geconcludeerd in een aantal door REASeuro eerder uitgevoerde onderzoeken, met name: Rapport Probleeminventarisatie Scheveningen haven (RO-100067, 6 september 2010) en Projectgebonden Risicoanalyse Realisatie Speel- en Woonhuis Norfolkterrein Scheveningen (RO-130175, 29 oktober 2013). De indicatieve maximale penetratiediepte voor de verwachte afwerpmunitie (40 lb. brisantbom en 20 lb. brandbom) bedraagt 1 m–mv en is kleiner dan de overdiepte. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend ter plaatse van de waterbodem van de Scheveningse haven.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 19 op 20 juni 1940 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Er wordt niet verwacht dat NGE zijn achtergebleven op het land. Vanwege naoorlogse uitdiep- en baggerwerkzaamheden is tevens de waterbodem niet meer verdacht.

4.2.4 29 juli 1940, verwijdering blindganger Laan van Poot 351

Op 29 juli 1940 is door de Commissie van Proefneming een gemelde blindganger van een Engelse vliegtuigbom, in de tuin van Laan van Poot 351, verwijderd. Dit wordt gemeld in inventaris 67 van het archief van de LBD (zie bijlage 4). Uit inventaris 101 van hetzelfde archief blijkt echter dat het niet om een vliegtuigbom ging, maar een blindganger van een granaat van luchtdoelgeschut.

Er zijn geen bombardementen bekend waardoor een vliegtuigbom zou kunnen zijn achtergebleven op de gemelde locatie. Granaten van luchtdoelgeschut volgen de vlucht van een vliegtuig en zijn ingesteld om na een voorziene tijd te detoneren. Indien dat niet gebeurt, komt de granaat als blindganger neer. Luchtdoelgranaten waren immers voorzien van een tijdschokbuis (ontsteker). Als de granaat niet detoneerde na een voorziene tijd of na het neerkomen, bleef de granaat als blindganger achter. Aangezien de gemelde granaat is verwijderd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

²³ Informatie aangeleverd door de toenmalige opdrachtgever, Tauw bv.

Conclusie

Naar aanleiding van een verwijderde blindganger van luchtdoelgeschut op 29 juli 1940 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

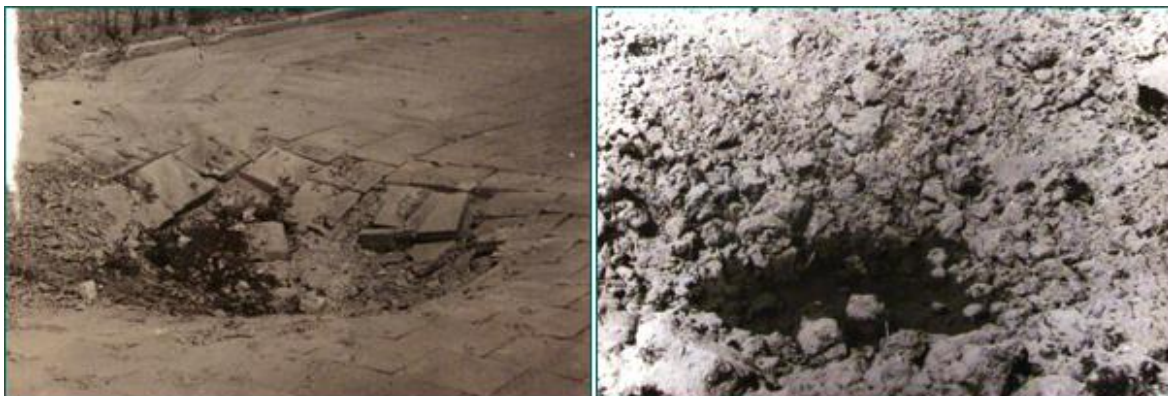
4.2.5 Nacht 3/4 augustus 1940, Valkenboskade, Dalton H.B.S.²⁴

In de nacht van 3 op 4 augustus 1940 zijn in Den Haag verschillende bommen neergekomen. In inventaris 67 van het archief van de LBD (zie bijlage 4) zijn over de bominslagen verschillende meldingen terug te vinden:

Tijdstip	Locatie	Bijzonderheden
23.30 uur	Op of in de omgeving van vliegveld Ockenburg.	Twee bommen neergekomen en gedetoneerd.
23.30 uur	Perceel Valkenboskade 166.	Twee bommen neergekomen.
23.50 uur	Voorplein van de Dalton H.B.S.	Eén bom ingeslagen.
0.35 uur	Voorplein van de Dalton H.B.S.	Eén bom ingeslagen en gedetoneerd.
6.40 uur	Bonenveld achter de Dalton H.B.S.	Eén bom ingeslagen en gedetoneerd. Er is een krater ontstaan van ± 4 meter.
11.20 uur	In een krater achter de Dalton H.B.S., op 2 meter van het gebouw.	In de krater zou nog een blindganger zijn achtergebleven.

Tabel 3: Overzicht meldingen bominslagen, nacht 3 op 4 augustus 1940. (bron: bijlage 4, archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst, inv. 67).

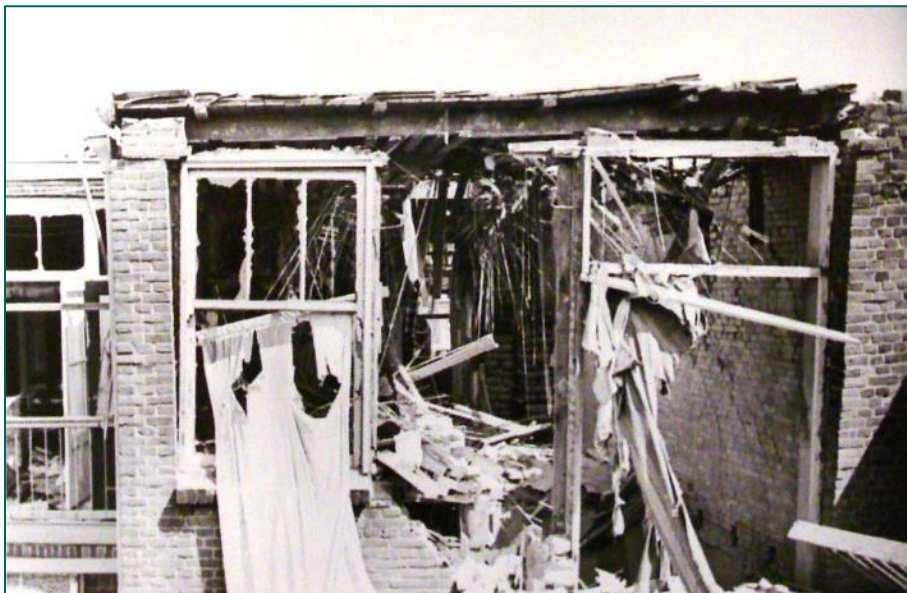
Ook inventaris 101 van de LBD (zie bijlage 4) maakt melding van een luchtaanval van 23.30 tot 23.35 uur bij de Dalton H.B.S. in de Aronskelkweg. Om 23.30 uur werden twee bommen gemeld in de omgeving van vliegveld Ockenburg, deze bommen detoneerden. Rond die tijd was een vliegtuig waargenomen, komende vanuit de richting van Kijkduin. Toen het afweergeschut in werking trad, keerde het vliegtuig om. Twintig minuten later wordt gemeld dat op het voorplein van de Dalton H.B.S. een bom is ingeslagen. Aan verschillende gebouwen in de omgeving is glasschade. Om 0.35 uur bleek de reeds vermelde bom op het voorplein van de Dalton H.B.S. te zijn gedetoneerd. Omstreeks 2.00 uur werd een vliegtuig waargenomen boven Loosduinen en rond 2.40 uur verschillende vliegtuigen die van oost naar west vlogen. In verband met de bominslag van 23.50 uur werd in de ochtend omstreeks 6.40 uur gemeld dat ook een bom was neergekomen en gedetoneerd in een bonenveld achter de Dalton H.B.S., daar was een krater ontstaan van ± 4 meter doorsnede. Later die dag, omstreeks 11.20 uur, werd nog gemeld dat in een krater van 2 x 2 meter en 1,5 meter diep achter de Dalton H.B.S., op 2 meter afstand van het gebouw, vermoedelijk een niet-gedetoneerde bom is achtergebleven. Het dossier bevat enkele foto's van kraters.

²⁴ Hogere Beroep School.

Figuur 65: Kraters bij de Dalton H.B.S. aan de Aronskelkweg. (Bron: bijlage 4, archief Gemeentelijke Luchtbeschermingsdienst Den Haag, inv. 101).

Tevens is in de nacht van 3 op 4 augustus 1940 een bom neergekomen in de Valkenboschkade. Ook dit wordt beschreven in inventaris 101 van de LBD. Uit het rapport blijkt dat een woonhuis aan de Valkenboschkade – hoek Jasmijnstraat omstreeks 23.25 uur werd getroffen door een bom van licht kaliber. De bom doorboorde het platte dak en kwam tot explosie op de 2de etage, waar een 73-jarige man om het leven kwam. Door de explosie werd de achtergevel naar buiten geslagen en de vloer naar beneden gedrukt. Op de 1ste etage kwam een meisje om het leven nadat ze bedolven werd onder het puin. Na het afwerpen van de bom, bleef het toestel nog rondcirkelen, gevolgd door het afwerpen van nog meer bommen nabij de Dalton H.B.S. Het dossier bevat tevens een foto van het beschadigde pand.

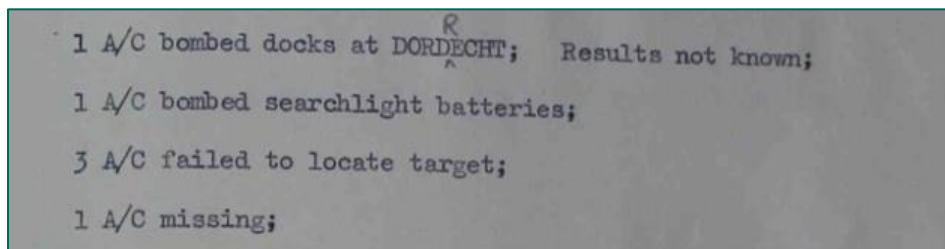
Figuur 66: Schade Valkenboskade 166. (Bron: bijlage 4, archief Gemeentelijke Luchtbeschermingsdienst Den Haag, inv. 101).

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) maakt melding van de schade naar aanleiding van de neergekomen bommen in de nacht van 3 op 4 augustus 1940. Dit archiefstuk bevestigt de omschrijving van de schade door de LBD. Inventaris 1548 uit het archief Gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 meldt eveneens schade aan de Hogere Beroepsschool in de Aronskelkweg in de nacht van 3 op 4 augustus 1940. Een groot aantal ruiten is vernield, enkele deuren ontzet, plafonds beschadigd en in de bestrating zijn gaten geslagen. Uit het bovenvermeld bronnenmateriaal blijkt dat in de nacht van 3 op 4 augustus 1940 twee bommen zijn neergekomen bij vliegveld Ockenburg, twee bommen én een vermoedelijke blindganger bij de Dalton H.B.S. en één bom op de Valkenboskade 166. Duitse bronnen (zie bijlage 9) uit het Bundesarchiv bevestigen de stukken van de LBD.

In de nacht van 3 op 4 augustus 1940 waren tachtig bommenwerpers van Bomber Command actief. Zij werden uitgestuurd naar verschillende doelen in Duitsland. Drie bommenwerpers bombardeerden het vliegveld Schiphol als alternatief doel. Dit blijkt uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3). Uit de geraadpleegde ORB's is gebleken dat de eerste aanvallen van Bomber Command in Nederland pas om

00.17 uur plaats vinden.²⁵ Dit komt niet overeen met het tijdstip waarop in Den Haag bommen zijn neergekomen.

Daarnaast waren ook bommenwerpers van Coastal Command actief. Zes Swordfishes en vier Albacores waren uitgezonden naar olietanks bij Vlaardingen. Wegens mist was slechts één Albacore opgestegen. Dit toestel rapporteerde de olietanks te hebben aangevallen. Drie Swordfishes konden hun doel niet vinden en keerden terug. Eén deed een aanval op zoeklichten bij Hoek van Holland, één op de havens van Dordrecht en één keerde niet terug. Dit blijkt uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3). Uit raadpleging van de ORB's is gebleken dat de Albacore zes brisantbommen en acht brandbommen had afgeworpen. In de archieven van de LBD werden geen brandbommen vermeld. De Swordfishes beschikten elk over zes brisantbommen van 250 lb. en waren actief van 22.30 tot 3.00 uur. Het toestel naar Dordrecht bombardeerde omstreeks 1.30 uur, het toestel met als doel een zoeklichtbatterij om 1.20 uur. De drie toestellen die het doel niet konden lokaliseren, keerden onverrichter zake terug. Enkel van het vermiste toestel is geen rapportage beschikbaar.


```
1 A/C bombed docks at DORRDECHT; Results not known;  
1 A/C bombed searchlight batteries;  
3 A/C failed to locate target;  
1 A/C missing;
```

Figuur 67: Uittreksel uit het ORB van Coastal Command. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 15/768).

Op basis van de ORB's van Coastal Command is het zeer aannemelijk dat de vermiste Swordfish zijn bommen boven Den Haag heeft afgeworpen. Het toestel was operationeel tussen 22.30 en 3.00 uur. De bommen in Den Haag zijn neergekomen tussen 23.30 en 23.50 uur. In totaal zijn er door de LBD vijf gedetoneerde bommen gemeld en één vermoedelijke blindganger. De Swordfish was uitgerust met zes brisantbommen van 250 lb. Dit betekent dat mogelijk één brisantbom is achtergebleven. Het is niet bekend of deze bom is geruimd. Om die reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

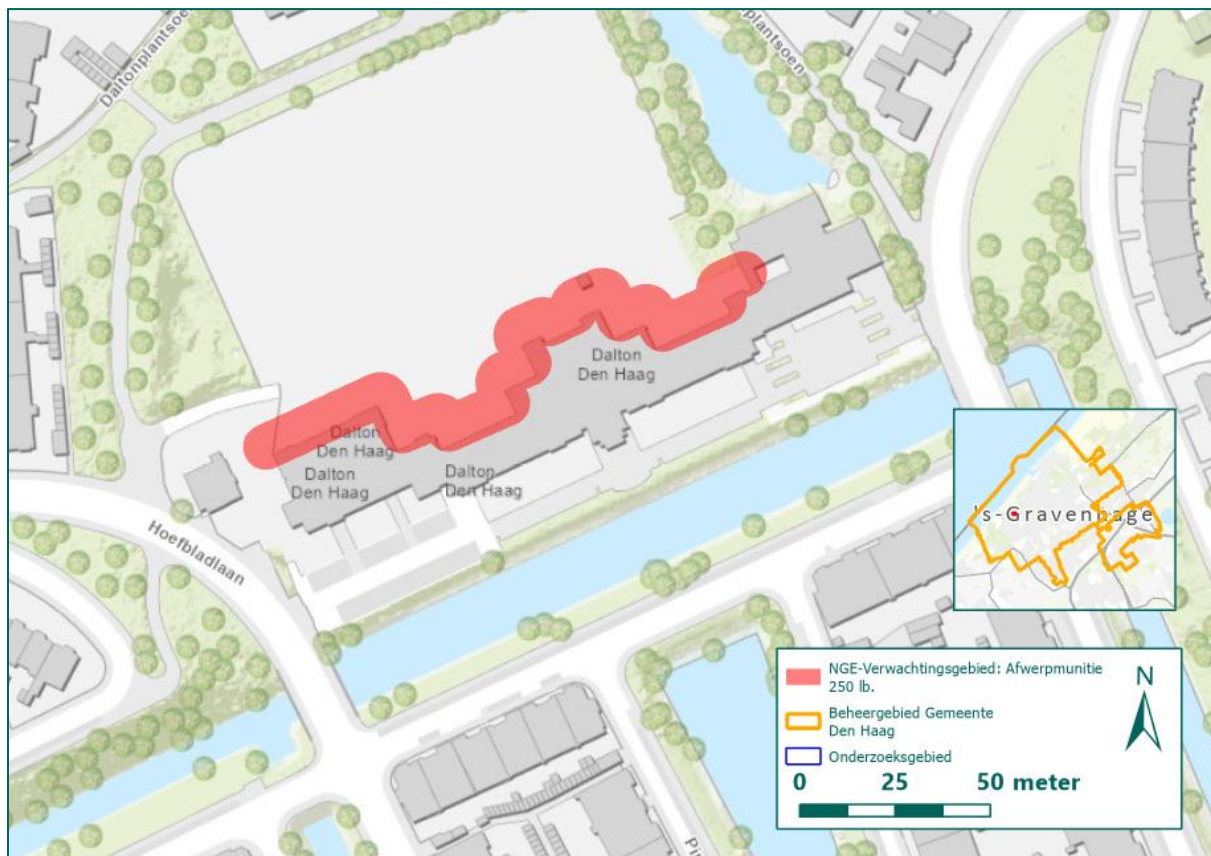
²⁵ Informatie aangeleverd door Hans Nauta, Wardocs.

Figuur 68: Luchtfoto d.d. 1 maart 1941 met het gebouw van de Dalton H.B.S. (geaccentueerd met rood). (bron luchtfoto: NCAP).

De eerste kwalitatieve luchtfoto van na het bombardement dateert van 1 maart 1941, zeven maanden later. Op de foto zijn geen kraters of schade meer zichtbaar. Bovendien wordt het zicht op de achterkant van het gebouw belemmerd door schaduw. Bijgevolg kan niet worden vastgesteld waar de krater achter het gebouw zich bevond.

Daarom wordt situationeel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Uit het bronnenmateriaal is bekend dat de krater waarin de blindganger lag, op twee meter vanaf de achterkant van het gebouw lag. De contour van de achtergevel wordt twee meter verder geprojecteerd. Rond deze contour wordt een buffer van 6 meter afgebakend vanwege de horizontale verplaatsing van een vliegtuigbom van 250 lb. Er is geen sprake van cartografische onnauwkeurigheid, omdat de contour van de achtergevel van tijdens de oorlog is ingetekend op de huidige topografische kaart.

Figuur 69: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 3 op 4 augustus 1940. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 3 op 4 augustus 1940 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk een vliegtuigbom van 250 lb. is achtergebleven.

4.2.6 Nacht 16/17 augustus 1940, Haagse Bos

In de nacht van 16 op 17 augustus 1940 was een bom neergekomen op een eilandje in de Beekvijver van het Haagse Bos. Dit wordt gemeld in de inventarissen 67 en 101 van de LBD (zie bijlage 4). Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht bevat een overzicht van gemelde schade. Het betreft glasschade aan de Benoordenhoutseweg en de Van Linschotenstraat. Het schadebeeld wordt bevestigd door het schadedocument in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht.

Die nacht waren 150 bommenwerpers van Bomber Command uitgestuurd naar verschillende doelen in Duitsland en Nederland.²⁶ Uit de geraadpleegde ORB's is niet gebleken welk toestel verantwoordelijk was voor de bominslag in Den Haag. Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat één bom is neergekomen, die is gedetoneerd. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

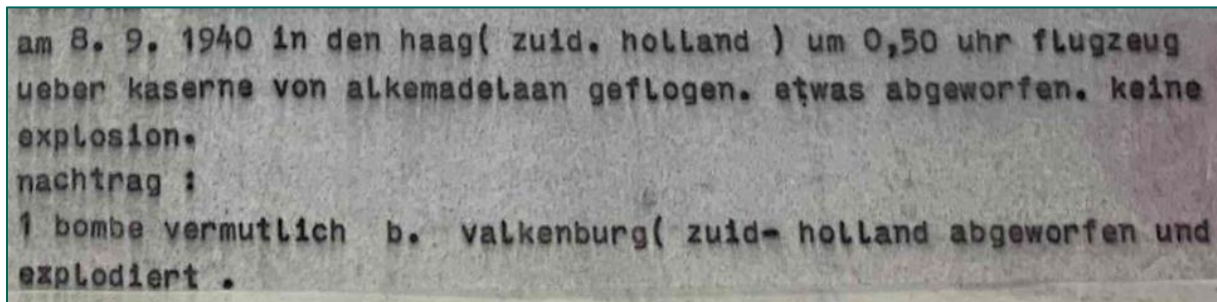
Conclusie

Naar aanleiding van de in het Haagse Bos neergekomen bom in de nacht van 16 op 17 augustus 1940 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De bom is gedetoneerd.

4.2.7 Nacht 7/8 september 1940, Kamp Waalsdorp

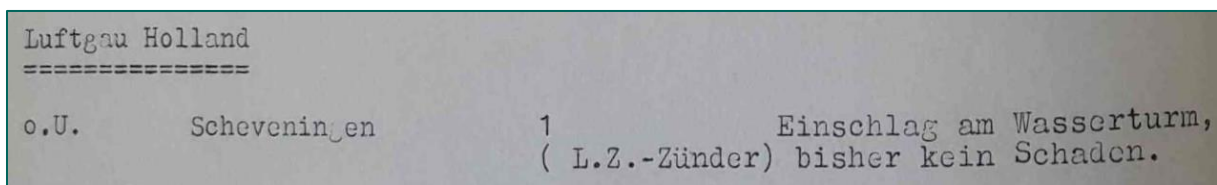
²⁶ Middlebrook, M, en Everitt, Ch., The Bomber Command War Diaries. An operational reference book, Leicester, 1996, pag. 74

In de nacht van 7 op 8 september 1940, omstreeks 0.30 uur, sloeg een bom in ten noordwesten van de Nieuwe Alexanderkazerne, nabij de spoorbaan in de omgeving van het Kamp Waalsdorp. Er vielen geen doden en er was nauwelijks schade. Dit blijkt uit een melding in inventaris 76 van het archief van de Inspectie bescherming Bevolking tegen luchtaanvallen (NA, zie bijlage 4). De bominslag wordt niet gemeld in het archief van de Luchtbeschermingsdienst. Wel is er nog een Duitse melding in het Bundesarchiv (zie bijlage 9) waarin op onbekend tijdstip een bominslag in Scheveningen wordt gemeld, nabij de watertoren. Het betreft een bom met een (chemisch) lange vertraging. Tot zover is er geen schade gemeld.

am 8. 9. 1940 in den haag(zuid. holland) um 0,50 uhr flugzeug ueber kaserne von alkemadelaan geflogen. etwas abgeworfen. keine explosion.
nachtrag :
1 bombe vermutlich b. valkenburg(zuid- holland abgeworfen und explodiert .

Figuur 70: Melding van een afgeworpen bom aan de Alkemadelaan. (Bron: BaBL NS 1/570).

Luftgau Holland
=====

o.U.	Scheveningen	1	Einschlag am Wasserturm, (L.Z.-Zünder) bisher kein Schaden.
------	--------------	---	---

Figuur 71: Melding van gedetoneerde bom te Scheveningen. (Bron: BaMa RM 7 - 348).

In de nacht van 7 op 8 september 1940 werden 92 toestellen van Bomber Command uitgezonden, onder meer naar het Kanaal en het Ruhrgebied.²⁷ Coastal Command voerde die nacht een operatie uit bij Calais. Het is niet bekend welk toestel verantwoordelijk was voor de bom die ten noordwesten van de Nieuwe Alexanderkazerne neer kwam. Aangezien één bom is neergekomen en is gedetoneerd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de in de nacht van 7 op 8 september neergekomen bom wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De bom is gedetoneerd.

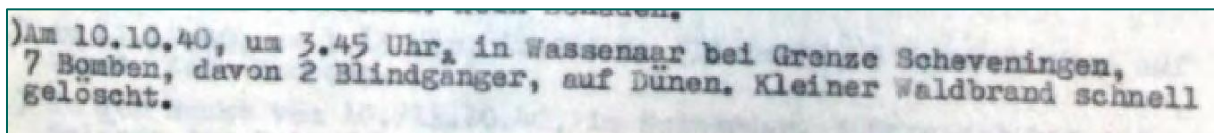
4.2.8 10 oktober 1940, duingebied Den Haag – Wassenaar

In inventaris 67 van de LBD (zie bijlage 4) wordt gemeld dat op 10 oktober 1940 omstreeks 3.45 uur een vliegtuig over de duinen in noordwestelijke richting vloog. Vermoedelijk had het vliegtuig ter hoogte van het Groene Huisje op het strand twee bommen uitgeworpen waardoor brand ontstond. Het verslag van de LBD uit inventaris 101 bevat nadere gegevens. De aanval vond plaats tussen 3.30 en 4.00 uur en er ontstonden drie duinbrandjes bij Ruigenhoek. Zes bommen, waarvan drie gedetoneerd, waren neergekomen op het strand, 600 meter ten noorden van de Strandweg. Van de blindgangers waren er vermoedelijk twee weggezakt in het zand, terwijl één bom op het zand ligt. Deze bom is circa 80 cm lang, heeft een torpedovorm, is geel gekleurd en is gemerkt met de letter 'H'. Op het landgoed Ruigenhoek is één brandbom gevallen.

²⁷ Middlebrook, M, en Everitt, Ch., The Bomber Command War Diaries. An operational reference book, Leicester, 1996, pag. 80.

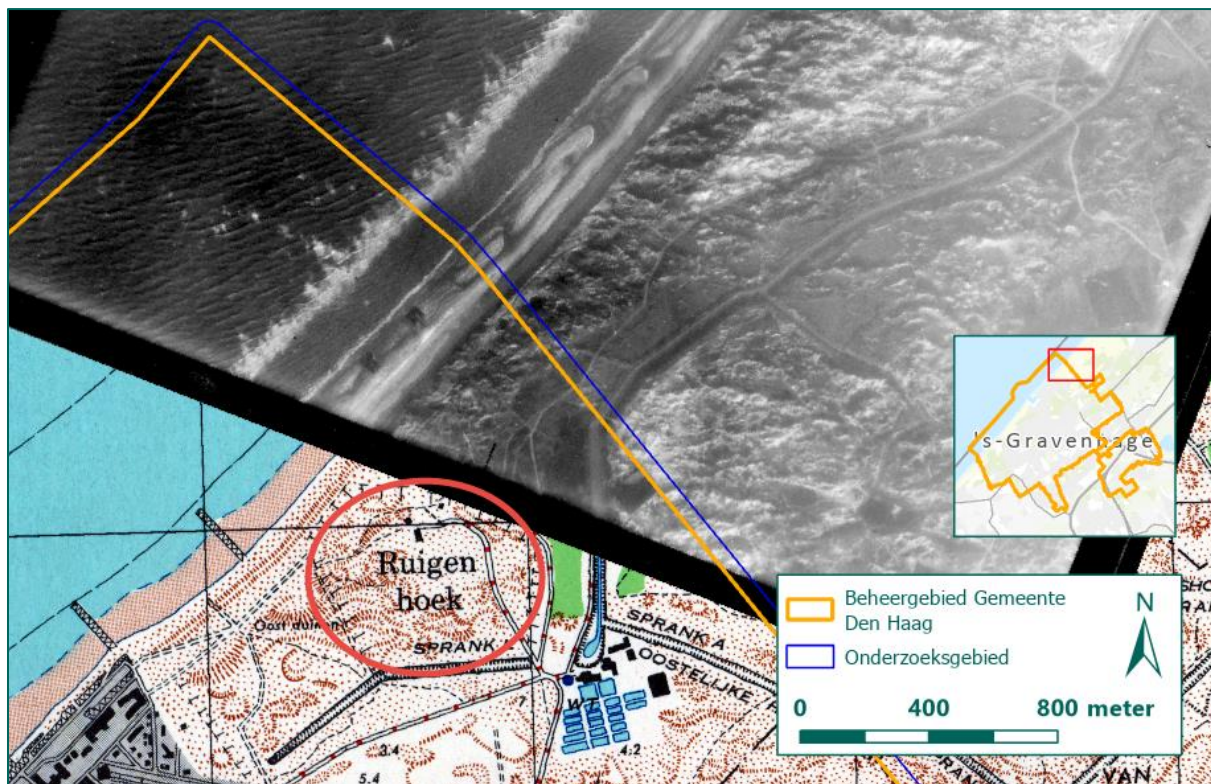
Dit bombardement wordt ook vermeld in inventaris 76 van de Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst (zie bijlage 4). Hierin staat dat een vliegtuig enkele minuten voor 3.30 uur een lichtfakkel uitwerpt ter hoogte van het Kievitsduin in Wassenaar. Direct daarop waren twee ontploffingen hoorbaar, vermoedelijk bominslagen. Na enige tijd werden branden gemeld in de richting van kamp Waalsdorp. Bij het strand, buiten de gemeente Wassenaar, heeft iets gebrand. Uit nader onderzoek bleek dat ongeveer 300 meter voorbij het Groene Huisje (grondgebied Den Haag) op het strand drie bommen waren gedetoneerd, terwijl nog twee blindgangers werden aangetroffen. Ongeveer 40 meter van de eerste krater was een bom gedetoneerd, juist op de eerst duintop die in brand was geraakt. Ook kwam een bom neer op het terrein van de Ruigenhoek.

Inventaris 1328 uit toegang 077 van het NIOD bevat een Duitse melding (zie bijlage 4). Volgens deze melding waren om 3.45 uur in Wassenaar bij de grens met Scheveningen zeven bommen, waarvan twee blindgangers, neergekomen in de duinen. Een kleine brand werd snel geblust. Deze melding wordt bevestigd in inventaris 216 van het Bundesarchiv (zie bijlage 9).

Figuur 72: Dagbericht Ordnungspolizei. (Bron: bijlage 4, NIOD, toegang 077, inv. 1328).

De ORB's van het Britse Bomber Command en Coastal Command zijn geraadpleegd, om te achterhalen of één van deze luchtmachten het bombardement op 10 oktober 1940 uitvoerde. Hieruit zijn echter geen vliegtuigen naar voren gekomen die mogelijk het bombardement hebben uitgevoerd. In de periode van dit bombardement was de Duitse luchtmacht erg actief met het bombarderen van Londen. Mogelijk was het een Duits vliegtuig dat de bommen afwierp in de duinen van Wassenaar, voor het inzetten van de daling naar één van de vliegvelden op Nederlands grondgebied. Omdat de Duitse gegevens vernietigd zijn, kan dit echter niet met zekerheid worden vastgesteld.

Figuur 73: Uitsnede luchtfoto 3 januari 1941. (bron: NCAP).

Om de gevolgen van het bombardement te analyseren is de eerst beschikbare luchtfoto van na het bombardement besteld bij NCAP. Deze luchtfoto dateert van 3 januari 1941, drie maanden na het bombardement, en is van goede kwaliteit. Op de foto is het grensgebied Wassenaar-Den Haag zichtbaar. Door het reliëf en de zanderige bodem kunnen bomkraters echter niet worden waargenomen. Gezien de periode tussen het bombardement en de opname, is het ook mogelijk dat de bomkraters op 3 januari 1941 reeds waren gedicht.

Uit het bronnenmateriaal blijkt niet eenduidig hoeveel bommen op 10 oktober 1940 zijn neergekomen. Ook kan niet worden achterhaald hoeveel bommen zijn afgeworpen. Tot slot is het niet mogelijk te achterhalen waar de bommen precies zijn neergekomen. Om deze redenen kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend naar aanleiding van het bombardement van 10 oktober 1940.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement van 10 oktober 1940 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

4.2.9 25 oktober 1940, polder van Biesland (Pijnacker)

Op 25 oktober 1940 had omstreeks 17.30 uur een bominslag plaats in de gemeente Pijnacker, meer bepaald aan de Noordeindseweg in de polder van Biesland op het land van A. Sonneveld. Een drietal bommen van zwaar kaliber werd afgeworpen, waarvan één een landbouwschuur had getroffen die in het midden van de polder stond. Een nabijgelegen schuur werd beschadigd. De bommen veroorzaakten drie diepe kraters. Het terrein werd afgezocht, maar blindgangers werden niet gevonden. Dit wordt gemeld in een rapport van de LBD van de gemeente Pijnacker.²⁸

²⁸ Zie bijlage 4, toegang 701 Archief gemeente Pijnacker 1933-1995, inv. 2769.

Het bombardement wordt bevestigd in inventaris 2770 van de gemeente Pijnacker. Volgens dit archiefstuk had een bominslag plaatsgevonden op het weiland van A. Sonneveld, gelegen in de Bieslandse Polder nabij de Twee Molentjesvaart (Noordeinde van Delfgauw).

Figuur 74: Twee Molentjesvaart en de polder van Biesland op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Die dag werden vijf Blenheim bommenwerpers van 114 Squadron en één van 218 squadron (2 Group, Bomber Command) uitgestuurd naar havens in noordwest Duitsland (Willemshaven, Kiel, Bremen en Hamburg). De aanvallen zouden plaatsvinden onder dekking van de bewolking. Vanwege het ontbreken van een wolkendeck, hebben de toestellen hun missies niet voltooid. Ook Coastal Command was die dag actief met verscheidene bommenwerpers. Door dit luchtleger zijn wel aanvallen uitgevoerd, maar uit raadpleging van de ORB's is niet duidelijk geworden of een toestel van Coastal Command zijn bommen boven Pijnacker heeft afgeworpen.

De eerstvolgende kwalitatieve luchtfoto dateert van 1 september 1941, bijna een jaar na het bombardement. Op de luchtfoto zijn geen kraters zichtbaar. Mogelijk zijn deze intussen dichtgeschoven en bijgevolg niet meer zichtbaar op de luchtfoto. In Figuur 74 is te zien dat de polder van Biesland buiten de huidige grenzen van de gemeente Den Haag ligt. Daarnaast blijkt uit het bronnenmateriaal dat na het afzoeken van het terrein, geen blindgangers zijn aangetroffen. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Figuur 75: Luchtfoto d.d. 1 september 1941. (bron: NCAP).

Conclusie

Naar aanleiding van de op 25 oktober 1940 neergekomen bommen wordt binnen de gemeente Den Haag geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.2.10 28 oktober 1940, weiland nabij Lozerlaan

Uit een Duitse melding uit inventaris 218 van het Bundesarchiv (zie bijlage 9) blijkt dat in de avond van 28 oktober 1940 om 20.48 uur twee brisantbommen zijn neergekomen in een weiland in Den Haag. Er wordt geen schade gemeld. Op dezelfde dag en dezelfde tijd worden ook in een melding van de Ordnungspolizei, inventaris 1328 van het NIOD, bommen gemeld op een weide nabij de Lozerlaan waardoor er geringe schade is ontstaan aan een boerderij. Echter, in dit archiefstuk worden vier bommen gemeld.

Uit controle van de geallieerde ORB's blijkt dat door Coastal Command die dag aanvallen zijn uitgevoerd op schepen.²⁹ Van Bomber Command waren die dag Blenheims van 2 Group actief boven Frankrijk en België.³⁰ Eén Blenheim bommenwerper bombardeerde omstreeks 21.00 uur vliegveld Ypenburg met vier 250 lb. bommen vanaf een hoogte van 15.000 voet.

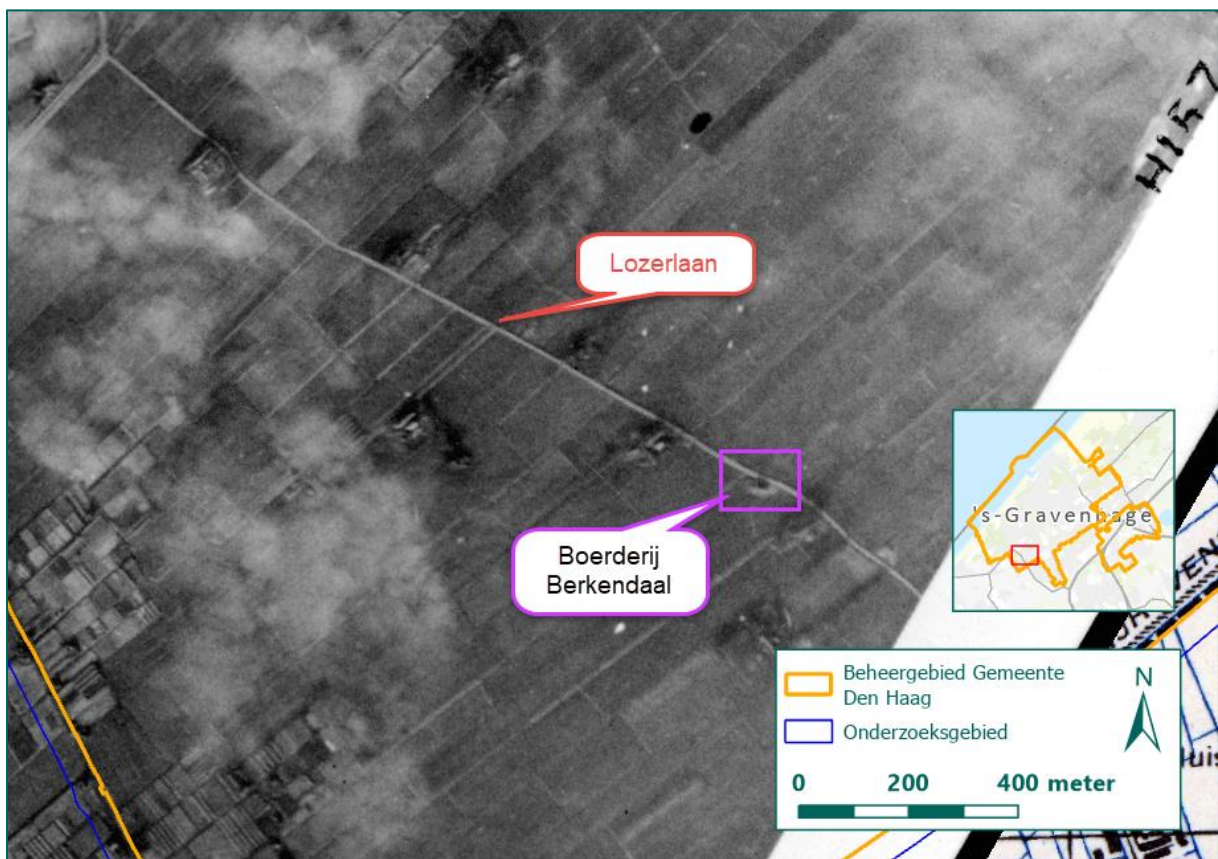
Gezien het tijdstip is het waarschijnlijk dat de Blenheim die rapporteerde Ypenburg te hebben aangevallen, in werkelijkheid zijn bommen in de omgeving van de Lozerlaan had afgeworpen. Dit kan echter niet met zekerheid worden gesteld. In 1999 is door de EODD aan de Hengeloweg 1266, op ongeveer 150 meter van de Lozerlaan, een Britse scherfbom van 40 lb. geruimd (zie bijlage 10, ruiming 19990532). Dit kaliber maakte geen deel uit van de bommenlast van het toestel dat Ypenburg aanviel, wat er op wijst dat er geen verband is tussen de 40 lb. bom en het bombardement op 28 oktober 1940. Blenheims die met 40 lb. bommen waren uitgerust, opereerden die avond boven Frankrijk en België.

²⁹ Zie bijlage 6, AIR 15/769.

³⁰ Zie bijlage 6, AIR 14/3361.

In inventaris 1014 van de Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling van Den Haag (zie bijlage 4) wordt melding gemaakt van kosten voor het verwijderen van drie bommen op 10 maart 1941 uit een weiland aan de Lozerlaan, tegenover boerderij Berkendaal. Gezien de tijdspanne, ongeveer vijf maanden later, is het niet bekend of deze ruiming verband houdt met de meldingen van 28 oktober 1940. Over het kaliber en de nationaliteit van de geruimde bommen wordt in het document niets gemeld. Verder is niet bekend of de beschadigde boerderij, zoals vermeld in het NIOD, boerderij Berkendaal betreft.

De Lozerlaan is ruim 2 km lang. Op basis van het bronnenmateriaal is niet bekend waar precies de bommen zijn neergekomen. Daarom is bij NCAP de eerstvolgende beschikbare luchtfoto besteld (zie bijlage 5). De luchtfoto dateert van 24 december 1940, twee maanden na het neerkomen van de bommen. De luchtfoto is echter onscherp, waardoor details niet goed te onderscheiden zijn.

Figuur 76: Luchtfoto d.d. 24 december 1940. (Bron: NCAP).

Op basis van het bronnenmateriaal is niet bekend welk toestel zijn bommen nabij de Lozerlaan heeft afgeworpen. De informatie over het aantal afgeworpen bommen in de bronnen is niet eenduidig; er worden twee of vier bommen gemeld. Verder is niet bekend waar precies de bommen zijn neergekomen. In het bronnenmateriaal wordt niet gemeld welke boerderij was beschadigd. Op een luchtfoto van twee maanden na de aanval zijn geen kraters te zien. Omdat het niet mogelijk is te achterhalen waar de bommen zijn neergekomen, kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de avond van 28 oktober 1940 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. De locatie waar de bommen zijn neergekomen is niet bekend.

4.2.11 29 oktober 1940, Ripperdastraat

Omstreeks 20.55 uur sloeg in de Ripperdastraat 14 en 16 een brisantbom in, van vermoedelijk een zwaar kaliber. De percelen met de aangelegen bakkerij van de firma Truyts zijn totaal vernield. Daarvoor had het vliegtuig zes kantige brandbommen³¹ afgeworpen, die neerkwamen op verschillende locaties. Getroffen werden de sleephelling, een schokker (Sch 62, visserschip), Hellingweg 4, Kranenburgweg 221, Menninckstraat 139 en 156, Koppelstokstraat 193 en 199, Westduinweg 19 en 40. Tevens waren op straat, onder andere op de Westduinweg en in de Ripperdastraat, brandbommen neergekomen. Verder waren ook aan de overzijde van het Verversingskanaal brandbommen neergekomen op de Meezenlaan 105, Laan van Poot 122-124 en Roodborstlaan tussen de percelen 5 en 7. De meeste brandjes werden geblust. Het vliegtuig kwam vanaf de zee gevlogen. Dit alles blijkt uit rapporten van de inventarissen 67 en 101 van het archief van de LBD (zie bijlage 4).

Een ander rapport uit dezelfde inventaris van de LBD, geeft een beknopt chronologisch overzicht van neergekomen bommen. Om 20.55 uur waren ongeveer twaalf brandbommen neergekomen waardoor brand was ontstaan in de Hellingweg 4 en Kranenburgerweg 221. Wat later, om 21.12 uur, werd een bominslag gemeld aan de hoek Ripperdastraat-Egmondstraat. Tot slot kwam om 21.15 uur de melding dat in de Westduinweg 40 een ijzeren voorwerp naar binnen was geslagen. Aanvankelijk werd gedacht dat het een tijdbom betrof. Verder was een schokker getroffen door een brandbom, waardoor de schokker in brand was geraakt. Tot slot was één brandbom neergekomen in Laan van Poot 122, één in de Bosjes van Poot en één in de Westelijke Duinen.

Voornamelijk in de Ripperdastraat, in de bakkerij van Armand Truyts waar één brisantbom was neergekomen, was de ravage groot. Twee burgers, een mevrouw en een kind, en een passerende Duitse soldaat kwamen om het leven. Het boek *Scheveningen – Den Haag 1940-1945* (zie bijlage 3) bevat foto's van de verwoesting.

Figuur 77: Schade na de bominslag op 29 oktober 1940 in de Ripperdastraat. (Bron: bijlage 3, BAL, pag. 148-149).

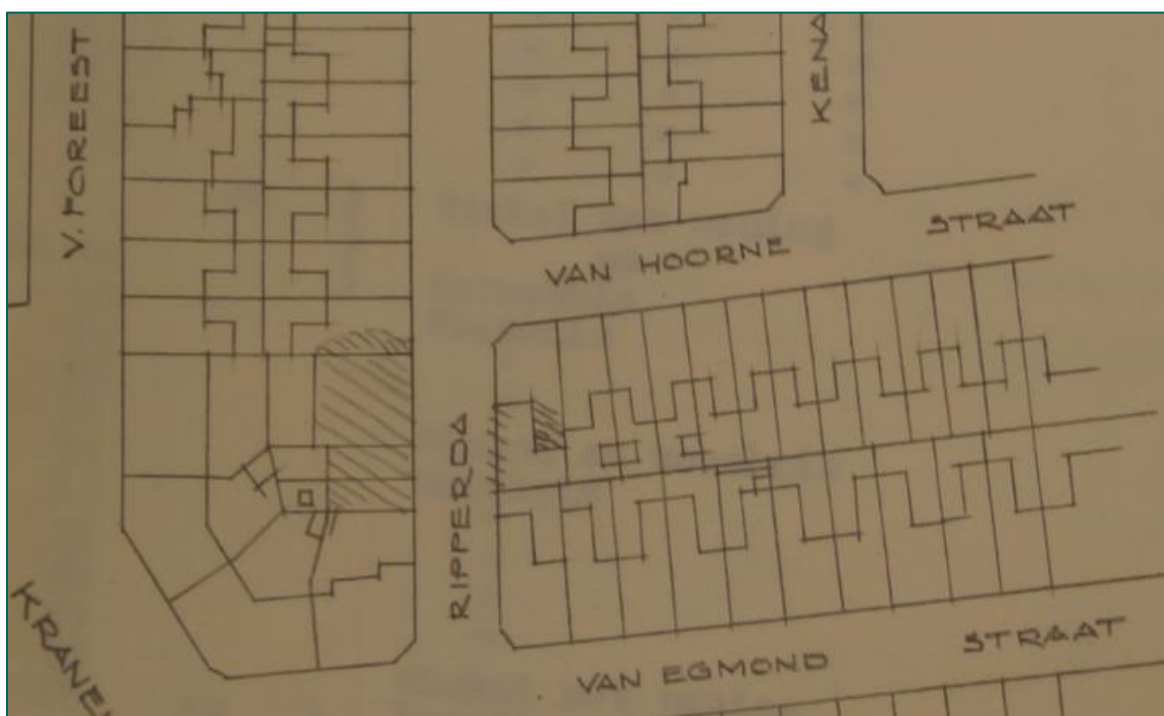
Op een luchtfoto van 15 maart 1943 is te zien dat het puin geruimd is en in het huizenblok van de Ripperdastraat twee panden niet meer bestaan.

³¹ Dit zijn brandbommen van het kaliber 4 lb.

Figuur 78: Luchtfoto d.d. 15 maart 1943. Met rood omcirkeld de locatie van getroffen panden. (Bron: NCAP).

Inventaris 359 uit het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) maakt melding van de schade. Op een tekening zijn de (zwaar) verwoeste percelen in de Ripperdastraat gearceerd, zie Figuur 79. Verder wordt gemeld dat in de Westduinweg 40, een school, geringe schade is ontstaan vanwege een brandbom die door het dak op de begane grond was neergekomen. In Westduinweg 19, een bovenwoning, was geringe schade ontstaan door een brandbom in de keuken. Ook inventaris 1548 uit het archief Gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 maakt melding van schade aan woningen van het complex Vissershaven en Afvoerkanaal Oost als gevolg van brandbommen op 29 oktober 1940.

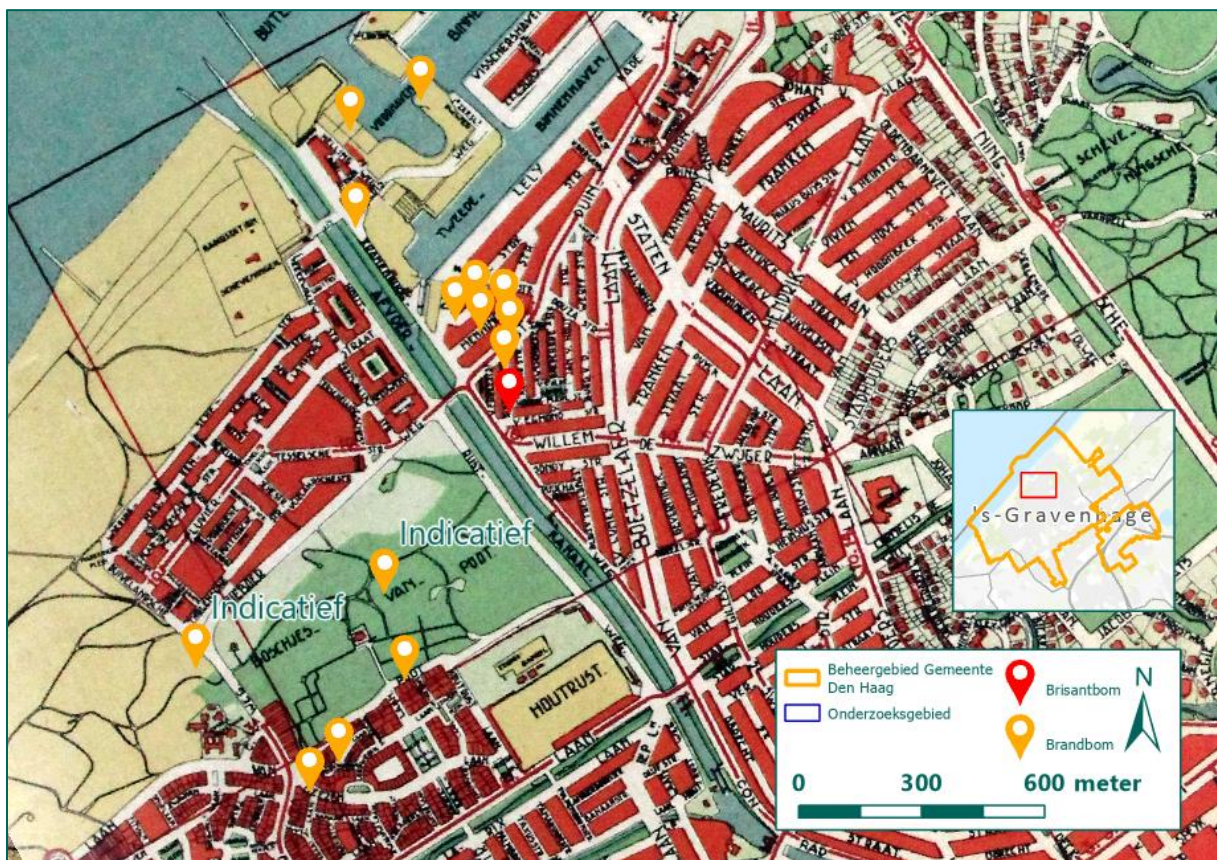

Figuur 79: Uittreksel uit schaderapport van de bominslag d.d. 29 oktober 1940. (Bron: bijlage 4, archief Bouw- en Woningtoezicht, inv. 359).

Inventaris 1328 uit toegang 077 van het NIOD (zie bijlage 4) bevat een melding over de bominslagen van 29 oktober 1940 aan de Duitse instanties. Hierin werd gemeld dat omstreeks 21.00 uur één niet-ontbrande brandbom was ingeslagen in een school en twaalf brandbommen op woonhuizen, waardoor twee huizen en een klein schip in de vissershaven in brand geraakten. Verder was een brisantbom neergekomen en gedetoneerd op de hoek Ripperdastraat-Van Egmondstraat, waardoor twee woonhuizen waren ingestort.

Op basis van het bronnenmateriaal is bekend dat een brisantbom en verschillende brandbommen zijn neergekomen in de avond van 29 oktober 1940. Uit de ORB's (zie bijlage 6) is gebleken dat omstreeks 20.55 uur (19.55 uur Engelse tijd) een aanval werd uitgevoerd op vliegveld Ypenburg door een Whitley bommenwerper van 4 Group. Het tijdstip komt exact overeen met de melding van de LBD. Het toestel was geladen met twee brisantbommen van 500 lb., twee van 250 lb. en 240 staaftbrandbommen van 4 lb. en voerde de aanval uit vanaf een hoogte van 6.000 voet. Door de piloten werd het begin van een grote brand waargenomen. Tevens blijkt dat die nacht een luchthaven bij Den Haag is aangevallen door een Hampden bommenwerper met vier bommen van 500 lb. Deze bommenlast bevat echter geen brandbommen, waardoor het aannemelijk is dat de Whitley bommenwerper verantwoordelijk was voor de aanval op Den Haag.

In onderstaand figuur zijn de volgens het bronnenmateriaal bekende bominslagen van brand- en brisantbommen weergegeven. Het is niet bekend hoeveel brisantbommen er in de Ripperdastraat zijn neergekomen, wel is bekend dat er minstens één van de vier brisantbommen is gedetoneerd. Verder zijn er meldingen van tientallen brandbommen, maar een totaal aantal is niet bekend. Mogelijk zijn als gevolg van het bombardement nog brisant- en brandbommen achtergebleven. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Figuur 80: Bominslagen weergegeven op een plattegrond van Den Haag.

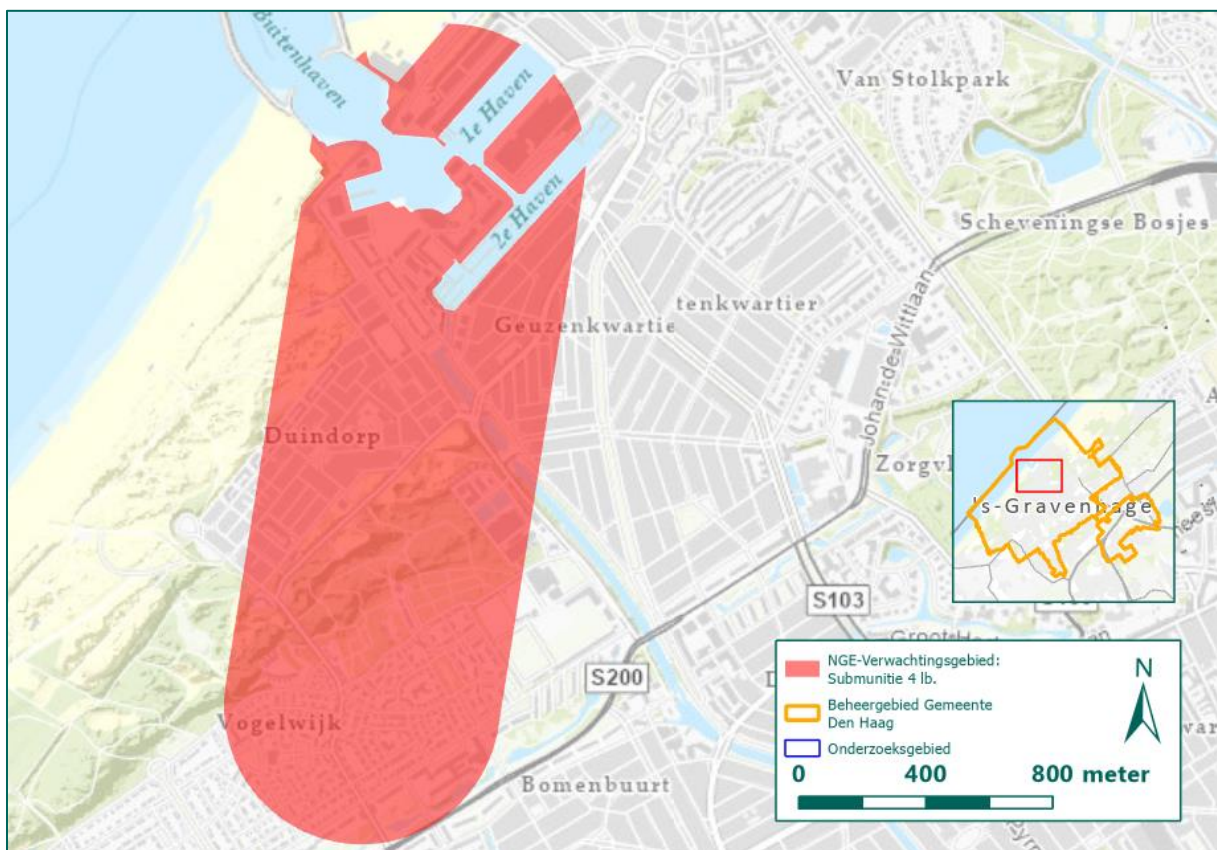
Binnen het CS-VROO en SIVOON zijn geen richtlijnen opgenomen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de inzet van 4 lb. staafbrandbommen. REASeuro richt zich derhalve tot Britse onderzoeken betreffende de werking van staafbrandbommen. Het Britse *Air Ministry* heeft vóór en gedurende de Tweede Wereldoorlog diverse testen gedaan met 4 lb. staafbrandbommen, om de werking ervan te analyseren en verbeteren. Hierbij zijn onder meer proeven gedaan om de spreiding van deze staafbrandbommen te testen. Deze testen wezen uit dat de staafbrandbommen na een val van ca. 75 meter stabiliseerden, en in een langwerpig patroon neerkwamen dat evenredig in lengte en breedte toenam naarmate de afwerphoogte toenam. Uit de testen bleek dat de verhouding tussen de lengte en de breedte van het inslagenpatroon 4 op 1 bedroeg. 90% van de bommen kwam geconcentreerd neer, terwijl de overige 10% om verschillende redenen ver buiten het patroon neerkwam. Een voorbeeld van de resultaten van testen zijn weergegeven in Figuur 81.

Figuur 81: 4 lb. bomb trial. (Bron: TNA, AIR2/7537).

Om tot het NGE-Verwachtingsgebied te komen is een lijn getrokken tussen de twee inslagen van brandbommen die op de grootste afstand van elkaar liggen, deze afstand bedraagt 1.740 meter. De lijn komt overeen met de vliegrichting. Op basis van een rapport van de LBD is bekend dat het vliegtuig van noord naar zuid vloog tijdens de aanval. Rond de lengtelijn wordt een buffer van 1/4de van de lengte genomen, dit is 435 meter, als NGE-Verwachtingsgebied. In onderstaand figuur is dit gebied weergegeven. Dit gebied heeft overlap met de Scheveningse haven waarvan, op basis van bagger- en uitdiepingsgegevens bekend is dat de verdachte laag naorlogs is verwijderd (zie paragraaf 4.2.3). Daarom is dit stuk uit het NGE-Verwachtingsgebied gehaald.

Voor de brisantbommen is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen. Er is slechts melding aangetroffen van het neerkomen van één bom. Mogelijke blindgangers kunnen onder het puin, in het water of de Bosjes van Poot zijn neergekomen, waar ze niet zijn opgemerkt. Zoals blijkt uit de luchtfoto van 15 maart 1943 is het puin geruimd. Er zijn geen meldingen aangetroffen dat bij het puin ruimen nog (een) blindganger(s) zijn ontdekt. Op basis van deze summiere informatie kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend voor brisantbommen.

Figuur 82: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van 4 lb. staafbrandbommen. (Bron ondergrond: ESRI).

Hoewel er naar aanleiding van de oorlogse situatie sprake is van een NGE-Verwachtingsgebied, dient vermeld te worden dat eventuele werkzaamheden binnen dit NGE-Verwachtingsgebied niet leiden tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid³². De voorwaarde hiervoor is dat personeel op het project voldoende is geïnstrueerd. Daarom is in Bijlage 16 een werkinstructie 'aantreffen 4 lb. staafbrandbommen' opgenomen. Hierin staat omschreven hoe een dergelijk munitieartikel kan

³² Deze uitspraak geldt enkel voor de locaties waar het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van staafbrandbommen niet overlapt met andere NGE-Verwachtingsgebieden.

worden herkend en welke acties er bij geval van aantreffen of tot uitwerking komen van dit type moeten worden genomen.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 29 oktober 1940 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk NGE van 4 lb. staafbrandbommen zijn achtergebleven. REASeuro stelt dat werkzaamheden binnen dit NGE-Verwachtingsgebied niet leiden tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid. Wanneer de werkinstructie (zie Bijlage 16) worden gevolgd, kunnen werkzaamheden binnen dit gebied regulier plaatsvinden. Er is onvoldoende informatie beschikbaar voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van brisantbommen.

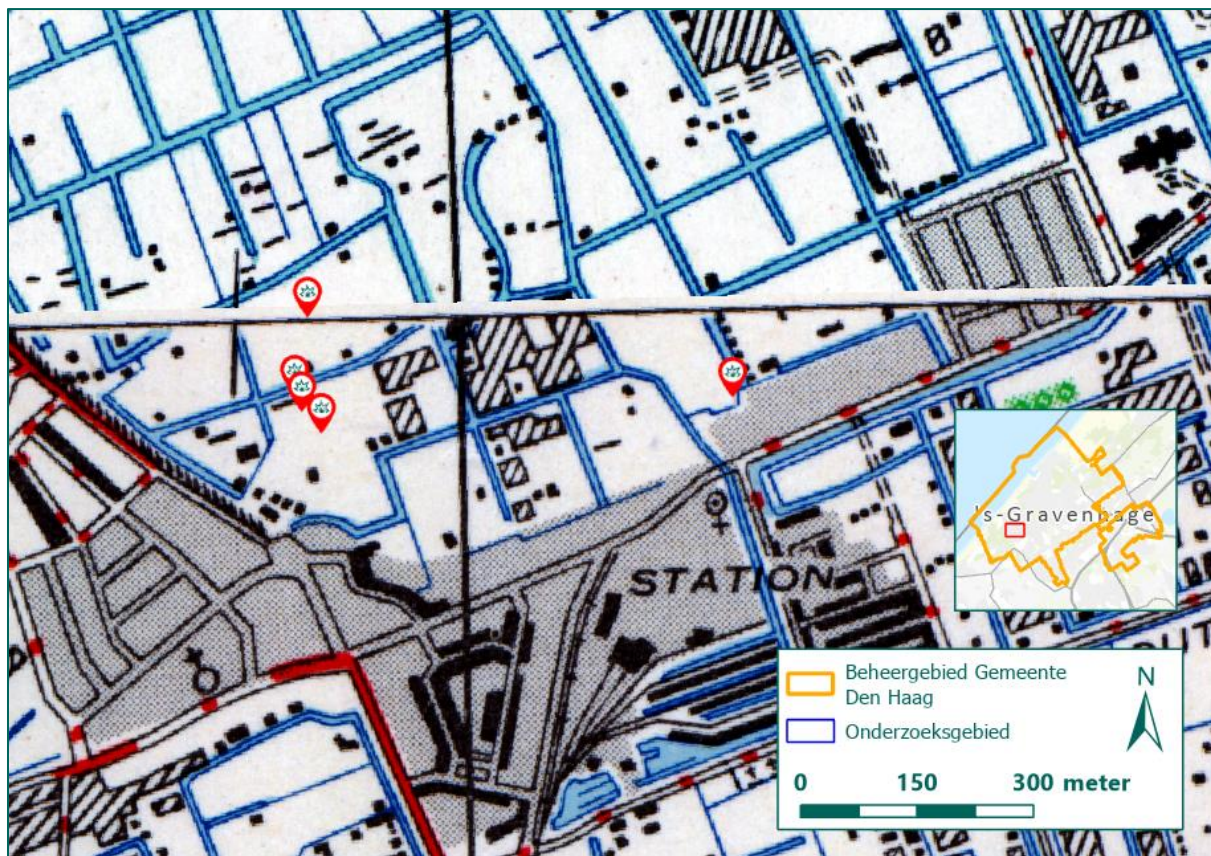
4.2.12 8 november 1940, Loosduinen

Inventaris 67 uit het archief van de LBD (zie bijlage 4) maakt melding van verschillende bominslagen in de avond van 8 november 1940. Omstreeks 21.25 uur was een bom gemeld in de tuinen achter de percelen Haagweg (nu Oude Haagweg) 1 en 3 in Loosduinen. Ongeveer tien minuten later, om 21.35 uur, werden vier bominslagen gemeld op vliegveld Ockenburg. Om 22.30 uur werd gemeld dat de eerste bom, in de tuin van Haagweg (nu Ouvertureweg) 3, veel materiële schade veroorzaakte. De andere vier bommen waren in de tuin van Rembrandtstraat 25 ingeslagen, waar tevens veel schade was ontstaan. Ook een bruggetje, enkele schuurtjes en kippenhokken hadden schade. Dit wordt bevestigd in inventaris 101 van de LBD, waarin tevens een foto wordt getoond van schade.

Figuur 83: Schadebeeld naar aanleiding van een op 8 november 1940 neergekomen bom. (Bron: bijlage 4, toegang 1165-01, inv. 101).

Het bombardement wordt ook gemeld in inventaris 359 van het archief van Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4). Het schaderapport bevat een overzicht met glas- en dakschade, verder is in de Kijkduinsestraat een brugje met stenen landhoofden volledig vernield. De inventaris bevat twee kaartjes waarop bominslagen zijn aangeduid.

Figuur 84: Kaartje met bominslagen naar aanleiding van het bombardement op 8 november 1940. (Bron: bijlage 4, archief Bouw- en Woningtoezicht, inv. 359).

Tot slot bevat het Bundesarchiv (zie bijlage 9) een melding van het bombardement op 8 november 1940. Hieruit blijkt dat omstreeks 21.30 uur in Loosduinen achter de Haagweg in akkerland vijf brisantbommen en twee brandbommen waren neergekomen. Er waren geen doden gevallen, wel was er schade aan negen woonhuizen. Het doel was vermoedelijk vliegveld Ockenburg, hoewel hier geen schade was ontstaan. Dit laatste wordt ook bevestigd in een melding van de Ordnungspolizei, inventaris 1328 uit toegang 077 van het NIOD (zie bijlage 4).

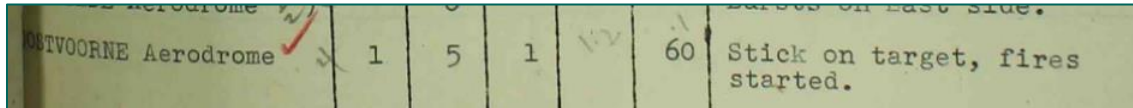
Om te achterhalen welk toestel Ockenburg heeft aangevallen, zijn de ORB's van Coastal en Bomber Command geraadpleegd. Van de eerste luchtmacht is gebleken dat die dag enkel missies boven zee en Frankrijk zijn uitgevoerd.³³ Door Bomber Command zijn door Blenheim bommenwerpers verschillende doelen in Nederland aangevallen, waaronder schepen bij Vlissingen, een vliegveld ten westen van Utrecht, de haven van IJmuiden, de Fokkerfabrieken in Amsterdam, de haven van Hoek van Holland, de haven van Vlissingen en de haven van Amsterdam. Daarnaast zijn aanvallen uitgevoerd door Wellington bommenwerpers op Gilze-Rijen, Roosendaal, vliegveld Oostvoorne en vliegveld Haamstede. Verder zijn missies uitgevoerd in Frankrijk en Duitsland.³⁴ Geen van de piloten meldt echter Ockenburg te hebben gebombardeerd.

Een mogelijk toestel is een Wellington bommenwerper van 75 Squadron, 3 Group, die een aanval uitvoerde op het vliegveld van Oostvoorne. Het is gebleken dat ook op 16 november 1940 bommen in Loosduinen zijn neergekomen, zie paragraaf 4.2.13. Ook op die datum is vliegveld Oostvoorne

³³ Bijlage 6, AIR 25/319, AIR 15/769.

³⁴ Bijlage 6, AIR 14/2669.

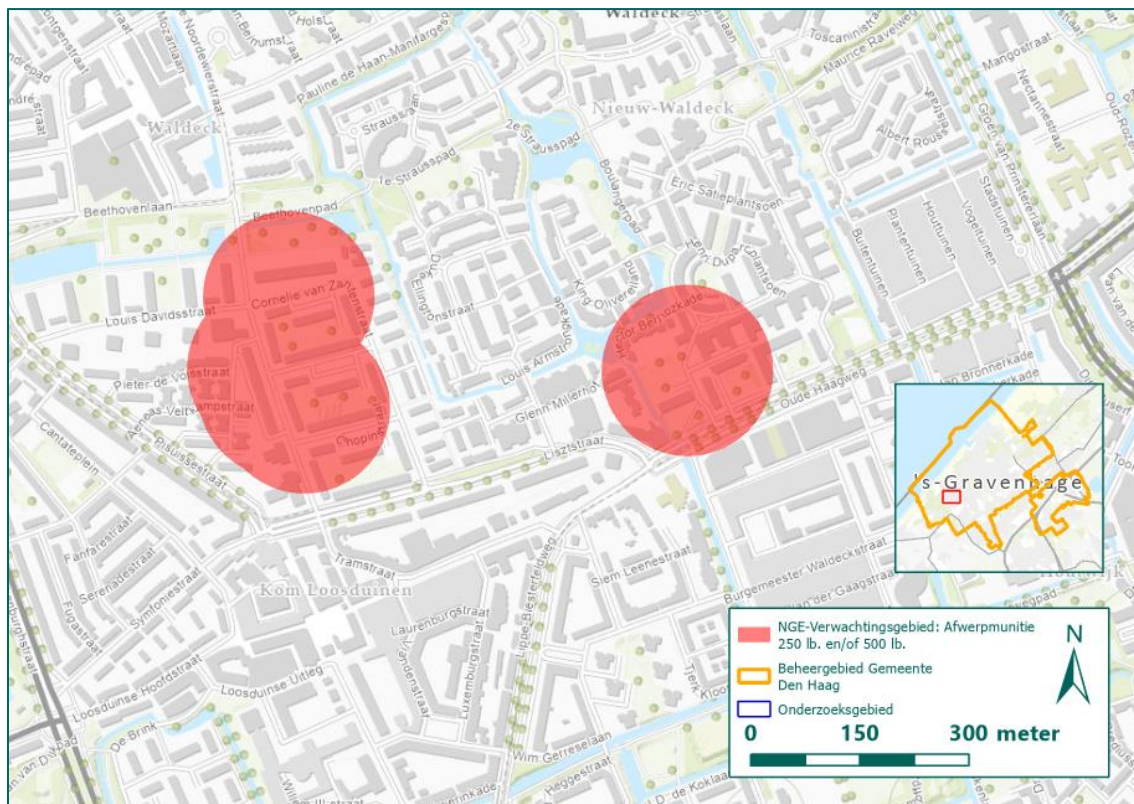
gebombardeerd. De bommenlast van dit toestel kwam overeen met wat in de rapporten van de LBD en de Ordnungspolizei gemeld werd. Het toestel dat op 8 november 1940 zogenaamd Oostvoorne bombardeerde, had vijf bommen van 500 lb., één bom van 250 lb. en 60 staafbrandbommen van 4 lb. bij zich.

Figuur 85: Uittreksel uit een Night Raid Sheet van Bomber Command. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 14-2669).

Aangezien in Loosduinen vijf inslagen van brisantbommen zijn gemeld, is mogelijk nog één blindganger achtergebleven. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend op basis van de richtlijn NGE-Verwachtingsgebied vast te stellen op basis van de 'Nearest-Neighbourmethode'. Hierin wordt de maximale afstand tussen twee opeenvolgende inslagen binnen het inslagenpatroon bepaald. Hiervoor is in dit geval gebruik gemaakt van de inslaglocaties zoals weergegeven op het inslagenkaartje. De krater achter de Haagweg wordt buiten beschouwing gelaten, omdat deze erg afwijkend ligt ten opzichte van de vier kraters achter de Rembrandtstraat. Over de vliegrichting van het toestel is niets bekend, maar de melding van de vier inslagen volgde in het rapport van de LBD tien minuten na de inslag achter de Haagweg. Rond de maximale afstand tussen twee kraters binnen het kraterpatroon, die 102 meter bedraagt, wordt een buffer van 13 meter toegevoegd ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid (5 meter) en de ondergrondse horizontale verplaatsing van een 500 lb. vliegtuigbom (8 meter). Het totale NGE-Verwachtingsgebied bedraagt derhalve 115 meter rond het hart van de bominslagen.

Naar aanleiding van de neergekomen brandbommen is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen, omdat de informatie in het bronnenmateriaal te summier is. Er wordt nauwelijks informatie gegeven over de locaties waar brandbommen zijn neergekomen.

Figuur 86: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 8 november 1940. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 16 november 1940 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk een blindganger van een 250 of een 500 lb. vliegtuigbom is achtergebleven. Vanwege onvoldoende feitelijke informatie kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend voor brandbommen.

4.2.13 16 november 1940, Loosduinen

In de avond van 16 november 1940 zijn in Loosduinen verschillende bominslagen gemeld. Deze inslagen staan vermeld in een rapport van de LBD.³⁵ Omstreeks 20.50 uur werd gemeld dat brandbommen waren neergekomen in de Kijkduinsestraat achter de verffabriek en in de Laan van Meerdervoort nabij park Meer en Bosch. Tevens zijn twee brisantbommen neergekomen in het veld achter de verffabriek, in de tuinderij van weduwe Hartman. Om 1.14 uur was een bominslag gemeld tegenover de R.K. kerk in het land van weduwe Hartman. Op dat ogenblik waren geen vliegtuigen aanwezig. Om 2.00 uur was in de tuinderij van weduwe Hartman, gelegen aan de Emmastraat tegenover de W.S.M.-garage³⁶ een brisantbom geëxplodeerd. Ongeveer veertien minuten later werd gemeld dat de explosie vermoedelijk een tijdbom is geweest, omdat deze bom op circa 10 meter van de vorige bominslag lag. Op 17 november 1940 werd om 11.50 uur gemeld dat in de tuin van Haagweg 83, waar een gat was geslagen, vermoedelijk nog een blindganger of een tijdbom lag.

Inventaris 101 van de LBD bevat foto's van enkele van de bominslagen:

³⁵ Zie bijlage 4, inventaris 67, Archief van de gemeentelijke Luchtbeschermingsdienst.

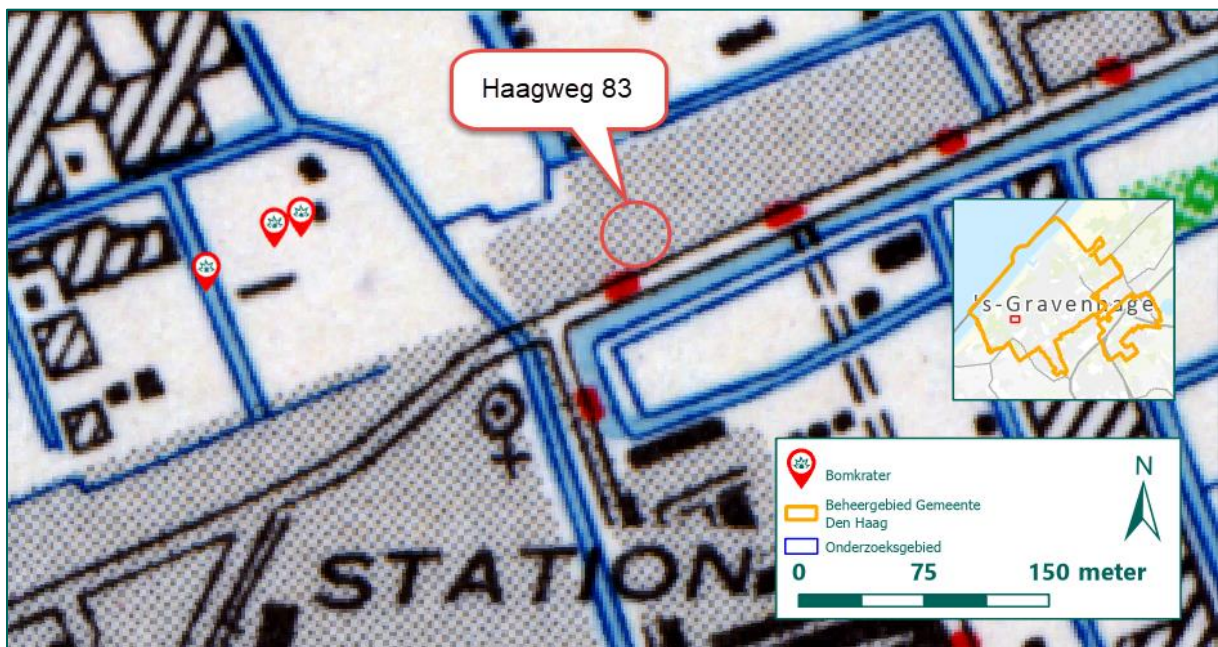
³⁶ Westlandse Stoomtramweg Maatschappij.

Figuur 87: Kraters na het bombardement op 16 november 1940. (Bron: bijlage 4, toegang 1165-01, inv. 101).

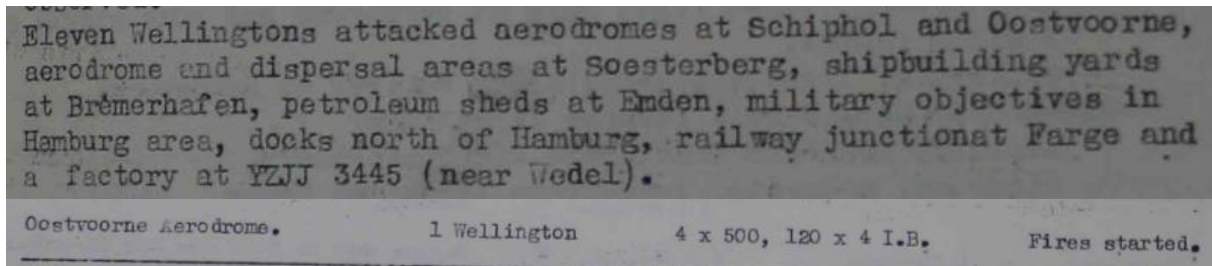
In inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) wordt schade gemeld naar aanleiding van de bominslagen op 16 november 1940. De inventaris bevat tevens een kaartje waarop bominslagen zijn aangeduid. In onderstaand figuur zijn de bominslagen weergegeven op de geallieerde stafkaart.

Het bombardement wordt ook bevestigd in een melding aan de Duitse instanties, zie inventaris 1328 van toegang 077 uit het NIOD (bijlage 4). Uit deze melding blijkt dat om 20.51 uur één brisantbom was neergekomen in akkerland tegenover de katholieke kerk van Loosduinen. Hierdoor ontstond glasschade aan woonhuizen. Een brandbom achter park Meer en Bosch aan de Laan van Meerdervoort werd om 21.05 uur aangetroffen en meteen onschadelijk gemaakt. Om 1.15 uur waren twee brisantbommen neergekomen op een tuinderij aan de Emmastraat in Loosduinen. Hierbij was glasschade ontstaan aan serres. Aanvullend op deze laatste werd op 17 november 1940 nog gemeld dat in Loosduinen twee blindgangers en één uitgebrande brandbom waren gevonden.

Figuur 88: Kaartje met bominslagen naar aanleiding van het bombardement op 16 november 1940. (Bron: bijlage 4, archief Bouw- en Woningtoezicht, inv. 359).

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat in Loosduinen brandbommen zijn neergekomen en vier brisantbommen, waarvan mogelijk één blindganger. De ORB's van Bomber Command zijn geraadpleegd om te achterhalen welk toestel mogelijk bommen heeft afgeworpen boven Loosduinen. In de ORB's is terug te vinden dat een Wellington bommenwerper van Group 3 vliegveld Oostvoorne had gebombardeerd. De bommenlast van dit toestel, komt overeen met het aantal brisantbommen in de archiefmeldingen van de LBD en de Ordnungspolizei. Tevens had het toestel 4 lb. staafbrandbommen bij zich.

Figuur 89: Uittreksel uit ORB van Bomber Command. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 24/2669).

Uit de meldingen vanaf de grond blijkt dat drie van de vier brisantbommen waren gedetoneerd. In de tuin van perceel Haagweg 83 zou vermoedelijk nog een blindganger liggen. Met behulp van huisnummerkaarten uit het Haags Gemeentearchief is de locatie van Haagweg 83 opgespoord. Het is niet bekend of het inderdaad een blindganger betrof en of deze dan is geruimd. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Vanwege de kwaliteit van beschikbare luchtfoto's kan de locatie van de tuin echter niet goed worden bepaald. Omdat Haagweg 83 binnen het NGE-Verwachtingsgebied valt dat is afgebakend naar aanleiding van het bombardement op 8 november 1940 (zie paragraaf 4.2.12), wordt hier geen apart NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Het NGE-Verwachtingsgebied uit paragraaf 4.2.12 is onder meer verdacht op afwerpmunitie van 500 lb.

Naar aanleiding van de brandbommen kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Hiervoor is te weinig feitelijke informatie bekend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 16 november 1940 is mogelijk een blindganger achtergebleven. De locatie valt binnen een groter NGE-Verwachtingsgebied dat eveneens verdacht is op afwerpmunitie van het kaliber 500 lb., zie paragraaf 4.2.12. Vanwege de summiere informatie over de neergekomen brandbommen is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

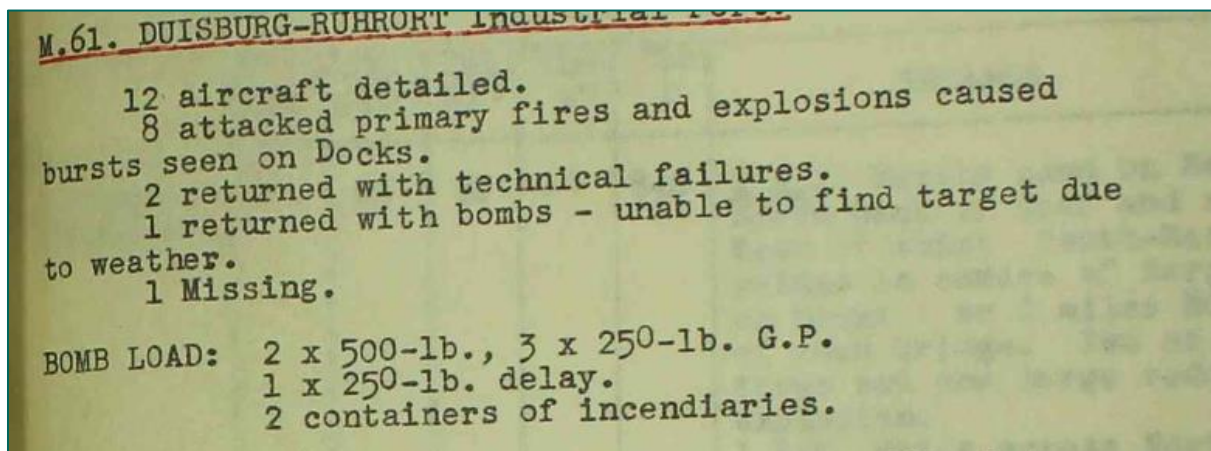
4.2.14 21 november 1940, aangetroffen brandbommen

Op 21 november 1940 werden aan het einde van de Laan van Meerdervoort vijf niet-ontbrande brandbommen aangetroffen en één op een schip aan de Laakbrug. Vermoedelijk waren de brandbommen tijdens de voorgaande nacht afgeworpen. Dit wordt gemeld in inventaris 1328 uit toegang 077 van het NIOD (zie bijlage 4).

Dit is de enige melding over deze brandbommen. In de archieven van de LBD is geen informatie terug te vinden over neergekomen brandbommen in de nacht van 20 op 21 november 1940. Die nacht waren 68 bommenwerpers van Bomber Command uitgestuurd naar Duisburg, diverse vliegvelden in bezet gebied en Lorient.³⁷ Aanvullend zijn de ORB's van Bomber Command geraadpleegd. De toestellen die naar Duisburg waren uitgezonden hadden brandbommen bij zich. Eén toestel werd als vermist opgegeven, twee keerden terug vanwege technische problemen. Mogelijk zijn de

³⁷ Middlebrook, M. en Everitt, Ch., The Bomber Command War Diaries, Leicester, 1996, pag. 105.

brandbommen in Den Haag afkomstig van één van deze toestellen, maar dat kan niet met zekerheid worden vastgesteld.

Figuur 90: Uittreksel uit Night Raid Sheets van Bomber Command. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 14/2669).

Slechts op enkele plaatsen in Den Haag zijn brandbommen neergekomen, die mogelijk afkomstig zijn van een toestel met problemen. Op basis van deze summiere informatie is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen. Er zijn immers maar enkele locaties bekend, waar circa vier kilometer tussen zit. Het betrof dan ook geen gerichte aanval op Den Haag, maar enkele incidentiële inslagen.

Conclusie

Vanwege de summiere informatie over neergekomen brandbommen in de nacht van 20 op 21 november 1940, is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

4.2.15 5 december 1940, Reepstraat

In het boek *Scheveningen – Den Haag 1940-1945* (zie bijlage 3) is op pagina 138 een foto te zien waar op de achterkant staat vermeld: "Bominslag op 5 december 1940, in de Reepstraat 36". Op de foto, in Figuur 91, is te zien dat er schade is aan de ruiten.

Figuur 91: Schade aan Reepstraat 36. (Bron: bijlage 3, BAL, pag. 138.

In de archieven van de LBD en de gemeentepolitie van Den Haag wordt niets gemeld over een bominslag op 5 december 1940. De Reepstraat ligt in de omgeving van de Scheveningse haven. Het is bekend dat de haven en omgeving enkele keren is gebombardeerd, zie paragrafen 4.2.3 en 4.2.11. De Reepstraat is echter niet in verband gebracht met deze voorgaande luchtaanvallen. Een andere mogelijkheid is dat het een gedetoneerde granaat van luchtdoelgeschut betreft. Omdat er verder niets bekend is over de bominslag van 5 december 1940, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van een mogelijke bominslag op 5 december 1940, waarover verder niets bekend is, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3 1941

Ook in het tweede oorlogsjaar werd Den Haag getroffen door verschillende bombardementen. In deze paragraaf worden de luchtaanvallen in 1941 geanalyseerd en beoordeeld.

4.3.1 8 februari 1941, Schimmelweg (Rijswijk – Den Haag)

In de middag om 15.10 uur werden door een vliegtuig vier bommen afgeworpen. De bommen kwamen terecht in volkstuintjes, gelegen aan de Schimmelweg tussen de nummers 409 – 446, wat Rijswijks grondgebied is. Er waren vier kraters ontstaan met een middellijn van ongeveer 6 meter. Door de LBD werd een onderzoek ingesteld naar eventuele niet-ontploffte bommen en tijdbommen. In de omgeving was veel schade door bomscherven. Dit blijkt uit een rapport van de Haagse LBD in

inventaris 102 (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) bevestigt dat er veel glasschade is in de Schimmelweg en omgeving.

De bominslag wordt ook gemeld door de Luchtbeschermingsdienst van de gemeente Voorburg (zie toegang 5340 in bijlage 4). Omstreeks 15.10 uur had een zware explosie plaatsgevonden, veroorzaakt door een bominslag in de gemeente Rijswijk.

Tot slot is hierover in het NIOD (toegang 077, inventaris 1328) een melding terug te vinden van de Ordnungspolizei. Omstreeks 15.10 uur werd de Schimmelweg, grens Den Haag – Rijswijk, door vier brisantbommen getroffen. Drie woonhuizen raakten beschadigd door bomscherven en circa 150 vensterruiten zijn vernield. Eén vrouw was licht gewond.

Uit bovenstaand bronnen blijkt dat omstreeks 15.10 uur vier bommen zijn neergekomen aan de Schimmelweg, nabij de grens Den Haag – Rijswijk. Aanvullend zijn de ORB's van de geallieerde luchtlegers geraadpleegd. Op 8 februari 1941 werden negen Blenheim bommenwerpers van 139 Squadron, 2 Group, uitgestuurd voor bombardementen op diverse doelen in onder andere Nederland. Zeven toestellen voerden hun missie niet uit, één toestel bombardeerde Vlissingen en één toestel de petroleumhaven van Rotterdam. Elk toestel had vier bommen van 250 lb. bij. In beide gevallen werden geen resultaten waargenomen vanwege de bewolking.³⁸ Uit de squadroninformatie blijkt dat het toestel dat Rotterdam bombardeerde, operationeel was tussen 13.13 en 16.36 uur (Nederlandse tijd).

Geconcludeerd wordt dat de Blenheim, die rapporteerde boven Rotterdam te zijn, in werkelijkheid zijn bommen in Den Haag heeft afgeworpen. Omdat het toestel vier bommen bij zich had en de LBD meldt dat vier bommen zijn ontploft, wordt niet verwacht dat nog een bom als blindganger is achtergebleven. Bijgevolg wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 8 februari 1941 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Alle bommen zijn gedetoneerd.

4.3.2 15 februari 1941, Scheveningselaan (Kijkduin)

In inventaris 67 van de LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) wordt gemeld dat op 15 februari 1941 een bominslag had plaatsgevonden in Kijkduin. Een tijdstip is niet gemeld.

Inventaris 102 van de LBD bevat meer informatie. Om 23.03 uur kwamen op de rijweg van de Scheveningselaan (Kijkduin) voor perceel 143 twee brisantbommen neer, uitgeworpen door één of meer vermoedelijk Engelse vliegtuigen. De bommen ontploften en veroorzaakten twee kraters in de rijweg, waardoor een gasleiding lek sloeg. In de omgeving was er glasschade. Een onderzoek naar mogelijke blindgangers zou nog worden ingesteld en zo nodig in een apart proces-verbaal gemeld worden.

Een schademelding als gevolg van de bominslag op 15 februari 1941 is terug te vinden in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4). Volgens de melding is de schade veroorzaakt om 23.00 uur. Het dossier bevat ook een kaartje waarop de inslagen staan ingetekend.

³⁸ Bijlage 6, AIR 14/3362.

Figuur 92: Uittreksel uit schaderapport naar aanleiding van de op 15 februari 1941 neergekomen bommen. Met rood zijn de locaties van de inslagen aangeduid. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

Ook een melding van de Ordnungspolizei in het NIOD (inventaris 1328, toegang 077) maakt melding van de bominslag bij Kijkduin. Daar zouden twee brisantbommen zijn neergekomen, waarvan één het woonhuis Scheveningerlaan 143 trof. Twee personen raakten licht gewond en het woonhuis was zwaar beschadigd.

De eerstvolgende luchtfoto van na het bombardement (NCAP, zie bijlage 5) dateert van 24 mei 1941. Met rood is het gebied aangeduid waar de bommen zijn neergekomen. De foto is te onscherp om goed details waar te kunnen nemen. Vanwege de tijdsperiode zijn de kraters mogelijk niet meer zichtbaar.

Figuur 93: Luchtfoto d.d. 24 mei 1941. (Bron: NCAP).

Om te achterhalen welk(e) vliegtuig(en) verantwoordelijk waren voor de neergekomen bommen zijn de ORB's geraadpleegd. Uit de gevens van Bomber Command blijkt dat die nacht meer dan honderd vliegtuigen waren uitgestuurd naar voornamelijk Duitsland, Nederland en Frankrijk.³⁹ In Nederland werden gebombardeerd: een lichtbaken bij Haamstede, vliegveld Eindhoven, de haven van Rotterdam, vermoedelijk vliegveld Harskamp, vliegveld Oldebroek, vliegveld Ypenburg en Haamstede. Verder werden nog enkele vliegtuigen vermist. Van deze toestellen is niet bekend of ze een doel hebben aangevallen en waar.

Uit de ORB's blijkt dat in de nacht van 15 op 16 februari 1941 veel bommenwerpers actief waren boven Nederland. Het is echter niet duidelijk welk toestel bommen op Den Haag heeft afgeworpen. Van twee toestellen van 2 Group en één toestel van 4 Group is het aannemelijk dat ze verantwoordelijk waren voor de bominslagen. Het eerste toestel van 2 Group is een Blenheim bommenwerper van 18 Squadron, die actief was tussen 19.33 en 23.54 uur (Nederlandse tijd). Dit toestel bombardeerde eerst zijn primaire doelwit Homburg (Duitsland) en wierp op de terugvlucht twee bommen van 40 lb. af op een lichtbaan in Goedereede. Het tweede toestel is eveneens een Blenheim en bombardeerde een lichtbaken bij Haamstede met twee 40 lb. bommen. Een Whitley bommenwerper van 4 Group bombardeerde omstreeks 23.15 uur vliegveld Ypenburg met een deel van zijn bommenlast ("*one stick of bombs dropped*"). Het toestel was geladen met 120 staafbrandbommen van 4 lb., twee 500 lb. en vier 250 lb. brisantbommen (zie ook paragraaf 6.5). Het kan echter niet met zekerheid worden vastgesteld welke van deze toestellen zijn bommen op Den Haag afwierp.

Uit het feitelijke bronnenmateriaal is gebleken dat er in de Scheveningselaan twee bommen zijn neergekomen, die zijn gedetoneerd. Het merendeel van de bommenwerpers die waren uitgevlogen in de nacht van 15 op 16 februari 1941 wierpen twee bommen af. Er zijn geen andere meldingen van bominslagen in Den Haag rond die tijd. Door de LBD zijn geen blindgangers gemeld. Om deze redenen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, aangezien wordt verwacht dat twee bommen zijn afgeworpen die beide tot ontploffing zijn gekomen.

Conclusie

Naar aanleiding van de op 15 februari 1941 neergekomen bommen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3.3 2 maart 1941, Westeinde

Op 2 maart 1941 zijn door een vliegtuig, dat vanuit het zuiden naderde, om 22.30 uur eerst twee lichtkogels en vervolgens minstens zes bommen van een licht kaliber uitgeworpen. De bommen sloegen kraters van nog geen meter diep en ongeveer twee meter middellijn. De bommen zijn afgeworpen over een afstand van 150 meter, terwijl het vliegtuig in een flauwe bocht richting het oosten vloog. De bommen zijn op de volgende plaatsen neergekomen:

³⁹ Zie bijlage 6, AIR 14/2671.

I op straat voor perceel Westeinde 192;
 II op het hofjeshuisje (Mariahofje) Westeinde 273;
 III en IV achter het café van den Berg, Kortembosch 33;
 V op 3 hofjeshuisjes no's 45, 46 en 47 van het hofje
 Vredebest Westeinde 247;
 VI achter perceel Kortembosch 107.

Figuur 94: Uittreksel uit het rapport van de LBD. (Bron: bijlage 4, toegang 1165-01, inv. 102).

Bij de aanval kwamen acht personen om het leven, zestien waren zwaar gewond. In de omgeving is er veel glasschade. De hierboven vermelde hofhuisjes waren ingestort en verschillende woningen hadden schade vanwege bomscherven. Dit alles blijkt uit een rapport van de LBD in inventaris 102 (zie toegang 1165-01 in bijlage 4).

Figuur 95: Foto van schade na het bombardement op 2 maart 1941. (Bron: bijlage 4, toegang 1165-01, inv. 102).

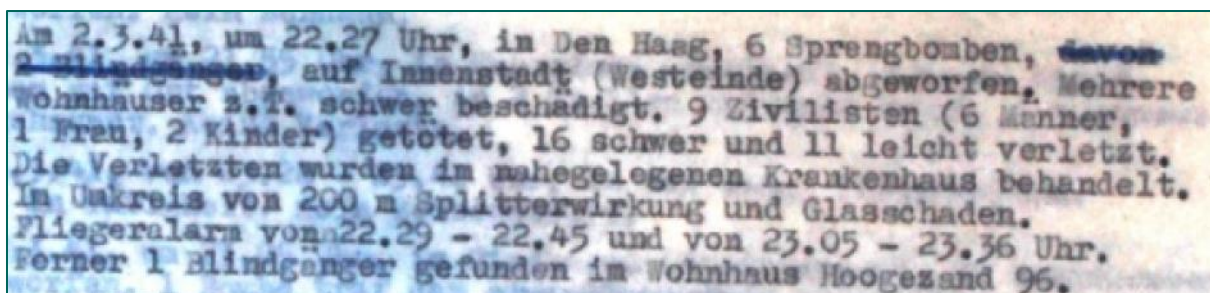
Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) bevestigt dat er veel schade is ontstaan als gevolg van bominslag op 2 maart 1941. De inslagen zijn ingetekend op een kaartje behorende bij dit dossier en in onderstaand figuur weergegeven op de geallieerde stafkaart. Op dit kaartje zijn vijf inslagen ingetekend, omdat de inslagen nr. 3 en 4 kort bij elkaar liggen.

Figuur 96: Bominslagen weergegeven op de geallieerde stafkaart. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

In inventaris 1548 van het gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 (zie bijlage 4) wordt gemeld dat het Westeinde 305 t/m 319a beschadigd raakte door een op 2 maart 1941 ingeslagen bom. Daarnaast raakten Westeinde 269 t/m 297, Hofje Vredebest en Kortenbosch 85 t/m 107 beschadigd.

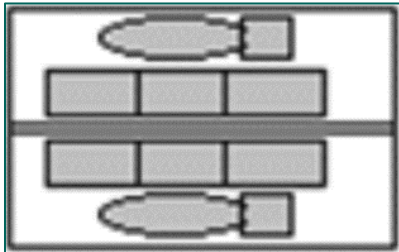
Omstreeks 22.27 uur waren in de binnenstad van Den Haag zes brisantbommen neergekomen. Verschillende woonhuizen raakten beschadigd. Negen burgers kwamen om het leven, verder waren er zestien zwaar- en elf lichtgewonden. In het woonhuis Hoogezand 96 werd een blindganger aangetroffen. Dit blijkt uit een melding in het NIOD van de Ordnungspolizei (zie bijlage 4). Aanvankelijk stond in de melding dat twee van de zes bommen blindgangers waren, maar dit stukje is doorstreept. Het tijdstip en het aantal van zes brisantbommen wordt bevestigd in inventaris 232 van het Bundesarchief (zie bijlage 9). De melding in het NIOD betreft een initiële melding, in de lokale rapporten van de LBD wordt de blindganger niet bevestigd.

Figuur 97: Uittreksel uit de melding van de Ordnungspolizei. (Bron: bijlage 4, NIOD, toegang 077, inv. 1328).

Uit het bronnenmateriaal is gebleken dat zes brisantbommen zijn ingeslagen. Om te achterhalen welk toestel de bommen heeft afgeworpen, zijn de ORB's geraadpleegd. De bommenwerpers van 2 Group waren die avond actief boven Nederland, waar ze aanvallen moesten uitvoeren op vliegvelden, waaronder bij Ouddorp, en een olie-opslag in Rotterdam. Eén toestel keerde niet terug. De Blenheims waren geladen met twee bommen van 250 lb. en twaalf of veertien bommen van 40 lb. De toestellen waren opgestegen tussen 19.55 en 23.13 uur en geland tussen 22.50 en 1.15 uur (Nederlandse tijd). Deze toestellen waren dus actief op een tijdstip dat de bommen in Den Haag waren neergekomen. Het is niet bekend welk toestel precies zijn bommen daar had afgeworpen.

Op basis van de ORB's wordt geconcludeerd dat boven Den Haag bommen van 40 lb. zijn afgeworpen, omdat de LBD melding maakte van bommen met een licht kaliber. In onderstaand figuur is schematisch het bommenruim van een Blenheim weergegeven met daarin een typische bommenlading: twee bommen van 250 lb. en twee *Small Bomb Containers* (SBC's) bestaande uit drie compartimenten. Elke SBC had een laadvermogen van 250 lb. of zes maal 40 lb. (240 lb.). De bommen van één SBC werden in één keer afgeworpen.

Figuur 98: Voorbeeld van een standaardlading van een Bristol Blenheim. (Bron: http://www.211squadron.org/blenheim_armament.html).

Vermoedelijk heeft het toestel boven Den Haag de inhoud van één SBC, dus zes bommen van 40 lb., uitgeworpen. De bommen zijn in de binnenstad in dicht bevolkt gebied neergekomen. Indien meer bommen van 40 lb. en/of bommen van 250 lb. zouden zijn afgeworpen, dan is de verwachting dat deze bominslagen ook gemeld zijn door de LBD en de schade is opgemerkt.

Conclusie

Naar aanleiding van de op 2 maart 1941 neergekomen bommen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Er wordt verwacht dat de zes bommen afkomstig waren van één Small Bomb Container. Uit het bronnenmateriaal blijkt dat deze bommen zijn gedetoneerd.

4.3.4 7 maart 1941, Ockenburg

Om 13.15 uur zijn op het open veld van de nieuw aangelegde begraafplaats aan de Kijkduinsestraat in Loosduinen brisantbommen neergekomen. Door een vliegtuig zijn vier brisantbommen afgeworpen. In de omgeving is er glasschade aan de Wilhelminastraat (Loosduinse Hoofdstraat), Monsterseweg, Thorbeckelaan (huidige straat niet bekend), Rembrandtstraat (Ouverturestraat), Vermeerstraat (Melodiestraat), Ockenburgstraat en Rubensstraat (Preludestraat). Na onderzoek zijn geen blindgangers aangetroffen. Dit wordt gemeld in inventaris 102 van de LBD (zie bijlage 4). Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht bevestigt dat er schade is ontstaan als gevolg van bommen op 7 maart 1941.

Het archief van de Ordnungspolizei in het NIOD (bijlage 4, toegang 077) vermeldt het bombardement eveneens. Uit de melding blijkt dat om 13.17 uur vier brisantbommen in het vrije veld zijn neergekomen, nabij vliegveld Ockenburg. Er ontstond geen schade. Dit wordt nog eens bevestigd in inventaris 232 van het Bundesarchiv (zie bijlage 9).

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat op 7 maart 1941 een Beaufort bommenwerper van 22 Squadron (16 Group, Coastal Command) een aanval heeft uitgevoerd op vliegveld Ockenburg. Dit wordt tevens bevestigd door de ORB's.⁴⁰ Door het toestel zijn twee bommen van 500 lb. en twee bommen van 250 lb. afgeworpen.

⁴⁰ Bijlage 6, AIR 15-770.

1 A/C attacked OCKERNBURG A/D from 2,000 ft., dropping 2/500 lb. A/S and 2/250 A/S bombs; hits obtained on hangars on S.E. corner of A/D, but smoke prevented extent of damage being seen.

Figuur 99: Uittreksel uit ORB van Coastal Command. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 15-770).

Aangezien door het toestel vier bommen zijn afgeworpen en uit de rapporten van de LBD blijkt dat vier bommen zijn gedetoneerd, wordt niet verwacht dat naar aanleiding van deze aanval nog NGE zijn achtergebleven. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 7 maart 1941 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Er werden vier bommen afgeworpen en die zijn allen gedetoneerd.

4.3.5 3 juni 1941, emplacement Scheveningen, Gevers Deynootstraat en omgeving

In de vroege ochtend van 3 juni 1941 waren om 1.43 uur bommen neergekomen in de omgeving van de Gevers Deynootweg in Scheveningen. Uit een onderzoek door een politieagent ter plaatse is gebleken dat door één vermoedelijk Engels vliegtuig zes brisantbommen en ongeveer honderd brandbommen werden afgeworpen. De brisantbommen kwamen op de volgende plekken neer:

1. Alkmaarsestraat nr. 1;
2. Alkmaarsestraat nr. 12;
3. Spoorbaan Hollands Spoor (Scheveningen-Rotterdam);
4. Idem;
5. Zwolsestraat (achterzijde nr. 87);
6. Gevers Deynootstraat (achterzijde perceel 94).

Als gevolg van de brandbommen ontstond op verschillende plaatsen brand:

- In het blok huizen tussen de Zwolsestraat en de Gevers Deynootstraat;
- Gevers Deynootstraat 7-9, 24 t/m 62, 125, 145;
- Zwolsestraat 15-17, 21-23;
- Alkmaarsestraat 8 en 12;
- Groningsestraat 2, 8 en 13;
- Nieuwe Parklaan 183;
- Harstenhoekstraat 33, 35.

Door het bombardement kwamen drie burgers om het leven, terwijl vier personen licht gewond werden. De percelen Zwolsestraat 87 tot 97, een loods achter Gevers Deynootweg 94 en een garage achter Alkmaarsestraat 12 werden grotendeels verwoest. In de omgeving was er veel glasschade. Dit blijkt uit een proces-verbaal van de LBD uit inventaris 102 (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

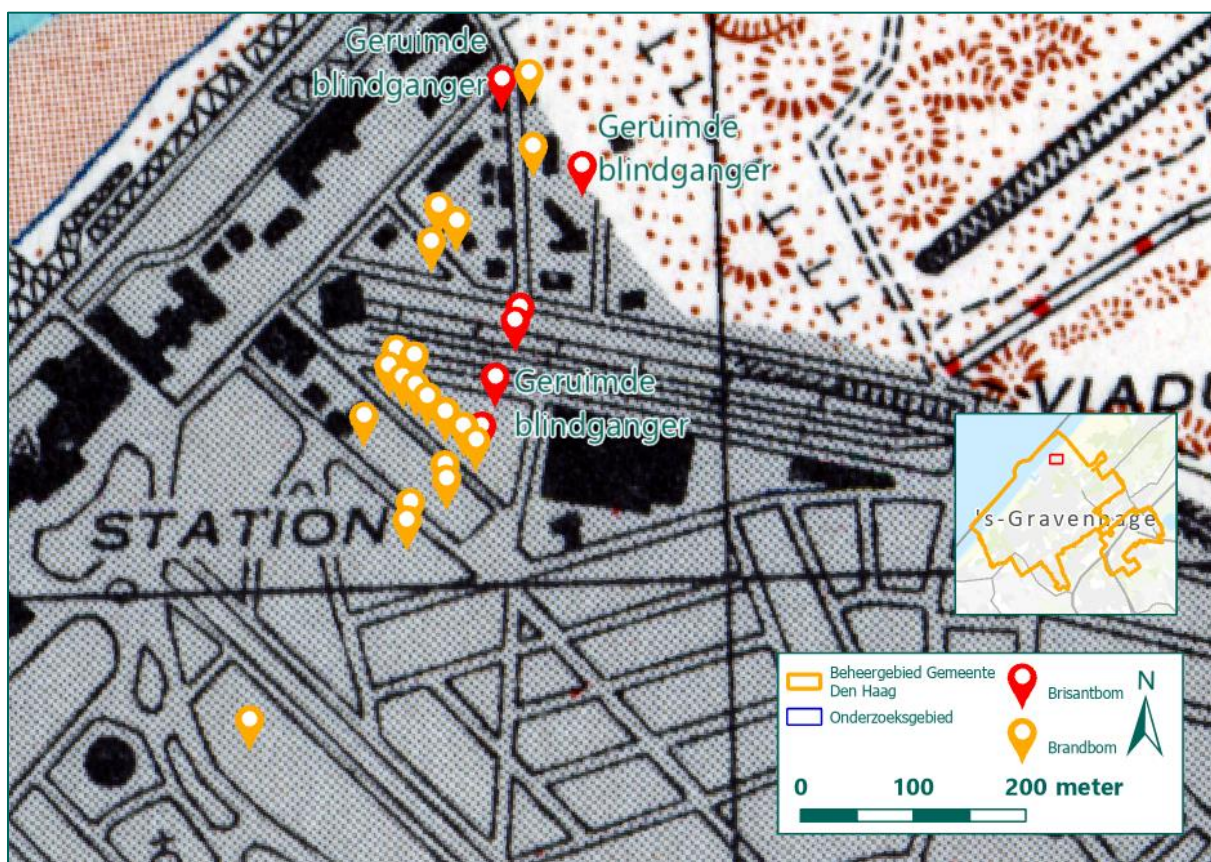
Het bombardement wordt bevestigd in inventaris 6600 van de gemeentepolitie Den Haag (zie bijlage 4, toegang 0432-01). Om 1.43 wierp een Engels vliegtuig zes brisantbommen en honderd brandbommen af. Aanvullend vermeldt het verslag dat langs de weg van de Alkmaarsestraat, nabij de hoek met de Gevers Deynootweg een blindganger van een vliegtuigbom was ontdekt en geruimd. Verder waren de brisantbom achter perceel 81 en 83 in de Zwolsestraat en de brisantbom nabij Alkmaarsestraat 11 geruimd. Tot slot vermeldt het archiefstuk de volgende schade:

- Gevers Deynootstraat

- Nrs. 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46 (nr. 46 is getroffen door 1 brandbom), 48, 50, 52, 54, 58, 94 (nr. 94 is getroffen door 1 brisantbom aan achterzijde), 7, 9 (nr. 9 is getroffen door 8 brandbommen) en de Ford garage (getroffen door 14 brandbommen).
- Zwolsestraat
 - Schade aan 7 (nr. 7 getroffen door 3 brandbommen), 13, 15, 17, 21, 23, 27, 29, 45, 47 (nr. 47 getroffen door 1 brandbom), 49 (nr. 49 is getroffen door 1 brandbom). De volgende percelen werden getroffen door een brisantbom: 81, 83, 85, 87, 89, 91, 92, 93, 95 en 97.

Meer informatie over de schade en de locaties van de bominslagen is terug te vinden in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4). Uit het dossier blijkt dat de Gervers Deynootstraat 7, 9, 11, 13, 15, 17, 21, 23 en 25 beschadigd waren door brandbommen. Van de Alkmaarsestraat 12 was de garage volledig verwoest. De bominslagen van brisantbommen, zoals aangeduid op een kaartje in dit dossier, zijn in onderstaand figuur weergegeven op de geallieerde stafkaart. Daarnaast zijn de locaties aangeduid waar brandbommen zijn neergekomen of door brandbommen brand is ontstaan.

Ook inventaris 1548 van het gemeentearchief Den Haag 1937-1952 (zie bijlage 4) meldt dit bombardement. Volgens het archiefstuk is op 3 juni 1941 schade toegebracht aan daken en vloeren in de Gevers Deynootstraat 2 t/m 70. Tot slot wordt het bombardement gemeld in de Duitse archieven. Inventaris 244 van het Bundesarchiv (zie bijlage 9) meldt dat op 3 juni 1941 omstreeks 2.00 uur vijf brisantbommen waren neergekomen in Scheveningen, waardoor drie huizen verwoest werden en tien zwaar beschadigd. Door het neerkomen van honderd brandbommen zijn 23 branden ontstaan, waarvan vier grote. Als gevolg van het bombardement vielen er drie doden en vier gewonden.

Figuur 100: Locatie neergekomen brisantbommen (rood) en locaties neergekomen brandbommen of brand ontstaan door brandbommen (oranje), op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat het bombardement op Scheveningen is uitgevoerd door Bomber Command. Om te achterhalen welk toestel mogelijk verantwoordelijk was voor de aanval, zijn de ORB's van dit luchtleger geraadpleegd. Hieruit komt naar voren dat een Wellington bommenwerper van 3 Group / 40 Squadron in de nacht van 2 op 3 juni 1941 een aanval uitvoerde op de haven van Hoek van Holland.⁴¹ Het toestel, dat was uitgestuurd naar Düsseldorf, kon niet voldoende hoogte winnen en viel daarom een alternatief doel aan. Vermoedelijk werd per abuis Den Haag aangevallen. De Wellington beschikte over drie brisantbommen van 500 lb., drie brisantbommen van 250 lb. en 360 staaftbrandbommen van 4 lb., die werden afgeworpen van 8.000 voet. Door de piloten is het begin van een grote brand waargenomen. De bommenlast van dit toestel komt overeen met de meldingen van de LBD.

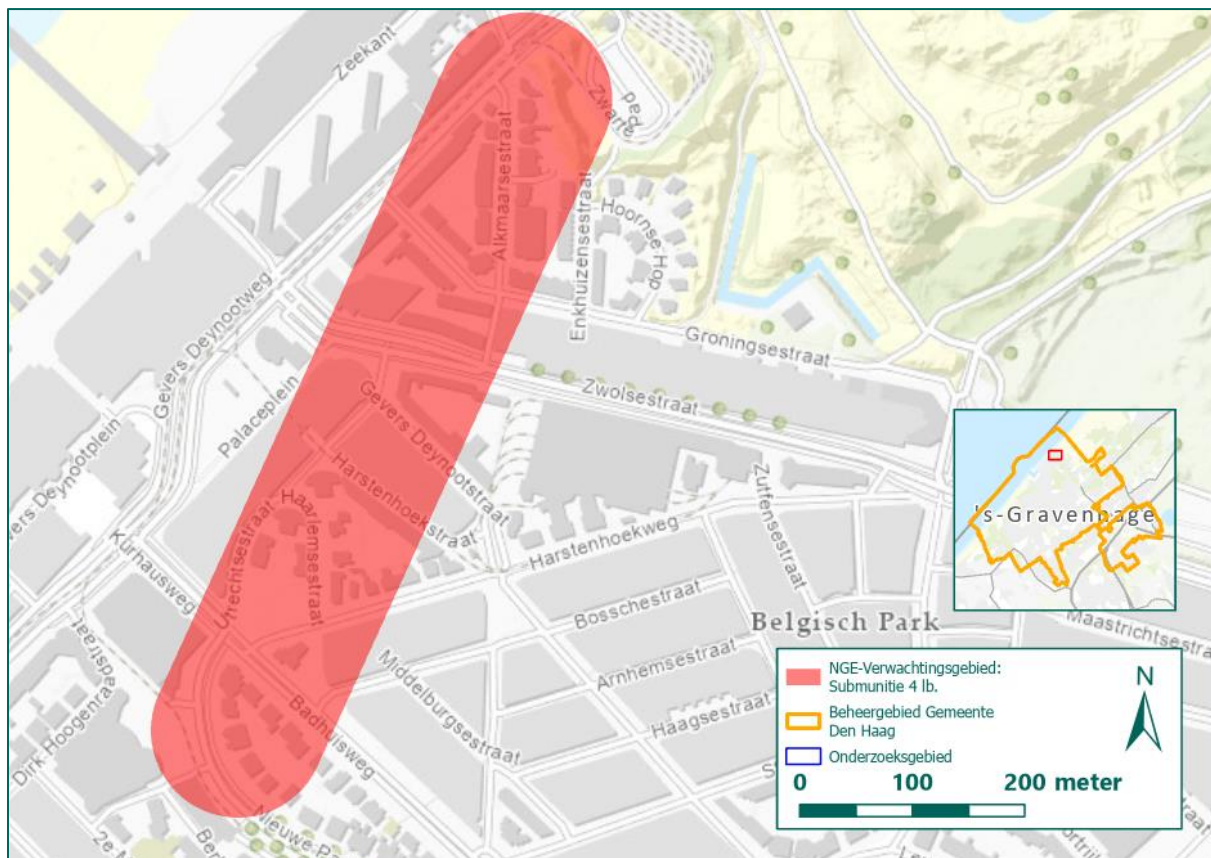
Bombing Raid.	00.15.	03.05	This aircraft had to abandon the primary task of attacking Dusseldorf owing to excessive oil temperature the aircraft being unable to gain sufficient height. The docks at the Hook of Holland were therefore bombed from 8,000'. 3 x 500, 3 x 250 and 360 x 4 lb. bombs being dropped. One large fire was started in the dock area.
---------------	--------	-------	--

Figuur 101: Uittreksel uit ORB van 40 Squadron. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 27/412).

Op basis van het feitelijke bronnenmateriaal is bekend dat zes brisantbommen zijn neergekomen en dat de blindgangers zijn geruimd. Daarom wordt niet verwacht dat nog brisantbommen zijn achtergebleven. Mogelijk zijn wel brandbommen van 4 lb. achtergebleven. Om die reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Om tot een NGE-Verwachtingsgebied te komen wordt gebruik gemaakt van een door REASeuro opgestelde richtlijn die is gebaseerd op onderzoeken van het Britse *Air Ministry*. Vóór en gedurende de Tweede Wereldoorlog diverse testen gedaan met 4 lb. staaftbrandbommen om de effectiviteit en spreiding te toetsen. Geconcludeerd werd dat de staaftbrandbommen na een val van ca. 75 meter stabiliseerden, en in een langwerpige patroon neerkwamen dat evenredig in lengte en breedte toenam naarmate de afwerphoogte toenam. Uit de testen bleek dat de verhouding tussen de lengte en de breedte van het inslagenpatroon 4 op 1 bedroeg. 90% van de bommen kwam geconcentreerd neer, terwijl de overige 10% om verschillende redenen ver buiten het patroon neerkwam.

Om tot het NGE-Verwachtingsgebied te komen is een lijn getrokken tussen de twee inslagen van brandbommen die op de grootste afstand van elkaar liggen, deze afstand bedraagt 620 meter. De lijn komt overeen met de vliegrichting. Op basis van een rapport van de LBD is bekend dat het vliegtuig van noord naar zuid vloog tijdens de aanval. Rond de lengtelijn wordt een buffer van 1/4de van de lengte genomen, dit is 77,5 meter, als NGE-Verwachtingsgebied. In onderstaand figuur is dit gebied weergegeven.

⁴¹ Bijlage 6, AIR 14-2673.

Figuur 102: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van 4 lb. staafbrandbommen. (Bron ondergrond: ESRI).

Hoewel er naar aanleiding van de oorlogse situatie sprake is van een NGE-Verwachtingsgebied, dient vermeld te worden dat eventuele werkzaamheden binnen dit NGE-Verwachtingsgebied niet leiden tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid⁴². De voorwaarde hiervoor is dat personeel op het project voldoende is geïnstrueerd. Daarom is in Bijlage 16 een werkinstructie 'aantreffen 4 lb. staafbrandbommen' opgenomen. Hierin staat omschreven hoe een dergelijk munitieartikel kan worden herkend en welke acties er bij geval van aantreffen of tot uitwerking komen van dit type moeten worden genomen.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de vroege ochtend van 3 juni 1941 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van 4 lb. staafbrandbommen. REASeuro stelt dat werkzaamheden binnen dit NGE-Verwachtingsgebied niet leiden tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid. Wanneer de werkinstructie (zie Bijlage 16) worden gevolgd, kunnen werkzaamheden binnen dit gebied regulier plaatsvinden. Omdat alle brisantbommen zijn gedetoneerd en/of geruimd, wordt niet verwacht dat nog brisantbommen zijn achtergebleven en is bijgevolg geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3.6 4 juni 1941, emplacement Station Staatspoor

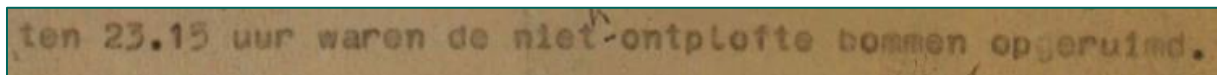
Negen Engelse Blenheims van 105 Squadron vlogen op woensdag 4 juni 1941 naar Leiden. De bommenwerpers konden de aanval niet uitvoeren. Eén van de Blenheims viel om 20.02 uur een goederentrein aan in de omgeving van Den Haag en wierp vier bommen van 250 lb. af vanaf 15

⁴² Deze uitspraak geldt enkel voor de locaties waar het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van staafbrandbommen niet overlapt met andere NGE-Verwachtingsgebieden.

meter⁴³ hoogte. De vliegtuigbemanning nam op de terugweg een grote zwarte rookwolk waar. De brisant- en brandbommen vielen onder andere op het emplacement Scheveningen Kurhaus en de perrons. Dit blijkt uit het boek *Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd* (zie bijlage 3). Dit boek is echter tegenstrijdig wat de bommenlast betreft. Eerst blijken vier bommen van 250 lb. te zijn afgeworpen, vervolgens worden brand- en brisantbommen gemeld.

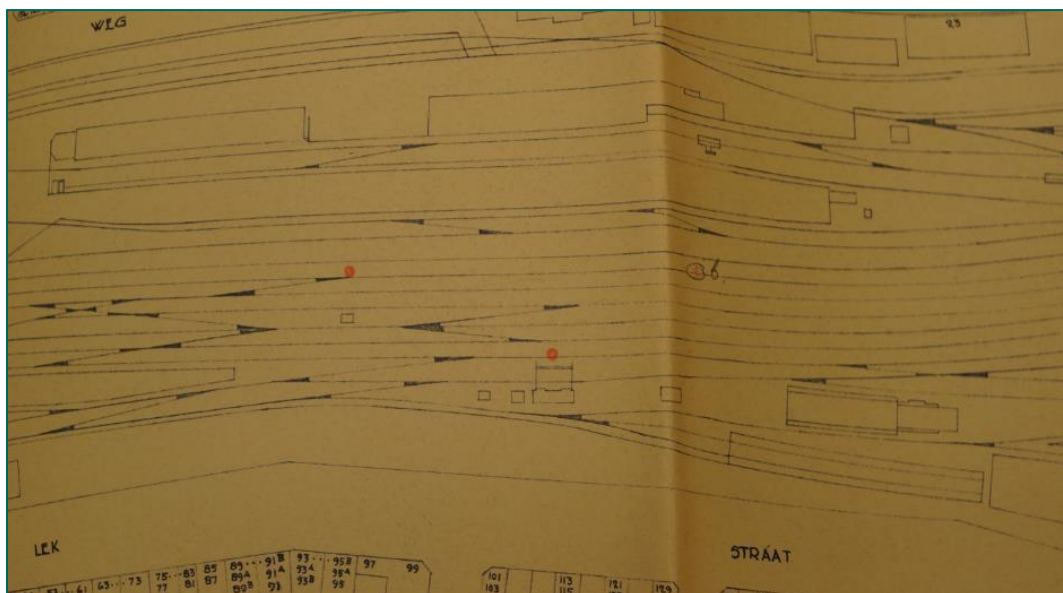
Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) komt naar voren dat die dag 54 Blenheim's waren uitgestuurd voor aanvallen op verschillende doelen in Nederland. Eén Blenheim voerde een aanval uit op een goederentrein op het spoorwegemplacement aan de noordoostelijke rand van Den Haag. Negen wagons werden vernield.

Dat op 4 juni 1941 een aanval plaatsvond op Den Haag wordt bevestigd in inventaris 102 van de LBD (zie bijlage 4). Uit een proces-verbaal blijkt dat omstreeks 20.00 uur door vermoedelijk twee Engelse vliegtuigen bommen werden afgeworpen op het Emplacement van het Staatsspoorstation. Vermoedelijk vier brisantbommen werden afgeworpen, waarvan er twee ontploften. De twee anderen kwamen niet tot ontploffing. In de omgeving was veel glasschade. De twee blindgangers zijn verwijderd door Duitse soldaten.

Figuur 103: Melding van 4 juni 1941 betreffende ruiming van twee 'niet-ontplofte bommen' (Bron: NS-Archief Toegang 949).

In inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) wordt de schade gemeld naar aanleiding van de aanval op het emplacement. Hieruit blijkt dat er voornamelijk glasschade is in de omgeving. Het dossier bevat een kaartje waarop de bominslagen zijn aangeduid.

Figuur 104: Uittreksel van kaart met bominslagen, 4 juni 1941. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

De luchtaanval wordt ook beschreven in de Duitse archieven (zie bijlage 9). Inventaris 245 meldt dat om 20.02 uur op het Centraal Station, toen Station Staatsspoor, in Den Haag vier brisantbommen zijn

⁴³ Mogelijk is deze hoogte foutief genoteerd; voor een bommenwerper is 15 meter te laag.

afgeworpen, die verschillende perrons en treinwagons zwaar beschadigden. Omliggende woningen hadden enkel glasschade opgelopen.

Tot slot zijn de ORB's van Bomber Command geraadpleegd om na te gaan over hoeveel brisantbommen het toestel, dat het emplacement heeft aangevallen, beschikte en of er ook brandbommen zijn ingezet. Uit de *Day Raid Sheets* van Bomber Command (zie bijlage 6, AIR 14-3363) blijkt dat de aanval is uitgevoerd door één Blenheim bommenwerper van 2 Group. Het toestel had vier brisantbommen van 250 lb. en vier brandbommen van 25 lb. bij.

Op basis van het feitelijke bronnenmateriaal is bekend dat van de vier brisantbommen er twee zijn gedetoneerd en twee blindgangers zijn verwijderd. Omdat door de Blenheim vier bommen van 250 lb. zijn afgeworpen, wordt niet verwacht dat nog brisantbommen zijn achtergebleven. Over de brandbommen wordt niets vermeld in de archieven van de LBD. Omdat niet bekend is waar deze zijn neergekomen, is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Conclusie

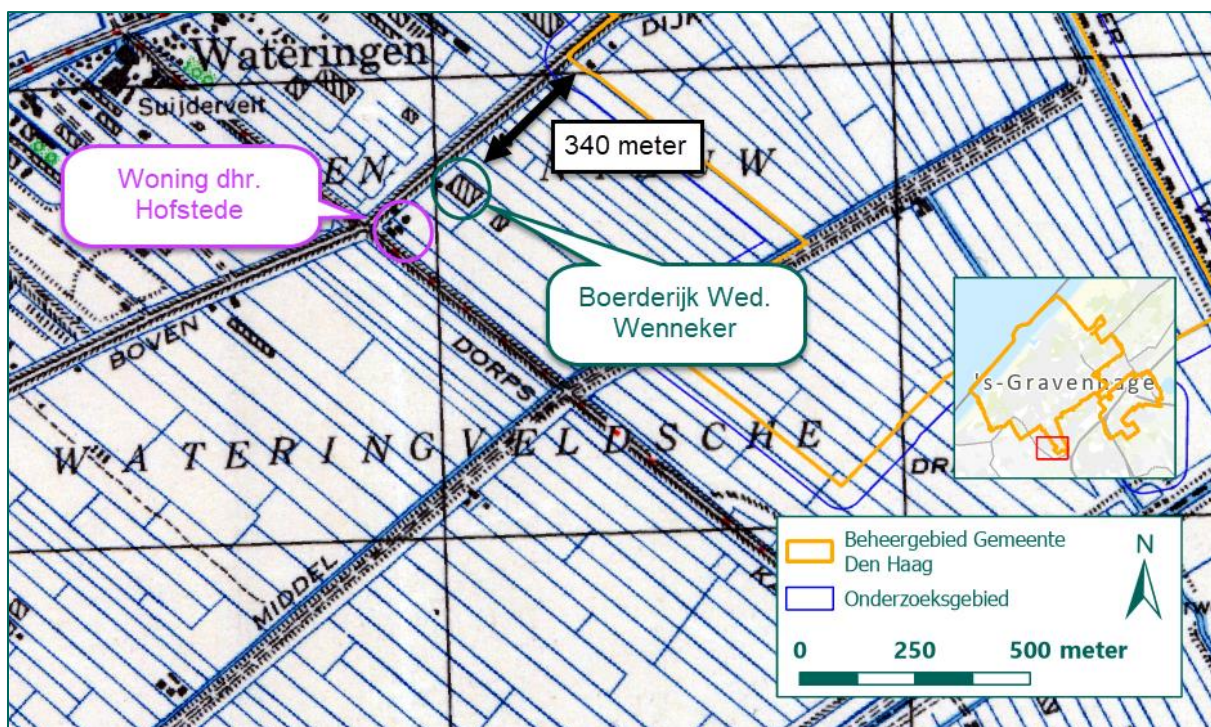
Naar aanleiding van het bombardement op het Staatsspoor emplacement wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend voor brisantbommen. Het is gebleken dat twee brisantbommen zijn gedetoneerd en dat de twee overige bommen zijn geruimd. Van de brandbommen is niet bekend waar ze zijn neergekomen, waardoor het niet mogelijk is om daarvoor een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

4.3.7 Nacht 26/27 juni 1941, Bovendijk (Wateringen)

In de nacht van 26 op 27 juni 1941, omstreeks 1.00 uur, werd door de uitkijkpost van de LBD Wateringen een vliegtuig waargenomen dat op een onbekend doel schoot. Plots waren twee explosies te horen in Wateringen. Aanvankelijk was het niet duidelijk waar de explosies hadden plaatsgevonden, daarom werd de gemeente afgezocht in zuidelijke richting. Het onderzoek werd bemoeilijkt door de duisternis, maar uiteindelijk werd de plaats gevonden. Het bleek dat twee bommen waren geëxplodeerd aan de Bovendijk, waarbij de woning van dhr. Hofstede werd beschadigd (glas- en dakschade, muurschade). Met het oog op blindgangers is het terrein afgezet, om bij daglicht verder onderzoek te verrichten. Bij daglicht is gebleken dat in totaal zes bommen zijn neergekomen langs de Bovendijk. Deze waren in een tuin en op een weiland gevallen. Bij de stal van de boerderij van de weduwe Wenneker ligt, op ca. 75 meter van de woning, een blindganger. Dit blijkt uit inventaris 805 van het archief van het gemeentebestuur Wateringen (zie bijlage 4, toegang 131).

Het bombardement wordt bevestigd in inventaris 76 van de Inspectie Bescherming Bevolking tegen Luchtaanallen uit het NA (bijlage 4). Er wordt gemeld dat in de nacht van 26 op 27 juni 1941, om 1.00 uur twee brisantbommen werden afgeworpen bij de tuinderswoning van de Heer Hofstede, gelegen aan de Bovendijk. De woning raakte licht beschadigd en een druivenserre werd grotendeels vernield. Een nader bericht bevat aanvullende informatie. In plaats van twee bommen waren zes bommen neergekomen. Van deze zes bommen waren er twee niet ontploft; één in het weiland nabij de woning van Hofstede en één in het weiland bij de woning van de wed. Wennekers, die werden ontruimd.

Met behulp van dhr. J. de Brabander van de vereniging Oud-Wateringen zijn de locaties van deze woning en boerderij achterhaald.

Figuur 105: Locaties op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Uit de geraadpleegde ORB's is gebleken dat in de nacht van 26 op 27 juni 1941 een Whitley bommenwerper van 4 Group (Bomber Command) een aanval uitvoerde op vliegveld Ypenburg. Volgens de piloten werd het doel getroffen, maar in realiteit kwamen de bommen in Wateringen neer. De bommenwerper had zes brisantbommen bij, namelijk één bom van 1.000 lb., drie bommen van 500 lb. en twee van 250 lb. Dit is het aantal bommen dat volgens de LBD is neergekomen. Verder had de Whitley ook nog 240 staaftbrandbommen van 4 lb. bij zich. Hierover wordt echter niets gemeld.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat de zes bommen aan de Bovendijk waren neergekomen, nabij de woning van dhr. Hofstede en de boerderij van weduwe Weneker. Op circa 75 meter van de boerderij lag een blindganger. Uit bovenstaand figuur blijkt dat de boerderij 340 meter buiten Den Haag ligt. Vanwege de afstand tussen de boerderij en Den Haag, wordt niet verwacht dat naar aanleiding van het bombardement bommen zijn achtergebleven in Den Haag.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 26 op 27 juni 1941 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3.8 Nacht 3/4 juli 1941, Frederikskazerne en Wateringen

In de nacht van 3 op 4 juli 1941 kwamen bommen neer op de Nieuwe Frederikskazerne, waar twee garages en 33 vrachtwagen is vlammen opgingen. Verder kwamen bommen neer op een luchtafweerstelling in de omgeving. Dit blijkt uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3).

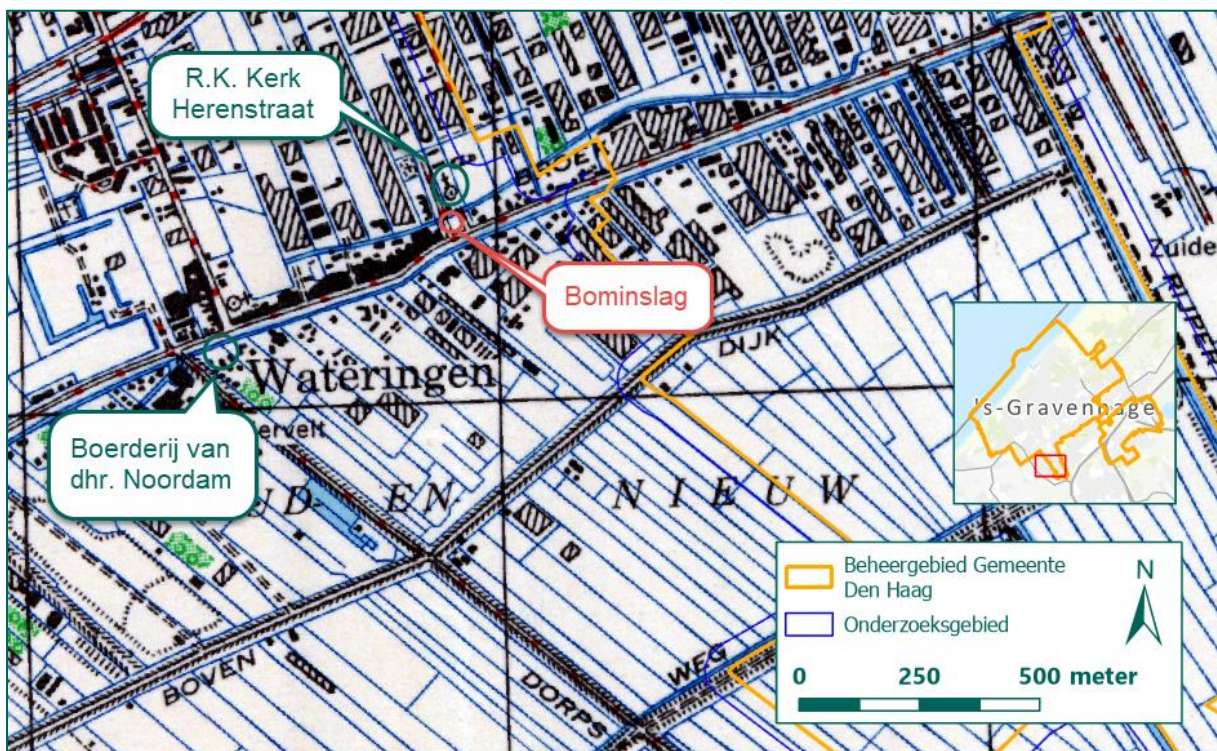
Dat de kazerne was gebombardeerd, wordt bevestigd in een verslag van de LBD in inventaris 102 (zie bijlage 4, toegang 1165-01) en de *Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944* (Zie bijlage 9, NS 1/575). Om 1.34 uur had de bominslag plaats gehad. Verschillende leden van de LBD en de Haagse gemeentepolitie waren ter plaatse, maar omdat het een militair terrein betrof, kreeg men geen toegang. Hierdoor was het ook niet mogelijk om aan een volledige verslaggeving te voldoen. Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie

bijlage 4, toegang 0666-01) vermeldt heel summier dat een bominslag plaatsvond op Duits gebied en er geen schade was ontstaan aan toegankelijke percelen.

Over het bombardement is tevens informatie terug te vinden in inventaris 6600 van de gemeentepolitie (bijlage 4, toegang 0432-01). Uit dit verslag blijkt dat door een Engels vliegtuig om 1.34 uur drie brisantbommen op de kazerne werden afgeworpen. Twee bommen troffen garages, de derde bom viel verderop in een maaiveld. Op het emplacement van het Heimat-Kraftfahr-wagenpark (H.K.P.), aan de Waalsdorperweg achter de kazerne, bevond zich nog een onontploffte bom.

Naast bommen op de Frederikskazerne, kwamen die nacht ook bommen neer in de gemeente Wateringen. Uit inventaris 805 van gemeentebestuur Wateringen (bijlage 4) blijkt dat omstreeks 0.20 uur een bominslag had plaatsgevonden in de Herenstraat 162-166, nabij de R.K. Kerk. Eén brisantbom was neergekomen en ontploft. Omstreeks 9.00 uur volgde nog de melding dat ook één brisantbom was neergekomen en gedetoneerd op een weiland langs de Bovendijk, achter de boerderij van dhr. J. Noordam (Kwintsheulweg 34). Inventaris 1001 uit dit archief meldt schade aan de R.K. Kerk en Meisjesschool, in de Herenstraat, als gevolg van het bombardement.

Dit wordt bevestigd in inventaris 76, Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst uit het NA (bijlage 4). Op 7 juli 1941 kwam de melding dat nog twee niet-ontploffte bommen waren aangetroffen op het landgoed in de Oud- en Nieuw Wateringveldse polder, in het hoiland van Noordam, naast tuinderij Bom en Hoek.

Figuur 106: Kaartje met locaties op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Deze gebeurtenissen worden tot slot ook vermeld in Duitse bronnen uit het Bundesarchiv (zie bijlage 9). Om 0.20 uur werd in Wateringen 1 brisantbom afgeworpen, waardoor een kerk en drie woonhuizen beschadigd raakten. Om 1.00 uur waren in Den Haag meerdere brisantbommen afgeworpen. Dit bombardement zorgde voor veel schade en twee Nederlanders werden gedood.

Het is niet bekend of de neergekomen bommen in Wateringen en Den Haag afkomstig zijn van hetzelfde vliegtuig en of ze dus met elkaar verband houden. Het tijdsverloop tussen de inslagen in Wateringen en Den Haag bedraagt ruim één uur, waardoor het niet waarschijnlijk is dat de bommen uit hetzelfde vliegtuig afkomstig zijn. Om te achterhalen welk toestel mogelijk bommen afwierp boven Den Haag, zijn de ORB's van de geallieerde luchtlegers geraadpleegd. Volgens het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) waren die nacht verschillende bommenwerpers van Bomber Command actief. Uit de *Night Raid Sheets*⁴⁴ blijkt dat vijf Wellington bommenwerpers van 3 Group werden uitgestuurd naar vliegveld Gilze-Rijen of Eindhoven. Daarnaast opereerden 158 bommenwerpers boven Duitsland. Zeven toestellen gingen die nacht verloren. Uit het raadplegen van de ORB's wordt echter niet duidelijk welk toestel Den Haag bombardeerde. Daarom is niet bekend hoeveel bommen precies zijn afgeworpen.

In het feitelijke bronnenmateriaal is sprake van drie bommen en één blindganger in Den Haag en twee bommen en twee blindgangers in Wateringen. Uit de door de vereniging Oud-Wateringen en Kwintshuil aangeleverde informatie blijkt dat de twee blindgangers in Wateringen in 1991 werden geruimd. Verder vonden geen bominslagen plaats op het grondgebied van Wateringen dat binnen de huidige gemeente Den Haag valt. Naar aanleiding van de in Wateringen neergekomen bommen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Het is niet bekend hoeveel bommen mogelijk zijn afgeworpen op de Frederikskazerne en of de gemelde blindganger is geruimd. Daarom valt het niet uit te sluiten dat nog blindgangers zijn achtergebleven en wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In paragraaf 4.1.1 was al een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van de Duitse bombardementen op de kazernes. Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 3 op 4 juli 1941 wordt geen nieuw NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Wel wordt het eerder afgebakende gebied nu ook verdacht op afwerpmunitie met kalibers 250 lb., 500 lb. en 1.000 lb. Aan de hand van de Night Raid Sheets is bekend dat deze kalibers die nacht werden ingezet door Bomber Command. Ook werden toestellen uitgerust met 4 lb. staaftbrandbommen, maar omdat in het bronnenmateriaal hiervan geen melding wordt gemaakt, blijft dit kaliber buiten beschouwing.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 3 op 4 juli 1941 op de Nieuwe Frederikskazerne zijn mogelijk blindgangers van afwerpmunitie achtergebleven. In paragraaf 4.1.1 was al een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van de Duitse bombardementen op 10 en 14 mei 1940. Dit NGE-Verwachtingsgebied blijft gehandhaafd en is tevens verdacht op afwerpmunitie van het kaliber 250 lb., 500 lb. en 1.000 lb.

4.3.9 6 juli 1941, Bronovo – wijk Duinzicht

Op 6 juli 1941 heeft omstreeks 1 uur 's nachts een bominslag plaatsgevonden in de omgeving Van Alkemadelaan-Waalsdorperweg. Door vermoedelijk één vliegtuig zijn acht brisantbommen afgeworpen, waardoor drie Duitse soldaten om het leven kwamen en negen soldaten gewond raakten. Tevens kwam twee burgers om het leven en twee burgers raakten licht gewond. Op de volgende plaatsen zijn bommen neergekomen:

- Waalsdorperweg, voor nr. 319;
- Waalsdorperweg 299;
- Stalpertstraat 33 (achtertuint);
- Stalpertstraat 33 (op perceel);
- Stalpertstraat 100;

⁴⁴ Bijlage 6, AIR 14-2673.

- Van der Aastraat 35;
- Van Alkemadelaan 231 (in rijweg voor perceel);
- In tuin achterzijde ziekenhuis Bronovo.

In de omgeving was veel glas- en dakschade en een aantal panden was zwaar beschadigd. Er werden na een onderzoek geen blindgangers aangetroffen. Op 14 juli 1941 wordt aanvullend gemeld dat geen acht, maar negen bommen zijn neergekomen. Het is gebleken dat nog een bom was neergekomen tussen de achterzijde van het R.K. verenigingsgebouw (Van Akenstraat) en de daarachter gelegen kapel. De bom had een diepe krater geslagen.

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01) bevestigt de schade die is ontstaan door het bombardement omstreeks 0.45 uur. Er was veel glasschade en van enkele panden waren de muren en/of gevel zwaar beschadigd of vernield. Het dossier bevat enkele foto's waarop de schade is vastgelegd. Tevens is er een kaartje waarop de bominslagen zijn ingetekend. In Figuur 108 zijn de inslagen weergegeven.

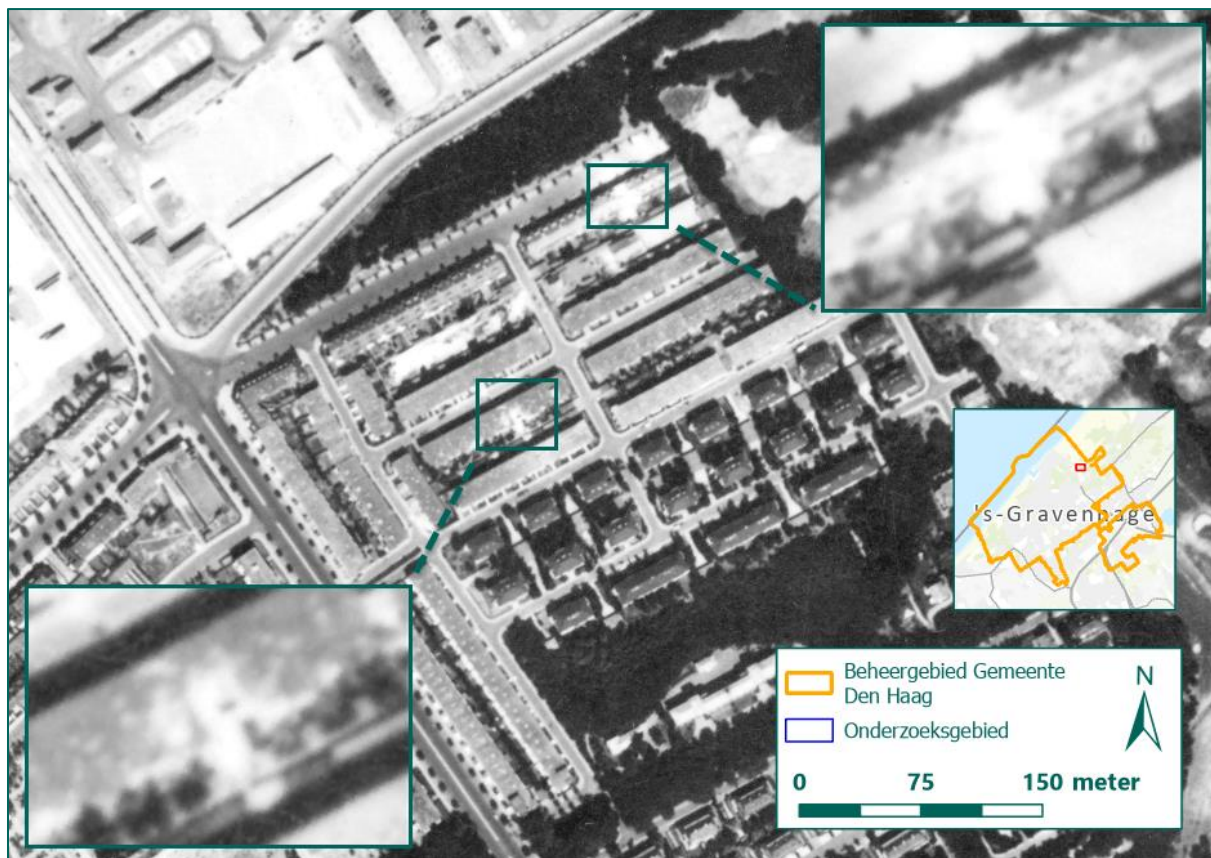
Figuur 107: Schade na het bombardement van 6 juli 1941. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

Figuur 108: Locaties van de bominslagen, 6 juli 1941. (Bron ondergrond: Topotijdreis.nl).

In het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat die nacht bommenwerpers van Bomber Command actief waren. In Den Haag kwamen zeven brisantbommen neer bij het militaire hospitaal en de Van Alkemadelaan. Eén bom ontplofte drie meter naast het hospitaal.

Op een luchtfoto van 10 juli 1941, vier dagen na de aanval, is de schade nog goed zichtbaar:

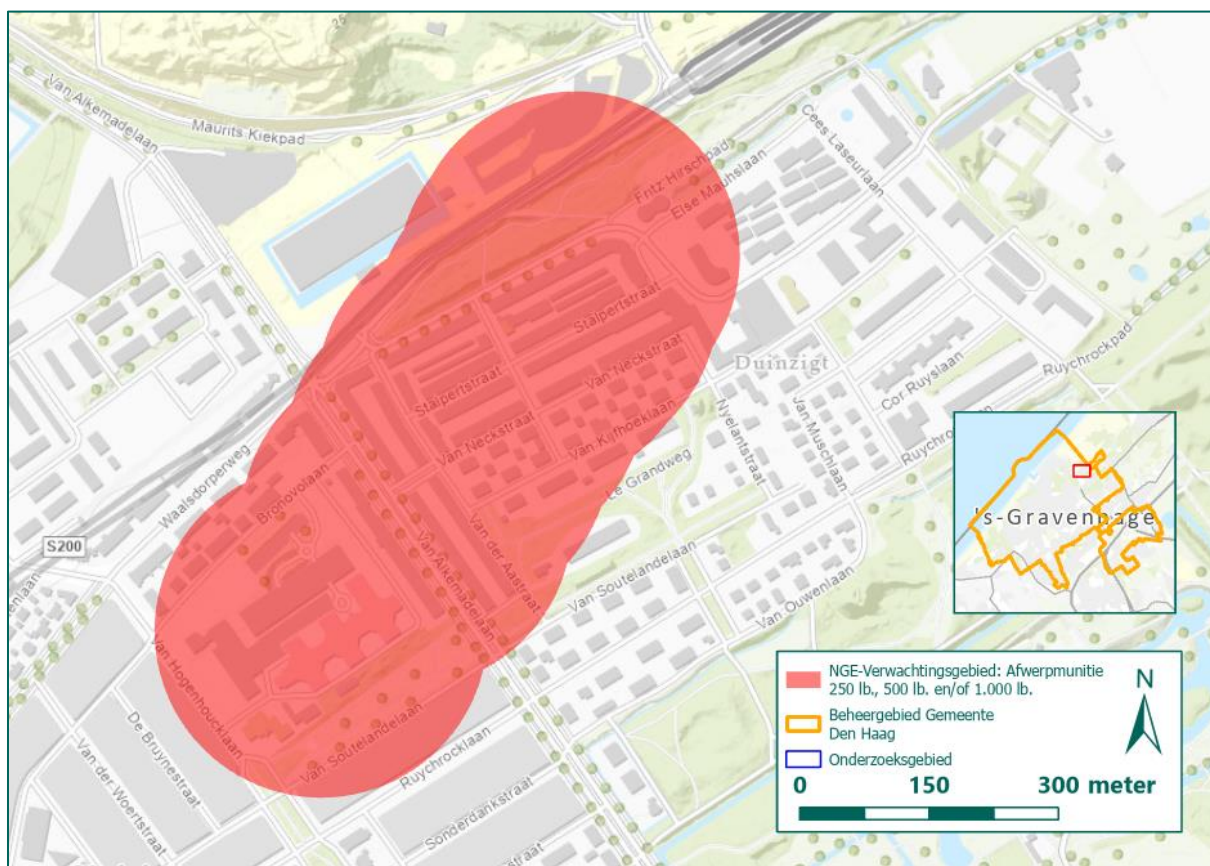

Figuur 109: Luchtfoto d.d. 10 juli 1941. Met geel is de schade geaccentueerd van het bombardement op 6 juli 1941. (Bron: zie bijlage 5, NCAP).

Om te achterhalen welk toestel mogelijk zijn bommen heeft afgeworpen op Den Haag, zijn de ORB's van Bomber Command geraadpleegd. Uit de Night Raid Sheets (zie bijlage 6, AIR 14-2673) blijkt dat die nacht tien Wellington bommenwerpers van 1, 2 en 3 Group waren uitgezonden voor aanvallen op de haven van Rotterdam. Tevens werden aanvallen uitgevoerd op doelen in Duitsland en één toestel bombardeerde Dordrecht.

Op basis van de ORB's kan niet worden achterhaald welk toestel mogelijk Den Haag bombardeerde. Hierdoor is niet bekend hoeveel bommen het toestel bij zich had. Het aantal brisantbommen dat de bommenwerpers die nacht bij zich hadden varieerde van zes tot twaalf. De kalibers waren 250 lb., 500 lb. en 1.000 lb. In het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) worden zeven brisantbommen gemeld. Het is niet bekend waarop dit aantal is gebaseerd. Het rapport van de LBD meldt negen bommen. Omdat het rapport de meeste details bevat over het bombardement, wordt aangenomen dat de LBD de meest correcte en volledige informatie bevat. Het valt echter niet uit te sluiten dat er geen blindgangers meer zijn achtergebleven. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Het NGE-Verwachtingsgebied afgebakend op basis van de *nearest neighbour*-methode. Hiertoe is de onderlinge afstand tussen de bominslagen op het inslagenkaartje als basis genomen voor de afbakening. Rond de maximale afstand tussen twee kraters binnen het kraterpatroon, die 160 meter bedraagt, wordt een buffer van 13 meter toegevoegd ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid (5 meter) en de ondergrondse horizontale verplaatsing van een 500 lb. vliegtuigbom (8 meter). Het totale NGE-Verwachtingsgebied bedraagt derhalve 173 meter rond het hart van de bominslagen. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie achtergebleven van het kaliber 250 lb., 500 lb. en 1.000 lb.

Figuur 110: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 5 op 6 juli 1941. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 5 op 6 juli 1941 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van 250 lb., 500 lb. of 1.000 lb. is achtergebleven.

4.3.10 16 juli 1941, Meer en Bos

In een proces-verbaal van de LBD uit inventaris 102 (zie bijlage 4, toegang 1165-01) wordt gemeld dat op 16 juli 1941 omstreeks 2.20 uur een bombardement had plaatsgevonden op Meer en Bos, aan de Laan van Meerdervoort nabij de theeschenkerij. Door een vliegtuig werden twee brisantbommen en drie brandbommen afgeworpen. Van de theeschenkerij (gelegen in Meer en Bos, genummerd Kijkduinsestraat 80) werd het dak verwoest. Er is ook schade aan een schuur, een tuinmuur, een druivenkas, een kippenhok en een kleine schuur. Na nauwkeurig onderzoek zijn geen blindgangers aangetroffen. Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht bevat een lijst met glasschade die als gevolg van het bombardement is ontstaan.

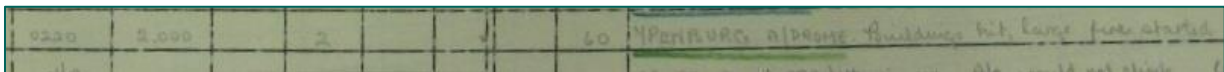
Wel is in het archief van de *Reichssicherheitshauptamt* (BaBL, R 58/3578) melding aangetroffen dat op 16 juli 1941 brisantbommen in Den Haag terecht waren genomen. Er zouden drie brisantbommen zijn neergekomen, waarvan één bom als blindganger in de bodem terecht was gekomen. Vermoed werd dat deze blindganger was voorzien een *Langzeitzünder* (ontsteker met (chemisch) lange vertraging). Meldingen over een verlate detonatie van deze bom is niet aangetroffen.

16.7.	Den Haag	3 Sprengbommen, davon 1 Blindgänger bzw. Lzz.; 1 Gebäude leicht beschädigt.
-------	----------	---

Figuur 111: Melding van neergekomen bommen te Den Haag. (Bron: BaBL R 58/3578).

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) komt naar voren dat die nacht door een Wellington bommenwerper van Bomber Command een aanval is uitgevoerd op vliegveld Ypenburg. Aanvullend zijn de ORB's van dit luchtmachtonderdeel geraadpleegd. Hierin wordt bevestigd dat een Wellington van 3 Group vliegveld Ypenburg heeft gebombardeerd omstreeks 2.20 uur. Aangezien het tijdstip exact overeen komt met de melding van de LBD, wordt aangenomen dat de bommenwerper per abuis Meer en Bos bombardeerde. Het toestel beschikte over twee bommen van 500 lb. en zestig brandbommen van 4 lb. De bommen werden afgeworpen vanaf 2.000 voet. Dit spreekt de bovenstaande melding tegen. Omdat de melding uit de ORB's als het meest betrouwbaar wordt beschouwd, wordt aangenomen dat de melding van een mogelijk blindganger (BaBL R 58/3578) als incorrect kan worden beschouwd.

Uit het proces-verbaal van de LBD blijkt dat de brisantbommen zijn gedetoneerd. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van brisantbommen. Verder zijn drie brandbommen aangetroffen. In totaal werden echter zestig brandbommen afgeworpen. Het is niet bekend waar precies de brandbommen zijn neergekomen. Daarom is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van de brandbommen.

Figuur 112: Uittreksel uit ORB van 3 Group. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 14-3162).

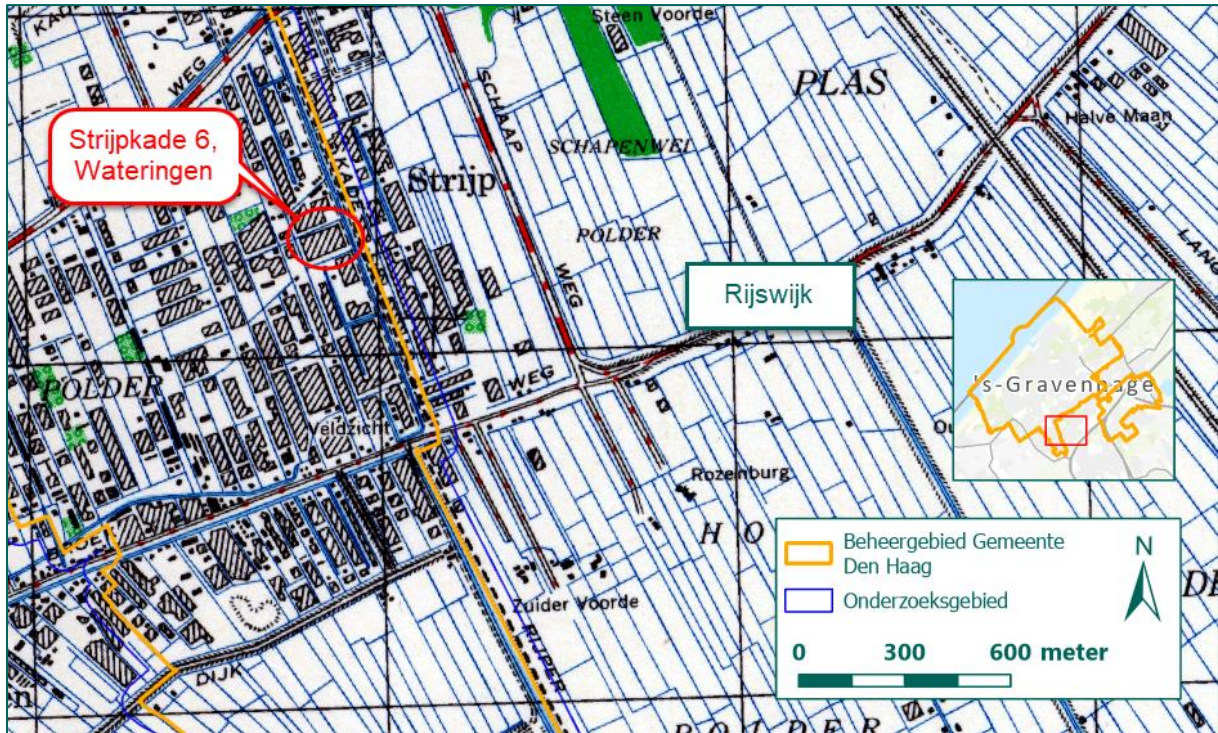
Conclusie

Naar aanleiding van de op 16 juli 1941 neergekomen brisantbommen is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De twee brisantbommen waren gedetoneerd. Voor de brandbommen is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen. Het is immers niet bekend waar precies deze zijn neergekomen.

4.3.11 21 juli 1941, Strijpkade (Wateringen)

Op 21 juli 1941, omstreeks 1.30 uur, kwamen brandbommen neer op de tuinderij van G. van Meurs, Strijpkade 6. De brandbommen waren afgeworpen samen met brandbommen die in de gemeente Rijswijk waren neergekomen. Uit onderzoek is gebleken dat in Wateringen drie brandbommen waren neergekomen. Door de brandbommen uit te graven, kon worden vastgesteld dat deze waren uitgebrand. Dit blijkt uit inventaris 805 van het gemeentearchief Wateringen (zie bijlage 4).

Inventaris 76 van de Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst uit het NA (bijlage 4) bevestigt de bovenvermelde gebeurtenis. Aanvullend wordt gemeld dat één van de brandbommen door een warenhuis in de grond was gedrongen en dat hierdoor twee ruiten waren vernield en de elektrische leiding gestoord. De twee andere brandbommen waren in de tuin in de grond gedrongen. De gaten in de grond vertoonden een zeshoekige vorm.

Figuur 113: Strijkade 6 in Wateringen op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

In het gemeentearchief van Rijswijk (zie bijlage 4) is geen informatie aangetroffen over het bombardement. In de melding uit het NA komt naar voren dat 4 lb. staaftbrandbommen zijn neergekomen, deze hebben immers een zeskantige vorm. Uit de geraadpleegde ORB's van Bomber Command (zie bijlage 6) blijkt niet welk toestel bommen bij Rijswijk en Wateringen had afgeworpen. Er waren die nacht verschillende bommenwerpers actief, onder andere boven Rotterdam en de vliegvelden Waalhaven en Haamstede. Mogelijk heeft een toestel per abuis Ypenburg aangevallen. Zoals blijkt zijn bommen in Wateringen, tot 4 km van Ypenburg, neergekomen.

Op basis van het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat staaftbrandbommen van 4 lb. zijn neergekomen in Rijswijk en Wateringen. Het is niet bekend waar precies in Rijswijk brandbommen neerkwamen. Uit Figuur 113 blijkt dat de huidige gemeentegrens van Den Haag op de voormalige grens tussen Rijswijk en Wateringen ligt. De brandbommen in Rijswijk vallen dus buiten Den Haag en zijn niet relevant voor dit onderzoek. In Wateringen is bekend dat drie brandbommen waren neergekomen, die allen waren uitgebrand. Er zijn geen andere brandbommen aangetroffen. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de neergekomen brandbommen in de nacht van 20 op 21 juli 1941 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3.12 30 juli 1941, Loosduinen

Op 30 juli 1941, om 23.55 uur, vond een bombardement plaats op de tuinderijen van G.J. Steijn en L. van Vuurde, gelegen achter de Wilhelminastraat (Loosduinse Hoofdstraat) in Loosduinen. Door één vliegtuig werden vier brisantbommen afgeworpen. Er was onder meer schade aan een ketelhuis, een 31 meter hoge schoorsteen en broeikassen. Na nauwkeurig onderzoek werden geen blindgangers aangetroffen. Dit wordt gemeld in een proces-verbaal van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

16. Obwohl anfangs vermutet, wurden nach genauer Untersuchung keine nicht explodierten Bomben gefunden. Aufgenommen, geschlossen und unterzeichnet.

Figuur 114: Melding van zoekactie naar NGE naar aanleiding van bombardement op 30 juli 1941. (Bron: 1165-01, Inv. 102).

Het bombardement wordt tevens vermeld in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01). Het dossier bevestigt de door de LBD gemelde schade en bevat tevens een kaartje waarop de bominslagen zijn aangeduid. Een uitsnede van het kaartje met daarop de bominslagen wordt getoond in onderstaand figuur.

Figuur 115: Uitsnede van kaart met bominslagen op 30 juli 1941. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

Het bombardement wordt tot slot gemeld in de Duitse bronnen (zie bijlage 9). Hieruit blijkt dat één van de bommen was uitgerust met een tijdsontsteker. Om te achterhalen welk toestel het bombardement heeft uitgevoerd, zijn de ORB's van de geallieerde luchtmachtonderdelen (zie bijlage 6) geraadpleegd. Hieruit blijkt dat die nacht verschillende bommenwerpers waren uitgestuurd naar Keulen en Boulogne. Geen toestel claimt echter een aanval op of in de omgeving van Den Haag te hebben uitgevoerd. Een zevental toestellen werden vermist of crashten bij hun thuiskomst in Engeland. Mogelijk had één van deze toestellen zijn bommen in een noodafworp afgeworpen.

Het is niet bekend door welk toestel de bommen werden afgeworpen, waardoor niet bekend is wat de bommenlast was. Uit de melding van de LBD blijkt dat vier bommen waren neergekomen en gedetoneerd, blindgangers werden niet aangetroffen. Omdat alle bekende bommen zijn gedetoneerd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

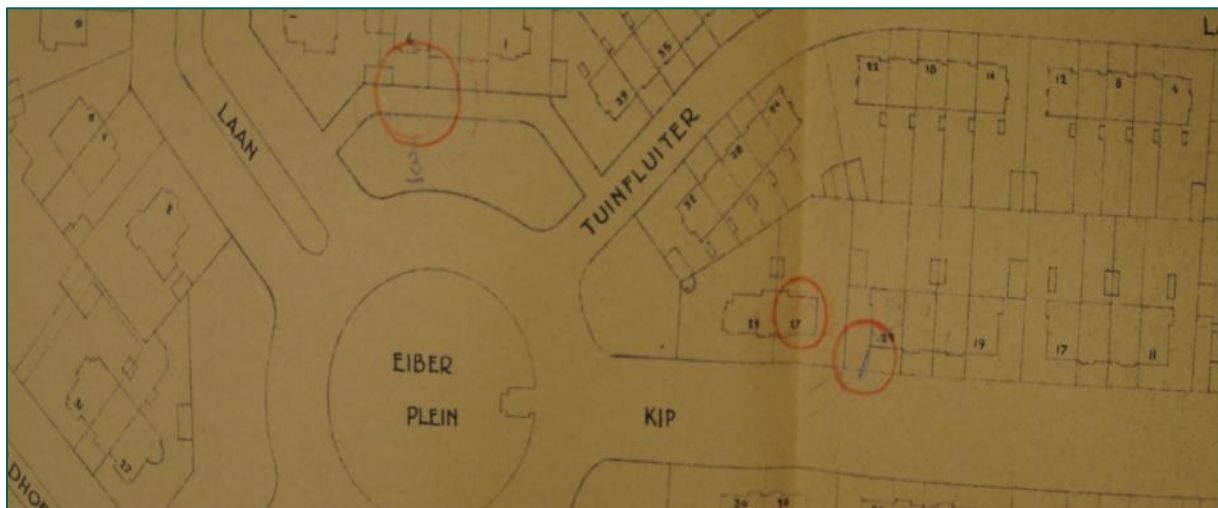
Naar aanleiding van bombardement op 30 juli 1941 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3.13 1 augustus 1941, Kiplaan – Eiberplein

Op 1 augustus 1941 waren rond 20.10 uur drie brisantbommen afgeworpen door een vliegtuig. De bommen troffen de Kiplaan. Twee bommen kwamen neer op woonhuizen aan de Kiplaan en één bom was vlak voor woonhuizen aan het Eiberplein neergekomen. Er vielen twee burgerdoden, vijf raakten gewond en vijf personen bevonden zich vermoedelijk nog onder het puin. De percelen Kiplaan 23, 25, 27 en 29 en Eiberplein 3 en 5 waren volledig verwoest. Voor zover kon worden nagegaan, waren geen blindgangers achtergebleven. Dit wordt gemeld in een proces-verbaal van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

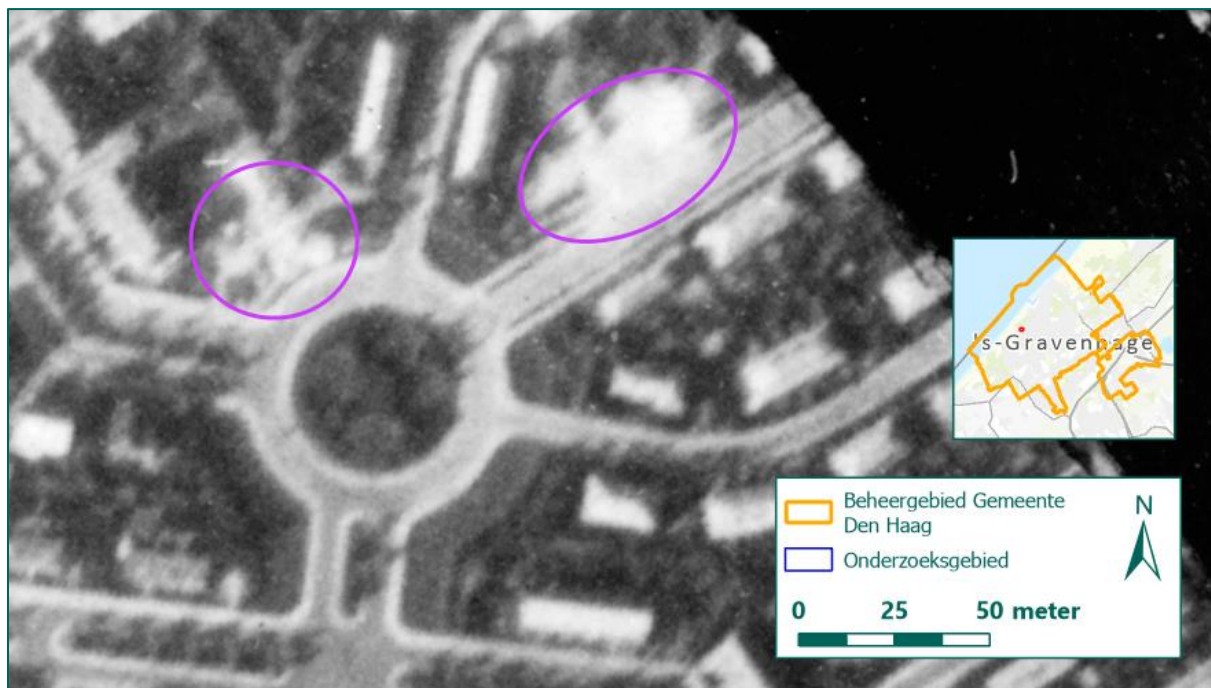
In een ander rapport van de LBD komt naar voren dat zich voor Eiberplein 4 een grote krater bevond en dat Kiplaan 25 en 27 werden getroffen door een bom. Onder het puin werden nog een aantal mensen levend aangetroffen. De dagen nadien troffen de opruimingswerkers nog drie lijken aan.

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4) bevestigt de schade die door het bombardement om 19.45 uur was ontstaan. Het dossier bevat tevens een kaartje waarop de bominslagen zijn aangeduid.

Figuur 116: Uitsnede van kaart met bominslagen op 1 augustus 1941. (Bron: bijlage 4, toegang 0666-01, inv. 359).

De schade is tevens zichtbaar op een luchtfoto van 17 september 1941 (zie bijlage 5):

Figuur 117: Luchtfoto d.d. 17 september 1941. Schade door het bombardement op 1 augustus 1941, geaccentueerd met paars. (Bron: NCAP).

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat in een Duitse melding een aanval bij daglicht in de avond van 1 augustus 1941 is opgenomen. Het is echter niet bekend door welk toestel de aanval werd uitgevoerd. Vanwege de slechte weersomstandigheden waren de meeste operaties afgelast.

In de Duitse archieven wordt vermeld dat op 1 augustus 1941 in de gemeente Den Haag zes brisantbommen neerkwamen. Het aantal doden dat vermeld wordt, komt overeen met meldingen die in Nederlandse archieven zijn aangetroffen. Het aantal bommen komt echter niet overeen met deze meldingen (zes bommen in plaats van drie). Omdat niet achterhaald kan worden over welke specifieke locatie wordt gesproken in de Duitse melding, is onduidelijk of alle bommen bij elkaar terecht kwamen, of dat er ook bommen buiten de Kiplaan-Eiberplein terecht zijn gekomen. Deze aanvullend geraadpleegde melding levert derhalve geen aanvullende informatie op. Er wordt in de Duitse melding niet gesproken over blindgangers.

1.8.	Den Haag	<u>BdO.Holland</u> 6 Sprengbomben. 4 Wohnhäuser zertrümmert, mehrere beschädigt. 2 Tote, 5 Verschüttete, 4 Schwer- und einige Leichtverletzte.
------	-----------------	---

Figuur 118: Melding van het neerkomen van zes brisantbommen in de gemeente Den Haag. (Bron BaBL: R 58/3578).

Op basis van de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) van Coastal Command en Bomber Command kan niet worden achterhaald welk toestel zijn bommen boven Den Haag had afgeworpen. Het is tevens mogelijk dat de bommen afkomstig waren van een Duits toestel, maar dat kan niet met primair bronnenmateriaal worden onderbouwd aangezien de Duitse documenten grotendeels verloren gingen. Omdat in het feitelijke bronnenmateriaal drie of zes bommen worden gemeld, die allen zijn gedetoneerd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

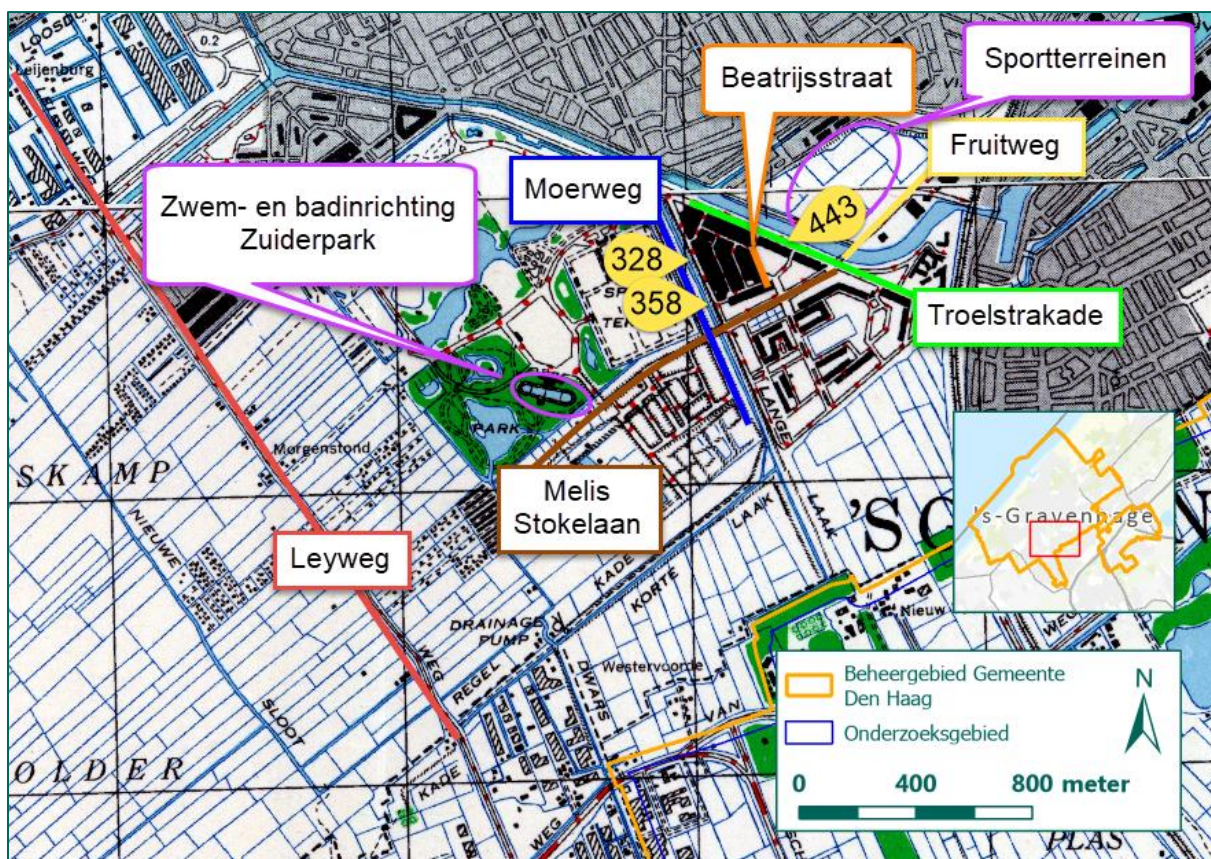
Naar aanleiding van het bombardement op 1 augustus 1941 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.3.14 Nacht 14/15 augustus 1941, Zuiderpark en Escampolder

Uit een proces-verbaal van de LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) blijkt op 14 augustus omstreeks 23.45 uur een bombardement had plaatsgevonden in de omgeving Troelstrakade – Melis Stokelaan – Moerweg. Er waren zes brandbommen neergekomen waarvan één op Troelskade 443, één aan de achterkant van dit perceel en nog vier in het land bij de Melis Stokelaan en Moerweg. In de Troelskade is lichte schade ontstaan.

In aansluiting op bovenvermeld proces-verbaal werd gemeld dat uit nader onderzoek was gebleken dat twee brisantbommen en circa zeventig brandbommen waren neergekomen in afgelopen nacht. De brisantbommen troffen een weiland aan de Leyweg in de Escampolder. Beide bommen waren gedetoneerd, waarvan één pas om 11.15 uur. Vijftien brandbommen waren terechtgekomen in de zwembadinrichting van het Zuiderpark; acht in het herenbad en zeven op de perrons en daken van de filterinrichting en kleedkamers. Verder waren circa vijftig brandbommen in plantsoenen in het Zuiderpark neergekomen, achter de badinrichting. Daar waren ze in de grond gedrongen. Drie brandbommen kwamen neer voor de Moerweg 328 en 358; twee brandbommen ontbrandden in het plantsoen en één drong in de grond. Tot slot was één brandbom neergekomen op een open terrein aan de Beatrijssstraat en daar uitgebrand. Voor zover kon worden vastgesteld, vloog een vliegtuig van oost naar west. Het toestel had zijn bommen over een afstand van ongeveer 2 km uitgeworpen; een deel bij de Troelstrakade, daarna bij de badinrichting in het Zuiderpark en vervolgens ongeveer 1 km verder in het weiland de brisantbommen.

Uit een proces-verbaal van 16 augustus 1941 blijkt dat de dag voordien op het voetbalterrein aan de Fruitweg nog acht niet-ontbrande brandbommen waren aangetroffen. Deze bommen werden overgebracht naar het politiebureau in de Van der Vennestraat. Verder had op 16 augustus 1941 om 9.30 uur een onderzoek plaatsgevonden door een sergeant van de Commissie van Proefneming naar in het Zuiderpark neergekomen brandbommen. Het bleek dat deze op een diepte van 2 à 2,5 meter in het grondwater staken. Volgens de sergeant betekenden de brandbommen geen gevaar voor de omgeving en hoefden ze niet te worden opgegraven.

Figuur 119: Locaties uit gemeentearchief op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

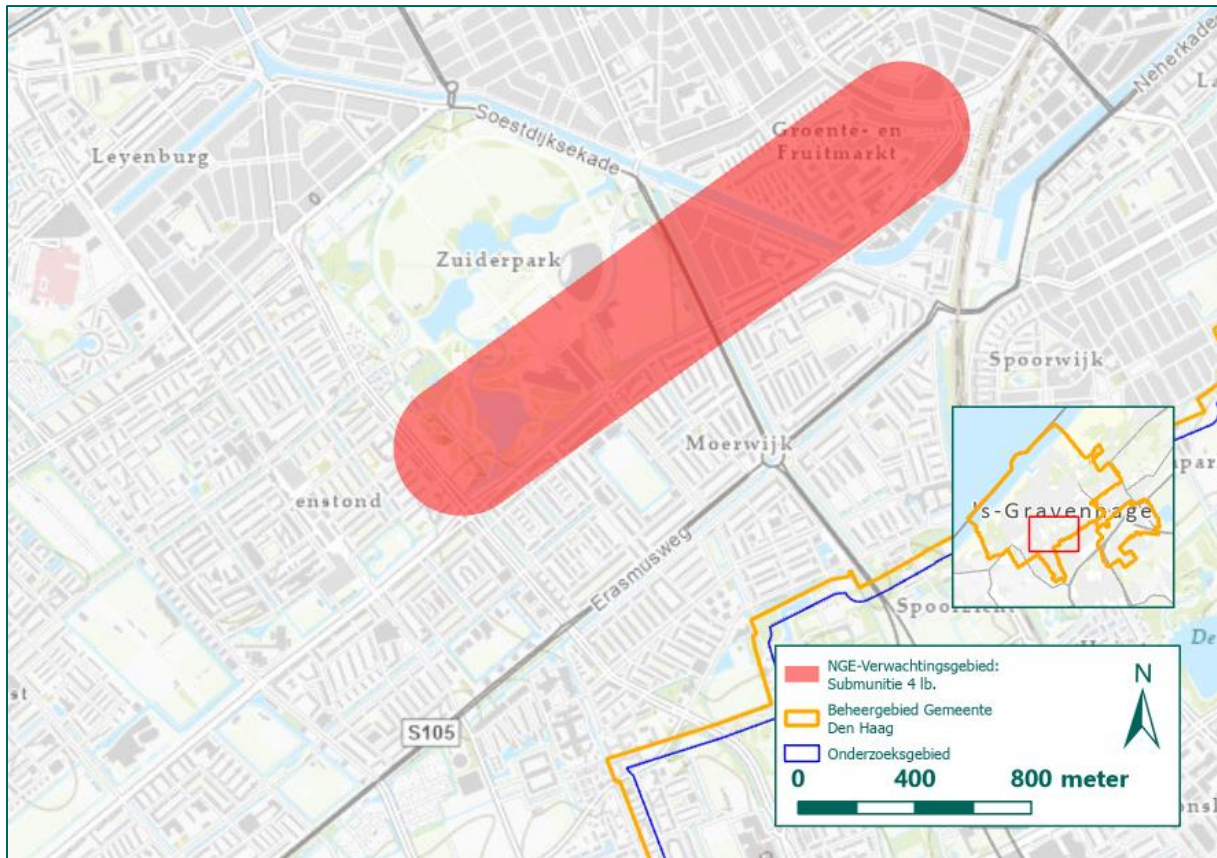
Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) blijkt dat een Wellington bommenwerper van 3 Group, Bomber Command, die nacht een aanval uitvoerde op vliegveld Ypenburg (zie ook hoofdstuk 6). Door het toestel werden twee brisantbommen (één van 500 en één 250 lb.) en 360 staaftandbommen van 4 lb. afgeworpen. Zoals blijkt uit de meldingen van de LBD, kwamen de bommen in werkelijkheid in Den Haag neer.

Het door de LBD gemelde aantal brisantbommen komt overeen met de bommenlast van de Wellington. Van de twee brisantbommen is bekend dat ze zijn gedetoneerd. Daarom wordt naar aanleiding van de brisantbommen geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Mogelijk zijn nog wel 4 lb. staaftandbommen achtergebleven. Door de LBD werden immers 78 brandbommen geregistreerd. Verder is gebleken dat de in de bodem van het Zuiderpark ingedrongen brandbommen niet werden uitgegraven. Om deze redenen wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Om tot een NGE-Verwachtingsgebied te komen wordt gebruik gemaakt van een door REASeuro opgestelde richtlijn die is gebaseerd op onderzoeken van het Britse *Air Ministry*. Vóór en gedurende de Tweede Wereldoorlog diverse testen gedaan met 4 lb. staaftandbommen om de effectiviteit en spreiding te toetsen. Geconcludeerd werd dat de staaftandbommen na een val van ca. 75 meter stabiliseerden, en in een langwerpig patroon neerkwamen dat evenredig in lengte en breedte toenam naarmate de afwerphoogte toenam. Uit de testen bleek dat de verhouding tussen de lengte en de breedte van het inslagenpatroon 4 op 1 bedroeg. 90% van de bommen kwam geconcentreerd neer, terwijl de overige 10% om verschillende redenen ver buiten het patroon neerkwam.

Om tot het NGE-Verwachtingsgebied te komen is een lijn getrokken tussen de twee inslagen van brandbommen die op de grootste afstand van elkaar liggen, deze afstand bedraagt 1.870 meter. De lijn komt overeen met de vliegrichting. Op basis van een rapport van de LBD is bekend dat het

vliegtuig van noord naar zuid vloog tijdens de aanval. Rond de lengtelijn wordt een buffer van 1/4de van de lengte genomen, dit is 467,5 meter, als NGE-Verwachtingsgebied. In onderstaand figuur is dit gebied weergegeven.

Figuur 120: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 14 augustus 1941. (Bron ondergrond: ESRI).

Hoewel er naar aanleiding van de oorlogse situatie sprake is van een NGE-Verwachtingsgebied, dient vermeld te worden dat eventuele werkzaamheden binnen dit NGE-Verwachtingsgebied niet leiden tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid⁴⁵. De voorwaarde hiervoor is dat personeel op het project voldoende is geïnstrueerd. Daarom is in Bijlage 16 een werkinstructie 'aantreffen 4 lb. staafbrandbommen' opgenomen. Hierin staat omschreven hoe een dergelijk munitieartikel kan worden herkend en welke acties er bij geval van aantreffen of tot uitwerking komen van dit type moeten worden genomen.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 14 augustus 1941 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van 4 lb. staafbrandbommen. REASeuro stelt dat werkzaamheden binnen dit NGE-Verwachtingsgebied niet leiden tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid. Wanneer de werkinstructie (zie Bijlage 16) worden gevolgd, kunnen werkzaamheden binnen dit gebied regulier plaatsvinden. Omdat de twee brisantbommen zijn gedetoneerd, wordt naar aanleiding hiervan geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

⁴⁵ Deze uitspraak geldt enkel voor de locaties waar het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van staafbrandbommen niet overlapt met andere NGE-Verwachtingsgebieden.

4.3.15 Nacht 16/17 augustus 1941, Westduinen (boerderij van der Made)

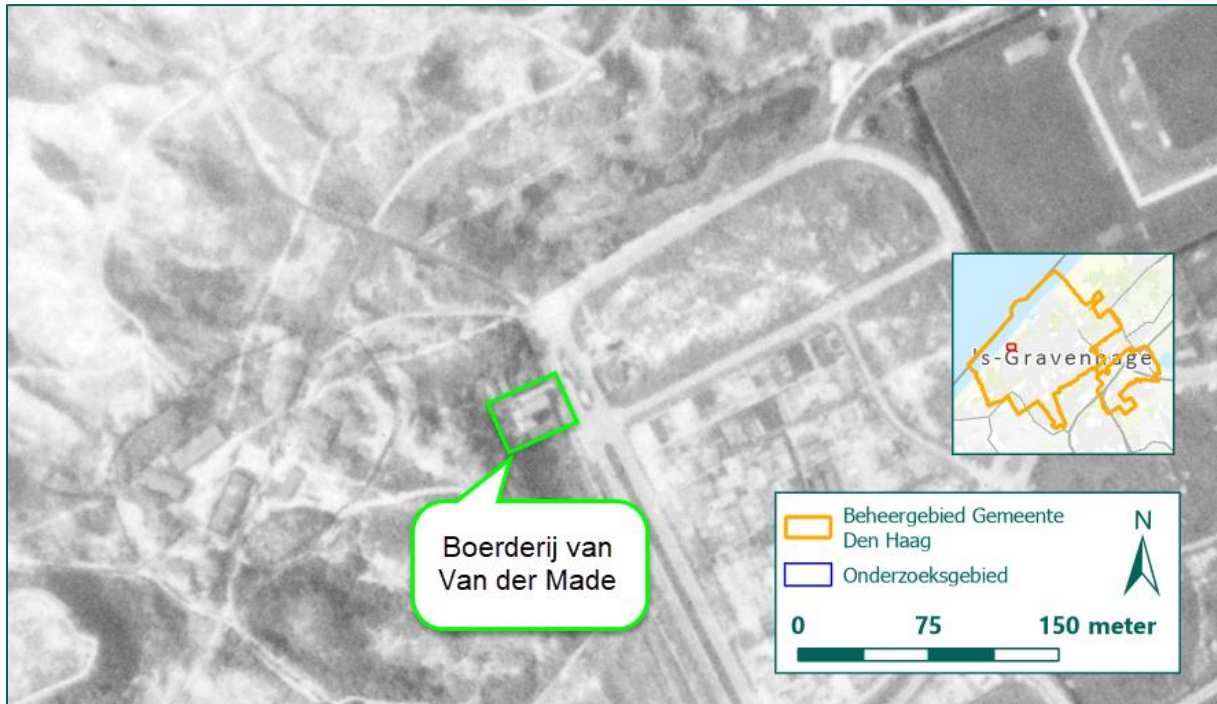
In de nacht van 16 op 17 augustus 1941, omstreeks 2.00 uur waren bommen neergekomen in de omgeving van de woning van Van der Made. In de omgeving waren scherven neergekomen. Dhr. Van der Made wist echter niet waar precies de bommen waren neergekomen. Door een politieagent werden de volgende dag in het Duits militair terrein (spergebied), grenzende aan het Zwarte Pad, zes kraters waargenomen. De kraters hadden een middellijn van circa 3 meter een diepte van 2,5 à 3 meter. Dit blijkt uit een rapport van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

Het bombardement wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01). Omstreeks 2.15 uur had een bominslag plaatsgevonden in de Westduinen, nabij de boerderij Van der Made. Er was geen schade vastgesteld aan percelen buiten het spergebied.

Doordat de LBD geen toegang had tot het Duits terrein, is de informatie over dit bombardement summier. Aan de hand van een foto uit de Haagse Beeldbank (zie bijlage 15) is de locatie van de boerderij van Van der Made achterhaald. Op een luchtfoto van één maand later, 17 september 1941, zijn echter geen kraters zichtbaar. In deze periode worden in het duinterrein verschillende Duitse stellingen opgetrokken, waaronder de radarstelling die in Figuur 121 te zien is (zie ook paragraaf 9.3.8). Mogelijk zijn de kraters verdwenen vanwege werkzaamheden in het duingebied.

Figuur 121: Boerderij van der Made en een in aanbouw zijnde radarstelling (Duits terrein) op een foto uit 1941. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 122: Boerderij van Van der Made op een luchtfoto d.d. 17 september 1941. (Bron: NCAP).

Het is niet bekend door welk toestel de bommen werden afgeworpen en of dit er zes waren, zoals vermeld staat in het rapport van de LBD. Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) komt naar voren dat die nacht verschillende bommenwerpers actief waren, waaronder boven Rotterdam. Geen enkel toestel claimt een aanval in of bij Den Haag te hebben uitgevoerd. Verder is niet bekend tegen welk doel de bommen gericht waren of waar precies de bommen waren neergekomen. Dit laatste kan niet worden vastgesteld aan de hand van een luchtfoto. Om deze reden kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de in de nacht van 16 op 17 augustus 1941 neergekomen brisantbommen is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

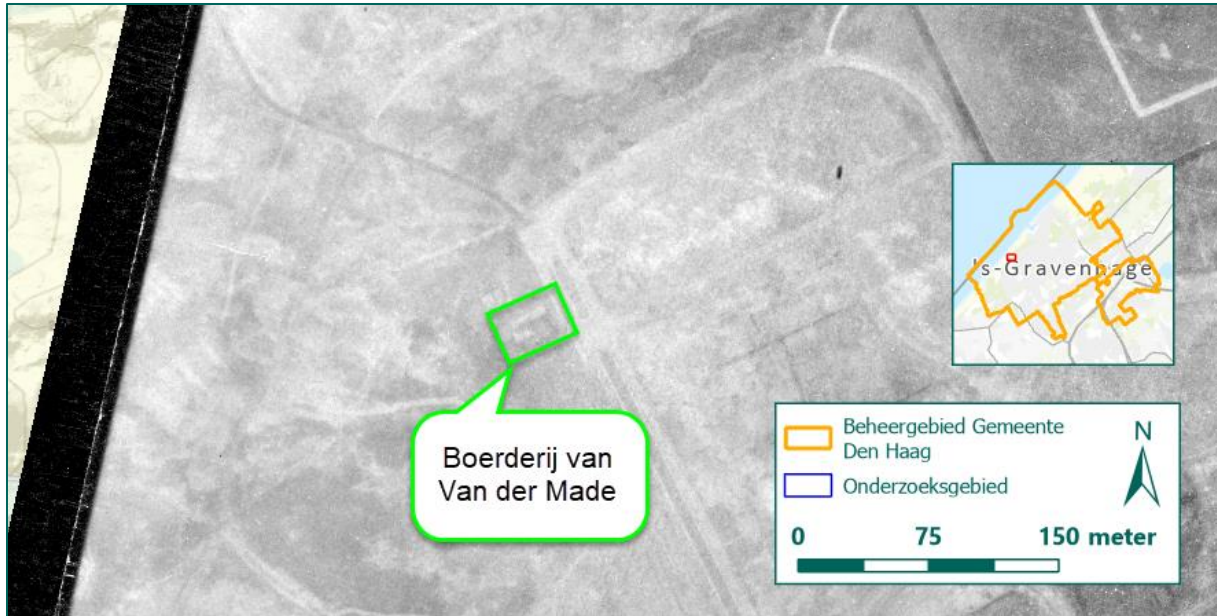
4.3.16 Nacht 10/11 oktober 1941, Westduinen (boerderij van Van der Made)

Om 2.10 uur, in de nacht van 10 op 11 oktober 1941, vond opnieuw een bombardement plaats in de duinen aan het einde van De Savornin Lohmanlaan. Dit terrein was bezet door het Duitse leger. Door vermoedelijk één vliegtuig werden één of meer brisantbommen afgeworpen, meer gegevens waren niet verkrijgbaar. Dit blijkt uit een rapport van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Het rapport vermeldt verder dat, aangezien het terrein niet toegankelijk is, er niet naar blindgangers kon worden gezocht.

Het bombardement wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01). Op 11 oktober 1941 had een bominslag plaatsgevonden in de duinen, nabij de boerderij Van der Made. Er was geen schade vastgesteld aan percelen buiten het spergebied.

Uit de geraadpleegde ORB's blijkt dat die nacht verschillende bommenwerpers waren uitgestuurd naar doelen in Frankrijk en Duitsland en ook Rotterdam vormde een primair aanvalsdoel. Daarnaast werden verschillende alternatieve doelen in Nederland aangevallen. Geen enkel toestel claimde echter een aanval in of bij Den Haag te hebben uitgevoerd.

Figuur 123 toont de boerderij en het duingebied op een luchtfoto van 13 december 1941, wat twee maanden na de aanval is. Vanwege de kwaliteit van de foto en de oneffenheden van het duingebied, kunnen kraters niet worden waargenomen. Omdat niet kan worden vastgesteld waar precies bommen zijn neergekomen, is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Figuur 123: Boerderij van der Made op een luchtfoto d.d. 17 september 1941. (Bron: NCAP).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 10 op 11 oktober 1941 is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

4.3.17 7 november 1941, Radiostation Scheveningen

In het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 7 november 1941 door vier Spitfire jachtvliegtuigen van Fighter Command een aanval werd uitgevoerd op een radiostation bij Scheveningen en enkele gecamoufleerde vrachtwagens in de buurt.

De aanval staat ook vermeld in een Duits document (zie bijlage 9). Hieruit komt naar voren dat Engelse jagers het Radiostation Scheveningen beschoten met mitrailleurs. Er was geen schade.

Zoals beschreven in paragraaf 4.1.3 wordt naar aanleiding van een aanval met boordmitrailleurs geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Met boordmitrailleurs wordt Klein Kaliber Munitie (KKM) afgeschoten welke in de regel geen springstof bevatte.

Conclusie

Naar aanleiding van een beschieting met boordmitrailleurs op het Radiostation Scheveningen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.4 1942

In 1942 vonden ook weer verschillende luchtaanvallen plaats op de gemeente Den Haag. Vanaf dit jaar wordt ook gestart met de aanleg van de Duitse verdedigingslinie langs de kust, de Atlantikwall. Hierdoor werden sommige gebieden langs kust als verboden terrein bestempeld, waar Haagse

instanties zoals de LBD en de gemeentepolitie niet mochten komen. In deze paragraaf worden de luchtaanvallen in 1942 beoordeeld en geëvalueerd.

4.4.1 14 januari 1942, Kijkduin

Op 14 januari 1942, om 20.05 uur, vond een bombardement plaats op het terrein van het Nederlands Zeehospitium, circa 20 meter vanaf de portierswoning in de duinen aan de Hoek van Hollandlaan in Kijkduin. Er was één brisantbom afgeworpen. De schade was gering, enkel in de omgeving was er glasschade. Na nauwkeurig onderzoek bleek dat er geen blindgangers waren achtergebleven. De scherven werden verzameld door Duitse militairen, die in de school van Kijkduin gelegerd lagen. Dit blijkt uit een rapport van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01) bevestigt de schade die door het bombardement werd veroorzaakt.

In de avond en nacht van 14 op 15 januari 1942 werden verschillende bommenwerpers van Bomber Command uitgestuurd naar Hamburg, Emden, Rotterdam en de vliegvelden Soesterberg, Schiphol en Leeuwarden. In de praktijk werden nog verschillende alternatieve doelen aangevallen, waaronder plaatsen en vliegvelden in Nederland. Geen van de toestellen claimde een aanval in of bij Den Haag te hebben uitgevoerd. Dit blijkt uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6). Van Squadron 114 (2 Group), waarvan zes toestellen naar Schiphol waren gestuurd, keerde één toestel niet terug. Dit squadron was actief tussen 18.25 en 22.31 uur (Nederlandse tijd). Mogelijk had het toestel problemen en werd de bommenlast in een noodafwerp afgeworpen om te trachten alsnog terug in Engeland te komen. Dit kan echter niet met zekerheid worden vastgesteld.

Het is niet bekend hoeveel bommen door welk toestel werden afgeworpen. Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat één bom was neergekomen en gedetoneerd. Blindgangers werden niet aangetroffen. Daarom wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 14 januari 1942 om 20.05 uur wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.4.2 14 januari 1942, Nieboerweg (Duindorp)

Uit een rapport van de LBD in inventaris 103 (zie bijlage 4, toegang 1165-01) blijkt dat op 14 januari 1942 omstreeks 22.15 uur één brisantbom was neergekomen in de Nieboerweg, ter hoogte van de Prinses Julianakerk. De bom is gedetoneerd. Er vielen geen doden of gewonden. In de omgeving was glasschade en schuilkelder nr. 26, gelegen aan de Nieboerweg, was ontzet. Blindgangers werden tot zover niet aangetroffen. Indien deze werden aangetroffen, werd dit gemeld in een proces-verbaal.

De schade naar aanleiding van het bombardement wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01). Het dossier bevat tevens een kaartje waarop de bominslag is aangeduid. Op een kwalitatieve luchtfoto van 15 maart 1943 is de krater niet meer heel duidelijk te zien.

Figuur 124: Luchtfoto d.d. 15 maart 1943. (Bron: NCAP). Uitsnede: kaartje met daarop de Prinses Juliakerk, de schuilkelder en de locatie van de bominslag. (Bron: Archief Bouw- en Woningtoezicht, inv. 359).

Zoals reeds bleek in paragraaf 4.4.1 waren in de avond en nacht van 14 op 15 januari 1942 verschillende bommenwerpers actief boven Nederland. Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) is niet gebleken welk toestel mogelijk een bom boven Den Haag afwierp. Aangezien uit het feitelijke bronnenmateriaal naar voren komt dat één bom is afgeworpen en gedetoneerd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

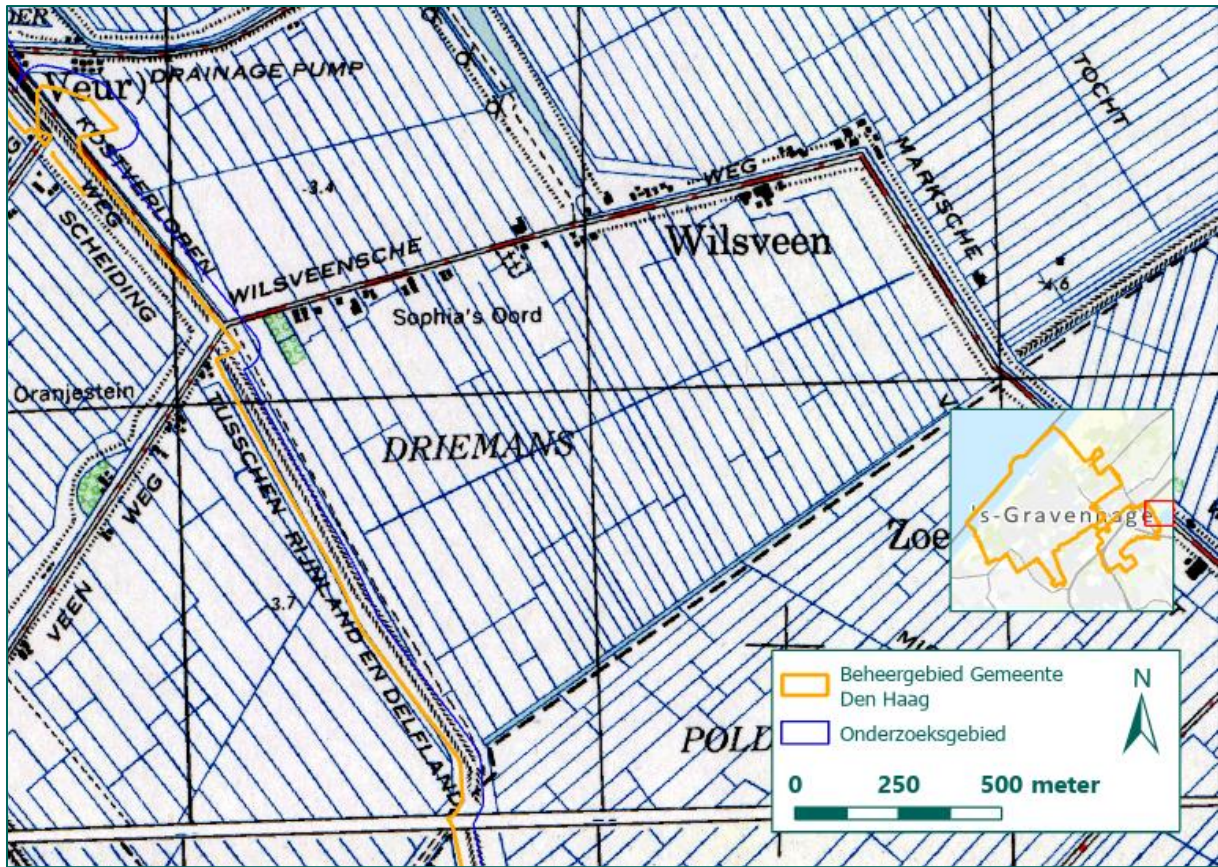
Naar aanleiding van de op 14 januari 1942 om 22.15 uur neergekomen bom, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De bom is gedetoneerd.

4.4.3 14 januari 1942, Wilsveen (Leidschendam)

Op 14 januari 1942 vond omstreeks 21.45 uur in het Wilsveen, een buurtschap in de gemeente Leidschendam, een bominslag plaats. Door de veldwachter en het hoofd van de LBD Leidschendam is ter plaatse een onderzoek ingesteld. Op bouwgrond was een krater geslagen en de kleigrond meters ver weggevoerd. Op ongeveer 200 à 250 meter van de inslag stond aan weerskanten een boerderij. Geen van de boerderijen had schade opgelopen. Op circa 15 meter van de krater bevond zich nog een kleine kuil in de grond, waarin mogelijk nog een blindganger was achtergebleven. Tussen 21.00 en 22.00 uur was het zeer druk met overvliegende vliegtuigen in de richting van Rotterdam. Dit blijkt uit inventaris 11213 van het gemeentearchief Leidschendam 1938-1989 (zie bijlage 4).

Zoals te zien in Figuur 125 ligt het buurtschap Wilsveen in een deel van de voormalige gemeente Leidschendam dat buiten de huidige gemeente Den Haag valt. Aan de hand van beschikbare luchtfoto's (zie bijlage 5) van 13 september 1944 is getracht de locatie van de bominslag te

achterhalen. Nabij de gemeentegrens van Den Haag werd geen krater of een verstoring, die mogelijk door een bom was veroorzaakt, waargenomen. Omdat de locatie van de bominslag niet kan worden vastgesteld, is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Figuur 125: Wilsveen op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Figuur 126: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: zie bijlage 5, Haagse Beeldbank).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 14 januari 1942 om 21.45 uur kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

4.4.4 15 januari 1942, Scheveningse Bosjes - Bankastraat

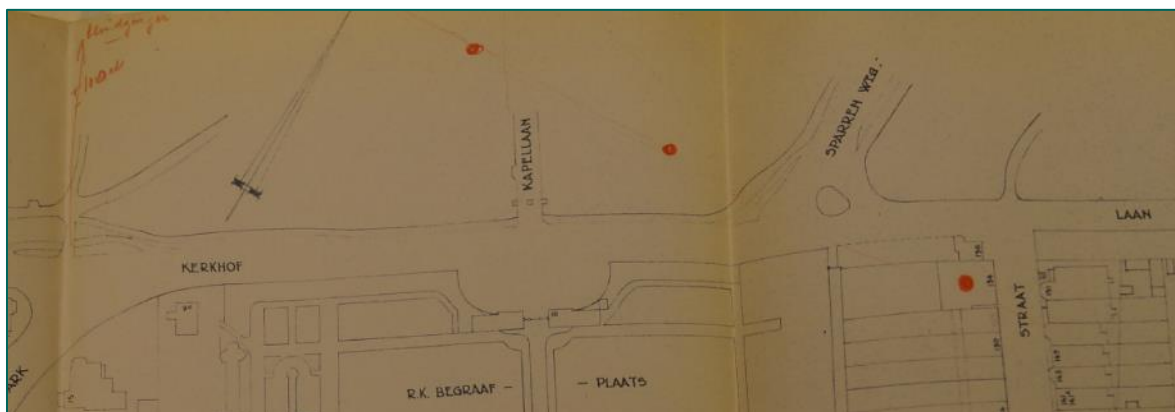
Op 15 januari 1942, omstreeks 23.05 uur, vond een bominslag plaats in de omgeving Bankastraat-Kerkhoflaan-Sparreweg. Door vermoedelijk één vliegtuig werden vijf brisantbommen en een aantal brandbommen afgeworpen. Eén brisantbom kwam neer op Bankastraat 134 en tenminste acht brandbommen in de Scheveningse Bosjes, op of nabij de Sparreweg. Er werden geen blindgangers aangetroffen. De omgeving was afgezocht door zeventien politieagenten en twaalf leden van de LBD. Wel werden nog vier kraters aangetroffen, veroorzaakt door brisantbommen, op ± 100 meter vanaf de Kerkhoflaan in de Scheveningse Bosjes, ongeveer ter hoogte van de R.K. Begraafplaats. Dit blijkt uit een rapport in inventaris 103 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

Uit een ander rapport van de LBD komt naar voren dat in de tuin van Ver-Huëllweg 2 (Hotel "de Bataaf") een brandbom was neergekomen en uitgebrand. In de omgeving waren nog vier brandbommen neergekomen. De brandbom in de tuin werd overgebracht naar de Feldgendarmerie (Duitse militaire politie).

De volgende dag, 16 januari 1942, werd vastgesteld dat in de omgeving van het huisje van de gemeentelantsoenen op de Sparreweg acht brandbommen waren neergekomen. Zes op de Sparreweg, één op het ruiterspad en één in het bos. Deze brandbommen werden eveneens aan de Feldgendarmerie overgedragen.

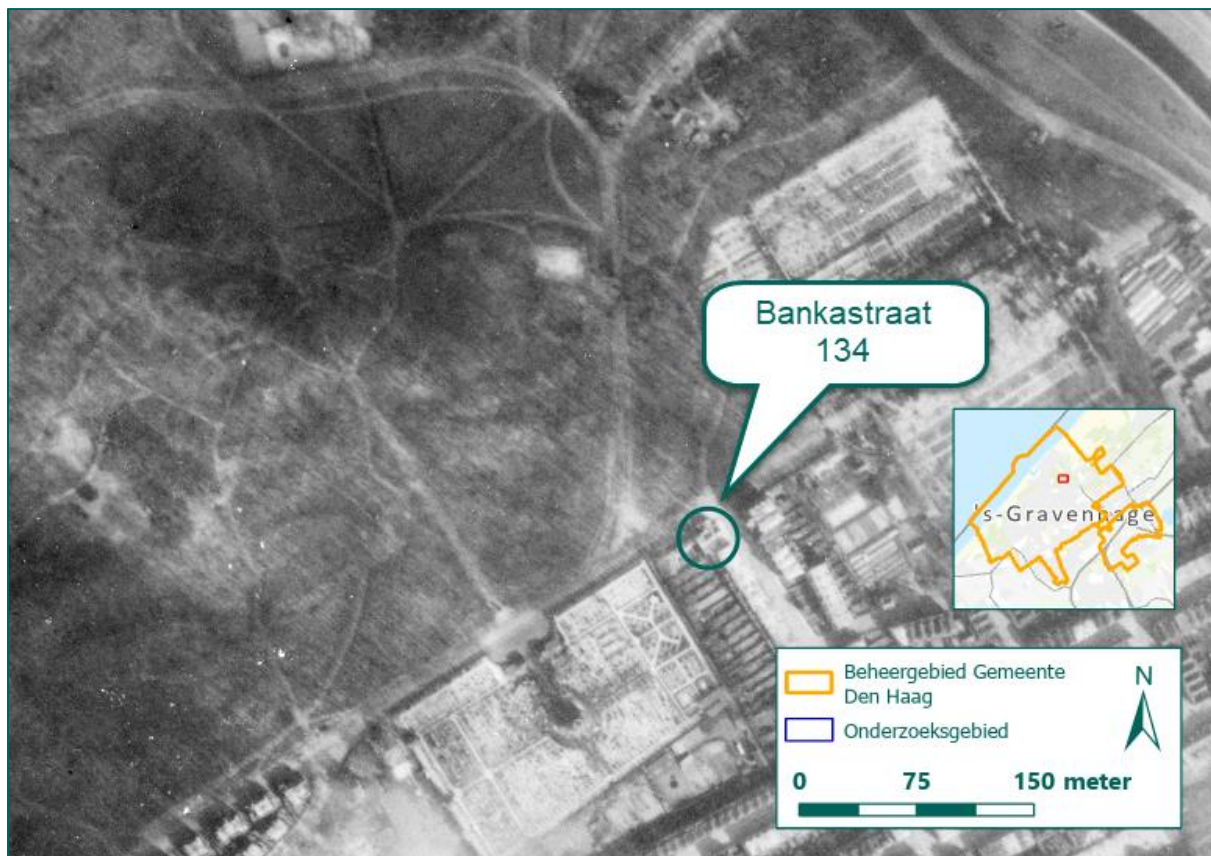
Tot slot kwam op 17 januari 1942 de melding dat in de Scheveningse Bosjes, ter hoogte van het Prinsevinkenspark, mogelijk nog een blindganger zou liggen. De vermoedelijk blindganger was afkomstig van het bombardement op 15 januari 1942. Door een Duitse luitenant van het *Sprengkommando* (munitieopruiming door Duitse leger) Rotterdam werd een onderzoek ingesteld. Na enig graafwerk bleek in de bodem op 2 meter diepte inderdaad nog een blindganger van 125 kg (250 lb.) te zijn achtergebleven. De bom is ter plaatse onschadelijk gemaakt door ze te laten detoneren. Dit wordt bevestigd in inventaris 6600 van de gemeentepolitie Den Haag (bijlage 4, toegang 0432-01). In totaal zijn in de Scheveningse Bosjes vijf kraters aangetroffen.

Het schadebeeld wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01). Verder bevat dit dossier een kaartje waarop drie kraters zijn ingetekend, de locatie van een blindganger valt net van de kaart. Het kaartje biedt daarom geen volledig beeld van het bombardement.

Figuur 127: Uitsnede kaartje met bominslagen en blindganger. (Bron: Haags Gemeentearchief, toegang 0666-01, inv. 359).

Aanvullend is bij NCAP (zie bijlage 5) een luchtfoto besteld. De eerstvolgende beschikbare luchtfoto dateert van 8 april 1942, drie maanden na het bombardement. Op de foto zijn de kraters niet (meer) goed te zien, enkel verstoringen.

Figuur 128: Luchtfoto d.d. 8 april 1942. (Bron: NCAP).

Uit het bronnenmateriaal is gebleken dat vijf kraters van brisantbommen en één blindganger van 250 lb. werden aangetroffen na het bombardement. Verder is bekend dat ook brandbommen zijn afgeworpen. Om te achterhalen welk toestel bommen afwierp boven Den Haag, zijn de ORB's van Bomber Command geraadpleegd (zie bijlage 6). Hieruit blijkt dat in de avond en nacht van 15 op 16 januari 1942 bommenwerpers waren uitgezonden naar Duitsland (Emden en Hamburg) en de vliegvelden Soesterberg en Schiphol.

Op basis van de informatie in de ORB's valt echter niet vast te stellen welk toestel een aanval uitvoerde in of bij Den Haag. Om die reden is beroep gedaan op de expertise van Wardocs (Hans Nauta, zie bijlage 15). Uit studie van diverse gegevens blijkt dat de volgende toestellen mogelijk het bombardement hebben uitgevoerd:

- 1) Een Blenheim bommenwerper van 82 Squadron, die vermist raakte. Het toestel was uitgezonden naar Schiphol en de aanvliegroute lag 2 tot 4 mijl ten zuiden van Katwijk. De bommenwerper had vier brisantbommen van 250 lb. en drie brandbommen van 25 lb. bij zich.

Op basis van de bommenlast valt dit toestel af.

- 2) Noodafworp door een Whitley bommenwerper van 51 Squadron. Het toestel wierp zijn bommen 'safe' boven Nederland af. Het toestel was uitgezonden naar Emden en had vier brisantbommen van 500 lb., twee van 250 lb. en honderdtwintig 4 lb. staafbrandbommen bij zich.

Aangezien de start- en landingstijd overeen komen met de andere bommenwerpers van het Squadron, is het aannemelijk dat dit toestel zich op de route naar Emden boven Noord-Nederland bevond.

3) Navigatie/oriëntatiefout door een Whitley bommenwerper van 77 Squadron.

De afwerptijd van het toestel, 22.05 uur Engelse tijd, komt exact overeen met de door de LBD gemelde tijd. Op dat moment was er tussen Engeland en het Duits bezette gebied één uur tijdsverschil. Volgens de piloten werd een bombardement uitgevoerd op vliegveld Texel, met één bom van 1.000 lb., drie van 500 lb., twee van 250 lb. en zestig 4 lb. staafbrandbommen. Er werd waargenomen dat brandbommen ontbrandden.

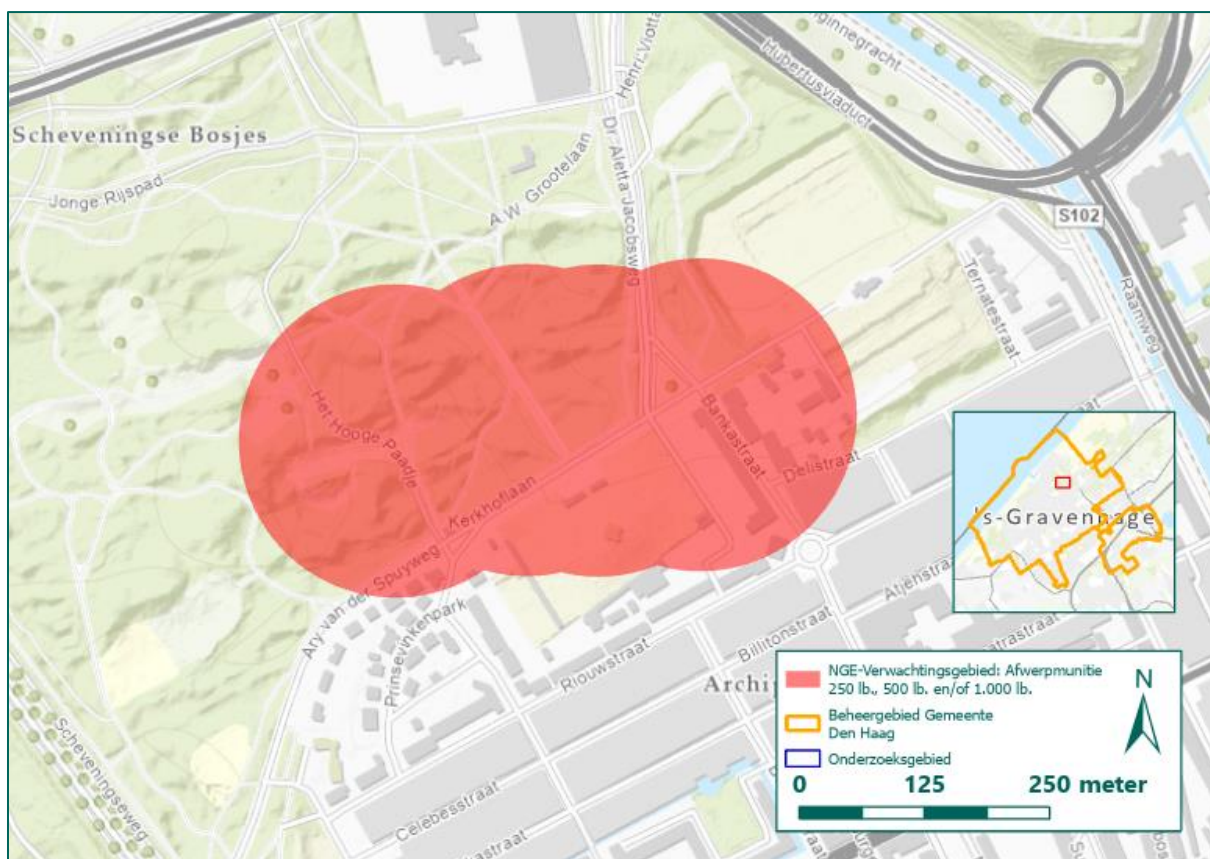
Dhr. Nauta vermoedt dat het toestel al op de heenvlucht naar Hamburg uit koers was geraakt; de piloten vonden namelijk geen herkenningspunten aan de Nederlandse kust en ook het doel in Hamburg kon niet worden geïdentificeerd. Andere piloten van het squadron rapporteerden echter helder en goed zicht boven Hamburg. Mogelijk werden de piloten nog meer op het verkeerde been gezet door het schijnvliegveld bij Ockenburg (zie hoofdstuk 7).

1745	0057	E/LT. DEAN identified enemy coast, but could not obtain a pin-point. After searching, HAMBURG was identified, and E/LT. DEAN set course for target, but was unable to identify this. Eventually an AIRFIELD at TEXEL was bombed, and several fires were started.
------	------	--

Figuur 129: Uitsnede uit ORB van 77 Squadron. (Bron: TNA, AIR 27/656).

Geconcludeerd wordt dat een Whitley bommenwerper van 77 Squadron zijn bommen in Den Haag had afgeworpen. Uit de informatie van de Haagse LBD blijkt dat zes brisantbommen (vijf kraters en één blindganger) en acht brandbommen waren neergekomen. Uit de ORB's komt naar voren dat de bommenwerper acht brisantbommen en zestig brandbommen vervoerde. Mogelijk zijn nog brisant- en brandbommen achtergebleven. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Het NGE-Verwachtingsgebied wordt afgebakend op basis van de *Nearest Neighbour*-methode: de onderlinge afstand tussen de inslagen en de locatie van de blindganger (bij benadering) op het kaartje uit het archief van Bouw- en Woningtoezicht wordt als basis genomen voor de afbakening. Rond de maximale afstand tussen twee kraters binnen het kraterpatroon, die 135 meter bedraagt, wordt een buffer van 18 meter toegevoegd ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid (10 meter) en de ondergrondse horizontale verplaatsing van een 1.000 lb. vliegtuigbom (8 meter). Het totale NGE-Verwachtingsgebied bedraagt derhalve 153 meter rond het hart van de bominslagen. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie van het kaliber 250, 500 en/of 1.000 lb. achtergebleven.

Figuur 130: NGE-Verwachtingsgebied n.a.v. een bombardement op 15 januari 1942. (Bron ondergrond: ESRI).

Binnen het CS-VROO zijn geen richtlijnen opgenomen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de inzet van 4 lb. staafbrandbommen. REASeuro heeft zelf wel richtlijnen opgesteld voor het afbakenen van een bombardement waarbij 4 lb. staafbrandbommen zijn ingezet. Om deze methode toe te kunnen passen is het echter van belang dat informatie betreffende het inslagenpatroon van deze brandbommen bekend is. Omdat nauwelijks bekend is waar brandbommen zijn ingeslagen, is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen voor de brandbommen.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 15 januari 1942 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk één tot twee brisantbommen van 250, 500 en/of 1.000 lb. kunnen zijn achtergebleven. Op basis van de summiere informatie uit het bronnenmateriaal is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van brandbommen.

4.4.5 28 januari 1942, Alexanderplein – Clingendael

In de nacht van 28 op 29 januari 1942 vond om 20.26 uur een bombardement plaats, waarbij bommen neerkwamen in de omgeving van het Alexanderplein, de hoek Wassenaarseweg-Van Alkemadelaan en op het landgoed Clingendael. Voor zover bekend werden door één vliegtuig elf brisantbommen afgeworpen, die op de volgende plaatsen terecht kwamen:

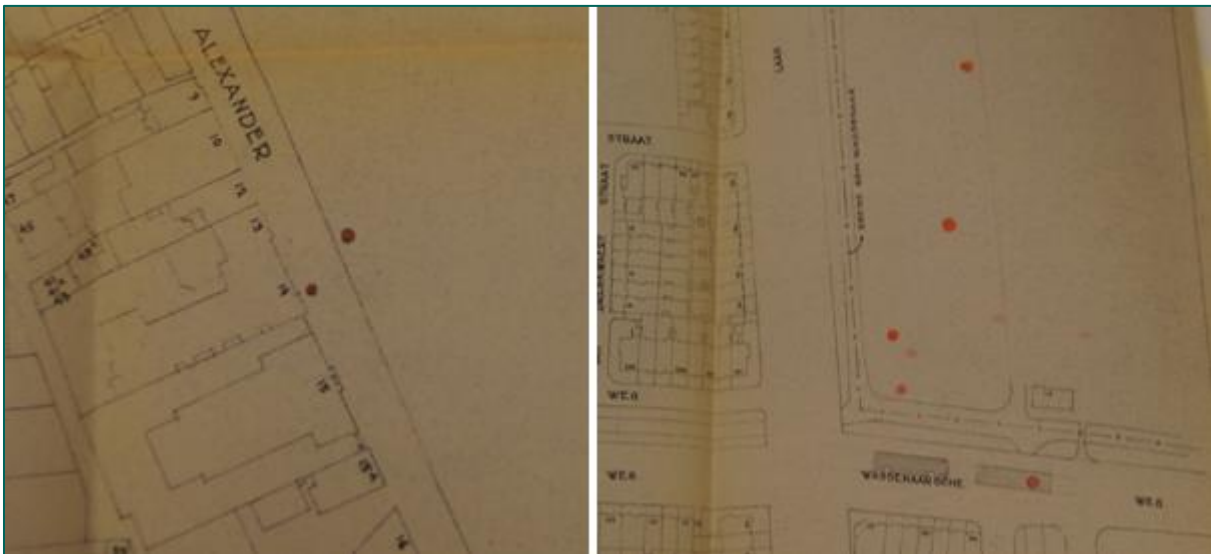
- Eén brisantbom in de rijweg voor Alexanderplein 14;
- Eén brisantbom op het Alexanderveld, naast de rijweg tegenover Alexanderplein 14;
- Eén brisantbom op de Wassenaarseweg, schuin voor nr. 1895, op de achterzijde van een loods;

- Acht brisantbommen op landgoed Clingendael, ten minste vier bommen kwamen aan de Alkemadelaan.

am 28.1.42, von 20.26 - 22.27 uhr, in den haag, fliegeralarm. 4 sprengbommen beider alkemadelaan.glasschaden an wohnhausern. 1 schuppen zerstoert. 2 sprengbommen auf alexanderplein . 1 schule beschaedigt. glasschaden an wohnhausern. 3 leichtverletzte.

Figuur 131: Melding van het neerkomen van vier bommen aan de Alkemadelaan en twee bommen op het Alexanderplein. (Bron: BaBL NS 1/581)

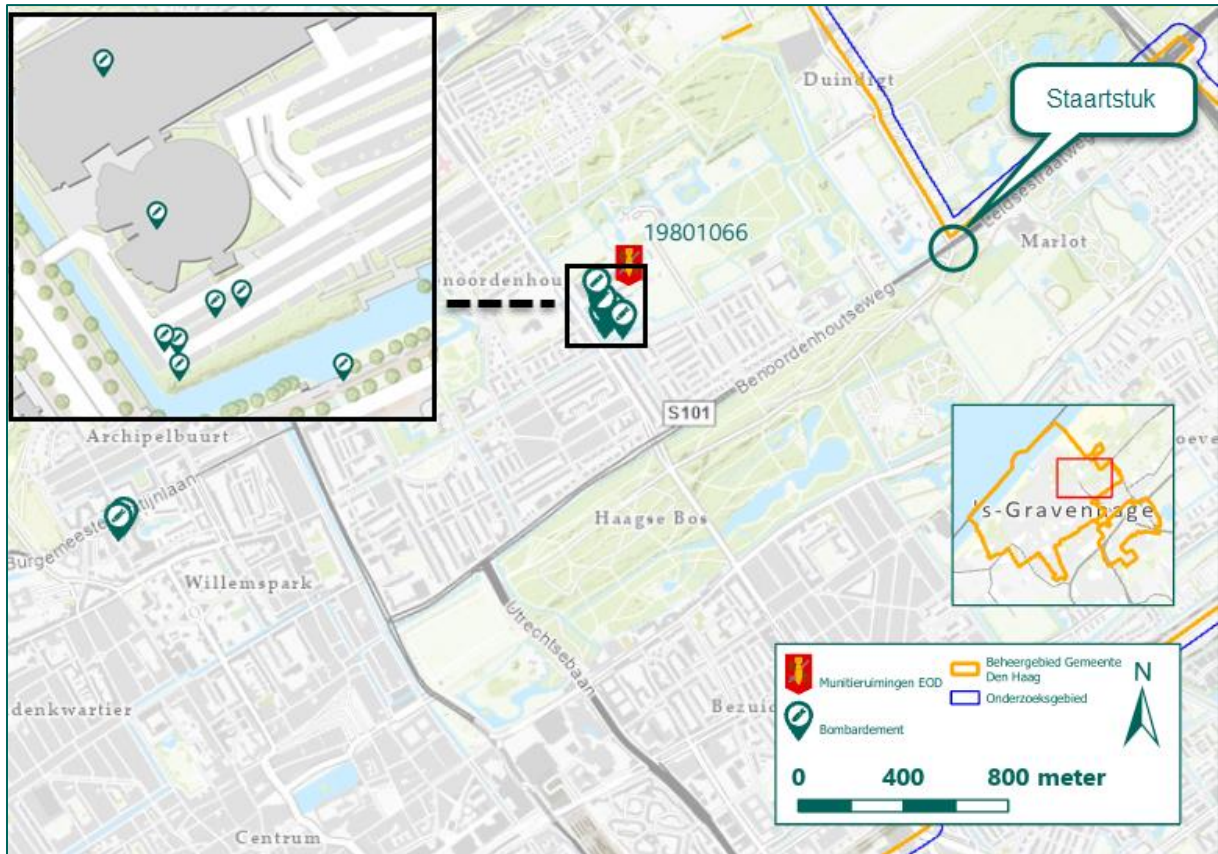
Het bombardement wordt ook vermeld in inventaris 1548 van het gemeentebestuur Den Haag 1937-1942 (zie bijlage 4, toegang 0610-01) en dossier 279c van het NIOD (bijlage 4, toegang 249). De schade naar aanleiding van het bombardement wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01). Het dossier bevat tevens een kaartje waarop de bominslagen zijn ingetekend.

Figuur 132: Kaartjes met bominslagen. (Bron: Haags Gemeentearchief, toegang 0666-01, inv. 359).

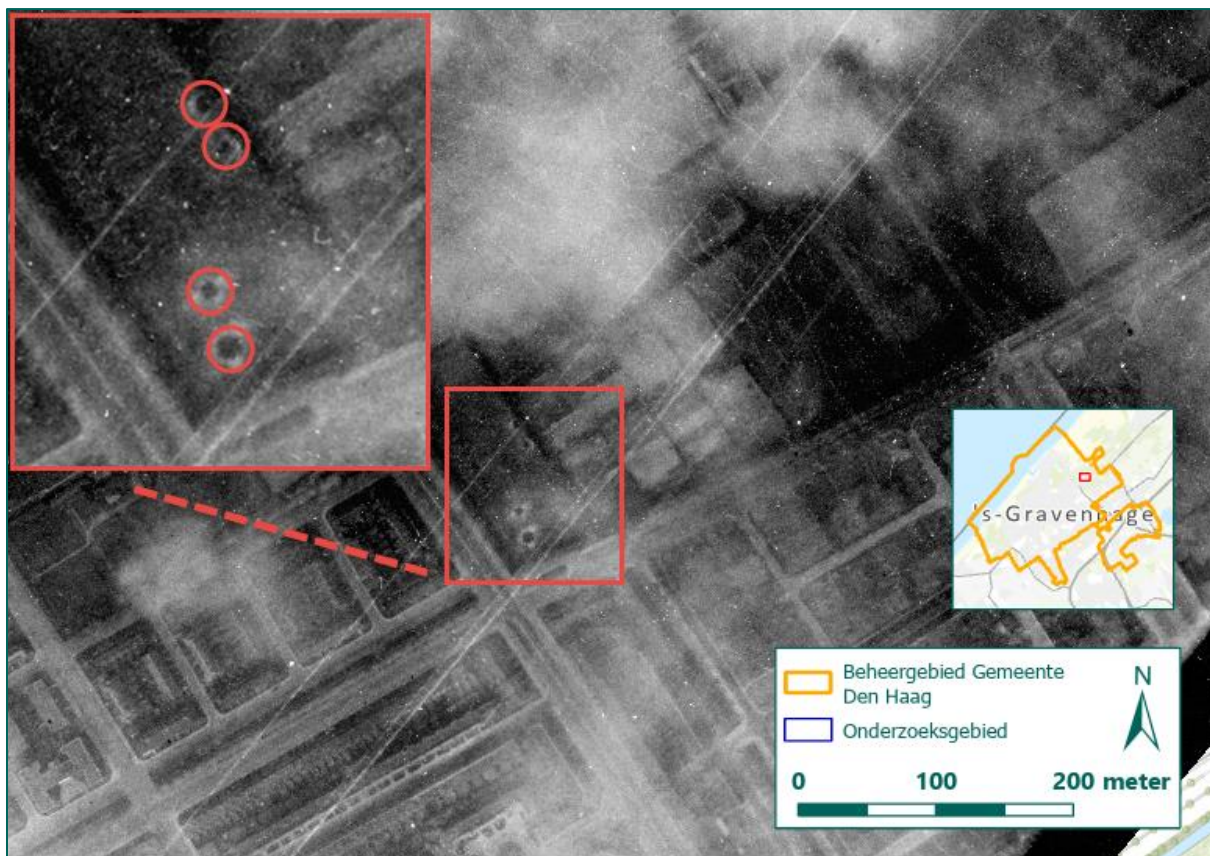
In de omgeving was er veel glasschade ontstaan. Blindgangers werden niet aangetroffen. Op de Leidsestraatweg, hoek Waalsdorperlaan, werd een staartstuk van een brisantbom gevonden. Dit wordt gemeld in een rapport in inventaris 103 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

Uit de NGE-Verwachtingskaart gemeente Wassenaar blijkt dat in de jaren 1980 een nieuw kantoor werd gebouwd op het gebombardeerde terrein. Tijdens werkzaamheden werd in 1980 een lege 250 lb. Target Indicator (T.I.) gevonden, mogelijk afkomstig uit hetzelfde vliegtuig als het vliegtuig dat het bombardement uitvoerde. Dit blijkt uit de munitieruimrapportages van de EODD (zie bijlage 10; MORA 19801066). De locaties van de bominslagen op de kaartjes, het staartstuk en van de gevonden 250 lb. T.I. zijn op de kaart gezet:

Figuur 133: Locaties bominslagen, startstuk en de geruimde 250 lb. T.I. (Bron ondergrond: ESRI).

Ter aanvulling is de eerst beschikbare luchtfoto besteld van na het bombardement. De foto dateert van 29 maart 1942. Het grootste deel van het getroffen gebied is verhuld door een wolkendek. Desalniettemin zijn meerdere bomkraters zichtbaar. Aan de hand van deze luchtfoto kunnen vier bomkraters met grotere nauwkeurigheid op de kaart worden gezet.

Figuur 134: Uitsnede luchtfoto 29 maart 1942, met bomkraters van 28 januari 1942. (Bron: NCAP).

De ORB's van Bomber Command zijn geanalyseerd, om te achterhalen welk toestel verantwoordelijk was voor het bombardement. Die nacht werden verschillende toestellen uitgezonden naar Duitsland, Frankrijk en Nederland. In Nederland vormden Rotterdam en de vliegvelden Schiphol, Leeuwarden en Soesterberg het doel. Hieruit blijkt dat een groep Whitley bommenwerpers van 4 Group die avond tussen 19.00 en 0.00 uur (Nederlandse tijd) Rotterdam bombardeerde. Verschillende vliegtuigen maakten melding van navigatieproblemen, maar claimden desalniettemin Rotterdam te hebben gebombardeerd van hoogten variërend tussen drie en vijf kilometer. Vermoedelijk is sprake van een vergissingsbombardement. Het is echter niet bekend welk toestel precies bommen boven Den Haag en Wassenaar had afgeworpen.

Een Whitley bommenwerper, zoals uitgezonden naar Rotterdam, kan tot veertien bommen van 250 lb. bij zich hebben. Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal blijkt dat twee bommen neerkwamen in Den Haag en negen bij en op landgoed Clingendael. Daarnaast is één 250 lb. T.I. bom geruimd achter het ANWB-kantoor. Deze bom is vermoedelijk gerelateerd aan dit bombardement. Het toestel dat het bombardement uitvoerde, moet een bommenlast van minstens negen brisantbommen met zich hebben meegedragen. Omdat niet bekend is hoeveel bommen precies zijn afgeworpen, kan niet worden uitgesloten dat nog een of meerdere blindgangers zijn achtergebleven.

De locaties van de bominslagen zijn met geringe nauwkeurigheid vast te stellen. Een schematische kaart van de LBD geeft de locaties van alle bominslagen weer, maar met grote cartografische onnauwkeurigheid. Op een luchtfoto van 29 maart 1942 zijn slechts vier kraters zichtbaar. De overige locaties waar zich bomkraters bevonden, zijn bedekt met bewolking.

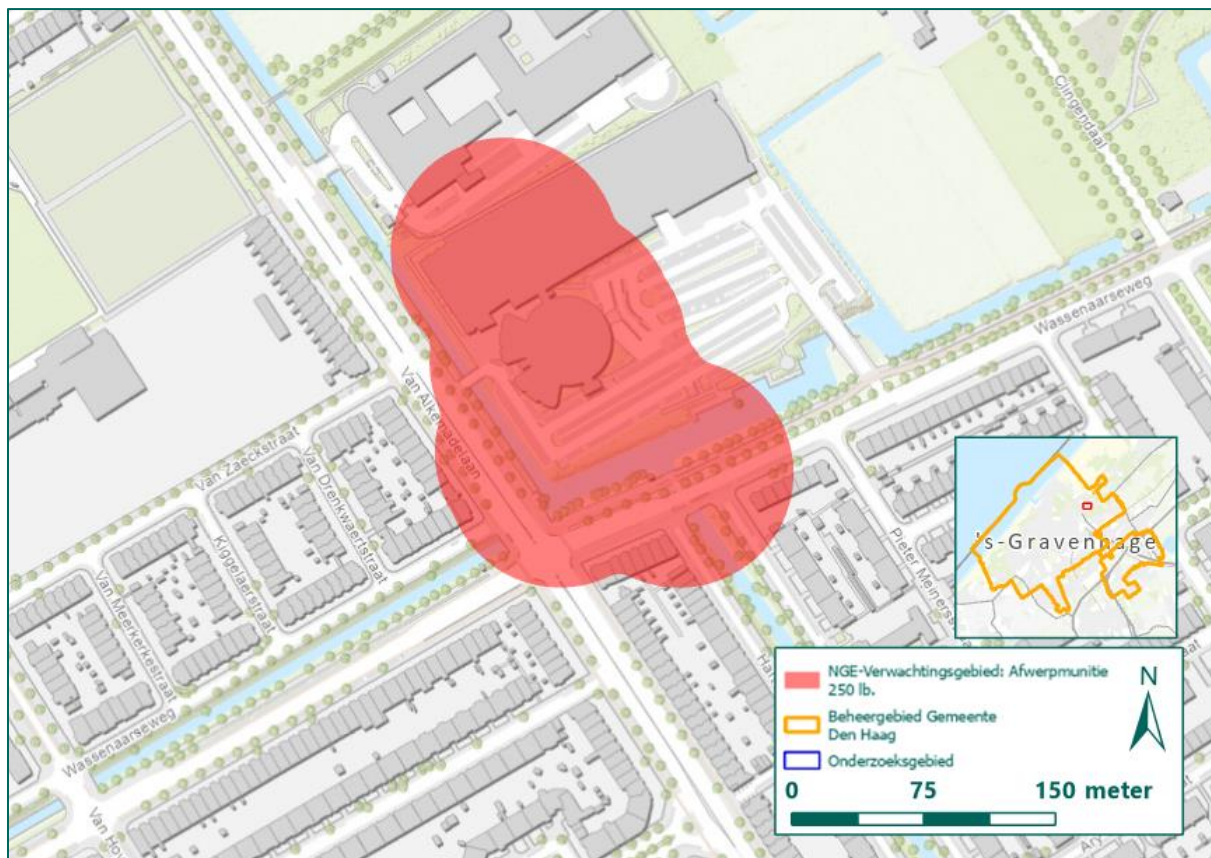
Naar aanleiding van het bombardement van 28 januari 1942 wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarbinnen één of twee blindgangers van afwerpmunitie kunnen zijn achtergebleven. Het meest aannemelijke kaliber is 250 lb. Omdat geen specifieke vliegrichting of lineair patroon is waar te nemen, is gekozen om het NGE-Verwachtingsgebied vast te stellen op basis van de 'Nearest-Neighbour'-methode. Hierin wordt de maximale afstand tussen twee opeenvolgende inslagen binnen het inslagenpatroon bepaald aan de hand van de luchtfoto van 29 maart 1942. De locatie van de munitieruiming wordt niet gebruikt om de maximale afstand tussen twee opeenvolgende kraters te bepalen. Reden hiervoor is het feit dat de ruiming slechts een indicatieve locatieaanduiding geeft. De grootste opeenvolgende afstand tussen twee kraters is 52 meter, zie hiervoor onderstaand figuur.

Figuur 135: Uitsnede luchtfoto d.d. 29 maart 1942 met daarop de maximale afstand tussen twee opeenvolgende inslagen zijn weergegeven. (Bron: NCAP).

Deze afstand dient verder vermeerderd te worden met de ondergrondse horizontale verplaatsing (6 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid (5 meter⁴⁶). Deze buffer van 65 meter wordt om alle inslagen geprojecteerd om tot het NGE-Verwachtingsgebied te komen.

⁴⁶ De Cartografische onnauwkeurigheid van deze luchtfoto is relatief groot vanwege de schaal en kwaliteit van de luchtfoto en het gebruik van kaartmateriaal. Tevens zijn weinig referentiepunten te zetten vanwege het hoge verschil tussen de oorlogse situatie en de huidige situatie. Ter plaatse van het kruispunt Alkemadelaan - Wassenaarseweg kan de onnauwkeurigheid naar 5 meter worden teruggebracht, omdat dit kruispunt nog altijd bestaat.

Figuur 136: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 28 januari 1942. (Bron ondergrond: ESRI).

De twee bommen op en nabij het Alexanderveld kwamen neer in dichtbevolkt gebied. Het is onduidelijk waarom deze bommen op een grote afstand van de overig cluster bommen terecht zijn gekomen. Mogelijk betreffen dit afzwaaiers, dan wel bommen die hebben klemgezeten in het toestel en om die reden later zijn afgeworpen. Omdat geen aanwijzingen zijn aangetroffen dat naast deze twee bommen nog meer bommen zijn neergekomen nabij het Alexanderveld, wordt hier geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Diezelfde nacht kwamen om 20.47 uur, 21 minuten na de eerste elf bominslagen, nog twee brisantbommen neer op een tuinderij aan de Laan van Meerdervoort, ongeveer 300 meter uit de Kijkduinsestraat en 300 meter uit de Laan van Meerdervoort. Deze bommen waren vermoedelijk afgeworpen door één vliegtuig. In een tuintje werd een krater aangetroffen en een op een ander tuintje staand schuurtje was volledig verwoest. Bij onderzoek werden geen blindgangers aangetroffen. Dit blijkt eveneens uit een rapport in inventaris 103 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Gezien de verstreken tijd is het niet aannemelijk dat de bommen in Loosduinen verband houden met de bij het Alexanderplein en landgoed Clingendael neergekomen bommen.

Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) is niet gebleken welk toestel verantwoordelijk was voor de bominslagen in Loosduinen. In het feitelijke bronnenmateriaal worden twee bommen gemeld, die zijn gedetoneerd. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de bombardementen op 28 januari 1942 wordt nabij landgoed Clingendael een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van het kaliber 250 lb. is

achtergebleven. Voor de in de omgeving van het Alexanderveld neergekomen bommen is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Naar aanleiding van nog twee neergekomen brisantbommen in Loosduinen wordt eveneens geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.4.6 10 april 1942, Laan van Meerdervoort

Op 10 april 1942 volgde omstreeks 23.20 uur de melding dat brandbommen waren neergekomen in de Godetiaweg, aan het einde van de Laan van Meerdervoort. Enkele huizen in de Verdistraat en het flatgebouw Meer en Bos waren getroffen door brandbommen. De brandweer was bezig met het blussen van zolders. Ter plaatse werden kraters van nog geen meter middellijn gedicht en de resten van brandbommen verwijderd. In de Verdistraat werden drie kraters gedicht en in de Laan van Meerdervoort vijf.

In een proces-verbaal van de LBD wordt aanvullend gemeld dat ongeveer twintig fosforbrandbommen waren afgeworpen. Er is schade aan een tuinschuur aan het Nieuwe Slag. In de Verdistraat zijn de woonhuizen 22, 23, 51, 55, 65 en 69 zwaar beschadigd door brand. De woningen Laan van Meerdervoort 1159 en 1163 waren uitgebrand. Aan de Godetiaweg waren de woonhuizen 8, 10 en 16 zwaar beschadigd. Tot zover waren 25 uitgebrande brandbommen aangetroffen. Een deel van de overblijfselen was door de Duitse Wehrmacht afgevoerd.

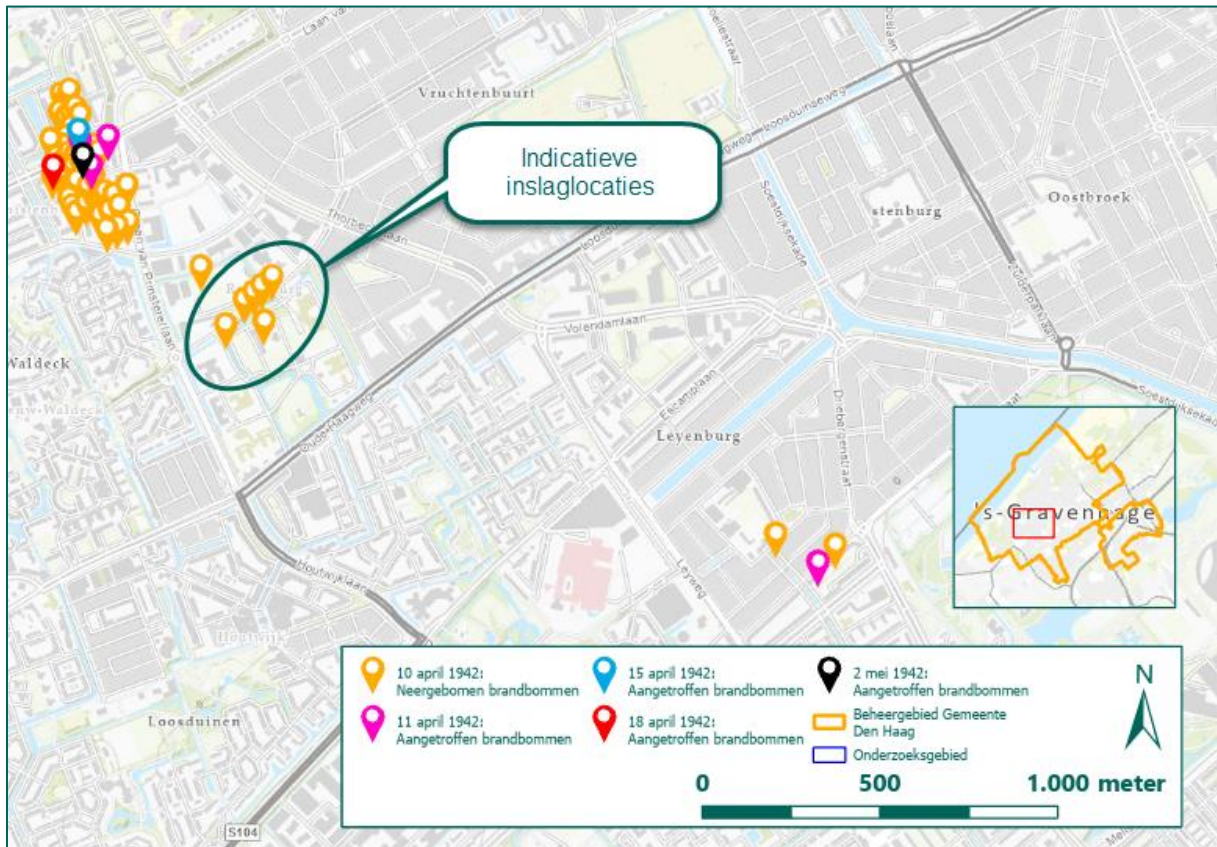
Uit een ander proces-verbaal van de LBD blijkt dat omstreeks 23.00 uur een vliegtuig overvloog. Kort nadien hoorde de bewoner van Vreeswijkstraat 162 een klap tegen de daklijst. In een achter de woning gelegen volkstuintje, op circa 30 meter van de woning, werd een kleine brand waargenomen. In een nader onderzoek werd vastgesteld dat in het tuintje een gat van circa 20 cm was ontstaan, terwijl een fosforgeur werd geroken. Verder bleek dat in een plantsoen voor Maartensdijklaan 13 nog een brandbom was neergekomen, die was uitgebrand.

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01) bevat een overzicht van de schade die was ontstaan door de brandbommen die omstreeks 23.15 uur waren neergekomen. Het dossier bevat een kaartje waarop 42 inslagen zijn ingetekend. De inslagen van zes brandbommen, waarvan vijf in tuinen en één in de Stichting Oud Rozenburg, staan wel tekstueel aangegeven op het kaartje maar zijn niet ingetekend.

Uit proces-verbalen en rapporten van de LBD komt naar voren dat de dagen nadien nog brandbommen werden aangetroffen of inslagen gemeld, die op 10 april 1942 waren neergekomen:

- 11 april 1942. In de tuin van Laan van Meerdervoort 1218 werd een inslag van een vermoedelijke brandbom onderzocht. Een brandbom werd niet gevonden, wel brandstichtend materiaal dat vermoedelijk afkomstig was van een brandbom.
- 11 april 1942. In tuinen aan de Verdistraat waren nog een elftal brandbommen.
- Nog op 11 april 1942 kwam de melding dat ook in een betonnen visvijvertje, gelegen achter de Vreeswijkerstraat een brandbom was neegekomen.
- Op 12 april 1942 betrapte een politieagent enkele jongens die een brandbom aan het uitgraven waren op een open veld aan de Troubadourstraat, tussen de Laan van Meerdervoort en de Verdistraat. De brandbom is uitgegraven en onschadelijk gemaakt (laten uitbranden).
- Vijf dagen na het bombardement werd ter hoogte van de Laan van Meerdervoort 1214 tussen de tramrails een deel van een huls van vermoedelijk een brandbom aangetroffen.
- Op 18 april 1942 werd gemeld dat in de Verdistraat 73 een niet-ontbrande brandbom was aangetroffen. Dit was reeds de tweede bom die onder de bergplaats van de woning was gevonden.
- Tot slot werd op 2 mei 1942 was nog een niet-ontbrande brandbom opgegraven in het perceel Verdistraat 51.

Onderstaand figuur geeft een totaaloverzicht van de inslagen en de later aangetroffen brandbommen:

Figuur 137: Totaaloverzicht inslagen op 10 april 1942 en later aangetroffen brandbommen. (Bron ondergrond: ESRI).

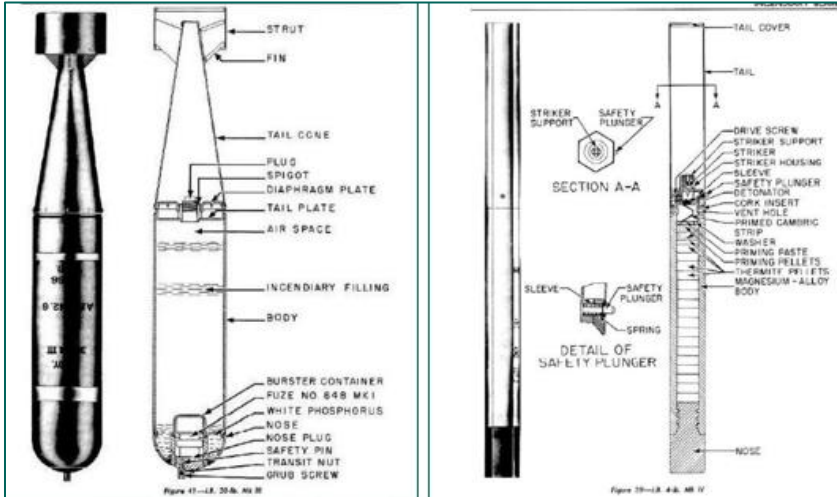
Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) blijkt dat in de avond van 10 op 11 april 1942 verschillende bommenwerpers van Bomber Command waren uitgestuurd naar doelen in Duitsland en Frankrijk, ook de vliegvelden Soesterberg en Schiphol waren een doelwit. Eén Wellington bommenwerper van 419 Squadron (3 Group) claimde een vliegveld in Nederland, vermoedelijk Schiphol, te hebben aangevallen met 72 brandbommen van 30 lb. Door de piloten werden branden waargenomen. Vermoedelijk wierp het toestel zijn bommen af op Den Haag. De omschrijvingen uit de rapporten en processen verbaal van de LBD (fosforrubber, hulzen) doen sterk vermoeden dat het om 30 lb. bommen gaat.

TIME		DETAILS OF SORTIE OR FLIGHT
Up	Down	
21.54	00.20	Target 33321. Rear guns W/S. Bomb load, 72 x 30-lb. incendiaries. Attacked an aerodrome in HOLLAND. Flare path seen but not pin-pointed. Bursts seen and fires started still visible one half hour from target. Fires spreading as though in buildings.

Figuur 138: Uitsnede van ORB van 419 Squadron. (Bron: TNA, AIR 27/1822).

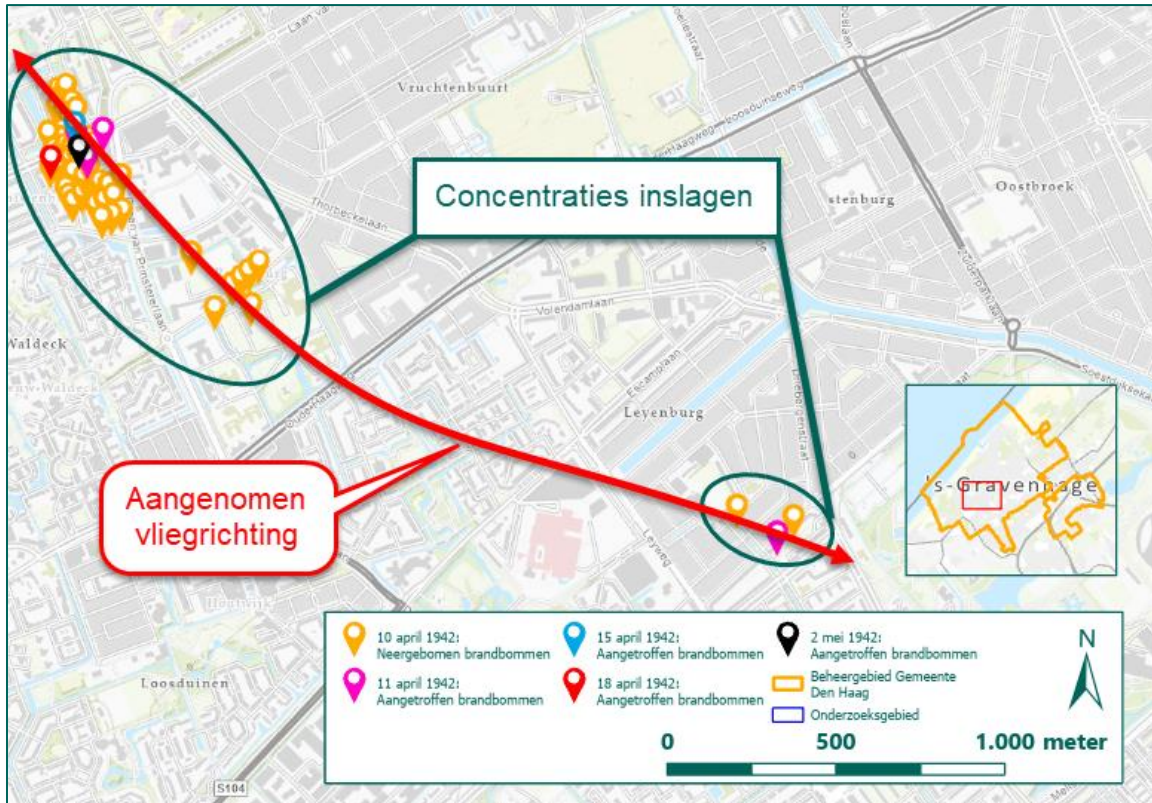
Mogelijk zijn als gevolg van het bombardement nog brandbommen achtergebleven. Door het toestel werden 72 brandbommen afgeworpen. Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat een 65-tal brandbommen waren aangetroffen. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Het CS-VROO biedt geen richtlijn voor de afbakening van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van 30 lb. brandbommen. Vanwege de verschillen in vorm tussen een 30 lb. brandbom en een 4 lb. staafbrandbom, kan het NGE-Verwachtingsgebied ook niet worden afgebakend conform de afbakeningswijze voor 4 lb. staafbrandbommen die is beschreven in paragraaf .

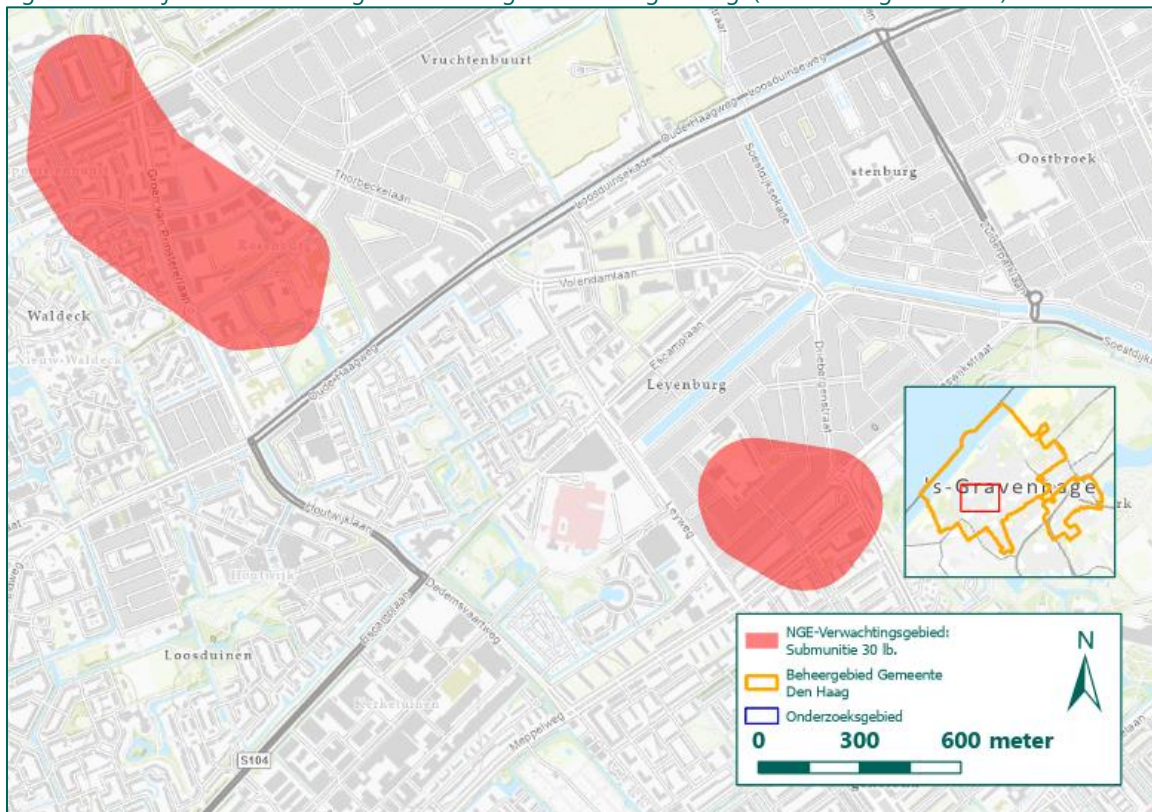

Figuur 139: Vergelijking 30 lb. brandbom (links) en 4 lb. staafbrandbom (rechts). (Bron: REASeuro-database).

Om die reden wordt situationeel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De precieze vliegrichting van het toestel is niet bekend. Op basis van het inslagenpatroon is bepaald dat het toestel van zuidoost naar noordwest, of omgekeerd, heeft gevlogen en daarbij een flauwe bocht maakte. Twee concentraties van inslagen kunnen worden vastgesteld op basis van het bronnenmateriaal. Om elke concentratie wordt een buffer genomen, waarbij de spreiding in de lengte (met de vliegrichting mee) groter is dan de breedte. De buffer bedraagt 120 meter in het geval van de grootste cluster en 170 meter in het geval van de kleinere cluster. De afstanden zijn gebaseerd op de maximale afstand tussen twee inslagen binnen elke concentratie. In de NGE-Verwachtingsgebieden kunnen 30 lb. brandbommen zijn achtergebleven.

Figuur 140: Projectie van de inslagen en de aangenomen vliegrichting. (Bron ondergrond: ESRI).

Figuur 141: NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van het bombardement op 10 april 1942. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 10 april 1942 zijn twee NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van 30 lb. brandbommen is achtergebleven.

4.4.7 20 mei 1942, Laan van Meerdervoort, Palestrinaweg en omgeving Loosduinen

Op 20 mei 1942 vond omstreeks 0.30 uur een bombardement plaats in Loosduinen. Bommen kwamen neer op Laan van Meerdervoort, Palestrinaweg, in de tuinen van de zogenaamde Geest, Burgemeester van der Veldestraat, Stationsweg, Emmastraat en in de plantsoenen aan de Emmastraat. Vermoedelijk waren twee vliegtuigen actief. Er werden minstens 40 brandbommen afgeworpen. In de Burgemeester van der Veldestraat 4 viel op een betonnen achterbalkon een brandbom. Een niet-gesprongen projectiel werd aangetroffen in de Burgermeester van der Veldestraat voor nr. 15. Het onderzoek naar de in de tuinen in de Geest neergekomen en niet-gesprongen bommen was nog niet afgerond. Tot zover werden twintig uitgebrande brandbommen aangetroffen. Een deel van de overblijfselen en het niet-gesprongen projectiel werden gedeponereerd aan het politiebureau in de Willem III-straat. Dit blijkt uit een procesverbaal van de LBD in inventaris 103 (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

Uit een ander procesverbaal van de LBD komt naar voren dat minstens 45 brandbommen werden afgeworpen. Tevens bevat het document een uitgebreid overzicht van locaties waar brandbommen waren neergekomen en schade was ontstaan:

- 1 op een betonnen achterbalkon, Burgemeester van der Veldestraat 4;
- 1 in de tuin achter de R.K. meisjesschool;
- 4 in de tuin van F. van der Gaag, wonende Haagweg 5 (Oude Haagweg);
- 3 in de tuin van A. de Bruin, wonende Prins Hendrikstraat 52 (Symfoniestraat);
- Verschillende brandbommen in de tuin van weduwe A.H. Hendriks, wonende Emmastraat 115a (Loosduinse Hoofdstraat);
- Verschillende brandbommen in de tuin van J. van Dijk, wonende Kijkduinsestraat 52;
- Veel schade in de tuin van Lelyveld, wonende Haagweg 587, onder andere aan een warehouse. Ook viel hier een bom op een groentenschuit;
- Schade in de tuin van Valentijn, wonende Gevers Deynootstraat 181a (Buitentuinen).

Het totale aantal bommen viel niet vast te stellen, aangezien verschillende bommen in de moerasbodem tot diep onder de waterspiegel waren weggezonden. Het totaal aantal niet-gesprongen bommen dat werd aangetroffen bedroeg vijftien. Deze bommen werden afgeleverd op het politiebureau. Verder werden 43 ontbrande bommen geregistreerd.

Daags na het bombardement werden in de tuin van J. Valentijn (Gevers Deynootstraat 181) nog acht uitgebrande brandbommen aangetroffen, zes in de tuin van T.E.J. Lelieveld (Haagweg 743) en tien uit twee tuinen aan de Laan van Meerdervoort bij Meer en Bos. Op 27 mei 1942 werd nog een niet-ontbrande brandbom gevonden op het dak van de woning Burgemeester Waldeckstraat 29. Alle aangetroffen brandbommen werden overgebracht naar het politiebureau. Tot slot werd een paar maanden later, op 24 augustus 1942, een brandbom opgebaggerd uit het water langs de Burgemeester Hovylaan. Er werd vermoed dat de brandbom afkomstig was van het bombardement op 20 mei 1942.

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01) bevestigt de schade die is ontstaan als gevolg van het bombardement:

Burgemeester Hovylaan (L.) 3	dienstwoning "Berkendael"	beschadiging goot
" " 6/8	St. Leonardusgesticht en school	" dak en goot
Burgemeester v.d. Veldestraat (L.) 2 } 4 }	Benedenwoning Bovenwoning	Schade aan balkon, glas en schilderwerk
Rijkhuisscheestraat (L.) 52	Tuinderswoning c.a.	Schade aan overstekend pannendak, dak schuur goot warenhuis, rioleering, lijsten, ruiten, verwarmingsleidingen en ketel
Haagweg (L.) 3	Tuinderswoning c.a.	Glasschade in tuin
Gevers Deynootstraat (L.) 179	"	Glasschade en schade aan goten warenhuizen, kassen, serre's, leidingen en dak ketel- huis
" 181a	"	Glasschade aan woning en broeikassen
" 204	"	Glasschade in tuin en schade aan warenhui- zen, lijsten, goten, verwarmingsleidingen
na bij en achter perceel Gevers Dey- nootstraat (L.) no. 204	tuin, kad. bekend sectie H (L.) no. 153	Glasschade en schade aan lijsten en riet- matten

Figuur 142: Uittreksel uit schaderapport naar aanleiding van het bombardement op 20 mei 1942. (Bron: bijlage 4, toegang 1165-01, inv. 359).

Om te achterhalen welk toestel verantwoordelijk was voor het afwerpen van de brandbommen boven Loosduinen zijn de ORB's van Bomber Command geraadpleegd. Uit de *Night Raid Sheets* blijkt dat een Wellington bommenwerper van 1 Group in de nacht van 19 op 20 mei 1942 om 0.23 uur het schijnvliegveld Ockenburg bombardeerde met 750 x 4 lb. staafbrandbommen vanaf 9.000 voet hoogte. Zoals blijkt uit de verslagen van de LBD, waren de bommen neergekomen op Loosduinen.

Mogelijk zijn nog brandbommen achtergebleven. Er zijn echter slechts enkele concrete locaties bekend waar brandbommen zijn neergekomen. In de meeste gevallen wordt verwezen naar tuinen in de Geest en wordt enkel het adres van de eigenaar opgegeven. Op basis van deze summiere informatie kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

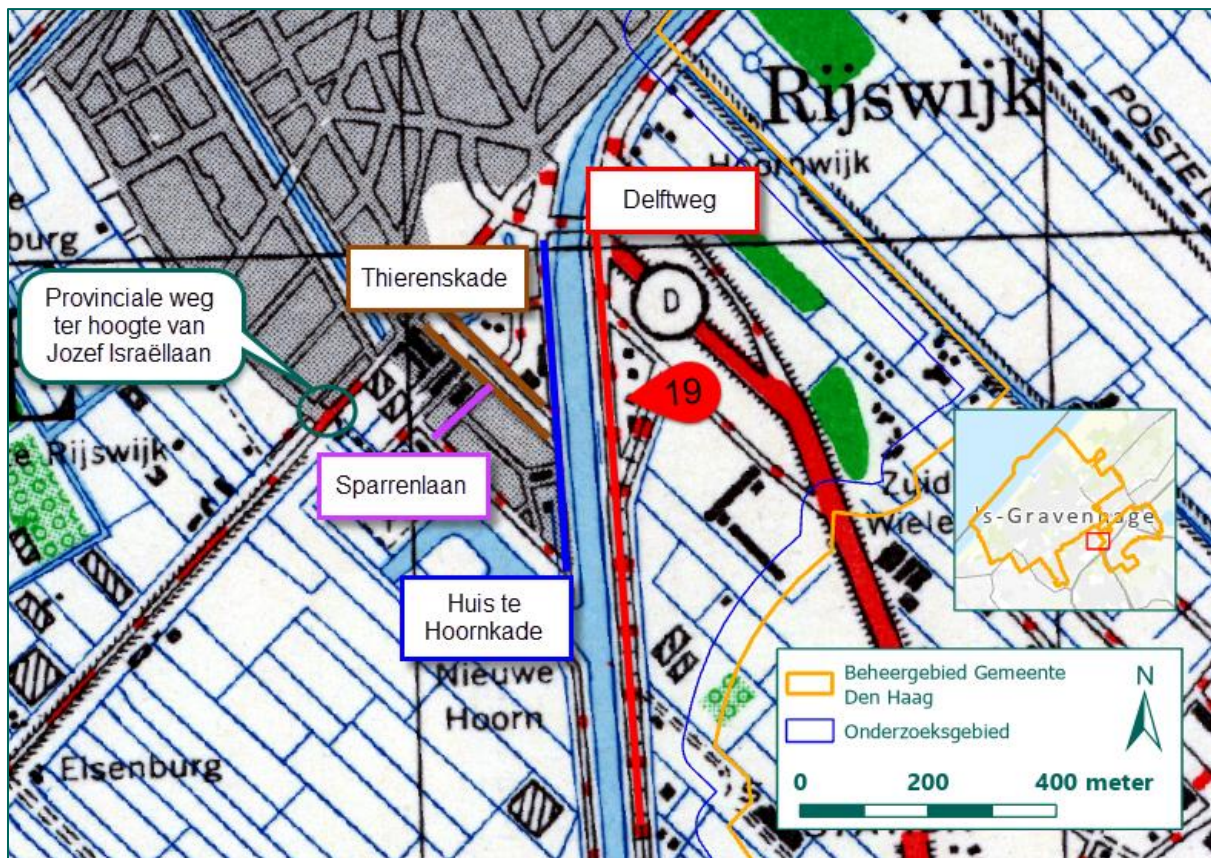
Conclusie

Naar aanleiding van de op 20 mei 1942 neergekomen brandbommen is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

4.4.8 1/2 juni 1942, Rijswijk

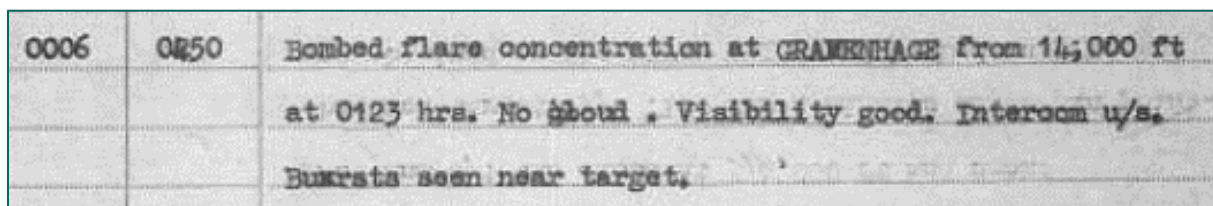
Inventaris 1264 van het archief gemeente Rijswijk 1918-1945 (zie bijlage 4) bevat een opgave van percelen die in de nacht van 1 op 2 juni 1942 werden beschadigd. Die nacht waren twee brisantbommen en meerdere brandbommen in Rijswijk neergekomen. Er was schade in de Thierenskade, Elzenlaan, Huis te Hoornkade, Lijsterbeslaan, Sparrelaan en Delftweg. Eén brisantbom, die in een weiland neer kwam, richtte geen schade aan. De andere brisantbom kwam neer in het terrein bij perceel Delftweg 19. Door de brandbommen was geringe schade toegebracht aan het wegdek van de provinciale weg Rijswijk – Hoek van Holland, ter hoogte van de Jozef Israëlslaan.

In Figuur 143 zijn de locaties uit het archiefstuk weergegeven op de geallieerde stafkaart:

Figuur 143: Locaties op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Uit een ORB van Bomber Command (zie bijlage 6) blijkt dat een Wellington bommenwerper van 1 Group die nacht een aanval zou hebben uitgevoerd met 810 x 4 lb. staafbrandbommen op zoeklicht en een luchtafweerstelling in of bij Den Haag. Deze bommenlast komt niet overeen met de archiefmelding uit het gemeentearchief van Rijswijk; hierin is namelijk ook sprake van brisantbommen. Uit de squadroninformatie komt naar voren dat een Wellington bommenwerper van 301 Squadron een concentratie van lichtfakkels had aangevallen in Den Haag. Door de piloten werden inslagen naast het doel waargenomen.

Figuur 144: Uitsnede uit een ORB van 301 Squadron. (Bron: TNA, AIR 27-1660).

Mogelijk werd een Duitse opstelling bij vliegveld Ypenburg aangevallen. Zoals blijkt uit Figuur 143 was schade ontstaan in een deel van Rijswijk dat buiten het beheergebied van de gemeente Den Haag valt. De bij de Delftweg 19 neergekomen brisantbom ligt op ongeveer 400 van de huidige gemeentegrens. Op basis van het feitelijke bronnenmateriaal wordt aangenomen dat de brisantbommen zijn gedetoneerd. Van de brandbommen is enkel bekend dat deze zijn neergekomen aan de provinciale weg nabij de Jozef Israëllaan, gelegen op ruim 750 meter van Den Haag. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

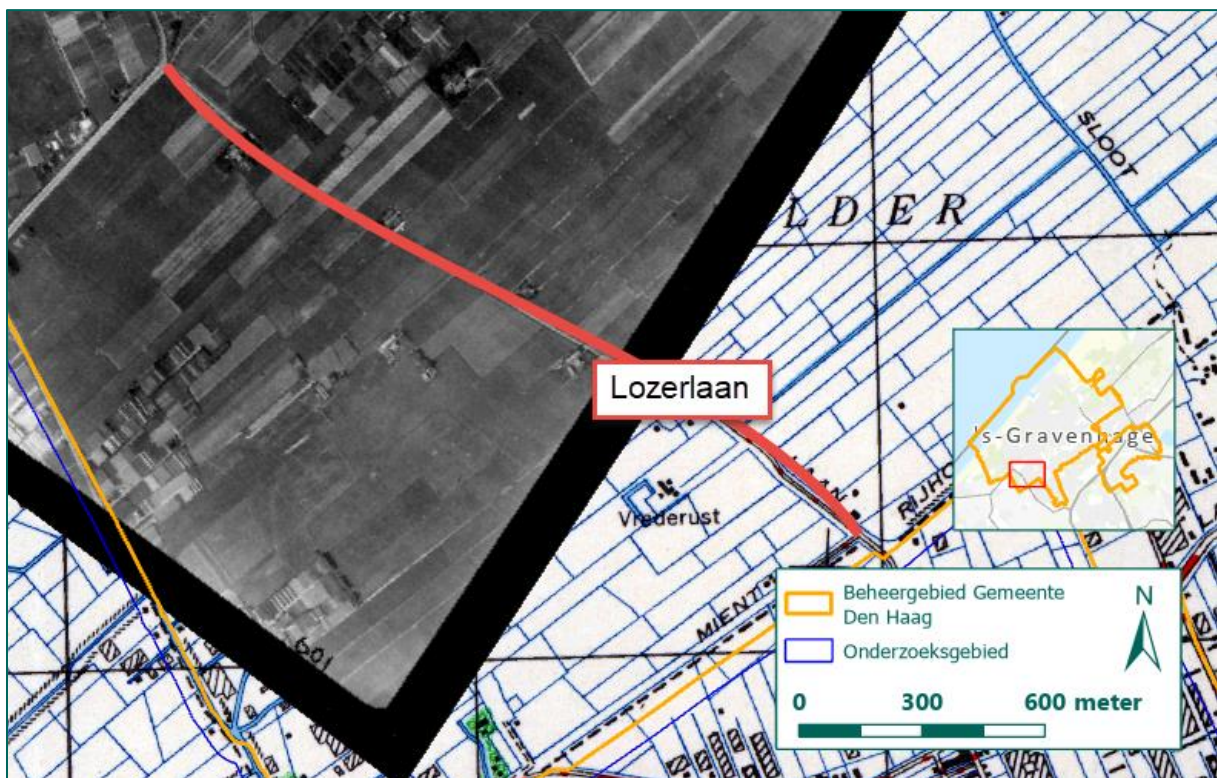
Naar aanleiding van de in de nacht van 1 op 2 juni 1942 neergekomen brisantbommen en brandbommen in Rijswijk, wordt ter plaatse van de gemeente Den Haag geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

4.4.9 5/6 juni 1942, Lozerlaan

In de nacht van 5 op 6 juni 1942 vond omstreeks 2.45 uur een bombardement plaats, waarbij weilanden aan de Lozerlaan werden getroffen. Door vermoedelijk één vliegtuig werden twaalf bommen afgeworpen: zeven zware brisantbommen en vijf brandbommen gevuld met vloeibare fosfor. In het weiland van L.W. Duijvestein (wonende Lozerlaan 14) waren twee kraters ontstaan van 3 meter diep en 10 meter middellijn. Vermoedelijk waren er vijf blindgangers, die minstens 3 meter onder de waterspiegel in het moeras waren gedrongen. Bij de trechters werden waarschuwingborden geplaatst. Dit blijkt uit een rapport in inventaris 103 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

Een rapport van de LBD, opgesteld op 25 juni 1942, vermeldt de controle die werd uitgevoerd door een Duits officier van een Sprengkommando op 24 juni 1942. Naar aanleiding van de luchtaanval op 5 juni 1942 werd vermoed dat nog vijf blindgangers van brisantbommen waren achtergebleven. Bij het graven naar de bommen werd een vijftal uitgebrande fosforrubber brandbommen aangetroffen. De Duitse officier verklaarde dat het enkel om brandbommen ging. Deze werden begraven in één van de gegraven kuilen en dhr. Duijvestein mocht de twee kraters in zijn weiland dempen.

De Lozerlaan is ruim 2 km lang. Op basis van het bronnenmateriaal is niet bekend waar precies de bommen zijn neergekomen. Daarom is bij NCAP de eerstvolgende beschikbare luchtfoto besteld (zie bijlage 5). De luchtfoto dateert van 18 augustus 1942, ruim één maand na het neerkomen van de bommen. De luchtfoto dekt niet de gehele Lozerlaan. Op de foto zijn geen sporen waar te nemen die mogelijk verband houden met de in de nacht van 5 op 6 juni 1942 neergekomen bommen.

Figuur 145: Lozerlaan op een luchtfoto d.d. 18 augustus 1942. (Bron: NCAP).

In de nacht van 5 op 6 juni werden verschillende bommenwerpers van Bomber Command uitgestuurd naar Essen (Duitsland). Dit blijkt uit de Night Raid Sheets (zie bijlage 6). Geen enkel toestel claimde een aanval in of bij Den Haag te hebben uitgevoerd. Tien bommenwerpers gingen verloren. Mogelijk had één van deze toestellen zijn bommen afgeworpen boven Den Haag. Dit kan echter niet met zekerheid worden vastgesteld.

In 1999 is door de EODD aan de Hengeloweg 1266, op ongeveer 150 meter van de Lozerlaan, een Britse scherfbom van 40 lb. geruimd (zie bijlage 10, ruiming 19990532). Het kaliber van 40 lb. maakte geen deel uit van de bommenlasten die de bommenwerpers in de nacht van 5 op 6 juni 1942 met zich meedroegen.

Op basis van het bronnenmateriaal is niet bekend welk toestel zijn bommen nabij de Lozerlaan heeft afgeworpen. Uit de rapporten van de LBD blijkt dat twee brisantbommen waren neergekomen en gedetoneerd. Daarnaast waren brandbommen neergekomen. Op een luchtfoto van ruim één maand na de aanval zijn geen kraters te zien. Tot slot is niet bekend of het een noodafworp betreft, dan wel of een specifiek doel werd aangevallen. Omdat het niet mogelijk is te achterhalen waar de bommen zijn neergekomen en hoeveel bommen werden afgeworpen, kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 5 op 6 juni 1942 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. De locatie waar de bommen zijn neergekomen is niet bekend.

4.4.10 28 juli 1942, Lozerlaan

In een proces-verbaal in inventaris 103 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) wordt melding gemaakt van een bombardement. Op 28 juli 1942 omstreeks 23.00 uur kwamen in weilanden en tuinen, achter de percelen Lozerlaan 3 en 12, bommen neer. Door vermoedelijk één vliegtuig werden ongeveer twintig bommen afgeworpen, waarvan zeven of acht brisantbommen en twaalf of dertien brandbommen. Een kalf werd gedood en een stier raakte zwaar gewond. In de omgeving is sprake van glasschade. De overblijfselen van de brand- en brisantbommen werden door de brandweerafdeling van de LBD afgevoerd.

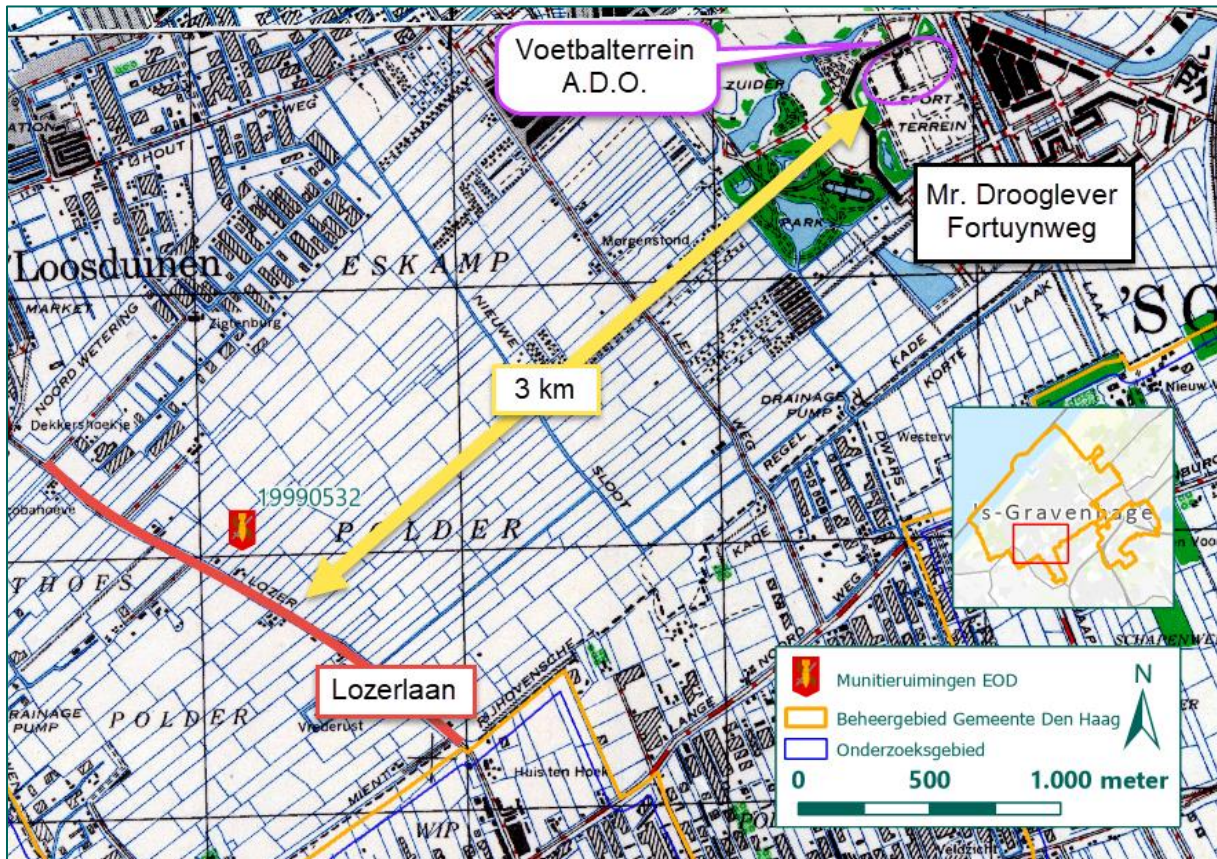
In een ander proces-verbaal uit hetzelfde inventaris worden brandbommen gemeld die op 28 juli 1942 omstreeks 23.05 uur waren neergekomen in het Zuiderpark. Er ontstonden hierdoor enkele brandjes. Bij een onderzoek ter plaatse werden zes omhulsels van fosforrubberbrandbommen aangetroffen op een voetbalterrein, gelegen aan de Mr. Drooglever Fortuynweg in het Zuiderpark. In deze weg was tegenover het voetbalterrein een krater geslagen van ongeveer 1,50 meter middellijn en 1 meter diep.

Tijdens een nader onderzoek de volgende dag werd op een voetbalterrein bij de Moerweg een krater van 2 meter middellijn en 1 meter diep aangetroffen, één niet gedetoneerde brisantbom van naar schatting 25 kg en vijf inslagopeningen van vermoedelijke blindgangers van 25 kg bommen. Op het voetbalterrein van A.D.O. werd een blindganger van een 250 kg (500 lb.) brisantbom aangetroffen. Achter dit terrein, langs de Mr. Drooglever Fortuynweg werden in het hout drie kraters aangetroffen, met dezelfde afmetingen als hierboven en een inslagopening van een vermoedelijke blindganger van een 25 kg brisantbom.

Een invulformulier van de LBD maakt eveneens melding van het bombardement in de Drooglever Fortuynweg (omgeving Zuiderparkbad) en Lozerlaan. Lichte brisantbommen en fosforrubber

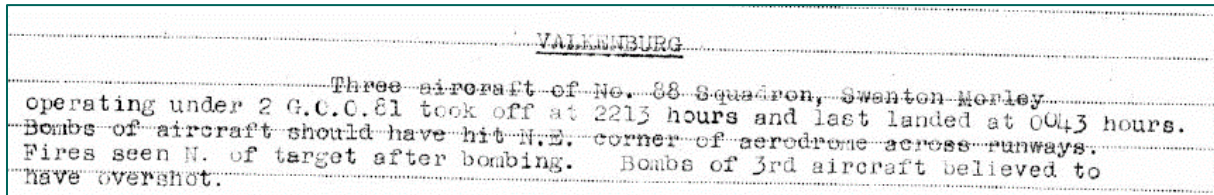
brandbommen waren neergekomen in een weiland van N.C. Duyvestein, Lozerlaan 10. Verder was er veel glasschade bij H. Schoenmaker, Lozerlaan 12, en waren brand- en brisantbommen neergekomen in een weiland van A. van Woerden, Lozerlaan 3.

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01) bevestigt de schade als gevolg van het bombardement.

Figuur 146: Locaties uit archiefmeldingen en munitieruiming 19990532 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Uit bovenstaande archiefstukken blijkt dat in de avond van 28 juli 1942 brand en brisantbommen zijn afgeworpen boven Den Haag. Uit de Night Raid Sheets van Bomber Command (zie bijlage 6) komt naar voren dat die avond verschillende bommenwerpers waren uitgezonden naar doelen in Nederland, waaronder: Leeuwarden, Soesterberg, Gilze-Rijen, Schiphol, De Kooy, Bergen-Alkmaar, Valkenburg, Venlo en Twente. Tweeëndertig toestellen keerden niet terug. Drie Boston bommenwerpers van 2 Group, 88 Squadron, voerden een aanval uit op vliegveld Valkenburg. Mogelijk heeft één van de toestellen per abuis het Zuiderpark en omgeving gebombardeerd. De totale bommenlast bestond uit 24 x 30 lb. brandbommen en 1 x 500 lb. en 56 x 40 lb. brisantbommen. De bommenlast per toestel is niet exact bekend. Op basis van de gegevens van de LBD blijkt wel dat het toestel een brisantbom van 500 lb. en een aantal brisantbommen van 40 lb. en brandbommen van 30 lb. bij zich had. De bom van 500 lb. was als blindganger op het voetbalterrein van A.D.O. neergekomen.

Figuur 147: Uitsnede uit een ORB van 2 Group. (Bron: TNA, AIR 25-23).

Het archief van de LBD bevat twee processen-verbaal waaruit blijkt dat blindgangers zijn geruimd na het bombardement van 28 juli 1942. Op 3 augustus 1942 werd gemeld dat de twee niet gedetoneerde vliegtuigbommen aan de Lozerlaan door een Duits officier van *Luftwaffenkommando Holland* onschadelijk waren gemaakt en afgevoerd. Dezelfde officier vernietigde op 5 augustus 1942 de blindganger, een brisantbom van 250 kg (500 lb.), die op het voetbalterrein A.D.O. lag. Hierdoor ontstond enige schade voor aan een kledkamer. De drie nog in de grond liggende kleine brisantbommen van 25 kg (40 lb.), op een weiland dat grenst aan de Moerweg naast het A.D.O. terrein, zullen op een latere datum verwijderd worden. Eén brisantbom van 25 kg (40 lb.) was al op 3 augustus 1942 meegenomen.

Tot slot blijkt dat in 1999 door de EODD aan de Hengeloweg 1266, op ongeveer 150 meter van de Lozerlaan, een Britse scherfbom van 40 lb. geruimd (zie bijlage 10, ruiming 19990532). Het kaliber van 40 lb. maakte deel uit van de bommenlast van de Boston bommenwerper.

Het is niet bekend hoeveel bommen door het toestel werden afgeworpen. Hierdoor is niet bekend of mogelijk nog bommen zijn achtergebleven. Uit Figuur 146 blijkt dat de bommen over een afstand van 3 km zijn neergekomen. Er is geen luchtfoto beschikbaar van kort na de luchtaanval. Aangezien de meeste bommen als blindganger waren neergekomen, veroorzaakten ze geen krater. Het is daarom niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen op basis van het kraterpatroon. Verder kan ook niet worden afgebakend aan de hand van het doel, dat was immers vliegveld Valkenburg.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 28 juli 1942 is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

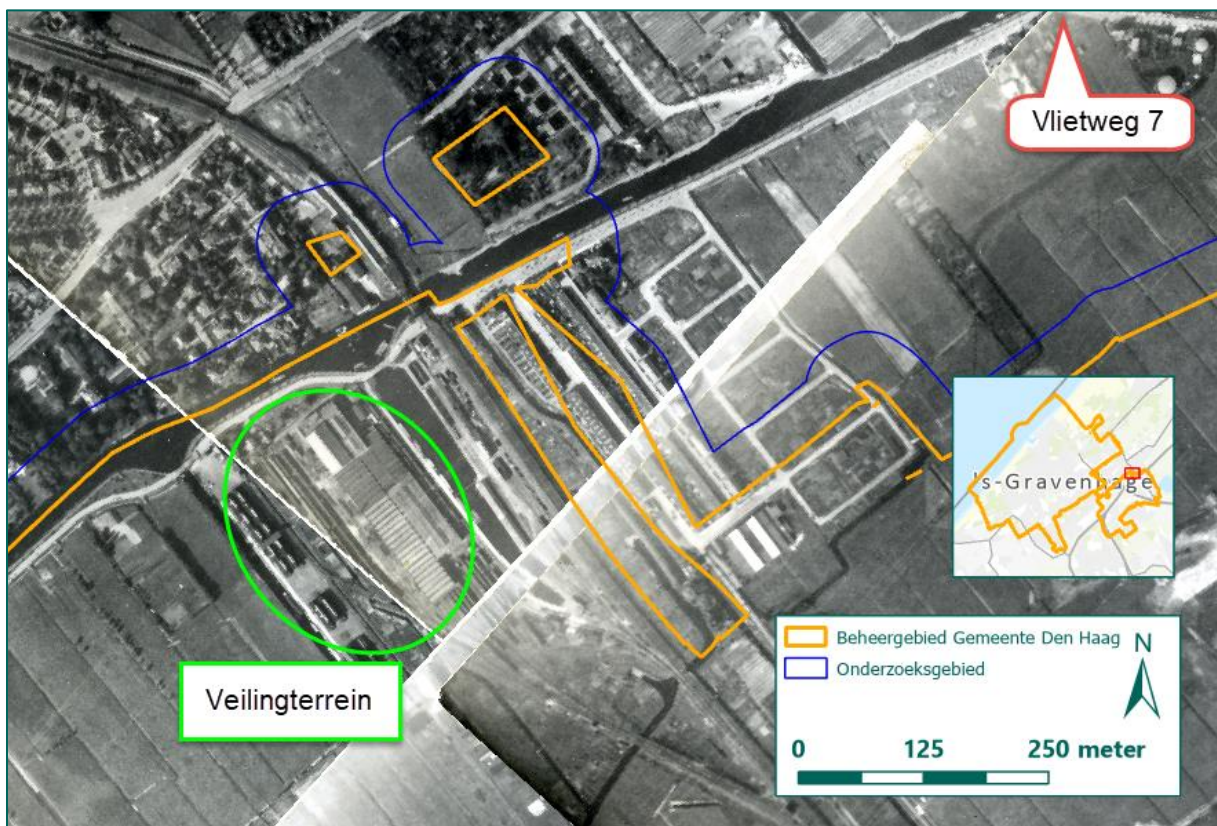
4.4.11 1 september 1942, Vliet – veiling Veur

In het boek *Over, door en om de Leytsche Dam* (zie bijlage 3) blijkt dat op 1 september 1942 drie à vier Engelse vliegtuigen omstreeks 15.15 uur laag over Leidschendam vlogen. De vliegtuigen beschoten een binnenvaartschip, gelegen voor Vlietweg 7, projectielen drongen hierbij door tot in de woning Vlietweg 7. Vervolgens beschoten de toestellen de spoorbaan nabij de Coöperatieve Veiling Veur, aan de Westvlietweg. Op de spoorbaan reed net een trein vanuit de richting Rotterdam. Tevens werd het veilingterrein beschoten, waarbij ook een boot in Vliet werd getroffen.

Het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) meldt dat op 1 september 1942 tussen 13.20 en 15.35 uur vier Spitfire jachtvliegtuigen van Fighter Command aanvallen uitvoerden op schepen in een kanaal en andere doelen in het gebied tussen Haarlem en Leiden. Eén Spitfire van 485 Squadron werd in Wassenaar neergeschoten door luchtafweergeschut.

De beschieting wordt bevestigd in een verslag van LBD van Voorburg (zie bijlage 4, toegang 5340). Hier wordt als tijdstip 15.25 uur opgegeven. Verder wordt gemeld dat een trein werd beschoten bij het viaduct van de spoorlijn Scheveningen – Den Haag – Rotterdam. Na verzorging van twee inzittenden, die gewond raakten, kon de trein verder rijden. Tevens was een gewonde gevallen bij de veilingloods. Een tankboot in de Vliet werd beschoten en ernstig beschadigd.

Inventaris 11213 van de LBD Leidschendam (zie bijlage 4) bevat de meeste informatie over de beschieting. Deze werd uitgevoerd met boordmitrailleurs en –kanonnen. Als gevolg van de beschieting ontstond schade aan woning Vlietweg 7, waar een projectiel van vermoedelijk een 20 mm boordkanon was aangetroffen. Het schip Marie-Elise, dat tegenover nr. 7 aan de Vlietweg lag, is tevens beschoten en in totaal door dertien projectielen getroffen. De toestellen hebben tweemaal een beschieting uitgevoerd. Het betrof drie of vier vliegtuigen die vanuit de richting Leiden vlogen en in de richting van Rijswijk vlogen. Kort daarop keerden ze terug. De veiling van Veur (gelegen naast de lijn Den Haag-Rotterdam) is toen beschoten. Opnieuw keren de vliegtuigen terug en beschieten de spoorbaan. Vervolgens neemt een vliegtuig de uit Rotterdam naderende trein (No. 82) onder vuur. Tot slot is ter hoogte van de haven van Voorburg op het Rijn-Schiekanaal een tankschip, F.S. de Graeve, beschoten door een vliegtuig.

Figuur 148: Veilingterrein op een luchtfoto d.d. 13 september 1944.

Aanvullend zijn de gegevens van 485 Squadron geraadpleegd. Hierin wordt bevestigd dat de aanvallen werden uitgevoerd met boordwapens en dat één van de toestellen was neergeschoten. Aangezien boordwapens ruim van te voren werden afgevuurd, kunnen de projectielen ruim verspreid neerkomen. Mogelijk zijn als gevolg van de aanval NGE achtergebleven van KKM en 20 mm. Zoals vermeld in paragraaf 4.1.3 zijn in het CS-VROO-02 geen specifieke afbakeningsrichtlijnen opgenomen waarmee beschietingen met boordwapens afgebakend kunnen worden. Wel zijn diverse concrete vragen ten voorbeeld gesteld, waarmee kan worden bepaald of verwacht kan worden dat binnen een gebied wel of geen boordmunitie aangetroffen kan worden. De belangrijkste vragen hebben betrekking tot specifieke locaties, naoorlogse vondsten en nauwkeurige informatie omtrent de uitvoering van de beschieting (welke hoogte, waargenomen resultaat/spreiding etc.).

De precieze locaties van Vlietweg 7, het schip dat er voor lag en het tankschip op het Rijn-Schiekanaal zijn niet bekend. Wel is bekend dat granaatinslagen plaatsvonden ter plaatse van het Veilingsterrein. Een exacte locatie binnen dit terrein kan ook niet worden aangewezen. Aangezien slechts summiere informatie beschikbaar is betreffende de beschieting wordt gesteld dat geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend kan worden naar aanleiding van deze beschieting.

Conclusie

Naar aanleiding van de beschieting op 1 september 1942 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Het beschikbare bronmateriaal betreffende de aanval is te summier.

4.4.12 29 november 1942, station Leidschendam - Voorburg

In het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 29 november 1942 vier Mustang jachtvliegtuigen van het Army Cooperation Command een patrouille uitvoerden bij de Nederlandse kust. Eén van de vier toestellen voerde tussen 12.05 en 14.05 uur een aanval uit op een locomotief, op de spoorlijn tussen Zandvoort en Haarlem. Er werden treffers waargenomen.

Uit een melding van de LBD van Voorburg (zie bijlage 4, toegang 5340) blijkt dat omstreeks 13.00 uur nabij het station Leidschendam-Voorburg, in de spoorlijn Den Haag – Scheveningen – Rotterdam, een aanval is uitgevoerd door een vliegtuig. Hierbij werd een passagier van een voorbijrijdende trein geraakt. Tevens werd een voetballer op het CMP-terrein achter de spoorlijn geraakt. In totaal raakten zes personen gewond; twee op het sportterrein en vier in de trein richting Rotterdam.

De exacte locatie van het doel, de trein, is niet bekend. Wel is het bekend dat de aanval door een Mustang werd uitgevoerd. Dit type toestel beschikte doorgaans over zes boordmitrailleurs. Zoals omschreven bovenstaande paragraaf (en andere paragrafen) kan naar aanleiding van een beschieting met boordwapens veelal geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Daarbij wordt met boordmitrailleurs Klein Kaliber Munitie (KKM) verschoten, welke in de regel geen springstof bevatten. Derhalve wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de beschieting op 29 november 1942 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

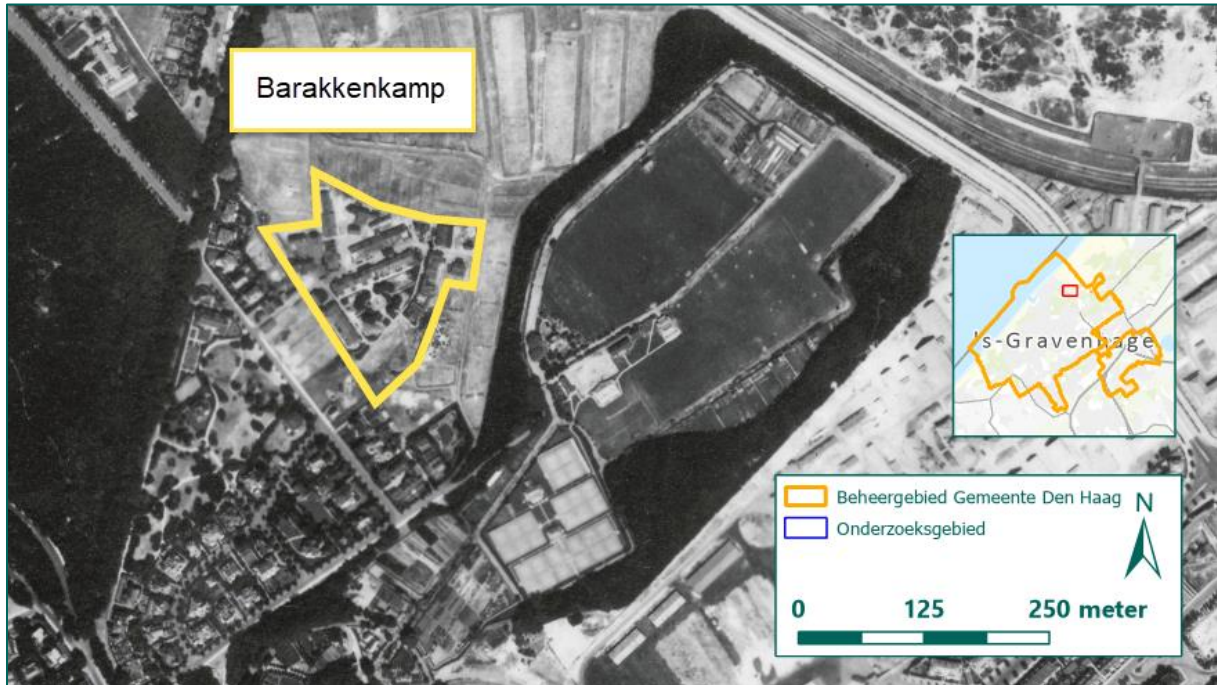
4.4.13 2 december 1942, Tapijtweg

Omstreeks 11.55 uur op 2 december 1944 werd het barakkenkamp aan de Tapijtweg door vier Engelse vliegtuigen aangevallen met brandbommen. Eén van de barakken brandde volledig uit. Tevens vuurden de vliegtuigen met boordwapens. Nadien vlogen ze over een duinterrein bij Ruigenhoek en namen een aantal daar tewerk gestelde Nederlandse arbeiders onder vuur. Twee arbeiders en een dame in haar woning A. v.d. Goesstraat 28 werden gedood. Verder werd nog een in het Afvoerkanaal liggend schip, 'De Goede Verwachting', beschoten door één vliegtuig. In verschillende straten sloegen projectielen in. Alle gevonden projectielen werden bij de Feldgendarmerie (Duitse militaire politie) gedeponeerd. Dit wordt gemeld in inventaris 67 van de Haagse LBD (zie bijlage 4).

De aanval wordt bevestigd in een politierapport van de gemeentepolitie Den Haag. Hierin wordt enkel melding gemaakt van de aanval met brandbommen en boordwapens op het barakkenkamp. Tot slot staat in het rapport dat geen blindgangers werden aangetroffen.

Ook in inventaris 103 van de Haagse LBD wordt melding gemaakt van de luchtaanval. Uit een proces-verbaal blijkt dat door vier Engelse vliegtuigen met boordwapens een aanval is uitgevoerd op het barakkenkamp aan de Tapijtweg. De aanval duurde twee minuten. Tevens waren enkele brandbommen

afgeworpen. Een barak, met daarin zes personenwagens en twee motoren, brandde volledig uit. Twee andere barakken werden beschadigd. Verder voerden de toestellen een beschieting uit op het terrein nabij Ruigenhoek. Tot slot werd het schip 'De Goede Verwachting' in het Verversingskanaal beschoten. Hierdoor raakte de schipper gewond.

Figuur 149: Luchtfoto d.d. 10 juli 1941 met het barakkenkamp (geaccentueerd met geel). (Bron: NCAP).

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat op 2 december 1942 vier Typhoon jachtbommenwerpers een aanval uitvoerden op een militair kamp bij Scheveningen. Hierbij werd een barak in brand geschoten en anderen beschadigd. Tevens werd een aanval uitgevoerd op een boot in een kanaal bij Den Haag.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat de aanvallen in Den Haag zijn uitgevoerd door Typhoons met boordwapens. Typhoons beschikten over 20 mm boordkanonnen. Dat in de archiefmeldingen wordt gesproken over brandbommen moet worden gezocht in inzet van projectielen met brandstichtende lading. Geallieerde jachttoestellen werden uitgerust met verschillende 20 mm patronen, zoals: pantserbrand, pantser doorborend of brisant. De brand in het barakkenkamp werd vermoedelijk veroorzaakt door een of meerdere projectielen met brandstichtende lading. Het is onduidelijk welke exacte barakken werden getroffen bij de aanval. De exacte locatie van de beschieting aan de Ruigenhoek en het schip 'De Goede Verwachting' is tevens niet bekend.

Zoals vermeld in paragraaf 4.1.3 zijn in het CS-VROO-02 geen specifieke afbakeningsrichtlijnen opgenomen waarmee beschietingen met boordwapens afgebakend kunnen worden. Aangezien slechts summiere informatie beschikbaar is betreffende de beschieting wordt gesteld dat geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend kan worden naar aanleiding van deze beschieting.

Conclusie

Naar aanleiding van de beschieting op 2 december 1942 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. De exact getroffen locaties zijn niet bekend.

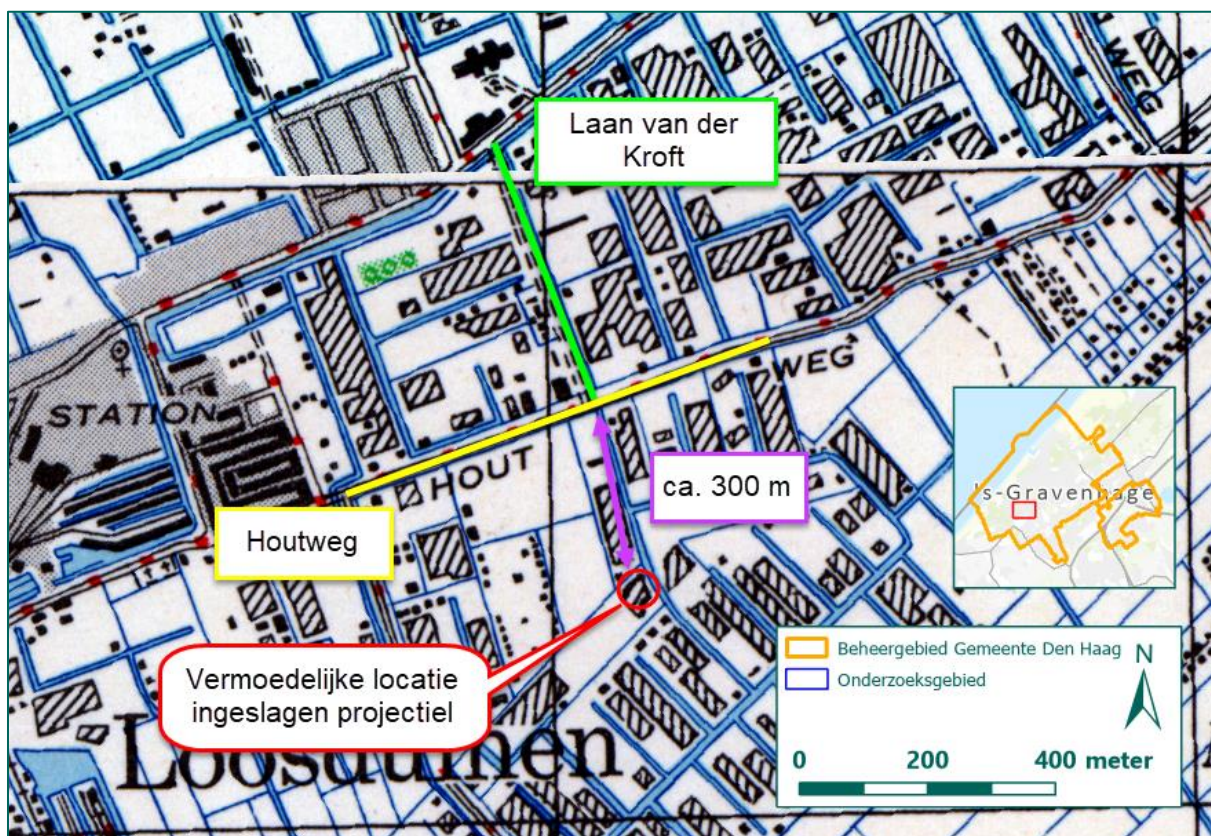
4.5 1943

In 1943 kantelde de balans van het luchtverwicht duidelijk in het voordeel van de geallieerden, wat zeker mee bewerkstelligd werd door de Amerikaanse deelname. Met de ontwikkeling van grotere bommenwerpers vonden de geallieerde luchtlegers ook steeds beter de weg naar Duitsland. In 1943 vonden opvallend minder luchtaanvallen plaats op Den Haag dan de jaren daarvoor. In deze paragraaf worden de luchtaanvallen in 1943 beoordeeld en geëvalueerd.

4.5.1 27 januari 1943, Escampolder

In een proces-verbaal in inventaris 104 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) wordt gemeld dat op 27 januari 1943 een luchtaanval plaatsvond tussen 19.30 en 20.30 uur. Hierbij werd één bom, vermoedelijke een brisantbom, afgeworpen, die terecht kwam in de tuin van L. Th. Duyvesteyn in de Escampolder aan het verlengde van de Laan Jan van der Kroft, ongeveer 300 meter van de Houtweg. Van een tuinwarenhuis is een ruit gebroken en door de bomtrechter is er schade aan de ingezaaide grond. Het projectiel is vermoedelijk niet ontploft en zit ongeveer 1 meter in de grond. Er werd een waarschuwingsbord geplaatst bij de ingang van het tuinwarenhuis.

Dit wordt bevestigd in een rapport in inventaris 67 van de LBD. Hieruit komt naar voren dat tijdens een onderzoek door een Sprengkommando op 6 februari 1943, is gebleken dat het projectiel zo diep is weggezakt, dat het niet kon worden uitgegraven.

Figuur 150: Locaties op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Uit de geraadpleegde ORB's blijkt dat in de avond en nacht van 27 op 28 januari 1943 verschillende bommenwerpers van Bomber Command waren uitgestuurd naar Düsseldorf. In Nederland werden geen doelen aangevallen. Zeven bommenwerpers gingen verloren. Mogelijk is het projectiel afkomstig

van één van deze toestellen, maar dat kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Een andere mogelijkheid is dat het een projectiel van luchtafweergeschut betrof.

Het is niet bekend welk soort projectiel op 27 januari 1943 was neergekomen. Verder is de exacte locatie niet bekend. Om deze reden is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Conclusie

Naar aanleiding van het op 27 januari 1943 neergekomen projectiel kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

4.5.2 4 mei 1943, Telefoon dienst en Elektrisch Bedrijf

Op 4 mei 1943 vond omstreeks 12.25 uur een luchtaanval plaats op het gebouw van het Gemeentelijk Elektreciteitsbedrijf (Constant Rebequestraat) en het gebouw van de Telefoon dienst (Marnixstraat).

Door twee vliegtuigen werden, voor zover bekend, zeven brisantbommen met tijdsontsteker afgeworpen. Eén politieagent en zeventien burgers raakten gewond. De omvang van de schade is nog niet vastgesteld. Het gebouw van de Telefoon dienst was gedeeltelijk uitgebrand. Dit blijkt uit een proces-verbaal in inventaris 104 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

De volgende dag werd gemeld dat op de binnenplaats van het Telefoon gebouw nog een brisantbom met tijdsontsteker was aangetroffen. Deze bom is op 5 mei 1943 door een Duits Sprengkommando tot explosie gebracht. Op het Telefoon gebouw werden dus vier bommen afgeworpen, waarvan drie kort na het afwerpen waren gedetoneerd. Een blindganger werd de dag nadien tot ontploffing gebracht. Op het ketelhuis van het Gemeentelijk Elektreciteitsbedrijf waren eveneens vier bommen afgeworpen, waarvan twee kort nadien detoneerden. De derde werd 's avonds om 20.00 uur door een Sprengkommando tot ontploffing gebracht en de vierde bom werd op 5 mei 1943 om 8.30 uur afgevoerd. Tot slot was in het water van Waldeck Pymontkade, tegenover de Chasséstraat een brisantbom met tijdsontsteker afgeworpen, die kort nadien detoneerde. In de omgeving was veel glas- en dakschade.

Het bombardement en het ruimen van de blindgangers wordt bevestigd in inventaris 67 van de LBD. Verder blijkt dat op 4 mei 1943 ook bommen terecht waren gekomen op een ander stadsdeel. Een bom had de gevel van het Centraal Magazijn van de P.T.T. aan de Binckhorstlaan getroffen en was in de berm van de zich daar bevindende spoordijk ingeslagen. Een tweede bom had de garage van Binckhorstlaan 35 getroffen, waar later nog een derde niet-geëxplodeerde brisant-tijdbom werd aangetroffen. De vierde bom was terecht gekomen op het Scheldeplein, door de muur van perceel Lekstraat 153 geslagen en daar op de 1ste etage terecht gekomen. Geen van de bovenvermelde bommen was gedetoneerd. De bom in de berm van de spoordijk werd omstreeks 22.00 door de Wehrmacht tot ontploffing gebracht. De volgende dag, op 5 mei 1943 werden de blindgangers in de garage in de Binckhorstlaan en in de Lekstraat tot ontploffing gebracht. De vierde blindganger, die later was gevonden, werd eveneens tot ontploffing gebracht.

De schade als gevolg van het bombardement wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4). Gedeeltelijk verwoest werden Marnixstraat 18-22, De Perponcherstraat 8-20 en het Telefoon gebouw. Portiekwoningen in de Lekstraat, nrs. 187-197 waren volledig verwoest. In de omgeving was er veel glasschade.

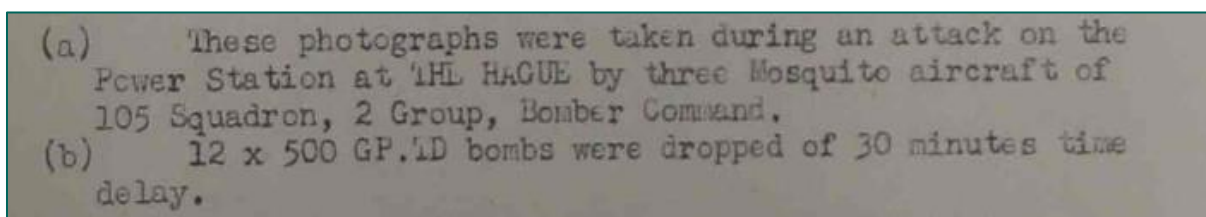

Figuur 151: Foto d.d. 4 mei 1943. Schade aan het Telefoongebouw. (Bron: Haagse Beeldbank).

Het bombardement wordt nog vermeld in inventarissen 1544 en 1548 van het archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 (zie bijlage 4). Uit de archiefstukken komt naar voren dat twee schoolgebouwen, Boylestraat 20 en W. Pymontkade 5, werden beschadigd als gevolg van het ontploffen van een tijdbom, die bij de luchtaanval van 4 mei 1943 was afgeworpen. Als gevolg van het bombardement waren het ketelhuis van de Elektrische Centrale, een dienstwoning aan de W. Pymontkade 22-23 en huurinstallaties in de IJsselstraat 65, 67, 69, 71 en Lekstraat 153 volledig vernield.

Ook de LBD van de gemeente Voorburg maakte melding van het bombardement. Om 12.25 uur klonk het luchtalarm en omstreeks 14.00 uur werd rook waargenomen achter de gasfabriek. Het bleek dat de telefooncentrale was getroffen door bommen en dat tevens op verschillende plaatsen in de stad bommen waren neergekomen.

Uit de geraadpleegde ORB's van Bomber Command (zie bijlage 6) blijkt dat op 4 mei 1943 een aanval werd uitgevoerd op Den Haag "Power Station" door drie Mosquito bommenwerpers van 105 Squadron, 2 Group. Door de toestellen werden twaalf bommen van 500 lb. (vier per toestel) met een vertragingstoteker van 30 minuten afgeworpen.

Figuur 152: Uitsnede uit een ORB van Bomber Command. (Bron: TNA, AIR 24-255).

Het plaatsvinden van het bombardement door drie toestellen wordt tevens bevestigd in Duits bronmateriaal.

<u>Datum:</u>	<u>Ort:</u>	<u>Inhalt der Meldung:</u>
4.5.	Den Haag	<p><u>BdO. Holland:</u> Am 4.5.1943 um 12.21 Uhr Tagesangriff von 3 engl. Flugzeugen auf Gas- und Elektrizitätswerk in Den Haag. Abwurf von 10 Sprengbomben, davon 9 Blindgänger bezw. Lsz. 1 Postverwaltungsgebäude ausgebrannt. Elektrizitätswerk schwer beschädigt. Zugverkehr Amsterdam - Den Haag infolge Blindgänger 10 Stunden unterbrochen. 3 Personen schwer, 15 leicht verletzt.</p>

Figuur 153: Uitsnede van een Duits verslag betreffende neergekomen bommen te Den Haag. (Bron: BaBL R 58/3581).

In de bombardementsgegevens komt naar voren dat twaalf bommen zijn afgeworpen. Uit de rapporten van de LBD is gebleken dat in totaal twaalf bommen werden geregistreerd, die detoneerden dan wel als blindganger waren achtergebleven. Verder is gebleken dat alle blindgangers werden geruimd. Daarom wordt niet verwacht dat naar aanleiding van het bombardement nog bommen zijn achtergebleven en wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 4 mei 1943 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Alle bommen zijn gedetoneerd en de blindgangers geruimd.

4.5.3 Nacht 16/17 juni 1943, Radio Scheveningen

In de nacht van 16 op 17 juni 1943, omstreeks 1.15 uur, vond een luchtaanval plaats op het bij het Verversingskanaal in de duinen gelegen administratiegebouw van Radio Scheveningen, binnen het zogenaamde spergebied. Door een Brits vliegtuig werd vermoedelijk een 'luchttorpedo' uitgeworpen. Hierdoor werd het gebouw grotendeels verwoest. Twee ambtenaren zouden om het leven zijn gekomen. Door de luchtdruk, die ontstond bij detonatie, was enorme schade ontstaan aan woningen in Duindorp. Het betrof voornamelijk glasschade. Dit wordt vermeld in een proces-verbaal in inventaris 104 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

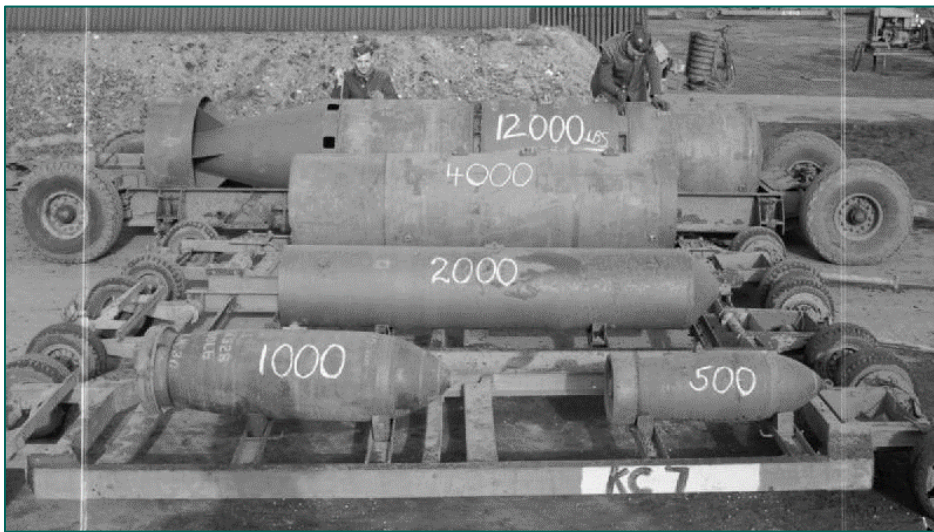
Het bombardement wordt bevestigd in inventaris 67 van de LBD en binnen het Bundesarchiv. De aangerichte schade wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht. De inventarissen 1545 en 1548 gemeentebestuur Den Haag 1937-1952 maken eveneens melding van de schade die ontstaan is door een bombardement dat in de nacht van 16 op 17 juni 1943.

Den Haag (Südholland)	<p>1 Sprengbombe auf Funkstation. Station zerstört. Schwere Glas- und Dachschäden. 1 Wehrmichtsangehöriger gefallen, 1 anderer verwundet. 2 Niederländer wurden getötet.</p>
--------------------------	---

Figuur 154: Uitsnede van een Duits verslag betreffende een bombardement op een radiostation te Den Haag. (Bron: BaBL R 58/3581).

Uit de geraadpleegde ORB's van Bomber Command (zie bijlage 6) blijkt dat die nacht een Lancaster bommenwerper van 8 Group een aanval uitvoerde op Den Haag. Hierbij werden een 4.000 lb. H.C. (High Capacity) bom en 96 x 30 lb. brandbommen afgeworpen. Door de piloten werd een hevige

explosie waargenomen nadat de 4.000 lb. H.C. bom een groot gebouw had getroffen. Verder veroorzaakten de brandbommen branden.

Figuur 155: Voorbeeld van enkele geallieerde bommen, waaronder een 4.000 lb. H.C. bom. (Bron: REASeuro-database).

Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat de 4.000 lb. is gedetoneerd. De 'bronnen vanaf de grond' maken geen melding van 30 lb. brandbommen. Het is bekend dat de brandbommen in militair terrein in het spergebied neerkwamen. De Haagse LBD had geen toegang tot dit gebied. Er zijn geen Duitse bronnen aangetroffen die uitweidden over de neergekomen brandbommen. Bijgevolg is niet precies bekend waar de brandbommen zijn neergekomen en of alle brandbommen zijn ontbrand dan wel geruimd. Op basis van deze summere informatie is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 16 op 17 juni 1943 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van de 4.000 lb. H.C. bom, aangezien deze is gedetoneerd. Naar aanleiding van de neergekomen 30 lb. brandbommen is het niet mogelijk om een verdacht af te bakenen.

4.5.4 19 juni 1943, binnenstad Den Haag

Een proces-verbaal uit inventaris 104 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) meldt het neerkomen van brandbommen in de binnenstad. Rond 17.30 uur werden enkele kleine parachutes waargenomen, die door de westenwind vanaf de zeezijde kwamen aandrijven. Geleidelijk daalden deze voorwerpen en kon worden vastgesteld dat het een kleine papieren parachute betrof met daaraan een glazen voorwerp, gevuld met fosfor.

Op drie plaatsen zijn deze neergekomen:

- Grote Markt 4, manufactuurmagazijn. Hier werd het begin van een brand geblust;
- Wagenstraat 37, drukkerij en redactie van de Haagse Courant. Hier ontstond een hevige brand, die door de brandweer kon worden geblust;
- Op het dak van het Scala theater. De brandende massa kon worden weggeveegd en kwam in de tuin van Wagenstraat 38 terecht, waar het werd geblust met zand. Op 20 juni 1943 brak hier opnieuw een brand uit.

Alle resten werden in beslag genomen en afgevoerd naar de Feldgendarmerie. Vliegtuigen waren niet waargenomen. De indruk was dat de parachutes boven de Noordzee waren losgelaten en door de sterke wind landinwaarts waren geblazen.

Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat in Den Haag drie parachutes met fosfor zijn neergekomen. De resten werden geruimd. Het is niet bekend of nog meer parachutes zijn neergekomen en waar. Naar aanleiding van deze melding wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de op 19 juni 1943 neergekomen parachutes wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

5 BEOORDELING EN EVALUATIE LUCHTAANVALLEN 1944-1945

Het jaar 1943 vormde een kantelpunt in de Tweede Wereldoorlog. Op verschillende fronten kreeg het Duitse leger en zijn bondgenoten zware klappen. De geallieerden slaagden er steeds beter in hun krachten te bundelen en militaire operaties te organiseren. De periode 1944-1945 wordt gekenmerkt door groeiend geallieerd luchtoverwicht. Enkele maanden na de geallieerde invasie in Normandië, op 6 juni 1944, beschikten de geallieerde luchtmachten over vliegvelden in bevrijde gebieden. Vanaf het najaar van 1944 tot eind maart 1945 werd het geallieerde luchtwapen voornamelijk ingezet om de dreiging van de V-wapens vanuit Den Haag en omstreken tegen te gaan.

In dit hoofdstuk zijn de luchtaanvallen in de laatste twee oorlogsjaren beoordeeld en geëvalueerd. De eerste twee paragrafen behandelen chronologisch de luchtaanvallen in 1944 en 1945. Vanwege de grote hoeveelheid van bombardementen op een select aantal doelen, zijn in de laatste negen paragrafen de bombardementen per locatie behandeld.

5.1 LUCHTAANVALLEN 1944

Net zoals in 1943 werd de eerste helft van 1944 gekenmerkt door relatief weinig geallieerde luchtaanvallen in Den Haag. Dit veranderde drastisch in het najaar, wanneer vanuit Den Haag, Wassenaar en omstreken V-wapens (zie ook paragraaf 8.2) werden gelanceerd. In deze paragraaf komen de luchtaanvallen in het jaar 1944 aan bod.

5.1.1 10 april 1944, treinbeschieting Den Haag – Leiden

In het boek *Over, door en om de Leytsche Dam* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 10 april 1944 een trein op het baanvak Den Haag – Leiden in Leidschendam werd beschoten door twee vliegtuigen met boordkanonnen. In de trein was het begin van een brand ontstaan.

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat die dag toestellen van de *Allied Expeditionary Air Force* (AEAF) actief waren. Twee Mustang jachtvliegtuigen werden uitgestuurd voor een patrouillevlucht in de omgeving van Utrecht. Eén van de twee toestellen, een Mustang van 122 Squadron, keerde niet terug. Het toestel was neergeschoten door scheepsluchtafweergeschut.

De geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) bevestigen dat twee toestellen van 122 Squadron boven Nederland opereerden en dat een toestel verloren ging.

16.45	19.55	2 aircraft airborne at 16.45 hrs. to carry out Ranger around the Zuider Zee. They made successful attacks on ground targets. After leaving the Dutch Coast they flew over 3 enemy ships and intense flak was encountered, Sgt. Heller being hit, which resulted in him baling out successfully, but he was not picked up by this Country. F/Lt. Pavey returned to Coltishall with flak damage.
16.45	Missing.	

Figuur 156: Uitsnede uit een ORB van 122 Squadron. (Bron: TNA, AIR 27-915).

In de stukken van *2nd Tactical Air Force* (2TAF), dat een onderdeel was van AEAF, wordt gemeld dat het om Mustang III toestellen ging. Een schip van 5.000 ton bij Schiermonnikoog werd aangevallen. Verder werden treinwagons bij Katwijk en elektriciteitsmasten beschoten.

10 Apr.	2	122	Ranger, Frisians,	1645	1953	Mustang III's saw a 5000 ton vessel, possibly a tanker, and a floating crane near SCHIERMONNIKOOG. The vessel was attacked and strikes were seen to the superstructure. Accurate Bofors type flak was experienced. Railway trucks near KATWIJK and pylons were also shot up. Sgt. Hellar was hit by light flak and baled out 15 miles N.W. of Texel.	-	-	-	1 Mustang III. Capt. E. Sgt. Hellar, missing.
---------	---	-----	-------------------	------	------	--	---	---	---	---

Figuur 157: Uitsnede uit een ORB van 122 Squadron. (Bron: TNA, AIR 27-712).

De exacte locatie van het doel, de trein, is niet bekend. Wel is het bekend dat de aanval door een Mustang werd uitgevoerd. Dit type toestel beschikte doorgaans over zes boordmitrailleurs. Zoals omschreven in paragraaf 4.1.3 (en anderen) wordt naar aanleiding van een beschieting met boordmitrailleurs geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Met boordmitrailleurs wordt Klein Kaliber Munitie (KKM) verschoten welke in de regel geen springstof bevatten.

Conclusie

Naar aanleiding van de beschieting op 10 april 1944 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

5.1.2 11 april 1944, Huis Kleykamp

Sinds juli 1941 was Huis Kleykamp (Scheveningseweg 17) door de Duitse bezetter gevorderd voor de huisvesting van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters, een Nederlandse ambtelijke dienst. Hier werden alle ontvangstbewijzen van Nederlandse persoonsbewijzen bewaard. Elke Nederlander had bij ontvangst van zijn of haar persoonsbewijs een ontvangstbewijs moeten ondertekenen. Dit ontvangstbewijs bevatte eveneens personalia met een vingerafdruk en een foto. Dit systeem maakte het voor iedereen die wegens onderduiken of illegaal werk gebruik moest maken van een vals persoonsbewijs enorm lastig. In Londen werd uiteindelijk besloten een luchtaanval uit te voeren teneinde zoveel mogelijk ontvangstbewijzen te vernietigen.

Figuur 158: Kleykamp (oranje cirkel) en het Vredespaleis (centraal op de voorgrond), in 1939. (Bron: Beeldbank NIMH, <https://nimh-beeldbank.defensie.nl/>)

De luchtaanval wordt beschreven in de literatuur (zie bijlage 3). Zes Mosquito bommenwerpers van 613 Squadron, van het luchtleger 2TAF, zouden de aanval uitvoeren. Elk toestel werd geladen met vier bommen van 500 lb. Amerikaanse brandbommen van 500 lb. waren een onderdeel van de totale bommenlast. Omstreeks 14.30 uur werd de aanval ingezet. De toestellen wierpen hun bommen af van 18 meter hoogte. De eerste twee Mosquito's hadden tijdbommen aan boord. Het eerste toestel werd

gevolgen door de Wing Commander. Het tweede toestel had goed kunnen volgen waar de bommen van de eerste naartoe gingen: één in het midden van de voordeur en twee andere waren twee grote ramen ingegaan aan beide zijden van het voorportaal. Het derde en vierde toestel wierpen hun bommen af speciaal om het rondwarrelend papier te vernietigen. De laatste twee piloten hadden de opdracht om met een mix van brand- en brisantbommen het karwei af te maken. De zesde piloot zag de bommen van zijn voorganger neerkomen op de plaats waar eens de Kleykamp had gestaan. De Duitse luchtafweer op de begraafplaats schuin achter de villa had nauwelijks in actie kunnen komen, deze stelling werd beschoten door de Mosquito's. De zesde Mosquito kon vanwege een technisch probleem zijn bommen niet afwerpen.

De schade in de omgeving was groot. De huizen in de Timorstraat 5, 9, 11, 13 en 15 (Scheveningseweg) en in de Laan Copes van Cattenburch 14, 16, 18, 20 en 22 (Anna Paulownastraat) vatten vuur. Eén bom met vertraging was op het terrein van de Alexanderkazerne neergekomen, waar de Ordnungspolizei gevestigd was, en daar gedetoneerd. Bij het bombardement kwamen 62 mensen om het leven.

Inventaris 105 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) bevat verschillende proces-verbalen over de aanval. In de stukken wordt gemeld dat de aanval om 14.35 uur plaatsvond en twee minuten duurde. Door zes vliegtuigen werden acht brisantbommen en een onbekend aantal brandbommen afgeworpen, die terecht kwamen op de Scheveningseweg 17. Brandbommen kwamen ook terecht in de Laan Copes van Cattenburch en de Timorstraat. Na het afwerpen van de bommen werd de stad met boordwapens beschoten. Verschillende personen kwamen om het leven of raakten gewond. Als gevolg van het bombardement was er veel schade ontstaan in de omgeving. De percelen Scheveningseweg 17 en Laan Copes van Cattenburch 18, 20, 22, 23, 24 werden volledig verwoest. Tevens werd een gedeelte van de Oude Alexanderkazerne door één of meer brisantbommen getroffen. Tot slot werd vermoed dat in de sloot aan de Laan Copes van Cattenburch, nabij de Alexanderkazerne, twee blindgangers lagen. Tijdens bluswerken, omstreeks 15.30 uur, detoneerde nog een bom tegenover perceel Laan Copes van Cattenburch 37.

Inventaris 67 gemeentelijke luchtbeschermingsdienst (zie bijlage 4) maakt eveneens melding van de aanval. Uit een proces-verbaal blijkt dat het perceel van de Rijksinspectie voor de Bevolkingsregisters totaal werd verwoest door brisantbommen. Op een aantal panden in de Timorstraat en Laan Copes van Cattenburch werden nog enige brisantbommen en een onbekend aantal brandbommen afgeworpen. De volgende percelen aan de Laan Copes van Cattenburch werden totaal verwoest: 12, 14, 16, 21, 25, 27, 29 en 31. De percelen 5, 7, 9, 11, 13 en 15 aan de Timorstraat werden zwaar beschadigd door brandbommen. Verder werd een gedeelte van de Oude Alexanderkazerne door een of meerdere brisantbommen getroffen. De schade wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht.

Uit een rapport van het NIMH, collectie 575, inventaris 229 (zie bijlage 4) komt naar voren dat vijf brisantbommen, drie brandbommen en twee tijdbommen zijn neergekomen. Een brisant- of brandbom is neergekomen op de Laan Copes van Cattenburch 22-24. Verder wordt gemeld dat op het terrein bij de oude Alexanderkazerne vier bommen zijn neergekomen: één op een vleugel van de kazerne, één in de sloot en twee tijdbommen in de sloot.

Voor zoover kon worden nagegaan zijn neergeworpen:
 5 brisantbommen.
 3 brandbommen. (U.S.A.)
 2 tijdbommen.

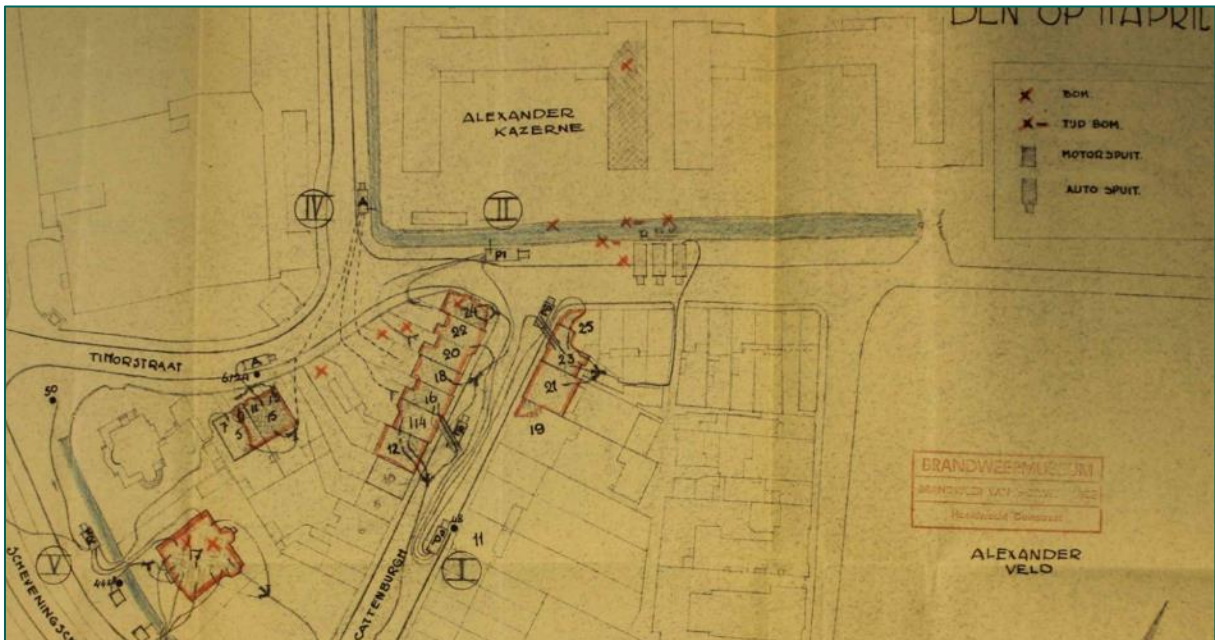
De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, dat de gevallen bommen een combinatie was n.l. brisant plus brandbom.

In de Timorstraat achterzijde L.C. van Cattenburch, zijn 3 koppen gevonden van een nieuw soort brandbom. De uitwerking van deze drie was zoodanig, dat reeds spoedig de perceelen L.C. van Cattenburch 12 - 24 aan de achterzijde geheel in brand stonden, alsmede de kap van de villa's 7 t/m 13 aan de Timorstraat.

Eveneens is een brisantbom of een brandbom terecht gekomen in de L.C. van Cattenburch 22 - 24. Hier was de brand het aller hevigst.

Figuur 159: Uittreksel uit verslag van het bombardement op 11 april 1944. (Bron: bijlage 4, NIMH, collectie 575, inv. 229).

Inventaris 555 van de Haagse Brandweer (zie bijlage 4) bevat een kaartje waarop onder andere twaalf bominslagen zijn aangeduid. Aan de hand van de bijhorende legenda valt op te maken dat het om tien brisantbommen en twee tijdbommen gaat.

Figuur 160: Uitsnede van kaart met bominslagen. (Bron: Haags gemeentearchief, toegang 0665-01, inv. 555).

Figuur 161 toont de Kleykamp en omgeving op een luchtfoto van 6 maart 1941. Op een luchtfoto van 7 april 1945 is de schade nog goed zichtbaar, zie Figuur 162. De zichtbare schade komt overeen met de in het bronnenmateriaal gemelde schade.

Figuur 161: Kleikamp en omgeving op de luchtfoto d.d. 6 maart 1941. (Bron: NCAP).

Figuur 162: Zichtbare schade op de luchtfoto d.d. 7 april 1945. (Bron: Wageningen UR).

Aanvullend zijn de ORB's geraadpleegd (zie bijlage 6). In de gegevens van 2TAF komt naar voren dat de aanval werd uitgevoerd door vijf Mosquito's met in totaal tien bommen van 500 lb. met 30 seconden vertraging en tien brandbommen van 500 lb. Van één toestel bleven de bommen hangen.

11 Apr.	6	613	L.L.B. on Special Target at The Hague. Ramrod 720.	1305	1600	5 Mosquitoes attacked at 1435 hours from low level with 10 x 500 M.C. 30 secs and 10 x 500 incendiaries. Direct hit by leaders bombs observed, with other hits by H.E. and incendiaries. T/A covered by smoke after attack. One a/c slightly damaged by accurate S.A. tracer from target. 1 a/c all bombs hung up.
---------	---	-----	--	------	------	--

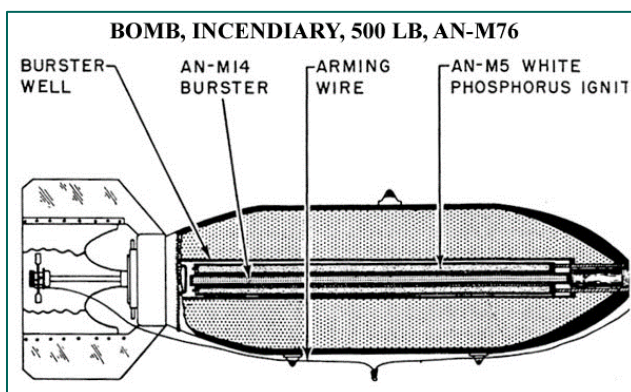
Figuur 163: Uitsnede uit een ORB van 2TAF. (Bron: TNA, AIR 37-712).

In de squadrongegevens van 613 Squadron is meer informatie terug te vinden over de bommenlast per toestel. De eerste twee toestellen droegen vier bommen met een vertraging van 30 seconden. Het derde en het vierde toestel hadden brandbommen bij en het vijfde en het zesde toestel waren voorzien van twee brisant- en twee brandbommen. Vanwege de rook, veroorzaakt door de bommen van de eerste twee toestellen, konden toestel nr. 3 en 4 het doel niet goed waarnemen. Alle bommen waren van het kaliber 500 lb. De gegevens bevestigen dat het zesde toestel zijn bommen niet had kunnen afwerpen.

to considerable flooding of the countryside. At LAKE BOUDA the last 3 aircraft in the formation made one orbit in order to allow the 30 sec delayed action bombs on the first 2 aircraft time to explode. These aircraft attacked the target which was distinctly seen and bombs were seen to hit the building. When the last 4 aircraft reached the target it was enveloped in smoke and difficult to see. The 3rd and 4th aircraft dropped 500 lb incendiaries and the 5th aircraft dropped 2 incendiaries and 2 H.E.s. No. 6 did not bomb owing to an error in manipulation.

Figuur 164: Uittreksel uit de gegevens van 613 Squadron. (Bron: bijlage 6, TNA, AIR 27-2117).

Op basis van squadroninformatie kan worden gesteld dat door de Mosquito's twintig bommen zijn afgeworpen. Het zesde toestel, geladen met twee brisantbommen en twee brandbommen van 500 lb., heeft zijn bommen niet kunnen afwerpen.

Figuur 165: Een 500 lb. brandbom. (Bron: www.uxoinfo.com).

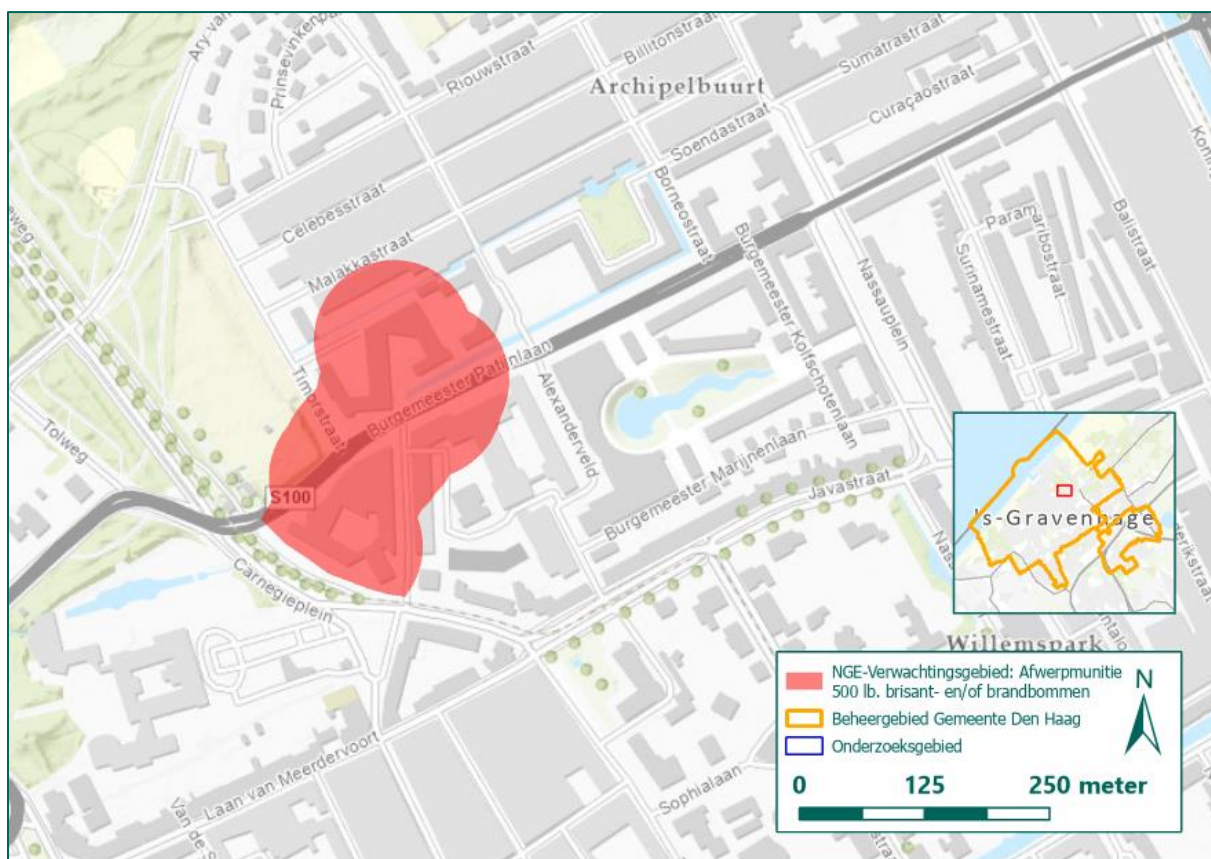
Uit het bronnenmateriaal blijkt dat tien brisantbommen met tijdsontsteker met 30 seconden vertraging en tien brandbommen, allen van het kaliber 500 lb., werden afgeworpen. Volgens het rapport van de

LBD zijn er acht brisantbommen en een onbekend aantal brandbommen neergekomen. Het verslag van het NIMH heeft het over acht bommen in de omgeving van de Kleykamp, de Timorstraat en de Laan Copes van Cattenburch en over vier bommen op de oude Alexanderkazerne. Het kaartje van de brandweer bevestigt het aantal van twaalf bommen. Vermoedelijk werden twee inslagen van brandbommen aangezien voor een brisantbom.

Volgens het kaartje van de Brandweer kwamen twee bommen terecht in Kleykamp. Op basis van de waarnemingen van het tweede toestel, zoals vermeld in de literatuur, kan worden gesteld dat van de eerste Mosquito zeker drie van de vier bommen de Kleykamp hadden getroffen. Dit betekent dat het van dertien van de twintig bommen bekend is waar ze neerkwamen. Mogelijk zijn nog bommen achtergebleven. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

De luchtaanval werd uitgevoerd door laagvliegende Mosquito jachtbommenwerpers. Het bombardement werd net zodanig uitgevoerd dat het Vredespaleis niet kon worden getroffen; de bommen werden van zuidwest naar noordoost afgeworpen, van het Vredespaleis vandaan. De aanval op de Kleykamp was een precisiebombardement. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt bepaald op basis van de *Nearest-Neighbour* methode. De onderlinge afstand tussen de inslagen op het kaartje van de brandweer wordt als basis genomen voor de afbakening. Rond de maximale afstand tussen twee kraters binnen het kraterpatroon, die 59 meter bedraagt, wordt een buffer van 18 meter toegevoegd ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid (10 meter) en de ondergrondse horizontale verplaatsing van een 500 lb. vliegtuigbom (8 meter). Het totale NGE-Verwachtingsgebied bedraagt derhalve 77 meter rond de bominslagen.

Het is bekend dat de aanval plaatsvond vanuit het zuidwesten richting het noordoosten. Hierdoor is het aannemelijk dat mogelijke blindgangers ten noordoosten van het doel zijn neergekomen. daarom wordt het NGE-Verwachtingsgebied aan de zuidkant begrensd op de perceelgrens. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie van 500 lb. brisantbommen met tijdsontsteker 30 seconden en 500 lb. brandbommen achtergebleven.

Figuur 166: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 11 april 1944. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 11 april 1944 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het gebied zijn mogelijk brisantbommen en/of brandbommen van 500 lb. achtergebleven.

5.1.3 8 september 1944, Nootdorp

Het boek *Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd* (zie bijlage 3) meldt dat op 8 september 1944 omstreeks 19.45 uur een luchtaanval plaatsvond op personentrein 120 in Nootdorp. Hierbij kwamen twee reizigers om het leven, twee anderen raakten gewond. Verder was er nog materiële schade. Om 20.06 uur was alles weer normaal.

Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat verschillende jachtvliegtuigen van AEF die dag actief waren, waaronder in totaal twaalf Spitfires die tussen 14.05 en 21.15 uur verkenningen langs de Nederlandse kust vlogen en Typhoons die aanvallen uitvoerden in het Scheldegebied. Ook werden missies gevlogen boven het grensgebied tussen Nederland en Duitsland.

Aanvullend zijn de ORB's van AEF geraadpleegd. De ORB's bevestigen de missies zoals beschreven in het boek *En nooit was het stil*, het wordt echter niet duidelijk welk(e) toestel(len) de aanval op een trein in Nootdorp uitvoerden. Verder is niet bekend waar precies de aanval heeft plaatsgevonden. Omdat de locatie van het doel niet bekend is, is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Conclusie

Naar aanleiding van de treinbeschieting op 8 september 1944 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

5.1.4 1 september 1944, treinbeschietingen

Op 11 september 1944 vonden verschillende treinbeschietingen plaats, die worden gemeld in het boek *Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd* (zie bijlage 3). Een overzicht wordt gegeven in onderstaande tabel:

Tijdstip	Gebeurtenis
8.35 uur	Luchtaanval op de spoorlijn Den Haag Staatsspoor – Utrecht – Eindhoven – Venlo – Kaldenkirchen tussen Voorburg en Zoetermeer. De locomotief is defect. Een reiziger, de machinist en leerling-machinist zijn gewond. De bovenleiding van het afkomende spoor is defect. Nadien vond nog een beschieting plaats op de hulplocomotief, zie hieronder.
Ca. 10.30 uur	Luchtaanval tussen Voorburg en Zoetermeer. De hulplocomotief is defect. De bovenleiding van het opgaande spoor is defect. Om 13.14 uur het afkomende en om 14.45 uur het opgaande spoor hersteld.
13.15 uur	Luchtaanval op buurtgoederentrein 5392 op de spoorlijn Schiedam – Den Haag Hollandsch Spoor, tussen Nootdorp en Leidschendam-Voorburg. De locomotief is defect. De bovenleiding van beide sporen is defect. Om 16.00 uur is dit weer hersteld.

Tabel 4: Overzicht treinbeschietingen op 11 september 1944.

Volgens het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) waren die dag veel jachtvliegtuigen van AEF actief. 145 Spitfires, 32 Typhoons, 30 Tempests en 12 Mustangs vlogen patrouilles over Nederland, België en Noordwest-Duitsland. Er werden voornamelijk aanvallen uitgevoerd met boordwapens, maar door de Typhoons werden ook luchtgrondraketten afgevuurd. Troepen, treinen en spoorwagens werden met boordwapens beschoten. Onder andere vier locomotieven werden vernield. Daarnaast vlogen 262 Spitfires, 140 Typhoons en 67 Mustangs gewapende verkenningen. Hierbij werden onder meer zeven locomotieven vernield en elf beschadigd. Verder voerden tussen 9.55 en 12.04 uur 35 Spitfires van *Air Defence Great Britain* (ADGB, later Fighter Command) gewapende verkenningen uit in Nederland. Tot slot escorteerden verschillende jachtvliegtuigen bommenwerpers naar Duitsland en Noordoost-Nederland.

Aanvullend zijn de ORB's van AEF en ADGB geraadpleegd. Hieruit wordt echter niet duidelijk welk(e) toestel(len) de aanvallen op de treinen tussen Voorburg en Zoetermeer en op de trein tussen Nootdorp en Leidschendam-Voorburg uitvoerden. Verder is niet bekend waar precies de aanvallen hebben plaatsgevonden. Omdat de locatie van de doelen niet bekend is, is het niet mogelijk om NGE-Verwachtingsgebieden af te bakenen.

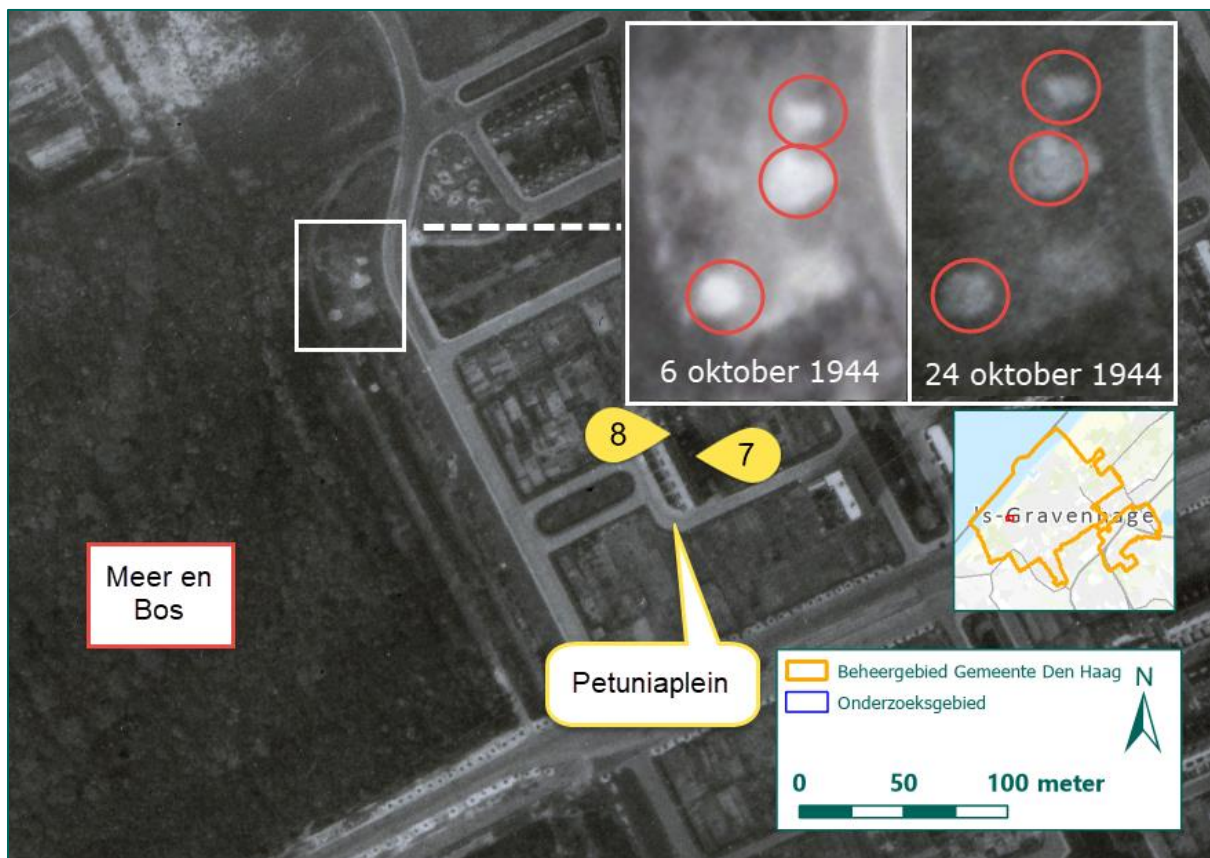
Conclusie

Naar aanleiding van de treinbeschietingen op 11 september 1944 kunnen geen NGE-Verwachtingsgebieden worden afgebakend.

5.1.5 18 oktober 1944, Petuniaplein

Op 18 oktober 1944 vond omstreeks 8.05 uur een luchtaanval plaats op het Petuniaplein en de buitenplaatsen Ockenburg en Bloemendaal, gelegen aan de Monsterseweg. De aanval zou zijn uitgevoerd door twee vliegtuigen. Voor zover bekend werden negen brisantbommen afgeworpen, waarvan er drie neerkwamen in de omgeving van het Petuniaplein, drie op Ockenburg en drie op Bloemendaal. De twee laatstgenoemden vallen binnen het militair terrein, waardoor ter plaatse geen onderzoek kon worden verricht. De percelen Petuniaplein 7 en 8 werden zwaar beschadigd en in de omgeving was er veel glasschade. Dit blijkt uit een proces-verbaal in inventaris 105 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). De schade wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01).

Uit een ORB van 2TAF (zie bijlage 6) blijkt dat die dag aanvallen werden uitgevoerd door twaalf Spitfires van 308 Squadron. Een V-wapen locatie op coördinaat qD.581887 (Ockenburg-Bloemendaal) werd aangevallen met twaalf brisantbommen van 250 lb. In het doelgebied werden drie treffers waargenomen. Aanvullend zijn de squadrongegevens geraadpleegd. Hier komt naar voren dat de locatie niet enkel met twaalf bommen van 250 lb., maar tevens met zes bommen van 500 lb. werd aangevallen. Elke Spitfire was dus uitgerust met 1x 500 lb. en 2x 250 lb.

Figuur 167: Luchtfoto d.d. 24 oktober 1944. (Bron: Wageningen UR).

Op een luchtfoto van 24 oktober 1944, zes dagen na de luchtaanval, zijn drie verstoringen zichtbaar in de omgeving van het Petuniaplein. Het raadplegen van een luchtfoto van 6 oktober 1944 sluit echter uit dat het hier gaat om kraters veroorzaakt bij een bombardement op 18 oktober 1944. De verstoringen waren immers op 6 oktober 1944 reeds waarneembaar. Deze verstoringen zijn derhalve niet aan dit, of een ander, bombardement te relateren.

Bekend is dat elk toestel dat op 18 oktober 1944 actief was nabij Den Haag was voorzien van drie bommen per toestel. In het proces-verbaal van de LBD wordt vermeld dat nabij het Petuniaplein drie bommen waren neergekomen. Mogelijk had de piloot per abuis het park Meer en Bosch aangezien voor het bosgebied bij Ockenburg en Bloemendaal. Omdat alle bommen zijn gedetoneerd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De bommen binnen het militair terrein/vliegbasis komen aan bod in paragraaf 7.4.

Conclusie

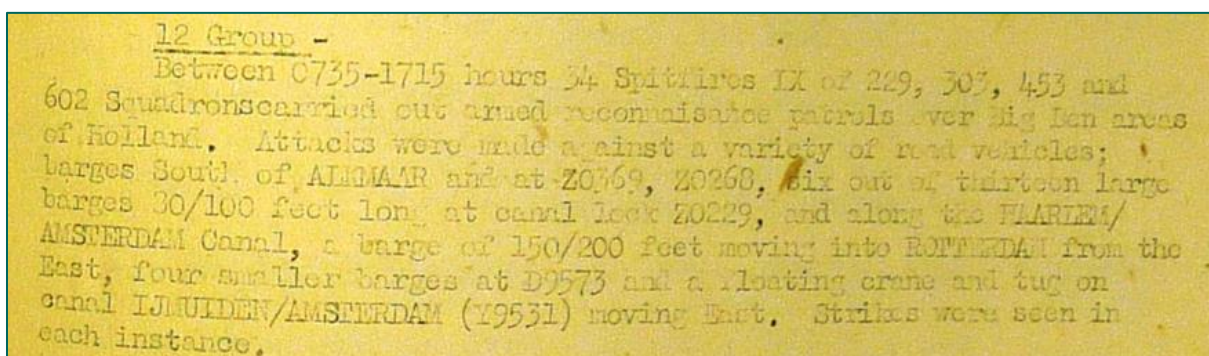
Naar aanleiding van het bombardement op 18 oktober 1944, waarbij bommen nabij het Petuniaplein zouden zijn neergekomen, is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Het is niet bekend waar de

bommen zijn neergekomen. De bommen die neerkwamen in het militair terrein bij Ockenburg en Bloemendaal, worden geëvalueerd en beoordeeld in paragraaf 7.4.

5.1.6 2 november 1944, gebouw in kaartvierkant qD.7290

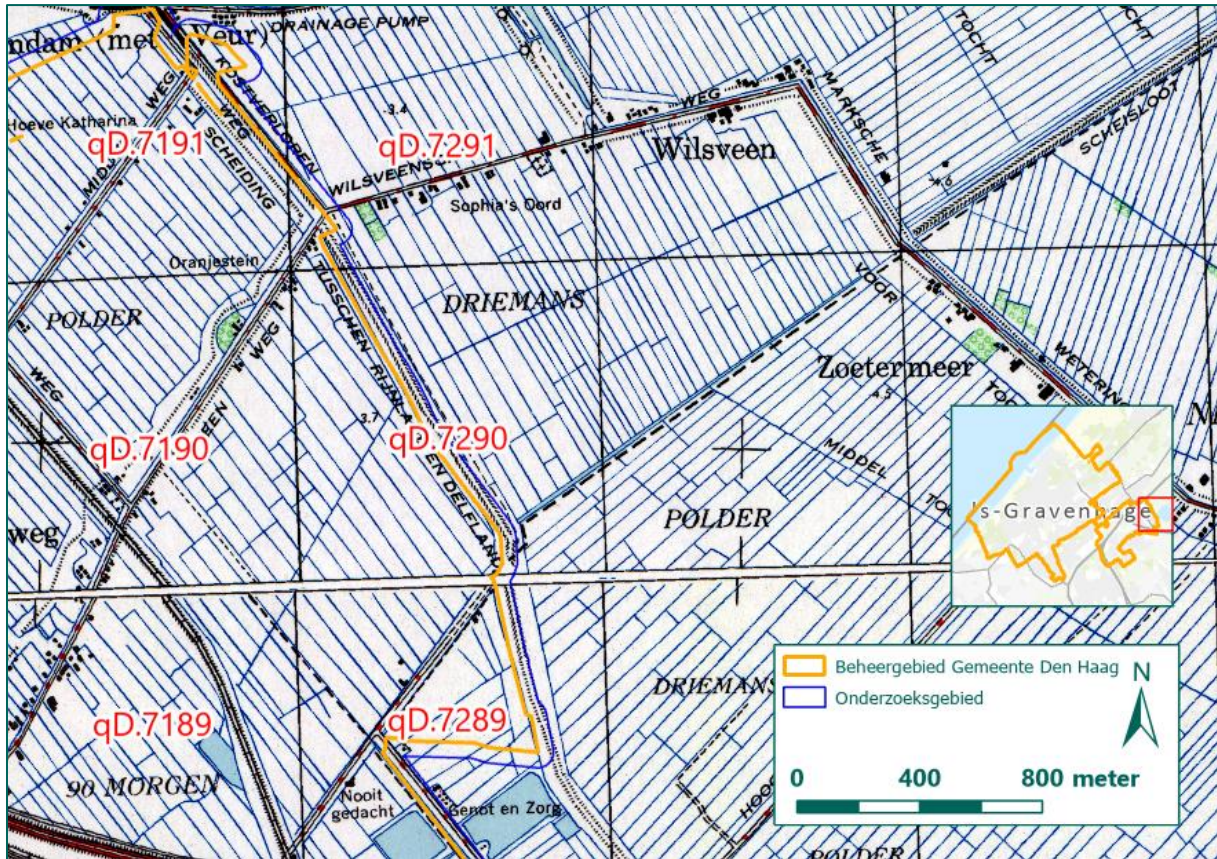
In het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat op 2 november 1944 tussen 7.35 en 15.35 uur in totaal 36 Spitfires van Fighter Command, in secties van vier, werden uitgestuurd voor gewapende verkenning naar Nederland in het gebied van Den Haag. Daarnaast waren diverse jachtvliegtuigen van 2TAF actief ter ondersteuning van de grondtroepen in Zeeland en Noord-Brabant.

Van beide luchtmachtonderdelen zijn de ORB's (zie bijlage 6) geraadpleegd. Uit de ORB van Fighter Command komt naar voren dat de gewapende verkenningen werden uitgevoerd door 229, 303, 453 en 602 Squadron. Op basis van de squadroninformatie is niet gebleken dat binnen de gemeente Den Haag aanvallen zijn uitgevoerd.

Figuur 168: Uitsnede uit een ORB van Fighter Command. (Bron: TNA, AIR 24-634).

In een ORB van 2TAF wordt gemeld dat acht Typhoon jachtbommenwerpers van 266 Squadron een gebouw in kaartvierkant qD.7290 beschoten met boordwapens. Het kaartvierkant wordt getoond in Figuur 169.

Figuur 169: Kaartvierkant qD.7290 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

8	266/146	-	-	-	-	-	-	-	-	64 2/P on road D.635380. Building D.7290
8	257/146	-	-	-	-	-	-	-	-	straffed.

Figuur 170: Uitsnede uit een ORB van 2TAF. (Bron: TNA, AIR 37-716).

Aanvullend zijn de gegevens van 266 Squadron en 146 Wing geraadpleegd. Dit squadron was die dag actief boven Walcheren en Steenberg. De gegevens melden geen beschieting van een gebouw in kaartvierkant D.7290. Aangezien de squadron- en Winginformatie gedetailleerder is dan de informatie van 2TAF, wordt geconcludeerd dat waarschijnlijk een foutief kaartvierkant werd genoteerd in de ORB van 2TAF. Dit is aannemelijk omdat de Typhoons actief waren boven het strijdtoneel in Zeeland en Noord-Brabant, waardoor het onwaarschijnlijk is dat een ruim 60 km noordelijk gelegen gebouw werd aangevallen.

Conclusie

Naar aanleiding van een beschieting van een gebouw in kaartvierkant qD.7290 op 2 november 1944, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

5.1.7 11 december 1944, emplacement Staatsspoor

Op 11 december 1944 vond een geallieerde luchtaanval plaats op het goederenemplacement van station Staatsspoor. Dit blijkt uit de literatuur (zie bijlage 3). Op het emplacement werd vloeibare zuurstof, component voor de brandstof van de V2-raketten, overgepompt in tankauto's. Zes Spitfires van Fighter Command voerden de aanval uit met twaalf bommen van 250 lb. Volgens het boek *En nooit was het stil* kwamen negen bommen op het emplacement en het stationsgebouw.

De aanval wordt vermeld in een proces-verbaal in inventaris 106 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Tussen 10.00 en 10.05 uur kwamen er, voor zover bekend, zes bommen neer. Twee bommen troffen de Rijnstraat 2 en 8. Eén blindganger kwam terecht op de tramrails voor het station Staatsspoor (nu Den Haag Centraal) en één op de hoek Rijnstraat – Korte Rijnstraat. Vermoedelijk kwamen nog twee bommen terecht op het emplacement van station SS, maar dat kon niet worden geverifieerd aangezien dit terrein spergebied is. De blindganger op de tramrails was geruimd, naar de tweede blindganger werd nog gezocht. In de omgeving ontstond er veel glasschade. Op 14 december 1944 volgde het bericht dat de graafwerken naar de vermoedelijke blindganger op de hoek Rijnstraat – Korte Rijnstraat werden gestaakt en dat geen bom was aangetroffen.

In inventaris 57 van de Haagse LBD werd gemeld dat de aanval rond 10.45 uur plaatsvond en dat twee bommen het emplacement hadden getroffen, één de Rijnstraat, één de Korte Rijnstraat en één in de tuin van Rijnstraat 111. Tevens was schade ontstaan als gevolg van het schieten met boordwapens. Dat de percelen Rijnstraat 2 en 8 werden getroffen, wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01).

Uit de geraadpleegde ORB's van Fighter Command (zie bijlage 6) komt naar voren dat de aanval op het station werd uitgevoerd door zes Spitfires van 602 Squadron. De toestellen waren uitgerust met één bom van 250 lb. G.P. (*General Purpose*) met een vertraging van 11 seconden en één bom van 250 lb. G.P. *airburst*⁴⁷. De aanval werd uitgevoerd tussen 9.05 en 10.55 uur. De piloten namen waar dat vier bommen op het oostelijke einde van het station vielen, tussen wagons en stationsgebouwen. Twee andere bommen vielen nog verder richting het oosten, op een spoorlijn en wagons. De bommen van één Spitfire bleven hangen en werden later boven zee afgeworpen.

De informatie van het Squadron bevat een gedetailleerde beschrijving van de aanval. Vanwege bewolking werden eerst enkele rondjes gevlogen boven Den Haag. Vier bommen kwamen neer op het oostelijk einde van het station, vanwaar een witte wolk verrees. Vier bommen vielen in het midden van het doel, te midden van wagons en gebouwen, op ongeveer 100 yards (91,4 m) van het station en twee anderen op de spoorlijn minder dan 50 yards (45,7 m). De observaties gebeurden door de Commanding Officer, die hiervoor naar 2.000 voet (609,6 m) was gedoken.

Uit een rapport in inventaris 57, collectie 575 van het NIMH (zie bijlage 4) blijkt dat de luchtaanval geen onverdeeld succes was:

Bij de luchtaanval van hedenmorgen op de S.S., zijn geen belangrijke delen getroffen. Het hoofdspoor in de richting Gouda en het zijspoor in de richting station H.S. zijn onbewaaid. Tijdens het bombardement stond geen trein met tankwagons onder de kap. De aanvoer van nieuwe treinstellen van H.S. naar S.S. kan dus gewoon doorgaan, evenals het tanken zelf. Op het S.S. is geen luchtgoelgeschut meer aanwezig.

Figuur 171: Uitsnede uit een rapport in het NIMH. (Bron: NIMH, collectie 575, in. 57).

Ook uit stukken van de *Strategic Bombing Survey* van de NARA (zie bijlage 8, RG 243), die na de luchtaanval was opgesteld, bleek dat geen kraters en nauwelijks schade zichtbaar is. Enkel drie schuren, op ca. 200 yard (182,8 meter) van het doel waren vernield.

⁴⁷ Een airburst bom is een bom die bedoeld is om boven het maaiveld te detoneren.

De eerstvolgende beschikbare luchtfoto van na de aanval dateert van 21 maart 1945. Hierop zijn geen sporen meer zichtbaar van de luchtaanval op 11 december 1944. Vanwege de tijdspanne zijn schade en kraters mogelijk niet meer zichtbaar. Verder is gebleken uit de ORB's dat ook airburst bommen werden ingezet. Deze bommen hebben als doel om boven het maaiveld te detoneren en slaan daarom nauwelijks een krater in de bodem.

Figuur 172: Station Staatsspoor op een luchtfoto d.d. 21 maart 1945. (Bron: Wageningen UR).

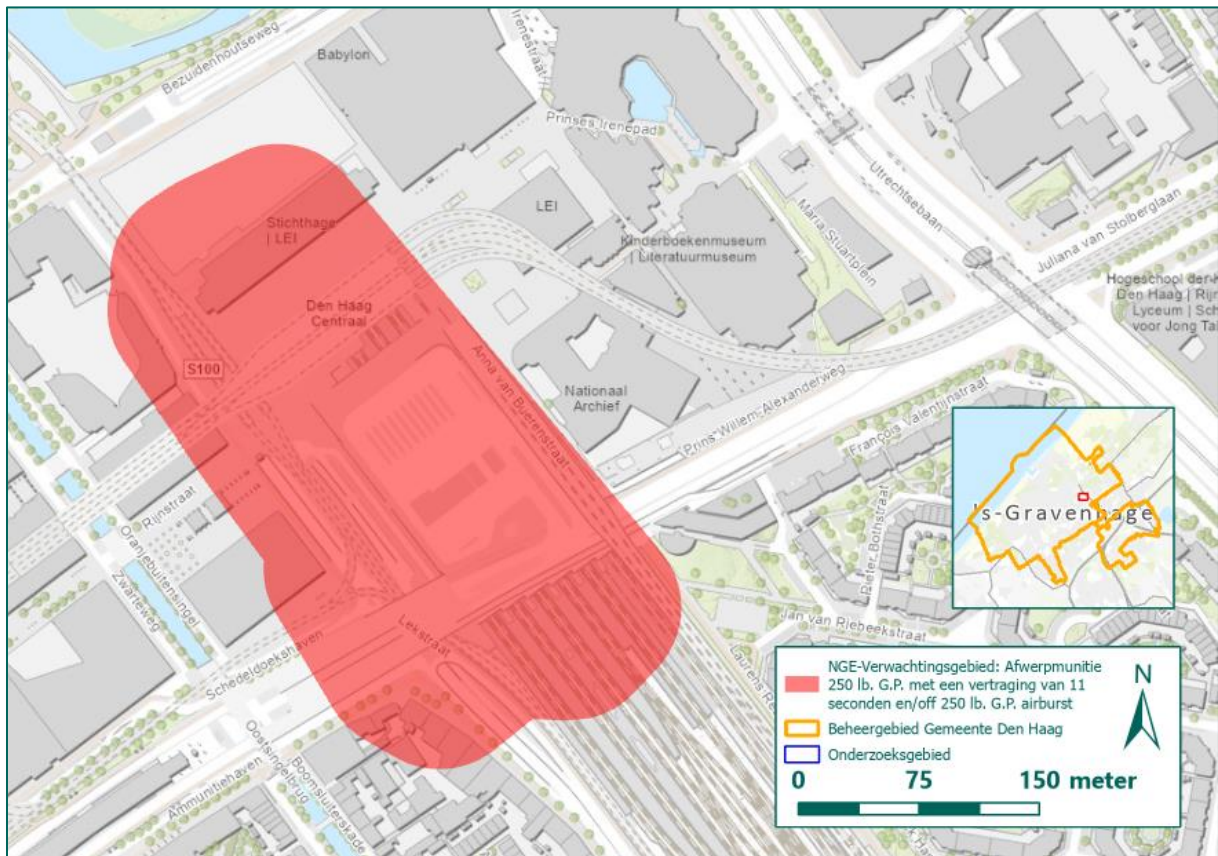
In 2012 is door T&A Survey een historisch vooronderzoek⁴⁸ uitgevoerd naar het station en emplacement (zie bijlage 12). Dit onderzoek werd opgesteld conform de toenmalige richtlijnen van de BRL-OCE (2007) en voldoet niet aan de richtlijnen van het WSCS-OCE of de huidige richtlijnen van het CS-VROO. Naar aanleiding van een aantal bombardementen is door T&A Survey een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend op 144 meter om het station en emplacement. In 2013 werd door de firma Expload een Projectgebonden Risicoanalyse (PRA) opgesteld. Hierin werd het door T&A Survey opgestelde vooronderzoek beoordeeld. Naar aanleiding van de aanval op 11 december 1944 is door Expload opnieuw een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Als uitgangspunt werden de afstanden uit de squadroninformatie genomen, met name dat bommen op circa 100 yards (91,4 m) waren neergekomen. Dit is een situationele afbakening die afwijkt van de destijds vigerende richtlijnen uit het WSCS-OCE. In 2017 heeft T&A Survey een aanvulling gedaan op het in 2012 uitgevoerde onderzoek (kenmerk: GPR5420.53 versie 2.0, bijlage 12). Dit om het eerder uitgevoerde onderzoek in lijn te brengen met de vigerende richtlijnen van het WSCS-OCE (juni 2016). Conform het WSCS-OCE werd om het station een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend van 181 meter.

Deze afbakening is anno 2023 nogmaals onder de loep genomen. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van een recent onderzoek naar de effectiviteit van bombardementen die zijn uitgevoerd door Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers. Bij een bombardement door een één Spitfire toestel dat twee 250 lb. bommen met zich mee droeg, dient een straal te worden geprojecteerd van 42 meter rondom vastgestelde kraters geprojecteerd te worden. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de

⁴⁸ Kenmerk RRZ-053, datum 31 mei 2012.

horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 6 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter). Dit komt neer op een buffer van 55 meter.

Uit het geraadpleegde bronmateriaal is duidelijk dat geen specifieke kraters vastgesteld kunnen worden. Derhalve wordt de afstand van 55 meter geprojecteerd rondom de locaties waarvan staat vermeld dat bommen zijn neergekomen of schade is veroorzaakt: te midden van wagons en gebouwen, op ongeveer 100 yards (91,4 m) van het station en op de spoorlijn minder dan 50 yards (45,7 m). Dit NGE-Verwachtingsgebied is in het onderstaande figuur weergegeven.

Figuur 173: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 11 december 1944.

De bommen en blindgangers buiten het station en emplacement zijn nauwkeurig in kaart gebracht door de LBD. Naar de vermoedelijke blindganger op de hoek Rijnstraat – Korte Rijnstraat werd gegraven, maar geen bom aangetroffen. Bommen op Rijnstraat 2 en 8 zijn gedetoneerd. Dat Rijnstraat 111 werd getroffen, wordt niet bevestigd in het overig bronnenmateriaal.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 11 december 1944 op het emplacement Staatsspoor is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarin mogelijk afwerpmunitie van 250 lb. is achtergebleven.

5.1.8 24 december 1944, parkflat Marlot

Op 24 december 1944 voerden 35 Spitfires van 229, 303, 453 en 602 Squadron duikbombardementen uit op parkflat Marlot. Hierbij werden zeventig bommen van 250 lb. en drieëndertig bommen van 500 lb. G.P. afgeworpen. Twee toestellen van 229 Squadron bombardeerden als eerste in een duikvlucht van 9.000 naar 5.500 voet. Twee treffers werden waargenomen. Vervolgens bombardeerde de rest van dit squadron vanaf 2.500 voet. Treffers op de hoek van een vierkant gebouw en zes clusters van bommen op of rond het doel werden waargenomen tijdens de aanval van 453 Squadron. Negen bommen van 500 lb. en negentien bommen van 250 lb. zijn afgeworpen door 602 Squadron vanaf 2.000 voet. Twee clusters kwamen voorbij het doel (*overshot*) neer, één cluster viel te kort (*undershot*) en de rest op de westelijke hoek van het gebouw. Dit wordt gemeld in een ORB van Fighter Command.

Aanvullend zijn de gegevens van de verschillende squadrons geraadpleegd. De informatie is samengevat in onderstaande tabel:

SQ	# Spitfires	# bommen	Opmerkingen / bijzonderheden.
229	11 (- 2)	9 x 500 lb. 18 x 250 lb.	Opgestegen om 10.10 uur. Doel: een blok flats rond een rechthoekige binnenplaats van 80 bij 100 yards, tussen Wassenaar en Den Haag. 229 Squadron was als eerste bij het doel, nadien 453 en 604 Squadron. Twee toestellen keerden vanwege motorproblemen eerder terug. Bombardement om 11.00 uur. Inslagen waargenomen. Verschillende treffers op zuidwestelijke hoek. Meeste bommen schenen te zijn neergekomen in een gebied van de zuidwestelijke hoek tot het centrum van de binnenplaats.
	2	4 x 250 lb.	Squadron Leader en zijn tweede man.
	1	Geen	Wing Commander.
303	2	Geen	Escorte van een Mustang op fotoverkenning, o.a. in gebied van Marlot.
453	12	12 x 500 lb. 24 x 250 lb.	Aanval tussen 10.25 en 11.55 uur. Duikvlucht van 9.000 naar 3.000 voet, ZW naar NO. Zes clusters op of nabij het doel en zes clusters vielen te kort (<i>undershot</i>).
602	10	10 x 500 lb. 20 x 250 lb.	Opgestegen om 10.05 uur. Doel: flats die als hoofdkwartier werden gebruikt. Duikvlucht van 9.000 naar 2.000 voet, van ZO naar NW. Los van twee bommen die te ver vielen en één te kort, kwamen alle bommen op de westelijke hoek van het gebouw en op de grond nabij. Veel schade werd veroorzaakt.

Tabel 5: Overzicht squadroninformatie. (Bron: TNA, AIR 27-1420, 27-1666, 27-1893, 27-2078).

Uit raadpleging van de Squadroninformatie blijkt dat in totaal 31 Spitfires een bombardement uitvoerden, waarbij 31 bommen van 500 lb. en 66 van 250 lb. werden afgeworpen.

Het bombardement wordt bevestigd in een proces-verbaal in inventaris 106 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 11650-01). Omstreeks 10.55 uur vond een luchtaanval plaats op villapark Marlot. Deze werd uitgevoerd door twaalf vliegtuigen. Zes brisantbommen kwamen buiten het spergebied neer. Eén bom kwam neer in de tuin van Hofzichtlaan 32, twee in de rijweg voor Hofzichtlaan 7, één op Hofzichtlaan 4 en 5, één bij het toegangshek tot het wandelpark Marlot, voor Hofzichtlaan 1 en één bom in de tuin van Hoogwerflaan 9 en 11. Voor zover kon worden nagegaan, werden geen blindgangers aangetroffen.

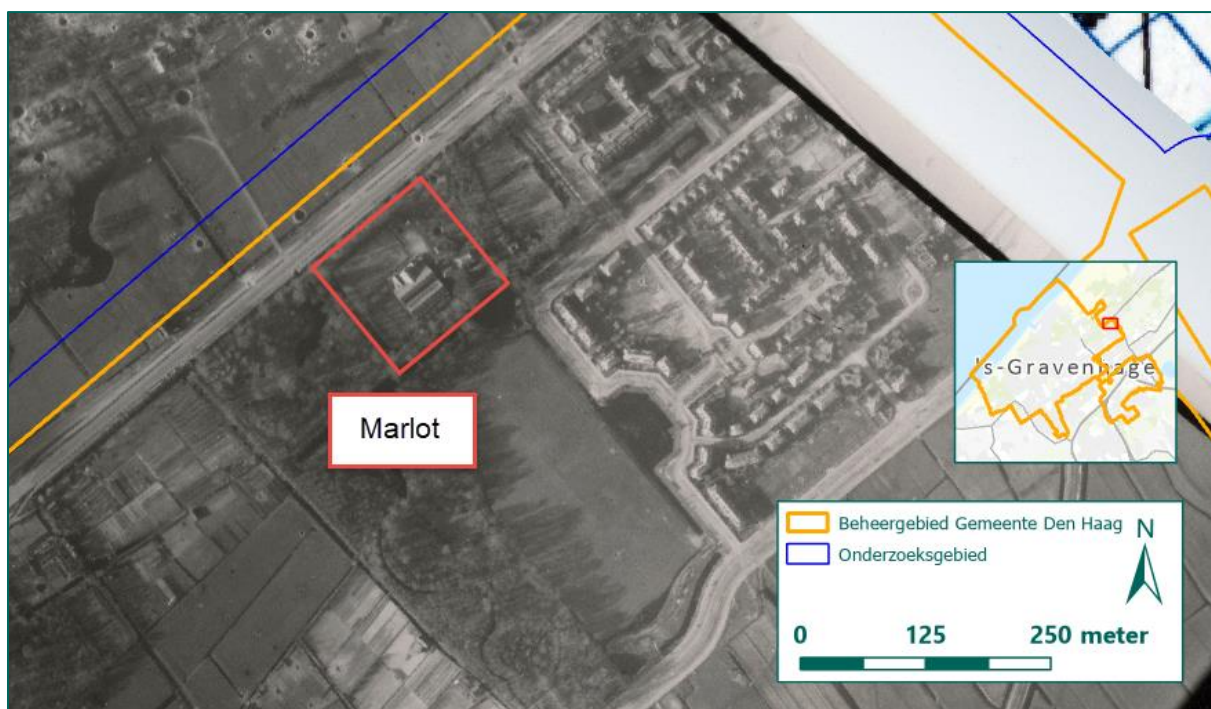
Figuur 174: Offenberglaan 1, parkflat 'Marlot', oorlogsschade, oktober 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Tot slot blijkt ook uit een rapport in het NIMH (zie bijlage 4, collectie 575) dat parkflat Marlot en vier omliggende villa's behoorlijk werden gebombardeerd.

Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal blijkt dat Marlot en omgeving op 24 december 1944 zwaar getroffen werd door bombardementen. De analyse wordt verder gecomplementeerd met luchtfoto's van voor en na de aanvallen.

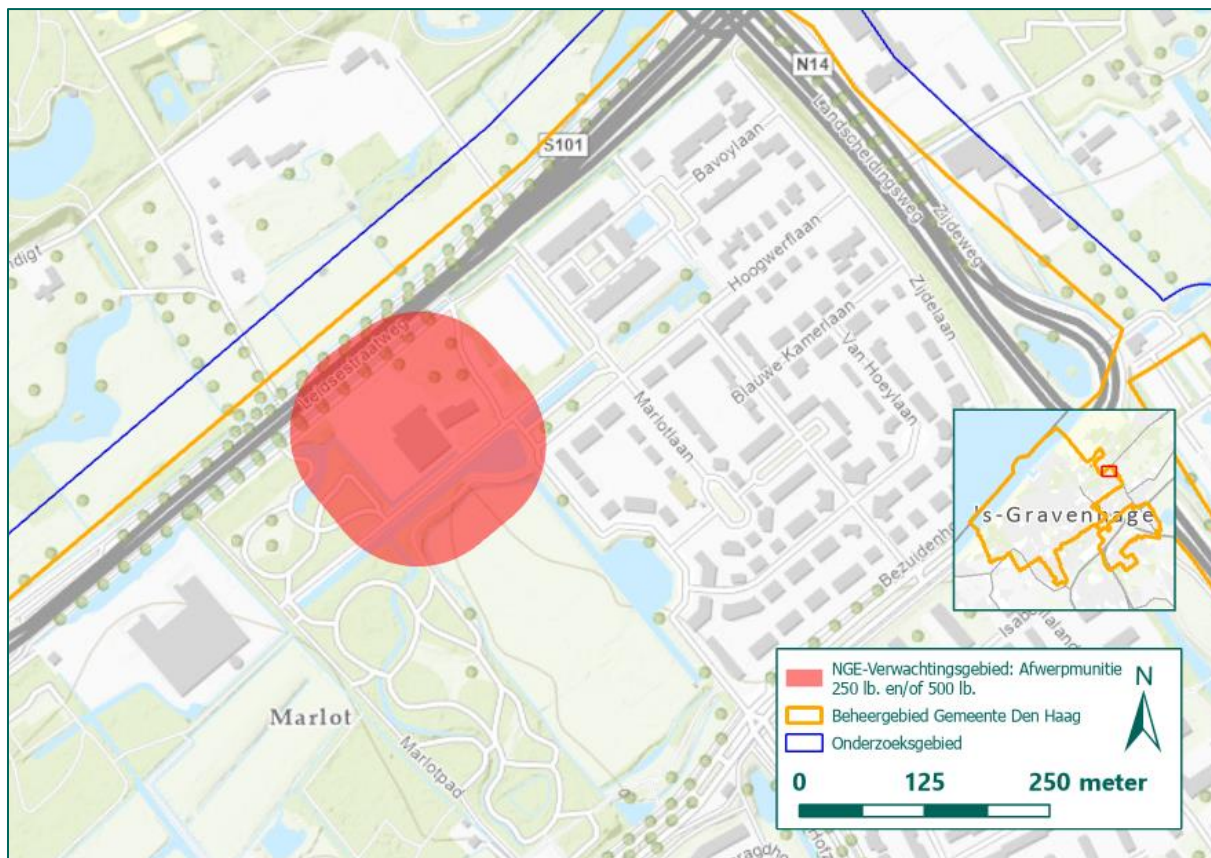
Figuur 175: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 176: Luchtfoto d.d. 21 maart 1945. (Bron: Wageningen UR).

Op de luchtfoto zijn de sporen van diverse luchtaanvallen goed zichtbaar. Niet alleen Marlot maar ook het nabijgelegen landgoed Duindigt (zie paragraaf 5.8.3) en het Haagse Bos (zie paragraaf 5.3) werden veelvuldig gebombardeerd. Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo was het gebied bebost, waardoor kraters onder het bladerdak onzichtbaar zijn. Ook lagen er enkele waterpartijen, waardoor kraters niet waarneembaar zijn. Tot slot vonden in het hele gebied diverse bombardementen plaats op verschillende doelen. Er zijn geen luchtfoto's beschikbaar van kort na elke aanval. De grote hoeveelheid kraters en de onduidelijkheid over mogelijk achtergebleven blindgangers vormen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Dit gebied wordt in paragraaf 5.8.3 nader geanalyseerd.

Uit de informatie van de luchtbeschermingsdienst en luchtfotoanalyse blijkt dat Marlot is getroffen tijdens het bombardement van 24 december 1944. De exacte locatie van ingeslagen bommen kon niet worden achterhaald. Dit bombardement is aanleiding voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen blindgangers van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en/of 500 lb. zijn achtergebleven. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt bepaald op basis van de richtlijnen zoals opgenomen het SIVOON-handboek. Hierin staat een onderzoek opgenomen waarin de effectiviteit van bombardementen die zijn uitgevoerd door Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers onder de loep is genomen. Vastgesteld is dat bij een bombardement uitgevoerd door Spitfires voorzien van drie bommen een maximale spreiding van 87 meter tussen de bommen kan worden vastgesteld. Om deze reden dient een straal te worden geprojecteerd van 87 meter rondom vastgestelde kraters. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter). Van cartografische onnauwkeurigheid is geen sprake. Het pand staat nog altijd op dezelfde locatie. Omdat geen specifieke kraters nabij de parkflat Marlot kunnen worden vastgesteld, wordt de buffer van 100 meter rondom de contouren van de flat geprojecteerd. Dit NGE-Verwachtingsgebied is in het onderstaande figuur weergegeven.

Figuur 177: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 24 december 1944. (Bron onderzoek: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 24 december 1944 op Marlot is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van het kaliber 250 en/of 500 lb. is achtergebleven. In de omgeving van Marlot zijn tevens een groot aantal brisantbommen neergekomen. De omgeving van Marlot wordt in paragraaf 5.8.3 nader geanalyseerd.

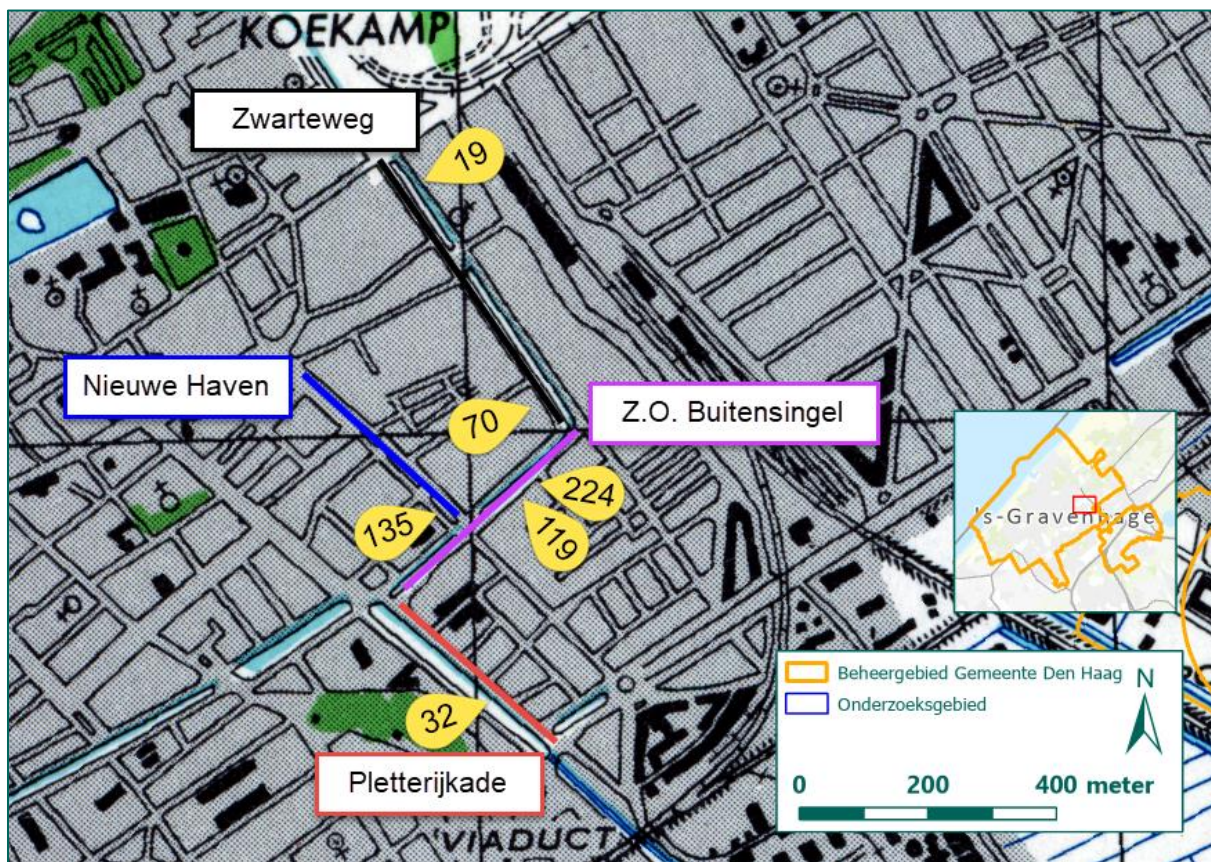
5.1.9 31 december 1944, Pletterijkade en omgeving

Omstreeks 14.00 uur worden op 31 december 1944 door overvliegende vliegtuigen een zestal bommen afgeworpen. Deze bommen zijn gedetoneerd voor de percelen Pletterijkade 32, Zuidoost Buitensingel 191 en 224, achter de percelen Zwarteweg 70 en 19 en Nieuwe Havenstraat 135. Na nauwkeurig onderzoek werden geen blindgangers aangetroffen. De locaties zijn weergegeven in Figuur 178. Dit blijkt uit inventaris 106 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Zes mensen kwamen om het leven.

Die dag vond een aanval plaats op het Haagse Bos door Spitfire jachtbommenwerpers van 229 Squadron, Fighter Command, zie ook paragraaf 5.3. Volgens de piloten waren alle bommen in het doelgebied neergekomen. Uit de squadroninformatie komt naar voren dat de laatste twee secties hun duikvlucht te ver van het doel hadden ingezet. Dit moest op het einde wat worden gecorrigeerd, wat ten koste ging van de accuraatheid.

Mogelijk zijn de bommen van de twee laatste toestellen op de Pletterijkade en omgeving neergekomen. Elke toestel was bewapend met drie bommen, wat betekent dat in totaal zes bommen te kort vielen van het doel. Aangezien de LBD meldt dat alle zes bommen zijn gedetoneerd, wordt niet

verwacht dat nog meer bommen zijn achtergebleven. Om die reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Figuur 178: Locaties op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Conclusie

Naar aanleiding van de op 31 december 1944 neergekomen bommen op de Pleterijkade en omgeving wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

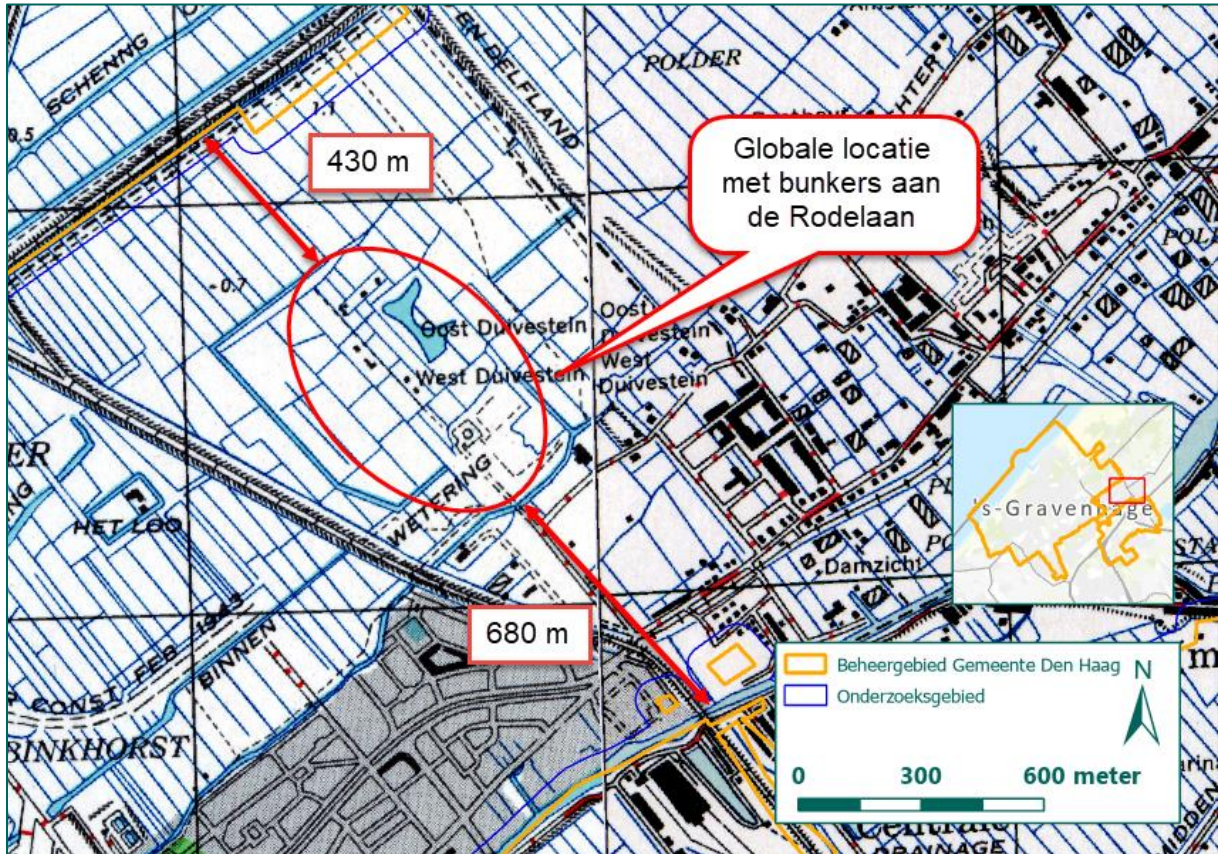
5.2 LUCHTAANVALLEN 1945

In het laatste oorlogsjaar kende de geallieerde luchtactiviteit een hoogtepunt. Met de geallieerde opmars vielen steeds meer vliegvelden in bevrijde gebieden, zo ook in Zeeland en Noord-Brabant, in geallieerde handen. Eind maart 1945 staken Britse en Amerikaanse troepen de Rijn over en in april 1945 werd Noordoost-Nederland bevrijd. Een deel van Nederland, dat de provincies Utrecht, Zuid- en Noord-Holland omvat, werd pas bevrijd na de Duitse capitulatie op 5 mei 1945. In deze paragraaf worden de luchtaanvallen in 1945 beoordeeld en geëvalueerd.

5.2.1 1 januari 1945, Voorburg – Leidschendam

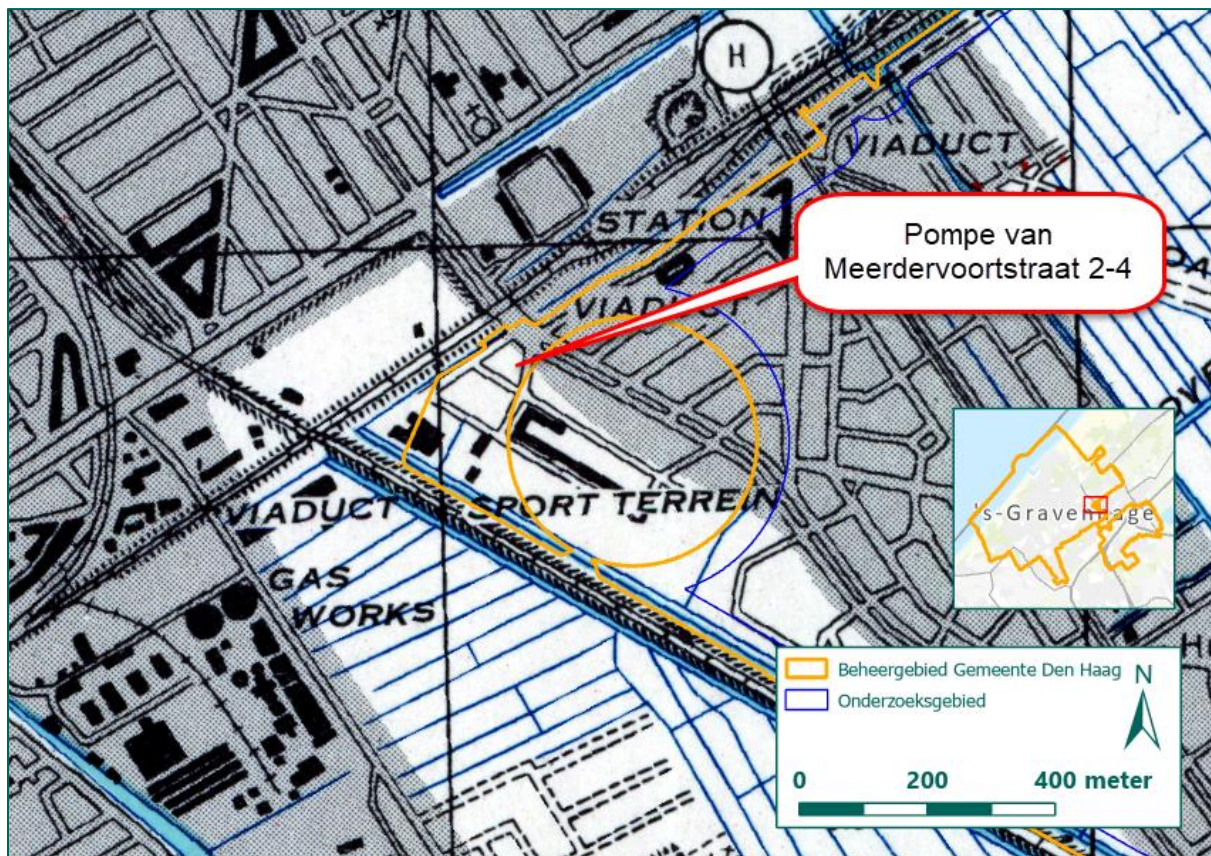
In het boek *Over, door en om de Leytsche Dam* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 1 januari 1945 Amerikaanse bommenwerpers trachtten een Duitse bunker aan de Rodelaan in Voorburg te vernietigen. Er werd vermoed dat de bunker een rol speelde bij de lancering van V-wapens. Drie bommen kwamen terecht in Leidschendam. Twee bommen detoneerden; één in de buurt van de Looierslaan en één in de kippenboerderij van A.A. van Agten achter de Van Ruysdaellaan. De derde bom schoot als blindganger de grond in, in de tuinderij van J.J. Schuyt achter de Voorburgseweg. Dankzij een waarschuwing van dhr. Schuyt kon de bom van 250 kg (500 lb.) op 21 november 1985 onschadelijk gemaakt worden.

Uit Figuur 179 blijkt dat de bunkers aan de Rodelaan in Voorburg op ruime afstand, minimaal 430 meter, van de gemeente Den Haag liggen. Vanwege deze afstand wordt niet verwacht dat naar aanleiding van de luchtaanval op de bunkers bommen in de gemeente Den Haag zijn achtergebleven.

Figuur 179: Globale locatie met bunkers aan de Rodelaan op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

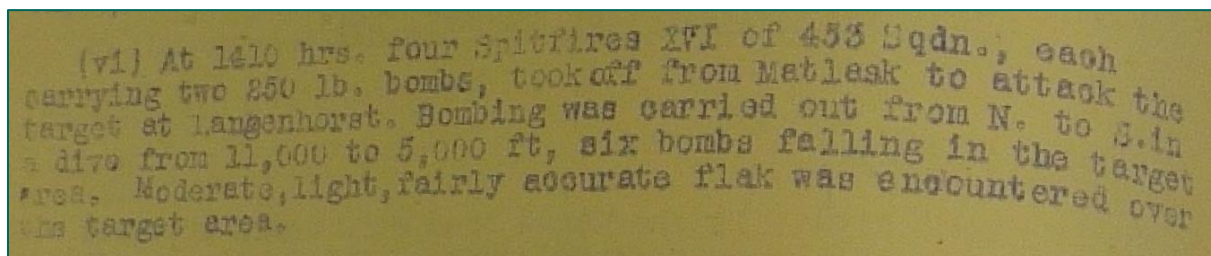
Volgens het boek *Voorburg in crisis en oorlogstijd* (zie bijlage 3) werd op 1 januari 1945 omstreeks 14.20 uur een bominslag gemeld aan de Pompe van Meerdervoortstraat 2 en 4. Uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6) blijkt dat die dag aanvallen werden uitgevoerd door Fighter Command op het Haagse Bos en doelen in Wassenaar. Mogelijk is de bominslag veroorzaakt door één van de toestellen van Fighter Command, maar dat kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Er zijn verder geen andere bronnen die de bominslag bevestigen. In een drietal eerdere onderzoeken van de firma T&A Survey (zie bijlage 12) ter plaatse van de nabijgelegen spoorinfrastructuur, wordt de bominslag van 1 januari 1945 niet vermeld.

Figuur 180: Pompe van Meerdervoortstraat 2-4. (Bron ondergrond: Kadaster).

De locatie Pompe van Meerdervoortstraat 2-4 valt net buiten het beheergebied van de gemeente Den Haag. Echter, uit de bombardementsgegevens van Fighter Command is gebleken dat op 1 januari 1945 diverse bombardementen werden uitgevoerd, waaronder een bombardement tussen 14.10 uur en 15.20 uur. Rond dit tijdstip kwam ook een bom neer te Pompe van Meerdervoortstraat. Het is derhalve aannemelijk dat een van de toestellen die betrokken was bij dit bombardement de bommenlast abusievelijk te Pompe van Meerdervoortstraat heeft afgeworpen.

Uit onderstaande ORB blijkt dat elke Spitfire jachtbommenwerpers die betrokken was bij het bombardement op 1 januari 1945, was uitgerust met 2 x 250 lb. bommen. Omdat slechts melding is aangetroffen van het neerkomen van één brisantbom aan de Pompe van Meerdervoortstraat, bestaat de mogelijkheid dat nog een blindganger is achtergebleven. Om deze reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Figuur 181: Uitsnede ORB Fighter Command d.d. 1 januari 1945. (Bron: TNA AIR 24/638).

Dit NGE-Verwachtingsgebied wordt bepaald aan de hand van de richtlijnen die zijn opgenomen in het SIVOON-handboek. Hierin staat een onderzoek opgenomen waarin de effectiviteit van

bombardementen die zijn uitgevoerd door Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers onder de loep is genomen. Vastgesteld is dat bij een bombardement uitgevoerd door Spitfires voorzien van twee 250 lb. bommen een maximale afstand van 42 meter geldt tussen de twee neergekomen bommen. Om deze reden dient een straat van 42 meter geprojecteerd te worden rond een krater als bekend is dat slechts één bom tot detonatie is gekomen. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (6 meter). Omdat de exacte locatie van de ingeslagen bom niet vastgesteld kon worden, is de getroffen locatie (Pompe van Meerdervoortstraat 2-4) als doelwit gehanteerd. Rond deze locatie is het NGE-Verwachtingsgebied geprojecteerd. Cartografische onnauwkeurigheid wordt buiten beschouwing gelaten, de Pompe van Meerdervoortstraat 2-4 kunnen op de huidige topografische kaart worden ingetekend. In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven. Binnen het NGE-Verwachtingsgebied kan mogelijk een blindgeslagen 250 lb. vliegtuigbom worden aangetroffen.

Figuur 182: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een bominslag aan de Pompe van Meerdervoortstraat. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van een luchtaanval nabij de Rodelaan wordt geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. Naar aanleiding van de bominslag aan de Pompe van Meerdervoortstraat 2-4 wordt wel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kan NGE van één 250 lb. vliegtuigbom worden aangetroffen.

5.2.2 14 februari 1945, spoorbrug Den Haag – Gouda

In een ORB van Fighter Command (zie bijlage 6) wordt gemeld dat een spoorbrug in de lijn Den Haag – Gouda is aangevallen door vijf Spitfires van 124 Squadron. Hierbij werden tien bommen van 250 lb. afgeworpen. Het oorspronkelijke doel, Huis te Werve, kon vanwege de bewolking niet worden

gevonden. Daarom werd naar het noorden gevlogen om een spoorbrug aan te vallen, waarbij *near misses* (bijna-treffers) werden waargenomen. Op basis van deze informatie is niet bekend welke spoorbrug is aangevallen.

Uit de squadronegevens blijkt dat de toestellen actief waren tussen 15.20 en 17.10 uur. Tevens wordt een kaartvierkant opgegeven, qD.8286. In dit kaartvierkant ligt de spoorbrug over de Rotte, in de spoorlijn Den Haag – Gouda. Omdat deze brug enkele kilometers buiten Den Haag ligt, is de aanval op de brug niet relevant voor dit onderzoek.

<p>Dive bombing attack planned on HUISTE-WERVE but not carried out owing to cloud in target area. Subsequent attack made on bridge (Railway) on Hague-Gouda line, Map ref 8286. Weather at time of attack clear. No flek during attack but meagre inaccurate flek from the Hague on Crossing out.</p>

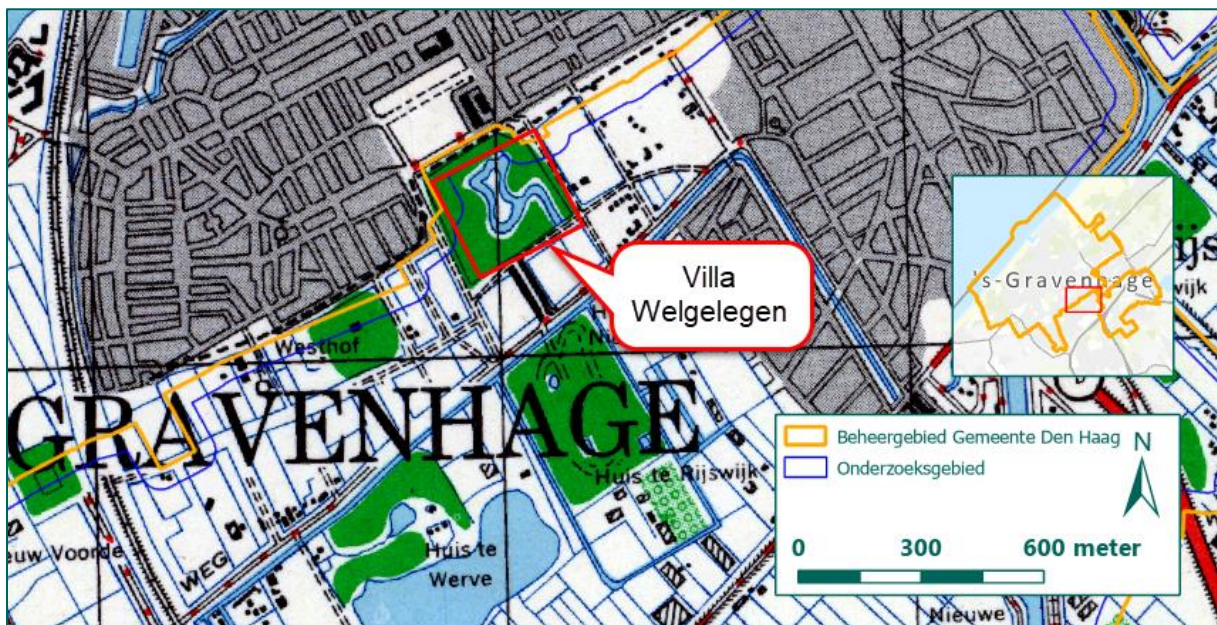
Figuur 183: Uitsnede uit ORB van 124 Squadron. (Bron: TNA, AIR 27-920).

Conclusie

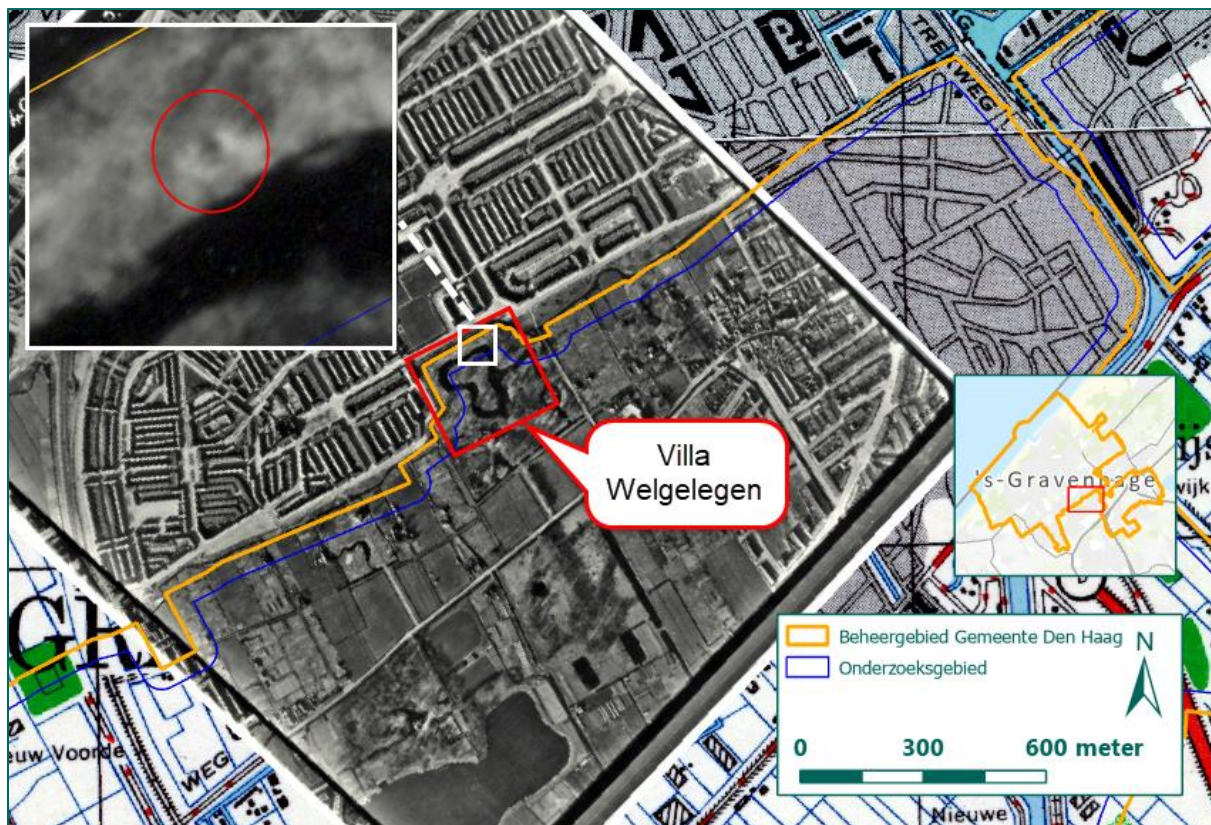
Naar aanleiding van de aanval op een spoorbrug in de spoorlijn Den Haag – Gouda wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De spoorbrug ligt enkele kilometers buiten Den Haag.

5.2.3 21 februari 1945, villa Welgelegen (Rijswijk)

In het boek *Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 21 februari 1945 een bom in de tuin van villa Welgelegen aan het Julianalaantje was neergekomen. Hierbij vielen geen gewonden, maar in de omgeving was de glasschade enorm.

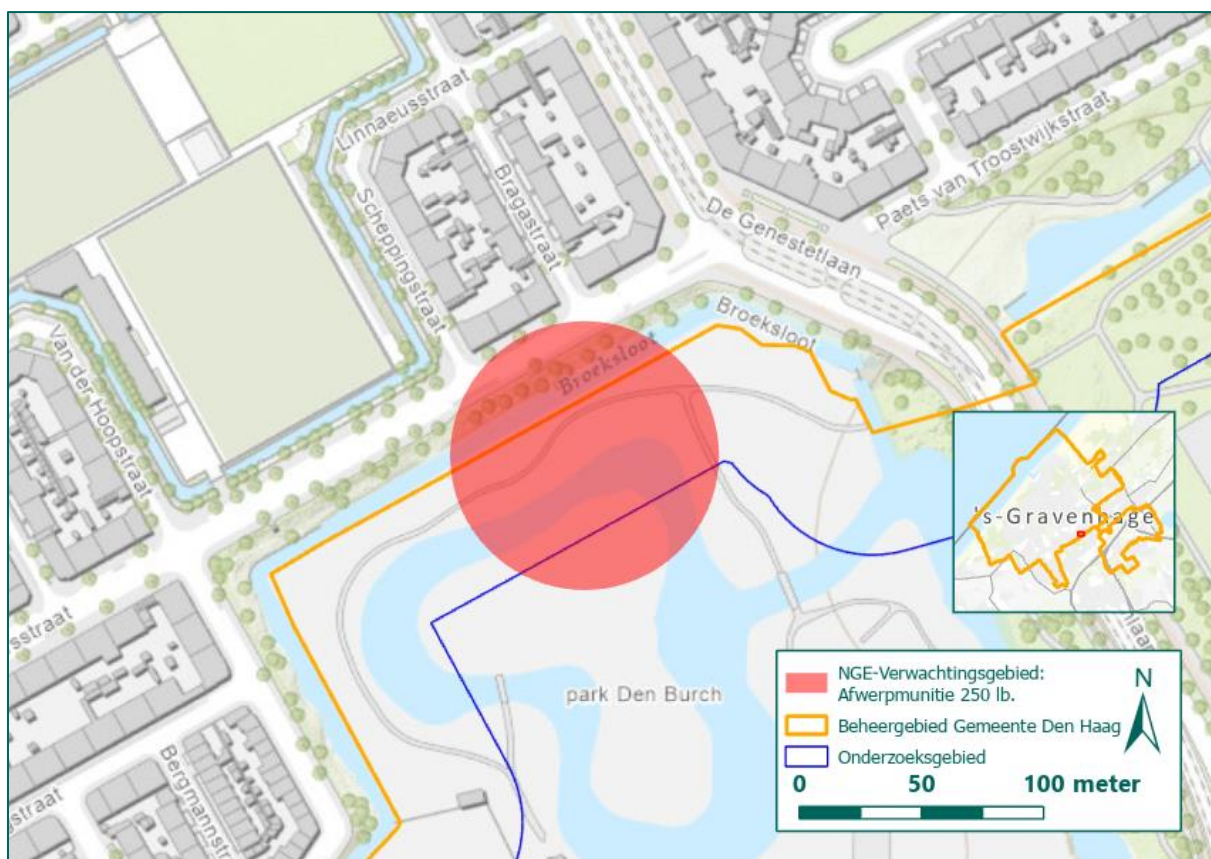

Figuur 184: Villa Welgelegen op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Figuur 185: Luchtfoto d.d. 26 februari 1945. Waargenomen krater in tuin van villa Welgelegen. (Bron luchtfoto: Wageningen UR. Bron ondergrond: Kadaster).

Uit de geraadpleegde ORB's blijkt dat die dag bombardementen werden uitgevoerd door Fighter Command op Ockenburg en het Haagse Bos (zie paragrafen 5.3 en 7.4). Al deze bombardementen werden uitgevoerd door Spitfire jachtbommenwerpers die twee 250 lb. bommen met zich mee droegen. Uit het geraadpleegde bronmateriaal is gebleken dat nabij de Villa Welgelegen slechts één bom tot detonatie is gekomen. Er wordt derhalve gesteld dat er mogelijk nog een blindganger van een 250 lb. bom is achtergebleven. Zoals in paragraaf 5.2.1 is beschreven kan voor het NGE-Verwachtingsgebied een richtlijn uit het SIVOON-handboek gehanteerd worden. In het handboek wordt gesteld dat de spreiding van neergekomen bommen van een Spitfire die twee 250 lb bommen afwierp 42 meter betreft. Om deze reden dient een straat van 42 meter geprojecteerd te worden rond een krater als bekend is dat slechts één bom tot detonatie is gekomen. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (6 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de luchtfoto (5 meter). In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven.

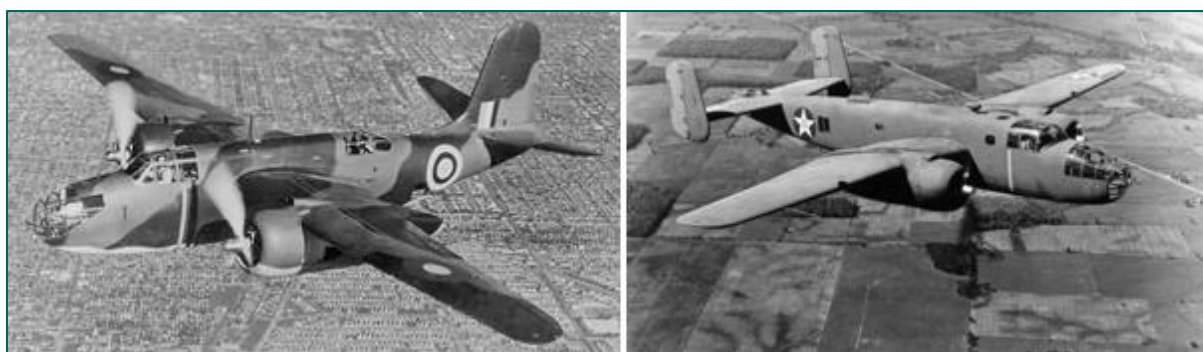
Figuur 186: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een krater in tuin van villa Welgelegen. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de op 21 februari 1945 neergekomen bom in de tuin van villa Welgelegen is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarbinnen mogelijk één blindganger van een 250 lb. vliegtuigbom kan worden aangetroffen.

5.2.4 3 maart 1945, Bezuidenhout

In de literatuur (zie bijlage 3) wordt melding gemaakt van een grootscheeps bombardement op 3 maart 1945 met middelzware Mitchell en Boston bommenwerpers van 2TAF. Doel van het bombardement was het Haagse Bos. Op hoog geallieerd niveau was besloten om dit doelwit permanent buiten gevecht te stellen door middel van een tapijtbombardement. Tot voordien werden de aanvallen op deze V2-lanceerlocatie uitgevoerd door Spitfire jachtbommenwerpers van Fighter Command, die in duikvlucht hun bommen afwierpen.

Figuur 187: Boston bommenwerper (links), Mitchell bommenwerper (rechts). (Bron: www.britannica.com).

Niet alle bommen kwamen echter op het doel, het Haagse Bos, neer. Een klein aantal bommen viel in het gekapte gedeelte van het Haagsche Bos, ten zuiden van de Leidse Straatweg, de rest viel in bebouwde delen van Den Haag. Zo werd het Bezuidenhout zwaar getroffen. Tevens kwamen bommen neer in de omgeving Smidsplein-Nieuwe Uitleg-Jan Evertsstraat-Lange Voorhout-Tournooiveld-Korte Voorhout-Prinsessegracht. Daarbij werden belangrijke gebouwen getroffen, zoals: de kliniek 'Bethlehem', de Prinsesseschouwburg, Hotel Paulez, de Hogere Krijgsschool, het politiebureau aan de Louise Henriëttestraat, de Engelbert Garage en in totaal vijf kerken en negen scholen. Het dodental onder de bevolking was zeer hoog. Er vielen meer dan vijfhonderd doden en tweehonderd gewonden. Door het gebrek aan brandweerpersoneel, benzine en blusmateriaal, richtten de branden die uitbraken na het bombardement veel meer schade aan dan nodig was geweest. In totaal werden 3.300 huizen, 290 bedrijven, tien openbare gebouwen, negen scholen en vijf kerken verwoest, 1.200 huizen liepen zware schade op.

Later zou blijken dat één van de formatieleiders van radiogeleide navigatie overschakelde naar visuele identificatie van het doel, wat echter niet lukte. Tevens was een foutief coördinaat opgegeven. Te laat werd gerealiseerd dat het doel eigenlijk 500 yards (457 m) meer naar het noorden lag.

Figuur 188: Theresiastraat na het bombardement op 3 maart 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

In inventaris 107 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) zijn twee proces-verbalen terug te vinden over bominslagen als gevolg van het bombardement op 3 maart 1945. De informatie is samengevat in onderstaande tabel.

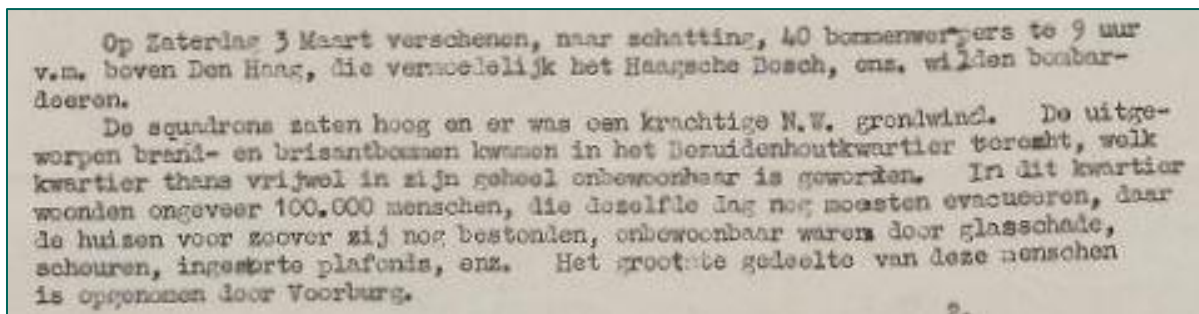
Locatie / tijd	Melding # bommen en blindgangers	Bijzonderheden
Nieuwe-Smidswater-Korte Voorhout / 9.00 uur.	10 bommen afgeworpen	Getroffen door bommen: <ul style="list-style-type: none"> - Smidsplein (3); - Kanonstraat (1); - Prinsessegracht (1); - Koningskade (2); - Korte Voorhout (3). Materiële schade:

		<ul style="list-style-type: none"> - Korte Voorhout: volledig verwoest door brand en bommen, uitgezonderd de Stadsschouwburg. - Kanonstraat en Smidsplein: volledig verwoest. - Lange Voorhout: nr. 100 en 102 volledig verwoest. - Smidswater 1 t/m 10 volledig verwoest. - Nieuwe Uitleg: 1 t/m 9 volledig verwoest. - Hoek Prinsessegracht-Kanonstraat: volledig verwoest, vanaf nr. 19 t/m 27 glasschade, nr. 7 t/m 11, 12, 13 volledig verwoest. - Jan Evertstraat: links tot en met nr. 9 en rechts tot en met nr. 3 totaal vernield. <p>Onderzoek naar blindgangers wordt voortgezet. Bij aantreffen zal afzonderlijk proces-verbaal worden opgemaakt.</p>
Binckhorstlaan 36, Centraal Magazijn van de P.T.T. / 9.20 uur.	1 bom	<p>Door overvliegende vliegtuigen werden bommen afgeworpen. Eén van de bommen trof de Binckhorstlaan 36, het Centraal Magazijn van de P.T.T. Geen doden of gewonden, wel glasschade. Na onderzoek zijn geen blindgangers aangetroffen.</p>

Tabel 6: Overzicht informatie LBD naar aanleiding van bombardement op 3 maart 1945.

Inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01) bevat een lange lijst met glasschade, die werd veroorzaakt door het bombardement op het Bezuidenhout.

Ook informatie uit inventaris 310 van collectie 575 uit het NIMH (zie bijlage 4) maakt melding van het zwaar getroffen Bezuidenhout. Uit het stuk komt naar voren dat de stemming onder de Haagse bevolking anti-geallieerd was geworden na het bombardement.

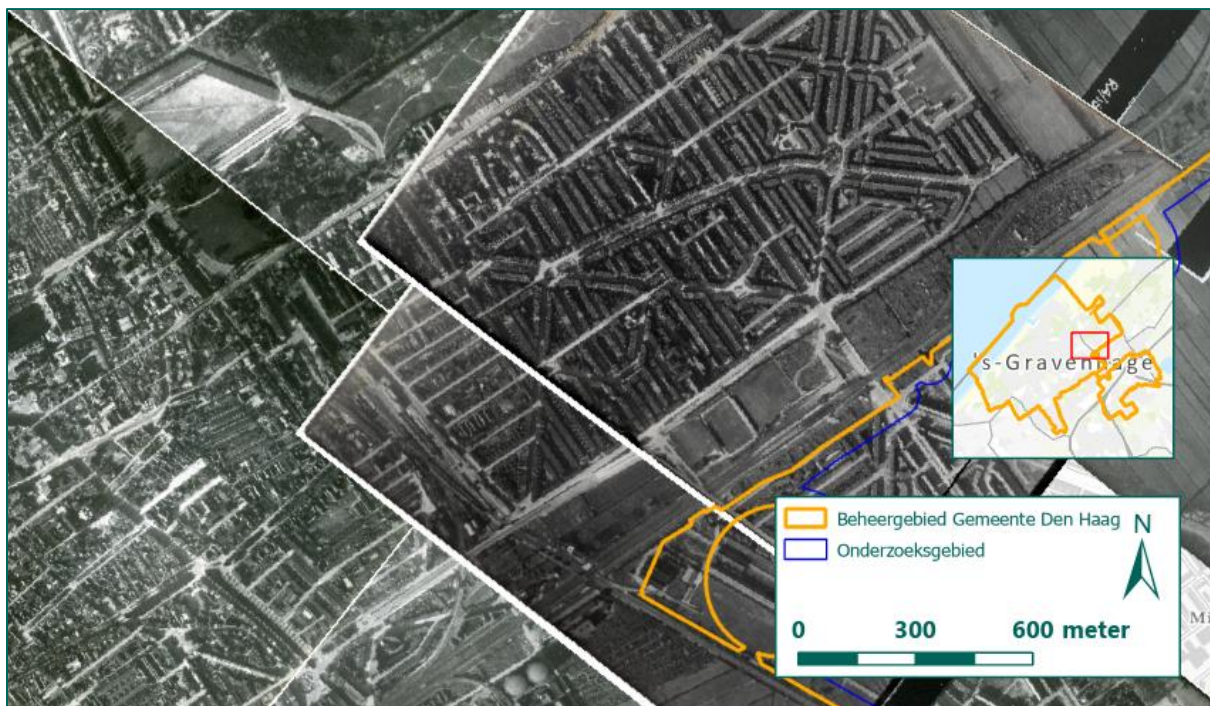
Figuur 189: Uitsnede uit rapport over het bombardement op het Bezuidenhout. (Bron: NIMH, collectie 575, inv. 310).

Door de Haagse Brandweer is de schade na het bombardement in kaart gebracht:

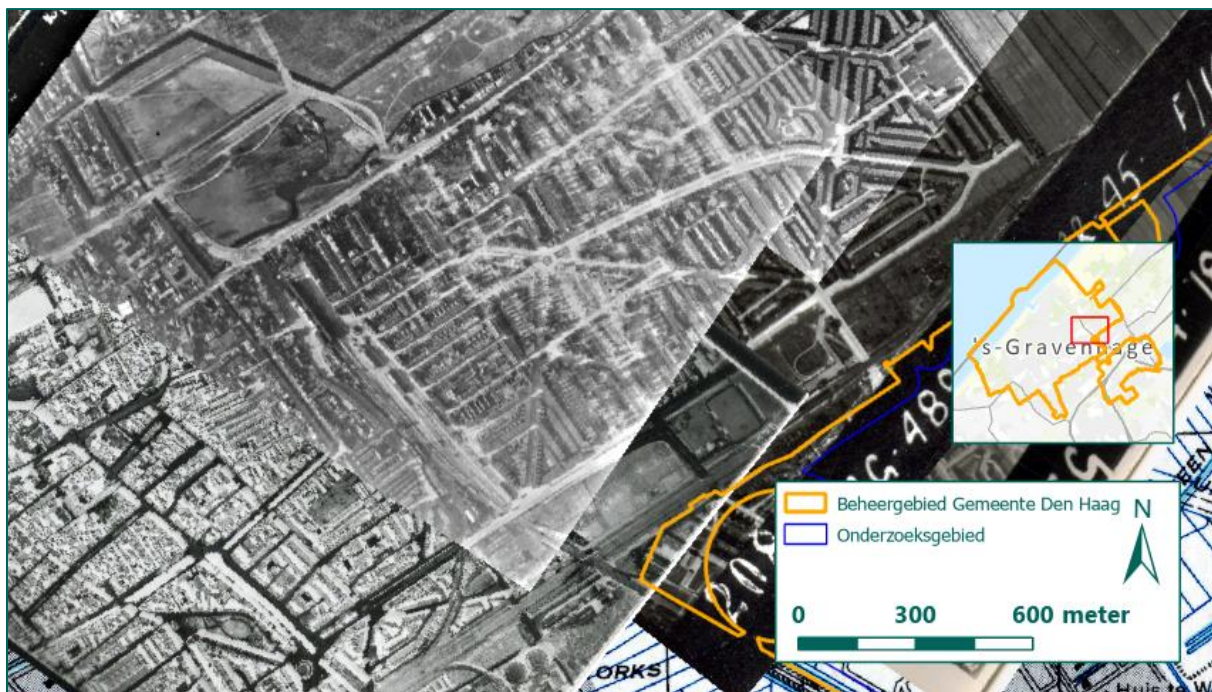

Figuur 190: Schadekaart naar aanleiding van het bombardement op 3 maart 1945. Met rood zijn de door brand beschadigde panden geaccentueerd, met blauw de onherstelbaar beschadigde panden en met groen de licht beschadigde panden. (Bron: Haagse Beeldbank).

Luchtfoto's bevestigen het schadebeeld. In onderstaande figuren worden luchtfoto's van voor en na het bombardement getoond.

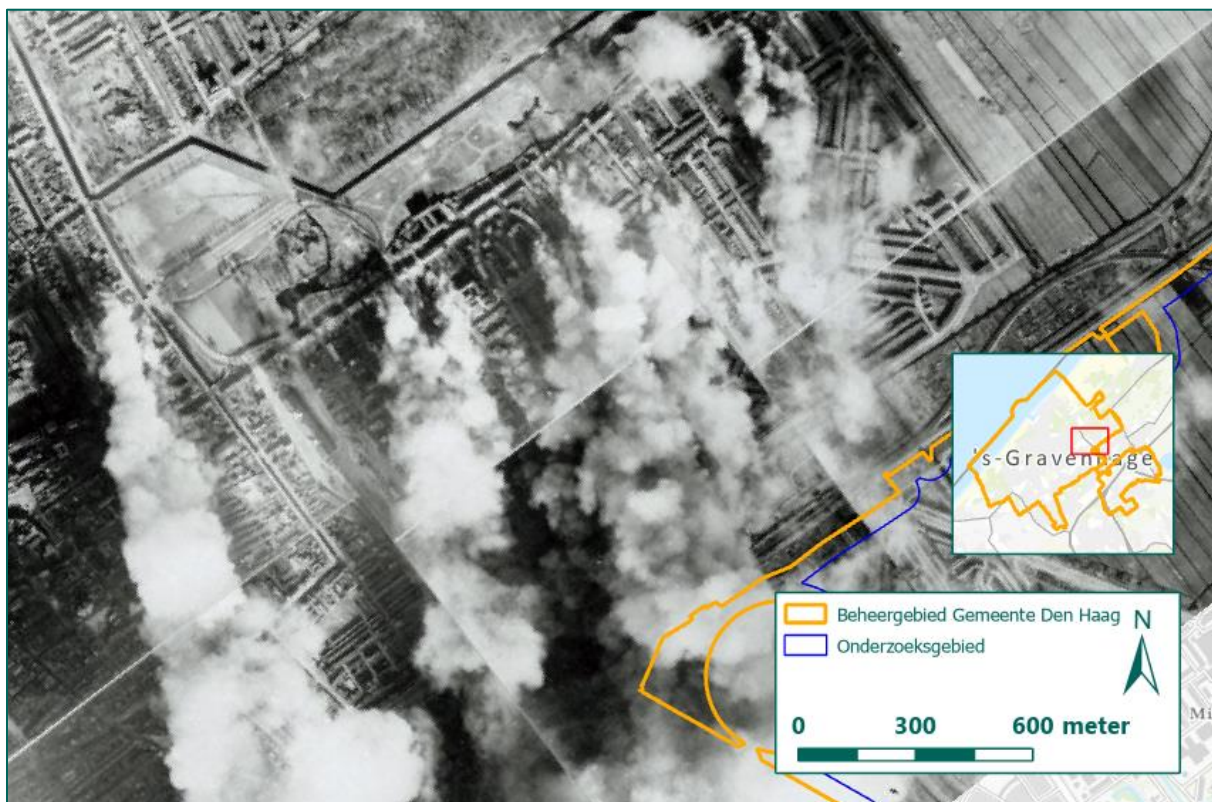

Figuur 191: Luchtfoto's d.d. 6 oktober 1944 (vóór het bombardement). (Bron: Wageningen UR).

Figuur 192: Luchtfoto d.d. 21 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Zowel de Engelse archieven als het Haags gemeentearchief bevatten *strike photo's* van tijdens de aanval. Op de foto's zijn grote rookpluimen zichtbaar van branden die door het bombardement werden veroorzaakt.

Figuur 193: Strike photo's gemaakt tijdens het bombardement door bommenwerpers op 3 maart 1945. (Bron: Haags Gemeentearchief).

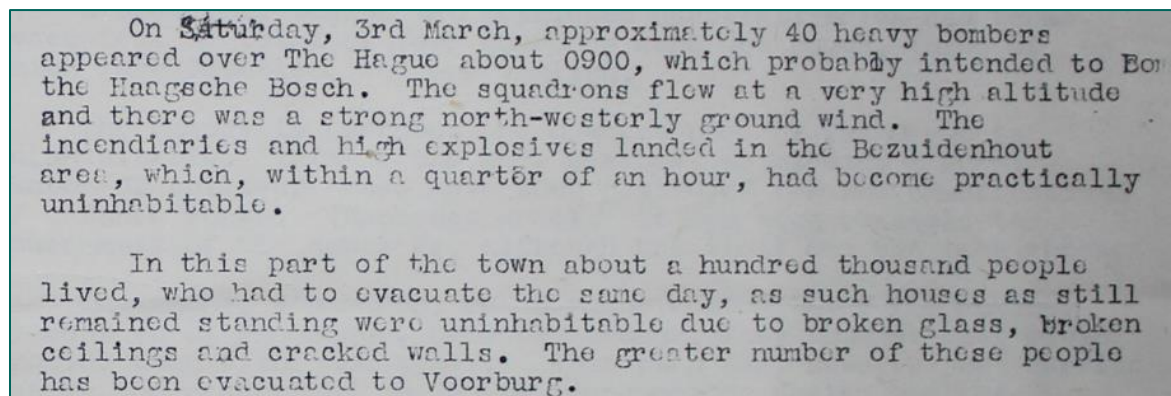
In onderstaande tabel is de informatie uit de ORB's van 2TAF, de Wings en Squadrons opgenomen die verantwoordelijk waren voor het bombardement.

Niveau	Bron	Omschrijving
2TAF	AIR 37-718	61 Mitchells en Bostons 137 Wing, 139 Wing. V-wapen lanceerinrichtingen in Haagse Bos. 9.00-9.16 uur, 11.000-14.000 voet. 389 x 500 lb. Hoofconcentratie van de bommen viel in het doelgebied, inslagen waargenomen in westelijk en oostelijk deel. Grote brand waargenomen net ten zuiden van het doel. Een spoorwegkruising ten oosten van het doel werd eveneens geraakt. Vijf toestellen keerden vroegtijdig terug.
137 Wing	AIR 26-198	12 Mitchells van 226 Squadron en 12 Boston bommenwerpers van 342 Squadron.
139 Wing	AIR 26-200	7.30 uur. 31 toestellen stegen op om 'V-doelen' te bombarderen in Den Haag. Doel aangevallen met radio navigatie, maar bommen waargenomen die te kort of te ver vielen.
226 SQ	AIR 27-1407	<u>Summary of Events:</u> Doel aan te vallen met behulp van radio navigatie of visueel. Elke 'box' (= zes toestellen) Mitchells leidde een box van zes Bostons. Op het laatste moment werd door de leidende bommenrichter naar visuele navigatie overgeschakeld. Tijdens de eerste run kon het doel niet worden geïdentificeerd door de eerste box, die een rondje vloog. De tweede box, die op vijf minuten volgde, wierp met een goede concentratie bommen af in het doelgebied. De eerste box bombardeerde na de tweede box. Uit strike foto's blijkt dat de bommen van de eerste box te kort vielen, die van de tweede box iets te ver. <u>Record of Events:</u> 12 Mitchells, verdeeld in twee boxen, leidden elks een box van 342 Squadron en bombardeerden het doel visueel vanaf 12.500 voet. 500 lb. M.C. bommen, waarvan de helft met direct werkende ontsteker en de andere helft met vertragingsonsteker 0,025 sec. werden ingezet. Aanval tussen 9.08 en 9.20 uur. Treffers op spoorlijn en bebouwing naast het doel.
342 SQ	AIR 27-1739	<u>Summary of Events:</u> Aanval op V-doel in Den Haag in twee golven. Elke golf bestond uit zes Bostons van dit Squadron en zes Mitchells van 226 Squadron. De eerste golf van 342 Squadron bombardeerde visueel vanaf 12.400 voet om 9.12 uur. Twee runs gemaakt omdat het zicht op doel werd belemmerd door bewolking. Strike foto's tonen concentratie van bommen op circa 45 yards van het doel. De tweede golf bombardeerde vanaf 12.000 voet om 9.13 ^{1/2} uur. Foto's tonen treffers op spoorlijn 3/4 mijl ten oosten van het doel. Later bleek dat dit door een fout in het bomvizier kwam. <u>Record of Events:</u> 12 Bostons. 48 x 500 lb. M.C. bommen, waarvan de helft met direct werkende ontsteker en de andere helft met vertragingsonsteker 0,025 sec. Alle bommen van één toestel bleven hangen en werden later boven zee afgeworpen. In twee andere toestellen bleef telkens één bom hangen.
98 SQ	AIR 27-784	<u>Summary of Events:</u> 13 Mitchells uitgestuurd, slechts 10 voerden aanval uit. 12.000-14.000 voet. Meest bommen vielen 500 yards te ver van het doel, maar enkelen bleken te detoneren op het richtpunt. 7.43-11.04 uur. Van één toestel bleven alle bommen hangen. <u>Record of Events:</u>

Niveau	Bron	Omschrijving
		80 x 500 lb. afgeworpen. Van één toestel bleven alle bommen hangen. Bommen werden mee terug gebracht.
180 SQ	AIR 27-1132	<p><u>Summary of Events:</u> In de ochtend zes Mitchells naar V-doel in Den Haag. Zes anderen een gelijkaardig doel in hetzelfde gebied.</p> <p><u>Record of Events:</u> Doel bereikt rond 9.00-9.04 uur. Bombardement vanaf 12.000-14.000 voet. Bommen vielen te ver oostwaarts van richtpunt, ongeveer 500 yards. Sommige bommen vielen te kort. Ook vielen bommen te kort, die neerkwamen in de stad ten westen van het doel. Bommen van één toestel bleven hangen, alsnog boven zee afgeworpen. Tevens werden zes andere toestellen naar Den Haag gestuurd. Deze bereikten het doel om 9.16 uur. Visueel gebombardeerd vanaf 13.000 voet. Bominslagen ongeveer 500 yards ten zuidoosten van richtpunt. Zes bommen van één toestel bleven hangen en werden achteraf boven zee afgeworpen.</p>
320 SQ	AIR 27-1714	<p><u>Summary of Events:</u> 11 sorties naar V-doel in Den Haag.</p> <p><u>Record of Events:</u> 11 vliegtuigen naar V-wapen locatie in Den Haag. Geen resultaten waargenomen. Doel aangevallen op radionavigatie.</p>

Tabel 7: Samenvatting informatie uit ORB's. (Bron: TNA).

Een geallieerde dossier in de AIR 20-serie, AIR 20-794, behandelt het bombardement op het Haagse Bos. Ook hierin wordt vermeld dat de bommen vooral het Bezuidenhout troffen:

Figuur 194: Uitsnede uit geallieerde rapportage over het bombardement van 3 maart 1945. (Bron: TNA, AIR 20-794).

Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal blijkt dat Den Haag zwaar is getroffen als gevolg van het bombardement door Mitchell en Boston bommenwerpers. Mogelijk zijn als gevolg van het bombardement blindgangers achtergebleven die niet werden opgemerkt na het ruimen van puin. Daarom wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

De richtlijnen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van bombardementen door jachtbommenwerpers (Spitfires en Typhoons) gaat voor het bombardement op 3 maart 1945 niet op. Het bombardement werd immers uitgevoerd door middelzware bommenwerpers (Mitchells en Bostons). Derhalve is gepoogd het NGE-Verwachtingsgebied te bepalen doormiddel van de *Nearest Neighbour* methode, waarbij de maximale afstand tussen twee

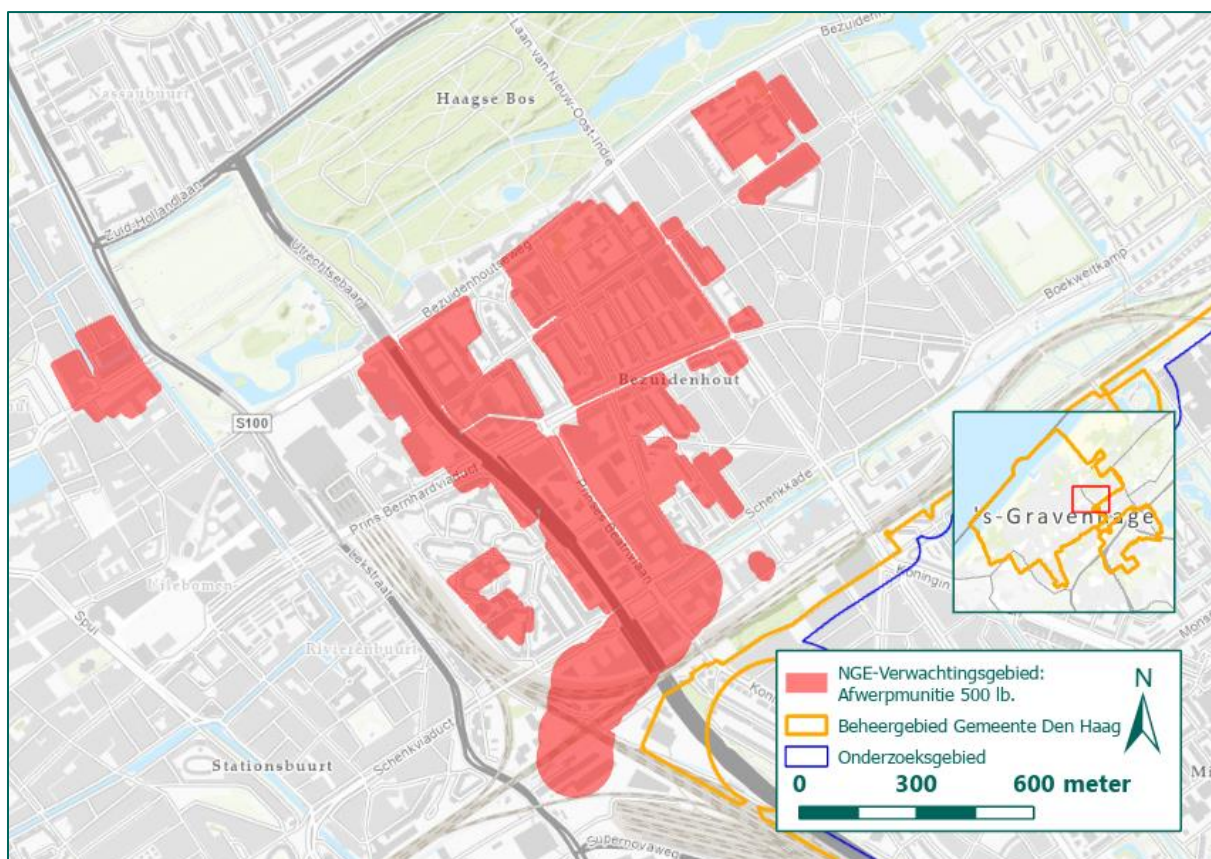
opeenvolgende inslagen wordt gemeten en geprojecteerd rondom alle inslagen. Gebleken is echter dat vanwege de bebouwing en het puin niet alle kraters zichtbaar zijn. Derhalve kan ook deze richtlijn niet worden toegepast.

Om die reden wordt situationeel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Hiervoor wordt het schadebeeld als uitgangspunt genomen. Rondom de vernielde bebouwing wordt een buffer van 5 meter vanwege de cartografische onnauwkeurigheid en 8 meter vanwege de horizontale verplaatsing van een 500 lb. vliegtuigbom. Naar aanleiding van bombardementen op het Haagse Bos wordt in paragraaf 5.3 een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

In opdracht van Gemeente Den Haag heeft REASeuro in 2023 een aanvullend onderzoek uitgevoerd naar het type ontstekingsinrichtingen dat is ingezet bij het bombardement op Bezuidenhout op 3 maart 1945. De conclusies zijn verwerkt in de Projectgebonden Risicoanalyse-NGE voor het project 'Binckhorst-CID'⁴⁹. Uit onderzoek is gebleken dat alle beschikbare bronnen wijzen op de inzet van 500 lbs M.C. (Medium Capacity) brisantbommen die in 50% van de gevallen uitgerust waren met een neusontsteker met een vertragingstijd van 0,025 seconde en in de overige 50% uitgerust waren met een neusontsteker zonder vertragingstijd. Geen van de gemelde ingezette bommen bevatten een voorgespannen slagpin volgens het bronnenmateriaal van de Britse RAF.

Uit luchtfotoanalyse blijkt dat een aantal kraters buiten dit NGE-Verwachtingsgebied vallen. Voor deze kraters wordt wel de *Nearest Neighbour*-methode toegepast. Hiervoor wordt de verste afstand, die 82 meter bedraagt, tussen twee kraters als uitgangspunt genomen. Hierbij wordt 8 meter toegevoegd vanwege de ondergrondse horizontale verplaatsing van een vliegtuigbom van 500 lb. en 5 meter cartografische onnauwkeurigheid vanwege inpassing van luchtfoto's. In totaal bedraagt de buffer 95 meter om de kraters en inslagen. In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 3 maart 1945 weergegeven.

⁴⁹ REASeuro, Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven Den Haag Binckhorst-CID, kenmerk: 74049/RO-210024 versie 4.0, d.d. 25 mei 2023.

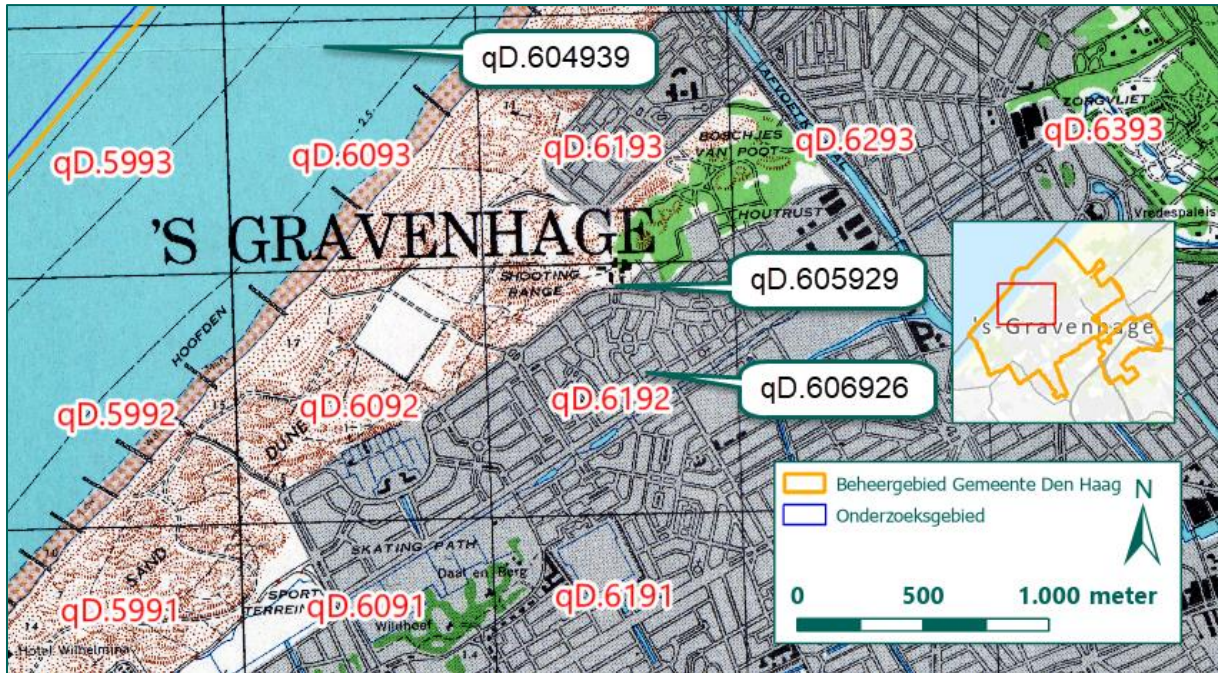
Figuur 195: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 3 maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 3 maart 1945 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van 500 lb. is achtergebleven.

5.2.5 4 maart 1945, Flak-batterij op coördinaat qD.604939

Op 4 maart 1945 voerden vier Spitfires van 603 Squadron omstreeks 9.35 uur een aanval uit op een Flak-batterij op coördinaat qD.604939. De formatie cirkelde eerst rond nabij de Haagse kust om het vuur van de batterij aan te trekken, zodat deze beter kon worden gelokaliseerd. Vervolgens werd een duikaanval uitgevoerd van 8.000 naar 2.000 voet. Twee Spitfires vuurden met boordwapens tijdens de duikvlucht. Alle bommen kwamen neer te midden van loopgraven tussen qD.605929 en qD.606926. Dit wordt gemeld in een ORB van Fighter Command (zie bijlage 6).

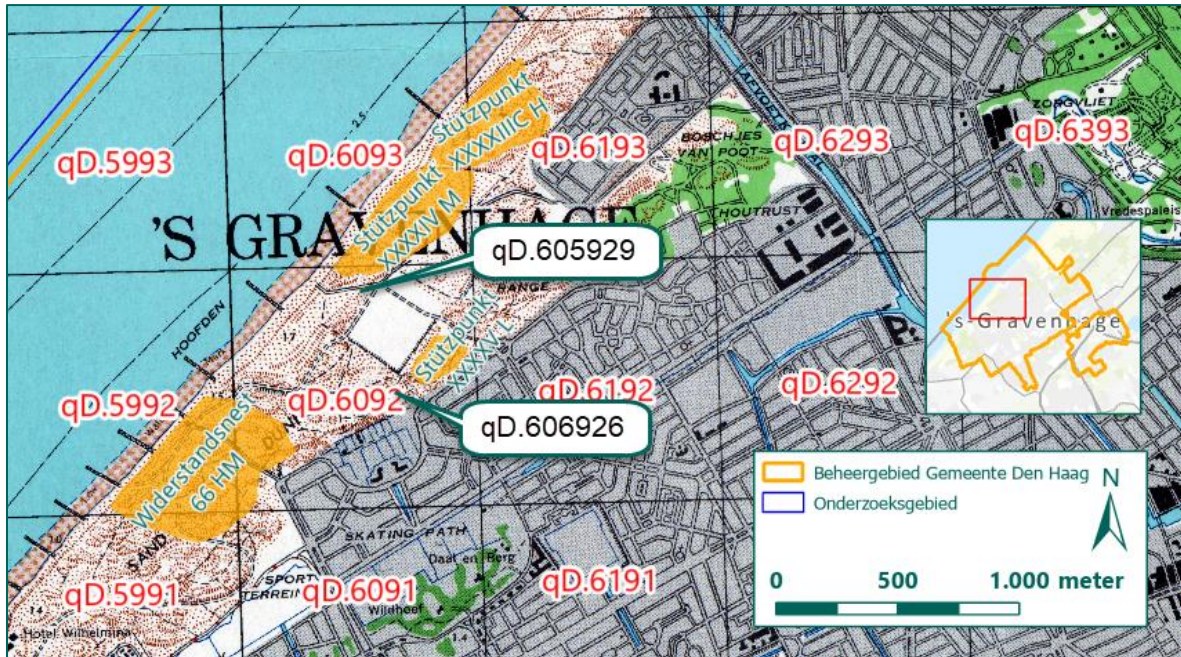
Figuur 196: Gemelde coördinaten op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Volgens de beschrijvingen van het Squadron wisten de Spitfires met succes het vuur van de batterij aan te trekken. Dit lukte en de piloten deden alsof ze verward raakten, maar doken tegelijk op het doel af, zie Figuur 197. Volgens de waarnemingen van de piloten vielen alle bommen in de omgeving van de batterij, te midden van de Duitse loopgraven en schuilplaatsen. De Flak-batterij, die in eerste instantie nauwkeurig vuur gaf, vuurde als gevolg van het bombardement zeer onnauwkeurig.

08.55.	delivered on the river in the night... P/Lt: Bachelor leading a section of Spit: XVI armed with 2 x 250 lb M.C. airburst bombs took off at 08.55 to attack a troublesome flak battery in the sandhills just south of Scheveningen. At 09.20 the aircraft made land-fall off Scheveningen and orbited to draw the battery's fire. The ruse succeeded and the aircraft broke away apparently in confusion but sweeping in and dive-bombing in dives from 8,000ft to 2,000ft at 09.35. All bombs fell in the vicinity of the battery, among slit trenches and shelters, and the flak previously accurate became suddenly wildly inaccurate. Two aircraft also strafed the target during their dives, despite intense and at first accurate heavy flak. All aircraft landed undamaged at base at 10.20.
--------	--

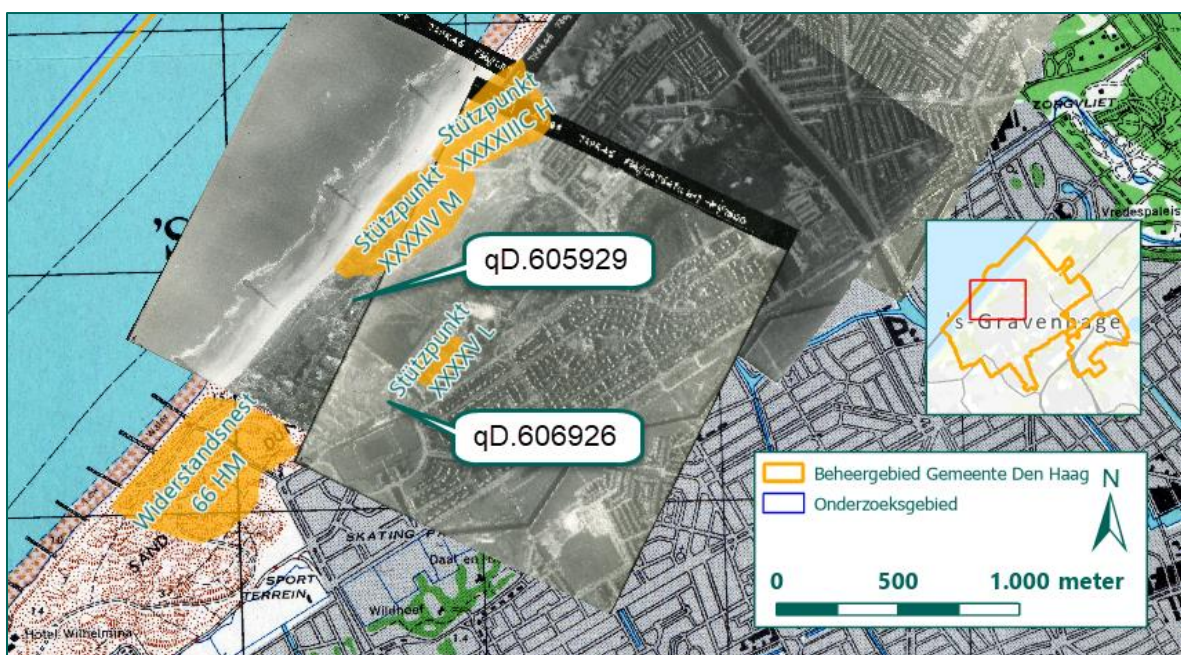
Figuur 197: Uitsnede uit ORB van Fighter Command. De melding dat de piloten in verwarring raakten is rood omkaderd. (Bron: TNA, AIR 27-2080).

De gemelde coördinaten zijn weergegeven in Figuur 198. Daaruit blijkt dat de gemelde coördinaten niet overeenkomen met de locaties van Duitse stellingen aan de kust bij Scheveningen. De verschillende stellingen beschikten allen over luchtafweergeschut. Flak Batterie Westduinen, aangeduid als Stützpunkt XXXXIIIc H (zie ook paragraaf 9.3.6), beschikte over het luchtafweergeschut met het zwaarste kaliber in deze omgeving van Den Haag, namelijk zes kanonnen die 8,8 cm granaten konden afvuren. Mogelijk is deze stelling aangevallen op 4 maart 1945.

Figuur 198: Gemelde coördinaten en omliggende verdedigingswerken op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

De aanval vond plaats binnen het spergebied. In het overige geraadpleegde bronnenmateriaal wordt geen melding gemaakt van het neerkomen van bommen op 4 maart 1945. Tevens blijkt uit de munitieruimrapporten van de EODD (zie bijlage 10) dat er geen munitieruimingen hebben plaatsgevonden in de omgeving van bovengemelde locaties waarbij munitie is geruimd die afkomstig is van vliegtuigen. Op luchtfoto's van 7 april 1945 zijn binnen of in de nabijheid van de Duitse stellingen en de gemelde coördinaten geen duidelijke verstoringen waarneembaar die duiden op het ontploffen van vliegtuigbommen, zie Figuur 199. Aangezien het bombardement plaatsvond in duingebied en de luchtfoto's onscherp zijn, zijn bomkraters zeer moeilijk waarneembaar.

Figuur 199: Luchtfoto's d.d. 7 april 1944 met de locaties van relevante stellingen en coördinaten. (Bron: Haagse Beeldbank).

Het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied wordt bemoeilijkt omdat niet bekend is waar de bommen terecht zijn gekomen. In de omgeving van coördinaat qD.604939 (het vermelde doelwit van de aanval) lagen verschillende stellingen. Het is daarom niet bekend welke stelling de piloten als doelwit hebben aangeduid tijdens de luchtaanval. Daarnaast maakten ze melding dat de bommen buiten de stellingen neerkwamen, namelijk tussen qD.605929 en qD.606926.

Aan de hand van het geraadpleegde bronnenmateriaal is getracht te bepalen waar op 4 maart 1945 bommen neerkwamen in het duingebied bij Scheveningen. Behalve de ORB's van Fighter Command zijn geen andere bronnen aangetroffen die het bombardement van 4 maart 1945 benoemen. Op luchtfoto's van 7 april 1944 zijn geen bomkraters waarneembaar in de omgeving van de coördinaten qD.605929 en qD.606926. De precieze locaties van neergekomen bommen kunnen derhalve niet worden achterhaald. Vandaar dat naar aanleiding van het bombardement op 4 maart 1945 geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend kan worden.

Conclusie

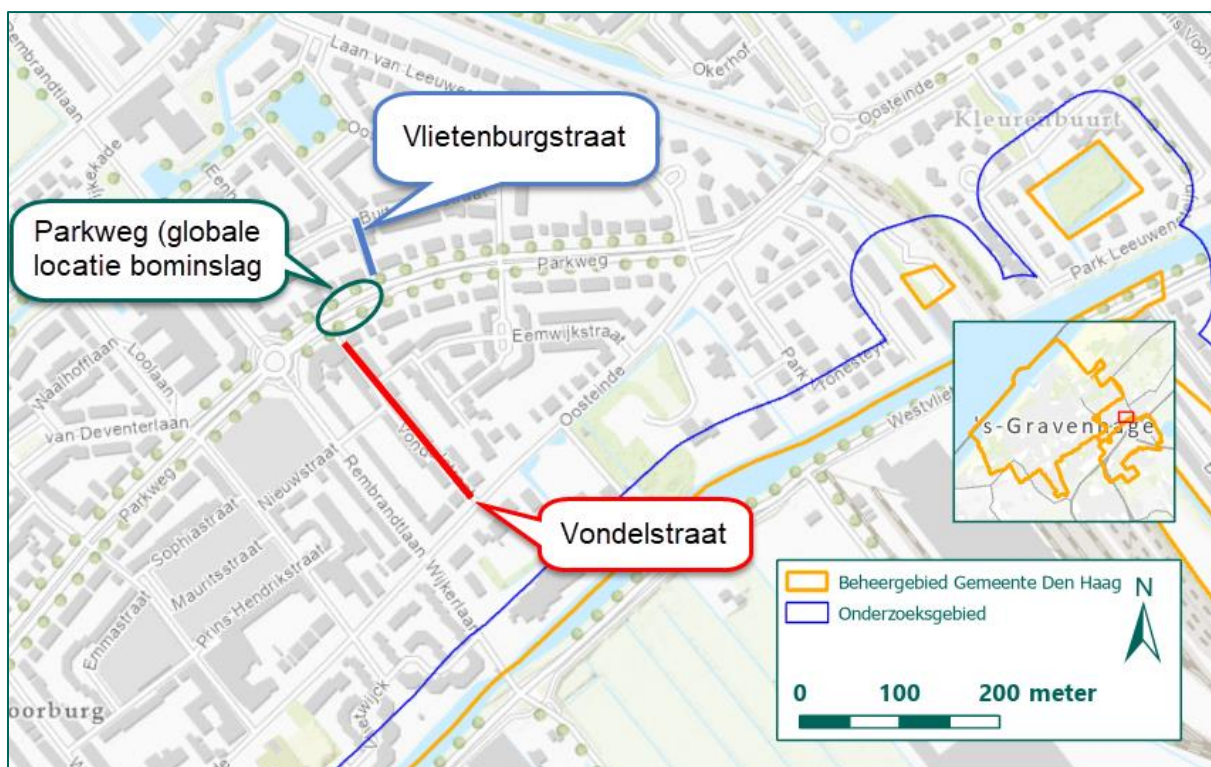
Naar aanleiding van het bombardement op 4 maart 1945 op een Flak batterij bij coördinaat qD.604939 kan geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend worden.

5.2.6 13 maart 1945, Parkweg

In het boek *Voorburg in crisis en oorlogstijd* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 13 maart om 17.01 uur een bom was neergekomen op de trambaan van de Parkweg tegenover de nummers 312 en 314, tussen de Vondelstraat en de Vlietenburgstraat. Het betrof een Engelse bom die een krater van ongeveer 8 meter diameter en 2,5 meter diep naliet.

Op deze dag vonden verschillende luchtaanvallen plaats op landgoed Duindigt in Wassenaar. Dit blijkt uit de geraadpleegde ORB's (zie bijlage 6). Een aanval in Voorburg wordt niet vermeld.

De melding in de literatuur is de enige bron over de bominslag. Zoals te zien in Figuur 200, heeft de bominslag op ruime afstand (minimaal 350 meter) van de gemeente Den Haag plaatsgevonden. Verder blijkt dat één bom is neergekomen die, gezien de krater, is gedetoneerd. Om deze redenen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

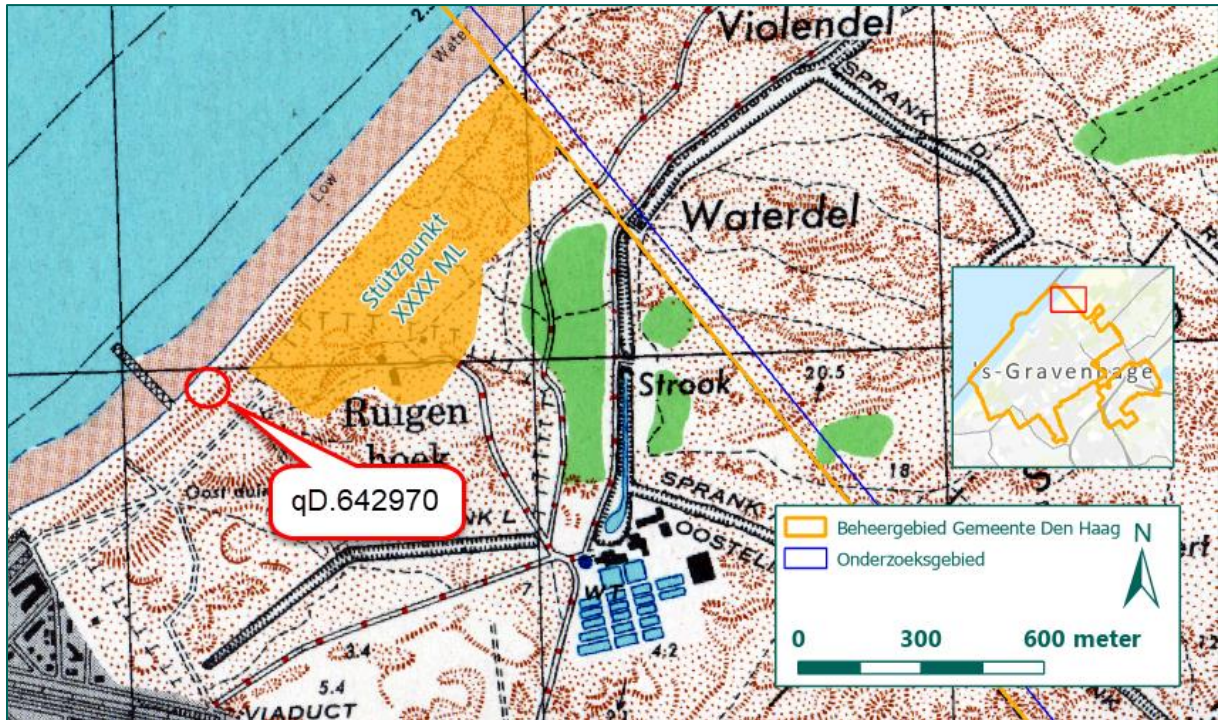
Figuur 200: Globale locatie bominslag. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de op 13 maart 1945 gemelde bominslag wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

5.2.7 14 maart 1945, kustverdediging op coördinaat qD.642970

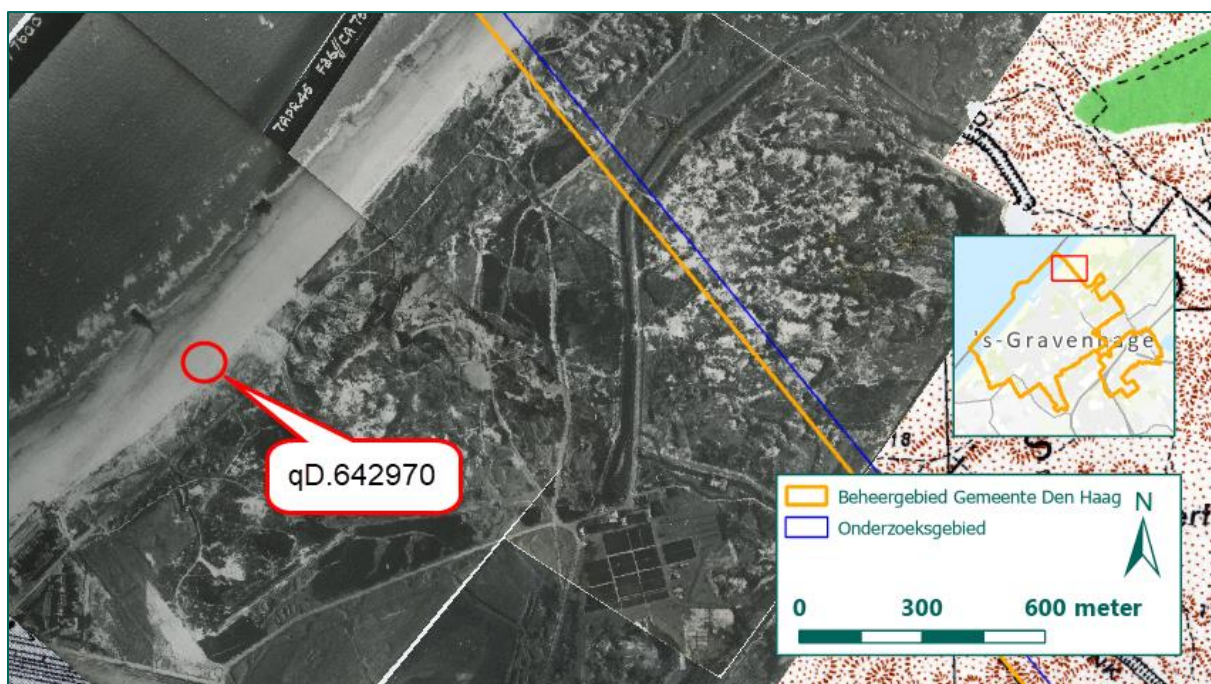
Op 14 maart 1945 voerden vier Spitfires van 124 Squadron omstreeks 14.25 uur (Engelse tijd) een bombardement uit op landgoed Duindigt in Wassenaar met acht bommen van 250 lb. Op de terugweg na het duikbombardement voerde één Spitfire vanaf 5.000 voet (1,5 km) een aanval uit met boordwapens en boordgeschut op twee linies loopgraven op coördinaat qD.642970, die onderdeel van de kustverdediging bleken te zijn. Het gemelde coördinaat ligt nabij het verdedigingswerk Batterie Scheveningen-Nord (zie Figuur 201 en paragraaf 9.3.1).

Figuur 201: Coördinaat qD.642970 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Op luchtfoto's van 7 april 1945 zijn verschillende paden en loopgraven waarneembaar in het duingebied nabij coördinaat qD.642970. Het coördinaat zelf verwijst naar een locatie aan het strand, zie Figuur 202. Vermoedelijk heeft de Spitfire één van de paden of loopgraven beschoten. In het overige geraadpleegde bronnenmateriaal is geen aanvullende informatie over deze beschieting aangetroffen. De EODD (zie bijlage 10) heeft in de nabijheid van coördinaat qD.642970 verschillende malen munitie geruimd, maar daarbij werd geen verschoten munitie van boordwapens of boordgeschut door de EODD verwijderd.

Aan de hand van het bronnenmateriaal valt geen specifieke locatie aan te duiden waarop de Spitfire heeft geschoten op 14 maart 1945. Het gemelde coördinaat qD.642970 duidt een locatie aan waarop geen loopgraven liggen. Mogelijk heeft de Spitfire op de in de nabijheid van coördinaat qD.642970 gelegen loopgraven geschoten, maar er kan niet precies worden bepaald op welk loopgraaf. Derhalve kan naar aanleiding van de beschieting met boordwapens en boordgeschut door een Spitfire op 14 maart 1945 geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend worden.

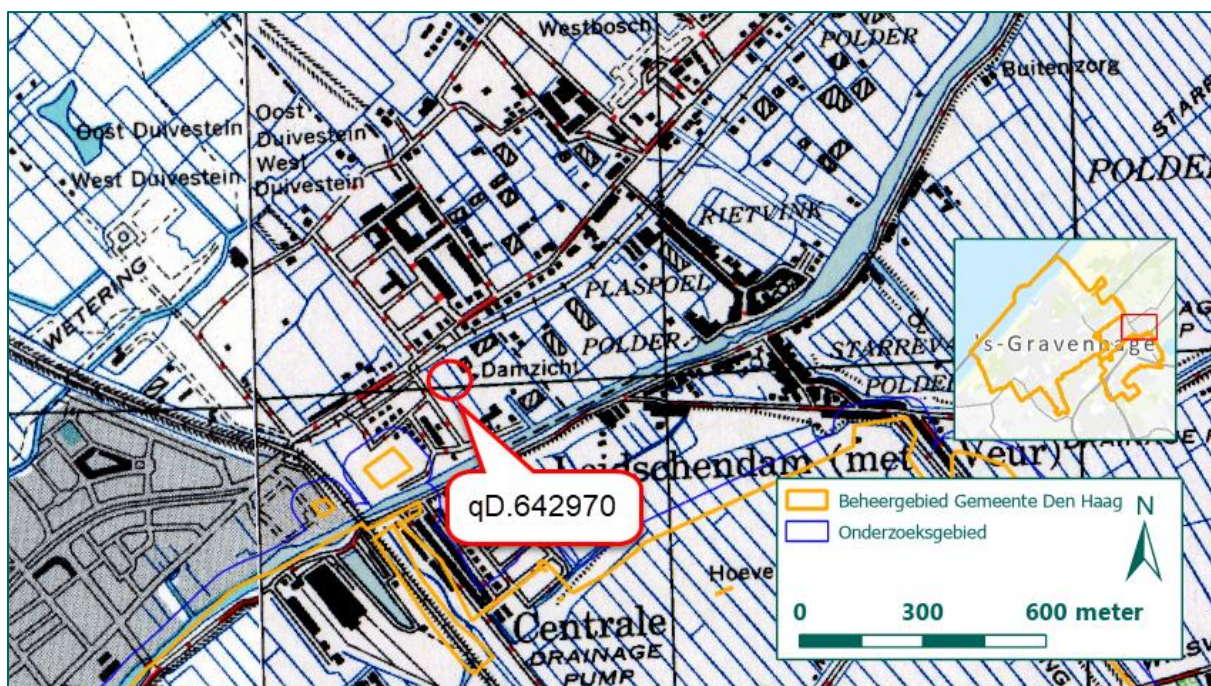
Figuur 202: De locatie van coördinaat qD.642970 op luchtfoto's d.d. 7 april 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Conclusie

Naar aanleiding van de beschieting met boordwapens en boordgeschut door een Spitfire op 14 maart 1945 kan geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend worden.

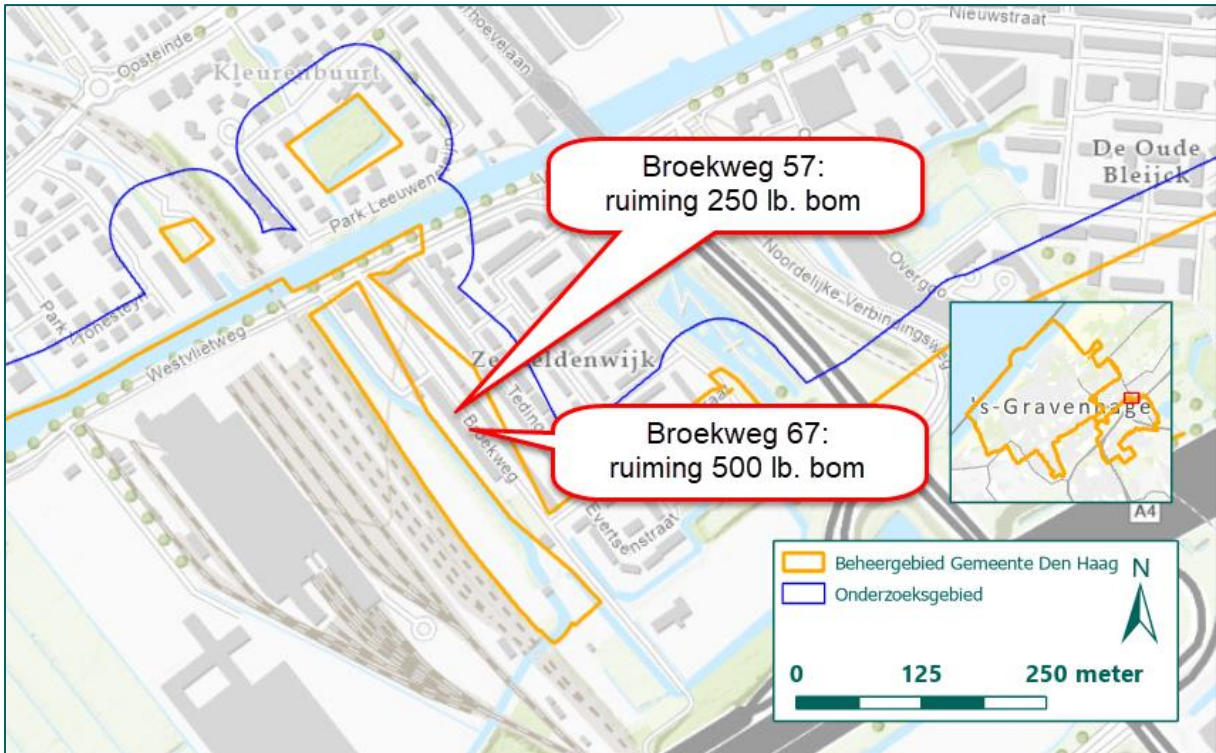
5.2.8 18 maart 1945, spoorlijn op coördinaat qD.705920

Op 18 maart 1945 voerden vier Spitfires van 317 Squadron (131 Wing, 2TAF) tussen 14.30 en 15.35 uur (Engelse tijd) een duikbombardeement uit op een spoorlijn in coördinaat qD.705920. Hierbij werden vier bommen van 500 lb. en zes bommen van 250 lb. afgeworpen. Door de piloten werden zeven treffers waargenomen. Dit wordt gemeld in een ORB van 2TAF (zie bijlage 6). Zoals blijkt uit Figuur 203 lag het coördinaat qD.705920 buiten Den Haag. Daarnaast lag er geen spoorlijn op die locatie. Wel loopt een spoorlijn in de aangrenzende kaartvierkanten.

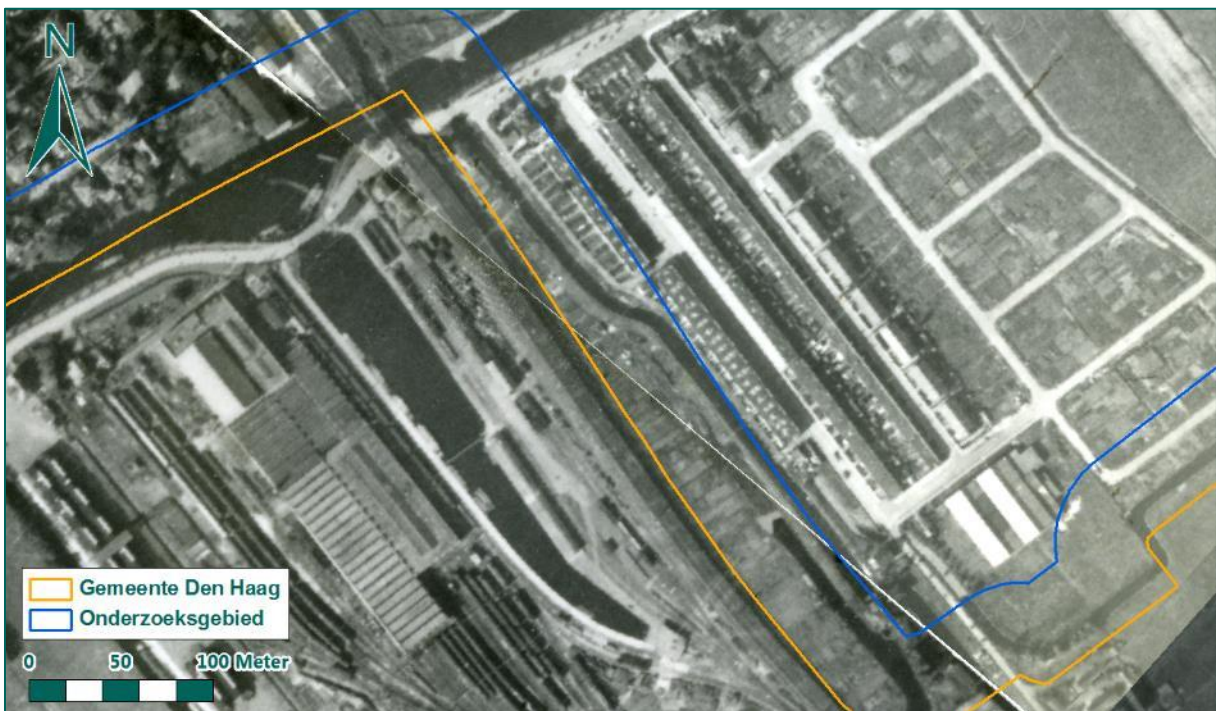
Figuur 203: Coördinaat qD.705920 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Uit de inventarissen 201, 10693 en 10869 uit het gemeentearchief van Leidschendam (zie bijlage 4) blijkt dat in de jaren 1980 twee vliegtuigbommen werden geruimd in de Broekstraat. De bommen waren door een vliegtuig afgeworpen op 18 maart 1945 omstreeks 14.30 uur. Het toestel had nog een derde bom afgeworpen die neerkwam en detoneerde in de Tedingerstraat, waarbij vier woningen verwoest werden. De mogelijke blindgangers waren, in verband met voorgenomen werkzaamheden aan de riolering, gemeld door een bewoonster. Op 16 december 1986 verwijderde de EODD een blindganger van een 250 lb. bom voor het pand Broekweg 57. De bom lag op 3,5 meter diepte. De tweede blindganger lag achter Broekweg 67. In eerste instantie werd de bomstaart aangetroffen. Uiteindelijk bleek de bom, een 500-ponder, op 7 meter diepte onder de huizen aan de Broekweg te liggen. In 1989 werden enkele huizen in de Broekweg afgebroken teneinde de bom te kunnen verwijderen.

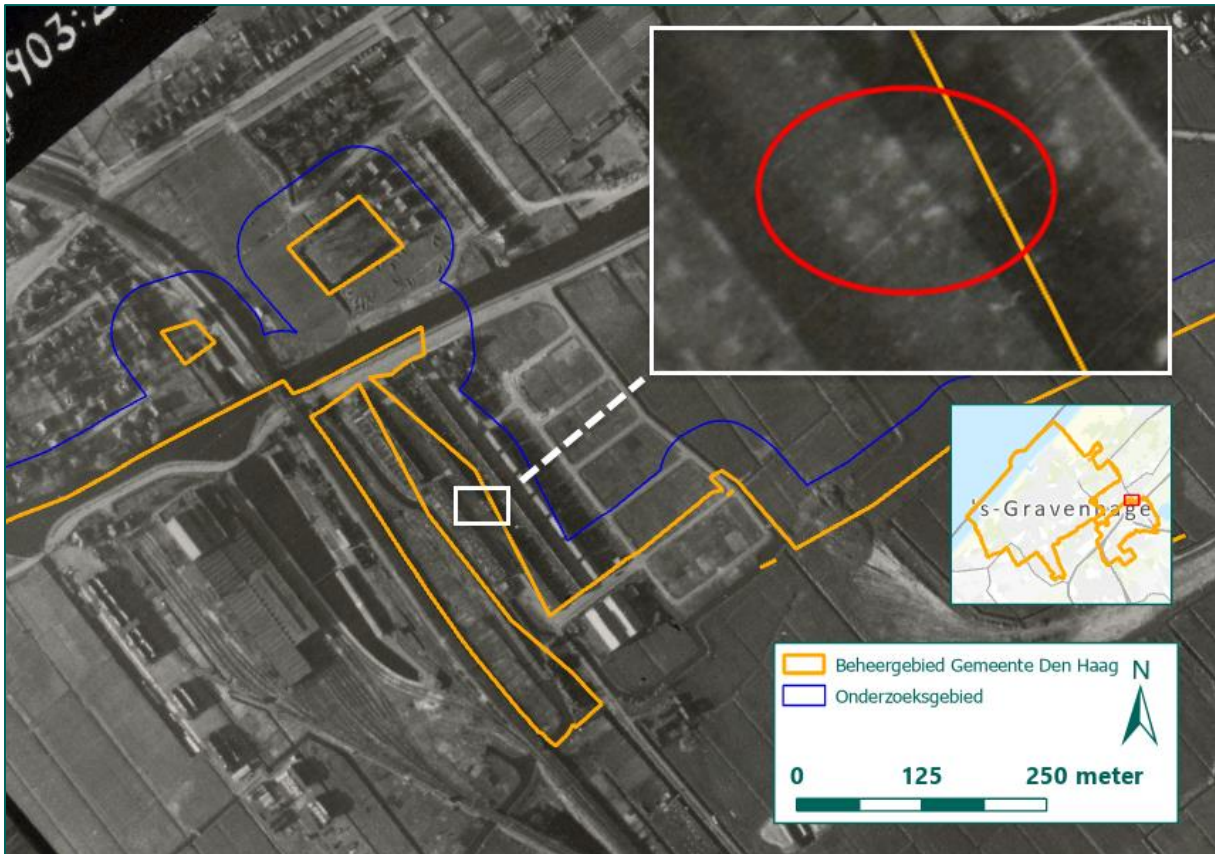

Figuur 204: Locaties van twee geruimde blindgangers. (Bron ondergrond: ESRI).

De spoorlijn, wat het doel was van de piloten, loopt langs de gemeentegrens van Den Haag. Aan de hand van luchtfoto's van voor de aanval (13 september 1944) en drie dagen na de aanval is de omgeving geanalyseerd op kraters en schade.

Figuur 205: Luchtfoto d.d. 13 september 1944. (Bron: Wageningen UR).

Figuur 206: Luchtfoto d.d. 21 maart 1945. De uitsnede (wit kader) wordt getoond in onderstaand figuur. (Bron: Kadaster).

Op de luchtfoto van 21 maart 1945 is schade zichtbaar aan woningen nabij de Broekweg. Dit wordt getoond in onderstaande uitsnede. Uit deze luchtfotoanalyse is gebleken dat geen andere bomkraters te zien zijn in de omgeving de spoorlijn in of nabij de gemeente Den Haag of nabij het door de piloten gemelde coördinaat.

Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat drie bommen nabij de spoorlijn zijn neergekomen, die zijn gedetoneerd of geruimd. Er zijn geen meldingen waaruit blijkt dat de spoorlijn binnen Den Haag door andere toestellen werd aangevallen. Het is aannemelijk dat de aanval van de Spitfires zich richtte op verschillende delen van het spoor. Dit om te trachten de lijn op zoveel mogelijk plaatsen te onderbreken. Hierdoor werd het voor de Duitse bezetter lastiger om de spoorlijn te herstellen; in plaats van één locatie moesten dan verschillende locaties worden hersteld. Het is niet bekend waar de aanvallen door de drie andere Spitfires zijn uitgevoerd.

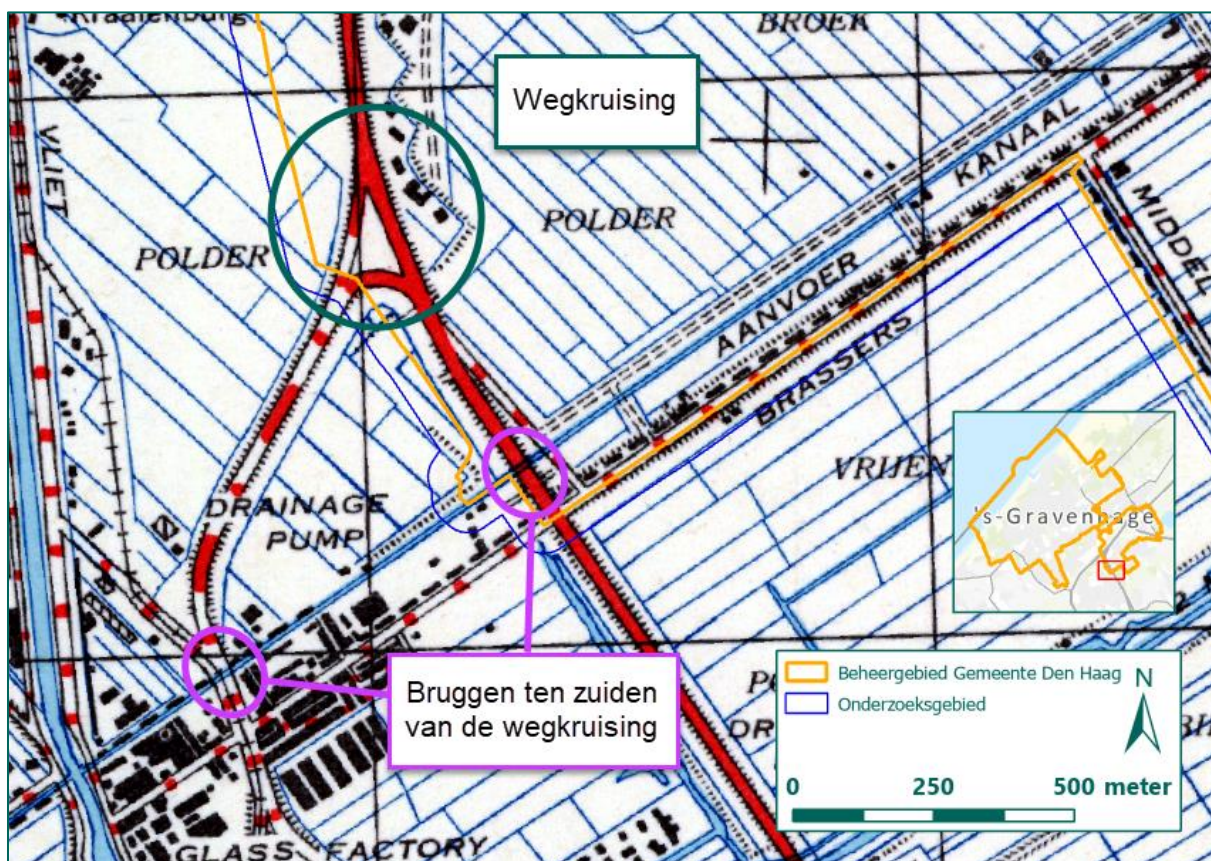
Op basis van het geraadpleegde bronnenmateriaal is gebleken dat de drie bommen van één toestel zijn gedetoneerd, dan wel geruimd. Voor de drie andere toestellen is niet bekend waar de bommen zijn afgeworpen. Om die redenen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement van 18 maart 1945 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend binnen de gemeente Den Haag.

5.2.9 20 maart 1945, wegkruising in kaartvierkant qD.6886

Op 20 maart 1945 om 13.15 uur voerden vier Spitfires van 602 Squadron (Fighter Command) een duikbombardeement uit op een wegkruising ten noorden van Delft. In een duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet werden acht bommen van 250 lb. afgeworpen. Twee clusters van bommen (in totaal vier bommen) kwamen neer op de wegkruising en één cluster op een brug ten zuiden van de weg. Van de overige cluster werden geen resultaten waargenomen. Dit wordt gemeld in een ORB van het hoofdkwartier van Fighter Command (zie bijlage 6). Het overige bronnenmateriaal vermeldt geen bombardement op 20 maart 1945 in de omgeving van de wegkruising of bruggen ten noorden van Delft.

Figuur 207: Wegkruising en bruggen ten noorden van Delft op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

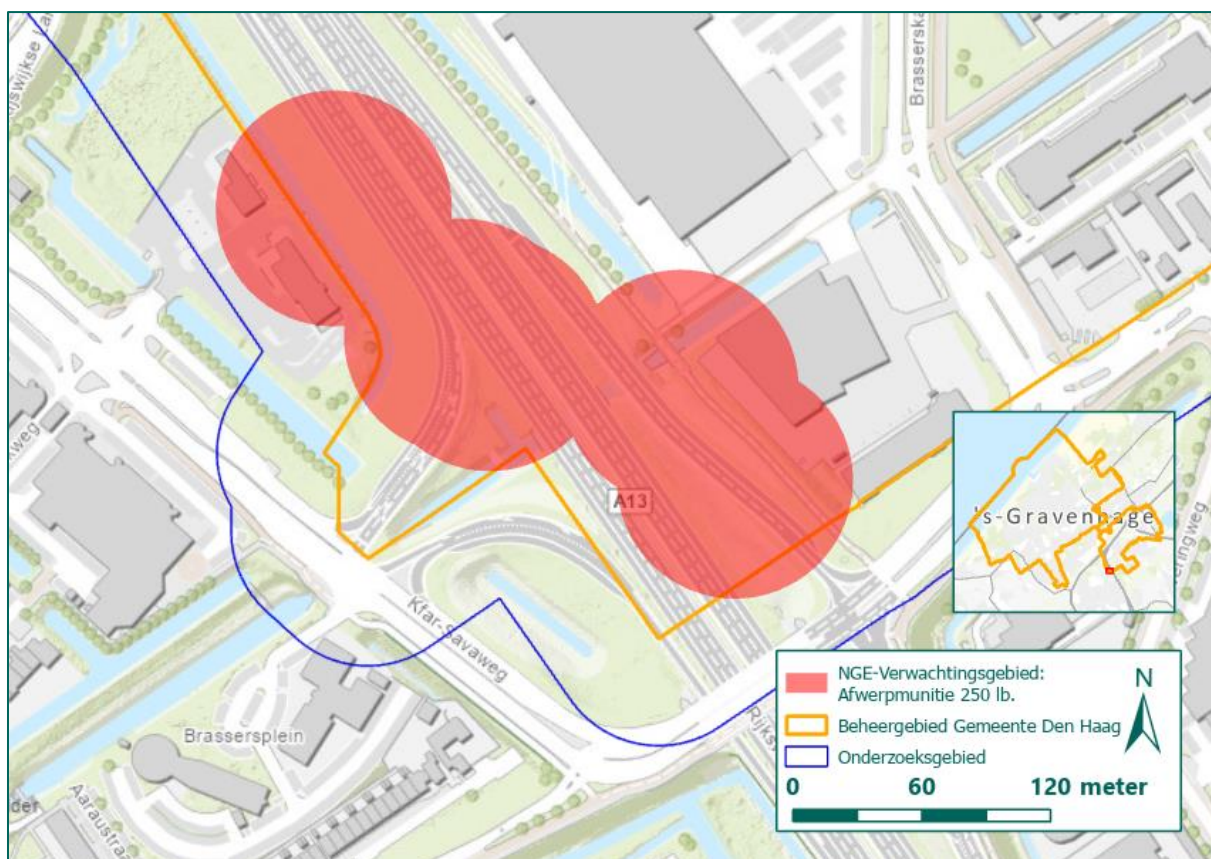
De eerstvolgende beschikbare luchtfoto's, van 21 maart 1945, is geanalyseerd om te achterhalen of er mogelijke schade of bomkraters waarneembaar zijn op de in Figuur 207 weergegeven locaties. Uit de luchtfotoanalyse is gebleken dat nabij de wegkruising geen kraters waarneembaar zijn. Derhalve is niet duidelijk of de in de ORB's benoemde wegkruising wel is aangevallen. Bij de nabijgelegen brug zijn wel verstoringen waar te nemen, die mogelijk het gevolg zijn van ontploffen van vliegtuigbommen. In Figuur 208 zijn deze verstoringen weergegeven.

Figuur 208: Waargenomen verstoringen (rood omlijnd) op een luchtfoto d.d. 21 maart 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

In de ORB's werd melding gemaakt van het afwerpen van één cluster van twee bommen op de brug. In de omgeving van de brug zijn echter meer dan twee verstoringen waarneembaar die duiden op het ontploffen van vliegtuigbommen. Aangezien de verstoringen verspreid in de omgeving van de brug liggen, kan niet exact worden herleid welke bommen zijn afgeworpen door hetzelfde vliegtuig. Mogelijk zijn in de nabijheid van de verstoringen blindgangers achtergebleven. Derhalve wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend bij de brug ten noorden van Delft.

Zoals in paragraaf 5.2.1 is beschreven kan voor het NGE-Verwachtingsgebied een richtlijn uit het SIVOON-handboek gehanteerd worden. In het handboek wordt gesteld dat de spreiding van neergekomen bommen van een Spitfire die twee 250 lb bommen afwierp 42 meter betreft. Om deze reden dient een straat van 42 meter geprojecteerd te worden rond een krater als bekend is dat slechts één bom tot detonatie is gekomen. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 6 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de luchtfoto (5 meter). In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven.

Figuur 209: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op 20 maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op 20 maart 1945 op een wegkruising en brug ten noorden van Delft is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend van 189 meter rondom het hart van de brug. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen NGE van afwerpmunitie van het kaliber 250 lb. worden aangetroffen.

5.2.10 20 maart 1945, spoorknooppunt op qD.684928

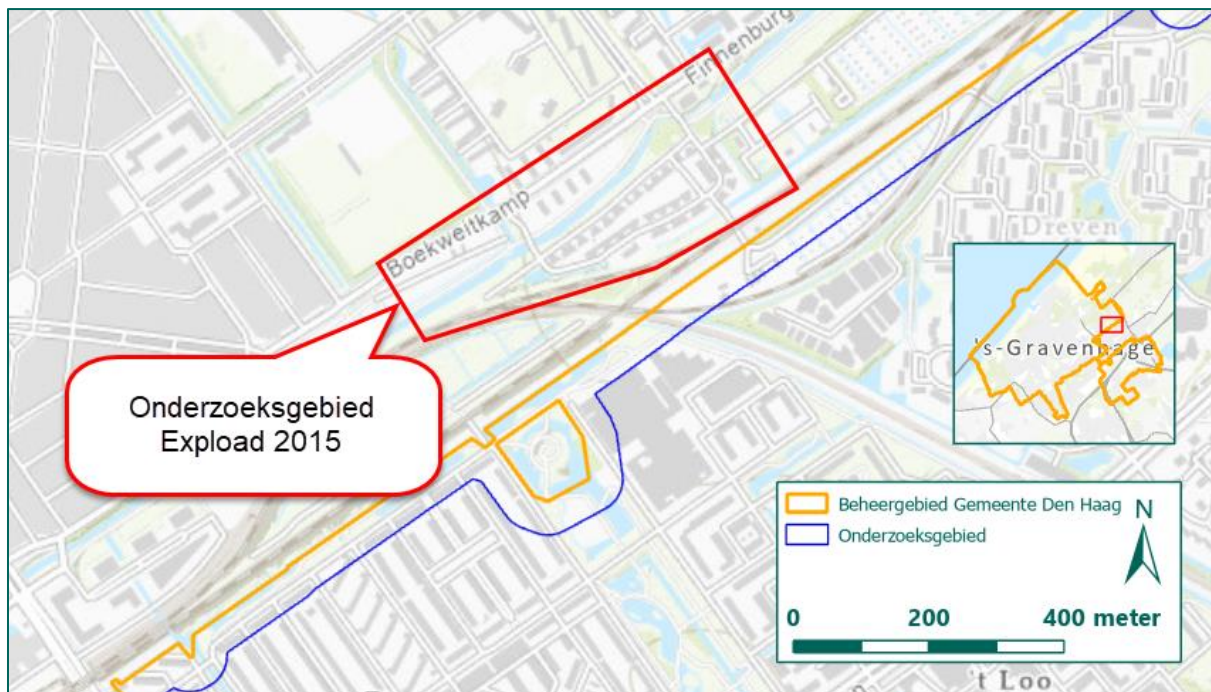
Op 20 maart 1945 voerden vier Spitfires van 603 Squadron (Fighter Command) twee aanvallen uit op een spoorknooppunt op coördinaat qD.684928. De eerste aanval vond plaats om 15.22 uur en de tweede aanval om 17.32 uur. Volgens de ORB's van Fighter Command werden beide aanvallen uitgevoerd door vier Spitfires en werden 8 x 250 lb. en 4 x 500 lb. brisantbommen afgeworpen op het spoorknooppunt. De vliegtuigen zetten hun duikvlucht in ten zuidoosten van Den Haag, van 3.000 naar 2.000 voet. Volgens de waarnemingen van de piloten vielen alle bommen in uitstekende concentratie over de kruising, waarbij vier spoorlijnen over ongeveer 100 yards werden onderbroken. Om 17.32 uur volgde de tweede aanval met een duikvlucht van 8.000 naar 2.000 voet. Bommen vielen op de spoorlijnen naar Den Haag en Leiden, waarbij de twee lijnen werden onderbroken. In het overige geraadpleegde bronnenmateriaal zijn geen vermeldingen van dit bombardement aangetroffen.

Figuur 210: Locatie van coördinaat qD.684928 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

De firma Expload heeft in 2015 een aanvullend historisch vooronderzoek en projectgebonden risicoanalyse uitgevoerd⁵⁰ voor de ontwikkelingslocatie Boekweitkamp, zie Figuur 211. Voor dit onderzoek heeft Expload luchtfoto's gebruikt van 26 februari 1945 en 21 maart 1945. Volgens Expload waren de kraters nabij de spoorwegkruising bij coördinaat qD.684928, die op de luchtfoto van 21 maart 1945 te zien zijn, veroorzaakt door de bombardementen op 3 maart 1945, waarbij het Haagse Bos en de oost-westelijke spoorlijnen het doelwit waren. Aangezien het kraterpatroon niet kon worden herleid naar inslagen door individuele vliegtuigen en onduidelijk was of alle afgeworpen bommen tot ontploffing waren gekomen, werden NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. Deze NGE-Verwachtingsgebieden werden afgebakend door 100 meter te projecteren rondom iedere waargenomen krater. Binnen de NGE-Verwachtingsgebieden konden mogelijk NGE van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. zijn achtergebleven.

⁵⁰ Kenmerk: RN-15087-01, d.d. 3 november 2015.

Figuur 211: Onderzoeksgebied zoals aangeduid in het rapport RN-15087-01 van de firma Expload van 3 november 2015.

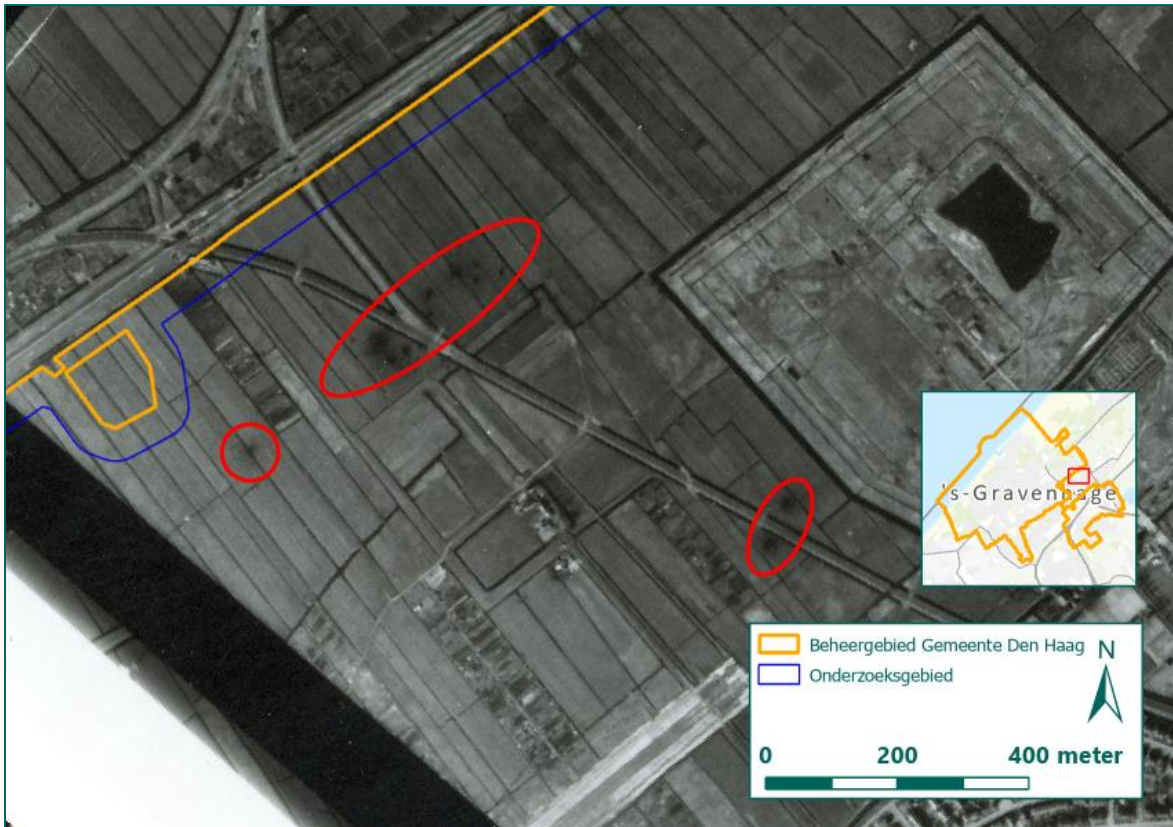
REASeuro beschikt naast de luchtfoto's van 26 februari 1945 en 21 maart 1945 over een luchtfoto van 18 maart 1945. Ten noordoosten van de spoorwegkruising is een bomkrater waarneembaar op de luchtfoto van 26 februari 1945, zie Figuur 212. Deze bomkrater is derhalve niet het gevolg van het bombardement op 20 maart 1945 bij de spoorwegkruising. De bomkrater wordt verder behandeld in paragraaf 5.10. Uit de analyse van de luchtfoto van 18 maart 1945 blijkt dat verschillende kraters waarneembaar zijn nabij de spoorwegkruising, die op de luchtfoto van 26 februari 1945 niet te zien zijn. De bommen die deze kraters veroorzaakten, werden afgeworpen op 3 maart 1945 tijdens de aanval op het Haagse Bos, zoals Expload beargumenteerd.⁵¹ Deze bomkraters liggen echter op ruim 250 meter afstand van de gemeente Den Haag en zijn derhalve niet relevant.

⁵¹ Dit wordt overigens bevestigd door de piloten, zie de informatie van 342 Squadron in Tabel 7 (paragraaf 5.2.4).

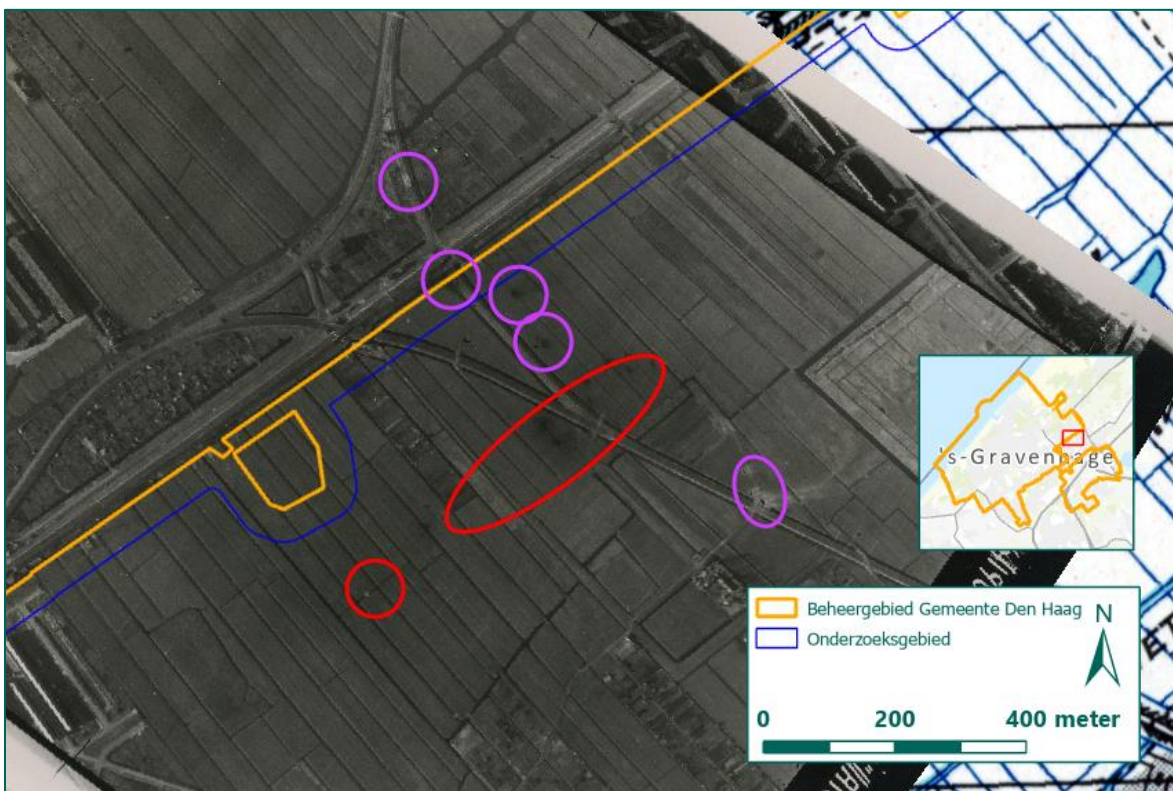

Figuur 212: Waargenomen bomkrater (rood omlijnd) op een luchtfoto d.d. 26 februari 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Op de luchtfoto van 21 maart 1945, een dag na het bombardement op de spoorwegkruising, zijn verschillende kraters waarneembaar die op de luchtfoto van 18 maart 1945 niet zichtbaar waren. Aangezien de melding van het bombardement in de ORB's van Fighter Command op 20 maart 1945 de enige melding is tussen het nemen van de luchtfoto's, wordt geconcludeerd dat deze inslagen het gevolg zijn van het bombardement op 20 maart 1945. In Figuur 213 en Figuur 214 zijn de luchtfoto's weergegeven van 18 en 21 maart 1945 en de waargenomen kraters zijn omlijnd.

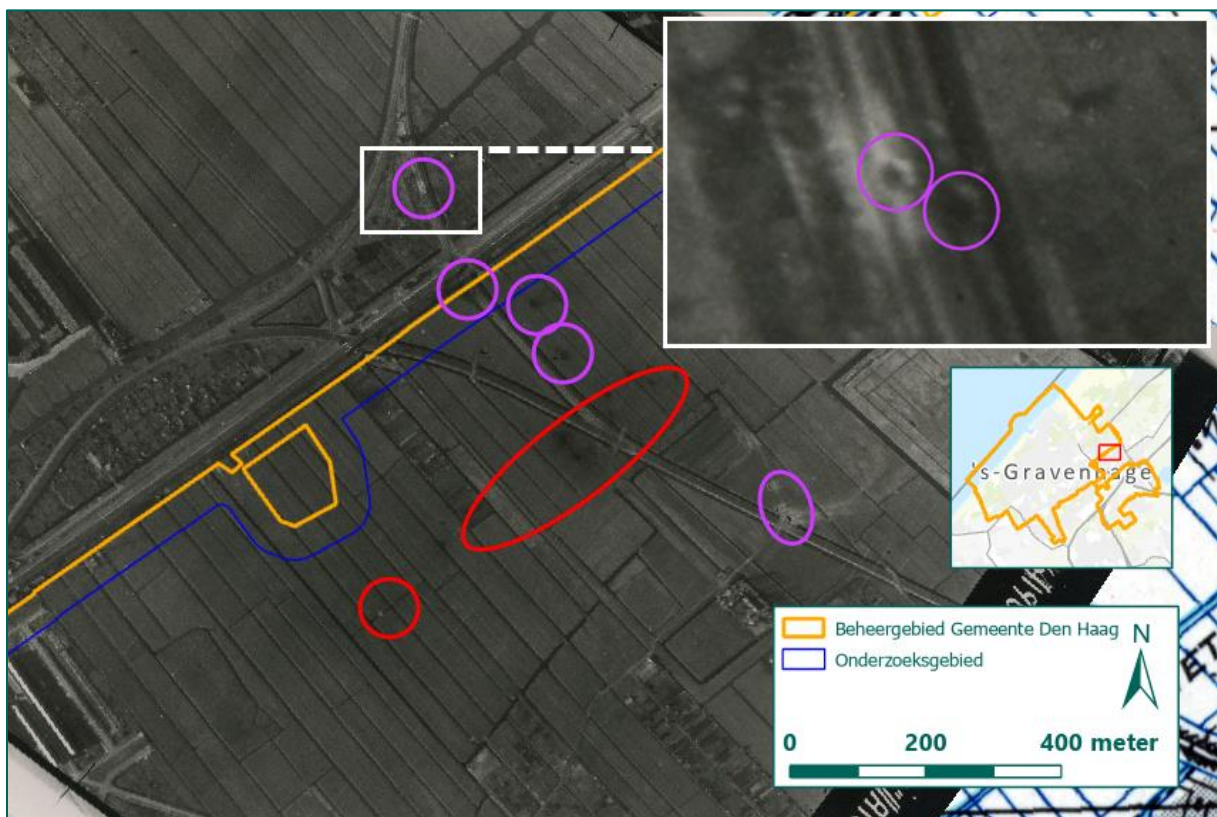
Figuur 213: Luchtfoto d.d. 18 maart 1945. Waargenomen bomkraters zijn rood omlijnd. (Bron: Kadaster).

Figuur 214: Luchtfoto d.d. 21 maart 1945. Waargenomen bomkraters, die op de luchtfoto van 18 maart 1945 reeds waarneembaar waren, zijn wederom rood omlijnd. Nieuwe bomkraters zijn met paars omlijnd. (Bron: Kadaster).

In de ORB's staat beschreven dat in totaal 24 bommen werden afgeworpen op de spoorwegkruising op 20 maart 1945. In vergelijking met de luchtfoto van 18 maart 1945 zijn echter in totaal acht nieuwe bomkraters waarneembaar, die op ruime afstand van elkaar gelegen zijn. Vanwege het grote verschil tussen de afgeworpen bommenlast en de waargenomen bomkraters, is het niet waarschijnlijk dat alle vliegtuigen de spoorwegkruising hebben aangevallen. Uit de ORB's kan worden opgemaakt dat elk toestel dat betrokken was bij het bombardement op het spoorwegkruispunt was uitgerust van drie bommen (2 x 250 lb. en 1 x 500 lb.).

Binnen de gemeente Den Haag zijn op de luchtfoto twee bomkraters waarneembaar die dicht naast elkaar gelegen zijn. Vermoedelijk zijn deze bomkraters veroorzaakt door het ontploffen van de bommenlast van één vliegtuig. De derde bomkrater ontbreekt echter, waardoor mogelijk in de nabijheid van de twee waargenomen bomkraters een blindganger is achtergebleven.

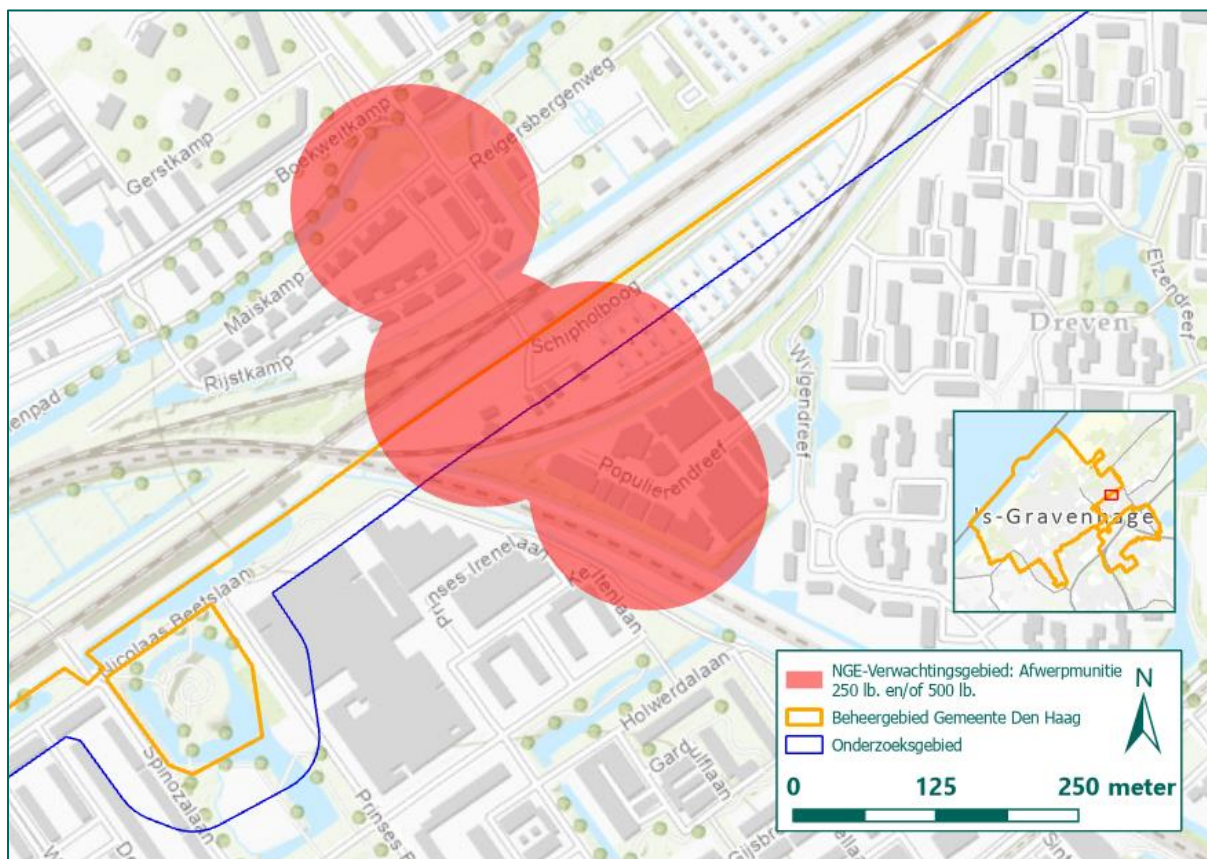

Figuur 215: Bomkraters (rood omlijnd) binnen de gemeente Den Haag op een luchtfoto d.d. 21 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Aan de rand van de gemeente Den Haag bij de spoorwegkruising zijn drie bomkraters waarneembaar op de luchtfoto van 21 maart 1945. Het valt niet vast te stellen of de bommen werden afgeworpen door één Spitfire. Daarom moet rekening worden gehouden met mogelijke blindgangers. Aangezien niet kan worden uitgesloten dat alle bommen gedetoneerd zijn, wordt naar aanleiding van de waargenomen bomkraters als gevolg van het bombardement op 20 maart 1945 een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Het NGE-Verwachtingsgebied is bepaald op basis van richtlijnen uit het SIVOON-handboek. Hierin staat opgenomen dat bij een bombardement door een Spitfire, voorzien van drie bommen, een gemiddelde spreiding van 87 meter plaatsvindt. Om een NGE-Verwachtingsgebied vast te stellen dient deze afstand te worden geprojecteerd rondom de vastgestelde kraters. Daarnaast is rekening gehouden met de ondergrondse verplaatsing van het explosief van 8 meter en een cartografische onnauwkeurigheid van 10 meter. De cartografische

onnauwkeurigheid is bepaald op 10 meter, aangezien de luchtfoto van 21 maart 1945 een afwijking vertoont door de complexiteit van het inpassen van een luchtfoto in naorlogs bebouwd gebied.

Vandaar dat 105 meter rondom het hart van de bomkraters is geprojecteerd. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied zijn mogelijk NGE achtergebleven van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. Het NGE-Verwachtingsgebied is weergegeven in Figuur 216.

Figuur 216: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op de spoorwegkruising op 20 maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op de spoorwegkruising op 20 maart 1945 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend binnen de gemeente Den Haag. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied zijn mogelijk NGE achtergebleven van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb.

5.2.11 21 maart 1945, brug en spoorlijn in Voorburg (qD.688905)

In een ORB van Fighter Command komt naar voren dat op 21 maart 1945 om 15.05 uur (Engelse tijd) een aanval werd uitgevoerd door vier Spitfire jachtbommenwerpers van 124 Squadron op een brug en spoorweg in Voorburg, op coördinaat qD.688905. Hierbij werden vier bommen van 500 lb. (25 seconden vertraging) en acht bommen van 250 lb. (11 seconden vertraging) afgeworpen in duikvlucht van 8.000 naar 2.000 voet. De piloten namen zes treffers waar op de brug, de overige bommen kwamen nabij het doel neer. De geraadpleegde squadronegevens leveren geen aanvullende informatie op. Het coördinaat is weergegeven in Figuur 218.

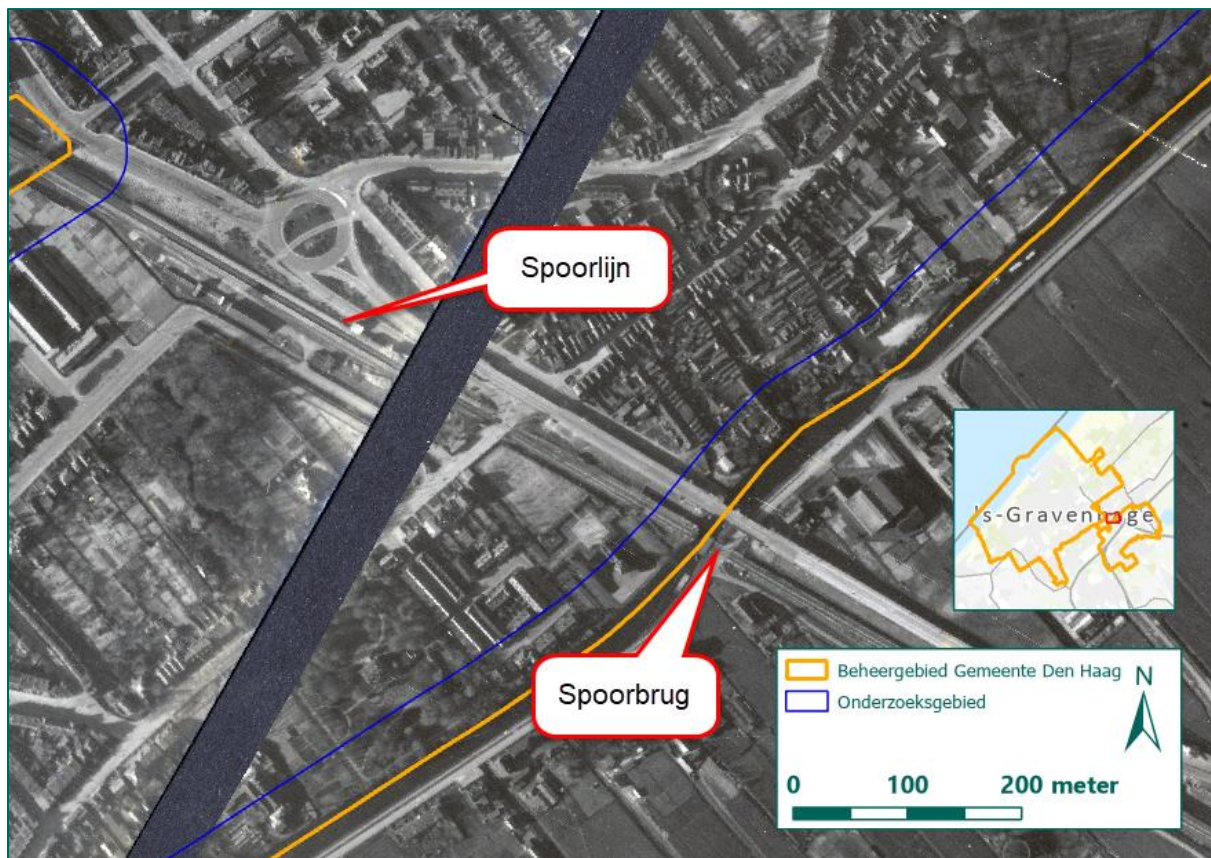
The A/C landed at URSEM and re-armed with the same bomb-load, and at 1505 hrs. attacked the bridge and railway line at VOORBURG (QD 688905) in a dive from 8,000 to 2,000 feet. Six direct hits were scored on the bridge across the line and others were near misses. One of the...

Figuur 217: Uitsnede uit ORB van Fighter Command. (Bron: TNA, AIR 24-647).

Figuur 218: Kaartvierkant qD.6890 en coördinaat qD.688905 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Op een luchtfoto van 7 april 1945, ongeveer twee weken later, zijn nabij de spoorlijn en spoorbrug bij Voorbrug geen verstoringen waarneembaar die duiden op het ontploffen van vliegtuigbommen, zie Figuur 219. Op de luchtfoto is echter te zien dat de spoorbrug over de watergang vernield is geraakt.

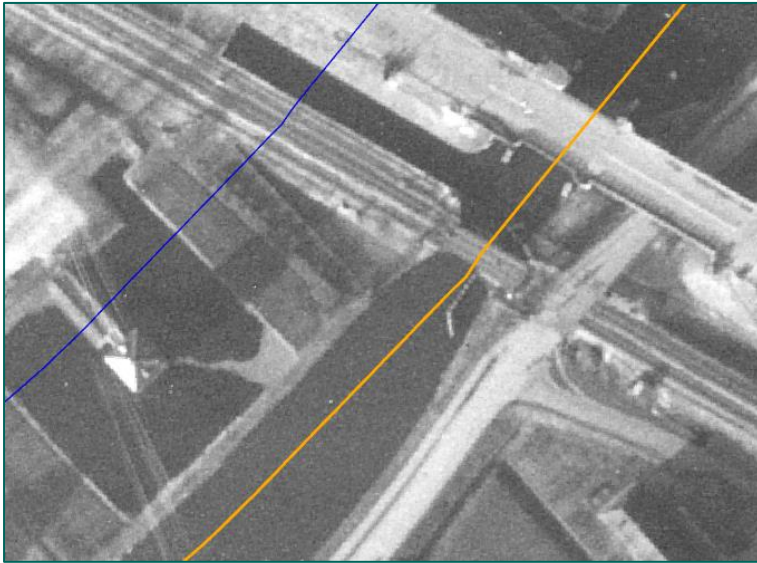

Figuur 219: Luchtfoto's d.d. 7 april 1945 van de spoorlijn en spoorbrug bij Voorburg. (Bron: Wageningen UR).

In de onderstaande tabel zijn luchtfoto's van diverse data weergegeven waarop de spoorbrug is weergegeven. De brug lijkt bij het bombardement te zijn getroffen. Het spoor is immers doorbroken.

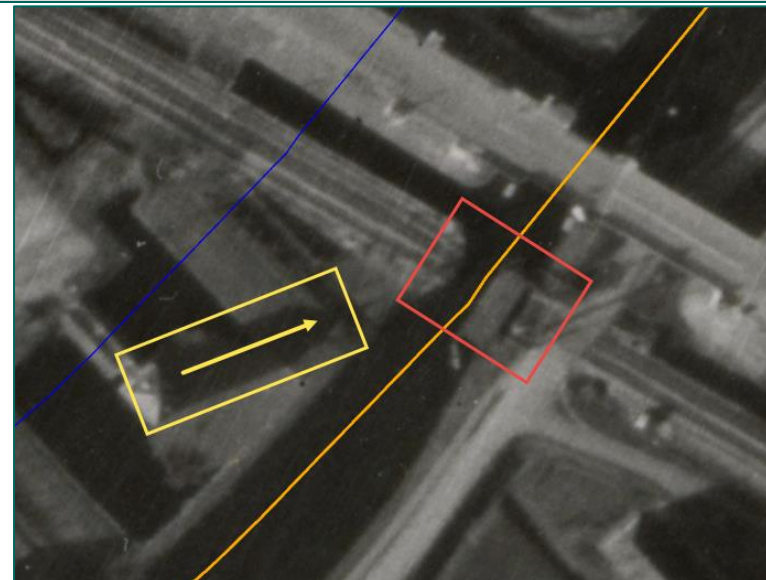
Uitsneden van luchtfoto's van de omgeving van de spoorbrug

26 februari 1945

Op de luchtfoto van 26 februari (een maand voor het bombardement) is te zien dat de spoorbrug nog intact is. Verder zijn geen noemenswaardige verstoringen in de omgeving waarneembaar

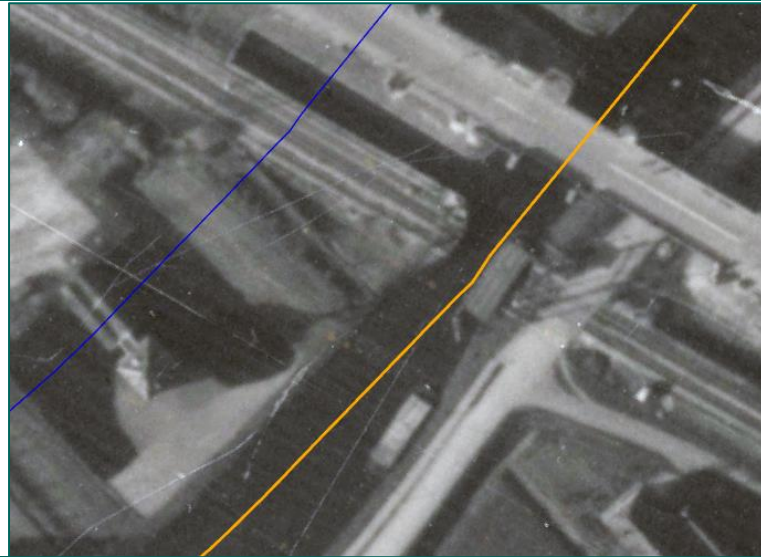
21 maart 1945

Op de luchtfoto van 21 maart is te zien dat de spoorbrug vernietigd is (rood). Aan de hand van de schaduwval (geel: in Noordoost-oostelijke richting) kan worden opgemaakt dat de luchtfoto rond 18.00 uur is genomen. Dit betekent dat de luchtfoto na het bombardement is gemaakt. Om deze reden kan worden gesteld dat de verwoeste brug te relateren is aan het bombardement. Kraters kunnen niet worden waargenomen.

7 april 1945

Uitsneden van luchtfoto's van de omgeving van de spoorbrug

Op de luchtfoto van 7 april is te zien dat de spoorbrug nog altijd vernield is. Verder zijn geen noemenswaardige verstoringen in de omgeving waarneembaar

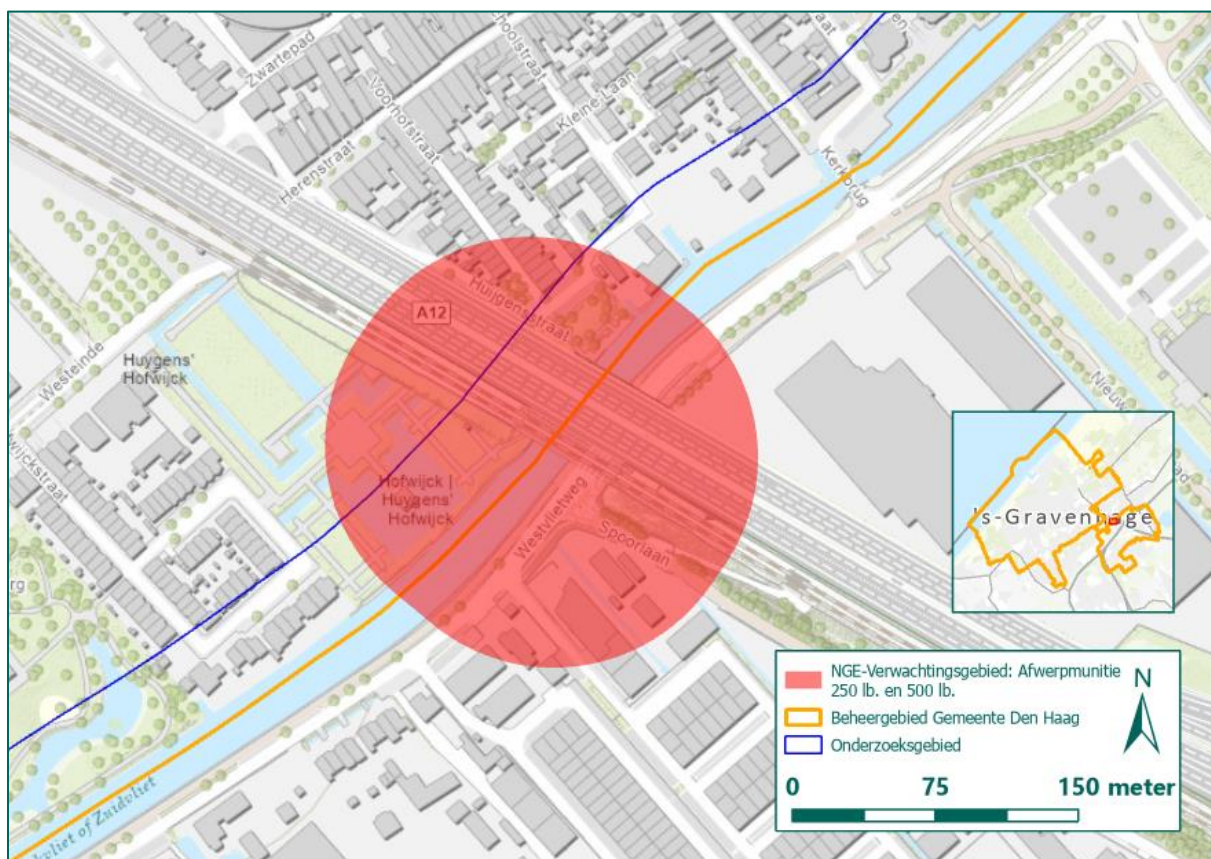
Tabel 8: Overzicht luchtfoto's van de spoorbrug.

Op bovenstaande uitsneden kan geconcludeerd worden dat de spoorbrug in de periode 26 februari 1945 - 21 maart 1945 verwoest is geraakt. Uitgesloten wordt dat de brug moedwillig door Duitse militaire tot springen is gebracht. Dit gebeurde voornamelijk ter vertraging van naderende Geallieerde troepen, wat te Voorburg niet het geval was. Ook hebben zover bekend geen andere oorlogshandelingen nabij de brug plaatsgevonden. Om deze reden wordt gesteld dat de brug verwoest is geraakt bij het bombardement op 21 maart 1945. Ten minste één bom heeft de spoorbrug direct getroffen.

Door de EODD is in 1972 in Voorburg een bom van 500 lb. geruimd, zo blijkt uit de munitieruimrapporten van de EODD (zie bijlage 10). De Spitfires, die de aanval uitvoerden, droegen een bom van dit kaliber, en twee 250 lb. bommen bij zich. De precieze locatie waar de bom werd gevonden in Voorburg is echter niet bekend, aangezien de EODD noteerde dat de bom was gevonden 'bij de bouw van een viaduct'. Het is niet bekend welk viaduct wordt bedoeld, bekend is echter dat er verschillende viaducten zijn gelegen binnen de gemeente Voorschoten. Deze melding biedt derhalve geen aanvulling op de analyse van voorliggende paragraaf.

Uit de ORB's komt naar voren dat op 21 maart 1945 een aanval is uitgevoerd op een spoorbrug en een brug op coördinaat qD.688905. Zoals blijkt uit de geallieerde stafkaarten liggen bij Voorburg op het gemelde coördinaat een spoorbrug en een brug. Op een luchtfoto van kort na het bombardement is zichtbaar dat deze spoorbrug vernietigd is. Deze vernietiging wordt gerelateerd aan het plaatsgevonden bombardement. Omdat niet kan worden uitgesloten dat nabij de spoorbrug nog blindgangers zijn achtergebleven, wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Hiervoor wordt gebruik gemaakt van de richtlijn uit het SIVOON-handboek. Uit dit onderzoek⁵² is gebleken dat de spreiding van neergekomen bommen afhankelijk is van het aantal- en type bommen dat werd afgeworpen. Gebleken is dat bij een Spitfire die is voorzien van drie bommen sprake is van een maximale spreiding van 87 meter geldt. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter). Dit NGE-Verwachtingsgebied wordt geprojecteerd rondom de getroffen spoorbrug. In het gebied zijn mogelijk blindgangers achtergebleven van 250 en/of 500 lb.

⁵² Sivoon, Richtlijn voor het opstellen van een deel Risico-Inventarisatie en Evaluatie Ontploffbare Oorlogsresten, 9 april 2021, Conceptversie 1.05, bijlage 3

Figuur 220: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de luchtaanval op 21 maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

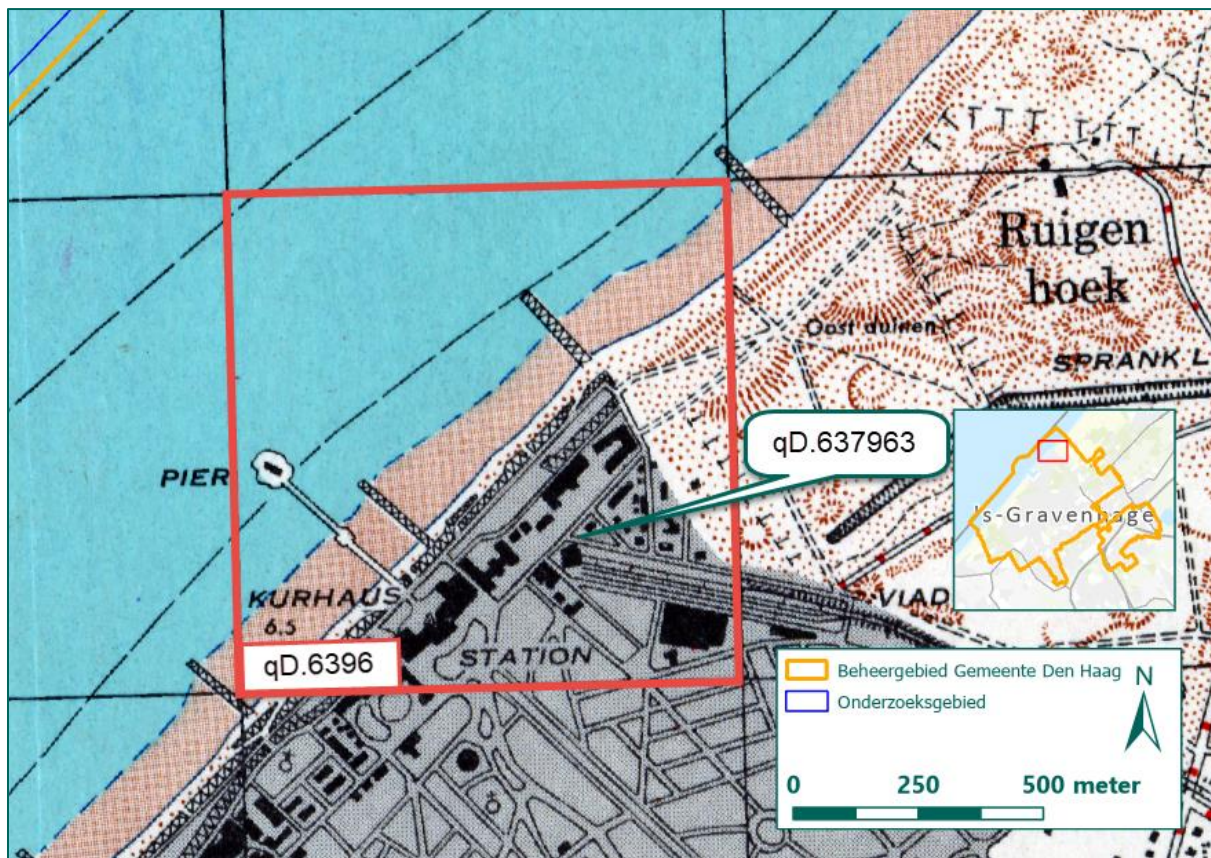
Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op een spoorbrug en de spoorlijn op 21 maart 1945 bij Voorburg is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarin mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb. zijn achtergebleven.

5.2.12 22 maart 1945, H.T.M.-remise en omgeving

In de literatuur (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 22 maart 1945 diverse gebouwen in Scheveningen werden getroffen. Onder meer de remise van de Haagse Tram Maatschappij (H.T.M.), de Ford-garage (waar V2's lagen opgeslagen), het Oranje hotel en Palace hotel werden getroffen. Tijdens de bombardementen werden ook de Zwolsestraat en de hoek Gentsestraat-Harstenhoekweg getroffen.

Uit de geraadpleegde ORB's blijkt dat Spitfires van Fighter Command dit bombardement uitvoerden. Zij verwezen naar het doel met de term 'Scheveningen/CAP Garage' in coördinaat qD.637963. In totaal voerden twee squadrons vier aanvalsgolven uit, waarbij 45 bommen van 500 lb. en 92 bommen van 250 lb. werden afgeworpen. De informatie van de squadrons is uitgewerkt in Tabel 9.

Figuur 221: Coördinaat qD.637983 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Datum	Tijd	Eenheid	Munitie	Omschrijving
22 maart 1945	13.05	453 SQ	22 x 250 lb. 11 x 500 lb.	11 Spitfires. Duikvlucht van 9.500 naar 4.500 voet. Twee à drie clusters scoorden treffers, sommige bommen kwamen te ver over het doel neer (<i>overshot</i>), richting de spoorlijn. Sommige bommen troffen huizen. Alle inslagen waren binnen 160 yds van het pin point. Veel zwarte rook steeg op vanuit het doelgebied.
	13.30	603 SQ	24 x 250 lb. (0,25 sec. delay) 12 x 500 lb. M.C.	12 Spitfires. Aanvallen door drie secties van vier vliegtuigen. Duikvluchten van 9.000 naar 2.000 voet. Acht salvo's kwamen neer in het doelgebied. Twee salvo's vielen op de tramremise en één op het Kurhaus. Twee bommen vielen op de vooroever en van één geen resultaten waargenomen.
	16.25	453 SQ	22 x 250 lb. 10 x 500 lb.	11 Spitfires. De toestellen werden herbewapend en vielen hetzelfde doelwit aan. Duikvlucht van 10.000 naar 4.000 voet. Eén cluster viel op de garage, verschillende andere clusters op doelgebouwen. Anderen waren <i>near misses</i> , maar geen resultaten waargenomen. Eén bom van 500 lb. bleef hangen aan het vliegtuig en kwam alsnog los voor het bereiken van de basis.
	16.50	603 SQ	24 x 250 lb. (0,25 sec. delay) 12 x 500 lb. M.C.	De toestellen werden herbewapend en bombardeerden hetzelfde doelwit. Duikvlucht van 9.000 naar 1.000 voet. Drie salvo's vielen op de tramremise en veroorzaakte een grote oranje explosie en dikke zwarte rook. De rest van de bommen vielen in het doelgebied met een radius van 30 yards.

Tabel 9: Overzicht bombardementen H.T.M.-remise en omgeving. (Bron: TNA, AIR 24-647).

Het bombardement wordt tevens vermeld in inventaris 108 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Omstreeks 13.45 uur voerden vier Engelse vliegtuigen een luchtaanval uit op een deel van Scheveningen, dat wordt begrensd door: Strandweg, Palacestraat, Gevers Deynootweg, Harstenhoekstraat, Harstenhoekplein, Gentsestraat, Arnhemsestraat en verder in rechte lijn naar de

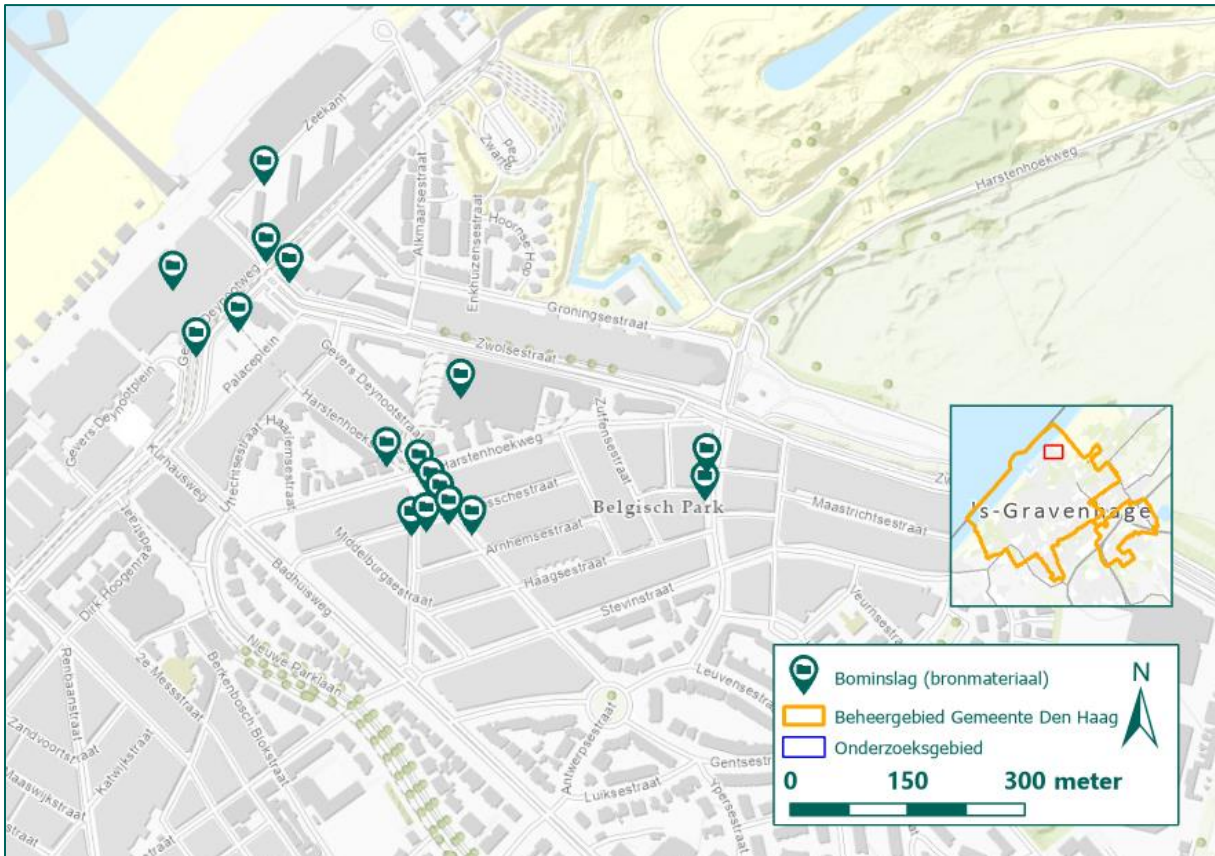
Oostduinen. De aanval gebeurde in drie delen en duurde ongeveer een half uur. Er werden 36 brisantbommen afgeworpen. Omstreeks 16.25 uur werd in dezelfde omgeving opnieuw een aanval uitgevoerd door zes Engelse vliegtuigen. Naar schatting werden er twintig brisantbommen afgeworpen. Om 16.50 uur had de derde aanval plaats. Door zes toestellen werd een twintigtal brisantbommen afgeworpen. In totaal bedroeg het aantal afgeworpen bommen 75. Op de volgende locaties kwamen bommen terecht:

De bommen kwamen terecht als volgt:

- Eenige op de perceelen Harstenhoekplein 5 tot en met 19;
- Een aantal op de C.A.B.- en Ford Garage aan de Gev.Deynootstraat;
- Eenige op de H.T.M. tramremise aan het Harstenhoekplein;
- Eenige op het Stationsgebouw aan den Gev.Deynootweg;
- Eenige op den Gev.Deynootweg tusschen Gev.Deynootplein en de duinen;
- Een aantal op het Orange- en Palace Hotel;
- 3 op het gebouw van de Luchtbescherming voormalig politiebureau Gevers Deynootweg;
- 1 in de achtertuin van perc. Gentschestraat 26a;
- 1 op het dak van perc. Bosschestraat 69;
- 2 op de perceelen Gentschestraat 12, 14, 16 en 18;
- 1 op den rijweg voor perceel Gentschestraat 12;
- 1 op het trottoir voor perceel Gentschestraat 4 en
- 1 in perceel Gentschestraat 4;
- 1 voor perceel Hasselchestraat 46 en
- 1 op het trottoir voor perceel Hasselchestraat 56.

Figuur 222: Uitsnede uit een proces-verbaal van de LBD, opgesteld op 23 maart 1945. (Bron: Haags Gemeentearchief, toegang 1165-01, inv. 108).

Verder maakt de LBD melding van drie blindgangers; één op de Gevers Deynootweg (even voorbij het politiebureau in de richting van de Oostduinen), één in het voetpad voor Hasseltsestraat 46 en één in het voetpad voor Hasseltsestraat 56. De percelen Gentssestraat 2 t/m 20, Harstenhoekplein 5a t/m 10 en de C.A.B.- en Ford-garage aan de Harstenhoekstraat werden vernield. Deze informatie wordt bevestigd in inventaris 6600 van de Haagse gemeentepolitie (zie bijlage 4, toegang 0432-01). De gemelde locaties worden getoond in onderstaand figuur. De locatie van de blindganger op de Gevers Deynootweg even voorbij het politiebureau in de richting van de Oostduinen kon niet worden achterhaald.

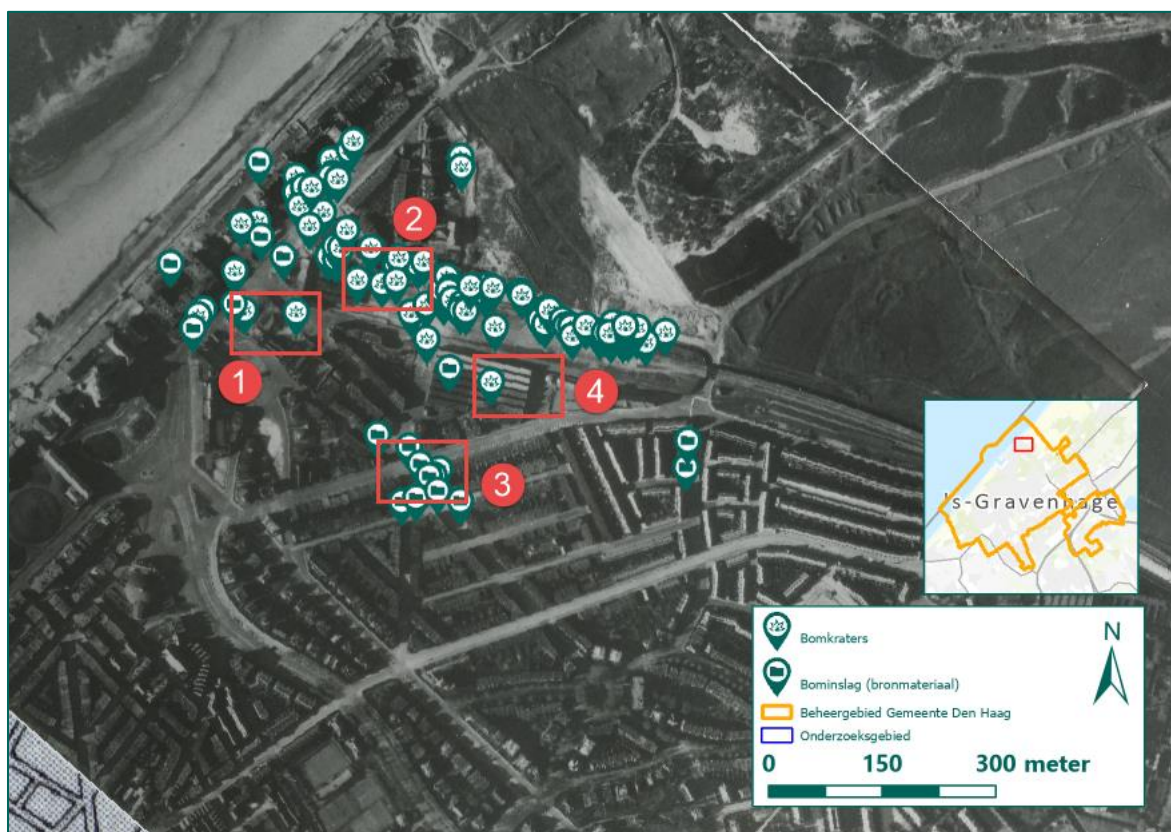

Figuur 223: Bominslagen volgens proces-verbaal LBD op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: ESRI).

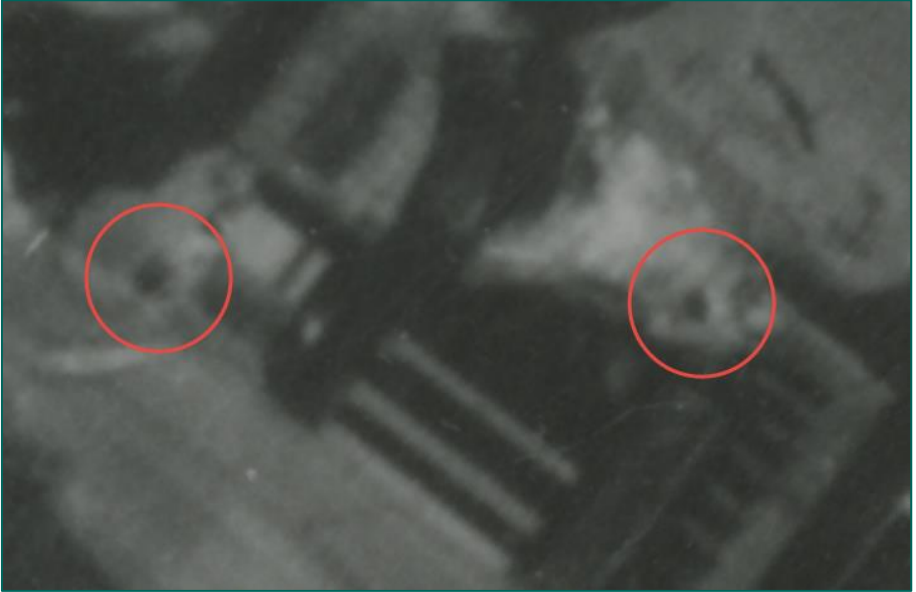

Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op de H.T.M.-remise op 22 maart 1945 intensief werd gebombardeerd. Zo'n 137 bommen van de kalibers 250 en 500 lb. zijn op de remise afgeworpen. Op de luchtfoto's zijn sporen van bomschade duidelijk zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór en na de bombardementen. In de bijgevoegde tabel zijn uitsneden toegevoegd ter indicatie van de waargenomen bomkraters. In deze uitsneden zijn met rood kraters geïdentificeerd, met paars is oorlogsschade weergegeven.

Figuur 224: H.T.M.-remise en omgeving op een luchtfoto d.d. 18 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Figuur 225: H.T.M.-remise en omgeving op een luchtfoto d.d. 7 april 1945. De uitsneden zijn opgenomen als aparte figuren. (Bron: Wageningen UR).

Nr.	Uitsnede luchtfoto
1	
2	

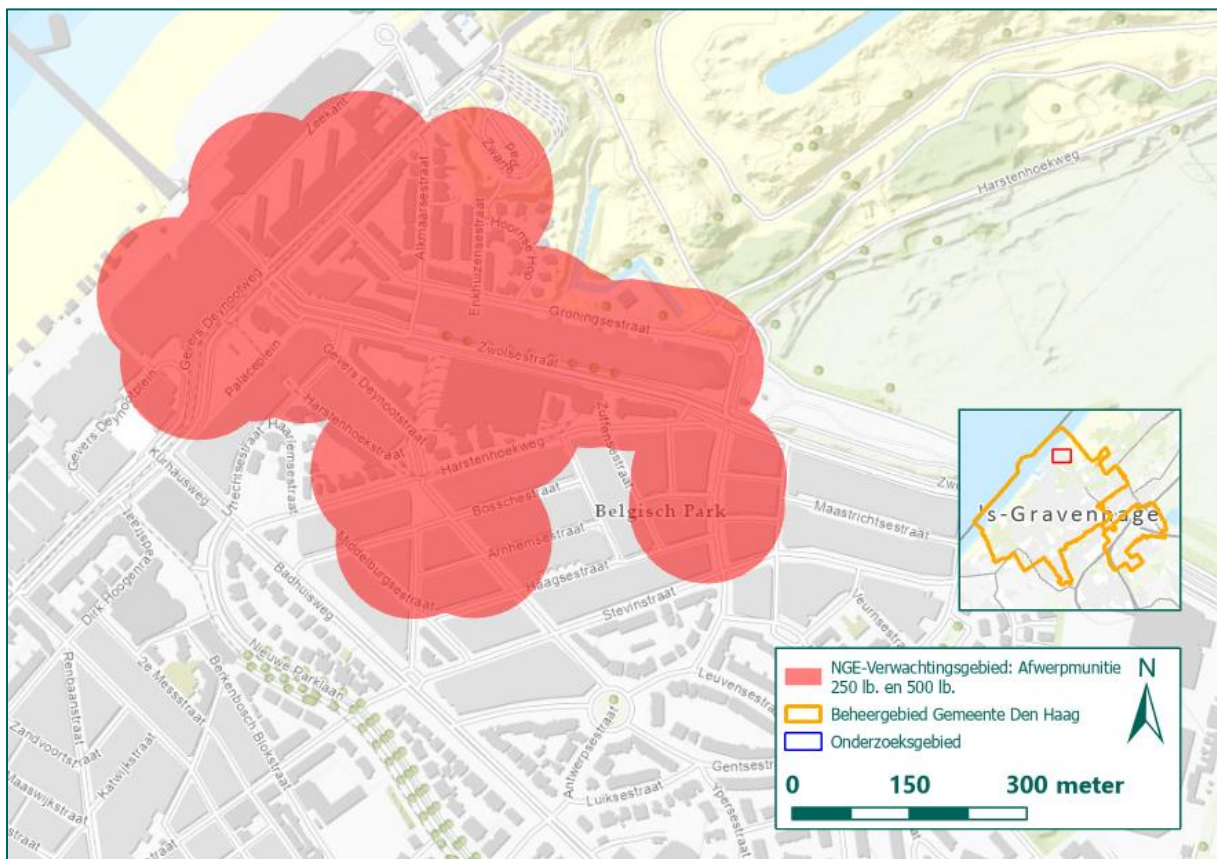
Nr.	Uitsnede luchtfoto
3	
4	

Uit de geraadpleegde ORB's blijkt dat de remise en omgeving werden aangevallen met 137 brisantbommen. Volgens het proces-verbaal van de LBD werden in totaal 75 bommen afgeworpen. Op basis van krateranalyse kunnen een groot aantal kraters worden geïdentificeerd. Daarnaast zijn nog een aantal inslagen zichtbaar op daken van loodsen. Hier kan echter niet worden vastgesteld hoeveel bommen er waren neergekomen.

Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo is het niet mogelijk om in bebouwd gebied goed kraters waar te nemen vanwege het puin of is niet bekend hoeveel bommen er door daken van de loodsen zijn gegaan. Verder vonden vier aanvalsgolven plaats, waardoor kraters van bommen die tijdens de eerste golven werden afgeworpen mogelijk niet meer zichtbaar zijn.

Vanwege het groot aantal afgeworpen bommen nabij de remise kan niet worden uitgesloten dat er nog Afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. nabij de remise zijn achtergebleven. Om te

bepalen waar deze blindgangers kunnen liggen in verhouding tot de waargenomen bomkraters en meldingen van blindgeslagen bommen, is anno 2023 gebruik gemaakt van een recent onderzoek naar de effectiviteit van bombardementen die zijn uitgevoerd door Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers.⁵³ Bij een bombardement door een één Spitfire toestel dat drie bommen (twee 250 lb. en één 500 lb.) met zich mee droeg, dient een straal te worden geprojecteerd van 87 meter rondom vastgestelde kraters. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter). Rondom de vastgestelde kraters wordt om deze reden een NGE-Verwachtingsgebied geprojecteerd van 100 meter. Dit NGE-Verwachtingsgebied is in Figuur 226 weergegeven.

Figuur 226: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement van 22 maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

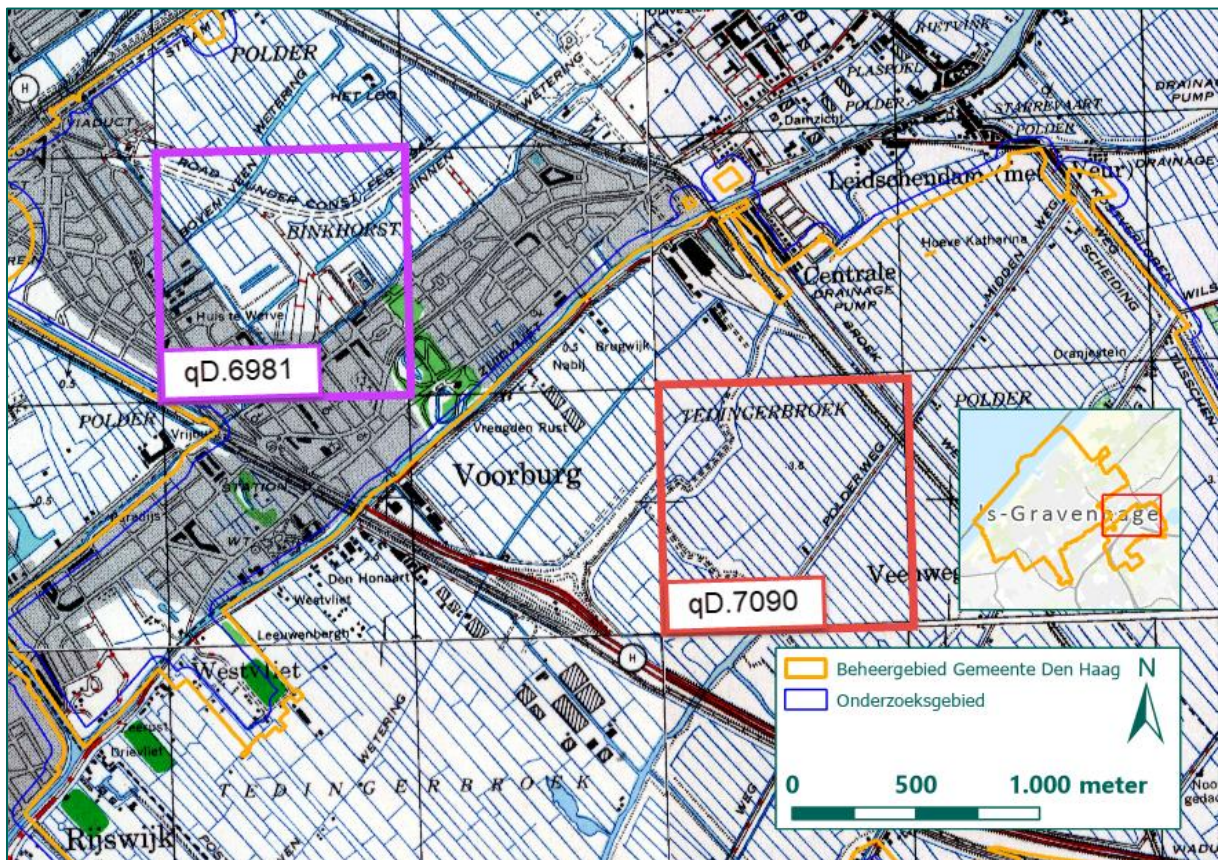
Naar aanleiding van het bombardement op 22 maart 1945 in de omgeving van de H.T.M.-remise is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb. is achtergebleven.

5.2.13 22 maart 1945, spoorlijn in kaartvierkant qD.6891 en qD.7090

Uit de ORB's van 2TAF (zie bijlage 6) blijkt dat op 22 maart 1945 door tien Spitfire jachtbommenwerpers tussen 9.30 uur en 12.15 uur verschillende spoorlijnen werden aangevallen. Het hoofdkwartier van 2TAF meldt dat in totaal 20 x 250 lb. en 10 x 500 lb. brisantbommen werden afgeworpen. Het 66 Squadron, dat de aanval uitvoerde, beschrijft dat in kaartvierkant qD.6891 een

⁵³ Sivoon, Richtlijn voor het opstellen van een deel Risico-Inventarisatie en Evaluatie Ontploffbare Oorlogsresten, 9 april 2021, Conceptversie 1.05, bijlage 3

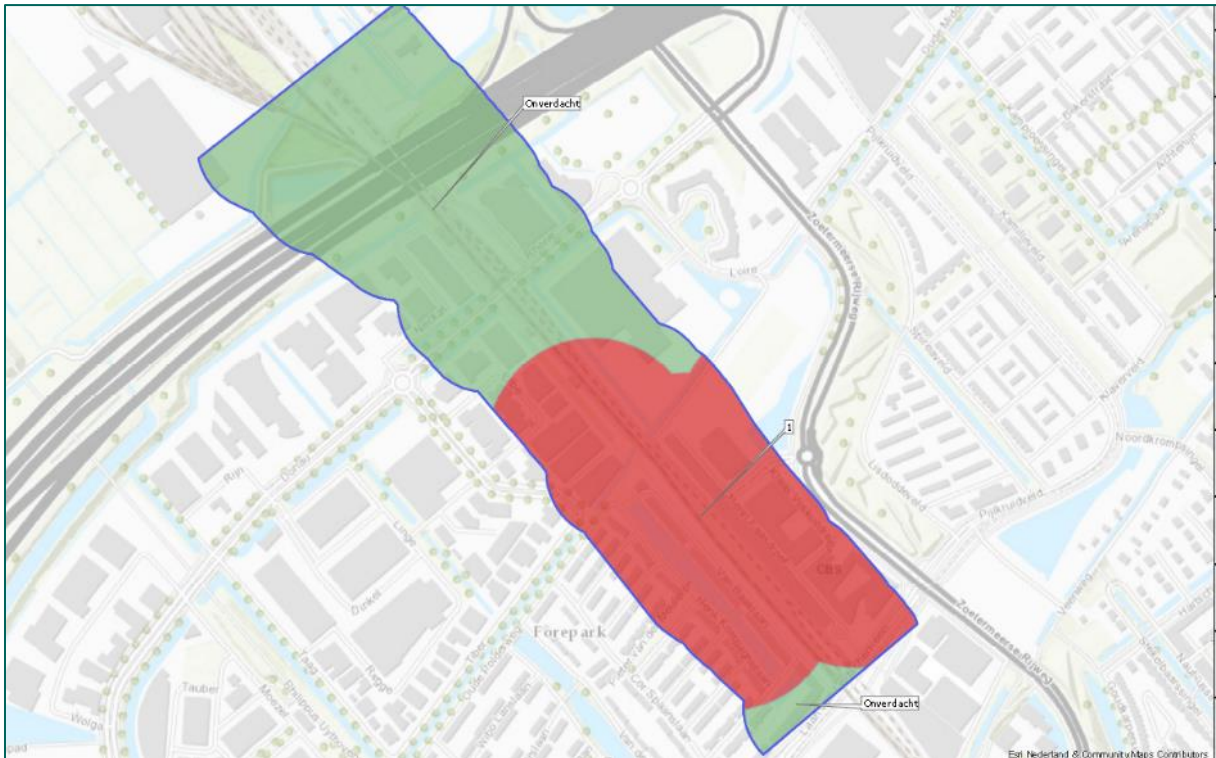
spoorbrug werd vernietigd en in kaartvierkant qD.7090 twee seinen waren beschoten. In Figuur 227 zijn deze kaartvierkanten weergegeven.

Figuur 227: Kaartvierkanten qD.6981 en qD.7090 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

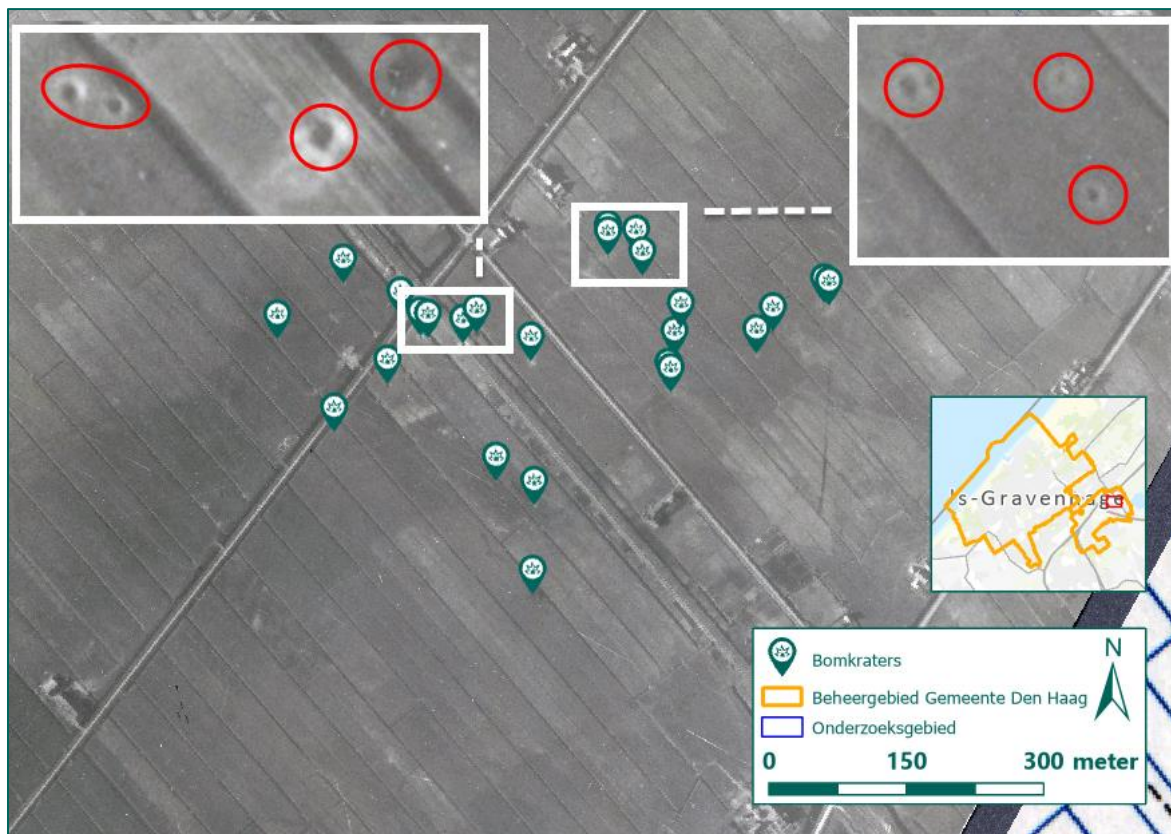
In kaartvierkant qD.6981 lag geen spoorbrug, zo blijkt uit de geallieerde stafkaart. De dichtstbijzijnde spoorbrug bevindt zich in Voorburg in kaartvierkant qD.6890. Verder loopt er wel een spoorlijn door kaartvierkant qD.7090.

In 2016 voerde de firma T&A Survey een update uit van een eerder onderzoek (RRZ-060 versie 4.0, 19 augustus 2014) dat voor het WSCS-OCE dateerde. Het in 2016 uitgevoerde onderzoek (kenmerk GPR5420.54 versie 1.0, zie bijlage 12) bakent een NGE-Verwachtingsgebied af ter plaatse van het onderzoeksgebied om de spoorlijn. Dit is weergegeven in Figuur 228. Uit de rapportage blijkt dat het NGE-Verwachtingsgebied is afgebakend op basis van op luchtfoto waargenomen kraters. Het NGE-Verwachtingsgebied is afgebakend op basis van de grootste afstand tussen twee kraters, die 158 meter bedraagt. In het NGE-Verwachtingsgebied is mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb. achtergebleven.

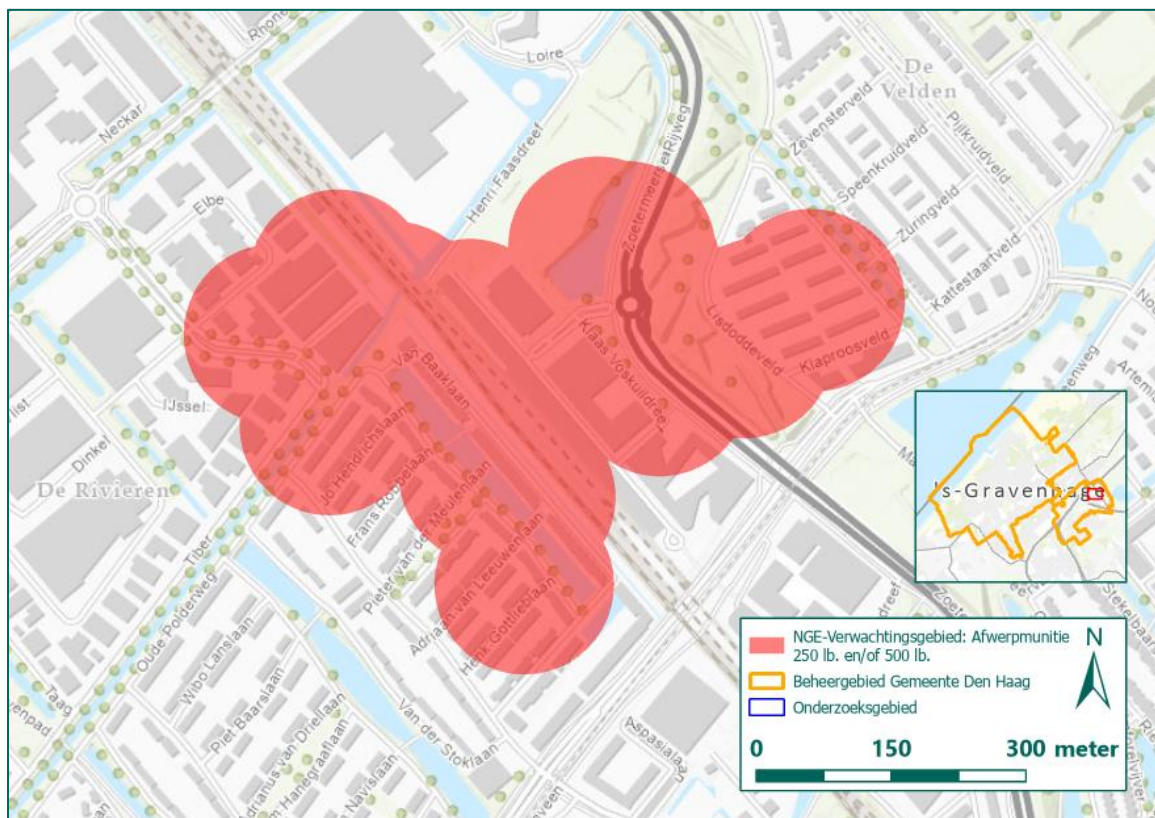

Figuur 228: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van waargenomen kraters bij de spoorlijn.

De kraters lagen in de omgeving van de spoorlijn die door kaartvierkant qD.7090 loopt. Aangenomen wordt dat deze kraters zijn veroorzaakt door de Spitfires van 66 Squadron op 22 maart 1945. Bekend is dat bij dit bombardement 10 toestellen met drie bommen per toestel werden deelnamen. In totaal werden 30 bommen afgeworpen, er zijn in totaal minder dan 30 kraters waargenomen. Om deze reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Binnen het SIVOON-handboek is een richtlijn opgenomen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een bombardement door Spitfires die elk drie bommen bij zicht droegen. Bij een bombardement door een één Spitfire toestel dat drie bommen (twee 250 lb. en één 500 lb.) met zich mee droeg, dient een straal te worden geprojecteerd van 87 meter rondom vastgestelde kraters. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter). Rondom de vastgestelde kraters wordt om deze reden een NGE-Verwachtingsgebied geprojecteerd van 100 meter. Dit NGE-Verwachtingsgebied is in Figuur 226 weergegeven.

Figuur 229: Bomkraters naar aanleiding van het bombardement op 22 maart 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 230: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement van 22 maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

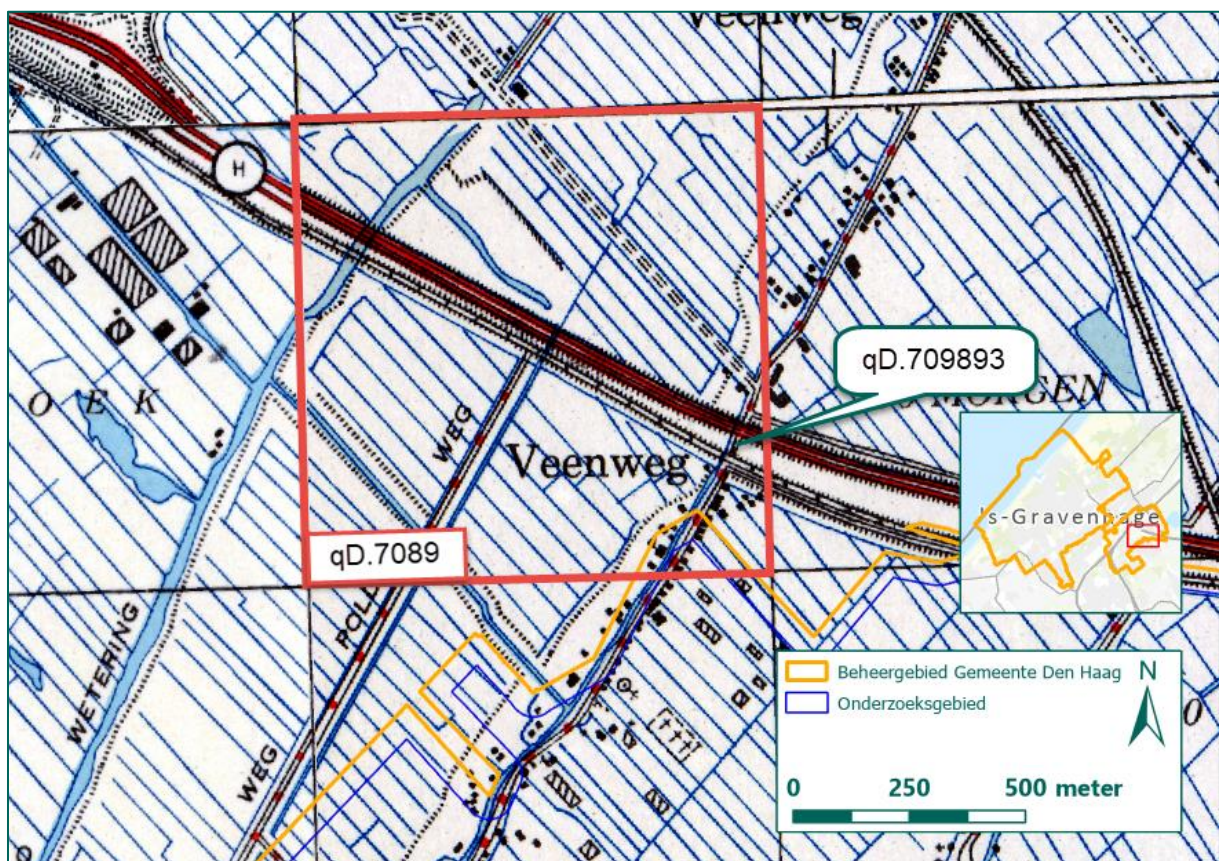
Conclusie

Naar aanleiding van waargenomen kraters nabij de spoorlijn is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarin mogelijk afwerpmunitie met kalibers 250 en/of 500 lb. is achtergebleven.

5.2.14 24 maart 1945, spoorbrug bij Voorburg (qD.709893)

Op 24 maart 1945 werd om 15.00 uur door drie Spitfire jachtbommenwerpers van 124 Squadron van Fighter Command een bombardement uitgevoerd op een spoorbrug bij Voorburg op het coördinaat qD.709893, zo blijkt uit de ORB's (zie bijlage 6). Tijdens het bombardement werden 1 x 500 lb. en 2 x 250 lb. brisantbommen per vliegtuig afgeworpen in een duikvlucht van 4.000 naar 300 voet. De spoorlijn werd volgens de piloten op drie plaatsen geraakt door drie voltreffers op de spoorbrug. De overige bommen vielen naast het doelwit. Het raadplegen van de squadronegevens en het overige bronnenmateriaal hebben geen aanvullende informatie over dit bombardement opgeleverd.

De eerstvolgende beschikbare luchtfoto's dateren van 7 en 11 april 1945, circa twee weken na de aanval. Vanwege de tijdsperiode kunnen kraters en schade niet meer zichtbaar zijn. Uit analyse van de luchtfoto's is gebleken dat op of in de directe nabijheid van de spoorbrug bij het coördinaat qD.709893 verstoringen zijn waar te nemen die mogelijk werden veroorzaakt door herstelwerkzaamheden en dus duiden op een bombardement. Op 326 meter van de spoorbrug, ten noorden van de spoorlijn, is wel een krater waarneembaar.

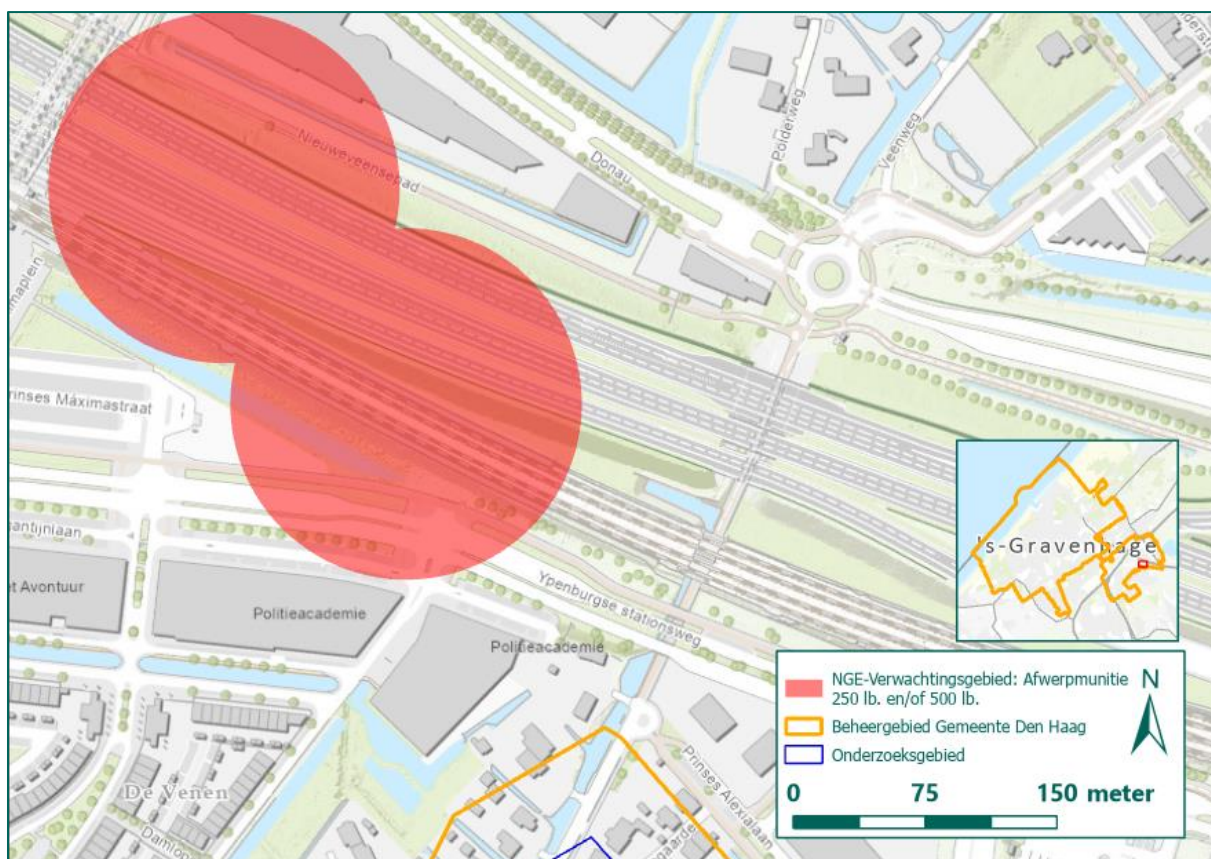
Figuur 231: Coördinaat qD.709893 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Figuur 232: Kraters en verstoringen op luchtfoto's van 7 en 11 april 1945. (Bron: Wageningen UR).

Aangezien niet kan worden vastgesteld of alle bommen zijn gedetoneerd, kan niet worden uitgesloten dat geen blindgangers zijn achtergebleven. Om die reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt afgebakend op basis van de richtlijnen zoals opgenomen in het SIVOON-handboek. Bij een bombardement door een één Spitfire toestel dat drie bommen (twee 250 lb. en één 500 lb.) met zich mee droeg, dient een straal te worden geprojecteerd van 87 meter rondom vastgestelde krater en vermeende gedichte krater. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter). Rondom vastgestelde kraters wordt om deze reden een NGE-Verwachtingsgebied geprojecteerd van 100 meter.

Het is onduidelijk of ook ter plaatse van de spoorbrug te Voorbrug bommen zijn neergekomen. In het bronmateriaal is enkel bevestiging aangetroffen dat de omgeving van de spoorbrug het doelwit van het bombardement was, meldingen van neergekomen bommen nabij de spoorbrug zijn niet aangetroffen. Omdat het bronmateriaal betreffende neergekomen bommen bij de spoorbrug te summier is, wordt hier geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

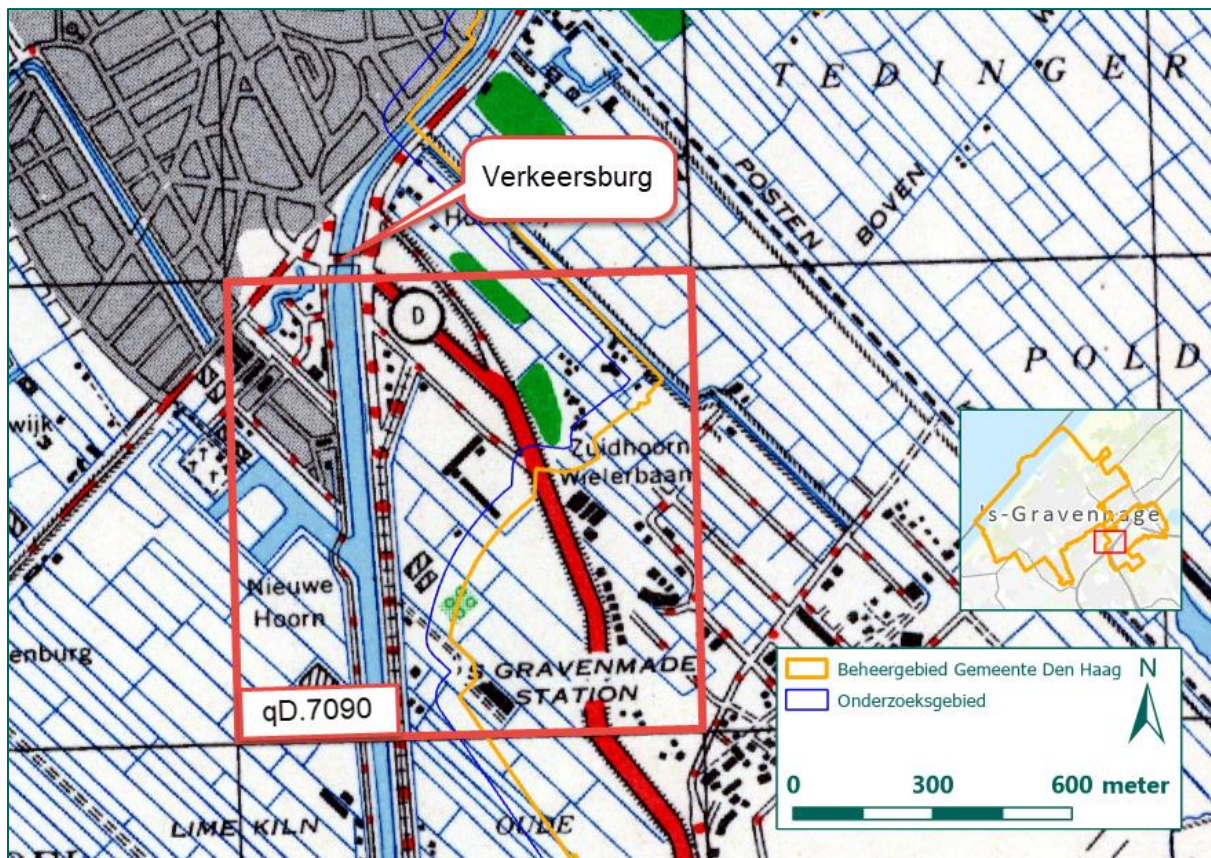
Figuur 233: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de waargenomen bomkrater en een vermeende gedichte krater. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de waargenomen bomkrater en vermeende gedichte krater nabij het spoor, die mogelijk het gevolg zijn van het bombardement op 24 maart 1945, wordt ter plaatse van de gemeente Den Haag een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen NGE van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. zijn achtergebleven. Rondom het doelwit van de aanval, de spoorbrug, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Het geraadpleegde bronmateriaal is hiervoor te summier.

5.2.15 30 maart 1945, spoorbrug in kaartvierkant qD.6788

Volgens de ORB's van het hoofdkwartier van Fighter Command (zie bijlage 6) werden op 30 maart 1945 om 12.35 uur vier Spitfires van 124 Squadron uitgestuurd voor een bombardement op een verkeersbrug in het kaartvierkant qD.6788, nabij Rijswijk. Uiteindelijk vielen drie toestellen aan en wierpen ieder 1 x 500 lb. en 2 x 250 lb. brisantbommen af. Eén cluster bommen kwam neer op het doelwit, de overige inslagen konden niet worden waargenomen vanwege bewolking. In de squadronegegevens wordt geen melding gemaakt van een bombardement in kaartvierkant qD.6788. De piloten hebben enkel genoteerd dat tussen 12.00 uur en 13.05 uur verschillende spoorlijnen zijn aangevallen nabij Den Haag en Rotterdam en dat een spoorbrug bij Rotterdam is aangevallen zonder resultaten waar te kunnen nemen. Binnen kaartvierkant qD.6788 lag geen brug, zo blijkt uit de geallieerde stafkaart, zie Figuur 234. Direct ten noorden van dit kaartvierkant lag wel een verkeersbrug nabij Rijswijk.

Figuur 234: Locaties van kaartvierkant qD.6788 en de nabij dit kaartvierkant gelegen verkeersbrug, weergegeven op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Op luchtfoto's van 7 april 1945 zijn in de omgeving van de spoorbrug bij Rijswijk bij het kaartvierkant qD.6788 geen bominslagen waarneembaar. Aangezien de piloten van 124 Squadron zelf geen aanval in de omgeving van Rijswijk vermelden en beschreven staat dat er dichte bewolking hing, wordt aangenomen dat het bombardement niet heeft plaatsgevonden op de verkeersbrug bij Rijswijk zoals vermeld in de ORB's van het hoofdkwartier van Fighter Command. Het is niet bekend welke locatie dan wel is gebombardeerd door 124 Squadron op 30 maart 1945. Om deze reden wordt binnen de gemeente Den Haag geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend naar aanleiding van het bombardement op 30 maart 1945.

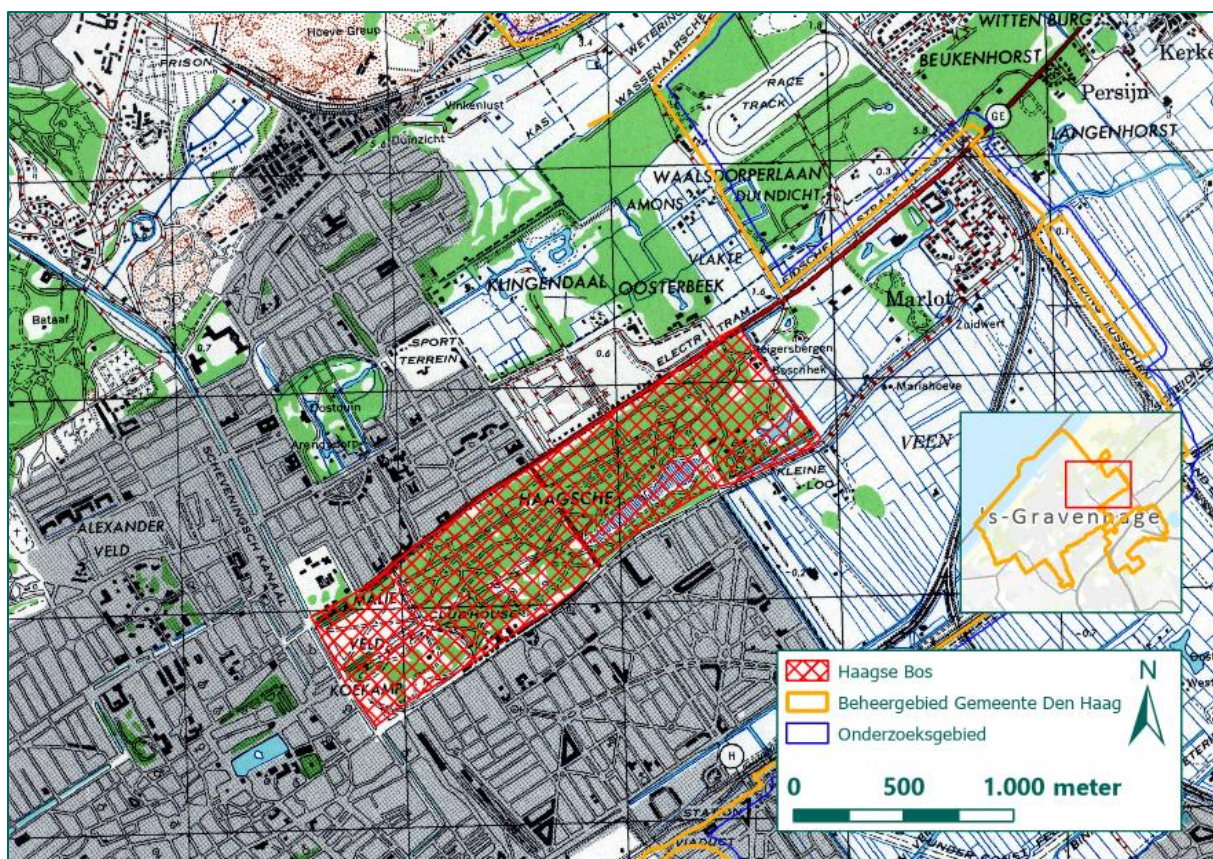
Figuur 235: Luchtfoto van de verkeersbrug bij Rijswijk op luchtfoto's d.d. 7 april 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Conclusie

Naar aanleiding van de melding in de ORB's van het hoofdkwartier van Fighter Command op 30 maart 1945 dat een verkeersbrug bij Rijswijk werd aangevallen in het kaartvierkant qD.6788 wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend binnen de gemeente Den Haag.

5.3 HAAGSE BOS

Het Haagse Bos vormde één van de locaties in Den Haag van waaruit V-wapens werden afgevuurd richting Londen. Op het Haagse Bos vond een veelvoud aan geallieerde bombardementen plaats. Het merendeel van de aanvallen werd uitgevoerd door jachtbommenwerpers van Fighter Command, die vaak meerdere keren per dag dit doel bestookten. Tussen september 1944 en maart 1945 vonden op deze wijze tientallen bombardementen en beschietingen plaats in dit gebied.

Figuur 236: Het Haagse Bos op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Gezien het grote aantal bombardementen en beschietingen op het Haagse Bos, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld van deze luchtaanvallen. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 10 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond'⁵⁴ te geven. Informatie uit de tabel wordt gecompliceerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
2 december 1944	3 Spitfires, 602 SQ. 20 mm, KKM. Strafing, geen resultaten waargenomen.	Geen melding.
5 december 1944	1 Spitfire, 303 SQ, 12.30-14.37 uur. 20 mm, KKM. Strafing in duikvlucht van 7,000 naar 1,000 voet.	Geen melding.
6 december 1944	3 Spitfires, 229 SQ, 11.35-12.00 uur. 6 x 250 lb. G.P. Bommen zien neerkomen op pin point en twee bommen kwamen voorbij het doel neer (overshot), 200 yds richting noordwesten. 9 Spitfires, 453 & 602 SQ, 15.05-15.20 uur. 18 x 250 lb. G.P. Vier bommen op pin point en de rest op korte afstand ten zuiden en zuidwesten van het doel.	Melding luchtaanval van 10.40 tot 10.45 uur. Eén dode gevallen. Drie bommen afgeworpen: één op Stuyvesantstraat 288 (gedetoneerd) en één in de tuin van Cornelis Houtmanstraat 48 (gedetoneerd). Derde inslag niet gevonden, is vermoedelijk op militair terrein in Haagse Bos neergekomen. Proces-verbaal LBD. Rond 11.00 uur twee bommen geworpen op hoek Benoordenhoutseweg-Hart Nibbrigkade.

⁵⁴ Bronnen 'vanaf de grond' zijn bronnen die de bombardementen van Nederlandse of Duitse zijde omschrijven. Voorbeelden van relevante bronnen vanaf de grond voor deze bombardementen zijn literatuur, stukken uit het gemeentearchief en documenten uit het NIMH. Documenten van Duitse zijde vanaf 1944 zijn nagenoeg niet beschikbaar. Deze documenten hebben de oorlog niet overleefd.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	4 Spitfires, 303 SQ, 15.00-16.45 uur. Strafing in duikvlucht van 3.000 naar 1.000 voet. Inslagen waargenomen op gebouw.	
24 december 1944	4 Spitfires, 303 SQ, 13.30 uur. 20 mm, KKM. Gebied beschoten, geen resultaten waargenomen.	Geen melding.
	3 Spitfires, 229 SQ, 13.45 uur. 20 mm, KKM. Strafing in duikvlucht. Geen resultaten waargenomen.	
31 december 1944	12 Spitfires, 229 SQ, 13.38 uur. 24 x 250 lb. G.P. airburst, 12 x 500 lb. (delay). Duikvlucht van 8.500 naar 3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	Proces-verbaal LBD. Aanval rond 13.45 uur, vier vliegtuigen. Drie brisantbommen afgeworpen ter hoogte van Bezuidenhoutseweg, tussen de Daendelsstraat en de 1 ^e Van den Boschstraat. Een bom, die was neergekomen in het plantsoen tegenover de Daendelsstraat detoneerde, de twee anderen niet. Blindgangers door Feldgendarmarie gedemonteerd. Tevens kwamen zes bommen neer in de omgeving van de Pletterijkade. (zie hiervoor paragraaf 5.1.9)
1 januari 1945	4 Spitfires, 453 SQ, 12.05 uur. 8 x 250 lb. 10.000 naar 5.000 voet. Zeven bommen in zuidelijk uiteinde van het doelgebied. Eén bom bleef hangen en is nadien boven zee afgeworpen.	Proces-verbaal LBD. Aanval rond 13.35 uur. Aantal vliegtuigen onbekend, drie brisantbommen afgeworpen. Twee daarvan in Haagse Bos, één op Bezuidenhoutseweg 213. Geen blindgangers.
	4 Spitfires, 229 SQ, 13.26 uur. 8 x 250 lb. 10.000 naar 3.000 voet. Uitstekende resultaten waargenomen. Vier bommen op doel en vier andere in het doelgebied.	
4 januari 1945	1 Spitfire, 229 SQ, 11.20 uur. 2 x 250 lb. Geen resultaten waargenomen (bewolkte dag).	Geen melding.
	3 Spitfires, 303 SQ, 14.30 uur. 20 mm, KKM. Strafing. Geen resultaten waargenomen.	
14 januari 1945	2 Spitfires, 303 SQ, 13.56 uur. 20 mm, KKM. Strafing. Duikvlucht van 5.000 naar 1.000 voet. Treffers gezien in bebost gebied. Lichte en zware flak.	Geen melding.
22 januari 1945	3 Spitfires, 602 SQ, 14.35 uur. 6 x 250 lb. Vier bommen in doelgebied op 100 yds ten zuidwesten van pin point, twee bommen vielen in aangrenzend doel Hague/Mauvestraat.	Geen melding.
3 februari 1945	4 Spitfires, 603 SQ, 11.45 uur. 8 x 250 lb. Duikvlucht van 11.000 naar 4.000. Alle bommen vielen langs het zuidende van het bos.	LBD. Melding luchtaanval rond 13.45 uur. Vier vliegtuigen. Eén brisantbom op Van Reestraat 94, 96 en 98 en een onbekend aantal brisantbommen in het Haagse Bos. Een garage naast Van Reestraat is volledig vernield. Geen blindgangers aangetroffen.
	4 Spitfires, 603 SQ, 13.40 uur. 8 x 250 lb. Duikvlucht van 9.000 naar 4.000 voet. Zes bommen vielen binnen 100 yds van pin point, zwarte rook waargenomen. Twee bommen op weg in qD.657928, witte rook waargenomen.	
6 februari 1945	3 Spitfires, 602 SQ, 8.15-9.55 uur. 6 x 250 lb. Duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet. Twee bommen op zuidwestelijke einde van bos, overige vier vielen verder zuidelijk.	LBD. Melding luchtaanval rond 9.07 uur. Drie vliegtuigen die vier brisantbommen afwierpen. Eén bom kwam neer op de Mariastraat 42 en 44, één in de tuin van Mariastraat 2a en twee in het spergebied. Geen blindgangers.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>12 Spitfires, 603 SQ, 13.07-13.15 uur. 12 x 250 lb., 20 mm, KKM. Duikvlucht van 10.000 naar 3.000 voet. Alle bommen vielen langs een weg die door het doelgebied loopt. Concentratie van bommen 150 yds en 250 yds noordoost van doel. Straffing door drie toestellen.</p>	
14 februari 1945	<p>12 Spitfires, 124 SQ, 9.25 uur. 12 x 500 lb., 24 x 250 lb. 10.000-5.000 voet. Vier clusters bommen op noordoostelijke hoek van doelgebied, de rest viel te kort op ongeveer 250 yds ten noordoosten van het doel.</p>	<p>LBD. Melding luchtaanval tussen 9.45 en 9.50 uur. Vermoedelijk negen vliegtuigen en twaalf brisantbommen. Eén op Bezuidenhoutseweg tussen Hofzichtlaan en Zuidwerflaan, één in tuin van Hofzichtlaan 32, drie in het weiland langs de Hofzichtlaan, drie rondom hoeve Hofzicht (Bezuidenhoutseweg 627), één in het weiland langs de Bezuidenhoutseweg tegenover de Zuidwerflaan, één op de hoek in wandelpark Marlot en één naast Bezuidenhoutseweg 452. Niets bekend over blindgangers. (zie ook paragraaf 0)</p> <p>LBD. Melding van luchtaanval rond 10.15 uur. Twee bommen afgeworpen; één voor Slachthuisgade 9, één op Slachthuisgade 1. Beide bommen gedetoneerd.</p>
	<p>11 Spitfires, 602 SQ, 9.50 uur. 10 x 500 lb., 20 x 250 lb., 20 mm, KKM. 10.000-3.000 voet. Bommen op en rond pin point. Een rode gloed werd waargenomen en een treffer op pin point. Eén 500 lb. en één 250 lb. bom bleven hangen. SQ keerde terug voor aanval met boordwapens. Onder meer een batterij met vijf lichte kanonnen in de zuidwestelijke hoek, een groot vierkant platform en een bakstenen gebouw werden beschoten.</p>	
	<p>12 Spitfires, 603 SQ, 10.05 uur. 11 x 500 lb., 22 x 250 lb. 10.500-4.000 voet. Twee clusters op zuidoostelijk deel van het doel, drie op het noordwestelijk deel en drie vielen 100 yds ten zuiden neer. Bommen van één toestel bleven hangen.</p>	
20 februari 1945	<p>6 Spitfires, 124 SQ, 16.25 uur. 12 x 250 lb. 11.000-5.000 voet. Alle bommen in zuidelijk gedeelte van het doelgebied.</p>	LBD. Melding luchtaanval 17.07 uur. Vermoedelijk drie vliegtuigen en zes brisantbommen. Alle bommen in sfergebied. Glasschade in de omgeving.
21 februari 1945	<p>3 Spitfires, 602 SQ, 10.25-12.30 uur. 6 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 8.000-3.000 voet. Vier vielen in doelgebied, dat ook met boordwapens werd beschoten.</p>	<p>LBD. Melding luchtaanval rond 11.40 uur. Eén bom kwam neer voor Nieuwe Haven 146 en detoneerde. Geen blindgangers aangetroffen.</p> <p>LBD. Melding luchtaanval rond 12.35 uur. Eén bom afgeworpen die detoneerde op een open terrein van perceel Cruquiusstraat (een opslagplaats van oud ijzer). Geen blindgangers aangetroffen.</p> <p>LBD. Melding luchtaanval rond 14.45 uur. Twee bommen, één op de Algemene Begraafplaats en één in het Scheveningse bos nabij de begraafplaats. Vermoedelijk één Engels vliegtuig.</p> <p>LBD. Melding luchtaanval rond 15.45 uur. Eén brisantbom neergekomen voor Lange Voorhout 40. Geen blindgangers aangetroffen na onderzoek. Vier doden, vijf zwaar gewonden en veel glasschade.</p>
	<p>4 Spitfires, 603 SQ, 12.25 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 10.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied, zes detonaties in middelste deel van het doel en twee in noordoostelijke hoek (op qD.676942).</p>	
	<p>4 Spitfires, 602 SQ, 12.30 uur. 6 x 250 lb. airburst. 9.000-2.000 voet. Twee bommen bleven hangen en werden achteraf boven zee afgeworpen. Zes bommen in doelgebied.</p>	
	<p>4 Spitfires, 453 SQ, 13.00 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 9.000-3.500 voet. Vier bommen vielen op het doel, twee ongeveer 50 yds naar het zuidwesten en twee in een meer richting het zuidoosten.</p>	
	<p>4 Spitfires, 603 SQ, 13.12 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst, 20 mm, KKM. 14.000-6.000 voet. Straffing door twee Spitfires. Alle bommen in een cluster in midden van doelgebied.</p>	
	<p>4 Spitfires, 602 SQ, 13.20 uur. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied, ook straffing.</p>	
	<p>4 Spitfires, 603 SQ, 14.00 uur. 8 x 250 lb. airburst.</p>	

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	10.000-3.000 voet. Alle bommen vielen langs noordelijke zijde van doelgebied.	
	4 Spitfires, 453 SQ, 14.00 uur. 6 x 250 lb. M.C. airburst. 9.000-3.000 voet. Zes bommen afgeworpen in doelgebied.	
	4 Spitfires, 453 SQ, 14.35 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 10.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	4 Spitfires, 603 SQ, 14.40 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 11.000-3.000 voet. Zes bommen in doelgebied. Twee bommen bleven hangen, maar kwamen alsnog los toen het toestel uit duikvlucht optrok.	
	4 Spitfires, 602 SQ, 14.45 uur. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet. Twee bommen in doelgebied, de rest op zuidelijke grens. Strafing door drie Spitfires.	
	4 Spitfires, 602 SQ, 15.10 uur. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 8.000-2.500 voet. Strafing door alle toestellen. Zes bommen in doelgebied, twee vielen te kort.	
	4 Spitfires, 453 SQ, 15.15 uur. 6 x 250 lb. airburst. 10.000-4.000 voet. Zes bommen in doelgebied, die grote explosies veroorzaakten met een grote flits. Eén toestel had geen bommen afgeworpen (raakte benzinetanks niet kwijt). Eén ander toestel bombardeerde een spoorlijn tussen Den Haag en Voorburg nadat sectie terug naar basis vloog. Dit toestel is nog niet terug.	
	4 Spitfires, 603 SQ, 15.30 uur. 8 x 250 lb. airburst. 10.000-5.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	3 Spitfires, 602 SQ, 15.45 uur. 6 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. Na duikbombardement omgeving beschoten met boordwapens. Explosie en vuur waargenomen, dikke zwarte rook.	
	4 Spitfires, 453 SQ, 16.00 uur. 8 x 250 lb. airburst. 9.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	4 Spitfires, 602 SQ, 16.30 uur. 6 x 250 lb. airburst. 8.000-3.000 voet. Zes bommen afgeworpen in doelgebied. Eén toestel had mechanische problemen.	
	4 Spitfires, 453 SQ, 16.50 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 9.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	4 Spitfires, 603 SQ, 17.05 uur. 8 x 250 lb. airburst. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied zien vallen.	
	4 Spitfires, 603 SQ, 17.45 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 10.000-3.500 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	3 Spitfires, 603 SQ, 17.55 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 10.000-4.000 voet. Detonaties niet waargenomen, maar werd aangenomen dat het in doelgebied was.	

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
22 februari 1945	4 Spitfires, 124 SQ, 9.10 uur. 8 x 250 lb. airburst, KKM. 12.000-6.000 voet. Alle bommen in doelgebied, ten zuiden van pin point qD.675943. Geen resultaten waargenomen. Kort salvo met boordmitrailleurs door één toestel.	LBD. Melding van verschillende luchtaanvallen. Aanval om 9.09 uur. Vier vliegtuigen. vier brisantbommen. Eén bom op de brug over de Boschslot achter hotel Carlton en één achter café Boschlust. Volgende aanval omstreeks 14.00 uur. Vier vliegtuigen, vermoedelijk vier brisantbommen afgeworpen, waarvan twee op de Leidsestraatweg bij de voormalige boswachterswoning en twee in het spergebied. Tegelijk wierp een vliegtuig twee bommen af op de Bezuidenhoutseweg tegenover de Schenkweg. Eén bom viel in het trottoir, de andere in de achtergevel van perceel Bezuidenhoutseweg 27. Zware schade als gevolg van detonatie. Geen blindgangers.
	6 Spitfires, 603 SQ, 10.30 uur. 10 x 250 lb. airburst. Alle bommen in doelgebied.	LBD. Melding van luchtaanval rond 11.40 uur. Vier brisantbommen afgeworpen. De percelen Bezuidenhoutseweg 251 en 253 werden getroffen en raakten in brand.
	12 Spitfires, 453 SQ, 11.30 uur. 24 x 250 lb. airburst. 9.000-3.000 voet. Achttien bommen op pin point qD.66609355, vier bommen vielen ongeveer 80 yds te ver en twee vielen ongeveer 50 yds te kort. Veel bommen troffen gebouwen en een grote explosie werd waargenomen van gebouwen op het meest oostelijke punt.	Tweede aanval om 13.49 uur. Bommen op Leidsestraatweg. Derde aanval om 15.24 uur. Eén bom op hoek Bezuidenhoutseweg – Laan van Nieuw Oost Indië. Vierde luchtaanval op 16.50 uur. Vier vliegtuigen, vier bommen afgeworpen. Eén bom op de Bezuidenhoutseweg voor perceel 98, de andere bommen in het spergebied. Geen blindgangers.
	6 Spitfires, 603 SQ, 10.50-10.55 uur. 12 x 250 lb. airburst. 10.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	LBD. Melding luchtaanval rond 11.25 uur. Eén vliegtuig, één bom neergekomen op Paulus Potterstraat 15.
	10 Spitfires, 602 SQ, 11.35 uur. 20 x 250 lb. airburst, 20 mm, KMM. 9.000-2.000 voet. Twaalf bommen rond qD.66609355 en vier of vijf oranje explosies. Zes bommen rond qD.67009365. Twee bommen ten zuiden van een tankgracht in doelgebied. Straffing van bossen ten noordoosten van het doel door alle toestellen.	LBD. Melding luchtaanval rond 11.45 uur. Eén brisantbom op de Mauritskade voor perceel 31-33, die zwaar beschadigd raakten. Krater is gedicht door de Opruimings- en Herstelingsdienst.
	4 Spitfires, 602 SQ, 13.25 uur. 8 x 250 lb. airburst. 8.000-2.000 voet. Zes bommen in doelgebied. Twee bommen vielen te kort en vielen op dak van station SS.	LBD. Melding luchtaanval rond 15.00 uur. Viertal vliegtuigen. Twee brisantbommen in de Weissenbruchstraat; één op nr. 273 en één op 356.
	6 Spitfires, 603 SQ, 13.50 uur. 12 x 250 lb. airburst. 10.000-4.000 voet. Alle bommen binnen 200 yds van pin point. Eén treffer op groot gebouw, twee op een gebouw en twee op een tankgracht.	LBD. Melding luchtaanval omstreeks 16.45 uur. Zes vliegtuigen. Twee brisantbommen op de percelen Stuyvesantstraat 169 en 181 en een onbekend aantal in het spergebied. Geen blindgangers.
	6 Spitfires, 453 SQ, 13.55 uur. 12 x 250 lb. airburst. 10.500-4.000 voet. Zes bommen vielen nabij pin point qD.67559410, twee over een tankgracht in het noordoosten en twee over een gelijkaardige gracht naar het zuidoosten. Twee bommen vielen net ten zuiden van pin point.	
	6 Spitfires, 603 SQ, 14.26 uur. 12 x 250 lb. airburst. 8.000-4.000 voet. Alle bommen binnen 200 yds van pin point. Twee bommen troffen een hoofdweg en zes een andere weg. Een filmstudio, die eerder was geraakt, brandde nog steeds.	
	6 Spitfires, 124 SQ, 14.30 uur. 12 x 250 lb. airburst. 11.000-6.000 voet. Sommige bommen op pin point qD.675943. Andere bommen tussen qD.67009365 en qD.67559410 of een beetje naar het zuiden. Een filmstudio, die eerder was geraakt, brandde nog steeds.	
	6 Spitfires, 453 SQ, 14.45 uur. 12 x 250 lb. airburst. 9.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	6 Spitfires, 453 SQ, 16.55 uur.	

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>12 x 250 lb. airburst. 10.000-4.000 voet. Alle bommen rond pin point qD.66259328.</p> <p>6 Spitfires, 453 SQ, 17.35 uur. 12 x 250 lb. airburst. 10.000-4.000 voet. Twee bommen als blindganger op qD.66259328, zes bommen binnen straal van 50 yds, twee bommen op ongeveer 100 yds ten zuiden en twee anderen richting het noordoosten.</p>	
25 februari 1945	<p>2 Spitfires, 303 SQ, 8.35 uur. 20 mm, KKM. 8.000-2.500 voet. Strafing op noordelijk deel van het Haagse Bos.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 9.35 uur. 8 x 250 lb., 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Dikke zwarte rook. Strafing in lengte van het bos door alle toestellen.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 10.03 uur. 8 x 250 lb. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>6 Spitfires, 602 SQ, 10.40 uur. 12 x 250 lb., 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet. Acht bommen in doelgebied. De rest niet waargenomen. Strafing door alle toestellen.</p> <p>5 Spitfires, 303 SQ, 12.40-12.52 uur. 20 mm, KKM. 7.000-2.500 voet.</p> <p>5 Spitfires, 602 SQ, 12.45 uur. 10 x 250 lb., 20 mm, KKM. 7.000-3.000 voet. Tien bommen in doelgebied. Strafing in lengte van het bos door alle toestellen.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 13.33 uur. 8 x 250 lb. airburst. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>3 Spitfires, 602 SQ, 14.00 uur. 6 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 5.000-1.500 voet. Vier bommen in doelgebied, overige bommen niet waargenomen. Strafing in lengte van het bos door alle toestellen.</p> <p>6 Spitfires, 602 SQ, 16.25 uur. 11 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 8.000-3.000 voet. Negen bommen in doelgebied, de twee overigen niet waargenomen. Strafing door alle toestellen.</p>	<p>LBD. Melding verschillende luchtaanvallen. Aanval omstreeks 13.30 uur. Bominslag in de Hertenkamp (Koekamp). Vermoedelijk vier vliegtuigen. Tegelijkertijd kwam een bom neer op de openbare schuilkelder aan de Bezuidenhoutseweg, tegenover de Joan Maetsuijckerstraat.</p> <p>Tweede aanval omstreeks 16.45. Bominslag op Bezuidenhoutseweg. Zes vliegtuigen, vier bommen afgeworpen. Eén kwam neer aan achterzijde van perceel Bezuidenhoutseweg 61, op de rijweg van de Boslaan aan de kant van hotel Carlton, op de rijweg van de 1ste Bosstraat nabij de Bezuidenhoutseweg. De percelen Bezuidenhoutseweg 61 en 63 werden zwaar beschadigd en in de rijweg ontstonden grote kraters.</p>
26 februari 1945	<p>6 Spitfires, 603 SQ, 9.45 uur. 12 x 250 lb. airburst. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 124 SQ, 9.55-11.25 uur. 8 x 250 lb. airburst. 11.000-6.000 voet. Twee treffers. Eén toestel bombardeerde Ockenburg.</p> <p>6 Spitfires, 453 SQ, 10.10-11.35 uur. 12 x 250 lb. airburst. 9.000-4.000 voet. Tien bommen in doelgebied, waarvan zes in een meer. Twee bommen niet waargenomen.</p> <p>6 Spitfires, 602 SQ, 10.15-12.10 uur. 12 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet. Zes bommen in doelgebied, de rest niet waargenomen.</p> <p>5 Spitfires, 603 SQ, 10.55-12.20 uur.</p>	<p>LBD. Melding luchtaanval omstreeks 10.50 uur. Bominslag in de Spuistraat; één brisantbom</p>

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	10 x 250 lb. M.C. airburst. 9.000-4.500 voet. Vanwege bewolking resultaten niet goed waargenomen. Wel een paddenstoelvormige rookwolk waargenomen.	neergekomen en gedetoneerd voor nr. 11. Hierbij vielen 27 doden.
	6 Spitfires, 603 SQ, 11.35-13.00 uur. 8 x 250 lb. 12.000-7.000 voet. Zes bommen in doelgebied, de rest niet waargenomen.	LBD. Melding luchtaanval omstreeks 11.22 uur. Eén brisantbom op achterzijde van perceel Fluwelen Burgwal 10.
	6 Spitfires, 602 SQ, 11.43-13.40 uur. 10 x 250 lb., 20 mm, KKM. 7.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	LBD. Meldingen van verschillende luchtaanvallen door telkens vier vliegtuigen. Om 9.39 uur. Bominslag voor Bezuidenhoutseweg 265d en 265°. Beide percelen zwaar beschadigd. Om 10.33 uur. Bominslag in perceel Bezuidenhoutseweg 351 en één voor perceel 369.
	6 Spitfires, 453 SQ, 12.00-13.35 uur. 12 x 250 lb. M.C. airburst. 10.500-5.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Grote brand waargenomen 500 yds ten zuidoosten van qD.664928.	Omstreeks 10.20 uur. Bominslag in een steenhouwerij achter Binckhorststraat 56 en één in uitbouw van perceel Temootstraat 57.
	4 Spitfires, 303 SQ, 12.55-1435 uur. 20 mm, KKM. 8.000-3.000 voet. Inslagen waargenomen op wegkruising en gebouw.	Omstreeks 10.20 uur bominslag in Daendelsstraat 22-24. Beide percelen zwaar beschadigd. Omstreeks 11.58. Bominslag in perceel Mariastraat 54.
	6 Spitfires, 124 SQ, 13.30-15.00 uur. 12 x 250 lb. 11.000-5.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	Omstreeks 10.20 uur bominslag in Boslaan 3 en 5, filmgebouw Profiltz. Twee bijgebouwen getroffen. Omstreeks 13.55 uur. Bominslag in de Van Linschotenstraat. Eén bom in tuin van nr. 25, een tweede in de keuken.
	6 Spitfires, 603 SQ, 13.45 uur. 12 x 250 lb. M.C. airburst, 20 mm, KKM. 11.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied maar iets voorbij pin point qD.67009365.	Omstreeks 15.20 uur. Een bom sloeg in op De Carpentierstraat 9, waarbij nr. 7 en 9 zwaar beschadigd werden.
	6 Spitfires, 453 SQ, 14.00-15.30 uur. 12 x 250 lb. airburst. 9.500-4.000 voet. Acht bommen op pin point en vier bommen in tankgracht.	15.07 uur. Bominslag perceel Joan Maetsuyckerstraat 73 en 75 en Rijklof van Goenstraat 1. In beide percelen viel één bom.
	6 Spitfires, 602 SQ, 14.25-16.00 uur. 12 x 250 lb., 20 mm, KKM. 9.000-3.000 voet. Zes bommen in doelgebied, overige bommen niet waargenomen.	Omstreeks 16.45 uur. Bominslag Theresiastraat 145-147. Omstreeks 15.07. Bominslag in de percelen Johannes Camphuyssstraat 35 en 37. Rond dezelfde tijd sloeg een bom in voor perceel Theresiastraat 176.
	6 Spitfires, 603 SQ, 15.30 uur. 12 x 250 lb. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Grote brand op qD.667923.	Geen blindgangers aangetroffen.
	6 Spitfires, 124 SQ, 15.35-16.55 uur. 12 x 250 lb. 12.000-7.000 voet. Mist aan de grond maakte observatie van resultaten lastiger. Aangenomen wordt dat alle bommen in het doelgebied vielen.	LBD. Melding luchtaanval omstreeks 11.50 uur. Omgeving Korte Voorhout. Twee brisantbommen; één op de rijweg voor nr. 5 en één in nr. 11.
	2 Spitfires, 453 SQ, 15.40-17.10 uur. 4 x 250 lb. airburst. 9.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	
	4 Spitfires, 453 SQ, 16.10-17.10. 8 x 250 lb. 10.000-4.000 voet. Zes blindgangers op qD.67009365, twee vielen te ver buiten de tankgracht ten noordoosten van het doel.	
27 februari 1945	4 Spitfires, 602 SQ, 16.05 uur. 8 x 250 lb. 6.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied.	LBD. Melding bominslag rond 16.15 uur. Door een vliegtuig werden brisantbommen uitgeworpen.
	4 Spitfires, 602 SQ, 16.35 uur. 8 x 250 lb. airburst. 6.000-1.500 voet. Twee bommen in doelgebied. De rest niet waargenomen.	LBD. Melding luchtaanval omstreeks 16.30 uur. Vier vliegtuigen, vermoedelijk vier brisantbommen afgeworpen. Eén bom kwam neer aan de kant van een sloot op het terrein van de Koekamp aan de
	4 Spitfires, 603 SQ, 17.12 uur. 20 mm, KKM.	

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>Strafing. Inslagen waargenomen.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 17.35 uur. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 6.000-3.000 voet. Zeven bommen in doelgebied, één bom niet waargenomen. Strafing door alle toestellen.</p>	<p>Leidsestraatweg. Andere bommen in spergebied. Geen blindgangers.</p> <p>LBD. Melding bominslag omstreeks 16.00 uur op een open terrein van perceel Binckhorstlaan 135, een opslagplaats van de firma H.F. Boersma. Bom is gedetoneerd. Na onderzoek geen blindgangers aangetroffen.</p> <p>LBD. Melding bominslag omstreeks 16.05 uur. Eén bom kwam terecht op Swammerdamstraat 6. De percelen Swammerdamstraat 2a, 4, 6 en 8 werden grotendeels verwoest. Geen blindgangers aangetroffen.</p>
28 februari 1945	<p>4 Spitfires, 603 SQ, 7.50 uur. 8 x 250 lb. airburst. 5.500-2.500 voet. Alle bommen in doelgebied. Vrachtwagens waargenomen. Eén ontploft, een andere beschadigd.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 9.30 uur. 6 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 5.500-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Strafing door twee toestellen.</p> <p>3 Spitfires, 603 SQ, 10.55 uur. 6 x 250 lb. airburst. 6.000-1.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Twee bommen vielen nabij een geschutopstelling in qD.665534.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 11.57 uur. 8 x 250 lb. airburst. 5.500-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied, nabij een brug. Brug beschadigd maar niet vernield.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 12.20 uur. 8 x 250 lb. airburst. 7.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied, waarvan twee in tankgracht.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 12.50 uur. 8 x 250 lb. airburst. 6.000-500 voet. Alle bommen in doelgebied. Twee bommen troffen een huis.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 12.50 uur. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 5.500-1.500 voet. Alle bommen in doelgebied. Strafing door alle toestellen tijdens duikvlucht.</p> <p>3 Spitfires, 602 SQ, 13.40 uur. 6 x 250 lb. airburst. 6.000-3.000 voet. Drie bommen nabij tankgracht.</p> <p>3 Spitfires, 603 SQ, 13.50 uur. 6 x 250 lb. airburst. 6.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 14.49 uur. 8 x 250 lb. airburst. 6.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 15.50 uur. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 6.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Strafing door alle toestellen tijdens duikvlucht.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 16.00 uur. 8 x 250 lb. airburst. 5.000-2.000 voet. Zeer goede resultaten waargenomen. Dikke zwarte rook vanuit doelgebied.</p>	<p>LBD. Melding bominslag omstreeks 8.00 uur. Vermoedelijk één brisantbom afgeworpen, die terecht kwam op de derde verdieping van Binnenhof 21.</p> <p>LBD. Melding luchtaanvallen. Omstreeks 12.30 uur, vier vliegtuigen, vermoedelijk vier brisantbommen. Drie vielen in het spergebied, één op de Leidsestraatweg ter hoogte van de ingang van het spergebied. Omstreeks 14.50 uur. Vier vliegtuigen, vier brisantbommen die allen in het spergebied neerkwamen. Omstreeks 17.55 uur. Vier vliegtuigen. Twee brisantbommen kwamen neer in graskant van de Leidsestraatweg, ter hoogte van de Boslaan. Andere bommen in spergebied. Geen blindgangers aangetroffen.</p> <p>LBD. Melding luchtaanval. omstreeks 7.50 uur kwam één bom neer op de rijweg voor Goudriaankade nr. 11 en detoneerde. Geen blindgangers aangetroffen na onderzoek.</p> <p>LBD. Melding luchtaanval omstreeks 14.52 uur. Eén bom kwam neer voor perceel Hofwijckplein 76 en sloeg een krater. De bom is gedetoneerd. Geen blindgangers aangetroffen.</p>

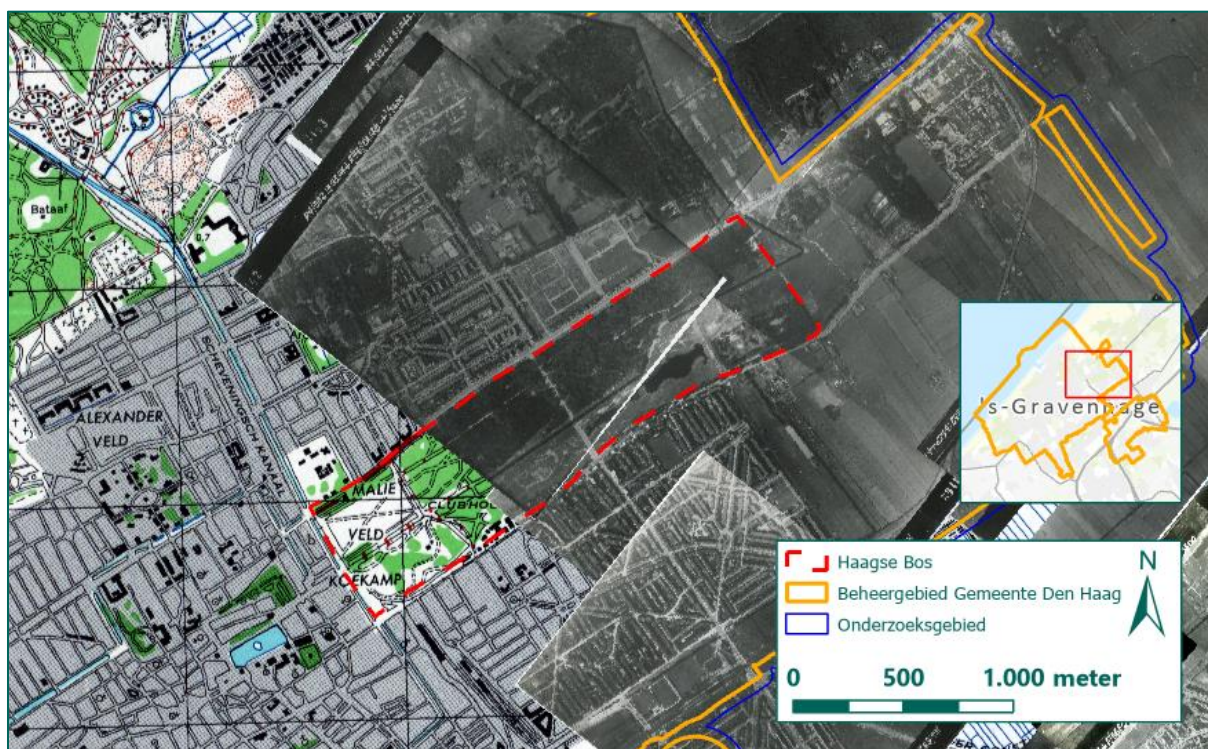
Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>4 Spitfires, 602 SQ, 16.35. 8 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 6.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Strafing door twee toestellen.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 16.50 uur. 8 x 250 lb. airburst. 5.500-500 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 17.48 uur. 4 x 250 lb. airburst. 5.500-1.500 voet. Alle bommen in doelgebied.</p>	
1 maart 1945	<p>6 Spitfires, 603 SQ, 14.00-15.20 uur. 12 x 250 lb. airburst. 10.000-2.000 voet. Acht bommen op pin point, vier bommen in meer ten oosten van pin point.</p> <p>6 Spitfires, 124 SQ, 14.30-15.55 uur. 12 x 250 lb. M.C. airburst. 11.000-6.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 453 SQ, 15.05-16.45. 8 x 250 lb. airburst. 11.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>6 Spitfires, 602 SQ, 15.20-16.35 uur. 6 x 500 lb., 12 x 250 lb., 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet.</p> <p>8 Spitfires, 303 SQ, 15.30 uur. 8 x 500 lb. airburst. 10.000-4.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>6 Spitfires, 603 SQ, 15.40 uur. 12 x 250 lb. M.C. airburst. 11.000-5.000 voet. Zeven bommen in doelgebied, de rest niet waargenomen.</p> <p>5 Spitfires, 124 SQ, 16.30-18.00 uur. 10 x 250 lb. airburst. 12.000-7.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 16.50 uur. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p>	<p>LBD. Melding luchtaanval omstreeks 16.00 uur in omgeving Haagse Bos. Vier Engelse vliegtuigen. Perceel 9 in de Van Drenkwaertstraat werd getroffen door een brisantbom en totaal verwoest. Ook de nrs. 7 en 11 werden vernield.</p>
2 maart 1945	<p>4 Spitfires, 603 SQ, 8.05 uur. 8 x 250 lb. airburst. 8.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 9.05 uur. 8 x 250 lb. airburst. 8.000-3.000 voet, Zes bommen in doelgebied, twee bommen niet waargenomen.</p> <p>4 Spitfires, 303 SQ, 9.35-10.10 uur. 20 mm, KKM. 10.000-4.000. Strafing.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 10.55 uur. 6 x 250 lb. airburst. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied, twee bommen bleven hangen.</p> <p>11 Spitfires, 124 SQ, 11.40 uur. 11 x 500 lb. airburst, 22 x 250 lb. airburst. 11.000-6.000. Vanwege de bewolking warden slechts drie near misses waargenomen.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 12.10 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 8.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 303 SQ, 12.40 uur. 20 mm, KKM. 10.000-4.000. Strafing.</p> <p>3 Spitfires, 303 SQ, 13.55 uur. 20 mm, KKM.</p>	<p>LBD. Melding bominslag omstreeks 15.05 uur. Door een vliegtuig werd een bom afgeworpen die terecht kwam in het Alexanderveld en detoneerde. Enkel glasschade.</p> <p>LBD. Melding bominslag omstreeks 17.30 uur. De Ruyterstraat 57 werd getroffen door een bom uit een vliegtuig. Dit perceel werd volledig verwoest.</p> <p>LBD. Melding bominslag omstreeks 17.35 uur. Door één vliegtuig werd één brisantbom afgeworpen die terecht kwam op perceel Jan Pieter Heyestraat 42 (nu Da Costastraat), een schoolgebouw. Geen blindgangers aangetroffen.</p>

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>6.000-3.000 voet. Strafing. Geen resultaten waargenomen.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 14.15 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 10.000-2.000 voet. Bombardement door opening in bewolking. Zes bommen in doelgebied, twee overige bommen niet waargenomen.</p> <p>6 Spitfires, 603 SQ, 15.08 uur. 12 x 250 lb. M.C. airburst. 7.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 16.35 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>3 Spitfires, 303 SQ, 16.40-16.50 uur. 20 mm, KKM. Strafing.</p> <p>6 Spitfires, 603 SQ, 17.30 uur. 12 x 250 lb. airburst. 7.000-2.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p>	
3 maart 1945	<p>61 Mitchells & Bostons, 137 & 139 Wing (2TAF), 9.00-9.16 uur. 389 x 500 lb. Vanaf 11.000 tot 14.000 voet. Hoofdbestanddeel van de bommen in doelgebied. Een spookknooppunt ten oosten van het doel werd geraakt. Vijf toestellen voerden geen aanval uit vanwege technisch probleem.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 7.55 uur. 8 x 250 lb., 20 mm, KKM. 8.000-2.000 lb. Veel bewolking tijdens de twee aanvallen. Bommen in doelgebied. Kleine explosies waargenomen. Strafing door twee toestellen.</p> <p>6 Spitfires, 603 SQ, 8.30 uur. 12 x 250 lb. 10.000-3.000 voet. Tussen raids van Mitchell bommenwerpers door, werd Haagse Bos aangevallen. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 124 SQ, 10.05 uur. 8 x 250 lb. 11.000-8.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>12 Spitfires, 453 SQ, 11.20 uur. 12 x 500 lb., 24 x 250 lb. M.C. 10.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Doel bijna volledig bedekt door wolken. Branden waargenomen in bebouwd gebied ten zuidwesten.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 12.45 uur. 8 x 250 lb. 8.000-3.000 voet. Aanval na opklaring. Alle bommen in doelgebied. Zwarte rook waargenomen. Veel schade waargenomen aan gebouwen ten zuidoosten en zuidwesten van het doelgebied. Vier grote en drie kleine branden waargenomen langs zuidoostelijke grens en vijf rond de kerk ten zuidwesten van Haagse Bos.</p> <p>4 Spitfires, 124 SQ, 12.50 uur. 8 x 250 lb. airburst. 12.000-6.500 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>3 Spitfires, 602 SQ, 13.00 uur. 6 x 250 lb., 20 mm, KKM. 8.000-2.000 voet. Alle bommen in noordoostelijk of noordwestelijk deel van doelgebied. Strafing.</p>	<p>Zie paragraaf 5.2.4.</p> <p>LBD. Melding luchtaanval omstreeks 15.00 uur. Omgeving Haagse Bos. Vier vliegtuigen, drie bommen. Eén bom trof de rijweg voor Van Hoytemastraat 48, één in de achtertuin van Johannes Bilderstraat 85 en één op het dak van Benoordenhoutseweg 19. Eén burger kwam om het leven.</p>

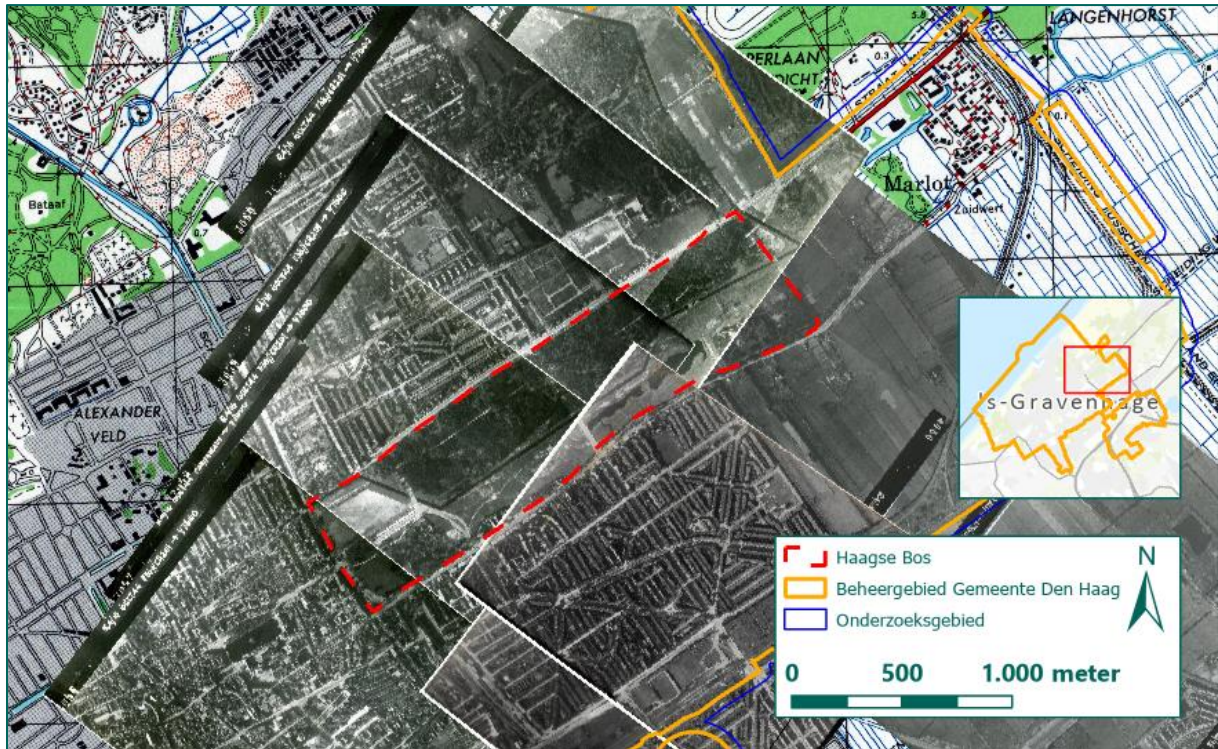
Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	3 Spitfires, 602 SQ, 13.40 uur. 6 x 250 lb. 6.000-3.000 voet. Alle bommen in zuidoostelijk of zuidwestelijk deel van doelgebied.	
	4 Spitfires, 124 SQ, 14.50 uur. 8 x 250 lb. 10.500-5.500. Alle bommen in doelgebied.	
20 maart 1945	6 Spitfires, 124 SQ, 16.25-17.50 uur. 12 x 250 lb. 11.000-5.000 voet. Alle bommen op zuidelijk einde van het doelgebied. Goede resultaten.	Geen melding.

Tabel 10: Overzicht luchtaanvallen op Haagse Bos.

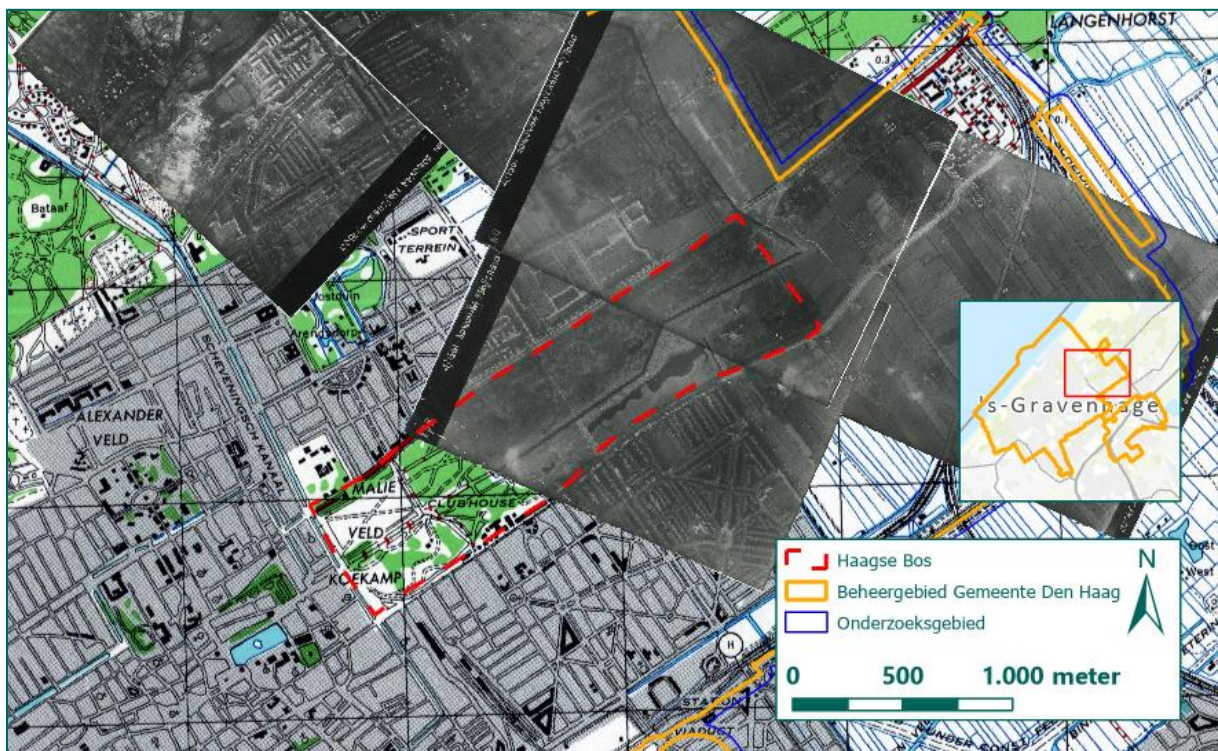
Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op het Haagse Bos tussen 2 december 1944 en 20 maart 1945 meerdere bombardementen en beschietingen hebben plaatsgevonden. Zo'n 1.142 bommen van de kalibers 250 en 500 lb. zijn op het gebied afgeworpen. Dit is exclusief de bommenlast die op 3 maart 1945 werd afgeworpen door Boston en Mitchell bommenwerpers van 2TAF waarbij voornamelijk het Bezuidenhout werd getroffen (zie paragraaf 5.2.4). Op de luchtfoto's is duidelijk bomschade zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór, tijdens en na de bombardementen.

Figuur 237: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

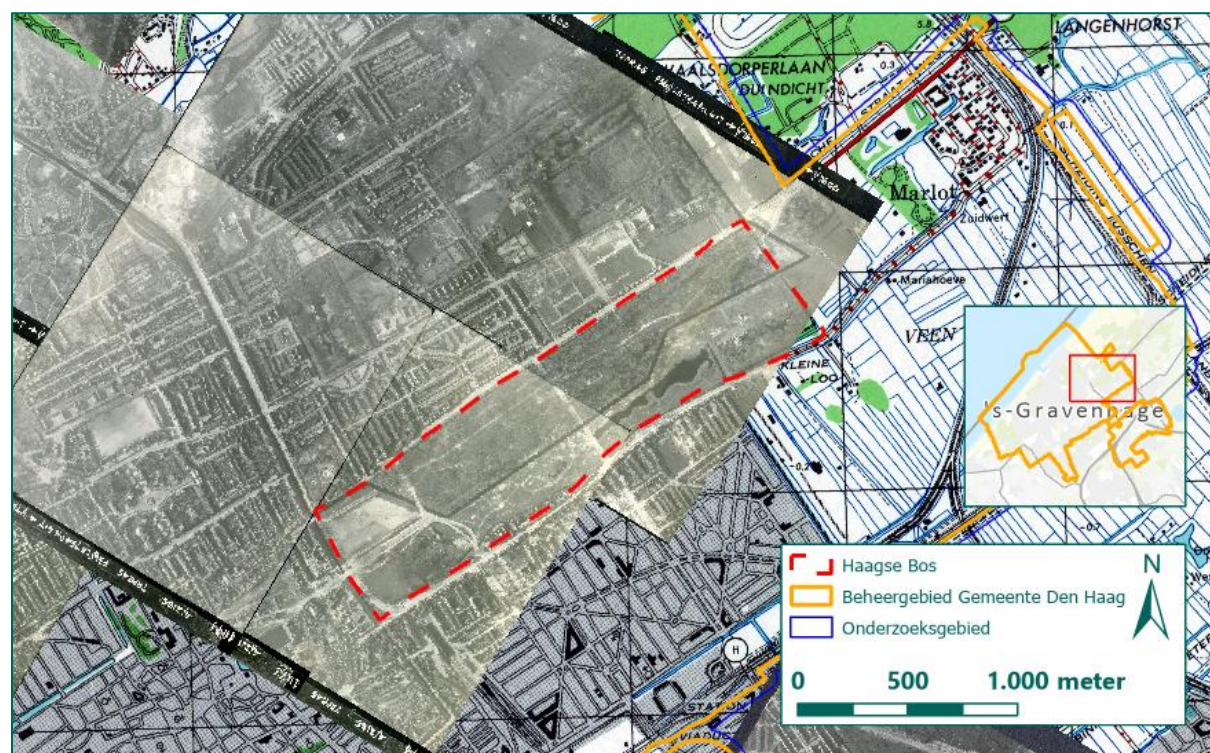
Figuur 238: Luchtfoto's d.d. 6 oktober 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 239: Luchtfoto's 30 november 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 240: Luchtfoto's d.d. 26 februari 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 241: Luchtfoto's d.d. 7 april 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

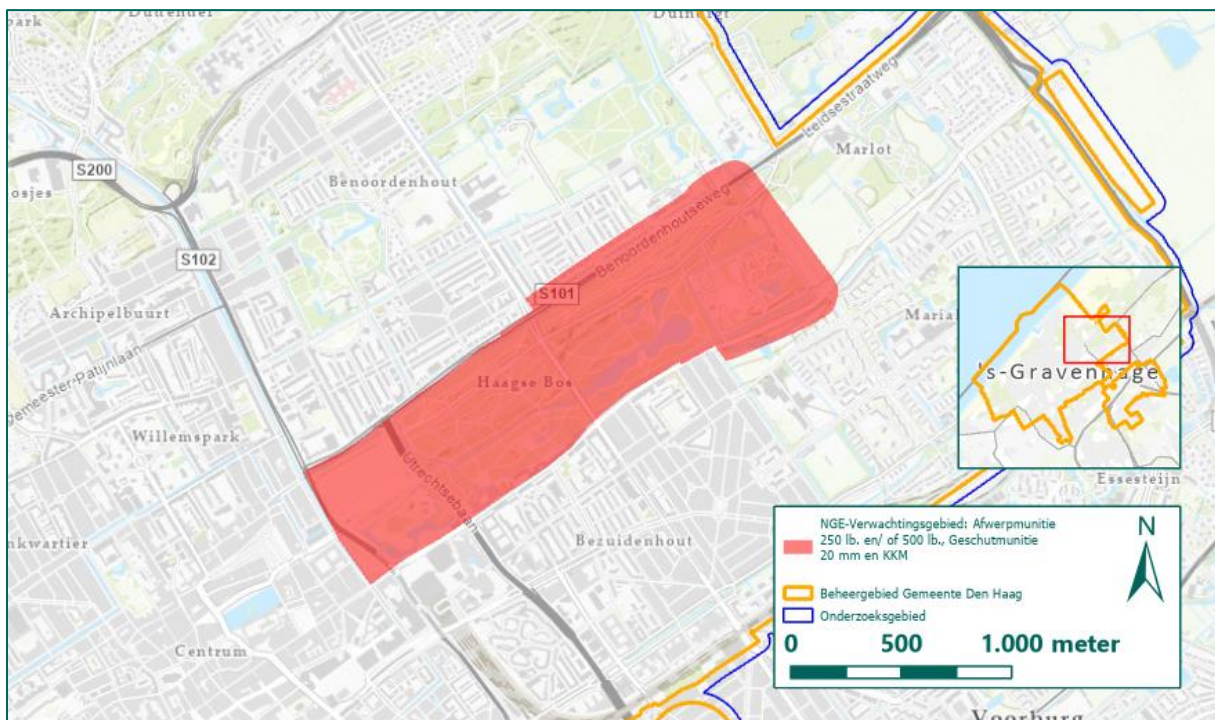
Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo was het gebied bebost, waardoor kraters onder het bladerdak onzichtbaar zijn. Verder zijn bommen in waterpartijen neergekomen, waardoor kraters niet op luchtfoto zichtbaar zijn. Daarnaast is gebruik gemaakt van zogenaamde *airburst* bommen, die als doel hadden boven het maaiveld te detoneren, om zo een maximale

scherfwerking te veroorzaken. Dergelijke bommen veroorzaakten nauwelijks kraters, waardoor deze op luchtfoto's slecht waarneembaar zijn.

Uit de informatie van de Haagse LBD, luchtfotoanalyse en ORB's blijkt dat het gehele gebied Haagse Bos is getroffen tijdens de bombardementen tussen december 1944 en maart 1945. Tijdens deze bombardementen hebben tevens beschietingen met boordwapens plaatsgevonden. De veelvuldige bombardementen op het gebied zijn aanleiding voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen enkele blindgangers van afwerpmunitie van de kalibers 250 en/of 500 lb., 20 mm geschutmunitie en KKM zijn achtergebleven.

Omdat de diverse kraterpatronen niet kunnen worden onderscheiden op luchtfoto's, wordt van een *worst-case scenario* uitgegaan, waarbij er van wordt uitgegaan dat elke krater is veroorzaakt door een Spitfire die drie bommen (2 x 250 lb. en 1 x 500 lb.) afwierp. De richtlijn uit het SIVOON-handboek gehanteerd waar in staat vermeld dat bij de inzet van drie bommen door een Spitfire een spreiding van 87 meter tussen de verschillende kraters gehanteerd dient te worden. Deze afstand wordt vermeerderd met 8 meter ter ondervanging van de ondergrondse verplaatsing van een blindganger. Van cartografische onnauwkeurigheid is geen sprake, omdat het doelwit is ingetekend op modern digitaal kaartmateriaal.

Doordat luchtfotoanalyse wordt beperkt door verschillende factoren, is het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied op basis van krateranalyse niet mogelijk. Derhalve wordt het NGE-Verwachtingsgebied rondom de doelwit van de aanval, het Haagse Bos, afgebakend. Waar het Haagse Bos aan bebouwd gebied grenst, wordt afgeweken van de richtlijn en wordt enkel een buffer van 8 meter getrokken ter ondervanging van eventuele horizontale verplaatsing van een blindganger onder de bebouwing. Op basis van de informatie van de LBD is immers vastgesteld waar bommen buiten het Haagse Bos zijn neergekomen en of er sprake is geweest van blindgangers.

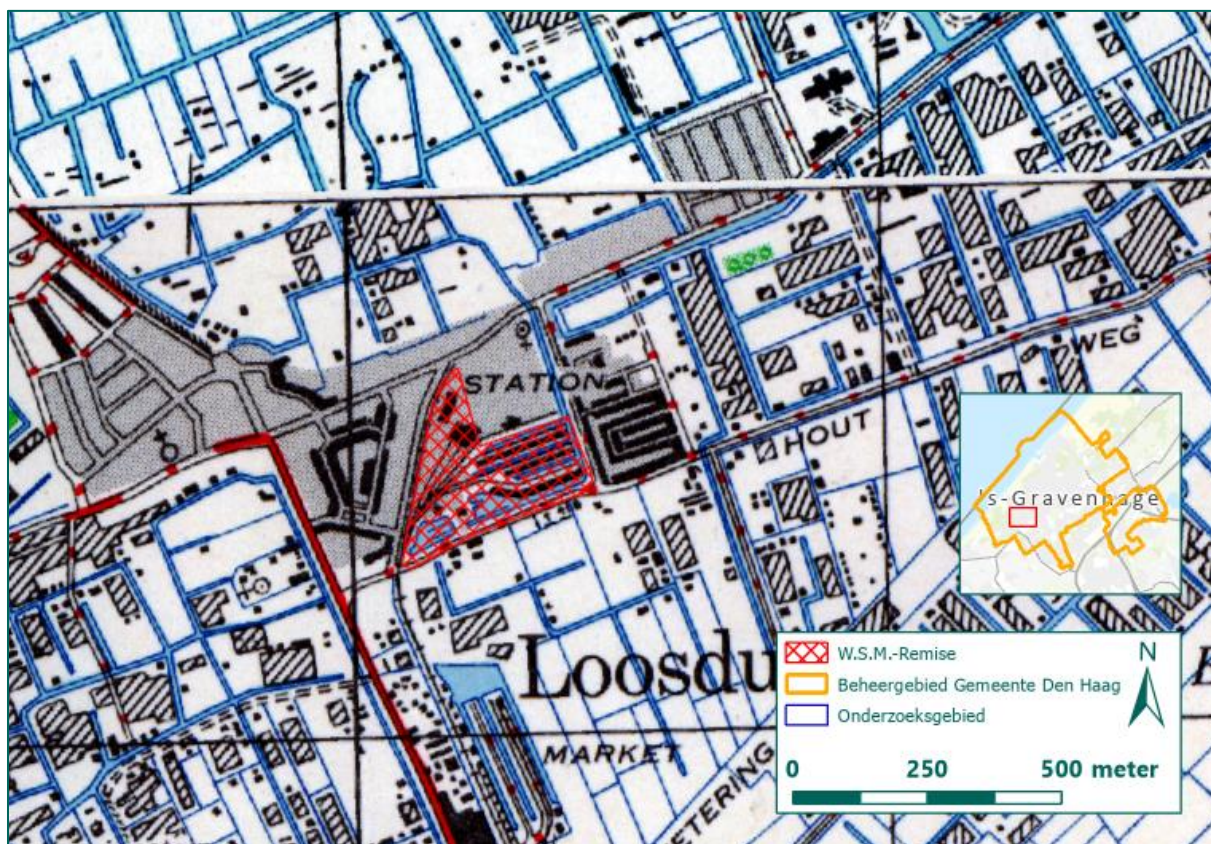
Figuur 242: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van luchtaanvallen op Haagse Bos. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van verschillende bombardementen en beschietingen met boordwapens op het Haagse Bos tussen december 1944 en maart 1945, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb., 20 mm geschutmunitie en KKM achtergebleven.

5.4 W.S.M.-REMISE LOOSDUINEN

Uit het boek *V2-Vergeltung uit Den Haag e.o.* (zie bijlage 3) komt naar voren dat de remise van de Westlandsche Stoomtramweg Maatschappij (W.S.M.) eveneens werd aangevallen door de Engelse luchtmacht in het kader van de V2-dreiging. De geallieerden vermoedden er de opslag raketten. Bij de bombardementen werd de remise beschadigd, meer bleef bruikbaar. Wel werden de Hovybuurt en tuinderijen zwaar getroffen.

Figuur 243: W.S.M.-remise op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Gezien het aantal bombardementen op de W.S.M.-remise, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 11 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond' te geven. De geallieerde piloten verwezen naar de remise met *Liquid Oxygen Factory* op coördinaat qD.602895. Informatie uit de tabel wordt gecompleteerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
3 februari 1945	453 & 602 SQ, 23 Spitfires. 10.00 uur. 46 x 250 lb., 23 x 500 lb. Duikvlucht van 9.000 naar 3.000 voet.	LBD. Melding bombardement omstreeks 10.50 en 15.35 uur. Locaties van de aanvallen: emplacement W.S.M., Catharinastraat (Luxemburgstraat),

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>Meeste bommen kwamen voor doel neer, enkele treffers waargenomen in doelgebied, inclusief treffers op tramshelters.</p> <p>453 & 602 SQ, 20 Spitfires. 15.30 uur. 39 x 250 lb.</p> <p>Duikvlucht van 9.000 naar 2.500 voet.</p> <p>Verschillende <i>near misses</i> (bijna treffers) rond de gebouwen, twee bommen op zuidelijke gebouwen, vier op westelijk uiteinde van emplacement bij dok en twee op klein gebouw tussen twee dokken.</p> <p>Bruine rook waargenomen. Resultaten van de vorige aanval bleken beter dan gedacht.</p>	<p>Burgemeester Hovylaan, Houtweg (Kapelaan Meerboerweg) en Willem III-straat. Veertien toestellen tijdens de eerste aanval, tien tijdens de tweede. Bij de eerste aanval werden 34 brisantbommen afgeworpen en veertien tijdens de tweede. Drie doden onder de burgerbevolking. Eén voltreffer achter de Viandenstraat 17 en 19, waardoor beide woningen zwaar beschadigd raakten. Eén voltreffer op de percelen Burgemeester Hovylaan 83 en Quarlesstraat 1. Beide woning zijn totaal verwoest. Vier pakhuizen van de veiling aan de Houtweg totaal vernield.</p> <p>Twee bommen kwamen neer op de speelplaats van de Christelijke school Catharinastraat 38 en 40. Op de Houtweg, ter hoogte van de veiling, drie zware bommen. 46 bommen kwamen neer in tuinen, één op de R.K. begraafplaats. Verder nog twee bommen in een tuin achter de Willem III-straat. Vijf bommen op het emplacement. Twee blindgangers, één op het emplacement en één in een tuin aan de Houtweg. Het dossier bevat kaartjes met inslagen.</p> <p>LBD. Melding ruiming blindganger van 250 kg (500 lb.) die op 3 februari 1945 omstreeks 11.15 uur was neergekomen op de Vinkenlaan.</p>
8 februari 1945	<p>453 SQ, 4 Spitfires. 8 x 250 lb., 4 x 500 lb.</p> <p>Duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet.</p> <p>Doelwit waargenomen tussen tijdelijke opening in wolkendek. Resultaten niet waargenomen.</p> <p>602 SQ, 10 Spitfires. 20 x 250 lb. M.C., 10 x 500 lb. M.C.</p> <p>Aanval door opening in wolkendek. Een cluster van bommen op gebouwen, ongeveer 120 voet ten oosten van richtpunt. Andere cluster viel ongeveer 100 voet ten zuidoosten. Nog een cluster kwam te kort neer, ten zuiden van dok. Overige resultaten niet waargenomen.</p>	<p>LBD. Melding bombardement omstreeks 10.14 uur.</p> <p>Aanval door acht vliegtuigen, veertig brisantbommen afgeworpen. Twee burgers kwamen om in hun woningen Van der Gaagstraat 8 en 23.</p> <p>Eén brisantbom op Van der Gaagstraat 6, 8, 10, 12, 14 en 16, alle woningen totaal vernield. Eén brisantbom op de percelen Van der Gaagstraat 17, 19, 21, 23, 25 en 27, eveneens allemaal verwoest.</p> <p>Ook kwamen bommen neer op tuinen aan de Houtweg, in totaal 29. Verder kwamen bommen neer op Laan van der Kroft (1), tuin Houtweg 2 (2), op het terrein van de veiling voor loods 5 (1), firma Soeteman en de Haan Nieuweweg 63a (2). Drie blindgangers: één op het veilingterrein aan de Nieuweweg, één op de tuin van Steentjes, Houtweg 82a, en op de tuin van Marrewijk aan de Polderlaan.</p>
9 februari 1945	<p>603 SQ, 10 Spitfires, opgestegen om 14.25 uur. 20 x 250 lb., 10 x 500 lb.</p> <p>Duikvlucht van 12.000 naar 3.000 voet. Bommen in noordelijk deel van het doelgebied, treffers op gebouwen in qD.601896 en qD.602897. Grote flits en oranje wolken waargenomen.</p> <p>453 SQ, 11 Spitfires, opgestegen om 14.50 uur. 22 x 250 lb., 10 x 500 lb.</p> <p>Duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet. Verschillende <i>near misses</i> op beide mikpunten en enkele grote explosies van de tramshelters waargenomen. Eén bom van 500 lb. bleef hangen.</p>	<p>LBD. Melding bombardement omstreeks 15.05 uur. Twaalf vliegtuigen. 24 brisantbommen afgeworpen. Getroffen percelen.</p> <p>Burgemeester Françoisplein 10, 11 en 12.</p> <p>Burgemeester Hoofdstraat 1 en 3. Alle woningen totaal vernield.</p> <p>Eén bom op Burgemeester Hovylaan 83 en Quarlesstraat 1. Beide woningen totaal vernield.</p> <p>Eén bom op Emmastraat 66 en Catharinastraat 2. Beide woningen totaal vernield.</p> <p>Verder bommen op:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Viandenstraat hoek Dillenburgstraat één blindganger. - Eén bom voor perceel Catharinastraat 21. - Eén bom voor Stationsweg 12. - Twee bommen op de Kijkduinsestraat ter hoogte van het kerkhof. - Twee bommen op de Monstereeweg ter hoogte van stichting Bloemendaal. - Twee bommen op Burgemeester Françoisplein. - Eén bom op werkplaats W.S.M.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
		<ul style="list-style-type: none"> - Eén blindganger op het voetbalterrein gelegen aan de Emmastraat. - Twee bommen op de tuin van het Leonardus Gesticht aan de Emmastraat. - Twee bommen op tuinen gelegen achter de Burgemeester Hoofdstraat. - Twee bommen op de tuin van C. van Beveren, Monsterseweg 17. - Twee bommen, waarvan één blindganger, in de kolenopslagplaats van Kroese, Stationsweg 17. - Achter perceel Emmastraat 82 is in de tuin een brisantbom gedetoneerd.

Tabel 11: Overzicht bombardementen op de W.S.M.-remise.

Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op de W.S.M.-remise op 3, 8 en 9 februari 1945 meerdere bombardementen hebben plaatsgevonden. Meer dan 200 bommen van de kalibers 250 en 500 lb. zijn op de remise afgeworpen. Op de luchtfoto's zijn sporen van bomschade duidelijk zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór en na de bombardementen.

Figuur 244: Luchtfoto's d.d. 23 maart 1944. (Bron: Kadaster).

Figuur 245: Luchtfoto d.d. 18 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo is het niet mogelijk om in bebouwd gebied goed kraters waar te nemen vanwege het puin. Daarnaast lagen er ook enkele waterpartijen. Op luchtfoto's is het niet mogelijk om kraters waar te nemen op de waterbodem. Verder zijn niet van alle aanvallen kwalitatieve luchtfoto's beschikbaar en soms vonden meerdere aanvallen per dag plaats.

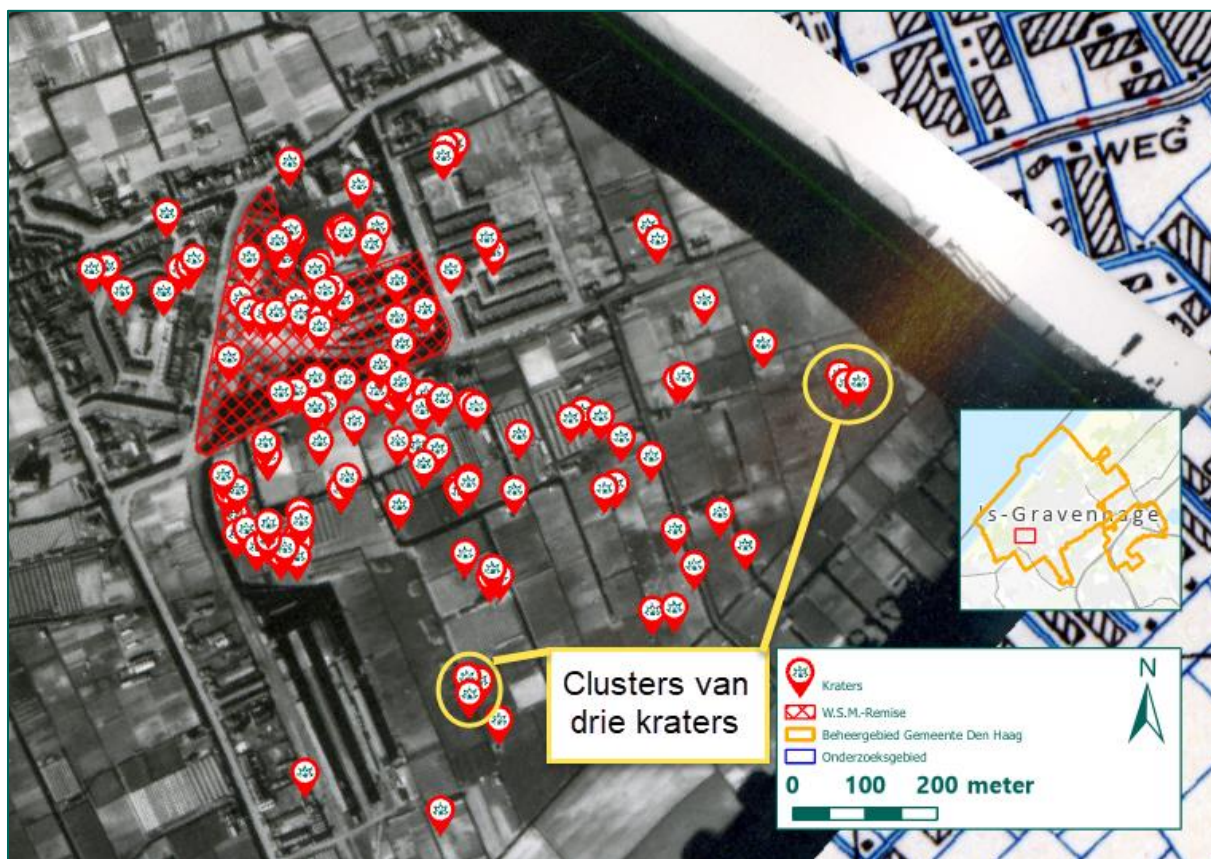
Kort na de aanvallen werden blindgangers aangetroffen en geruimd, in totaal negen zoals blijkt uit Tabel 11. Uit inventaris 1014 van de Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling (zie bijlage 4) blijkt uit rekeningen uit de periode 1946-1953 dat tijdens de oorlog kosten waren gemaakt voor het opsporen van eventuele blindgangers door gemeentewerkers na de bombardementen in februari 1945. Na ontgraving maakten Duitse troepen de bommen onschadelijk. In de stukken wordt echter niet vermeld of en zo ja waar en hoeveel blindgangers nog werden aangetroffen.

Na de oorlog volgden nog meldingen van vermoedelijke blindgangers. Op 24 november 1960 werden kosten gedeclareerd voor het verwijderen van drie bommen aan de Houtweg in Loosduinen. Mogelijk waren deze bommen als blindganger achtergebleven na de bombardementen op de remise. Een exacte locatie, alsook een nationaliteit wordt niet gemeld in 1014 van de Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling (zie bijlage 4).

Inventaris 12704 van het archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990 (zie bijlage 4, toegang 0828-01) bevat eveneens enkele meldingen. In 1981 werd door een bewoonster van Laurenburgstraat 3 telefonisch gemeld dat tegen het einde van de oorlog een blindganger voor haar woning was neergekomen. Dit wordt gemeld in inventaris 12704 van het archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990 (zie bijlage 4, toegang 0828-01). In datzelfde jaar is door de EODD een tweetal zoekacties uitgevoerd (zie bijlage 10). Uit het onderzoek van de EODD bleek dat in 1952 onder de bestrating een nieuwe riolering was aangebracht. Ook toen was op de mogelijke aanwezigheid van een blindganger gewezen. Tijdens de werkzaamheden werd niets aangetroffen.

Een paar jaar later, in 1985, werd tijdens graafwerkzaamheden een blindganger van 500 lb. (met ontsteker nr. 30) aangetroffen. Deze bom werd door de EODD gedemonteerd en afgevoerd. Tot slot volgde nog een melding 30 januari 1986. Op de begraafplaats aan de Kapelaan Meerboerweg zou tijdens de oorlog een bom zijn neergekomen, die vermoedelijk niet detoneerde. Een getuige bevond zich op ongeveer 20 meter van de inslag. Volgens verschillende oudere bewoners van de Burgemeester Hovylaan liggen er op het braakliggende terrein tussen de Burgemeester Hovylaan en de Kapelaan Meerboerweg meerdere blindgangers uit de Tweede Wereldoorlog. Het archief van de gemeentepolitie Den Haag (toegang 0432-01, bijlage 4) meldt tot slot dat op 17 januari 1964 een verzoek tot ruiming van een vliegtuigbom werd ingediend. De bom lag in een stuk tuinbouwgrond van perceel Haagweg 85 in Loosduinen.

Aan de hand van de informatie van de LBD en luchtfoto's zijn kraters ingetekend, zie Figuur 246. Niet alle inslagen, zoals aangegeven op de kaartjes van de LBD na de aanval van 3 februari 1945, konden worden waargenomen.

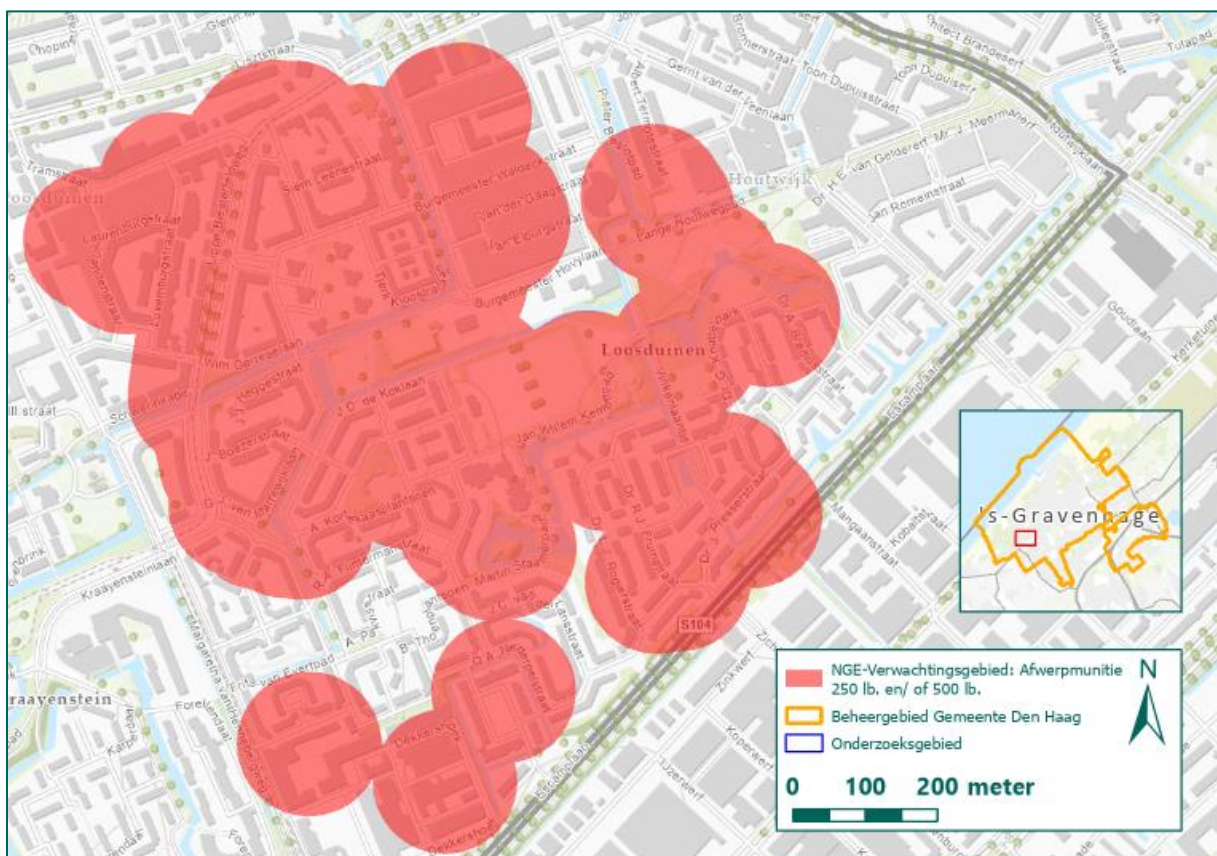

Figuur 246: Kraters en inslagen na de bombardementen op de W.S.M.-remise. (Bron: Kadaster).

Uit de informatie van de Haagse LBD, luchtfotoanalyse en ORB's blijkt dat de W.S.M.-remise is getroffen tijdens de bombardementen in februari 1945. De veelvuldige bombardementen op het gebied zijn aanleiding voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Gebleken is dat de bombardementen werden uitgevoerd door Spitfire jachtbommenwerpers die twee of drie bommen per toestel afwierpen. Zoals uit bovenstaande paragrafen is gebleken zijn in het SIVOON-handboek richtlijnen opgenomen met betrekking tot het afbakenen van NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van bombardementen door jachtbommenwerpers. Gebleken is dat het spreidingspatroon bij de inzet van een Spitfire die drie bommen afwerpt 87 meter betreft. Deze afstand dient te worden

vermeerderd met de ondergrondse verplaatsing van een blindganger van 8 meter en een cartografische onnauwkeurigheid van 5 meter. Deze afstand wordt geprojecteerd rondom het doelwit van de aanval, en de waargenomen kraters. In enkele gevallen zijn losse groepjes van drie kraters waargenomen. Aangenomen wordt dat dit drie kraters zijn die het gevolg zijn van het afwerpen van bommen door één toestel. Er wordt niet verwacht dat nabij deze kraters aanvullende NGE in de bodem is achtergebleven.

In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op de W.S.M.-remise weergegeven. Binnen het NGE-Verwachtingsgebied kan mogelijk NGE van 250 lb. en/of 500 lb. worden aangetroffen.

Figuur 247: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op de W.S.M.-remise. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van verschillende bombardementen op de W.S.M.-remise in februari 1945, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb. achtergebleven.

5.5 HOTEL PROMENADE

In het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) wordt gemeld dat op 10 december 1944 vier Spitfires van Fighter Command een aanval uitvoerden op een stelling bij de kust van Den Haag. Hierbij werden in duikvlucht van 11.000 naar 3.000 voet acht brisantbommen van 250 lb. afgeworpen. Volgens de piloten werden vier treffers geplaatst; twee ten noorden en twee ten oosten van het doel.

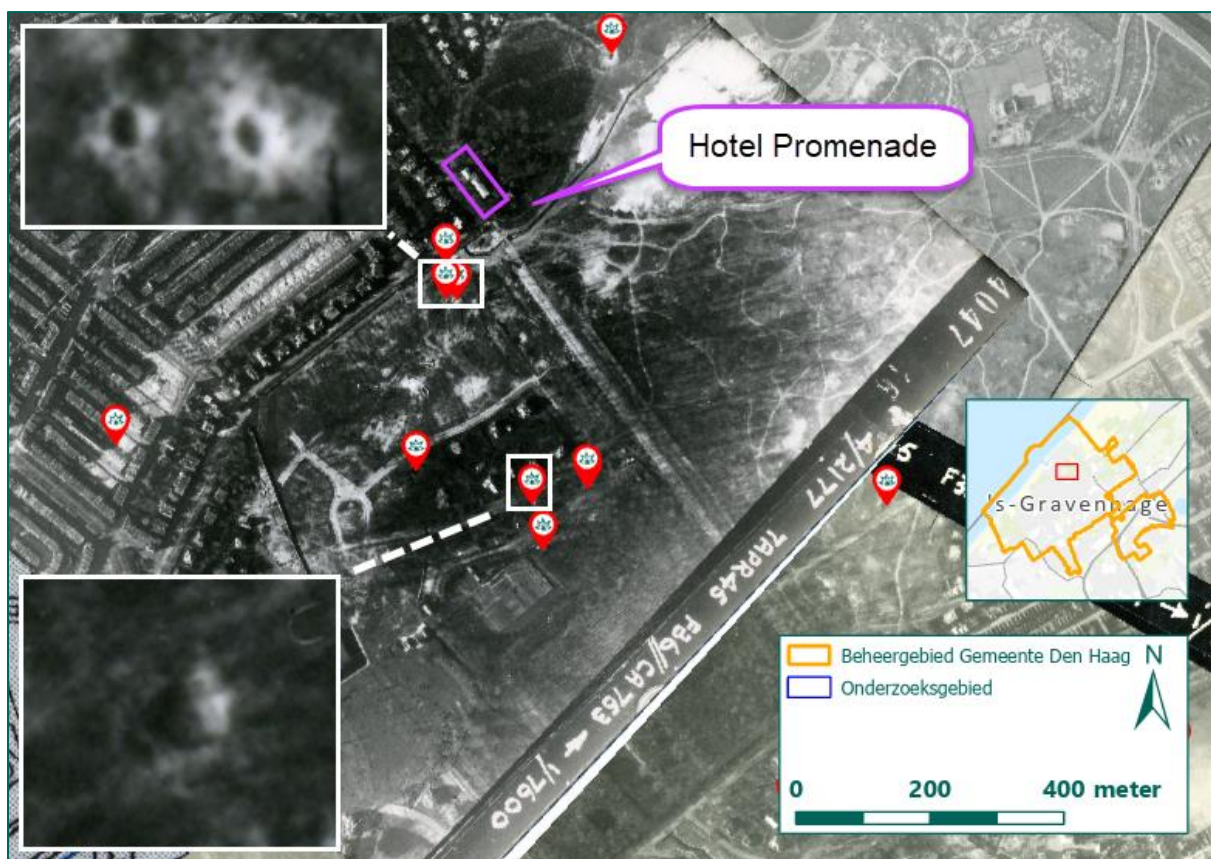
Uit een proces-verbaal in inventaris 106 van de LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01) blijkt dat op 10 december 1944 om 10.49 uur een luchtaanval had plaatsgevonden, waarbij bommen waren neergekomen op de Joodse begraafplaats in het Scheveningse Bos (spergebied). Buiten het spergebied was er glasschade in de Riouwstraat, de Celebesstraat, de Malakkastraat en de Timorstraat. De schade wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht.

Aanvullend zijn de ORB's van Fighter Command geraadpleegd. Op die dag voerden vier Spitfires van 602 Squadron tussen 10.05 en 11.45 uur een aanval uit op hotel Promenade, waarbij acht 250 lb. bommen werden afgeworpen in een duikvlucht van zuidoost naar noordwest. Het ORB bevestigt dat twee bommen ten noorden en twee ten oosten van het hotel neerkwamen. Overige resultaten werden niet waargenomen.

De eerstvolgende beschikbare luchtfoto's van na het bombardement dateren van 7 april 1945. In de omgeving van het hotel zijn, naast verschillende stellingen, enkele kraters zichtbaar die werden veroorzaakt door vliegtuigbommen. Mogelijk zijn de kraters veroorzaakt door het bombardement op 10 december 1944. Dit kan echter niet met zekerheid worden vastgesteld omdat het hotel nadien nog zes keer werd aangevallen, waarvan vijf keer met bommen:

Datum	Tijd	Eenheid	Munitie	Omschrijving
11 december 1944	11.25 – 13.30	FC 602 SQ	6 x 250 lb.	4 Spitfires. Duikvlucht van 7.000 naar 3.000 voet. Vier bommen ten oosten van hotel, twee andere niet waargenomen. Twee bommen bleven hangen en werden afgeworpen boven zee.
5 januari 1945	15.00	FC 229 SQ	8 x 250 lb.	4 Spitfires. Duikvlucht van ZZO naar NNW, van 8.000 naar 4.000 voet. Alle bommen kwamen schijnbaar in het doelgebied neer.
4 februari 1945	13.40	FC 602 SQ	4 x 250 lb. M.C.	4 Spitfires. Duikvlucht van ZW naar NW, van 8.000 naar 3.000 voet. Twee bommen kwamen neer op de weg, op enkele meters ten ZW van het hotel en twee op de kruising ten ZW van het hotel. Vier bommen bleven hangen en werden later boven zee afgeworpen.
6 februari 1945	12.25	FC 453 SQ	6 x 250 lb.	3 Spitfires. Duikvlucht van NO naar ZW, van 9.000 naar 4.000 voet. Alle bommen kwamen 50 yds ten ZW van het doel neer.
10 februari 1945	14.08 – 14.12	FC 603 SQ	4 x 250 lb. 20 mm KKM	2 Spitfires. Duikvlucht van ZO naar NW, van 9.000 naar 4.000 voet. Twee bommen vielen 100 yds te kort, de twee andere iets over het doel in het bos. Bommen van een derde Spitfire bleven hangen en een vierde Spitfire beschoot het doel met boordwapens.
14 februari 1945	12.18	FC 602 SQ	20 mm KKM	9 Spitfires. Duikvlucht van 6.000 naar '0' (zero) voet. Inslagen waargenomen op het hotel en gebouwen en bos ZO en NW van het hotel.

Tabel 12: Overzicht luchtaanvallen op hotel Promenade op basis van ORB's van Fighter Command. (Bron: TNA, AIR 24-635, 24-637, 24-638, 24-643).

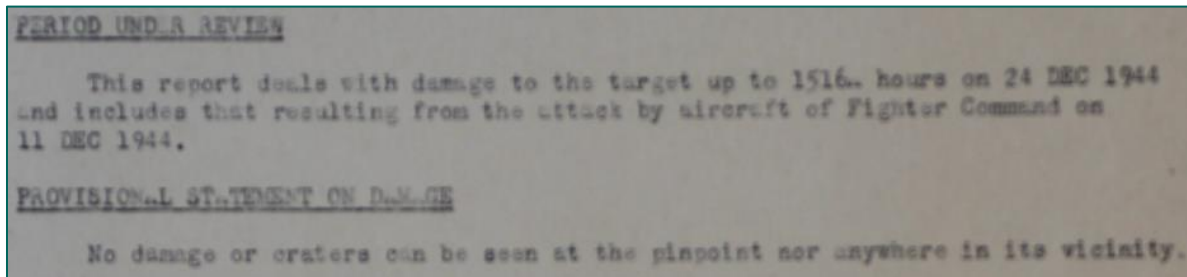
Figuur 248: Luchtfoto d.d. 7 april 1945 met hotel Promenade en waargenomen kraters. (Bron: Haagse Beeldbank).

Enkele bombardementen van na 10 december 1944 op hotel Promenade worden ook vermeld in de rapporten van de Haagse LBD:

Datum	Tijd	Inv. Nr.	Omschrijving gebeurtenis
11 december 1944	Ca. 12.00	106	Luchtaanval in de omgeving Scheveningsweg – hoek Ver-Huëllweg, binnen het spergebied. Als gevolg van scherven vielen er slachtoffers buiten het spergebied.
5 januari 1945	Ca. 16.00	107	Door een vliegtuig werden twee bommen afgeworpen op de Scheveningsweg nabij hotel Promenade. Eén bom kwam direct naast het hotel neer, de andere tegenover nr. 60. De eerste bom sloeg een krater in de rijweg, de tweede bom in de bosrand tegenover Scheveningsweg nr. 60. Het gat in de rijweg werd hersteld, waardoor omstreeks 16.45 uur de toestand weer normaal was.
4 februari 1945	Ca. 14.00	107	Door vliegtuigen werden twee bommen geworpen nabij hotel Promenade aan de Scheveningsweg. Eén bom kwam neer op de rijweg, waar een krater werd geslagen. De andere bom was in het afgesloten militair terrein neergekomen. De krater in de weg werd hersteld.

Tabel 13: Overzicht luchtaanvallen op hotel Promenade op basis van informatie van de Haagse LBD. (Bron: Haags gemeentearchief, toegang 1165-01).

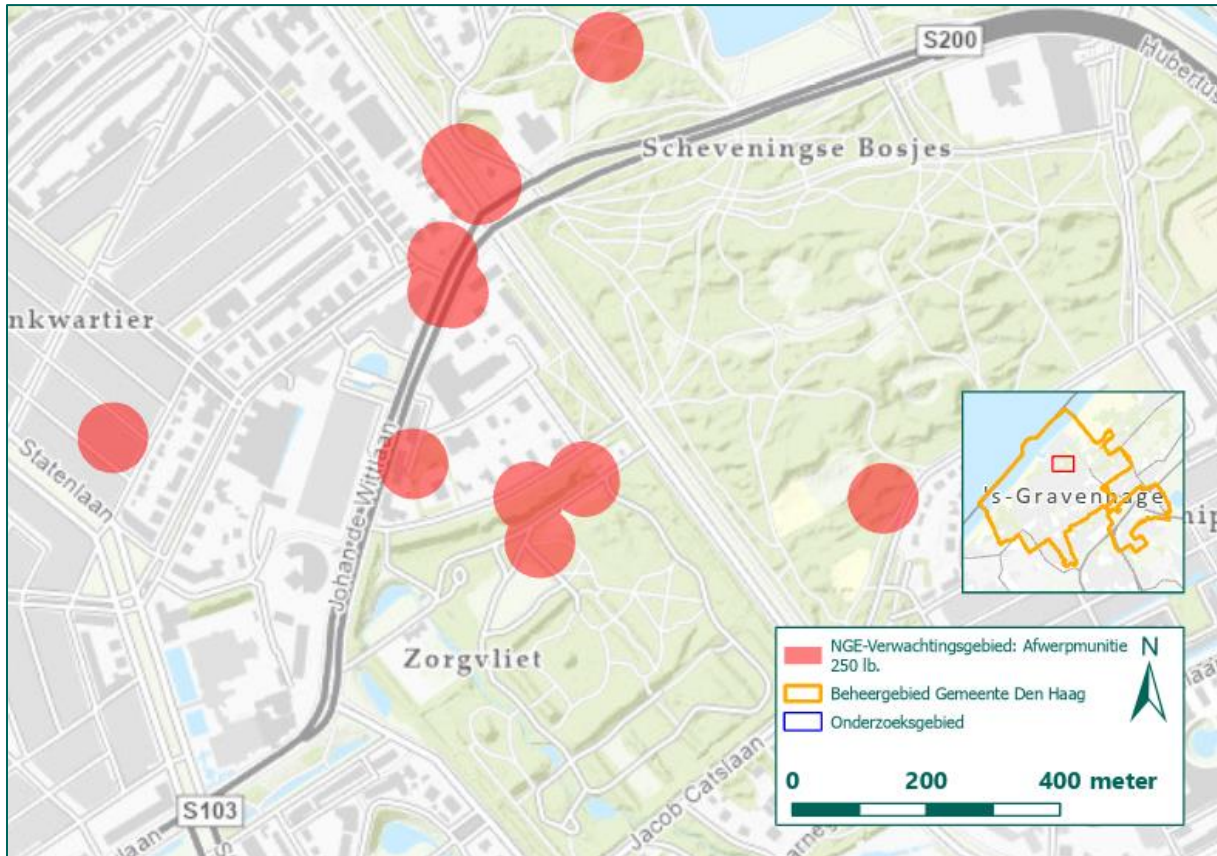
Uit het feitelijke bronnenmateriaal blijkt dat op het hotel in totaal zes luchtaanvallen hebben plaatsgevonden. Er zijn geen kwalitatieve luchtfoto's beschikbaar van kort na elke aanval. Vanwege het bladerdek en herstellingswerkzaamheden kunnen niet alle kraters worden waargenomen. Ook geallieerde analisten konden maar moeilijk kraters of schade waarnemen na de bombardementen van 10 en 11 december 1944. Dit blijkt uit documenten van de *Strategic Bombing Survey* uit de NARA (zie bijlage 8). Verder lag het hotel binnen het spergebied, waardoor de Haagse LBD en politie niet alle inslagen konden vaststellen en nagaan of blindgangers al dan niet waren achtergebleven dan wel werden geruimd. In 1946 werd het hotel gesloopt.

Figuur 249: Uitsnede uit een document uit de Strategic Bombing Survey naar aanleiding van een luchtaanval door Fighter Command op 11 december 1944. (Bron: NARA, RG 243, Box 65).

Omdat niet kan worden vastgesteld of alle bommen zijn gedetoneerd, wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Dit gebied wordt afgebakend rondom het doelwit van de aanval, en de kraters die nabij Hotel Promenade zijn waargenomen. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt bepaald op basis van richtlijnen uit het SIVOON-handboek met betrekking op een bombardement dat is uitgevoerd door een Spitfire die is uitgerust met twee 250 lb. bommen. In het handboek staat vermeld bij een dergelijk bombardement rekening gehouden dient te worden met een standaarddeviatie van 21 meter. Deze afstand wordt vervolgens opgeteld bij de gemiddelde afstand van 21 meter, wat neerkomt op een gezamenlijke afstand van 42 meter. Deze afstand wordt vermeerderd met 6 meter ter ondervanging van de ondergrondse horizontale verplaatsing van een vliegtuigbom van 250 lb. en 5 meter cartografische onnauwkeurigheid. In totaal bedraagt het NGE-Verwachtingsgebied een straal van 53 meter.

Het NGE-Verwachtingsgebied is in het onderstaande figuur weergegeven. Binnen het NGE-Verwachtingsgebied kunnen mogelijk NGE van afwerpmunitie van het kaliber 250 lb. worden aangetroffen.

Figuur 250: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van verschillende luchtaanvallen op hotel Promenade. (Bron ondergrond: ESRI).

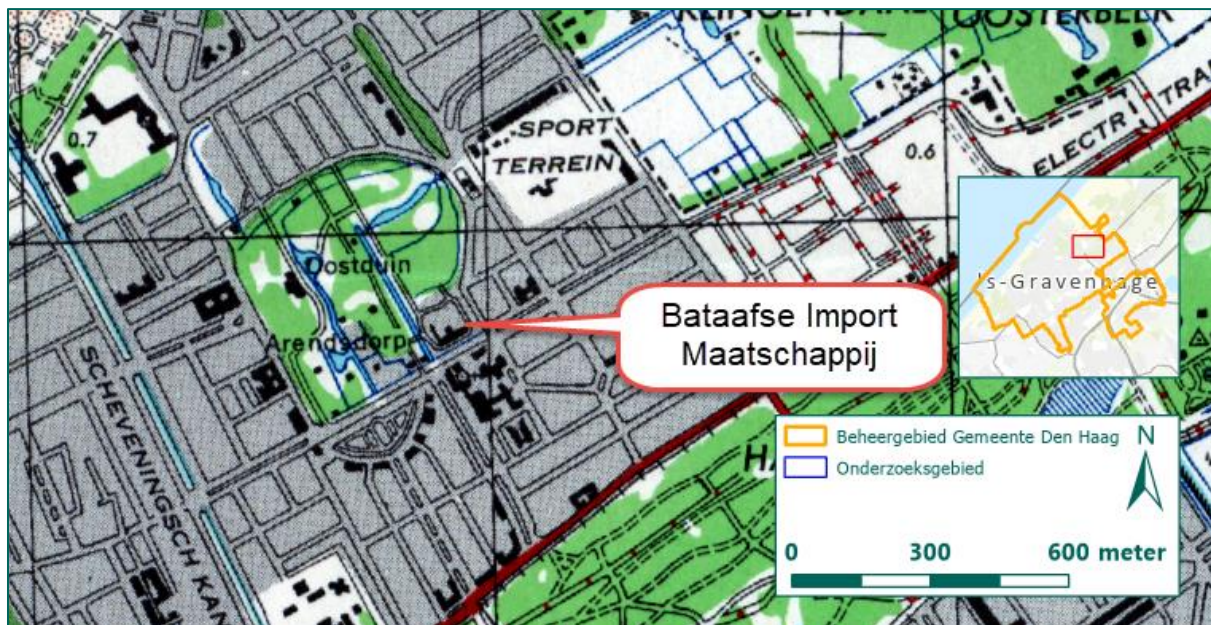
Naar aanleiding van de inzet van boordwapens wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het geraadpleegde bronmateriaal is te weinig specifieke informatie betreffende de inslaglocaties van boordwapenmunitie aangetroffen. Het is derhalve niet mogelijk gebleken een specifiek NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Conclusie

Naar aanleiding van verschillende luchtaanvallen met brisantbommen op hotel Promenade is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van 250 lb. is achtergebleven. Diverse NGE-Verwachtingsgebieden zijn tevens in de omgeving van het hotel afgebakend. Naar aanleiding van de inzet van boordwapens is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

5.6 BATAAFSE IMPORT MAATSCHAPPIJ

Het boek *V2-Vergeltung uit Den Haag e.o.* (zie bijlage 3) meldt dat op 18 maart 1945 zes Spitfire jachtbommenwerpers een aanval uitvoerden op het kantoorgebouw van de Bataafsche Import Maatschappij (B.I.M.) in Den Haag. Het gebouw werd door de Duitse luchtmacht gebruikt als onderkomen voor radaropstellingen en verbindingssapparatuur. Door deze installaties te vernietigen hoopten de Engelsen de bevelvoering en verbindingen van de V2-operatie lam te leggen. De gebouwen en installaties werden door het bombardement gedeeltelijk vernield.

Figuur 251: De locatie van het kantoorgebouw van de Bataafsche Import Maatschappij (B.I.M.) in Den Haag. (Bron ondergrond: Kadaster).

Gezien het aantal bombardementen op het B.I.M.-gebouw, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 14 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond' te geven. De geallieerde piloten verwezen naar het gebouw als *Bataafsche Petrol building* op coördinaat qD.65929377. Informatie uit de tabel wordt gecompleteerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
4 maart 1945	4 Spitfires, 602 SQ, 7.55 uur. 8 x 250 lb. Duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet. Zes bommen op zuidoostelijke hoek van doel, de twee overige bommen vielen verder zuidelijk.	Geen melding.
18 maart 1945	6 Spitfires, 602 SQ, 13.40 uur. 12 x 250 lb. (11 sec. vertraging), 6 x 500 lb. (11 sec. vertraging), 20 mm, KKM. Duikvlucht van 2.000 voet tot hoogte van het dak. Vier toestellen vuurden tijdens duikvlucht met boordwapens, treffers waargenomen langs westelijke gevel. Vier clusters van bommen penetreerden de 1 ^{ste} verdieping en de begane grond.	LBD. Melding luchtaanval omstreeks 14.00 uur. Twaalf Engelse vliegtuigen. Elf brisantbommen afgeworpen, waarvan er negen detoneerden. Ontplofte bommen: Van Wijngaardenstraat 16 (garage, één bom), Dreiholzstraat 2 (Duitse school, één bom), Wassenaarseweg 80 (B.I.M.-gebouw, vijf bommen) en Bisschopsstraat 3 en Weissenbruchstraat 190 (R.K. lagere school, twee). Twee blindgangers kwamen terecht achter het B.I.M.-gebouw.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
30 maart 1945	12 Spitfires, 603 SQ, 10.05 uur. 24 x 250 lb., 12 x 500 lb. Resultaten uitstekend. Eén salvo op het midden van het gebouw, een zeer grote oranje flits werd waargenomen. Drie salvo's op de noordoostelijke vleugel. Overige bommen vielen kort nabij het doel (<i>very near misses</i>) en één salvo op een weg buiten het doelgebied.	LBD. Melding bombardement. Aanval omstreeks 10.15 uur door vier Engelse vliegtuigen. Tijdens de aanval werden ongeveer twaalf brisantbommen afgeworpen. Omstreeks 11.45 uur volgde nog een aanval door vier Engelse vliegtuigen. Hierbij werden naar schatting 24 brisantbommen afgeworpen. In totaal 36 bommen. Voor zover kon worden vastgesteld kwamen gedetoneerde bommen terecht op het B.I.M.-gebouw, een aantal achter dit gebouw op open terrein, naast en voor het gebouw in de sloot langs de Floris Grijpstraat en Wassenaarseweg. Op de percelen Wassenaarseweg 92 en 94, op en voor perceel Floris Grijpstraat 3 en op de Wassenaarseweg. Blindgangers werden niet waargenomen.
	12 Spitfires, 603 SQ, 11.45 uur. 24 x 250 lb., 12 x 500 lb. Resultaten wederom uitstekend. Twee salvo's op midden van het gebouw, drie aan de zijkant van het gebouw op de weg in het midden.	

Tabel 14: Overzicht luchtaanvallen op B.I.M.-gebouw.

Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op het B.I.M.-gebouw op 4, 18 en 30 maart 1945 meerdere bombardementen hebben plaatsgevonden. Meer dan 90 bommen van de kalibers 250 en 500 lb. zijn op het gebouw afgeworpen. Op de luchtfoto's zijn sporen van bomshade duidelijk zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór en na de bombardementen.

Figuur 252: Luchtfoto d.d. 26 februari 1945 van voor de aanvallen op het B.I.M.-gebouw. Op de luchtfoto zijn geen verstorings waarneembaar. (Bron: Kadaster).

Figuur 253: Luchtfoto d.d. 7 april 1944. De waargenomen bomkraters liggen in de directe omgeving van het B.I.M.-gebouw en zijn rood omkaderd. In de nabijgelegen straten, waar volgens de gegevens van de grond ook bommen neerkwamen, zijn geen bomkraters of verstoringen waarneembaar. (Bron: Haagse Beeldbank).

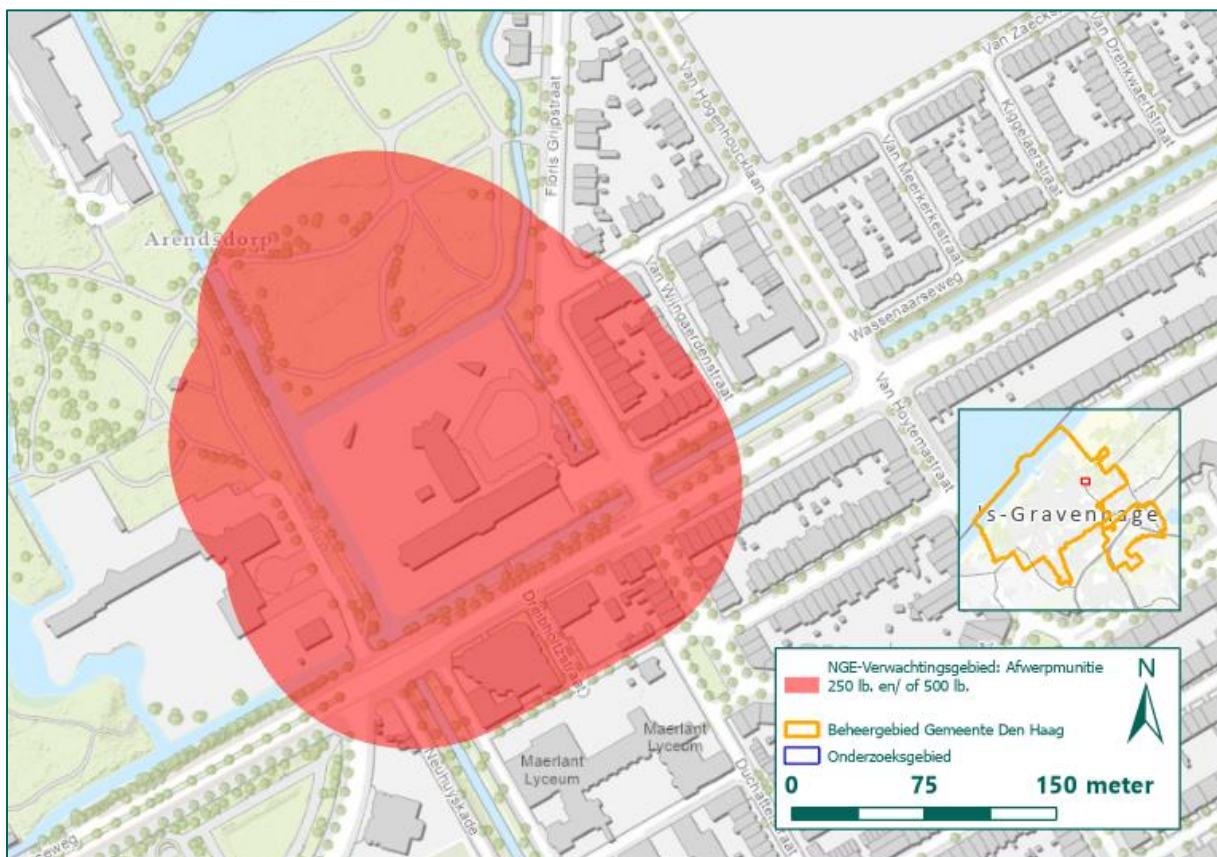

Figuur 254: Bomschade gebouw B.I.M., september 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Uit de informatie van de Haagse LBD, luchtfotoanalyse en ORB's blijkt dat het B.I.M.-gebouw is getroffen tijdens de luchtaanvallen in maart 1945. De verschillende bombardementen en beschietingen door jachtbommenwerpers op het gebouw zijn aanleiding voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen blindgangers van

afwerpmunitie van de kalibers 250 en/of 500 lb. zijn achtergebleven. Gezien de onduidelijkheid over de locaties van ingeslagen 20 mm granaten en KKM kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden bepaald naar aanleiding van dit type munitie.

Voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied bij bombardementen door Spitfires die drie bommen afwierpen wordt de richtlijn uit het SIVOON-handboek gehanteerd. Hierin wordt gesteld dat de spreiding van bommen afgeworpen door een Spitfire die drie bommen afwerpt 87 meter betreft. Deze afstand dient vermeerderd te worden met 8 meter ter ondervanging van de ondergrondse verplaatsing van een blindganger en 5 meter ter ondervanging van cartografische onnauwkeurigheid. Deze buffer is geprojecteerd rondom de diverse waargenomen kraters. Deze buffer is tevens geprojecteerd rondom het doelwit van de aanval: het pand van de Bataafse Import Maatschappij. Onderstaand is het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van dit bombardement weergegeven.

Figuur 255: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op het B.I.M.-gebouw in maart 1945. (Bron ondergrond: ESRI).

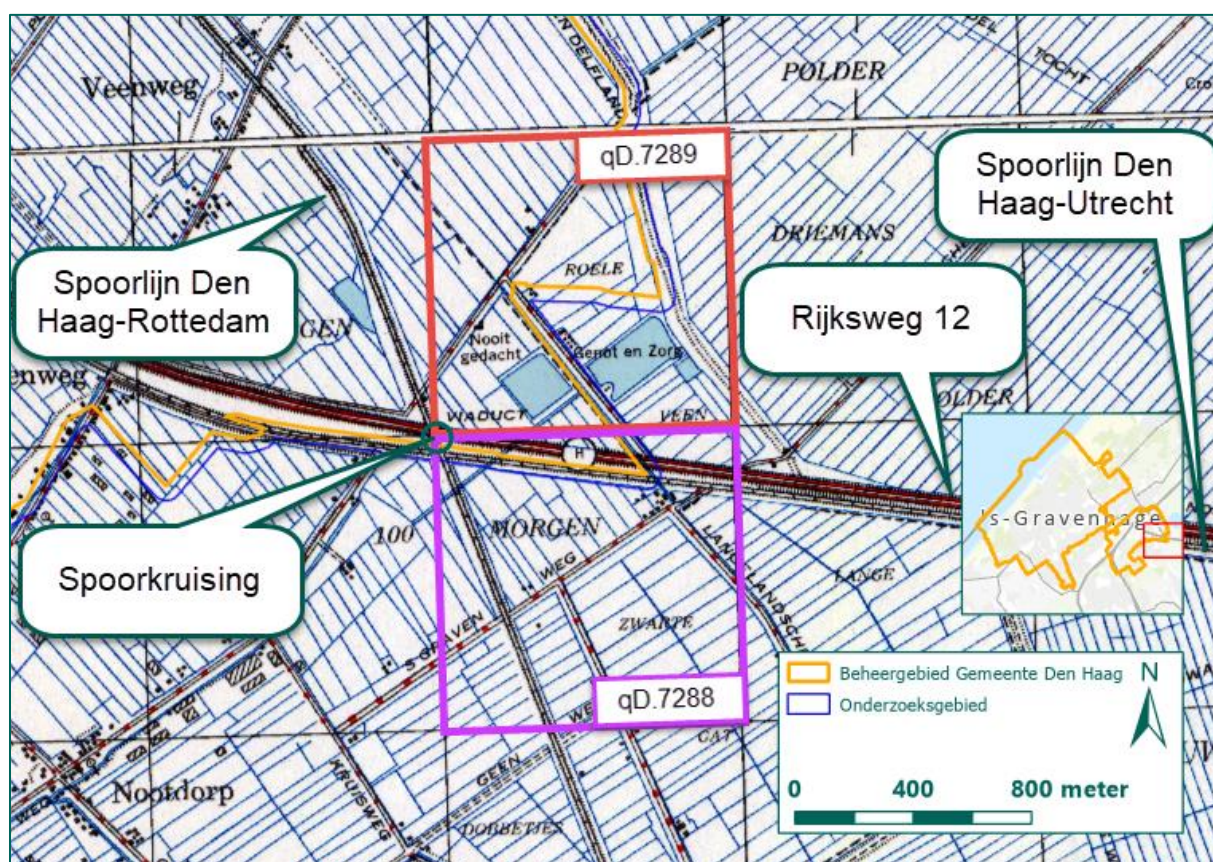
Conclusie

Naar aanleiding van verschillende bombardementen op het B.I.M.-gebouw in maart 1945, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb achtergebleven.

5.7 VIADUCT HOFPLEINSPORLIJN EN RIJKSWEG 12

De Hofpleinspoorlijn werd aangelegd door de Zuid-Hollandse Electriche Spoorweg-Maatschappij en in 1907 in gebruik genomen. De spoorlijn verbond Rotterdam Hofplein via Den Haag met Scheveningen. Onder meer via deze spoorlijn werden (onderdelen van) V2-raketten naar Den Haag getransporteerd.

In het voorjaar van 1945 voerden geallieerde vliegtuigen herhaaldelijk bombardementen uit op het viaduct van de Hofpleinspoorlijn in Rijksweg 12. Aanvallen vonden plaats op 26 februari 1945, 17 maart 1945, 20 maart 1945 (2x), 21 maart 1945 (2x), 22 maart 1945 (3x) en 23 maart 1945. De resultaten waren slecht; het viaduct bleef onbeschadigd. Dit blijkt uit het boek *Over, door en om de Leytsche dam* (zie bijlage 3). Dat de spoorlijn bij het viaduct verschillende keren werd aangevallen, wordt bevestigd in de ORB's van Fighter Command (zie bijlage 6). Meestal omschreven de piloten het doel als een spookruising in kaartvierkant qD.7288 of qD.7289.

Figuur 256: De kaartvierkanten qD.7288 en qD.7289 op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

In onderstaande tabel zijn de luchtaanvallen op de spoorkruising uitgewerkt:

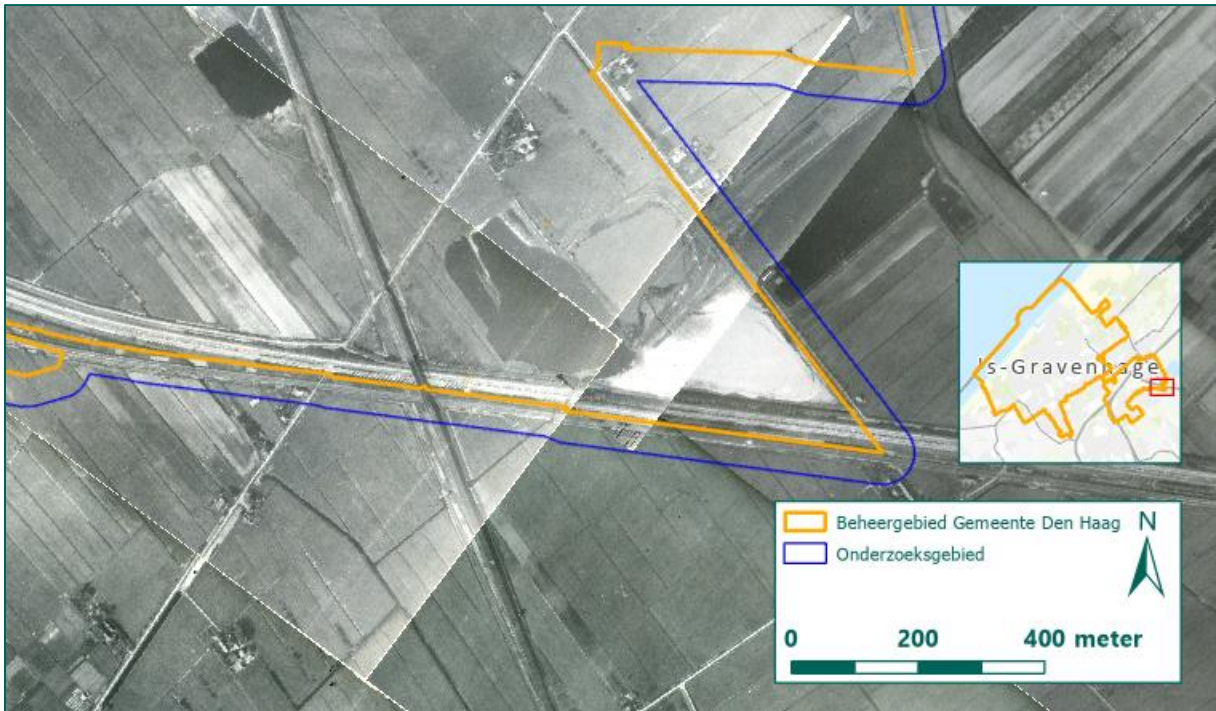
Datum	Tijd	Eenheid	Afgeworpen	Omschrijving
25 februari 1945	11.00 – 12.35	Fighter Command 124 SQ	14 x 250 lb.	7 Spitfires. Duikvlucht van NE naar ZW, van 10.000 naar 5.000 voet. Eén treffer op de spoordijk, ander bommen vielen te kort.
17 maart 1945	16.25	Fighter Command 602 SQ	5 x 500 lb. 10 x 250 lb.	5 Spitfires. Duikvlucht van 7.000 naar "zero" voet. Drie clusters bommen op en rond de spoorlijn, ten zuiden van de brug.
	17.20	Fighter Command 603 SQ	11 x 500 lb. MC (11 sec. delay)	11 Spitfires. Duikvlucht van 7.000 naar 2.000 voet. Bommen vielen in goede concentratie op het viaduct

Datum	Tijd	Eenheid	Afgeworpen	Omschrijving
			22 x 250 lb. MC (11 sec. delay)	en de kruising. Spoorlijnen geraakt en onderbroken, het viaduct werd niet geraakt.
18 maart 1945	7.50	Fighter Command 453 SQ	8 x 250 lb. (11 sec. delay)	4 Spitfires. Aanval op brug ten zuidoosten van Voorburg. Duikvlucht van 5.000 naar 2.000 voet. Twee clusters van bommen vielen op de spookruising, één cluster op de dijk en één cluster dicht bij de brug.
20 maart 1945	12.40	Fighter Command 603 SQ	3 x 500 lb. 6 x 250 lb.	3 Spitfires. Duikvlucht van 5.000 naar 1.000 voet. Drie treffers op de spoorlijn en de rest van de bommen aan weerszijden van de hoofdweg en spoorlijn ten oosten van de kruising. Tweede aanval om 14.55 uur.
	13.02		4 x 500 lb. 8 x 250 lb.	4 Spitfires. Duikvlucht van 8.000 naar 2.000 voet. Alle bommen vielen in een goede concentratie over de kruising en aanpalende weg en beide spoorlijnen onderbroken.
	14.55		3 x 500 lb. 6 x 250 lb.	3 Spitfires. Duikvlucht van 5.000 naar 1.000 voet. Alle bommen aan weerszijden van de kruising en twee treffers op de hoofdweg, parallel aan de spoorlijn. Geen treffers waargenomen op de spoorlijn.
	17.45		3 x 500 lb. 6 x 250 lb.	3 Spitfires. Duikvlucht van 8.000 naar 2.000 voet. Eén cluster bommen op de hoofdweg naast de kruising en de rest op de spoorlijn.
	14.35	Fighter Command 603 SQ	5 x 500 lb. MC (11 sec. delay) 10 x 250 lb. MC (11 sec. delay)	5 Spitfires. Duikbombardement van 7.000 naar 1.000 voet. Alle bommen over de kruising, alle lijnen afgesneden. Eén bom raakte de ZO-hoek van de verkeersbrug over de spoorlijn.
	18.20	Fighter Command 603 SQ	11 x 500 lb. 22 x 250 lb.	11 Spitfires. Duikbombardement van 7.000 naar 1.000 voet. Twaalf treffers op de kruising, andere bommen aan weerszijden. Alle vier lijnen afgesneden.
25 maart 1945	/	Fighter Command 124 SQ	14 x 250 lb.	7 Spitfires. Duikvlucht van 10.000 naar 5.000 voet. Eén treffer waargenomen op spoordijk, overige bommen vielen te kort ('undershot').
18 maart 1945	7.50	Fighter Command 453 SQ	8 x 250 lb. (11 sec. delay)	4 Spitfires. Duikvlucht van 5.000 naar 2.000 voet. Twee clusters op spookruising, één cluster op spoordijk en één cluster dicht bij de brug.
30 maart 1945	15.35	Fighter Command 602 SQ	4 x 500 lb. 8 x 250 lb.	4 Spitfires. Twee clusters op spoorlijn ten oosten van de kruising, één cluster near miss en één cluster op spoordijk.

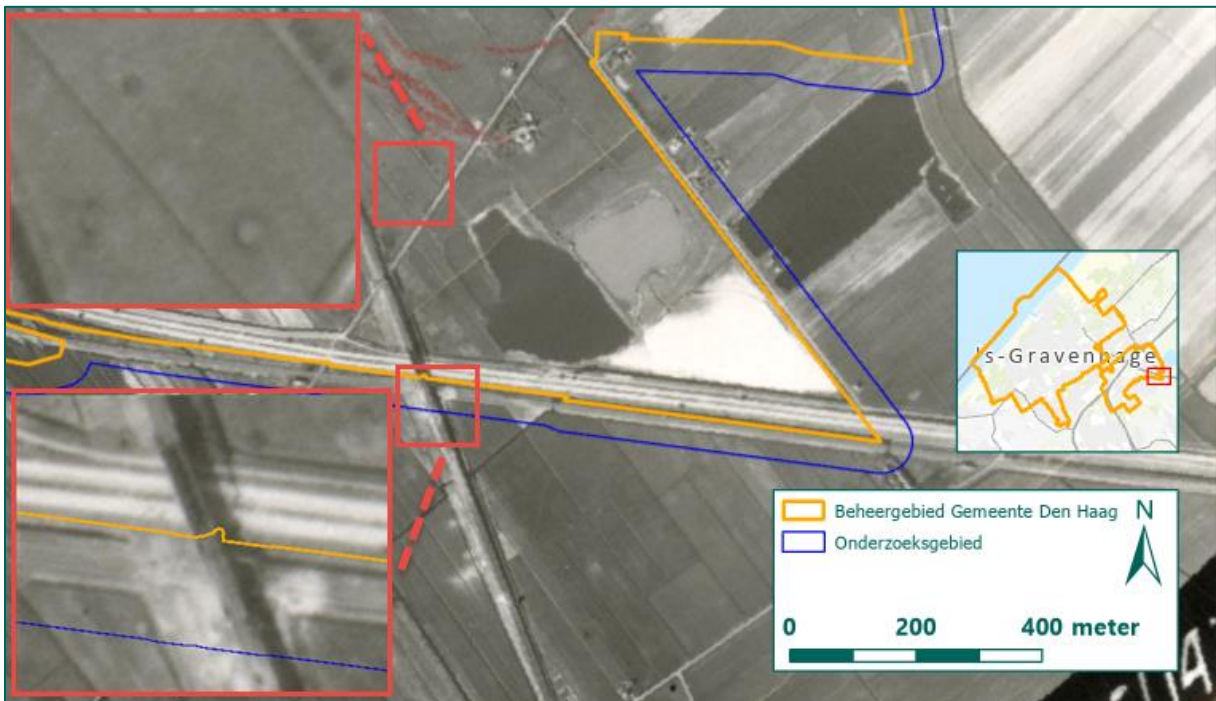
Tabel 15: Overzicht luchtaanvallen op spookruising.

Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op het viaduct, de spookruising en de spoorlijnen tussen 25 februari 1945 en 30 maart 1945 meerdere bombardementen hebben plaatsgevonden. 134 bommen van het kaliber 250 lb. en 52 bommen van 500 lb. zijn op het gebied afgeworpen.

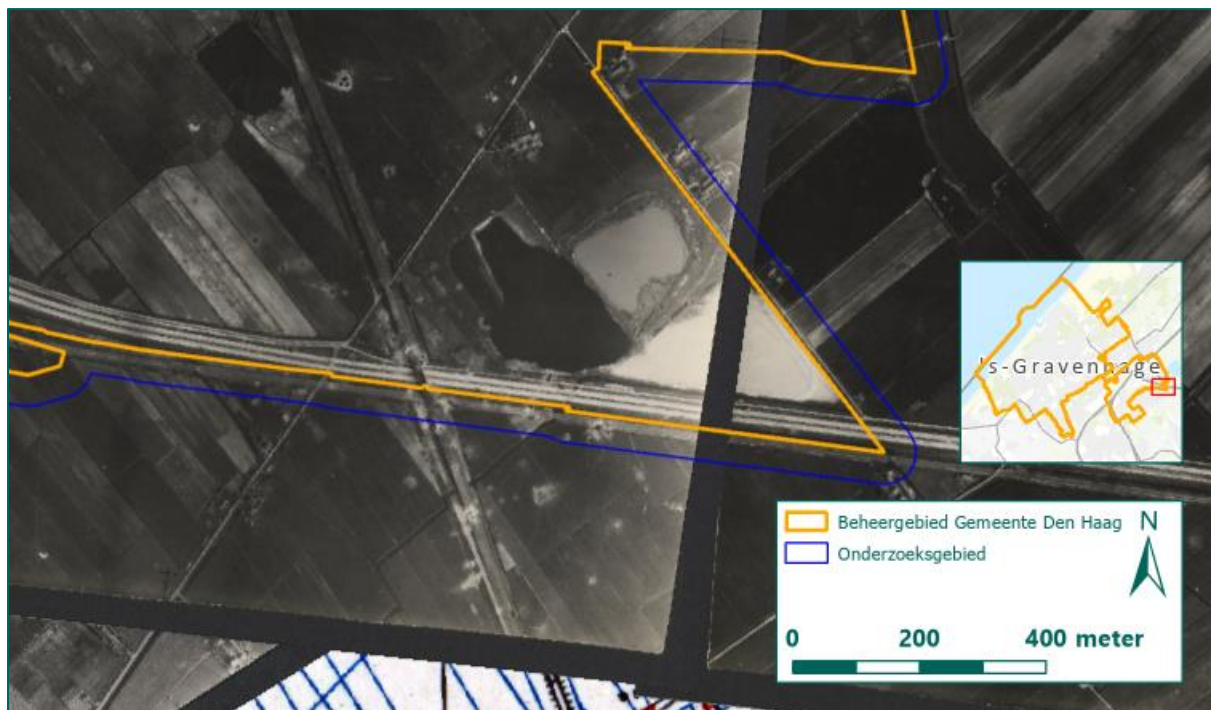
Op de luchtfoto's zijn sporen van bomshade duidelijk zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór, tijdens en na de bombardementen.

Figuur 257: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

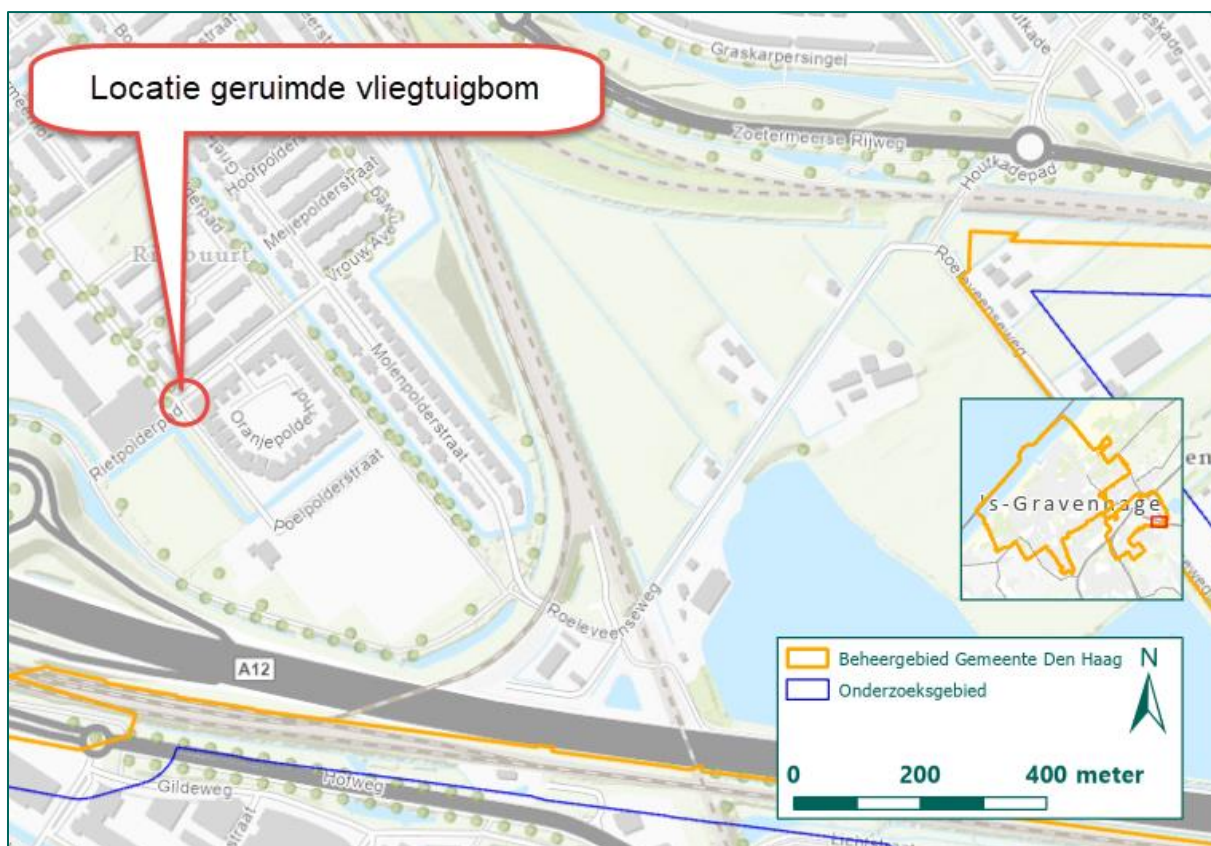
Figuur 258: Luchtfoto d.d. 18 maart 1945. De uitsneden tonen kraters op en nabij de rijksweg en de spoorlijnen. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 259: Luchtfoto's d.d. 11 april 1945. (Bron: Wageningen UR).

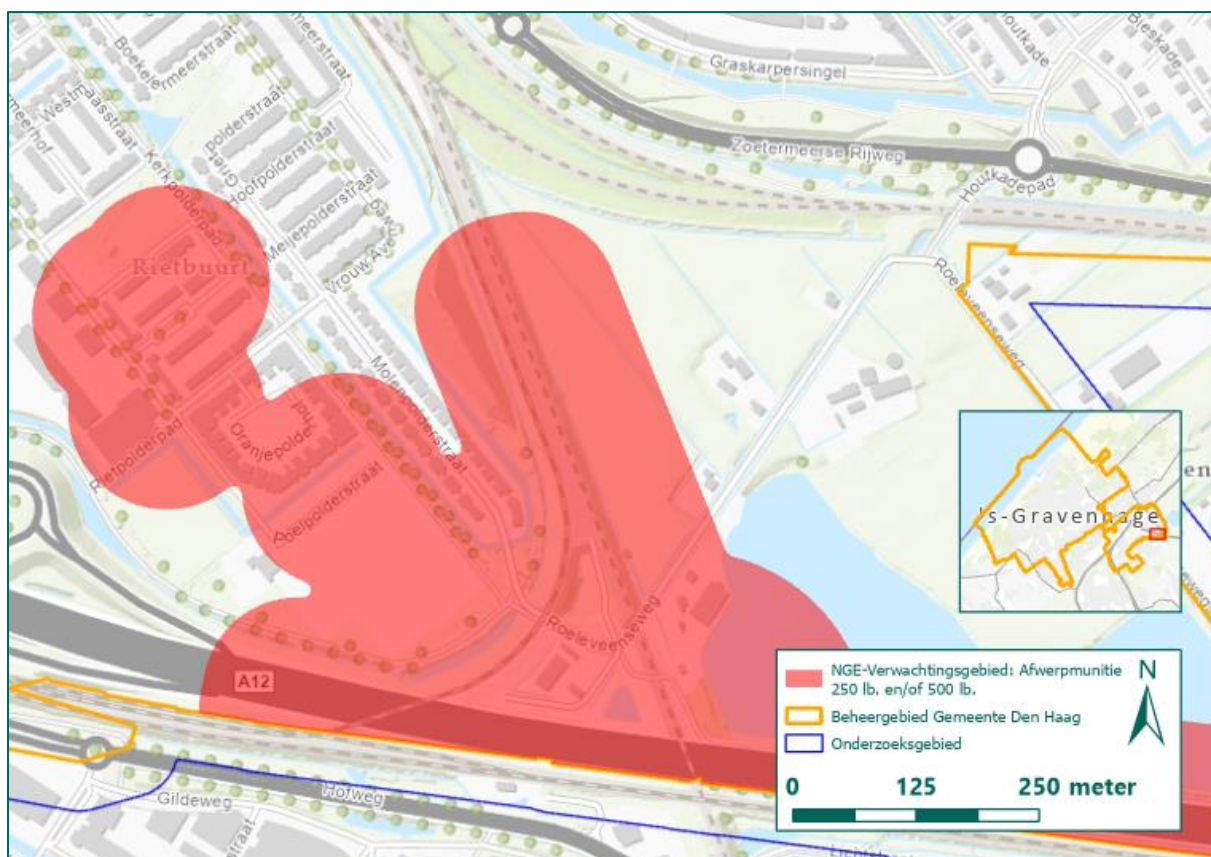
Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. De spookruising vormde ook voor de Duitse bezetter een belangrijke verkeersader. Door het herstel van schade kunnen kraters niet meer zichtbaar zijn. Daarnaast zijn niet van na alle aanvallen kwalitatieve luchtfoto's beschikbaar en soms vonden meerder aanvallen per dag plaats.

Door de firma Saricon is in 2003 een detectie en benadering uitgevoerd waarbij een vliegtuigbom van 500 lb. werd geruimd. De locatie van de bom is weergegeven in onderstaand figuur.

Figuur 260: Locatie geruimde vliegtuigbom (geaccentueerd met rood). (Bron ondergrond: ESRI).

Vanwege het groot aantal afgeworpen vliegtuigbommen op de spoorkruising, bestaat de kans dat NGE van vliegtuigbommen nabij het kruispunt zijn achtergebleven. De in 2003 geruimde vliegtuigbom is hier een voorbeeld van. Om deze reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied bij bombardementen door Spitfires die drie bommen afwierpen wordt de richtlijn uit het SIVOON-handboek gehanteerd. Hierin wordt gesteld dat de spreiding van bommen afgeworpen door een Spitfire die drie bommen afwerpt 87 meter betreft. Deze afstand dient vermeerderd te worden met 8 meter ter ondervanging van de ondergrondse verplaatsing van een blindganger en 5 meter ter ondervanging van cartografische onnauwkeurigheid. Deze buffer is geprojecteerd rondom de diverse waargenomen kraters. Deze buffer is tevens geprojecteerd rondom het doelwit van de aanval: de spoorwegkruising. In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op de spoorlijn kruising weergegeven.

Figuur 261: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van bombardementen op het spoorviaduct en de spoorlijnen. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de verschillende bombardementen op het spoorviaduct en de spoorlijnen bij de kruising is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk blindgangers van afwerpmunitie van het kaliber 250 lb. en/of 500 lb. is achtergebleven.

5.8 GRENSGEBIED DEN HAAG – WASSENAAR⁵⁵

Aan de grens met Den Haag en Wassenaar lagen een aantal landgoederen die door de Duitse bezetter in gebruik werden genomen om van daaruit V2-raketten af te vuren. Deze landgoederen werden veelvuldig gebombardeerd. In onderstaande paragrafen worden de luchtaanvallen op Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg beoordeeld en geëvalueerd.

5.8.1 22 februari 1945, Bombardement op filmstudio Oosterbeek

Ten westen van Duindigt en ten oosten van Clingendael ligt landgoed Oosterbeek. Hier was voor de Tweede Wereldoorlog een filmstudio gevestigd. De filmstudio werd door het Duitse leger in beslag genomen en gebruikt. Om deze reden werd het landgoed op 22 februari 1945 gebombardeerd door Spitfires van Fighter Command, zo blijkt uit de ORB's. Om 13.50 uur wierpen zes Spitfire jachtbommenwerpers in totaal twaalf 250 lb. M.C. vliegtuigbommen met direct werkende ontsteker af op het doelwit. De brand die daarop ontstond was zeer hevig, en werd twee uur later nog waargenomen. Luchtfoto's van voor en na de aanval laten de resultaten duidelijk zien.

⁵⁵ Informatie afkomstig uit rapportage 'Update NGE-Verwachtingskaart gemeente Wassenaar', 74628 / RO-220195 versie 1.0, (14 december 2022)

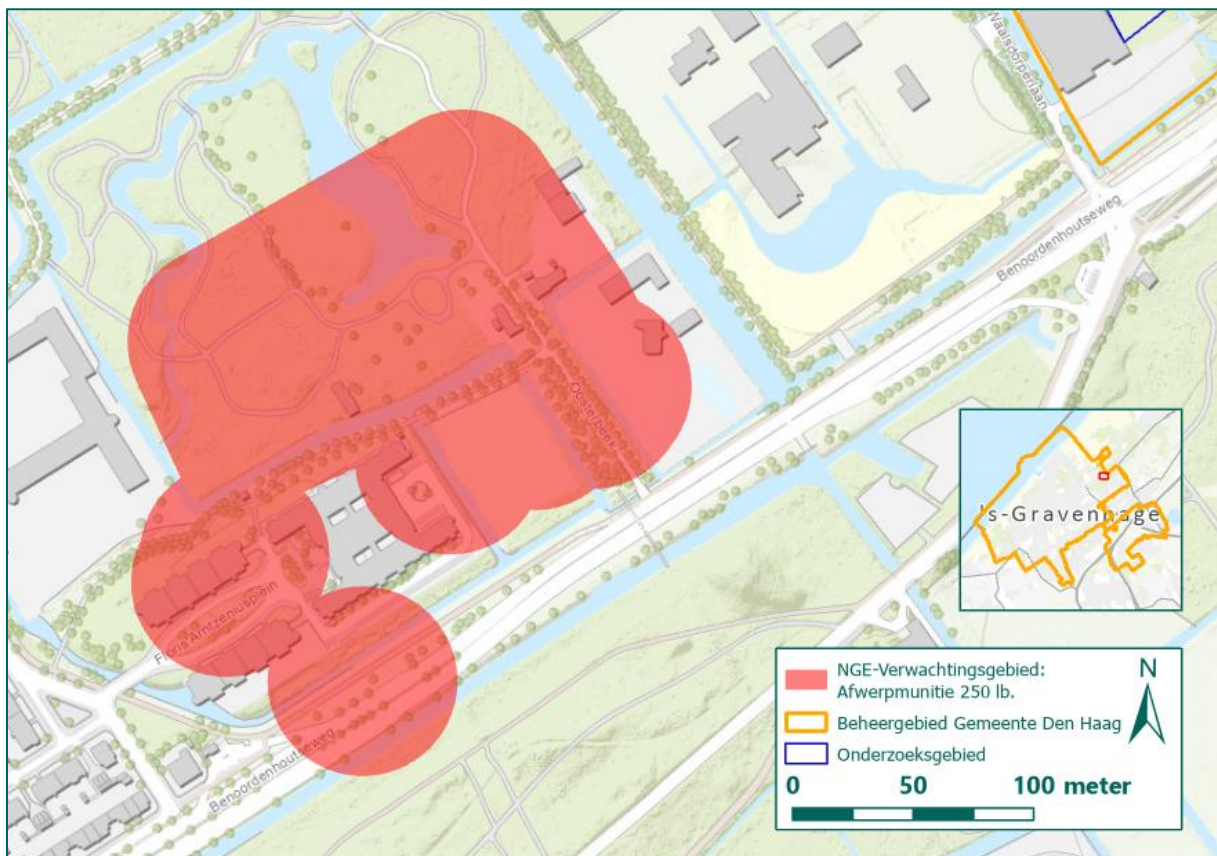
Figuur 262: Luchtfoto d.d. 6 oktober 1944 waarop de filmstudio te Oosterbeek is weergegeven. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 263: Luchtfoto d.d. 21 maart 1945, de hele filmstudio is verwoest en diverse kraters zijn zichtbaar in de omgeving. (Bron: Kadaster).

Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo was het gebied bebost, waardoor kraters onder het bladerdak onzichtbaar zijn. In de directe omgeving van de filmstudio zijn daarnaast meerdere bombardementen uitgevoerd zoals bijvoorbeeld de aanvallen op het Haagse Bos. Uit de ORB's blijkt dat enkel 250 lb. bommen zijn ingezet. In het geraadpleegde bronmateriaal zijn geen aanwijzingen aangetroffen van het plaatsvinden van aanvullende bombardementen nabij de filmstudio. Derhalve wordt niet aangenomen dat naast de 250 lb. bommen andere bommen zijn afgeworpen nabij de filmstudio.

Bij het bombardement is gebruikt gemaakt van bommen met direct werkende ontstekers, waardoor bomkraters moeilijk zichtbaar zijn. Aangezien het bombardement is uitgevoerd door Spitfire jachtbommenwerpers wordt de bijbehorende afbakingsmethode uit het SIVOON-handboek gehanteerd. Uit de ORB's blijkt dat de Spitfires toestellen ieder 2 x 250 lb. bij zich droegen. Voor deze bommenlast geldt een gemiddelde afstand 21 meter en een marge van 21 meter. Dit geeft een totale straal van 42 meter, deze wordt vergroot door een cartografische onnauwkeurigheid van 10 meter en een ondergrondse horizontale verplaatsing van 6 meter. De totale buffer 58 meter wordt rondom het bosgebied en de waargenomen kraters geprojecteerd. Dit resulteert in het NGE-Verwachtingsgebied dat in onderstaande figuur is weergegeven. Binnen dit gebied kunnen blindgangers van afwerpmunitie van het kaliber 250 lb. in geworpen toestand worden aangetroffen.

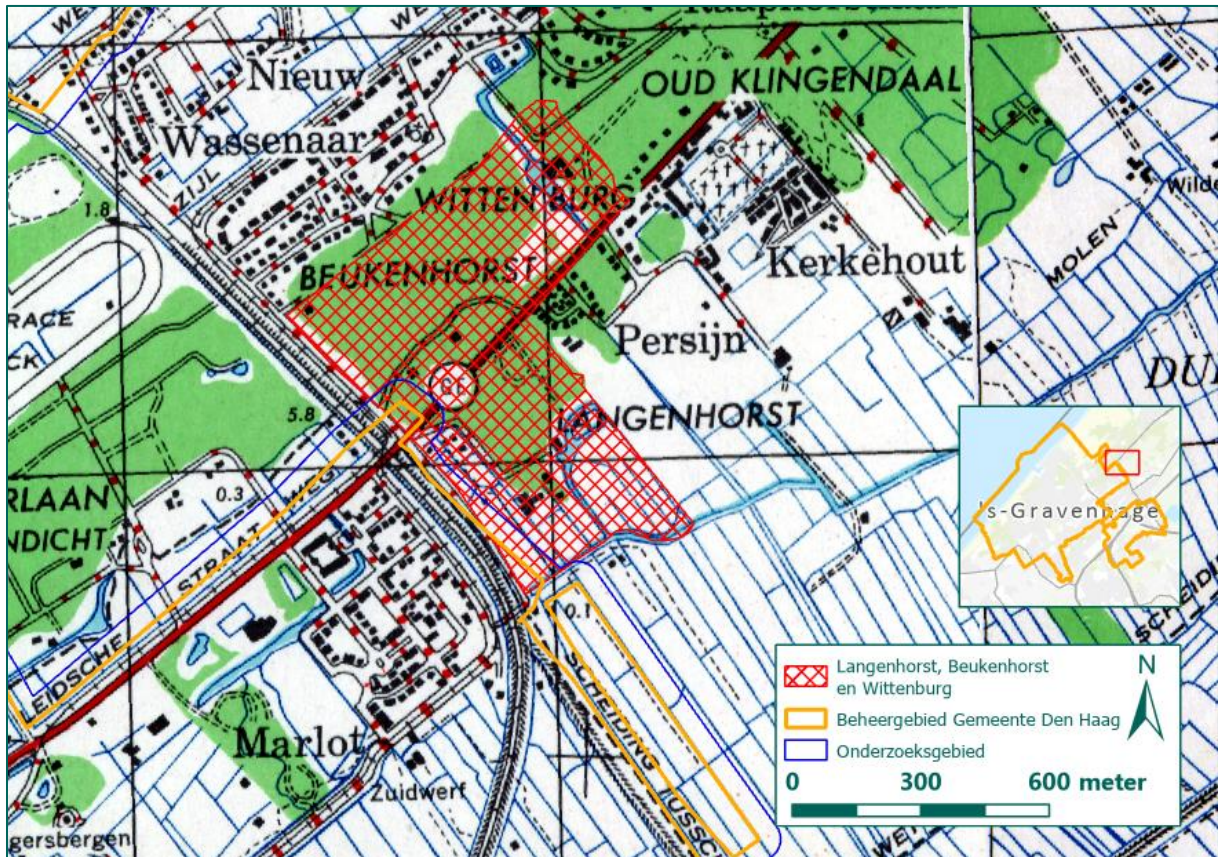
Figuur 264: Uitsnede huidige topografische kaart met daarop het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het bombardement op filmstudio Oosterbeek weergegeven. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het bombardement op filmstudio Oosterbeek is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarbinnen afwerpmunitie van het kaliber 250 lb. M.C. in geworpen toestand kunnen zijn achtergebleven.

5.8.2 Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg

De Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg werden gebruikt als opslagplaats en lanceerplaats van V-wapens. Om deze reden vormden deze landgoederen een belangrijk doel voor geallieerde jachtbommenwerpers. Spitfire jachtbommenwerpers van Fighter Command voerden soms meermaals per dag aanvallen uit op 'Langenhorst', de term waarmee dit doelwit werd aangeduid. Tussen september 1944 en maart 1945 vonden op deze wijze tientallen bombardementen en beschietingen plaats in dit gebied.

Figuur 265: Landgoed Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Gezien het grote aantal bombardementen en beschietingen op de landgoederen, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld van de luchtaanvallen. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 16 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond' te geven. Informatie uit de tabel wordt gecompleteerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

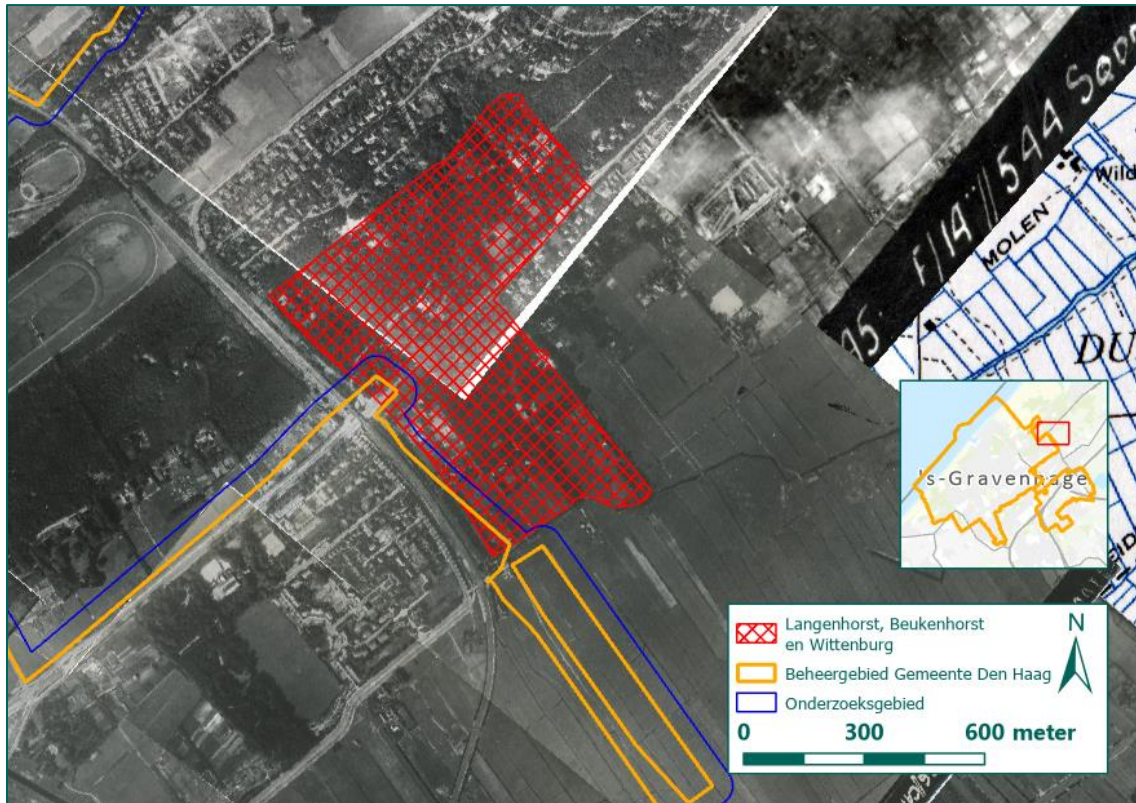
Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
29 november 1944	3 Spitfires, 229 SQ, Langenhorst. 14.00 uur, 6x 250 lb., 9.000-5.000 voet. Twee bommen op doel, de rest schoot over. 4 Spitfires, 453 SQ, Langenhorst. 8x 250 lb. Twee bommen op de spoorlijn, vier schoten 25 meter over.	<p><u>Wassenaar:</u> 14.30 uur, bombardement en beschietingen op viaduct en Langenhorst. Woningen Zijdeweg 51 t/m 54 raakten zwaar beschadigd. Schade aan bovenleiding HTM.</p> <p><u>Den Haag:</u> Geen melding.</p>

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	4 Spitfires, 602 SQ, Langenhorst. 8.000 naar 2.000 voet, 8x 250 lb., alles binnen 225 van het doel.	
30 november 1944	8.20-10.20 uur. 4 Spitfires, 303 SQ. Langenhorst. 5.000 naar 2.000 voet. Strafing. 11.05 uur. 4 Spitfires, 453 SQ, Langenhorst. 8x 250 lb. 9.000-4.000 voet. Twee bommen zuidoosten van het doel, twee op de spoorlijn en vier 225 meter ten noorden van doel. Vervolgens strafing.	<u>Wassenaar:</u> Vultreffer op Klein Persijnlaan 39. Twee bommen op de Rijksstraatweg, 200 meter ten noorden van het viaduct. Twee bommen weerszijden spoorbaan bij viaduct. Twee bommen Klein Persijnlaan 9 en 13. Tweede bombardement rond 11.30 uur. Bom achter Bremhorstlaan 21. Tweede bom hoek Persijnlaan en Klein Persijnlaan. Blindganger tuin Van Calcarlaan 44. <u>Den Haag:</u> Bominslag Bavoylaan.
4 december 1944	8.20-10.20 uur, 4 Spitfires, 303 SQ Langenhorst. 5.000-2.000 voet. Strafing. Geen resultaten waargenomen.	<u>Wassenaar:</u> Geen melding. <u>Den Haag:</u> Geen melding.
6 december 1944	10.50 uur, 4 Spitfires, 303 SQ Langenhorst. 6.000-2.000 voet. Strafing met machinegeweren en kanonnen. 14.10-14.35 uur. 4 Spitfires, 229 SQ Langenhorst. 7.000-4.000 voet, 8x 250 lb. Bommen in doelgebied, echter moeilijk te identificeren door mist aan de grond.	<u>Wassenaar:</u> 10.40 uur. Explosies richting Duindigt. Inslagen kogels bij kerk 'De Goede Herder' (Stoeplaan). Gewonden beschieting bij Wittenburg, Rijksstraatweg en Bommellaan. Meerdere bommen op verschillende plaatsen gedurende de dag. Geen melding van bommen omgeving Langenhorst, wel inslagen gehoord richting viaduct. Geen exacte melding, mogelijk over gemeentegrens. <u>Den Haag:</u> Geen melding.
10 december 1944	10.30-12.05 uur, 4 Spitfires, 229 SQ, Langenhorst. 6.500-5.000 voet, 8x 250 lb. Alle bommen in het doelgebied.	<u>Wassenaar:</u> Bommen op Langenhorst, één bom op Rijksstraatweg bij Langenhorst. <u>Den Haag:</u> Geen melding.
11 december 1944	10.35-12.15 uur, 4 Spitfires, 453 SQ. Langenhorst. 9.000-3.000 voet, 8x 250 lb. airburst. Alle bommen op het doel. 14.15-15.45 uur. 4 Spitfires, 303 SQ. 6.000- 2.000 voet. Doelwit bij Langenhorst. Strafing.	<u>Wassenaar:</u> 11.20 uur: Splinterbommen op Langehorst en boerderij achter de Persijnlaan. <u>Den Haag:</u> Geen melding.
24 december 1944	13.45 uur, 3 Spitfires, 229 SQ. 8.000-2.500 voet. Langenhorst. Strafing.	<u>Wassenaar:</u> Geen melding. <u>Den Haag:</u> Die dag vond ook een bombardement plaats op Marlot, zie paragraaf 5.1.8.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
28 december 1944	9.15-12.35 uur, 10 Spitfires naar Rust en Vreugd. 20 bommen van 250 lb.	<p><u>Wassenaar:</u> Om 11.00 uur vielen bommen bij het viaduct over de Rijksweg op landgoed Beukenhorst.</p> <p><u>Den Haag:</u> Rond 15.00 uur. Luchtaanval omgeving viaduct Leidsestraatweg. Vier vliegtuigen. Drie brisantbommen die allen detoneerden. Eén bom onder het viaduct, één in een weiland op ca. 25 m van het gemaal aan het einde van de Bezuidenhoutseweg. De derde bom op grondgebied Wassenaar.</p>
1 januari 1945	13.30-13.35 uur. 12 Spitfires, 303 SQ. 12 x 500 lb. Naar schatting tien treffers op het doelwit. Spoorweg en gebouwen rond het doel werden ook getroffen. Een grote explosie werd waargenomen in het doelgebied.	<p><u>Wassenaar:</u> 14.00 uur. Bommen gevallen op en langs de Rijksweg bij het viaduct en bij de Persijnlaan. Een auto werd getroffen. Achter café de Bijhorst (Zijdeweg bij viaduct) lag een blindganger.</p> <p><u>Den Haag:</u> Geen melding.</p>
5 januari 1945	13.00 uur. 2 Spitfires, 303 SQ. 6.000-2.000 voet. Strafing. Geen resultaten waargenomen.	<p><u>Wassenaar:</u> Geen melding.</p> <p><u>Den Haag:</u> Geen melding.</p>
3 februari 1945	16.10 uur. 4 Spitfires, 603 SQ. 10.000-4.000 voet, 8x 250 lb. Langenhorst, rond D.688952. Alle bommen explodeerden binnen 45 meter van het doel op de weg. Eén gebouw getroffen. Resultaat: excellent.	<p><u>Wassenaar:</u> Vijf bommen afgeworpen bij het viaduct op de Rijksweg. Twee personen dood, twee gewond. Bom 200 meter van viaduct op fietspad, bom 100 meter van viaduct op fietspad.</p> <p><u>Den Haag:</u> Schade gemeld door bominslagen in omgeving Marlot. Zijdelaan-Hoogwerflaan getroffen door twee brisantbommen.</p>

Tabel 16: Overzicht bombardementen op de Langenhorst.

Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op de Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg tussen 29 november 1944 en 3 februari 1945 meerdere bombardementen en beschietingen hebben plaatsgevonden. Zo'n tachtig bommen van de kalibers 250 lb. en 500 lb. zijn op het gebied afgeworpen. Uit de ORB's blijkt dat de toestellen 2 x 250 lb. of 1 x 500 lb. per toestel bij zich droegen. Op de luchtfoto's zijn sporen van bomschade duidelijk zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór, tijdens en na de bombardementen.

Figuur 266: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

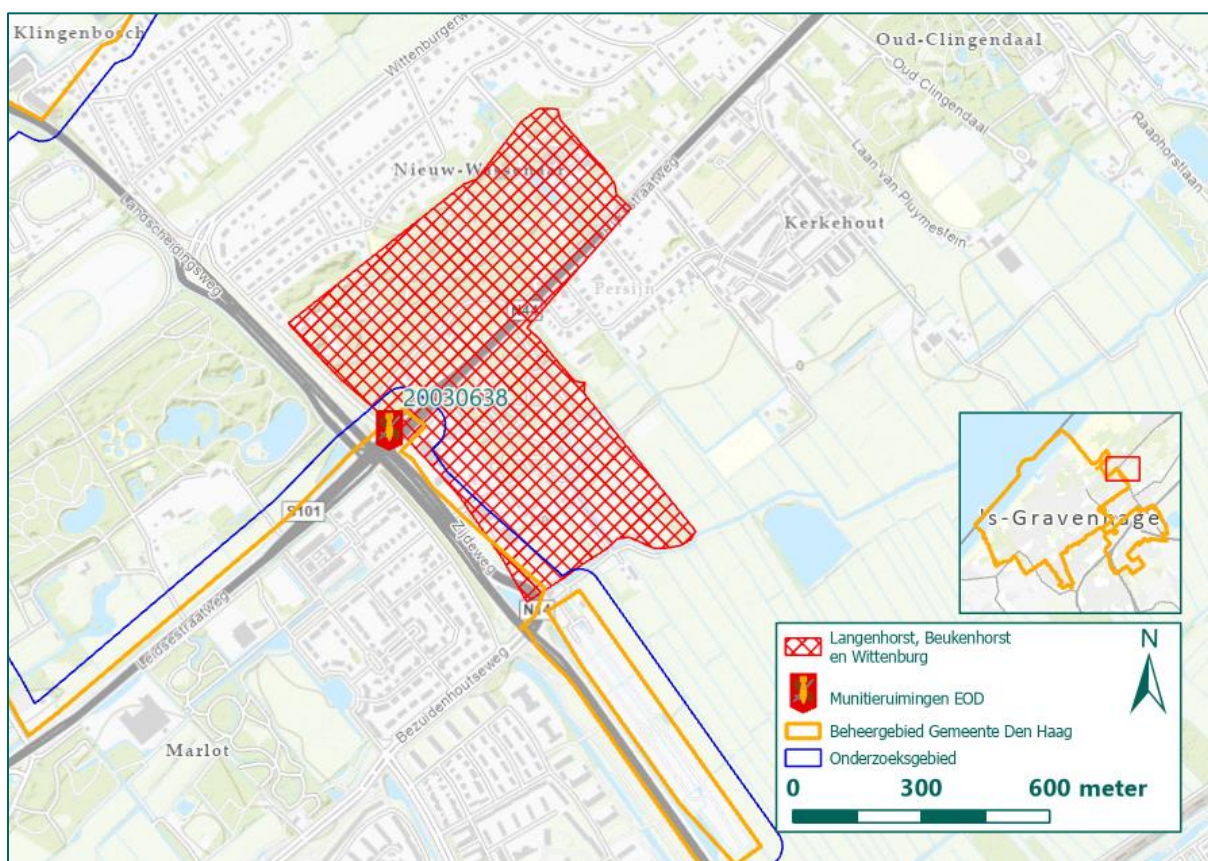

Figuur 267: Luchtfoto d.d. 18 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo was het gebied bebost, waardoor kraters onder het bladerdak moeilijk zijn waar te nemen. Niet alleen ter plaatse van het gebied Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg is krateranalyse zeer moeilijk, ook in de directe omgeving. Aan de noordzijde en oostzijde van het gebied is bebouwing en bebouwing, terwijl de slootjes en bebouwing aan de zuidzijde van het gebied krateranalyse ook bemoeilijken. Daarnaast is gebruik gemaakt van *airburst* bommen, die als doel hadden direct boven het maaiveld te detoneren, om zo een maximale scherfwerking te veroorzaken. Dergelijke bommen veroorzaakten nauwelijks kraters, waardoor deze op luchtfoto's slecht waarneembaar zijn.

Op beelden uit het AHN is zichtbaar dat het terrein zeer grillig van aard is. Het AHN biedt echter onvoldoende nauwkeurigheid om krateranalyse te verrichten. Vermoedelijk is de grond tussen 1945 en het heden meermaals geroerd.

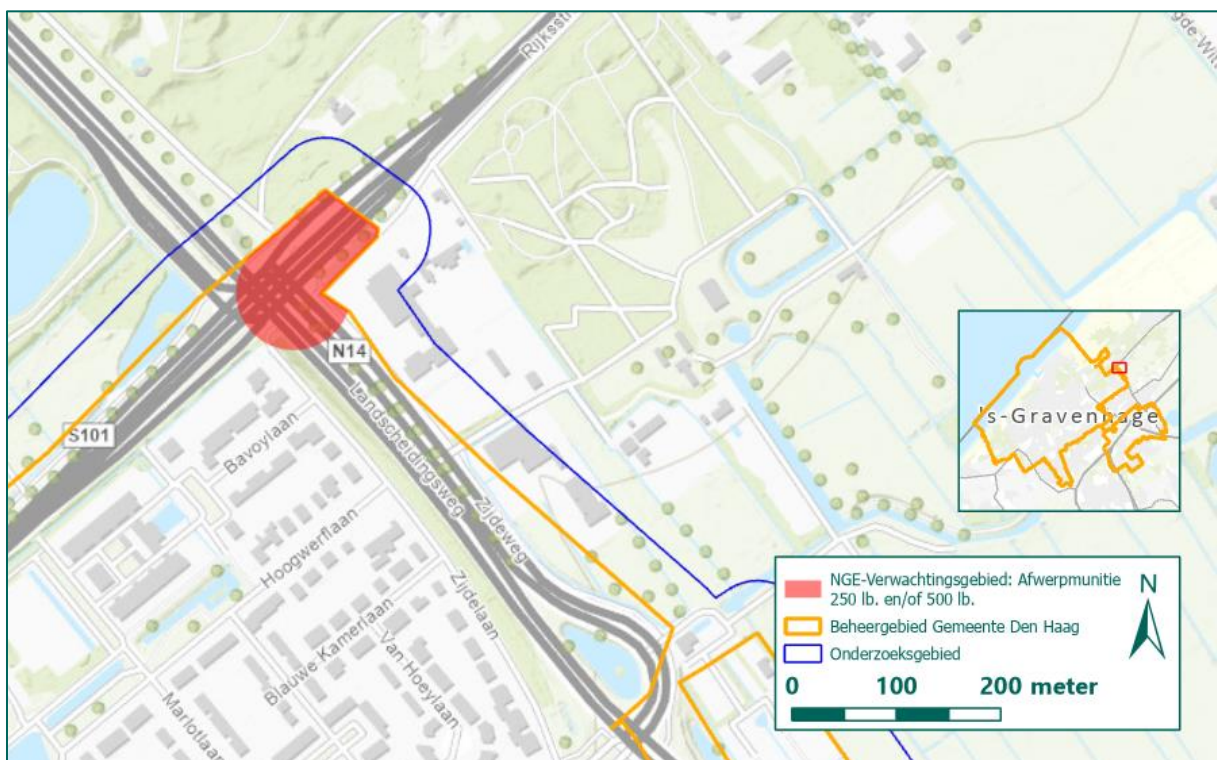
In 2003, tijdens de aanleg van een nieuwe tunnelbak ter hoogte van de kruising Rijksweg 14/N44, is een blindganger van een 250 lb. vliegtuigbom met direct werkende ontsteker aangetroffen. De EODD ruimde de bom (Ruimrapportage 20030638). De aanwezigheid van deze bom houdt vermoedelijk verband met de bombardementen op Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg

Figuur 268: Huidige topografische kaart met daarop de locatie van de aangetroffen 250 lb. vliegtuigbom aangegeven. Begrenzing gebied Langehorst, Beukenhorst en Wittenburg is rood omkaderd. (Bron: EODD, Bron ondergrond: ESRI).

Uit de informatie van de luchtbeschermingsdienst, luchtfotoanalyse en geruimde munitie blijkt dat het gehele gebied Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg is getroffen tijdens de bombardementen tussen november 1944 en februari 1945. Tijdens deze bombardementen hebben tevens beschietingen plaatsgevonden. Aangezien niet alle kraters van de afgeworpen vliegtuigbommen achterhaald kunnen

worden is het mogelijk dat er nog bommen zijn achtergebleven. Naar aanleiding van de bombardementen die zijn uitgevoerd door Spitfires op Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg wordt de afbakingsmethode voor jachtbommenwerpers uit het SIVOON-handboek toegepast. Uit de ORB's blijkt dat de bombardementen zijn uitgevoerd door toestellen die 2 x 250 lb. of 1 x 500 lb. bij zich hadden. De onderlinge afstand tussen kraterpatronen van 2 x 250 lb. is volgens het SIVOON-handboek 21 meter. Hierbij wordt een standaarddeviatie van 21 meter opgeteld, wat resulteert in een totale afstand van 42 meter. Hierbij wordt een ondergrondse horizontale verplaatsing van 8 meter (ondergrondse verplaatsing van een 500 lb. bom) en een cartografische onnauwkeurigheid van 5 meter opgeteld, waardoor de totale buffer op 55 meter komt. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt vervolgens afgebakend door deze afstand te projecteren rondom de grens van het bosgebied Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg en de waargenomen kraters en munitieruiming. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen blindgangers van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. in geworpen toestand worden aangetroffen. Dit leidt tot een minimaal NGE-Verwachtingsgebied binnen de gemeente Den Haag. Dit NGE-Verwachtingsgebied in het onderstaande figuur weergegeven.

Figuur 269: NGE-Verwachtingsgebied ter plaatse van het beheergebied van de gemeente Den Haag, naar aanleiding van bombardementen op Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg. (Bron ondergrond: ESRI).

Naar aanleiding van de plaatsgevonden beschietingen wordt binnen de gemeente Den Haag geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Er zijn geen indicaties aangetroffen dat er in Den Haag doelwitten zijn beschoten door jachtbommenwerpers.

Conclusie

Naar aanleiding van de bombardementen op de landgoederen Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb. is achtergebleven. Naar aanleiding van de beschietingen met boordmitrailleurs en -kanonnen kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

5.8.3 Landgoed Duindigt en omgeving

Het landgoed Duindigt was vanaf 1944 één van de grootste lanceerlocaties van V-wapens in Wassenaar. Om deze reden werd dit landgoed in maart 1945 zo mogelijk het belangrijkste doel van de Britse luchtmacht. In minder dan twee weken tijd werd het landgoed, inclusief monumentale boerderijen, landhuizen en eeuwenoude bomen volledig verwoest. Gezien de enorme hoeveelheid bombardementen wordt de tekstuele informatie allereerst in een tabel samengevat, waarna de schadelocaties worden geanalyseerd aan de hand van luchtfotoanalyse.

Figuur 270: Landgoed Duindigt op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Gezien het grote aantal bombardementen en beschietingen op landgoed Duindigt, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld van de luchtaanvallen. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 17 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond' te geven. Informatie uit de tabel wordt gecombineerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

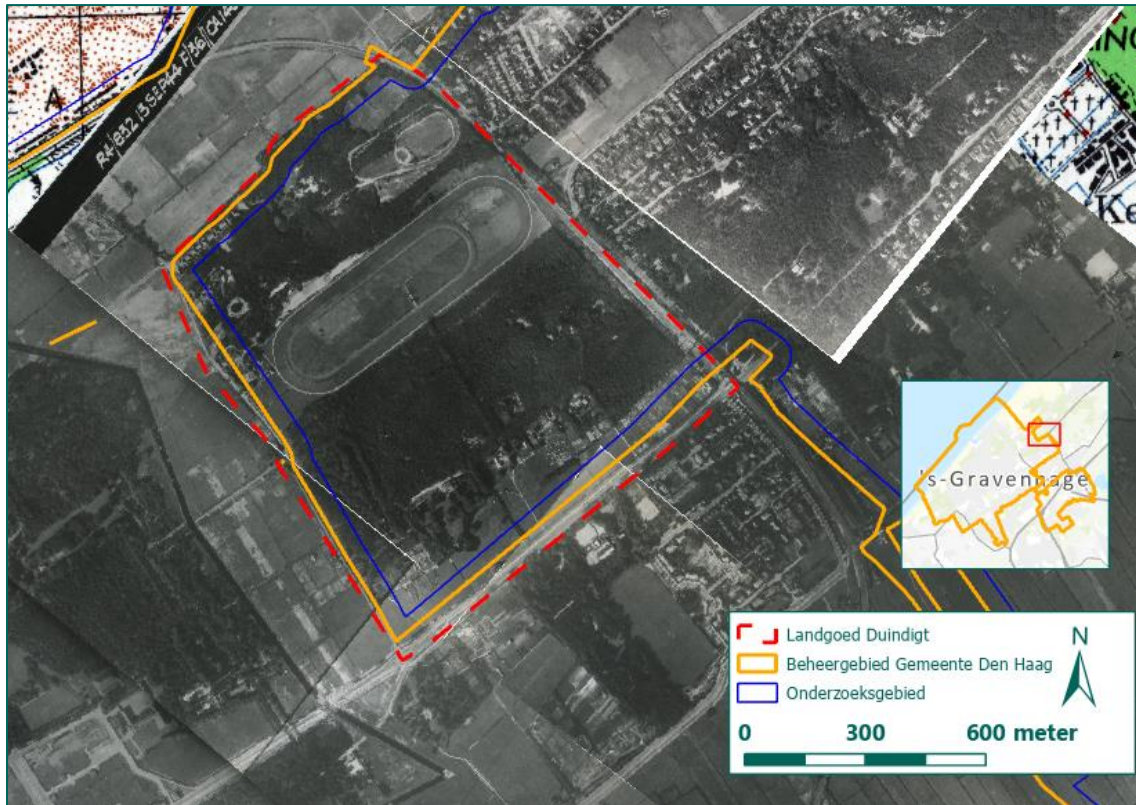
Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
5 maart 1945	11.05-12.40. 4 Spitfires, 303 Sq. 7.000-1.500. Strafing. 11.00-13.00. 5 Spitfires, 602 Sq. 6.000-2.000 voet, zuidoost-noordwest.	Wassenaar:

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>10 x 250 lb. airburst op de weg door bosgebied D.678953 en D.680949. Tevens strafing.</p> <p>12.00-13.45 uur. 5 Spitfires, 602 Sq. 500 voet, zuidoost-noordwest. 10 x 250 lb. airburst. Op de weg in bos met onderlinge afstand van 100 meter. Twee ca. 35 meter van de Leidsestraatweg.</p>	<p>8.55 uur: Bommen op Zijdedweg 40 en tussen Helmlaan 2 en 4.</p> <p><u>Den Haag:</u> Geen melding.</p>
9 maart 1945	<p>8.52 uur, 4 Spitfires, 124 Sq. 12.000-5.000 voet, noord-zuid. 8 x 250 lb. airburst. Twee bommen direct op doelwit, overige dichtbij.</p> <p>Ca. 9.30 uur, 4 Spitfires, 124 Sq. 10.000-6.000 voet, zuid-noord. 8 x 250 lb. airburst. Twee treffers, de rest schoot over richting de renbaan.</p> <p>9.40 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 8.000-3.000 voet. 8 x 250 lb. M.C. airburst. Bommen binnen doelgebied.</p> <p>11.10 uur. 4 Spitfires, 303 Sq. 4 Spitfires 6.000-4.000 voet, strafing. Inslagen in bosgebied.</p> <p>11.35 uur, 6 Spitfires, 124 Sq. 12.000-6.000 voet. 8 x 250 lb., 4 x 500 lb. afgeworpen. 6 x 250 en 3 x 500 lb. zuidostrand van renbaan, 2 x 250 en 1 x 500 lb. op doelwit. Twee vliegtuigen met mechanische problemen dumpten bommen in zee.</p> <p>13.10 uur. 3 Spitfires, 124 Sq. 12.000-6.000 voet, zuid-noord. 4 x 250 lb. en 2 x 500 lb. nabij doelwit, 2 x 250 lb. en 1 x 500 lb. rand doelgebied nabij Leidsestraatweg.</p> <p>Ca. 14.00 uur, 6 Spitfires, 124 Sq. 10.000- 5.000 voet, zuid-noord. 12 x 500 en 6x 500 lb. Alle bommen zuidzijde doelgebied.</p>	<p><u>Wassenaar:</u> 15.30 uur: Munitieopslag op De Waalsdorpervlakte getroffen.</p> <p>De landgoederen Duindigt en Duinhorst, een Aantal dienstwoningen en een modelboerderij werden in maart 1945 tot puin gereduceerd. 1.300 bomen gingen verloren.</p> <p><u>Den Haag:</u> Geen melding.</p>
10 maart 1945	<p>Ca. 11.20 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 8x 250 lb. M.C. airburst. Alle bommen in doelgebied, gigantische explosie en gele rook waargenomen.</p> <p>Ca. 12.30 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 8 x 250 lb. airburst. Alle bommen op doel.</p> <p>14.55 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 5.000-1.000 voet, zuidoost-noordwest. 2 x 250 lb. M.C. airburst.</p> <p>15.35 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 5.000-1.500 voet, zuidoost-noordwest. 8 x 250 lb., alles op doelwit.</p> <p>16.20 uur, 5 Spitfires, 603 Sq. 5.000-2.000 voet, zuidoost-noordwest. 8 x 250 lb. M.C. airburst. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>17.50 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 5.000-1.500 voet, zuidoost-noordwest. 6 x 250 lb. op doelwit.</p>	<p>Geen melding.</p>
12 maart 1945	<p>16.50 uur, 4 Spitfires, 602 Sq. .000-5.000 voet, noord-zuid. 8 250 lb. 11 seconden vertraging.</p> <p>17.25 uur, 2 Spitfires, 124 Sq. 11.000-6.000 voet, west-oost. 4 x 250 en 2 x 500 lb.</p> <p>17.50 uur, 4 Spitfires, 451 Sq. 8.000-4.000, noordwest-zuidoost. 8 x 250 lb. airburst.</p> <p>18.10 uur, 3 Spitfires, 451 Sq. 9.000-3.000 voet. 6 x 250 lb. airburst. Twee op de renbaan.</p>	<p><u>Wassenaar:</u> Duindigt en Waalsdorperlaan volop getroffen. Ook de nabijgelegen boerderij De Roggewoning werd zwaar beschadigd.</p> <p><u>Den Haag:</u> Geen melding.</p>
13 maart 1945	<p>9.10 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 8 x 250 lb. G.P. (direct impact fuse). 10.000-4.000 voet.</p> <p>10.25 uur, 4 Spitfires, 124 Sq. 8 x 250 lb. airburst. 12.000-6.000 voet, oost-west.</p> <p>10.35 uur, 4 Spitfires, 603 Sq. 6 x 250 lb. G.P. (direct impact fuse). 10.000-4.000 voet. 2 bommen noodafworp in zee.</p> <p>12.10 uur, 12 Spitfires, 453 Sq. 8.000-3.000 voet, zuidwest-noordoost. 24 x 250 lb. (airburst nose/0,025 second tail) en 12 x 500 lb. (airburst nose/11 second tail).</p> <p>12.30 uur, tien Spitfires, 10 x 500 en 20 x 250 lb. 10.000-3.000 voet, noordoost-zuidwest.</p> <p>12.45 uur, 12 Spitfires, 124 Sq. 24 x 250 en 12 x 500 lb. airburst. 11.000-6.000 voet, zuid-noord. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>13.30 uur: 12 Spitfires, 603 Sq. 24x 250 lb. instant fuze, 12 x 500 lb. zes uur vertraging.</p>	<p><u>Wassenaar:</u> Geen melding.</p> <p><u>Den Haag:</u> Melding door de LBD van één brisantbom die tussen 18.10 en 18.25 uur neerkwam op Zuidwerflaan 1 en 3 en één in de tuin van Zuidwerflaan 7. Geen blindgangers. Twee andere bommen kwamen neer in het spergebied.</p>

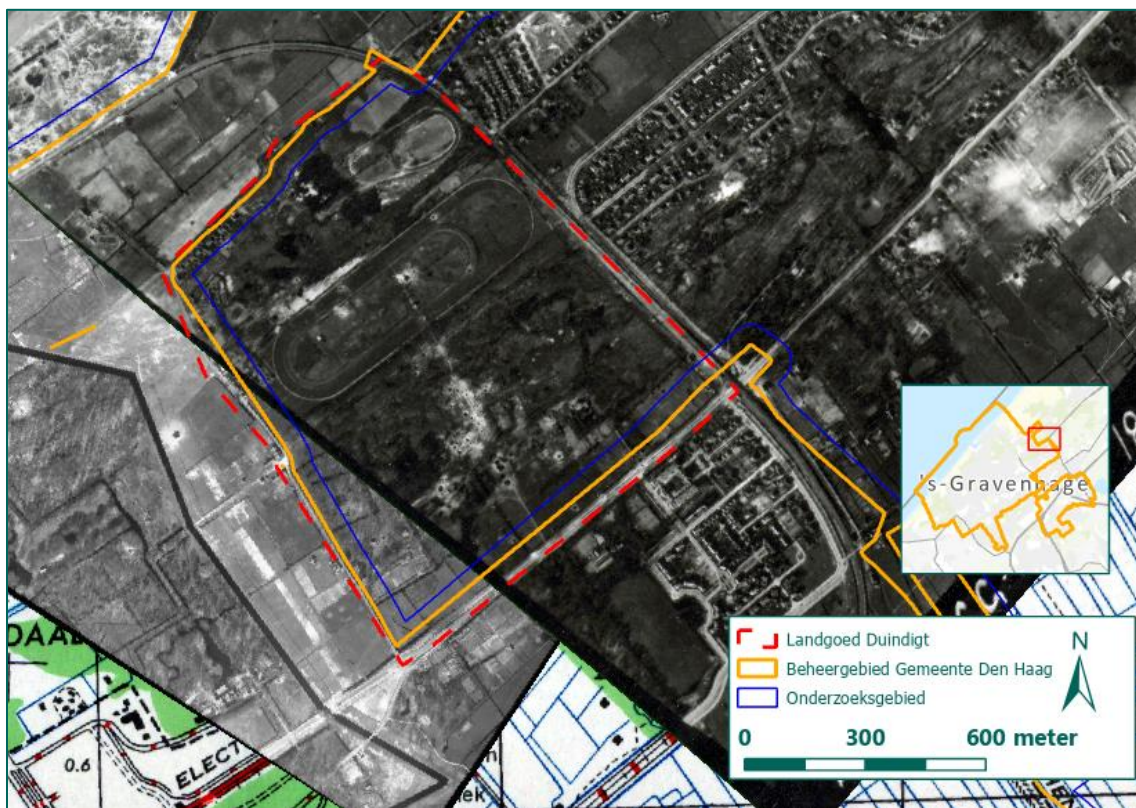
Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
14 maart 1945	10.55 uur. 2 Spitfires, 602 Sq. 4 x 250 lb. airburst, 8.000-5.000 voet. Noord-zuid.	<u>Wassenaar:</u> Wederom Duindigt en opslagplaatsen op de Waalsdorpervlakte gebombardeerd. Bommen op buitenplaats Stoephout. <u>Den Haag:</u> Geen melding.
	13.55 uur. 4 Spitfires, 453 Sq. 8 x 250 lb. airburst. 8.500-3.500 voet.	
	14.10 uur: 4 Spitfires, 602 Sq. 8 x 250 lb. airburst, 8.000-3.500 voet, oostwest. Gigantisch veel bomkraters in het doelgebied gemeld.	
	14.25 uur. 4 Spitfires, 124 Sq. 8 x 250 lb. airburst, 10.000-5.000 voet, oost-west.	
	14.25 uur. 4 Spitfires, 451 Sq. 8 x 250 lb. airburst, 7.500-3.500 voet, zuidoost-noordwest.	
	14.35 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 8 x 250 lb. G.P. instant fuse, oost naar west, 10.000-3.000 voet. Het hele gebied is verwoest door de bombardementen. Bomkraters en omgewoelde aarde ligt overal.	
	14.40 uur, 2 Spitfires. 602 Sq. 4 x 250 lb. airburst, 8.000-3.000 voet. Noord-zuid.	
	15.00 uur. 4 Spitfires, 451 Sq. 8 x 250 lb. airburst. West-oost, 10.000-4.000 voet.	
	15.30 uur, 4 Spitfires, 124 Squadron. 1 x 500 lb., 8 x 250 lb. 10.000-5.000 voet, oost-west.	
	15.40 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 8 x 250 lb. G.P. instant fuse. 10.000-4.000 voet, noordoost-zuidwest. Resultaat: één bom niet waargenomen, één bom in zee.	
	16.10 uur. 3 Spitfires, 451 Sq. 6 x 250 lb. airburst. Noord-zuid. Vier bommen niet waargenomen.	
	16.15 uur, 4 Spitfires, 8 x 250 lb. 11 seconden vertraging. West-oost, 9.500-4.000 voet.	
	16.25 uur. 4 Spitfires, 453 Sq. 6 x 250 lb. 11 seconden vertraging. 8.000-3.500 voet. Twee bommen noodafwerp in open veld.	
	16.40 uur. 6 Spitfires, 603 Sq. 12 x 250 lb. G.P. 10.000-3.500 voet, oostwest. Voltreffers op renbaan.	
	16.40 uur, 4 Spitfires, 453 Sq. 8 x 250 lb. 11 seconden vertraging. Bommen noordwesten van doelwit, ten oosten van spoorlijn en één bom noodafwerp in zee.	
	17.25 uur, 4 Spitfires, 451 Sq. 8 x 250 lb. airburst, zuidoost-noordwest, 10.000-5.000 voet.	
18.05 uur. 4 Spitfires, 451 Sq. 8 x 250 lb. airburst. 9.000-3.000 voet, zuidwest-noordoost.		
17.25 uur, 4 Spitfires, 124 Sq. 8 x 250 lb. airburst. 12.000-6.000 voet.		
18 maart 1945	9.07-9.40 uur, 4 Spitfires 303 Sq. Strafing, inslagen gezien in bosgebied.	<u>Wassenaar:</u> 13.45 uur. Bominslagen op de Buitenplaats Stoephout. Stoeplaan 11 vernield. Percelen langs de Rijkstraatweg raakten compleet onbewoonbaar. <u>Den Haag:</u> Geen melding.
	13.40 uur. 12 Spitfires, 124 Sq. 12.000-6.000 voet. 24 x 250 lb. G.P. 11 seconds, 11 x 500 lb. Vier toestellen naar renbaan [Duindigt], acht tegen luchtafweergeschut ten noorden van renbaan.	
	17.40 uur. 4 Spitfires, 453 Sq. 6 x 250 lb. M.C. instant. 8.000-3.000 voet. Slechts twee inslagen waargenomen.	

Tabel 17: Samenvatting bombardementen op Duindigt.

In totaal zijn 587 vliegtuigbommen van de kalibers 250 en 500 lb. op Duindigt afgeworpen. De vliegtuigbommen van 250 lb. waren hoofdzakelijk uitgerust met een direct werkende ontsteker, waardoor deze bommen op het maaiveld detoneerden. Deze bommen veroorzaakten slechts minimale bomkraters. Desalniettemin heeft krateranalyse geleid tot het lokaliseren van tientallen bomkraters. In de onderstaande figuren zijn luchtfoto's van voor en na de bombardementen opgenomen.

Figuur 271: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

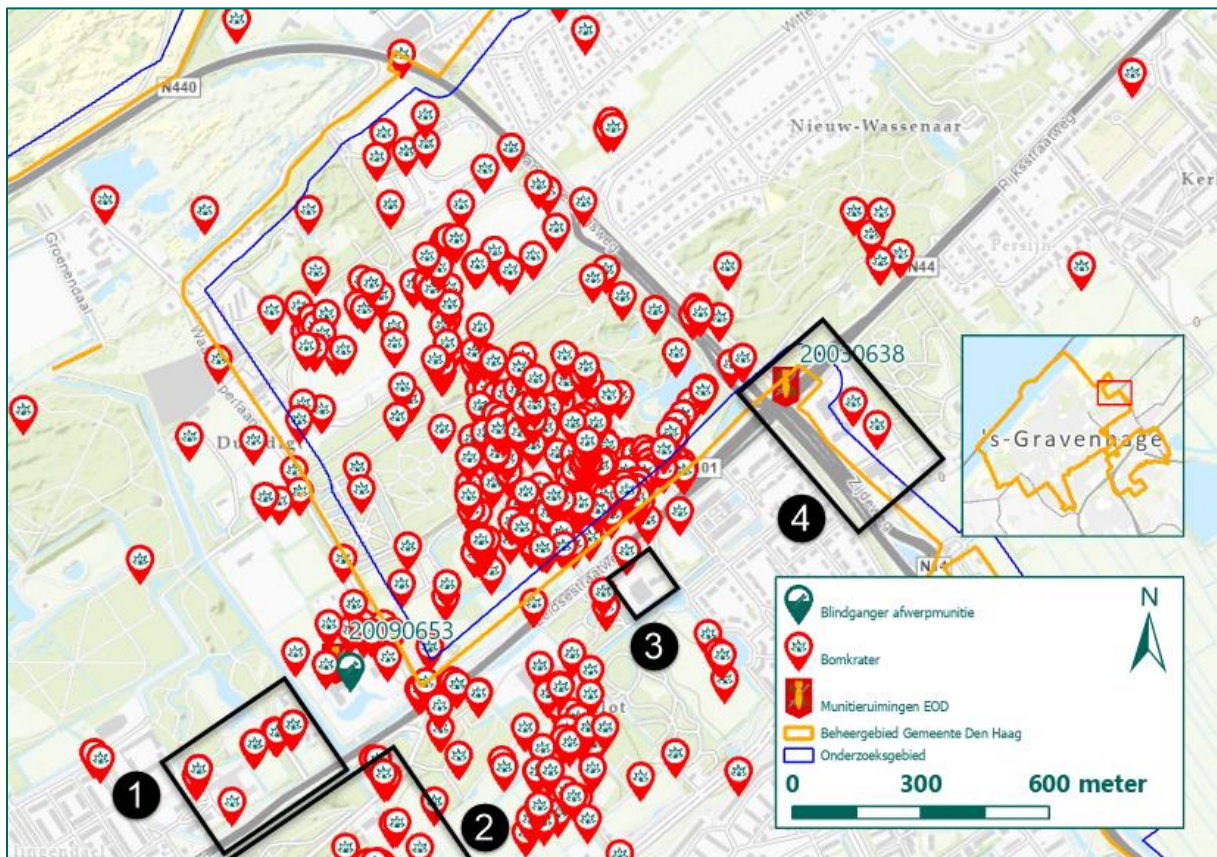

Figuur 272: Luchtfoto's d.d. 18 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Op basis van de luchtfoto's en analyse van de gegevens van de luchtbeschermingsdienst is in het onderzoek NGE-Risicokaart Wassenaar een krateranalyse verricht. De onderstaande figuur toont de kraters en bomschade op en rond Duindigt op de hedendaagse kaart. Buiten het landgoed Duindigt zijn tevens bommen neergekomen en zijn kraters veroorzaakt.

In het gebied is in november ook een Engelse vliegtuigbom van 500 lb. geruimd. Deze ruiming vond plaats na opsporing door REASeuro in het kader van de geplande nieuwbouw van de Amerikaanse ambassade op het terrein. Zoals reeds besproken in paragraaf 5.8.1, was in 2003 ook een vliegtuigbom geruimd ter hoogte van de kruising Rijksweg 14/N44.

In het onderstaande figuur zijn de diverse bomkraters en ruiming van afwerpmunitie weergegeven. Genummerd zijn de locaties die reeds zijn behandeld in andere paragrafen.

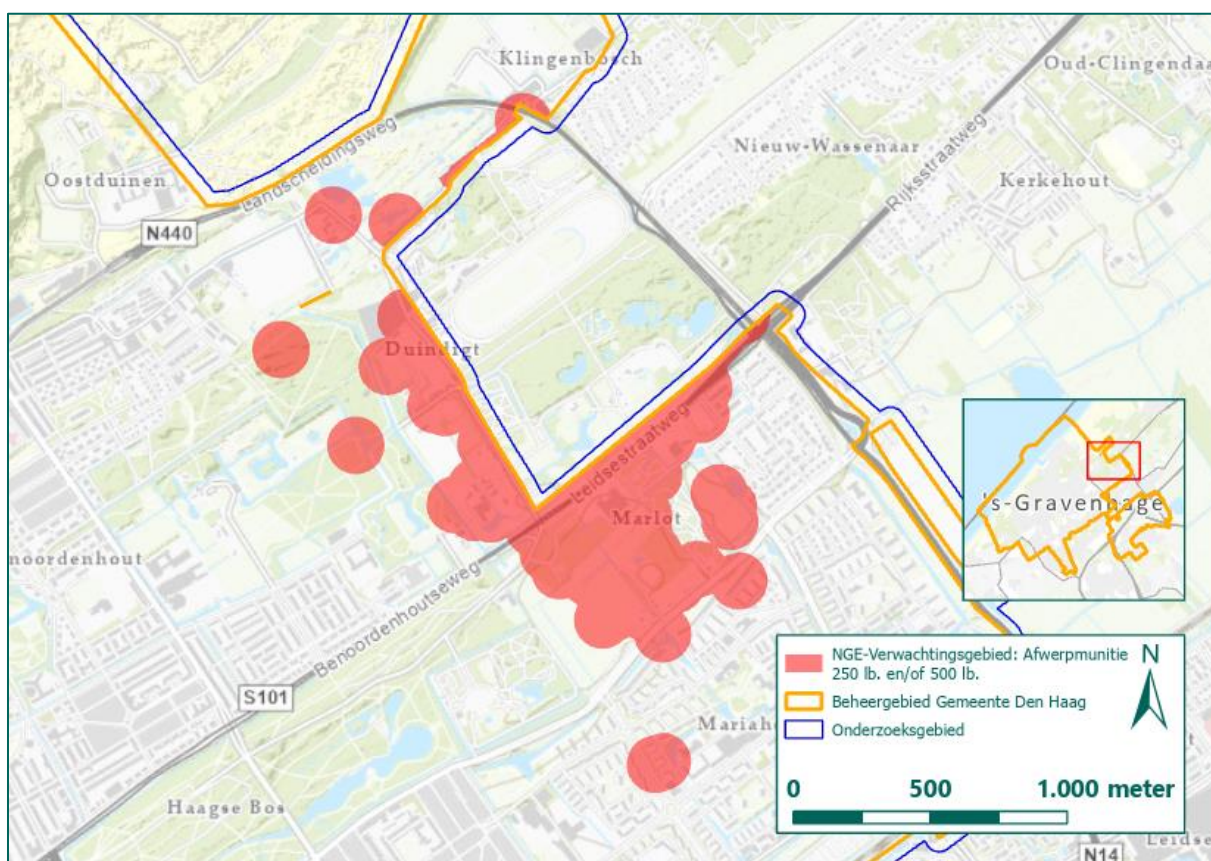

Figuur 273: Analyse bombardementen Duindigt en omgeving. (Bron ondergrond: ESRI).

Nr.	Toelichting	§
1	Kraters naar aanleiding van bombardement op de filmstudio Oosterbeek op 22 februari 1945	5.8.1
2	Kraters naar aanleiding van bombardement op het Haagse Bos in 1944-1945	5.3
3	Kraters naar aanleiding van bombardement op Hotel Marlot op 24 december 1944	5.1.8
4	Bombardementen op Langehorst, Beukenhorst en Wittenberg, 1944-1945	5.8.2

Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal blijkt dat Duindigt veelvuldig is getroffen door geallieerde bombardementen. De veelheid aan bombardementen maakt het onderscheiden van kraterpatronen onmogelijk. Het gebruik van direct werkende ontstekers bemoeilijkt het herkennen van bomkraters nog verder. Tevens lagen de doelwitten verspreid over het landgoed. Het is onmogelijk om vast te stellen of de kraters waargenomen ten westen en zuiden van landgoed Duindigt te relateren zijn aan de bombardementen op landgoed Duindigt, of aan een van de bombardementen die in bovenstaande tabel staan vermeld. Omdat bij al deze bombardementen bommen van de kalibers 250 lb. of 500 lb. zijn ingezet, worden deze kraters in de voorliggende paragraaf meegenomen.

Voor voorliggende update is de afbakeningsmethode uit het SIVOON-handboek voor jachtbommenwerpers gehanteerd. Uit de ORB's blijkt dat sommige toestellen 2 x 250 lb. en 1 x 500 lb. bij zich droegen. Voor Spitfires voorzien van drie bommen geldt dat een totale afstand van 87 meter gehanteerd dient te worden om de spreiding van bommen te ondervangen. Hierbij wordt 10 meter cartografische onnauwkeurigheid en 8 meter ondergrondse horizontale verplaatsing opgeteld. Dit resulteert in een buffer van 105 meter. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt vervolgens afgebakend door deze afstand te projecteren rondom de grens van de bosgebieden bij Duindigt, de munitieruimingen en de waargenomen kraters. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt in het onderstaande figuur afgesneden op de grens van het beheergebied van de gemeente Den Haag.

Figuur 274: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van bombardementen en beschietingen op landgoed Duindigt. (Bron ondergrond: ESRI).

Naar aanleiding van de inzet van boordwapens kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Zoals in eerdere paragrafen besproken is het niet mogelijk gebleken de exacte locaties

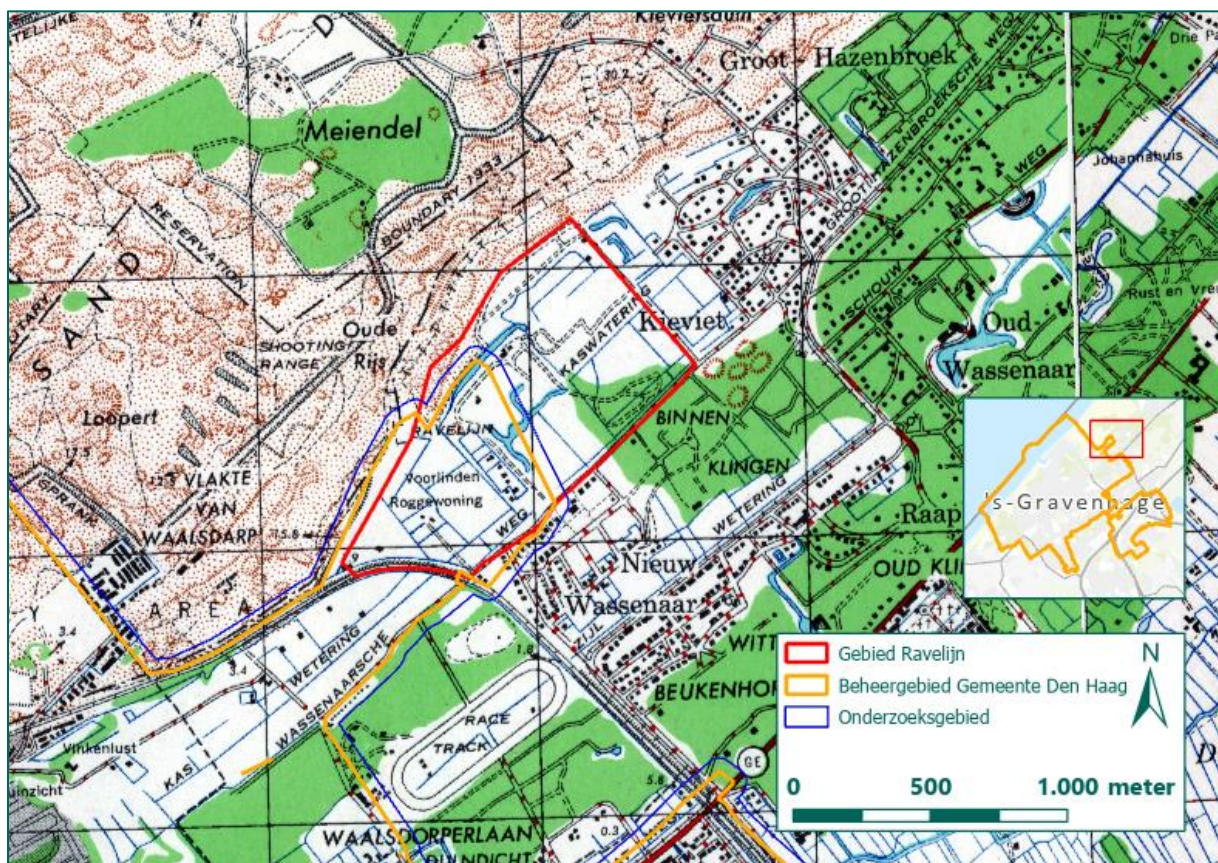
van ingeslagen 20 mm granaten of KKM vast te stellen. Hiervoor is de beschikbare informatie te summier.

Conclusie

Naar aanleiding van de bombardementen en beschietingen op landgoed Duindigt is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarbinnen afwerpmunitie van de kalibers 250 en/of 500 lb. kunnen zijn achtergebleven.

5.8.4 Bombardementen op de Ravelijn, maart 1945

In de ORB's van de Britse luchtmacht wordt meermaals melding gemaakt van bombardementen 'Ravelijn'. Deze bombardementen waren gericht tegen doelen op landgoed Voorlinden. Hier waren ondersteunende eenheden voor de V-wapens gestationeerd. Tussen 9 en 17 maart 1945 is de omgeving van het landgoed hevig gebombardeerd door Spitfire jachtbommenwerpers van de Britse luchtmacht.

Figuur 275: Gebied Ravelijn weergegeven op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

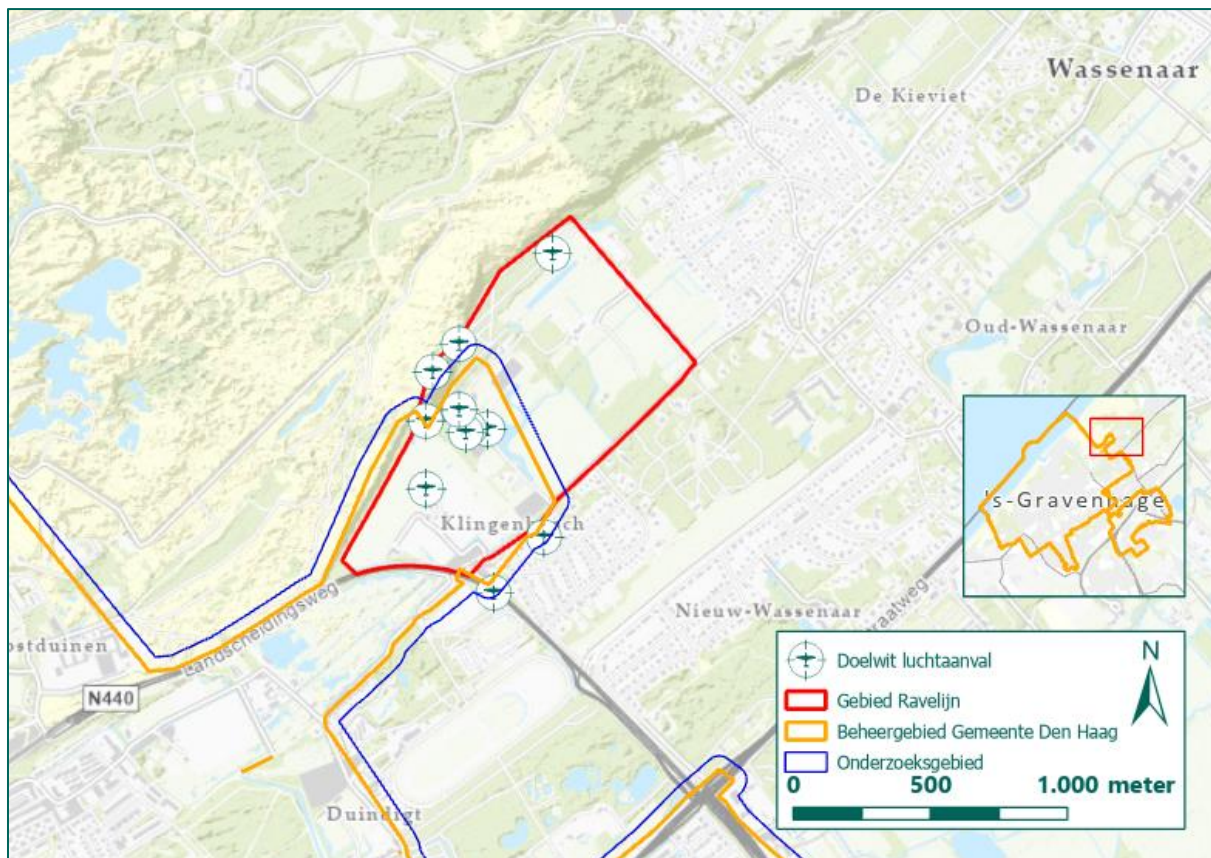
Gezien de grote hoeveelheid bombardementen wordt de tekstuele informatie allereerst in een tabel samengevat, waarna de schadelocaties worden geanalyseerd aan de hand van luchtfotoanalyse. Tot slot wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
9 maart 1945	9.25 uur. 4 Spitfires, 453 Sq. 9.000-3.000 voet, noordoost-zuidwest. Twee bommen op richtpunt, twee schoten over richting zuid op de spoorlijn. Overige bommen in het doelgebied.	Huize Voorlinden wordt getroffen door geallieerde bommenwerpers.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
	<p>11.15 uur. 8 Spitfires, 603 Sq. 16x 250 lb. and 8x 500 lb. M.C. airburst. Zuidoost-noordwest, 8.000-2.000 voet. Alle bommen op doelgebied.</p> <p>12.3 uur. 6 Spitfires, 603 Sq. 12x 250 lb. en 6x 500 lb. M.C. airburst. Zuid-noord, 9.000-4.000 voet.</p> <p>13.40 uur. 8 Spitfires, 603 Sq. 16x 250 lb. and 8x 500 lb. M.C. airburst. Zuidoost-noordwest, 8.000-2.500 voet. Alle bommen op doelgebied. Geschutsofstelling noordwesthoek van het doelgebied aangevallen met boordwapens.</p> <p>14.35 uur. 6 Spitfires, 603 Sq. 12x 250 lb. en 6x 500 lb. M.C. airburst. Zuid-noord, 9.000-4.000 voet.</p> <p>13.55-15.25 uur. 2 Spitfires, 124 Sq. 4x 250 lb. airburst. 11.000-6.000 voet, noordoost-zuidwest. Geen resultaten waargenomen door bewolking.</p>	
10 maart 1945	13.05 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 5.000-2.000 voet. Strafing. Goed resultaat.	Geen melding
12 maart 1945	<p>16.20 uur. 4 Spitfires, 124 Sq. Zuid-noord, 11.000-6.000 voet. 8x 250 lb. airburst. Bommen in het bos rond het doel. Strafing.</p> <p>17.20 uur. 4 Spitfires, 124 Squadron. 6x 250 lb. airburst. Zuid-noord, 12.000-8.000 voet. Bommen op het doel en enkele mis richting noord.</p> <p>17.10-17.30 uur. 2 Spitfires, 303 Sq. 8.000-2.000 voet. Strafing.</p>	Bommen in de tuin van perceel Emmalaan 1 en in de tuin van perceel Buurtweg 11.
13 maart 1945	<p>9.40-9.55 uur. 4 Spitfires, 303 Sq. 6.000-1.500 voet, strafing.</p> <p>11.45 uur. 3 Spitfires, 303 Sq. 9.000-3.000 voet, strafing.</p> <p>15.10-15.20 uur. 4 Spitfires, 303 Sq. 8.000-2.000 voet, strafing.</p> <p>17.50-18.00 uur. 3 Spitfires, 303 Sq. 9.000-3.000 voet, strafing.</p>	Geen melding
14 maart 1945	<p>13.30 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 8x 250 lb. airburst. Zuidoost-noordwest, 11.000-3.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p> <p>14.20 uur. 4 Spitfires, 453 Sq. Zuidwest-noordoost, 8.000-3.000 voet. 6x 250 lb. airburst. Vier bommen in doelgebied, twee bommen schoten over.</p> <p>16.25 uur: 4 Spitfires, 124 Sq. 7x 250 lb. 10.000-5.000 voet, zuidoost-noordwest. Grote explosie gevolgd door dikke wolk gele rook.</p> <p>17.00 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 8x 250 lb. airburst. 10.000-1.000 voet, zuidoost-noordwest.</p>	Bommen Stoeplaan 17.
15 maart 1945	12.35 uur. 4 Spitfires, 603 Sq. 6x 250 lb. G.P. instant fuse. 10.000-3.000 voet, zuidoost-noordwest. Zes bommen in het doelgebied.	Geen melding
17 maart 1945	16.25 uur. 2 Spitfires, 303 Sq. 9.000-2.500 voet. Strafing.	Geen melding

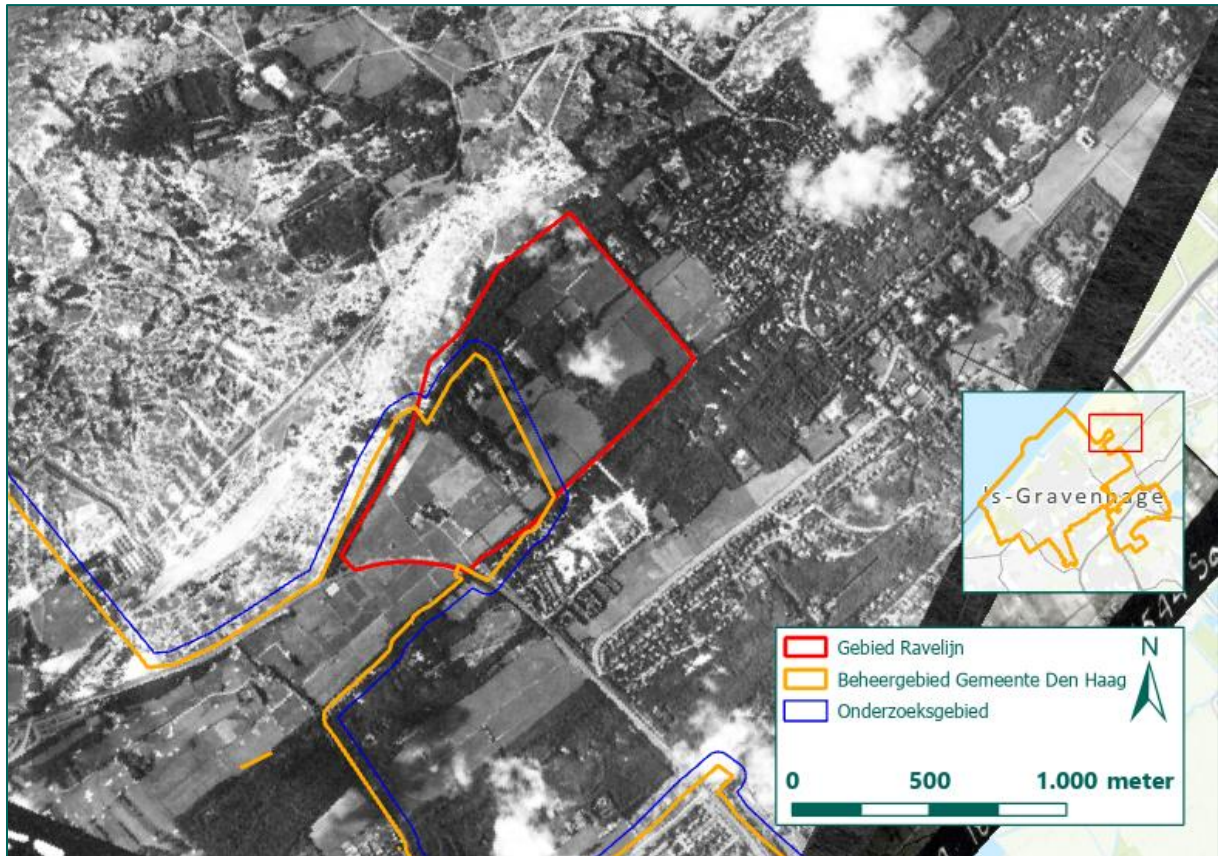
Tabel 18: Samenvatting bombardementen op Ravelijn.

In de ORB's worden tevens coördinaten gemeld. Deze coördinaten zijn de aanvaldoelen, en locaties waar volgens de piloten bommen neerkwamen. De doelwitten lagen hoofdzakelijk in de bosstrook ten westen van landhuis Voorlinden.

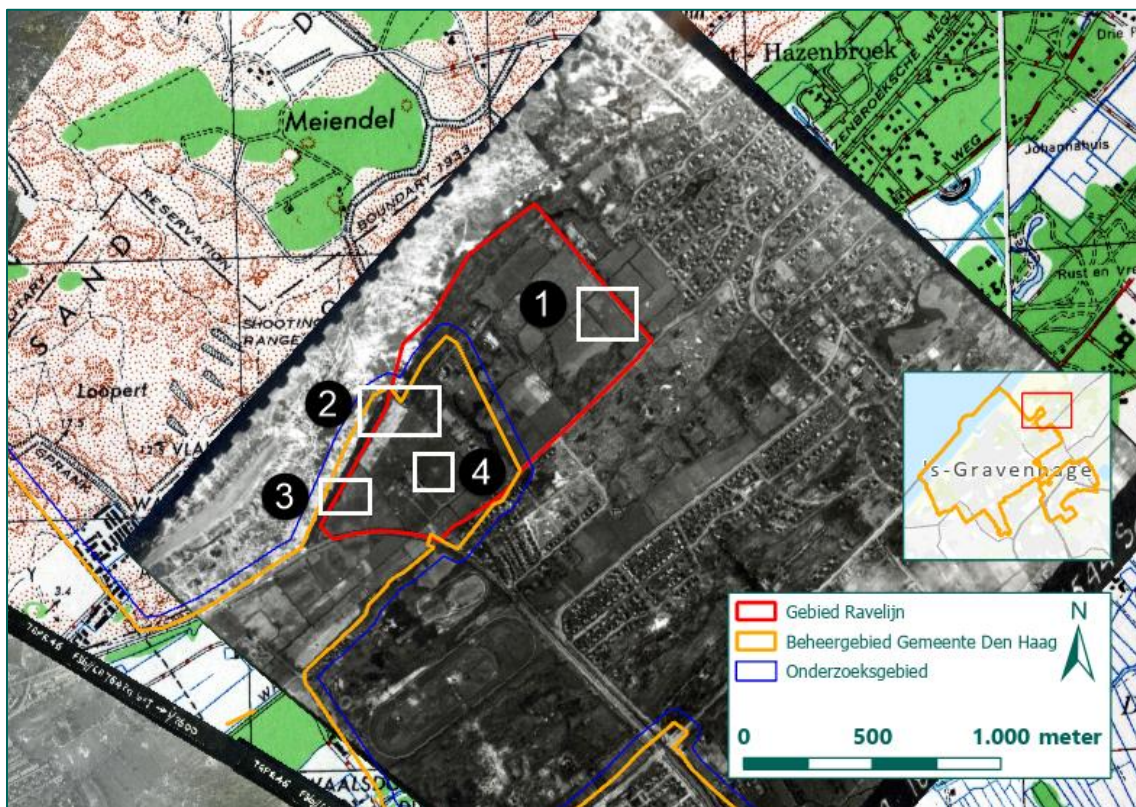

Figuur 276: Doelwitten bombardementen op basis van informatie uit de ORB's weergegeven op de geallieerde stafkaart. (Bron coördinaten: TNA, Bron ondergrond: Kadaster).

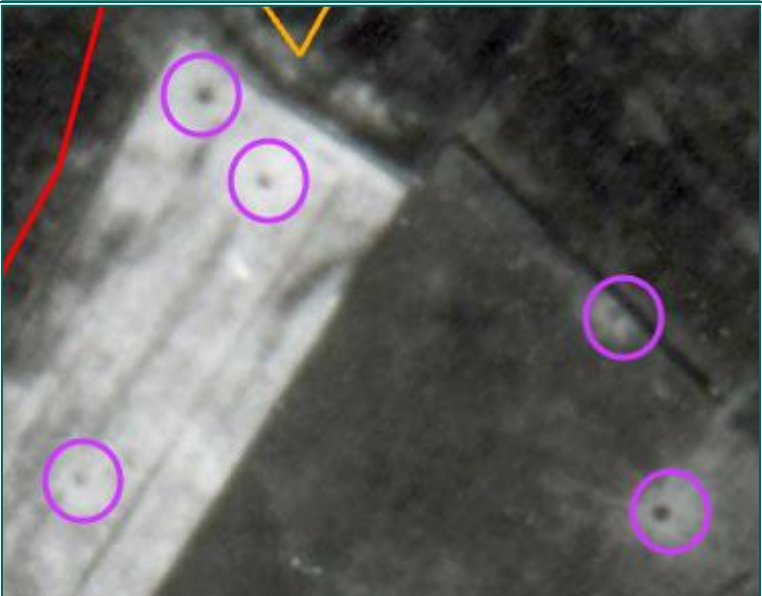
In totaal werden 129 bommen op Wassenaar Ravelijn afgeworpen. Rond landhuis Voorlinden kwamen de meeste bommen neer, hoewel de piloten meermaals melding maken van bommen die het doel misten. Het betroffen vliegtuigbommen van de kalibers 250 en 500 lb. De bommen waren hoofdzakelijk uitgerust met direct werkende ontsteking, om zo groot mogelijke schade op het maaiveld aan te richten. Omdat deze bommen direct boven het maaiveld detoneerden, is sprake van geringe bomkraters die slecht zichtbaar zijn op luchtfoto's. Door het open karakter van het terrein rond het landgoed en de kwalitatief goede luchtfoto's zijn echter wel meerdere bomkraters waarneembaar. Voor de beboste delen geldt een verminderde zichtbaarheid. Onderstaande figuren geven de luchtfoto's van vóór en na de bombardementen op de Ravelijn weer.

Figuur 277: Ravelijn op een luchtfoto d.d. 20 juli 1940, ongeveer 5 jaar voor aanvang van de bombardementen. (Bron: NCAP).

Figuur 278: Luchtfoto d.d. 18 maart 1945. Verspreid over het terrein zijn bomkraters zichtbaar. (Bron: Kadaster).

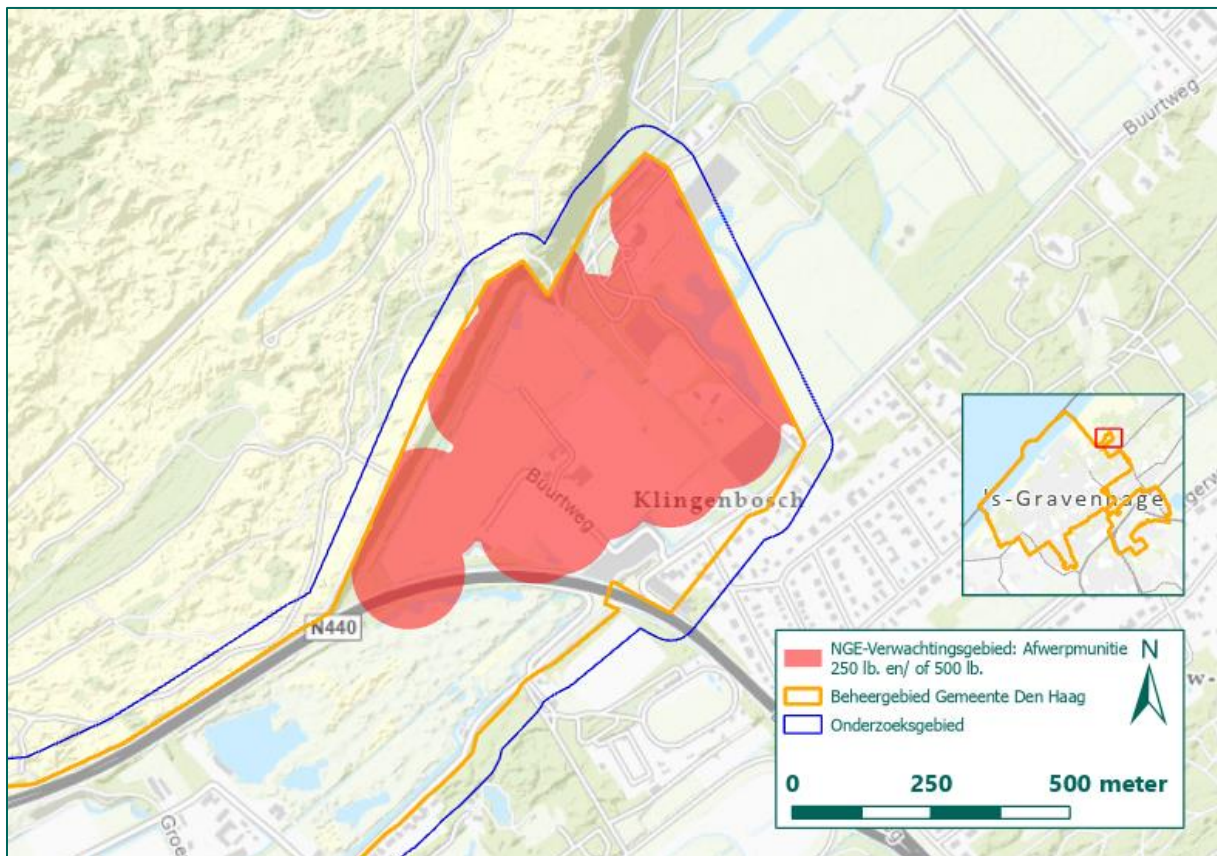
Nr.	Toelichting
1	
2	

Nr.	Toelichting
3	
4	

Zoals blijkt uit het geraadpleegde bronnenmateriaal, liggen de kraters op het terrein ver uit elkaar. Vermoedelijk hadden de piloten verschillende richtpunten rond landhuis Voorlinden (gelegen binnen de Ravelijn). Gezien de hoeveelheid gemelde kaartvierkanten ten westen landhuis Voorlinden, wordt geconcludeerd dat dit bosperceel het hoofddoel was. Gezien de hoeveelheid afgeworpen bommen en de schade binnen en nabij de Ravelijn wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Voor de bombardementen op de Ravelijn is de afbakingsmethode uit het SIVOON-handboek gehanteerd. Uit de ORB's blijkt dat toestellen ofwel 2 x 250 lb. ofwel 2 x 250 lb. en 1 x 500 lb. bij zich droegen. Het is niet mogelijk gebleken om vast te stellen welke kraters door welke toestellen veroorzaakt werden. Voor Spitfires met een bommenlast van drie bommen geldt een gemiddelde afstand van 40 meter en een marge van 47 meter. De totale afstand bedraagt hiermee 87 meter, hierbij wordt een cartografische onnauwkeurigheid van 5 meter en een ondergrondse horizontale verplaatsing van 8 meter opgeteld. Dit resulteert in een totale buffer van 100 meter. Dit NGE-Verwachtingsgebied wordt afgebakend door deze afstand te projecteren rond de grens van de bosgebieden te Ravelijn en de waargenomen kraters. Dit resulteert in een NGE-Verwachtingsgebied waarbinnen blindgangers van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. in geworpen toestand kunnen worden aangetroffen. In Figuur 279 is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven.

Uit aanvullend geraadpleegde luchtfoto's (september 1944) is gebleken dat enkele verstoringen in het duingebied in september 1944 al zichtbaar waren. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de verstoringen in het duingebied geen bomkraters zijn, waardoor deze niet zijn meegenomen in het huidige NGE-Verwachtingsgebied.

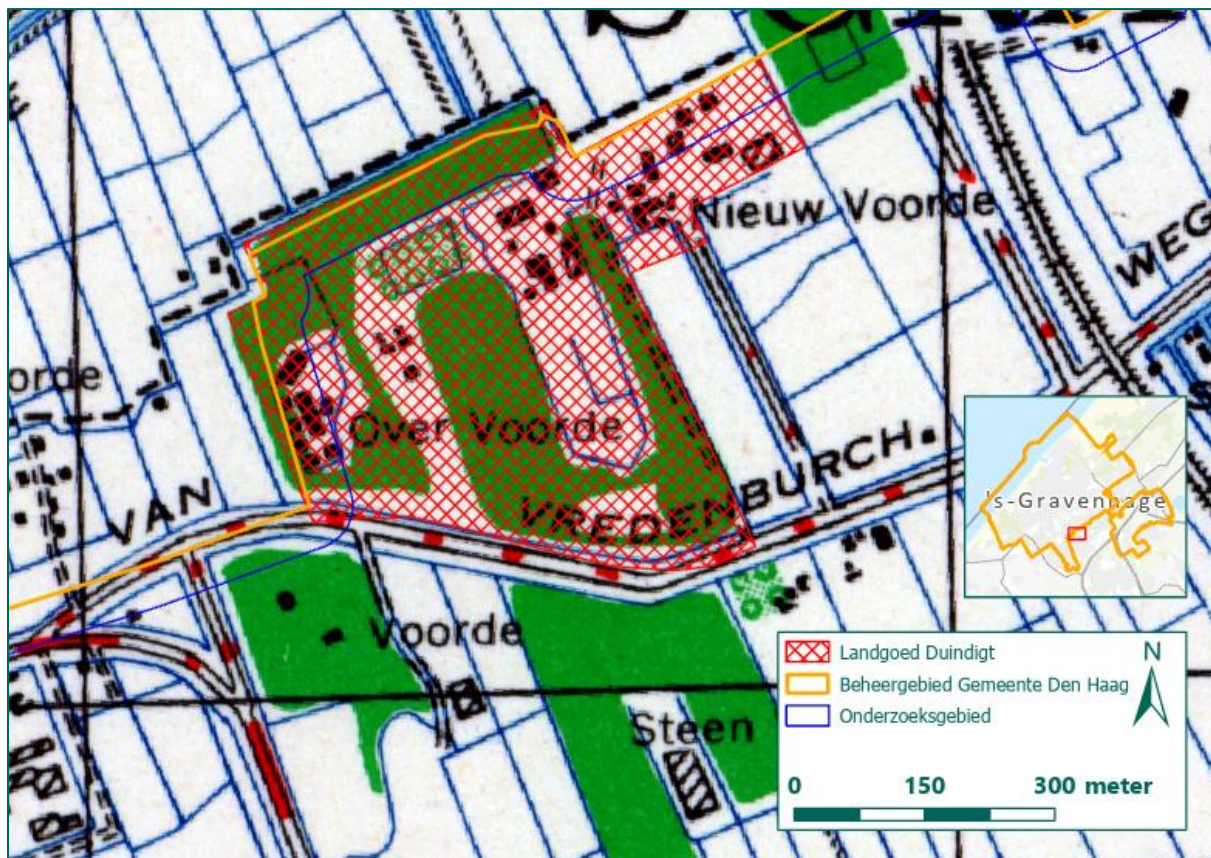
Figuur 279: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op de Ravelijn. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de bombardementen op de Ravelijn is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarbinnen NGE van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en 500 lb. in afgeworpen toestand kunnen zijn achtergebleven.

5.9 GRENSGEBIED DEN HAAG – RIJSWIJK

In mei 1944 nam een *Quartiermeisterabteilung*, een logistieke afdeling, van de Waffen-SS zijn intrek in het park Overvoorde in Rijswijk. Dat er militaire activiteiten plaatsvonden, was de geallieerden niet ontgaan. Om de dreiging van de V-wapens in te perken, werd landgoed Overvoorde doelwit voor geallieerde jachtbommenwerpers. Spitfire jachtbommenwerpers van Fighter Command voerden verschillende aanvallen uit op 'Voorde' in coördinaat qD.645883, waarmee zij het doelwit aanduiden.

Figuur 280: Landgoed Overvoorde op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

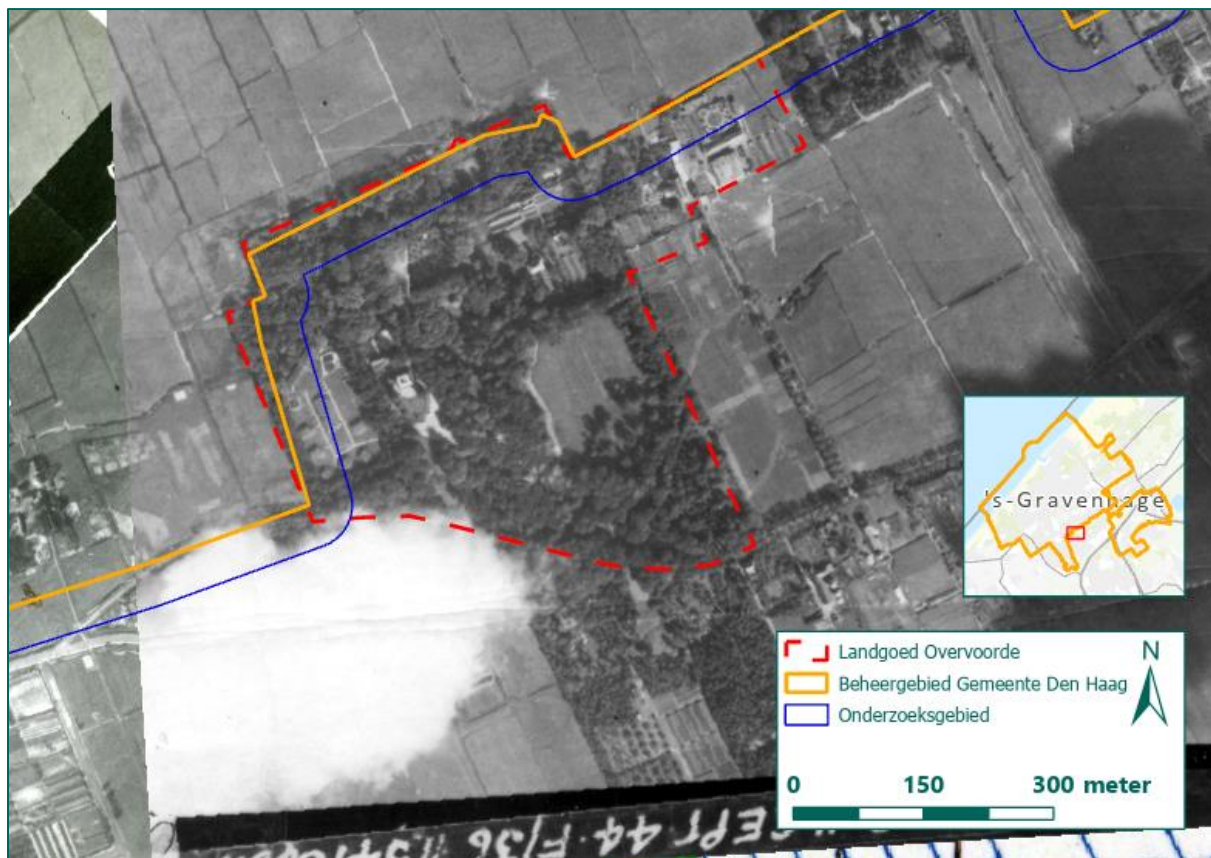
Gezien het grote aantal bombardementen en beschietingen op de landgoederen, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld van deze luchtaanvallen. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 19 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond' te geven. Informatie uit de tabel wordt gecompleteerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
29 november 1944	4 Spitfires, 453 SQ. 20 mm, KKM. Doel beschoten met boordwapens. Een gebouw met een bomvrij dak en vierkante opening in het dak werd waargenomen, evenals een 40 yds lang gebouw.	Geen melding.
30 november 1944	4 Spitfires, 453 SQ. 20 mm, KKM. Treffers waargenomen op gebouwen en bijgebouwen.	Geen melding.
4 december 1944	4 Spitfires, 303 SQ, 10.30-12.35 uur. 20 mm, KKM. Duikvlucht van 4.000 naar 1.000 voet. Geen resultaten waargenomen.	Geen melding.
11 december 1944	4 Spitfires, 229 SQ, 12.35-14.35 uur. 8 x 250 lb. G.P. Duikvlucht van 6.000 naar 4.000 voet. Alle bommen in bos van doelgebied, maar accurate observaties werden verhinderd door bewolking.	Geen melding.
	4 Spitfires, 303 SQ, 15.00-16.50 uur.	

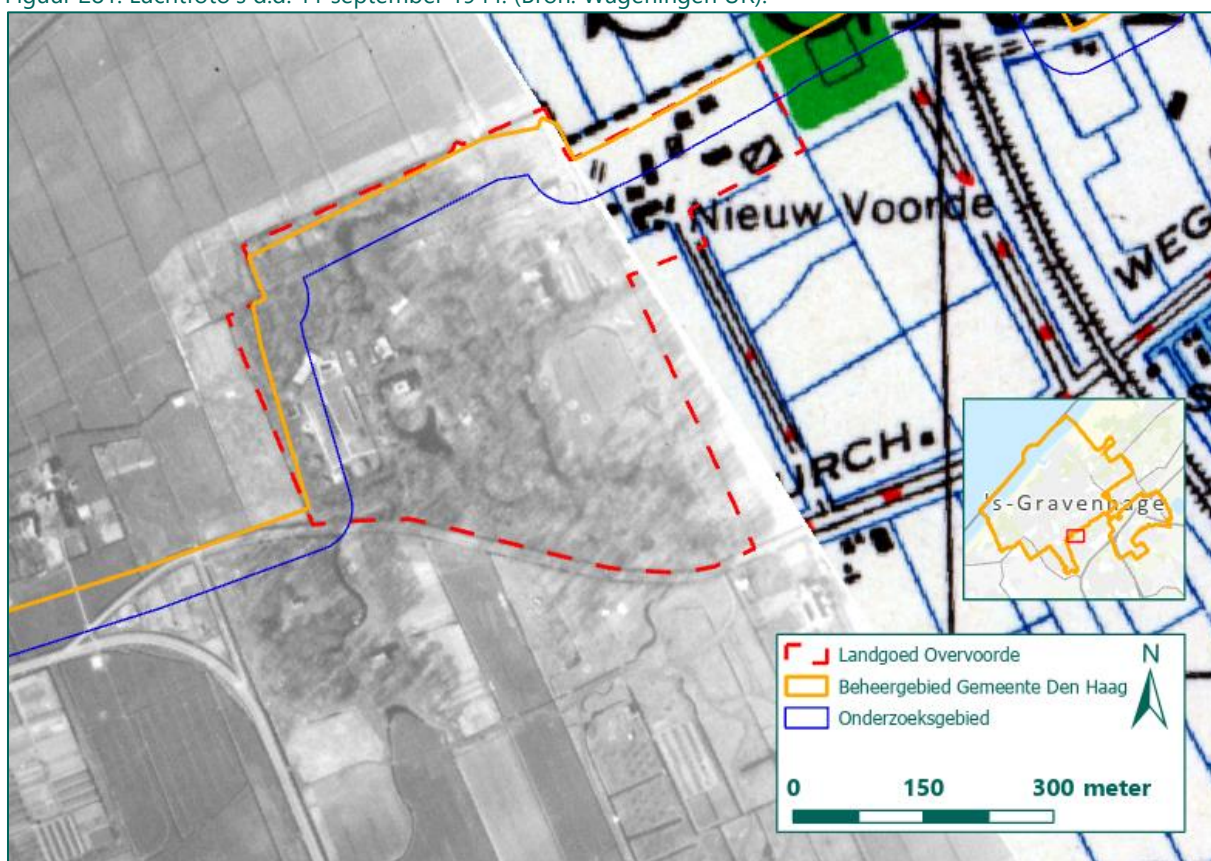
Datum	Samenvatting Fighter Command	Samenvatting vanaf de grond
18 december 1944	20 mm, KKM. Duikvlucht van 4.500 naar 2.000 voet. Geen resultaten waargenomen.	LBD. Melding bominslag landgoed Overvoorde (Rijswijk) omstreeks 15.00 uur. Glasschade in Den Haag.
	11 Spitfires, 453 SQ, 14.35 uur. 22 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. Aanval om 15.40 uur. Duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet. Achttien bommen in doelgebied, waarvan twee op pin point. Overige bommen: twee op een fabriek richting het oosten en twee in een veld ten zuiden van de fabriek. Doel door elf Spitfires beschoten met boordwapens.	
24 december 1944	8 Spitfires, 602 SQ, 13.55 uur. 20 mm, KKM. Duikvlucht van 5.000 naar 2.000 voet. Geen resultaten waargenomen.	Geen melding.
4 januari 1945	4 Spitfires, 229 SQ, 13.25 uur. 8 x 250 lb. Duikvlucht van 10.000 naar 3.500 voet. Alle bommen in doelgebied.	Geen melding.
5 januari 1945	4 Spitfires, 602 SQ, 14.15 uur. 8 x 250 lb. Duikvlucht van 8.000 naar 2.000 voet. Twee bommen op pin point gebouwen en twee op de spoorlijn net ten zuiden van de weg nabij Loosduinen. Overige resultaten niet waargenomen.	Geen melding.
19 januari 1945	4 Spitfires, 603 SQ, 12.00 uur. 8 x 250 lb. M.C. Doel gebombardeerd en beschoten in duikvlucht van 10.000 naar 4.000 voet. Vier bommen in doelgebied.	Geen melding.
6 februari 1945	3 Spitfires, 453 SQ, 12.25 uur. 6 x 250 lb. M.C. Duikvlucht van 8.000 naar 3.000 voet. Twee bommen op pin point, twee andere 150 yds en nog twee 200 yds ten noordwesten van het doel neergekomen.	Geen melding.
10 februari 1945	3 Spitfires, 303 SQ, 14.45-15.05 uur. 20 mm, KKM. Duikvlucht van 6.000 naar 2.000 voet. Inslagen van boordkanonnen en -mitrailleurs waargenomen in bebost gebied.	Geen melding.
14 februari 1945	3 Spitfires, 602 SQ, 15.30 uur. 6 x 250 lb. Duikvlucht van 7.000 naar 2.500 voet. Twee bommen in noordwestelijk deel van het doelgebied, terwijl de vier andere bommen op de spoorlijn ten noordoosten van het doel waren gericht. Een grote groene flits volgde na het exploderen van de bommen.	LBD. Melding van bombardement in Rijswijk omstreeks 16.30 uur, waardoor schade was ontstaan in Den Haag. Geen blindgangers aangetroffen op Haags grondgebied.

Tabel 19: Overzicht luchtaanvallen op Voorde.

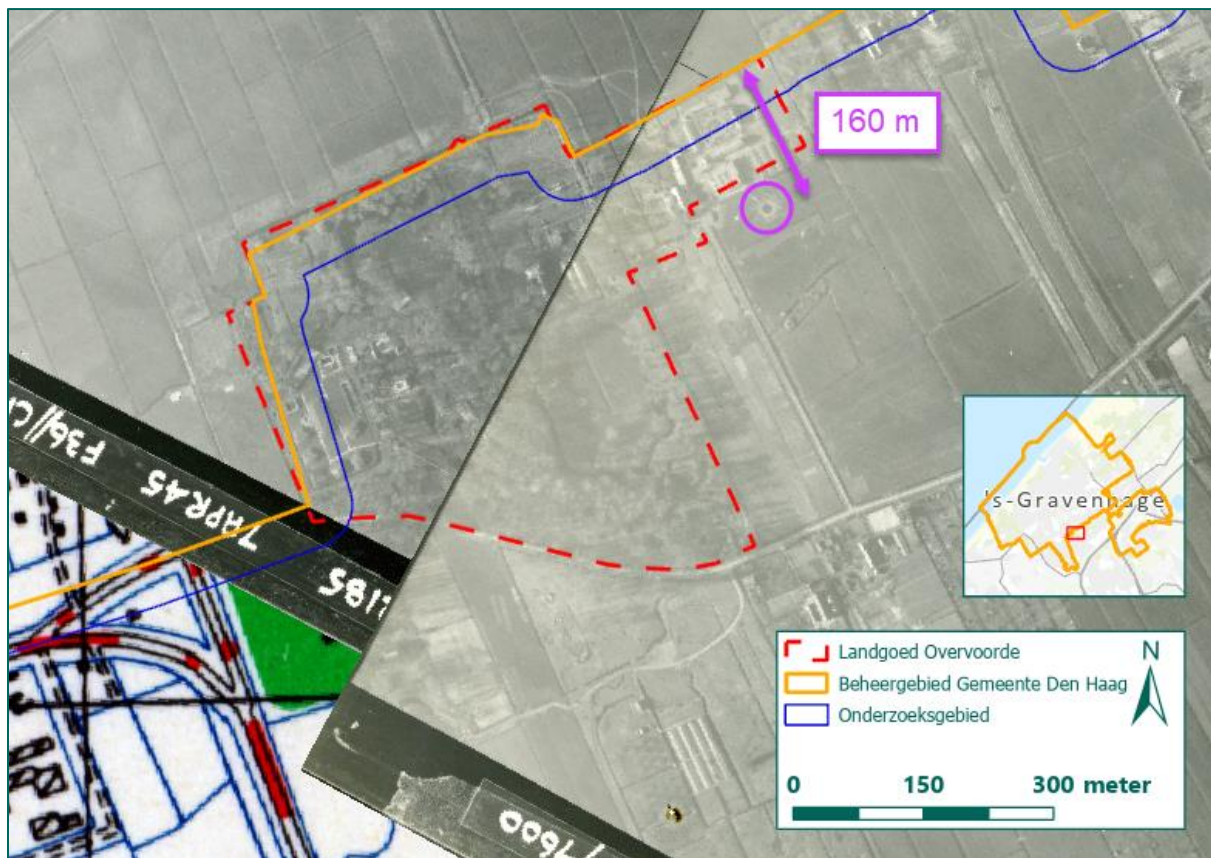
Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat op Overvoorde tussen 29 november 1944 en 14 februari 1945 meerdere bombardementen en beschietingen hebben plaatsgevonden. Zo'n 66 bommen van de kalibers 250 en 500 lb. zijn op het gebied afgeworpen. Op de luchtfoto's zijn sporen van bomschade zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór, tijdens en na de bombardementen.

Figuur 281: Luchtfoto's d.d. 11 september 1944. (Bron: Wageningen UR).

Figuur 282: Luchtfoto d.d. 18 maart 1945. (Bron: Kadaster).

Figuur 283: Luchtfoto's d.d. 7 april 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

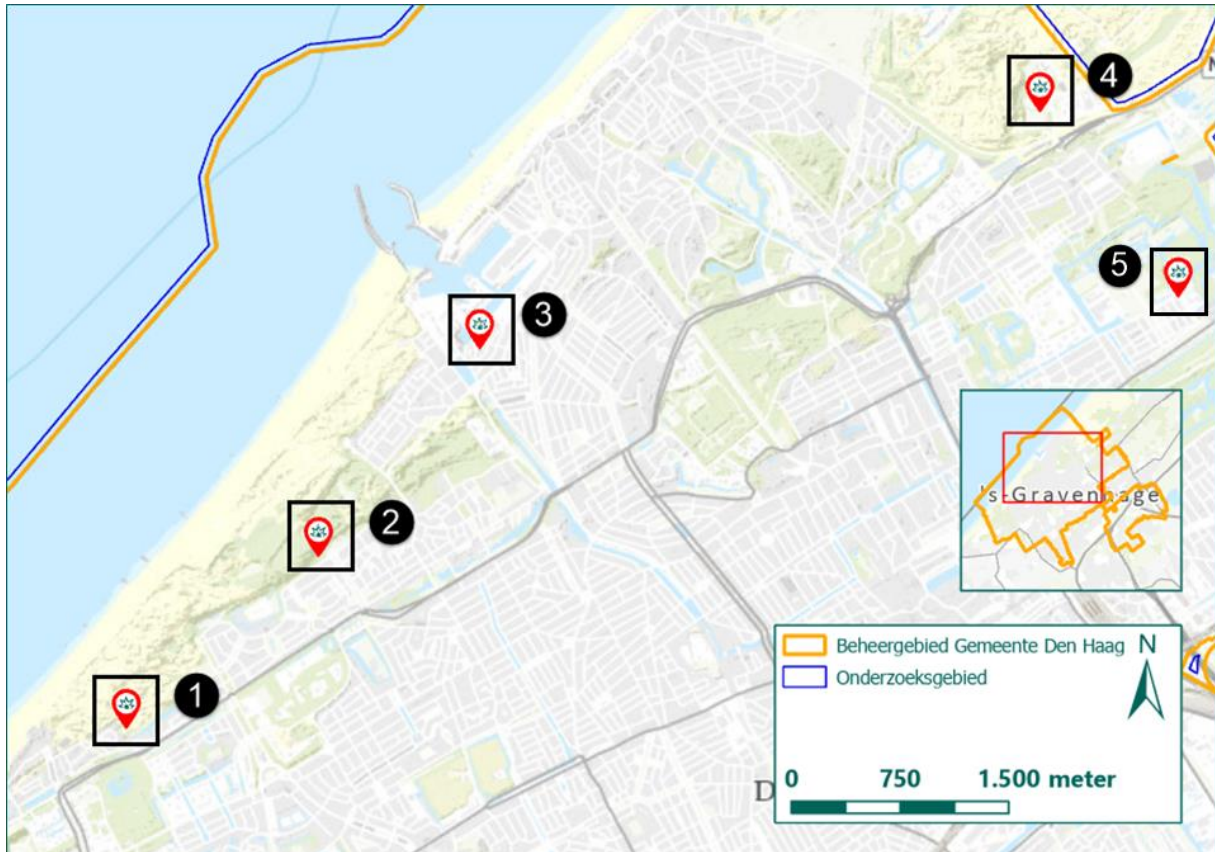
Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo was het gebied bebost, waardoor kraters onder het bladerdak op luchtfoto's onzichtbaar zijn. Daarnaast bevonden er zich enkele waterpartijen waarin kraters niet zichtbaar zijn. Ten noorden van de grens met Den Haag lagen er tijdens de Tweede Wereldoorlog alleen weilanden, waarop kraters wel duidelijk te zien zijn. Uit de analyse van verschillende luchtfoto's zijn op het grondgebied van Den Haag geen kraters waargenomen. De dichtstbijzijnde krater is gelegen op 160 meter van de gemeentegrens. Om die reden wordt binnen de gemeente Den Haag geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

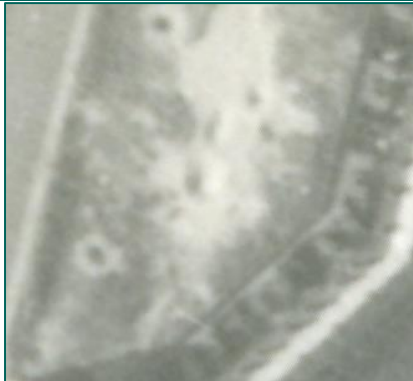
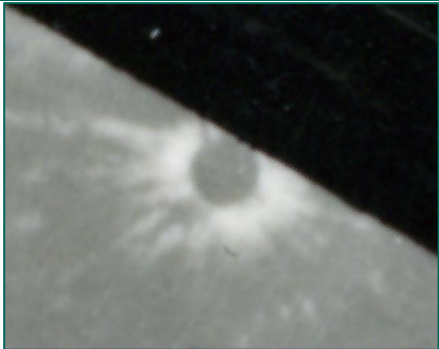
Naar aanleiding van de bombardementen en beschietingen op Overvoorde in Rijswijk, wordt ter plaatse van de gemeente Den Haag geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

5.10 OP LUCHTFOTO'S WAARGENOMEN (SOLITAIRE) KRATERS

Binnen het beheergebied van de gemeente Den Haag zijn op verschillende luchtfoto's gedurende de oorlog bomkraters waargenomen die niet te koppelen zijn eerder behandelde bombardementen of noodafwerpen. Hierdoor is het niet bekend of er ter plaatse van deze kraters meerdere bommen zijn afgeworpen of wat het kaliber van die bommen betrof. Op enkele locaties zijn een aantal solitaire krater zichtbaar. Deze bomkraters kunnen niet direct worden gerelateerd aan meldingen uit het bronmateriaal. Onderstaand zijn deze locaties van op luchtfoto waargenomen bomkraters weergegeven.

Figuur 284: Op Luchtfoto waargenomen bomkrates die niet gerelateerd kunnen worden aan de reeds behandelde oorlogshandelingen.

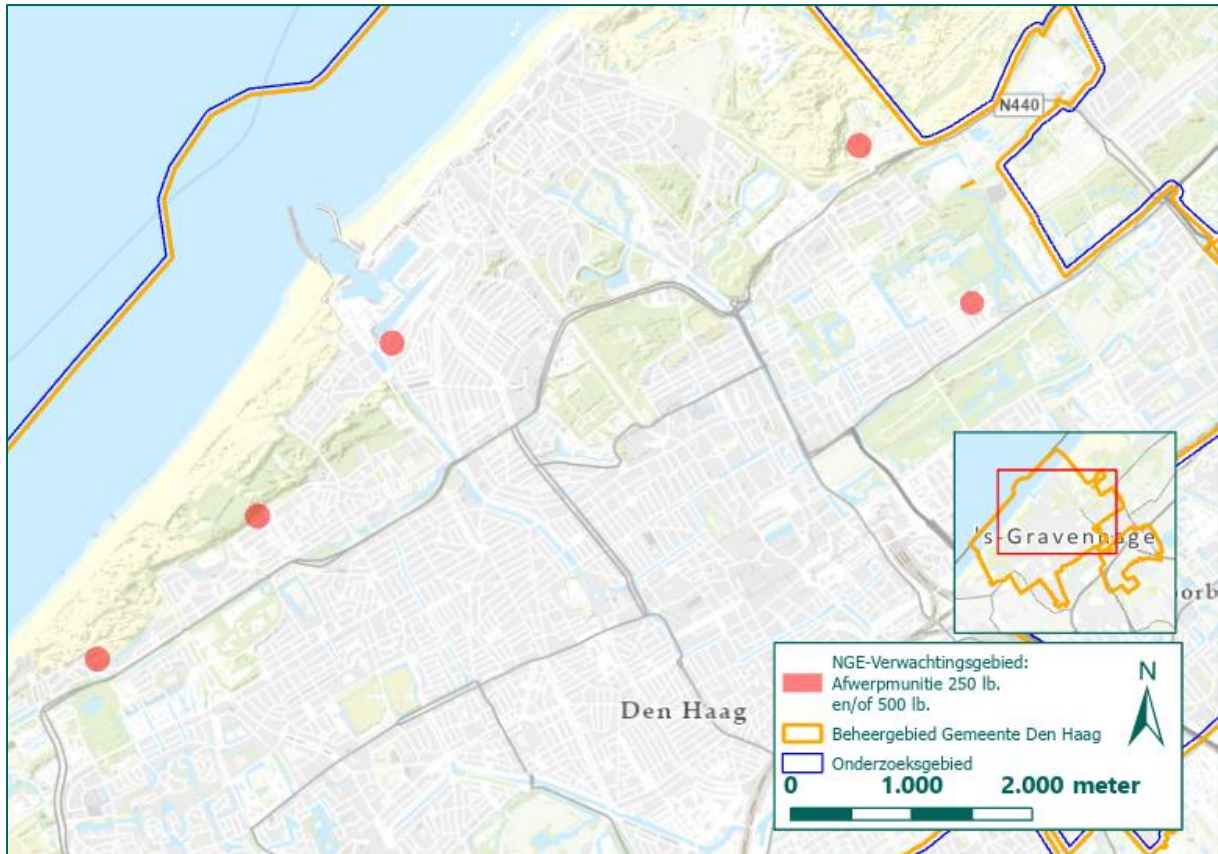
Nr.	Toelichting	Nr.	Toelichting
1		3	
2		4	

Nr.	Toelichting	Nr.	Toelichting
5			

Conform het SIVOON-Handboek dient geen NGE-Verwachtingsgebied te worden afgebakend rondom een solitaire krater als, na bestudering van alle gestelde bronnen, niet te verklaren is door een specifieke oorlogshandeling of met gebeurtenissen in de omgeving zoals luchtaanvallen op spoorwegen, vliegvelden of militaire infrastructuur hoe de bomkrater is ontstaan. Aangezien Den Haag en omgeving in de periode 1944 en 1945 het doelwit waren van vele geallieerde bombardementen die verband hielden met het uitschakelen van militaire infrastructuur en spoorwegen, zijn de waargenomen bomkraters hieraan te relateren. Conform het SIVOON-Handboek dient daarom wel afgebakend te worden aangezien er indicaties zijn dat mogelijk blindgangers kunnen zijn achtergebleven.

Om te bepalen waar eventuele blindgangers kunnen liggen in verhouding met de waargenomen kraters is gebruik gemaakt van een recent onderzoek naar de effectiviteit van bombardementen die zijn uitgevoerd door Typhoon en Spitfire jachtbommenwerpers.⁵⁶ In een *worst-case* scenario, waarbij mogelijk drie bommen zijn afgeworpen door één Spitfire toestel (Typhoon vliegtuigen konden maximaal twee bommen bij zich dragen), dient een straal te worden geprojecteerd van 87 meter rondom vastgestelde kraters. Daarnaast dient rekening gehouden te worden met de horizontale verplaatsing van de vliegtuigbom in de bodem (maximaal 8 meter) en de cartografische onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's (5 meter). Rondom de vastgestelde kraters wordt om deze reden een OO-Verwachtingsgebied geprojecteerd van 100 meter. In het onderstaande figuur zijn de NGE-Verwachtingsgebieden weergegeven naar aanleiding van solitaire kraters. Binnen het NGE-Verwachtingsgebied kunnen mogelijk NGE van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en/of 500 lb. worden aangetroffen. Er worden geen 1.000 lb. bommen binnen deze NGE-Verwachtingsgebieden verwacht, aangezien er in de periode 1944-1945 amper 1.000 lb. bommen zijn ingezet binnen de gemeente Den Haag.

⁵⁶ Sivoon, Richtlijn voor het opstellen van een deel Risico-Inventarisatie en Evaluatie Ontplofbare Oorlogsresten, 9 april 2021, Conceptversie 1.05, bijlage 3

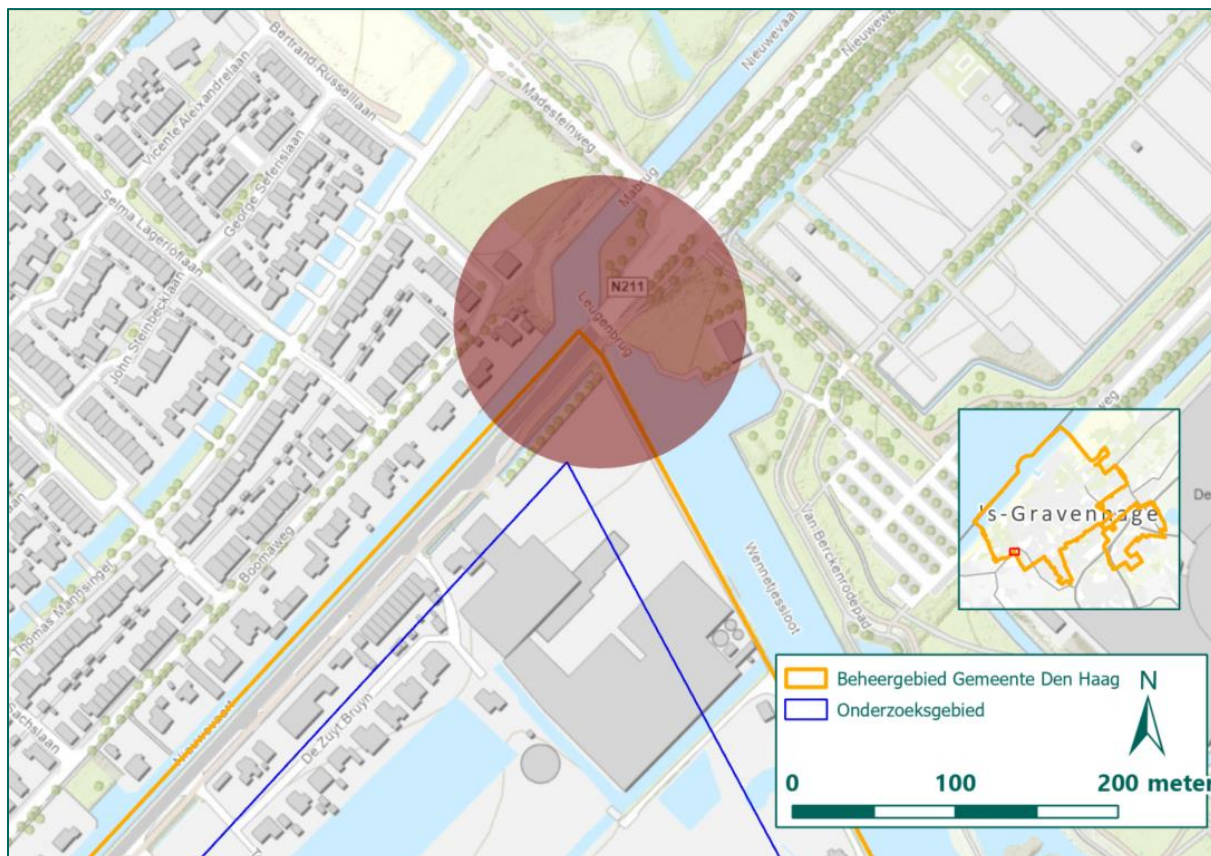
Figuur 285: Uitsnede huidige topografische kaart met daarop OO-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van solitaire bomkraters weergegeven. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de op luchtfoto's waargenomen bomkraters zijn NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend waarbinnen NGE van afwerpmunitie van de kalibers 250 lb. en/of 500 lb. kunnen zijn achtergebleven.

5.11 EERDER ONDERZOEK NIEUWEWEG-LEUGENBRUG

In 2013 heeft de firma Saricon een vooronderzoek (13SO94-VO-01, 23 juli 2013) uitgevoerd naar de locatie van de Leugenbrug in Den Haag, nabij de gemeentegrens met Westland (zie ook bijlage 12). In het onderzoek is geconcludeerd dat het gehele onderzoeksgebied van de Leugenbrug, zie Figuur 286, verdacht is op afwerpmunitie met de kalibers 250 en/of 500 lb. Het is gebleken dat de nabijgelegen boerderij werd beschadigd bij bombardementen op 8 november 1944 en 14 februari 1945.

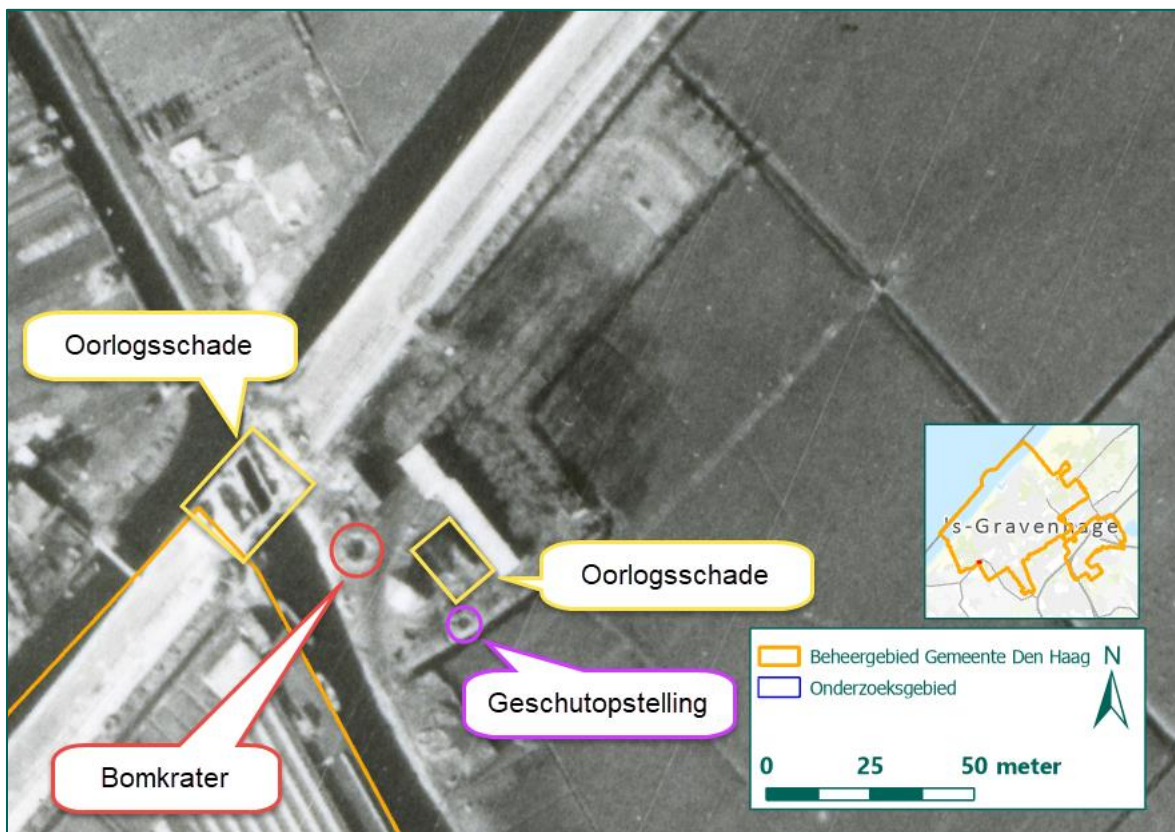

Figuur 286: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van bombardement bij Leugenbrug. (Bron: Saricon, kenmerk 13SO94-VO-01, 23 juli 2013).

Voor het huidige onderzoek (NGE-Verwachtingskaart gemeente Den Haag – versie 6.0) is een aanvullende luchtfoto-analyse uitgevoerd om vast te stellen waar bij dit bombardement bommen terecht zijn gekomen. Uit deze nadere analyse kan worden opgemaakt dat één krater duidelijk zichtbaar is (met rood aangeduid), tevens is te zien dat zowel aan een gebouw, als op de brug oorlogsschade is aangericht (met geel aangeduid). Deze oorlogsschade wordt gerelateerd aan de plaatsgevonden bombardementen. Ook is een geschutopstelling waargenomen (met paars aangeduid), deze wordt nader geanalyseerd in hoofdstuk 9.

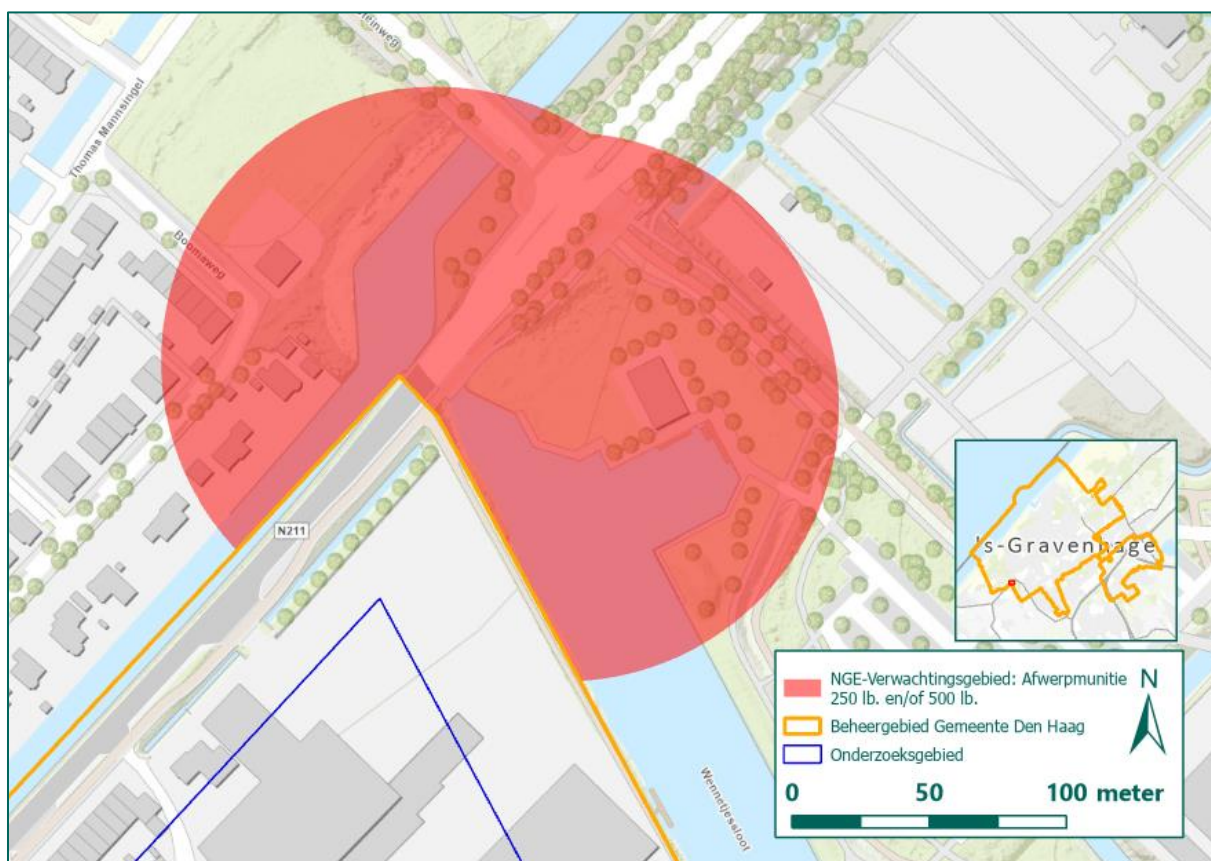

Figuur 287: Luchtfoto van de omgeving Leugenbrug d.d. 13 september 1944 (Bron luchtfoto: Haagse Beeldbank).

Figuur 288: luchtfoto van de omgeving Leugenbrug d.d. 9 april 1945 (Bron luchtfoto: Haagse Beeldbank).

De aanvullende analyse die REASeuro heeft uitgevoerd bevestigd de bevindingen van Saricon. Om tot een NGE-Verwachtingsgebied te komen gebruikt REASeuro anno 2023 het SIVOON-handboek. Omdat niet duidelijk is welke type toestellen de bombardementen op 8 november 1944 en 14 februari 1945 hebben uitgevoerd, kan niet gespecificeerd worden welke bommenlast te (jacht)bommenwerpers bij zich droegen. Er wordt derhalve van een *worst-case scenario* uitgegaan (zie ook paragraaf 5.10). Hierbij wordt 100 meter rond de waargenomen bomkrater geprojecteerd. De 100 meter wordt ook geprojecteerd rondom de locaties waar oorlogsschade is waargenomen. Het NGE-Verwachtingsgebied ter plaatse van Den Haag is weergegeven in Figuur 289.

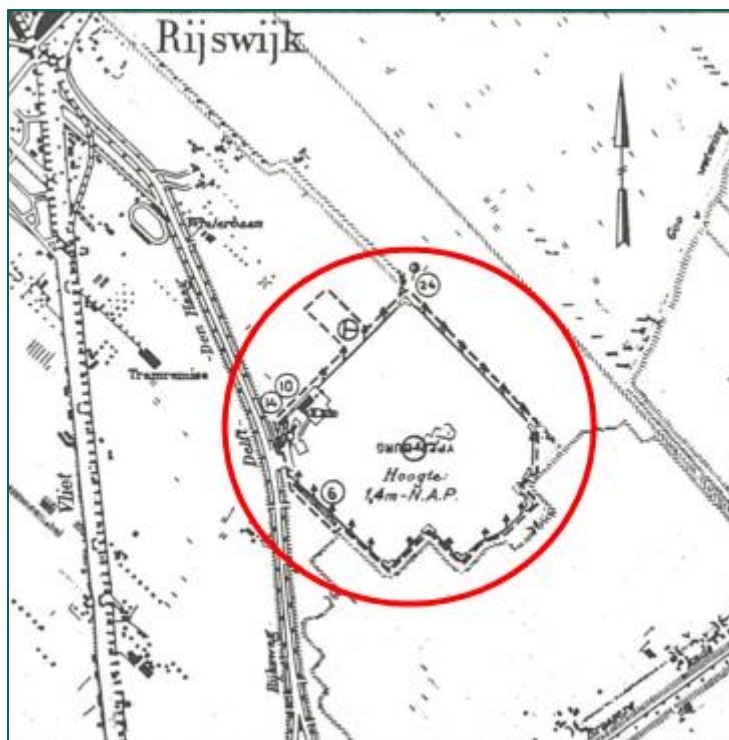
Figuur 289: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van bombardement bij Leugenbrug.

Conclusie

Naar aanleiding van bombardementen waarbij bommen nabij de Leugenbrug zijn neergekomen, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het gebied kan afwerpmunitie van het kaliber 250 en/of 500 lb. zijn achtergebleven.

6 BEOORDELING EN EVALUATIE VLEGVELD YPENBURG

Op 29 augustus 1936 werd vliegveld Ypenburg plechtig geopend. Het vliegveld was aangelegd in de Nieuwe Broekpolder, nabij de bebouwde kom van Rijswijk en de autoweg Den Haag – Rotterdam. Tot in 1939 was Ypenburg een burgervliegveld. In dat jaar werd het vliegveld gevorderd voor militair gebruik. Figuur 290 geeft vliegveld Ypenburg weer. In dit hoofdstuk worden de relevante oorlogshandelingen met betrekking tot vliegveld Ypenburg beoordeeld en geëvalueerd.

Figuur 290: Vliegveld Ypenburg. (Bron: bijlage 3, KAM, pag. 7).

6.1 MOBILISATIE EN DUITSE INVAL (28 AUGUSTUS 1939 – 14 MEI 1940)⁵⁷

Op 28 en 29 augustus 1939 kondigde Nederland de algemene mobilisatie af. In het kader van de mobilisatie werd vliegveld Ypenburg gevorderd en werd de IIe Verkenningsgroep van het 2^e Luchtvaartregiment op het vliegveld gevestigd. Aan de vooravond van de Duitse inval beschikte de eenheid over negen Fokker C.V's en zeven Koolhoven FK-51's, beide types waren tweedekker verkenningstoestellen. Daarnaast bevonden zich op het vliegveld de 1^e en 3^e Afdeling van de Jachtgroep Veldleger, die respectievelijk waren uitgerust met negen Fokker D.XXI-jachtvliegtuigen en twaalf Douglas 8A-3N-'slagvliegtuigen'. Beide eenheden hadden tot taak het Veldleger luchtsteun te verlenen. De grondverdediging van Ypenburg was toegewezen aan het 3^e Bataljon Grenadiers.

In de vroege ochtend van 10 mei 1940 stonden de Fokker D.XXI en Douglas 8A-3N toestellen startklaar wanneer Duitse vliegtuigen boven Den Haag verschenen. Acht Fokker D.XXI's en elf Douglas 8A's konden nog opstijgen en raakten in gevecht met Duitse vliegtuigen. In een uur tijd ging de hele 3e Afdeling verloren. Van de 1e Afdeling overleefde één Fokker D.XXI de eerste oorlogsdag. Tijdens de luchtgevechten werd Ypenburg gebombardeerd door de *Luftwaffe* en kwamen in de omgeving Duitse parachutisten neer. Golven Duitse transporttoestellen met luchtlandingstroepen trachtten te landen op Ypenburg. De parachutisten en luchtlandingstroepen gingen het gevecht aan met de

⁵⁷ Informatie afkomstig uit literatuur (bijlage 3).

Nederlandse troepen. Deze grondgevechten en artilleriebeschietingen op 10 mei 1940, evenals de Nederlandse stellingen worden beoordeeld en geëvalueerd in hoofdstuk 3. De vliegtuigcrashes naar aanleiding van de Duitse luchtlandingen komen aan bod in hoofdstuk 8.

Aanvankelijk moesten de Nederlandse verdedigers het vliegveld grotendeels prijsgeven, maar in de middag heroverden Nederlandse eenheden het vliegveld. Tijdens deze gevechten werd het vliegveld gebombardeerd door Britse Blenheim bommenwerpers van 40 Squadron. De toestellen konden niet meer tijdig worden herroepen. Op 11 mei 1940 bestookten Britse Hurricane jachtvliegtuigen het vliegveld met hun boordwapens. Tot en met de capitulatie bleef het vliegveld in Nederlandse handen.

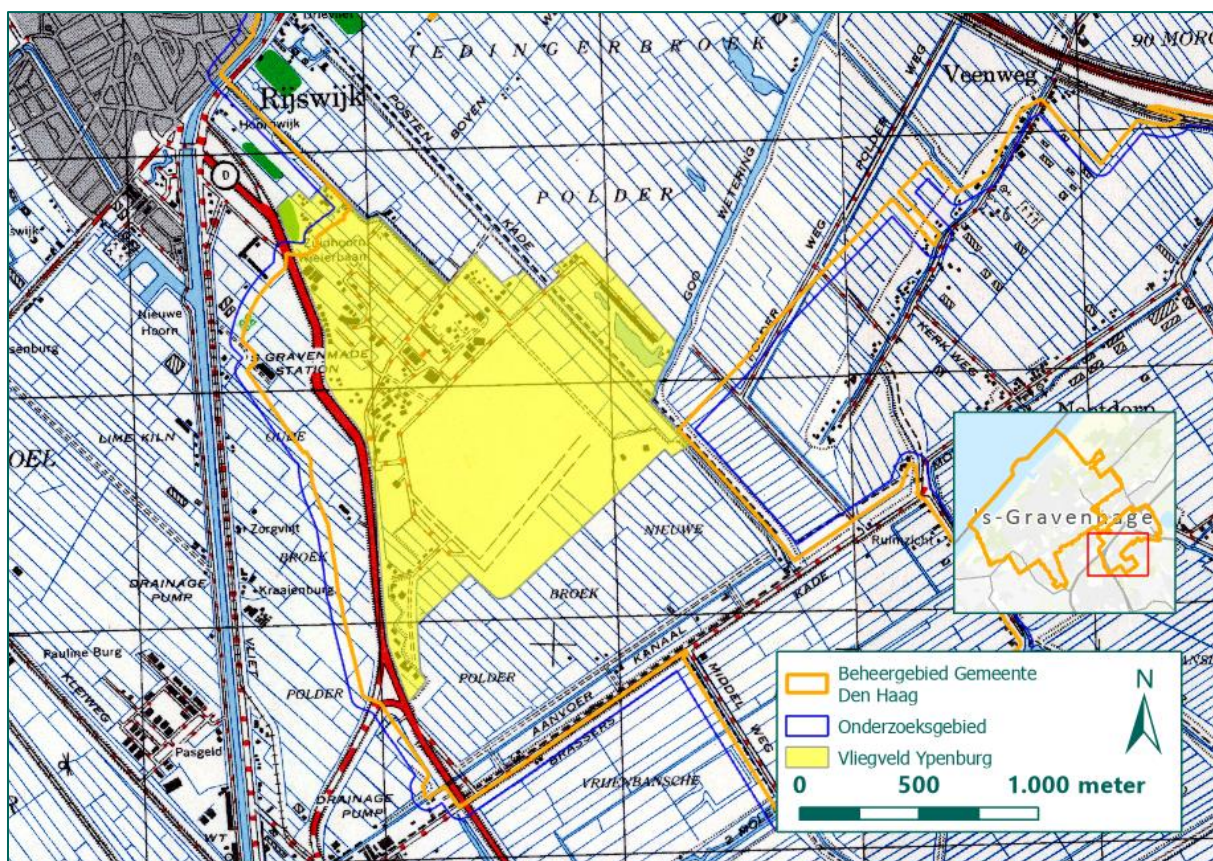

Figuur 291: Het door gevechten gehavende vliegveld. (Bron: bijlage 3, KAM, pag. 16).

6.2 DUITSE BEZETTING

Na de Nederlandse capitulatie werd het vliegveld hersteld en in gebruik genomen door de Luftwaffe. In 1941 breidde het terrein verder uit tot de spoorlijn Den Haag-Gouda, zie Figuur 292. Er kwam een 800 meter lange startbaan, die van het noordoosten naar het zuidwesten liep. Daarnaast werd nog een reeks opstelplaatsen aangelegd aan de rand van het start- en landingsterrein langs de Rijksweg Den Haag-Utrecht en bij Nootdorp.

Vanwege de ligging bij de Hofstad, waar enkele hoge Duitse instanties, zoals het Rijkscommissariaat en de Wehrmachtbefehlhaber, gevestigd waren, kwam het zwaartepunt van het vliegveld op het vervoer van personen, post en goederen te liggen. Ypenburg heeft nauwelijks dienst gedaan als basis voor gevechtsvliegtuigen. Enkel van medio januari 1941 tot 10 februari 1941, een periode van circa drie weken, waren een aantal Messerschmitt Bf-109 jachtvliegtuigen van de II./JG 52 gestationeerd.

Figuur 292: Vliegveld Ypenburg (geel). (Bron: bijlage 3, GRI, pag. 328. Bron ondergrond: Kadaster).

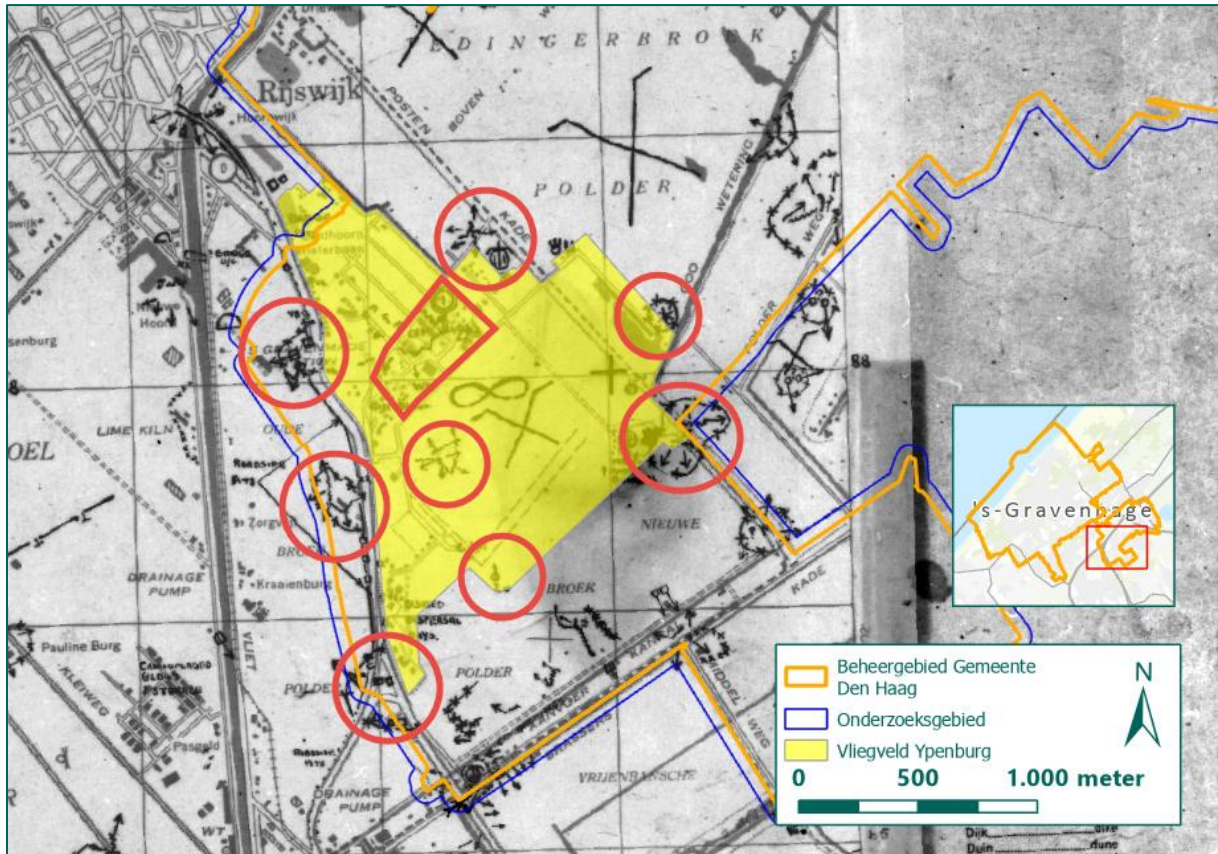
Al vanaf mei 1940 is vliegveld Ypenburg het doelwit van geallieerde bommenwerpers. De bombardementen op Ypenburg komen aan bod in paragraaf 6.5. Omdat Ypenburg geen grote militaire rol speelde, beperkte de Royal Air Force zich vanaf medio 1941 tot verkenningsvluchten. Begin 1943 werd geconcludeerd dat het vliegveld permanent onbruikbaar was gemaakt. Ook de luchtafweer en de zoeklichten waren verdwenen.

6.3 DUITSE STELLINGEN

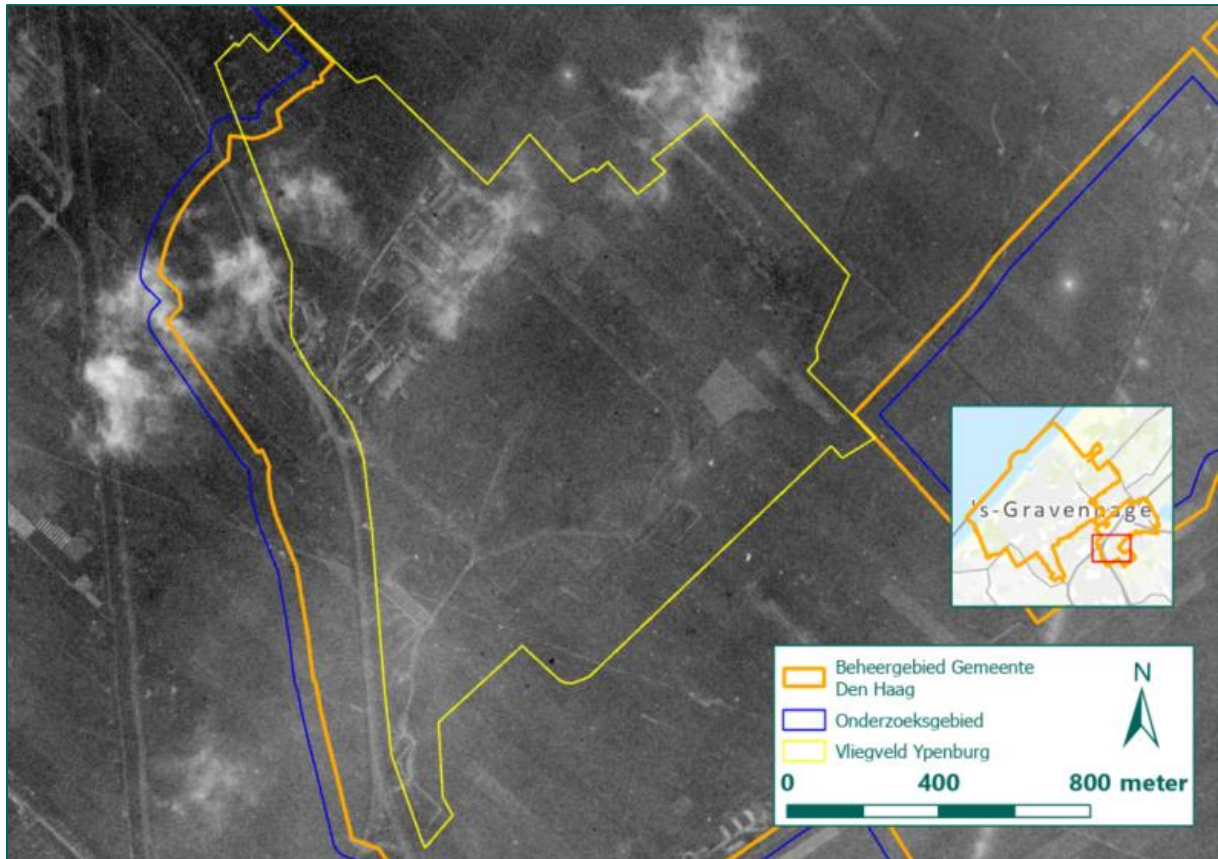
Vliegveld Ypenburg was een militair terrein dat verdedigd moest kunnen worden. Ter bescherming tegen vijandelijke luchtaanvallen werden rondom Ypenburg enkele batterijen luchtafweer opgesteld, onder andere op enkele torens aan weerszijden van de weg naar Delft. Dit betrof voornamelijk lichte luchtafweer, zoals luchtdoelmitrailleurs.

In Figuur 293 is een uitsnede van de defence overprint weergegeven. Op de overprint is te zien dat langs de grenzen van het vliegveld verschillende wapenopstellingen, een zoeklicht, licht luchtdoelgeschut en prikkeldraadversperringen hebben gestaan. Op het vliegveld zelf stonden volgens de defence overprint ook enkele wapenopstellingen.

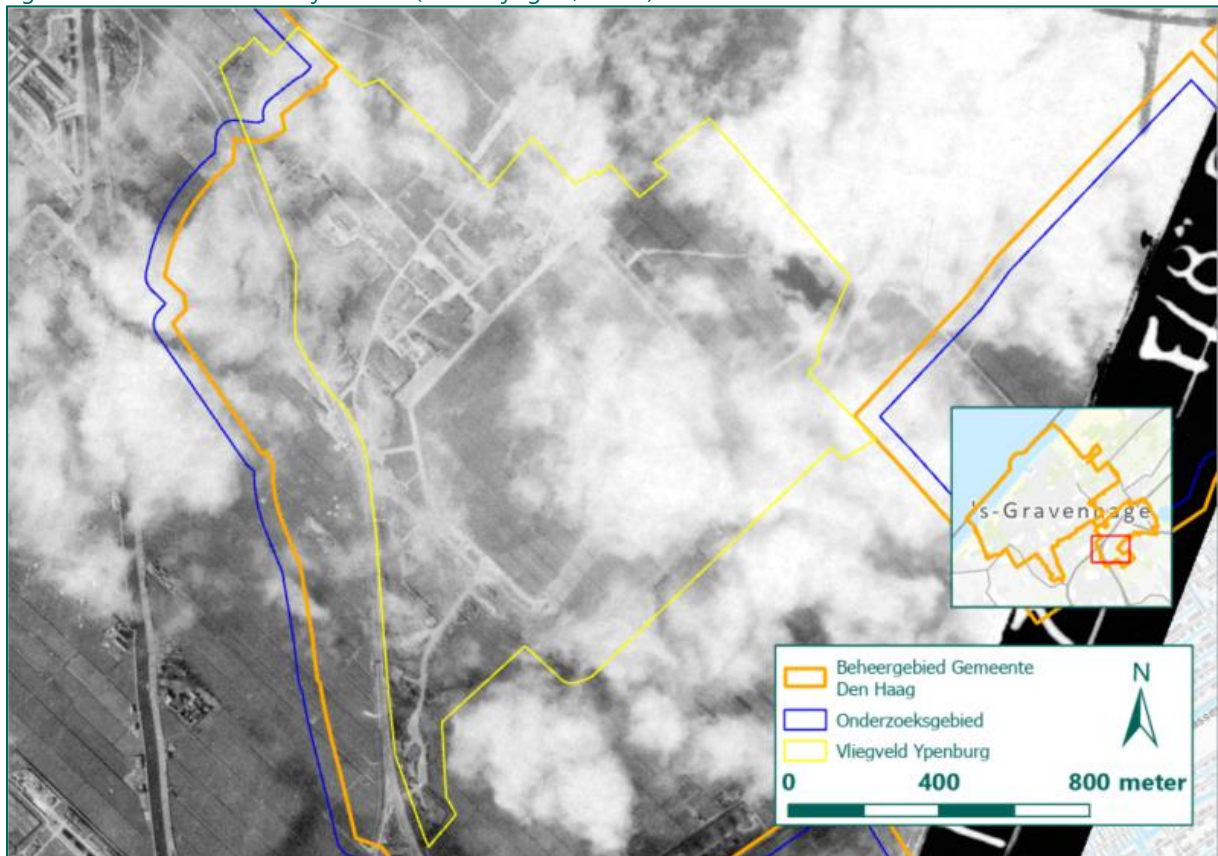
Ook op luchtfoto's kunnen stellingen worden waargenomen. Om de stellingen in kaart te brengen zijn luchtfoto's van verschillende data geraadpleegd (zie bijlage 5). De luchtfoto's van 26 juli 1940 en 7 april 1941 zijn van onvoldoende kwaliteit om stellingen waar te nemen. De luchtfoto's van 7 april 1945 zijn van goede kwaliteit en dekken het gehele vliegveld, zie Figuur 296. Ondanks het feit dat het vliegveld begin 1943 nauwelijks enige militaire betekenis meer had, zijn de stellingen nog goed zichtbaar op de luchtfoto's van ca. anderhalf jaar later. Dit wordt getoond in Figuur 297.

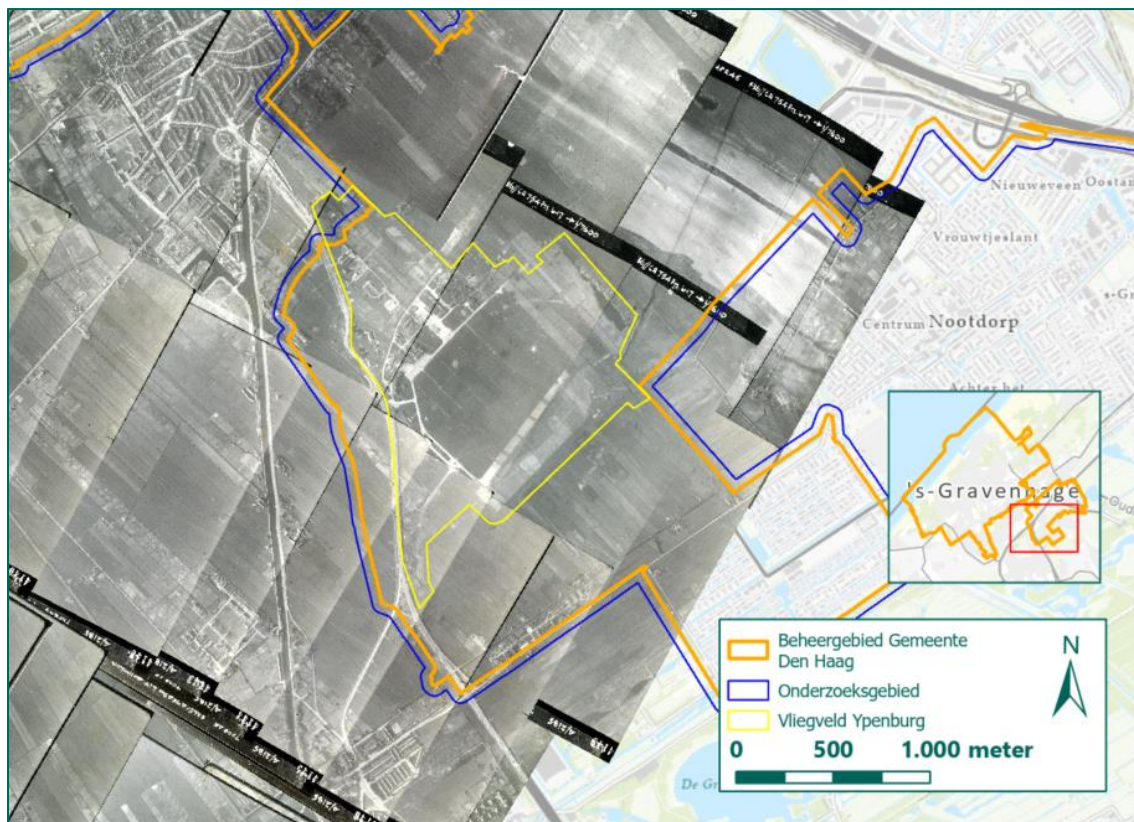
Figuur 293: Duitse stellingen op en om vliegveld Ypenburg op de defence overprint d.d. 25 maart 1945. (Bron: bijlage 9, LAC).

Figuur 294: Luchtfoto d.d. 26 juli 1940. (Bron: bijlage 5, NCAP).

Figuur 295: Luchtfoto d.d. 7 april 1941. (Bron: bijlage 5, NCAP).

Figuur 296: Luchtfoto's d.d. 7 april 1945. (Bron: bijlage 5, Haagse Beeldbank).

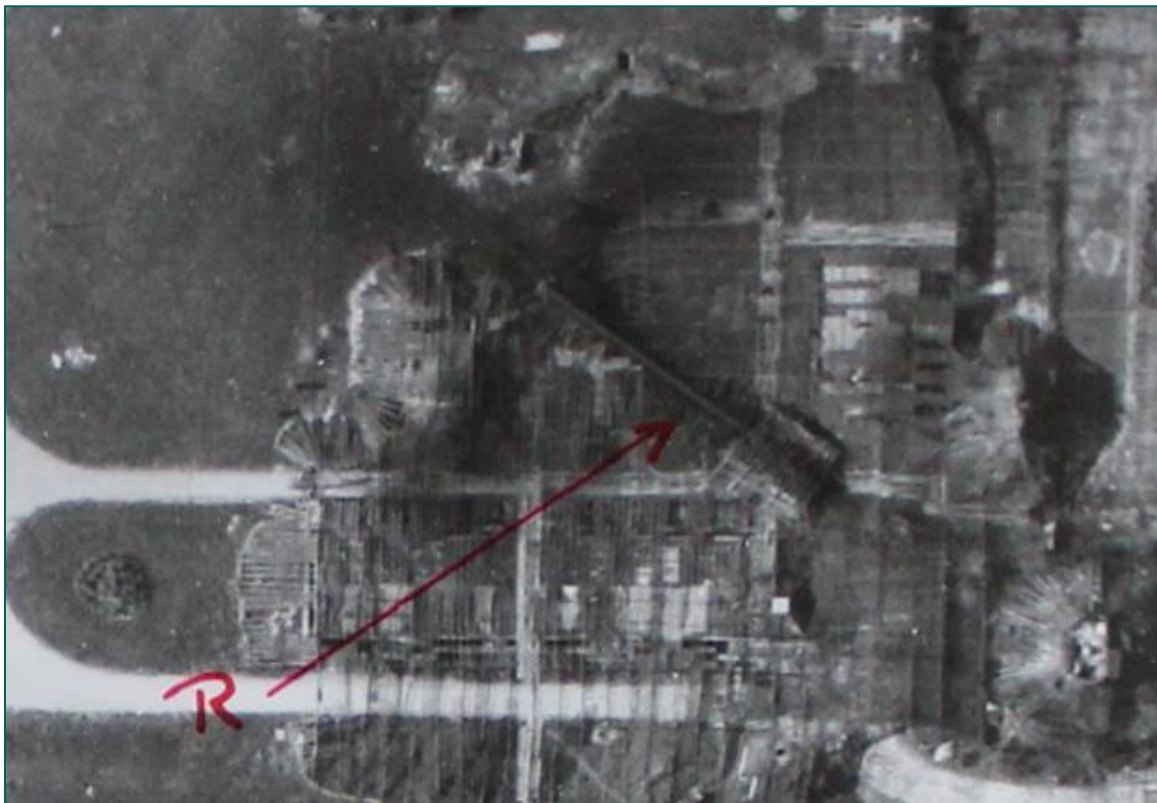
Figuur 297: Verdedigingswerk met luchtafweer, oostelijke hoek vliegveld Ypenburg, d.d. 7 april 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Naar aanleiding van verschillende losse geschutopstellingen zijn in hoofdstuk 9 NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De stellingen en de NGE-Verwachtingsgebieden zijn opgenomen in GIS. Voor de NGE-Verwachtingsgebieden is in GIS aangegeven welke hoofd- en subsoorten NGE er verwacht worden.

6.4 LANCERING V-WAPENS

Als gevolg van de geallieerde invasie in Frankrijk, konden de Duitse troepen niet meer beschikken over de afvuurinstallaties van V-wapens in Noord-Frankrijk. Daarom werden verschillende locaties in de buurt van Rotterdam en Den Haag ingericht als lanceerlocatie. Ook vliegveld Ypenburg werd als zodanig in gebruik genomen, en werd aangeduid als 'Stellung 538'. Medio februari 1945 begonnen troepen van 12.Batterie van II./Flakregiment 155 de afvuurinstallatie klaar te maken.

Op 3 maart 1945 werden omstreeks 2.00 uur de eerste V1's richting Londen afgevuurd. Het was geen groot succes; de eerste 24 uur bereikten slechts twee V1's hun doel. Het was de Britse luchtmacht niet ontgaan dat vanaf elders V-wapens werden afgevuurd. In maart 1945 werden verschillende verkenningsvluchten uitgevoerd om de locatie van de lanceerschans te achterhalen, zie Figuur 298.

Figuur 298: V1-lanceerschans, aangeduid met 'R'. Schans is 'ramp' in het Engels. (Bron: bijlage 6, AIR 20-5944).

In 1979 heeft de EODD tweemaal een V1 geruimd in Rijswijk (zie bijlage 10). In één geval wordt op het formulier een 'weiland' aangegeven zonder dat een concrete locatie wordt gemeld (betreft ruiming 19792900). In het andere geval is een V1 gemeld op het adres Verkeersplein Ypenburg (betreft ruiming 19793071). Ook hier is geen nadere locatie opgegeven.

Dat in 1979 bij Ypenburg en in Rijswijk nog (resten van) V1's zijn aangetroffen hangt vermoedelijk samen met de lanceerlocatie op Ypenburg tijdens de oorlog. Er zijn echter geen precieze locaties bekend. Vergeltungswaffen.nl (zie bijlage 14) toont geen inslagen op of bij Ypenburg. Omdat de V1's

zijn geruimd en omdat er geen aanwijzingen zijn dat nog V1's zijn achtergebleven, wordt naar aanleiding hiervan geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

6.5 BOMBARDEMENTEN OP YPENBURG

Hoewel het vliegveld geen grote rol speelde voor de Luftwaffe, is het na 10 mei 1940 verschillende keren gebombardeerd. Om de bombardementen op Ypenburg in kaart te brengen is gebruik gemaakt van literatuur (bijlage 3), archiefmateriaal van Nederlandse en Duitse oorsprong (bijlagen 4 en 9) en Engelse ORB's (bijlage 6). In de onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de bombardementen op Ypenburg vanaf 10 mei 1940.

Datum	Tijd	Eenheid	Afgeworpen	Omschrijving	Opmerking
10 mei 1940	4.15	Luftwaffe	Onbekend	/	/
10 mei 1940	/	Koninklijke Luchtmacht	8 x 25 kg	Drie Fokkers C.V's. Vanwege een technisch probleem kon één toestel geen bommen afwerpen.	/
10 mei 1940	12.00	Bomber Command 2 Group 40 Squadron	Onbekend	Negen Blenheims. Hoogte: 1.000 – 1.500 ft. 1 treffer waargenomen op hangaar, verdere resultaten niet waargenomen.	/
Nacht 22/23 mei 1940	21.15-3.00	Bomber Command 5 Group 83 Squadron	1 bom (kaliber onbekend)	Eén Hampden. Inslag waargenomen op start/landingsbaan.	/
3 juli 1940	Ca. 13.00	Bomber Command 2 Group 110 Squadron	4 x 250 lb. 36 x 40 lb.	Drie Blenheims. Inslagen waargenomen bij vijandelijke vliegtuigen nabij en op de startbaan en drie branden met dikke zwarte rook gezien.	/
5 juli 1940	11.50	Onbekend	4 bommen	Vier bommen kwamen neer op een veldje ten noordoosten van het vliegveld.	Betreft een Duitse melding (zie bijlage 9).
6 juli 1940	10.45	Bomber Command 2 Group	4 x 250 lb.	Eén Blenheim. Resultaten niet waargenomen.	/
6/7 juli 1940	2.15	Onbekend	Meerdere brisantbommen	Afworp op vliegveld, geen schade.	Duitse melding (zie bijlage 9).
11 juli 1940	1.50	Bomber Command 3 Group	1 x 500 lb. 4 x 250 lb. 60 x 4 lb.	Eén Wellington. Resultaten niet waargenomen.	/
Nacht 6/7 augustus 1940	0-53-1.10	Bomber Command 3 Group	8 x 250 lb. 60 x 4 lb.	Eén Wellington. Verschillende explosies waargenomen en diverse kleine branden.	/
Nacht 24/25 augustus 1940	/	Bomber Command 3 Group	3 x 250 lb.	Eén Wellington. Geen resultaten waargenomen, weinig activiteit.	/
Nacht 31 augustus/1 september 1940	2.39	Bomber Command 2 Group	4 x 250 lb.	Eén Blenheim. Hoogte: 4.000 ft. Geen resultaten waargenomen.	/
1 september 1940	12.32-13.50	Bomber Command	2 x 250 lb. 12 x 40 lb.	Eén Blenheim. Hoogte: tussen 16.500 en 4.000 ft. Geen resultaten waargenomen.	/
Nacht 14/15 september 1940	23.42	Bomber Command 3 Group	12 x 250 lb. 120 x 4 lb.	Eén Wellington. Hoogte: 7.000 à 8.000 ft. Inslagen waargenomen aan westzijde van vliegveld. Grote branden gestart.	/
Nacht 2/3 oktober 1940	21.56	Bomber Command 2 Group	4 x 250 lb.	Eén Blenheim. Hoogte: 2.000 ft. Geen resultaten waargenomen.	De bommen kwamen in werkelijkheid neer op Rijswijk neer, buiten het onderzoeksgebied
Nacht 26/27 oktober 1940	22.00	Bomber Command 2 Group	4 x 250 lb.	Eén Blenheim; geen resultaten waargenomen.	/
	21.50		4 x 250 lb.	Eén Blenheim; bommen vermoedelijk zien neerkomen op vliegveld	/

Datum	Tijd	Eenheid	Afgeworpen	Omschrijving	Opmerking
Nacht 28/29 oktober 1940	20.00	Bomber Command 2 Group	4 x 250 lb.	Eén Blenheim. Hoogte: 15.000 ft. Inslagen waargenomen op doel	Mogelijk kwamen de bommen neer in een weiland nabij de Lozerlaan, zie paragraaf 4.2.10.
Nacht 29/30 oktober 1940	19.55	Bomber Command 4 Group	2 x 500 lb. 2 x 250 lb. 240 x 4 lb.	Eén Whitley. Begin van een grote brand waargenomen.	De bommen kwamen in werkelijkheid neer op Den Haag in de omgeving van de Ripperdastraat, zie paragraaf 4.2.11.
Nacht 17/18 november 1940	18.22	Bomber Command 3 Group	3 x 500 lb. 1 x 250 lb. 180 x 4 lb.	Eén Wellington. Grote branden gestart. Lichten doofden na de aanval.	/
Nacht 6/7 december 1940	0.20	Bomber Command 2 Group	1 x 250 lb. 2 x 40 lb.	Bommen vielen op verlichte baan, dat onmiddellijk werd gedoofd.	/
Nacht 15/16 februari 1941	23.15	Bomber Command 4 Group	2 x 500 lb. 4 x 250 lb. 120 x 4lb.	Eén Whitley. Hoogte: 10.000 ft. Resultaten niet waargenomen.	/
Nacht 19/20 maart 1941	/	Bomber Command 3 Group	3 x 500 lb.	Eén Wellington. Inslagen in noordoost hoek van vliegveld.	/
Nacht 25/26 juni 1941	/	Bomber Command 4 Group	1 x 1.000 lb. 3 x 500 lb. 240 x 4 lb.	Eén Whitley. Inslagen nabij start/landingsbaan.	/
Nacht 26/27 juni 1941	/	Bomber Command 4 Group	1 x 1.000 lb. 3 x 500 lb. 2 x 250 lb. 240 x 4 lb.	Eén Whitley. Inslagen waargenomen op doel.	Mogelijk kwamen de bommen neer nabij de Bovendijk in Wateringen, zie paragraaf 4.3.7.
Nacht 15/16 juli 1941	2.20	Bomber Command 3 Group	2 x 500 lb. 60 x 4 lb.	Eén Wellington. Hoogte: 2.000 ft. Gebouwen getroffen. Branden gestart.	/
Nacht 14/15 augustus 1941	22.50	Bomber Command 3 Group	1 x 500 lb. 1 x 250 lb. 360 x 4 lb.	Eén Wellington. Inslagen waargenomen aan westelijk deel van het vliegveld.	De bommen kwamen in werkelijkheid neer in het Zuiderpark en omgeving, zie paragraaf 4.3.14.
Nacht 28/29 augustus 1941	/	Bomber Command 3 Group	8 x 500 lb.	Eén Wellington. Resultaten niet waargenomen.	/
20 maart 1945	16.30	Fighter Command 451 Squadron 453 Squadron	12 x 500 lb. 24 x 250 lb. 20 mm KKM	Zes Spitfires. Duikvlucht: 9.000 naar 3.000 ft. Vier sticks op gebouwen aan weerszijden van lanceerinstallatie, andere in de buurt. Vier sticks op mikpunt. Beide Squadrons hebben met boordwapens gevuld.	/
	16.55	Fighter Command 124 Squadron	4 x 250 lb.	Twee Spitfires. Duikvlucht: 11.000 naar 6.000 ft. Twee bommen op bijgebouwen, twee <i>overshot</i> . Kamp en omliggende gebouwen weggeblazen, witte rook tot 4.000 ft.	/

Datum	Tijd	Eenheid	Afgeworpen	Omschrijving	Opmerking
	17.00	Fighter Command 602 Squadron	4 x 500 lb. 8 x 250 lb.	Vier Spitfires. Duikvlucht: 7.000 naar 1.500 ft. Grote brand waargenomen. Negen bommen ongeveer op 50 ft ten zuidwesten van richtpunt. Drie bommen niet waargenomen.	/
	17.05	Fighter Command 603 Squadron	4 x 500 lb. 8 x 250 lb.	Vier Spitfires. Duikvlucht: 9.000 naar 4.000 ft. twee salvo's bommen op gebouwen, één op gebouwen, laatste salvo niet waargenomen.	/
			6 x 500 lb. 12 x 250 lb. 20 mm KKM	Drie Spitfires. Duikvlucht: 8.000 naar 4.000 ft. Twee salvo's overshot. Observatie was lastig vanwege rook van eerdere aanvallen. Herladen en zelfde doelwit aangevallen.	/
	17.10	Fighter Command 124 Squadron	6 x 250 lb.	Drie Spitfires. Eén bom trof gebouwen ten oosten van het doel, twee <i>undershot</i> , andere resultaten niet waargenomen.	/
23 maart 1945	12.40	Fighter Command 451 Squadron	12 x 500 lb. 24 x 250 lb. 20 mm KKM	Twaalf Spitfires. Duikvlucht: 10.000 naar 4.000 ft. Alle bommen in doelgebied nabij lanceerinstallatie. Gebouwen ten noordwesten ervan beschoten met boordwapens.	/
	15.25		12 x 500 lb. 24 x 250 lb.	Twaalf Spitfires. Gebouwen ten westen van lanceerinstallatie aangevallen. Alle bommen in doelgebied.	/

Tabel 20: Overzicht bombardementen op Ypenburg.

Aan de hand van bovenstaande tabel valt op te maken dat de volgende aantallen bommen op Ypenburg zijn afgeworpen⁵⁸:

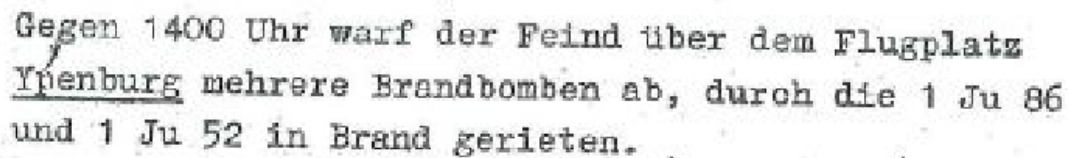
- 850 x 4 lb. staafbrandbommen
- 50 x 40 lb. brisantbommen
- 8 x 25 kg brisantbommen
- 165 x 250 lb. brisantbommen
- 72 x 500 lb. brisantbommen
- 2 x 1.000 lb. brisantbommen

Tevens is een onbekend aantal 20 mm granaten afgevuurd op Ypenburg.

⁵⁸ De bombardementen waarvan de bommen aantoonbaar buiten het vliegveld neerkwamen, zijn niet meegenomen in de berekening.

Omdat het vliegveld een beperkte militaire rol vervulde, vonden de meeste geallieerde bombardementen plaats in de periode mei 1940 – augustus 1941. Later in de oorlog, in maart 1945, werd Ypenburg intensief gebombardeerd door Spitfire jachtbommenwerpers. Dit had te maken met het feit dat Ypenburg korte tijd fungeerde als lanceerplaats voor V1's (zie paragraaf 6.4).

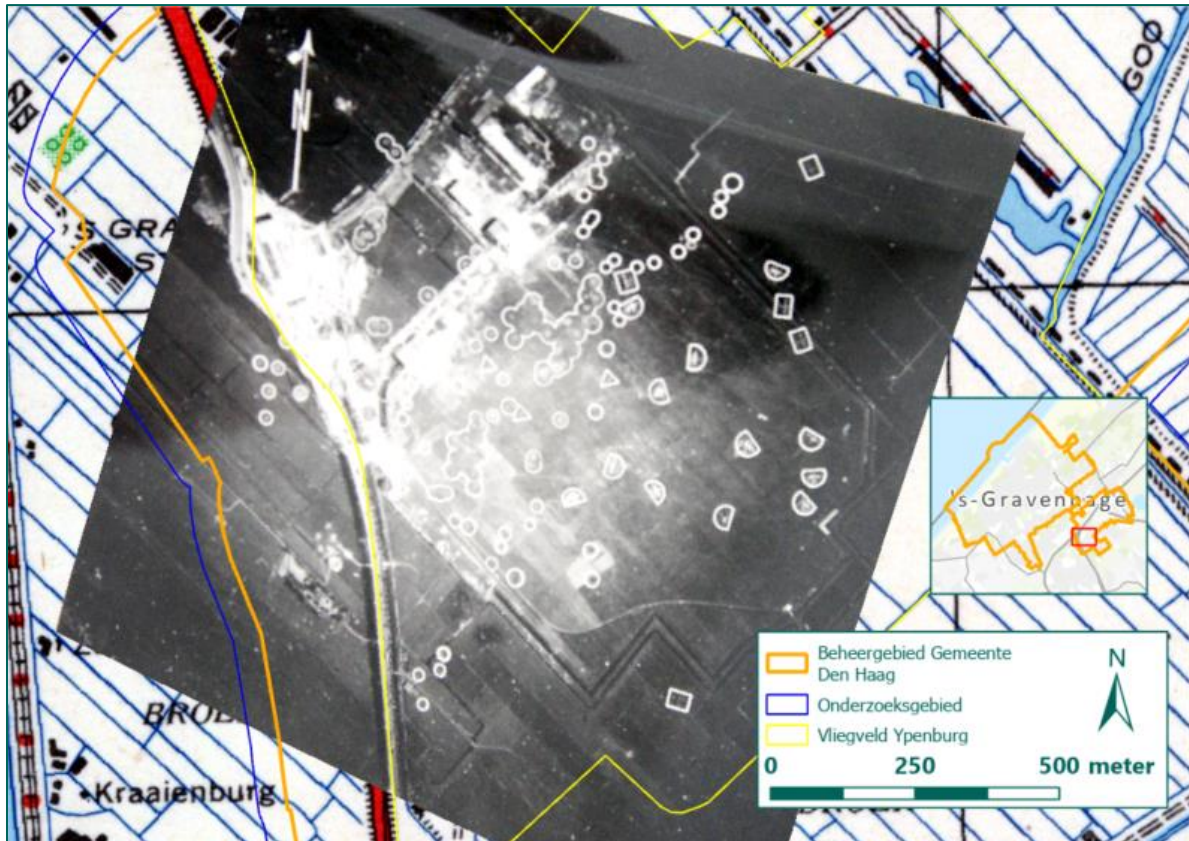
In de Tweede Wereldoorlog is een groot deel van het archief van de Luftwaffe verloren gegaan. Een Duits document geeft een overzicht van aanvallen op onder andere Nederlandse vliegvelden op 10 mei 1940. Over Den Haag-Ypenburg staat vermeld dat twee hangars brandden. Informatie over het type en aantal afgeworpen bommen tijdens de Duitse aanval op 10 mei 1940 is niet beschikbaar. Daarnaast zijn er maar enkele Duitse meldingen bewaard gebleven over de geallieerde aanvallen op Ypenburg. Van de aanvallen van 3 juli 1940 en 6 juli 1940 zijn wel documenten bewaard gebleven. Tevens melden de Duitse archieven bominslagen op 5 juli 1940 en in de nacht van 6 op 7 juli 1940. In de ORB's zijn verschillende meldingen terug te vinden van aanvallen boven Nederland op deze data. Uit de ORB's wordt echter niet duidelijk welke toestellen specifiek Ypenburg hebben aangevallen. Mogelijk zijn aanvallen uitgevoerd op Ypenburg, terwijl de geallieerde piloten dachten dat ze elders zaten.

Gegen 1400 Uhr warf der Feind über dem Flugplatz Ypenburg mehrere Brandbomben ab, durch die 1 Ju 86 und 1 Ju 52 in Brand gerieten.

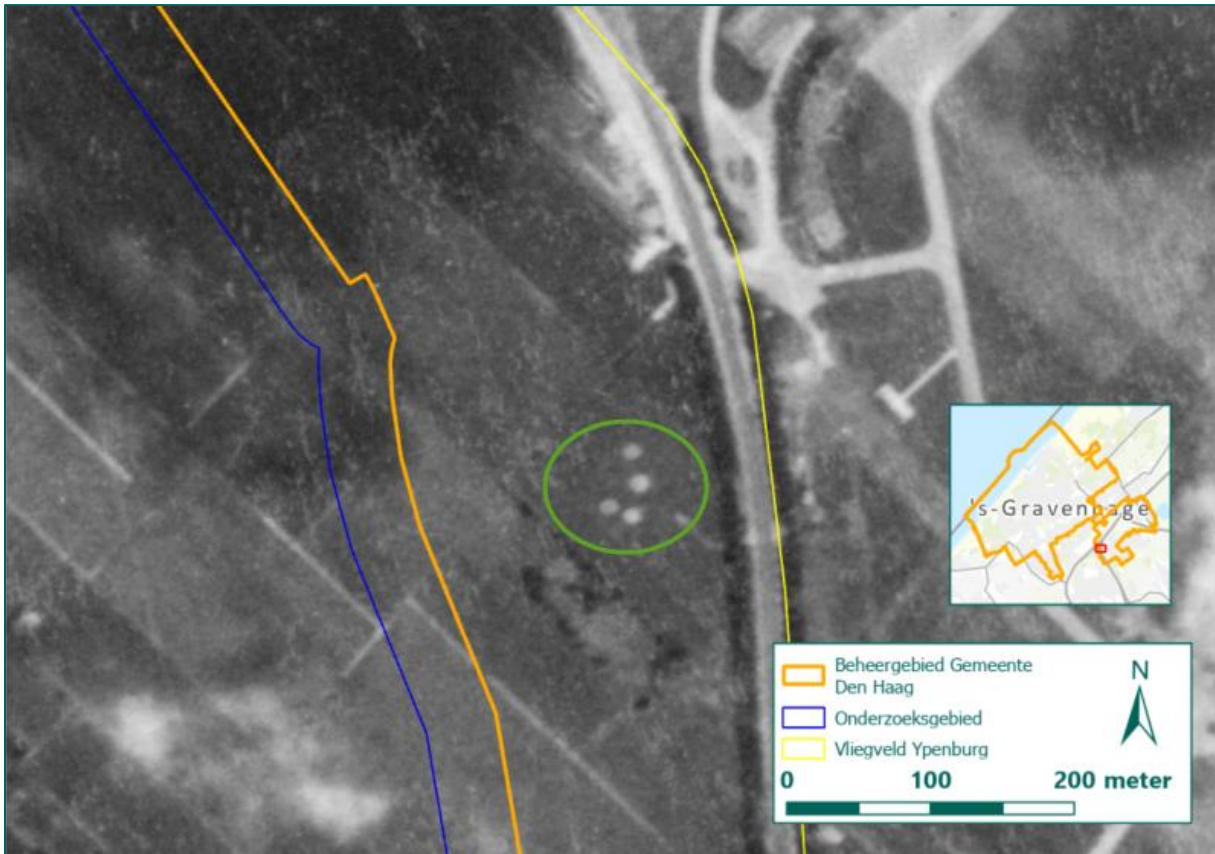
Figuur 299: Duitse melding over de luchtaanval van 3 juli 1940. (Bron: bijlage 11, BaMa, RLII-2 inv 211a).

Op verschillende luchtfoto's zijn kraters waar te nemen. In het zwaar gehavende archief van de Luftwaffe in het Bundesarchiv (zie bijlage 11) is een luchtfoto aangetroffen van 15 mei 1940 waarop bom- en artilleriekraters zijn aangeduid met witte cirkels, zie Figuur 300. Deze kraters kunnen zijn veroorzaakt door het Duitse, Nederlandse en Engelse bombardement op 10 mei 1940 of door de Nederlandse artilleriebeschietingen (zie hoofdstuk 3). Omdat niet bekend is hoeveel bommen er bij beide bombardementen zijn afgeworpen, is het niet mogelijk om via krateranalyse te bepalen of alle bommen zijn gedetoneerd.

Figuur 300: Duitse luchtfoto van Ypenburg d.d. 15 mei 1940. Bomkraters zijn aangeduid met witte cirkels. (Bron: bijlage 11, BaMa, RL2-II, inv 957).

Zoals is gebleken uit Figuur 294 en Figuur 295 zijn de luchtfoto's van 2 juni 1940 en 7 april 1941 van onvoldoende kwaliteit om kraters en schade waar te nemen. Aanvullend is bij NCAP nog een luchtfoto besteld van 1 september 1941. Deze foto dateert van na het laatste bombardement in 1941 op Ypenburg. In 1942, 1943 en 1944 vinden geen bombardementen plaats.

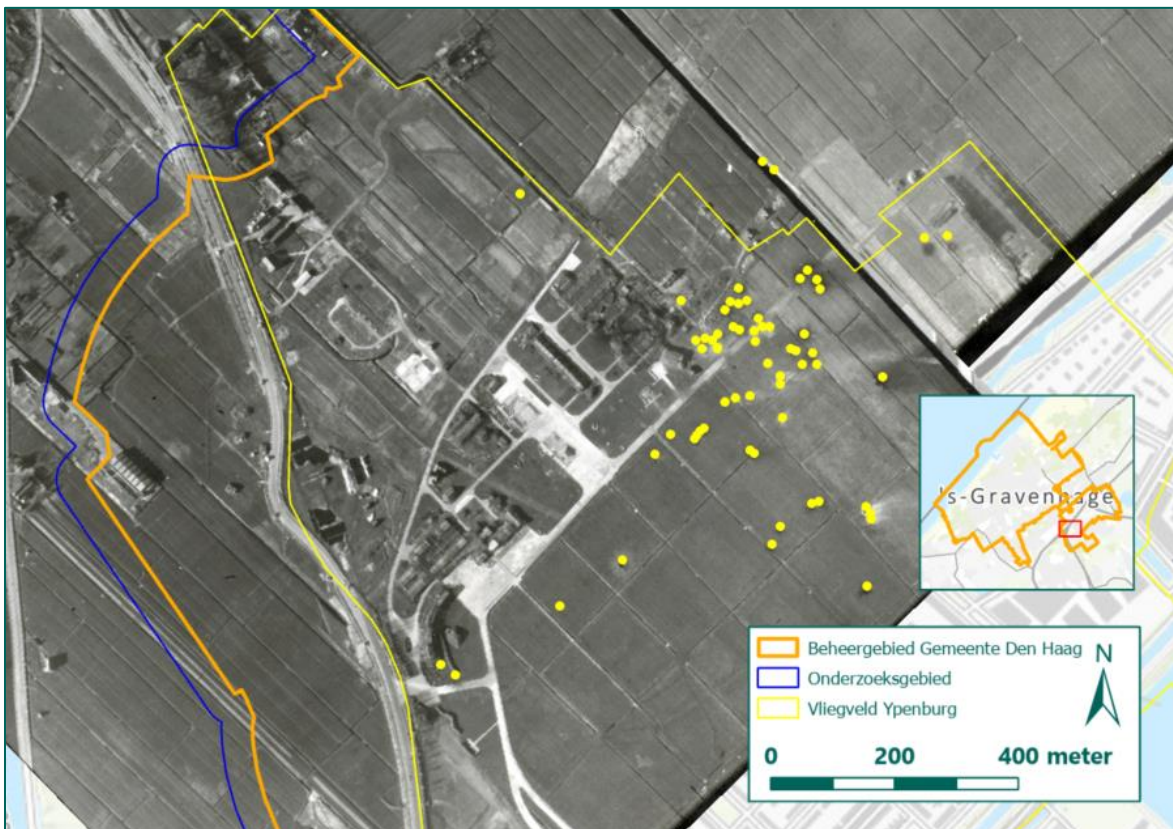

Figuur 301: Vermoedelijke kraters op de luchtfoto d.d. 1 september 1941. (Bron: NCAP).

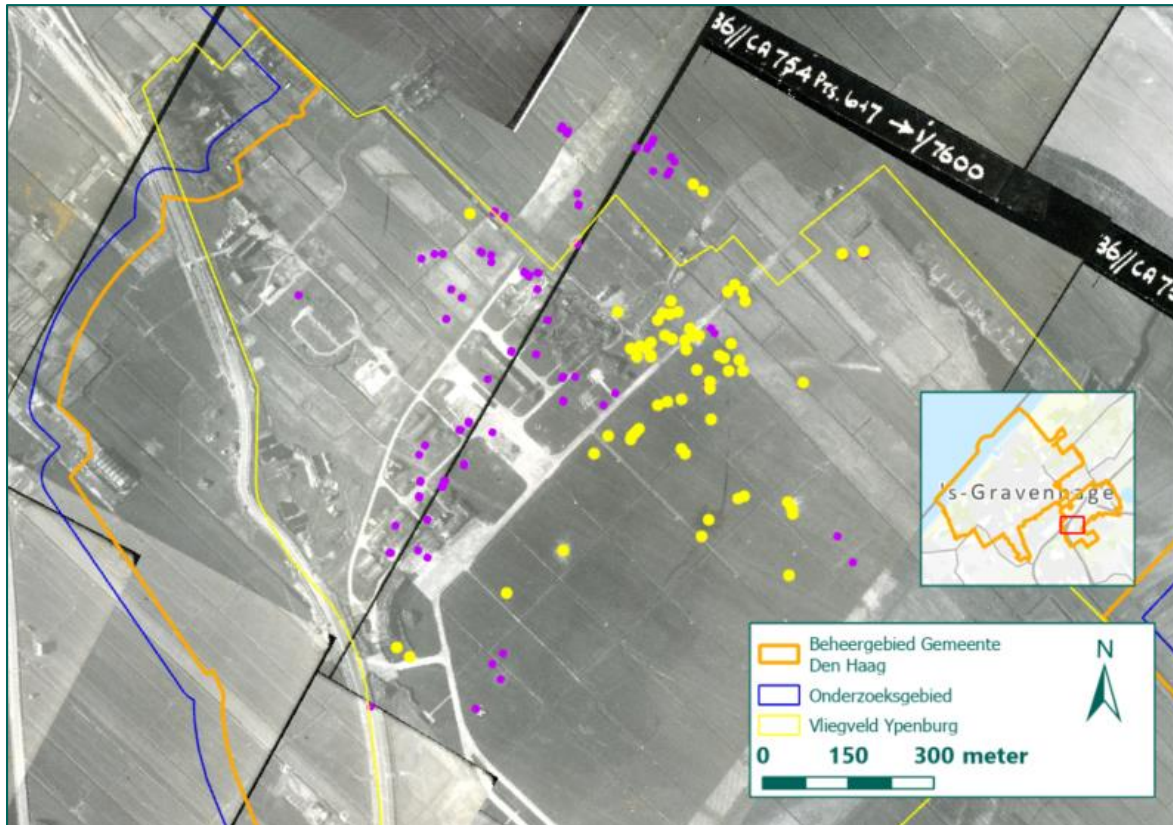
Aan het einde van de oorlog vinden op 20 maart 1945 en 23 maart 1945 nog luchtaanvallen plaats op Ypenburg, gericht tegen de V1-lanceerinstallatie. Er is een luchtfoto geanalyseerd van 21 maart 1945, één dag na de eerste aanval. Voor de aanvallen op 23 maart 1945 zijn kwalitatieve luchtfoto's beschikbaar van 7 april 1945, wat ongeveer twee weken later is. Ter vergelijking is nog een luchtfoto van vóór de luchtaanvallen, van 18 maart 1945, onderzocht.

Figuur 302: Ypenburg op de luchtfoto d.d. 18 maart 1945. (Bron: bijlage 5, Kadaster).

Figuur 303: Waargenomen kraters op de luchtfoto's d.d. 21 maart 1945. (Bron: bijlage 5, Kadaster).

Figuur 304: Waargenomen kraters (paars en geel) op de luchtfoto's d.d. 7 april 1945. De gele kraters waren reeds zichtbaar in Figuur 303. (Bron: bijlage 5, Haagse Beeldbank).

Op de luchtfoto van 21 maart 1945 kunnen 63 kraters worden waargenomen. Het aantal afgeworpen bommen die dag betrof 88, wat betekent dat 25 bominslagen niet zijn waargenomen. Tevens is te zien dat enkele gebouwen zwaar zijn beschadigd of volledig zijn verwoest. Op de luchtfoto's van 7 april 1945 zijn diverse kraters zichtbaar, waaronder die naar aanleiding van de luchtaanval op 20 maart 1945 die telkens met geel zijn aangeduid. Daarnaast zijn andere kraters zichtbaar, aangeduid met paars. Deze kraters zijn afkomstig van de luchtaanval op 23 maart 1945. In totaal kunnen 49 kraters worden waargenomen, die nog niet zichtbaar waren op de luchtfoto's van 21 maart 1945. Tijdens de laatste aanval zijn 72 bommen afgeworpen, wat betekent dat 23 bominslagen niet zijn waargenomen. Voor alle luchtaanvallen in maart 1945 samen zijn de locaties van 48 bominslagen niet achterhaald. Mogelijk zijn niet alle kraters te zien vanwege het puin, bodemverstoringen door andere kraters of omdat bommen als blindganger zijn neergekomen. Dat er veel schade is berokkend, blijkt ook uit de analyse van de geallieerden zelf, zie Figuur 305.

Print B shows the target after attack by a total of fifty-nine Fighter Command aircraft on 20th and 23rd March, 1945.

The square building and two nearby buildings have been completely destroyed by direct hits. Large explosions occurred. The ramp has disappeared and wheel tracks leading to it indicate that the enemy may have been able to salvage at least some of the wreckage. Another long storage building, 120 yards N.W. of the ramp, has been destroyed.

Many craters are seen around the aiming point and more craters up to 350 yards to the south-west and 300 yards to north-east. The photographs were taken by Fighter Command reconnaissance aircraft.

Figuur 305: Resultaat van de luchtaanvallen op 20 en 23 maart 1945. (Bron: bijlage 6, AIR 20-5944).

Na de oorlog heeft de EODD op en bij Ypenburg blindgangers geruimd van afwerpmunitie. De ruimingen zijn weergegeven in onderstaande tabel. Hieruit komt naar voren dat bommen van 40 lb. en 250 lb. zijn geruimd; deze kalibers zijn ingezet tijdens de diverse luchtaanvallen op Ypenburg.

UO-nr.	Jaar	Locatie	Geruimde NGE
19961312	1996	Rijswijk, Ypenburg, voormalig vliegveld	Melding niet aanwezig bij SSA.
19962048	1996	Rijswijk, Ypenburg	Afwerpmunitie: 1x 250 lb. Target Indicator
19962219	1996	Rijswijk, Ypenburg	Afwerpmunitie: 2x 250 lb. Target Indicator
20021194	2002	Den Haag, Van Twiskwater, Ypenburg	Afwerpmunitie: 1x 40 lb. GP
20021450	2002	Den Haag, Vestewater 10A, Ypenburg	Afwerpmunitie: 1x 40 lb. GP
20040125	2004	Den Haag, Wingerd 238	Afwerpmunitie: 1x 250 lb. Target Indicator

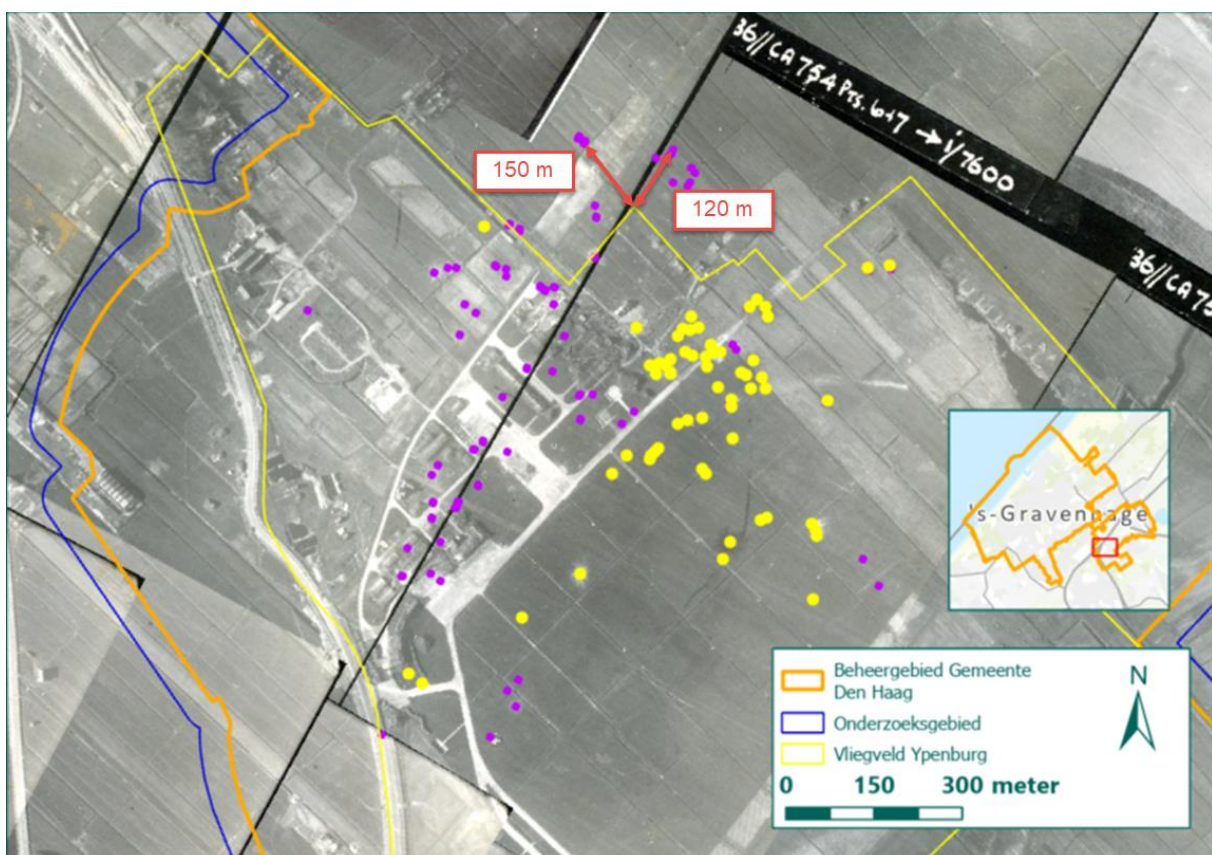
Tabel 21: Overzicht munitieruimingen EODD op/bij Ypenburg.

In het verleden is door de firma Saricon een tweetal onderzoeken uitgevoerd waarvan het onderzoeksgebied overlap heeft met de contouren van vliegveld Ypenburg (zie bijlage 12). In het eerste onderzoek (72483-VO-01, 5 juni 2009, Vooronderzoek NGE Vliet/A4) is een gebied afgebakend dat onder meer verdacht is op Duitse vliegtuigbommen tot max. 500 kg en geallieerde vliegtuigbommen tot max. 1.000 lb. In het tweede onderzoek (15S084-VO-02, 7 juli 2015, Vooronderzoek NGE Rotterdamsebaan, Binckhorstlaan, Vlietzone & knooppunt Ypenburg Den Haag) is eveneens sprake van een op afwerpmunitie NGE-Verwachtingsgebied bij het voormalige vliegveld. Volgens de rapportage is mogelijk Engelse afwerpmunitie achtergebleven van 250, 500 en/of 1.000 lb.; Duitse afwerpmunitie van 50 en/of 250 kg; en Nederlandse afwerpmunitie van 8 en/of 50 kg.

In het tweede onderzoek van Saricon worden voor de bombardementen tussen 10 mei 1940 en 20 maart 1945 alleen de waarnemingen van de geallieerde piloten aangehaald om vast te stellen waar bommen zijn neergekomen. Omdat de piloten nooit meldden dat bommen buiten het vliegveld zijn neergekomen, is in het eerder onderzoek aangenomen dat alle bommen op het vliegveld zijn neergekomen. Echter, de geallieerden opereerden hoofdzakelijk 's nachts en konden vaak geen resultaten waarnemen, zoals blijkt uit Tabel 20. Van de aanval in de nacht van 2 op 3 oktober is bekend dat de bommen ongeveer 1 km van het doel neerkwamen, in Rijswijk. Daarnaast zijn door de EODD twee bommen van 40 lb. geruimd op een afstand van circa 400 meter van het vliegveld.

Op basis van het geraadpleegde bronnenmateriaal is sprake van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op Ypenburg. Binnen het CS-VROO of SIVOON-handboek zijn geen richtlijnen opgenomen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het veelvoudig bombarderen van een doelwit. Vanwege het grote aantal bombardementen is het niet mogelijk gebleken om vast te stellen welke inslaglocaties zijn ontstaan bij welk bombardement. Het is derhalve niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied te bepalen op basis van de *nearest neighbour*-methode.

Om deze reden wordt situationeel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend op basis van 'expert judgement'. Leidend hierin is de informatie die bekend is over de bombardementen: Het doelwit van de vele aanvallen, spreiding van de bomkraters zoals zichtbaar op de luchtfoto's en het feit dat bommen ook buiten het vliegveld terecht zijn gekomen. Zoals in het onderstaande figuur kan worden waargenomen zijn er kraters waarneembaar op 150 meter van de contouren van het vliegveld.

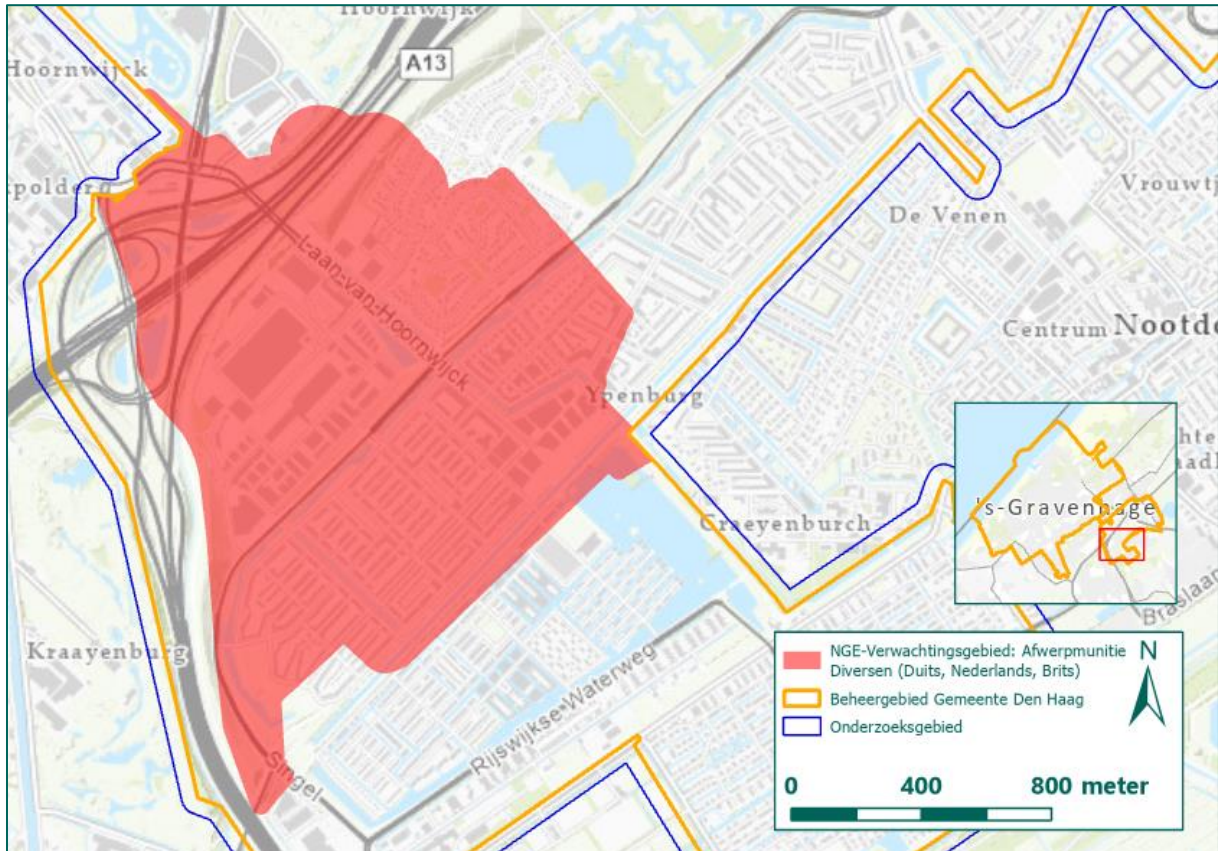

Figuur 306: Afstand van waargenomen kraters tot de contour van Vliegveld Ypenburg.

Bij het vaststellen van een NGE-Verwachtingsgebied zijn derhalve de contouren van het vliegveld gehanteerd. Hieraan is een buffer toegevoegd van 28 meter (20 meter ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid van het intekenen van de contouren van het vliegveld en 8 meter ter ondervanging van ondergrondse verplaatsing van vliegtuigbommen van een 1.000 lb. vliegtuigbom). Rondom de Verstoringen die kunnen worden waargenomen buiten de contouren van het vliegveld wordt nog eens 150 meter geprojecteerd. Deze afstand is gebaseerd op de maximale afstand waarop kraters werden waargenomen buiten het vliegveld. In het onderstaande figuur is het NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op het vliegveld Ypenburg weergegeven. In het NGE-Verwachtingsgebied kunnen NGE zijn achtergebleven van diverse kaliber afwerpmunitie van verschillende nationaliteiten:

Nationaliteit	Te verwachten kaliber	Onderbouwing
Duits	Brisantbommen van 50 t/m 500 kg	Dit zijn de meest voorkomende Duitse kalibers
Nederlands	Brisantbommen van 8 kg en/of 50 kg	Met deze bommen kon een Fokker C-V, het type toestel dat Ypenburg bombardeerde, worden uitgerust.
Engels	Staaftbrandbommen van 4 lb. Brisantbommen van 40, 250, 500 of 1.000 lb.	Ingezette bommen volgens de ORB's.

Tabel 22: Overzicht kalibers afwerpmunitie n.a.v. bombardementen op Ypenburg.

Figuur 307: NGE-Verwachtingsgebied n.a.v. bombardementen op voormalig vliegveld Ypenburg. (Bron ondergrond: ESRI).

6.6 BEVRIJDING EN NAOORLOGS GEBRUIK

In het kader van de geallieerde operaties Manna en Chowhound was Ypenburg één van de vliegvelden waar voedseldroppings plaatsvonden van 29 april tot en met 8 mei 1945. Op 8 mei 1945 arriveerden de geallieerde troepen in Den Haag en omstreken en kwam het vliegveld in geallieerde handen. In 1946 kreeg het herstelde vliegveld aanvankelijk een civiele bestemming, maar dat veranderde in 1953, toen Ypenburg werd omgebouwd tot een militair vliegveld. Van 1957 tot 20 september 1991 was Ypenburg een vliegbasis van de Koninklijke Luchtmacht. In 1992 werd de vliegbasis gesloten om plaats te maken voor een woonwijk in het kader van het overheidsbeleid Vinex (Vierde Nota ruimtelijke ordening Extra), waarmee in 1997 gestart werd.

Figuur 308: De vliegbasis in 1993, vlak voor de ontmanteling van de installaties en gebouwen in 1994. (Bron: Stichting Historisch Ypenburg, www.historischypenburg.nl).

In de naoorlogse periode zijn op het vliegveld Ypenburg diverse malen opsporingswerkzaamheden uitgevoerd door de EODD vanaf 1996 en Saricon vanaf 1999. Details van deze werkzaamheden zoals de exacte verticale begrenzing en officiële PvvO's zijn zowel bij de gemeente als bij Saricon en de EODD niet langer bekend. In 2020 heeft Saricon een Addendum⁵⁹ opgesteld op de CE-bodembelastingkaart gemeente Den Haag die REASeuro in 2017 opstelde voor de gemeente Den Haag. In dit Addendum zijn de nog beschikbare gegevens over de opsporingswerkzaamheden te Ypenburg gebundeld en is een conclusie getrokken over de vrijwaring van gebieden.

Hoewel exacte informatie over de diepte van de vrijgave ontbreekt beschikte Saricon in 2020 nog wel over tekeningen waarop de locaties van uitgevoerde werkzaamheden horizontaal staan aangegeven. Saricon heeft tevens dhr. H. van Driel, die destijds namens Saricon als projectleider bij de uitvoering van het project betrokken was, geïnterviewd over de exacte werkzaamheden die destijds werden uitgevoerd te Ypenburg. Hieruit kon worden opgemaakt dat het gehele gebied dat op kaartmateriaal stond geduid 'is gedetecteerd middels oppervlakedetectie waarna eventuele CE zijn benaderd en verwijderd. Daarna is het gebied ontgraven tot 1,5m -MV waarna een tweede oppervlakedetectie heeft plaatsgevonden.'

Alle hoofdsoorten, met uitzondering van Afwerpmunitie, zou zich in de bovenste 1,5m -MV moeten bevinden. Na aanleiding van de detectieslag en het ontgraven vallen derhalve alle NGE-Verwachtingsgebieden met uitzondering van de gebieden waarbinnen NGE van Afwerpmunitie wordt verwacht af. Saricon heeft vervolgens vastgesteld tot hoe diep de mogelijk kalibers afwerpmunitie gedetecteerd kunnen worden met de toegepaste detectiemethodiek: 'Grofweg kan gesteld worden dat afwerpmunitie met een gewichtsklasse kleiner dan 50kg (of de equivalentie daarvan in lb.) tot 2,5m -MV gedetecteerd kan worden. Afwerpmunitie met een gewichtsklasse van 50kg of meer (of de equivalentie daarvan in lb.) kan tot zo'n 4,5m -MV gedetecteerd worden.'

⁵⁹ Saricon, Addendum 5: CE-bodembelastingkaart gemeente Den Haag, 20S020/Addendum 5; Pvo_0036 op paragrafen 4.5.2, 7.5, 10.7.1, 10.7.2, 10.7.3 en 10.7.4, 28 mei 2020

Onderstaand wordt de conclusie van Addendum 5 van Saricon geciteerd:

'De delen van de verdachte gebieden 'verdedigingswerken generiek', 41002, 41007, 41008, 41024, VG_01, VG_02, VG_03, VG_64 en VG_65, die overlappen met de vrijwaring PvO_0036 zijn geheel vervallen. Dit is het groen gearceerde deel van [Figuur 309].

De verdachtheid op afwerpmunitie met een gewichtsklasse kleiner dan 50kg (of de equivalentie daarvan in lb) is voor het gebied met kenmerk VG_46 dat overlapt met de vrijwaring PvO_0036 vervallen vanaf huidig maaiveld tot 4m -MV.1 Dit zijn de oranje gearceerde delen in [Figuur 309].

De verdachtheid op afwerpmunitie met een gewichtsklasse van 50kg of meer (of de equivalentie daarvan in lb) is voor het gebied met kenmerk VG_46 dat overlapt met de vrijwaring PvO_0036 vervallen vanaf huidig maaiveld tot 6m onder het maaiveld ten tijde van de opsporingswerkzaamheden. Dit zijn de oranje gearceerde delen in [Figuur 309].

De delen van het gebied met kenmerk VG_46 dat overlapt met de vrijwaring PvO_0036 blijven verdacht vanaf 4m onder het maaiveld ten tijde van de opsporingswerkzaamheden tot de ondergrens van het verdacht gebied op afwerpmunitie met een gewichtsklasse kleiner dan 50kg (of de equivalentie daarvan in lb). Dit zijn de rood gearceerde delen in [Figuur 309].

De delen van het gebied met kenmerk VG_46 dat overlapt met de vrijwaring PvO_0036 blijven verdacht vanaf 6m onder het maaiveld ten tijde van de opsporingswerkzaamheden tot de ondergrens van het verdacht gebied op afwerpmunitie met een gewichtsklasse van 50kg of meer (of de equivalentie daarvan in lb). Dit zijn de rood gearceerde delen in [Figuur 309].'

Figuur 309: Resultaten van Saricon betreffende vrijwaring te Ypenburg (Bron: Addendum 5 Saricon).

REASeuro onderschrijft de conclusies die Saricon stelt in het Addendum. Met de opdrachtgever is afgesteld dat de conclusies van dit addendum (en de andere Addenda van Saricon) worden opgenomen in de attribuentabel van de NGE-Verwachtingsgebieden voor de gemeente Den Haag. De GIS-bestanden van de NGE-Verwachtingsgebieden worden met de opdrachtgever gedeeld.

6.7 CONCLUSIE

Ter plaatse van het voormalige vliegveld Ypenburg hebben verschillende oorlogshandelingen plaatsgevonden, naar aanleiding waarvan enkele NGE-Verwachtingsgebieden zijn afgebakend.

- Gedurende de oorlog lagen Duitse troepen gelegerd op het vliegveldterrein en waren er diverse Duitse stellingen aangelegd, zoals opstelling voor luchtafweergeschut die overvliegende geallieerde vliegtuigen onder vuur namen.
- Bij de Duitse inval op 10 mei 1940 is vliegveld Ypenburg achtereenvolgens gebombardeerd door Duitse, Nederlandse en Engelse toestellen.
- De geallieerden bombardeerden het vliegveld met enige regelmaat in de periode na 10 mei 1940 tot en met 28 augustus 1941. Daarna volgden nog intensieve bombardementen op 20 en 23 maart 1945, die veel schade veroorzaakten.
- Na de oorlog zijn door de EODD NGE van afwerpmunitie geruimd op en in de omgeving van het voormalige vliegveld.

Naar aanleiding van de stellingen en de bombardementen op vliegveld Ypenburg zijn NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van Duitse stellingen zijn afgebakend in paragraaf 6.3. De onderbouwing van het afgebakende NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardement op het vliegveld is terug te vinden in paragraaf 6.5. Op basis van naoorlogse opsporingswerkzaamheden door de EODD en Saricon zijn conclusies getrokken over de verticale afbakening ter plaatse van vliegveld Ypenburg. Alle NGE-Verwachtingsgebieden, met uitzondering van gebieden naar aanleiding van Afwerpmunitie, komen te vervallen. Aangaande de NGE-Verwachtingsgebieden met betrekking tot Afwerpmunitie is geconcludeerd dat de eerste 4 tot 6 m -mv (diepte afhankelijk van het kaliber) reeds is vrijgegeven. Zie hiervoor paragraaf 6.6.

7 VLIEGVELD OCKENBURG⁶⁰

In 1919 verrees in Loosduinen een bescheiden vliegveld. Een aantal gefortuneerde burgers verenigde zich om te komen tot de oprichting van de *Eerste Nederlandse Vlieghaven Ockenburgh*. Het terrein, gelegen aan het einde van de Laan van Meerdervoort ten westen van de Kijkduinsestraat, kwam in 1919 gereed. Hangars en grondfaciliteiten waren echter nog niet beschikbaar. Toch opende Ockenburg op vrijdag 26 september 1919 officieel zijn poorten met een drie dagen durend vliegfeest. Van de verdere plannen kwam in de praktijk maar weinig terecht. Nadat de luchtvaartactiviteiten jarenlang op een zeer laag pitje hadden gestaan viel in 1934 het doek. Het vliegterrein werd opgeheven en het gebied kreeg een functie als Gemeentelijk Sportpark. Toch zou het vliegveld nog een rol spelen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

7.1 MOBILISATIE EN DUITSE INVAL

Vanwege de uitbreiding van de Koninklijke Luchtmacht en de bedoeling om vliegtuigen verspreid op te stellen, ontstond vanaf 1938 de behoefte aan meerdere vliegvelden. Hiervoor werden op verschillende plaatsen in Nederland hulpvliegvelden ingericht. Eén daarvan was vliegveld Ockenburg. Het was de kapitein-vlieger Bach die zijn oog had laten vallen op het Gemeentelijke Sportpark Ockenburg. Kapitein Bach was aangewezen als commandant van de te vormen Douglas-afdeling. Deze afdeling was verantwoordelijk voor de montage/assemblage van onlangs aangeschafte Douglas 8A-3N aanvalsbommenwerpers, bestemd voor het 3de Jachtgroep Veldleger Afdeling (JaVA).

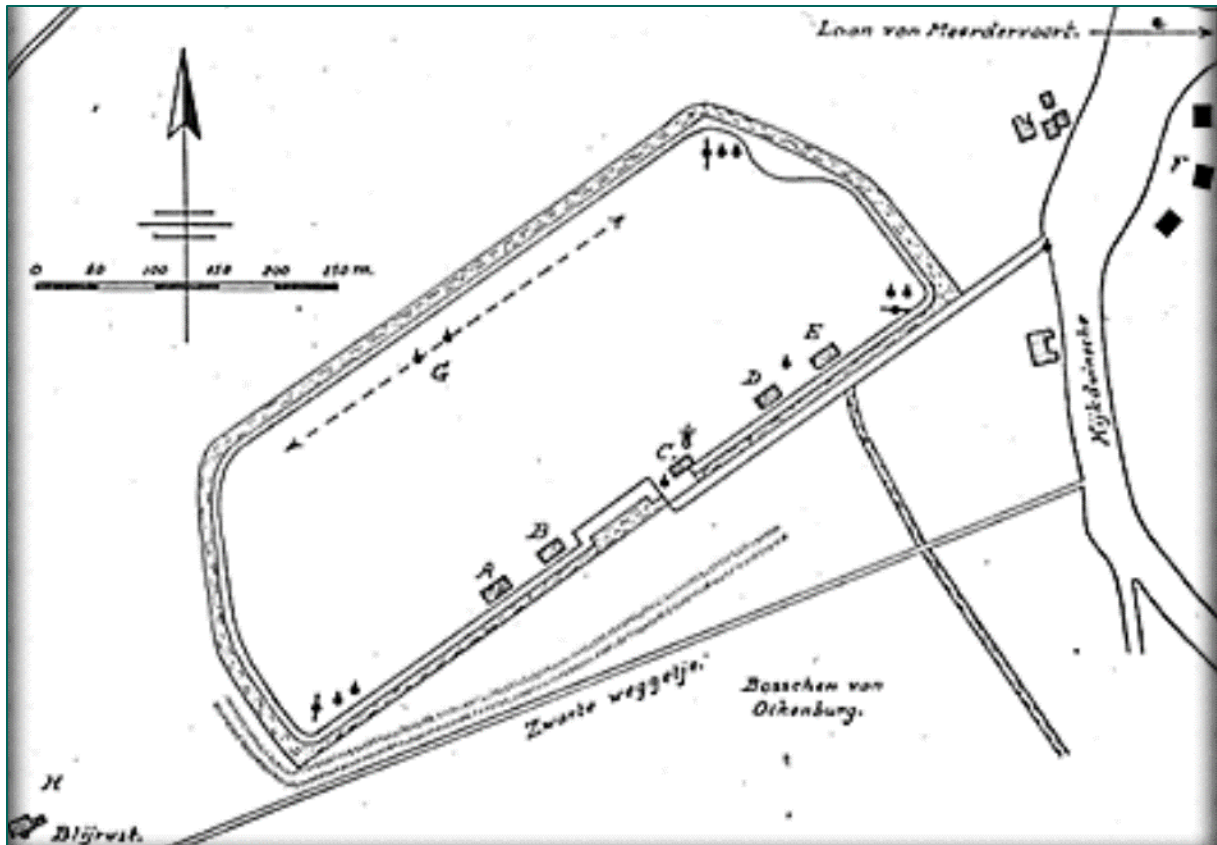

Figuur 310: Een Douglas 8A-3N op Ockenburg, met Duitse bewaking. (Bron: <http://www.vliegveld-ockenburg.net>).

In 1939 (gedurende de mobilisatie) liet Defensie sportpark Ockenburg inrichten als hulpvliegveld. De verschillende sportvelden werden door het weghalen van de afsteringen, weer samengevoegd. Het veld had één baan met grootte van ca. 600 bij 200 meter en was omgeven door een sloot, die in het midden van de zuidoostelijke zijde was onderbroken. Op het terrein was een aantal vliegtuigloodsen

⁶⁰ Informatie afkomstig van www.vliegveld-ockenburg.net.

geplaatst voor de legering van het personeel en voor de opslag van munitie en materieel. Op 13 november 1939 was hulpvliegveld Ockenburg in gereedheid gebracht. Drie secties van het 22ste Depotbataljon Bewakingstroepen stonden in voor de verdediging van het vliegveld. Op het vliegveld waren zeven vliegtuigen aanwezig, vijf Douglas 8A-3N en twee niet gevechtssklare Fokker G-1 Wasp toestellen.

Figuur 311: Inrichting van vliegveld Ockenburg. (Bron: <http://www.vliegveld-ockenburg.net>).

In Figuur 311 is te zien hoe het hulpvliegveld was ingericht. De loodsen A en B waren in gebruik voor de legering van personeel van de bewakingscompagnie. Tevens was in loods A de commandopost van de compagniecommandant gevestigd. C was het wachtlokaal (de portierswoning van het sportpark Ockenburg). De loodsen D en E waren in gebruik als munitie- en materieelloodsen. Negen in aanbouw zijnde vliegtuigshelters zijn aangeduid met F.

De bewakingstroepen waren sinds 8 mei 1940 aanwezig op Ockenburg en vanaf 9 mei 1940 moest de gehele compagnie om 3.00 uur 's morgens strijdvaardig zijn. Op drie hoeken (noord, oost en zuid) van het vliegveld stonden lichte mitrailleurs opgesteld.

In de ochtend van 10 mei 1940, omstreeks 4.00 uur werden vanaf Ockenburg bombardementen waargenomen op vliegveld Ypenburg. Om 4.45 uur landden kort na elkaar vier Nederlandse vliegtuigen, twee Fokker DXXI toestellen en twee Douglas-8A 3N toestellen. Wegens brandstof- en munitiegebrek hadden zij de strijd bij Ypenburg moeten staken. Munitie kon worden verstrekt, brandstof echter niet. Kort nadat de Nederlandse jagers geland waren verschenen laagvliegende Duitse jagers die het vliegveld en de net gelande toestellen met mitrailleurvuur bestookten.

Nog wat later werden Duitse parachutisten uitgeworpen vanuit Junkers 52 (Ju-52) toestellen. Een half uur na de eerste Duitse actie landde een eerste golf van achttien vijandelijke transporttoestellen, enige tijd later gevolgd door een tweede golf van acht vliegtuigen. Aldus bevonden zich in korte tijd tweehonderd Duitse soldaten op het vliegveld. Na een strijd van circa twee uur, viel het hulpvliegveld in Duitse handen. In de middag slaagden de Nederlandse troepen erin het vliegveld te heroveren (zie ook hoofdstuk 3).

7.2 SCHEINFLUGHAFEN NR. 19

Na de capitulatie vestigde een klein Duits detachement zich op Ockenburg en heel sporadisch maakten Duitse vliegtuigen van het veld gebruik. Tijdens de bezettingsjaren vonden diverse veranderingen en activiteiten plaats op en rond het vliegterrein. Allereerst werden de sporen van de strijd uit de meidagen geruimd. In de periode die daar op volgde werd het vliegveld afgesloten en tot spergebied verklaard. Ook het meer zuidelijk gelegen terrein (het oude schietbaanterrein) werd eind 1941 verboden gebied verklaard.

In de zomer van 1940 werd van het hulpvliegveld een schijnvliegveld gemaakt. Ockenburg stond bekend onder de naam "SF 19"; *Scheinflughafen* nr. 19. Ook bij de Lozerlaan werd in dezelfde periode een schijnvliegveld aangelegd. Een schijnvliegveld was bedoeld om geallieerde vliegtuigen te verwarren en af te leiden van hun eigenlijke doel, de operationele vliegvelden in de buurt.

Voor de aanleg werden in het poldergedeelte alle sloten gedempt en het gehele terrein geëgaliseerd. Ook de gemeentelijke begraafplaats Westduin, die in mei 1940 nagenoeg klaar was, werd door de Duitse bezetter in gebruik genomen. Aan de kant van de Kijkduinsestraat werden rieten matten opgesteld om het terrein (ook de begraafplaats) aan het zicht te onttrekken. De toegangsweg (nu de Wijndaalerweg) werd permanent afgesloten met grote, hoge hekken. Aan de linkerkant van deze weg verscheen een tiental namaak loodsen, die alleen uit een aantal palen met een dak erop bestonden. Er omheen waren netten gespannen. Tevens werden op het terrein houten vliegtuigen neergezet en werden rode en blauwe lichten aangebracht die moesten dienen als landingslichten. Deze werden, als het donker was, ontstoken op het moment dat geallieerde vliegtuigen overvlogen. In de directe nabijheid (aan de west- en noordwestzijde) van het schijnvliegveld Ockenburg werd voor het bedienen van de lichten en het nepvliegtuig een bunkercomplex gerealiseerd.

Figuur 312: Luchtfoto d.d. 2 juni 1940, met daarop schijnvliegveld Ockenburg. (Bron: NCAP).

Vanaf 1942 werden op en rond Ockenburg de eerste mijnenvelden aangelegd. Tot in de tweede helft van 1943 had Ockenburg alleen dienst gedaan als schijnvliegveld. In 1943 en 1944 werden verder mijnenvelden aangelegd, waaronder ook op het schijnvliegveld dat daarmee werd opgeheven. De mijnenvelden worden beoordeeld en geëvalueerd in hoofdstuk 10.

In 1944 werd het bunkercomplex voor de bediening van de lichten en het nepliegtuig aangeduid als Widerstandsnest 2aH. Achter de gemeentelijke begraafplaats Westduin werd het bunkercomplex Widerstandsnest 2H gerealiseerd. Deze verdedigingswerken waren voornamelijk bedoeld voor de versterking van de Atlantikwall. De stellingen komen aan bod in hoofdstuk 9.

7.3 BOMBARDEMENTEN OP SCHIJNVLEGVELD OCKENBURG

In deze paragraaf komen de bombardementen op het Schijnvliegveld Ockenburg aan bod. Al op 10 mei 1940 werd Ockenburg, op dat moment nog hulpvliegveld, gebombardeerd door Nederlandse vliegtuigen. Een Duits bombardement op Ockenburg heeft nooit plaatsgevonden. Na de inrichting tot schijnvliegveld is Ockenburg verschillende malen door geallieerde bommenwerpers aangevallen. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de luchtaanvallen op Ockenburg.

Datum	Tijd	Eenheid	Afgeworpen	Omschrijving	Opmerking
10 mei 1940	/	Bombardeervliegtuig Afdeeling (Bom.V.A.)	1 x 100 kg mijnbom 4 x 50 kg mijnbom	Eén Fokker T.V. Op Ockenburg vier vijandelijke vliegtuigen vernield. Na bombardement door vijf Duitse jagers boven zee neergeschoten.	Om 6.45 uur gestart vanaf Schiphol.
10 mei 1940	/	Bombardeervliegtuig Afdeeling (Bom.V.A.)	3 x 100 kg mijnbom 12 x 50 kg mijnbom	Drie Fokker T.V. Bombardement uitgevoerd. Door de sterke rookontwikkeling kon het resultaat niet goed worden waargenomen.	Om 7.00 uur gestart vanaf vliegveld Ruigenhoek.
3 augustus 1940	23.30	Coastal Command 16 Group	2 x 250 lb.	Op of in de omgeving van vliegveld Ockenburg: twee bommen neergekomen en ontploft.	De twee bommen zijn gedetoneerd. Verder bommen op Valkenboskade en Dalton H.S.B. Zie paragraaf 4.2.5.
28-29 augustus 1940	3.10	Bomber Command 2 Group	2 x 250 lb. 12 x 40 lb.	Eén Blenheim. Vanaf 10.000 voet. Geen resultaten waargenomen vanwege zoeklichten.	Geen schade gemeld of melding van de LBD of Duitse bezetter. Mogelijk kwamen de bommen elders neer
29/30 augustus 1940	3.50	Bomber Command 2 Group	1 x 250 lb. 12 x 40 lb.	Eén Blenheim. Vanaf 3.000 voet. Inslagen op doel waargenomen.	Bevestiging door LBD, tevens melding door Duitse bezetter.
7 maart 1941	13.15	Coastal Command 16 Group 22 Squadron	2 x 500 lb. 2 x 250 lb.	Eén Beaufort. Ockenburg aangevallen vanaf 2.000 voet. Treffers op hangars in zuidoostelijke hoek, maar waarneming verhinderd door rook.	De vier bommen zijn gedetoneerd, zie paragraaf 4.3.4.
20 mei 1942	00.23	Bomber Command 1 Group	750 x 4 lb.	Eén Wellington. 9.000 voet. Ockenburg (Kijkduin). Inslagen waargenomen. Lichten doofden en lichten van schijnvliegveld vijf mijl zuidwest gingen aan.	Een deel van de brandbommen is neergekomen in Loosduinen, zie paragraaf 4.4.7.

Tabel 23: Overzicht bombardementen op Ockenburg.

Uit voorgaande tabel blijkt dat er relatief weinig bombardementen op Ockenburg plaatsvonden. Het doel van de Nederlandse bombardementen op 10 mei 1940 was het vliegveld onklaar maken voor Duitse landingsvliegtuigen. Er werden vier mijnbommen van 100 kg en zestien mijnbommen van 50 kg afgeworpen. In de Duitse archieven is een luchtfoto beschikbaar van 10 mei 1940. Op de foto zijn verschillende Nederlandse en Duitse vliegtuigen zichtbaar, de cijfers bij elk toestel verwijzen naar de legenda. Kraters zijn echter niet waarneembaar, waardoor niet kan worden nagegaan of alle bommen zijn gedetoneerd.

Figuur 313: Duitse luchtfoto d.d. 10 mei 1940 van hulpvliegveld Ockenburg. (Bron: bijlage 9, Bundesarchiv, toegang RL 2-II, inv. 957).

Zoals uit paragraaf 7.3 is gebleken, werd Ockenburg tijdens de Duitse bezetting geen operationeel vliegveld maar een schijnvliegveld. Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal over luchtaanvallen is gebleken dat Den Haag meermaals werd getroffen door geallieerde bombardementen. Ockenburg had als schijnvliegveld dus wel degelijk verwarring veroorzaakt bij geallieerde piloten, die dachten dat ze een ander doelwit hadden aangevallen. Deze aanvallen staan beschreven in hoofdstuk 4.

Van de aanval op 3 augustus 1940 is het doel niet bekend. Het toestel dat zijn bommen bij Ockenburg en op Den Haag had afgeworpen, ging mogelijk verloren (zie paragraaf 4.2.5). Verder vonden nog vier gerichte aanvallen op Ockenburg plaats, namelijk op 3 augustus 1940, 28/29 augustus 1940, 29/30 augustus 1940, 7 maart 1941 en 20 mei 1942.

Het bombardement in de nacht van 28 op 29 augustus 1940 wordt niet bevestigd door meldingen vanaf de grond. De piloten konden zelf ook geen resultaten waarnemen. Mogelijk kwamen de bommen niet binnen de gemeente Den Haag neer. De volgende nacht, 29 op 30 augustus 1940, vond opnieuw een aanval plaats. In een zeer beknopt verslag van de Haagse LBD wordt gemeld dat de aanval plaatsvond op circa 500 meter van de zuidelijke loods van vliegveld Ockenburg. Van een

schuurtje werden de ruiten vernield en ongeveer 2 m² aardappelveld werd beschadigd. Een Duits document maakt melding van drie brisantbommen, waarvan één blindganger, en meerdere brandbommen die werden afgeworpen op het in aanbouw zijnde schijnvliegveld (*S-Anlage*). Er is geen schade gemeld. Het is opmerkelijk dat brandbommen werden gemeld, aangezien de bommenlast slechts uit enkele brisantbommen bestond.

Aan de hand van archiefmateriaal van de Haagse LBD en de Duitse bezetter is gebleken dat alle op 7 maart 1941 afgeworpen bommen waren gedetoneerd. Van het bombardement op 20 mei 1942 met brandbommen is bekend dat een deel van de bommen op Loosduinen was neergekomen. Of ook brandbommen op en rond Ockenburg neerkwamen, kan niet worden achterhaald met primair bronnenmateriaal van de Duitse bezetter.

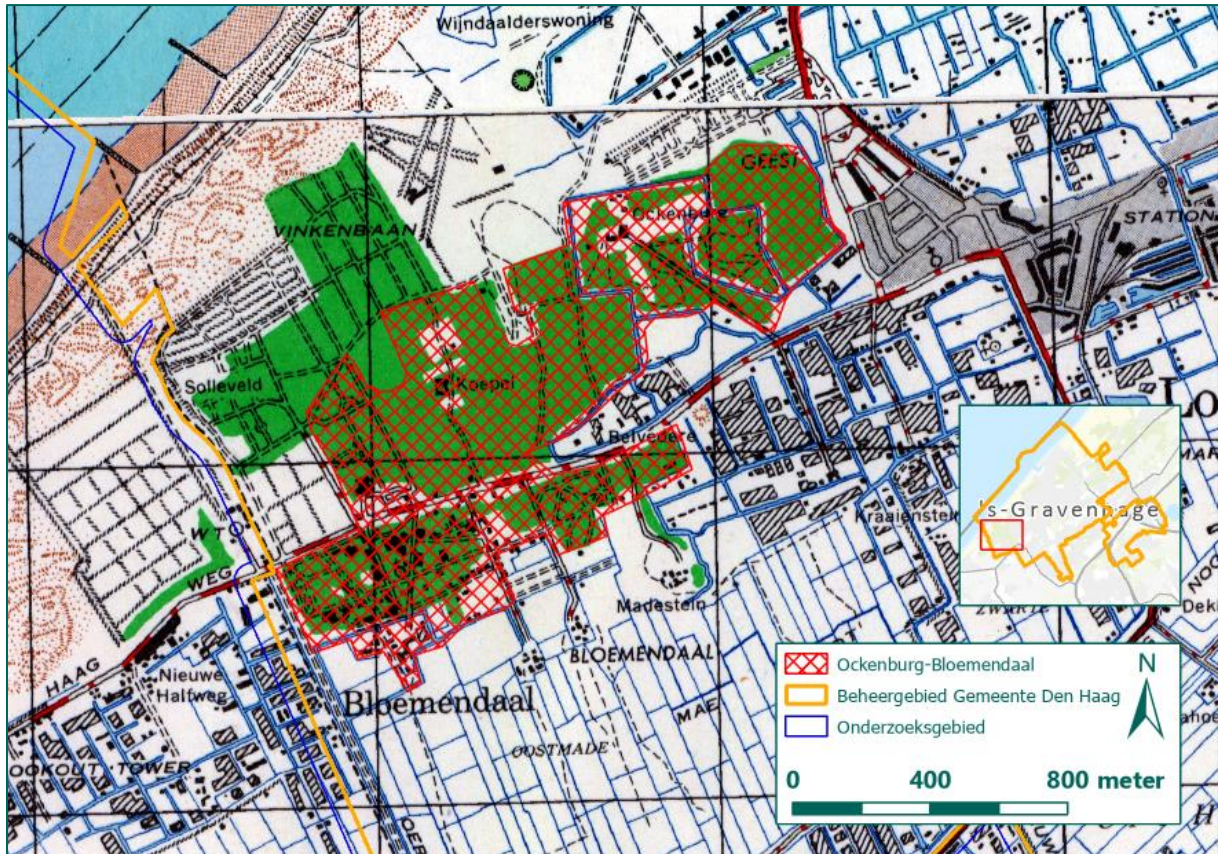

Figuur 314: Luchtfoto d.d. 24 mei 1941 met daarop schijnvliegveld Ockenburg. (Bron: NCAP).

Naarmate de oorlog vorderde, wisten de geallieerden steeds beter de operationele vliegvelden van de schijnvliegvelden te onderscheiden. Vanaf 1943 en zeker met de aanleg van mijnenvelden in het voorjaar van 1944 raakte het schijnvliegveld in onbruik. Wel bleef het vliegveld, de gemeentelijke begraafplaats en het ten zuiden gelegen bosgebied verboden terrein. Dit had te maken met het afvuren van V-wapens vanuit het bosgebied (zie paragraaf 7.4) en Duitse verdedigingswerken als onderdeel van de Atlantikwall (zie hoofdstuk 9).

7.4 BOMBARDEMENTEN OP V-WAPENSTELLINGEN OP OCKENBURG-BLOEMENDAAL

Het bosgebied van de landgoederen Ockenburg en Bloemendaal fungeerden eveneens als afvuurplaatsen voor V2-raketten (zie ook hoofdstuk 8). In 1944 werden er mobiele lanceerinstallaties ingezet. Op de landgoederen vond een veelvoud aan geallieerde bombardementen plaats. Het merendeel van de aanvallen werd uitgevoerd door jachtbommenwerpers van Fighter Command, die soms meerdere keren per dag dit doel bestookten. Tussen oktober 1944 en maart 1945 vonden op deze wijze tientallen bombardementen en beschietingen plaats in dit gebied.

Figuur 315: Ockenburg-Bloemendaal op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Gezien het aantal bombardementen en beschietingen op Ockenburg-Bloemendaal, biedt het afzonderlijk beoordelen en evalueren van de luchtaanvallen geen compleet beeld van deze luchtaanvallen. Om deze reden zijn de luchtaanvallen in Tabel 24 samengevat. Hierbij wordt ten eerste de omschrijving van de aanval door Fighter Command of 2TAF samengevat, om vervolgens kort de beschrijving van de bronnen 'vanaf de grond' te geven. Informatie uit de tabel wordt gecompleteerd met luchtfotoanalyse van verschillende opnames tijdens en na de periode van bombardementen.

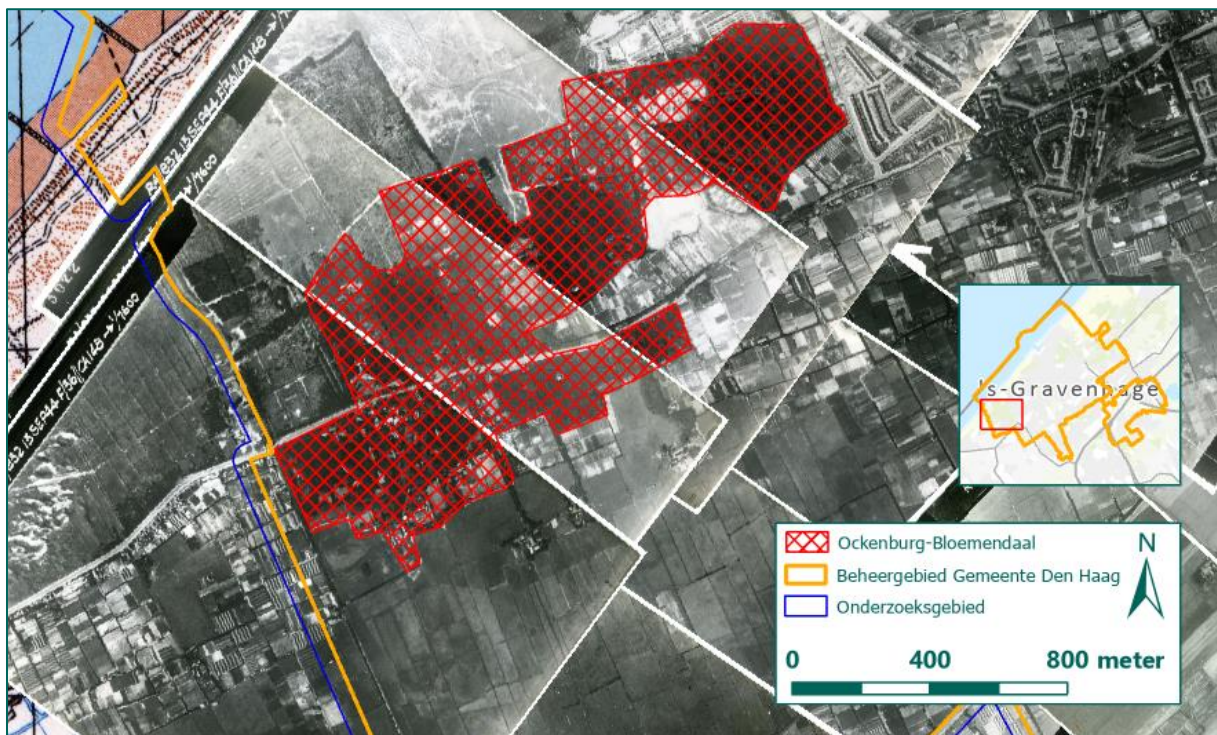
Datum	Samenvatting ORB	Samenvatting vanaf de grond
18 oktober 1944	2TAF, 308 SQ, 12 Spitfires. 7.00 – 9.17 uur. 12 x 250 lb., 6 x 500 lb. Drie treffers in doelgebied.	LBD. Melding luchtaanval omstreeks 8.05 uur. Getroffen werden het Petuniaplein (zie paragraaf 5.1.5), buitenplaats Ockenburg en stichting Bloemendaal. Zes vliegtuigen, voor zover bekend werden negen brisantbommen afgeworpen, waarvan drie op buitenplaats Ockenburg en drie op stichting Bloemendaal.
26 november 1944	4 Spitfires, 453 SQ, 15.45 uur. Aantal bommen niet gemeld. Alle bommen in doelgebied, twee blindgangers in centrum van het doelgebied.	LBD. Melding van bominslag. Omstreeks 16.00 uur kwamen twee bommen neer op het terrein van de stichting Bloemendaal aan de Monsterseweg. Nabij paviljoen Woudenberg waren de bommen neergekomen en gedetoneerd.
	4 Spitfires, 229 SQ. 20 mm, KKM. Inslagen in bos waargenomen.	
	4 Spitfires, 602 SQ, 14.40-16.20 uur. 20 mm, KKM. Geen resultaten waargenomen.	
21 Februari 1945	4 Spitfires, 602 SQ, 12.30 uur. 20 mm, KKM. Strafing.	LBD. Melding bominslag omstreeks 15.00 uur. Onbekend aantal brisantbommen op landgoed Ockenburg.
	6 Spitfires, 303 SQ, 14.50-15.00 uur.	

Datum	Samenvatting ORB	Samenvatting vanaf de grond
	<p>5 x 500 lb. 8.500-5000 voet. Twee bommen in doelgebied, drie vielen te ver en één bom bleef hangen.</p> <p>4 Spitfires, 602 SQ, 15.10 uur. 20 mm, KKM. Strafing.</p>	
22 februari 1945	<p>10 Spitfires, 602 SQ, 11.35 uur. 20 mm, KKM. Strafing van Ockenburg. Een huis ten noordoosten van pin point werd beschoten. Verschillende inslagen waargenomen.</p> <p>12 Spitfires, 124 SQ, 12.05 uur. 24 x 250 lb. airburst, 20 mm, KKM. 11.000-6.000 voet. Alle bommen in doelgebied. Eén toestel vuurde kort met boordwapens.</p> <p>4 Spitfires, 602 Squadron, 13.25 uur. 6 x 250 lb. airburst, 2 x 250 lb. 11 sec. delay, 20 mm, KKM. Na duikbombardement verenigden twee secties zich boven Delft. 8 Spitfires strafing op Ockenburg. Vele inslagen waargenomen op huis in noordoostelijk deel van doelgebied. Huis tevens gebombardeerd met twee bommen met vertraging, bommen vielen te ver. Drie toestellen van 8.000-2.000 voet, troffen met zes bommen het huis.</p> <p>5 Spitfires, 124 SQ, 14.40 uur. 10 x 250 lb. airburst. 10.000-6.000 voet. Alle bommen in zuidwestelijke deel van het doelgebied.</p> <p>4 Spitfires, 124 SQ, 19.39 uur. 7 x 250 lb. Vijf bommen in het bos, twee verder weg in velden, één bom bleef hangen.</p>	Geen melding.
25 februari 1945	<p>4 Spitfires, 303 SQ, 11.20 uur. 20 mm, KKM. 10.000-2.000 voet. Strafing. Geen duidelijke resultaten waargenomen.</p> <p>6 Spitfires, 602 SQ, 12.45 uur. 20 mm, KKM. Strafing van het gebied. Treffers waargenomen op gebouwen.</p> <p>6 Spitfires, 602 SQ, 16.25 uur. 20 mm, KKM. Strafing van het gebied. Treffers waargenomen op een huis.</p>	Geen melding.
26 februari 1945	<p>1 Spitfire, 124 SQ, 9.55-11.25 uur. 2 x 250 lb. airburst. 12.000-6.000 voet. Bommen ten zuiden van pin point qD.585890.</p>	Geen melding.
28 februari 1945	<p>3 Spitfires, 124 SQ, 11.30 uur. 6 x 250 lb. 5.500-2.000 voet. Vier bommen vielen te kort en twee anderen te ver.</p>	Geen melding.
3 maart 1945	<p>4 Spitfires, 124 SQ, 10.00 uur. 8 x 250 lb. Vanaf 11.000 voet. Bommen vielen ten zuiden van pin point (qD.579888 – qD.590898), van één toestel vielen de bommen te kort, in bos naar het zuiden.</p> <p>4 Spitfires, 603 SQ, 10.40 uur. 8 x 250 lb. M.C. airburst. 8.000-7.000 voet. Alle bommen in doelgebied.</p>	Geen melding.
4 maart 1945	<p>4 Spitfires, 453 SQ, 9.50 uur.</p>	Geen melding.

Datum	Samenvatting ORB	Samenvatting vanaf de grond
	4 x 500 lb., 8 x 250 lb. 6.000-1.500 voet. Door opening in de wolken. Alle bommen in doelgebied. 4 Spitfires, 603 SQ, 11.05 uur. 4 x 500 lb., 8 x 250 lb. 5.000-2.000 voet. Eén cluster op 30 yds van gebouw op qD.59758969. andere bommen in een lijn van qD.55458930 naar qD.55708940. Resultaten niet waargenomen vanwege bewolking.	
5 maart 1945	4 Spitfires, 124 SQ, 11.25-12.45 uur. 8 x 250 lb. 10.000-6.000 voet. Alle bommen in doelgebied, waarvan zes aan de rand van het bos en een weg, waar rode explosies plaatsvonden en een ongewone hoeveelheid zwarte rook.	Geen melding.

Tabel 24: Overzicht luchtaanvallen Ockenburg-Bloemendaal.

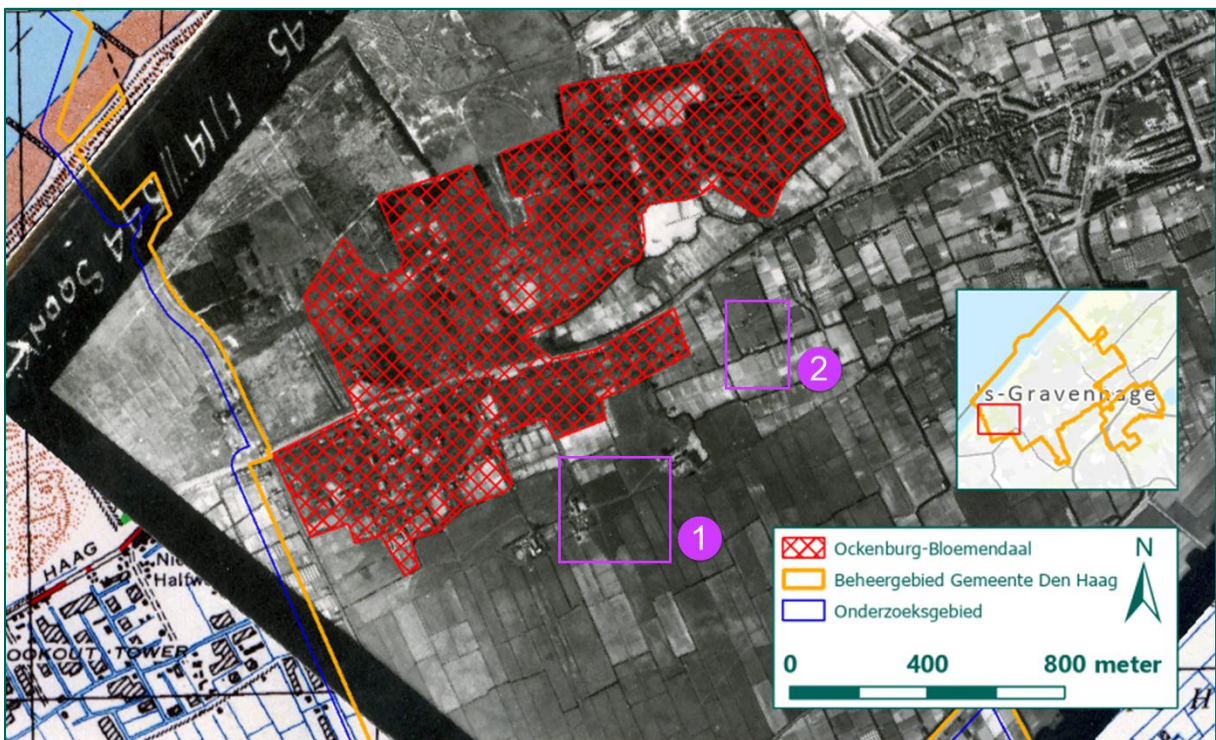
Uit de geraadpleegde archiefstukken blijkt dat bij Ockenburg-Bloemendaal tussen 18 oktober 1944 en 5 maart 1945 meerdere bombardementen en beschietingen hebben plaatsgevonden. Meer dan 120 bommen van de kalibers 250 en 500 lb. zijn op het gebied afgeworpen. Op de luchtfoto's zijn sporen van bomshade duidelijk zichtbaar. De volgende figuren bevatten analyses van luchtfoto's van vóór en tijdens de bombardementen.

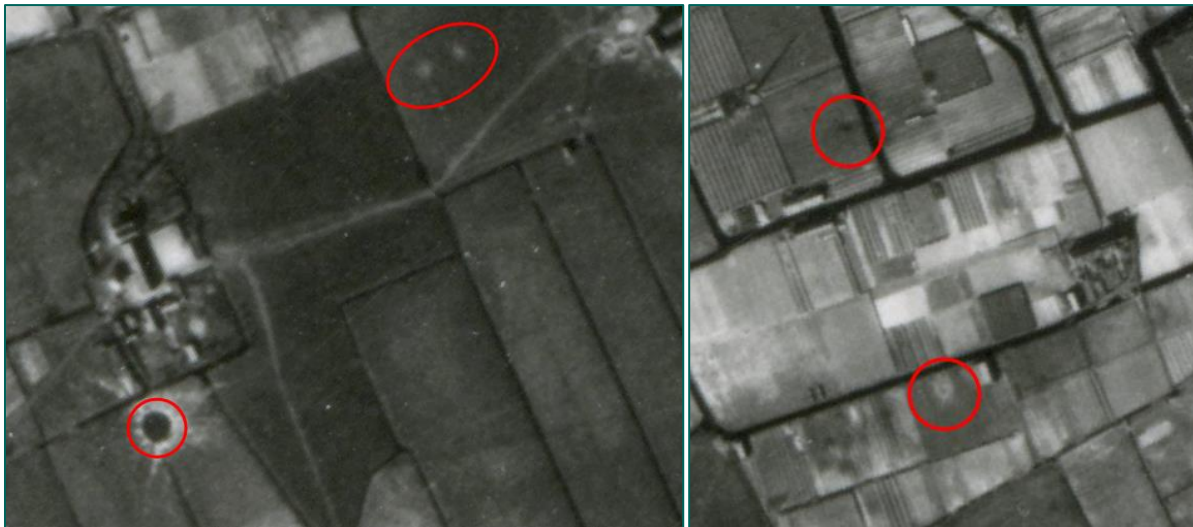
Figuur 316: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 317: Luchtfoto's d.d. 6 oktober 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 318: Luchtfoto's d.d. 18 maart 1945. Met paars zijn gebieden geduid waar, buiten het vliegveld, kraters zijn waargenomen (Bron: Kadaster).

Figuur 319: Uitsneden 1 en 2 zoals weergegeven in Figuur 318 (Bron: Kadaster).

Krateranalyse wordt bemoeilijkt door verschillende factoren. Zo was het gebied bebost, waardoor kraters onder het bladerdak op de luchtfoto's onzichtbaar zijn. Daarnaast is gebruik gemaakt van airburst bommen, die als doel hadden boven het maaiveld te detoneren, om zo een maximale scherfwerking te veroorzaken. Dergelijke bommen veroorzaakten nauwelijks kraters, waardoor deze op luchtfoto's slecht waarneembaar zijn.

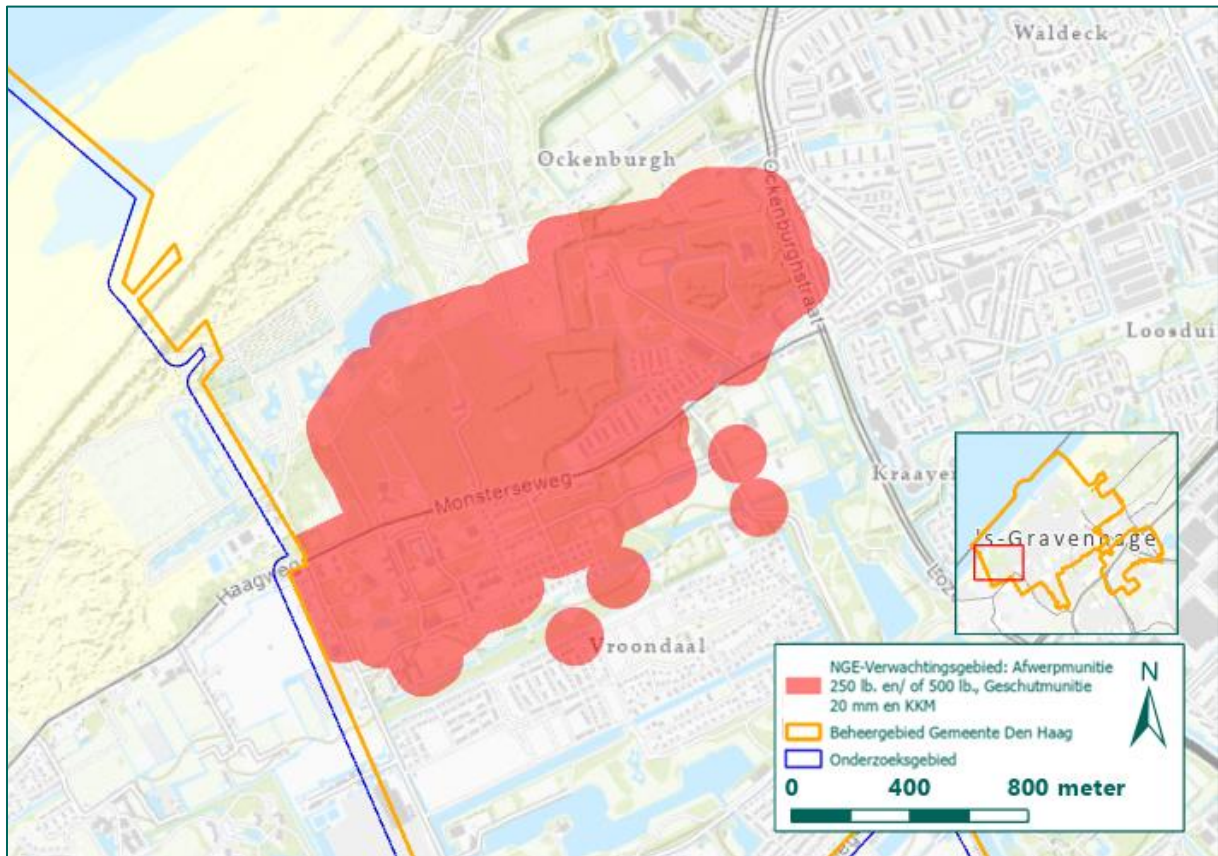
Uit de informatie van de Haagse LBD, luchtfotoanalyse en ORB's blijkt dat het gehele bosgebied van Ockenburg-Bloemendaal is getroffen tijdens de bombardementen tussen oktober 1944 en maart 1945. Tijdens deze bombardementen hebben tevens beschietingen met boordwapens plaatsgevonden. De veelvuldige bombardementen op het gebied zijn aanleiding voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen enkele blindgangers van afwerpmunitie van de kalibers 250 en/of 500 lb., 20 mm geschutmunitie en KKM zijn achtergebleven.

Omdat de diverse kraterpatronen niet kunnen worden onderscheiden op luchtfoto's, wordt van een *worst-case scenario* uitgegaan, waarbij er van wordt uitgegaan dat elke krater is veroorzaakt door een Spitfire die drie bommen (2 x 250 lb. en 1 x 500 lb.) afwierp. De richtlijn uit het SIVOON-handboek gehanteerd waar in staat vermeld dat bij de inzet van drie bommen door een Spitfire een spreiding van 87 meter tussen de verschillende kraters gehanteerd dient te worden. Deze afstand wordt vermeerderd met 8 meter ter ondervanging van de ondergrondse verplaatsing van een blindganger en 5 meter cartografische onnauwkeurigheid vanwege inpassing van luchtfoto's.

Doordat luchtfotoanalyse wordt beperkt door verschillende factoren, is het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied op basis van krateranalyse niet mogelijk. Voor het afbakenen op basis van krateranalyse is het immers noodzakelijk een totaalbeeld te hebben van de kraters in een gebied, en de hoeveelheid bommen die zijn afgeworpen. Daarom wordt het NGE-Verwachtingsgebied geprojecteerd rondom het doelwit van de aanval.

Op landbouwgrond ten zuiden van het vliegveld Ockenburg zijn enkele kraters waarneembaar net buiten de contouren van het vliegveld. Rond deze kraters wordt tevens een gebied van 100 meter (richtlijn uit het SIVOON-handboek met betrekking tot een bombardement door een jachtbommenwerper die drie bommen bij zich draagt) geprojecteerd.

Onderstaand is het verwachtingsgebied naar aanleiding van de bombardementen op het vliegveld Ockenburg weergegeven.

Figuur 320: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van luchtaanvallen op Ockenburg-Bloemendaal. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van verschillende bombardementen en beschietingen met boordwapens op het bosgebied Ockenburg-Bloemendaal tussen oktober 1944 en maart 1945, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. In het gebied is mogelijk afwerpmunitie van 250 en/of 500 lb., 20 mm geschutmunitie en KKM achtergebleven.

7.5 NAOORLOGS GEBRUIK

Na de oorlog kon het voormalig vliegterrein nog gewoon bezocht worden totdat – na een half jaar – het Militair Gezag het tot verboden gebied verklaarde. Dit had als reden dat er op het terrein nog oorlogsmateriaal aanwezig was. Zo lagen er ook nog mijnevelden (zie hoofdstuk 10).

Figuur 321: Ingeleverd Duits oorlogsmateriaal, bij Ockenburg, mei 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Hierna is men begonnen met het opknappen en opnieuw inrichten van het Gemeentelijk Sportpark Ockenburg. Uit bouwtekeningen uit die tijd bleek dat de nog aanwezige bebouwing zwaar gehavend moet zijn geweest. Van de portierswoning (het voormalige wachtlokaal) werd geschreven dat alleen de buiten- en binnenmuur en een ingezakte bekapping nog bestonden. De rest van de woning was zwaar beschadigd; alle houten zaken zoals kozijnen, deuren, balken, vloeren evenals de ijzeren inrijhekken waren niet meer aanwezig. De portierswoning en de toegangsloketten zijn weer opgeknapt en in oude glorie hersteld. Tot op de dag vandaag is het terrein nog steeds in gebruik als sportpark.

In 2002 werd bekend gemaakt dat The International School of The Hague (ISH) zou gaan verhuizen naar een nieuwe locatie op Ockenburg. Op 21 april 2007 werd de nieuwbouw van The International School of The Hague (ISH) geopend. De school staat op een deel van het voormalig hulp-/schijnvliegveld Ockenburg.

Figuur 322: Wijndaelerlaan. Bouwplaats Internationale school, 17 oktober 2005. (Bron: Haagse Beeldbank).

7.6 CONCLUSIE

Als militair vliegveld speelde Ockenburg nauwelijks een rol van betekenis. Tijdens de Duitse inval op 10 mei 1940 bombardeerden Nederlandse vliegtuigen het hulpvliegveld. Na de Nederlandse capitulatie nam de Duitse bezetter Ockenburg en omliggende terreinen in gebruik voor de aanleg van een schijnvliegveld. Enkele malen werd Ockenburg gebombardeerd.

Zoals in Tabel 23 vermeld hebben er in de periode 1940-1943 diverse bombardementen plaatsgevonden die reeds in andere paragrafen zijn behandeld. Tevens hebben twee bombardementen plaatsgevonden waarbij de volledige bommenlast tot detonatie is gekomen. Er blijven drie bombardementen over: het doelwit van deze bombardementen was Ockenburg, echter in geen van deze gevallen is specifiek vermeld waar de bommen terecht kwamen. In de meldingen van de luchtbeschermingsdienst staat vermeld dat naar aanleiding van het bombardement in de nacht van 29 op 30 augustus 1940 drie bommen terecht zijn gekomen 'achter het oude vliegveld Ockenburg aan de Kijkduinsestraat'. Bekend is dat in deze nacht 13 bommen werden afgeworpen. Mogelijk zijn er blindgangers achtergebleven naar aanleiding van dit bombardement, een exacte locatie van de neergekomen bommen is echter niet bekend. Betreffende de twee Nederlandse bombardementen is tevens geen gedetailleerde informatie bekend over de inslaglocaties van bommen. Er kan derhalve geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend naar aanleiding van de bovengenoemde bombardementen in de periode 1940-1943 op vliegveld Ockenburg.

Naar aanleiding van de bombardementen op de V-wapenstellingen die geplaatst waren op landgoed Ockenburg-Bloemendaal kan wel een NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. De grote hoeveelheid afgeworpen brisantbommen in combinatie met het waarnemen van veel kraters leidt tot de conclusie dat niet kan worden uitgesloten dat blindgangers van afwerpmunitie binnen de grenzen van het landgoed zijn achtergebleven.

De Duitse V-Wapenstellingen, militaire infrastructuur en mijnevelden komen respectievelijk aan bod in de hoofdstukken 8, 9 en 10.

8 BEOORDELING EN EVALATIE NEERGESTORTE VLIEGTUIGEN EN V-WAPENS

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn verschillende vliegtuigen neergestort op het grondgebied van Den Haag. Daarnaast mislukten diverse lanceringen van V-wapens, waardoor de wapens neerstortten op het maaiveld en daarbij al dan niet detoneerden of in de lucht detoneerden. Deze neergestorte vliegtuigen en V-wapens worden in dit hoofdstuk beoordeeld en geëvalueerd.

8.1 NEERGESTORTE VLIEGTUIGEN

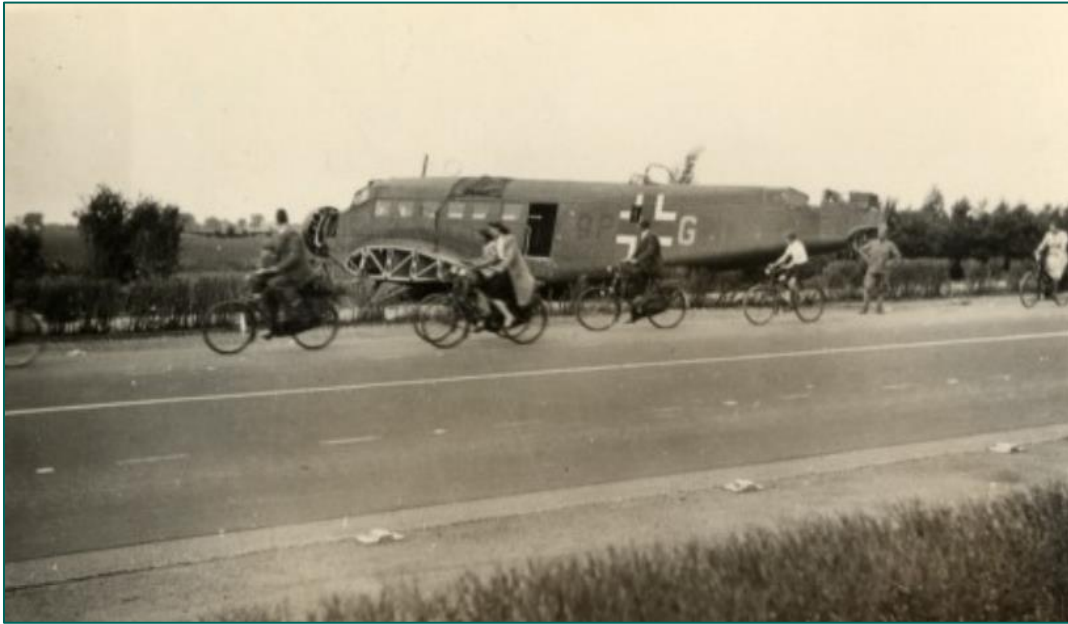
In Den Haag zijn verschillende vliegtuigen neergestort. Deze vliegtuigen waren hoofdzakelijk Junkers Ju-52 transportvliegtuigen, die tijdens de Duitse invasie op het strand, Ockenburg en Ypenburg neerkwamen. Ook stortten enkele Nederlandse vliegtuigen neer in deze periode. Tijdens de Duitse bezetting vlogen geallieerde vliegtuigen dag en nacht naar Duitsland voor het uitvoeren van bombardementen. Hierbij werden regelmatig vliegtuigen onderschept door Duitse jagers, of neergehaald door luchtafweergeschut. Ook kwamen vliegtuigen in de problemen. Enkele geallieerde vliegtuigen zijn om uitlopende redenen in Den Haag neergestort.

In deze paragraaf worden de vliegtuigcrashes in Den Haag beoordeeld en geëvalueerd, waarbij wordt onderzocht óf en zo ja, waar, mogelijke vliegtuigwrakken in de bodem aanwezig zijn. Het CS-VROO schrijft voor dat het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een vliegtuigcrash situationeel dient te worden verricht. Bepalende factoren zijn onder andere wat de exacte locatie van neergekomen toestellen zijn, wat de bommenlast was en of er aanwijzingen in bronnenmateriaal terug te vinden is over wat er met de ontplofbare oorlogsresten is gebeurd direct na de crash. Aangezien het slechts zelden voorkomt dat een exacte crashlocatie bekend is, is dit echter geen sinecure. De vliegtuigcrashes worden chronologisch geanalyseerd in de onderstaande paragrafen.

8.1.1 Duitse vliegtuigcrashes in mei 1940

In de literatuur (bijlage 3), archieven (bijlage 4) en het verliesregister van de Studiegroep Luchtoorlog (zie bijlage 13) wordt meermaals melding gemaakt van neergestorte Duitse vliegtuigen tussen 10 en 14 mei 1940. De volgende crashes worden gemeld:

- Diverse landingen en crashlandingen van Ju-52 transporttoestellen op 10 mei 1940 in en bij de vliegvelden Ockenburg en Ypenburg en op het strand.
- Door de 164ste Batterij Luchtdoelartillerie werd op 10 mei 1940 een Ju-52 neergeschoten. Het toestel verloor een vleugel die op het Louise de Colignyplein neerkwam en stortte daarna 200 meter verder brandend neer in de 2de Adelheidstraat.
- Een ander Ju-52 transporttoestel dat op 10 mei 1940 door de 164ste Batterij werd getroffen, vloog in brand en stortte neer in het Haagse Bos.
- Het verliesregister van de SGLO vermeldt 27 Ju-52's die op 10 mei 1940 neerkwamen nabij Den Haag.
- Een Duits Messerschmitt Bf-109 jachtvliegtuig stortte op 10 mei 1940, om 16.21 uur, neer in de duinen nabij Ockenburg.
- Twee Ju-52's kwamen op 10 mei 1940 neer op de weg Den Haag – Delft.
- Een Ju-52 was op 10 mei 1940 neergestort bij de Leiweg in de Eskamppolder (Loosduinen).
- Op 10 mei 1940, omstreeks 5.30 uur, stortte een Duits jachtvliegtuig brandend neer in de Tedingerbroekpolder, nabij de Middenweg.
- Een Duitse Henschel Hs 126 verkenningstoestel stortte op 10 mei 1940 neer in Den Haag.
- Een Junkers Ju-88 toestel was op 10 mei 1940 neergestort in Scheveningen.
- Op 10 mei 1940 crashten twee Ju-52's bij Leidschendam.
- Op 12 mei 1940 crashte een Ju-88 toestel op het strand van Scheveningen.
- Tevens stortte op 13 mei 1940 een Ju-88 neer op Ypenburg.

Figuur 323: Een bij de Rijksweg Den Haag – Delft gecrashte Ju-52, mei 1940. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 324: Een op het strand tussen Kijkduin en Monster neergestorte Ju-52, 21 mei 1940. (Bron: Haagse Beeldbank).

Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal blijkt dat de Duitse Ju-52 vliegtuigen zeer laag vlogen om te landen en Duitse troepen op de grond te zetten. Op deze hoogte vormden zij een gemakkelijk doelwit voor Nederlandse grondtroepen. Met deze geringe hoogte en snelheid is het nagenoeg onmogelijk om volledig in de bodem te dringen. Daarnaast beschikten deze transportvliegtuigen niet over een bommenlast of boordwapens. Tot slot blijkt dat de Duitse bezetter zelf toestellen, waaronder veel Ju-52's heeft opgruimd en afgevoerd naar het Zerlege Betrieb in Utrecht, een soort sloperij waar nog bruikbare delen van de wrakken werden gerecycled en herbruikt. De exacte crashlocatie van een niet nader gespecificeerd jachtvliegtuig in de Teddingerbroekpolder, de Messerschmitt Bf-109, de Henschel Hs 126 en de twee Ju-88's is niet bekend. De mogelijkheid bestaat dat deze toestellen tevens werden geruimd door de Duitse bezetter. Naar aanleiding van deze Duitse toestellen kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de op het land neergestorte Duitse vliegtuigen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. De vliegtuigwrakken zijn niet in de bodem ingedrongen. Naar aanleiding van het neergestorte jachtvliegtuig in de Teddingerbroekpolder, de Messerschmitt Bf-109, de Henschel Hs 126 en de twee Ju-88's kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend, omdat de crashlocatie niet bekend is.

8.1.2 Nederlandse en geallieerde vliegtuigcrashes in mei 1940

Op basis van de geraadpleegde literatuur en informatie uit het verliesregister van de SGLO zijn de volgende Nederlandse en geallieerde vliegtuigcrashes in Den Haag tijdens de Duitse inval bekend:

- Een Fokker T-V, gestart op 10 mei 1940 om 6.45 uur met als doel een bombardement op Ockenburg, werd na het bombardement boven zee neergeschoten.
- Een Fokker T8 stortte om 9.15 uur neer op het strand van Scheveningen. Het toestel was door Duitse jagers in brand geschoten.
- Een Fokker C-VIII verkenningstoestel was op 10 mei 1940 neergestort bij Scheveningen.
- Een andere Blenheim van 40 Squadron stortte op 10 mei 1940 neer in Den Haag. Boven het Slimpad en de Reinerwatering had een luchtgevecht plaatsgevonden. Het toestel stortte neer tussen de Uithofslaan en de Wennetjessloot, in de tuin van N. Duyvesteijn. Bij het neerstorten is een bom ontploft. Een tweede bom, die niet is geëxplodeerd, is later vernietigd door Duitse troepen.

Op 10 mei 1940 werden verschillende Nederlandse vliegtuigen op de grond vernietigd of vielen, na de capitulatie, in Duitse handen. Van de bij Scheveningen neergekomen vliegtuigen is de crashlocatie niet bekend. Naar aanleiding van de neergestorte toestellen kan daarom geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. De boven zee neergeschoten Fokker T-V is buiten het onderzoeksgebied neergekomen.

De Engelse Blenheim die op 10 mei 1940 neerstortte in de Uithofslaan bij Wateringen werd in 2008 geborgen. Dit blijkt uit een PVVO van REASeuro (RO-090004, 14 januari 2009), zie bijlage 12. Het gebied om de crashlocatie is gedetecteerd en enkele objecten zijn benaderd. Hierbij werden nog enkele onderdelen, zoals een motor en een propeller, aangetroffen. In het wrak waren geen explosieven meer aanwezig. Aangezien de resten van het toestel zijn geborgen, wordt niet verwacht dat nog NGE zijn achtergebleven en wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Conclusie

Naar aanleiding van de crashes van Nederlandse vliegtuigen in mei 1940 worden geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De crashlocaties zijn niet exact bekend.

Naar aanleiding van de in de Uithofslaan neergestorte Engelse Blenheim wordt eveneens geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Uit het bronnenmateriaal is gebleken dat de laatste resten van het toestel reeds in 2008 werden geborgen.

8.1.3 Duitse vliegtuigcrashes tijdens de oorlog

In het verliesregister van de SGLO (zie bijlage 13) worden enkele vliegtuigcrashes gemeld, die plaats vonden ten tijde van de Duitse bezetting. Een overzicht van de crashes wordt gegeven in de onderstaande tabel. In de laatste kolom worden de crashes beoordeeld en geëvalueerd.

Datum	Toestel	Locatie	Oorzaak	Relevantie
17 juni 1940	Ju-88	Scheveningen strand	Niet gemeld	Locatie is niet bekend, daarom kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.
1 maart 1942	Fw-58	Vliegveld Ypenburg	Probleem bij opstijgen	Gezien de locatie wordt verwacht dat het toestel is geruimd en wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.
24 oktober 1943	Bf-110	Langs de weg Scheveningen – Katwijk	Luchtgevecht	Exacte locatie kan niet worden achterhaald, daarom kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Tabel 25: Overzicht Duitse vliegtuigcrashes tijdens de bezetting.

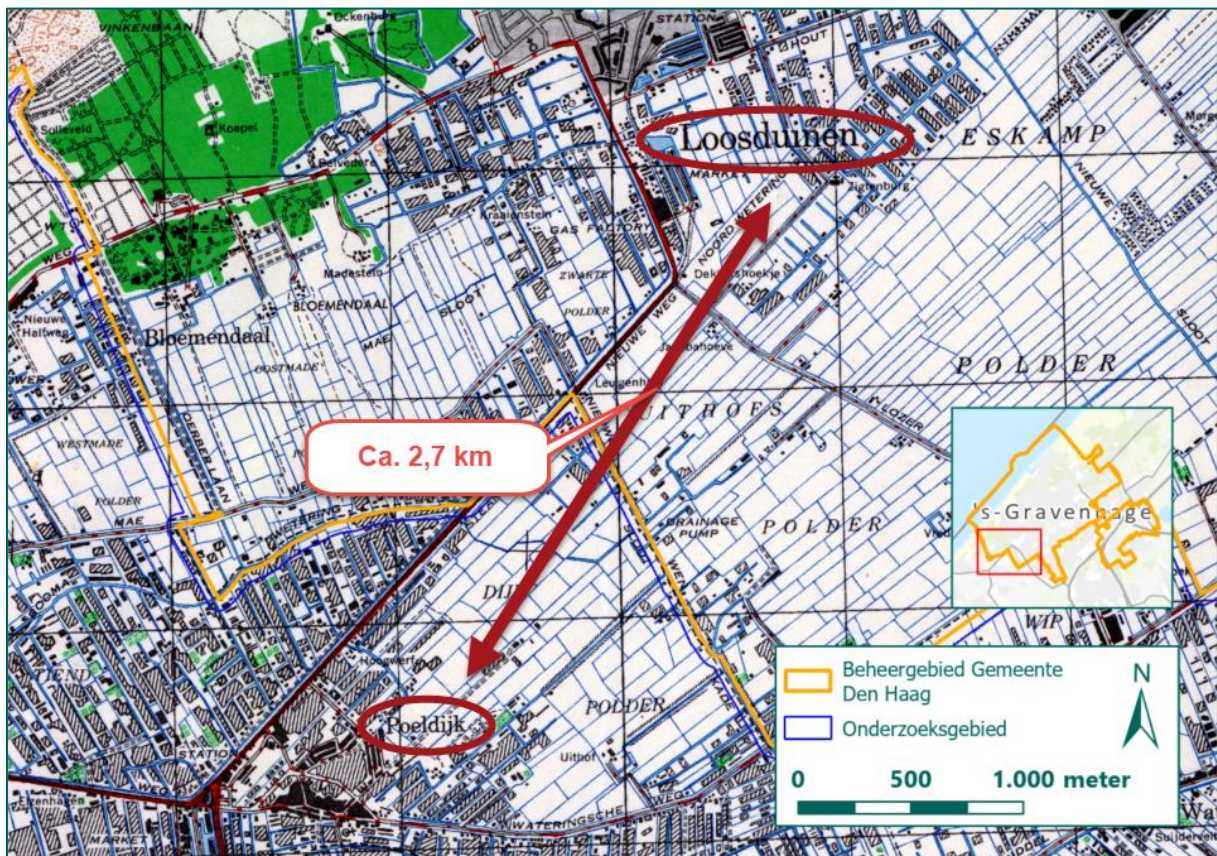
Conclusie

Naar aanleiding van de Duitse vliegtuigcrashes tijdens de bezetting, kunnen geen NGE-Verwachtingsgebieden worden afgebakend.

8.1.4 Vickers Wellington tussen Poeldijk en Loosduinen, 27/28 augustus 1942

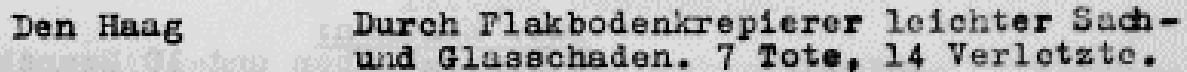
Omstreeks 2.05 uur stortte een Wellington bommenwerper van 12 Squadron (1 Group, Bomber Command) neer tussen Poeldijk en Loosduinen, aan de zuidwestelijke rand van Den Haag. Het toestel was uitgezonden naar Kassel en werd neergeschoten door een Duitse nachtjager. Dit blijkt uit het verliesregister van de SGLO (zie bijlage 13). Het is de enige bron over deze crash.

Aangezien deze gebeurtenis niet wordt gedocumenteerd in het nauwkeurig bijgehouden archief van de Haagse LBD, wordt aangenomen dat het toestel buiten het onderzoeksgebied is neergekomen. De exacte crashlocatie is niet bekend, daarom kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Figuur 325: Gebied tussen Poeldijk en Loosduinen op de geallieerde stafkaart. (Bron ondergrond: Kadaster).

Op deze dag kwam binnen de gemeente Den Haag tevens een luchtafweergranaat terecht die tot detonatie kwam. Het detoneren van deze granaat leidde tot zeven doden en 14 gewonden. De exacte locatie waar dit ongeval plaatsvond is onbekend. Het neerkomen van deze luchtdoelgranaat is vermoedelijk te relateren aan de vliegtuigcrash in de nacht van 27 op 28 augustus 1942. Echter, het is niet mogelijk om naar aanleiding van de inzet van luchtafweergranaten een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen. Luchtafweergeschut werd ingezet om vijandelijke vliegtuigen uit te schakelen. Wanneer een luchtdoelgranaat het geogde doel miste en/of de ontsteker van de granaat niet naar behoren functioneerde, kwam de granaat terecht op het maaiveld. Het is niet in te schatten waar granaten van luchtafweergeschut zijn neergekomen, omdat het luchtafweergeschut meebeweegt met de overvliegende vliegtuigen. Granaten kunnen tot vele kilometers van het afweergeschut neerkomen. Om deze reden is het niet mogelijk een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen ten gevolge van neergekomen luchtafweergranaten.

Figuur 326: Melding van (dodelijke)slachtoffers naar aanleiding van het detoneren van een luchtafweergranaat. (Bron: BaBL: R 58/3580).

Conclusie

Naar aanleiding van de in de nacht van 27 op 28 augustus 1942 neergestorte Wellington bommenwerper, kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend. Naar aanleiding van het neerkomen van luchtdoelgranaten binnen de gemeente Den Haag kunnen tevens geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

8.1.5 Hawker Typhoon in Scheveningen, 13 januari 1943

Op 13 januari, omstreeks 9.45 uur, stortte een Engels vliegtuig neer op een onbekende plaats in de duinen binnen het spergebied, ter hoogte van de Duivelandsestraat. Nadere gegevens waren niet bekend. Dit staat in een proces-verbaal in inventaris 104 van de LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

De crash wordt eveneens vermeld in het verliesregister van de SGLO (zie bijlage 13). Hieruit blijkt dat het geen Spitfire maar een Hawker Typhoon van 56 Squadron betrof, die door luchtafweergeschut was neergeschoten. Als crashlocatie wordt het Westduinpark opgegeven. De piloot kwam om het leven. Uit het boek *En nooit was het stil* (zie bijlage 3) blijkt dat die dag vier Typhoons van Fighter Command waren uitgestuurd voor aanvallen op doelen in de buurt van Rotterdam.

Op een luchtfoto van 15 maart 1943, circa twee maanden na de crash, is geen duidelijke crashlocatie zichtbaar. Mogelijk is het toestel door de Duitse bezetter geborgen, maar dit kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Omdat de exacte crashlocatie van de Typhoon niet bekend is, kan naar aanleiding van de crash geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Figuur 327: Luchtfoto d.d. 15 maart 1943. (Bron: bijlage 5, NCAP).

Conclusie

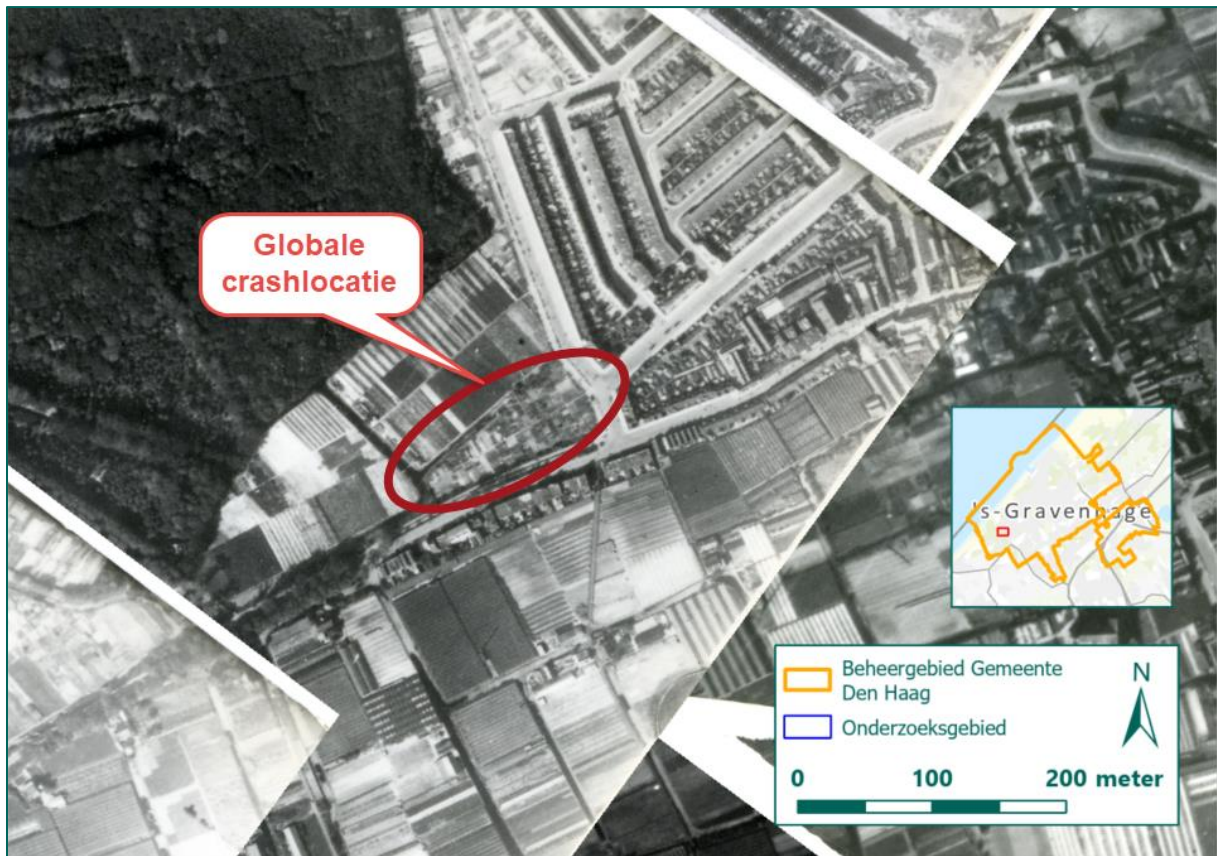
Naar aanleiding van de op 13 januari 1943 neergestorte Typhoon kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

8.1.6 Vickers Wellington in Loosduinen, 25/26 mei 1943

In de nacht van 25 op 26 mei 1943, omstreeks 2.15 uur, stortte een brandend Engels vliegtuig neer in volkstuintjes, gelegen langs de Alidastraat in Loosduinen. Het toestel brandde volledig uit en de bemanning kwam vermoedelijk om het leven. Er werden geen bommen afgeworpen en er vielen geen slachtoffers. Wel was schade ontstaan aan ruiten en gewassen. Niet-gesprongen projectielen werden niet aangetroffen. Dit wordt gemeld in een proces-verbaal uit inventaris 104 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). De schade naar aanleiding van de crash wordt bevestigd in inventaris 359 van het archief Bouw- en Woningtoezicht (zie bijlage 4, toegang 0666-01).

De crash staat eveneens vermeld in het verliesregister van de SGLO (zie bijlage 13). Daaruit blijkt dat het om een Wellington bommenwerper van 199 Squadron ging, die was uitgezonden naar Duitsland. Het toestel was neergeschoten door een Duitse nachtjager. Eén bemanningslid werd begraven, de overige vijf werden krijgsgevangenen.

De eerste beschikbare kwalitatieve luchtfoto's van de omgeving, dateren van 13 september 1944. Op de luchtfoto's zijn geen sporen meer te zien van de crash. Aangezien het toestel volledig was uitgebrand en een overleden bemanningslid was begraven, bestaat de mogelijkheid dat het wrak werd geruimd. Dit valt echter niet met zekerheid vast te stellen. Omdat de exacte crashlocatie niet bekend is, kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Figuur 328: Luchtfoto's d.d. 13 september 1944, met daarop de globale crashlocatie. (Bron: Wageningen UR).

Conclusie

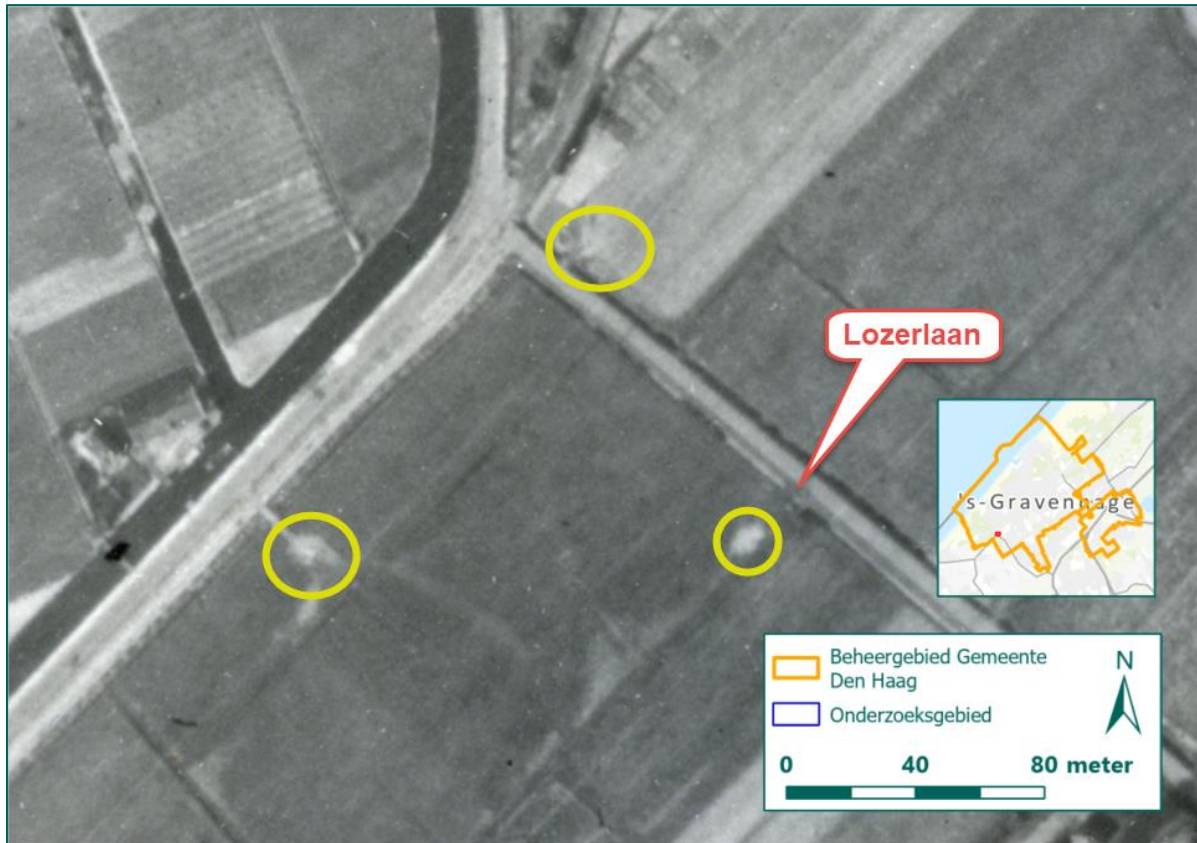
Naar aanleiding van de crash van een Wellington bommenwerper in de nacht van 25 op 26 mei 1943 kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

8.1.7 Hawker Typhoon in Loosduinen, 13 november 1943

Op 13 november 1943, omstreeks 11.30 uur, werd een Engels vliegtuig neergeschoten door een Duits jachtvliegtuig. Het toestel stortte neer in een tuin op de hoek Nieuweweg – Lozerlaan en was grotendeels vernield. Dit wordt gemeld in inventaris 67 van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01).

De crash wordt bevestigd in inventaris 104 van de Haagse LBD. Uit het proces-verbaal bleek dat het toestel neerkwam ter hoogte van de Nieuweweg nr. 75. De gewonde piloot werd ter plaatse gearresteerd. Het toestel zelf was grotendeels vernield en hing gedeeltelijk over de sloot. Voor zover bekend waren er geen niet-gesprongen projectielen.

Uit het verliesregister van de SGLO (zie bijlage 13) blijkt dat op 13 november 1943 een Typhoon jachtbommenwerper van 56 Squadron (Fighter Command) was neergestort in Den Haag. De eerstvolgende kwalitatieve luchtfoto van na de crash dateert van 13 september 1944. Op de foto zijn nabij de hoek Nieuweweg-Lozerlaan twee verstoringen zichtbaar. Mogelijk zijn deze veroorzaakt door de crash en eventuele opruimwerkzaamheden, maar dat kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Omdat niet bekend is waar de Typhoon exact is neergekomen, kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

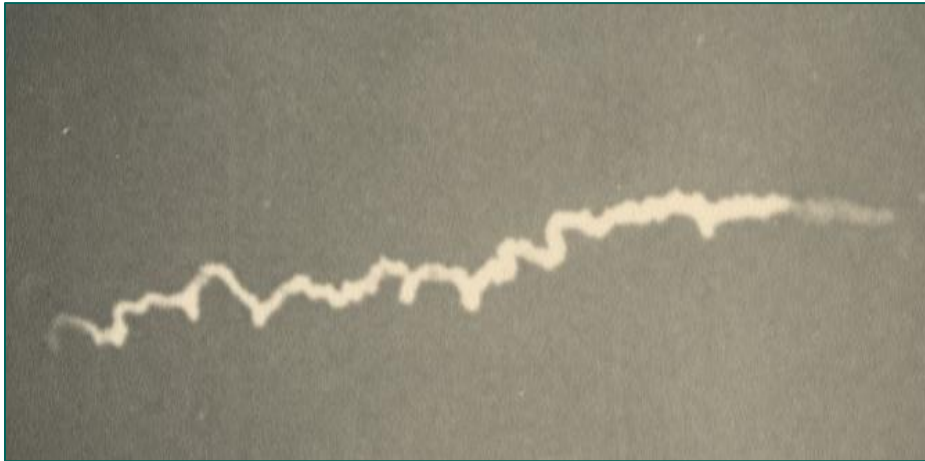
Figuur 329: Luchtfoto d.d. 13 september 1944. Verstoringen (mogelijke crashlocaties) zijn met geel geaccentueerd. (Bron: Wageningen UR).

Conclusie

Naar aanleiding van de op 13 november 1943 neergestorte Typhoon jachtbommenwerper kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

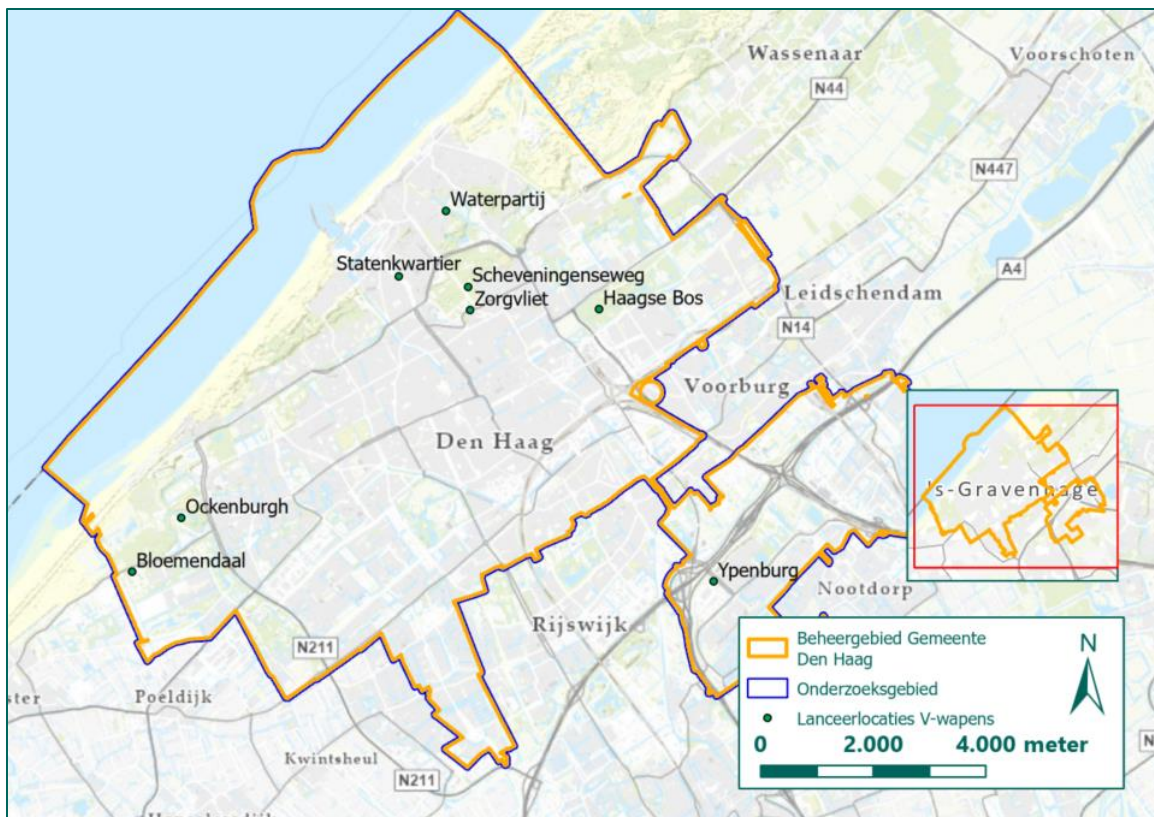
8.2 V-WAPENS

Met de zogenaamde *Vergeltungswaffen* (V-wapens) trachtte het Duitse leger in 1944 het tij te keren. Vanaf september 1944 gebeurde dit vanuit Den Haag en Wassenaar. Lege V2-raketten werden per spoor aangevoerd in overdekte wagons en aan de Herensingel overgeladen op platte wagons. Vervolgens werden de raketten opgeslagen in Raaphorst (Wassenaar), het Haagse Bos en het Staelduinse Bos. De explosieve lading en de brandstof werden apart vervoerd en opgeslagen. Pas later werden de raketten geassembleerd en uiteindelijk afgevuurd.

Figuur 330: Opname vanuit de Stephensonstraat van een neerkomende V2, 16 september 1944. (Bron: Haagse Beeldbank).

De eerste V2-raket vanuit Den Haag werd gelanceerd op 10 september 1944 door de 1ste Batterie van de 584ste Artillerieabteilung. Zoals te zien in het onderstaande figuur waren er verschillende locaties in Den Haag vanwaar V-wapens werden afgevuurd naar Londen. Veel van de V1 en V2's die vanaf Den Haag en Wassenaar werden afgeschoten, haalden hun doel niet. Meermaals stortten de vergeldingswapens kort na lancering weer terug op het maaiveld. In Den Haag is dit meermaals gebeurd. De zware explosies van de V-wapens hebben tot grote schade in de gemeente geleid.

Figuur 331: Overzicht Lanceerlocaties V-wapens in Den Haag. (Bron ondergrond: ESRI).

Figuur 332: Kamperfoeliestraat-Indigostraat, schade na V2-inslag op 1 januari 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Op 27 maart 1945 steeg de laatste V2 op vanaf het grondgebied van Den Haag. Sinds 8 september 1944 waren ongeveer 1.300 V2-raketten afgevuurd vanaf Den Haag, Wassenaar en omstreken. Eind maart 1945 maakten de bedieningsmannschappen de lanceerinstallaties onklaar en vertrokken naar Duitsland.

8.2.1 Inslagen V-wapens

De inslagen van V-wapens zijn aan de hand van het historische bronnenmateriaal gelokaliseerd. Hiervoor is gebruik gemaakt van literatuur (bijlage 3), gemeentearchief en collectie 575 uit het NIMH (bijlage 4), luchtfoto's en inslagen die op de website vergeltungswaffen.nl worden vermeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van alle inslagen in Den Haag.

Datum	Locatie	Type	Opmerking
3 oktober 1944	Ockenburg, schade in Loosduinen (diverse straten).	V2	In de lucht gedetoneerd.
19 oktober 1944	Loosduinen en omgeving: twee V1's	V1	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
23 oktober 1944	Van Voorschotenlaan e.o.	V1	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
27 oktober 1944	Park Marlot en omgeving: schade door vroegtijdig ontploffen in Wassenaar.	V1	Niet relevant, inslag buiten de gemeente.
	Diverse straten Laakkwartier: schade door vroegtijdig ontploffen in Rijswijk.	V1	Niet relevant, inslag buiten de gemeente.
2 november 1944	Diverse straten omgeving Marlot	?	Krater zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, 524134, 15 maart 1945).
3 november 1944	Van Voorschotenlaan, omgeving Waterpartij.	V2	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
7 november 1944	Duinweg en omgeving (Scheveningen).	V2	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
10 november 1944	Omgeving Nieuwe Duinweg	V1	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
	Omgeving Duindigt Wassenaar	V1	Niet relevant, inslag buiten de gemeente.
	Marlot	V2	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
14 november 1944	Militair gebied Kijkduin	V1	Locatie niet bekend.

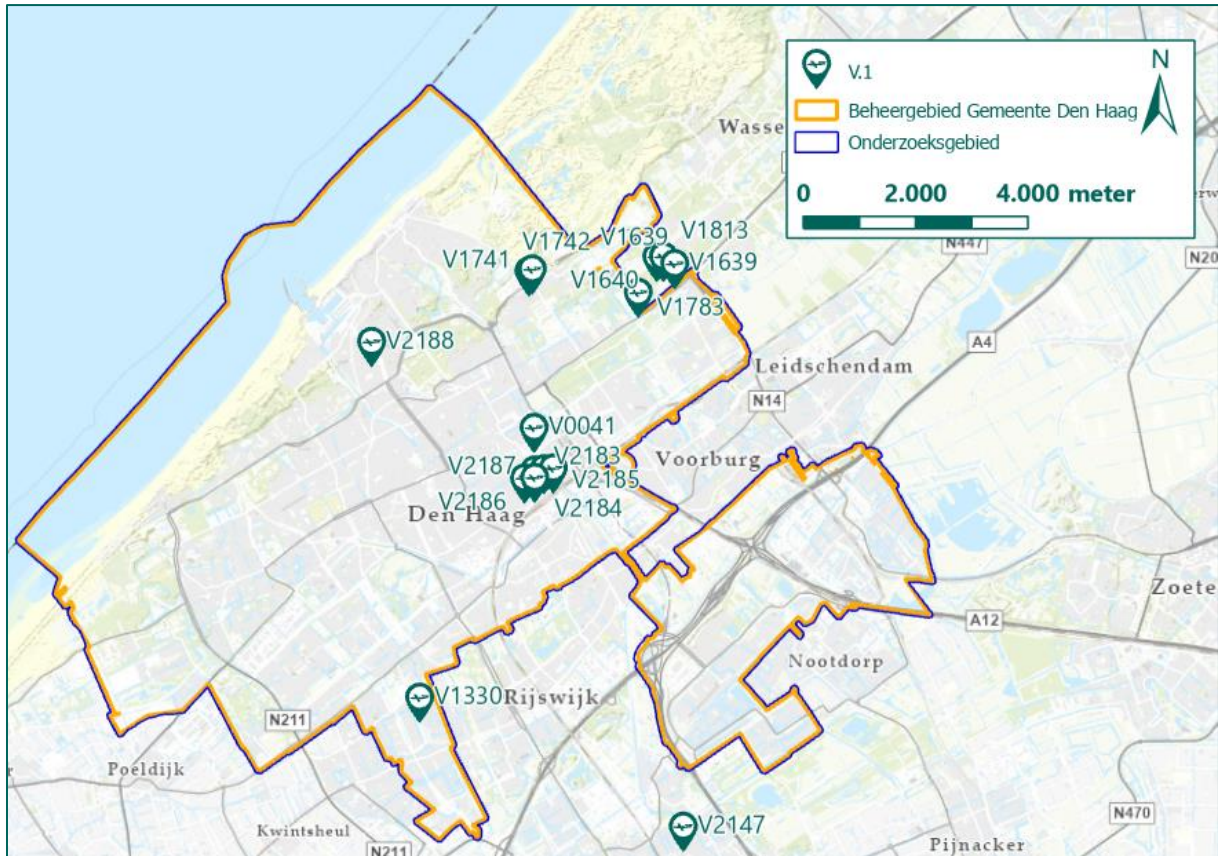
Datum	Locatie	Type	Opmerking
17 november 1944	Richting Duindigt	V2	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
18 november 1944	Omgeving landgoed Duindigt	?	Niet relevant, gelegen in Wassenaar.
19 november 1944	Richting Duindigt?	?	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
27 november 1944	In of nabij Zorgvliet	?	Mogelijke kraters van deze inslagen waargenomen op luchtfoto's (Haagse Beeldbank, RAF_520484 en RAF_520487, 7 april 1945).. Schade Fr. Hendriklaan en Statenkwartier
	Vermoedelijk Zorgvliet of Scheveningse Bosjes	?	
28 november 1944	Omgeving Scheveningse Bosjes	?	Krater zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520306, 7 april 1945), datum onbekend.
3 december 1944	Omgeving Scheveningse Bosjes	?	Krater zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520306, 7 april 1945), datum onbekend.
4 december 1944	In de duinen ter hoogte van Laan van Poot 268	?	Krater te zien op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_5200231, 7 april 1945).
5 december 1944	Omgeving Zorgvliet, Riouwstraat	V2	Kraters van V-wapens zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520287, 7 april 1945)., niet bekend van welke datum de kraters zijn.
8 december 1944	Omgeving Statenplein	V2	Locatie niet bekend.
9 december 1944	Van Heustszstraat	?	Locatie niet bekend.
	Nieuwe Tijdflats aan de Koningin Wilhelminastraat en de Van Barbansonstraat.	V2	Neergekomen op staart, explosieve lading niet ontploft.
12 december 1944	Leidsestraatweg en viaduct	?	Krater zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520326, 7 april 1945).
14 december 1944	Omgeving Zorgvliet	?	Ontploffing twee vliegende bommen.
31 december 1944	Van Voorschotenlaan / Van der Burchtlaan	V2	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520317, 7 april 1945)..
1 januari 1945	Indigostraat/Kamperfoeliestraat	V2	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520201, 7 april 1945).
1 januari 1945	Onderdelen in tuinen in de Geest (Loosduinen)	V2	Niet relevant, gedetoneerd in de lucht.
1/2 januari 1945	Richting Bloemendaal	V2	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
5 januari 1945	Op Leidsestraatweg omgeving Ig Reig.	V2	Krater zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520325, 7 april 1945).
7 januari 1945	Ockenburg; Monsterseweg	?	Locatie niet bekend.
8 januari 1945	Richting Loosduinen	?	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
11 januari 1945	Duindigt	?	Niet relevant, gelegen in Wassenaar.
12 januari 1945	Waalsdorperweg, naast de schietbaan	?	Niet relevant, geen exacte locatie bekend.
14 januari 1945	Op renbaan Duindigt	V2	Niet relevant, gelegen in Wassenaar.
15 januari 1945	Duindigt	?	Niet relevant, gelegen in Wassenaar.
	Roomhuis	V1	Kraters te zien op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520325, 7 april 1945).
18 januari 1945	Stichting Bloemendaal	?	Krater zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 614_2024, 18 maart 1945).
21 januari 1945	Landgoed Duindigt	?	Niet relevant, gelegen in Wassenaar.
25 januari 1945	Riouwstraat	V2	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520287, 7 april 1945).
26 januari 1945	Boven de stad	?	Niet relevant
27 januari 1945	Boven de stad	?	Niet relevant
31 januari 1945	Hekkelaan 197	V2	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 610_3082, 21 maart 1945).

Datum	Locatie	Type	Opmerking
1 februari 1945	Park Ockenburg	?	Kraters van V-wapens zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 106G_4894_2015, 18 maart 1945), niet bekend van welke datum de kraters zijn.
4 februari 1945	Laan van Nieuw Oost-Indië en omgeving	?	Geen inslag waar te nemen.
5 februari 1945	Sparreweg/Algemene Begraafplaats	?	Inslag zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 614_2024, 18 maart 1945)
6 februari 1945	Park Ockenburg	?	Kraters van V-wapens zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 106G_4894_2015, 18 maart 1945), niet bekend van welke datum de kraters zijn.
8 februari 1945	Landgoed Duindigt	?	Niet relevant, gelegen in Wassenaar.
8 februari 1945	Willem de Zwijgerlaan, tussen Antonie Duyckstraat en Van den Eyndestraat.	V2	Vermoedelijk. Krater zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520259, 7 april 1945).
20 februari 1945	Tournooiveld	?	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 610_3082_2015, 21 maart 1945).
23 februari 1945	Op Ockenburg	?	Kraters van V-wapens zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 106G_4894_2015, 18 maart 1945), niet bekend van welke datum de kraters zijn.
4 maart 1945	Schenkweg/Vlietstraat	V2	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto . Krater zichtbaar op luchtfoto (Kadaster, 610_3082, 21 maart 1945).
12 maart 1945	Flakkeesestraat	V2	Inslag en schade zichtbaar op luchtfoto (Haagse Beeldbank, RAF_520231, 7 april 1945).
17 maart 1945	Speeltuin "Bataaf" (Scheveningse Bosjes); brokstukken neergekomen.	?	Niet relevant: in de lucht gedetoneerd.
19 maart 1945	Noordweg 4c (Loosduinen)	?	Projectiel niet gedetoneerd, maar werd vermoedelijk geruimd. Exacte locatie onbekend.
23 maart 1945	Westduindweg, garage fa. Spaans.	V2	De resten van het gedetoneerde projectiel zijn geruimd door de Duitse Wehrmacht.
26 maart 1945	Haagse Bos	V2	Kraters te zien op luchtfoto.

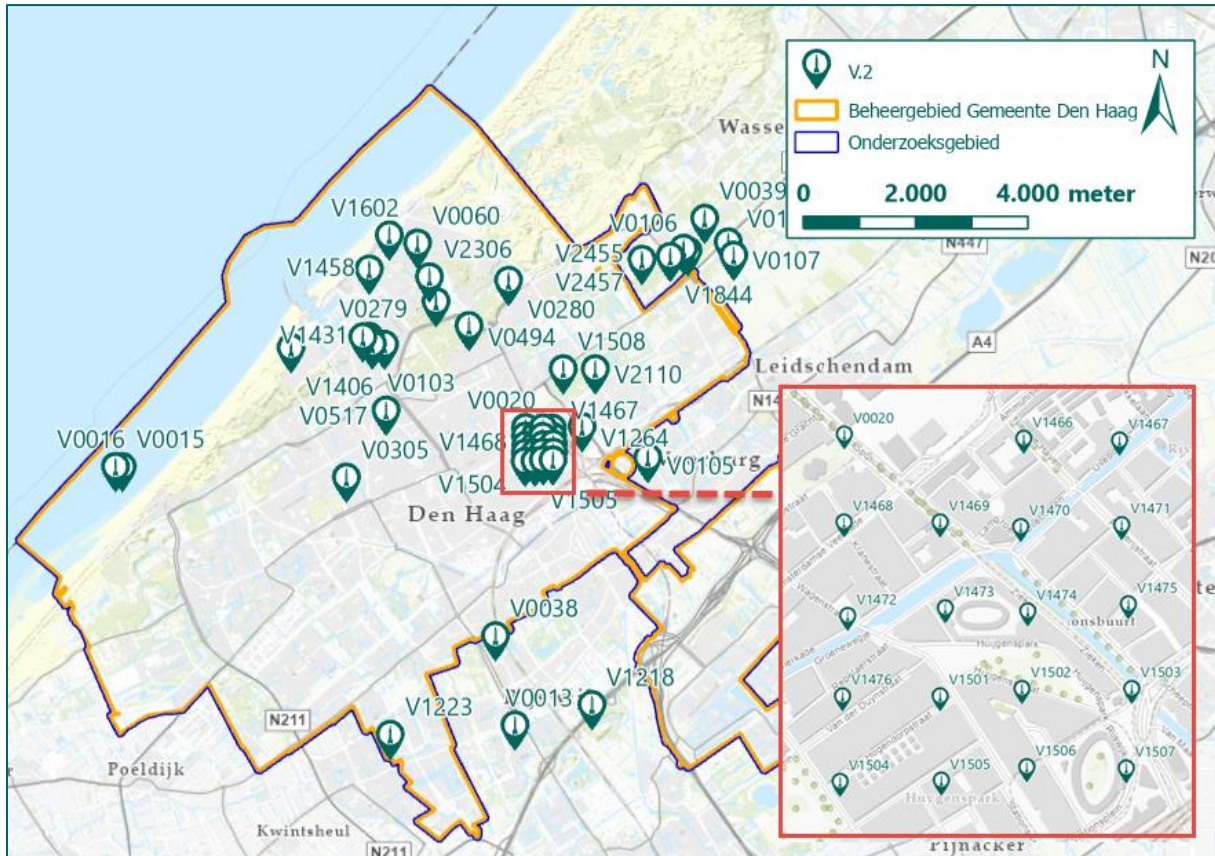
Tabel 26: Overzicht inslagen V-wapens. Locatieaanduidingen zijn niet altijd nauwkeurig te bepalen, in het opmerkingenveld is de toelichting op locatieaanduiding beschreven.

Deze inslagen zijn op de kaart geprojecteerd (zie onderstaande figuren). Het is niet altijd mogelijk gebleken om alle inslagen te lokaliseren. De meeste inslagen vonden plaats in het zogenaamde spergebied, dat niet toegankelijk was. Tevens detoneerden een aantal V-wapens in de lucht boven Den Haag; deze zijn niet op de kaart gezet. Tot slot kon aan de hand van enkele summier meldingen van de Haagse LBD geen locatie worden achterhaald.

Om de locaties van de inslagen van de V-wapens zo goed mogelijk te achterhalen, is tevens gebruik gemaakt van het AHN. Deze laag is ingemeten door een vliegtuig dat door middel van laserpulsen de hoogtes en laagtes meet in het landschap. Dit systeem wordt LIDAR ("Light Detection And Ranging" of "Laser Imaging Detection And Ranging") genoemd. Wanneer de grondroering op een locatie minimaal is geweest, kunnen V-wapeninslagen met behulp van deze laag worden waargenomen. Op basis van de locatieomschrijvingen uit het bronnenmateriaal is de omgeving gecontroleerd met het AHN. In geen gevallen is een krater zichtbaar die aan een concrete inslag kan worden gekoppeld.

Figuur 333: Overzicht inslagen V1s. De punten op de kaart zijn niet allen op pinpoint locatie te achterhalen, sommige zijn indicatief of op straatniveau. (Bron ondergrond: ESRI).

Figuur 334: Overzicht inslagen V2s, let hierbij op dat de locatieaanduidingen soms indicatief, of op straatniveau weergegeven zijn. Locatieaanduidingen in het rood omrandde kader betreffen V2's die boven de stad zijn gedetoneerd. (Bron ondergrond: ESRI).

Conform het CS-VROO dient een inslaglocatie van een V-Wapen die na inslag tot detonatie is gekomen niet afgebakend te worden als NGE-Verwachtingsgebied. 'Bij een niet gedetoneerd V-wapen [dient], op basis van de informatie van eerder aangetroffen en geruimde V-wapens, de locatie van het inslagpunt [...] met een buffer van maximaal 50 meter als [NGE-]verwachtingsgebied afgebakend [te worden]'⁶¹.

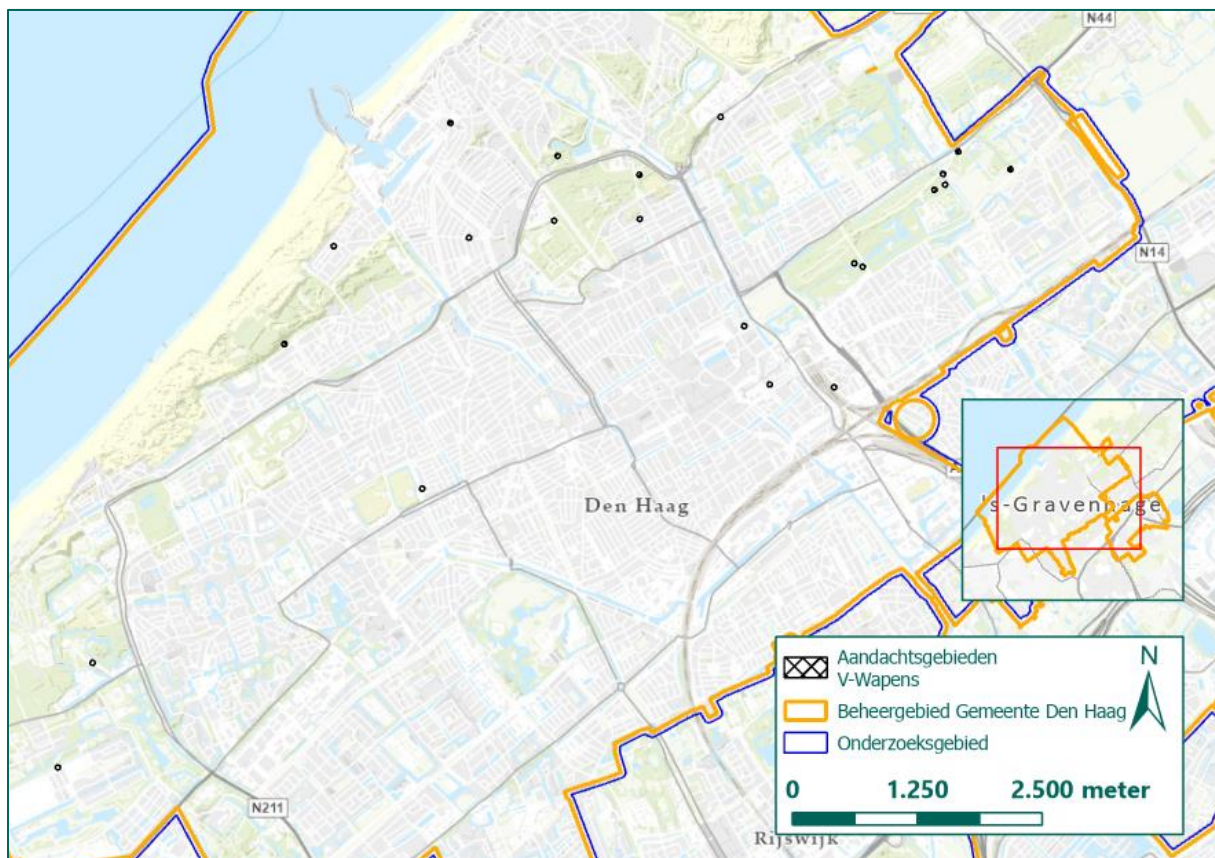
In geen van de bovengemelde bronnen wordt echter melding gemaakt van de exacte inslaglocaties van blindgangers van V-Wapens. Het is derhalve niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van blindgangers van V-Wapens. Wel is bekend dat enkele V-Wapens naoorlogs geruimd zijn (zie paragraaf 8.2.2). Waar een V-Wapen reeds geruimd is, wordt niet langer NGE verwacht. Ook op deze locaties wordt dus geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Hoewel geen NGE-Verwachtingsgebieden kunnen worden afgebakend naar aanleiding van mogelijke blindganger van ingeslagen V-Wapens, is het wel mogelijk om enkele inslaglocaties van gedetoneerde V-Wapens vast te stellen. Door het inslaan van V-wapens kunnen giftige stoffen in de bodem zijn achtergebleven. Dit betreffen voornamelijk restanten van de brandstof, die een plaatselijke benzeenvervuiling kunnen veroorzaken. Gezien het gezondheidsrisico nabij deze inslaglocaties zijn de locaties van de ingeslagen V-Wapens ter kennisgeving op onderstaande kaart geprojecteerd. In enkele gevallen kon niet met zekerheid gesteld worden of een inslaglocatie te relateren was aan de detonatie van een brisantbom of een V-Wapen. Er bestaat derhalve enige overlap tussen afgebakende NGE-

⁶¹ CS-VROO-02, versie 21-02, pagina 26.

Verwachtingsgebieden naar aanleiding van bombardementen en de aandachtsgebieden naar aanleiding van gedetoneerde V-Wapens.

Rond de vastgestelde inslaglocaties is een buffer van 20 meter geprojecteerd ter ondervanging van cartografische onnauwkeurigheid en eventuele verspreiding van giftige stoffen in de bodem. In het onderstaande figuur zijn de aandachtsgebieden weergegeven naar aanleiding van gedetoneerde V-Wapens weergegeven.

Figuur 335: Aandachtsgebieden naar aanleiding van gedetoneerde V-wapens. (Bron ondergrond: ESRI).

8.2.2 Naoorlogse meldingen over V-wapens

Inventaris 12704 uit het archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990 bevat twee naoorlogse meldingen over V-wapens in Den Haag:

- Op 6 september 1979 werd op het politiebureau van Loosduinen gemeld dat op het landgoed Ockenrode, in de bosjes nabij de dependance van de Dr. Schröder van der Kolk stichting, Monsterseweg 14, vermoedelijk een groot explosief zou liggen. Uit een ter plaatse uitgevoerd onderzoek bleek dat op ongeveer 100 meter van genoemd gebouw een krater (ca. 10 meter diameter en 3 à 4 m diep) is geslagen, waarin zich vermoedelijk een onderdeel van een V2 bevindt. De EODD is ter plaatse gekomen en heeft vastgesteld dat het een aandrijfmotor van een V2 betreft. Dit onderdeel, met een lengte van ca. 5 meter en 900 kg, bevat geen explosieven. Door de EODD werd niet uitgesloten dat in de bodem nog explosieven waren achtergebleven. Er werd dan ook geadviseerd om de grond onder het onderdeel tot ca. 10 meter uit te graven.

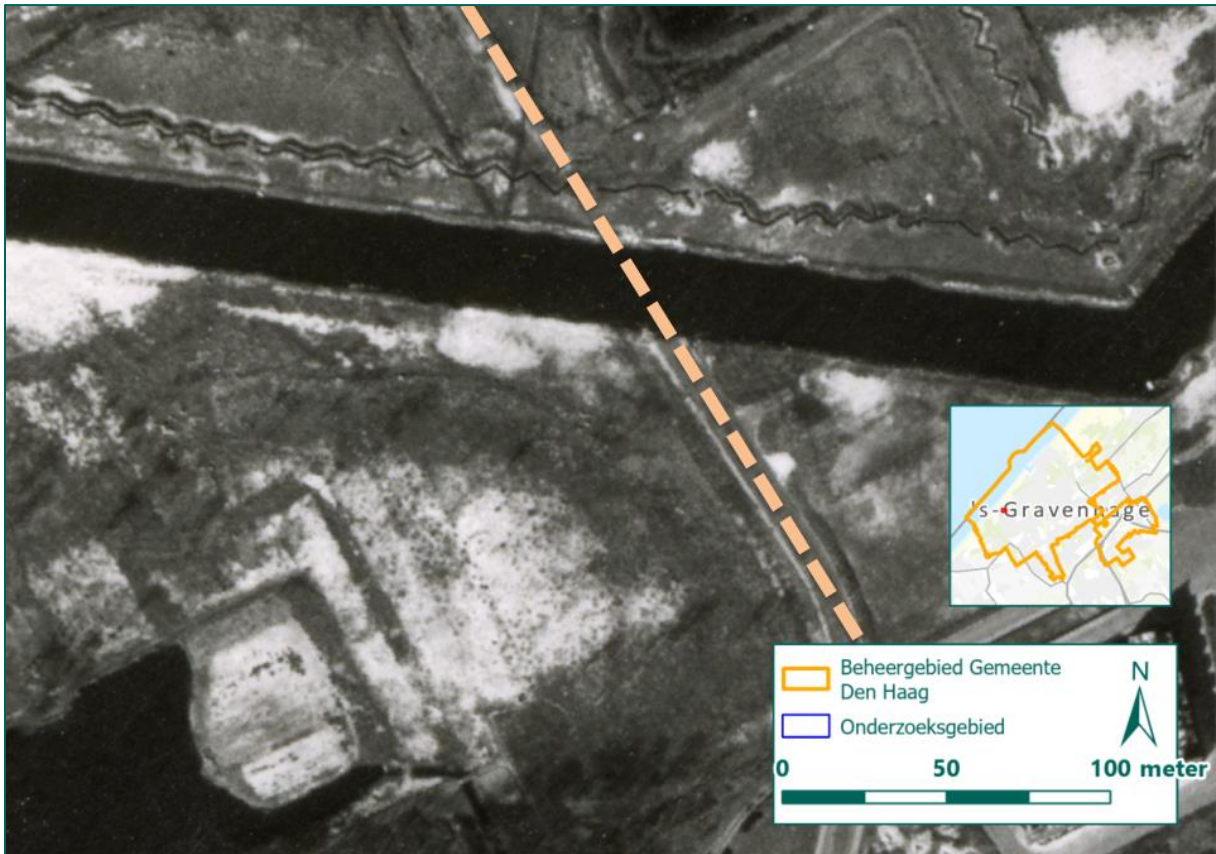
Uit munitieruiming 19792327 blijkt dat de aandrijfmotor is verwijderd (zie ook paragraaf 8.2.3). Het is niet bekend of de grond is uitgegraven. De krater wijst uit dat de V2 is gedetoneerd. Naar huidige inzichten wordt niet verwacht dat nog explosieven zijn achtergebleven.

- Op 13 januari 1985 werd gemeld dat zich onder de bestrating van de Muurbloemweg nog een V1 zou bevinden. In het najaar van 1944 zag een ooggetuige, toen 14 jaar, een V1 neerkomen die kennelijk kort tevoren vanaf Ockenburg was gelanceerd. De getuige wist zeker dat deze niet is ontploft, omdat hij de ontploffing van zulke wapens had ervaren. Op basis van een foto van een V1 en een V2 gaf de getuige aan dat het om een V1 gaat. De V1 viel voor de toen daar gelegen tankgracht en kort naast de rijbaan van de Muurbloemweg, die toen nog niet was geasfalteerd. Nadat de V1 was neergekomen, was de getuige nog ter plaatse gaan kijken. Op de plaats was een grote krater, maar verder niets. De getuige weet niet of de V1 in of na de oorlog is geruimd.

Figuur 336: Uitsnede uit inventaris 12704, 1985. (Bron: bijlage 4, toegang 0828-01, inv. 12704).

Het is niet bekend wanneer de getuige ter plaatse was gaan kijken. In het najaar van 1944 lag de Muurbloemweg en met name het deel tussen de Balsemien- en Arnicalaan in het spergebied. De getuige had dus niet zomaar toegang tot dit gebied. Op een scherpe luchtfoto van 18 maart 1945 is geen duidelijke krater zichtbaar.

Figuur 337: De Muurbloemweg (aangeduid met geel) op een luchtfoto d.d. 18 maart 1945. (Bron: Kadaster).

De archiefmelding is de enige bron over een mogelijk achtergebleven V1, die is neergekomen in een gebied dat voor burgers verboden was. In overleg met een Senior Deskundige OOO van REASeuro is gesteld dat het onwaarschijnlijk is dat een blindganger van een V1 helemaal in de bodem terecht komt. Een V1 bestond uit dun plaatwerk met inwendige onderdelen, vergelijkbaar met een klein vliegtuig. Op basis van een enkele getuigenverklaring wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

8.2.3 Informatie EODD en opsporingsbedrijven

Na de oorlog zijn door de EODD (zie bijlage 10) verschillende ruiming uitgevoerd die verband houden met V-wapens:

EODD

- Munitieruiming 19732513 betreft het ruimen van een luchttank van een V1 of V2 in Loosduinen, ter hoogte van het Zeehospitium. Dit hospitium werd in 1942 afgebroken voor de aanleg van de Atlantikwall en na de oorlog herbouwd. Het is niet bekend of de luchttank verband houdt met een neergekomen V-wapen. Op basis van deze munitieruiming kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.
- Munitieruiming 19792327 betreft een ruiming van een onderdeel van een verbrandingskamer van een V2 bij landgoed Ockenrode. Deze ruiming houdt verband met de melding uit inventaris 12704 van het archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990 (zie paragraaf 8.2.2).
- Munitieruiming 19803627 betreft een Verkennende Zoekactie (VZA) naar restanten van een V2 op landgoed Ockenrode. Deze VZA kwam na munitieruiming 19792327 en heeft uiteindelijk geleid tot de uitvoering van een volledige zoekactie, zie hieronder.
- Munitieruiming 19833816 betreft een Zoekactie (ZA) die door de EODD is uitgevoerd op landgoed Ockenrode. Hierbij werden restanten van een V2 geruimd. Na verwijdering van restanten van de

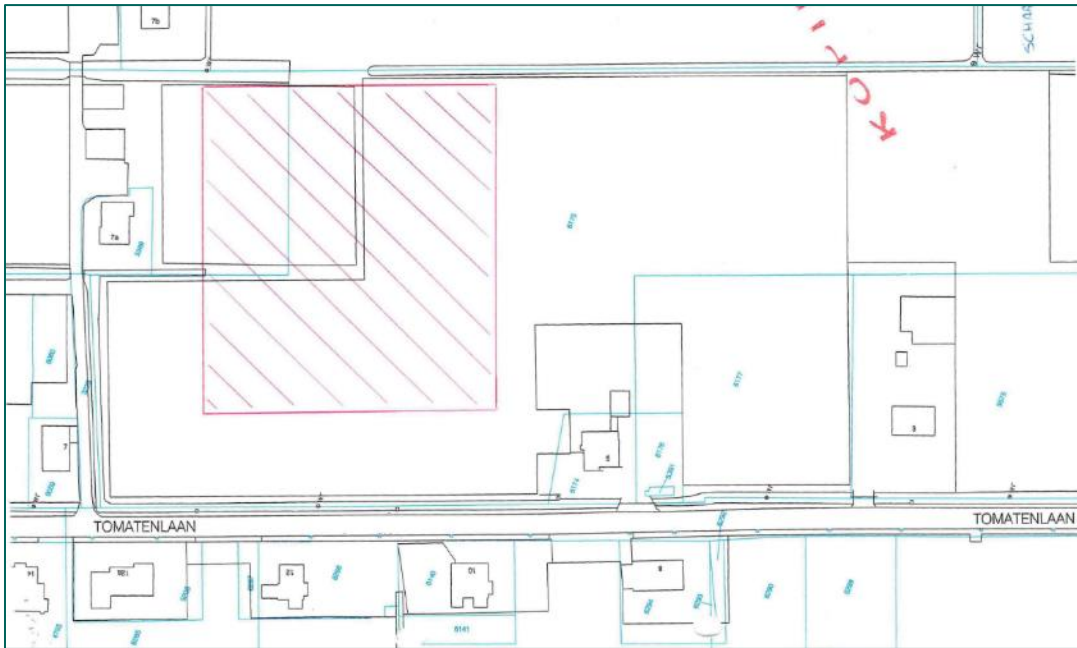
motor en gevechtslading is gebleken dat ter plaatse van het indringingspunt geen explosieven of resten meer aanwezig zijn.

- Munitieruiming 20001702 betreft de ruiming van een onderdeel van een V1 of V2 aan de Monsterseweg 194. Het onderdeel was aangetroffen door kinderen met een metaaldetector. De ruiming heeft overlap met het bosgebied bij Bloemendaal en Ockenrode, vanwaar tijdens de Tweede Wereldoorlog V-wapens werden afgevuurd.

EODD en Saricon

In 2002 is door de EODD een Vooronderzoek opgesteld voor een mogelijk achtergebleven V1 in het Wateringse Veld (zie bijlage 12). Door een voormalig inwoner van Wateringen was gemeld dat tijdens de oorlog een V1 was neergestort in de Wippolder, waar in 2002 de Haagse woonwijk Wateringse Veld werd gebouwd. Uit het onderzoek komt de volgende informatie naar voren:

- Uit een interview afgenomen met de heren L.A. Duyvestijn en P.A. Vijverberg. Dhr. Duyvestijn was 13 jaar oud toen de V1 neerkwam en is één à twee dagen later gaan kijken. De schade door de bom was duidelijk zichtbaar. Het projectiel was vanuit Rijswijk afgevuurd en had onderweg nog een houten paal (bovengrondse elektriciteitsleiding), een druivenserre, een warenhuis en drie perenbomen geraakt. Op de locatie waar de V1 was neergestort (Tomatenlaan 5), dreef een stalen bol van circa 1 meter doorsnede in de boezem. Door de 14-jarige broer van dhr. Duyvestijn was een groene koker opgepakt en weggegooid. Toen de koker neerkwam, ontplofte deze. De broer is enkele dagen later (op 12 maart 1945) aan zijn verwondingen bezweken. Overige delen van de V1, een krater of inslagopening werden niet waargenomen. Volgens de heren L.A. Duyvestijn en P.A. Vijverberg was de V1 in de boezem neergekomen.
- Een telefonisch gesprek werd gevoerd met mevrouw B. van de Goes van der Voort, die woonachtig was aan de Tomatenlaan 5 en 13 jaar oud was toen de V1 neer kwam. Ze verklaarde dat het projectiel was neergekomen op 8 maart 1945. Achter het huis lagen buiskokers van de V1. De omgeving werd drie dagen geëvacueerd, vermoedelijk na het ongeval met A.P. Duyvestijn. Het is haar niet bekend of de V1 is geruimd. De stalen bol was nog wel achtergebleven en pas jaren later als oud ijzer afgevoerd.
- De EODD concludeerde in het onderzoek dat de V1 vermoedelijk was geborgen, maar dat dit niet met zekerheid is vast te stellen. De Duitse voorschriften gaven aan dat de neergestorte V1's geborgen moesten worden. Dit bevel werd echter op het einde van de oorlog niet altijd uitgevoerd. Door de EODD werd verwacht dat de volgende zaken mogelijk zijn achtergebleven: brandstoftank met eventueel nog brandstof, losse restanten van de springlading, een centrale buiskoker met springstof, één of twee buiskokers met ontsteker en springstof en twee staartdetonatoren. Er werd geadviseerd het gearceerde gebied te onderzoeken.

Figuur 338: Uitsnede uit rapportage EODD, met gearceerd het opsporingsgebied. (Bron: bijlage 12, eerdere onderzoeken).

Uit een vrijwaring van een in 2017 uitgevoerd onderzoek door de firma Saricon (zie bijlage 12) blijkt dat de locatie van de gemelde V1 is onderzocht. De EODD had op zeven locaties anomalieën waargenomen, die overeenkomsten vertoonden met de verstoringen van het aardmagnetisch veld zoals die door relevante delen van een V1 kunnen worden veroorzaakt. Deze verstoringen werden door Saricon handmatig benaderd en geïdentificeerd. Explosieven werden niet aangetroffen en het gebied is vrijgegeven.

Op basis van bovenstaande informatie is gebleken dat (restanten van) de gemelde V1 niet werden aangetroffen en dat de locatie is vrijgegeven. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

REASeuro

In 2015 voerde REASeuro detectiewerkzaamheden uit ter plaatse van een deel van het landgoed Ockenburg. Hierbij werd een gebied vrijgegeven. De vrijgave is opgenomen in het Proces Verbaal van Oplevering met kenmerk RO-150187 (zie bijlage 12). Bij de werkzaamheden zijn geen restanten van V-Wapens (of andere NGE) aangetroffen.

8.2.4 Conclusie

Op basis van de beoordeling en evaluatie van het geraadpleegde bronnenmateriaal over V-wapens zijn de volgende conclusies getrokken:

- Naar aanleiding van de inslagen van V-wapens tijdens de oorlog in Den Haag zijn geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. Wel zijn aandachtsgebieden afgebakend ter plaatse locaties van gedetoneerde V-Wapens. Binnen deze aandachtsgebieden kunnen mogelijk niet-explosieve onderdelen van V-Wapens zijn achtergebleven en is mogelijk sprake van bodemverontreiniging.
- Naar aanleiding van enkele naoorlogse archiefmeldingen over mogelijk achtergebleven (restanten van) V-wapens worden geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. Restanten (al dan niet explosief) van V-Wapens kunnen immers op grote afstand van de locatie van detonatie terecht komen.
- Gesteld kan worden dat uit de munitieruimingen blijkt dat op het landgoed Ockenburg en Bloemendaal in enkele gevallen resten van V-wapens kunnen zijn aangetroffen. Zoals eerder

vermeld kunnen restanten van V-Wapens tot grote afstand van de plek van detonatie terecht komen. Er kan derhalve geen directe reden tot het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van het neerkomen van V-Wapens. Ook wordt geen Aandachtsgebied afgebakend. Zoals blijkt uit paragraaf 8.2.1 kunnen aandachtsgebieden enkel worden afgebakend wanneer specifiek bekend is waar een V-Wapen is ingeslagen. Een dergelijk aandachtsgebied heeft echter enkel betrekking op de eventuele verspreiding van giftige stoffen in de bodem en de mogelijke aanwezigheid van restanten van het gedetoneerde V-Wapen in de directe omgeving van de plek van detonatie. Naar aanleiding van eventueel weggeslingerde onderdelen van het V-Wapen worden geen aandachtsgebieden afgebakend.

9 BEOORDELING EN EVALUATIE MILITAIRE INFRASTRUCTUUR

In Den Haag, het regeringscentrum en vestigingsplaats van het militair opperbevel, waren vanaf de mobilisatie veel Nederlandse troepen gelegerd. Ook na de capitulatie bleef Den Haag een prominente rol spelen. Niet alleen de *Admiral in den Nederlanden* maar ook de *Reichskommissar* vestigden zich in de Hofstad. Daarnaast vervulde een deel van de kust een belangrijke rol in de Atlantikwall. Deze verdedigingslinie strekte zich uit van Noorwegen tot de Spaans-Franse grens en moest een geallieerde invasie over zee tegenhouden. Op diverse plaatsen werden steunpunten en versterkingen ingericht, zo ook bij Den Haag waar *Stützpunktgruppe* Scheveningen en *Stützpunkt* Clingendael werden aangelegd.

Door de grootschalige aanwezigheid van Duitse militairen lagen overal in Den Haag verdedigingswerken. In sommige gevallen werden voormalige Nederlandse stellingen en militaire infrastructuur in gebruik genomen door Duitse troepen. Daarnaast hebben de Duitse militairen verschillende stellingen, bunkers, versperringen en mijnevelden aangelegd, waarvan een groot deel tot de *Atlantikwall* behoorde. De *Atlantikwall* was een verdedigingslinie welke die Nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog langs de westkust van de bezette gebieden in West-Europa aangelegde ter voorkoming van een geallieerde invasie. De stellingen in Den Haag zijn aangelegd ter voorbereiding op een eventuele invasie. Binnen de gemeente Den Haag heeft een dergelijke invasie echter nooit plaatsgevonden. Een groot deel van de stellingen is derhalve enkel ter voorbereiding aangelegd, maar is nooit actief bemand. In paragraaf 9.1 staat geformuleerd hoe REASeuro met de verschillende stellingen binnen de gemeente omgaat. In de paragrafen 9.2 t/m 9.7 zijn de diverse stellingen binnen de gemeente Den Haag nader geanalyseerd. In paragraaf 9.8 een totaaloverzicht van afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden weergegeven.

De stellingen zijn op basis van kaartmateriaal en luchtfoto's in GIS ingetekend. Hierbij is gepoogd met een minimale cartografische afwijking de NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van deze stellingen af te bakenen. Per stelling wordt bekeken of het naar aanleiding van de aanwezigheid van de stelling aannemelijk is dat er munitie in de bodem achter is gebleven. De voornaamste bronnen die voor de analyse van de militaire infrastructuur zijn gebruikt, zijn Defence Overprints (bijlage 7), luchtfoto's (bijlage 5), literatuur (bijlage 3), archiefstukken van zowel Duitse als Nederlandse herkomst (bijlage 4), de website van het Atlantikwall Museum Scheveningen en een studie van RAAP Archeologisch Archiefbureau (bijlage 10).

9.1 RICHTLIJNEN MILITAIRE INFRASTRUCTUUR

Naar aanleiding van de aanwezigheid van militaire infrastructuur kan mogelijk NGE achtergebleven zijn binnen of nabij deze infrastructuur. Gezien het feit dat er binnen de gemeente Den Haag geen zware grondgevechten hebben plaatsgevonden gedurende de bevrijding, en de gevechten gedurende de meidagen van 1940 relatief kleinschalig waren, kijkt REASeuro per type stelling of er sprake kan zijn van mogelijk achtergebleven NGE. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het CS-VROO. Binnen het CS-VROO wordt gesteld dat een eenduidige afbakening van militaire infrastructuur niet mogelijk is. De analyse van militaire infrastructuur moet daarom per situatie plaatsvinden. Wel biedt het CS-VROO-02 enkele onderzoeksvragen met betrekking tot mogelijk achtergebleven NGE:

1. Waren binnen de grenzen van de militaire infrastructuur significante hoeveelheden munitie opgeslagen?
2. Is in het verleden munitie aangetroffen binnen de contouren van de militaire infrastructuur?
3. Is het bekend of er munitiedumpingen hebben plaatsgevonden?
4. Was er sprake van oorlogshandelingen rondom de militaire infrastructuur?
5. Is de militaire infrastructuur op enig moment overhaast verlaten door de aldaar gelegerde militairen?

6. Is het aannemelijk dat er in de periode na de conflictperiode nog munitie aangetroffen kan worden binnen deze militaire infrastructuur?
7. Wat was de bodemgesteldheid van de militaire infrastructuur? Konden hier ontplofbare oorlogsresten onopgemerkt achterblijven?
8. Is er informatie over het opruimen van de aanwezige munitie in of op de militaire infrastructuur?

Binnen het CS-VROO-02 staat tevens een uitgangspunt geformuleerd betreffende het al dan niet op het maaiveld staan van de stellingen. 'Het uitgangspunt is dat bij het verwijderen van de stelling op het maaiveld eventueel achtergelaten munitie aan het oppervlak is verwijderd. Er wordt dan geen [NGE-V]verwachtingsgebied afgebakend. Er wordt een [NGE-V]verwachtingsgebied afgebakend als ingegraven stellingen (incl. munitievoorraden) bij een terugtrekkende gevechtsactie moesten worden achtergelaten.'

In de onderstaande paragraaf worden verschillende vormen van militaire infrastructuur⁶² behandeld. Per type infrastructuur wordt de door REASeuro gehanteerde afbakeningsmethode behandeld.

9.1.1 Verdedigingswerken

Verdedigingswerken worden in het CS-VROO-02 gedefinieerd als een 'Een groepering van wapenopstellingen en/of geschutsopstellingen, rondom afgezet met een versperring en/of loopgraven'. Voorbeelden van dergelijke verdedigingswerken zijn *Stützpunkten* (steunpunten) en *Widerstandnesten* (weerstandskernen). Binnen de gemeente Den Haag werden dergelijke verdedigingswerken vooral aan de Noordzee aangelegd.

Zoals reeds vermeld worden er binnen het CS-VROO-02 geen richtlijnen aangedragen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de aanwezigheid van een verdedigingswerk. Wanneer naar de onderzoeksvragen uit het CS-VROO-02 wordt gekeken kan worden gesteld dat er binnen de verdedigingswerken sprake was van de aanwezigheid van munitie. Met name munitie die daar was opgeslagen voor de stukken (kust)geschut. Het merendeel van de geruimde munitie binnen de verdedigingswerken is ter relatoren aan de stukken (kust)geschut binnen de verdedigingswerken. Er zijn geen concrete aanwijzingen van plaatsgevonden oorlogshandelingen binnen de verdedigingswerken, anders dan de aanwezigheid en sporadische inzet van de stukken geschut binnen de verdedigingswerken. Omdat de bevrijding van Den Haag niet gepaard ging met grondgevechten, was er geen sprake van het 'overhaast verlaten [van de verdedigingswerken] door de aldaar gelegerde militairen'. Het grootschalig achterlaten van munitie wordt derhalve niet verwacht, van munitiedump is geen documentatie aangetroffen.

De onderzoeksvraag: Is het aannemelijk dat er in de periode na de conflictperiode nog munitie aangetroffen kan worden binnen deze militaire infrastructuur? Kan worden beantwoord met: ja. Echter, hierbij dient de kanttekening geplaatst te worden dat munitie enkel verwacht wordt rondom de stukken geschut en de munitieopslagplaatsen die waren aangelegd binnen de verdedigingswerken. De overige militaire aanwezigheid binnen het verdedigingswerken vormt geen reden tot het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied.

Allerlaatst dient vermeld te worden dat geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend wordt naar aanleiding van de aanwezigheid van een stuk geschut binnen een daarvoor ontworpen bunker. Gesteld wordt dat, net als een stelling aangelegd op het maaiveld, 'eventueel achtergelaten munitie aan het oppervlak is verwijderd'.

⁶² Hierbij zijn enkel vormen van militaire infrastructuur behandeld die direct verband houden met de mogelijke aanwezigheid van NGE. infrastructuur als versperringen worden hierbij niet meegenomen.

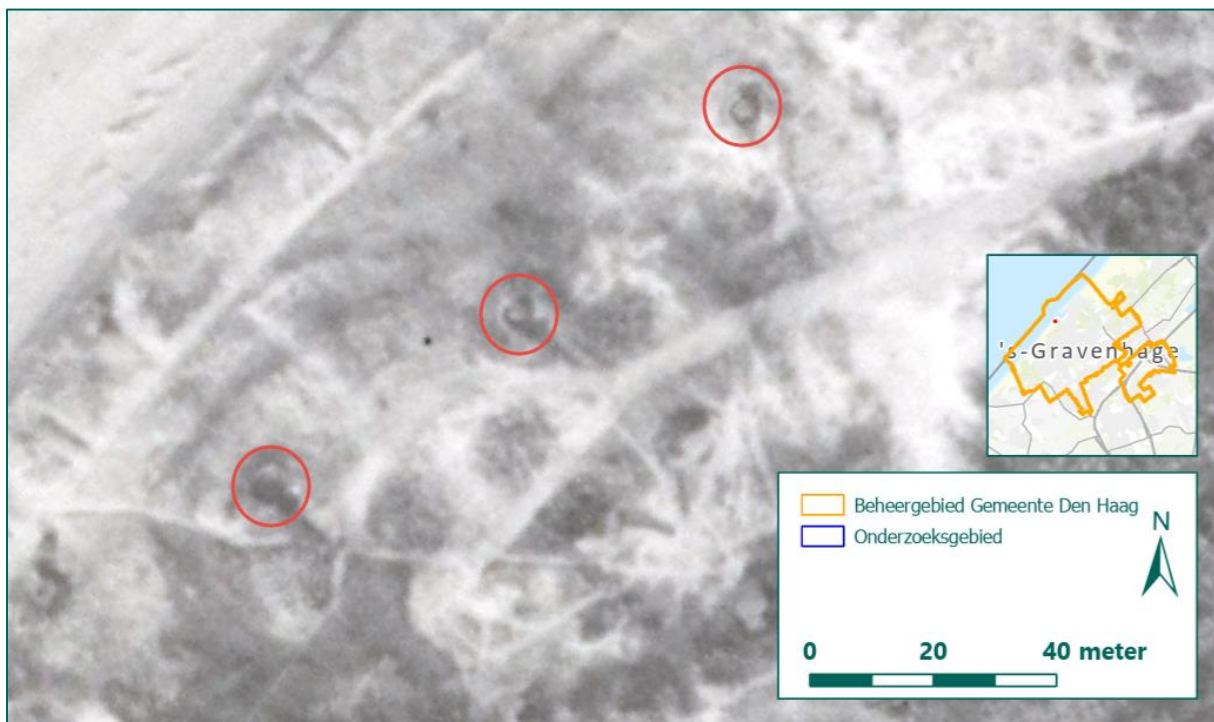
Kortom, binnen de verdedigingswerken wordt enkel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend ter plaatse van vastgestelde geschutopstellingen en/of munitieopslagplaatsen. Dit zijn de enige locaties waarvan met zekerheid gesteld kan worden dat hier munitie is ingezet en/of opgeslagen. Hoe tot een NGE-Verwachtingsgebied wordt gekomen naar aanleiding van de aanwezigheid van geschutopstellingen of munitieopslagplaatsen staat in paragraaf 9.1.2 nader gespecificeerd. Rondom de vastgestelde geschutopstellingen en/of munitieopslagplaatsen wordt een buffer van 10 meter geprojecteerd ter ondervanging van de cartografische onnauwkeurigheid van de gebruikte luchtfoto's.

9.1.2 Geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen

Geschutopstellingen zijn posities voor het opstellen van grotere wapens, zoals mortieren, stukken artillerie of luchtafweergeschut. Wanneer geallieerde vliegtuigen overvlogen werd Duits luchtdoelgeschut ingezet om deze vliegtuigen uit te schakelen. Nabij geschutopstellingen werden veelal munitieopslagplaatsen ingericht. Gezien de grote hoeveelheden munitie die hier werden opgeslagen en de kans op naoorlogse dumpingen vormen deze bouwwerken tevens een mogelijkheid van achtergebleven NGE.

Het CS-VROO biedt geen richtlijnen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. REASeuro heeft de locaties van geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen gelokaliseerd aan de hand kaartmateriaal, literatuur en bron meldingen en luchtfoto's vastgesteld. Eventueel achtergelaten/gedumpte munitie wordt binnen, of direct nabij de geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen verwacht. Om die reden wordt de locatie van de waargenomen geschutopstellingen of munitieopslagplaatsen als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Hierbij wordt rekening gehouden van 10 meter onnauwkeurigheid van de ingepaste luchtfoto's. De specifieke kalibers achtergelaten/gedumpte NGE kunnen verschillen. In paragrafen 9.2 t/m 9.7 worden de diverse verdedigingswerken nader onder de loep genomen, aan de hand van informatie uit het geraadpleegde bronmateriaal wordt gesteld welke kalibers geschutmunitie binnen nabij de stellingen worden verwacht. Naast geschutmunitie kunnen nabij de geschutopstellingen tevens NGE worden aangetroffen van KKM, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers, geschutmunitie van diverse kalibers (de kalibers zijn nader gespecificeerd in de paragrafen 9.3 t/m 9.7) en raketten (Panzerschreck). Dit zijn de type munitie die een gemiddelde infanterist bij zich kon dragen.

Ter voorbeeld zijn onderstaand geschutopstellingen binnen Stützpunkt XXXXI H geduid op een luchtfoto d.d. 30 november 1944.

Figuur 339: Geschutopstellingen op luchtfoto d.d. 30 november 1944.

Ook buiten de bekende Widerstandsnesten en Stützpunkten zijn op kaartmateriaal en luchtfoto's enkele geschutopstellingen waargenomen. Het betreft hier in de meeste gevallen luchtafweergeschut. In tegenstelling tot de stukken geschut binnen de verdedigingswerken (zie paragrafen 9.3 t/m 9.7) is niet mogelijk gebleken om de exacte kalibers geschut van deze stukken luchtafweergeschut te achterhalen. Om deze reden wordt er naar aanleiding van deze stukken geschut een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarbinnen mogelijk NGE van geschutmunitie van de kalibers 2 cm t/m 10,5 cm kunnen worden aangetroffen. Buiten geschutmunitie wordt ook rekening gehouden met eventueel gedumpte KKM, hand en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers en raketten (Panzerschreck).

Een totaaloverzicht van afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van de aanwezigheid van geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen is weergegeven in paragraaf 9.8.

9.1.3 Loopgraven en wapenopstellingen

Binnen de gemeente Den Haag zijn op meerdere locaties voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog loopgraven aangelegd met daaromheen wapenopstellingen en mangaten. Loopgraven werden om verschillende redenen aangelegd. In loopgraven konden militairen dekking zoeken tegen mortier- en artillerievuur. Ook konden zij van hieruit de vijand onder vuur nemen. Loopgraven konden tevens worden gebruikt om dekking te zoeken tegen vijandelijke luchtaanvallen. De loopgraven lopen vaak in zigzag- of zaagtandpatronen en niet in lange rechte lijnen. Het doel hiervan is dat een granaat/bom die in een loopgraaf valt slechts schade kan aanrichten tot hooguit de volgende knik in het gangenstelsel. Ook voorkomt het dat er door de hele loopgraaf gevuurd kan worden.

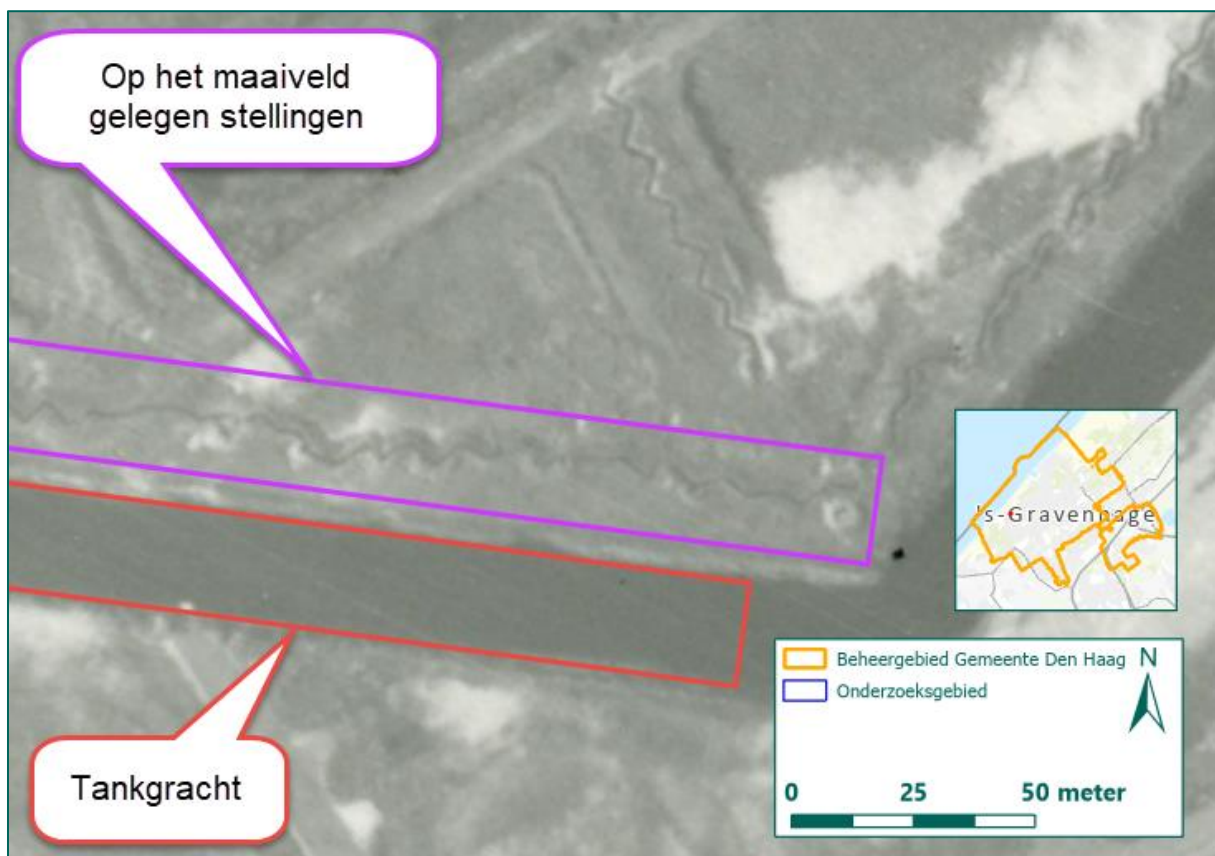
Wapenopstellingen zaten vaak aan de loopgraven vast, dit waren opstellingen van handvuurwapens, machinegeweren of andere (semi)automatische wapens, niet zijnde onderdeel van een verdedigingswerk.

Zoals bovenstaand reeds vermeld zijn er binnen het CS-VROO geen specifieke richtlijnen opgenomen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de aanwezigheid van loograven of wapenopstellingen. Echter, omdat er binnen de gemeente Den Haag weinig grondgevechten hebben plaatsgevonden, wordt niet aangenomen dat grootschalige munitiedump heeft plaatsgevonden binnen deze loopgraven. Ook binnen lopengraven die deel uitmaken van een verdedigingswerk worden niet verwacht dat munitiedump heeft plaatsgevonden.

9.1.4 Tankgracht

In Den Haag hebben twee type tankgrachten gelegen. In sommige gevallen betrof het bestaande waterlopen, die werden vergraven. Ook een deel van het Verversingskanaal werd deel van de tankgracht. De tankgrachten maakten deel uit van de versterkingen van Stützpunktgruppe Scheveningen en Stützpunkt Clingendael.

Onder een tankgracht wordt een diepe (al dan niet droge) gracht of geul met steile wanden verstaan. Het doel van een tankgracht was het bemoeilijken van de opmars van pantservoertuigen. Binnen het CS-VROO zijn geen specifieke richtlijnen opgenomen voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van de aanwezigheid van tankgracht. REASeuro stelt in de regel dat de aanwezigheid van een tankgracht niet direct aanleiding biedt tot het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied, tenzij er sprake is van een situatie waar mogelijk munitiedump heeft kunnen plaatsvinden.

Figuur 340: Voorbeeld van op het maaiveld gelegen militaire infrastructuur (paars) ten noorden van een tankgracht (rood) op een luchtfoto d.d. 7 april 1945 (Bron luchtfoto: Haagse Beeldbank).

De tankgrachten in Den Haag liepen langs militaire steunpunten en weerstandnesten. Om deze reden bestaat de mogelijkheid dat munitie is gedumpt binnen de loopgrachten. Zeker gezien het feit dat er nabij de tankgrachten veelal op het maaiveld gelegen stellingen en loopgraven zijn waargenomen. Het

is aannemelijk dat de hiervoor gebruikte grond naoorlogs in de tankgrachten is geschoven ter dichting van de tankgracht. In 2017 bij het opengraven van de tankgracht nabij Ockenburg, door REASeuro twee patronen van Duits 5 cm geschut aangetroffen. Deze vondsten houden vermoedelijk verband met de dump van munitie in de tankgrachten.

De situationele vondst van enkele granaten nabij vliegveld Ockenburg en de aanname dat munitie in de gracht gedumpt zou kunnen zijn, vormen echter niet genoeg reden om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen ter plaatse van alle tankgrachten binnen de gemeente Den Haag. Hiervoor dient binnen het CS-VROO immers dat bij het bepalen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van munitiedump gebruik moet worden gemaakt van 'minstens twee onafhankelijke primaire bronnen. Als slechts één bron beschikbaar is, dient de onderzoeker een inschatting te maken van de nauwkeurigheid van deze bron om tot een zo nauwkeurige mogelijke locatiebepaling te komen.'

REASeuro beschikt enkel ter plaatse van de locatie van de geruimde 5 cm granaten over een tweede 'onafhankelijke primaire bron' die duidt op munitiedump in de tankgracht. Deze locatie is echter vrijgegeven in 2017, hier wordt derhalve geen aanvullend NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Ter plaatse van de rest van de tankgracht zijn geen specifieke meldingen van dump aangetroffen. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend ter plaatse van de tankgracht.

9.2 NEDERLANDSE STELLINGEN IN MEI 1940

Al met de oorlogsdreiging en de mobilisatie van het Nederlandse leger, werden op verschillende plaatsen stellingen aangelegd. Het onderstaande figuur toont loopgraven op het strand bij de Boulevard (Scheveningen). Uit hoofdstuk 3 is gebleken dat niet op alle plaatsen, waar stellingen waren aangelegd, gevechten hadden plaatsgevonden in mei 1940. Dit was wel het geval bij de vliegvelden Ockenburg en Ypenburg.

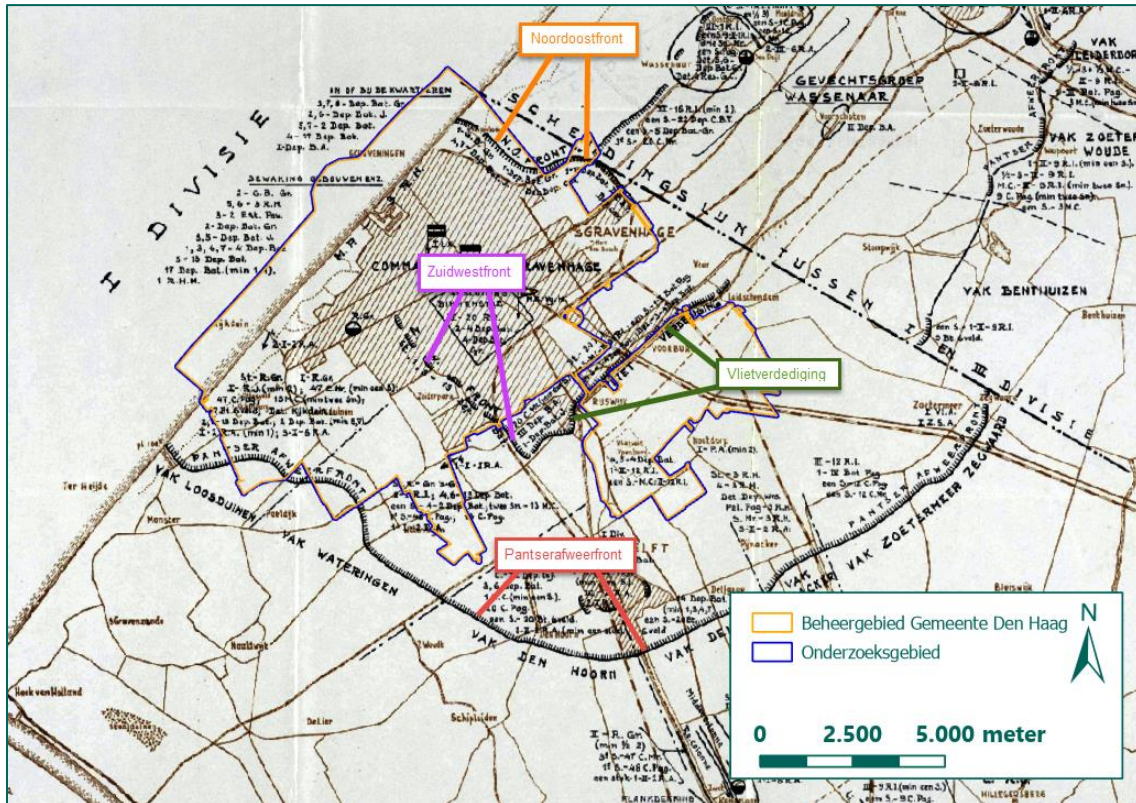
Figuur 341: Boulevard, loopgraven in het kader van de mobilisatie, 1939. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 342: Stellingen op en bij Ypenburg. (Bron: bijlage 3, MOL1, pag. 359).

Uit het boek *De luchtverdediging in de meidagen 1940* (zie bijlage 3) blijkt dat vanwege de hoge grondwaterstand alle stellingen bij Ypenburg waren aangelegd in ophoging, onder meer met zandzakken. Verschillende Nederlandse eenheden werden na de eerste oorlogsdag naar elders (buiten Den Haag) verplaatst. Zo ruimden de manschappen van de 13de Batterij Lu.A. (ten noorden van Ypenburg) op 11 mei 1940 hun stelling op, om vervolgens een nieuwe positie in te nemen in Wassenaar.

Uit bovenstaande blijkt dat verschillende Nederlandse stellingen waren aangelegd en dat in een aantal gevallen op 10 mei 1940 in die stellingen is gevochten. Nadien hebben geen gevechten meer plaatsgevonden in Den Haag en namen verschillende eenheden nieuwe posities in, al dan niet binnen de gemeentegrenzen van Den Haag.

Figuur 343: Uitsnede kaart NIMH waarop verschillende fronten ten tijde van de avond van 14 mei 1940 te Den Haag zijn weergegeven (Bron: NIMH, collectie 492, onderdeel 4D).

Conform het CS-VROO dienen naar aanleiding van stellingen NGE-Verwachtingsgebieden te worden afgebakend. Dit dient bij voorkeur te gebeuren aan de hand van gegeorefereerde luchtfoto's. Er zijn echter geen kwalitatieve luchtfoto's beschikbaar waarop deze stellingen kunnen worden ingetekend. Daarom is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van de Nederlandse stellingen. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de stellingen binnen de NGE-Verwachtingsgebieden vallen die naar aanleiding van de strijd in mei 1940 werden afgebakend (zie hoofdstuk 3). Aangezien veel stellingen op het maaiveld waren aangelegd, is de kans klein dat nog NGE in de bodem zijn achtergebleven.

Conclusie

Naar aanleiding van de Nederlandse stellingen in mei 1940 kunnen geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend worden.

9.3 STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN – STELLINGEN LANGS DE KUST

Met de Duitse inval in de Sovjet-Unie in de zomer van 1941, werden veel troepen naar het oosten verplaatst. Ter verdediging van de westflank werden langs de kust in Duitsland en Duits bezet gebied verschillende steunpunten aangelegd: de Atlantikwall. Zoals omschreven in het boek *Van verdediging naar bescherming* (zie bijlage 3) gaven de verschillende steunpunten elkaar vuurondersteuning. Afhankelijk van belang werden zij als *Widerstandsnest*, *Stützpunkt*, *Stützpunktgruppe*, *Verteidigungsbereich* of *Festung* aangeduid.

In Den Haag werden Stützpunktgruppe Scheveningen en Stützpunkt Clingendael opgericht. Hiervoor worden het strand en de duinen tot verboden gebied (spergebied) verklaard. Later werden ook delen van de stad ingelijfd, waardoor de bewoners gedwongen moesten verhuizen. Om schootsveld te

creëren, werd bovendien een deel van de stad gesloopt. In de ontstane vlakte werd een tankgracht aangelegd.

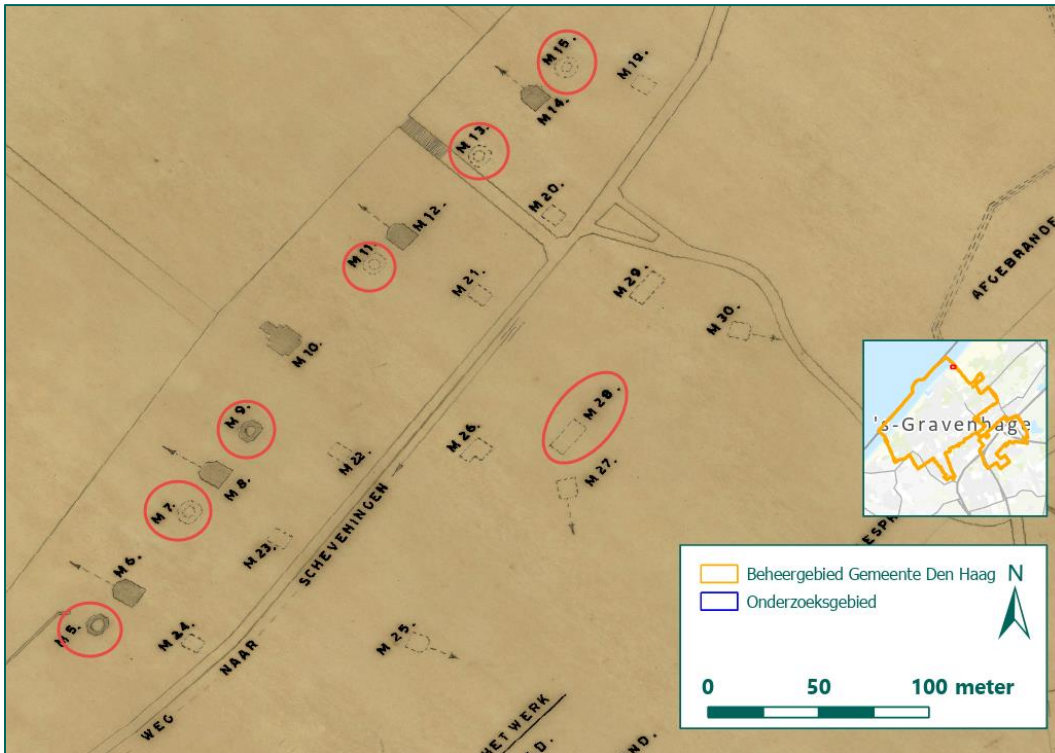

Figuur 344: Luchtfoto Tankgracht Sportlaan-Segbroeklaan, 1946. (Bron: Haagse Beeldbank).

Eind 1943 was de aanleg van Stützpunktgruppe Scheveningen nagenoeg afgerond. De Stützpunktgruppe bestond uit verschillende steunpunten en weerstandsnesten. In onderstaande paragrafen worden de stellingen, gelegen langs de kust, besproken.

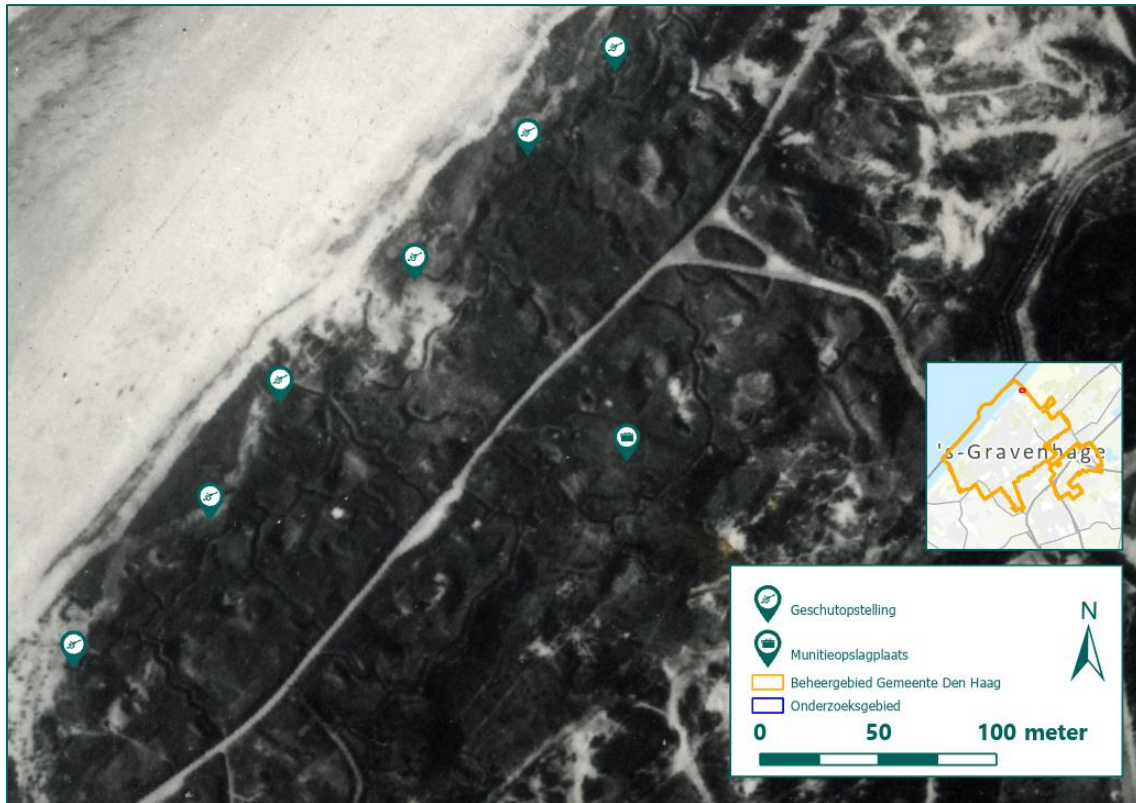
9.3.1 Batterie Scheveningen-Nord, Stützpunkt XXXX ML

De *Marine Seeziel Batterie* Scheveningen-Nord lag ten noorden van Scheveningen, nabij de grens met Wassenaar. Begin 1942 werd de batterij in gebruik genomen. De stelling was uitgerust met aanvankelijk zes en later vier stukken geschut van 155 mm (Franse kanonnen) in open opstellingen. Tevens waren er een aantal stukken van 7,5 cm aanwezig. In 1944 werden de 155 mm kanonnen vervangen door vier stukken 15 cm geschut in kanonkazematten. In het steunpunt lagen tevens munitieopslagplaatsen, zoeklichten, onderkomens voor manschappen, een vuurleidingsbunker en stellingen voor luchtafweergeschut. In Figuur 365 zijn de locaties van de geschutopstellingen en munitieopslagplaats weergegeven.

Figuur 345: Uitsnede situatiekaart 388 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel ter plaatse van munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De aanwezigheid van overige militaire infrastructuur vormt geen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. In Figuur 366 zijn de locaties van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats weergegeven op een luchtfoto van 1945.

Figuur 346: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop de locaties van de geschutopstellingen en munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats in elk geval verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 27. De locaties van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers/subsoort	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	8,8 cm Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	2 cm t/m 155 mm	Duits, Frans	

Tabel 27: Mogelijk op de Batterie Scheveningen-Nord achtergebleven NGE.

9.3.2 Oostduinen, Stützpunkt XXXXI H

Het steunpunt XXXXI H lag net ten zuidwesten van de Batterie Scheveningen-Nord, in de Oostduinen. In deze stelling lagen onder andere één geschutopstelling en vier munitiemagazijnen. In

Figuur 347: Uitsnede situatiekaart 388 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutstelling en munitieopslagplaatsen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel ter plaatse van munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De aanwezigheid van overige militaire infrastructuur vormt geen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. In Figuur 366 zijn de locaties van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats weergegeven op een luchtfoto van 1945.

Figuur 348: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop de locaties van de geschutopstellingen en munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstelling en de munitieopslagplaatsen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 28. De locaties van de geschutopstelling en de munitieopslagplaatsen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

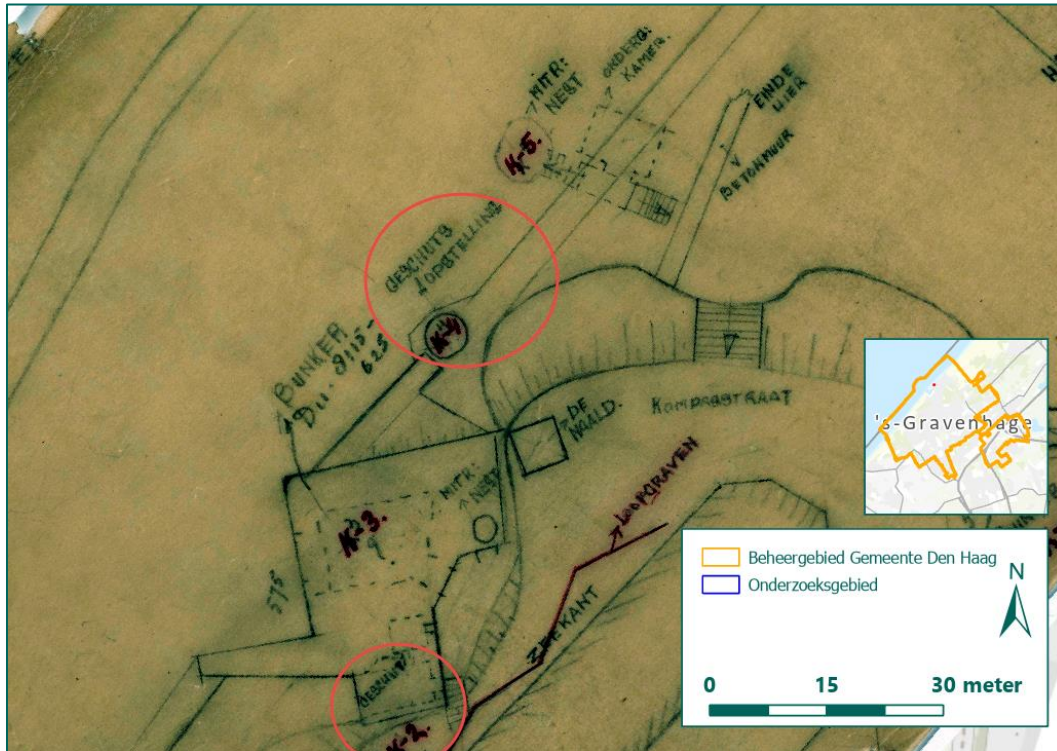
Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	2 cm t/m 4 cm	Duits	

Tabel 28: Mogelijk in Stützpunkt XXXXI H achtergebleven NGE.

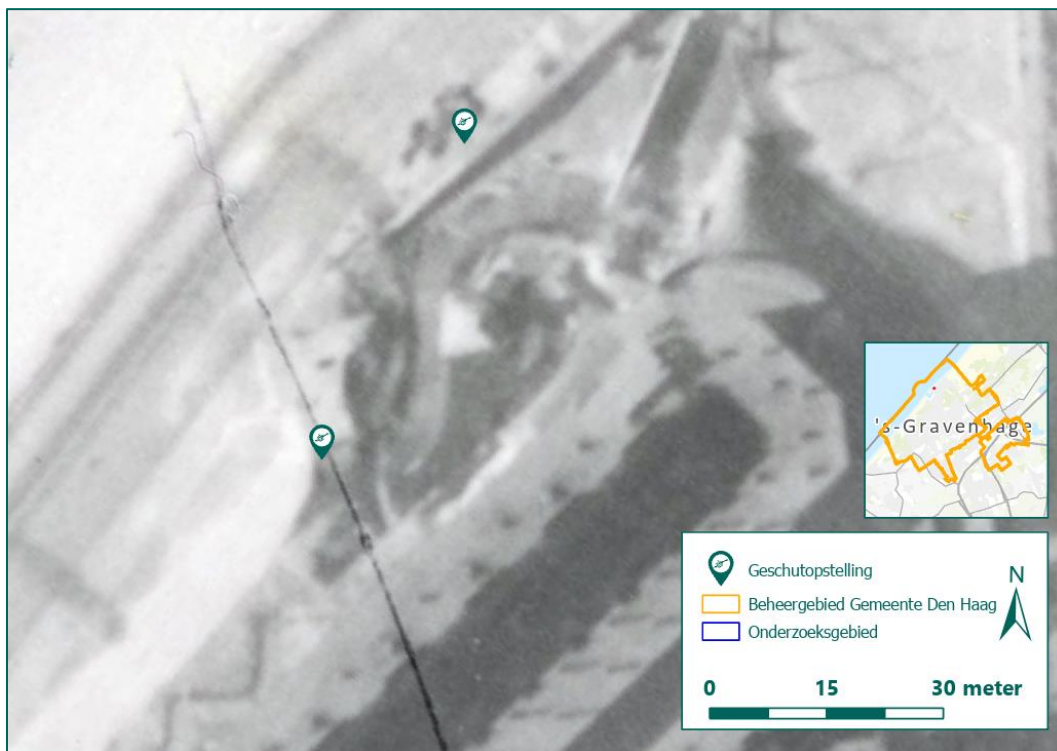
9.3.3 Boulevard, Stützpunkt XXXXII MH

Steunpunt XXXXII MH was een langgerekt steunpunt, gelegen aan de Boulevard, dat van de haven van Scheveningen tot aan het Oostduin liep. Het steunpunt bestond uit een tankmuur, prikkeldraadversperringen, wapenopstellingen, diverse geschutopstellingen (3,7 cm, 4,7 cm, 5 cm Pak, 7,5 cm Pak, 8 cm), onderkomens en munitiebergplaatsen. Verder waren er mortieren aanwezig van 8 cm en 12 cm. Op de blokkarta van het Bunkerarchief staat stelling K echter vermeld als een vrij kort steunpunt. De situatiekaarten van Steunpunt XXXXII MH zijn opgedeeld in kleine, losse stukken. Hierdoor is het inpassen van alle situatiekaarten niet altijd mogelijk geweest. Slechts op één kaart zijn

geschutopstellingen waargenomen die terug zijn te vinden op luchtfoto's. In figuur xx zijn de geschutopstellingen op de situatiekaart weergegeven. In Figuur 349 zijn de geschutopstellingen op een weergegeven die zijn teruggevonden op luchtfoto's. In Figuur 350 zijn de geschutopstellingen weergegeven die zijn teruggevonden op een luchtfoto van 7 april 1945.

Figuur 349: Uitsnede situatiekaart 389 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstelling die zijn teruggevonden op luchtfoto's rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 350: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop twee geschutopstellingen weergegeven.

Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel ter plaatse van munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De aanwezigheid van overige militaire infrastructuur vormt geen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied.

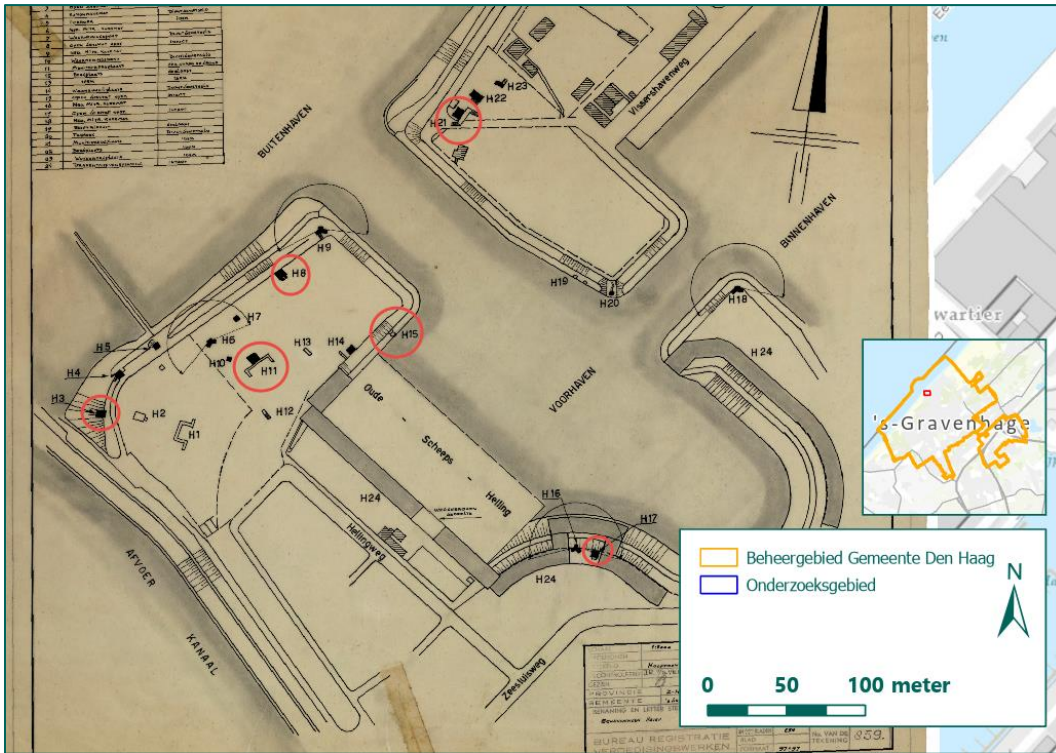
Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 29Tabel 28. De locaties van de geschutopstellingen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 cm t/m 12 cm	Duits	

Tabel 29: Mogelijk in het Stützpunkt XXXXII MH achtergebleven NGE.

9.3.4 Haven Scheveningen, Stützpunkt XXXXIII H

Het Steunpunt XXXXIII H lag bij de haven van Scheveningen. De Nederlandse stellingen, die hier in 1939 waren aangelegd, werden verwerkt in de Duitse verdediging. De voornaamste verdediging bestond uit de wapenopstellingen op de Zeekant en een bunker met daarin een 5 cm kanon. Daarnaast bevond er zich ook een 3,7 cm kanon. Zoals in bovenstaande paragrafen vermeld worden enkel munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen afgebakend als NGE-Verwachtingsgebieden. In Figuur 351 zijn de munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen rood omcirkeld. In

Figuur 351: Uitsnede situatiekaart 353 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstelling en munitieopslagplaatsen die zijn teruggevonden op luchtfoto's rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 352: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 30Tabel 29Tabel 28. De locaties van de geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

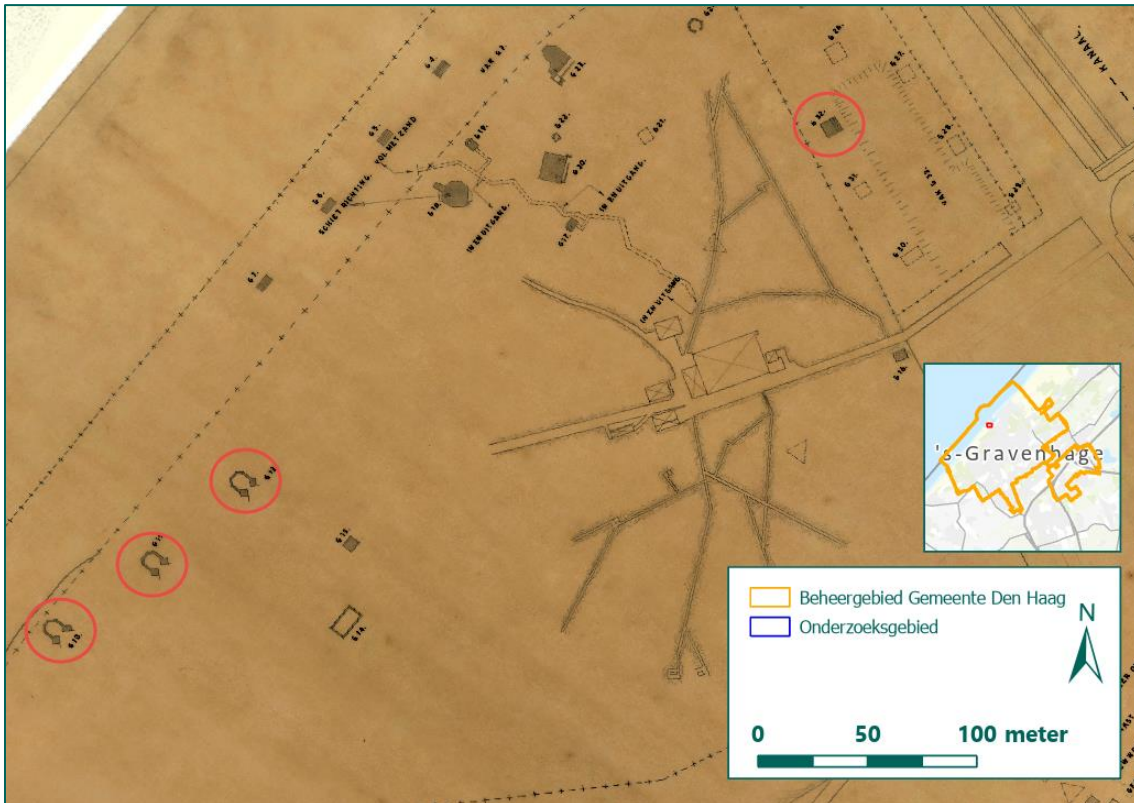
Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 cm, 5 cm	Duits	

Tabel 30: Mogelijk in Stützpunkt XXXXIII H achtergebleven NGE.

9.3.5 Radio Scheveningen, Stützpunkt XXXXIIIa en XXXXIIIb

Stützpunkt XXXXIIIa bevond zich op het terrein van het Kuststation Radio Scheveningen in het Westduinpark. De voornaamste taak van dit steunpunt was de verdediging van de havenmond en het strand ten zuiden daarvan, maar diende ook ter bescherming van de communicatie- en detectie-installaties op het terrein. Onder meer twee stukken geschut van 7,5 cm PaK (Panzerabwehrkanone, antitankgeschut), een kanon van 7,5 cm en 3,7 cm PaK waren aanwezig. Daarnaast bevonden er zich onder andere onderkomens, Tobruk éénmansbunkers en een munitiebunker.

Rond februari 1943 bevond zich tussen Stützpunkt XXXXIV M (zie paragraaf 9.3.7) en Stützpunkt XXXXIII H (zie paragraaf 9.3.4) een gat in de verdediging met een lengte van ongeveer 750 meter. Dit werd opgelost door de bouw van Stützpunkt XXXXIIIb H. Dit steunpunt bestond uit een betonnen onderkomen en geschutopstellingen. In Figuur 353 zijn de locaties van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats weergegeven.

Figuur 353: Uitsnede situatiekaart 338 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutstellingen en munitieopslagplaatsen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel ter plaatse van geschutstellingen en munitieopslagplaatsen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De aanwezigheid van overige militaire infrastructuur vormt geen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. In Figuur 354 zijn de locaties van de geschutstellingen weergegeven op een luchtfoto van 1944.

Figuur 354: Uitsnede luchtfoto d.d. 1944 met daarop de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 31. De locaties van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat in de steunpunten XXXXIIIa en XXXXIIIb in elk geval de volgende NGE kunnen zijn achtergebleven:

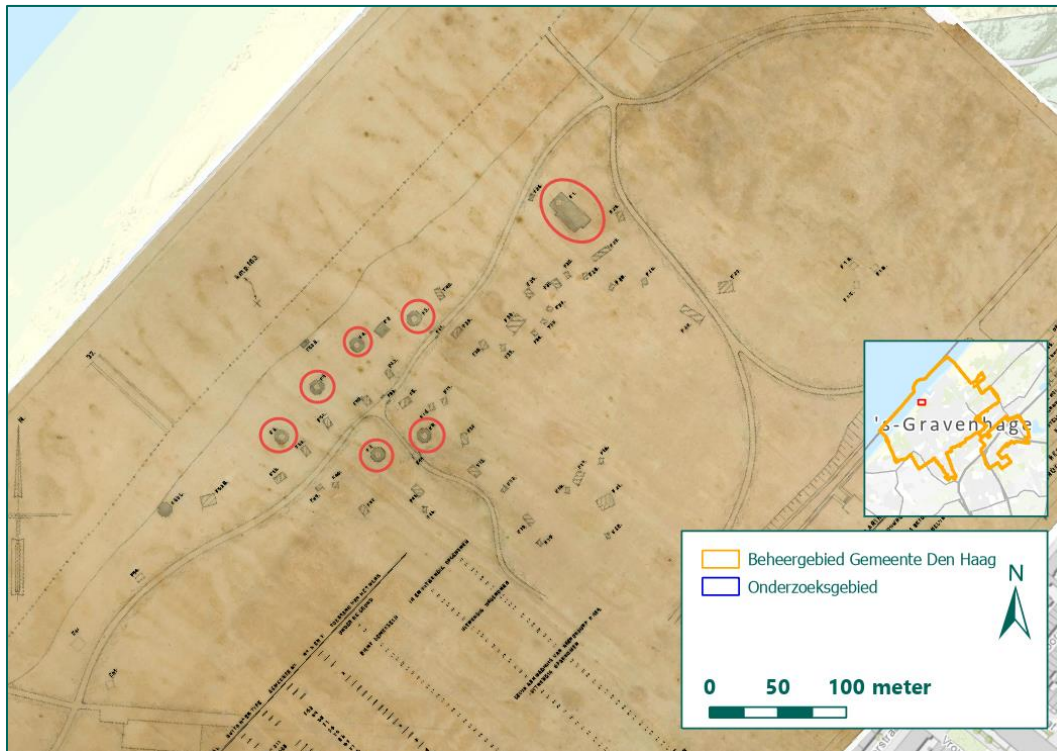
Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 cm t/m 5 cm	Duits	

Tabel 31: Mogelijk in Stützpunkt XXXXIIIa en XXXXIIIb achtergebleven NGE.

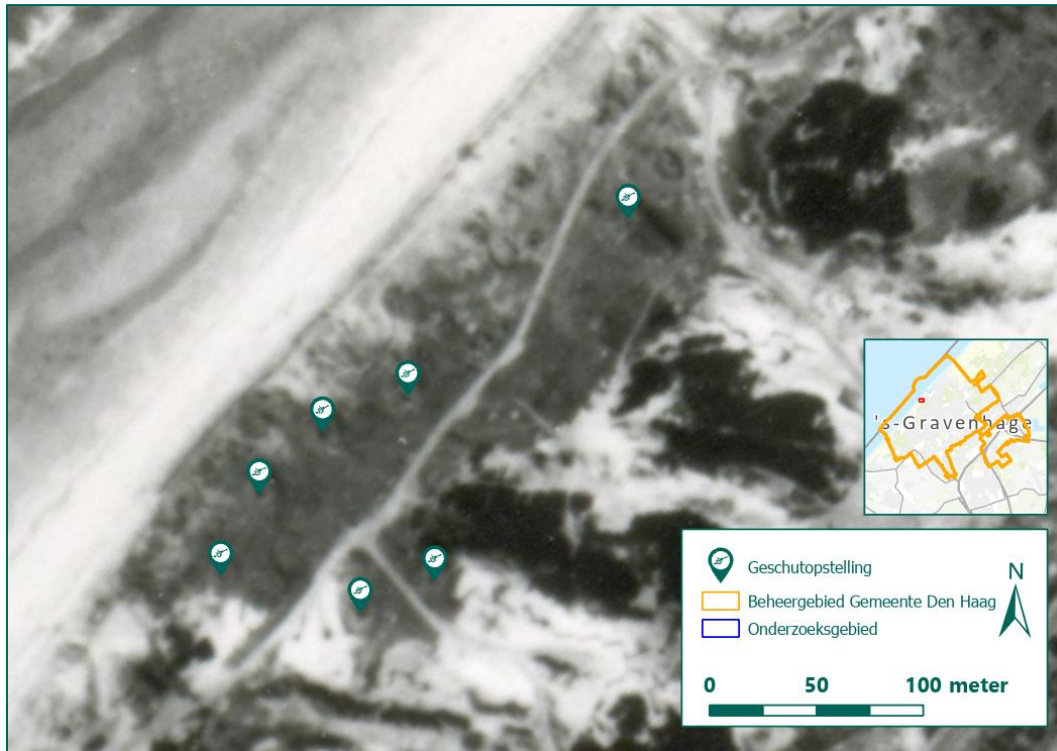
9.3.6 Flak Batterie Westduinen, Stützpunkt XXXXIIIc H

De batterij luchtdoelgeschut (Flak, Flugabwehrkanone) was opgesteld in de duinen nabij Duindorp. Deze batterij werd ingericht door de Waffen-SS (Schutzstaffel, militaire elitetroepen) op 22 november 1943 en bestond uit zes stukken 8,8 cm Flak. Vier stukken stonden op de eerste duinenrij, met een onderlinge afstand van 40 meter. Ongeveer 75 meter landinwaarts stonden nog twee geschutbeddingen met dezelfde onderlinge afstand. Verder was er een vuurleidingsbunker, twee Tobruk-bunkers (éénmansbunker) voor een wapenopstelling, een radar, een zoeklicht en

onderkomens. Om de geallieerden in verwarring te brengen werden er in de buurt van de luchtafweerbatterij ook een schijnopstelling met namaakkanonnen geplaatst. Zoals in bovenstaande paragrafen vermeld worden enkel geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen afgebakend als NGE-Verwachtingsgebieden. Aan de hand van situatiedocumenten uit het Bunkerarchief zijn de locaties van de relevante militaire infrastructuur achterhaald. De relevante infrastructuur is in Figuur 355 weergegeven. Vervolgens zijn aan de hand van een luchtfoto van 18 maart 1945 de exacte locaties van de infrastructuur achterhaald, zie hiervoor Figuur 356.

Figuur 355: Uitsnede situatiedocument 337 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 356: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop geschutstellingen weergegeven.

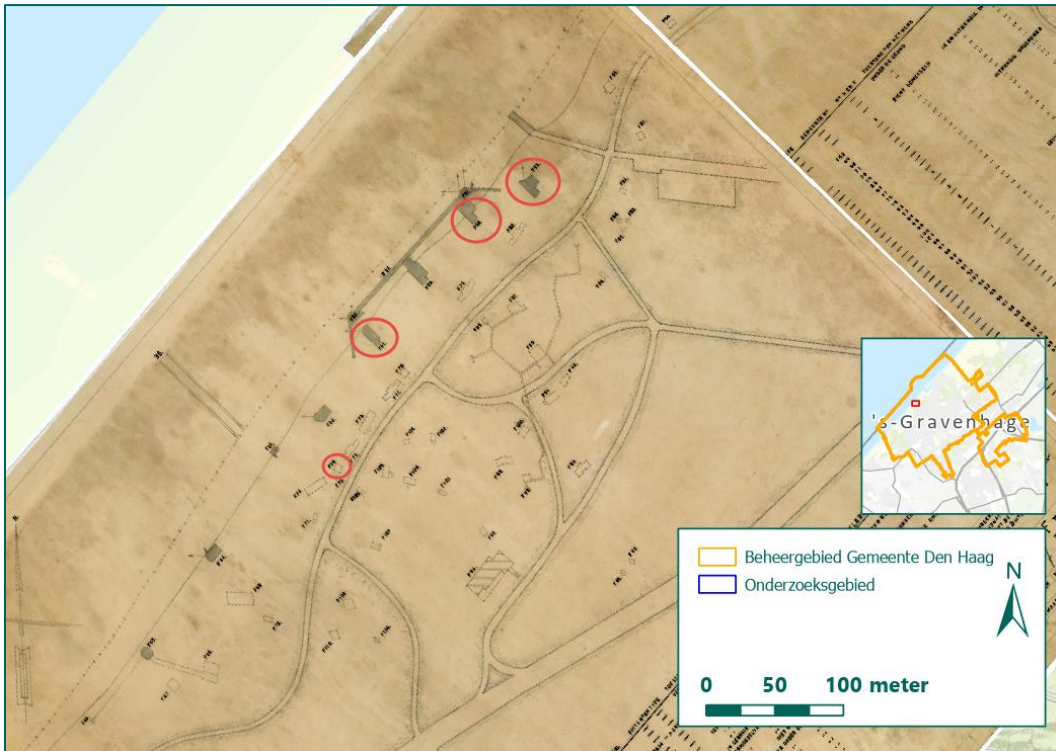
Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 32 Tabel 1 Tabel 31. De locaties van de geschutopstellingen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	8,8 cm	Duits	

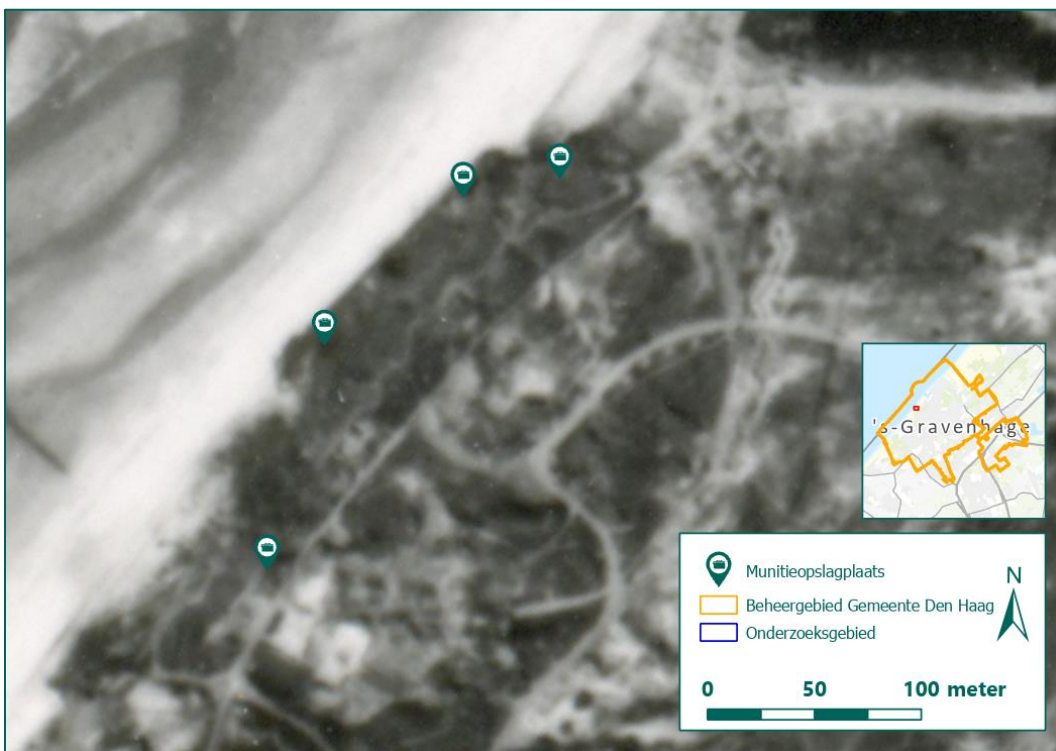
Tabel 32: Mogelijk in Stützpunkt XXXXIIIc H achtergebleven NGE.

9.3.7 Batterie Westduinen, Stützpunkt XXXXIV M

De Batterie Westduinen was, net als Scheveningen-Nord (zie paragraaf 9.2.5), een marine batterij. De hoofdbewapening bestond uit vier stukken van 9,4 cm Vickers luchtafweergeschut in open geschutopstellingen, ingezet als vlakbaangeschut. Vanaf november 1943 werden deze vervangen door moderner 10,5 cm geschut in kazematten. Verder bestond het steunpunt uit een vuurleidingpost, mitrailleurstellingen, onderkomens voor manschappen, munitiebergplaatsen en een betonnen tankmuur aan het strand. Voor de verdediging op korte afstand waren er een 7,5 cm veldkanon, een 7,5 cm Pak en een 5 cm kanon voorzien. Tot slot waren er vier stellingen met 2 cm luchtafweergeschut.

Figuur 357: Uitsnede situatiekaart 337 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 358: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop munitieopslagplaatsen weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 32Tabel 1Tabel 31. De locaties van de geschutopstellingen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn

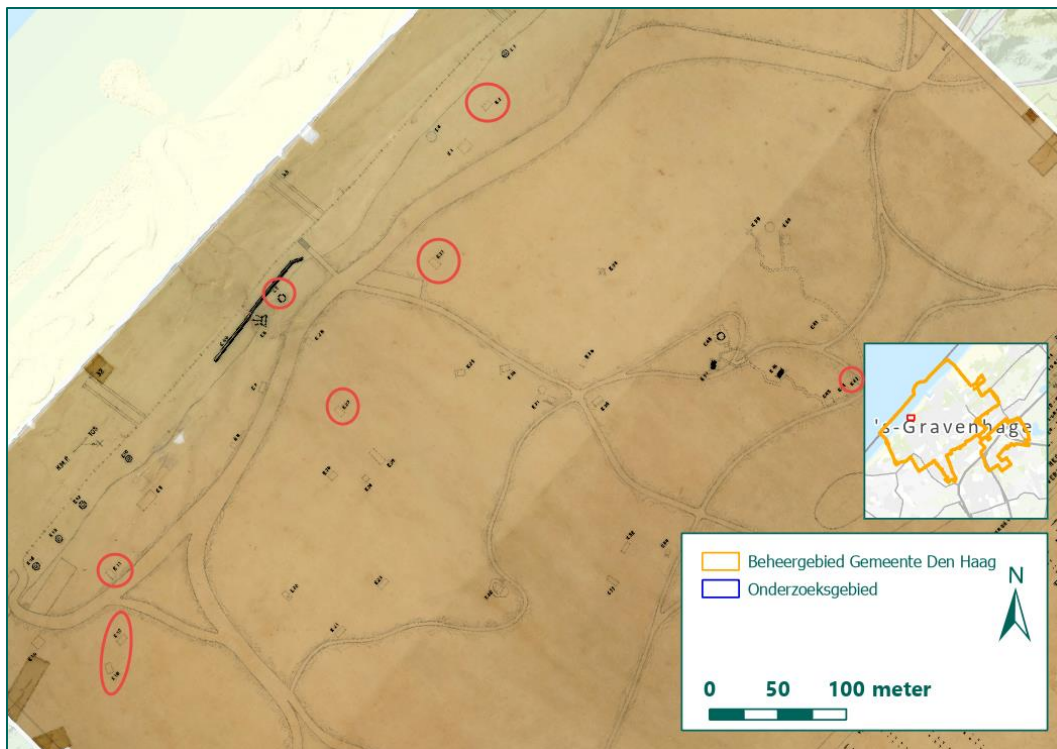
omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	2 cm t/m 10,5 cm	Duits, Engels	

Tabel 33: Mogelijk op de Batterij Westduin achtergebleven NGE.

9.3.8 Kijkduin, Widerstandsnest 66 HM

In het verlengde van de Savornin Lohmanlaan lag een bunkercomplex dat door de Duitsers werd aangeduid als Widerstandsnest 66 HM (*Mammut Gerät* Kijkduin). Zoals in bovenstaande paragrafen aangegeven worden enkel geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen afgebakend als NGE-Verwachtingsgebieden. Aan de hand van de situatiekaarten uit het Bunkerarchief is achterhaald welke militaire infrastructuur geschutopstellingen of munitieopslagplaatsen waren. In Figuur 359 zijn de relevante stellingen rood omcirkeld. Vervolgens is aan de hand van een luchtfotoanalyse achterhaald wat de exacte locaties zijn van de geschutopstelling en enkele munitieopbergplaatsen, zie hiervoor Figuur 360. Niet alle munitieopbergplaatsen zijn terug te vinden op luchtfoto's, reden hiervoor is dat de opslagplaatsen soms ondergronds lagen.

Figuur 359: Uitsnede situatiekaart 337 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstelling en munitieopslagplaatsen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 360: Uitsnede luchtfoto d.d. 26 december 1944 met daarop de locaties van relevante infrastructuur weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstelling en munitieopslagplaatsen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 33. De locaties van de geschutopstelling en munitieopslagplaatsen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Diversen	Panzerfaust, Duits	
Raketten			
Geschutmunitie	2 cm t/m 7,5 cm	Duits	

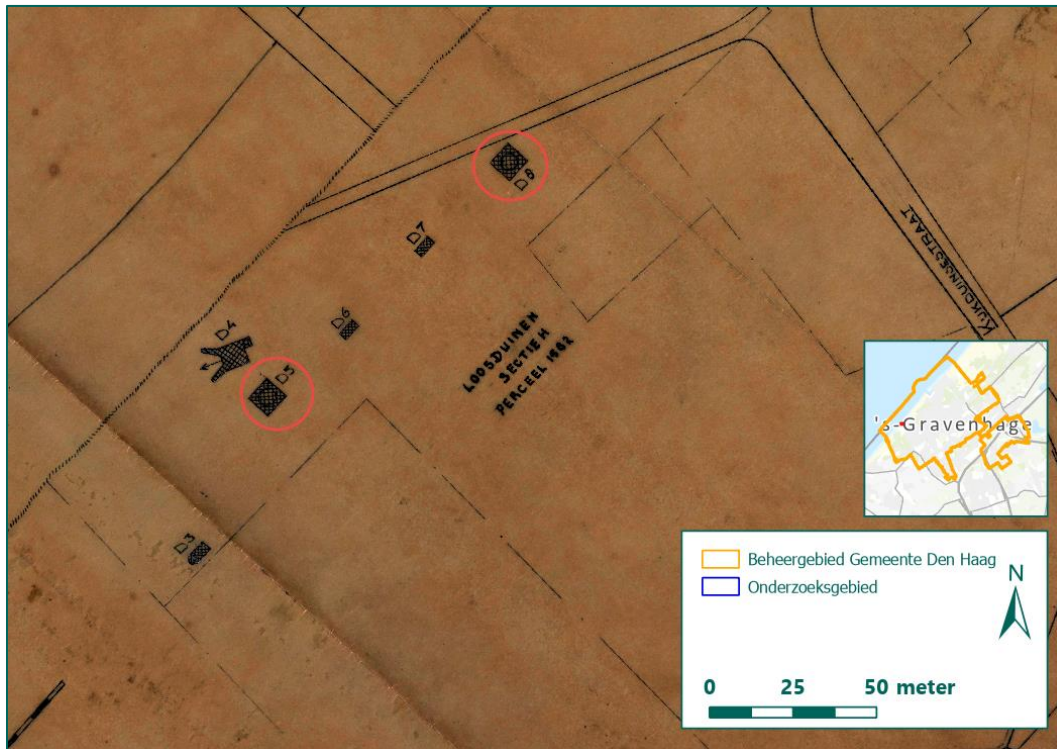
Tabel 34: Mogelijk in Widerstandsnest 66 HM achtergebleven NGE.

9.3.9 Kijkduin, Widerstandsnest 67 HL

Voor de aanleg van weerstandsnest 67 HL werden verschillende panden in Kijkduin en een deel van villapark Meer en Bos afgebroken. Ook het Zeehospitium, villa Zeezicht en het Noordzeebad / Zeebadhotel 'Wilhelmina' werden gesloopt.

In het complex lagen uitgebreide ondergrondse gangenstelsels. Een groot deel is na de oorlog gesloopt voor de bouw van het winkelcentrum en de achterliggende flats. Op de eerste duinenrij lag een bunker voor een Tsjechisch 4,7 cm Pak. In de nabije omgeving lagen drie Tobruk éénmansbunkers. Het zuidelijke deel van het weerstandsnest bestond uit twee Tobruks, twee open geschutopstellingen, een gevechtsschuilplaats en twee geschutbunkers voor een 5 cm kanon. Verder bevonden er zich

onder meer onderkomens en munitiebergplaatsen. De website van Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen (zie bijlage 15) vermeldt dat volgens een kaart van 24 augustus 1944 het volgende geschut aanwezig was: een 7,5 cm Pak, twee kanonnen van 5 cm, een kanon van 3,7 cm en een kanon van 4,5 cm. Dit laatste is geen bestaand Duits kaliber. Vermoedelijk wordt een buitgemaakt Russisch 45 mm kanon bedoeld. In Figuur 361 zijn de geschutopstellingen op de situatiedkaart van het Bunkerarchief weergegeven. Vervolgens is aan de hand van luchtfotoanalyse de exacte locatie van de militaire infrastructuur achterhaald, zie hiervoor Figuur 362.

Figuur 361: Uitsnede situatiedkaart 337 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 362: Uitsnede luchtfoto d.d. 6 oktober 1944 met daarop twee geschutopstellingen weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 35 Tabel 33. De locaties van de geschutopstellingen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 cm t/m 7,5 cm	Duits, Tsjechisch, Russisch	

Tabel 35: Mogelijk in Widerstandsnest 67 HL achtergebleven NGE.

9.3.10 Kijkduin, Widerstandsnest 68 H

Widerstandsnest 68 H lag in de zuidwestelijke punt van Stützpunktgruppe Scheveningen, aan het laatste stuk tankgracht. Aan het einde van de tankgracht stond haaks een betonnen tankmuur en drie rijen uit beton stekende ijzeren balken in de duinen. In het complex lagen drie open geschutopstellingen en twee geschutbunkers, waarvan één voor een 7,5 cm Pak. Verder waren er een mitrailleuropstelling, een munitiebergplaats, drie Tobruk éénmansbunkers en onderkomens.

Uit het raadplegen van de situatiekaart van het Bunkerarchief is gebleken dat er twee geschutopstellingen en één munitieopslagplaats binnen het Widerstandsnest 68 H zijn gelegen, zie hiervoor Figuur 363. Vervolgens zijn aan de hand van luchtfotoanalyse de exacte locaties van één geschutopstelling achterhaald, zie hiervoor Figuur 364.

Figuur 363: Uitsnede situatiekaart 337 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 364: Uitsnede luchtfoto d.d. 6 oktober 1944 met daarop de locatie van één geschutopstelling weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstelling verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 36. De locaties van de geschutopstelling wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van

de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 cm t/m 7,5 cm	Duits	

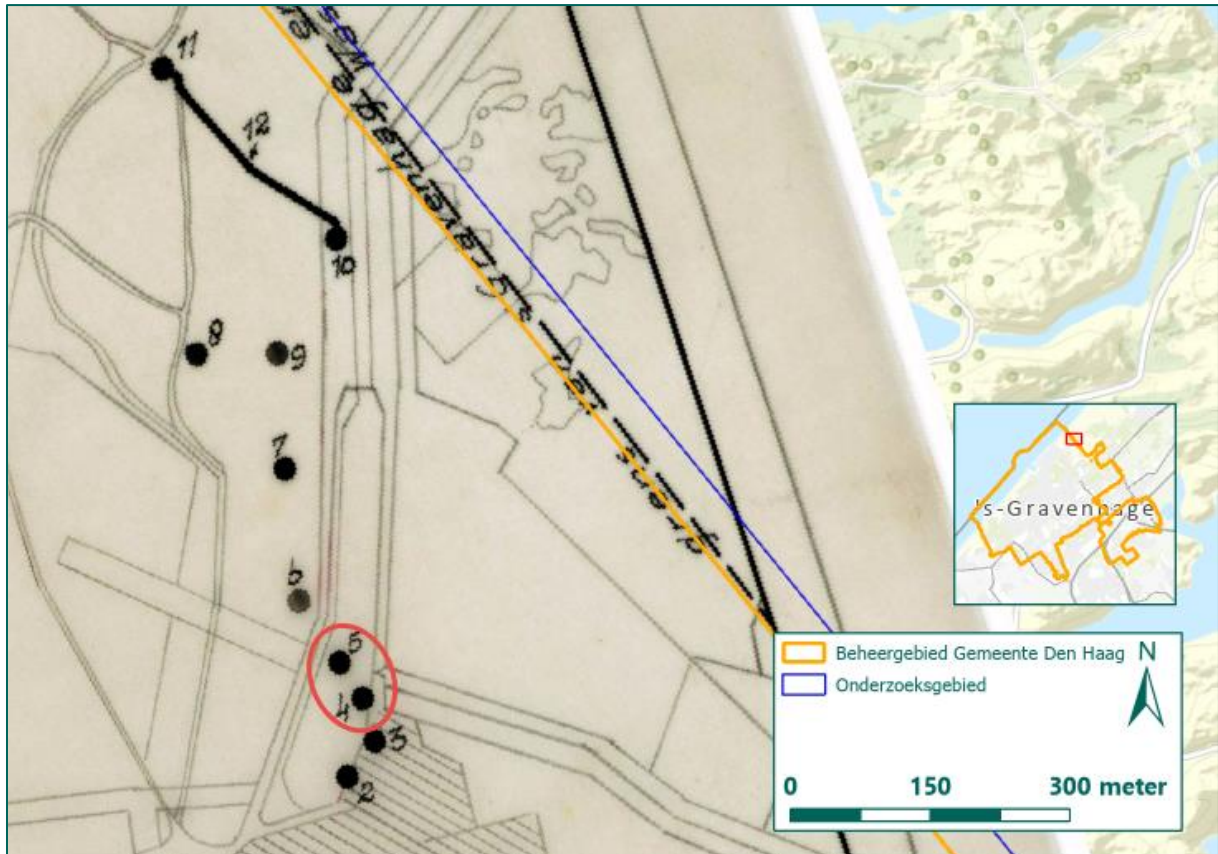
Tabel 36: Mogelijk in Widerstandsnest 68 H achtergebleven NGE.

9.4 STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN – STELLINGEN AAN DE LANDZIJDE

Omdat een Stützpunktgruppe zich helemaal rondom moest kunnen verdedigen, waren aan de landzijde eveneens verdedigingscomplexen opgetrokken. Deze complexen lagen achter de tankgracht en komen aan bod in de navolgende paragrafen.

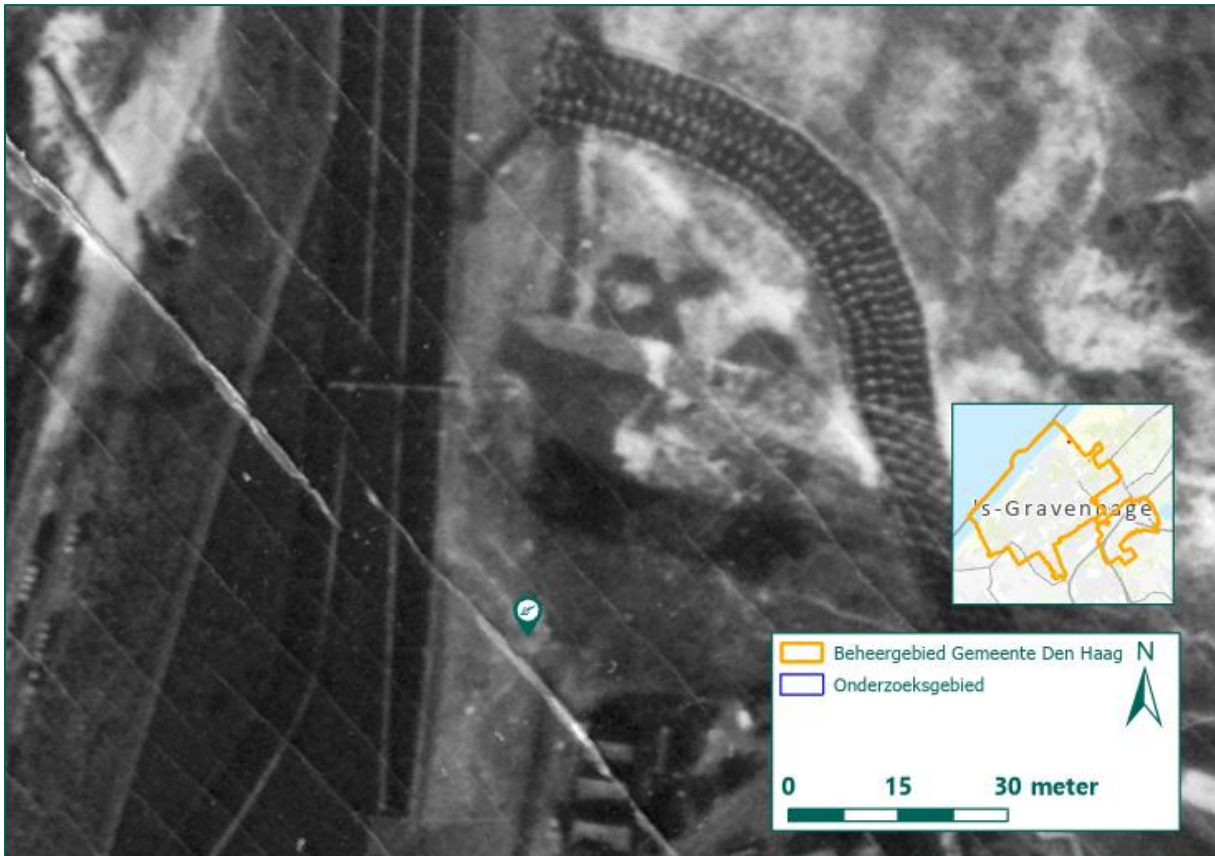
9.4.1 Widerstandsnest 301

Weerstandsnest 301 lag op het terrein van de toenmalige Duinwaterleiding. Het complex liep vanaf halverwege de Sprank A tot en met de officiële toegang. Ter verdediging stond een mitrailleurkazemat aan het oostelijk einde van de tankmuur en zowel in de noord- als oostwand zat een schietgat van waaruit de Sprank A verdedigd kon worden. Ten westen van de officiële toegang stond een stuk betonnen muur en een geschutbunker van waaruit de klinkerweg in noordelijke richting kon worden verdedigd. De manschappen in dit complex beschikten over twee stukken 7,5 cm Pak. Tevens stond er een Tobruk-bunker met een verbindingsgang naar een manschappenverblijf. Ter camouflage was de gehele muur beschilderd met struiken en bomen. In het onderstaande figuur zijn de locaties van de geschutopstellingen weergegeven. De overige locaties betreffen bunkers/kazematten, woonverblijven, telefoonposten en andere infrastructuur die niet leiden tot het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied.

Figuur 365: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel ter plaatse van munitieopslagplaatsen en geschutstellingen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De aanwezigheid van overige militaire infrastructuur vormt geen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. In Figuur 366 is een luchtfoto van 14 maart 1945 getoond, waarop is gepoogd de locaties van de geschutstellingen weer te geven. Op de luchtfoto zijn ter plaatse van de op kaartmateriaal getoonde locaties echter geen duidelijk stellingen waar te nemen. Wel is een verstoring waargenomen

Figuur 366: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop de locatie van een vermeende geschutopstelling weergegeven (Bron luchtfoto: Kadaster).

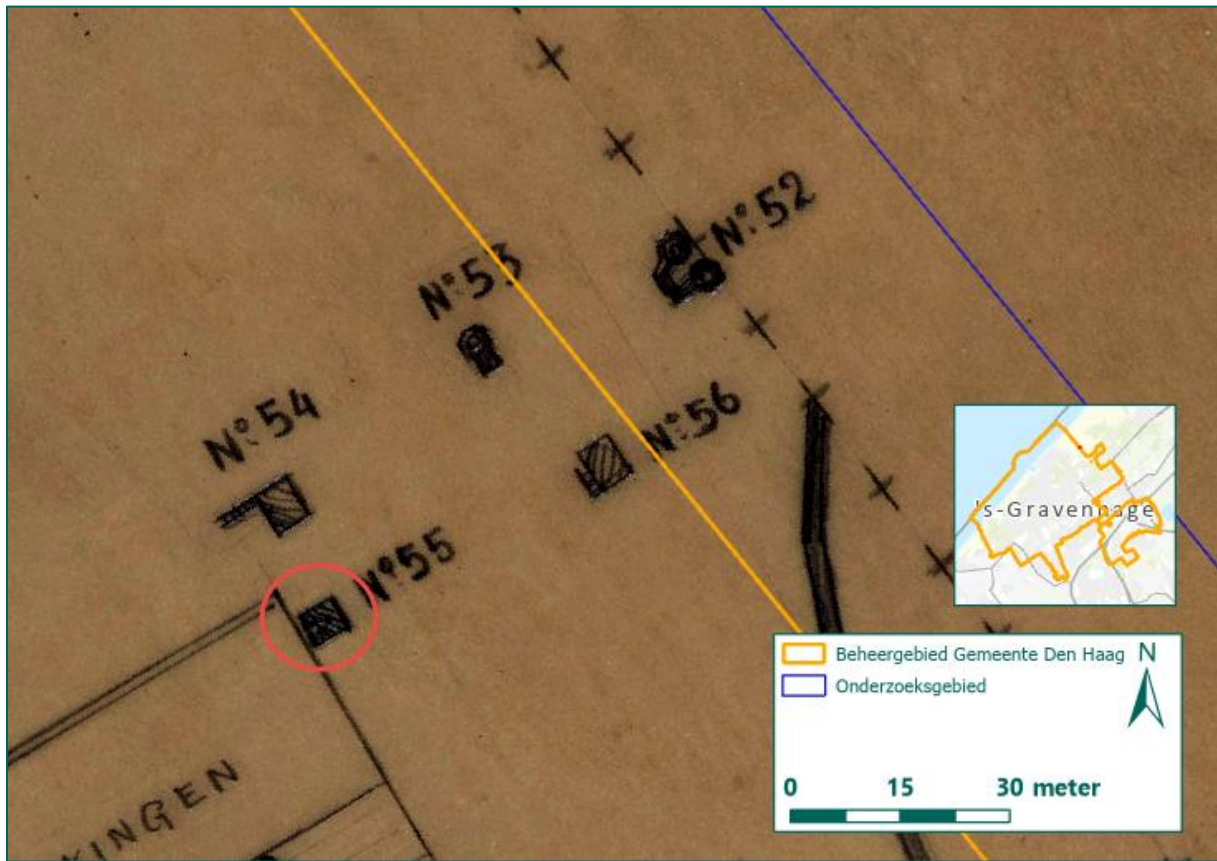
Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats in elk geval verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 27. De locaties van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpte/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Diversen	Panzerfaust, Duits	
Raketten	8,8 cm Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	7,5 cm	Duits	

Tabel 37: Mogelijk in Widerstandsnest 301 achtergebleven NGE.

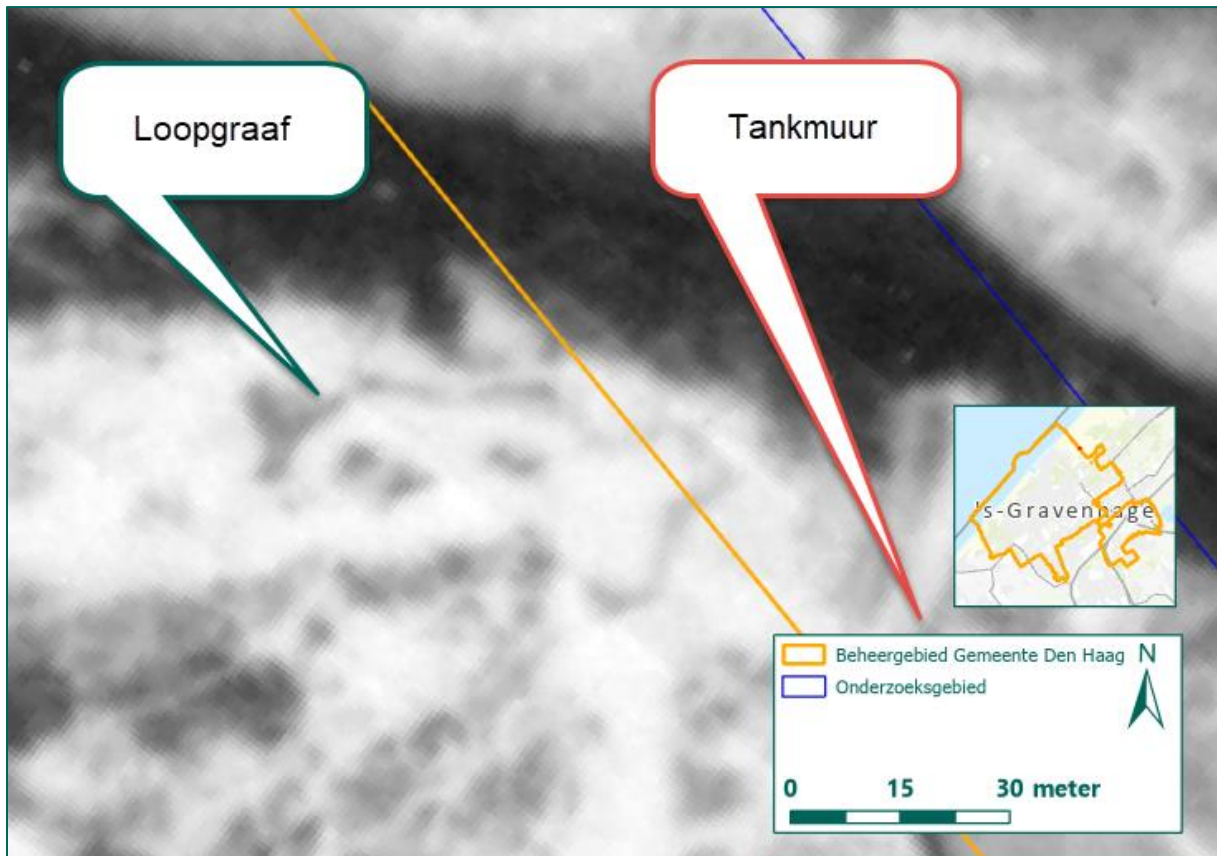
9.4.2 Widerstandsnest 302

Weerstandsnest 302 lag in het noordoostelijk deel van het militair oefenterrein, tot aan het terrein van het Duinwaterleidingbedrijf. In het complex bij het einde van de tankmuur waren naast de woonschuilplaatsen en de munitiebergplaats ook een enkele Tobruk en een dubbele Tobruk gebouwd. De bewapening bestond uit wapenopstellingen voor machinegeweren en 8 cm mortieren. Uit kaartmateriaal is enkel af te leiden dat een munitieopslagplaats was gelegen ter plaatse van Widerstandsnest 302. In het onderstaande figuur is dit kaartmateriaal weergegeven.

Figuur 367: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel ter plaatse van munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. De aanwezigheid van overige militaire infrastructuur vormt geen reden voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Op het geraadpleegde kaartmateriaal zijn geen indicaties waarneembaar van de aanwezigheid van geschutopstellingen, wel is een locatie geduid waar een munitieopslaglocatie gelegen was. De luchtfoto is geanalyseerd om vast te stellen op welke locaties deze type militaire infrastructuur gelegen waren. Op de geraadpleegde luchtfoto's kunnen echter enkel een tankmuur en loopgraaf worden waargenomen. Naar aanleiding van deze vormen van infrastructuur worden geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

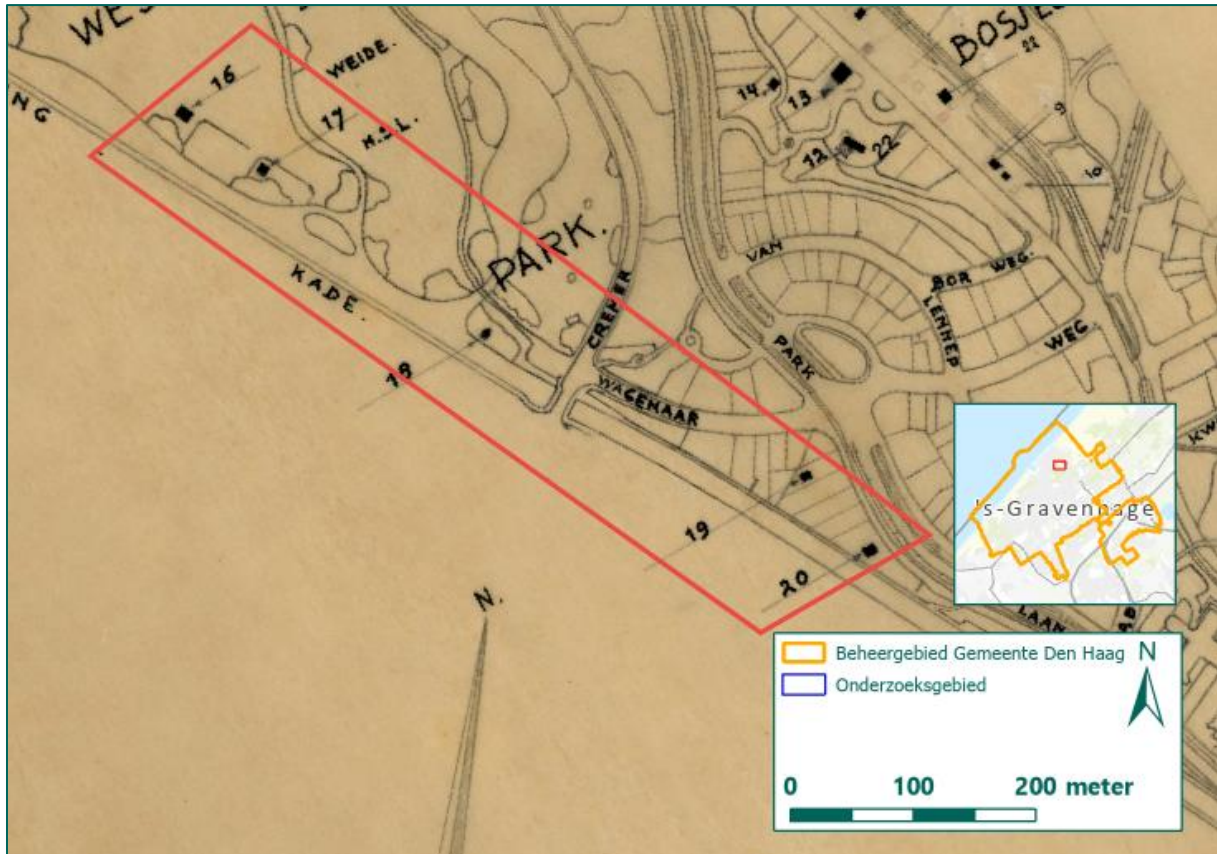

Figuur 368: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop de locaties van de geschutopstellingen en munitieopslagplaats weergegeven.

Omdat de locatie van de geschutopstelling en de munitieopslaglocatie niet kan worden bevestigd door een onafhankelijke bron (een luchtfoto), is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van de aanwezigheid van het Widerstandsnest 302.

9.4.3 Widerstandsnest 310

Widerstandsnest 310 lag tussen de St. Hubertusweg en het Westbroekpark. Uit het geraadpleegde bronnenmateriaal blijkt dat in dit complex voornamelijk onderkomens waren gelegen.

Figuur 369: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

16	BLAUW 22	WESTBROEKPARK	RADIOGEBOUW ?	BETON.
17	BLAUW 22 ^A	ID.	GEVECHTS. SCHUILPL.	"
18	" 22 ^B	ID.	TORBROEK.	"
19	ROOD 28	NIEWEPARKLAAN 10.	WOONSCHUILPL.	METSELW.
20	ROOD 27	ID 2.	IDEM.	

Figuur 370: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

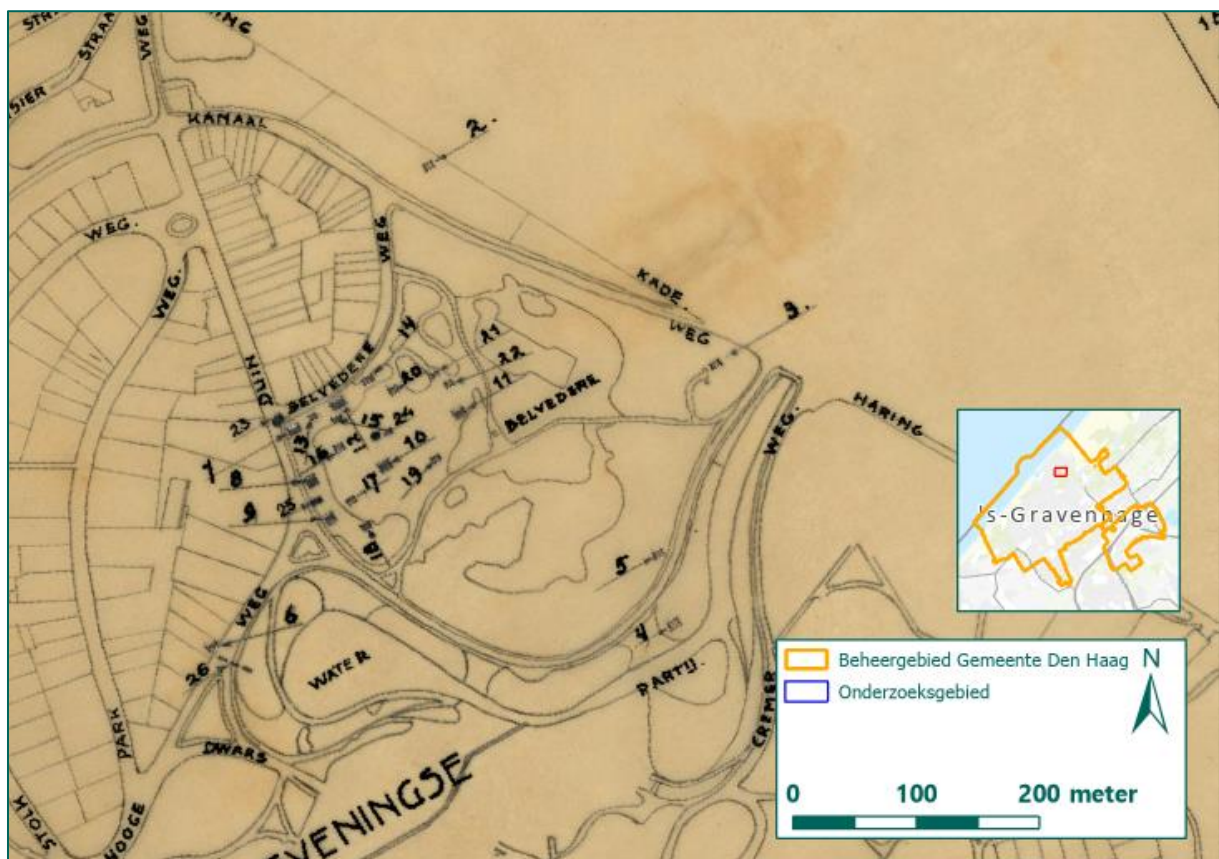
Her analyseren van luchtfoto's bevestigt dat er geen geschutopstellingen of munitieopslaglocaties waren gelegen ter plaatse van Widerstandsnest 310. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend binnen het Widerstandsnest 310.

9.4.4 Widerstandsnest 311

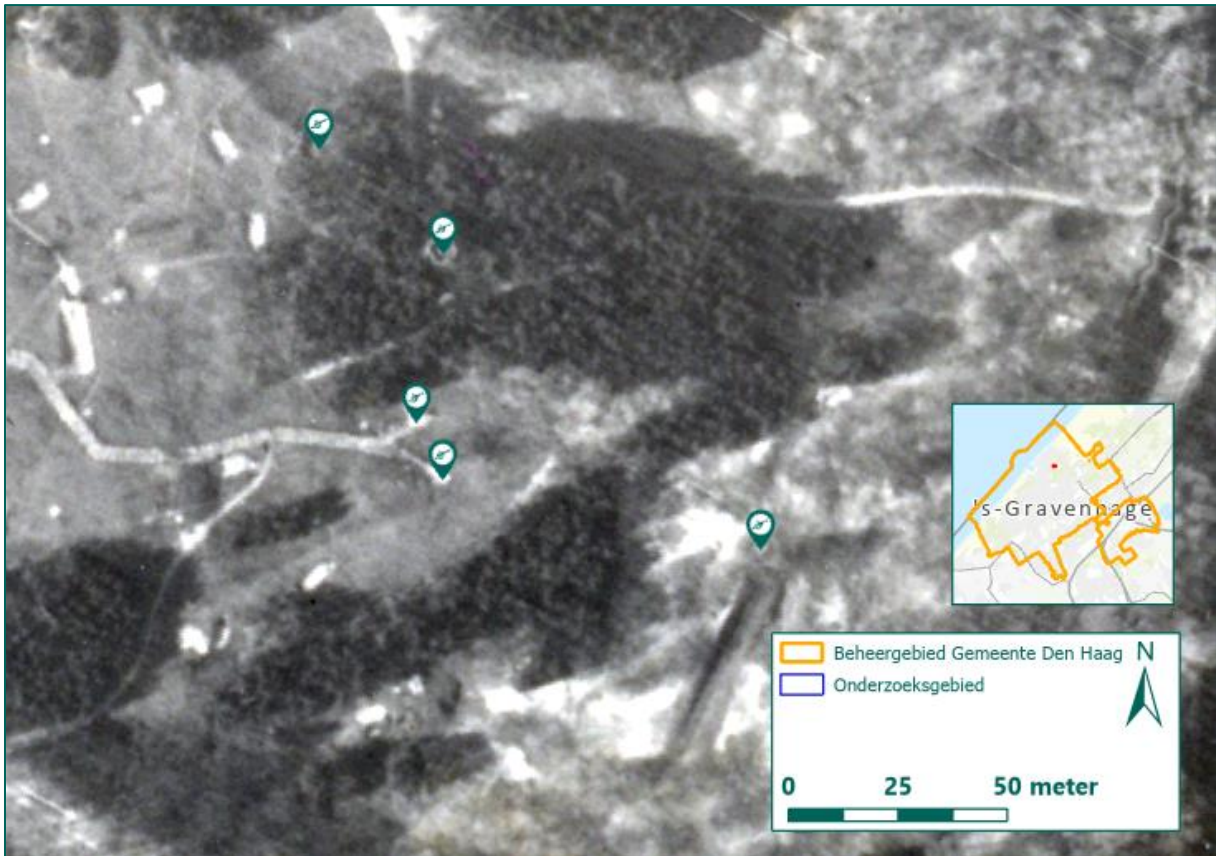
Weerstandsnest 311 lag grotendeels in het Van Stolkpark, dat door de Duinweg, Belvédèreweg en Kanaalweg omsloten werd. Hier bevond zich het hoofdkwartier van de *Führer der Schnellboote*, een marinecommandant die het bevel voerde over alle in West-Europa actieve *Schnellboote* (torpedoboten). In december 1943 was het hoofdkwartier gereed. In het najaar van 1944 werd het hoofdkwartier van de *Führer der Schnellboote* al verplaatst naar Sengwården. Een stafofficier en een deel van de staf bleven in het weerstandsnest achter.

Centraal in dit complex lag de grote commandobunker. In de bunker bevonden zich vele aparte vertrekken die gelijkenis vertonen met kantoorruimtes. De bunker was via een overdekte loopgraaf verbonden met een kleine schuilplaats naast villa Sandhage op de Hogeweg. Nabij de commandobunker lagen twee manschapsbunkers en een kleinere commandobunker. Beide commandobunkers stonden door middel van overdekte loopgraven met elkaar in verbinding, dit gangenstelsel stond ook in verbinding met één van de twee manschappenbunkers. De nabijverdediging bestond uit vier Tobruk éénmansbunkers. De luchtverdediging bestond uit zes lichte opstellingen voor luchtafweergeschut (vijf van 2 cm en één van 4 cm). Deze geschutopstellingen waren gebouwd in open beddingen. Elke bedding stond via een korte overdekte loopgraaf in verbinding met een munitiebergplaats en een manschappenverblijf. Een versperring van betonnen palen en drakentanden liep tussen de Scheveningseweg en de Waterpartij. De waterpartij zelf was tot tankgracht vergraven.

Naar aanleiding van de aanwezigheid van de stukken luchtafweergeschut kan mogelijk NGE achter zijn gebleven. Om deze reden is gepoogd de locaties van deze stellingen te achterhalen. In het geraadpleegde kaartmateriaal zijn geen locatieaanduidingen aangetroffen van de luchtafweerstellingen. Op dit kaartmateriaal zijn enkel verwijzingen naar de aanwezigheid van diverse Tobruk éénmansbunkers, woonschuilplaatsen, bergingslocaties en toiletgebouwen geduid. Er is derhalve getracht om de locatie van deze geschutopstellingen aan de hand van luchtfoto's te achterhalen. Enkele (mogelijke) geschutopstellingen zijn geduid in

Figuur 371: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen en munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 372: (vermeende) geschutopstellingen zoals waargenomen op een luchtfoto d.d. 7 april 1945 (Bron luchtfoto: Haagse Beeldbank).

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen en de munitieopslagplaats in elk geval verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor het onderstaande tabel. De (vermeende) locaties van de geschutopstellingen zijn op een luchtfoto geduid en worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpte/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Diversen	Panzerfaust, Duits	
Raketten	8,8 cm Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	2 cm t/m 4 cm	Duits	

Tabel 38: Mogelijk in Widerstandsnest 311 achtergebleven NGE.

9.4.5 Widerstandsnest 312, 313, 314, 315, 316 en 317

Onmiddellijk langs de tankgracht lagen, van noord naar zuid, de weerstandsnesten 312, 313, 314, 315, 316 en 317. Onderstaande tabel geeft een overzicht van de ligging en de voornaamste kenmerken van deze weerstandsnesten.

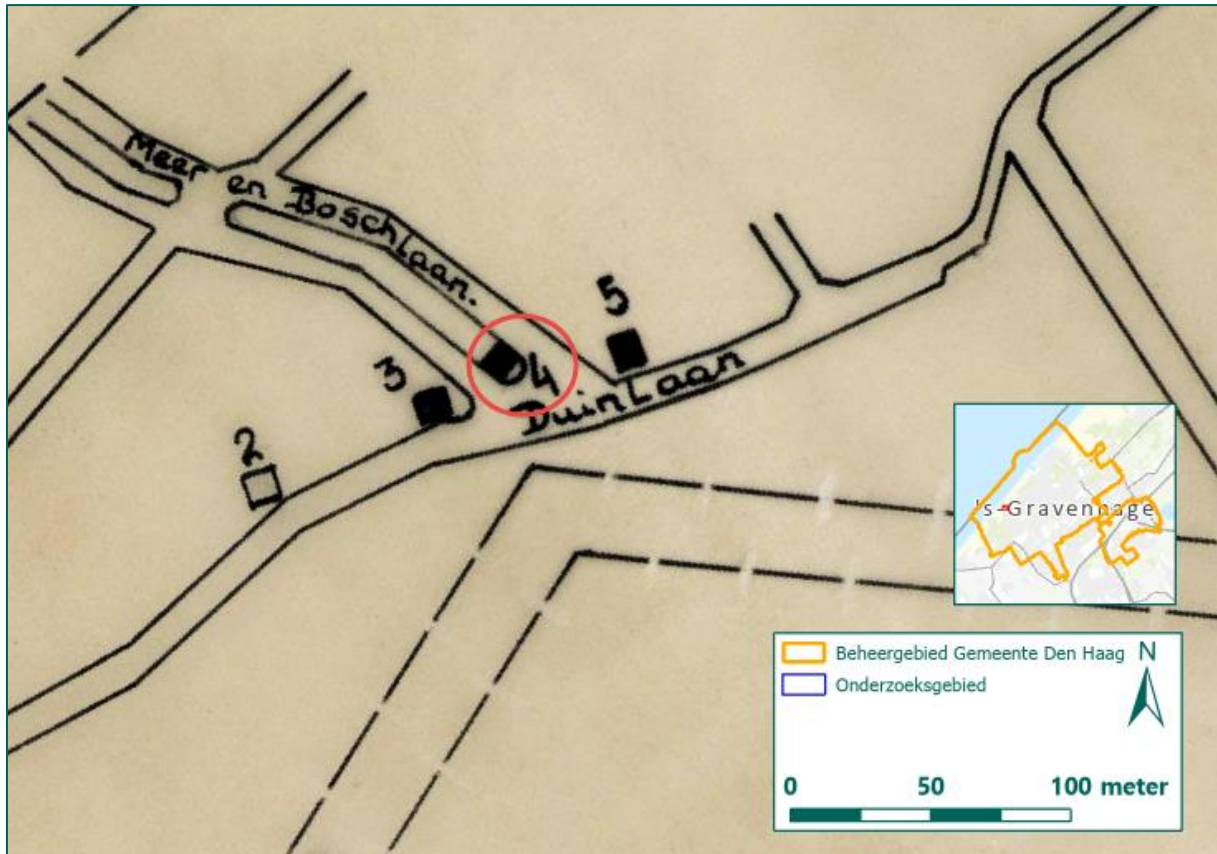
Weerstands-nest	Ligging	Bewapening
312	Tussen de Scheveningseweg en de Stadhouderslaan. Het voornaamste doel van dit complex was de verdediging van de toegang in de tankmuur ter hoogte van de Prins Mauritslaan.	Zeven geschutbunkers voor pantserafweergeschut van 3 cm en 7,5 cm, elf machinegeweeropstellingen, een munitiebunker en een Tobruk.
313	Tussen de Stadhouderslaan en de Houtrustweg.	Bij het Stadhoudersplein bevond zich een klein bunkercomplex, bestaande uit vier bunkers, die onderling waren verbonden met een ondergronds gangenstelsel. Hierin bevonden zich twee Tobruk eenmansbunkers en één Tobruk waar een 5 cm kanon in kon worden opgesteld. Tot slot was er nog een 8 cm mortier.
314	Tussen de Houtrustweg en het Mezenplein.	Nabij Houtrustbrug bevond zich een geschutbunker voor 7,5 cm geschut. Op het terrein van Houtrust, net achter de huizen aan de Sportlaan, bevonden zich acht bunkers, waaronder een munitiebergplaats en onderkomens voor manschappen. Tussen de Nachtegaallaan en het Mezenplein lag een klein verdedigingscomplex bestaande uit drie Tobruk-bunkers en één overdekte loopgraaf, alle in de voortuinen van de gevorderde woningen. In de voortuin van het blok Sportlaan 61-63 bevond zich een Tobruk waarin een 5 cm kanon worden opgesteld. Verder stonden nog twee Tobruk-bunkers in de voortuin van Sportlaan 62 en 63. Tot slot beschikte de stelling over twee 8 cm mortieren.
315	Tussen het Mezenplein en de Wildhoeftaan	Op het Wielewaalplein bevond zich een Tobruk waarin een 5 cm kanon worden opgesteld. De Tobruk was met een stukje overdekte loopgraaf verbonden met een kleine munitiebunker, die weer via open loopgraaf was verbonden met een manschappenverblijf. In het blok Kwartellaan 1 en 3 en Sportlaan 125 lag een klein verdedigingscomplex bestaande uit twee Tobruks, verbonden aan een stelsel van overdekte loopgraven. Tot slot beschikte de verdediging over drie 8 cm mortieren.
316	Tussen de Wildhoeftaan en de Noordwijkselaan.	In het blok Sportlaan 168-171 lag een klein complex gericht op nabijverdediging, bestaande uit drie Tobruks (eenmansbunkers) die verbonden waren met stelsel van overdekte loopgraven. In één van de Tobruks kon een 5 cm kanon worden opgesteld. Op de hoek van de Sportlaan en de Buizerdlaan bevond zich een geschutbunker waarin een 7,5 cm kanon stond opgesteld. Tot slot beschikte de verdediging over twee 8 cm mortieren.
317	Tussen de Noordwijkselaan en de Hoek van Hollandlaan.	Aan de Duinlaan bevonden zich vier bunkers waaronder een geschutbunker met een 7,5 cm kanon. Deze bunker lag in de voortuinen van Duinlaan 141 en 143 en in de achtertuin van Duinlaan 145. Aan dezelfde laan bevonden zich nog enkele kleinere verdedigingscomplexen. Aan de Meer en Boslaan 102 met de hoek Duinlaan bevond zich een overdekte loopgraaf met een Tobruk. In de middenberm van de Meer en Boslaan bevond zich een Tobruk waarin een 5 cm kanon worden opgesteld. Aan de Meer en Boslaan 101 met de hoek Duinlaan bevond zich ook een overdekte loopgraaf met een Tobruk. Bij de Hoek van Hollandlaan lag voor de tankgracht een klein verdedigingscomplex, bestaande uit drie Tobruks met een stelsel van overdekte loopgraven en een manschappenverblijf.

Tabel 39: Overzicht van de ligging en voornaamste bewapening van Widerstandsnest 312, 313, 314, 315, 316 en 317.

Figuur 373: Overzicht Widerstandsnesten 312 t/m 317 op een historische kaart (bron ondergrond: Topotijdreis).

Aan de hand van kaartmateriaal is gepoogd de locaties van geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen binnen de bovengenoemde Widerstandnesten te achterhalen. Gebleken is dat er van Widerstandnest 315 en een deel van Widerstandnest 314 geen kaartmateriaal beschikbaar is. In het overige kaartmateriaal is enkel een indicatie van de aanwezigheid van een opengeschutopstelling aangetroffen op de grens van Widerstandnest 316 en 317. Een uitsnede van deze kaart is onderstaand weergegeven. Het betreft hier vermoedelijk een Tobruk waarin een 5 cm kanon kon worden opgesteld (zie ook bovenstaande tabel). Bunkers/kazematten waarbinnen geschut stond opgesteld zijn niet nader geanalyseerd. De reden hiervoor is dat er geen NGE wordt verwacht naar aanleiding van de aanwezigheid van een bunker/kazemat (zie ook paragraaf 9.1.1).

Figuur 374: Uitsnede situatiekaart 338 uit het Bunkerarchief met daarop een geschutopstellingen met rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Aanvullend zijn luchtfoto's van 7 april 1945 geraadpleegd om vast te stellen of de locaties van aanvullende geschutopstellingen (niet zijnde bunkers/kazematten) kunnen worden vastgesteld. Hierbij is voornamelijk militaire infrastructuur direct achter de tankgracht waargenomen. Deze militaire infrastructuur was op het maaiveld gelegen. Zoals in paragraaf 9.1 aangegeven, wordt naar aanleiding van stellingen gelegen op het maaiveld geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Mocht binnen of nabij deze stellingen NGE zijn gedumpt, dan is deze vermoedelijk gedurende of direct na de oorlog in de tankgracht terecht gekomen.

Figuur 375: Voorbeeld van op het maaiveld gelegen militaire infrastructuur, zijnde een loopgraaf. Luchtfoto d.d. 7 april 1945 (Bron luchtfoto: Haagse Beeldbank).

Op de website van he Atlantikwall Museum Den Haag (www.atlantikwallmuseum.nl) staat vermeld dat in de Widerstandsnesten 312, 313, 314, 315, 316 en 317 geschut stond opgesteld. In de meeste gevallen staat vermeld dat het geschut stond opgesteld in daarvoor aangelegde bunkers/kazematten. Op kaartmateriaal kan enkel bevestiging worden gevonden van de aanwezigheid van geschut (in een open opstelling) op de grens van Widerstandsnest 316 en 317. Naar aanleiding van deze stelling wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Onderstaand is weergegeven welke type NGE mogelijk binnen dit NGE-Verwachtingsgebied kunnen worden aangetroffen. Het afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden wordt als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpte/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Diversen	Panzerfaust, Duits	
Raketten	8,8 cm Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	5 cm	Duits	

Tabel 40: Mogelijk in Widerstandsnest 311 achtergebleven NGE.

Op luchtfoto's zijn enkele vermoedelijke stellingen direct achter de tankgracht waargenomen. Deze stellingen waren op het maaiveld gelegen. Naar aanleiding van op het maaiveld gelegen stellingen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Overige Geschutopstellingen of munitieopslagplaatsen (die niet direct aan de tankgracht zijn gelegen) kunnen aan de hand van luchtfotoanalyse niet worden vastgesteld.

9.5 OVERIGE STELLINGEN BINNEN STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN

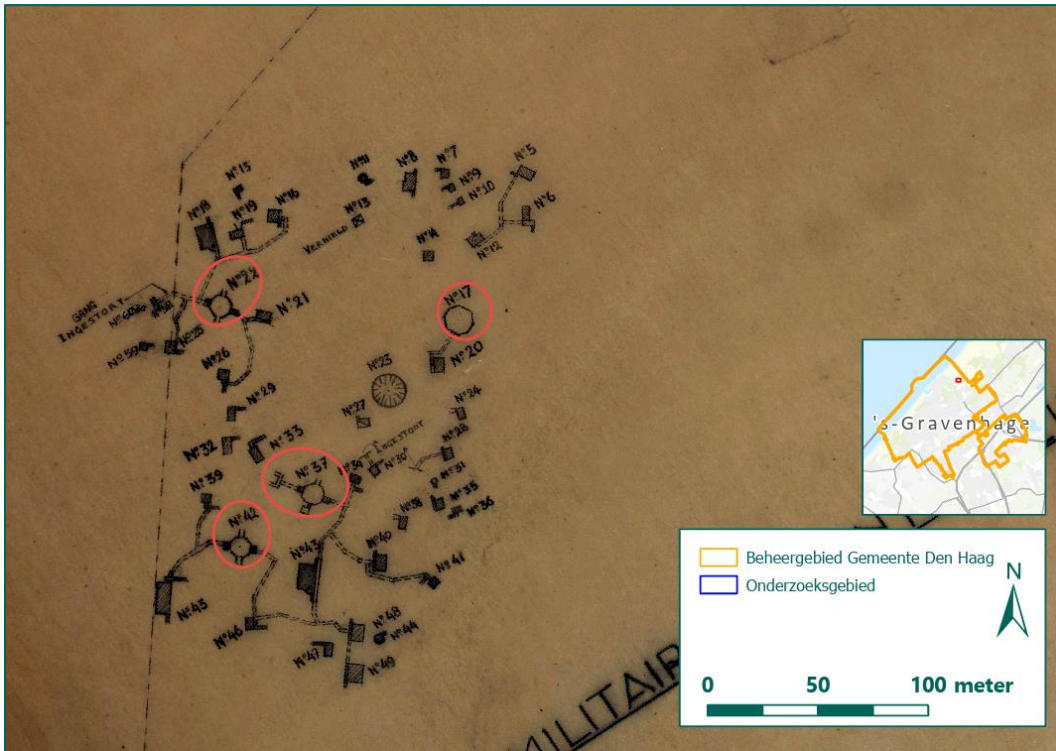
Naast de steunpunten en weerstandsnesten die aan de zogenaamde Hauptkampflinie langs de kust en de tankversperringen lagen, bevonden zich nog enkele verdedigingswerken binnen de Stützpunktgruppe Scheveningen. Deze complexen komen aan bod in onderstaande paragrafen.

9.5.1 Batterie Wasserturm, Stützpunkt XXXXIa H

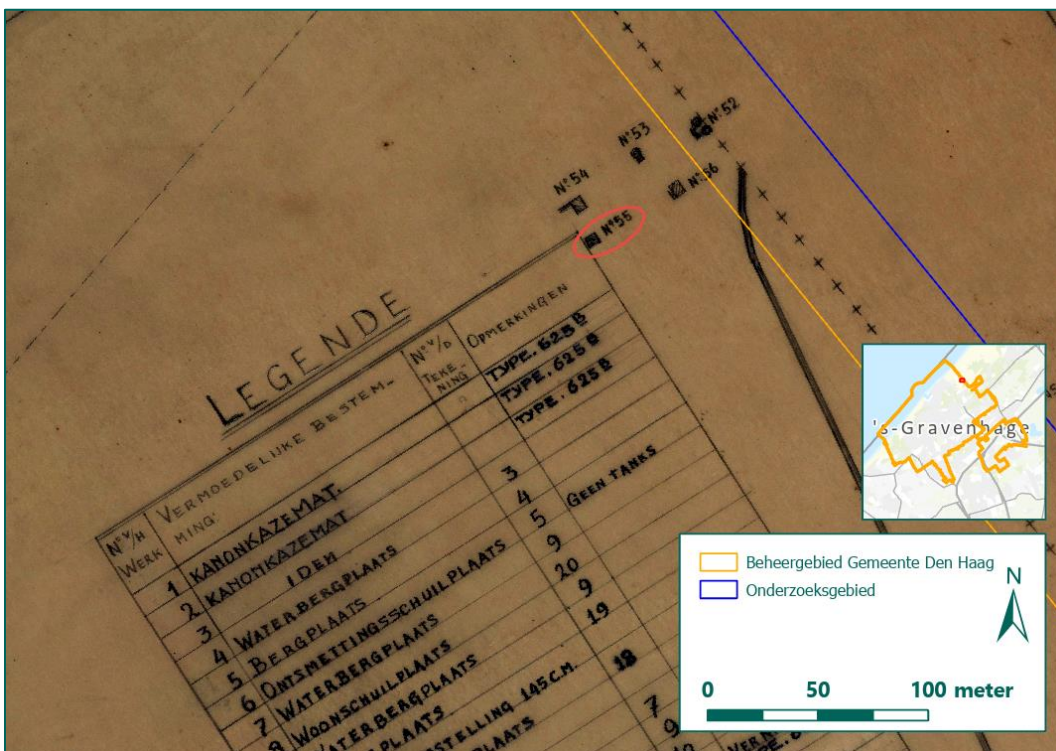
Dit steunpunt bevond zich in de tweede linie van Stützpunktgruppe Scheveningen en lag op het militair oefenterrein aan de Van Alkemadeaan. Naast twee kustbatterijen van de marine (zie paragrafen 9.3.7) was ook een artillerie-afdeling van drie batterijen ingezet in Den Haag. De tweede batterij lag in het Stützpunkt XXXXIa (Batterie Wasserturm). De hoofdbewapening bestond uit vier 10 cm houwitsers.

Op enige afstand van de kustlijn gelegen, diende de batterij een op de kust landende vijand met indirect vuur te kunnen bestrijden. Het artilleriegeschut stond in open geschutopstellingen, zodat het tevens mogelijk was de vijand in een andere richting te bestoken. Alle bunkers in het complex waren in drie groepen rondom de vier centraal gelegen geschutbeddingen gesitueerd. Tot elke groep behoorde een manschappenverblijf. Voor de nabijverdediging lag aan drie zijden, aan de rand van de batterij, een aantal Tobruk-bunkers. Bovenop de hoogste duintop van dit gebied lag een waarnemingsbunker met een stalen pantserkoepel. Tot slot beschikte het complex nog over een stuk Tsjechisch 7,62 cm geschut.

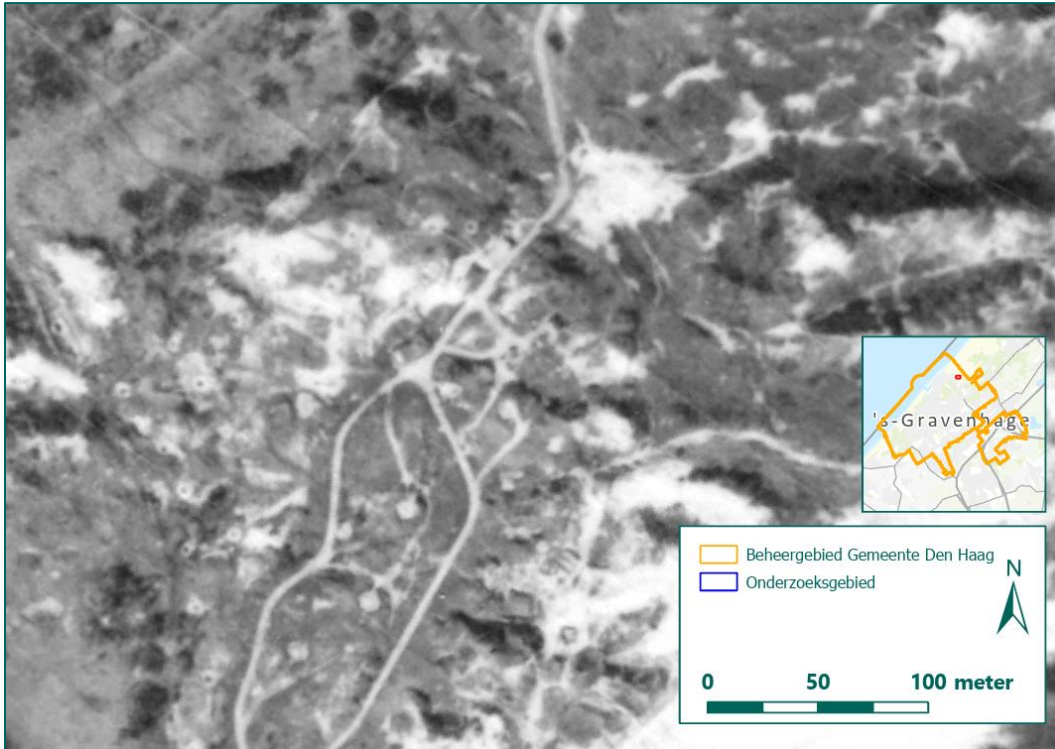
Aan de hand van het bunkerarchief zijn de situatiekaarten van Batterie Wassertum geraadpleegd. Hieruit blijkt dat zowel geschutopstellingen als een munitieopslagplaats aanwezig zijn binnen het Stützpunkt XXXXIa H. In Figuur 376 en Figuur 377 zijn de relevante militaire infrastructuur weergegeven. Vervolgens is aan de hand van luchtfotoanalyse een poging gedaan de exacte locatie van de militaire infrastructuur te achterhalen. In Figuur 378 is een luchtfoto van het gebied van Stützpunkt XXXXIa H weergegeven. Aangezien de stelling zich in duingebied bevond is niet te achterhalen op welke exacte locaties de geschutopstellingen en munitieopslagplaats aanwezig waren. Om deze reden kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend voor de geschutopstellingen en munitieopslagplaats binnen deze stelling.

Figuur 376: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 377: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

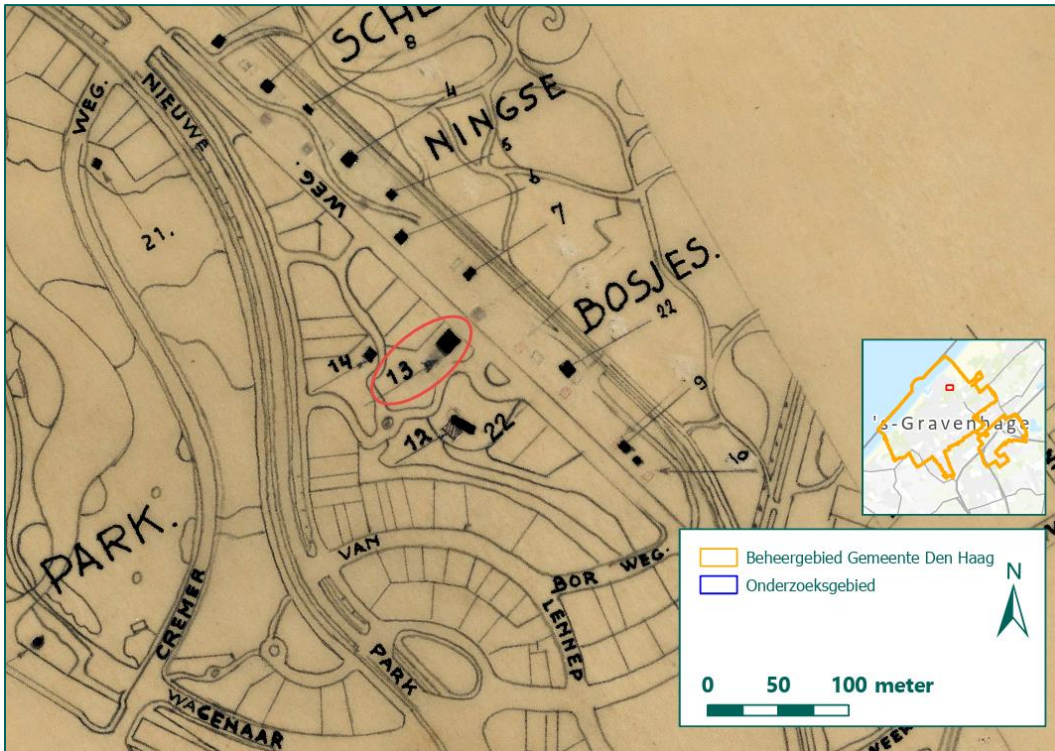

Figuur 378: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop de locatie van Stützpunkt XXXXIa H weergegeven.

9.5.2 Widerstandsnest 318

In weerstandsnest 318, gelegen aan de Badhuisweg, was de *Verteidigungsstab* gevestigd. Deze staf, onder leiding van *SS-Oberführer* Erwin Tzschoppe, was belast met het militaire commando over de verdediging van heel Stützpunktgruppe Scheveningen. De *Verteidigungsstab* had ook nabijgelegen villa's gevorderd en in gebruik genomen. Aan de overkant lag aan de rand van de Scheveningse Bosjes een bomvrije commandobunker. Tussen de villa's in stond een zware munitiebunker. De bunker vormde het centraal munitiedepot voor de verdediging in en rondom het weerstandsnest. De verdediging gebeurde door soldaten met machinegeweren en twee stukken pantserafweergeschut van 3,7 cm.

Aan de hand van de situatiekaart van het Bunkerarchief is achterhaald of er relevante militaire infrastructuur binnen de stelling is gelegen. Binnen Widerstandsnest 318 ligt één munitieopslagplaats, zie hiervoor Figuur 379. Vervolgens is aan de hand van luchtfotoanalyse de exacte locatie van de munitieopslagplaats achterhaald, zie hiervoor Figuur 380.

Figuur 379: Uitsnede situatietekening 339 uit het Bunkerarchief met daarop de geschutopstellingen rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 380: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop de exacte locatie van een munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de munitieopslagplaats verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 41 Tabel 36. De locaties van de munitieopslagplaats wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht

van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 cm	Duits	

Tabel 41: Mogelijk Widerstandsnest 318 achtergebleven NGE.

9.5.3 Widerstandsnest 324

Weerstandsnest 324 was gelegen in het Lindoduin, aan de Westduinweg en in het Doornpark aan de Doornstraat. De kern van het weerstandsnest lag op het Lindoduin, een kunstmatige heuvel die ooit was ontstaan door het dumpen van overtollig zand dat vrij kwam bij het graven van de haven. De stelling was door de bezetter aangeduid als *Batallions-Gefechtsstand Lindoduin* en bestond in hoofdzaak uit zeven bunkers.

De bunkers waren ingericht als manschapsonderkomens, een geschutopstelling die dienst deed als uitkijkpost, een commandobunker en een hospitaalbunker. Deze bunkers waren door middel van een overdekte loopgraaf met elkaar verbonden.

Uit het raadplegen van de situatiekaart uit het Bunkerarchief blijkt dat er binnen Widerstandsnest 324 geen munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen aanwezig waren. Zoals in voorgaande paragrafen omschreven worden enkel deze type militaire infrastructuur afgebakend. Binnen Widerstandsnest 324 zijn geen type militaire infrastructuur aanwezig die worden afgebakend.

9.5.4 Bosjes van Poot, Stützpunkt XXXXVI(a)H

Dit Stützpunkt bevond zich in het zuidwestelijk deel van de Bosjes van Poot aan de Nieboerweg. Op 24 mei 1944 was dit complex in gebruik als *Polizei Geschutz Batterie*, bewapend met mitrailleurs en zeven Tsjechische stukken geschut van 7,62 cm.

Volgens de website van Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen is het door een gebrek aan bronnenmateriaal nauwelijks bekend wat zich binnen dit complex heeft afgespeeld. Het staat vast dat er tenminste vijf woonverblijven en twee bergplaatsen waren. Op een luchtfoto van 7 april 1945 zijn vijf open geschutopstellingen zichtbaar, zie hiervoor Figuur 381.

Figuur 381: Uitsnede luchtfoto d.d. 4 april 1945 met daarop 5 geschutopstellingen weergegeven.

Aangezien geen kaart in het Bunkerarchief aanwezig is waarop de specifieke stellingen van dit Stützpunkt zijn weergegeven worden enkel de geschutopstellingen die zijn waargenomen op de luchtfoto van 4 april 1945 afgebakend. Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van geschutopstellingen verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 42. De locaties van de geschutopstellingen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	7,62 cm	Tsjechisch	

Tabel 42: Mogelijk in Stützpunkt XXXXVI(a)H achtergebleven NGE.

9.5.5 Bosjes van Poot, Widerstandsnest 325

Weerstandsnest 325 betrof een groot garagegebouw aan de kruising Laan van Poot – Nachtegaallaan. Naast de garage waren er in het gebouw onder andere drie kantoren, een werkplaats, een motorenrevisiewerkplaats, een magazijn en een spoelplaats aanwezig. Het weerstandsnest werd bemand door een klein detachement van 49 manschappen. Aangezien er geen stellingen als loopgraven, wapen- of geschutopstellingen waren aangelegd, wordt niet verwacht dat er NGE zijn achtergebleven.

Figuur 382: Widerstandsnest op een luchtfoto d.d. 7 april 1945.

9.5.6 Westduinen, Stützpunkt XXXXVL

Steunpunt XXXXVL bevond zich in de tweede linie van Stützpunktgruppe Scheveningen en lag in de Westduinen. Naast het radarcomplex in het verlengde van De Savornin Lohmanlaan (zie paragraaf 9.3.8) stond in de Westduinen nog een radar opgesteld. De *Mammut*-radar van het type FMG 41/42 G werd gebouwd in het voorjaar van 1942 en was in de zomer volledig operationeel. De radar bestond uit een rechthoekig antennerooster van ongeveer 30 x 10 meter en had een bereik van 200 à 300 kilometer en een richtveld van 120° (voorwaartse sector). Het diende op grote afstand naderende vliegtuigen waar te nemen. De radar stond op het op één na hoogste punt van het Westduinpark. Naast de radarbunker bevonden zich in het complex onder meer onderkomens voor manschappen, drie munitiebergplaatsen, drie mitrailleurstellingen en twee stukken luchtafweergeschut. Zoals in bovenstaande paragrafen toegelicht worden enkel ter plaatse van geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. Aan de hand van luchtfotoanalyse is een poging gedaan de exacte locaties van munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen te achterhalen, zie hiervoor Figuur 383.

Figuur 383: Uitsnede luchtfoto 7 april 1945 met daarop de omgeving van Stützpunkt XXXXXVL weergegeven.

Aan de hand van de luchtfotoanalyse kunnen de exacte locaties van de munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen niet worden achterhaald. Om deze reden worden ter plaatse van Stützpunkt XXXXXVL geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend.

9.5.7 Geschutbunker Nieboerweg-Houtrustweg

Uit website van Stichting Atlantikwall Museum Scheveningen (zie bijlage 15) blijkt dat op het hoge duin, in de hoek Nieboerweg-Houtrustweg, een geschutbunker voor 5 cm geschut was gebouwd. De bunker was tevens ingericht als de bataljonscommandopost voor het landfront. In februari 2009 werd de bunker rondom geheel uitgegraven in het kader van een kunstproject. Uit de bijhorende foto's blijkt echter dat ook nog resten van een wapen waren achtergebleven.

Figuur 384: De geschutbunker op een luchtfoto d.d. 7 april 1945.

Figuur 385: Het ontgraven van de bunker (links). Aangetroffen restant van een wapen (rechts). (Bron: www.atlantikwallmuseum.nl).

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstelling verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor Tabel 43. De locatie van de geschutopstelling wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	5 cm	Duits	

Tabel 43: Mogelijk in de omgeving van de geschutbunker achtergebleven NGE.

9.6 STÜTZPUNKT CLINGENDAEL

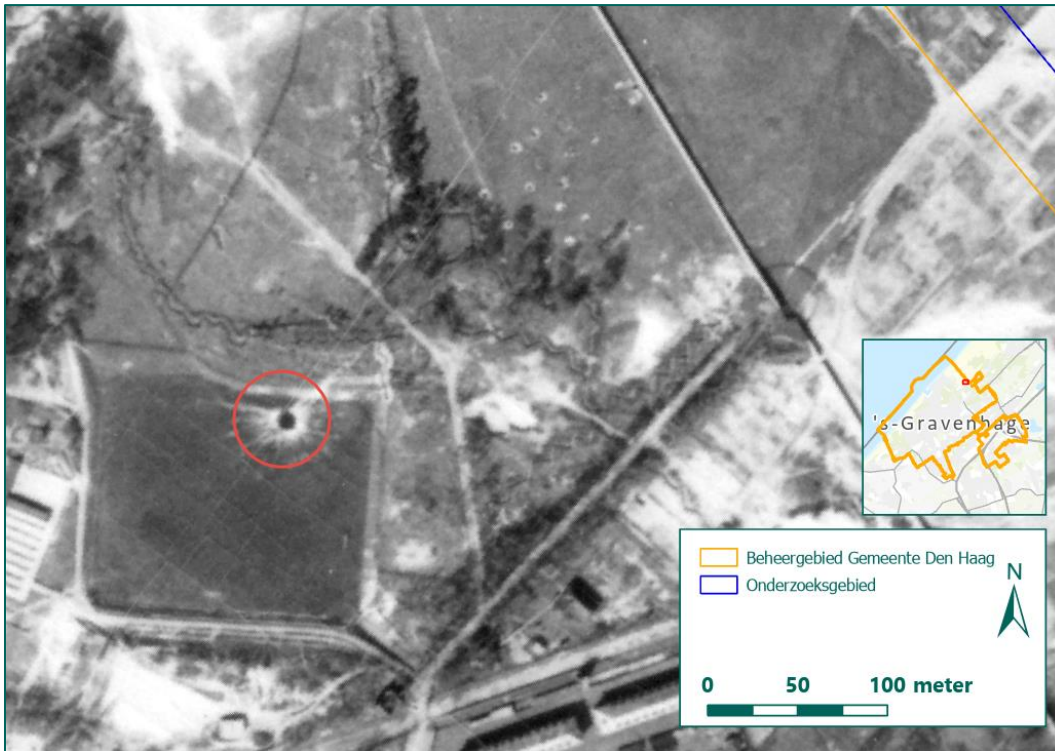
Het steunpunt Clingendael bevond zich op en rond het landgoed Clingendael, gelegen aan de grens met Den Haag en Wassenaar. Het landgoed was geconfisqueerd als de residentie van Rijkscommissaris (hoogste Duitse ambtenaar in Nederland) Arthur Seyss-Inquart. Hiermee werd Clingendael een bestuurlijk centrum voor de Duitse bezetter in Nederland. Het steunpunt sloot aan op Stützpunktgruppe Scheveningen. Het landgoed Clingendael zelf ligt in Wassenaar, net buiten de gemeente Den Haag.

De grootste bunker was de commandobunker van Seyss-Inquart. De uit twee verdiepingen bestaande bunker was aan het einde van de Wassenaarseweg gebouwd en bestemd voor de Reichskommissar, de Reichskommissariat en de commandant van het plaatselijke infanterieregiment. De bunker was geheel gecamoufleerd als boerderijgebouw, met bakstenen muren (deels echt en deels geschilderd) en een hoogopgaand met pannen gedekt zadeldak. Twee kolommen op het dak wekken de indruk schoorstenen te zijn maar waren in werkelijkheid opstellingen voor 2 cm Flak.

Binnen het steunpunt vielen de weerstandsnesten 302a, 303, 303a, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 320, 321 en 322. In 1942 werd begonnen met de bouw van een SS-Polizei kazerne, die in de eerste maanden van 1943 werd opgeleverd. De kazerne was bestemd voor huisvesting van een onderdeel van de Ordnungspolizei in bezette gebieden. De weerstandsnesten 302a, 303, 303a, 304, 305 en 306 werden in hoofdzaak verdedigd door de militairen van Polizei Waffenschule III uit de SS-Polizei kazerne.

9.6.1 Widerstandsnest 302a

Widerstandsnest 302a was gelegen tussen het militair oefenterrein en de spoorlijn naar Scheveningen, met in de nabijheid een toegang tot Stützpunktgruppe Scheveningen. Langs dit Widerstandsnest liep een tankmuur. Vlakbij de Oude Waalsdorperweg was een doorlaatpost in de tankmuur gebouwd. De toegang werd verdedigd door een in de muur ingebouwde geschutbunker met een 7,5 cm Pak. Verder waren nog een stuk van 4,7 cm Pak en enige mitrailleur-nesten aangelegd. In het Bunkerarchief zijn geen situatiekaarten aangetroffen van Widerstandsnest 302a. Aan de hand van luchtfotoanalyse is een poging gedaan de exacte locaties van geschutopstellingen te achterhalen, zie hiervoor Figuur 386.

Figuur 386: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop een solitaire krater rood omcirkeld. Solitaire kraters worden in paragraaf 5.11.

Op de luchtfoto van 18 maart 1945 zijn geen verstoringen waargenomen die kunnen worden gekoppeld aan de aanwezigheid van geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen. Om deze reden worden binnen Widerstandsnest 302a geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend.

9.6.2 Widerstandsnest 303 en 303a

Weerstandsnest 303 was gelegen aan het terrein van de Haagse Golfclub tot aan een deel van het bos Clingendael. Langs het weerstandsnest liep ook het tracé van een tankgracht. Voor delen van de tankgracht was gebruik gemaakt van de bestaande waterlopen, die voor dit doel vergraven werden. De hoofdbewapening bestond uit twee geschutbunkers, waarvan één met een stuk 5 cm Pak en de andere met een 7,5 cm Pak. Aan het einde van de tankgracht, op het terrein van de Haagse Golfclub, sloot een betonnen tankmuur aan. Tot slot beschikten de verdedigers in het weerstandsnest over twee 8 cm mortieren. Het weerstandsnest 303a lag op het landgoed Oosterbeek en sloot aan op weerstandsnest 303. In Dit complex bevond zich, naast een woonverblijf en een Tobruk, een geschutbunker voor 7,5 cm Pak. Dit laatste weerstandsnest ligt volledig buiten de gemeente Den Haag.

Voor de Widerstandsnesten 303 en 303a zijn de situatiekaarten uit het Bunkerarchief geanalyseerd. Hieruit blijkt dat alleen binnen Widerstandsnest 303 een munitiemagazijn lag. Vervolgens is op een luchtfoto getracht de exacte locatie van het magazijn te achterhalen.

Figuur 387: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop de locatie van de munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de munitieopslagplaats verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor onderstaande tabel. De locatie van de munitieopslagplaats wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	5 cm t/m 8 cm	Duits	

Tabel 44: Mogelijk in Widerstandsnest 303 achtergebleven NGE.

9.6.3 Widerstandsnest 304, 305 en 306

Aan het einde van de Leidsestraatweg tegenover de hoofdingang van Huis ten Bosch en Château Bleu (Roomhuis), lag weerstandsnest 304. Dit complex behoorde grotendeels tot Stützpunkt Clingendael. Twee bunkers voor pantserafweergeschut van 7,5 cm vormden de hoofdbewapening, daarnaast waren er nog twee Tobruk bunkers en wapenopstellingen. Samen met de geschutbunkers van weerstandsnest 305 en 306 vormde dit de hoofdverdediging van Stützpunkt Clingendael. Op de plek waar de tankgracht de grote verkeersader Laan van Nieuw Oost-Indië kruiste, met aan beide zijden het Haagse Bos, bevond zich weerstandsnest 305. Ter verdediging van de Laan van Nieuw Oost-Indië lag er op circa 150 meter achter de tankgracht midden op de Laan een veldversterking waar een stuk pantserafweergeschut (3,7 cm, 5 cm en 7,5 cm) kon worden opgesteld. Deze was afkomstig van de nabijgelegen geschutremise. Tevens beschikte men over een 8 cm mortier. In de drie

bunkers aan Leidsestraatweg was een onderkomen, een keuken en een munitiebergplaats ondergebracht. Weerstandsnest 306 lag rond het Malieveld, de Leidse Straatweg en de Boslaan. Een geschutbunker voor pantserafweergeschut met een 5 cm kanon zorgde voor de verdediging.

In het Bunkerarchief zijn de situatiekaarten van bovenstaande Widerstandsnesten geraadpleegd. Zoals vermeld in bovenstaande paragrafen worden enkel NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend rond munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen. Alleen binnen Widerstandsnest 305 is een munitieopslagplaats gelegen, binnen Widerstandsnest 304 en 306 zijn geen relevante militaire infrastructuur gelegen volgens het Bunkerarchief. In Figuur 388 is de locatie van de munitieopslagplaats weergegeven. In Figuur 389 is de locatie van de munitieopslagplaats aan de hand van een luchtfotoanalyse achterhaald.

Figuur 388: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de munitieopslagplaats die is teruggevonden rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 389: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop de locatie van de munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de munitieopslagplaats verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor onderstaande tabel. De locatie van de munitieopslagplaats wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	3,7 t/m 8 cm	Duits	

Tabel 45: Mogelijk in Widerstandsnest 305 achtergebleven NGE.

9.6.4 Widerstandsnest 307 en 308

Weerstandsnest 307 lag tussen de Benoordenhoutseweg en de Wassenaarseweg. In dit complex lagen vier betonnen mitrailleurbunkers. Een belangrijke verdediging werd gevormd door drie geschutbunkers. Deze waren aan de buitenzijden bekleed met baksteen ter camouflage. Tevens waren ze met ramen, deuren en dergelijke beschilderd om zo enigszins in het beeld van de omliggende bebouwing opgenomen te worden. De bewapening bestond uit twee stukken 4,7 cm, één stuk 7,5 cm pantserafweergeschut en twee 8 cm mortieren.

Ten noorden van weerstandsnest 307, lag weerstandsnest 308 tussen de Wassenaarseweg en de Groenhovenstraat. Dit complex bestond uit twee betonnen mitrailleurbunkers. Een derde bunker was in de kelder van Raamweg 10 gebouwd.

De situatiekaarten uit het Bunkerarchief zijn geraadpleegd om te achterhalen waar militaire infrastructuur binnen de Widerstandsnesten aanwezig was. Hieruit blijkt dat binnen Widerstandsnesten 307 en 308 geen munitieopslagplaatsen en/of geschutopstellingen aanwezig waren. Zoals in bovenstaande paragrafen omschreven worden enkel deze typen infrastructuur afgebakend. Om deze reden wordt binnen de bovengenoemde Widerstandsnesten geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend

9.6.5 Widerstandsnest 309

Widerstandsnest 309 lag tussen de Groenhovenstraat en de Sint Hubertusweg. Bij 't Hoenstraat lag één betonnen mitrailleurbunker die in een betonnen muur was opgenomen. De belangrijkste verdediging werd gevormd door vier geschutbunkers. In het Hubertusduin lagen een mitrailleur- en een geschutbunker. Verder stonden een geschutbunker naast de Kwekerijweg en twee bunkers op de hoek Raamweg-Waalsdorperweg en aan de Raamweg. In het complex beschikte men naast verschillende machinegeweren over pantserafweergeschut van 4,7 cm en 7,5 cm en twee 8 cm mortieren.

Uit het raadplegen van de situatiekaarten van het Bunkerarchief blijkt dat er geen geschutopstellingen en/of munitieopslagplaatsen binnen Widerstandsnest 309 zijn gelegen. Na het raadplegen van luchtfoto's zijn de vier locaties van 'geschutbunkers' zichtbaar, zie hiervoor Figuur 390. Op luchtfoto's zijn verstoringen waargenomen, hieruit blijkt echter dat het geen open geschutopstellingen betreffen. Zoals in voorgaande paragrafen omschreven worden enkel open geschutopstellingen als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Om deze reden worden de vier verstoringen die zijn waargenomen op de luchtfoto's niet afgebakend als NGE-Verwachtingsgebieden.

Figuur 390: Uitsnede luchtfoto's d.d. 7 april 1945 met daarop de 'geschutbunkers' rood omcirkeld.

9.6.6 Weerstandsnest 320

Weerstandsnest 320 was gelegen in het parkje op de hoek Oostduinlaan-Ruychrocklaan. Het complex bestond uit negen bunkers met een verzorgende of ondersteunende functie, zoals munitieopslag, woonschuilplaatsen en een badhuis. De bewapening bestond uit machinegeweren en een *Granatwerfer* (8 cm mortier).

In het Bunkerarchief zijn de situatiekaarten van Weerstandsnest 320 geraadpleegd. In Figuur 391 is de locatie van de munitieopslagplaats weergegeven. Vervolgens is aan de hand van luchtfotoanalyse getracht om de exacte locatie van de opslagplaats te achterhalen, zie hiervoor

Figuur 391: Uitsnede situatiekaart 339 uit het Bunkerarchief met daarop de munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 392: Uitsnede luchtfoto d.d. 4 april 1945 met daarop de locatie van de munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de munitieopslagplaats verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor onderstaande tabel. De locatie van de munitieopslagplaats wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	8 cm	Duits	

Tabel 46: Mogelijk in Widerstandsnest 320 achtergebleven NGE.

9.6.7 Widerstandsnest 321

Weerstandsnest 321 was gelegen aan de Van Hogenhoucklaan en bestond onder andere uit twee bomvrije schuilbunkers. Daarnaast lag er nog een munitiebunker op de hoek Van Stienhovenstraat-Schoutenstraat. De voornaamste bewapening bestond uit machinegeweren.

Aan de hand van gegeorefereerde luchtfoto's kan niet worden achterhaald waar precies de bunkers hebben gestaan, dan wel wat de contouren waren van dit complex. Om deze reden is het niet mogelijk een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van Widerstandsnest 321.

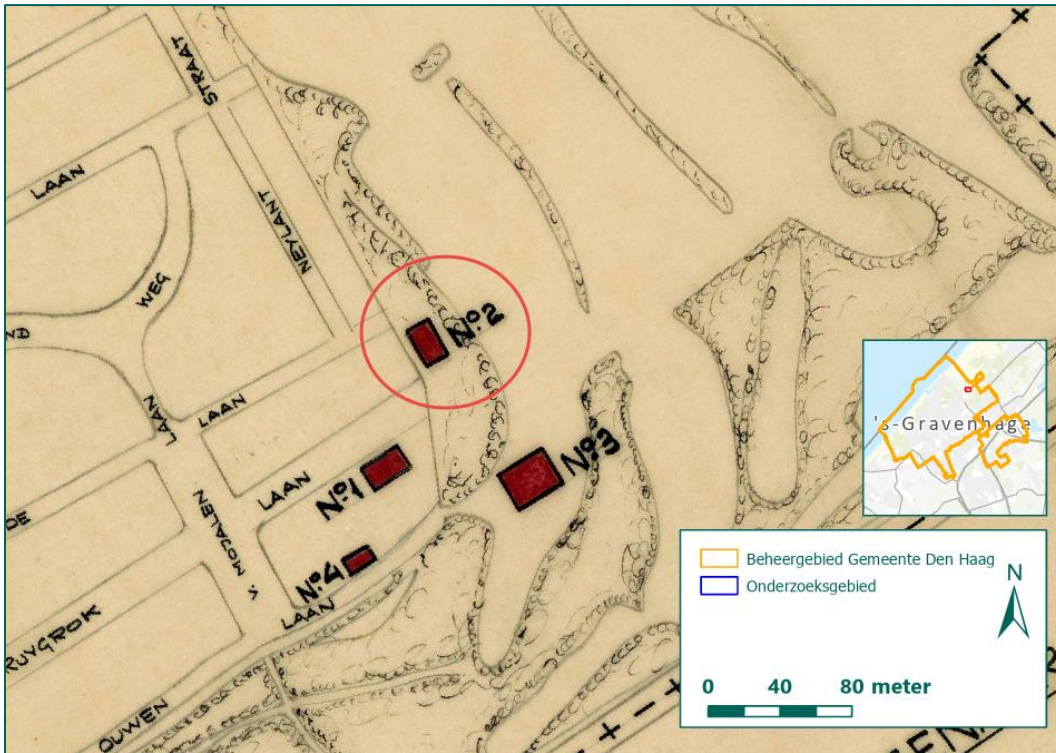

Figuur 393: Straten in de omgeving van Widerstandsnest 321 op een luchtfoto d.d. 7 april 1945.

9.6.8 Widerstandsnest 322

In het gebied rond de Ruychrocklaan lag weerstandsnest 322. Het complex bestond voornamelijk uit onderkomens voor manschappen, keukenbunkers, een munitiebergplaats en een manschappenverblijf aan het einde de Van Soutelandelaan.

Uit de situatiekaart van het Bunkerarchief blijkt dat de enige relevante militaire infrastructuur waarop wordt afgebakend binnen Widerstandsnest 322 een munitieopslagplaats is. In bovenstaande paragrafen wordt toegelicht waarom alleen munitieopslagplaatsen en geschutopstellingen worden afgebakend. In Figuur 394 is de locatie van de munitieopslag op de situatiekaart weergegeven. Vervolgens is getracht om aan de hand van luchtfotoanalyse de exacte locatie van de munitieopslagplaats te achterhalen, zie hiervoor Figuur 395.

Figuur 394: Uitsnede situatiekaart 338 uit het Bunkerarchief met daarop de munitieopslagplaats rood omcirkeld (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 395: Uitsnede luchtfoto d.d. 18 maart 1945 met daarop de locatie van de munitieopslagplaats weergegeven.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de munitieopslagplaats verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor onderstaande tabel. De locatie van de munitieopslagplaats wordt afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht

van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpt/achtergelaten
Hand- en geweergrenaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	5 cm t/m 8 cm ⁶³	Duits	

Tabel 47: Mogelijk in Widerstandsnest 322 achtergebleven NGE.

9.7 STELLINGEN BUITEN STÜTZPUNKTGRUPPE SCHEVENINGEN

Naast de verschillende steunpunten en weerstandsnesten binnen Stützpunktgruppe Scheveningen, bevonden zich nog verdedigingswerken buiten de Stützpunktgruppe. Deze stellingen komen aan bod in de onderstaande paragrafen.

9.7.1 Freie Küste – Widerstandsnest 1 H, 3 H en 4 H

Het zogenaamde *Freie Küste* gebied binnen Den Haag was het gebied aan de kust dat buiten de Stützpunktgruppe Scheveningen viel. Ook hier waren enkele verdedigingswerken ingericht. Het betrof de weerstandsnesten 1 H, 3 H en 4 H. In Tabel 48 zijn de bewapening en manschappen binnen de stellingen weergegeven.

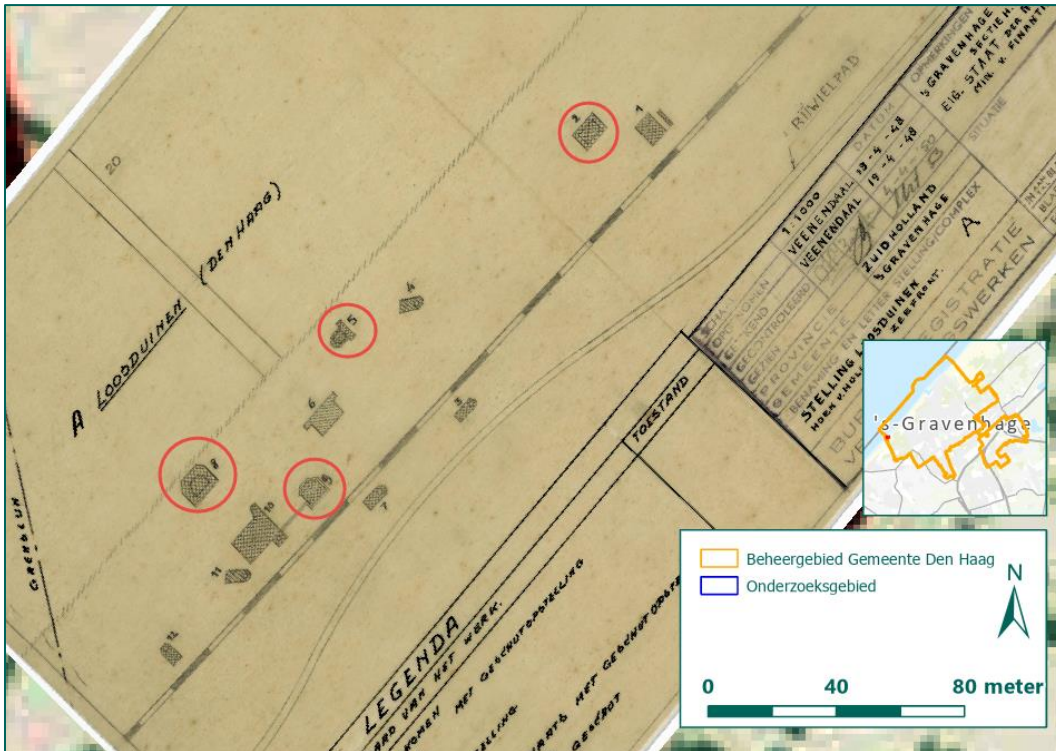
Widerstandsnest	Bewapening / manschappen
1 H	Twee geschutopstellingen voor 3,7 cm Pak. Eén luchtafweerstand. Eén mitrailleurpostelling.
3 H	Twee geschutopstellingen voor 2,5 cm ⁶⁴ en 5 cm Pak. Eén machinegeweer.
4 H	Drie machinegeweren. Zes vlammenwerpers. Eén <i>Machinengranatwerfer</i> 5 cm (automatische mortier). Eén stuk 5 cm Pak.

Tabel 48: Overzicht bewapening van Widerstandsnest 1 H, 3 H en 4 H.

Vervolgens zijn de situatiekaarten uit het Bunkerarchief geraadpleegd om te achterhalen of waar de militaire infrastructuur binnen de Widerstandsnesten aanwezig was. Van Widerstandsnest 1H zijn geen situatiekaarten beschikbaar gebleken. In bovenstaande tabel zijn de relevante typen militaire infrastructuur (geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen) weergegeven. Enkel in Widerstandsnest 4H zijn vier geschutopstelling ingetekend op de situatiekaart.

⁶³ De munitieopslagplaats uit Widerstandsnest 322 overlapt de munitieopslagplaats in Widerstandsnest 303 (zie hiervoor paragraaf 9.6.2). De kalibers 5 cm t/m 8 cm zijn om deze reden gehanteerd.

⁶⁴ 2,5 cm is geen Duits kaliber. Daarom wordt 2 cm aangehouden als ondergrens.

Figuur 396: Uitsnede situatiekaart van Widerstandsnest 4H met daarop geschutopstellingen weergegeven (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 397: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop de locaties van de geschutopstellingen weergegeven bij Widerstandsnest 4H.

Figuur 398: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945 met daarop de locatie van een (mogelijke) geschutopstelling binnen Widerstandsnest 3H weergegeven.

Figuur 399: Uitsnede luchtfoto d.d. 7 april 1945, hierop zijn geen relevante typen militaire infrastructuur waargenomen.

Aangezien binnen Widerstandsnest 1H geen munitieopslagplaatsen en/of geschutopstellingen zijn waargenomen wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Uit het bronnenmateriaal blijkt dat ter plekke van de geschutopstellingen binnen Widerstandsnesten 3H en 4H verschillende typen NGE kunnen zijn achtergebleven, zie hiervoor onderstaande tabel. De locaties van de geschutopstellingen worden afgebakend conform de richtlijnen die in voorgaande paragrafen zijn omschreven. Een overzicht van de afgebakende NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur worden als digitaal GIS-bestand aangeleverd.

Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpte/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	2 cm t/m 5 cm	Duits	

Tabel 49: Mogelijk in Widerstandsnest 3 H achtergebleven NGE.

In Widerstandsnest 4 H zijn mogelijk de volgende NGE achtergebleven:

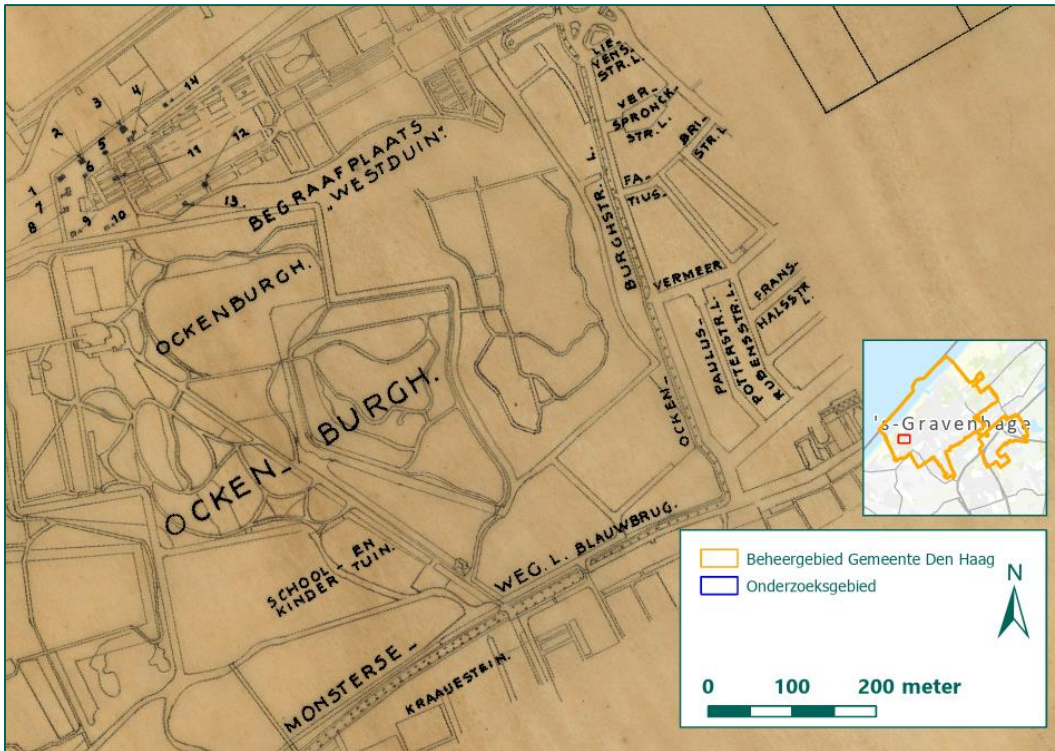
Hoofdsoort	Kalibers	Subsoort/nationaliteit	Toestand
Klein kaliber munitie (KKM)	Diversen	Duits	Gedumpte/achtergelaten
Hand- en geweergranaten	Diversen	Duits	
Munitie voor granaatwerpers	Panzerfaust	Duits	
Raketten	Panzerschreck	Duits	
Geschutmunitie	5 cm	Duits	

Tabel 50: Mogelijk in Widerstandsnest 4 H achtergebleven NGE.

9.7.2 Widerstandsnest 2 H

Widerstandsnest 2 H viel eveneens buiten Stützpunktgruppe Scheveningen en lag achter de Algemene Begraafplaats Westduin. De stelling beschikte over een geschutbunker voor een 5 cm kanon. In de bunker was tevens een manschappenverblijf en een munitieopslag met een voorraad van 2.000 granaten ondergebracht. Verder stonden er nog twee geschutbunker voor een 5 cm kanon in het complex. Voor de nabijverdediging waren er vijf Tobruk éénmansbunkers aangelegd.

Vervolgens zijn in het Bunkerarchief de situatiekaarten geraadpleegd om te achterhalen op welke locaties relevante militaire infrastructuur aanwezig was, zie hiervoor Figuur 400.

Figuur 400: Uitsnede situatiewaardkaart van Widerstandsnest 2H, in de legenda zijn geen geschutopstellingen en munitieopslagplaatsen geduid (Bron: Nationaal Archief, toegang 2.13.167).

Figuur 401: Uitsnede luchtfoto d.d. 13 september 1944 waarop geen relevante militaire infrastructuur is waargenomen (Bron luchtfoto: Haagse Beeldbank).

Tijdens de luchtfotoanalyse zijn geen geschutopstellingen en/of munitieopslagplaatsen waargenomen. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend binnen Widerstandsnest 2H.

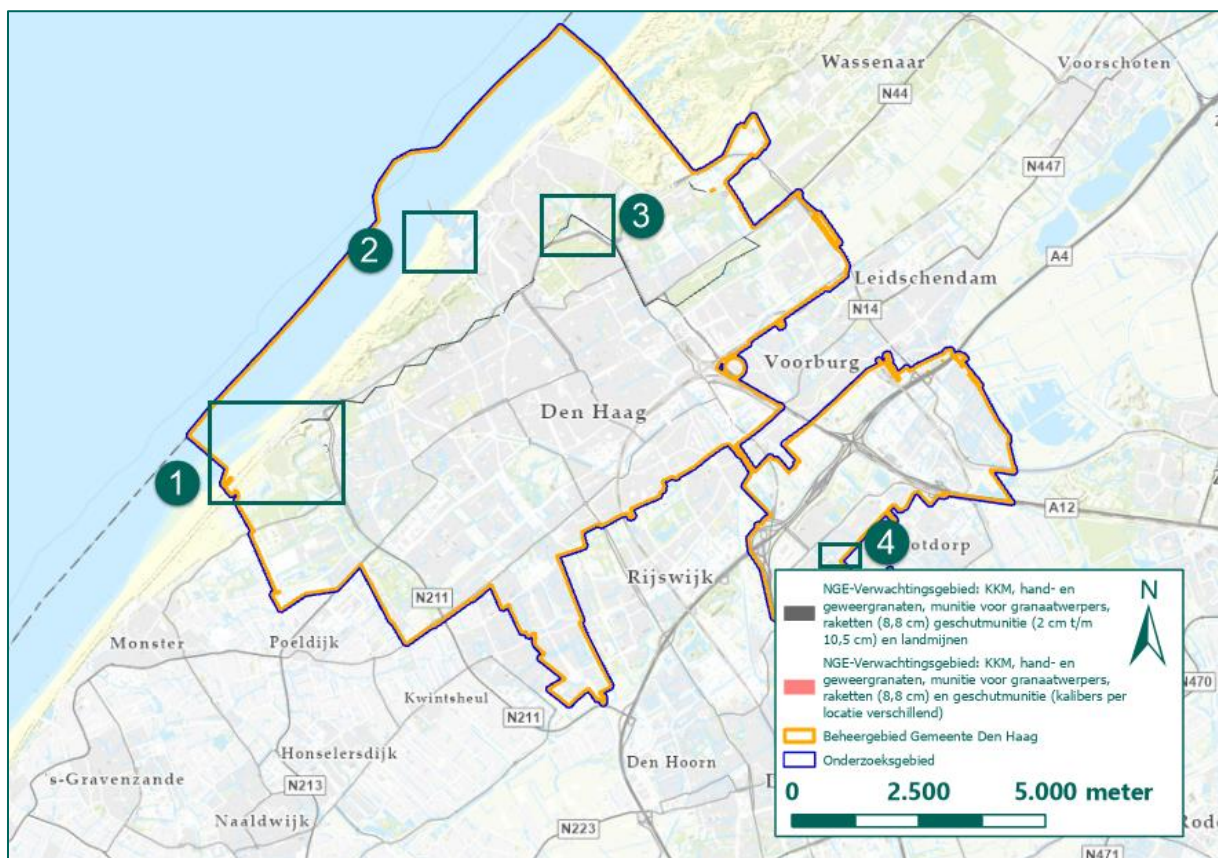
9.7.3 Overige stellingen

Naast de verschillende Widerstandsnesten en steunpunten, al dan niet onderdeel van Stützpunktgruppe Scheveningen of steunpunt Clingendael, lagen binnen de gemeente Den Haag nog een aantal 'losse' verdedigingswerken, geschutopstellingen, wapenopstellingen en loopgraven. Dit betrof onder meer de eerste en derde batterij van de Polizei Artillerie Abteilung (zie ook paragraaf 9.5.1), die respectievelijk in de polder ten zuidoosten van het toenmalige Zuiderpark en in de polder ten oosten van Marlot lagen. Net zoals de steunpunten en weerstandsnesten zijn de stellingen ingetekend in GIS.

9.8 TOTAALOVERZICHT VAN NGE-VERWACHTINGSGBIEDEN

De militaire infrastructuur waarvan geconcludeerd is dat de mogelijkheid bestaat dat NGE is achtergebleven zijn op basis van luchtfoto's in GIS ingetekend. Hierbij is gepoogd met een minimale cartografische afwijking de NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van deze militaire infrastructuur af te bakenen. Veel van de infrastructuur was gelegen in duingebied. Om deze reden dient rekening gehouden te worden met een onnauwkeurigheid van 10 meter. Voor alle NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur is een digitaal bestand met bijbehorende data gecreëerd. Deze data wordt aangeleverd aan de opdrachtgever.

Onderstaand is een overzicht weergegeven van de NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van militaire infrastructuur. In de tabel zijn diverse uitsneden toegevoegd te verduidelijking.

Figuur 402: Duitse stellingen in Den Haag, verwerkt in GIS.

Nr.	Uitsneden uit overzichtskaart
1	
2	
3	

10 BEOORDELING EN EVALUATIE MIJNENVELDEN

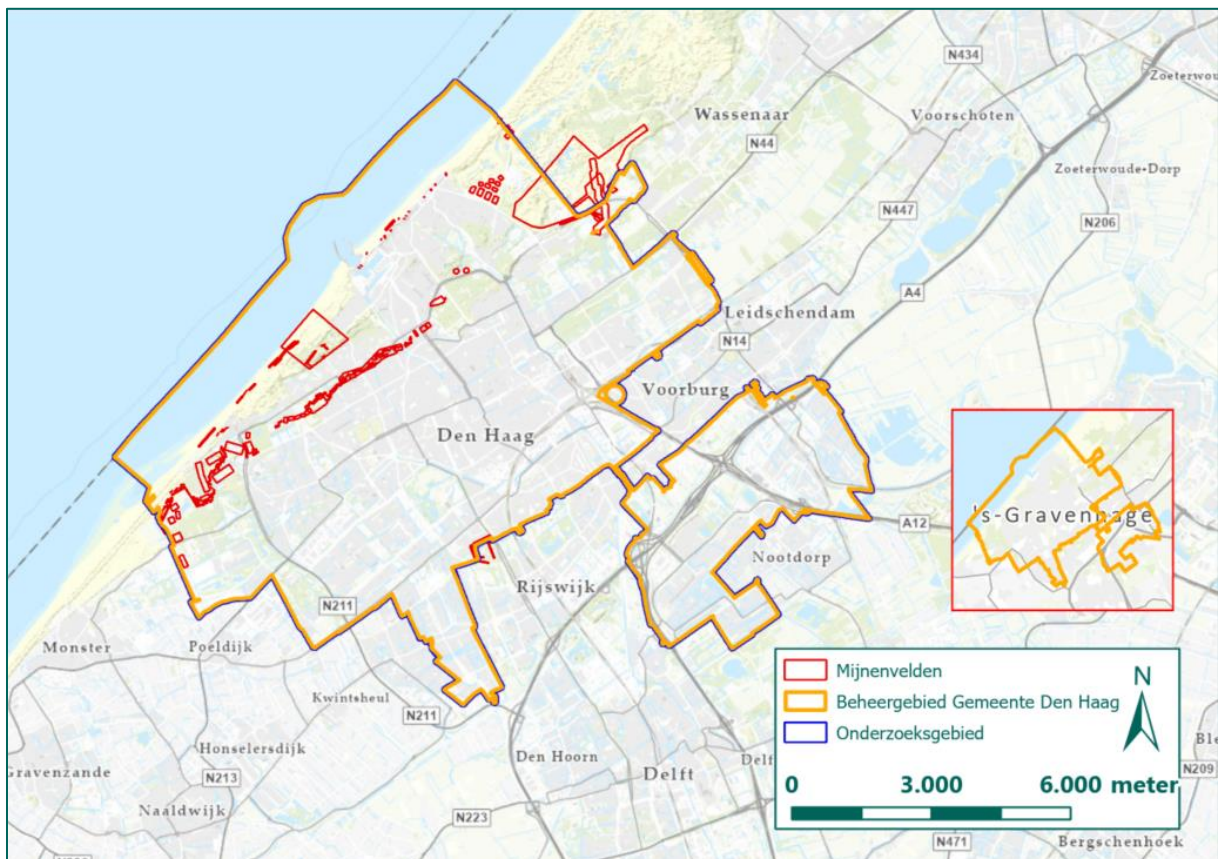
Om de kust bij Den Haag te kunnen verdedigen tegen een mogelijke geallieerde invasie werden naast allerhande versterkingen mijnenvelden aangelegd. Dit gebeurde zowel op het land als in de zee vóór Den Haag. In dit hoofdstuk worden de land- en zeemijnen achtereenvolgens beoordeeld en geëvalueerd.

10.1 MIJNENVELDEN OP HET LAND

Uit de door de EODD aangeleverde mijnenveldkaarten (zie bijlage 11) blijkt dat in de gemeente Den Haag en op de grens met de buurgemeenten 55 mijnenvelden of mijnenverdachte gebieden hebben gelegen. Het verschil tussen een mijnenveld en een op mijnenverdacht gebied is dat er bij een mijnenveld een legrapport aanwezig is van gelegde mijnen. Bij een op mijnen verdacht gebied bestaat alleen het vermoeden dat er mijnen kunnen liggen, maar is het type en aantal mijnen niet bekend.

Mijnenvelden werden aangelegd om de vijand toegang tot een gebied te ontzeggen. Vaak kwam het voor dat om een verdedigingswerk een mijnenveld werd aangelegd. Aangezien bij Den Haag verschillende stellingen waren aangelegd in het kader van de Atlantikwall (zie hoofdstuk 9), lagen er verschillende mijnenvelden nabij de kust en in de omgeving van de tankgracht.

Ook andere bronnen zoals het gemeentearchief (zie bijlage 4), de munitieruimrapporten (zie bijlage 10) en het archief van de MMOD⁶⁵ (zie bijlage 11) maken melding van mijnenvelden.

Figuur 403: Overzichtkaart mijnenvelden. (Bron ondergrond: ESRI).

⁶⁵ MMOD staat voor Mijn- en Munitie Opruimingsdienst en is een van de voorlopers van de EODD.

REASeuro hanteert vijf richtlijnen met betrekking tot de afbakening van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van mijnevelden. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen mijnenverdachte gebieden, waarvan geen mijnenlegrapport aanwezig is, en geregistreerde mijnevelden. In de onderstaande tabel zijn de vijf richtlijnen weergegeven.

Indicatie en richtlijnummer	Algemene omschrijving	Verdacht	Uitgangspunten voor afbakening verwachtingsgebieden
1. Landmijnen verdacht gebied	Middels een aanwijzing, niet zijnde een mijnenlegrapport, op landmijnen verdacht verklaard gebied. In het gebied zijn bij controle door de MMOD géén landmijnen aangetroffen.	Nee	n.v.t.
2. Landmijnen verdacht gebied	Middels een aanwijzing, niet zijnde een mijnenlegrapport, op landmijnen verdacht verklaard gebied. In het verdachte gebied zijn bij de controle door de MMOD, of bij naoorlogse activiteiten landmijnen aangetroffen.	Ja	De grenzen zoals aangegeven in het ruimrapport.
3. Mijneveld	Geregistreerd mijneveld, waarvan mijnenlegrapport aanwezig is. Alle volgens het legrapport gelegde landmijnen zijn geruimd.	Nee	n.v.t.
4. Mijneveld	Geregistreerd mijneveld waarvan mijnenlegrapport aanwezig is. Niet alle volgens het mijnenlegrapport gelegde landmijnen zijn geruimd. Geen feitelijke onderbouwing bekend waarom er landmijnen worden vermist.	Ja	De grenzen zoals aangegeven in het mijnenlegrapport en/of ruimrapport.
5. Mijneveld	Mijnenlegrapport aanwezig. Niet alle volgens het legrapport gelegde landmijnen zijn geruimd. Feitelijke onderbouwing bekend waarom er landmijnen worden vermist.	Nee	n.v.t.

Tabel 512: Richtlijnen met betrekking tot de afbakening van NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding mijnen.

Aan de hand van de vermelde richtlijnen worden in dit hoofdstuk de mijnevelden en mijnenverdachte gebieden binnen de gemeente Den Haag en die op de gemeentegrens liggen beoordeeld en geëvalueerd. Hiervoor is gebruik gemaakt van archiefmateriaal (zie bijlage 4), de munitieruimrapporten van de EODD (zie bijlage 10), de mijnenleg- en ruimrapporten en het archief van de MMOD (zie bijlage 11). De paragrafen zijn ingedeeld naar de vijf richtlijnen die door REASeuro wordt gehanteerd. Bij de afbakening van NGE-Verwachtingsgebieden wordt rekening gehouden met een cartografische onnauwkeurigheid van 20 m, dit is de standaard cartografische onnauwkeurigheid die wordt aangehouden wanneer wordt gewerkt met historisch kaartmateriaal, aangezien de gebieden met de hand zijn ingetekend op de geallieerde stafkaart. Op basis van de mijnenlegrapporten is vastgesteld dat in Den Haag de volgende mijnen zijn ingezet:

Soort	Type
Antipersoneelsmijn	Beh.Sch.Mine W1
	Holzmine
	Schü-mine 42
	S-mine 35
	Stockmine
	Drahtmine
Antitankmijn	Tellermine 42
Granaatmijn (geschutgranaat voorzien met een druk- of trekontsteker)	Granatmine 15,5 cm
	Geschossmine 22 cm
	Geschossmine 27 cm
	Wurfmine 36 (Französisch, 8,14 cm)

Tabel 52: Overzicht ingezette mijnen.

Figuur 404: Op Ockenburg geruimde granaatmijnen, juli 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

10.1.1 Landmijnen verdacht gebied

Binnen de gemeente Den Haag lagen verschillende mijnenverdachte gebieden. Van deze gebieden is niet bekend wanneer ze zijn aangelegd en hoeveel en welk type mijnen er werden gelegd. Er bestaat enkel het vermoeden dat er mijnen werden gelegd. De mijnenverdachte gebieden zijn na de oorlog gecontroleerd op achtergebleven mijnen, maar tijdens de controles werden geen mijnen aangetroffen. Conform de richtlijnen van het CS-VROO worden naar aanleiding van deze mijnenverdachte gebieden geen NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. In onderstaande tabel is per mijnenveldkaart een overzicht weergegeven van de mijnenverdachte gebieden.

Nr.	Datum legging	Aantal en type mijnen gelegd	Datum controle	Aantal en type mijnen aangetroffen
Kaart 372 's-Gravenhage				
75	Onbekend	Onbekend	4-4-1946	Geen
76	Onbekend	Onbekend	23-5-1946	Geen
77	Onbekend	Onbekend	23-5-1946	Geen
83	Onbekend	Onbekend	20-8-1946	Geen
Kaart 381 Delft				
60	Onbekend	Onbekend	3-4-1946	Geen

Tabel 53: Overzicht mijnenverdachte gebieden, waarbij na controle geen mijnen werden aangetroffen.

Ter plaatse van mijnenverdacht gebied nr. 79 (op de kaart 372 's-Gravenhage) zijn wel NGE aangetroffen. De contouren van dit veld vallen samen met het militair terrein op de Waalsdorpervlakte. Dit terrein wordt beoordeeld en geëvalueerd in hoofdstuk 11.

10.1.2 Geregistreerd Mijnenveld – alle mijnen geruimd

De geregistreerde Duitse mijnenvelden zijn na de oorlog gecontroleerd en aangetroffen mijnen werden geruimd. Bij verschillende mijnenvelden werden alle geregistreerde mijnen tijdens de controle geruimd. Conform de richtlijnen van het CS-VROO worden deze mijnenvelden niet als verdacht aangemerkt. In onderstaande tabel zijn deze mijnenvelden weergegeven.

Nr.	Datum legging	Aantal en type mijnen gelegd	Datum ruiming	Aantal en type mijnen geruimd
Kaart 372 's-Gravenhage				
1	19-9-1947 ⁶⁶	248 Schü-mijnen	20 en 21-6-1945	248 Schü-mijnen
2	15-5-1944	577 Schü-mijnen 36 Mk III 403	20 en 21-6-1945	577 Schü-mijnen 36 Mk III 403
3	27-10-1943	349 Schü-mijnen	19-6-1945	349 Schü-mijnen
4	3-11-1943	149 Mk III 403	19-6-1945	149 Mk III 403
5	27-1-1943	207 Schü-mijnen	21-6-1945	207 Schü-mijnen
6	28-1-1943	440 Teller-mijnen	19-6-1945	440 Teller-mijnen
7	28-1-1943	378 Teller-mijnen	16-6-1945	378 Teller-mijnen
9	9-3-1945	144 Schü-mijnen No. 35	25-6-1945	144 Schü-mijnen No. 35
10	13-3-1944	864 Schü-mijnen No. 35	25-6-1945	864 Schü-mijnen No. 35
12	21-2-1944	503 Schü-mijnen No. 42	2-7-1945	503 Schü-mijnen No. 42
17	Onbekend	202 Schü-mijnen No. 42 72 Teller-mijnen	19-9-1946	202 Schü-mijnen No. 42 72 Teller-mijnen
20	22-4-1944	900 Geschossmijnen 27 cm	27-7-1945	900 Geschossmijnen 27 cm
22	24-4-1944	780 Geschossmijnen 15 cm	16-7-1945	780 Geschossmijnen 15 cm
35	16-9-1943	328 Schü-mijnen No. 42	16-6-1945	328 Schü-mijnen No. 42
41	14-8-1942	11 Teller-mijnen	15-5-1945	11 Teller-mijnen
46	12-8-1942	29 Teller-mijnen	5-6-1945	29 Teller-mijnen
47	12-8-1942	14 Teller-mijnen	5-6-1945	14 Teller-mijnen
48	13-8-1942	14 Teller-mijnen	5-6-1945	14 Teller-mijnen
49	15-8-1942	17 Teller-mijnen	15-5-1945	17 Teller-mijnen
50	15-8-1942	64 Teller-mijnen	15-5-1945	64 Teller-mijnen
53	14-9-1942	24 Teller-mijnen	5-6-1945	24 Teller-mijnen
55	17-9-1942	12 Teller-mijnen	15-5-1945	12 Teller-mijnen
59	14-8-1942	48 Teller-mijnen	5-6-1945	48 Teller-mijnen
60	14-8-1942	15 Teller-mijnen	5-6-1945	15 Teller-mijnen
64	Onbekend	284 Frz. Sprengtöpfe 275 Geschossmijnen 27 cm	19-7-1945	284 Frz. Sprengtöpfe 275 Geschossmijnen 27 cm
66	Onbekend	90 Geschossmijnen 27 cm	19-7-1945	90 Geschossmijnen 27 cm
Kaart 381 Delft				
48	12-8-1943	9 Stock-mijnen 88 Draht-mijnen	16-4-1945 en 18-7-1945	9 Stock-mijnen 88 Draht-mijnen
51	17-8-1942	95 Geschossmijnen 27 cm 125 Geschossmijnen 15 cm	14-8-1947	95 Geschossmijnen 27 cm 125 Geschossmijnen 15 cm

Tabel 54: Geregistreerde mijnevelden, waarvan alle mijnen geruimd zijn na de oorlog.

10.1.3 Geregistreerd Mijneveld – feitelijke onderbouwing van vermiste mijnen

Tijdens de naoorlogse controle van geregistreerde mijnevelden werden in verscheidene gevallen niet het totale aantal geregistreerde mijnen aangetroffen. De richtlijnen van het CS-VROO schrijven voor dat wanneer een feitelijke onderbouwing wordt gegeven voor de vermissing van mijnen, geen NGE-Verwachtingsgebied dient te worden afgebakend. In onderstaande tabellen is een overzicht weergegeven van de geregistreerde mijnevelden, waarvan in de munitieruimrapporten een feitelijke onderbouwing wordt weergegeven waarom er mijnen worden vermist. Conform de richtlijn uit het CS-VROO is naar aanleiding van deze mijnevelden geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Een overzicht wordt gegeven in onderstaande tabel.

Nr.	Datum legging	Aantal en type mijnen gelegd	Datum ruiming	Aantal en type mijnen geruimd	Onderbouwing vermiste mijnen
Kaart 372 's-Gravenhage					
19	15-4-1944	849 Geschossmijnen 27 cm	26-7-1945	323 Geschossmijnen 27 cm	De ontbrekende 526 Geschossmijnen 27 cm zijn reeds door een andere eenheid geruimd.

⁶⁶ Het laatste getal van het jaartal is weggefallen in het mijnenruimrapport.

Nr.	Datum legging	Aantal en type mijnen gelegd	Datum ruiming	Aantal en type mijnen geruimd	Onderbouwing vermiste mijnen
Kaart 372 's-Gravenhage					
21	18-9-1944	630 Geschossmijnen 27 cm	21-8-1945	624 Geschossmijnen 27 cm	Zes kraters van reeds gedetoneerde mijnen aangetroffen.
23	14-8-1942	70 Teller-mijnen No. 42	20-8-1947	Geen	Aangenomen werd dat het mijnenveld reeds eerder al was geruimd. Op de locatie van het mijnenveld waren tevens bomen geplant.
51	17-8-1942	15 Teller-mijnen No. 42	14-8-1947	Geen	Volgens een verklaring van de vuurtorenwachter zijn de ontbrekende 15 Teller-mijnen No. 42 door Duitse krijgsgevangenen afgevoerd.
52	Onbekend	14 Teller-mijnen	21-7-1945	Geen	Reeds door andere eenheid geruimd.
57	11-12-1942	398 Teller-mijnen	9-9-1947	Geen	Op het Duitse mijnenlegrapport staat vermeld dat de mijnen reeds waren meegenomen.
Kaart 381 Delft					
39	18-8-1942	261 Schü-mijnen	26-7-1945	259 Schü-mijnen	De twee vermiste mijnen waren reeds gedetoneerd.
44	12-6-1942	626 Schü-mijnen No. 42 966 Mk III 403	7-7-1945	621 Schü-mijnen No. 42 961 Mk III 403	In een aanvullende verklaring staat beschreven dat door het mijnenveld een weg loopt en dat wordt aangenomen dat de ontbrekende mijnen reeds geruimd zijn.
53	2-5-1944	1.978 Wurf-mijnen No. 36 8,14 cm	26-7-1945	1.972 Wurf-mijnen No. 36 8,14 cm	Van de zes ontbrekende Wurf-mijnen No. 36 8,14 cm waren er vier reeds gedetoneerd. De overige twee waren (waarschijnlijk door burgers) meegenomen.

Tabel 55: Geregistreerde mijnenvelden, waarvan feitelijke onderbouwing beschikbaar is waarom er mijnen ontbreken.

10.1.4 Geregistreerd Mijnenveld – geen feitelijke onderbouwing van vermiste/overtallige mijnen

Uit de mijnenruimrapporten blijkt dat in verschillende geregistreerde mijnenvelden bij controle enkele mijnen vermist waren. Daarnaast werden bij enkele gevallen meer mijnen aangetroffen dan in het mijnenlegrapport vermeld stond. Feitelijke onderbouwing waarom mijnen vermist of overtalig waren ontbreekt in deze rapporten. In onderstaande paragrafen zijn deze mijnenvelden geanalyseerd en wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Mijnenveld 8, kaart 372 's-Gravenhage

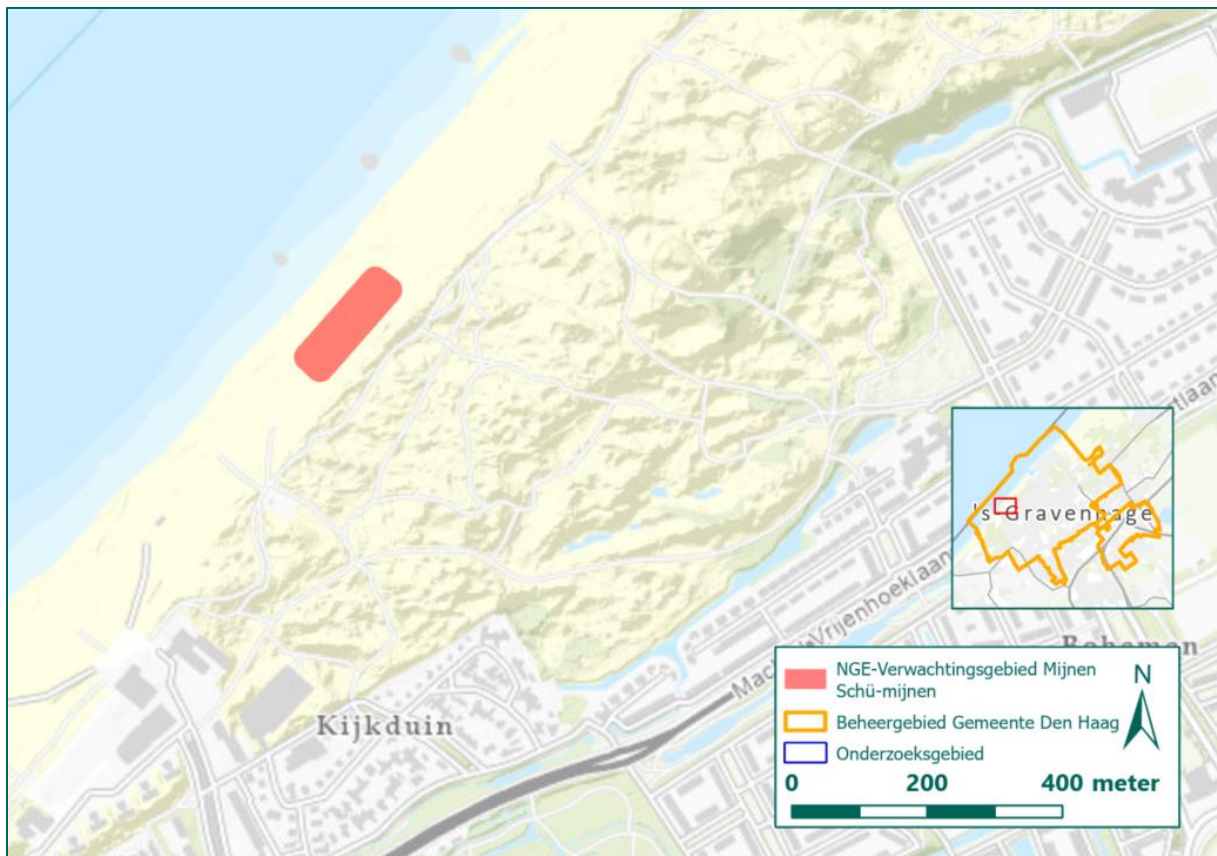
Op 19 januari 1943 werden 124 Schü-mijnen gelegd op het strand in de omgeving van Kijkduin. Na de oorlog werd het mijnenveld tweemaal gecontroleerd op achtergebleven mijnen. Tijdens de eerste ruiming op 15 juni 1945 werden 102 Schü-mijnen geruimd door de ruimploeg. Op 19 september 1946, bij de tweede ruiming van mijnenveld 8, werden geen mijnen aangetroffen.

In het mijnenruimrapport is een verklaring toegevoegd waarom er 22 Schü-mijnen niet werden gevonden. Mijnenveld 8 was 141 meter lang en had een diepte van vier linies. De vierde linie was aangelegd op een steile duinwand en als gevolg van een verschuiving van het zand waren 22 Schü-mijnen van de duinwand gegleden en bedolven geraakt onder het zand. Het gebied waarin de mijnen terecht waren gekomen werd met waarschuwborden omljnd.

Inder von dem 2. Zug, der 2./Psch. Pi. Batl. 20 aufgenommenen Minensperre " Batterie " 86 sollten laut Minenplan 124 31 Schü-Minen auf Druck verlegt sein. Das Feld hat eine Länge von 141 m und eine Tiefe von 4 Linien. Die 4. Linie lag hart am Steilufer ander Seeseite im Dünenstrand. In dieser Linie wurden von den 31 laut Plan dort liegenden Minen nur 9 Stück aufgefunden. Die fehlenden 22 Minen dieser Linie sind infolge Erdrutsch am Steilhang abgerutscht und verschüttet. Dass durch die verschütteten Minen gefährdete Gebiet wurde eingezäunt und mit Warnschildern versehen. Die Minensperre wurde aufgenommen durch den Uffz. König (5. Gruppe).

Figuur 405: Uitsnede van het mijnenruimrapport met betrekking tot mijnenveld 8. (Bron: bijlage 11, MMOD-archief).

In het overige bronnenmateriaal is geen informatie aangetroffen dat de vermiste 22 Schü-mijnen alsnog zijn geruimd. Conform de richtlijnen van het CS-VROO wordt mijnenveld 8 afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied, aangezien er geen feitelijke onderbouwing is of de vermiste Schü-mijnen geruimd zijn. De contouren van het mijnenveld en een gebied van 20 meter rondom de contouren van het mijnenveld zijn afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied, waar mogelijk nog Duitse Schü-mijnen kunnen worden aangetroffen.

Figuur 406: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van vermiste mijnen in mijnenveld 8. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het Duitse mijnenveld 8 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, aangezien onbekend is of de 22 vermiste Schü-mijnen zijn geruimd.

Mijnenveld 18, kaart 372 's-Gravenhage

Tijdens de ruiming van mijnenveld 18 op 26 juli 1945 werden 3.020 Holz-mijnen No. 42 geruimd. Uit het Duitse mijnenlegrapport is echter gebleken dat binnen dit mijnenveld 3.026 Holz-mijnen No. 42 zijn neergelegd. Volgens het mijnenruimrapport waren drie mijnen reeds gedetoneerd, maar de drie overige mijnen werden niet gevonden. Zoals blijkt uit het onderstaande figuur bestond mijnenveld 18 uit verschillende deelgebieden. In het mijnenruimrapport wordt echter niet vermeld in welk deel van het mijnenveld de drie ontbrekende mijnen lagen.

Figuur 407: De locaties van de deelgebieden van mijnenveld 18 (rood omkaderd) zoals weergegeven op de mijnenveldkaarten van de EODD. (Bron ondergrond: EODD).

Het is niet bekend of de drie vermiste Holz-mijnen No. 42 na de controle van het mijnenveld alsnog zijn geruimd. Derhalve wordt, conform de richtlijnen van het CS-VROO, mijnenveld 18 als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Aangezien niet bekend is in welk deelgebied de drie mijnen ontbraken, wordt het gehele mijnenveld 18 afgebakend. Vanwege de cartografische onnauwkeurigheid wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend van 20 meter rondom de contouren van mijnenveld 18.

Figuur 408: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van vermiste mijnen in mijnenveld 18. (Bron ondergrond: ESRI).

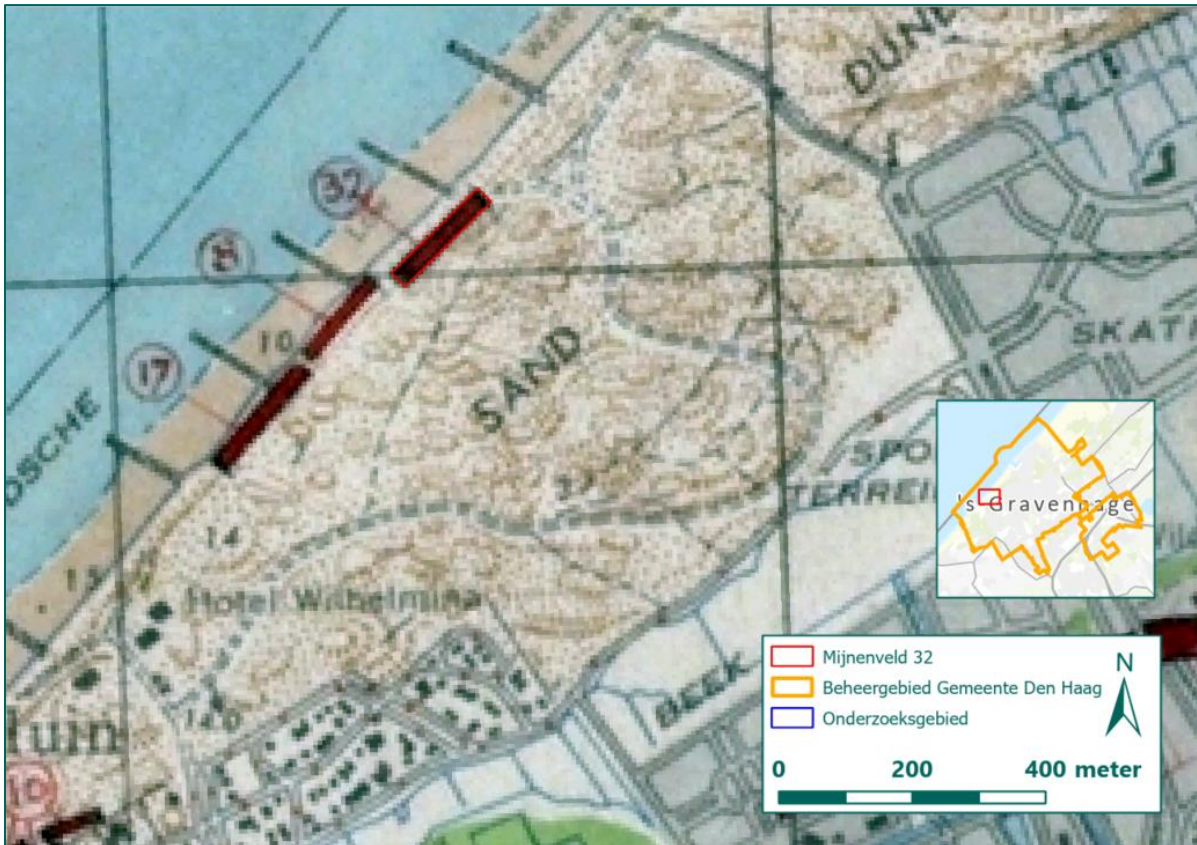
Conclusie

Naar aanleiding van het Duitse mijnenveld 18 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, aangezien onbekend is of de drie vermiste Holz-mijnen No. 42 zijn geruimd.

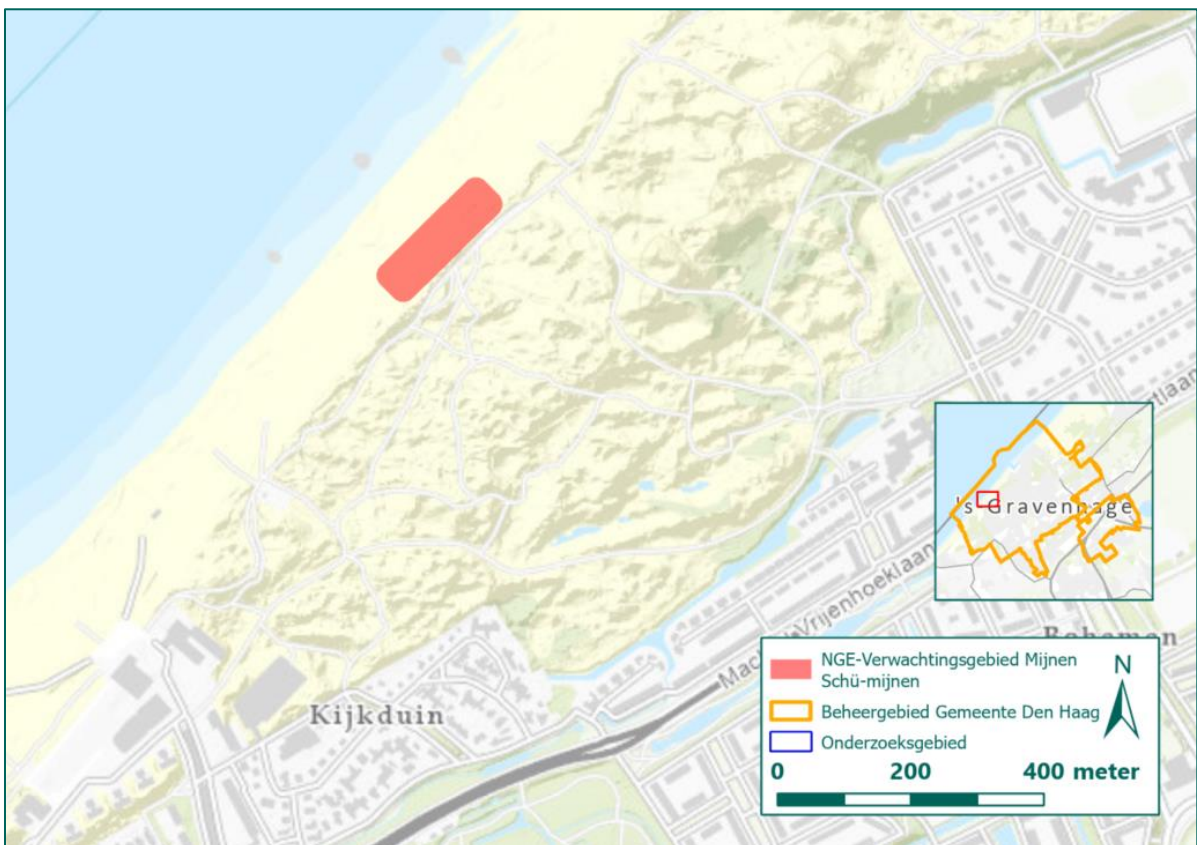
Mijnenveld 32, kaart 372 's-Gravenhage

Op 9 september 1947 werd mijnenveld 32 gecontroleerd op achtergebleven mijnen. Volgens het Duitse mijnenlegrapport waren in mijnenveld 32 194 Schü-mijnen gelegd. Tijdens de controle werden 192 Schü-mijnen aangetroffen en geruimd. Ondanks dat twee mijnen ontbraken, werd wel een certificaat getekend waarin werd verklaard dat mijnenveld 32 vrij van mijnen was.

In het overige bronnenmateriaal is geen informatie aangetroffen over de ruiming van de twee vermiste mijnen in of in de omgeving van mijnenveld 32. Aangezien feitelijke onderbouwing ontbreekt waarom twee Schü-mijnen worden vermist, is volgens de richtlijnen van het CS-VROO een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Er kan immers niet uitgesloten worden dat de twee Schü-mijnen nog zijn achtergebleven binnen de contouren van mijnenveld 32.

Figuur 409: Locatie van mijneveld 32 (rood omkaderd) op het strand nabij Kijkduin. (Bron ondergrond: EODD).

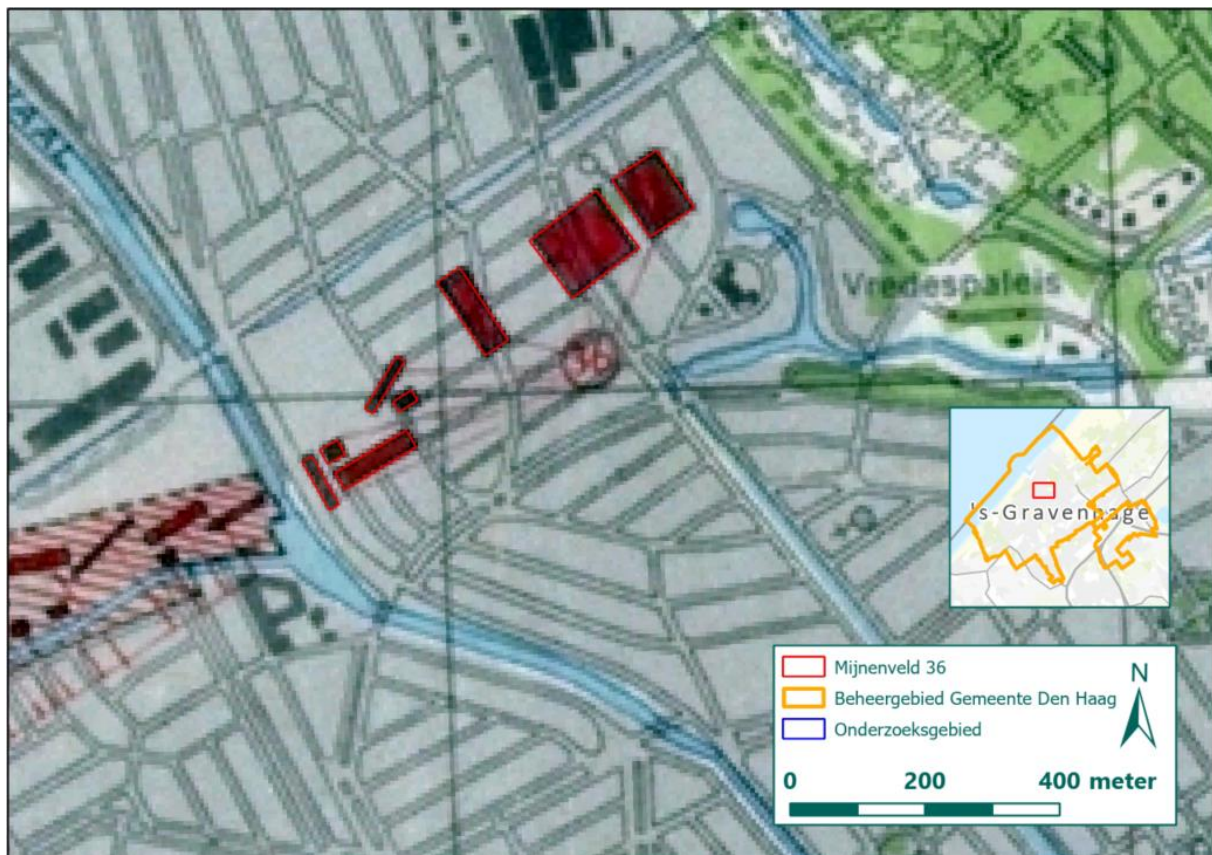
Figuur 410: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van vermiste mijnen in mijneveld 32. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het Duitse mijnenveld 32 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, aangezien onbekend is of de twee vermiste Schü-mijnen zijn geruimd.

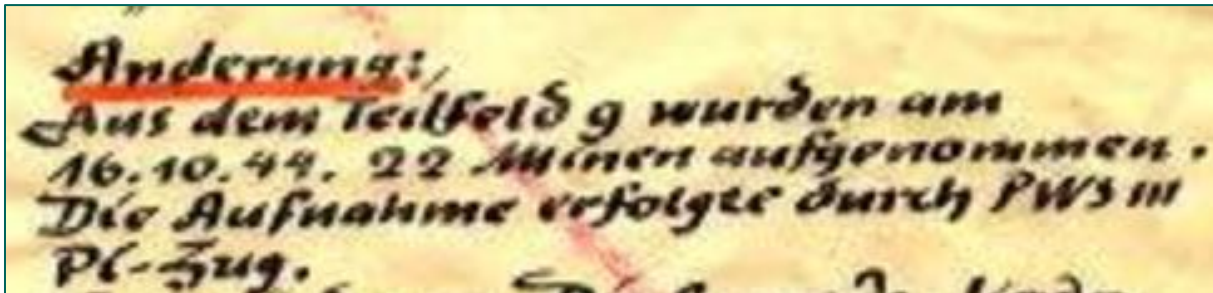
Mijnenveld 36, kaart 372 's-Gravenhage

Duitse eenheden legden op 1 mei 1944 mijnenveld 36, zie het onderstaande figuur. In dit mijnenveld, dat bestond uit meerdere deelgebieden, werden 528 Holz-mijnen No. 42, 336 Teller-mijnen No. 43 en 1.056 Behelfsschützen-mijnen W1 gelegd. Op 24 en 25 mei 1945 werd mijnenveld 36 gecontroleerd. Bij de controle werden 3 Teller-mijnen No. 43 en 36 Behelfsschützen-mijnen W1 niet teruggevonden. Uit onderzoek bleek dat de 3 Teller-mijnen No. 43 en 12 Behelfsschützen-mijnen W1 in de grond waren gedetoneerd. In het deelgebied G ontbraken nog 24 Behelfsschützen-mijnen W1.

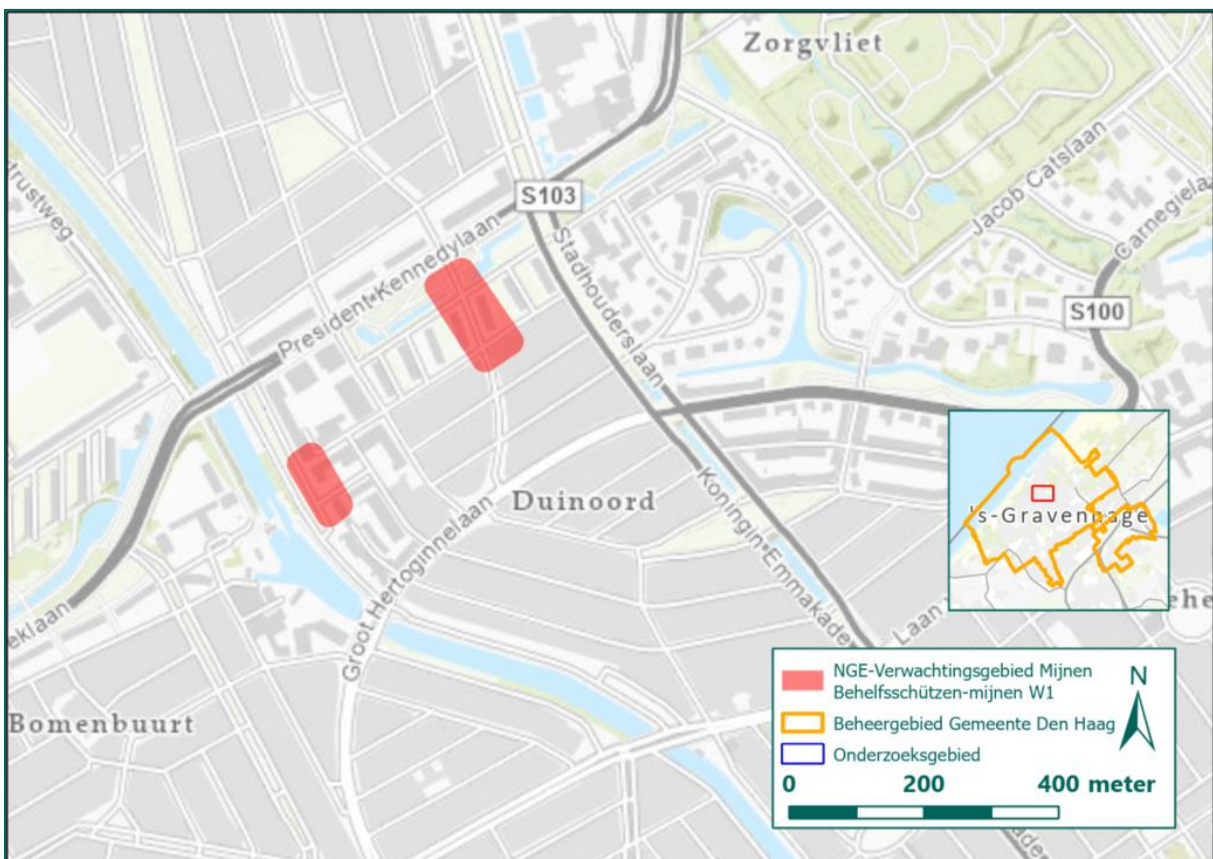
Figuur 411: Locatie van mijnenveld 36 (rood omkaderd) binnen de gemeente Den Haag. (Bron ondergrond: EODD).

Uit het Duitse mijnenlegrapport blijkt dat op 16 oktober 1944 uit deelgebied G 22 Behelfsschützen-mijnen W1 werden meegenomen, zie het onderstaande figuur. Afgaande op de informatie uit de mijnenruim- en mijnenlegrapporten zijn nog twee Behelfsschützen-mijnen W1 vermist, die in deelgebied G gelegen moeten hebben. Derhalve wordt deelgebied G afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied.

Figuur 412: Uitsnede van het Duitse mijnenlegrapport, waarin melding wordt gemaakt van het meenemen van 22 Behelfsschützen-mijnen W1 uit deelgebied G. (Bron: MMOD).

Verder blijkt uit inventaris 529 van het Militair Gezag in Zuid-Holland (zie bijlage 4) dat op 20 juni 1945 melding werd gemaakt van achtergebleven landmijnen in het spergebied van de Valeriusstraat. De Valeriusstraat valt samen met deelgebied D van mijnenveld 36. Het is niet bekend of, naar aanleiding van deze melding, nog extra onderzoek is gedaan naar deelgebied D. Vanwege de melding van achtergebleven mijnen kan niet worden uitgesloten dat deelgebied D vrij is van mijnen. Vandaar dat deelgebied D eveneens als NGE-Verwachtingsgebied wordt afgebakend. De NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van deelgebieden D en G binnen mijnenveld 36 zijn weergegeven in het onderstaande figuur.

Figuur 413: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van mijnenveld 36. (Bron ondergrond: ESRI).

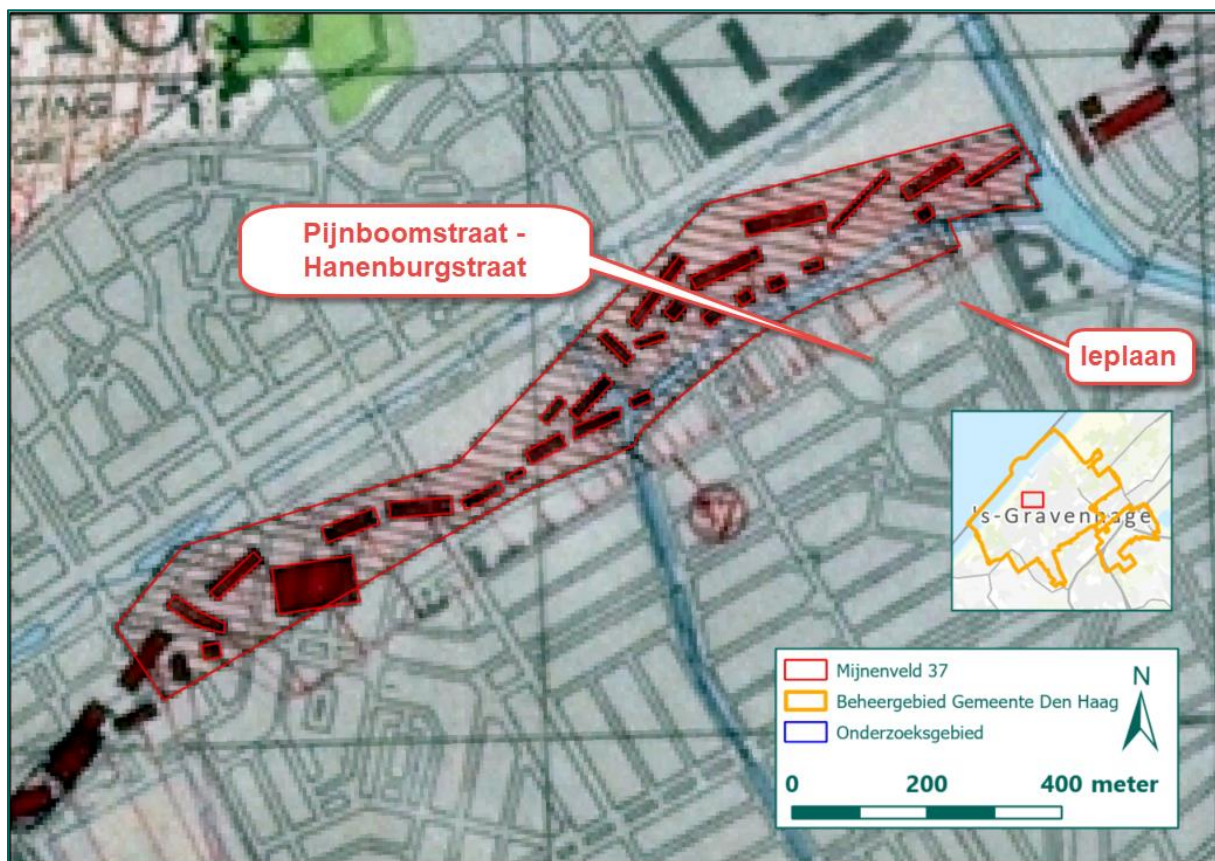
Conclusie

Naar aanleiding van de twee vermiste Behelfsschützen-mijnen W1 in deelgebied G en de melding dat in deelgebied D nog mijnen waren achtergebleven na controle, zijn beide deelgebieden afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied.

Mijnenveld 37, kaart 372 's-Gravenhage

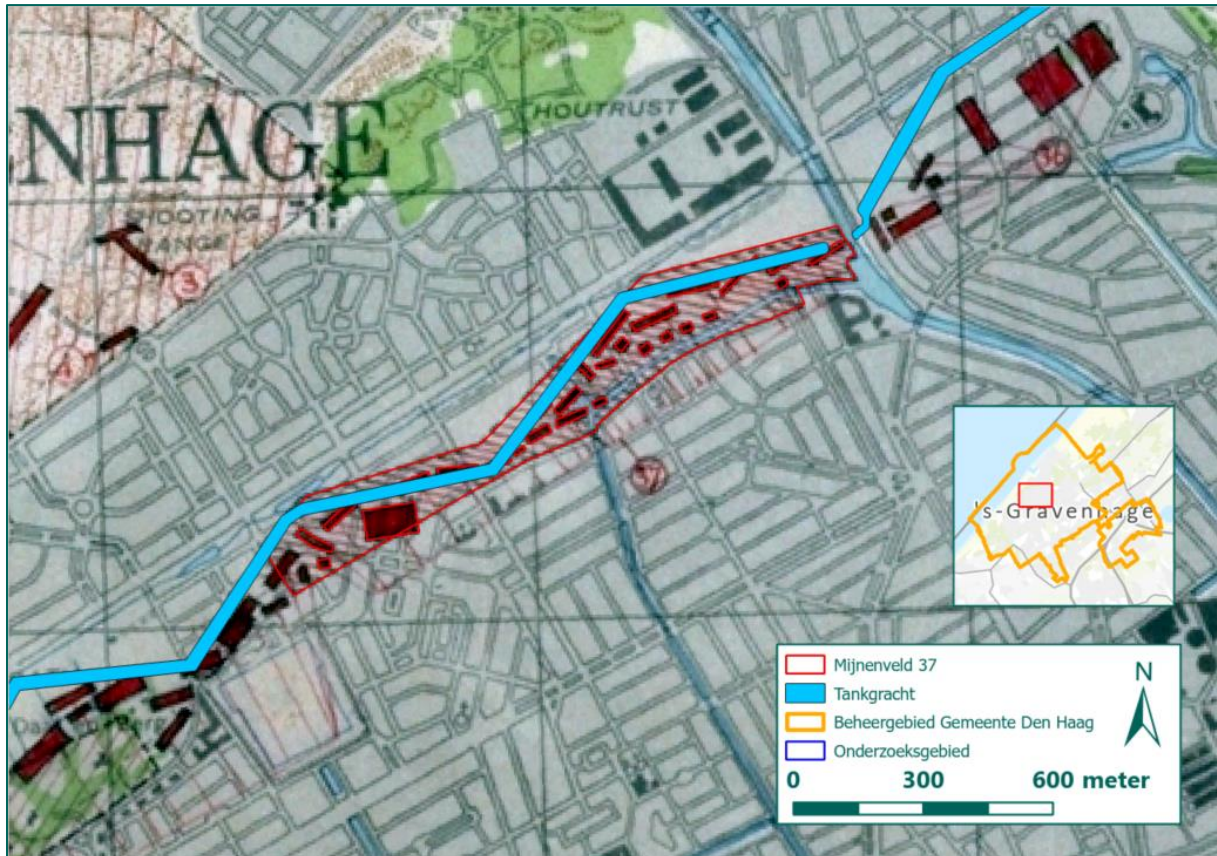
Tussen de huidige wijken Bomenbuurt en Vogelwijk was door de Duitse bezetter een tankgracht aangelegd. Ten zuiden van de tankgracht werden twee mijnenvelden gelegd, namelijk mijnenveld 37 en mijnenveld 38. Mijnenveld 37 bestond uit verschillende deelgebieden, waarvan per deelgebied een mijnenleg- en een mijnenruimrapport beschikbaar is. In een aantal deelgebieden van mijnenveld 37 zijn niet alle gelegde mijnen teruggevonden. In deelgebied BB en CC ontbrak één mijn. In de deelgebieden L en Y ontbraken twee mijnen en in deelgebied X drie mijnen. Daarnaast is in deelgebied K één mijn meer aangetroffen dan in het legrapport wordt vermeld.

Uit het archiefmateriaal (zie bijlage 4) blijkt dat op 9 mei 1944 een burger omkwam toen hij op een landmijn stapte nabij het Spergebied bij de Pijnboomstraat en Hanenburglaan. Daarnaast werd op 16 juli 1945 melding gemaakt van een antitankmijn die bij de Ieplaan zou zijn verwijderd. De deelgebieden van mijnenveld 37 die nabij deze locaties waren gelegen zijn echter allen volledig geruimd, zo blijkt uit de munitieruimrapporten. Derhalve is geen feitelijke onderbouwning beschikbaar waarom er te weinig of teveel mijnen zijn aangetroffen in de deelgebieden BB, CC, K, L, X en Y van mijnenveld 37. Vandaar dat deze deelgebieden als NGE-Verwachtingsgebieden worden afgebakend.

Figuur 414: Locaties van de Pijnboomstraat, Hanenburglaan en Ieplaan nabij mijnenveld 37. (Bron ondergrond: EODD).

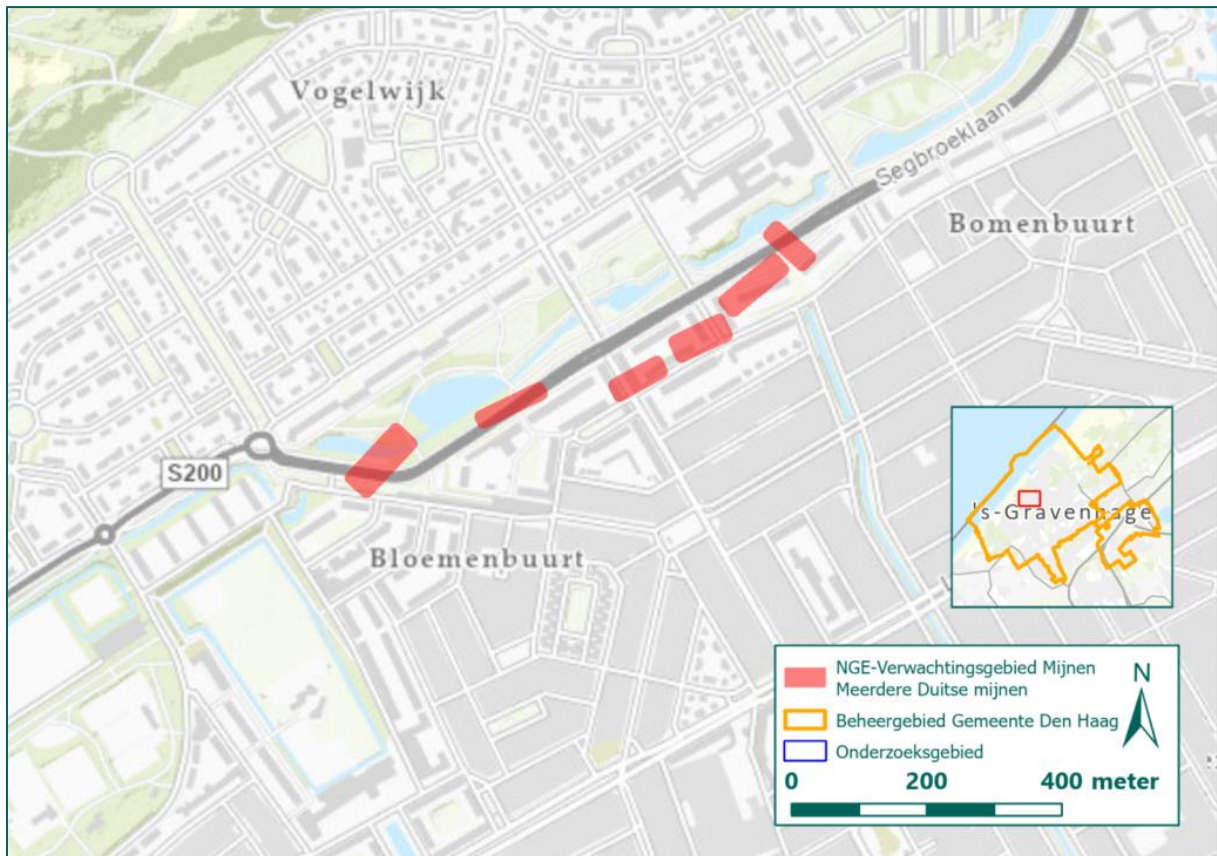
Als uitgangspunt voor de afbakening van het NGE-Verwachtingsgebied dienen de grenzen van de (deel)gebieden te worden genomen volgens het CS-VROO. Het is gebleken dat de mijnenveldkaart van de EODD zeer onnauwkeurig is in de nabijheid van de tankgracht. Volgens onderstaand figuur zouden er mijnenvelden overlap hebben met de tankgracht, wat niet kan. Dit wordt bevestigd door de legrapporten, waaruit blijkt dat de deelgebieden van mijnenvelden 37 ten zuiden van de tankgracht liggen.

Figuur 415: De locatie van mijneveld 37 en de tankgracht. (Bron ondergrond: EODD).

Derhalve wordt voor mijneveld 37 het mijnenlegrapport gebruikt voor de afbakening van het NGE-Verwachtingsgebied. Vanwege de cartografische onnauwkeurigheid, die optreedt bij inpassing in GIS, wordt een buffer van 20 meter genomen om de contouren van de (deel)gebieden. In Figuur 416 zijn de NGE-Verwachtingsgebieden weergegeven naar aanleiding van mijneveld 37. Op basis van de mijnenlegrapporten is vastgesteld dat in de NGE-Verwachtingsgebieden mogelijk de volgende mijnen zijn achtergebleven:

- Behelfsschützen-mijnen W1
- Granaat-mijnen 8,14 cm
- Schü-mijnen No. 35
- Teller-mijnen No. 42
- Teller-mijnen No. 43
- Holz-mijnen No. 42

Figuur 416: NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van mijnenveld 37. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van vermiste mijnen zijn deelgebieden BB, CC, L, X en Y van mijnenveld 37 afgebakend als NGE-Verwachtingsgebieden. Daarnaast werd in deelgebied K één mijn teveel aangetroffen. Om deze reden is dit deelgebied eveneens afgebakend.

Mijnenveld 38, kaart 372 's-Gravenhage

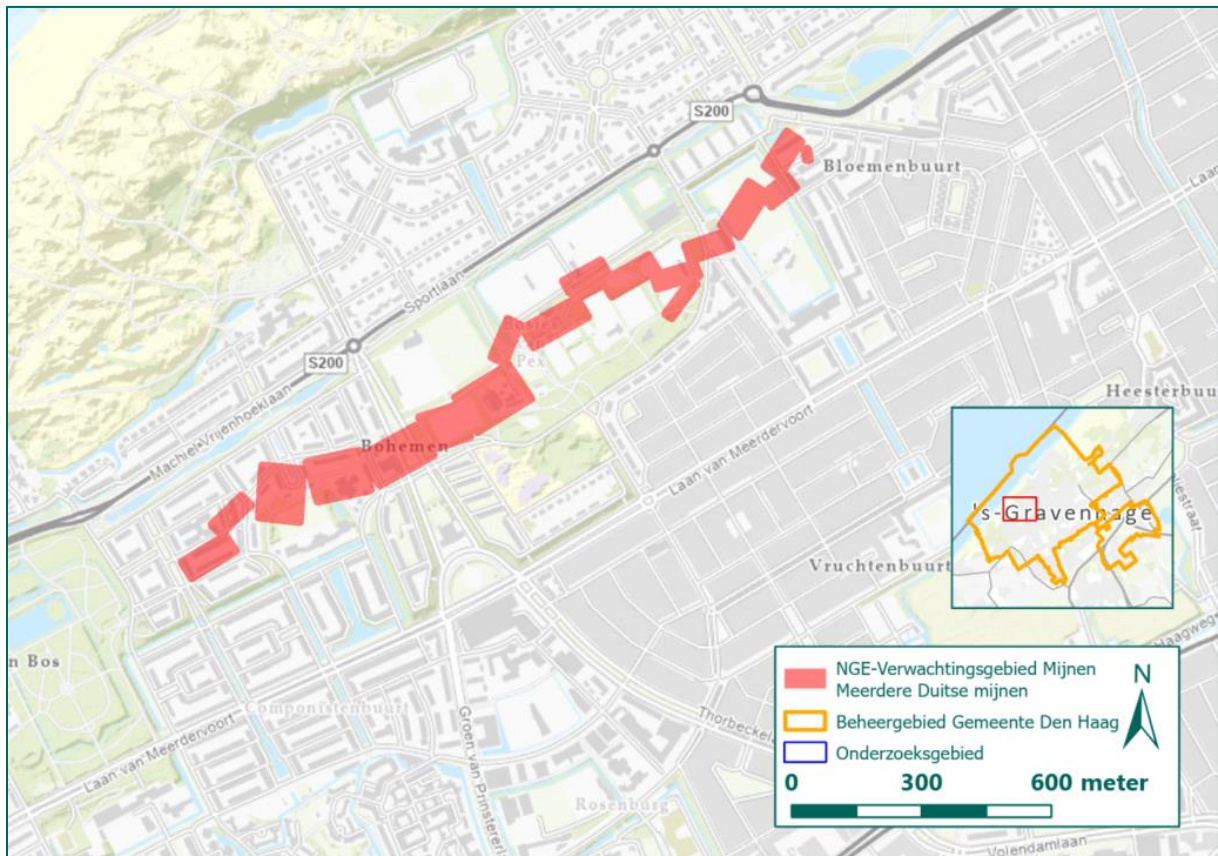
Mijnenveld 38 lag direct ten westen van mijnenveld 37 en bevond zich eveneens ten zuiden van de tankgracht. Op 30 mei 1945 werd voor het eerst een ruiming uitgevoerd in dit mijnenveld. Tijdens deze ruiming werden nog 191 mijnen vermist en bleken twee mijnen reeds te zijn gedetoneerd. Als verklaring werd gegeven dat de vermiste mijnen al vóór de ruiming waren afgevoerd.

Uit de stukken uit het archief van de MMOD (zie bijlage 11) blijkt dat na deze ruiming op 29 december 1945 melding wordt gemaakt van de vondst van vijf kleine mijnen in de bosjes van Pex ten zuiden van mijnenveld 38 bij de tankgracht langs de Sportlaan. Er werd dringend verzocht dit terrein te controleren. Derhalve vond op 4 april 1946 een nieuwe controle plaats in mijnenveld 38. Daarbij werden geen mijnen aangetroffen. Op 10 september 1947 werd het mijnenveld nogmaals gecontroleerd en ditmaal werd een Behelfsschützen-mijn W1 aangetroffen. In het mijnenruimrapport van 10 september 1947 wordt vermeld dat 190 mijnen nog steeds worden vermist en dat deze mijnen mogelijk reeds voor de eerste ruiming zijn verwijderd, aangezien ze op de wegen lagen.

Aangezien na verschillende controles mijnen worden vermist en geen feitelijke onderbouwings beschikbaar is waarom deze mijnen ontbreken, kan niet worden uitgesloten dat mijnen zijn achtergebleven binnen het mijnenveld. Tevens is onduidelijk welke deelgebieden van mijnenveld 38 volledig geruimd zijn en in welke deelgebieden mijnen worden vermist. Vandaar dat het gehele mijnenveld 38 verdacht is op achtergebleven mijnen, zie Figuur 417. Vanwege de cartografische

on nauwkeurigheid van de mijneveldkaart is het mijneveld ingetekend aan de hand van het mijnelegrapport. Derhalve is sprake van een cartografische on nauwkeurigheid van 20 meter. In het NGE-Verwachtingsgebied kunnen de volgende mijnen zijn achtergebleven:

- Behelfsschützen-mijnen W1
- Schü-mijnen No. 35
- Teller-mijnen No. 42
- Teller-mijnen No. 43
- Holz-mijnen No. 42

Figuur 417: NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van mijneveld 38. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

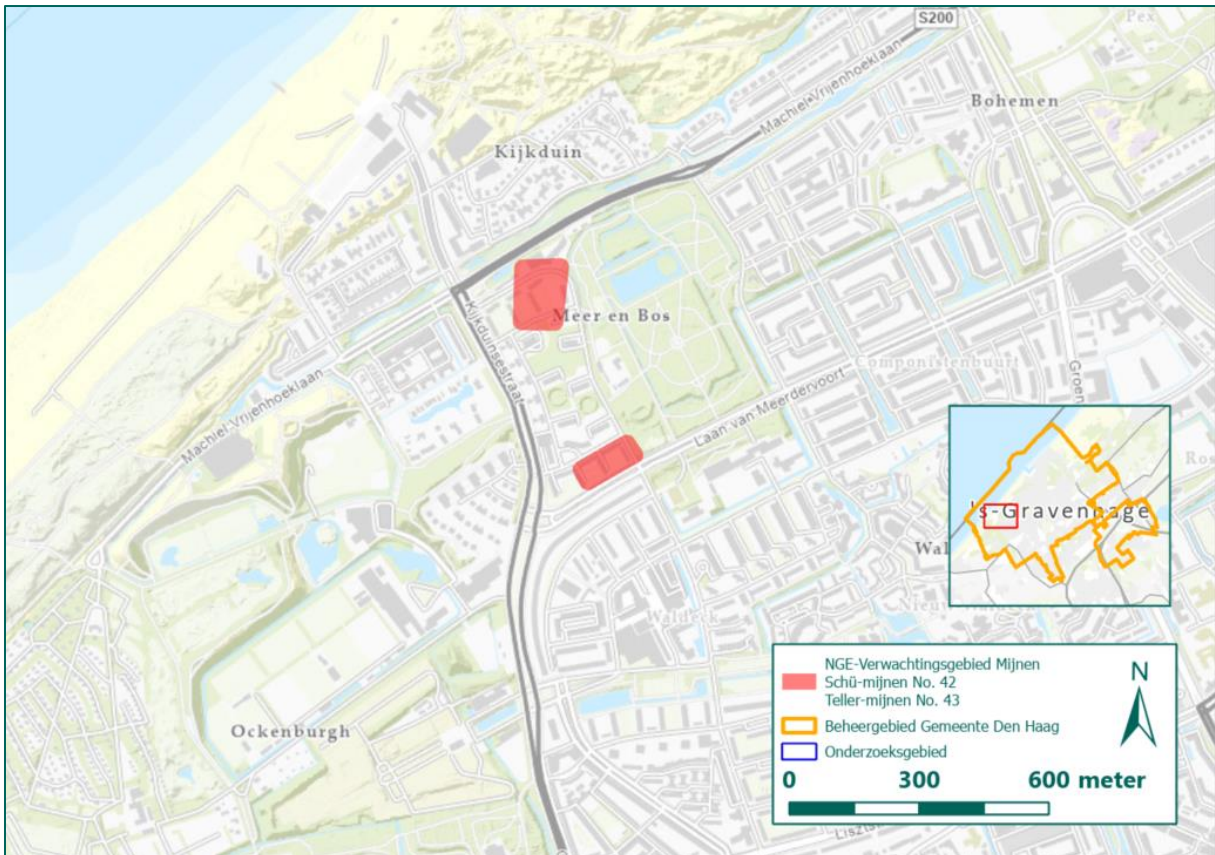
Naar aanleiding van 190 vermiste mijnen en geen feitelijke onderbouwing waarom deze mijnen vermist waren, zijn alle deelgebieden van mijneveld 38 afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied.

Mijneveld 39, kaart 372 's-Gravenhage

Mijneveld 39 werd tussen 18 en 23 mei 1945 geruimd door Duitse krijgsgevangenen. Tijdens de ruiming werden in deelgebied A 120 Schü-mijnen No. 42 meer aangetroffen dan in het mijnelegrapport waren beschreven. In deelgebied D werden twee Teller-mijnen No. 43 niet teruggevonden. Van de overige deelgebieden is geen aantekening gemaakt over het aantal geruimde mijnen, vandaar dat wordt aangenomen dat de in het mijnelegrapport vermelde mijnen in deze deelgebieden allen zijn geruimd.

Aangezien een feitelijke onderbouwing ontbreekt waarom in deelgebied A te veel en in deelgebied D te weinig mijnen werden aangetroffen, worden de contouren van deze deelgebieden volgens de richtlijnen van het CS-VROO afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied. Vanwege de cartografische

onnauwkeurigheid van de mijnenveldkaart wordt hieraan 20 meter toegevoegd. Binnen de NGE-Verwachtingsgebieden kunnen de volgende mijnen zijn achtergebleven: Schü-mijnen No. 42 en Teller-mijnen No. 43. In onderstaand figuur zijn de NGE-Verwachtingsgebieden weergegeven.

Figuur 418: NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van mijnenveld 39. (Bron ondergrond: ESRI).

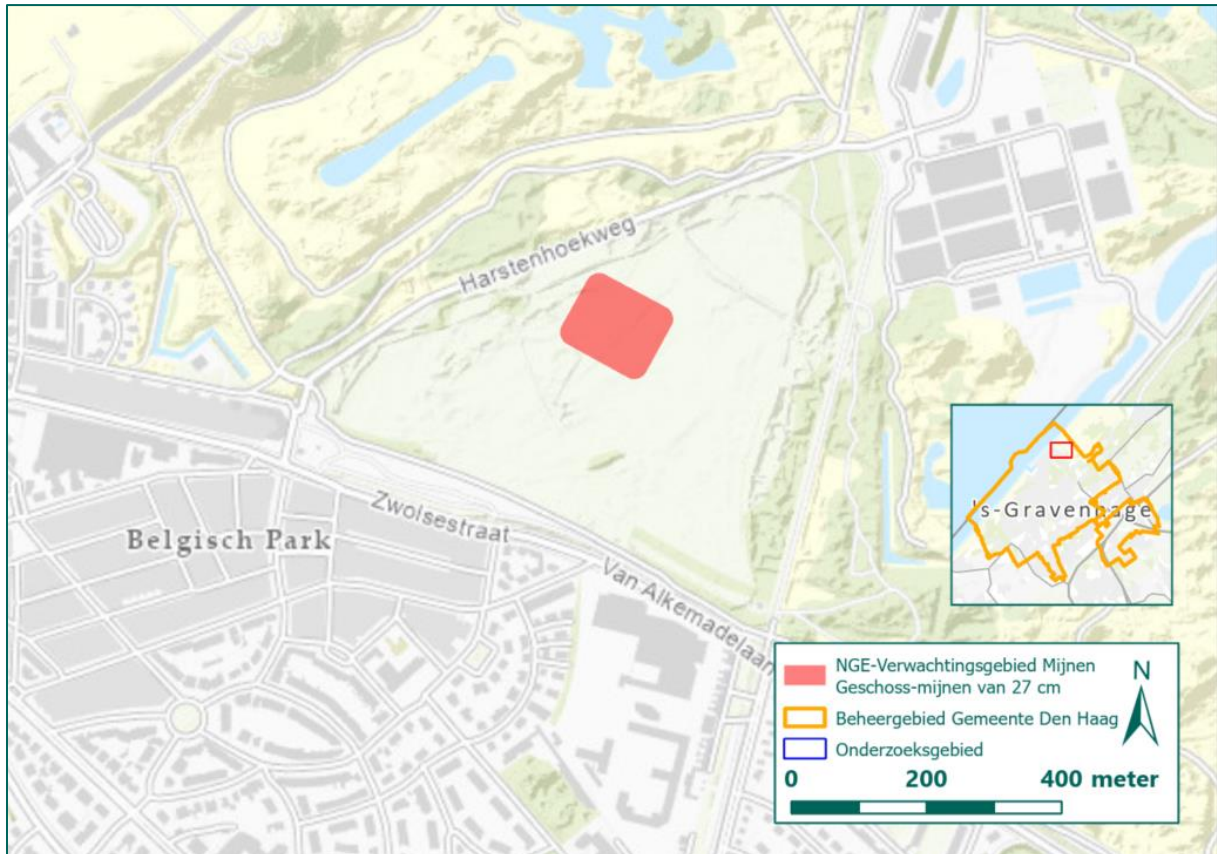
Conclusie

Naar aanleiding mijnenveld 39 zijn twee NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend waarin mogelijk Schü-mijnen No. 42 en Teller-mijnen No. 43 zijn achtergebleven.

Mijnenveld 40, kaart 372 's-Gravenhage

Tussen 7 en 14 juni 1945 werd mijnenveld 40 gecontroleerd op achtergebleven mijnen. In het mijnenruimrapport wordt vermeld dat alle mijnen, die zijn ingetekend in het mijnenlegrapport, zijn geruimd. Er werd echter wel melding gemaakt van de vondst van 106 Granaat-mijnen van 27 cm in deelgebied F, terwijl volgens het mijnenlegrapport 104 Granaat-mijnen aanwezig zouden zijn in dit deelgebied. In het overige bronnenmateriaal is geen aanvullende informatie aangetroffen over mijnenveld 40.

Aangezien de informatie uit het mijnenleg- en mijnenruimrapport niet met elkaar overeen komen met betrekking tot deelgebied F, kan niet met zekerheid worden gesteld dat alle mijnen binnen dit deelgebied zijn geruimd. Vandaar dat naar aanleiding van de vondst van twee mijnen binnen deelgebied F die niet in het mijnenlegrapport werden genoemd, de contouren van het deelgebied en een gebied van twintig meter rondom het deelgebied worden afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied. Binnen dit gebied kunnen Granaat-mijnen (Geschossmijnen) van 27 cm zijn achtergebleven. In Figuur 419 is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven.

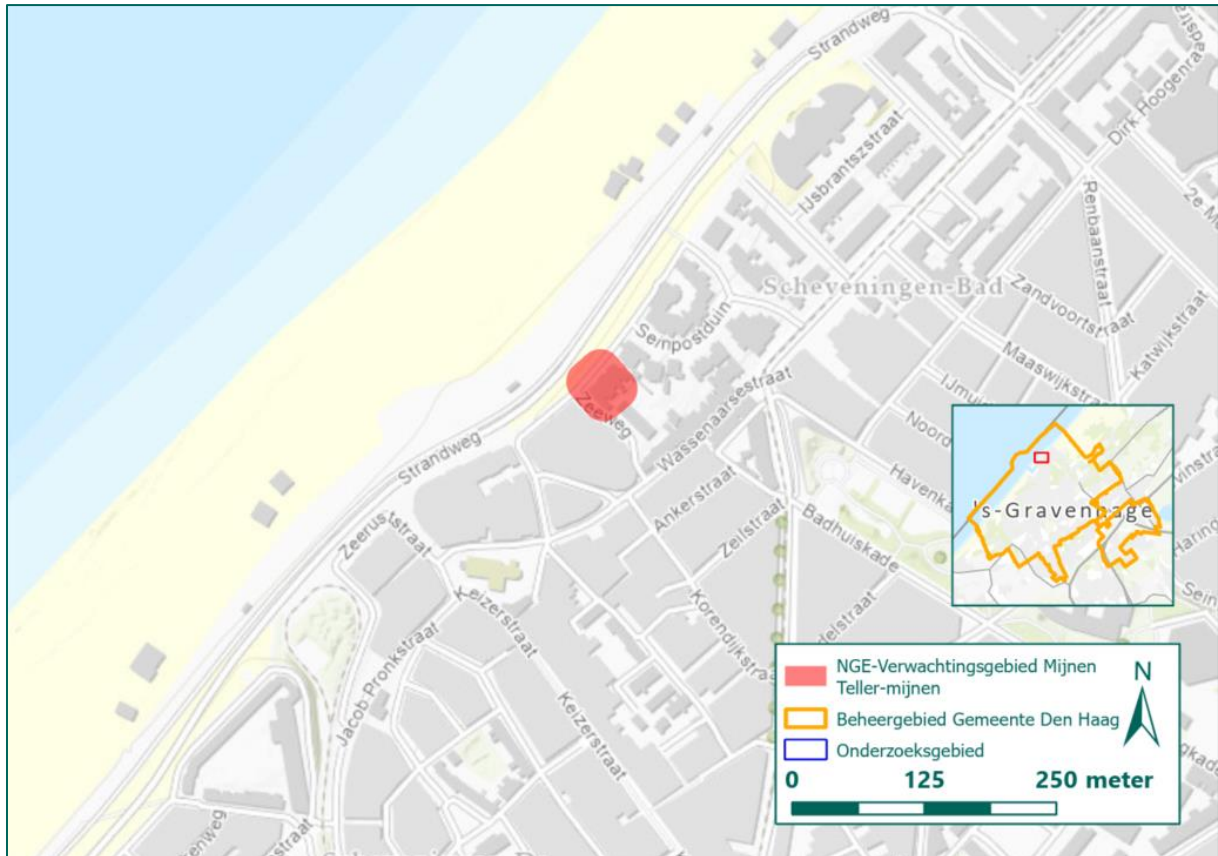
Figuur 419: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van deelgebied F binnen mijnenveld 40. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de twee Geschossmijnen van 27 cm die te veel werden aangetroffen binnen deelgebied F, is deelgebied F van mijnenveld 40 als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Mijnenveld 54, kaart 372 's-Gravenhage

Op 5 juni 1945 werd mijnenveld 54, waarin volgens het mijnenlegrapport twaalf Teller-mijnen waren gelegd, gecontroleerd. Tijdens de controle werden echter vijftien Teller-mijnen aangetroffen. In het mijnenruimrapport wordt geen feitelijke onderbouwing gegeven waarom meer mijnen dan verwacht werden aangetroffen. Conform de richtlijnen van het CS-VROO wordt mijnenveld 54 derhalve afgebakend als NGE-Verwachtingsgebied met een cartografische onnauwkeurigheid van twintig meter rondom de contouren van het mijnenveld. In onderstaand figuur is het NGE-Verwachtingsgebied weergegeven. Binnen dit gebied kunnen Teller-mijnen zijn achtergebleven.

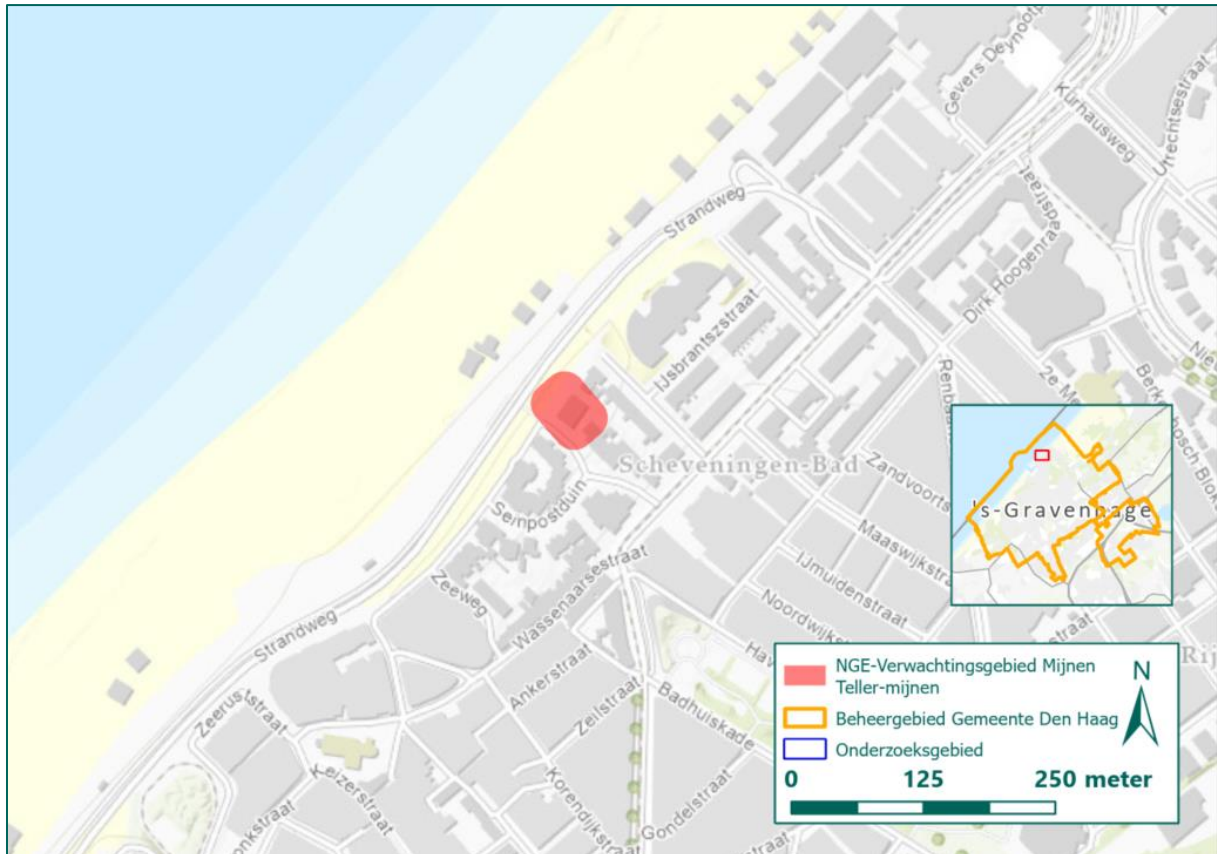
Figuur 420: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van mijnenveld 54. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de vondst van vijftien Teller-mijnen in plaats van de in het mijnenlegrapport genoemde twaalf Teller-mijnen, is mijnenveld 54 als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Mijnenveld 56, kaart 372 's-Gravenhage

In mijnenveld 56 op kaart 372 's-Gravenhage werden 24 Teller-mijnen bij controle op 5 juni 1945 aangetroffen. Volgens het mijnenlegrapport waren in mijnenveld 56 23 Teller-mijnen aanwezig. Aangezien geen verdere informatie beschikbaar is dat dit verschil kan verklaren, dient mijnenveld 56 volgens de richtlijnen van het CS-VROO afgebakend te worden als NGE-Verwachtingsgebied, zie Figuur 421.

Figuur 421: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van mijnenveld 56. (Bron ondergrond: ESRI).

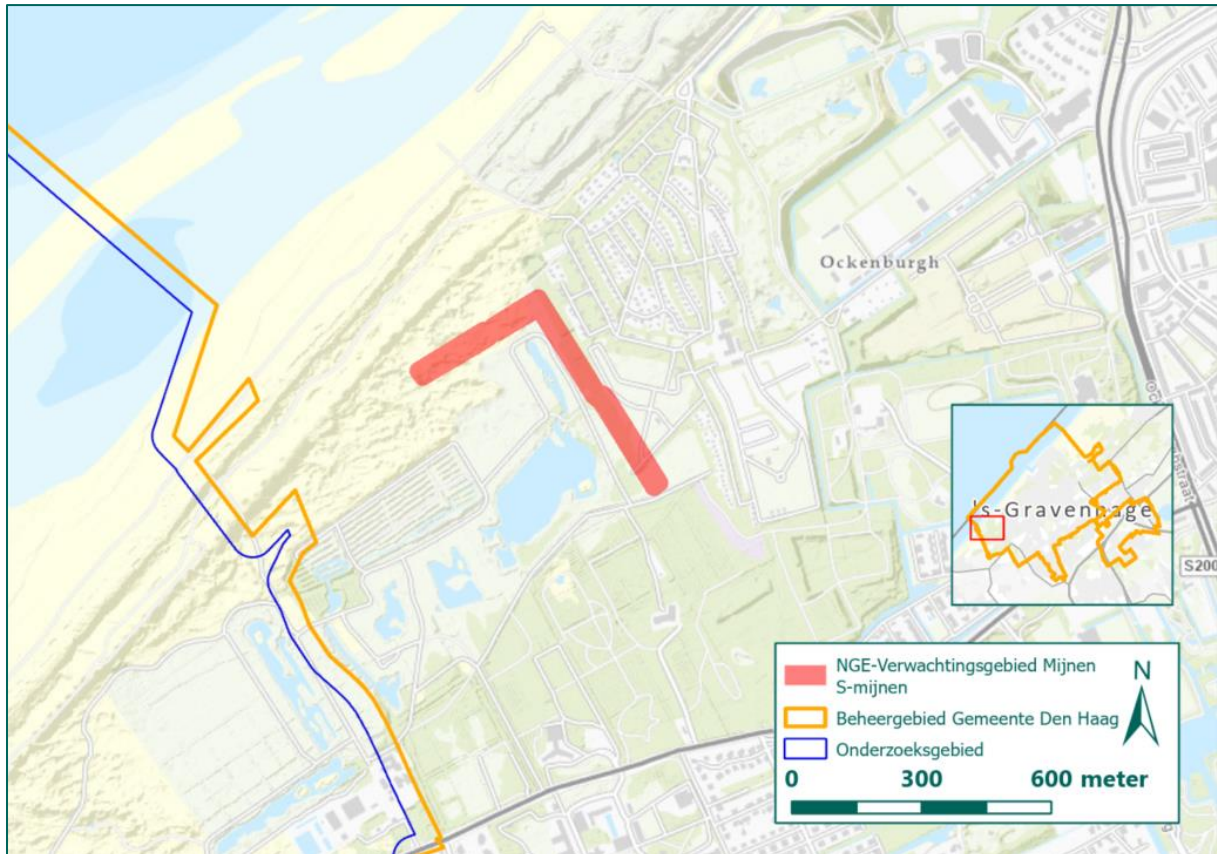
Conclusie

Naar aanleiding van de vondst van 24 Teller-mijnen in plaats van de in het mijnenlegrapport genoemde 23 Teller-mijnen, is mijnenveld 56 als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Mijnenveld 37, kaart 381 Delft

Op 14 augustus 1942 werd mijnenveld 37 aangelegd. In het mijnenveld werden 827 S-mijnen gelegd. Al tijdens de oorlog, in augustus 1943, werden tien mijnen uitgenomen. Bij een eerste ruiming na de oorlog werden nog eens 39 mijnen geruimd op 19 april 1945. In de periode van 19 juli tot 6 augustus 1945 werden tot slot 761 S-mijnen geruimd. In totaal ontbraken er nog zeventien mijnen, waarvan tien mijnen waren gedetoneerd. Dit bracht het aantal vermiste mijnen op zeven. Het hele terrein werd daarop circa 50 cm diep omgegraven. De zeven mijnen bleven echter vermist.

Aangezien in het mijnenveld nog zeven mijnen vermist zijn, dient conform het CS-VROO een NGE-Verwachtingsgebied te worden afgebakend. Uitgangspunt voor de afbakening zijn de contouren van mijnenveld 37 waaraan 20 meter wordt toegevoegd vanwege de cartografische onnauwkeurigheid. In het NGE-Verwachtingsgebied kunnen Duitse S-mijnen zijn achtergebleven.

Figuur 422: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van mijnenveld 37. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van mijnenveld 37 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk S-mijnen zijn achtergebleven.

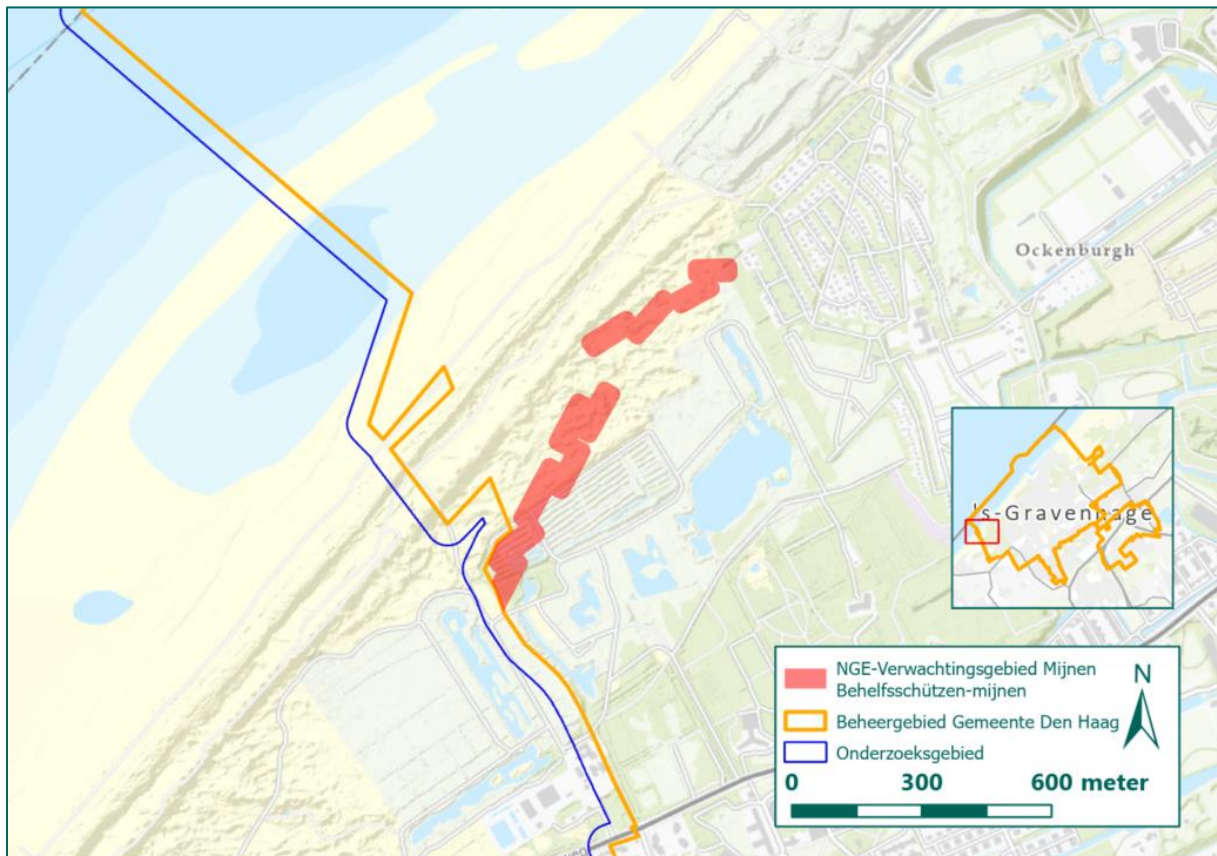
Mijnenveld 56, kaart 381 Delft

Uit het Duitse mijnenlegrapport blijkt dat tussen 17 en 19 augustus 1943 1.097 Behelfsschützen-mijnen zijn geplaatst in mijnenveld 56 op kaart 381 Delft. Op 16 april 1945 vond, volgens het mijnenruimrapport, de eerste ruiming plaats door Duitse krijgsgevangenen. Tijdens deze controle werden 41 mijnen geruimd. Tussen 1 augustus en 1 september 1945 werd mijnenveld 56 voor een tweede keer onderzocht. Tijdens deze controle werden 1.054 mijnen gevonden. In het mijnenruimrapport staat beschreven dat in totaal 1.095 mijnen geruimd zijn, maar dat zes mijnen meer zijn geruimd dan in het mijnenlegrapport worden vermeld. Daarnaast ontbraken nog steeds acht mijnen die wel waren ingetekend op het mijnenlegrapport.

8. Number and type mine lifting Aantal en type van opgeruimde mijnen Zahl und Art der aufgenommenen Minen	a(41 wood-box mines b(1054 " " " (6 mines more lifted as to put) 1946
9. Number and type mines missing Aantal en type van de vermistte mijnen Zahl und Art der fehlenden Minen	{ 8 wood - box mines

Figuur 423: Uitsnede van het mijnenruimrapport met betrekking tot mijnenveld 56. (Bron: MMOD-archief).

Afgaande op het bovenstaande zijn op zes plaatsen binnen mijnenveld 56, die niet waren ingetekend op het mijnenlegrapport, mijnen aangetroffen. Daarnaast werden op acht plaatsen waar volgens het mijnenlegrapport mijnen waren neergelegd, tijdens de controles geen mijnen meer aangetroffen. Mijnenveld 56 bestond uit verschillende deelgebieden, maar het is niet duidelijk in welke deelgebieden te veel of te weinig mijnen waren aangetroffen. Aangezien niet duidelijk is of alle in mijnenveld 56 gelegde mijnen zijn geruimd, worden de deelgebieden van mijnenveld 56 afgebakend als NGE-Verwachtingsgebieden. Binnen dit NGE-Verwachtingsgebied zijn mogelijk Behelfsschützen-mijnen achtergebleven.

Figuur 424: NGE-Verwachtingsgebieden naar aanleiding van mijnenveld 56 op kaart 381 Delft. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van mijnenveld 56 is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend waarin mogelijk Behelfsschützen-mijnen zijn achtergebleven.

10.1.5 Informatie MMOD

Naast de mijnenveldkaarten en de mijnenleg- en ruimrapporten beschikt de EODD ook over het archief van de Mijn- en Munitie Opruimingsdienst (MMOD). De MMOD is een van de voorlopers van de EODD en heeft direct na de oorlog veel munitie geruimd waaronder mijnen. In het archief van de MMOD is diverse informatie aangetroffen over mijnenvelden. Het archief van de MMOD vertoont veel overlap met de mijnenveldkaarten en bijbehorende mijnenruimrapporten. Vaak wordt in de mijnenruimrapporten als bron van inlichtingen van mogelijke mijnenvelden de MMOD genoemd. De MMOD heeft dan bijvoorbeeld van burgers gehoord dat er nog mijnen kunnen liggen, waarna het mijnenveld nog een keer is gecontroleerd.

- 26 februari 1945. Melding dat op het werkterrein Zonnebloemstraat (Den Haag) op een landmijn is gestoten. Deze melding houdt mogelijk verband met mijnenveld 38 (kaart 372 's-Gravenhage). Naar aanleiding van dit mijnenveld is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, zie paragraaf 10.1.4.
- 25 maart 1946. Melding dat tijdens werkzaamheden aan de spoorweg Renbaan-Achterweg-Waalsdorperweg een antitankmijn werd ontdekt. Deze mijn lag onder het zand bedolven. Militairen in een naburig kamp zijn gewaarschuwd en hebben de mijn laten springen. In deze omgeving hebben twee mijnenverdachte gebieden gelegen, namelijk nr. 75 en 79. Deze laatste betreft het militair terrein (zie hoofdstuk 11). Beide gebieden werden gecontroleerd. Op basis van de mijnenruimrapporten is gebied nr. 75 niet verdacht verklaard en nr. 79 wel. Het is niet bekend of de aangetroffen antitankmijn verband heeft met één van deze mijnenvelden. Omdat de mijn is vernietigd, wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.
- 7 november 1945. Verzoek tot ruiming van een terrein nabij Huize Bloemendaal, zoals te zien in Figuur 425. Het geschetste mijnenveld had betrekking op mijnenveld nr. 60 op kaart 372 's-Gravenhage. Dit mijnenveld is gecontroleerd op 3 april 1946, hierbij werden geen mijnen aangetroffen. Om deze reden wordt geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Figuur 425: Vermoedelijk mijnenveld bij Huize Bloemendaal. (Bron: bijlage 11, MMOD-archief).

- 29 december 1945. In de bosjes van Pex ten zuiden van het voormalig mijnenveld bij de tankgracht langs de Sportlaan, waren de laatste dagen vijf kleine mijnen aangetroffen. Er wordt verzocht dit terrein dringend te controleren. De melding houdt verband met mijnenveld 38 (kaart 372 's-Gravenhage). Naar aanleiding van dit mijnenveld is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, zie paragraaf 10.1.4.
- 3 april 1946. Bij het opruimen van prikkeldraadversperringen aan de Strandweg bij het eindpunt van tramlijn 11 in Scheveningen hebben enkele explosies plaatsgevonden. Het opruimen is stopgezet. Er wordt verzocht het terrein te controleren op landmijnen. Deze melding houdt verband met mijnenveld nr. 76. Uit de mijnenruimrapporten blijkt dat dit mijnenveld op 23 mei 1946 is gecontroleerd. Hierbij werden geen mijnen aangetroffen. Om deze reden is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.
- 30 april 1946. Onderzoek naar mijnen in de Vlakte van Waalsdorp door 2-I-2 R.I. op 24 en 25 april 1946. Het afgezochte gebied is in het duinterrein kenbaar gemaakt door een afzetting met wit

tapelint. Het terrein binnen de afzetting was geheel nauwkeurig nagezocht met als resultaat: vier Schü-mijnen en vier Teller-mijnen 42. Hieruit blijkt dat niet kan worden ingestaan voor het betreden van het gebied buiten de afzetting. Deze melding houdt verband met mijnenverdacht gebied nr. 79 (tevens militair terrein). Naar aanleiding hiervan is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, zie hoofdstuk 11.

- 28 december 1946. Het plantsoenterrein aan de Hanenburglaan ging bewerkt worden. Op het terrein waren tijdens de oorlog landmijnen gelegd, waardoor zelfs ongelukken zijn veroorzaakt. Er werd verzocht de stukken grond gelegen aan de Hanenburglaan tegenover de Pijnboomstraat, Populierstraat, Lindestraat, Kastanjestraat, Valkboskade, Ieplaan en op de hoek van de Fahrenheitstraat (beide zijden) grondig te laten onderzoeken. Dit gebied heeft overlap met de mijnevelden nr. 37 en 38. Naar aanleiding van deze mijnevelden zijn NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend, zie paragraaf 10.1.4.
- 25 april 1947. Onderwerp: strandterrein Commissie van Proefneming. Alle bekende mijnevelden in het duingebied tussen Den Haag en Katwijk werden in de zomer van 1945 geruimd door Duitse krijgsgevangenen onder Engels toezicht.

Van ieder mijnenveld werd een ruimingscertificaat opge-
maakt, waarop o.m. vermeld werd, het aantal gevonden
mijnen. In vele gevallen stemt dit aantal overeen
met het aantal gelegde mijnen, aangegeven op de betref-
fende detailkaarten.
Werden niet alle gelegde mijnen gevonden, dan kon dik-
wijls een verklaring gegeven worden voor ontbrekende
mijnen, b.v. gevonden gaten, waaruit bleek dat mijnen
tevorens waren opgenomen, of sporen, waaruit voortijdige
ontploffing kon worden geconcludeerd.
Mijnenvelden, waarvan bij eerste ruiming niet alles
gevonden is en waarbij ook geen bevredigende verkla-
ring gegeven kon worden, omtrent ontbrekende mijnen,
worden thans door mijn dienst gecontroleerd.

Figuur 426: Uitsnede uit verslag naar aanleiding van ruiming in het duingebied Den Haag-Katwijk. (Bron: bijlage 11, MMOD-archief).

De mijnevelden in dit duinterrein, die binnen de gemeente Den Haag lagen, betreffen nr. 12, 64 en 66. Op basis van de mijnenruimrapporten zijn deze mijnevelden niet verdacht verklaard.

- 10 september 1947. Begeleidingsbrief bij certificaat n.a.v. het ruimen van de mijnevelden 372/37g en 327/38g. Alle NGE-Verwachtingsgebieden gelegen langs de Sportlaan en de Balsemienlaan in zuidoostelijke richting, voor zover dit terrein mijnenveld is geweest, werd onderzocht. In totaal werden 3 landmijnen gevonden; één in een park aan de Hanenburglaan, één in de Palmboomstraat en één in het Lobeliaplein. Naar aanleiding van deze mijnevelden zijn NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend, zie paragraaf 10.1.4.

10.1.6 Meldingen over mijnen in archief

Naast de mijnenruimrapporten van de EODD en het archief van de MMOD is in andere bronnen ook nog informatie aangetroffen over mijnen. Deze bronnen betreffen de gemeentearchieven en het archief van het Militair Gezag in Zuid-Holland. In deze paragraaf wordt per bron weergegeven om welke informatie het gaat en of naar aanleiding van deze bronnen mogelijk mijnen kunnen zijn achtergebleven in Den Haag.

Gemeentearchief

In het gemeentearchief van Den Haag zijn verschillende meldingen terug te vinden over schade als gevolg van het exploderen van landmijnen of ongelukken met mijnen tijdens en na de oorlog. Een overzicht van deze meldingen wordt gegeven in onderstaande tabel. Indien overlap met een

geregistreerd mijneveld kon worden vastgesteld, is dit aangegeven. Met groen is aangeduid of het mijneveld op basis van de mijnenruimrapporten verdacht of onverdacht is verklaard.

Datum	Gebeurtenis	Overlap met mijneveld	Bron
21 maart 1942	Landmijn aangetroffen sloot langs de Sportlaan, tussen de Geraniumstraat en de Daal en Bergselaan. Landmijn zonder ontsteking ingeleverd bij politiebureau. Bij nader onderzoek zijn geen andere mijnen aangetroffen.	Nr. 38 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 103
18 oktober 1942	Burger op landmijn gelopen in spergebied, Kompasstraat – hoek Zeekant.	Nr. 55 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 103
26 oktober 1942	Schade door ontploffing landmijn op 18 oktober 1942, omstreeks 16.10 uur. Lijst met voornamelijk glasschade.	Geen locatie bekend.	Archief Bouw- en Woningtoezicht, toegang 0666-01, inv. 359
13 december 1943	Omstreeks 4.00 uur explodeerde een landmijn in de Palacestraat te Scheveningen, waardoor aan de Gevers Deynootweg glasschade werd aangericht.	Nr. 46 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 67
	Springen van een landmijn, vermoedelijk door vrieskou.		LBD, toegang 1165-01, inv. 104
20 december 1943	Schade door ontploffing landmijn op 13 december 1943.	Geen locatie bekend.	Archief Bouw- en Woningtoezicht, toegang 0666-01, inv. 359
9 mei 1944	Een burger begaf zich omstreeks 20.00 in het bij de Pijnboomstraat en Hanenburglaan gelegen Spergebied. Daar trapte hij op een landmijn die ontplofte.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 67
23 mei 1944	Explosie van een landmijn, in het spergebied Populierstraat-Hanenburglaan.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 105
11 augustus 1944	15.12 uur. In de tuin van Dedelstraat 10 zou een projectiel liggen. Later op de dag werd een 4 à 5 kilogram zwaar projectiel in zwaar verroeste toestand. Het bleek om een mijn van een mortier [mortiermijn of S-mijn] te gaan. Het zou om een incidentele vondst gaan.	Geen overlap met mijneveld, geen nabijgelegen mijneveld.	Politie gemeente Den Haag, toegang 0432-01, inv. 6600
20 december 1944	Gesprongen landmijn Pijnboomstraat.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 106
22 december 1944	Landmijn Pijnboomstraat.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	Archief Bouw- en Woningtoezicht, toegang 0666-01, inv. 359
	Schade door landmijnontploffing.		
23 december 1944	Gesprongen landmijn Seinpostduin 23 (Seinpost Theater).	56 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 106
7 januari 1945	Schade ontstaan door explosie van een landmijn.	Geen overlap met mijneveld, geen nabijgelegen mijneveld.	Archief Bouw- en Woningtoezicht, toegang 0666-01, inv. 359
	16.45 uur. Eén of meerdere landmijnen gelegen in of bij de woningen gelegen aan de Wijting- en Bokkingstraat in Scheveningen ontploffen doordat Duitse militairen hierop trappen. Enige panden raakten beschadigd.		Politie gemeente Den Haag, toegang 0432-01, inv. 6600
	Ontplofte landmijnen aan Wijtingstraat en Bokkingstraat		LBD, toegang 1165-01, inv. 107
10 februari 1945	Ontplofte landmijn Hanenburglaan (spergebied) nabij Valkenboskade. Landmijn nabij afgezet mijneveld ontploft.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 107
19 maart 1945	Ontploffing landmijn in spergebied, hoek Goudregenstraat-Hanenburgerlaan.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108
20 maart 1945	Ontploffing landmijn Godetiaweg: man op landmijn gelopen.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108
23 maart 1945	Man op landmijn gelopen achter Godetiaweg 166.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108

Datum	Gebeurtenis	Overlap met mijnenveld	Bron
23 mei 1945	Schade vermoedelijk door het springen van een landmijn 2 ^{de} Schuytstraat 199.	Nr. 36 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108
25 mei 1945	Schade door springen van een landmijn, Sneeuwklorkjesstraat 4.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108
29 mei 1945	Schade door springen landmijn Morsestraat 2.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108
30 juni 1945	Schade door mijnontploffing Goudregenstraat 231.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)	LBD, toegang 1165-01, inv. 108
24 juli 1964	Aangifte van het ruimen van mijnen bij de Blauwbrug in Loosduinen.	Geen overlap met mijnenveld, geen nabijgelegen mijnenveld.	Inventaris 1014, toegang 0509-01.

Tabel 56: Overzicht meldingen landmijnen in gemeentearchief.

De meldingen uit het archief zijn, indien mogelijk, gekoppeld aan de geregistreerde mijnenvelden. Conform het WSCS-OCE zijn de mijnenruimrapporten als uitgangspunt genomen voor het al dan niet afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een mijnenveld. De archiefmeldingen leveren geen aanvullende informatie op met betrekking tot de in paragraaf gestelde conclusies.

Militair Gezag in Zuid-Holland (zie bijlage 4). Inv. 43.

Ook inventaris 43 uit het archief Militair Gezag in Zuid-Holland bevat diverse meldingen over landmijnen. Op 6 juni 1945 waren in Zuid-Holland ongeveer 2.000 Duitse krijgsgevangenen ingezet bij het opruimen van verschillende mijnenvelden. Vanaf 10 mei 1945 werden per dag ongeveer 6.000 mijnen geruimd en tegelijk vernietigd. Circa anderhalf miljoen mijnen waren in de duinen gelegd, tot ongeveer 2 km binnen de strandlijn. Circa 15.000 mijnen waren in Den Haag en omgeving gelegd.

Met betrekking tot Den Haag zijn de volgende meldingen aangetroffen:

Datum	Gebeurtenis	Overlap met mijnenveld
6 juni 1945	Melding dat zich op de volgende plaatsen nog mijnen en/of niet ontplofte projectielen bevinden: <ul style="list-style-type: none"> - In de verzande monding van de zeesluis te Scheveningen. Door de sterke verzanding is het niet mogelijk het Verversingskanaal te openen. - Op het stuk bij de sluizen Beeklaan, waardoor de afwatering van het Westland wordt belemmerd. - In de bodem van de stuw Buitenhaven te Scheveningen, waardoor deze niet kan worden uitgebaggerd. - In area 672951 (tegenover de Renbaan) en 669952, waar zij het vergaren van de daarop afgeworpen voedselpakketten bemoeilijken. 	<ul style="list-style-type: none"> - Geen verband met bekend mijnenveld. - Geen verband met bekend mijnenveld. - Mogelijk zeemijnen, zie paragraaf 10.2 - Mijnenveld nr. 75 (niet verdacht verklaard).
19 juni 1945	Bericht aan de Militaire Commissaris in Zuid-Holland. Melding dat er mijnen zouden liggen nabij de tank van Shell, Ernst Casimirlaan 17, Den Haag. De firma kan deze tank nu niet gebruiken of benaderen.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)
19 juni 1945	Bericht aan de Militaire Commissaris in Zuid-Holland. Melding dat op de spoordijk bij het viaduct over de Laan van Nieuw Oost-Indië een landmijn is gevonden. De hoofdstationschef van Den Haag kan de nauwkeurige plaats aanduiden.	Geen overlap met een mijnenveld.
20 juni 1945	In het spergebied van de Valeriusstraat zouden nog landmijnen liggen.	Nr. 36 (372 's-Gravenhage)
23 juni 1945	Bouw interneringskamp Duindorp. Het terrein van Staatsbosbeheer, waarin dennenbomen staan, welke voor de afrastering van het kamp gebruikt zouden worden, ligt precies in het midden van een uitgestrekt mijnenveld.	Mijnenverdacht gebied nr. 83
10 juli 1945	Mijnenvelden nabij Vogelwijk.	Nr. 37 en 38 (372 's-Gravenhage)

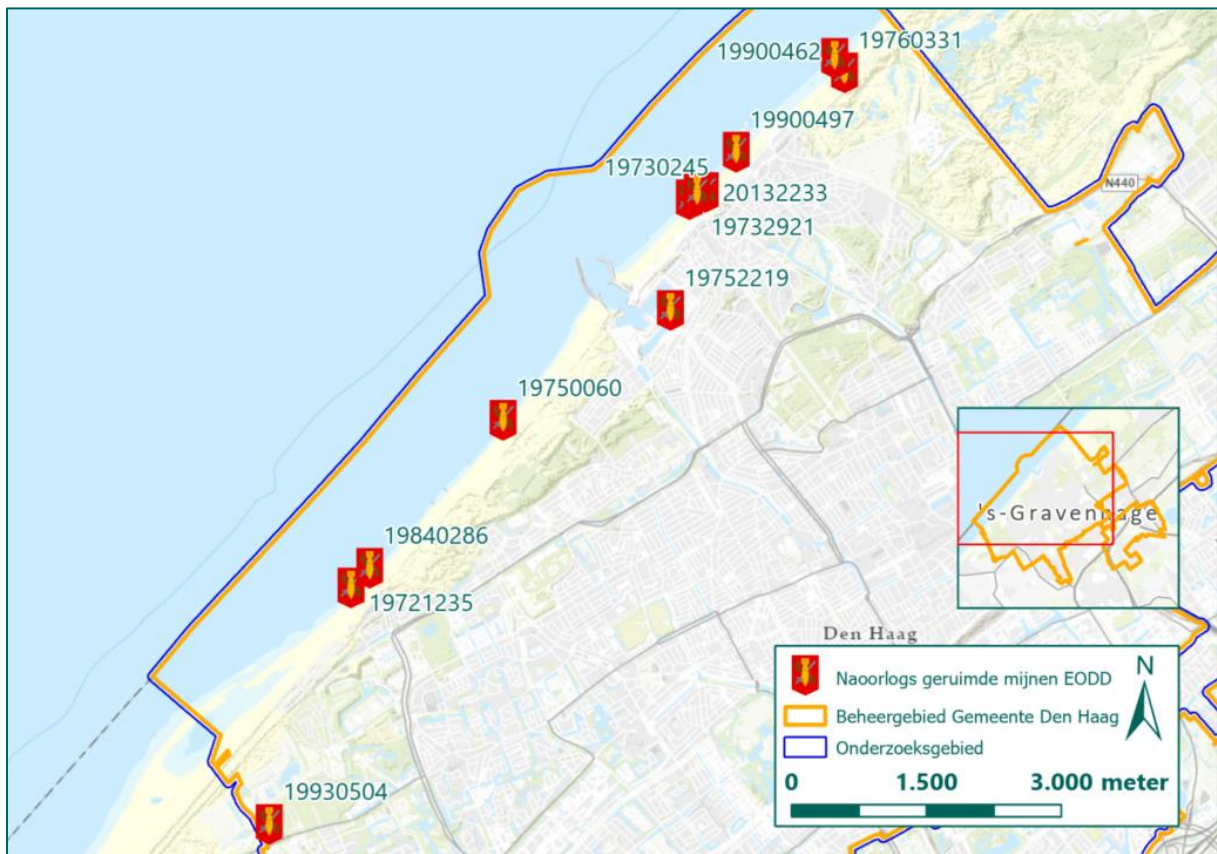
Datum	Gebeurtenis	Overlap met mijnenveld
	Vandaag heb ik bij de 66 Field Company R.S. de officieele gegevens gezien omtrent geruimde mijnenvelden in de nabijheid van de Vogelwijk. Het betreft hier veld 398, waar 577 tellermijnen uitgehaald zijn, veld 406 met 349 stuks, veld 407 met 149 stuks. Deze getallen komen overeen met de officieele Duitse gegevens.	
16 juli 1945	Aan de leplaan is onlangs een antitankmijn verwijderd.	Nr. 37 (372 's-Gravenhage)

Tabel 57: Overzicht meldingen landmijnen in archief Militair Gezag in Zuid-Holland.

Net zoals de meldingen uit het gemeentearchief, is getracht de meldingen van het Militair Gezag te koppelen aan de geregistreerde mijnenvelden. Conform het CS-VROO zijn de mijnenruimrapporten als uitgangspunt genomen voor het al dan niet afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een mijnenveld. De archiefmeldingen leveren geen aanvullende informatie op met betrekking tot de in dit hoofdstuk gestelde eerdere conclusies.

10.1.7 Naoorlogs aangetroffen mijnen: EODD

De munitieruimrapporten van de EODD van de periode 1971-heden zijn doorgenomen om te kijken waar en wanneer er mijnen zijn geruimd. In Figuur 427 zijn de locaties van de door de EODD geruimde mijnen aangegeven. Er is getracht deze te koppelen aan de mijnenvelden. Hiermee wordt bedoeld dat wordt gekeken of er mijnenvelden in de omgeving van de geruimde mijn hebben gelegen en zo ja of de door de EODD geruimde mijnen overeenkomen met de mijnen in de mijnenvelden.

Figuur 427: Overzichtskartaal naoorlogs (1971-heden) aangetroffen mijnen. (Bron ondergrond: ESRI).

Door de EODD zijn in totaal elf ruimingen geregistreerd die mijnen betreffen. In twee gevallen zijn oefenmijnen opgehaald in het politiebureau. Deze mijnen zijn niet tijdens de Tweede Wereldoorlog ingezet. Op basis van deze naoorlogse mijnen worden geen risicogebieden afgebakend. De overige mijnen, de mijnen die dateren uit de Tweede Wereldoorlog, zijn los geanalyseerd.

- Munitieruimrapport 19760331 betreft de ruiming van een Amerikaanse M6 mijn. Deze is vernietigd. Aangezien in Den Haag geen Amerikaanse mijnevelden hebben gelegen, wordt deze ruiming afgedaan als een incident.
- Munitieruimrapport 19840286 betreft de ruiming van een Teller-mijn no. 35. De mijn is gemeld op het strand te Kijkduin. Een specifieke locatie is niet bekend, evenals het mijneveld waaruit de mijn afkomstig is. Het is niet mogelijk om op basis van deze munitieruiming een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.
- Munitieruiming 19900462 betreft de ruiming van een landmijn. Een type of nationaliteit wordt niet vermeld in het ruimrapport van de EODD. Een specifieke locatie is niet bekend, evenals het mijneveld waaruit de mijn afkomstig is. Het is niet mogelijk om op basis van deze munitieruiming een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.
- Munitieruiming 19930504 betreft een S-mijn no. 35. De mijn is gemeld aan de Orberlaan, op het terrein van de Westlandse Drinkwater Maatschappij (nu Dunea). Op de ruiming staat vermeld dat de mijn afkomstig is uit een voormalig mijneveld. In de omgeving hebben tijdens de oorlog verschillende mijnevelden gelegen. Mijneveld nr. 39 (kaart 372 's-Gravenhage) bestond uit S-mijnen en ligt binnen het waterwingebied. Echter, op basis van het mijnenruimrapport is dit veld onverdacht verklaard. Verder dient te worden opgemerkt dat het waterwingebied zich ook uitstrekt over de aanpalende gemeente Westland (huidige gemeente), waar eveneens verschillende mijnevelden hebben gelegen. Aangezien deze mijnevelden buiten de gemeente Den Haag vallen, zijn deze niet meegenomen in dit onderzoek. Omdat niet bekend is uit welk mijneveld de gemelde S-mijn specifiek afkomstig is, is het niet mogelijk om op basis van deze munitieruiming een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

10.1.8 Mijnen op het strand

Om een mogelijke geallieerde inval vanuit zee verder te bemoeilijken, werden al op het strand obstakels aangelegd met een explosieve component. Dit gebeurde voornamelijk op het strand voor en bij Scheveningen, zo blijkt uit het boek *Scheveningen Sperrgebiet* (zie bijlage 3).

Het boek *Scheveningen – Den Haag 1940-1945* (zie bijlage 3) bevat een foto van palen met mijnen op het Noorderstrand. De mijnen werden later opgeruimd door Duitse krijgsgevangenen.

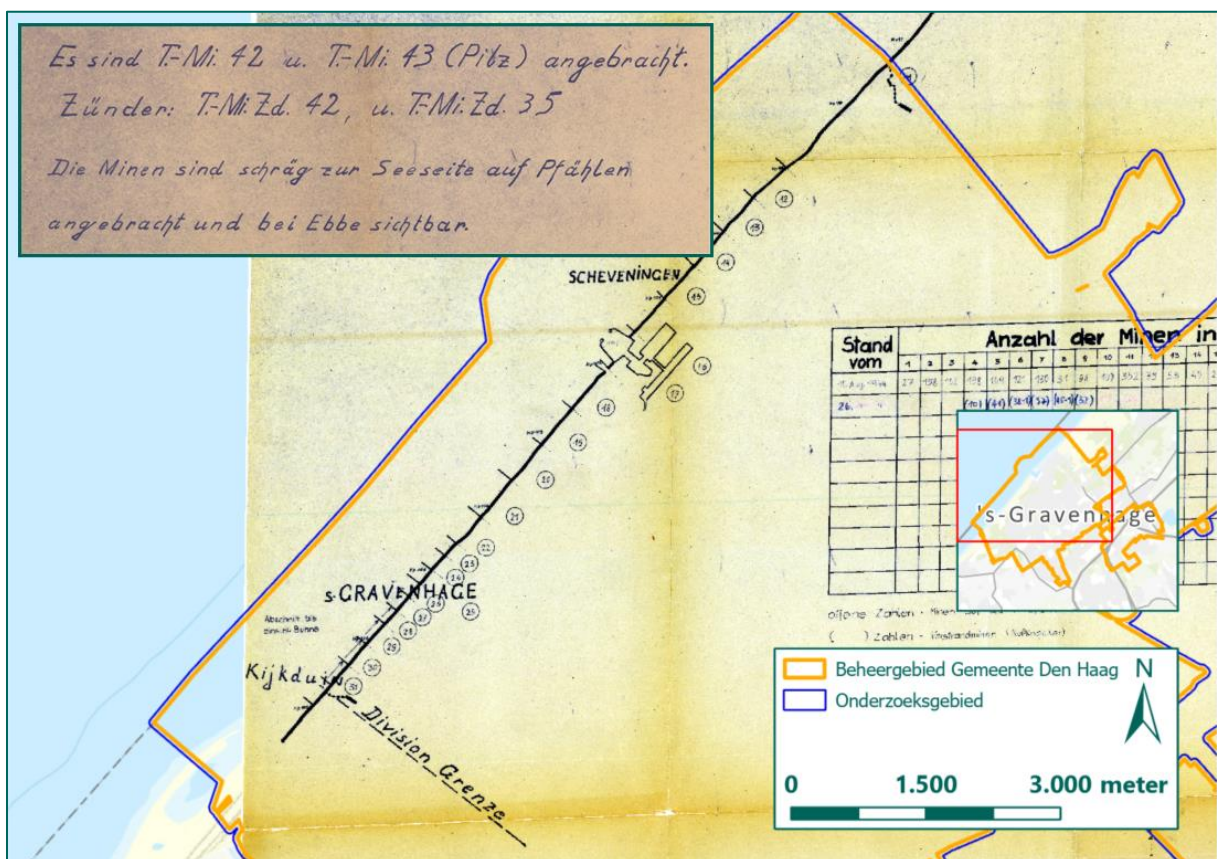

Figuur 428: Houten palen met explosieve componenten op het Noorderstrand. (Bron: bijlage 3, BAL, pag. 106).

In inventaris 1014 wordt melding gemaakt van de moeite die wordt ondervonden bij het ruimen van mijnen op het strand. Verschillende mijnen waren onder het zand bedolven geraakt. In december 1945 werd een begin gemaakt door troepen van de Nederlandse marine met het opruimen ervan. De manschappen werden echter naar elders overgeplaatst.

Uit het boek *Van verdediging naar bescherming* (zie bijlage 3) komt naar voren dat al kort na de bevrijding werd begonnen met het opruimen van verdedigingswerken. In veel gebieden kon dit pas gebeuren nadat mijnen en achtergebleven explosieven waren geruimd. Ook de mijnen langs de kust werden geruimd. De Koninklijke Marine begon kort na de bevrijding met dit werk. Het opruimingswerk op de stranden was ook een marine-aangelegenheid. Begin 1946 werd met man en macht gewerkt, zodat het strand ingaande het badseizoen 1946 weer grotendeels betreedbaar was.

Inventaris 114 van collectie 419 uit het NIMH (zie bijlage 4) bevat een Duitse kaart, die de opstelling van mijnen op het strand voor en bij Scheveningen toont. Hieruit blijkt dat op de stranden tussen hectometerpaal 99 en 107 verschillende mijnenversperringen hebben gelegen. Het betreft de versperringen 12 t/m 31 waarin Teller-mijnen 42 en Teller-mijnen 43 op palen zijn aangebracht. Bij eb zijn de palen zichtbaar. Uit de kaart blijkt dat de versperringen werden aangelegd tussen twee golfbrekers.

Figuur 429: Uitsnede uit Kaart K – Sperre Zwischen Kijkduin und Katwijk aan Zee. (Bron: NIMH, collectie 419, inv. 114).

De mijnversperringen werden aangelegd op 10 augustus 1944. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van het aantal mijnen per deelveld.

Deelveld	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Aantal	35	53	40	29	27	11	50	32	54	48	16	19	16	20	16	22	13	10	1	1

Tabel 58: Aantal mijnen per deelveld.

Uit de munitieruimingen van de EODD (zie bijlage 10) blijkt dat op de stranden Teller-mijnen (antitankmijnen) zijn aangetroffen en geruimd, die geen overlap hadden met geregistreerde mijnevelden op de mijneveldkaart van de EODD. Het betreft de volgende munitieruimingen:

- Munitieruimrapport 197210.235 betreft de ruiming en vernietiging van één Teller-mijn, echter drie mijnen waren aanvankelijk gemeld. Als locatie is het gemeentelijk zeebad Kijkduin opgegeven. Een meer specifieke locatie is niet bekend. In de omgeving hebben drie mijnevelden gelegen: nr. 9, 10 en 23 (kaart 372 's-Gravenhage). In de velden 9 en 10 was een ander type mijn gelegd, namelijk S-mijnen. Daarnaast zijn deze mijnevelden niet meer verdacht aangezien alle gelegde mijnen werden geruimd. In mijnenveld 23 waren Teller-mijnen gelegd. Ook voor dit mijnenveld is vastgesteld dat alle mijnen waren geruimd. Het is niet bekend uit welk mijnenveld de in 1972 gemelde Teller-mijn afkomstig is, ook is niet bekend waar de overige twee gemelde mijnen zijn gebleven.
- Munitieruimrapport 19730245 betreft de ruiming van een Teller-mijn nabij strandpaal 98. De ruiming valt samen met mijnenveld nr. 76 (kaart 372 's-Gravenhage). Voor dit mijnenveld is niet bekend wanneer het werd aangelegd en welk type en aantal mijnen er werden gelegd. Omdat na controle op 23 mei 1946 geen mijnen werden aangetroffen, is het mijnenveld onverdacht verklaard. De nabijgelegen mijnevelden nr. 41 en 48 waren voorzien van Teller-mijnen, echter deze velden waren volledig geruimd. Het is niet bekend uit welk mijnenveld de in 1973 gemelde Teller-mijn afkomstig is.
- Voor munitieruimrapport 19732921 geldt hetzelfde als het hierboven beschreven munitieruimrapport 19730245. De geruimde Teller-mijn kan niet worden gekoppeld aan een mijnenveld en de nabijgelegen mijnevelden nr. 41, 48 en 76 kunnen op basis van het ruimrapport onverdacht worden verklaard.
- Munitieruimrapport 19750060 betreft de ruiming van een Teller-mijn no. 42. De mijn was gemeld op het strand ter hoogte van de Kwartellaan. Een meer specifieke locatie is niet bekend. De ruiming heeft overlap met een groot mijnenverdacht gebied, nr. 83 op kaart 273 's-Gravenhage. Dit gebied is echter niet verdacht verklaard. De nabijgelegen mijnevelden nr. 6 en 7 waren voorzien van Teller-mijnen. Op basis van de mijnenruimrapporten is geconcludeerd dat alle gelegde mijnen in deze velden waren geruimd. Het is niet bekend uit welk mijnenveld de in 1975 gemelde Teller-mijn afkomstig is.
- Munitieruiming 19900497 betreft de ruiming van een antitankmijn, gemeld op het strand ter hoogte van het Golfslagbad. Er is geen overlap vastgesteld met een geregistreerd mijnenveld, zoals aangegeven op de kaart van de EODD. Verder wordt geen melding gemaakt van het type en de nationaliteit van de mijn. Het is niet bekend uit welk mijnenveld de in 1990 gemelde antitankmijn afkomstig is.
- Munitieruiming 20132233 betreft de ruiming van een antitankmijn op het strand van Scheveningen. Een type en nationaliteit wordt niet vermeld. Verder is de herkomst van de mijn onbekend. Het is niet mogelijk om op basis van deze munitieruiming een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Er zijn geen ruimrapporten beschikbaar van de ruimingen van de houten palen met Teller-mijnen op de stranden. Uit de munitieruimingen van de EODD blijkt dat sinds het einde van de oorlog minstens zes Teller-mijnen werden aangetroffen, wat aantoont dat de ruimingen niet heel nauwkeurig zijn gebeurd. Een specifieke locatie van de ruimingen is vaak echter niet bekend, omdat de ruimlocatie het strand betreft. Op dit moment zijn er op het strand van de gemeente Den Haag geen palen met daarop bevestigde mijnen meer aanwezig. Redelijkerwijs kan worden gesteld dat de mijnen bij het verwijderen van de palen ook zijn verwijderd. Betreffende het mogelijk achterblijven van onder het

zand bedolven geraakte mijnen stelt REASeuro het volgende: er zijn geen specifieke locaties locaties aan te wijzen waar mogelijk NGE van mijnen zijn achtergebleven. Om deze redenen wordt niet langer verwacht dat NGE van mijnen kunnen worden aangetroffen naar aanleiding van de aanleg van het mijnenveld.

Conclusie

Naar aanleiding van Teller-mijnen 42 en 43 op houten palen op het strand, is geen NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

10.1.9 Conclusie mijnenvelden op het land

Op basis van de beoordeling en evaluatie van het geraadpleegde bronnenmateriaal over mijnen zijn de volgende conclusies getrokken:

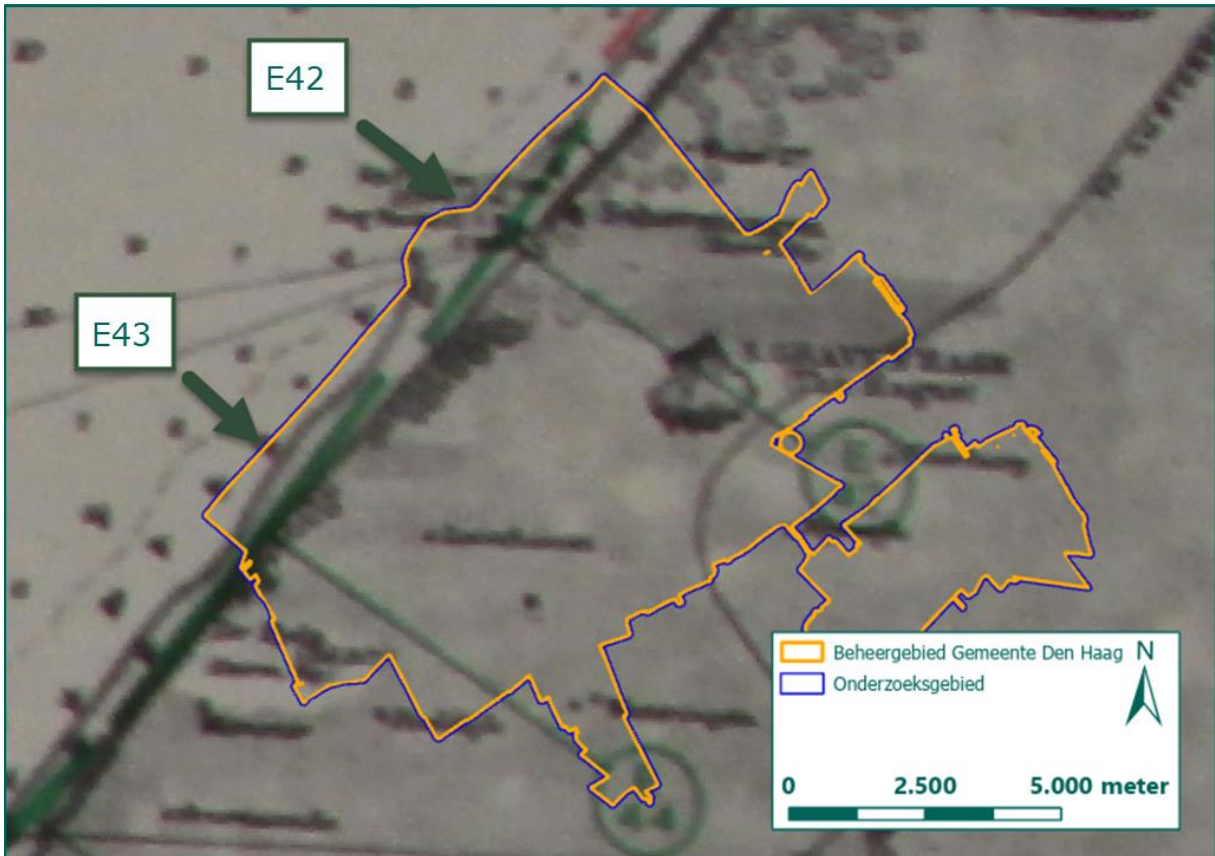
- Naar aanleiding van de mijnenveldkaarten van de EODD zijn twaalf mijnenvelden afgebakend. Van deze mijnenvelden is niet voldoende bekend om aan te nemen dat ze volledig geruimd zijn.
- In het gemeentearchief, het archief van de MMOD en het Militair Gezag is informatie aangetroffen over mijnen. In de meeste gevallen kon een koppeling worden gemaakt met een nabijgelegen mijnenveld.
- De door de EODD geruimde mijnen in de periode 1971-heden betroffen voornamelijk Duitse mijnen. Daarnaast was een Amerikaanse mijn geruimd en was voor een aantal mijnen het type en de nationaliteit niet nader gespecificeerd. Bij de mijnen die afkomstig zijn uit de oorlog is getracht een koppeling te maken met de nabijgelegen mijnenvelden, wat niet gelukt is. Op basis van een enkele aangetroffen mijn is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.
- Er is vastgesteld dat op het strand bij Scheveningen houten palen hebben gestaan met daaraan een explosieve component, in dit geval Teller-mijnen 42 en 43. Er is niets bekend over de ruimingen, behalve dat dit werd uitgevoerd door Duitse krijgsgevangenen. Omdat na de oorlog nog van deze soort mijnen door de EODD zijn geruimd, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

10.2 MIJNENVELDEN OP ZEE

Zoals in de offerte⁶⁷ van het voorliggende rapport staat vermeld wordt voor de actualisatie van de NGE-Verwachtingskaart van de gemeente Den Haag enkel gekeken naar het onshore deel van de gemeente. De gemeentegrens loopt officieel tot enkele honderden meters van de kust. Omdat een offshore onderzoek een andere manier van werken vereist, valt het buiten de scope van de actualisatie van de NGE-Verwachtingsgebied om dit deel van de gemeente te onderzoeken.

Een uitzondering wordt gemaakt wanneer het gaat om Duitse kustmijnen. Deze mijnen werden, zoals de naam doet vermoeden, aan de kust gelegd. Uit een Duitse kaart met mijnenvelden op zee blijkt dat voor de kust van Den Haag twee mijnenvelden hebben gelegen, genummerd E.42 en E.43. Met behulp van dit nummer kunnen de details over de mijnenvelden worden opgezocht in een bijbehorend boekwerk *Summary of Enemy Minelaying*.

⁶⁷ Aangepaste Offerte Update NGE-Verwachtingskaart Gemeente Den Haag, 74924/UO-220906, 3 januari 2023

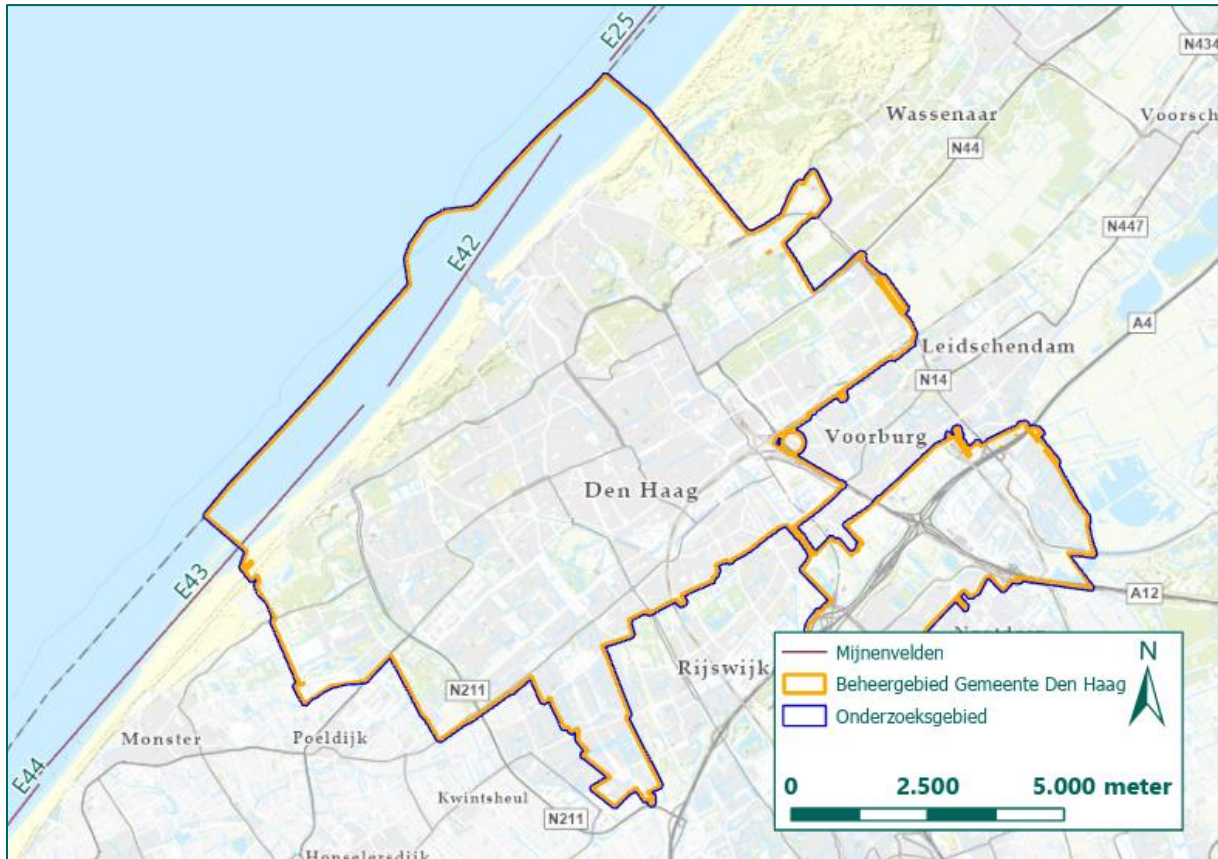

Figuur 430: Uitsnede van Chart E The North Sea. (Bron: bijlage 9, Bundesarchiv, toegang ZA 5, inv. 50).

E42	K11	5-8 1944	52 05.0 N 04 14.0 E 52 07.5 N 04 16.7 E	Exact	179 KMA	G	6-13
E43	K12	5/44	51 59.6 N 04 06.8 E 52 01.1 N 04 08.5 E	Exact	135 KMA	G	
E42	55		44	Mean mine spacing $27\frac{1}{2}$ yards. Below HIGH WATER springs.			
E43	55	2	44	Mean mine spacing $27\frac{1}{2}$ yards.			

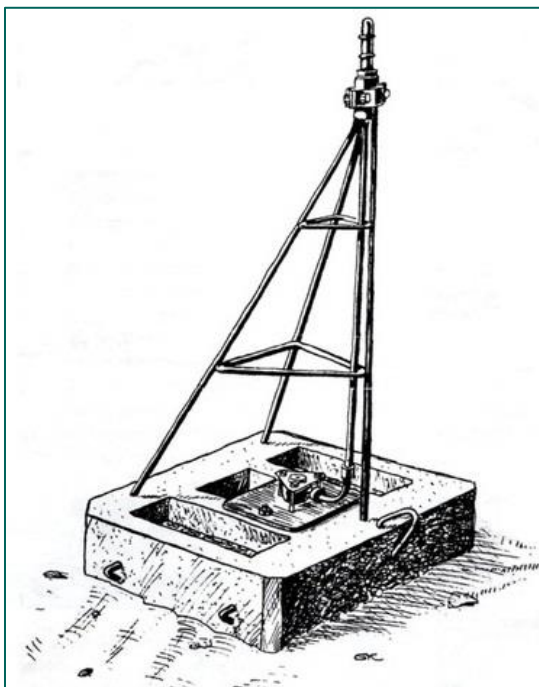
Figuur 431: Uitsnede met informatie over mijnenveld E.42. (Bron: bijlage 9, Bundesarchiv, toegang ZA 5, inventaris 44).

In de *Summary of Enemy Minelaying* worden de begin- en eindcoördinaten van de lineaire mijnenvelden opgegeven. Door deze coördinaten met elkaar te verbinden, kan worden nagegaan of de mijnenvelden langs de kust overlap hebben met de gemeente Den Haag. Enkel mijnenveld E.42 doorkruist het grondgebied van Den Haag bij Scheveningen.

Figuur 432: Mijnenveld E.42 en E.44 voor de kust van Den Haag. (Bron ondergrond: ESRI).

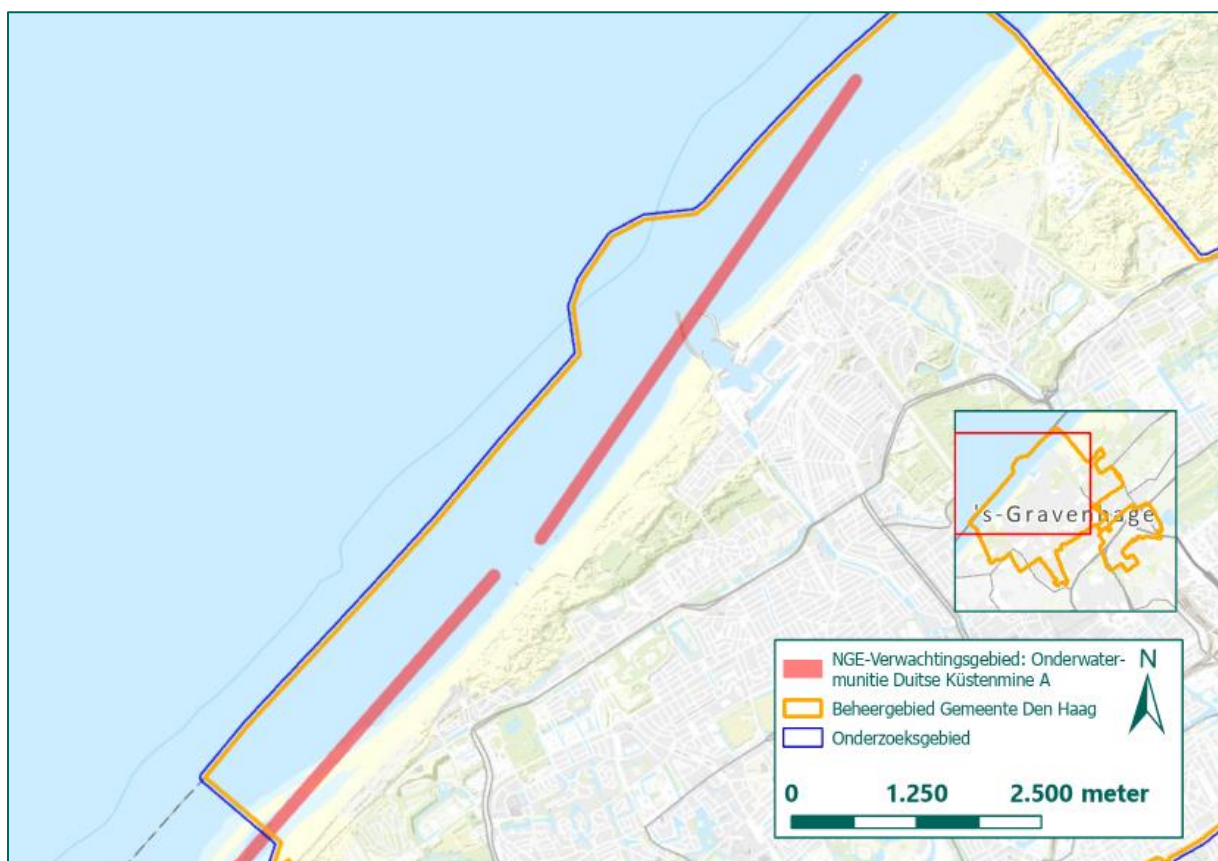
Verder blijkt dat het mijnenveld op 5 augustus 1944 was aangelegd met KMA's of *Küstenmine A*, wat verklaart dat het mijnenveld relatief dichtbij de kust lag. KMA's zijn grondmijnen met een betonnen voet en werden ingezet tegen landingsvoertuigen.

Figuur 433: Voorbeeld van een Küstenmine A. (Bron: <http://www.debakstafel.nl/mijnenruimen.html>).

Het is niet bekend of mijnenveld E.42 ooit volledig is geruimd. In munitieruiming 19752219 van de EODD (zie bijlage 10) worden aan de Dr. Lelykade, Scheveningse haven, twee betonnen mijnen gemeld. De vermoedelijk Duitse mijnen werden door de EODD afgevoerd. Uit inventaris 43 van het Militair Gezag (zie bijlage 4) komt naar voren dat in juni 1945 mogelijk nog mijnen of explosieven aanwezig waren in de bodem van de stuw Buitenhaven te Scheveningen, waardoor deze niet kon worden uitgebaggerd. Het valt niet met zekerheid te bepalen of het hier eveneens om KMA's gaat.

Omdat niet met zekerheid kan worden vastgesteld of alle mijnen zijn geruimd, wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend in de havenmond, maar ook in de gebieden daarbuiten. Het CS-VROO biedt geen richtlijn voor de afbakening van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van kust- of zeemijnen. Daarom wordt situationeel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Uit de Summary of Enemy Minelaying blijkt dat de mijnenvelden E.42 en E.43 uit twee lijnen bestonden waar 44 yards (= 40,23 meter) tussen lag. De lijn, zoals zichtbaar in Figuur 434, vormde de middellijn. Om de middellijn wordt een buffer genomen van 40 meter. Hieraan wordt een buffer van 25 meter ter ondervanging van de onnauwkeurigheid toegevoegd. In totaal bedraagt het NGE-Verwachtingsgebied een buffer van 65 meter om de middellijn. In het gebied zijn mogelijk Duitse Küstenmine A achtergebleven.

Figuur 434: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van mijnenveld E.42 en E.43 voor de kust van Den Haag. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van het Duitse mijnenveld met KMA kustmijnen voor de Haagse kust, is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

11 MILITAIR OEFENTERREIN

Overall waar Duitse troepen gelegerd zaten, kon het voorkomen dat militaire oefeningen werden gehouden. In Den Haag lagen veel troepen gelegerd in het Stützpunktgruppe Scheveningen (zie ook paragraaf 9.3). Daarnaast bevond zich op de Waalsdorpervlakte, die zich uitstrekt over de gemeente Den Haag en Wassenaar, een oefenterrein van de Commissie van Proefneming (CvP). De militaire oefeningen en het terrein van de CvP worden in dit hoofdstuk beoordeeld en geëvalueerd.

11.1 MILITAIRE OEFENINGEN

Door Duitse eenheden zijn in Den Haag en omgeving verschillende oefeningen gehouden. Uit een stuk van collectie 575 uit het NIMH (zie bijlage 4, inventaris 26), gedateerd op 14 februari 1945, blijkt dat Duitse troepen van de Luftwaffe straatgevecht oefeningen hielden in Loosduinen. Daarnaast werd geoefend in Wassenaar en Nootdorp, beide locaties liggen buiten het onderzoeksgebied.

Gezien de grote aantallen Duitse troepen in Den Haag, kan het niet worden uitgesloten dat ook op andere plaatsen oefeningen werden gehouden. Zo waren de duinen een terrein dat erg bruikbaar was voor oefeningen. Hierover zijn echter geen gegevens bekend. Naar aanleiding van militaire oefeningen kan daarom geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

Conclusie

Hoewel niet kan worden uitgesloten dat Duitse troepen oefeningen hielden op het grondgebied van Den Haag, zijn hierover geen gegevens beschikbaar. Naar aanleiding hiervan kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

11.2 BEPROEVINGSTERREIN COMMISSIE VAN PROEFNEMING

Het terrein van de Commissie van Proefneming (CvP) lag binnen de gemeentegrenzen van Den Haag en Wassenaar. Het gebied was reeds sinds het begin van de 20ste eeuw in gebruik bij dit legeronderdeel. De CvP testte hier handvuurwapens en geschut. Uit de literatuur blijkt dat op het terrein ook een mortier- en een handgranaatwerpbaan lagen. De 'Military Area' is duidelijk aangegeven op de geallieerde stafkaart. De contouren van het militaire oefenterrein staan nauwkeuriger geduid op een kaart afkomstig van de beeldband van het Haags Gemeente Archief (<https://haagsgemeentearchief.nl>). Onderstaand is deze kaart weergegeven.

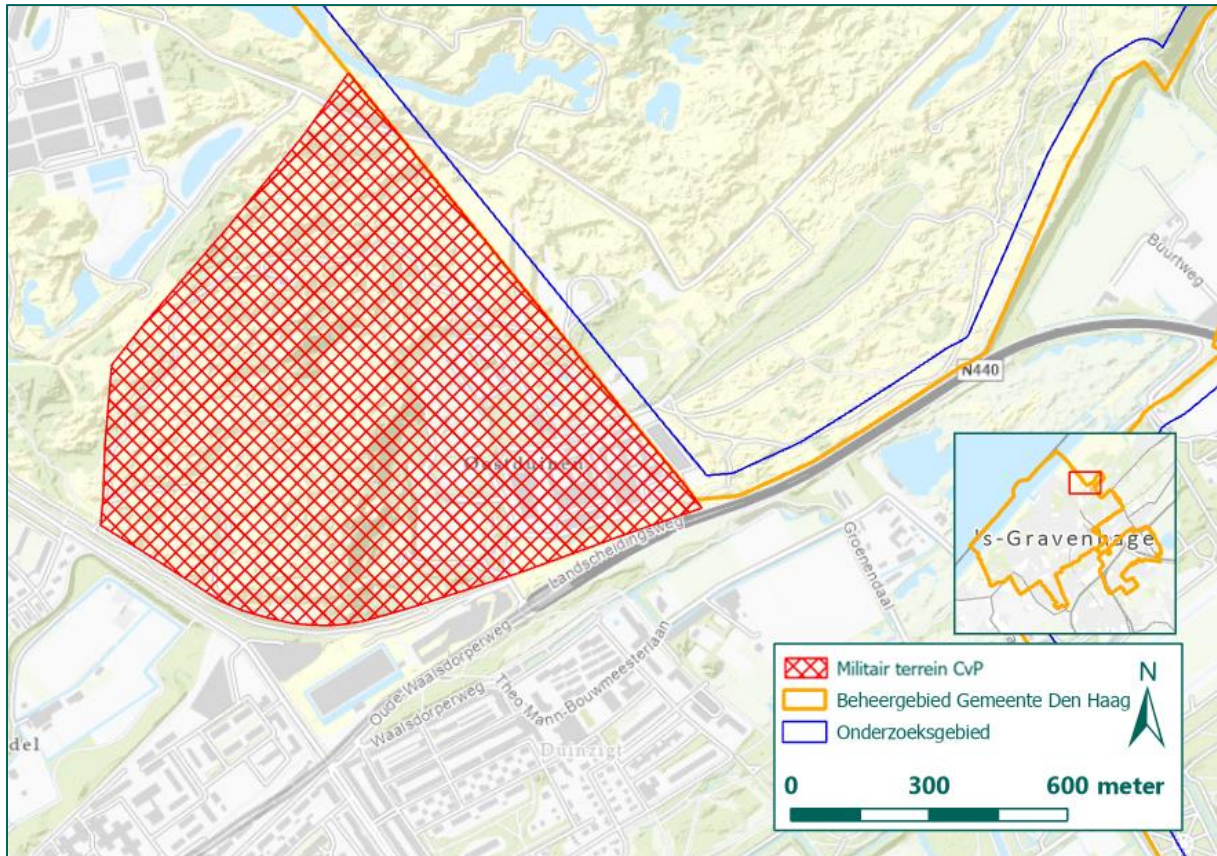
Figuur 435: kaart met de contouren van het militair oefenterrein (Bron: Beeldbank van het Haags Gemeente Archief).

De mijnenveldkaart van de EODD geeft het militair terrein aan als een mijnenverdacht gebied (zie ook hoofdstuk 10). Op 17 mei 1945 is het terrein of een deel van het terrein door de MMOD afgezocht, waarbij vier mortiergranaten, twee granaten van 8 cm en een Nederlandse landmijn No. II zijn geruimd. Het is echter onmogelijk om het gehele oefenterrein in een korte tijd te onderzoeken. Op het terrein van de Commissie van Proefneming zijn sinds begin 20ste eeuw tientallen oefeningen gehouden met diverse soorten geschut. Daarnaast vonden ook oefeningen plaats in de omgeving, zoals in de duinen en op het strand. Dit wordt aangetoond door een foto uit de Haagse Beeldbank, zie onderstaand figuur.

Figuur 436: Militaire oefening op het Noorderstrand (Scheveningen). Ca. 1900. (Bron: Haagse Beeldbank).

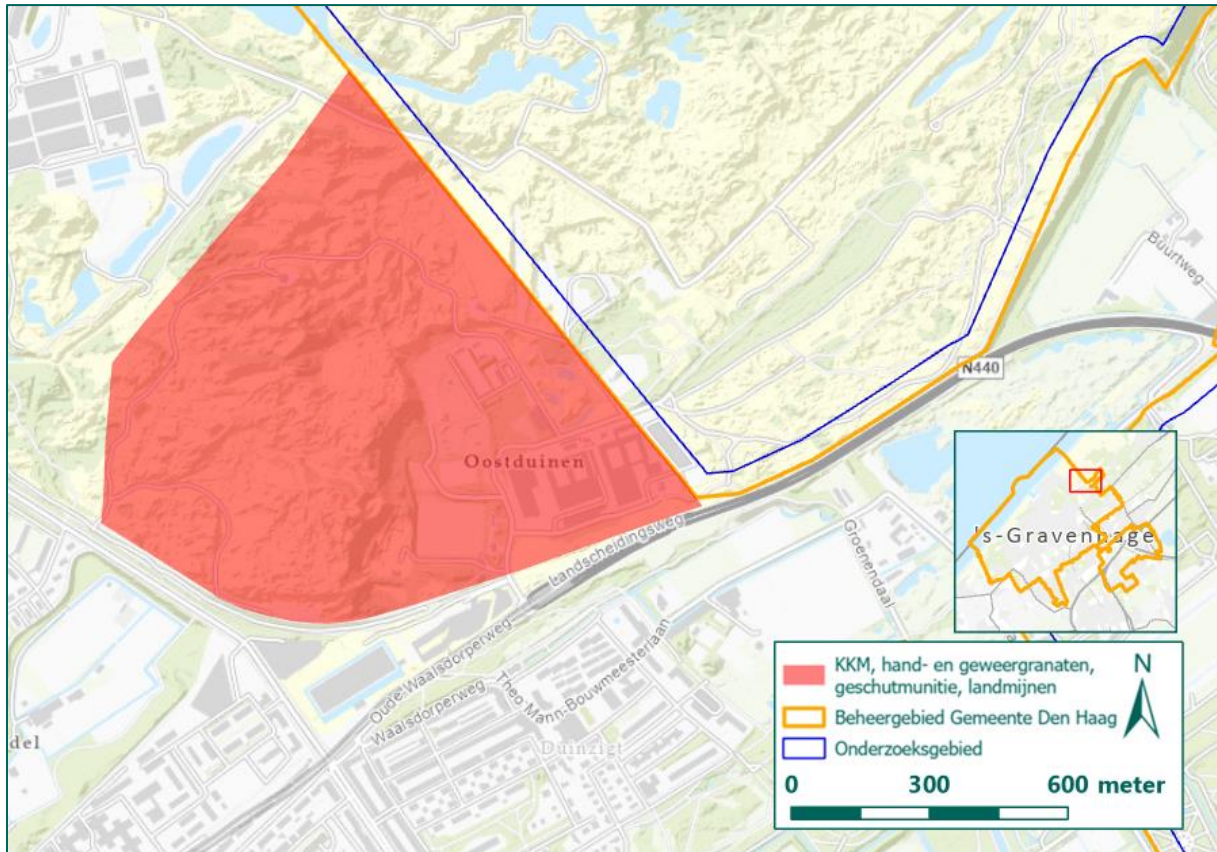
Door de EODD zijn sinds 1971 diverse NGE geruimd. De aangetroffen NGE van geschutmunitie van vóór de Tweede Wereldoorlog is opvallend. Buskruitgranaten en loodmantelprojectielen behoren tot de vondsten, evenals naoorlogse 105 mm geschutmunitie. Daarnaast zijn granaten van het kaliber 2 inch (mortier), 7 Veld, 76 mm, 3 inch (mortier), 8 cm (mortier), 81 mm (mortier), 25 ponder, 4.2 inch (mortier), 120 mm, 155 mm geruimd. Verder zijn KKM en Oudhollandse eihandgranaten No. 1 geruimd. Ook op het terrein van de Duinwaterleiding Den Haag, nu Dunea, heeft de EODD verschillende NGE geruimd. De locaties van de aangetroffen munitie in het militair terrein en het terrein van de Duinwaterleiding zijn echter slechts indicatief weergegeven op de munitieruimrapportages.

Figuur 437: Militair terrein van de Commissie van Proefneming, binnen Den Haag. (Bron ondergrond: ESRI).

Tijdens uitgebreid vooronderzoek door REASeuro in 2011 (zie bijlage 12) is getracht meer informatie te verkrijgen over oefeningen en beproevingen met artillerie in de omgeving. Hierbij is onder meer contact gezocht met oud-commandanten van de CvP en is de bibliotheek van Schietkamp de Harskamp geraadpleegd. Dit leverde echter geen resultaten op. Waarschijnlijk is ver vooroorlogs in een groter gebied geoefend met artillerie. Dit gebied kan echter niet worden gespecificeerd op de kaart. Wel werd bekend dat vanaf het strand richting zee is geschoten. De aanwezigheid van verschoten NGE op het land kan echter niet aan de hand hiervan worden verklaard.

De munitievondsten zijn aanleiding voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied ter plaatse van het terrein van de CvP. Binnen de grenzen van het militaire terrein zijn mogelijk NGE van KKM, handgranaten, geweergranaten, geschutmunitie en landmijnen achtergebleven. Hoewel mogelijk ook buiten dit terrein is geschoten, kan dit niet nader worden gespecificeerd. Hiervoor is immers geen bronnenmateriaal beschikbaar.

Figuur 438: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van munitievondsten op het terrein van de Commissie van Proefneming. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van de beproevingen op het terrein van de CvP is een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend, waarbinnen enkele tot tientallen NGE van KKM, handgranaten, geweergrenaten, geschutmunitie en landmijnen in verschoten, geworpen, gelegde, achtergelaten en/of gedumpte toestand in de bodem kunnen zijn achtergebleven.

12 OVERIGE OORLOGSHANDELINGEN

In dit hoofdstuk worden een aantal oorlogshandelingen beoordeeld en geëvalueerd, die nog niet in voorgaande hoofdstukken aan bod kwamen. Het betreffen munitiedump en –opslag, blindgangers van luchtafweergeschut en aangespoelde munitie.

12.1 MUNITIEDUMP EN MUNITIEOPSLAG

In deze paragraaf worden het dumpen van munitie en munitieopslag behandeld. Hiervoor is gebruik gemaakt van informatie uit archiefstukken, munitieruimingen van de EODD en eerdere onderzoeken.

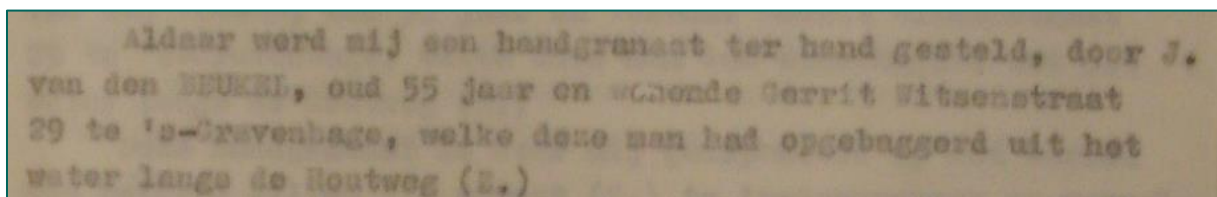
12.1.1 Munitiedump

Onder munitiedump wordt verstaan het achterlaten of dumpen van munitie. Er zijn weinig bronnen die informatie geven over het achterlaten of dumpen van munitie en in veel gevallen is geen specifieke locatie bekend. Het gebeurde slechts zelden dat het dumpen van munitie door de uitvoerder zelf werd gedocumenteerd. Het dumpen van munitie werd ook gezien als een vorm van het ‘opruimen’ van munitie.

Meestal blijkt pas achteraf, bijvoorbeeld bij het uitbaggeren van een watergang of locaties waar nieuwbouw wordt gerealiseerd, dat op een plek NGE zijn gedumpt. In 1987 werden diverse NGE aangetroffen in de Vliet onder het viaduct van de Utrechtse Baan in Leidschendam. Dit blijkt uit inventaris 333 van het gemeentearchief Leidschendam (zie bijlage 4).

Na de Nederlandse capitulatie op 14 mei 1940 zorgden veel Nederlandse militairen ervoor dat wapens en munitie niet in handen vielen van de Duitse bezetter. In veel gevallen werden stukken uitrusting en wapens ergens begraven of gedumpt in een waterloop. Zo werden in 1999 door de EODD twintig Oudhollandse scherfhandgranaten geruimd aan de Binckhorstlaan-Maanweg in Den Haag. De granaten zijn geruimd op een locatie die buiten het gevechtsterrein van 1940 viel (zie hoofdstuk 3) en geen overlap had met een Nederlandse stelling (zie hoofdstuk 9).

Ook tijdens de oorlog werden al NGE aangetroffen. Enkel de bij de LBD gemelde vondsten zijn gedocumenteerd. Zo blijkt uit rapportages van de LBD dat in 1941 een handgranaat werd opgebaggerd uit het water langs de Houtweg (Loosduinen). Al deze vondsten werden gedeponneerd op verschillende politiebureaus.

Figuur 439: Uitsnede uit proces-verbaal waarin een munitievondst wordt gemeld, november 1941. (Bron: Haags Gemeentearchief, toegang 1165-01, inv. 102).

Gedurende de oorlog lagen Duitse troepen gelegerd in Den Haag. Na de Duitse capitulatie, op 5 mei 1945, duurde het nog tot 8 mei 1945 alvorens de eerste geallieerde troepen in Den Haag aankwamen. Zowel tijdens de oorlog als kort na de capitulatie kan door Duitse militairen munitie zijn gedumpt. Zo werden diverse NGE door Duitse soldaten in de haven van Scheveningen gegoooid. Deze NGE zijn inmiddels geruimd. Het dumpen van munitie hoeft niet noodzakelijk tijdens of kort na de oorlog plaats te vinden. Het kan ook gebeuren door verzamelaars die hun collectie kwijt willen of door familieleden die de verzameling van een overledene dumpen.

Gezien de Nederlandse en Duitse militaire aanwezigheid in Den Haag kan niet worden uitgesloten dat in waterlichamen in Den Haag munitie is gedumpt. Omdat het dumpen van munitie in het water veelal niet-gedocumenteerde, individuele acties betrof, is het onmogelijk alle dumplocaties van munitie in de waterlichamen te achterhalen. Het is dan ook onmogelijk om gefundeerd een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van munitiedump in het water. Om deze reden wordt geadviseerd in de waterlichamen van Den Haag het protocol 'spontaan aantreffen van NGE' te hanteren. Dit protocol is opgenomen in paragraaf 15.2.2. In dit protocol wordt omschreven hoe te handelen bij het aantreffen van NGE. Indien tijdens werkzaamheden op de waterbodem munitie wordt aangetroffen, wordt geadviseerd om in overleg met de ter plaatse aanwezige deskundigen maatregelen te nemen.

Conclusie

Naar aanleiding van gedumpte munitie kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

12.1.2 Munitieopslag

Uit het boek *Scheveningen – Den Haag 1940-1945* (zie bijlage 3) blijkt dat in de Scheveningse Bosjes bij hotel Promenade een munitieopslag heeft gelegen in mei 1945. Duitse krijgsgevangenen moesten munitie verzamelen uit de versterkingen van de Atlantikwall en hier demonteren zodat het kon worden afgevoerd. Op een foto uit het boek is een Britse militair te zien die door een Duitse afstandsmeter kijkt. Links op de achtergrond liggen 15 cm granaten van de Batterij Scheveningen Nord (zie paragraaf 9.3.1). Aan de rechterkant, bij de bomen, is een zoeklicht te zien. De opslag bij het hotel is tevens uit het beeldmateriaal van de Haagse Beeldbank op te maken (zie bijlage 15).

Figuur 440: Munitieopslag in de Scheveningse Bosjes nabij hotel Promenade, mei 1945. (Bron: BAL, pag. 61).

Figuur 441: Het inleveren van munitie door de Duitse krijgsgevangenen bij hotel Promenade. (Bron: Haagse Beeldbank).

Verder blijkt uit beelden van de Haagse Beeldbank dat ook langs de Kijkduinsestraat bij Ockenburg een opslagplaats had gelegen:

Figuur 442: Ingeleverd Duits oorlogsmateriaal, Kijkduinsestraat bij Ockenburg, mei 1945. (Bron: Haagse Beeldbank).

Figuur 443: Ingeleverd Duits oorlogsmateriaal, Kijkduinsestraat bij Ockenburg. (Bron: Haagse Beeldbank).

De munitieopslagplaatsen vallen onder de richtlijn 'munitieopslag in open veld' van het CS-VROO. Naar aanleiding hiervan dient een NGE-Verwachtingsgebied te worden afgebakend. Als uitgangspunt wordt de locatie van de veldopslag genomen. Aan de hand van luchtfoto's van kort na de oorlog is getracht de locaties van de veldopslagplaatsen te achterhalen. De eerst beschikbare luchtfoto's van na de oorlog dateren van 1954. Op basis van deze luchtfoto's kunnen de locaties echter niet worden achterhaald. Om deze reden is het niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Conclusie

Naar aanleiding van de veldopslagplaatsen kan geen NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

12.2 BLINDGANGERS VAN LUCHTAFWEERGESCHUT (LUA)

In de gemeente Den Haag stond gedurende de gehele Tweede Wereldoorlog een grote hoeveelheid luchtafweergeschut, met kalibers variërend van 2 cm tot 8,8 cm. Luchtafweergeschut vuurde gedurende de oorlog grote hoeveelheden luchtdoelgranaten op overvliegende vliegtuigen. Door deze grote hoeveelheid luchtafweergeschut in en rond Den Haag zijn in de gemeente meerdere blindgangers van luchtdoelgranaten neergekomen, zo blijkt uit het geraadpleegde bronnenmateriaal.

Granaten van kleinere kalibers luchtafweergeschut (tot 7,5 cm) waren uitgerust met schokbuizen en dienden te detoneren bij de schok van het treffen van een vliegtuig. Indien niets werd geraakt, kon het voorkomen dat de granaat terugviel op het maaiveld zonder te detoneren. Granaten van grotere kalibers luchtafweergeschut (vanaf 7,5 cm) werden op vliegtuigen afgevuurd met tijdschokbuizen. Deze granaten detoneerden na het ervaren van een schok, bij voorkeur door het raken van een vliegtuig. Als er geen schok optreedt die de granaat doet detoneren, moet na een vooraf ingestelde tijd alsnog een detonatie plaatsvinden waardoor de granaat kon verscherven in de buurt van het vliegtuig. Als de tijdschokbuizen niet functioneerden, viel de granaat als blindganger op de grond, waar deze alsnog kon detoneren of als blindganger in de bodem achterbleef. Daarnaast kwam het

voor dat munitie van luchtdoelgeschut was uitgerust met veiligheids, waardoor de granaten die terugvielen op het maaiveld niet meer konden detoneren.

Het is niet in te schatten waar granaten van luchtafweergeschut zijn neergekomen, omdat het luchtafweergeschut meebeweegt met de overvliegende vliegtuigen. Grotere kalibers luchtafweergeschut konden tot meer dan negen kilometer hoogte vuren. Granaten kunnen daarom tot vele kilometers van het afweergeschut neerkomen. Om deze reden is het niet mogelijk NGE-Verwachtingsgebieden af te bakenen ten gevolge van neergekomen luchtafweergeschut, tenzij een concrete inslaglocatie bekend is. Bij de gevallen waar een inslaglocatie bekend is, is de locatie onvoldoende nauwkeurig voor het afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied. Er kunnen daarom geen NGE-Verwachtingsgebieden worden afgebakend naar aanleiding van neergekomen blindgangers van luchtafweergeschut.

Door de Haagse LBD werden diverse rapporten en proces-verbalen opgesteld naar aanleiding van granaten van luchtdoelgeschut. In de meeste gevallen werden de granaten geruimd. De onderstaande tabel bevat een overzicht met meldingen van neergekomen granaten die mogelijk als blindganger zijn achtergebleven. Omdat de exacte locatie niet valt te achterhalen, is het echter niet mogelijk om een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.

Datum	Locatie	Omschrijving	Relevantie
21 juli 1942	Tuin, Gevers Deynootstraat 177 (Loosduinen).	Projectiel zit diep in het loopzand, circa 6 meter.	Adres kon niet worden achterhaald met behulp van huisnummerkaarten uit Haags Gemeentearchief.
27 augustus 1942	Volkstuinjes aan Mozartlaan en nabij Balsemienlaan.	Niet gesprongen projectielen, afkomstig van LUA in de duinen. Niets bekend over ruiming van projectielen.	Locatieomschrijving niet specifiek genoeg.
27 februari 1943	In voetpad voor Willem de Zwijgerlaan 128	Vierkante opening van circa 40 cm. Het vermoeden is dat hier nog een granaat is achtergebleven. Van de granaat is niets te zien, deze is vermoedelijk nog dieper de grond ingedrongen. Niets bekend over ruiming.	Adres kon niet worden achterhaald met behulp van huisnummerkaarten uit Haags Gemeentearchief.
29 april 1944	Tuin Gevers Deynootstraat 116 (Loosduinen).	Granaat zit diep in het grondwater en is niet verwijderd.	Adres bekend met behulp van huisnummerkaarten uit Haags Gemeentearchief. Aan de hand van luchtfoto's kan echter niet worden bepaald wat precies de tuin is bij dit adres.

Tabel 59: Overzicht blindgangers van luchtafweergeschut die (mogelijk) niet zijn geruimd.

Inventaris 6605 van het archief van de gemeentepolitie Den Haag (toegang 0432-01, bijlage 4) maakt op 26 februari 1964 melding van een vliegtuigbom onder de vloer van Viandenstraat 46 in Loosduinen of op het aangrenzende bouwterrein. Uit een melding van enkele dagen later, 3 maart 1964, blijkt dat de bedoelde bom was neergekomen naast Viandenstraat 46 en was gedetoneerd. Echter zou een luchtdoelgranaat als blindganger onder de vloer zijn achtergebleven en niet zijn verwijderd. Op basis van de politiemelding blijkt dat onder de Viandenstraat 46 vermoedelijk een blindganger van een luchtdoelgranaat is achtergebleven. Om die reden wordt een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.

Het CS-VROO biedt geen richtlijn voor de afbakening van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een luchtdoelgranaat. Daarom wordt situationeel een NGE-Verwachtingsgebied afgebakend. Als uitgangspunt wordt het gemelde adres genomen. Omdat de intekening gebeurt aan de hand van modern kaartmateriaal is geen sprake van cartografische onnauwkeurigheid. Wel dient nog rekening te worden gehouden met een ondergrondse horizontale verplaatsing van 3 meter. Het NGE-Verwachtingsgebied wordt getoond in Figuur 444. In het gebied is mogelijk een luchtdoelgranaat van 8,8 cm achtergebleven. Dit was het zwaarste kaliber luchtdoelgeschut dat bij Den Haag stond opgesteld.

Figuur 444: NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van een luchtdoelgranaat. (Bron ondergrond: ESRI).

Conclusie

Naar aanleiding van neergekomen blindgangers van luchtafweergeschut kan een NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend indien de precieze locatie bekend is. In de meeste gevallen kon de exacte locatie niet worden achterhaald. In één geval was de locatie van een mogelijke blindganger wel voldoende bekend. In dit geval kon wel een NGE-Verwachtingsgebied worden afgebakend.

12.3 AANGESPOELDE MUNITIE

Op het strand van Den Haag is meermaals munitie aangespoeld. Het betrof in hoofdzaak zeemijnen, die waren losgeslagen en op het strand van Den Haag aanspoelden. Dit blijkt uit stukken van de Haagse LBD (zie bijlage 4, toegang 1165-01). Deze munitie spoelde tijdens de Tweede Wereldoorlog op het strand aan. De herkomst van deze munitie is niet vast te stellen.

Zoals in de offerte⁶⁸ van het voorliggende rapport staat vermeld wordt voor de actualisatie van de NGE-Verwachtingskaart van de gemeente Den Haag enkel gekeken naar het onshore deel van de gemeente. De gemeentegrens loopt officieel tot enkele honderden meters van de kust. Omdat een offshore onderzoek een andere manier van werken vereist, valt het buiten de scope van de actualisatie van de NGE-Verwachtingsgebied om dit deel van de gemeente te onderzoeken.

Figuur 445: Aangespoelde zeemijn op het strand bij de vuurtoren, 1941. (Bron: Haagse Beeldbank).

Een analyse en afbakenen van een NGE-Verwachtingsgebied naar aanleiding van aangespoelde munitie wordt derhalve niet in het voorliggende rapport behandeld. Aangezien dit type munitie meermaals is aangespoeld, is in paragraaf 15.2.1 wel een specifiek advies met betrekking tot offshore gebieden opgenomen.

Conclusie

Het is niet mogelijk een specifiek NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen naar aanleiding van de aangespoelde mijnen in Den Haag. In paragraaf 15.2.1 is een aanvullend advies met betrekking tot het offshore deel van de gemeente opgenomen.

⁶⁸ Aangepaste Offerte Update NGE-Verwachtingskaart Gemeente Den Haag, 74924/UO-220906, 3 januari 2023

13 MAXIMALE PENETRATIEDIEPTE

In dit hoofdstuk wordt voor de mogelijk achtergebleven NGE de maximale penetratiediepte vastgesteld. Het vaststellen van de maximale penetratiediepte is het bepalen van de maximale diepte tot waarop NGE kunnen zijn ingedrongen of achtergebleven.

13.1 WERKWIJZE

Voor alle NGE-Verwachtingsgebieden is met behulp van sonderingsgegevens vastgesteld tot hoe diep NGE in de bodem ingedrongen kunnen zijn (voor op afwerpmunitie NGE-Verwachtingsgebieden is dit gedaan met een speciaal rekenmodel, deze gebieden zijn in de tabel aangegeven met een *). Waar geen sonderingsgegevens beschikbaar zijn is de maximale penetratiediepte vastgesteld op basis van ervaringen bij NGE-bodemonderzoek in gebieden met een vergelijkbare bodemopbouw (op basis van boringen). De afbakening is globaal vastgesteld op basis van in het Dinoloket beschikbare gegevens en dienen als indicatie. Voor een aantal op afwerpmunitie NGE-Verwachtingsgebieden liggen de in het Dinoloket beschikbare sonderingen op te grote afstand of is er sprake van meerdere gebieden. In dat geval is in Tabel 71 "n.v.t." opgenomen, wat kan worden gezien als een indicatie voor een zeer grove inschatting van de penetratiediepte. Indien grondroerende werkzaamheden plaatsvinden moet voor de betreffende projectlocatie, op basis van lokale sonderingsgegevens, altijd een nauwkeurige vaststelling van de penetratiediepte plaatsvinden.

13.2 RESULTATEN MAXIMALE PENETRATIEDIEPTE

De resultaten van de verticale afbakening zijn weergegeven in Tabel 60.

NGE-Verwachtingsgebied	§	Oorlogshandeling	Verdacht op	Maximale penetratiediepte	Sondering
VG_1	3.5.2	Grondgevechten mei 1940, Ypenburg	KKM Hand- en geweergrenaten	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_2	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ypenburg	Geschutmunitie 3,7 cm en 7,5 cm (7 Veld, 7 T.L.)	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_3	3.5.2	Beschietingen mei 1940	Geschutmunitie 5 cm	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_4	3.5.2	Beschieting Johannahoeve mei 1940	Geschutmunitie 7,5 cm (7 Veld)	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_5	3.5.2	Grondgevechten mei 1940, Ockenburg	KKM Hand- en geweergrenaten	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_6	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ockenburg	Geschutmunitie van 7,5 cm (7 Veld) en 8 cm	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_7	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ockenburg	Geschutmunitie van 7,5 cm (7 Veld)	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_8	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ockenburg	Geschutmunitie 5 cm	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_9	4.1.1 en 4.3.8	Bombardement Alexanderkazerne: 10 mei 1940 en 3/4 juli 1941	Afwerpmunitie 50 kg	2,5 m –mv*	S30G06842
			Afwerpmunitie 250, 500 of 1.000 lb.	4,5 m –mv*	
VG_10	4.1.2	Bombardement, 10 mei 1940	Afwerpmunitie 50 kg	4,0 m –mv*	CPT000000039372
			Afwerpmunitie 250 kg	5,0 m –mv*	
VG_11	4.1.10	Bombardement, 10 mei 1940	Afwerpmunitie 50 kg	3,5 m –mv*	S30G07352
			Afwerpmunitie 250 kg of 500 kg	5,0 m –mv*	
VG_12	4.2.5	Bombardement, 3/4 augustus 1940	Afwerpmunitie 250 lb.	4,0 m –mv*	S30D01019

NGE-Verwachtings-gebied	§	Oorlogshandeling	Verdacht op	Maximale penetratiediepte	Sondering
VG_13	4.2.11	Bombardement, 29 oktober 1940	Submunitie 4 lb. staaftbrandbommen	Variabel tot 3,0 m –mv	n.v.t.
VG_14	4.2.12	Bombardement, 8 november 1940	Afwerpmunitie 250 lb. of 500 lb.	3,5 m –mv*	S30D00254
VG_15	4.3.5	Bombardement, 3 juni 1941	Submunitie 4 lb. staaftbrandbommen	Variabel tot 3,0 m –mv	n.v.t.
VG_16	4.3.9	Bombardement, 6 juli 1941	Afwerpmunitie 250, 500 of 1.000 lb.	6,0 m –mv*	CPT000000035652
VG_17	4.3.14	Bombardement, 14 augustus 1941	Submunitie 4 lb. staaftbrandbommen	Variabel tot 3,0 m –mv	n.v.t.
VG_18	4.4.4	Bombardement, 15 januari 1942	Afwerpmunitie 250, 500 of 1.000 lb.	5,0 m –mv*	CPT000000045569
VG_19	4.4.5	Bombardement, 28 januari 1942	Afwerpmunitie 250 lb.	3,0 m –mv*	CPT000000029793
VG_20	4.4.6	Bombardement, 10 april 1942	Afwerpmunitie 30 lb. brandbommen	Variabel tot 2,0 m –mv	n.v.t.
VG_21	5.1.2	Bombardement, 11 april 1944	Afwerpmunitie 500 lb. (brand- en brisantbom)	3,0 m –mv*	S30G00161
VG_22	5.1.7	Bombardement, 11 december 1944	Afwerpmunitie 250 lb.	4,5 m –mv*	S30G00851
VG_23	5.1.8	Bombardement, 24 december 1944	Afwerpmunitie 250, 500 lb.	Variabel tot 7,5 m –mv	n.v.t.
VG_24	5.2.1	Bombardement, 1 januari 1945	Afwerpmunitie 250 lb.	4,0 m –mv*	n.v.t.
VG_25	5.2.3	Bombardement, 21 februari 1945	Afwerpmunitie 250 lb.	4,0 m –mv*	n.v.t.
VG_26	5.2.4	Bombardement, 3 maart 1945	Afwerpmunitie 500 lb.	Variabel tot 7,5 m –mv	n.v.t.
VG_27	5.2.9	Bombardement, 20 maart 1945	Afwerpmunitie 250 lb.	11,5 m –mv*	CPT000000015990
VG_28	5.2.10	Bombardement, 20 maart 1945	Afwerpmunitie 250 lb.	4,0 m –mv*	S30G06862
VG_29	5.2.11	Bombardement, 21 maart 1945	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	4,0 m –mv* 5,0 m –mv*	CPT000000012390
VG_30_1	5.2.12	Bombardement, 22 maart 1945	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	2,0 m –mv* 2,5 m –mv*	S30D00820
VG_30_2	5.2.13	Bombardement, 22 maart 1945	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	2,0 m –mv* 2,5 m –mv*	S30D00820 n.v.t.
VG_31	5.2.14	Bombardement 24 maart 1945	Afwerpmunitie 250, 500 lb.	7,5 m –mv*	CPT000000029337
VG_32	5.3	Bombardementen Haagse Bos	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb. Geschutmunitie 20 mm KKM	Variabel tot 7,5 m –mv Variabel tot 1,0 m –mv	n.v.t.
VG_33	7.4	Bombardementen Ockenburg-Bloemendaal	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb. Geschutmunitie 20 mm KKM	Variabel tot 7,5 m –mv Variabel tot 1,0 m –mv	n.v.t.
VG_34	5.4	Bombardementen W.S.M.-remise	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	Variabel tot 7,5 m –mv	n.v.t.
VG_35	5.5	Bombardementen hotel Promenade	Afwerpmunitie 250 lb. KKM Geschutmunitie 20 mm	4,5 m –mv* 0,5 m –mv	S30D00495
VG_36	5.6	Bombardementen B.I.M.-gebouw	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	2,5 m –mv*	S30G07258
VG_37	5.7	Bombardementen Hofspoorlein-Rijksweg 12	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	Variabel tot 7,5 m –mv	n.v.t.
VG_38	5.8.1	Bombardementen Langenhorst,	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	8,0 m –mv*	CPT000000029812

NGE-Verwachtings-gebied	§	Oorlogshandeling	Verdacht op	Maximale penetratiediepte	Sondering
		Beukenhorst, Wittenburg	Geschutmunitie 20 mm KKM	1,0 m –mv	
VG_39	5.8.2	Bombardementen Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	Variabel tot 7,5 m –mv	n.v.t.
VG_40	5.8.3	Bombardementen Duindigt	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb. Geschutmunitie 20 mm KKM	Variabel tot 7,5 m –mv Variabel tot 1,0 m –mv	n.v.t.
VG_41	5.9.4	Bombardementen op de Ravelijn, maart 1945	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	Variabel tot 7,5 m –mv	n.v.t.
VG_42	5.10	Waargenomen kraters	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	11,0 m –mv* 12,0 m –mv*	CPT00000009179
VG_43	5.11	Bombardement bij Leugenbrug	Afwerpmunitie 250 lb. Afwerpmunitie 500 lb.	5,5 m –mv* 6,0 m –mv*	S30D00201
VG_44	6.5	Bombardementen Ypenburg	Afwerpmunitie 50 t/m 500 kg (Duits) Afwerpmunitie 8 kg en/of 50 kg (Oudhollands) Afwerpmunitie 4, 40, 250, 500 en/of 1.000 lb. (Engels) Afwerpmunitie 500 lb.	Variabel tot 13,0 m –mv Variabel tot 11,5 m –mv Variabel tot 13,0 m –mv 6,0 m –mv*	n.v.t.
VG_45	9.1.2	Geschutopstellingen en munitieopslaglocaties	KKM, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers, geschutmunitie (diverse kalibers). ⁶⁹	1,5 m –mv	n.v.t.
VG_46	9.1.4	Tankgracht	KKM, hand- en geweergranaten, munitie voor granaatwerpers, geschutmunitie, landmijnen	Diepte tankgracht	n.v.t.
VG_47	10.1.4	Mijnenveld 8/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_48	10.1.4	Mijnenveld 18/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_49	10.1.4	Mijnenveld 32/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_50	10.1.4	Mijnenveld 36/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_51	10.1.4	Mijnenveld 37/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_52	10.1.4	Mijnenveld 38/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_53	10.1.4	Mijnenveld 39/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_54	10.1.4	Mijnenveld 40/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_55	10.1.4	Mijnenveld 54/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_56	10.1.4	Mijnenveld 56/372	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_57	10.1.4	Mijnenveld 37/381	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_58	10.1.4	Mijnenveld 56/381	Landmijnen	0,5 m –mv	n.v.t.
VG_59	10.2	Kustmijnenveld	KMA-mijnen	Op zeebodem, deels verzonken	n.v.t.
VG_60	11.2	Beproevingsterrein Commissie van Proefneming	KKM, hand- en geweergranaten, geschutmunitie en landmijnen	2,0 m –mv	S30G06842
VG_61	12.2	Lucht doelgeschut	Geschutmunitie 8,8 cm	2,5 m –mv	n.v.t.

Tabel 60: Resultaten maximale penetratiediepte.

⁶⁹ De kalibers zijn per geschutopstelling opgenomen in het digitale bestand.

14 LEEMTEN IN KENNIS EN NGE-VERWACHTINGSGBIEDEN

Dit historisch vooronderzoek naar NGE is uitgevoerd conform de richtlijnen van het WSCS-OCE. Er zijn meer bronnen geraadpleegd dan vereist volgens het certificatieschema. Desalniettemin zijn enkele leemten in kennis aan het licht gekomen. In dit hoofdstuk worden deze leemten in kennis beschreven. Daarnaast worden de specificaties van de NGE-Verwachtingsgebieden nader toegelicht

14.1 LEEMTEN IN KENNIS

De NGE-Verwachtingskaart gemeente Den Haag is gebaseerd op uitputtend bronnenonderzoek. Toch zijn in dit HVO-NGE is een aantal leemten in kennis geïdentificeerd. Met betrekking tot deze leemten wordt in paragraaf 16.2.5 een advies opgenomen. Hieronder wordt een overzicht van de leemten in kennis per paragraaf en per hoofdstuk opgesomd.

14.1.1 Leemten in kennis gevechten mei 1940

- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers van NGE, afkomstig van grondgevechten, zijn aangetroffen dan wel verwijderd.

14.1.2 Leemten in kennis luchtaanvallen mei 1940 – 1943

- Omdat de Duitse archieven grotendeels zijn vernietigd, zijn slechts weinig primaire gegevens beschikbaar over de Duitse zijde van de Tweede Wereldoorlog.
- Van de Duitse bombardementen kon tijdens dit onderzoek niet precies worden achterhaald door welk vliegtuig het is uitgevoerd. Om die reden is niet bekend hoeveel bommen zijn afgeworpen, wat de kalibers waren en van welke hoogte de bommen zijn afgeworpen.
- Voor een aantal geallieerde bombardementen is niet bekend door welk vliegtuig de aanval werd uitgevoerd:
 - o 15 februari 1941 (paragraaf 5.3.2)
 - o 6 juli 1941 (paragraaf 5.3.9)
 - o 30 juli 1941 (paragraaf 5.3.12)
 - o 1 augustus 1941 (paragraaf 5.3.13)
 - o Nacht 16/17 augustus 1941 (paragraaf 5.3.15)
 - o Nacht 10/11 oktober 1941 (paragraaf 5.3.16)
 - o 14 januari 1942 (paragraaf 5.4.1, 5.4.2)
- Grote delen van Den Haag waren tijdens de Tweede Wereldoorlog verboden gebied (*Sperrgebiet*) voor burgers en personeel van de Haagse LBD en politie. De documentatie over de bombardementen op deze militaire terreinen is summier. Primaire documenten van de Duitse zijde zijn vernietigd.
- Luchtfotoanalyse van de bombardementen in de duinen is moeizaam gebleken. Het reliëf en de zanderige bodem maken het identificeren van bomkraters nagenoeg onmogelijk.
- Van enkele bombardementen zijn uitsluitend luchtfoto's van aanzienlijke tijd na de aanval beschikbaar of is het niet mogelijk om een locatie volledig te dekken. Ook is de kwaliteit van enkele geraadpleegde luchtfoto's onvoldoende voor nauwkeurige analyse. Dit is van toepassing op de volgende bombardementen:
 - o 10 mei 1940 (paragraaf 5.1.1)
 - o 14 mei 1940 (paragraaf 5.1.13)
 - o Nacht 3/4 augustus 1940 (paragraaf 5.2.5)
 - o 10 oktober 1940 (paragraaf 5.2.8)
 - o 25 oktober 1940 (paragraaf 5.2.9)
 - o 28 oktober 1940 (paragraaf 5.2.10)
- Van enkele bombardementen kon worden vastgesteld dat de bommen per abuis enkele honderden meters tot enkele kilometers van het geclaimde doel zijn neergekomen. In deze

gevallen is het niet altijd mogelijk gebleken om te achterhalen waar precies bommen zijn neergekomen.

- Van sommige bombardementen is maar één bron beschikbaar. In dit geval is de informatie te summier voor een grondige analyse:
 - o 12 juni 1940 (paragraaf 5.2.2)
 - o 29 juli 1940 (paragraaf 5.2.4)
 - o 21 november 1940 (paragraaf 5.2.14)
 - o 5 december 1940 (paragraaf 5.2.15)
- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers en/of resten van vliegtuigbommen (en/of andere soorten NGE) aangetroffen, dan wel verwijderd zijn.

14.1.3 Leemten in kennis luchtaanvallen 1944-1945

- De inzet van bommen met direct werkende ontsteker bemoeilijkt het verrichten van krateranalyse op luchtfoto's. Doordat deze bommen net boven of direct op het maaiveld detoneerden, vormden deze bommen kleine of geen bomkraters.
- Het is gebleken dat bij veelvuldige aanvallen op hetzelfde doel geen luchtfoto's beschikbaar zijn van na elke aanval.
- Luchtfotoanalyse van bombardementen in de duinen is moeizaam gebleken. Het reliëf en de zanderige bodem maken het identificeren van bomkraters nagenoeg onmogelijk. Ook analyse in bebost gebied is moeizaam gebleken. Vanwege het bladerdek kunnen kraters niet of niet goed worden waargenomen.
- De informatie uit de ORB's kan in een aantal gevallen niet worden vergeleken met informatie vanaf de grond.
- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers en/of resten van vliegtuigbommen (en/of andere soorten NGE) aangetroffen, dan wel verwijderd zijn.

14.1.4 Leemten in kennis vliegveld Ypenburg

- Het is niet mogelijk gebleken om voor alle bombardementen te achterhalen waar precies de bommen zijn neergekomen en of er blindgangers zijn achtergebleven.
- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers en/of resten van vliegtuigbommen (en/of andere soorten NGE) aangetroffen, dan wel verwijderd zijn.

14.1.5 Leemten in kennis vliegveld Ockenburg

- Het is niet mogelijk gebleken om voor alle bombardementen te achterhalen waar precies de bommen zijn neergekomen en of er blindgangers zijn achtergebleven.
- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers en/of resten van vliegtuigbommen (en/of andere soorten NGE) aangetroffen, dan wel verwijderd zijn.

14.1.6 Leemten in kennis neergestorte vliegtuigen

- De exacte crashlocatie kon voor de meeste vliegtuigcrashes niet worden vastgesteld. Enkel de locatie van een op 10 mei 1940 neergestorte Blenheim, bij de Uithofslaan, kon worden achterhaald. Het wrak werd in 2008 geborgen.
- Omdat de Duitse autoriteiten vanaf 14 mei 1940 in veel gevallen snel bij de crashlocatie aanwezig waren, is de informatie over deze crashes summier.
- Boven Nederlands grondgebied waren gedurende de oorlogsjaren op dagelijkse basis (jacht)bommenwerpers actief. Luchtafweergeschut werd ingezet om vijandelijke vliegtuigen uit te schakelen. Wanneer een luchtdoelgranaat het geoogde doel miste en/of de ontsteker van de

granaat niet naar behoren functioneerde, kwam de granaat terecht op het maaiveld. Hier kon de granaat alsnog tot detonatie komen, of als blindganger in de bodem indringen.

Het is niet in te schatten waar granaten van luchtafweergeschut zijn neergekomen, omdat het luchtafweergeschut meebeweegt met de overvliegende vliegtuigen. Granaten kunnen tot vele kilometers van het afweergeschut neerkomen. Om deze reden is het niet mogelijk een NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen ten gevolge van neergekomen luchtafweergranaten, tenzij een concrete inslaglocatie bekend is of het luchtdoelgeschut tegen gronddoelen is ingezet.

14.1.7 Leemten in kennis militaire infrastructuur

- Voor de Nederlandse stellingen in mei 1940 zijn geen kwalitatieve luchtfoto's beschikbaar van kort na de oorloghandelingen waarop deze stellingen kunnen worden ingetekend.
- Het is onvoldoende bekend of tijdens het opruimen van verdedigingswerken gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 munitie is aangetroffen. Indien deze is aangetroffen, is het niet bekend of deze munitie is geruimd, of met de rest van de stelling is dichtgeschoven.
- Van stellingen, die op de defence overprints zijn aangegeven maar niet konden worden geverifieerd aan de hand van het overige bronnenmateriaal, is niet bekend of deze stellingen daadwerkelijk hebben bestaan.
- Luchtfotoanalyse om stellingen in het duingebied te identificeren bleek vaak niet mogelijk door de aard van het duinterrein. Verder is gebleken dat een deel van de stellingen ondergronds liepen. Dit kan echter niet worden vastgesteld aan de hand van luchtfoto's.

14.1.8 Leemten in kennis V-Wapens

- Vanwege summiere omschrijvingen van locaties van neergekomen V-Wapens is het niet altijd mogelijk gebleken om de inslaglocatie of mogelijke locaties van een blindganger van V-Wapens vast te stellen.
- Het is niet altijd mogelijk gebleken onderscheid te maken in kraters door het detoneren van afwerpmunitie en kraters door het detoneren van V-Wapens.

14.1.9 Leemten in kennis mijnevelden

- Veel mijnevelden zijn geruimd door Duitse krijgsgevangenen. Het is niet bekend hoe grondig deze ruimingen gebeurd zijn.
- Voor de mijnen aan paalversperringen op het strand zijn geen ruimrapporten beschikbaar.
- Voor sommige door de EODD naoorlogs geruimde mijnen kan de herkomst niet worden achterhaald, zie paragraaf 11.1.7.
- Er zijn geen mijnenruimrapporten aangetroffen van het KMA mijnenveld voor de kust van Den Haag.

14.1.10 Leemten in kennis militair oefenterrein

- Het is niet bekend in hoeverre ook buiten het op de geallieerde stafkaart weergegeven militaire terrein beproevingen zijn uitgevoerd.
- Het is niet bekend of Duitse troepen oefeningen hebben gehouden in het duingebied.
- Het is onvoldoende bekend of er gedurende de periode mei 1945 tot en met 1970 blindgangers en/of resten van vliegtuigbommen (en/of andere soorten NGE) aangetroffen, dan wel verwijderd zijn.

14.1.11 Leemten in kennis overige oorlogshandelingen

- Omdat munitiedump vaak niet-gedocumenteerde individuele acties waren, is het onmogelijk gebleken alle munitiedump te achterhalen. Vaak blijkt pas tijdens grondroeringen (ook in waterpartijen) dat ergens munitie is gedumpt.
- Het is niet altijd mogelijk gebleken om de precieze locaties van neergekomen blindgangers van luchtdoelgeschut te achterhalen.

- Van diverse munitieruimingen van de EODD is de herkomst van het NGE niet bekend.

14.2 HET VASTSTELLEN EN AFBAKENEN VAN NGE-VERWACHTINGSGBIEDEN

Op basis van de beoordeling en analyse van het bronnenmateriaal zijn afzonderlijke NGE-Verwachtingsgebieden afgebakend. Per NGE-Verwachtingsgebied kunnen de aan te treffen hoofdsorten NGE verschillen. Ook de verschijningsvorm en kalibers van NGE, de cartografische onnauwkeurigheid, de ondergrondse horizontale verplaatsing en maximale penetratiediepte verschillen per NGE-Verwachtingsgebied. Omdat het overzichtelijk aanbieden van alle gebieden in één statische kaart niet mogelijk is, zijn de NGE-Verwachtingsgebieden weergegeven in bijlage 01. Daarnaast zijn de digitale bestanden aangeleverd, waarbij voor ieder NGE-Verwachtingsgebied de details zijn aangegeven.

14.3 SOORT, HOEVEELHEID, EN VERSCHIJNINGSVORM VERMOEDE NGE

Op basis van het historisch onderzoek is vastgesteld dat in de gemeente Den Haag NGE kunnen zijn achtergebleven. In de onderstaande tabel zijn de hoofdsort, oorlogshandeling, paragraaf, kaliber, aantal en verschijningsvorm van de NGE weergegeven.

NGE-Verwachtingsgebied	§	Oorlogshandeling	Hoofdsort	Kaliber/type	Aantal	Verschijningsvorm
VG_1	3.5.2	Grondgevechten mei 1940, Ypenburg	KKM Hand- en geweergrenaten	Diversen	Een tot enkele	Verschoten, geworpen
VG_2	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ypenburg	Geschutmunitie	3,7 cm en 7,5 cm (7 Veld, 7 T.L.)	Een tot enkele	Verschoten
VG_3	3.5.2	Beschietingen mei 1940	Geschutmunitie	5 cm	Een tot enkele	Verschoten
VG_4	3.5.2	Beschieting Johannahoeve mei 1940	Geschutmunitie	7,5 cm (7 Veld)	Een tot enkele	Verschoten
VG_5	3.5.2	Grondgevechten mei 1940, Ockenburg	KKM Hand- en geweergrenaten	Diversen	Een tot enkele	Verschoten
VG_6	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ockenburg	Geschutmunitie	7,5 cm (7 Veld) en 8 cm	Een tot enkele	Verschoten
VG_7	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ockenburg	Geschutmunitie	7,5 cm (7 Veld)	Een tot enkele	Verschoten
VG_8	3.5.2	Beschietingen mei 1940, Ockenburg	Geschutmunitie	5 cm	Een tot enkele	Verschoten
VG_9	4.1.1 en 4.3.8	Bombardement Alexanderkazerne: 10 mei 1940 en 3/4 juli 1941	Afwerpmunitie	50 kg 250, 500 en/of 1.000 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_10	4.1.2	Bombardement, 10 mei 1940	Afwerpmunitie	50 en 250 kg	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_11	4.1.10	Bombardement, 10 mei 1940	Afwerpmunitie	50 kg, 250 kg of 500 kg	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_12	4.2.5	Bombardement, 3/4 augustus 1940	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_13	4.2.11	Bombardement, 29 oktober 1940	Submunitie	4 lb. staaftbrandbommen	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_14	4.2.12	Bombardement, 8 november 1940	Afwerpmunitie	250 lb. of 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_15	4.3.5	Bombardement, 3 juni 1941	Submunitie	4 lb. staaftbrandbommen	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_16	4.3.9	Bombardement, 6 juli 1941	Afwerpmunitie	250, 500 of 1.000 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen

NGE-Verwachtingsgebied	§	Oorlogshandeling	Hoofdsoort	Kaliber/type	Aantal	Verschijningsvorm
VG_17	4.3.14	Bombardement, 14 augustus 1941	Submunitie	4 lb. staaftbrandbommen	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_18	4.4.4	Bombardement, 15 januari 1942	Afwerpmunitie	250, 500 of 1.000 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_19	4.4.5	Bombardement, 28 januari 1942	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_20	4.4.6	Bombardement, 10 april 1942	Afwerpmunitie	30 lb. brandbommen	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_21	5.1.2	Bombardement, 11 april 1944	Afwerpmunitie	500 lb. (brand- en brisantbom)	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_22	5.1.7	Bombardement, 11 december 1944	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_23	5.1.8	Bombardement, 24 december 1944	Afwerpmunitie	250, 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_24	5.2.1	Bombardement, 1 januari 1945	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_25	5.2.3	Bombardement, 21 februari 1945	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_26	5.2.4	Bombardement, 3 maart 1945	Afwerpmunitie	500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_27	5.2.9	Bombardement, 20 maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_28	5.2.10	Bombardement, 20 maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_29	5.2.11	Bombardement, 21 maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_30_1	5.2.12	Bombardement, 22 maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_30_2	5.2.13	Bombardement, 22 maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_31	5.2.14	Bombardement 24 maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_32	5.3	Bombardementen Haagse Bos	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
			Geschutmunitie KKM	20 mm diversen		
VG_33	7.4	Bombardementen Ockenburg- Bloemendaal	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
			Geschutmunitie KKM	20 mm diversen		
VG_34	5.4	Bombardementen W.S.M.-remise	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.		
VG_35	5.5	Bombardementen hotel Promenade	Afwerpmunitie	250 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
			Geschutmunitie KKM	20 mm diversen		
VG_36	5.6	Bombardementen B.I.M.-gebouw	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_37	5.7	Bombardementen Hofspoorlein- Rijksweg 12	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.		
VG_38	5.8.1	Bombardementen Langenhorst, Beukenhorst, Wittenburg	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
			Geschutmunitie KKM	20 mm diversen		
VG_39	5.8.2	Bombardementen Langenhorst, Beukenhorst en Wittenburg	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen

NGE-Verwachtingsgebied	§	Oorlogshandeling	Hoofdsoort	Kaliber/type	Aantal	Verschijningsvorm
VG_40	5.8.3	Bombardementen Duindigt	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
			Geschutmunitie KKM	20 mm diversen		
VG_41	5.9.4	Bombardementen op de Ravelijn, maart 1945	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.		
VG_42	5.10	Waargenomen kraters	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.	Eén tot enkelen	Afgeworpen
VG_43	5.11	Bombardement bij Leugenbrug	Afwerpmunitie	250 lb. en 500 lb.		
VG_44	6.5	Bombardementen Ypenburg	Submunitie	4 lb. en 40 lb. (Brits)	Eén tot enkelen	Afgeworpen
			Afwerpmunitie	Afwerpmunitie 50 t/m 500 kg (Duits)		
				Afwerpmunitie 8 kg en/of 50 kg (Oudhollands)		
VG_45	9.1.2	Geschutopstellingen en munitieopslaglocaties	KKM, hand- en geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers	Diversen	Eén tot enkelen	Achtergelaten, gedumpt
			Geschutmunitie	Diversen ⁷⁰		
VG_46	9.1.4	Tankgracht	KKM, hand- en geweergrenaten, munitie voor granaatwerpers, geschutmunitie, landmijnen	Diversen	Eén tot enkelen	Achtergelaten, gedumpt
VG_47	10.1.4	Mijnenveld 8/372	Landmijnen	Schü-mijnen	Eén tot 22	Gewapend
VG_48	10.1.4	Mijnenveld 18/372	Landmijnen	Holz-mijnen No. 42	Eén tot 3	Gewapend
VG_49	10.1.4	Mijnenveld 32/372	Landmijnen	Schü-mijnen		Gewapend
VG_50	10.1.4	Mijnenveld 36/372	Landmijnen	Behelfsschützenmijnen W1	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_51	10.1.4	Mijnenveld 37/372	Landmijnen	Behelfsschützenmijnen W1, granaat-mijnen 8,14 cm, Schü-mijnen nr. 35, Teller-mijnen nr. 42 en nr. 43, Holz-mijnen nr. 42	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_52	10.1.4	Mijnenveld 38/372	Landmijnen	Behelfsschützenmijnen W1, Schü-mijnen nr. 35, Teller-mijnen nr. 42 en nr. 43, Holz-mijnen nr. 42	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_53	10.1.4	Mijnenveld 39/372	Landmijnen	Schü-mijnen nr. 42, Teller-mijnen nr. 42 en nr. 43	Eén tot enkelen	Gewapend

⁷⁰ De kalibers zijn per geschutopstelling opgenomen in het digitale bestand.

NGE-Verwachtingsgebied	§	Oorlogshandeling	Hoofdsoort	Kaliber/type	Aantal	Verschijningsvorm
VG_54	10.1.4	Mijnenveld 40/372	Landmijnen	Granaat-mijnen 27 cm	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_55	10.1.4	Mijnenveld 54/372	Landmijnen	Teller-mijnen	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_56	10.1.4	Mijnenveld 56/372	Landmijnen	Teller-mijnen	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_57	10.1.4	Mijnenveld 37/381	Landmijnen	S-mijnen	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_58	10.1.4	Mijnenveld 56/381	Landmijnen	Behelfsschützen-mijnen W1	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_59	10.2	Kustmijnenveld	Onderwatermunitie	KMA mijnen	Eén tot enkelen	Gewapend
VG_60	11.2	Beproevingsterrein Commissie van Proefneming	KKM, hand- en geweergrenaten, geschutmunitie en landmijnen	Diversen	Eén tot enkelen	Achtergelaten, gedumpt, vershoten, geworpen, gewapend
VG_61	12.2	Luchtdoelgeschut	Geschutmunitie	8,8 cm	Maximaal één	Vershoten

Tabel 61: Soort, hoeveelheid en verschijningsvorm NGE per NGE-Verwachtingsgebied.

15 CONCLUSIE EN ADVIES

In dit hoofdstuk wordt de conclusie van het onderzoek gegeven. De in paragraaf 1.3 gestelde onderzoeksvragen worden hierbij beknopt beantwoord. In paragraaf 16.2 is een meervoudig advies opgenomen. Hierin worden de mogelijke vervolgstappen uiteengezet, en advies met betrekking tot de actualiteit van de NGE-Verwachtingskaart gegeven.

15.1 CONCLUSIE HVO-NGE

In dit HVO-NGE is antwoord gegeven op de volgende vragen:

- Is er sprake van een NGE-Verwachtingsgebied in (gedeelten van) de gemeente Den Haag naar de situatie van 1945 (het einde van de oorlog)?
 - Ja, er is sprake van diverse NGE-Verwachtingsgebieden binnen de gemeente Den Haag. Deze NGE-Verwachtingsgebieden zijn afgebakend naar aanleiding van diverse oorlogshandelingen binnen de gemeente ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast is een groot militair oefenterrein als NGE-Verwachtingsgebied afgebakend.
- Welk soort, hoeveelheid en verschijningsvorm van de vermoede NGE kunnen worden verwacht?
 - De soort, hoeveelheid en verschijningsvorm van de vermoede NGE lopen uiteen en verschillen per NGE-Verwachtingsgebied. Deze gegevens zijn opgenomen in paragraaf 15.3 en in de digitale bestanden.
- Wat is het advies met betrekking tot de NGE-Verwachtingsgebieden en (toekomstig) uit te voeren werkzaamheden binnen de gemeente Den Haag?
 - Het advies is opgenomen in paragraaf 15.2.

15.2 ADVIES

Nadere naoorlogse analyse

Gemeente Den Haag beschikt reeds over een Werkvoorschrift⁷¹, inclusief Bodembelastingkaart waarop naoorlogse veranderingen zijn meegenomen. Gebleken is dat deze echter te 'hoog over' is en dat daardoor belangrijke contra-indicaties niet zijn meegenomen. Wij adviseren om aan de hand van onderstaande indeling een gedetailleerdere naoorlogse analyse uit te voeren. De volgende gebieden worden onderscheiden:

1. Verdedigingswerken langs de Atlantikwall
2. Bezuidenhout
3. Benoordenhout
4. Ockenburg
5. Ypenburg
6. Overige NGE-Verwachtingsgebieden

Bovenstaande gebieden dienen gedetailleerd onderzocht te worden welke naoorlogse werkzaamheden reeds hebben plaatsgevonden binnen deze gebieden, o.a. aan de hand van hoogtekarten, luchtfotoanalyses van 1945 tot heden en gemeentelijke informatie over bijvoorbeeld saneringslocaties. Op deze wijze kan de huidige kaart verder worden gespecificeerd. Het resultaat is een GIS-kaart die zo nauwkeurig mogelijk het op NGE-verdachte gebied aangeeft per locatie.

⁷¹ Rapport met documentcode 434069 definitief revisie 03, d.d. 26 maart 2021.

Projectgebonden Risicoanalyse-NGE (PRA-NGE)

Op projectbasis wordt geadviseerd om voor specifieke projecten een Projectgebonden Risicoanalyse naar NGE te laten uitvoeren (PRA-NGE). Opsporing van NGE kan worden beperkt tot de locaties waar door de geplande civieltechnische werkzaamheden een verhoogd risico ontstaat voor de Arbo- en/of openbare veiligheid. Om met betrekking tot de werkzaamheden te bepalen waar een verhoogd risico ontstaat, is het mogelijk een Projectgebonden Risicoanalyse-Niet Gesprongen Explosieven (PRA-NGE) te laten uitvoeren. Het uitvoeren van een PRA-NGE per project is een alternatief voor het opstellen van een beleidskaart van de gehele gemeente.

Om een PRA-NGE te kunnen uitvoeren, is een uitgewerkt (concept) ontwerp van de in het gebied geplande projecten noodzakelijk. Daarnaast is het van belang te kunnen beschikken over gegevens met betrekking tot de bodemopbouw, grondmechanische eigenschappen, grondwaterstanden, milieuhygiënische kwaliteit, etc.

De PRA-NGE heeft tot doel antwoord te geven op de volgende vragen:

- Wat is de horizontale en verticale afbakening van het NGE-Verwachtingsgebied binnen het onderzoeksgebied?
Het NGE-Verwachtingsgebied is in de NGE-Verwachtingskaart horizontaal afgebakend, tevens is de maximale penetratiediepte van de verwachte NGE berekend. Aan de hand van diverse parameters (zoals grondsoort en naoorlogse werkzaamheden) wordt het NGE-Verwachtingsgebied horizontaal en verticaal afgebakend. Hierbij wordt ook gekeken of de cartografische onnauwkeurigheid en de horizontale verplaatsing van een NGE in de bodem aangepast dienen te worden.
- Welke werkzaamheden kunnen veilig worden uitgevoerd in NGE-Verwachtingsgebied?
- In een PRA-NGE worden de werkzaamheden die effect kunnen hebben op de mogelijk aanwezige NGE geïdentificeerd op basis van de plan- en/of ontwerptekeningen. Op basis hiervan kunnen de risico's worden beschreven.

De volgende onderwerpen worden in een PRA-NGE uitgewerkt:

- De risicovolle handelingen;
- Het mogelijke effect van deze handelingen op eventueel aanwezige NGE;
- De kans op een ongewenst effect;
- De mogelijkheid tot opsporing van eventueel aanwezige NGE voor start van de reguliere werkzaamheden.

Indien van toepassing, worden in een PRA-NGE de verschillende toepasbare opsporingsmethoden beschreven. Hierbij worden de voor- en nadelen van de verschillende technieken beschreven. Op basis hiervan wordt in een PRA-NGE een advies gegeven over:

- De best toepasbare opsporingsmethode.
- Beheersmaatregelen indien opsporing vooraf niet mogelijk is (andere uitvoeringswijze, inzet aangepast materieel, afscherming omgeving, etc.).
- Wat is het benodigde budget voor het benodigde vervolgonderzoek?
- Wat is de doorlooptijd van het benodigde vervolgonderzoek?
- Wat is het kennisniveau betreffende het opsporen van NGE bij de opdrachtgever en is het de opdrachtgever aan te bevelen om enkele werknemers op te leiden en zich zo optimaal voor te bereiden op haar/zijn taken bij toekomstige NGE-gerelateerde werkzaamheden?

15.2.1 Offshore risico's

Uit het historisch vooronderzoek is gebleken dat in het water van de gemeente Den Haag zeemijnen (KMA) hebben gelegen. Ook zijn vliegtuigen neergestort, diverse soorten NGE (vliegtuigbommen, granaten van luchtdoelgeschut) en zeemijnen aangespoeld. Het is in dit onderzoek niet mogelijk gebleken NGE-Verwachtingsgebieden af te bakenen voor alle offshore oorlogshandelingen. De richtlijnen van het CS-VROO en SIVOON-Handboek zijn immers niet toepasbaar op offshore gebieden.

Offshore werkzaamheden zijn zeer specialistisch en uiteenlopend van aard. REASeuro adviseert om bij offshore werkzaamheden een PRA-NGE uit te voeren, om vast te stellen wat de specifieke risico's zijn tijdens deze werkzaamheden in relatie tot NGE.

15.2.2 Protocol spontaan aantreffen van NGE

Niet de hele gemeente Den Haag bevindt zich binnen NGE-Verwachtingsgebieden. Voor delen van Den Haag die niet als NGE-Verwachtingsgebied zijn aangemerkt, geldt dat grondroerende werkzaamheden hier regulier doorgang kunnen vinden. Wordt tijdens werkzaamheden buiten NGE-Verwachtingsgebieden toch spontaan NGE aangetroffen, dan dienen de volgende acties te worden ondernomen:

- Het werk ter plaatse van de vindplaats dient te worden stilgelegd.
- De werklocatie, in ieder geval rondom het NGE, dient te worden afgezet. Het aanwezige personeel dient op de hoogte te worden gebracht van de vondst en geïnstrueerd te worden uit de buurt te blijven.
- Er dient contact te worden opgenomen met de politie (0900-8844). De vondst dient gemeld te worden aan de politie. De politie neemt vervolgens contact op met de Explosieven Opruimingsdienst Defensie (EODD).
- Als de EODD op locatie is, wordt een afspraak gemaakt voor de ruiming. De EODD maakt deze afspraak met de gemeente, of de politie namens de gemeente.
- De EODD geeft aan de gemeente, of de politie namens de gemeente, advies over de in acht te nemen veiligheidsmaatregelen.
- Indien de te nemen veiligheidsmaatregelen dit toelaten, kan de gemeente aan de EODD advies vragen over de mogelijkheden tot doorwerken op de betreffende locatie, dan wel elders in de nabijheid van het werk en de daarbij in acht te nemen veiligheidsmaatregelen totdat het NGE wordt geruimd.
- Het NGE wordt geruimd.

Indien NGE worden aangetroffen buiten de afgebakende NGE-Verwachtingsgebied, dan is dit nieuwe feitelijke informatie. Als deze situatie zich voordoet, moet in overleg met een ter zake deskundige worden vastgesteld of sprake is van een incident of dat er aanleiding is de werkwijze aan te passen. Daarnaast is het mogelijk van belang deze nieuwe informatie te verwerken in de risicokaart.

15.2.3 Actualisatie NGE-Verwachtingskaart

De oorlogshandelingen die ten grondslag liggen aan deze NGE-Verwachtingskaart, vonden meer dan 75 jaar geleden plaats. Desalniettemin kan de kaart veranderen. Dit kan het geval zijn in de volgende situaties:

1. Opsporingswerkzaamheden hebben geleid tot het vrijgeven van een gebied tot de maximale verwachte diepte.
2. Door het opstellen van een beleidskaart of een PRA-NGE is besloten een NGE-Verwachtingsgebied te laten vervallen door naoorlogse ontwikkelingen.
3. Aangetroffen NGE buiten NGE-Verwachtingsgebieden is aanleiding voor het afbakenen van een nieuw NGE-Verwachtingsgebied of het herzien van een bestaand risicogebied.

4. Het vrijkomen van nieuw bronnenmateriaal leidt tot het invullen van leemten in kennis, nieuwe inzichten, en mogelijk het wijzigen van NGE-Verwachtingsgebieden.
5. Nieuwe of aangepaste richtlijnen vanuit het CS-VROO of SIVOON-Handboek.

Lid 1 en 2 zijn aanleiding voor het schrappen van (delen van) een NGE-Verwachtingsgebied op de NGE-Verwachtingskaart. Om het vervallen van NGE-Verwachtingsgebieden te borgen, is het raadzaam deze informatie vast te leggen in een Geografisch Informatiesysteem (GIS). In het geval van een situatie als beschreven in lid 3, is het voor de gemeente Den Haag raadzaam om contact op te nemen met REASeuro bij het spontaan aantreffen van NGE. REASeuro kan vervolgens in overleg met de gemeente actie ondernemen. In het geval van lid 4, waarbij nieuw bronnenmateriaal leidt tot nieuwe inzichten, zal REASeuro contact opnemen met de gemeente Den Haag. In overleg kan vervolgens actie worden ondernomen.

16 BIJLAGEN

BIJLAGE 1	BEGRIPPENLIJST (4 BLADEN)	485
BIJLAGE 2	WETTELIJK KADER.....	489
BIJLAGE 3	GERAADPLEEGDE LITERATUUR	492
BIJLAGE 4	GERAADPLEEGDE NEDERLANDSE ARCHIEVEN	565
BIJLAGE 5	OVERZICHT LUCHTFOTO'S.....	685
BIJLAGE 6	UITSNEDE GEALLIEERDE STAFKAART EN THE NATIONAL ARCHIVES.....	692
BIJLAGE 7	DEFENCE OVERPRINT	695
BIJLAGE 8	NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION	697
BIJLAGE 9	BUNDESARCHIV FREIBURG (BAMA) EN BERLIN-LICHTERFELDE (BABL)	701
BIJLAGE 10	EODD: MUNITIERUIMRAPPORTEN.....	717
BIJLAGE 11	EODD: MIJNENVELDKAART EN MMOD	722
BIJLAGE 12	IN HET VERLEDEN UITGEVOERDE ONDERZOEKEN.....	729
BIJLAGE 13	VERLIESREGISTER STUDIEGROEP LUCHTOORLOG (SGLO)	743
BIJLAGE 14	V-WAPENS (VERGELTUNGSWAFFEN.NL)	748
BIJLAGE 15	LOCATIEDESKUNDIGEN EN INTERNET.....	752
BIJLAGE 16	CHECKLIST EN VERZENDLIJST	755
BIJLAGE 17	OVERZICHT GEBEURTENISSENLIJSTEN	756
BIJLAGE 18	TEKENINGEN	757

BIJLAGE 1 BEGRIPPENLIJST (4 BLADEN)

Begrip	Afkorting	Definitie
Bijdragebesluit / Gemeentefonds	-	Regeling voor Rijksfinanciering van (een deel van) de kosten voor het Bodemonderzoek-Niet Gesprongen Explosieven.
Bodemonderzoek Niet Gesprongen Explosieven	Bodem-onderzoek NGE	<p>Werkwijze van REASeuro waaronder wordt verstaan: de integrale totaalaanpak voor de NGE-problematiek bestaande uit vijf afzonderlijke fasen. Hierdoor kan de opdrachtgever per fase een weloverwogen besluit nemen en zijn vervolgacties plannen met als doel dat de opdrachtgever de regie over het project in handen houdt.</p> <p>De vijf fasen zijn:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. HVO-NGE (Historisch Vooronderzoek NGE). 2. PRA-NGE (Projectgeboden Risicoanalyse NGE). 3. Projectplan-NGE. 4. Uitvoering-NGE. 5. PvvO-NGE (Proces-verbaal van Oplevering NGE).
Certificatieschema voor het Opsporen van Ontploffbare Oorlogsresten	CS-OOO	<p>Het CS-OOO is het Certificatieschema voor het Opsporen van Ontploffbare Oorlogsresten. Hierin zijn onder andere richtlijnen, proceseisen en deskundigheidseisen opgenomen op gebied van opsporing naar Ontploffbare Oorlogsresten. Het CS-OOO is sinds 1 januari 2021 de opvolger van de Werkveldspecifiek certificatieschema voor het Systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE) en is wettelijk verankerd in de Arboret.</p> <p>Om het maatschappelijk belang – veiligheid en gezondheid van en rondom de arbeid – te waarborgen, is door de overheid gekozen voor een wettelijk verplichte certificatieregeling voor de borging van de kwaliteit/veiligheid van het opsporen van Ontploffbare Oorlogsresten.</p>
Certificatieschema voor Vooronderzoek en Risicoanalyse Ontploffbare Oorlogsresten	CS-VROO	Een vrijwillig certificatieschema opgezet door de Stichting VOMES (Veilig Omgaan Met Explosieve Stoffen) waarin eisen zijn opgenomen waaraan een organisatie en diens rapportages (HVO-NGE's en PRA-NGE's) dienen te voldoen. Dit om de kwaliteit van vooronderzoeken en risicoanalyses naar ontploffbare oorlogsresten te waarborgen.
Conflictzone	-	<p>Een globaal afgebakend gebied waarbinnen (intensieve) gevechtshandelingen hebben plaatsgevonden.</p> <p>De afbakening is gebaseerd op het beschikbare bronnenmateriaal, maar kan gezien de aard van de gevechtshandelingen niet nauwkeurig worden begrensd.</p>
Contra-indicatie	Contra-indicatie	Gebeurtenis / informatie over het niet (meer) aanwezig zijn van niet gesprongen explosieven in het onderzoeksgebied.
Explosieven Opruimingsdienst	EODD	Instelling van de Nederlandse defensie die tot taak het explosieven onschadelijk te maken en op te ruimen.
Gebeurtenissenlijst		Chronologische weergave van indicaties of contra-indicaties van oorlogshandelingen binnen of nabij het onderzoeksgebied. Deze term wijkt af van het CS-VROO, waar "gebeurtenissenlijst" wordt gehanteerd.
Historisch Vooronderzoek Niet	HVO-NGE	Bureaustudie waarin de mogelijke aanwezigheid van NGE wordt geanalyseerd. Conform het CS-VROO-01/-02 bestaat het HVO-NGE bestaat uit de onderdelen Vooronderzoek

Begrip	Afkorting	Definitie
Gesprongen Explosieven		<p>Conflictperiode en Vooronderzoek Na-Conflictperiode. Het HVO-NGE uitgevoerd door REASeuro behelst het Vooronderzoek Conflictperiode zoals vermeld in het CS-VROO-01/02. REASeuro voert het Vooronderzoek Na-Conflictperiode in het PRA-NGE uit.</p> <p>Doel is van het HVO-NGE is om vast te stellen of in het onderzoeksgebied sprake is van een NGE-Verwachtingsgebied in relatie tot de projectlocatie. Het HVO-NGE bestaat uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rapportage. - Positief of negatief advies. - In het geval van een positief advies: - Horizontale en verticale afbakening Verdacht(e) gebied(en) NGE <p>Bodembelastingkaart NGE</p>
Indicatie	-	Gebeurtenis / informatie over het mogelijk aanwezig zijn van niet gesprongen explosieven in het onderzoeksgebied.
Niet Gesprongen Explosieven	NGE	<p>Niet-gesprongen munitie en achtergelaten ontplofbare munitie zoals bedoeld in artikel 4.10, eerste lid, onderdeel c respectievelijk b, van het Arbeidsomstandighedenbesluit.</p> <p>Onderdeel c: niet-gesprongen munitie: in een gewapend conflict gebruikte ontplofbare munitie die ontstekingsgereed is, van een ontsteking is voorzien, op scherp is gezet of anderszins voor gebruik is voorbereid, en die niet tot ontploffing is gekomen;</p> <p>Onderdeel b: achtergelaten ontplofbare munitie: ontplofbare munitie die tijdens een gewapend conflict niet is gebruikt, die is achtergelaten of gedumpt door een partij bij een gewapend conflict en al dan niet voor ontsteking zijn geprepareerd, van een ontsteking zijn voorzien, op scherp zijn gezet of anderszins voor gebruik zijn voorbereid;</p> <p>Conform het CS-OOO betreffen Ontplofbare Oorlogsresten (OO) achtergelaten ontplofbare munitie en niet-gesprongen munitie.</p> <p>Alternatieve termen die worden gehanteerd om NGE te duiden betreffen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ontplofbare Oorlogsresten (OO) - Conventionele Explosieven (CE) - Niet Gesprongen Conventionele Explosieven (NGCE)
Operations Record Book	ORB	Betreft de logboeken van de Engelse luchtmacht. De ORB's bevatten informatie over de Engelse luchtoperaties.
Onderzoeksgebied	-	Gebied waarop het HVO-NGE of onderdelen daarvan zich richt. Het onderzoeksgebied is ruimer dan het projectlocatie om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de situatie in oorlogstijd.
Onverdacht gebied Niet Gesprongen Explosieven	Onverdacht gebied NGE	Het deel van het onderzoeksgebied dat niet (langer) als verdacht gebied wordt aangemerkt.
Oorlogshandeling	-	Gebeurtenissen die kunnen hebben geleid tot de aanwezigheid van NGE. Voorbeelden van oorlogshandelingen zijn:

Begrip	Afkorting	Definitie
		<ul style="list-style-type: none"> - Bombardementen - Artilleriebeschietingen - Munitiedump - Munitieongevallen - Vliegtuigcrashes <p>Aanwezigheid van verdedigingswerken</p>
Oorlogshandelingen-kaart		Cartografische weergave van indicaties of contra-indicaties van oorlogshandelingen binnen of nabij het onderzoeksgebied. Deze term wijkt af van het CS-VROO, waar "gebeurtenissenkaart" wordt gehanteerd.
Primaire en secundaire bronnen		<p>Een primaire bron met informatie die direct afkomstig is van personen die te maken hebben met een bepaalde gebeurtenis. De informatie zelf komt uit de periode waarover wordt gesproken en is niet later samengesteld uit meerdere primaire bronnen of uit tweede hand vernomen.</p> <p>Een secundaire bron met informatie die niet direct afkomstig is van personen die te maken hebben met een bepaalde gebeurtenis. De informatie is later samengesteld uit meerdere primaire bronnen of uit tweede hand vernomen.</p>
Projectlocatie	-	Het door de opdrachtgever aangegeven gebied waarbinnen reguliere werkzaamheden (niet NGE-gerelateerd) uitgevoerd gaan worden of waar een functieverandering wordt doorgevoerd. Deze term is afkomstig uit het CS-OOO en wijkt af van de terminologie zoals vermeld in het CS-VROO-01, waar "projectgebied" wordt gehanteerd.
Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	PRA-NGE	<p>Bureaustudie waarin de risico's van de voorgenomen werkzaamheden in relatie tot de mogelijk aan te treffen NGE worden vastgesteld.</p> <p>De PRA-NGE bestaat o.a. uit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Indien nodig het opvullen van leemten in kennis van het HVO-NGE. - Het vaststellen van het risicogebied. - Het definiëren van beheersmaatregelen. - De mogelijkheid tot een proefdetectie. <p>De bepaling van de doorlooptijd en kosten van de geadviseerde maatregelen.</p>
Reguliere werkzaamheden	-	<p>Alle door de opdrachtgever voorgenomen niet NGE-gerelateerde werkzaamheden.</p> <p>Enkele voorbeelden zijn civieltechnische, milieutechnische en archeologische werkzaamheden.</p>
Tobruk	-	Tobruk is een populaire naam ter aanduiding van een Duitse bunker (<i>Bauform, Vf</i>). Dit type bunker was van origine Italiaans, aangelegd in Noord-Afrika, en werd overgenomen door het Duitse leger. Een Tobruk is een kleine bunker waarin verschillende types zijn te onderscheiden. Zo is er een Tobruk voor een machinegeweer, een mortier of met kleine tankkoepel. Tobruk-bunkers werden vaak in een verdedigende ring aangelegd (<i>Ringstand</i>).
Verdacht gebied Niet Gesprongen Explosieven		Het deel van het onderzoeksgebied waarbinnen door de organisatie die het Vooronderzoek Na-Conflictperiode, conform het CS-VROO heeft uitgevoerd, wordt geconcludeerd dat er sprake is van de mogelijke aanwezigheid van niet gesprongen explosieven.

Begrip	Afkorting	Definitie
Verwachtingsgebied Niet Gesprongen Explosieven	-	<p>Gebied waar op basis van historisch bronnenmateriaal een verhoogde kans op het aantreffen van NGE bestaat naar de situatie van 1940-1945 (inclusief naoorlogse munitieruimingen en opsporingsactiviteiten).</p> <p>Het NGE-Verwachtingsgebied is horizontaal en verticaal afgebakend, waarin zijn opgenomen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Eventuele onzekerheden en onnauwkeurigheden uit het bronnenmateriaal (o.a. cartografische onnauwkeurigheden). <p>De maximale horizontale en verticale verplaatsing van NGE in de bodem.</p>
Verwachtingskaart Niet Gesprongen Explosieven	-	Het deel van het onderzoeksgebied waarbinnen het Vooronderzoek Conflictperiode wordt geconcludeerd dat er sprake is van de verwachting dat NGE zijn achtergebleven
Vooronderzoek Conflictperiode-Niet Gesprongen Explosieven	VC-NGE	<p>Binnen het CS-VROO-01/02 wordt gesteld dat het Vooronderzoek Conflictperiode een onderdeel is van het HVO-NGE. Het doel van het VC-NGE is beoordelen of er in het onderzoeksgebied sprake is van aanwijzingen van de aanwezigheid van Niet Gesprongen Explosieven naar aanleiding van oorlogshandelingen gedurende de conflictperiode (1940-1945), en indien deze aanwijzingen er zijn, om het NGE-Verwachtingsgebied af te bakenen.</p> <p>REASeuro hanteert de term HVO-NGE voor het VC-NGE zoals gesteld in het CS-VROO-01/02.</p>
Vooronderzoek Na-Conflictperiode-Niet Gesprongen Explosieven	VNC-NGE	<p>Het Vooronderzoek Na-Conflictperiode richt zich op het inventariseren en beoordelen van bronnenmateriaal over bodemingrepen in de Na-Conflictperiode, waardoor mogelijk aanwezige niet gesprongen explosieven geheel of gedeeltelijk kan worden uitgesloten en/of de verticale ligging van het maaiveld en verschillende grondlagen dusdanig zijn gewijzigd dat dit van belang is voor de verticale afbakening van een NGE-Verwachtingsgebied.</p> <p>REASeuro neemt het VNC-NGE op het PRA-NGE.</p>
Werkveldspecifiek certificatieschema voor het systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven	WSCS-OCE	Het WSCS-OCE is het Werkveldspecifiek certificatieschema voor het opsporen van Conventionele Explosieven. Hierin waren onder andere richtlijnen, proceseisen en deskundigheidseisen opgenomen. Het WSCS-OCE was sinds 1 juli 2012 de opvolger van de Beoordelingsrichtlijn Opsporen Conventionele Explosieven (BRL-OCE) en was wettelijk verankerd in de Arboret. Het WSCS-OCE is per 1 januari 2021 opgevolgd door CS-OOO.

BIJLAGE 2 WETTELIJK KADER

In deze bijlage is de belangrijkste vigerende wet- en regelgeving beschreven die betrekking heeft op NGE. Hierbij wordt opgemerkt dat de wet- en regelgeving aan verandering onderhevig is. De belangrijkste (specifieke) regelgeving rondom (het opsporen van) NGE volgt uit de het Arbobesluit, de Regeling Rijksfinanciering en het CS-000. Voor een volledige beschrijving van de vigerende inhoud van de genoemde wet- en regelgeving wordt verwezen naar www.wetten.nl.

Arbowet

In de Arbowet (arbeidsomstandighedenwet) is de arbeidsveiligheid vastgelegd en de verantwoordelijkheid van opdrachtgevers en opdrachtnemers. Het is een kaderwet, waarin algemene bepalingen staan die gelden voor alle plekken waar arbeid wordt verricht. Concrete regelgeving is verder uitgewerkt in het Arbobesluit en de Arboregeling. De arbeidsinspectie is het bevoegd gezag om toe te zien op de naleving van het Arbobesluit en -regeling.

Hieronder worden de artikelen vermeld die direct verband houden met NGE.

Arbobesluit

In het Arbobesluit staat de belangrijkste specifieke regelgeving vermeld voor bedrijven die actief zijn met het opsporen van NGE of hiermee te maken hebben in verband met grondroerende werkzaamheden.

Artikel 4.10 - Ontplobbare oorlogsresten (laatste wijziging: Staatsblad 2020, nummer 440, in werking getreden per 01-01-2021).

In alle gevallen waarin gevaar voor de veiligheid of gezondheid van werknemers kan bestaan door de mogelijke aanwezigheid van ontplofbare oorlogsresten, wordt, alvorens werkzaamheden worden aangevangen, hiernaar een oriënterend onderzoek ingesteld. Indien nodig wordt tevens nader onderzoek uitgevoerd. Wanneer opsporing van ontplofbare oorlogsresten nodig is, dient dit uitgevoerd te worden door bedrijven die in het bezit zijn van een certificaat opsporen ontplofbare oorlogsresten en door de daarvoor gekwalificeerde personen.

Arboregeling

In de Arboregeling zijn concrete voorschriften opgenomen om de veiligheid en gezondheid van en rondom het opsporingsproces te waarborgen. De volgende artikelen zijn hiervoor van toepassing.

Artikel 4.16 - Registratie of herregistratie van personen die werken met explosieve stoffen. Personen die werken met of nabij NGE, dienen gecertificeerd te zijn.

Artikel 4.17f - Afgifte certificaat opsporen van ontplofbare oorlogsresten (wijziging per 1-1-2021). Een certificaat voor het opsporen van ontplofbare oorlogsresten als bedoeld in artikel 4.10, vijfde lid, van het besluit, wordt door de certificerende instelling afgegeven indien de aanvrager voldoet aan de eisen zoals vastgelegd in het certificatieschema voor het opsporen van ontplofbare oorlogsresten (CS-000).

Certificatieschema Opsporing Ontplofbare Oorlogsresten (CS-000)

Hierin zijn onder andere richtlijnen, proceseisen en deskundigheidseisen opgenomen op gebied van opsporing naar ontplofbare oorlogsresten. Het CS-000 is sinds 1 januari 2021 de opvolger van de Werkveldspecifiek certificatieschema voor het Systeemcertificaat Opsporen Conventionele Explosieven (WSCS-OCE) en is wettelijk verankerd in de Arbowet.

Om het maatschappelijk belang – veiligheid en gezondheid van en rondom de arbeid – te waarborgen, is door de overheid gekozen voor een wettelijk verplichte certificatieregeling voor de borging van de kwaliteit/veiligheid van het opsporen van conventionele explosieven.

Rijksfinanciering

Met ingang van 1 januari 2021 is de zogenaamde “Bommenregeling” aangepast. Vanaf 2021 kunnen alle gemeenten in geval van vooronderzoek, opsporing en ruiming van explosieven een bijdrage van 68% in de kosten ontvangen door het indienen van een raadsbesluit. Vanaf 2021 is de mogelijkheid voor het ontvangen van een suppletie-uitkering beperkt tot de werkelijk gemaakte kosten.

Vanaf 2021 dienen verzoeken om een bijdrage voor 1 april 2022 te worden ingediend.

Om in aanmerking te komen voor een bijdrage voor 2022 dient de gemeente een raadsbesluit in waarin de gemaakte kosten voor het opsporen en ruimen van explosieven zijn opgenomen. Er hoeft geen verdere onderbouwing overlegd te worden. Projectplannen of studies naar risico's e.d. worden niet in behandeling genomen. BTW komt, net als onder het voormalige Bijdragebesluit, niet voor compensatie in aanmerking. In de opgave van de gemaakte kosten dient daarom duidelijk te worden opgenomen dat de bedragen exclusief BTW zijn.

Het ministerie ontvangt raadsbesluiten bij voorkeur per e-mail via regelingen@minbzk.nl. Per post aanvragen is ook mogelijk. De stukken dienen in dit geval te worden verzonden aan:

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
t.a.v. FEZ/FAR/Regelingen
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Overige relevante regelgeving

Naast bovengenoemde wet- en regelgeving kunnen op verschillende deelaspecten andere regelingen van toepassing zijn. Onderstaand worden de belangrijkste benoemd:

- Wet Wapens en Munitie: het is ingevolge de Wet wapens en munitie verboden wapens en munitie voorhanden te hebben, te dragen en te vervoeren. Opsporingsbedrijven die gecertificeerd zijn voor deelgebied A dienen te beschikken over een ontheffing krachtens artikel 4 van deze wet.
- Wet veiligheidsregio's en de Aanpassingswet veiligheidsregio's.
- Wet milieubeheer.
- Wet op de archeologische Monumentenzorg.
- Wet vervoer gevaarlijke stoffen.
- Circulaire Opslag ontplofbare stoffen

Voor de omgang met stoffelijke resten gelden de volgende wettelijke kaders:

- Verdragen van Geneve, artikel 4 van 1929 en artikel 17 van 1949: het bergen van stoffelijke resten uit de oorlog is een taak van de Bergings- en Identificatie Dienst van de Koninklijke Landmacht (BIDKL: vaak aangeduid als de 'Gravendienst')
- Wet op de Lijkbezorging, artikel 21: de burgemeester is verantwoordelijk voor lijkbezorging van onbekende personen. De burgemeester/politie roept assistentie van de BIDKL in.
- Burgerlijk Wetboek, boek 5, artikel 5, lid 1: bij het stuiten op een veldgraf, is het verplicht om met bewaarde spoed aangifte te doen van de vondst bij de plaatselijke overheid (politie/gemeente) en eveneens de zaak in bewaring te geven aan de politie/gemeente die dit vordert. De politie/gemeente roept de BIDKL ter plaatse.
- Wet Wapens en munitie artikel 2 en 3: in verband met eventueel aanwezige vuurwapens, of munitie, of onderdelen, of hulpstukken daarvan kan ook de Wet wapens en munitie van toepassing zijn op de vondst van een veldgraf.

- Circulaire Vliegtuigberging: Staatscourant 2016 Nr. 54987 (Tot 2013 was dit de Ministeriële publicatie 40-45): bij vliegtuigbergingen geldt: 'Om de zorgvuldigheid van een berging te waarborgen en invulling te geven aan de Verdragen van Genève, en relevante overeenkomsten met de Verenigde Staten, het Gemenebest en Duitsland inzake de overdracht van stoffelijke resten, is de berging en identificatie van stoffelijke resten uit WO II bij uitsluiting voorbehouden aan de BIDKL'.

BIJLAGE 3 GERAADPLEEGDE LITERATUUR

In deze bijlage is opgenomen welke literatuur voor dit onderzoek is geraadpleegd. In opdracht van de gemeente Den Haag is een inventarisatie uitgevoerd naar oorlogshandelingen in Den Haag. Hiervoor is literatuur geraadpleegd, waarvan de relevante informatie beknopt is opgenomen in de bijgeleverde gebeurtenislijsten (zie bijlage 15). Het betreft de volgende titels:

Auteur	Titel
Boom, B.E. van der	<i>Den Haag in de Tweede Wereldoorlog</i> (Den Haag 1995).
Eversteijn T.,	<i>Bombardementen, raketbeschietingen, neergekomen V-wapens en militaire vliegtuigverliezen in de periode 10 mei 1940-5 mei 1945</i> (z.p. 2011).
Zwanenburg, G.J.,	<i>En Nooit was het Stil. Kroniek van een Luchtoorlog</i> (2 dln. & supplement; Oldemarkt).

Tabel 62: Literatuur geraadpleegd in de eerder uitgevoerde inventarisatie.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van literatuur die aanvullend voor dit onderzoek is geraadpleegd. De oorlogshandelingen zijn tevens opgenomen in de bijgeleverde gebeurtenislijsten (zie bijlage 15).

Afkorting	Auteur	Titel	Relevant
AMB	Ambachtsheer, H.F.	<i>Van verdediging naar bescherming. De Atlantikwall in Den Haag</i> (Den Haag 1995).	Ja
AME	Amersfoort, H. e.a.	<i>Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied</i> (Den Haag 2012).	Ja
BAL	Bal, C.	<i>Scheveningen – Den Haag 1940-1945. Van dorp en stad tot Stützpunktgruppe Scheveningen</i> (Scheveningen 1996).	Ja
BIJ	Bijl, L., van der	<i>Dorp in oorlog. Voorschoten 1940-1945</i> (Katwijk 1994).	Nee
BLI	Blij, de, J.W.	<i>Oorlog en verzet in de Prinsenstad 1940-1945. Een overzicht van de gebeurtenissen in Delft in er rond de bezettingstijd</i> (Delft 2005).	Ja
BRO 1	Brongers, E.H.	<i>De slag om de residentie 1940</i> (Baarn 1983).	Ja
BRO 2	Brongers, E.H.	<i>De slag om Ypenburg. Mei 1940</i> (Rijswijk 2000).	Ja
GLD	Gemeente Leidschendam	<i>Over, door en om de Leytsche Dam. Geschiedenis van een gouden Gemeente</i> (Leidschendam 1988).	Ja
GOE	Goede, de, R.	<i>Rijswijk, park Overvoorde tijdens de Tweede Wereldoorlog en Koude Oorlog</i> (Berkel en Rodenijs 2014).	Ja
GRI	Grimm, P. e.a.	<i>Vliegvelden in oorlogstijd. Nederlandse vliegvelden tijdens bezetting en bevrijding 1940-1945</i> (Den Haag 2009).	Ja
HAM	Harms, M.J. e.a.	<i>Voorburg in Crisis en oorlogstijd: donkere jaren in een nabij verleden</i> , in: <i>Kroniek van Voorburg. Twintig eeuwen werken en wonen langs de vliet</i> (nr. 10, 1989).	Ja
HAR	Harff, P. en D. Harff,	<i>Ijmuiden – Den Haag, Atlantikwall 1940-1945. Marine Artillerie Abteilung 201</i> (z.p. 2005).	Ja
HEI	Heijbroek, J.F.	<i>Kleykamp. De geschiedenis van een kunsthandel ca. 1900-1968</i> (Zwolle 2008).	Ja
HOO	Hoogterp, S.H.	<i>Strijd om ons luchtruim. De opbouw en de beslissende strijd onzer luchtverdediging 10-15 mei 1940</i> (Den Haag 1950).	Nee
HUU	Huurman, C.,	<i>Het spoorwegbedrijf in oorlogstijd, 1939-'45</i> (Eindhoven 2001).	Ja
HVR	Historische Vereniging Rijswijk	<i>Om nooit te vergeten. Rijswijk in de Tweede Wereldoorlog</i> (Rijswijk 1991).	Ja
KAM	Kamphuis, G.H.	<i>Halve eeuw vliegveld Ypenburg</i> (Zoetermeer 1986).	Ja
KLE	Klep, Ch. en B. Schoenmaker,	<i>De bevrijding van Nederland 1944-1945. Oorlog op de flank ('s-Gravenhage 1995).</i>	Ja
KUI	Kuiper, H.	<i>Ypenburg. Onze strijd tegen de parachutisten</i> (Sneek 1946).	Ja
MID	Middlebrook, M., en C. Everitt,	<i>The Bomber Command War Diaries. An operational reference book 1939-1945</i> (Leicester 1996).	Nee
MOL 1&2	Molenaar, F.J.	<i>De luchtverdediging in de meidagen 1940</i> (2dln., Den Haag 1970).	Ja

Afkorting	Auteur	Titel	Relevant
NIE	Nierstrasz,	<i>De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II. Deel 4. De strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront). Onderdeel A. en D. Algemeen overzicht van de strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront) en De strijd tegen de luchtlandingstroepen rondom 's-Gravenhage.</i>	Ja ⁷²
ROZ	Rozenburg, R.	<i>Bezuidenhout. 3 maart 1945, zestig jaar later</i> (Den Haag 2006).	Nee
SPA	Spaans, P.	<i>Scheveningen. Sperrgebiet</i> (Scheveningen 1983).	Ja
SPI	Spinnewijn, O.	<i>1940, 10 mei – 15 mei. In en rond Wateringen</i> (Wateringen 2000).	Ja
TIN	Tinschert, C.	<i>Boodschap aan de bevolking van Den Haag. Oorzaken, gevolgen en nasleep van het mislukte bombardement op het Bezuidenhout, 3 maart 1945</i> (Den Haag 2005).	Ja
PAT	Pater, de, B.C. e.a.,	<i>Grote Atlas van Nederland 1930-1950</i> (Zierikzee 2005).	Ja
PET	Peters, M.	<i>De Atlantikwall. Omstreden erfgoed van Rijnmond tot IJmond</i> (Den Haag 2005).	Nee
VER	Verbeek, J.R.	<i>'V2-Vergeltung' uit Den Haag e.o. Inzet van de V2-raketten en de verschrikkingen voor de stad en haar inwoners</i> (Den Haag 2003).	Ja

Tabel 63: Verwijzing literatuur.

In de onderstaande tabellen wordt per periode de gebeurtenissen die betrekking hebben op het onderzoeksgebied weergegeven.

Vooroorlogse periode en de Duitse inval mei 1940

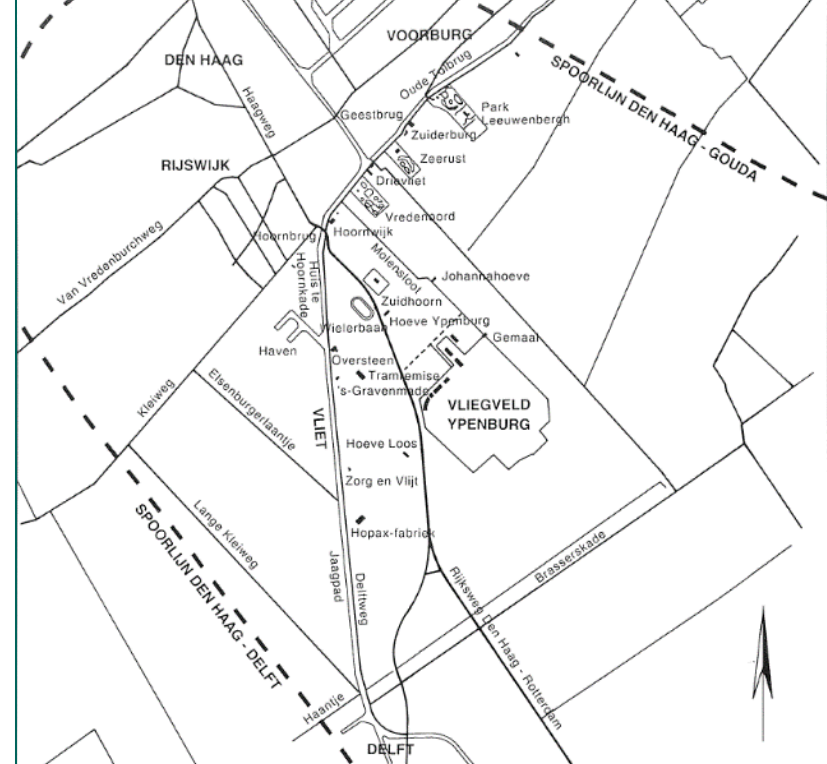
Duitsland was al tijden bezig met de voorbereidingen voor een overweldigende (lucht-) aanval op West-Europa. Tijdens de Duitse inval van 10 mei 1940 werden door de bombardementen voornamelijk militaire doelen en vliegvelden in het westen van Nederland getroffen. Rond Den Haag werden op verschillende plaatsen parachutisten gedropt. Het bombardement op Rotterdam van 14 mei 1940 dwong Nederland tot overgave. In het oosten van het land lagen slechts mondjesmaat kleine groepen grenstroepen en langs de IJssel lag een verdedigingslinie. Bij de Grebbelinie heeft het Nederlandse leger drie dagen hard gevochten. Voor dit project is de volgende informatie aangetroffen:

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
29 augustus 1936	Plechtige opening van vliegveld Ypenburg in de Nieuwe Broekpolder, nabij de bebouwde kom van Rijswijk.	GRI KAM	327 6-7
1939	In de St. Jozefschool in Wateringen was tijdens de mobilisatie het Stafkwartier van de Groep 's-Gravenhage ondergebracht. Het vormde een onderdeel van de Westfront Vesting Holland. Het Stafkwartier omvatte de plaatsen Scheveningen, Kijkduin en Monster, waarin vliegveld Ockenburg een aparte rol speelde, evenals het vliegveld Ypenburg. De in Wateringen gelegerde militairen behoorden veelal tot het bataljon van de zoeklichtafdeling.	SPI	20- 23
1 september 1939	Vliegveld Ypenburg wordt toegewezen aan de eerder dat jaar opgerichte Eerste Verkenningsgroep van het 2 ^{de} Luchtvaartregiment. Aan de vooravond van de Duitse inval beschikt deze eenheid over de volgende toestellen; negen Fokker C.V.'s en zeven Koolhoven FK-51's. Daarnaast bevinden zich op Ypenburg de 1 ^{ste} en 3 ^{de} afdeling van de Jachtgroep Veldleger, respectievelijk uitgerust met negen Fokker D.XXI jachtvliegtuigen en twaalf Douglas 8A-3N 'slagvliegtuigen'. Beide eenheden hebben als taak het Veldleger tactische steun te verlenen. De grondverdediging is toegewezen aan het 3 ^{de} bataljon Grenadiers, dat is versterkt met een half eskadron pantserwagens. In en om Den Haag is veel luchtdoelgeschut geplaatst.	GRI BRO 2 KAM	327 15 33
28 september 1939	Den Haag vormde het militair zenuwcentrum van de Nederlandse verdediging. Een militair zo belangrijke stad moest natuurlijk zo goed	BRO 2	13- 14

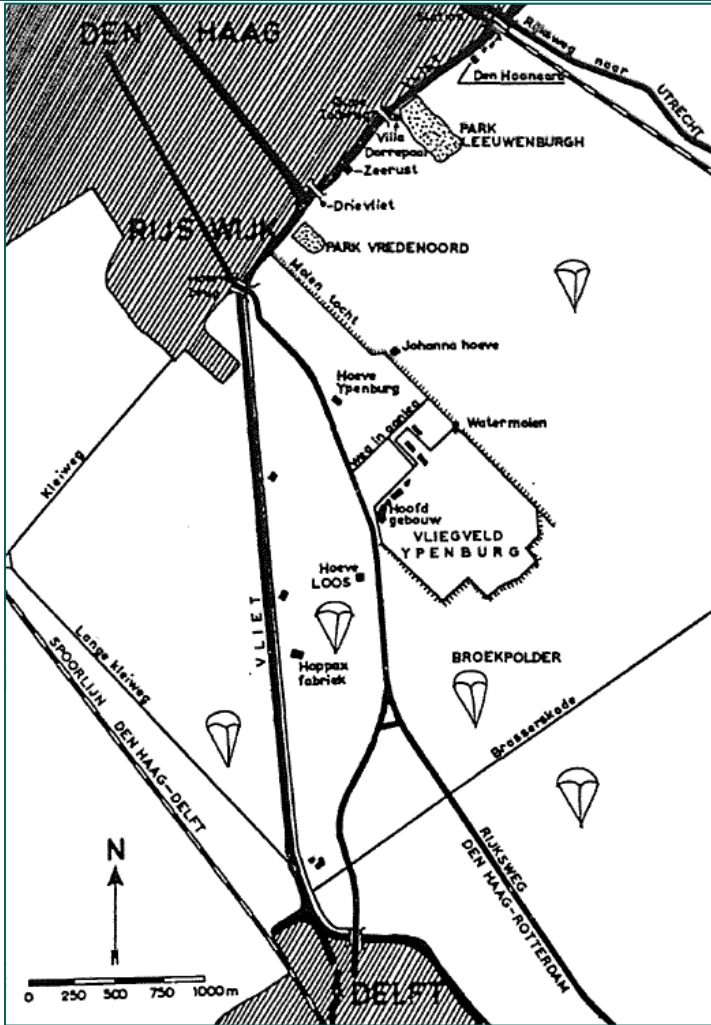
⁷² Zie hiervoor bijlage 4, NIMH, collectie 492.

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>mogelijk tegen luchtaanvallen worden verdedigd. Maar door de jarenlange verwaarlozing van de defensie beschikte het Nederlandse leger nog over voldoende vliegtuigen, nog over voldoende luchtafweergeschut. Vele gemeenten en bedrijven – ook buiten Den Haag- voelden zich dan ook onvoldoende beschermd en begonnen daarover te klagen. In politiek-Den Haag kwam men met een even slimme als goedkope oplossing. Zij die zich zorgen maakten moesten het luchtdoelgeschut dan maar zelf betalen. Het Rijk zou het geld ontvangen en de gewenste vuurmonden kopen. Zo kon het gebeuren dat op tal van plaatsen geld bijeen werd gebedeld om enige bescherming tegen luchtaanvallen te verkrijgen. Illustratief is in dit verband de volgende advertentie in de Haagsche Courant van 28 september 1939:</p> <div data-bbox="384 651 1193 837" style="border: 1px solid black; padding: 5px; margin: 10px 0;"> <p><i>“COLLECTE VOOR DE AANKOOP VAN LUCHTDOELGESCHUT. Vrijdag en Zaterdag zal Den Haag zijn gave offeren voor de aankoop van luchtdoelgeschut. U weet allen waarom het gaat: Bescherm Uw stad, Uw huis, Uw gezin tegen het gevaar uit de lucht. Uw gave komt ten bate van het Comité Luchtverdediging Den Haag - giro 19428.”</i></p> </div> <p>In Den Haag werd de luchtverdediging op deze wijze aangevuld met elf lichte 2 cm vuurmonden. In Delft konden twaalf van deze stukken worden geplaatst, betaald door de Calvé-fabrieken. In feite was Den Haag nog het best van luchtafweer voorzien. Naast de genoemde vuurmonden stonden in de sector 's-Gravenhage-Wassenaar –verdeeld in batterijen van drie of vier stukken- zeventien zwaardere vuurmonden van 7,5 cm en zes van 4 cm. Daarnaast kon men over tien pelotons met in totaal veertig verouderde luchtdoelmitrailleurs beschikken.</p>		
Januari 1940	<p>Generaal Student, de Duitse commandant van het luchtlandingskorps, bereidt een luchtactie op Holland voor. De actie bestond uit twee afzonderlijke operaties. De eerste had een zuiver militair doel, namelijk het veroveren van de Moerdijkbruggen. De tweede actie had ook een politiek doel, namelijk het veroveren van het regeringscentrum van Den Haag. Door een bezetting van Den Haag zou de Nederlandse weerstand binnen enkele uren worden gedesorganiseerd en lamgelegd, terwijl de inhechtenisneming van het Koninklijk Huis en de regering verstrekkende politieke gevolgen kon hebben. Als locaties voor de luchtlandingen bij Den Haag valt de keuze op de vliegvelden Ypenburg, Ockenburg en Valkenburg. Op die manier zouden Duitse troepen de stad vanuit het oosten, zuiden en noorden kunnen binnendringen en in feite omsingelen. De verovering van de vliegterreinen zou bovendien het Nederlandse luchtleger een zware slag kunnen toebrengen.</p> <p>Gevechtsvliegtuigen zouden Nederland overvliegen in westelijke richting, om de indruk te wekken dat het een aanval tegen Engeland gold. Boven de Noordzee dienden de toestellen om te draaien om de verrassing van de bombardementen en beschietingen groter te maken. Het luchtbombardement had tot doel de verdediging van Ypenburg en Valkenburg uit te schakelen. Op Ockenburg zou dit worden bereikt door middel van in duikvlucht uitgevoerde mitrilleeraanvallen. Bombardementen op de Haagse kazernes moesten het zenden van versterkingen tegen gaan. Gelijktijdig en onder dekking van deze luchtaanvallen volgde het springen van parachutisten in de onmiddellijke omgeving van de vliegvelden. De parachutisten moesten afrekenen met nog overgebleven weerstandskernen en vervolgens het landingsterrein voor de transporttoestellen en luchtlandingstroepen veiligstellen. Na het uitladen van de toestellen zouden</p>	BRO 1	19-24

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	ze terugkeren naar Duitsland om de nog achtergebleven delen van de divisie op te halen. De gelande eenheden moesten vervolgens Den Haag binnen trekken.		
April 1940	Ypenburg wordt de basis van de 1 ^e jachtvliegtuig afdeling (afgekort 1 ^{ste} Ja.V.A.) van de jachtgroep Veldleger.	BRO 2	17
Na 2 april 1940	Op Ypenburg werd de compagnie bewakingstroepen naar Gilze-Rijen overgeplaatst. In plaats daarvan kreeg men nu het 3 ^{de} Bataljon van het Regiment Grenadiers toegewezen, onder bevel van majoor E.C.F. ten Haaf. Het bestond uit een staf, drie tirailleurcompagnieën en een mitrailleurcompagnie. In totaal waren het 650 man. Zo'n tirailleurcompagnie bestond uit vier secties (thans worden die pelotons genoemd). Een sectie telde drie groepen die elk over een lichte mitrailleur beschikte. Een tirailleurcompagnie beschikte derhalve over twaalf lichte mitrailleurs en voor het overige had men geweren. De mitrailleurcompagnie bezat twaalf zware (Schwarzlose) mitrailleurs. Het bataljon werd versterkt met een cavaleriedetachement, bestaande uit twee pelotons pantserwagens. De twee pelotons, telden in totaal zes wagens van het Zweedse merk Landsverk; elk bewapend met een 3,7 cm snelvuurkanon en drie lichte mitrailleurs. Bij elk peloton behoorde een motor-mitrailleurgroep met twee lichte mitrailleurs.	BRO 2	19-20
11 april 1940	De 13 ^{de} Batterij Luchtdoelartillerie wordt opgesteld in de Tedingerbroekpolder achter park Leeuwenberg in Leidschendam. Het personeel van de batterij wordt ingekwartierd in garages van de villa's in park Leeuwenberg, nadien in villa Westvliet aan de Westvlietweg 122. De batterij beschikt over Engelse Vickers vuurmonden tegen luchtdoelen met een kaliber van 7,5 cm. Rond de vuurmonden is geen bescherming tegen bomscherven, zoals zandzakken, aangebracht. De 1 ^{ste} sectie van de 10 ^{de} Zoeklichtafdeling is eveneens ingekwartierd in Leidschendam. De zoeklichten staan opgesteld in de buurt van de Krom achter de boerderij van Binnendijk aan de Stompwijkseweg, in de Driemanspolder onder Zoetermeer, ten oosten van de Veenweg nabij de grens met Nootdorp en Zoetermeer en aan de Rodelaan in Voorburg.	GLD	315-316
20 april 1940	De bewaking en de verdediging van het vliegveld Ypenburg is opgedragen aan III Bataljon van het Regiment Grenadiers (III-R.-Gr.), dat onder bevel stond van reserve majoor E.C.F. ten Haaf. Dit bataljon was versterkt met het 1 ^{ste} en 2 ^{de} peloton van het 1 ^e Eskadron Pantserwagens (1 ^{ste} E. Paw.).	MOL 1	335-336
	Om te voorkomen dat Ypenburg bij een inval zonder slag of stoot in Duitse handen zou vallen, werden op 20 april 1940 een bataljon Grenadiers, een half eskadron pantserwagens en de bijbehorende motormitrailleurgroepen, bij elkaar zo'n duizend man, naar Rijswijk gedirigeerd. Het bataljon Grenadiers werd opgedeeld in drie compagnieën, waarvan er één zodanig rond het vliegveld werd opgesteld dat deze met zware en lichte mitrailleurs het gehele landingsterrein kon bestrijken. Om te verhinderen dat luchtlandingstroepen of kwaadwilligen, de vermeende vijfde colonne, van buitenaf tot het vliegveld zouden doordringen, nam een andere compagnie posities in langs de Vliet tussen Rijswijk en Delft. Een derde compagnie diende als reserve. In de omgeving van het vliegveld installeerde de legerleiding nog vier pelotons luchtdoelmitrailleurs en twee batterijen luchtafweergeschut, waarvan er één werd opgesteld op een voetbalveld vlakbij de spoorwegovergang in de Van Vredenburgweg. Deze batterij was uitgerust met vier Skoda 75 mm kanonnen, twee Spandau mitrailleurs, waarvoor overigens de munitie ontbrak.	HVR	16, 18

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
			
Mei 1940	<p>Verdediging vliegveld Ypenburg</p> <p>Eén compagnie van het grenadierbataljon, versterkt met negen zware mitrailleurs en de zes pantserwagens, was voor de daadwerkelijke verdediging van het vliegveld bestemd. De gevechtsofstellingen werden langs de noordwestelijke en zuidwestelijke rand van het terrein aangelegd. Door de hoge grondwaterstand moesten die bovengronds worden opgeworpen uit grond, hout en zandzakken, waardoor ze natuurlijk vrij goed zichtbaar bleven. In enkele lage dijkes of grondverhogingen vond men hier en daar nog een loopgraaf.</p> <p>De pantserwagens hadden min of meer vaste plaatsen langs de noordwestzijde en bij het hoofdgebouw nabij de autoweg, waar zich de commandopost van het bataljon grenadiers bevond.</p> <p>Een volgende compagnie, aangevuld met de drie resterende zware mitrailleurs van de mitrailleurcompagnie als "scherm" ingezet, in hoofdzaak met het front tegenover de op Ypenburg uitziende stadsranden van Den Haag en Delft. Eén sectie bewaakte de Hoornbrug en omgeving. Dat was toen de belangrijke brug over de Vliet die vanaf Rijswijk en Den Haag toegang gaf tot de autoweg naar Delft en Rotterdam. Ook een zuidelijker gelegen noodbrug en een trambrug over de Vliet werden door deze sectie bewaakt. Een tweede sectie was tegenover de noordelijke stadsrand van Delft opgesteld en een derde beveiligde de Vliet tussen beide steden naar het westen. Bij elk van deze secties was één zware mitrailleur ingedeeld. De vierde sectie had tot taak de vliegtuigen in de omgeving van de wielerveer te bewaken.</p> <p>Tenslotte vormde de derde en laatste compagnie het rustend gedeelte. De hiertoe behorende secties sliepen in een vliegvelddangaar en in een drietal boerderijen om het vliegveld: de Johannahoeve, de hoeve Ypenburg en de hoeve Loos.</p> <p>Tegen laagvliegende toestellen stonden het 59ste, 60ste en 61ste Peloton Luchtdoelmitrailleurs opgesteld. Ze bezaten elk vier oude mitrailleurs van Spandau op luchtdoelaffuit. Het 59ste Peloton stond in de noordelijke</p>	BRO 2	21-25

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>hoekpunt van het vliegveld, het 60ste in een weiland schuin tegenover de hoofdingang en het 61ste was even buiten de zuidoostelijke rand van het veld opgesteld.</p> <p>Naast de genoemde luchtdoelmitrailleurs kon ook het door de Calvéfabrieken bekostigde en in Delft aanwezige lichte luchtdoelgeschut voor een deel aan de luchtverdediging boven Ypenburg bijdragen. Van deze moderne 2 cm stukken mocht men meer verwachten dan van de oude mitrailleurs. Dat gold ook voor de drie 7,5 cm vuurmonden van de moderne 13de Batterij Luchtdoelartillerie, opgesteld in een weiland bij het park Leeuwenbergh, op ongeveer anderhalve kilometer ten noorden van Ypenburg.</p>		
7 mei 1940	Op 7 mei 1940 arriveerde vanaf de basis Soesterberg een afdeling van elf in de Verenigde Staten gekochte, moderne "Douglas-Northrop 8A-3N" aanvalsbommenwerpers op Ypenburg .	BRO 2	17
9-10 mei 1940	Duitse vliegtuigen bombarderen en beschieten Den Haag.	BRO 1	26
	Omstreeks 3.55 uur Nederlandse tijd vielen de eerste bommen op de vliegparken (-velden) Bergen, Schiphol, Valkenburg, Ypenburg en Waalhaven, én op de Nieuwe Alexanderkazerne aan de Van Alkemadelaan te 's-Gravenhage.	MOL 2	818
	Vanaf Duitse vliegvelden vertrokken bommenwerpers, jagers en transporttoestellen voor de verrassingsaanval op de vliegvelden Valkenburg, Ypenburg en Ockenburg. Voor Ypenburg waren bestemd het eerste bataljon van het <i>2.Fallschirmjägerregiment</i> , het eerste en derde bataljon van het <i>65.Infanterieregiment</i> . Voor Ockenburg waren gereserveerd de derde compagnie van het <i>2.Fallschirmjägerregiment</i> en drie compagnieën infanterie van het <i>65.Infanterieregiment</i> .	AME	187-188
10 mei 1940	De aanval op Den Haag was toevertrouwd aan de 22ste Luftlande Infanteriedivision onder bevel van Generalleutnant L.W. Graf von Sponeck. Bij die divisie waren zes compagnieën parachutisten van de 7de Fliegerdivision ingedeeld.	SPI	33
	Vanuit het westen, aanvliegend via de Noordzee, kwamen de tweemotorige bommenwerpers in groepjes van drie aanvliegen. De moderne Junkers Ju-88 bommenwerpers van het <i>Vijfde Staffel van Kampfgeschwader 30, 5/KG30</i> , wierpen hun bommen op veld en stellingen. Ook Heinkel He-111 toestellen van <i>1/KG4</i> vielen Ypenburg aan. Korte tijd later kwamen de tweemotorige Messerschmitt Bf-110 jachtkruisers het met hun boordwapens nog eens dunnetjes overdoen. Na deze hardhandige 'warming-up' kwamen de Junkers Ju-52 transportvliegtuigen met parachutisten, die het veld moesten veroveren en veiligstellen voor de erop volgende Ju-52's die met luchtlandingstroepen moesten landen. Maar die operatie was geen onverdeelde succes. Door de hardnekkige weerstand van de Nederlandse troepen kregen de 'valschermjagers' de meerderheid van het vliegveld niet tijdig in handen.	KAM	35, 37

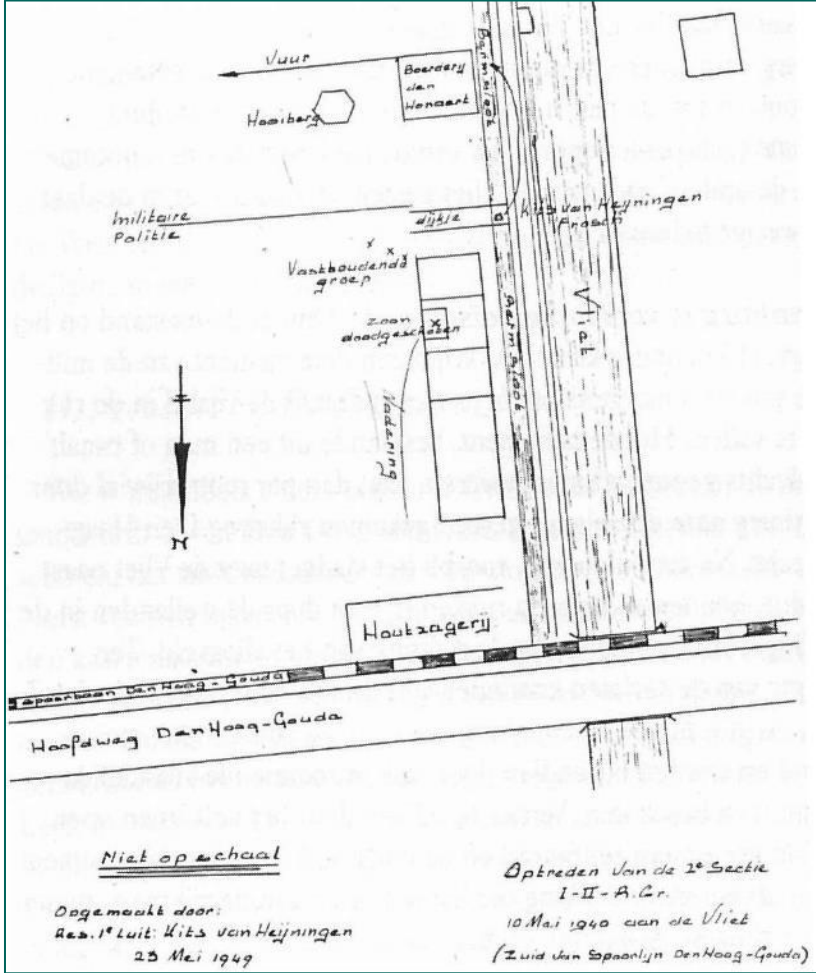
Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	 <p>The map shows the area around Ypenburg in Delft. Key features include the Vliet river, the Broekpolder, and the Vliegveld Ypenburg. Landmarks such as Park Leeuwenburgh, Park Vredenoord, and the Hoofdgebouw are marked. Major roads like the Rijksweg Den Haag-Delft and Rijksweg Den Haag-Rotterdam are also shown. A scale bar and a north arrow are included in the bottom left corner of the map.</p>		
	<p>Ypenburg</p> <p>De eerste Duitse aanvalsgolf bestond uit ruim 500 parachutisten. De piloten van de transportvliegtuigen hadden oriënteringsproblemen, waardoor de parachutisten te ver van hun doelwit en sterk verspreid aan de grond kwamen. Hierdoor konden zij hun eerste opdracht, het vliegveld bij verrassing veroveren, niet uitvoeren. De Duitse troepen organiseerden zich om zo snel mogelijk het vliegveld te bereiken. De Nederlandse verdedigers daarentegen hadden meer moeite greep op de situatie te krijgen. Vervolgens ontwikkelden zich verspreide gevechten tussen de parachutisten en de Grenadiers die tussen Rijswijk en Delft lagen.</p> <p>Duitse troepen slaagden er pas tegen 7.00 uur in de hoofdingang van het vliegveld te bereiken. Vervolgens maakten zij zich meester van de gebouwen van het vliegveld zelf. Omstreeks 7.15 uur moest de commandant van het derde bataljon Grenadiers zich overgeven.</p> <p>Ockenburg</p> <p>De aanval op Ockenburg begon niet met een inleidend bombardement. Wel vond daar het afwerpen van parachutisten plaats. De aanval mislukte omdat slechts 36 van 162 man sterke derde compagnie om 4.55 uur in de nabijheid van het vliegveld landden. Vanaf 5.24 uur landden zeventien transporttoestellen, een klein half uur later gevolgd door een tweede golf van zes toestellen. In korte tijd bevonden zich ongeveer 300 Duitse soldaten op het vliegveld. In de loop van de ochtend steeg de sterkte tot ongeveer</p>	AME	191-204

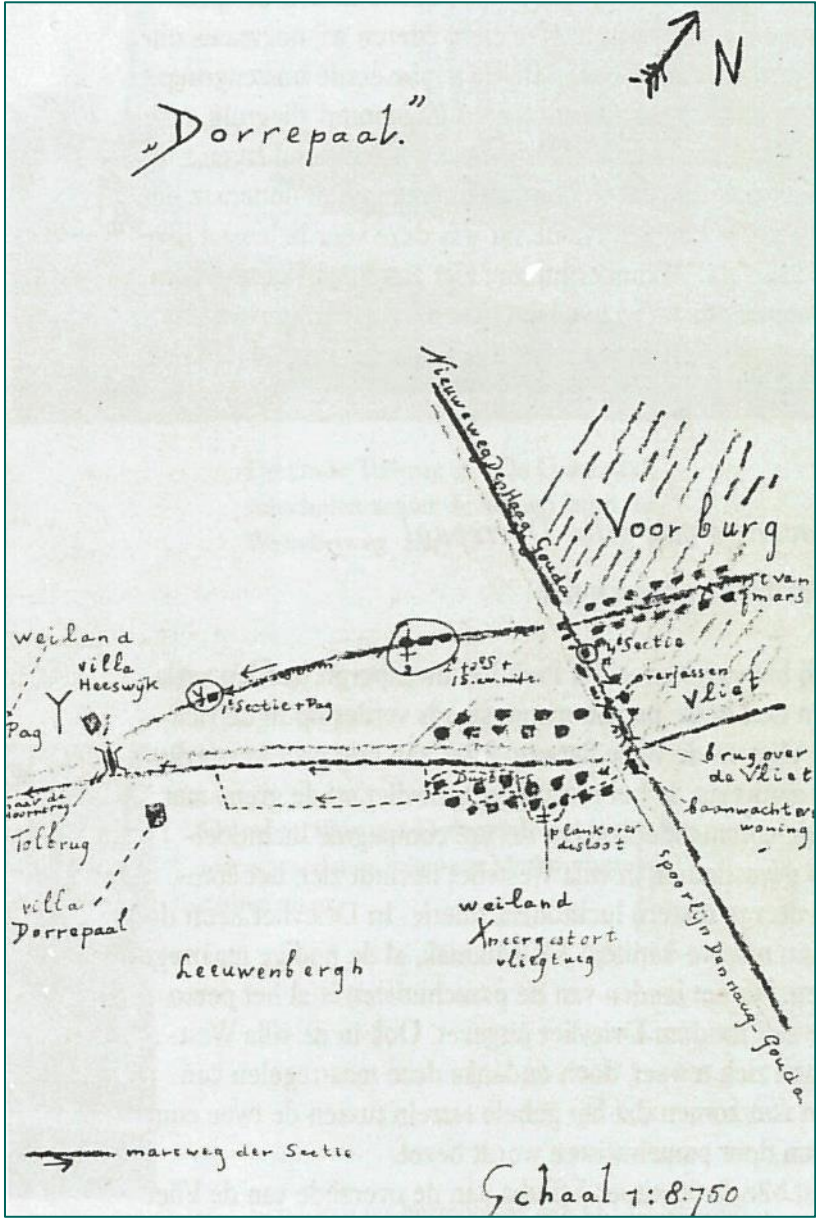
Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>600 man, met daarbij nog eens 100 bemanningsleden van vliegtuigen die niet meer konden opstijgen.</p> <p>De Duitse troepen verdreven de Nederlandse bewakingscompagnie, slechts één sectie hield stand op het terrein. Deze gaf zich omstreeks 7.00 uur over na in de rug te zijn aangevallen. Ockenburg viel in Duitse handen, maar van een echte overwinning was hier geen sprake. Vliegtuigen versperden het terrein, zodat verdere landingen niet mogelijk bleken. De Duitse divisiecommandant Sponeck had geen greep op de gebeurtenissen. Tot slot bleek dat Ockenburg werd omsingeld door Nederlandse troepen.</p> <p>In korte tijd was het gebied rond Den Haag één verward strijdtoneel geworden. Duitse luchtlandingstroepen probeerden hun opdracht uit te voeren. Andere troepen, die niet op de voorzien plaatsen waren geland, deden pogingen om zich bij de hoofdmacht te voegen.</p> <p>Aan Nederlandse zijde namen lagere commandanten op eigen initiatief acties om de gelande troepen aan te vallen. Het Nederlandse opperbevel probeerde lijn te krijgen in al deze tegenaanvallen.</p> <p>De herovering van Ypenburg</p> <p>De Duitse troepen op Ypenburg verkeerden vanaf 7.00 uur in een benarde positie. Het vliegveld was slechts gedeeltelijk in hun handen gevallen en verder was duidelijk geworden dat een offensief richting het regeringscentrum niet meer mogelijk was.</p> <p>Aan Nederlandse zijde was er de vrees dat Duitse troepen zouden doorbreken naar Den Haag via Rijswijk (de Hoornbrug) en Leidschendam en naar Delft.</p> <p>Omstreeks 10.00 uur begon bij Ypenburg een compagnie infanterie, die dacht met een Duitse eenheid van ca. 70 man te doen te hebben, een tegenaanval. Deze liep stuk op Duits vuur. Pas nadat de 1ste Divisie was gearriveerd en geschut vanuit Naaldwijk was aangetrokken, keerden de krijgskansen.</p> <p>Bij de Oude Tolbrug over de Vliet, juist ten noordoosten van Drievliet, vond inmiddels een fel gevecht plaats. Duitse militairen die villa Dorrepaal hadden bezet, hielden de brug onder vuur, maar deden geen pogingen de brug over te steken. Om 14.00 nam een stuk pantserafweergeschut de villa onder vuur, waarna luitenant Maduro en zijn klein detachement de villa ontzetten. Nadat deze bres in de Duitse verdediging was geslagen, kon verder worden opgetrokken. Langzaam kwam er ook bij de Hoornburg meer beweging in de aanval. Om 15.30 uur was Ypenburg weer in Nederlandse handen. In een paar boerderijen boden de Duitse troepen nog enkele uren weerstand, maar omstreeks 19.30 uur was ook daar het pleit beslecht. Vanuit de Hoornburg kregen de aanvallers nu aansluiting met troepen in Delft.</p> <p>Ockenburg weer in Nederlandse handen</p> <p>Ook bij Ockenburg ondernamen lagere commandanten onmiddellijk na de landingen op eigen initiatief acties. Zo kwamen er tegenstoten uit Loosduinen, waar de staf van het Regiment Grenadiers en onder meer een mitrailleurcompagnie, een mortiercompagnie, een compagnie pantserafweergeschut en een batterij 6 Veld lagen. Onder leiding van officieren rukten kleine groepjes op en kwamen dicht bij het vliegveld. Inmiddels begonnen Duitse troepen zich in kleine getale te verplaatsen naar Loosduinen om daar, volgens hun opdracht, belangrijke kruispunten te bezetten. Zij dreven de Nederlandse troepen terug tot in Loosduinen, waar weldra hard gevochten werd. Al snel arriveren Nederlandse versterkingen, waardoor de Nederlanders de situatie in Loosduinen meester blijven.</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Wat in Loosduinen gebeurde, vond ook plaats bij Meer en Bosch. Een compagnie van het eerste bataljon Grenadiers, dat in West-Den Haag bij de Bosjes van Poot lag, rukte snel op langs de Laan van Meerdervoort en trok langs het boscomplex van Meer en Bosch. Een spitspatrouille kwam zeer dicht bij het vliegveld. Ook deze compagnie kreeg te maken met Duitse troepen die verkeersknooppunten probeerden te bezetten. Door Meer en Bosch en de zuidelijk daarvan gelegen volkstuintjes werd terrein gewonnen. Ca. een halve sectie is daarna de Kijkduinsestraat overgestoken, maar werd zodanig onder vuur genomen dat verder oprukken onmogelijk was. Toen daarna ook nog het gedeelte, dat zich in het terrein van de volkstuintjes bevond, onder vuur van mortieren kwam te liggen, werd teruggetrokken tot de zuidrand van Meer en Bosch.</p> <p>Hierna kwam er meer lijn in de Nederlandse tegenaanval. De Grenadiers, versterkt met depottroepen, zouden vanuit West-Den Haag Ockenburg aanvallen, terwijl vanuit Monster een bataljon jagers zou oprukken richting Ockenburg. De aanval zou worden ondersteund door de eerste afdeling van het Tweede Regiment Artillerie dat bij Poeldijk stond. In tussentijd bombardeerden vier Nederlandse vliegtuigen het vliegveld.</p> <p>Bij Poeldijk bevond zich de eerste afdeling van het Tweede Regiment Artillerie (I-2 RA). Om de aanval van de Grenadiers te ondersteunen werd een waarnemer gepositioneerd op de watertoren van Monster. Omstreeks 8.00 uur loste de afdeling de eerste schoten, in de loop van de ochtend volgde het ene salvo na het andere. Met ca. 300 soldaten trekt de Duitse commandant Von Sponeck zich terug in het boscomplex Ockenburg. Kort na 11.00 uur verlieten de Grenadiers hun stelling in Meer en Bosch, trokken voorwaarts en voerden nog strijd met verschillende Duitse weerstandsnesten. Tussen 14.00 en 15.00 uur was het vliegveld weer in Nederlandse handen.</p> <p>Verdere acties tegen de luchtlandingstroepen</p> <p>In de avond gaf de commandant van het 1^e Legerkorps een verdedigingsbevel uit om Den Haag te beveiligen. Hij gaf daarin een lijn aan die in een wijde boog om de stad liep: van Ockenburg, over Delft, Zoetermeer en Leiden naar Noordwijk.</p>		
	<p>Vliegveld Ockenburg maakte deel uit van het kantonnement Loosduinen met als grenzen: Oud Eik en Duinen (begraafplaats) – strandpaal 104 – strandpaal 109 – de watertoren – Poeldijk – Honselerdijk – Kwintsheul – Stoomgemaal – Oud Eik en Duinen (begraafplaats). Daarbinnen beschikten de Nederlandse strijdkrachten over verschillende eenheden, maar voor de bewaking van het vliegveld zelf kon men slechts beroep doen op het 4-22ste Depot Bataljon, een rekruteneenheid van 96 man. In de onmiddellijke nabijheid van vliegveld bevonden zich verder geen onderdelen die met lichte wapens waren uitgerust. Zwaardere bewapening bevond zich in Loosduinen, rond Poeldijk en Kwintsheul.</p> <p>Omstreeks 5.00 uur begon de beschieting van het vliegveld door Duitse toestellen. De daar gestationeerde zoeklichtafdeling was al afgezwaid. Na de beschieting landden ten zuidwesten van het landingsterrein een groep parachutisten, direct gevolgd door een eerste groep transporttoestellen op het vliegveld. Na het lossen en opstijgen volgde een tweede golf toestellen. Al met het eerste alarm op het postcommando in Loosduinen was het duidelijk dat moest worden voorkomen dat Duitse troepen naar Den Haag zouden kunnen oprukken. De verschillende onderdelen rond Ockenburg kregen dan ook opdracht het vliegveld in te sluiten en de toegangswegen naar Den Haag te blokkeren. Tussen 5.00 en 6.00 uur waren deze stellingen al ingenomen. De gevechten rond de toegangswegen speelden zich in de loop van de dag af rond de Laan van Meerdervoort, de Loosduinseweg, het</p>	SPI	47-57

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Zwarte weggetje, Kijkduinsestraat/Lisztstraat met de verffabriek, de Monsterseweg, Haagweg, rond de Wijndaalderwoning en het Koffiehuisje. Intussen waren op het vliegveld ca. 600 Duitse soldaten aangekomen, onder meer bewapend met mortieren en lichte en zware mitrailleurs. Daarnaast beschikten ze over ongeveer dertig motoren.</p> <p>Relaas van soldaat L. Hemelaar van het 22ste Depot Bataljon: <i>De bewapening bestond uit lichte mitrailleurs. Nadat hij gevangen was genomen, slaan granaten in op Ockenburg, waarschijnlijk afkomstig uit Wateringen.</i></p> <p>Vanaf 8.00 uur bestookte een batterij met goed gericht vuur, geleid vanuit de watertoren, het door Nederlanders verlaten vliegveld. Hierdoor is de landingsbaan zodanig beschadigd, onder andere door de versperring met twaalf kapotgeschoten transporttoestellen, dat ze niet meer gebruikt kon worden. Nieuw aangekomen toestellen moesten andere landingsmogelijkheden zoeken, bijvoorbeeld het strand. In de duinen dwaalden her en der groepen en groepjes Duitse parachutisten en luchtlandingstroepen, die ofwel waren verdreven van het vliegveld ofwel te ver van hun doel waren neergekomen.</p> <p>Nederlandse troepen krijgen het bevel het vliegveld te heroveren. Troepen van het 1ste Bataljon Jager komen tijdens een tocht door de duinen via Ockenburg naar Loosduinen Duitse soldaten tegen die gevangen worden genomen. De gevangen werden afgevoerd naar Monster, de wapens ter plaatse begraven. Onderweg vinden nog vuurgevechten plaats. In Loosduinen aangekomen nemen ze deel aan zuiveringsacties, omdat in een aantal gevallen van verraad vanuit burgerwoningen sprake was.</p> <p>Na de ontruiming van het vliegveld hadden Duitse troepen zich in de omgeving verschanst; de naburige theeschenkerij en landgoed Ockenrode, nabij het gesticht Bloemendaal en de kliniek Ockenburg. In de theeschenkerij zouden naar schatting 150 Duitse soldaten zitten. Tussen 14.00 en 15.00 uur was vliegveld Ockenburg weer volledig in Nederlandse handen. Gedurende de hele avond blijven tussen Hoek van Holland en Loosduinen Duitse troepen rondzwerfen. Von Sponeck krijgt orders om met zoveel mogelijk manschappen naar Overschie te trekken, de aanval op Den Haag zou niet verder gaan.</p>		
	<p>Boven het Slimpad en de Reinerwating vindt een luchtgevecht plaats tussen Duitse Stuka jachtbommenwerpers en Engelse Blenheim bommenwerpers. Eén van de Blenheims stort neer tussen de Uithofslaan en de Wennejessloot, in de tuin van N. Duyvesteijn. Bij het neerstorten is een bom ontploft. Een tweede bom, die niet is geëxplodeerd, is later vernietigd door Duitse troepen.</p>	SPI	54-55
	<p>Ypenburg</p> <p>Omstreeks vier uur in de ochtend werd het vliegveld Ypenburg zwaar gebombardeerd. Hoofdzakelijk de rand van het veld en de gebouwen moesten het ontgelden. De landingsbaan werd zoveel mogelijk gespaard. Het merendeel van de op het vliegveld gestationeerde vliegtuigen zag kans om tijdig het luchtruim te kiezen. Direct na het bombardement werd het vliegveld beschoten door Messerschmitt-jachtvliegtuigen, die zowel doelen op als buiten het veld onder vuur namen. Intussen was een bataljon van ruim vijfhonderd parachutisten afgeworpen om zich meester te maken van het vliegveld, opdat de in aantocht zijnde Junkers Ju-52 transporttoestellen met luchtlandingstroepen ongehinderd zouden kunnen landen. Doordat de parachutisten te ver van hun doelwit en sterk verspreid aan de grond kwamen, mislukte deze opzet en was het veld niet in Duitse handen toen</p>	HVR	19-22

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>van de commandopost in huize Westvliet en de Oude Tolbrug. De kanonnen en luchtdoelmitrailleurs worden onbruikbaar gemaakt. Nadat de meeste troepen de Oude Tolbrug over de Vliet hebben bereikt, hergroeperen zij zich onder leiding van vaandrig De Vries en richten zich ter verdediging in nabij villa Heeswijk.</p> <p>Op verschillende plaatsen zijn Duitse parachutisten neergekomen, tot boven de Vliet nabij de spoorbrug van de lijn Utrecht-Den Haag en zelfs in het dorp Voorburg. Aan het Westeinde en bij de Heeswijkstraat zitten Duitse troepen op daken en beschieten Nederlandse militairen. De Kerkbrug wordt opgedraaid om de vijand tegen te houden. Een mitrailleur wordt opgesteld aan de Vlietoevers, op het terrein van de persfabriek. Voor de gemeentegebouwen aan de haven wordt met zandzakken een stelling gemaakt om verder opdringen van de Duitse parachutisten te voorkomen. Aan de andere zijde van de Vliet nemen Duitse troepen hun intrek in de daar aanwezige gebouwen.</p> <p>Ypenburg is voorlopig geïsoleerd. Een detachement van de militaire politie krijgt om 6.30 uur de opdracht de vijand in de rug aan te vallen. Het detachement, bestaande uit twaalf man, gaat per motorrijwiel door Voorburg naar de onlangs gereedgekomen rijksweg Den Haag – Utrecht. Na een kilometer, voorbij het viaduct over de Vliet naast Starlift, houden zij halt en rukken te voet door de weilanden in de Tedingerbroekpolder op in de richting van Ypenburg. Ter hoogte van de verlaten stelling van de 13de batterij, achter park Leeuwenberg, krijgen ze vuurcontact met Duitse troepen en worden zij bovendien beschoten door vijandelijke vliegtuigen. Omdat oprukken in open terrein zelfmoord is, trekt het detachement terug naar terrein aan de Rijksweg, tussen de Voorburgse gasfabriek en het viaduct over de Vliet.</p> <p>Boerderij De Honaart, ongeveer 250 meter zuidwestelijk van het viaduct van de nieuwe Rijksweg en de spoorbaan naar Utrecht. Een kaderopleiding onder leiding van adjudant-onderofficier-instructeur De Wilde is vanuit Leiden naar Leidschendam vertrokken om de Duitse parachutisten te bestrijden. Sergeant Koenders krijgt de opdracht in stelling te gaan bij houthandel Van der Ham langs de Westvlietweg, ongeveer op 150 meter afstand. Sergeant Hertog moet een omtrekkende beweging maken door de tuinen en het weiland naar de achterzijde van de boerderij en deze uit het zuidoosten aanvallen, De Wilde voegt zich bij deze groep. Ze kunnen de boerderij tot op 50 meter naderen en openen het vuur. Twee Duitse mitrailleurs openen het vuur op de aanvallers, die niet verder kunnen oprukken. Omdat het onmogelijk is de</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>groep van Koenders ter bereiken, besluit De Wilde zich terug te trekken op de openbare lagere school aan de Westvliet (later de tuinbouwschool), 600 meter ten noordoosten van het viaduct. Ook Koenders bereikt de school. Een sectie grenadiers met twee mitrailleurs en handgranaten wordt ter versterking aan het detachement toegevoegd.</p> <p>Een nieuwe poging. De Grenadiers onder leiding van sergeant Heiningen gaan aan de oostkant van de Westvlietweg naar voren, langs de gasfabriek, terwijl Koenders de rechtergroep neemt en over de Westvlietweg zelf moet oprukken. Een ander deel van de Grenadiers wordt via het bos van villa Middenburg aan de westzijde van de Vliet, tegenover de Honaart gestuurd. Deze laatste groep wordt onderweg opgevangen door een kapitein van een ander onderdeel, die hen voor zijn eigen krijgsplannen meeneemt. De groep van sergeant Heiningen kan achter een dijkje een mitrailleur opstellen waarmee De Honaart constant wordt beschoten, tenslotte wordt het stil rond de boerderij. Nederlandse troepen springen naar voren en gaan de boerderij binnen. De groep van Koenders nadert inmiddels ook de boerderij. Ze vinden een aantal dode en gewonde Duitsers en in de kelder zitten nog overgebleven Duitse parachutisten die zich overgeven.</p> <p>Inmiddels is zijn in Voorburg infanterietroepen uit Haarlem onder leiding van reservekapitein De Vries aangekomen. Ze behoren tot de 1ste compagnie, 3de bataljon van het 9de R.I. Zij hebben de opdracht de driehoek gevormd door de spoorbaan Den Haag-Gouda, de Hoornbrug onder Rijswijk en de Vliet te zuiveren, alsmede villa Dorrepaal in Park Leeuwenburg tegenover de Oude Tolbrug. Eén sectie rukt met een stuk pantserafweergeschut op tot de Oude</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Tolbrug. Twee secties moeten met een aantal zware mitrailleurs op 500 meter afstand van de eerste sectie volgen. Luitenant Eisma krijgt opdracht met een sectie over de Westvlietweg ten oosten van de Vliet op te rukken. Wanneer hij samen met de politietroepen (verovering De Honaart) omstreeks 14.20 uur bij de Oude Tolbrug komt, is villa Dorrepaal net genomen.</p> <p>Nadat Nederlandse troepen Park Leeuwenburg hadden verlaten, drongen Duitse parachutisten verder op in de richting van de Vliet en de Westvlietweg. Hier zijn nog twee versterkte voorposten aanwezig: restaurant Drievliet (commandopost van 14de compagnie luchtdoelmitrailleurs) en villa Westvliet (commando van 13de batterij luchtdoelartillerie). Het terrein tussen beide commandoposten is ingenomen door Duitse troepen. De eerste pogingen van Duitse troepen om de Vliet over te trekken zijn mislukt. De Nederlandse verdedigingslinie is echter te ijl en moet versterkt worden. Omstreeks 9.30 uur krijgt 1ste luitenant D.J. van Dijk van het Depot bereden artillerie de opdracht om met vier secties vier bruggen te bezetten; de Drievlietbrug, de Oude Tolbrug, de Kerkbrug en de Wijkerbrug. Hun taak</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>is definitief voorkomen dat de vijand over de Vliet komt. Ter hoogte van villa Dorrepaal worden de secties voor de Kerkbrug en de Wijkerbrug beschoten. Ook de sectie voor de Oude Tolbrug wordt van daaruit beschoten. De met karabijnen bewapende secties kunnen niet veel uitrichten tegen de goed bewapende Duitse troepen die de Westvlietweg en de overgang over de Oude Tolbrug beheersen en moeten terugtrekken.</p> <p>De Oude Tolbrug blijft voorlopig het centrale punt bij de gevechtshandelingen in Leidschendam. Vanaf 6.00 uur houden hier een sectie rekruten stand, samen met manschappen van de 13de batterij. Het bezit van villa Dorrepaal is van belang voor het heroveren van vliegveld Ypenburg. Vanuit Den Haag worden versterkingen gestuurd; een detachement van veertien Huzaren onder leiding van reserve 2de luitenant Maduro. Hij stelt tien van zijn manschappen op aan weerszijden van villa Heeswijk en laat hen vanuit beide opstellingen het vuur openen. De manschappen van kapitein De Vries worden ter beschikking gesteld aan Maduro. Omstreeks 12.30 uur krijgt Maduro officieel het bevel om villa Dorrepaal te heroveren. Hij verdeelt zijn manschappen in drie groepen: de 1ste onder zijn bevel zal de Oude Tolbrug oversteken en trachten de villa aan de zuidzijde binnen te dringen; sergeant Volkeri volgt met een tweede groep voor een stormloop op de voorkant van de villa; de derde groep moet de aanval met de mitrailleur ondersteunen en vuur uitbrengen tussen de groepen door. Inmiddels is sergeant-majoor Scholten gearriveerd met zijn pantserafweergeschut, dat in een weiland wordt opgesteld uit het zicht van de vijandelijke troepen. Scholten krijgt de opdracht vijf schoten te lossen. De Nederlandse troepen bereiken de villa en treffen in de kelder Duitse soldaten aan. Elf Duitse soldaten worden krijgsgevangen gemaakt en afgevoerd, er worden twee lichte mitrailleurs, automatische pistolen en handgranaten buitgemaakt. Kort na 14.00 is de herovering van de villa voltooid.</p> <p>Nederlandse troepen verkennen Park Leeuwenburg en stellen vast dat hier geen Duitse troepen meer aanwezig zijn. In de verte wordt de Johannahoeve beschoten door Nederlandse artillerie. Op een gegeven moment lopen ca. 50 Duitse parachutisten vanuit de hoeve in de richting van Park Leeuwenburg om zich over te geven.</p> <p>Wat zuidelijker heeft een sectie van het 14de Depotbataljon, samen met zeven man van de kaderklasse, een soldaat en een korporaal, actie ondernomen tegen villa Zeerust. Hier is een twintigtal Duitse soldaten gevangengenomen.</p> <p>Net over de grens met Rijswijk, op het landgoed Vredenoord, zit nog een sectie met zware mitrailleurs. Bij het uitzenden van een verkenningseenheid naar het beboste landgoed blijkt dat er veel Duitse troepen zitten.</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
			
	<p>Luitenant Eisma en zijn sectie verenigt zich bij de Oude Tolbrug weer met andere onderdelen van zijn compagnie, waarna ze worden afgemarcheerd richting de Hoornbrug. Eerst zullen deze troepen, versterkt met een sectie mitrailleurs en een kleine afdeling Depottroepen Vredenoord heroveren.</p>		
	<p>Omstreeks 5.30 uur stort een Duits jachtvliegtuig brandend neer in de Tedingebroekpolder, nabij de Middenweg.</p>	GLD	330
	<p>Duitse bommen komen neer in weilanden langs de Westvlietweg (Voorburg). Duitse parachutisten landen niet alleen rond Ypenburg, maar ook in de Vrijburgstraat en de Laan van Middenburg. Sommigen landen in de Vliet en verdronken. Duitse troepen weten huize Dorrepaal te veroveren, waar een hevige strijd gevoerd is. Ook is er zwaar gevochten op het Westeinde en in Park Leeuwenbergh. Deze gevechten moeten gezien worden als een onderdeel van de verovering van vliegveld Ypenburg. Bommen vielen in de weilanden en vooral achter de tuinbouwschool, de huidige "Groene School". Het betreft een aangeschoten Duitse bommenwerper die zich van zijn bommenlast ontdoet boven een weiland nabij de school aan de Westvlietweg. In de omgeving komen Duitse parachutisten neer. De Kerkbrug wordt opengedraaid en vrachtauto's met Nederlandse militairen rijden de Kerkstraat in. Op het terrein van de Persgasfabriek, aan de Vlietoever, wordt een mitrailleur opgesteld. De Duitse parachutisten bezetten de boerderij Johanna en verenigen zich met de ten noorden van Ypenburg gelande medestrijders. Tegenover de parachutisten staan de geheel onbeschermd vuurmonden [van de 13de batterij luchtdoelgeschut] machteloos en het merendeel van het personeel zoekt een heenkomen in de richting van de Vliet, waar bij de Oude Tolbrug een verdediging wordt ingericht. Ondertussen zijn enkele secties rekruten van het 14de Depotbataljon en een patrouille van het 3de Depot bereden artillerie naar dit gebied gestuurd. Dit handjevol militairen belet de vijand de Vliet over te steken. Duitse parachutisten verschansen zich in verschillende huizen en boerderijen langs de Vliet, tussen de spoorbrug over de Vliet bij de Rijksweg tot enkele honderden meters ten zuiden van de Oude Tolbrug. Hier zou de vijand het eerste terreinverlies lijden.</p> <p>Vanaf het punt, gevormd door de spoorbrug en de verkeersbrug over de Vliet en de Westvlietweg probeert al vroeg in de morgen een detachement van een onderofficiersschool in de richting van Rijswijk vooruit te komen. Rijdend over de Westvlietweg moeten zij wel de vijand tegenkomen. Men heeft nauwelijks 100 meter afegelegd toen een hevig mitrailleurvuur de voortgang belette. Er werd versterking gehaald uit Leidschendam en</p>	HAM	13-20

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>gesteund door een detachement politietroepen die aan de weg naar Utrecht lag, gaat men opnieuw voorwaarts. De Nederlandse troepen vuren op boerderij Den Honaard en met succes. Eerst is nog geprobeerd de hooiberg met handgranaten in brand te gooien. Tenslotte ontruimen de Duitse troepen de boerderij. Er worden enkele dode parachutisten aangetroffen en een aantal krijgsgevangenen gemaakt.</p> <p>De overige Duitsers hebben zich na de aanval teruggetrokken op Park Leeuwenbergh, ter hoogte van de Oude Tolbrug. Daar hebben ze zich genesteld in villa Dorrepaal, van waaruit ze de Tolbrug onder vuur houden. De zwak bewapende groep bij de Oude Tolbrug kan weinig uitrichten tegen de Duitse troepen. Omstreeks 10 uur arriveert 2de luitenant Maduro met vijftien man van het Depot Cavalerie. Hij organiseert de verdediging en laat het vuur openen op Dorrepaal vanuit wisselende opstellingen, om de indruk te wekken dat er meer mitrailleurs zijn. Verder verdeelt hij zijn manschappen in drie groepjes. De eerste zou over de Tolbrug gaan en trachten de villa in de flank binnen te dringen. De tweede groep zou volgen en trachten de villa aan de voorzijde binnen te dringen. De derde groep dient als dekking voor de twee andere. Zodra de aanval is ingezet, wordt onophoudelijk vanuit de villa geschoten. Toch weten de Nederlandse troepen de villa te omsingelen. Daarna wordt het huis doorzocht. In de kelder worden zeven parachutisten krijgsgevangenen gemaakt. De toegang naar park Leeuwenbergh ligt open en het park wordt uitgekamd door het Nederlandse leger. Ruim 70 Duitse parachutisten en een grote buit aan wapens valt in Nederlandse handen. Enkele honderden meters ten zuiden van Dorrepaal treedt een sectie op tegen het huis Zeerust. Hier worden twintig krijgsgevangenen gemaakt. De Duitse stelling bij Voorburg is hiermee opgerold.</p> <p>Op 10 mei 1940, omstreeks 16.35 uur is bij de schietbaan van de burgerwacht aan de Rodelaan een Engels vliegtuig neergestort en volledig uitgebrand. Twee inzittenden komen om (sergeant F. Checkley en A.J. Robertson).</p> <p>Duitse vliegtuigen mitrilleren de remise van de Noord-Zuid-Hollandse Tram (NZH).</p>		
	<p>Ockenburg</p> <p>Om kwart voor vijf landden plotseling enkele Nederlandse jachtvliegtuigen op het veld die de munitie hadden vershoten. Een lichte mitrailleur opende het vuur maar de vergissing werd gelukkig vlug ontdekt. Toen volgden de gebeurtenissen elkaar snel op. Onmiddellijk na het dalen van onze jagers klonk het gegier van omlaag duikende toestellen, begeleid door het geratel van mitrailleurvuur en het inslaan van kogels en granaten uit de vliegtuigkanonnen. In en nabij de aan de zuidoostelijke zijde van Ockenburg gebouwde loodsden poogde een ieder nog enige bescherming te vinden. De linker sectie van de vaandrig Gritter beschikte niet over een dergelijke loods en trachtte zich zo goed en zo kwaad als dat ging in te graven.</p> <p>Nauwelijks was de eerste golf jachtvliegtuigen verdwenen, toen een aantal transporttoestellen laag over het veld scheerde, weer hoogte nam en een zwerm parachutisten neerliet in het duinterrein. De mannen van de vaandrig Gritter openden onmiddellijk het vuur. Een groepje van 7 man onder leiding van een sergeant trok daarop in de richting van de landingsplaats. Het oversteken van de brede sloot om Ockenburg kostte de gebrekkig uitgeruste militairen echter zoveel tijd dat de vijand zich wist te verzamelen en deze patrouille buiten gevecht kon stellen.</p> <p>Ondertussen hadden de jagers hun beschieting hervat. Na enige tijd achtte de vijand het wel voldoende, waarna het eerste echelon van 18 volgeladen transportvliegtuigen op het veld neerstreek. Kort daarop landde nog een volgend echelon van 8 toestellen. Ogenblikkelijk openden de rekruten het vuur.</p>	BRO 1	61-74

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Hoewel zij de vijand zeer zware verliezen wisten toe te brengen en verscheidene toestellen in elkaar schoten, was de overmacht te groot. De toestand werd onhoudbaar. De reeds gewonde kapitein Boot besloot omstreeks half zeven om met de restanten van zijn compagnie terug te gaan tot achter het walletje bij de ingang van het vliegveld, om daar nogmaals de strijd voort te zetten. Voor die ingang lag een pleintje, vanwaar de terugtocht naar de wal enige tijd werd gedekt.</p> <p>De luitenant Van der Sluys vertelde hierover: <i>"[...] Wij zijn toen in stelling gekomen aan de zuidrand van het pleintje tegenover de poort. Van daar ontwikkelde zich een hevig vuurgevecht met de Duitse luchtlandingstroepen die zich achter het stenen gebouwtje verdekt hadden opgesteld, en die welke op het veld lagen. [...]"</i></p> <p>Wat nog over was van de rekruten, kwam tenslotte achter de wal, met uitzondering van de sectie van de vaandrig Gritter, die te ver naar links lag om onder het Duitse vuur de ingang van het veld te bereiken. Het schieten werd voortgezet, maar de gelande parachutisten waren om het veld in de rug doorgedrongen en beschoten na korte tijd onze mannen achter de wal met mitrailleurvuur. De kapitein Boot werd hierdoor dodelijk getroffen. Terwijl hij stervende was, had deze officier nog de tegenwoordigheid van geest om de luitenant Rodermond bij zich te roepen en hem het commando over te dragen. De strijd liep echter ten einde. De overlevenden probeerden om via de bossen van Ockenburg terug te trekken.</p> <p>Ondertussen lag de sectie van de vaandrig Gritter nog steeds op het veld en was daar in een gevecht gewikkeld met de vijand op Ockenburg en met de parachutisten in de rug. Deze laatsten hadden de hoge wal achter onze opstelling bezet en wierpen van daar handgranaten naar beneden. Hierdoor werden zware verliezen geleden.</p> <p>Het was 07.45 uur. De vijand had 84 rekruten met hun kader buiten gevecht gesteld. De weerstand van de 22^e Depotcompagnie gedurende bijna 2 uren aan een overmacht van Duitse elitetroepen, was voldoende om versterkingen naar de zuidrand van Den Haag te sturen.</p> <p>De bij het vliegveld gelande Duitse troepen werden nog versterkt door de inzittenden van een aantal op het strand tussen Kijkduin en Monster gelande transporttoestellen. Hierbij bevond zich de commandant van de 22^e luchtlandingsdivisie, de luitenant-generaal Graf Von Sponeck met een groot deel van zijn staf. De Duitse troepen zouden vervolgens oprukken naar Den Haag.</p> <p>In het dorp Loosduinen, op een kwartier lopen van het vliegveld, waren de daar gelegerde troepen ondertussen door het lawaai rondom Ockenburg gewekt. Er lag hier een allegaartje van onderdelen: de staf van het regiment grenadiers, een mitrailleurcompagnie, een compagnie pantserafweergeschut met 4 bruikbare stukken, een batterij 6 Veld van een viertal sterk verouderde infanteriekanonnen en de 47^e mortiercompagnie. Dit waren alle eenheden voor ondersteuning en niet geschikt voor het infanteriegevecht. De persoonlijke bewapening bestond over het algemeen uit pistolen en karabijnen.</p> <p>Door enkele Nederlandse officieren werden allerlei geïmproviseerde verbanden zonder veel samenhang, in de richting van de vijand gestuurd. De commandant van de regimentsverbindingsafdeling, de luitenant Bekkers, leidde een van die patrouilles en gaf daarvan het volgende verslag: <i>"[...] Intussen bemerk ik dat met vrij grote regelmaat op Ockenburg wordt geland. Even voorbij het huisje rechts voor de Laan van Meerdervoort gekomen laat ik een gedeelte van mijn afdeling onder commando van enige onderofficieren achter. Dit deel neemt van daar uit het Zwarte Weggetje naar het vliegveld onder vuur. Ik heb gezien dat zij Duitsers die daar liepen,</i></p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p><i>neerlegden. Ik trachtte met het resterende gedeelte in het rechts gelegen terrein door te dringen tot aan het kruispunt Laan van Meerdervoort – Kijkduinsestraat. De luitenant Van Breukelen en ik tirilleerden daarbij ieder met een groep van ongeveer 10 man. Ik werd toen aangevallen door een gevechtsvliegtuig, maar bemerkte het pas toen de sergeant Stam mij waarschuwde en de mitrailleurkogels naast mij in het zand spatten en langs de gehele achter mij lopende groep. Niemand wordt gelukkig getroffen. [...]”</i></p> <p>Buiten deze groep trokken zo meerdere kleine afdelingen naar voren. Sommigen wisten door te dringen tot het gebied, direct ten oosten van het vliegveld en namen van daar de vijand onder vuur. Ondanks alle haast was men evenwel te laat en al het prijzenswaardig initiatief was niet opgewassen tegen de uitstekend georganiseerde luchtdalingstroepen. Een in sterkte steeds toenemend en geconcentreerd vuur, maakte de toestand voor velen spoedig onhoudbaar en langzamerhand vloeiden de patrouilles weer terug op Loosduinen. Daar viel het niet mee om uit de vermengde verbanden een verdediging te organiseren tegen de opdringende Duitse troepen.</p> <p>De vijand bezette met sterke krachten het kruispunt Laan van Meerdervoort-Kijkduinsestraat en trachtte Den Haag binnen te rukken. De door de 22e Depotcompagnie geboden weerstand had het echter mogelijk gemaakt om Nederlandse troepen naar het zuidelijk deel van Den Haag te zenden. Deze nestelden zich in het park Meer en Bos, waardoor de tegenstander voorlopig werd belet verdere vorderingen naar de residentie of Kijkduin te maken.</p> <p>De vijand concentreerde daarop zijn aanvallen op Loosduinen, om via die plaats Den Haag langs een andere zijde binnen te dringen. Deze aanvallen vonden langs 3 richtingen plaats: langs de Kijkduinsestraat, langs de Ockenburgstraat en later via de bossen van Ockenburg, omvattend op de zuidrand van het dorp.</p> <p>Op het Pieter de Hooghplein, aan de westrand van Loosduinen, werd op het moment dat de Duitse aanval zich aftekende in grote haast een tweetal mortieren in stelling gebracht. Hierbij bevond zich de luitenant Wenckebach: <i>”Het eerste stuk werd in het voortuintje van Vane opgesteld, het andere liet ik in een stukje plantsoen aan de overkant van de straat plaatsen. Ik gaf de sergeant Dijkema bevel het vuur uit te brengen op het vliegveld [...] Na korte tijd werden de eerste schoten afgevuurd, die naar de rookwolken van de explosies te oordelen, goed lagen. Daarna werd door ons een krachtig uitwerkingsvuur gegeven. Ik ging via een zolderraampje op het dak van het huis, om daar met de kijker waar te nemen en het vuur te leiden. Men had mij echter spoedig in de gaten, hetgeen bleek toen er stukjes pan en steen van de schoorsteen werden afgeschoten. Het viel mij opeens op, dat de luitenant Stieltjes enige zware mitrailleurs op een open stukje terrein links van ons in stelling bracht. Plotseling hoorde ik een paar hevige, korte knallen en ik zag hoe het stuk vlak naast die luitenant door een vijandelijk mortierschot werd geraakt en dat tenslotte hevig mortier- en mitrailleurvuur zijn afdeling dwong te vluchten. De mannen van Dijkema riepen nu van beneden dat de Duitsers vlak voor hen waren en opdrongen. Mij realiserende dat de mortieristen geen wapens droegen om zich in een handgemeen te weren, beval ik hen door het huis naar de achterdeur te gaan. De man bij het stuk vond het jammer en ze: ”Deze gaan er nog uit”. Ik schat de afstand en zeg hem dat hij ze dan vlak voor het voor ons gelegen laantje moet afvuren, vanwaar de Duitse infanteristen beginnen op te dringen. Het resultaat van dit vuur heeft mij later versted doen staan. Toen ik op het einde van de ochtend voor het eerst dit laantje betrad, zag ik de Duitse soldaten als [...] wassenbeelden [...] zitten. De meesten waren in de houding gebleven waarin zij zich bevonden, vóórdat dit verrassende vuur hen doodde. Snel verlieten we nu aan de achterkant de woning van Vane.”</i></p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>De weerstand aan het Pieter de Hooghplein was na het hierboven beschreven gevecht ten einde, zodat de vijand het dorp kon binnenrukken.</p> <p>Welke maatregelen had men ondertussen aan Nederlandse zijde genomen? In de verwarde situatie kon dit nog niet veel zijn. Bij de verffabriek op het kruispunt Kijkduinsestraat-Prins Hendrikstraat waren in allerijl 2 stukken verouderd veldgeschut van 6 Veld en 2 stukken antitankgeschut opgesteld. Hiermee konden beide genoemde straten onder vuur worden genomen. Voorts werden verschillende punten in Loosduinen op de weg naar Den Haag versterkt. De mannen bij de verffabriek komt echter de eer toe, de rechtstreekse aanval op Loosduinen te hebben afgeslagen, waarbij vooral de militairen van de oude 6 Veld zich geducht hebben geweerd. Na het breken van de tegenstand op het Pieter de Hooghplein drongen de luchtlandingstroepen door over de Kijkduinsestraat. Het handjevol verdedigers bij de verffabriek nam hen terstond onder vuur. Niet alleen het pantserafweergeschut en de oude kanonnen deden hieraan mee, maar ook het overig ingedeeld personeel vuurde met hun pistolen en karabijnen. De Duitsers moesten al snel dekking zoeken in de huizen, zodat hun voorwaartse beweging sterk werd vertraagd.</p> <p>De batterij-officier van de 6 Veld meldde over dit gevecht: <i>"In het struikgewas links van de Kijkduinsestraat kreeg ik de eerste Duitsers onder ogen, die echter weer verdwenen toen een granaat in hun nabijheid sprong. [...] [het] bleek dat de vijand sprongsgewijs langs de brede onbebouwde zoom van de Kijkduinsestraat naderde. [...] De vijand begon nu met mortieren het kruispunt onder vuur te nemen. In het begin vielen de granaten achter ons in de huizen. Gelijktijdig kwam het stuk waarmee we de Duitsers beschoten onder mitrailleurvuur te liggen. De bediening ging echter onder aanvoering van de korporaal Van Wieringen door met vuren, omdat de schoten te hoog gericht waren en op 1 meter hoogte boven in de muur achter de vuurmond insloegen. Het mortiervuur naderde steeds meer. Het viel in de huizen van de Kijkduinsestraat voor ons en daarna op de straat zelf. De voorste antitankvuurmond kreeg een treffer in de onmiddellijke nabijheid, waardoor de stukcommandant en 1 man gewond werden. Hoe alles daarna in zijn werk ging, weet ik niet meer, doch beide 'AG's waren even later verlaten. Het 2e stuk was trouwens door huls-klemming vrijwel niet meer te gebruiken. De Duitsers kwamen ondertussen niet verder dan de eerste huizen van de Kijkduinsestraat en wij trachtten hen met voortdurend vuur terug te dringen. De afstand bedroeg 200 meter. Zij begaven zich toen man voor man achter de huizen, en het scheen dat zij ons wilden omtrekken. Reindersma en de enig overgebleven man van het pantserafweergeschut, Huisman, waren voor de fabriek gaan liggen, omdat van daar de Prins Hendrikstraat verder ingezien kon worden. Ik voegde mij bij hen. Na enige tijd naderde daar een Duitse mitrailleurgroep. [...] Omdat de vijand na zijn vuurstoot dekking had gezocht, konden wij voor de fabriek weggkomen en zo de vuurmond weer bereiken. De Duitsers waren gaan zitten achter het hek van het hoekhuis Rembrandtstraat-Prins Hendrikstraat. Dit hek bestond uit een muurtje van ongeveer een halve meter hoog, waarop stenen pilasters van 2 meter hoogte stonden, verbonden door houten spijlen. De vuurmond hield zodanig huis, dat spoedig geen enkele pilaster meer overeind stond, zodat de tegenstander zich moest terugtrekken. Wij waren ons er wel van bewust, dat de afsluiting van verscheidene straten en huizenblokken door enkele vuurmonden van 6 Veld zonder infanterie, onvoldoende was. Vandaar dat we met vreugde de komst van de 13e mitrailleurcompagnie begroetten, die onder commando van de kapitein Van der Putten en de luitenant Wenckebach schielijk stelling koos in de bovenverdiepingen van de huizen aan de Lisztstraat."</i></p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Inderdaad kwam de hulp van de mitrailleurcompagnie juist op tijd. De vijand was al heel dicht genaderd toen de zware mitrailleurs het vuur openden en de Duitse luchtlandingstroepen in korte tijd van de Kijkduinsestraat schoten. Deze aanval was hiermee nu definitief afgeslagen.</p> <p>De andere Duitse aanval, over de Ockenburgstraat, vond vrijwel gelijktijdig met het opdringen over de Kijkduinsestraat plaats. Bij de Prins Hendrikstraat sloegen afdelingen linksaf, om op deze wijze de verffabriek in de flank aan te vallen. Door de daar geboden weerstand moesten ze echter al spoedig terug, waarna men het één weg verder, door de Wilhelminastraat, nog eens probeerde. Deze straat werd slechts door een zeer kleine groep, in een haastig opgeworpen loopgraaf bestreken. Het hevige vijandelijke vuur drukte het moreel van deze mensen in sterke mate, zodat aanvankelijk meer dekking werd gezocht dan geschoten. Na enige tijd wisten de verdedigers tenslotte een mitrailleur op de hoek van de loopgraaf te krijgen en de Duitse aanvallers terug te slaan. De vijand is daarna verdwenen, waarschijnlijk in de richting Ockenburg.</p> <p>Vanuit het landgoed Ockenburg staken vijandelijke afdelingen de Monsterseweg over, drongen de zuid hiervan gelegen tuinderijen in en deden vanuit zuidwestelijke richting een aanval. Na een wanhopig gevecht moest het groepje hij de barricade van de Stationsstraat terugtrekken. Op dat moment, het was omstreeks tien uur in de morgen, kwam de uit 3 secties bestaande 1e compagnie van het 1^e bataljon grenadiers Loosduinen binnenrukken. De compagniescommandant ging snel tot actie over en stuurde een sectie de Stationsstraat in om de vijand te verdrijven. Toen de opmars dreigde vast te lopen, greep de compagniescommandant persoonlijk in met een tweede sectie, waarna de vijand onder achterlating van een aantal gesneuvelden werd verjaagd. Het was op het nippertje, want de Duitsers waren de commandopost al op 100 meter genaderd. Na deze gevechten arriveerden nog enkele eenheden van het 13^e Depotbataljon in Loosduinen. De rekruten behoefden niet meer in te grijpen. De strijd om Loosduinen was hiermee geëindigd. Grenadiers naderden nu het park Meer en Bos ten noorden van het vliegveld Ockenburg met de opdracht aan te vallen en het terrein te heroveren.</p> <p>Het park "Meer en bos" ligt vlak bij Kijkduin en vormde daar de stadsrand van Den Haag. Tussen dit park en het vliegveld lag echter een 600 meter brede strook open grond, waar de Kijkduinsestraat dwars door heen liep. Op die straat, die de verbindingsweg tussen Kijkduin en Loosduinen vormt, komt de Laan van Meerdervoort uit en dat kruispunt was stevig in Duitse handen. Parachutisten hadden hier een boerderij, de z.g. Wijndaalderswoning bezet en tevens de iets zuidelijker liggende fabriek "Het Witte Huis" ter verdediging ingericht.</p> <p>De eerst aangekomen grenadierscompagnie verliet het park Meer en Bos al snel in de richting van Ockenburg en bereikte onder een hevige vliegtuigaanval de Kijkduinsestraat. Daarna was er geen doorkomen meer aan. Onder aanhoudend Duits mitrailleur- en mortiervuur en vanuit de lucht bestookt door talrijke gevechtsvliegtuigen, moest de troep na enige tijd weer terugtrekken op het park.</p> <p>De commandant van het regiment grenadiers had de opdracht gekregen het vliegveld Ockenburg te heroveren. Hij beschikte daarvoor over het 1^e bataljon grenadiers, terwijl ook het 1^e bataljon Jagers onder zijn bevelen werd gesteld. Dit laatste onderdeel bevond zich in Monster en kreeg de opdracht het vliegveld vanuit het zuiden aan te vallen. Daar de jagers in</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>gevecht raakten met de luchtlandingstroepen die zich in de bossen ten zuiden van Ockenburg hadden verschanst, namen zij geen deel aan de later ingezette tegenaanval die tot de herovering van het vliegterrein zou leiden. De regimentscommandant nam voorts contact op met een afdeling artillerie die in en om Poeldijk was gelegerd, een plaatsje ongeveer 3 kilometer ten zuiden van Loosduinen. De afdeling kreeg opdracht het vliegveld zo spoedig mogelijk onder vuur te nemen.</p> <p>Het was nu zaak om van de beschieting gebruik te maken en de aanval op het vliegveld te openen. Zoals gezegd was hiervoor het 1^e bataljon grenadiers beschikbaar. Hiervan lagen de 2^e en de 3^e compagnie nog steeds in de rand van het park Meer en Bos, waar ze voortdurend werden bestookt door Duitse gevechtsvliegtuigen. De 1^e compagnie moest over Loosduinen op Ockenburg aanvallen. Bij de strijd om Loosduinen hebben we echter gezien dat dit onderdeel bij de gevechten om het dorp betrokken raakte en meehielp om daar de laatste Duitsers te verdrijven. De tegenaanval op het vliegveld is dan ook slechts uitgevoerd door 2 compagnieën grenadiers, versterkt met manschappen van een in de stadsrand aangekomen rekrutencompagnie en 2 zware mitrailleurs.</p> <p>Om 11 uur in de morgen stormden de grenadiers uit de bosrand het open terrein op, in de richting van het vliegveld. De vijand opende het vuur vanuit het boerderijcomplex "e "Wijndaalderswoning", vanuit de fabriek "Het Witte Huis" en vanaf gegraven stellingen in de rand van het vliegterrein. De grenadiers wisten echter de Duitse opstellingen binnen te dringen. Na een kort en hevig gevecht overmeesterden zij de vijand bij de Wijndaalderswoning en namen daar 35 parachutisten gevangen. Vervolgens bezetten zij het Witte Huis, waar 20 Duitsers in onze handen vielen. Een ander gedeelte van de grenadiers sloeg de in de vliegveldrand ingegraven Duitsers uiteen, die voor een gedeelte het veld op vluchtten, waar zij zich tussen de wrakken van de vliegtuigen opnieuw verschansten. Onze troepen drongen evenwel links en rechts van Ockenburg op. Het pleit was nu spoedig beslist. De vijand op het veld zag zich door de grenadiers afgesneden en capituleerde. Reeds in de vroege middag was daarmee het vliegveld Ockenburg weer in Nederlandse handen.</p> <p>Het vliegveld werd nu weer beveiligd, waarbij voornamelijk front werd gemaakt naar de ten oosten van het veld gelegen bossen. De generaal Graf Von Sponeck had zich namelijk aan de overgave onttrokken, door hierin met een deel van zijn troepen tijdig terug te trekken. Later kwamen er nog een aantal van het veld gevluchte Duitsers bij, zodat hij daar in totaal een 300 à 400 man wist te verzamelen. De vijand richtte zich naar alle zijden ter verdediging in. Al enige uren waren in de Ockenburgse bossen gevechten aan de gang met het bataljon Jagers, dat vanuit Monster oprukte in de richting van het vliegveld.</p> <p>Dit onderdeel was in de vroege morgen opgerukt over de weg Monster-Loosduinen. De bataljonscommandant hoorde dat Duitse transporttoestellen op het strand waren geland. Hij besloot toen zijn bataljon te ontplooiën en over een breed front, van de kust tot oost van de Monsterseweg, op te rukken. Inmiddels hadden de Duitse vliegtuigen onze troepen ontdekt en doken met ratelende mitrailleurs omlaag. Hierdoor ontstonden op vele plaatsen branden, door het vlam vatten van het droge helmgras op de duinen.</p> <p>Zo naderden de troepen de watertoren bij de zuidkant van de bossen van Ockenburg. Tot hun verbazing troffen ze hier de waarnemingspost van onze artillerie aan, van waar uit het geschutvuur op het vliegveld werd geleid. Men besloot voor de beveiliging van deze geheel onbeschermd post een sectie infanterie achter te laten. De jagers hadden nu een lijn bereikt, lopende vanaf</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>de kust tot aan de genoemde watertoren aan de Monsterseweg. Het door de vijand bezette boscomplex lag nu voor hen. Vóór de bosrand hadden de Duitsers enkele mitrailleuropstellingen gegraven, waaruit het vuur op de naderende troepen werd geopend. De 3^e compagnie jagers van de kapitein Roorda van Eysinga wist deze tegenstand echter spoedig te breken. De 2^e, meest westelijke compagnie vervolgde de opmars door een smalle uitloper van het bos, richting vliegveld Ockenburg. Toen ze de bosstrook hadden door schreden, sloeg de mannen plotseling een zeer hevig vuur tegemoet vanuit de boerder"j " Blijr"st". Deze hofstede lag midden in het open terrein dat de compagnie nog van Ockenburg scheidde. Er ontstond een zwaar vuurgevecht, waardoor de aanval voorlopig tot stilstand kwam. Ook langs de Monsterseweg ontstonden moeilijkheden door het vuur van een uitstekend opgestelde vijandelijke mitrailleur bij het begin van de oprijlaan naar het landhuis Ockenrode.</p> <p>Opnieuw ging het voorwaarts. Ongeveer 800 meter ging dat goed, toen barstte de hel los. Niet alleen in front en links uit de bossen sloeg het vuur in onze gelederen, maar vooral vanaf de oost van de Monsterseweg gelegen hoog"e "Belved"re" ratelden de Duitse mitrailleurs zonder ophouden. De begroeiing van die hoogte, die het omliggende terrein volkomen beheerste, maakte ontdekking van de Duitse opstellingen volkomen onmogelijk. Elke poging om verder op te rukken werd ogenblikkelijk afgestraft, waardoor al spoedig vele slachtoffers te betreuren waren. De in reserve gehouden 1e compagnie werd nu aangetrokken om te trachten dóór het bos, achter de Belvédère te komen. Doch ook dit liep op hevige bos gevechten uit met de sterke en goed verschanste vijand. De 2e sectie van de compagnie drong hierbij te ver naar voren.</p> <p>De meest rechtse sectie kwam tenslotte in het open terrein bij de Monsterseweg terecht, waar het vuur van de Belvédère de mannen tegen de grond drukte. In dit terrein had ondertussen ook de commandant van de 3e compagnie, de kapitein Roorda van Eysinga het leven moeten laten. Bij de genoemde sectie bevond zich de kapitein Van Swieten, die alle moeite deed om tegen het Duitse vuur in naar voren te komen. Toen dit tenslotte onmogelijk bleek, besloot hij om met de sectie door het links van hem gelegen boscomplex op te rukken. Dat bos was echter door de vijand bezet.</p> <p>Op dat moment bevond de bataljonscommandant zich bij de meest westelijke compagnie, die tegenover de boerder"j "Blijr"st" was vastgelopen. Juist wilde hij met steun van aangetrokken mortieren de aanval hervatten, toen het bevel kwam, om onmiddellijk met het bataljon naar Loosduinen op te rukken. Het vliegveld Ockenburg was namelijk door de grenadiers heroverd, zodat de jagers voor dit doel niet meer nodig waren. Het aanbod om eerst de Duitsers in het bos op te ruimen werd afgewezen. Het gehele onderdeel verzamelde daarna op de Monsterseweg om de afmars naar Loosduinen aan te vangen.</p>		
	<p>Ypenburg Bij het aanbreken van de dag stonden alle gevechtgerede vliegtuigen van 1- en 3-V-2 Lv.R startklaar, met warmgedraaide motoren. De voor de verdediging beschikbare troepen waren overeenkomstig de door de C.Lvd. verstrekte richtlijnen verdeeld over de drie componenten van de verdediging, t.w. de binnenverdediging, de buitenverdediging en de (mobiele) reserve. Voor elk der drie componenten werd één tirailleurcompagnie bestemd, terwijl de rest van de beschikbare troepen (de mitrailleurcompagnie en de twee pelotons pantserwagens) werd verdeeld in twee groepen, waarmee respectievelijk de binnen- en de buitenverdediging werden versterkt. De opstelling van de troepen in de vroege morgen van 10 mei 1940 was als volgt:</p>	MOL 1	341-351

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>De binnenverdediging van het vliegpark:</p> <p>A. 2-III-R.Gr. De 2de en 4de Sectie van deze compagnie waren opgesteld aan de zuidwestelijke rand van het landingsterrein; de beide andere secties aan de noordwestelijke rand, met de 3de Sectie bij het hoofdgebouwen de 1ste Sectie (verminderd met twee groepen en één lt.mitr.) bij hangar I. Taak: met alle automatische wapens vuur uitbrengen op het landingsterrein, alsmede met enkele lt.mitrs. – uit wissel opstellingen – ook naar buiten vuur kunnen afgeven. De beide groepen en de lt.mitr., die aan de compagnie waren onttrokken, waren ingezet als politiewacht bij de hoofdingang van het vliegpark.</p> <p>B. M.C.-III-R.Gr. (verminderd met de 3de Sectie). Vijf zw.mitrs. van de compagnie (drie van de 2de Sectie en twee van de 1ste Sectie) stonden verspreid opgesteld langs de noordwestelijke rand van het landingsterrein, de vier overige (drie van de 4de Sectie en een van de 1ste Sectie) stonden aan de zuidwestelijke rand. Taak: met alle zw.mitrs. vuur uitbrengen op het landingsterrein.</p> <p>C. 1- en 2-le E.Paw. (verminderd met één wagen). De vijf pantserwagens waren verspreid opgesteld aan de noordwestelijke rand van het landingsterrein. Zij stonden tegen de daar aanwezige gebouwen en waren gemaskeerd door camouflagenetten. Taak: meewerken aan het bestrijden van landingen op het vliegpark. De beide motormitrailleurgroepen waren opgesteld bij de watermolen in het noordelijke hoekpunt van het vliegpark. Taak: met de vier lt.mitrs. vuur uitbrengen in noordelijke en in zuidoostelijke richting. De troepenonderdelen, die voor de binnen verdediging waren aangewezen, stonden onder de bevelen van kapitein Moulijn</p> <p>De buitenverdediging van het vliegpark</p> <p>3-III-R.Gr. was in de vroege morgen van 10 mei belast met de buitenverdediging van het vliegpark. De compagnie was versterkt met vier lt.mitrs. (zonder bedieningen) van de IIde Verk. Gr., één pantserwagen en de 3de Sectie zw.mitrs. Het geheel stond onder bevel van reservekapitein O.K. Bartels. Van 8.00 uur op 9 mei af bezette deze versterkte compagnie-door de B.C. ‘Schermcompagnie’ genoemd – de opstellingen van het z.g. scherm, dat tot doel had het doordringen van valschermtroepen en van kwaadwilligen naar het vliegpark te beletten. Dit scherm was onderverdeeld in de schermen ‘Hoornbrug’, ‘Broekpolder’ en ‘Delft’, elk bezet door een versterkte tirailleursectie, en wel als volgt:</p> <p>A. Het scherm ‘Hoornbrug’ vormde de Vlietafsluiting – met front west gedeeltelijk noord – van 300 m ten noordoosten tot 600 m ten zuiden van de Hoornbrug. Deze afsluiting was opgedragen aan de 3de Sectie, versterkt met één zware mitrailleur.</p> <p>B. Het scherm Broekpolder sloot zuidelijk daarbij aan met stellingen langs de Vliet over een lengte van bijna 1.500 m. De hier ingezette 2de Sectie beschikte over zes l.mitrs., terwijl voorts één zw.mitr. aan deze sectie was toegevoegd, die in de polder was opgesteld op plm. 500 m ten oosten van de Vliet (200 m ten noordwesten van de wegvork Delft/Rotterdam).</p> <p>C. Het sche’ m ‘De’ft’, bezet door de 1ste sectie maakte met zijn vier lichte mitrailleurs en één zware mitrailleur front naar Delft en beveiligde daardoor tevens de vliegtuigen, die langs de Insulindeweg stonden opgesteld. De 4de Sectie maakte geen deel uit van de bezetting van het scherm, maar bewaakte met haar drie lt.mitrs. de bij de wielersbaan opgestelde vliegtuigen. De aan de compagnie toegevoegde pantserwagen was opgesteld bij de</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>hoofdingang van het vliegpark en had tot taak deze ingang, alsmede het hoofdgebouw te verdedigen. In feite vormde deze wagen een versterking van de bij de hoofdingang opgestelde politiewacht. Bij de schermen waren overdekte mitrailleuropstellingen gemaakt van eenvoudige constructie.</p> <p>De bataljonsreserve I-III-R.Gr. was op 10 mei om 2.30 van Ypenburg afgemarcheerd naar de alarmkwartieren, die voor de bataljonsreserve waren aangewezen. Om 3.15 bevond zich één sectie in de hoe'e 'L'os', één sectie in de hoeve 'Ypenburg', één sectie in hangaar 2 en één sectie in 'e 'Johannaho've'.</p> <p>Taak: optreden als reserve in de hand van de B.C.; op aanvraag van het sche'm 'De'ft' dat scherm versterken door de sectie hoe'e 'L'os' en op aanvraag van het scherm 'Hoorbn'ug', dit versterken door de sectie hoe'e 'Ypenb'rg'. De taak van de compagnie als bataljonsreserve hield niet in een verdedigend optreden ter plaatse.</p> <p>De aard van de opstellingen In verband met de hoge grondwaterstand waren alle opstellingen in ophoging uitgevoerd. De negen zw.mitr. opstellingen bestonden uit een ronde of vierkante ruimte, die plaats bood aan de bedieningsmanschappen van het stuk. Deze ruimte was omgeven door een wal van zandzakken ter dikte van ongeveer 1 m, waarin een frontaal schietgat was uitgespaard en die van boven was afgedekt met hout en zandzakken. Deze opstellingen waren op 9 mei 1940 juist gereedgekomen.</p> <p>De twee lt.mitrs. bij hangar I stonden bij elkaar in een niet-overdekte loopgraaf. De lt.mitrs. bij het hoofdgebouw hadden alle e-n - zij het gebrekkig - overdekte opstelling. Voor de geweschutters was hier een lage borstwering gemaakt.</p> <p>De beide secties aan de zuidwestelijke rand van het landingsterrein beschikten elk over twee overdekte gevechtsoptellingen voor lt.mitrs., gelegen aan de binnenzijde van de dijk, die daar langs het vliegpark liep. Voor de overige twee lt.mitrs. en voor de geweschutters waren in die dijk onoverdekte loopgraven gemaakt.</p> <p>De opstellingen waren lineair; onderlinge flankering was niet mogelijk.</p> <p>De luchtdoelbestrijdingsmiddelen bij het vliegpark Het 59ste Pel.Lu.Mitr., onder bevel van reserve eerste-luitenant H.P. Heshusius; het 60ste Pel.Lu.Mitr., onder bevel van sergeant A.J. Stam, en het 61ste Pel.Lu.Mitr., onder bevel van korporaal K. Jansen, waren aangewezen voor de rechtstreekse verdediging van het vliegpark tegen laagvliegende vliegtuigen. Daartoe was elk peloton uitgerust met vier mitrs. M.25. Deze drie pelotons behoorden, met verschillende andere, tot de 14de Comp.Lu.Mitr. De commandant van deze compagnie, reservekapitein J.Y. Mikmak, had zijn commandopost gevestigd in Drievliet. De pelotons waren bij het vliegpark geplaatst met het 59ste peloton bij het noordelijke hoekpunt, het 60ste in het weiland schuin tegenover de hoofdingang van het vliegpark en het 61ste aan de zuidoostelijke zijde. De stukken waren opgesteld 'n 'kui'en', die alle waren vervaardigd in ophoging.</p> <p>De 13de en de 76ste Bt.Lu.A. konden meewerken aan de verdediging van de hogere luchtlagen boven en bij het vliegpark. De 13de Bt.Lu.A. (3 stukken van 7.5 tl. no. 1) was opgesteld in het Weiland bij het pa'k 'Leeuwenb'rg', op ongeveer 5 km ten noorden van het vliegpark. De batterij stond daar zonder enige bescherming rond de stukken en de vuurleiding.</p> <p>Plm. 2,5 km ten westen van het vliegpark, in de nabijheid van de Van Vredenburgweg en de spoorba'n 's-Gravenhage-Rotterdam, stond de 76ste Bt.Lu.A. (4 stukken van 7.5 tl. no. 2) opgesteld, onder bevel van reserve</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>tweede-luitenant J.M. Schoenmaker. De batterij was kort vóór 10 mei 1940 gevormd en in stelling gebracht. Evenals bij de 13de Bt.Lu.A., waren ook bij deze batterij geen dekkingen aangebracht rond de stukken en de vuurleiding, terwijl voor de twee mitrs. M.25 nog geen munitie aanwezig was.</p> <p>Ten zuiden van het vliegpark werden de lagere luchtlagen bestreken door vijf rondom Delft opgestelde pelotons 2 tl. van de Afdeling Delft van het V.L.K.Lad. Deze pelotons waren aangewezen voor de bescherming van de te Delft gevestigde industrieën. Zij waren als volgt opgesteld:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het 1ste Peloton (2 stukken van 2 tl., no. I), genaamd 'Batterij Vethard'ng', stond aan de noordwestelijke rand van Delft, op het dak van de fabriek 'De Vethard'ng' - het 2de Peloton (3 stukken van 2 tl. no. I), genaamd 'Batterij Rotterdamseweg aan de zuidelijke rand van Delft, 500 m ten zuiden van de begraafplaats 'Ja'fa'. - het 3^e Peloton (3 stukken van 2 tl. no. I), genaamd 'Batterij Zwem'ad' aan de oostelijke rand van Delft, even ten zuiden van de Tweemolentjeskade, bij het zwembad aan de rijksweg. - het 4de Peloton (2 stukken van 2 t. no. I), genaamd 'Batterij "V"st' stond ten zuidwesten van Delft ter hoogte van de haakse bocht in de Abtwoudscheweg (weg naar Kethel). - het 5de Peloton (2 stukken van 2 tl. no. I), genaamd 'Batterij No'rd' ten noorden van Delft in de Broekpolder, bij de driesprong in de rijksweg 's-Gravenhage-Delft-Rotterdam, ter hoogte van het benzine-tankstation. <p>De stukken van de batterij'n 'Rotterdamse'eg', 'Zwembad' 'n 'W'st' (2de 3de en 4de Peloton) waren alle opgesteld in gegraven putten, ter diepte van plm. 70 cm, waarvan de bodem was belegd met betontegels.</p> <p>De stukken van 'e 'Batterij No'rd' (5de Peloton), die pas kort vóór het uitbreken van de oorlog was gevormd, waren nog niet ingegraven, maar stonden ongedekt op het weiland. Bij alle stukken was een verbruiksvoorraad van 300 patronen opgelegd.</p> <p>De gebeurtenissen op 10 mei 1940</p> <p>Omstreeks 4.00 zag de vliegparkcommandant drie meermotorige vliegtuigen naderen uit de richting Hoek van Holland. Het bleken Duitse bommenwerpers te zijn, die door meerdere werden gevolgd. De eerste bommen kwamen ver van het doel terecht in de weilanden bij Nootdorp. Door deze misworp kregen althans acht vliegtuigen van de 3de Afdeling de kans zonder al te veel moeilijkheden te starten.</p> <p>De laatste drie vliegtuigen werden echter licht beschadigd door een in de nabijheid inslaande bom, nog voordat zij de opstellingsplaats hadden kunnen verlaten.</p> <p>Het bombardement duurde tot ongeveer 4.45 en werd gevolgd door een beschieting, die werd uitgevoerd door Duitse jachtvliegtuigen van het type Messerschmitt Bf-110, die zowel doelen op als buiten het vliegpark onder vuur namen. De uitwerking van het met hevigheid uitgevoerde bombardement was op materieel gebied betrekkelijk gering. Het hoofdgebouw was getroffen en in brand geraakt. Hangar I had een voltreffer gekregen en enige van de in deze hangar staande vliegtuigen waren in vlammen opgegaan. Een houten loods bij de watermolen was eveneens in brand gevlogen, waardoor de daarin gestalde motorrijwielen van de twee motormitrailleurgroepen verloren gingen.</p> <p>De gevechtsoptellingen aan de noordelijke en de zuidwestelijke rand van het landingsterrein waren niet noemenswaard beschadigd en slechts enkele mitrailleurpostellingen waren ontzet door in de nabijheid ingeslagen</p>		351-382

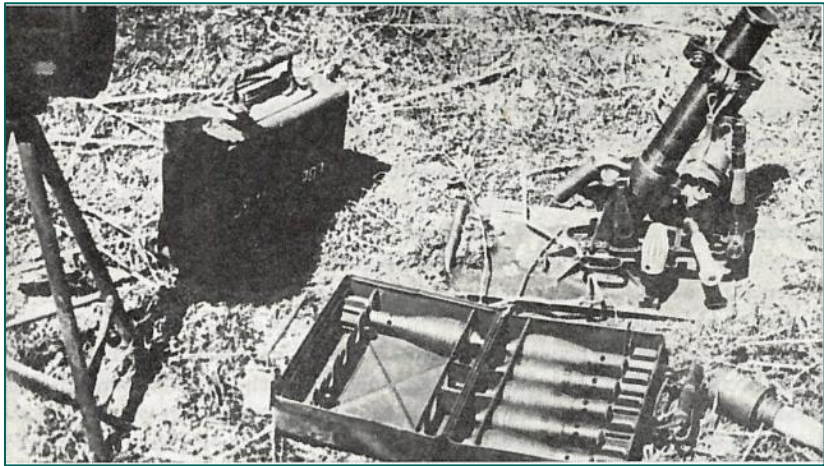
Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>bommen. De bij de hoofdingang opgestelde pantserwagen 601 was in een bomkrater weggezakt en kon niet meer op gang worden gebracht.</p> <p>Het morele effect van het bombardement en de beschietingen op de verdedigers van het vliegpark was zeer groot. Omdat het merendeel van het personeel, dat tijdens de luchtaanval het vliegpark had verlaten, niet meer terugkeerde, waren na het bombardement aan de zuidwestelijke rand nog slechts vier zware en vermoedelijk zes lichte mitrailleurs en aan de noordwestelijke rand drie zware mitrailleurs, alsmede drie pantserwagens beschikbaar voor de directe verdediging van het vliegpark. De vuurkracht van de verdedigers was dus aanmerkelijk verminderd.</p> <p>Nog tijdens het bombardement, verscheen er omstreeks 4.45 een groot aantal vliegtuigen, waaruit op verschillende afstanden ten noorden, ten westen en ten zuiden van het vliegpark valschermtroepen afsprongen. Zij kwamen o.m. neer ten oosten van de Postenkade, tussen het vliegpark en de Vliet bij Rijswijk, binnen de scherm'n 'De'ft' 'n 'Broekpol'er' en ten zuidoosten van de stad Delft. Om 5.24 landde het eerste echelon luchtlandingstroepen, dat in acht Junkers-Ju 52 transportvliegtuigen werd aangevoerd, bij de zuidoostelijke begrenzing van het landingsterrein. De vliegtuigen rolden uit in de richting van de gebouwen. Nauwelijks hadden de wielen de grond geraakt of er barstte een moordend vuur los van de nog bemande zw. en lt. mitrs. en van de drie pantserwagens. Verschillende vliegtuigen werden met kogels doorzeefd en raakten in brand. Het volgende echelon streek omstreeks 5.40 neer. De vliegtuigen hadden onvoldoende uitloop, liepen gedeeltelijk op de vliegtuigen van het voorgaande echelon en ondergingen eenzelfde lot. Laag scherend over de reeds op het landingsterrein staande vliegtuigen, trachtte het derde echelon te landen, maar werd eveneens hevig onder vuur genomen, wat tot gevolg had dat verschillende vliegtuigen terecht kwamen in de laaiende vuurpoel. Tenslotte was het landingsterrein door zeventien brandende of zwaar beschadigde Duitse transportvliegtuigen zodanig versperd, dat verdere landingen als uitgesloten waren te beschouwen. Een vierde echelon boog daarom boven Ypenburg af en verdween weer in zuidoostelijke richting. Toch landde op een later tijdstip nog een aantal vijandelijke toestellen bij het zuidelijke hoekpunt van het landingsterrein. Ondanks het feit dat de vuurkracht van de verdedigers belangrijk was verminderd, was de landingspoging op Ypenburg met volledig succes afgeslagen.</p> <p>De commandant van het sche'm 'De'ft' had de indruk gekregen dat de in zijn omgeving afgeworpen valschermtroepen in hoofdzaak waren geland ten westen van de Vliet. Hij vond daarin aanleiding zijn verdedigende positie ten dele op te geven en zich met de groepen, die bij de Insulindeweg en de school waren opgesteld, te verplaatsen naar de westzijde van de Vliet. Daarbij liet hij echter zijn groepen aan de oostzijde van de Vliet en de Brasserskade, alsmede de bij de wegvork opgestelde zw.mitr., aan hun lot over. De uitstekend bewapende valschermtroepen slaagden er al spoedig in de groep aan de Vliet en de zw.mitr. bediening aan de wegvork onschadelijk te maken. Zij rukten vervolgens op in de richting van het vliegpark, waarbij zij 30 à 40 gevangengenomen manschappen met zich meevoerden.</p> <p>De groepen van het sche'm 'Broekpol'er' werden vooral bedreigd door de valschermtroepen, die in de pold-r - tussen de Vliet en de Rijksweg- waren geland. De Nederlandse gevechtsdekkingen waren zodanig aangelegd, dat slechts vuur kon worden uitgebracht op de Vliet en op het terrein ten westen daarvan. Van de ten westen van de Vliet gelande valschermtroepen staken echter slechts enkele groepjes dit water over. De verdedigers moesten zich in</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>hoofdzaak teweer stellen tegen het gros van de hier gelande valschermtroepen, die in de Broekpolder waren neergekomen en hen dus in de rug aanvielen, zodat zij de strijd praktisch ongedekt moesten voeren. Met verlies van een aantal gevangenen vloeiden alle groepen in de loop van de morgen terug naar de Hoornbrug. De bediening van de tot het scherm behorende zw.mitr. heeft nog geruime tijd de vuurstrijd met de valschermtroepen volgehouden, maar heeft zi-h - na te zijn omsing-d - meteen overgeven. De sectie bij de wielerbaan trok op bevel van kapitein Bartels terug op het sche'm 'Hoornb'ug'. Alle vier secties van de bataljonsreserve verlieten tijdens of kort na het bombardement hun opstellingen en verwijderden zich steeds verder van het bedreigde vliegpark. Omstreeks 7.00 uur naderde uit zuidelijke richting een afdeling valschermtroepen, die een aantal Nederlandse militairen met omhoog geheven handen voor zich uit dreef.</p> <p>Het 61ste Pel.Lu.Mitr. vuurde van 4.00 af op elk Duits vliegtuig, dat binnen schootsafstand kwam. Om de mitrailleurs van dit peloton tot zwijgen te brengen, werden door een vijandelijke bommenwerper vier bommen geworpen, die dicht bij elkaar op 10 m afstand van de pelotonsopstelling insloegen.</p> <p>De gehele bezetting bevond zich in de kuilen en was genoodzaakt daar te blijven, omdat men alleen op de bodem der kuilen dekking kon vinden tegen het eigen vuur. Toen de parachutetroepen zich gingen verenigen met in de weilanden ten zuiden van het vliegpark afgezette luchtlandingstroepen, dreigde er voor het peloton ernstig gevaar. De mogelijkheid terug te vallen op de boerderijen tussen de Brasserskade en de dijk naar Nootdorp was door de vijand afgesneden en het kon spoedig door een overmacht worden aangevallen. Korporaal Jansen besloot daarom met zijn mensen terug te trekken op het 59ste peloton.</p> <p>Het 59ste peloton had aanvankelijk geen hinder van de gelande valschermtroepen, omdat deze ver van de opstelling waren neergekomen, zodat de pelotonscommandant geconcentreerd vuur kon laten uitbrengen op de later verschijnende transportvliegtuigen, die op Ypenburg trachtten te landen. Na hevige beschietingen door Duitse jachtvliegtuigen gaf luitenant Heshusius opdracht de kuilen te verlaten, die al te zeer in de gevarezone bleken te liggen. De mitrailleurs werden meegenomen en de pelotonscommandant stelde zijn mitrailleurs en manschappen op achter de kade van de Molentocht, waardoor tevens front werd gemaakt tegen de valschermtroepen, die in noordelijke en noordoostelijke richting (achter de Postenkade) in groten getale aanwezig waren en dreigden naar het vliegpark door te dringen. Toen de munitie begon te verminderen en de overmacht aan valschermtroepen al te groot leek, gaf luitenant Heshusius weldra opdracht om terug te trekken op Rijswijk.</p> <p>Kort tevoren w-s - zoals beke-d - het 61ste peloton bij de watermolen aangekomen. De bezetting van het noordelijke hoekpunt bij de watermolen bleef daar standhouden. Toen in de middaguren contact werd verkregen met oprukkende eigen troepen, trokken de verdedigers tenslotte terug op Rijswijk.</p> <p>De 13de Bt.Lu.A., die zonder enige dekking in stelling stond achter het pa'k 'Leeuwenb'rg' bij Voorburg opende tegen 4.00 uur het vuur op de Duitse bommenwerpers, die het vliegpark begonnen aan te vallen. Plotseling keerde tussen 4.30 en 4.45 één der aanvallers zich tegen de batterij. Er was geen gelegenheid meer om stukkenvuur af te geven. Een ieder wierp zich tegen de grond en even later viel een aantal bommen in de batterij opstelling, waardoor één stuk werd vernield en twee onderofficieren en vijf soldaten ernstig werden gewond. De lege wachtbarak werd volkomen</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>vernield door een voltreffer. De loods, waarin de munitie was opgeslagen, werd niet getroffen.</p> <p>Ongeveer een kwartier na dit bombardement werd de batterij plotseling van verschillende zijden aangevallen door in de directe omgeving gelande valschermtroepen. Ofschoon met de beide mitrailleurs onmiddellijk het vuur werd geopend, bood de open opstelling zo weinig dekking dat het gros van het personeel, door het park terugtrok op de Vliet.</p> <p>Op de 76ste Bt.Lu.A werd geen bomaanval uitgevoerd. Wel is de stelling beschoten door vliegtuigen met boordwapens.</p> <p>De vijf pelotons (c'. 'Batteri'en') van de Afdeling Delft van het V.L.K.Lad. waren in de vroege morgen van 10 mei eveneens geheel strijdvaardig. De pas opgerichte, nog in opbouw zijn'e 'Batterij No'rd' (5de Peloton) in de Broekpolder stond ongedekt in het weiland. Om 4.45 uur landden de eerste valschermtroepen in genoemde polder. Verschillende valschermjagers kwamen neer op nauwelijks 60 m afstand van de pelotonsopstelling. Onmiddellijk bonden de manschappen de strijd met de vijand aan, hoewel zij per man slechts over vijf geweerpatronen beschikten. Zij raakten echter tussen twee vuren, toen ook de in de nabijheid opgestelde zw.mitr. van het sche'm 'Broekpol'er' zich in de strijd mengde. In verband met het ontbreken van dekking besloot sergeant Van de Krol toen de opstelling te ontruimen.</p> <p>De tussen Delft en Ypenburg neergekomen valschermtroepen, versterkt met een aantal inzittenden van de buiten het vliegpark gelande transportvliegtuigen, waren er op 10 mei tussen 5.00 en 7.00 uur in geslaagd een deel van de daar aanwezige Nederlandse troepen te verdrijven en de overige gevangen te nemen. Daarna waren zij, ter sterkte van ongeveer 50 man, langs de rijksweg opgerukt naar de hoofdingang van het vliegpark, terwijl zij zich in front dekten door een veertigtal Nederlandse krijgsgevangenen. De verdedigers durfden niet goed het vuur op de oprukkende Duitsers te openen, omdat zij niet het risico wilden lopen hun weerloze kameraden neer te schieten. De groep aan de rijksweg gaf zich daarom over. De Duitsers omringden daarna pantserwagen 601 en sommeerden de inzittenden de wagen te verlaten. Er ontstond een kort vuurgevecht, dat echter spoedig eindigde met de overgave van de pantserwagen. Van de te hulp gesnelde pantserwagen 603 sneuvelde de bestuurder en werd de richter gewond, waarna ook deze wagen in handen van de vijand viel. Pantserwagen 602 bereik-e - via de hoofdinga-g - de rijksweg, maar moest al spoedig met een lek geschoten radiateur terugtrekken in de richting van de Hoornbrug. Hier werd hij door de C.-Ile Verk.Gr. met behulp van een trekker verdedigend opgesteld, waarna een commandant de opdracht ontving het doordringen van de vijand naar de brug te beletten. Pantserwagen 608 raakte op het voorplein verzeild tussen door elkaar lopende Duitsers en Nederlandse krijgsgevangenen, zodat de bemanning niet durfde te vuren. De schutter werd gewond, waarop de wagen terugtrok naar de noordelijke kantine. Ook de bemanning van pantserwagen 611 durfde niet te vuren. Toen de vijand de wagen aan de achterzijde aanviel, trok deze langs de Sintelweg terug naar de hoe'e 'Ypenb'rg'. Later reed hij door naar de Hoornbrug. Ook deze wagen werd daar door de C.-Ile Verk.Gr. in een verdedigende positie opgesteld.</p> <p>Na de mislukte actie van de pantserwagens, vielen omstreeks 7.15 het hoofdgebouwen de aangrenzende gebouwen in vijandelijke handen. De gevangenen werden daarop door de Duitsers, wier aantal intussen was aangegroeid tot ongeveer 150 man. Tijdens de hiervoor beschreven gevechten, waren de aan de zuidwestelijke rand van het landingsterrein opgestelde Nederlandse troepen in hun stellingen gebleven. Kort daarna</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>grepen de Duitsers uit de richting van het hoofdgebouw de aan de zuidwestelijke rand gelegen opstelling aan. Zij omsingelden achtereenvolgens de verschillende gevechtsofstellingen en dwongen de verdedigde - s - onder bedreiging met handgranaten en automatische pistolen - tot overgave. De gevangenen werden daarop afgevoerd naar de gebouwen bij de hoofdingang.</p> <p>Het optreden van een klein groepje Nederlandse militairen had tot gevolg, dat de vijand voorlopig niet verder in deze richting oprukte, zodat een groot deel van de noordwestelijke rand van het vliegpark in Nederlandse handen bleef.</p> <p>Enige militairen van het 59ste Pel.Lu.Mitr. en het personeel van de motormitrailleurgroep hadden een hevig vuur geopend op de valschermtroepen aan de noorden aan de noordoostzijde van het vliegpark. Zij werden hierbij krachtig gesteund door een van de zware mitrailleurs van de M.C. De vijand slaagde er daardoor niet in aan deze zijde naar het vliegpark op te rukken.</p> <p>Toestand bij de Hoornbrug. De brug was bezet door slechts één tirailleurgroep en één zware mitrailleur. Omdat rekening moest worden gehouden met een vijandelijke opmars na 'r 's-Gravenhage, zette de C.-Verk.Gr. onmiddellijk zijn detachement luchtvaarttroepen uit Rijswijk in en sloot hiermee de westzijde van de Hoornbrug en de Kleiweg af, op plm. 250 m ten zuidwesten van de brug. Met de hulp van kapitein Bartels, die zich eveneens bij de Hoornbrug bevond, werden vervolgens de groepjes manschappen opgevangen en verzameld, die van het vliegpark waren teruggetrokken. Deze groepjes werden door de beide officieren tot mitrailleur- of tirailleurgroepen gevormd, geëncadreerd en ingezet ter verdediging van de westzijde van de Vliet. Zo vormde zich langzamerhand ter weerszijden van de brug een zwak verdedigingsfront. Ten noorden van de brug waren de valschermtroepen doorgedrongen in het pa'k 'Leeuwenb'rg' en t't 'Huize Dorrep'al', en in verschillende boerderijen en huizen aan de zuidoostzijde van de Vliet, waar zij zich toen ter verdediging inrichtten.</p> <p>Kapitein Mikmak ('n 'Huize Drievl'et) had met het personeel van de commandopost stelling genomen tegen de uit zuidoostelijke en oostelijke richting oprukkende valschermtroepen en wi-t - dank zij het teruggetrokken personeel van het 59ste en het 60ste Pel.Lu.Mitr., dat zich bij hem aansloot - zich ter plaatse te handhaven.</p> <p>De C.-5-4de Dep.Bat. besloot zijn verdedigende positie op te geven en op te rukken naar het vliegpark. De compagnie marcheerde daarop omstreeks 9.00 uur af met één sectie rechts en één sectie links van de rijksweg, terwijl de 3de sectie als compagniereserve voorlopig ter plaatse bleef.</p> <p>De rechtersectie bereikte al spoedig de wielersbaan, doch kwam aan de zuidzijde daarvan in vijandelijk vuur terecht. Een verder oprukken over het open terrein bleek daardoor niet mogelijk. De linkersectie had toen de omgeving bereikt van de hoe'e 'Ypenb'rg'.</p> <p>Even nadat 5-4de Dep.Bat. een voorwaartse beweging had ingezet, was 1-7-III Dep.B.A. de Hoornbrug aangekomen. Ook van genoemde batterij rukten vijftig man, onder bevel van een luitenant, op naar het vliegpark. Bij de wielersbaan maakte deze afdeling, waarbij zich ook de C.-IIe Verk.Gr. bevond, contact met de rechtersectie van 5-4de Dep.Bat.</p> <p>De secties rukten nu samen op in de richting van het vliegpark, doch de voorwaartse beweging werd bij de hoe'e 'Ypenb'rg' door vijandelijk vuur tot staan gebracht. Toen kapitein Tesink hiervan bericht ontving, stelde hij zich ter plaatse op de hoogte van de situatie, waarna hij besloot zijn derde (reserve-) sectie, die op verzoek van kapitein Bartels één groep had moeten</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>afstaan, te laten oprukken naar de hoe'e 'Pong'ng'. Deze sectie (min één groep) bereikte genoemde hoeve ook, doch werd hier tot staan gebracht door vijandelijk vuur uit 'e 'Johannaho've'. Kapitein Tesink, die zich bij de sectie bevond, stuurde toen een ordonnans naar de intussen bij de Hoornbrug gevestigde commandopost van de C.-II-R.Gr., die over II-2 R.A. kon beschikken, met het verzoek om 'e 'Johannaho've' onder artillerievuur te liggen.</p> <p>De pantserwagen M 38:</p> <p>Omstreeks 10.30 had zich langs de Vliet een verdedigend scherm gevormd, dat zich uitstrekte van de trambrug (500 m ten zuiden van de Hoornbrug) tot het spoorwegviaduct bij Voorburg en dat was samengesteld uit een aantal losse detachementen van verschillende onderdelen. Het vertoonde niet veel samenhang en stond niet onder eenhoofdig bevel. Vóór dit scherm, in de richting van het vliegpark, bevonden zich 5-4de Dep.Bat. en het vijftig man sterke detachement van I -7-III Dep.B.A.</p> <p>Omstreeks 11.00 schoten de batterijen van II-2-R.A. zich om beurten in op de gebouwen van het vliegpark, waarbij het hoofdgebouw meerdere malen werd getroffen. Van 13.13 tot 13.25 gaf de C.-II-2 R.A. een uitwerkingsvuur af, zulks op verzoek van de C.-II-R.Gr., die 13.25 had vastgesteld als u'r'U' voor een aanval. Tijdens het vuur werd herhaaldelijk de hangar getroffen, waarin het grootste aantal krijgsgevangenen verblijf hield.</p> <p>Kapitein Moulijn, die zich bij een groep krijgsgevangenen bevond, besloot van de ontstane onrust gebruik te maken en verliet de kelder door een zijuitgang. Hij werd spoedig gevolgd door de andere gevangenen en door de bewakers.</p> <p>Kapitein Moulijn slaagde erin met degenen, die hem vergezelden, de hoe'e 'L'os' te bereiken. De hoeve lag onder eigen en onder vijandelijk vuur. Hier voorzagen de ex-krijgsgevangenen zich weer van wapens en munitie. Juist toen een vijandelijke afdeling de hoeve trachtte te bezetten, kwam deze onder eigen mortier- en artillerievuur te liggen. De Duitsers trokken toen weer terug. Wegens munitiegebrek gaf een Duits officier zich kort daarna met zijn afdeling over en verzocht kapitein Moulijn om hem met zijn manschappen uit de vuurlinie te brengen. De rollen waren nu omgekeerd. Door een kleine groep Nederlanders bewaakt, werden de Duitsers naar de weg geleid.</p> <p>Daar gaven nog meer Duitsers, komende uit de richting van het vliegpark, zich over. Onder hen bevond zich ook hun commandant. En zo marcheerden de Nederlanders met meer dan 200 krijgsgevangenen naar de Hoornbrug.</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Het bombardement van drie Fokker-' V'n van de Ille Verk.Gr., dat plaatsvond omstreeks 12.50, werd door de verdedigers niet opgemerkt. Kort na de beëindiging van de inleidende beschieting door Il-2 R.A. gaf de aankomst van een sectie oprukkende Nederlandse troepen eindelijk enige opluchting. Deze actie ontging aan de aandacht van de verdedigers bij de watermolen. Evenmin bemerkten zij, dat de aanvallende Nederlandse troepen kort daarna weer terugtrokken in de richting van de Hoornbrug. Dat laatste geschiedde naar aanleiding van een ontvangen waarschuwing, dat Britse vliegtuigen het vliegpark zouden bombarderen. Inderdaad werd het groepje verdedigers onaangenaam verrast, toen Britse vliegtuigen omstreeks 15.10 hun bommenlast boven het vliegpark afwierpen. Een zware bom sloeg vlak bij het onderkomen van de luitenant in, waardoor dit bijna instortte. Gedurende de rest van de middag werd het vuurgevecht met de nog op het vliegpark aanwezige vijandelijke afdelingen voortgezet. Omstreeks 19.30 rukten de aanvalstroepen opnieuw op naar het vliegpark, waarbij o.m. een deel van 5-4de Dep.Bat. de opstelling bij de watermolen bereikte, maar deze later weer verliet. Tegen het invallen van de duisternis gaven verschillende groepjes Duitse-s - in totaal veertig m-n - zich aan de luitenant over waarna zij werden afgevoerd onder geleide van enkele manschappen.</p> <p>Bij de herovering van Ypenburg gevonden Duitse wapens en munitie:</p> <p>In de middag voeren Nederlandse troepen een zuiveringsactie op aan weerszijden van de Molentocht. Bij deze actie werd een aantal Duitsers krijgsgevangen gemaakt en enige groepen drongen door tot voorbij de watermolen.</p>		
	<p>Toen Ypenburg grotendeels door de Duitsers was veroverd, werd de Hoornbrug hun volgende doel. Deze brede brug over de Vliet bij Rijswijk vormde immers de verbinding van de autoweg met de Residentie. De situatie die tussen Rijswijk en Voorburg was ontstaan kan als volgt worden samengevat. Tussen de trambrug en de Hoornbrug lag een compagnie met karabijnen bewapende rekruten (van het 3de Depot Bereden Artillerie). Bij de Hoornbrug was een bruggenhoofd over de Vliet gevormd, samengesteld uit het voormalige Scherm Hoornbrug en uit van Ypenburg en omgeving teruggetrokken militairen. Het bruggenhoofd werd verbreed door drie secties rekruten in het Park Vredenoord en één sectie rekruten bij de uitspanning Drievliet, alle van het 14de Depotbataljon. Deze laatste sectie beschermde daar tevens de brug over de Vliet. Verder was het kanaal aan de zuidoostzijde tot bij Voorburg door parachutisten bezet. In die richting was dat allereerst het buiten Zeerust, vervolgens de villa</p>	BRO 2	73, 85- 111

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Dorrepaal en het boerderijcomplex Den Hoonaard, met verschillende tussenliggende huizen. Het viaduct over de Vliet in de autoweg naar Utrecht en de daarnaast liggende spoorbrug waren niet door de vijand bezet, waarschijnlijk omdat hier al zeer vroeg Nederlandse militairen aanwezig waren.</p> <p>Het eerste offensieve optreden vond plaats door een detachement politietroepen. Het detachement deed wat gezegd was, liep over de autoweg naar Utrecht tot ongeveer een kilometer voorbij het viaduct en begaf zich toen over de vlakke weilanden in de richting van Ypenburg. De mannen kwamen spoedig in gevecht met de talrijke parachutisten die in dit terrein waren geland. Toen ze vervolgens ook nog door laag overscherende Duitse vliegtuigen werden gemitrailleerd, zag men in dat oprukken over dit volkomen open terrein beslist onmogelijk was. Men trok terug op het meer dekking biedende terrein aan de autoweg ten oosten van het viaduct.</p> <p>Vanaf dit viaduct probeerde vervolgens een uit Leiden gestuurd detachement van een onderofficiersschool langs de Vliet vooruit te komen. Men had nauwelijks honderd meter afgelegd, toen hevig mitrailleurvuur vanuit het boerderij complex Den Hoonaard de groep tegemoet sloeg. Er bleek geen doorkomen aan en de terugtocht moest worden aanvaard. De adjudant gaf het echter niet op. Ondanks zijn verwondingen fietste hij naar Leidschendam, waar hij een sectie Grenadiers wist los te krijgen om hem te helpen. Eerst toen liet hij zich overhalen om naar een dokter te gaan. Er werd een nieuw aanvalsplan ontworpen, waarbij de politietroep aan de autoweg vuursteun zou verlenen. De overige parachutisten waren op het park Leeuwenbergh teruggetrokken, aan de oostkant van de Vliet, ter hoogte van de Oude Tolbrug. De vijand had zich hier vastgezet in Villa Dorrepaal, een rusthuis voor herstellenden. Vanuit dit huis hield hij de Oude Tolbrug onder vuur. Hun tegenstander op de andere oever bestond uit een sectie infanterierekruten, personeel dat de luchtdoelbatterij ten noorden van Ypenburg had bediend en een patrouille rekruten van de bereden artillerie. Ze hadden zich in en bij de villa Heeswijk aan de Vliet opgesteld en waren in vuurgevecht met de vijand aan de overzijde.</p> <p>Omstreeks 10.00 uur werd een poging ondernomen om villa Dorrepaal te veroveren. Er werd een stuk pantserafweergeschut ter beschikking gesteld. De manschappen werden in drie groepjes. De eerste zou over de Oude Tolbrug gaan en trachten de villa in de flank binnen te dringen. De tweede groep zou de eerste groep direct volgen en proberen langs de voorzijde binnen te dringen. De derde groep werd achter gelaten om de mitrailleur te bedienen, die vuur moest uitbrengen tussen de twee eerste groepen door. Het pantserafweergeschut moest vijf schoten lossen.</p> <p>De val van huize Dorrepaal had verstrekkende gevolgen. De toegang tot het aangrenzende park Leeuwenbergh lag nu open. Tal van militairen van verschillende onderdelen uit de omgeving trokken het complex binnen, dat van west naar oost grondig werd uitgekamd. Ruim zeventig krijgsgevangenen en een grote buit aan wapens vielen in onze handen. Ongeveer 300 meter verder aan de Vliet trad later nog een sectie rekruten op tegen het buiten Zeerust, dat eveneens door de vijand was bezet. Hierbij werden 20 parachutisten krijgsgevangen gemaakt. De Duitse stellingen tussen Rijswijk en Voorburg waren daarmee volledig ingestort.</p> <p>Voor de herovering van Ypenburg werd het 2de Bataljon Grenadiers aangewezen. Dat was bedroevend weinig. Het bataljon had namelijk één en driekwart compagnie voor andere noodzakelijke taken moeten afstaan. De toewijzing van een sectie van twee mortieren van 8 cm kon dit niet goedmaken. De tegenaanval moest worden gesteund door d^e 2e Afdeling van he^t 2e Regiment Artillerie (II-2 RA). De afdeling bestond uit drie</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>batterijen met elk vier door paarden getrokken vuurmonden van 7,5 cm. De stukken werden opgesteld in het terrein bij de spoorwegovergang in de weg van Rijswijk naar Wateringen.</p> <p>De commandant van het 2de Bataljon Grenadiers was de majoor Jhr. W.F.M. van Grotenhuis van Onstein. Er was bepaald dat alle troepen in de omgeving van de Hoornbrug onder zijn commando zouden treden. Tevoren was daar een opleidingscompagnie van het 4de Depotbataljon aangekomen (5-4 Dep.bat.), onder bevel van de kapitein B. Tesink. Even later arriveerde vanuit Scheveningen ook de 2de Compagnie van het Grensbataljon Grenadiers (2-2 G.B.Gr.). De compagnie Tesink ging op eigen verzoek in de aanval, met een sectie links en een sectie rechts van de autoweg. Zij slaagden erin om onder hevig vuur tot op 250 meter van het vliegveld door te dringen. Tenslotte kon de compagnie niet meer. Van overal sloeg het vuur haar tegemoet. De Duitsers hadden hun verdediging uitstekend georganiseerd. Hun stellingen lagen gedeeltelijk langs de noordwestzijde van Ypenburg en voorts in en om de gebouwen. In de hoge verkeerstoren stonden mitrailleurs opgesteld met het meest ideale schootsveld dat men zich kan voorstellen. Halverwege Ypenburg en Rijswijk, op ongeveer 400 meter oost van de autoweg, had de vijand de boerderij Johannahoeve tot een hecht steunpunt ingericht. Van dat punt uit konden ze de aanvallende Nederlandse troepen op de linkerflank onder zwaar mitrailleurvuur nemen. Bovendien namen west van de autoweg gelegen mitrailleursnesten het terrein van de andere zijde onder vuur. De 2de Compagnie van het Grensbataljon Grenadiers ging verder oostelijk van de autoweg met haar drie secties eveneens op eigen houtje in de aanval. Men trok op in de richting van de Johannahoeve die tot op enkele honderden meters kon worden benaderd. Daarna maakte een ware vuurregen elke vordering onmogelijk.</p> <p>De aanval zou nu als volgt geschieden. West van de autoweg moest de compagnie Tiggelman met haar drie secties en één zware mitrailleur naar voren. Langs de autoweg en direct oost daarvan de vier nog beschikbare secties van het 2e Bataljon Grenadiers. Ondertussen was duidelijk geworden dat de 2de Compagnie van het Grensbataljon Grenadiers met haar drie secties was vastgelopen op enkele honderden meters ten noordwesten van de Johannahoeve. Ze waren daar in een hevig vuurgevecht gewikkeld. Ook de linkersectie van de rekrutencompagnie Tesink lag daar vastgepind. Deze militairen konden derhalve niet deelnemen aan de aanval op het vliegveld Ypenburg. De beide andere secties van Tesink hadden vanaf de hoeve Ypenburg nog enig terrein gewonnen in de richting van het vliegveld. Alles bijeen zou de aanvallende sterkte nog geen twee compagnieën bedragen. De oprukkende troepen kwam voorbij de hoeve Ypenburg al spoedig onder zwaar mitrailleurvuur terecht, waardoor de aanval dreigde vast te lopen. Het zwaarst te verduren kregen het de rekruten van kapitein Tiggelman ten westen van de autoweg. Ze liepen regelrecht in de mitrailleursbundels vanuit de boerderij Loos en werden op de flank bevuurd door vijand die zich in verschillende huizen en boerderijen aan de Vliet had verschanst. Bovendien ontvingen ze hevig vuur vanaf de hoofdingang van Ypenburg. Niet ver van de hoofdingang maakte een hel van vuur en het verlies van vele gesneuvelden en gewonden een verder opdringen onmogelijk. Toen daarna Duitse vliegtuigen op de compagnie gingen duiken, trokken de rekruten zich terug.</p> <p>Ten oosten van de autoweg bereikten grenadiers de beide secties rekruten die voorbij de hoeve Ypenburg door het vuur uit de Johannahoeve, de vliegveldrand en de verkeerstoren niet verder konden. Gezamenlijk werd het opnieuw geprobeerd. Omstreeks 11.30 uur slaagden ze erin om onder hevig vuur de weg in aanleg te bereiken. Toen greep de Duitse luchtmacht in.</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Jachtvliegtuigen doken herhaalde malen mitrailleurend op de Nederlandse troepen.</p> <p>Plotseling gierden granaten door de lucht. De afdeling artillerie bij de spoorweg in Rijswijk had het vuur geopend! Spoedig spatten de projectielen uiteen op het vliegveld en op de gebouwen. Het vuur lag uitstekend en had een grote uitwerking. Het hoofdgebouwen enkele hangaars werden herhaaldelijk getroffen. De vijand die zich hier had genesteld werd erdoor verrast. Een deel vluchtte het veld op of rende naar boerderijen tussen de Vliet en de autoweg. De tot staan gebrachte troepen voor het vliegveld, kregen door het artillerievuur weer de kans om de aanval te hervatten. Laag over de grond kruipend voor het frontale- en nog onverminderde vuur uit de Johannahoeve, naderden ze de vijandelijke stellingen aan de rand van Ypenburg.</p> <p>Het zal duidelijk zijn dat er nog veel moest gebeuren, vóór we de toestand op en om Ypenburg geheel meester waren en alle weerstandsnesten waren opgeruimd.</p> <p>Tegen de genoemde Duitse afdeling bij Vredenoord werd al spoedig met veel elan opgetreden. Met steun van twee zware mitrailleurs kunnen de Duitse troepen tot overgave worden gedwongen.</p> <p>De actie tegen de Johannahoeve kostte heel wat meer moeite en zou in een bloedig gevecht culmineren. De Duitsers hadden van deze positie een ware vesting gemaakt. Het omliggende terrein was vlak en bood ze een open en vrij schootsveld. Herhaalde pogingen aan Nederlandse zijde om de boerderij te nemen waren op niets uitgelopen. De meest krachtige actie was tijdens de tegenaanval op Ypenburg ondernomen door een sectie grenadiers.</p> <p>Uiteindelijk werd een stuk geschut aangetrokken dat twintig goed gerichte granaten naar de hoeve schoot.</p> <p>Na de val van de afdelingen bij Vredenoord en de Johannahoeve kwamen de Duitsers die ten noorden van de vliegbasis waren geland, in een hopeloze positie. De zuivering werd hier voortgezet door delen van het 3de Bataljon Grenadiers en de depotcompagnie Tiggelman. Daarbij werd opnieuw contact gemaakt met de luitenant Warnars die op Ypenburg nog steeds met zijn grenadiers en huzaren de helft van het noordwestelijke front bezet hield.</p> <p>Het terrein tussen Ypenburg en de Vliet. Daar had het gros van de Duitsers een verdediging opgezet die liep van enkele posten bij de zuidoostelijke vliegveld rand naar de autoweg en verder in de lijn boerderij Lo-s - Zorgvli-t - Hopaxfabriek. In de eerste avonden kwam de voorgenomen opmars naar Delft tot uitvoering. Vanaf de Hoornbrug werd met één compagnie over de weg langs de oostzijde van de Vliet doorgestoten; twee secties grenadiers rukten op over de autoweg. Verder oostelijker zou majoor Ten Haaf met de beschikbare delen van zijn 3de Bataljon Grenadiers, aan beide zijden van de Molentocht oprukken om met eventuele Duitse restanten af te rekenen.</p> <p>Aan de westzijde van de Vliet was een andere sectie grenadiers (van de 3de Compagnie, 2de Bataljon) al lange tijd in gevecht met de vijand die zich bij Zorgvliet, de zuid daarvan gelegen boerderij Kraaijenburg en in de Hopax-verffabriek had genesteld. Er werd hevig over en weer geschoten, waardoor aan Nederlandse zijde reeds drie militairen waren gesneuveld. Vooral de Hopaxfabriek was tot een sterk steunpunt ingericht. Evenals bij de Johannahoeve werd ook hier een vuurmond van de artillerie ter beschikking gesteld. Omstreeks 18.30 uur werd daarmee het vuur geopend, met het gevolg dat de fabriek vele treffers ontving en de boerderij in brand vloog. De Duitsers ontruimden daarop hun posities aan de Vliet en trokken terug in de richting van de autoweg. Hierdoor kon het gebeuren dat de compagnie die</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>even later langs de oostzijde van de Vliet naar Delft oprukte, geen tegenstand meer ondervond.</p> <p>In de avond van de 10de mei was de strijd om Ypenburg beslist. Alle op en om het vliegveld gelande parachutisten en luchtlandingstroepen waren vernietigd of gevangengenomen. Bij honderden werden zij afgevoerd naar de Residentie. De verbinding met Delft was hersteld. De rokende puinhopen van talrijke vliegtuigen, de kolossale buit aan het meest moderne wapenmateriaal en de lange rijen krijgsgevangenen demonstreerden op wel zeer duidelijke wijze de vernietigende nederlaag die de vijand bij Ypenburg had geleden.</p>		
	<p>Nadat het vliegveld Ypenburg grotendeels in Duitse handen was gevallen, hergroepeerden Nederlandse strijdkrachten zich allereerst rond Rijswijk. Daar vormde de Hoornbrug de toegangsweg tot Den Haag. Hetzelfde gebeurde ook bij Leidschendam en Delft. Rond 10.00 uur kunnen de Duitse troepen een eerste Nederlandse tegenaanval op het vliegveld terugslaan. Hierbij was een Nederlandse compagnie opgerukt vanuit de wielerbaan. Een andere sectie had het bevel gekregen om op te rukken naar de Pongonghoeve. Deze boerderij bleek niet bezet te zijn, maar kreeg nu wel vuur vanuit de Johannahoeve. Een poging om het vuur tot zwijgen te brengen mislukte, waarop deze post versterking van artillerie vroeg. Dat artillerievuur kon rond 13.15 uur worden afgegeven. Eerst op het vliegveld, waardoor groepen Nederlandse militairen de kans zagen om het vliegveld binnen te dringen. Inmiddels hadden Nederlandse troepen vanuit de Pongonghoeve via een geïmproviseerde overtocht over de Molensloot nog weer een mislukte aanval op de Johannahoeve uitgevoerd. De boerderij was door Duitse troepen als steunpunt ingericht, dat gold ook voor de boerderijen Loos en Zorg en Vlijt.</p> <p>Omstreeks 18.00 werd een vuurmond naar de Johannahoeve gedirigeerd. Met enkele schoten vanop 400 m afstand, gaven een dertigtal Duitse parachutisten zich over.</p> <p>Bij de Oude Tolbrug aan de vliet in Voorburg hadden zich eveneens Duitse troepen verschanst. Hier in villa Dorrepaal. Nadat Nederlands pantserafweergeschut die middag de villa onder vuur had genomen, wist luitenant Maduro met zijn mannen rond 14.00 uur na een fel gevecht het Duitse steunpunt uit te schakelen. Hierbij werden elf Duitse soldaten gevangengenomen.</p> <p>Al met al kwam er vanuit de Hoornbrug in de loop van de dag meer lijn in de aanvallen op het vliegveld. Omstreeks 15.30 uur was Ypenburg weer volledig in Nederlandse handen. Alleen vanuit de omliggende boerderijen, voornamelijk de hoeve Loos, boden Duitse troepen nog tot 19.30 uur weerstand. Dan gaven deze troepen zich over, wat ook voor verschillende andere nog verschanste groepjes het teken was om zich ook over te geven. De nog resterende Duitse troepen in de omgeving trokken zich terug in de richting van Overschie. Nederlandse troepen kregen de opdracht het terrein tussen Delft en Rijswijk te gaan zuiveren van vijandelijke eenheden.</p>	SPI	61-67
	<p>De Douglas bommenwerper nr. 385, die vanaf Ypenburg was opgestegen, werd tijdens het luchtgevecht in brand geschoten en stortte neer op het strand bij Kijkduin. Beide inzittenden sneuvelden.</p>	BRO 2	46
	<p>Vliegopdrachten, uitgevoerd door de IIIe Verkenningsgroep (IIIe Verk.Gr.), vliegpark Ruigenhoek</p> <p>3 Fokkers-C V, opgestegen om 13.05 uur. Opdracht: Bombardeer met drie ' V'n het vliegpark Ypenburg (" laag mogelijk). Onbeschermd.</p>	MOL 2	1090

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	Uitvoering: Vele vijandelijke vliegtuigen in brand. Bommen van de no. 645 niet gevallen (technische storing).		
	<p>Brits bombardement Ypenburg</p> <p>Het verzoek om Ypenburg te bombarderen leidde er toe, dat twaalf Bristol Blenheim, Mk I L, lichte bommenwerpers van 40 Squadron omstreeks 15.10 uur dat vliegpark met hun bommen bestookten.</p> <p>De aanval vond plaats op een tijdstip, kort na 15.00 uur, dat het vliegpark nagenoeg geheel weer in Nederlandse handen was, maar gelukkig leden de troepen geen verliezen bij dit bombardement. Tijdens deze operatie werden drie Bristol Blenheims door Duitse jagers neergeschoten.</p>	MOL 2 KAM	776 37
	<p>In de loop van de dag werden de vliegparken (-velden) Ypenburg, Ockenburg en Valkenburg door Nederlandse troepen heroverd en werden ruim 1.600 Duitsers krijgsgevangen gemaakt. Aan het einde van de eerste gevechtsdag waren er vijf van elkaar gescheiden groepen van enige betekenis overgebleven, waaronder ongeveer 360 man in het boscomplex Ockenrode.</p>	MOL 2	844
	<p>Ypenburg</p> <p>Toen de C.-IIIe Verk.Gr. omstreeks 11.30 telefonisch meldde, dat voor het beoogde doel drie ' V'n beschikbaar waren, kreeg opdracht de bombardementsvlucht tot nader order uit te stellen. Korte tijd later wijzigde de C.-Lvd. de opdracht in een bombardement Van het vliegpark Ypenburg. Om 12.40 startten de volgende drie vliegtuigen:</p> <p>Fokker-CV, no. 631, no. 639 en no. 645. Boven het landingsterrein van het vliegpark Ypenburg wierpen twee ' V'n hun bommen af, maar door een defect aan het afwerpmechanisme kon het derde vliegtuig (no. 645) zijn bommenlast niet kwijt. Reeds om 13.05 landden de drie vliegtuigen weer behouden op Ruigenhoek.</p>	MOL 1	409
	<p>Ockenburg</p> <p>Het hulpvliegveld Ockenburg was tijdens de mobilisatiemaanden ontstaan door samenvoeging van een aantal sportvelden. Het was gelegen aan de zuidwestelijke zijde v'n 's-Gravenhage, in het verlengde van de Laan van Meerdervoort en onmiddellijk west van de Kijkduinsestraat. De afmetingen van het hulpvliegveld bedroegen 650 bij ruim 200 m. Het was omgeven door een sloot, die in het midden van de zuidoostelijke zijde was onderbroken. Op die plaats bevond zich de toegang tot het veld. Vijf niet-gevechtsgereede Douglas 8A-3N (Northrop-85) en twee niet-gevechtsgereede G I (Wasp) vliegtuigen stonden verspreid opgesteld langs de noordwestelijke rand van het hulpvliegveld. Deze zeven vliegtuigen waren in beheer bij het Luchtvaartbedrijf en op 8 mei 1940 naar Ockenburg overgevoerd. Het landingsterrein was niet versperd.</p> <p>De 22ste Dep.Comp.Bew.Tr. was op 8 mei 1940 om 1.00 aangekomen om de bewaking van het hulp vliegveld over te nemen van enige secties zw.mitr. van 1-R.Gr. Ook bevond er zich nog de bewapeningsdienst van het Luchtvaartbedrijf, onder bevel van de eerste-Luitenantvlieger H. C. Gautier. Verder bevond zich op het hulpvliegveld nog een luchtwachtdetachement. Ongeveer 2.000 m ten noordoosten van het veld stond de 23e Bt.Lu.A. van de Lvd. Kr. Rotterd'm/'s-Gravenhage in stelling. De loodsen A en B dienden voor opslag van munitie en materieel van de bewapeningsdienst van het Luchtvaartbedrijf, alsmede voor legering van het personeel van deze dienst en van een deel van de bewakingscompagnie.</p> <p>In het zuidelijke, het oostelijke en het noordelijke hoekpunt van het landingsterrein was in de vroege morgen van 10 mei 1940 een It.m.itr. opgesteld.</p> <p>Na 4.45 verscheen een aantal laagvliegende Duitse jachttoestellen, die de op het landingsterrein staande vliegtuigen met hun boordwapens onder vuur</p>	MOL 1	533- 541

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>namen. Niet lang daarna nam men enige transportvliegtuigen van het type Ju-52 waar, waaruit valschermtroepen afsprongen boven het duinterrein ten westen van het hulp vliegveld. De meest westelijk opgestelde sectie opende onmiddellijk het vuur op de valschermtroepen en de sectiecommandant stuurde - mede ter beveiliging van de linkerflank - een patrouille, ter sterkte van één sergeant en zeven manschappen uit, in de richting van de gelande vijand.</p> <p>De vijandelijke jachttoestellen zetten hun aanvallen op het hulpvliegveld voort, totdat omstreeks 5.20 achttien Junkers transportvliegtuigen neerstreken op het landingsterrein. Ongeveer een halfuur later volgde nog een achttal van deze toestellen. De uit de transportvliegtuigen komende luchtlandingstroepen openden onmiddellijk het vuur op de mannen van de bewakingscompagnie.</p> <p>Het vijandelijk vuuroverwicht nam spoedig zodanig toe, dat bij de rechter- en middensectie de neiging ontstond het vliegveld te ontruimen, om zodoende algehele vernietiging te ontgaan. De gewonde C.C. verliet het vliegveld, vergezeld van de commandant van de rechtersectie, een sergeant en enige manschappen. Kort daarna vloeiden groepjes van de rechter- en middensectie door de ingang van het vliegveld naar buiten om te trachten de wal langs het zwarte weggetje te bereiken, waar betere dekking kon worden verkregen. Een groep van de rechtersectie nam - ter dekking van de terugtocht nog enige tijd een opstelling in aan de zuidelijke zijde van het pleintje vóór de ingang. Alleen de linkersectie handhaafde zich op het vliegveld.</p> <p>De commandant van de middensectie en een aantal manschappen verlieten onder hevig vijandelijk vuur het vliegveld door de ingang. Tijdens deze teruggaande beweging werden zware verliezen geleden, zodat slechts enkelen de wal langs het zwarte weggetje bereikten. Ook de gewonde kapitein Boot, de commandant van de rechtersectie en een tiental manschappen gelukte het tenslotte om achter de wal dekking te vinden. Het overige personeel van genoemde secties viel door het vijandelijk vuur of gaf zich over. De door de commandant van de linkersectie uitgestuurde patrouille, die veel oponthoud had ondervonden bij het overbruggen van de sloot, werd in het duinterrein ten westen van het hulpvliegveld verrast door de daar afgesprongen valschermtroepen en werd gevangengenomen. De valschermtroepen bezetten vervolgens de wal aan de zuidwestelijke zijde van het hulpvliegveld, vanwaar zij zowel de daar nog standhoudende sectie, als de van het veld terugvloeiende mannen onder vuur konden nemen. De groep, die de wal bij het zwarte weggetje had weten te bereiken, ontving kort daarop vuur van achteren, waarbij kapitein Boot dodelijk werd getroffen. De commandant van de middensectie en de zich bij hem bevindende manschappen zochten enige tijd later een goed heenkomen in oostelijke en in zuidelijke richting, waarbij de meesten hun wapens achterlieten of weg wierpen. De nog op het vliegveld standhoudende linkersectie werd enige tijd later in de rug bevuurd door de valschermjagers, die de wal langs het zwarte weggetje hadden beklommen en leed daardoor zware verliezen. De mannen trachtten daarop dekking te zoeken aan de westelijke zijde van de linkerloods, maar ontvingen daar vuur van de op het terrein gelande troepen. Nadat zowel de sectiecommandant, als een sergeant buiten gevecht waren gesteld, gaf de rest van de sectie zich over. Hiermede was, vermoedelijk omstreeks 7.00, de laatste weerstand van de 22ste Dep. Comp.Bew.Tr. gebroken en bevond het hulpvliegveld zich in Duitse handen. De compagnie had de helft van haar aanwezige sterkte verloren. Het hulpvliegveld was tussen 14.00 en 15.00 uur weer geheel in Nederlandse handen door een tegenaanval, uitgevoerd door onderdelen van I-R.Gr.,</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>waarbij echter vooral het goed gerichte vuur van 1-2 R.A., onder bevel van majoor M.G. van Kesteren, de vijand tot de aftocht dwong.</p> <p>Omstreeks 5.20 landden plm. 18 Junkers-Ju 52 transportvliegtuigen op het hulpvliegveld Ockenburg en in de omgeving daarvan. Een van deze toestellen kwam aan de grond op plm. 300 m van de commandopost van V - 2 Lv.R.</p> <p>Om 5.50 landden nog eens een achttal Ju-52. Om 7. 15 maakte een uitgestuurde patrouille vuurcontact met de vijand, waarbij twee manschappen werden gewond. De vijand drong daarna zo sterk op in de richting van de commandopost, dat de C.-V -2 Lv.R. het geraden achtte de post te ontruimen en door het bos terug te trekken in de richting van Monster. Onderweg werd de groep nog enige keren beschoten, maar tenslotte werd tegen 8.00 uur de Psychiatrische Inrichti'g 'Bloemend'al' bereikt. Intussen rukte een bataljon Jagers van Monster op naar Loosduinen. Om 7.00 was I-R.J., onder bevel van reserve majoor M. Oosters, uit Monster afgemarcheerd in de richting Loosduinen, waar het bataljon onder bevel zou komen van de commandant van het regiment Grenadiers, die met de herovering van Ockenburg was belast.</p> <p>Omstreeks 10.00 kwam 3-I-R.J. (de rechter vóór-compagnie), onder bevel van reservekapitein N.P.P.J. Roorda van Eijsinga, b'j 'Bloemend'al' aan. Door hevig vuur in front, kwam de opmars voorlopig tot staan en raakte de compagnie zodanig in het terrein ten zuiden van de Monsterseweg verspreid, dat de C. C. al spoedig alle contact met zijn compagnie verloor en alleen nog de beschikking had over zijn sectie zw.rnitrs. In opdracht van de B.C. kwam I-I-R.J. (de reserve-compagnie), onder bevel van reservekapitein E.L. van Swieten, de 3de compagnie te hulp. Om 11.00 werd b'j 'Bloemend'al' contact gemaakt, waarna de beide kapiteins besloten gezamenlijk op te rukken. De sectie zw.mitrs. met de nog te bereiken onderdelen van de 3de compagnie ging voorwaarts ten zuiden van de Monsterseweg, terwijl de vier secties van de 1ste compagnie over een breed front langzaam oprukten door het terrein ten noorden van die weg, met de le sectie aangeleund aan de weg. Van ongeveer 12.00 tot 16.30 bleven de 1ste en de 3de compagnie in vuurgevechten gewikkeld met de onzichtbare vijand, die voor zijn dekking het juiste profijt wist te trekken van de mogelijkheden van het terrein.</p> <p>Omdat de vijand het hulpvliegveld Ockenburg gebruikte om luchtlandingstroepen aan te voeren, besloot de C.-Lvd. dit veld met de nog beschikbare T-V vliegtuigen te laten bombarderen. Het doel was het terrein voor verdere landingen zoveel mogelijk ongeschikt te maken en een zo groot mogelijk aantal van de daar neergestreken en geparkeerde transportvliegtuigen te vernielen.</p> <p>De op het vliegpark Ruigenhoek gelande, gevechtssklare T-V, no. 854, 856 en 862 werden aangewezen om dit bombardement uit te voeren. De toestellen startten omstreeks 7.00 en zetten, in formatie vliegend en geleidelijk klimmend, koers naar de Noordzee. Bij Scheveningen op een hoogte van 2.000 m gekomen, besloot de formatieleider deze hoogte aan te houden voor de aanval op Ockenburg. Met een snelheid van 240 km/u naderden de T-V het veld, waar ongeveer 27 transportvliegtuigen stonden geparkeerd en op het juiste ogenblik vielen vier mijnbommen van 100 en zestien van 50 kg omlaag. Door de sterke rookontwikkeling kon het resultaat niet goed worden waargenomen.</p> <p>Hoewel het hulpvliegveld Ockenburg zich reeds tussen 14.00 en 15.00 weer in Nederlandse handen bevond, als gevolg van een door I-R.Gr. uit noordwestelijke richting ingezette aanval, werd een verder oprukken van I-</p>		393-395

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>R.J. belemmerd door de tegenstand van de van het vliegveld teruggetrokken vijand, die stellingen had ingenomen in het bedekte terrein ten zuiden en ten zuidoosten van het landingsterrein. Terwijl 2-I-R.J. en de bataljonsstaf door terugtrekkende vijand werden gebonden in de omgeving v'n 'Blijr'st', wisten de 1ste en de 3de compagnie onder hevig vuur van de vijand, die zelf door zijn uitstekende camouflage voor de aanvallers onzichtbaar bleef, nog langzaam voort te gaan tot de omgeving van de oprijlaan v'n 'Madest'in'. De resten van 3-I-R.J. trokken via de commandopost van de C.-V-2 Lv.R. langzaam terug op Ockenrode, waar de B.C. intussen met 2-I-R.J. ook was aangekomen.</p> <p>Omstreeks 17.30 kreeg de C.-I-R.J. van de C.-R.G. het bevel om het opruimen van de vijandelijke weerstandskernen te staken en de oorspronkelijke opdracht (oprukken naar Loosduinen) snel uit te voeren. Om 18.00 ging het bataljon op mars naar Loosduinen, waarbij I-I-R.J. voorop ging om de tegenstand op de Monsterseweg op te ruimen. Omdat de vijand intussen de bezetting van de Belvédère had opgeheven, was er minder tegenstand dan werd verwacht. Tegen 19.00 trokken de eerste Jagers Loosduinen binnen, na in de omgeving v'n 'Madest'in' op de Monsterseweg verschillende manschappen van 3-I-R.J. en van de staf van V-2 Lv.R. te hebben opgenomen, die daar in de namiddag waren achtergebleven.</p>		
	<p>De vijand hield aanvankelijk het hulpvliegveld Ockenburg bezet, doch werd in de loop van de dag door onze troepen weggedrongen naar het bosterrein bij het landgoed Ockenrode, waar hij zich onder leiding van de C.-22ste LL.-Inf.Div. naar alle zijden ter verdediging inrichtte.</p> <p>Aan de noordzijde was de verdediging opgedragen aan 'e 'Gruppe Pol'ay'. Aan de westzijde stond 'e 'Gruppe Langm'nn'. Aan de zuidzijde sto'd 'Guppe Von R'on' opgesteld terwijl de oostzijde verdedigd werd door 'e 'Gruppe Z'm'. De overige militairen werden als reserve in het bos opgesteld en vormden o.m. 'e 'Gruppe Th'ma' en 'e 'Gruppe Kle'me'. De opstelling beheerste tevens de weg Monst-r - Loosduinen.</p>	MOL 2	833
	<p>Vliegopdrachten uitgevoerd door de Bombardeervliegtuig Afdeling (Bom.V.A.), Schiphol</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1 Fokker-T V, gestart om 6.45 uur. Opdracht: Bombardeer vijandelijke vliegtuigen op Ockenburg. Uitvoering: Op Ockenburg vier vijandelijke vliegtuigen vernield. Na bombardement bij Ockenburg door vijf jagers boven zee neergeschoten. - 3 Fokkers-T V, gestart om 7.00 uur. Opdracht: Bombardeer vijandelijke vliegtuigen op Ockenburg. Uitvoering: Bombardement uitgevoerd. Na bombardement geland op Ruigenhoek. 	MOL 2	1042
	<p>Ypenburg</p> <p>De verdediging rond Ypenburg bestond uit de volgende eenheden: het 3de bataljon Grenadiers, versterkt met een half eskadron pantserwagens. Het bataljon bestond uit drie compagnieën tirailleurs en een mitrailleurcompagnie. Eén tirailleurcompagnie en de zes beschikbare pantserwagens moesten het vliegveld beveiligen. Hieraan was ongeveer drie kwart van de wapens van de mitrailleurcompagnie toegevoegd. De gevechtsoptellingen lagen langs de noordwestelijke en zuidwestelijke rand van het terrein. Door de hoge grondwaterstand moesten de stellingen bovengronds worden opgezet uit zandzakken, hout en grond, waardoor ze moeilijker waren te camoufleren.</p> <p>Een andere compagnie, aangevuld met de rest van de mitrailleurcompagnie, werd aangewezen voor de functie van "scherm". Eén sectie sloot de toegang vanuit Den Haag af door het bezetten van de Hoornbrug en omgeving. De 2de sectie vond een plaats tegen de noordrand van Delft en de 3de beveiligde</p>	BRO 1 BRO 2	29-47 49-73

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>de Vliet tussen beide steden naar het westen. De toegewezen frontbreedten besloegen afstanden van 1.000 tot 1.800 meter.</p> <p>De 3de compagnie vormde het rustende gedeelte. De compagnieën losten elkaar om de 24 uur af.</p> <p>Op het vliegveld waren de volgende luchtstrijdkrachten gestationeerd: een jachtgroep van acht Fokkers D-21, een groep van elf Douglas-Northrop vliegtuigen en een uit tien verouderde tweedekkers bestaande afdeling verkenningsvliegtuigen.</p> <p>Omstreeks 3.00 uur in de ochtend naderen Duitse vliegtuigen vanuit het westen Ypenburg. Hierop beginnen de lucht doelmitrailleurs van Ypenburg te vuren en ook de lucht doelartillerie (2 cm) bij het Hof van Delft en in de Broekpolder. Duitse vliegtuigen duiken al schietend omlaag, ook de zware mitrailleurs op Ypenburg komen nu in actie. Kapitein Bertels, commandant van de schermcompagnie, rijdt langs de Vliet naar de Hoornbrug en stelt vast dat in het scherm Hoornbrug alles in actie is. Vervolgens tracht de kapitein de commandopost van het vliegveld te bereiken, maar verder dan 100 tot 150 meter van de ingang komt hij niet omdat juist het Duits bombardement begint. Vele Heinkel bommenwerpers vliegen laag boven het paviljoen en de hangars. Vervolgens worden valschermspringers waargenomen boven de Broekpolder, boven Pijnacker en boven de rijksweg in de richting van het scherm Delft. Tijdens het bombardement stijgen de Fokker D-21 en Douglasvliegtuigen op tussen de inslaande projectielen om de strijd aan te binden. Alle Douglastoestellen gingen ten onder; zij waren ongeschikt als jachtvliegtuig. De verouderde maar wendbare Fokkertoestellen konden met zekerheid vijf Duitse vliegtuigen omlaag schieten. Twee Fokkers stortten neer door vijandelijk vuur, vijf anderen moesten noodlandingen maken en werden op de grond onbruikbaar geschoten.</p> <p>Het Duitse bombardement duurde tot 4.45 uur. Het hoofdgebouw, enkele kleinere gebouwen en een hangar stonden al snel in brand. Twee van de zes pantserwagens werden buiten gevecht gesteld. Duitse jagers mitrailleurden de Nederlandse opstellingen.</p> <p>Bij de compagnie aan de noordwestzijde van het vliegveld ontstond grote verwarring. De commandant ontruimde zijn stelling en trok terug op een weg in aanleg, enkele honderden meters ten noordwesten van het vliegveld. De zware mitrailleurs waren echter ter plaatse gebleven en konden nog vuur op het veld uitbrengen.</p> <p>Inmiddels was een bataljon Duitse parachutisten ten oosten en ten noorden van het vliegveld geland, tussen Ypenburg en de Vliet en bij de autoweg tussen Delft en de vliegbasis. Onmiddellijk na het bombardement daalde het eerste echelon transporttoestellen op het vliegveld. Het bombardement en de beschietingen hadden de verdedigers toch niet vernietigd, wat wel de Duitse verwachting was. Het Nederlandse vuur liet weinig over van de Duitse landingstroepen. Ook het 2de en 3de echelon ondergingen dit lot. Slechts drie Duitse soldaten konden zich bevrijden en werden gevangengenomen.</p> <p>De ervaringen van Vaandrig van Benthem op het zuidwestelijke front. Omstreeks 3.50 uur moest iedereen dekking zoeken. Enkele soldaten komen om door scherven van het bombardement. Bij de eerste bomaanval was onder meer de grote betonnen hangar getroffen. Na de tweede bomaanval blijkt dat op 6 meter van de stelling drie bommen tegelijk zijn neergekomen. De bombardementen duurden tot ongeveer 5.00 uur en daarbij zijn naar schatting 300 bommen afgeworpen. Na het bombardement bestoken Duitse jagers de stelling, dit duurde ongeveer een half uur. Omstreeks 5.30 uur werden transportvliegtuigen waargenomen. Verschillende</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>transportvliegtuigen worden zwaar onder vuur genomen. Mede met het 3,7 cm kanon van de pantserwagens werden veertien tot achttien transportvliegtuigen in brand geschoten.</p> <p>De ten oosten van het vliegveld gelande parachutisten stootte al snel op tegenstand vanuit de watermolen. De molen vormde het meest noordelijke punt van de verdedigingslijn langs de noordwestzijde van het vliegveld. In deze stelling waren de meeste troepen al teruggetrokken. De zware mitrailleurs, waarvan één was vernield tijdens het bombardement, bleven paraat. Bij de watermolen stonden enkele lichte mitrailleurs, die werden bediend door huzaren van het halve eskadron pantserwagens. Door tijdig van front te veranderen, wist dit groepje de Duitse parachutisten zware verliezen toe te brengen. Zodanig dat de Duitse parachutisten hun aanval hier op Ypenburg moest opgeven. Vervolgens trachten de parachutisten met een omtrekkende beweging via de weg in aanleg (ten noorden van de vliegbasis) het noordwestfront in de rug te bedreigen. Ook deze poging loopt in het vuur van de lichte en zware mitrailleurs vast. Hierop trekken de Duitse troepen naar het noorden, bezetten de Johannahoeve en verenigen zich met de ten noorden van Ypenburg gelande troepen. Deze waren grotendeel neergekomen in de onmiddellijke omgeving van een luchtdoelbatterij. Een bomaanval had de opstelling zwaar getroffen. Tegenover de Duitse parachutisten stonden de onbeschermden vuurmonden machteloos, zodat het merendeel van het personeel een terug trok in de richting van de Vliet en bij de Oude Tolbrug in stelling ging. De Duitse troepen rukten ook naar dit kanaal op, dat de oostelijke stadsrand van Den Haag vormde. Inmiddels zijn enkele secties rekruten van het 14de Depotbataljon en een patrouille van het 3de Depot bereden artillerie naar deze sector gestuurd. Deze versterkingen beletten de Duitse troepen de Vliet te overschrijden en Den Haag binnen te trekken. De parachutisten nemen stelling in huizen en boerderijen langs het kanaal, tussen de spoorbrug bij station Voorburg en een punt enkele honderden meters zuid van de Oude Tolbrug. Een Duitse aanval op de brug bij Drievliet werd afgeslagen. De Duitse parachutisten die ten westen en ten zuiden van Ypenburg landden, kwamen voor een groot deel tussen het "scherm" en het vliegveld. De verspreide schermcompagnie kreeg hierdoor te maken met een vijand in de rug. Enkel bij de Hoornbrug zag men kans het front 180° te draaien en een deel van de Nederlandse troepen, alsook van de rustende compagnie, kan deze positie bereiken. De bij de Hoppax-verffabriek opgestelde lichte mitrailleur werd door Duitse troepen overmeesterd.</p> <p>Ook het schermgedeelte ten noorden van Delft kreeg de vijand in de rug. De commandant, d^e 1ste luitenant Andreae, wist een groot deel van zijn manschappen te verzamelen en ageerde tegen de ten westen van Ypenburg gelande parachutisten. Een op een dak gelande parachutist in de Brasserskade werd uitgeschakeld. De zware mitrailleur van het scherm Delft bevond zich op een wegvork, waar de weg naar Delft zich van de rijksweg afsplitst. Deze opstelling werd later tot overgave gedwongen. Hier worden de Nederlandse troepen opgeruimd. Bij de overval krijgsgevangen Nederlandse soldaten moesten zich opstellen op de rijksweg en naar Ypenburg marcheren, Duitse troepen verscholen zich achter de Nederlandse. Op deze manier bereiken Duitse troepen het voorplein bij de ingang. De weerstand van de bemanning van een uitgeschakelde pantserwagen werd gebroken, hierbij kwamen drie of vier Duitse soldaten om het leven. Vervolgens nemen Duitse soldaten de commandopost van de bataljonscommandant in, nadat ze handgranaten hadden geworpen in de ingang van het sousterrein. De Nederlandse luitenant Warnars, die het commando over het resterende gedeelte van het noordwest front op zich</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>had genomen, nam vervolgens het commando over de groep verdedigers in het noordpunt van het vliegveld. Hierbij voegen zich ook een aantal soldaten van een peloton luchtdoelmitrailleurs. Alle Duitse naderingspogingen werden afgeslagen en zo kwam het vliegveld nooit volledig in Duitse handen. Op het vliegveld bleef de vijand de stelling bij de watermolen met mitrailleur- en mortiervuur beschieten.</p> <p>De Duitse parachutisten richtten zich vervolgens op het front langs de zuidwest rand van Ypenburg. Alle onderkomens werden omsingeld en de bezetting werd bevolen om buiten te komen. Uiteindelijk werd het hele zuidwestfront opgerold. De Nederlandse gevangenen werden opgesloten in het hoofdgebouw en een nevengebouw. De vier nog bruikbare pantserwagens stonden opgesteld langs het veld, toen de parachutisten daar binnen drongen. Eén stond opgesteld achter het hoofdgebouw en werd door de vijand verrast. Een andere wagen deed een uitval naar het hoofdgebouw, maar werd omsingeld. Door snel weg te rijden kon de wagen zich nog net bevrijden en trok terug op Hoeve Ypenburg, halverwege het vliegveld en de Hoornbrug. Kort voordien hadden de twee overgebleven pantserwagens een uitval gedaan over de rijksweg en kwamen terecht bij de Hoornbrug.</p> <p>Op de Hoornbrug, de voornaamste toegang tot de residentie, nam de druk toe. Hier was een Nederlands bruggenhoofd gevormd dat bestond uit verschillende troepen. De troepen stelden zich op in een vooruitgeschoven positie ten oosten van de brug. Andere troepen werden in stelling gebracht achter de Vliet, links en rechts van de kanaalovergang. Nog iets zuidelijker handhaafden soldaten van de schermcompagnie zich in een boerderij langs de Vliet. Hier naderden plots twee Duitse motoren met zijspan. Beide voertuigen werden uitgeschakeld. Bij de Hoornbrug ondernamen Duitse troepen nog verschillende pogingen om over te steken. Ook voeren nog twee Duitse vliegtuigen een luchtaanval uit op de Hoornbrug met mitrailleurs. Met een kanon van een pantserwagen kunnen de vliegtuigen worden uitgeschakeld.</p> <p>Tot zover waren de Duitse troepen erin geslaagd het vliegveld, met uitzondering van de noordoosthoek, in te nemen. Verder beheersten zij het gebied tussen Rijswijk en Delft en de oostelijke Vlietoever van Delft tot Voorburg, uitgezonderd de Nederlandse bruggenhoofden bij de Hoornbrug en Drievliet. Het terrein ten westen van de Vliet tussen Ypenburg en Delft werd onveilig gemaakt door verspreide Duitse parachutisten. Ten zuiden van Delft waren een deel voor het vliegveld bestemde troepen geland. Zij trachtten naar Ypenburg op te rukken om zich met de daar gelande troepen te verenigen.</p> <p>Zijn eerste terreinverlies leed de vijand bij Voorburg. Hier liggen vlak voor het station een verkeersbrug en een spoorbrug naast elkaar over de Vliet, die tevens de toegang tot Den Haag vormen uit de richting Utrecht. Vanaf dit punt probeerde al vrij vroeg in de morgen een detachement van een onderofficiers school in de richting Rijswijk vooruit te komen. Deze afdeling, ter sterkte van 21 man onder commando van een adjudant, volgde daarbij de weg langs de oostelijke oever van het Vlietkanaal. Zij moesten op die wijze wel op de vijand stoten, die zich immers in huizen langs de Vliet had vastgezet. Men had dan ook nauwelijks 100 meter afgelegd toen een hevig mitrailleurvuur de groep tegemoet sloeg. Hierdoor sneuvelde een korporaal, terwijl de adjudant en 3 man gewond raakten. Er bleek geen doorkomen aan en de terugtocht moest worden aanvaard. De adjudant gaf het echter niet op. Ondanks zijn verwondingen fietste hij naar Leidschendam, waar hij één sectie grenadiers wist los te krijgen om hem te helpen. Eerst toen liet hij zich overhalen naar een dokter te gaan. Er werd een nieuw aanvalsplan</p>	BRO 1	105-121

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>ontworpen en gesteund door een afdeling politietroepen die aan de rijksweg naar Utrecht lag, ging het opnieuw voorwaarts.</p> <p>De overige Duitsers waren na de Nederlandse aanval teruggetrokken op het park Leeuwenbergh. Dit was een flink boscomplex aan de oostkant van de Vliet ter hoogte van de Oude Tolbrug. Deze laatste overgang vormde de eerstvolgende brug ten zuiden van de bruggen bij het station Voorburg. Ook hier had de vijand zich vastgezet en wel in de vil" a "Dorrep" al", een rusthuis voor herstellenden. Van het huis uit hielden de Duitsers de Oude Tolbrug onder een niet te doorschrijden vuur. Hun tegenstanders op de westelijke oever bestonden uit een sectie rekruten en enkele artilleristen van een Depot.</p> <p>Omstreeks tien uur in de morgen verscheen hier de tweede luitenant Maduro met 15 man van het Depot Cavalerie. Hij begon met het organiseren van de verdediging en gaf opdracht om met de door hem meegevoerde lichte mitrailleur het vuur te openen. Dit vuren liet hij steeds uit een andere opstelling gebeuren, om zo de indruk te wekken dat we over meerdere mitrailleurs beschikten.</p> <p>De val van huize Dorrepaal had verstrekkende gevolgen. De toegang tot het aangrenzende park Leeuwenbergh lag nu open. Tal van militairen van allerlei onderdelen uit de omgeving trokken het complex binnen, dat van west naar oost grondig werd uitgekamd. Ruim 70 krijgsgevangenen en een enorme buit aan wapens vielen in onze handen. Driehonderd meter ten zuiden van Dorrepaal trad later nog een sectie rekruten op tegen het hu" s "Zeer" st" aan de Vliet, dat eveneens door de vijand werd bezet. Hierbij werden 20 krijgsgevangenen gemaakt. De Duitse stellingen tussen Rijswijk en Voorburg waren hiermee volledig ingestort.</p> <p>Bij de Hoornbrug verzamelde zich langzamerhand meerdere onderdelen. Hier ging op eigen verzoek, als eerste eenheid een opleidingscompagnie rekruten van he" 4e depotbataljon in de richting van het vliegveld. Drie secties ongeoeffende soldaten. Zij slaagden erin om onder een onvoorstelbaar hevig afweervuur tot op 250 meter van het vliegveld door te dringen. Tenslotte kon de compagnie niet meer. Van overal sloeg hen vuur tegemoet. De Duitsers hadden hun verdediging goed opgezet. Hun stellingen lagen langs de noordwestzijde van Ypenburg en voorts in en om de gebouwen. In de hoge verkeerstoren van het vlieg park stonden mitrailleurs opgesteld.</p> <p>Halverwege Ypenburg en Rijswijk, op ongeveer 400 meter oost van de verkeersweg had de vijand de boerderij Johannahoeve tot een bijna onneembaar steunpunt ingericht. Van daaruit konden zij de aanvallende Nederlandse troepen op de linkerflank onder zwaar mitrailleurvuur nemen. Bovendien namen west van de rijksweg gelegen mitrailleurvesten het terrein van de andere zijde onder vuur. De Nederlandse aanval moest hierdoor plaats vinden over een terrein dat een ware fuik vormde. De rekruten werden er tegen de grond gedrukt en door Duitse jachtvliegtuigen hevig bestookt. Ondertussen was ook een uit 3 secties bestaande compagnie van het grensbataljon grenadiers over de Hoornbrug het terrein ingegaan. Zij begaven zich in de richting van de Johannahoeve, welke ze tot op enkele honderden meters konden benaderen. Daarna was er geen doorkomen meer aan.</p> <p>Bij de Hoornbrug was gedurende deze acties de majoor Jhr. van Grotenhuis van Onstein aangekomen, commandant van he" 2e bataljon grenadiers. Hij zou thans de definitieve tegenaanval op het vliegveld leiden. Allereerst verzekerde men zich van de steun van een afdeling artillerie die daartoe west</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>van de Vliet stelling nam, bij de spoorlijn tussen Delft en Den Haag. Vervolgens zouden 2 compagnieën grenadiers ten oosten van de rijksweg op Ypenburg aanvallen. Een compagnie rekruten onder leiding van de kapitein Tiggelman zou hetzelfde doen ten westen van de autoweg. Omdat er achter de Vliet en op enkele andere plaatsen troepen moesten worden achtergelaten voor andere taken, waren de genoemde compagnieën samen slechts 7 secties sterk. Tellen we de grenadiers en rekruten mee die voor het vliegveld waren vastgelopen, dan komen we op een totale aanvallende macht met een sterkte van nog geen 2 compagnieën geoefende grenadiers en anderhalve compagnie rekruten.</p> <p>De oprukkende troepen kwamen voorbij de Hoeve Ypenburg al spoedig in de fuik terecht, waardoor de aanval dreigde vast te lopen. Het zwaarst te verduren kregen het de rekruten van de kapitein Tiggelman, ten westen van de rijksweg. Zij liepen regelrecht in de mitrailleurbundels vanuit de Hoeve Loos, een boerderijencomplex ten westen van het vliegveld. Bovendien ontvingen ze onafgebroken machinegeweervuur vanaf de hoofdingang van Ypenburg. Toch bleven zij voorwaarts gaan, wadend door de sloten, om zo tenminste enige dekking te hebben. Op 200 meter voor de hoofdingang maakte een hel van vuur en het verlies van vele gesneuvelden en gewonden niets meer mogelijk. Toen daarna Duitse vliegtuigen op de compagnie gingen duiken, vloeiden de rekruten terug.</p> <p>Op dat moment lagen ten oosten van de rijksweg de grenadiers en een depotcompagnie nog steeds in het open terrein. Plotseling gierden granaten door de lucht; de afdeling artillerie bij de spoorlijn had het vuur geopend. Spoedig spatten de projectielen uiteen op het vliegveld en op de gebouwen. Het vuur lag uitstekend en had een grote uitwerking. Het hoofdgebouw en enkele hangars stonden na korte tijd in lichte laaie, met het gevolg dat de vijand die zich hier genesteld had, voor het grootste deel het veld op vluchtte of zich naar de boerderijen tussen de Vliet en de rijksweg begaf. De zo goed als tot staan gebrachte Nederlandse troepen voor het vliegveld, kregen door het artillerievuur weer de kans om de aanval te hervatten. Laag over de grond kruipend voor het nog onverminderde vuur uit de Johannahoeve, naderden zij de Duitse stellingen aan de rand van Ypenburg. Daar begonnen de Duitsers te aarzelen.</p> <p>De opstelling bij de noordhoek van het vliegveld was door de geslaagde tegenaanval eindelijk ontzet, tot grote opluchting van de bezetting. Terwijl de gevechten op het vliegveld nog aan de gang waren, kwam plotseling het merkwaardige bev"l "terugtrek"en". Niemand begreep hier iets van, tot bleek, dat Engelse vliegtuigen een bombardement zouden uitvoeren op Ypenburg.</p> <p>Ondertussen was door de bevolen terugtocht bij een groot deel van de troepen weer een vermenging van verbanden ontstaan. Hieruit moest na het luchtbombardement weer een geheel worden gevormd om opnieuw naar voren te gaan. Besloten werd om met de Duitse restanten af te rekenen en gelijk door te stoten naar Delft, zodat de zo belangrijke verbinding met die stad weer zou zijn hersteld.</p> <p>Hoe was nu de toestand aan Duitse zijde? Het vliegveld hadden zij moeten prijsgeven, maar aan de zuidkant hadden enkele groepen Duitsers zich in de bomkraters vastgezet. De sterkste steunpunten waren nog steeds de onneembaar schijnende Johannahoeve en de boerderij Loos. Vanuit het eerstgenoemde complex hielden de parachutisten het terrein tussen Den Haag en Ypenburg onder vuur. De bezetting van de Hoeve Loos betekende een sterke barricade op de verbinding Ypenburg-Delft. Tenslotte lag er ook</p>		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>nog een kleinere Duitse afdeling tussen de Johannahoeve en de Vliet bij Rijswijk, ten oosten van het park Vredenoord. Dit laatste obstakel werd opgeruimd door enkele secties van het uit Noord-Holland te hulp gesnelde bataljon.</p> <p>De actie tegen de Johannahoeve kostte heel wat meer moeite. Herhaalde pogingen om de boerderij te nemen waren op niets uitgelopen. De meest krachtige actie was gedurende de aanval op Ypenburg ondernomen door een sectie grenadiers onder leiding van de luitenant Leutscher. Deze officier zag al snel in, dat een nadering over het open polderland een onmogelijke zaak was. Hij zond daarom een ordonnans naar achteren met het verzoek de hoeve onder artillerievuur te nemen. De ordonnans keerde echter niet terug. De luitenant vond toen dat langer wachten niet verantwoord was en wilde trachten de hoeve bij verrassing te nemen. Kennelijk hadden de Duitsers de opzet toch ontdekt. De luitenant Leutscher sneuvelde aan het hoofd van zijn troep. Ook anderen vielen getroffen neer, er ontstond verwarring en men rende terug naar de Molentocht. De heldhaftig uitgevoerde stormloop was daarmee mislukt. Een kapitein, die het drama zag gebeuren, wist tenslotte een stuk geschut van de artillerie aan te trekken en in stelling te laten komen. Bij een boerderij op 800 à 900 meter van de Johannahoeve werd het stuk in stelling gebracht op de hoek van een varkenshok. Het stuk schoot 20 uitstekend gerichte granaten in de Johannahoeve. Er ontstond daar een ravage en de Duitsers verlieten in paniek de boerderij. Ze werden door onze troepen opgevangen en ontwapend. 30 krijgsgevangenen konden worden afgevoerd, terwijl men in de hoeve nog 4 gesneuvelde en 6 gewonde Duitsers aantrof.</p> <p>Ondertussen was de hernieuwde aanval in de richting Delft begonnen. Zonder veel weerstand te ontmoeten bereikte men het vliegveld Ypenburg, waar onze troepen nog in gevecht waren met de restanten van de Duitsers, die zich in sloten en granaatrechters hadden verschanst.</p> <p>Ook de opmars naar Delft verliep vlot. Een versterkte compagnie van het 9e regiment rukte op over de oude weg langs de Vliet. Twee secties grenadiers, waaraan aanvankelijk enkele secties rekruten waren toegevoegd, trokken over de rijksweg. De vijandelijke weerstand in en om de boerderijen bij de Vliet stortte in. Enkele schoten op de Hopax-fabriek bleken voldoende te zijn om een 25 man sterke Duitse afdeling tot capitulatie te brengen. Met de boerderij Loos hadden de grenadiers wat meer moeite. Maar nadat 3 lichte mitrailleurs in stelling waren gebracht en de stormaanval was ingezet, werd de witte vlag uit de hoeve gestoken. Meer dan 100 Duitsers kwamen naar buiten, voorafgegaan door Nederlandse krijgsgevangenen. Met deze laatsten waren toen alle Nederlanders weer bevrijd. De overgave van de boerderij Loos betekende voor de nog resterende vijand kennelijk ook het einde van de strijd. Bij tientallen kwamen ze naar de autoweg, met de handen omhoog.</p> <p>In de avond van 10 mei 1940 waren alle op en om Ypenburg gelande parachutisten en luchtlandingstroepen vernietigd of gevangengenomen. De verbinding met Delft was hersteld.</p>		
	<p>Luchtverdedigingskring Rotterdam - 's-Gravenhage</p> <p>In de vroege morgen van 10 mei 1940 maakten de volgende luchtdoelbestrijdingsmiddelen deel uit van de Lvd.Kr. :</p> <ul style="list-style-type: none"> - De Af. 's-Gravenhage van het V.L.K.Lad. bestaande uit: de staf en het 1ste t/m het 4de Pel., waarvan het 4de Pel. was uitgerust met vijf, de Overige elk met twee kanonnen van 2 tl. no. 1. - De Afd. Delft van het V.L.K.Lad., bestaande uit 2: 	MOL 1	574-633

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>de staf en het 1ste t/m het 5de Pel., waarvan het 2de en het 3de Pel. elk waren uitgerust met drie, de overige elk met twee kanonnen van 2 tl. no. 1.</p> <ul style="list-style-type: none"> - de 13de, de 14de, de 23ste, de 76ste en de 78ste Bt.Lu.A.: de verdediging van het compl'x 's-Gravenha-e - Wassenaar – Delft. - het 59ste t/m het 61ste Pel.Lu.Mitr. : de verdediging van het vliegpark Ypenburg. - het 1ste en het 2de Pel.- V.L.K.Lad', 's-Gravenhage: de verdediging van de elektrische centrale en de nabijgelegen gebouwen van de telefoondienst 'e 's-Gravenhage - het 3de Pel.-V.L.K.Lad', 's-Gravenhage: de verdediging van de gasfabriek 'e 's-Gravenhage - het 4de Pel.- V.L.K.Lad', 's-Gravenhage: de verdediging van het noordelijk stadsdeel v'n 's-Gravenhage - de 164ste Bt.A. de verdediging van het stafkwartier van de C.-Lvd.; - het 57ste en het 58ste Pel.Lu.Mitr.: de verdediging van de regeringsgebouwen 'e 's-Gravenhage; - het 62ste en het 63ste Pel.Lu.Mitr.: de verdediging van het radiostation Scheveningenhaven; <p>Beschrijving van de gevechtshandelingen van de verschillende luchtdoelbestrijdingsmiddelen, die waren opgesteld in en rond het compl'x 's-Gravenhage-Wassenaar.</p> <p>De 13de, de 14de, de 23ste, de 76ste, de 78ste en de 163ste Bt.Lu.A., alsmede het 3de Comp.Lu.Mitr., de buitenverdediging van dit complex, terwijl de 164ste Bt.Lu.A., het 57ste, het 58ste, het 62ste en het 63ste Pel.Lu.Mitr. en de vier pelotons van de Af'. 's-Gravenhage van het V.L.K.Lad. binnen dit complex waren opgesteld in de bebouwde kom v'n 's-Gravenhage. Hoewel niet behorend tot de Lvd.Kr. Rotterd'm/'s-Gravenhage, zijn op de kaart tevens de opstellingsplaatsen aangegeven van het 1- en 2-le Comp.Lu.Mitr. en de 151ste Bt.Lu.A. van deze compagnie, die behoorden tot de 1e Divisie, die in en ro'd 's-Gravenhage was gelegerd. Bovendien treft men op de kaart het 1-2de Comp.Lu.Mitr. aan, welk peloton was aangewezen om het stafkwartier van I L.K. te beschermen.</p> <p>Aan de zuidwestelijke stadsrand, nabij de Laan van Poot, stond sedert 8 mei 1940 de 23ste Bt.Lu.A. (3 kanonnen van 7.5 tl. no. I) opgesteld. Ook deze Batterij, een nieuw gevormd onderdeel, was afkomstig uit het Depot Luchtdoelartillerie. Omstreeks 4.00 werd het vuur geopend op de overvliegende vliegtuigen, die uit het zuidwesten komend het vliegpark Ypenburg aanvielen. Vanuit de batterij opstelling nam men het landen waar van valschermtroepen bij Ockenburg, later gevolgd door de landing van verschillende transportvliegtuigen. De vlieghoogte van deze transportvliegtuigen was zó gering, dat het bij gebruik van de vuurleiding onmogelijk was op deze vliegtuigen te schieten. Daarom liet de Bt.C. stukken vuur afgeven met een tempering voor 2.000 m, zijnde de afstand van de batterij tot Ockenburg. Dit vuur kreeg daardoor de aard van een afsluitingsvuur. Tegen 6.30 vielen vier vliegtuigen verschillende malen de batterij met hun boordwapens aan. Omdat er rond de stukken en de vuurleiding geen dekkingen waren aangebracht en de batterij haar organiek vereiste twee mitrailleurs miste, betaalde de batterij bezetting een zware tol.</p> <p>De luchtdoelbestrijdingsmiddelen, die in de bebouwde kom van Den Haag stonden, waren als volgt opgesteld:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de 164ste Bt.Lu.A.: op het V.D.C.-voetbalstadion 		

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<ul style="list-style-type: none"> - het 57ste Pel.Lu.Mitr.: op het dak van de Rotterdamse Bankvereniging aan de Kneuterdijk - het 58ste Pel.Lu.Mitr.: op het dak van de Academie voor Beeldende Kunsten aan de Prinsessegracht - het 62ste en het 63ste Pel.Lu.Mitr.: bij het radiozendstation Scheveningenhaven - het 3-1ste Comp.Lu.Mitr.: zoals reeds eerder werd vermeld, werd dit peloton op 10 mei 1940 verplaatst van Wassenaar naar het dak van het P.T.T.-gebouw in de Zeestraat, waar het omstreeks 13.00 in stelling stond - het 1ste Pel.La'. 's-Gravenhage: op het dak van het telefoongebouw in de Marnixstraat - het 2de Pel. La'. 's-Gravenhage: op de daken van de gebouwen van de elektrische centrale - het 3de Pel. La'. 's-Gravenhage: in de Wegastraat bij de gasfabriek, aan de Trekvljet - het 4de Pel. La'. 's-Gravenhage: twee vuurmonden stonden in stelling op het open terrein tussen de Tapijtweg en de Van Alkemadelaan. De drie overige vuurmonden waren in reserve gehouden en stonden gedekt opgesteld bij de commandopost van het 3de Pel. (c.q. Afd. C.) in de Tapijtweg. <p>De 164ste Bt.Lu.A. opende omstreeks 5.30 uur het vuur op een transportvliegtuig. Meerdere granaten troffen het toestel, dat in brand geraakte. Het toestel verloor een vleugel die op het Louise de Colignyplein neerkwam en stortte daarna 200 m verder brandend neer in de 2de Adelheidstraat, op 80 m afstand van het C.L.B. Een kwartier later vloog een transportvliegtuig recht over de batterij. Ook dit toestel kreeg meerdere treffers en vloog in brand. Het toestel stortte neer in het Haagse Bos. Omstreeks 8.15 uur vielen drie vijandelijke vliegtuigen met hun boordwapens de batterij aan. De batterij stond echter ongedekt op het sportterrein. Eén van de stukken werd zodanig beschadigd dat het niet meer te gebruiken was.</p> <p>Omstreeks 11.00 uur wierp een vijandelijke bommenwerper vier bommen op het 58ste Pel.Lu.Mitr., waarbij het Huis van Bewaring en de Casuariestraat en de kliniek 'Bethlehem' aan de Prinsessegracht werden getroffen.</p> <p>Om 13.00 verschenen twaalf Me-110's, die een heftige aanval deden op twee bij de wandelpier gemeerde watervliegtuigen van de Marineluchtvaartdienst. Het 62ste peloton nam de aanvallers onder krachtig vuur en slaagde er vermoedelijk in, om er twee van in zee neer te schieten.</p> <p>Het 63e Pel.Lu.Mitr. werd in de loop van de dag enige malen door Duitse vliegtuigen met de boordmitrailleurs aangevallen, doch beantwoordde dit vuur steeds krachtig. Ook wierp een bommenwerper vier bommen, die hun doel echter misten.</p>		
	<p>In de vroege ochtend staan de tweedekkers van de Ilde Verkenningsgroep verspreid opgesteld op de wielersbaan tussen het vliegveld en Delft. De Fokker D.'XI's en Douglas 8A'3N's zijn startklaar wanneer de eerste Duitse vliegtuigen boven de Haagse regio verschijnen. Even voor 4.00 uur stijgen eerst acht Fokker en vervolgens elf Douglas toestellen op. Al snel geraken ze in gevecht met onder meer Bf-109's, Bf-110's, He-'11's en Ju-52's. De Nederlandse toestellen betalen een zware tol. Het enige toestel, een D.XXI, die de eerste oorlogsdag overleefde, week na de gevechten uit naar Schiphol. De Duitse Luftwaffe bombardeerde Ypenburg en in de omgeving kwamen Duitse parachutisten neer.</p>	GRI	327-328

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Toen vervolgens acht Ju'52's met luchtlandingstroepen neerstreken, werden enkele tijdens het uitrollen door Nederlands geschut in brand geschoten. Zij versperden zo het landingsveld voor een tweede en derde groep Junkers met als gevolg dat 'Landeplatz 3' – zoals de Duitsers Ypenburg – in hun operatieplannen noemden – binnen de kortste keren bezaaid lag met brandende of zwaar beschadigde transportvliegtuigen die het vliegveld versperden.</p> <p>Inmiddels gingen Duitse parachutisten en de luchtlandingstroepen het gevecht aan met de Nederlandse militairen. In eerste instantie moesten die Ypenburg prijsgeven, maar in de loop van de middag werd het vliegveld heroverd. Tijdens deze gevechten naderden twaalf Blenheims van het 40 Squadron van de RAF om de gelande Junkers te bombarderen. Drie ervan werden op weg naar het doel door Messerschmitts neergeschoten, de rest liet zijn bomlading op het veld vallen.</p>		
	<p>Relaas van een Nederlandse militair, H. Kuiper, ingezet bij Ypenburg <i>Wij naderden de villa die door Duitse parachutisten was bezet; van daaruit konden zij de hele omgeving onder vuur nemen en waren zij de overkant van kana'l 't Vliet heer en meester. De villa werd belegerd door een groep Grenadiers en Jagers, die slechts over één mitrailleur beschikt. Het P.A.G. dat onze kapitein tot zijn beschikking had, werd ingezet. Het geschut werd opgesteld achter een rij bomen en begon de villa met brisantgranaten te bestoken. Vervolgens voeren Nederlandse troepen een stormaanval uit en kunnen de villa heroveren. Acht Duitse soldaten worden krijgsgevangen gemaakt. [...]</i></p> <p><i>De kapitein vertelde me dat in de voorste linies, vlak tegen het vliegveld Ypenburg aan, mitrailleurs defect waren geraakt. De mitrailleur-hersteller ging alleen op pad. Onderweg kwam hij in het schootsveld terecht van een stuk 6-Veld geschut, dat op Ypenburg vuurde. Op een afstand van 400 m van het vliegveld kreeg ik de defecte zware mitrailleur te pakken. Het stuk viel niet meer te herstellen. Een eindje verder wenkten enkele jongens van mijn eigen compagnie me. Ik zat nu vlak bij de vijand en kroop de laatste honderd meter over de grond. Ongehinderd kon ik mijn doel bereiken. Onze jongens hadden een mitrailleurstest ingericht met een inderhaast opgeworpen aarden wal, op nog geen 200 m van de vijand. [...] desondanks wilde ik weer bij mijn fiets komen. Maar daar naderden drie Duitse vliegtuigen. Snel naar beneden duikend lieten de toestellen zes zeer zware bommen vallen. Eenzelfde aantal explosies deed de grond trillen. Op 20 m van de stelling is een krater zichtbaar van wel 5 m diep.</i></p>	KUI	12-14 17-22
11 mei 1940	<p>Engelse Hurricanes van 32 Squadron bestoken – zonder te weten dat het vliegveld weer Nederlands bezit was – met hun boordwapens de op de grond staande Duitse vliegtuigen. Tot de capitulatie bleef het vliegveld in Nederlandse handen.</p>	GRI	328
	<p>Ockenburg Na de herovering van het vliegveld Ockenburg was de generaal Graf Von Sponeck met zijn 360 man sterke Duitse restant in de bossen van Ockenburg teruggetrokken. Hij richtte zich daar naar alle zijden ter verdediging in en liet een uitgebreid stelsel van loopgraven maken. De Nederlandse troepen die het vliegveld bezet hielden, bevonden zich het dichtst bij de vijand en gedurende de nacht was er veel over en weer geschoten. Dit vuurcontact bleef de gehele dag voortduren.</p> <p>Tegen de avond kon een afdeling van 5 secties grenadiers worden vrijgemaakt. Het is begrijpelijk dat deze macht, ter sterkte van iets meer dan één compagnie, bepaald onvoldoende was voor een actie tegen de vele malen sterkere vijand. Twee secties zouden rechtstreeks op het bos aanvallen, de andere 3 trokken door de tuinderijen aan de oostzijde van het</p>	BRO 1	168-171

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>complex in de richting van de hoog“e “Belved“re“. Toen de troep voorwaarts ging, bleef het aanvankelijk onheilspellend stil.</p> <p>Ooggetuigenverslag van de kapitein Van Swieten:</p> <p><i>“[...] Eén sectie was nu binnen en er was nog geen schot gelost. Steeds meer mensen gingen het bos in en juist was ook de 2e sectie binnen het landgoed, toen vijandelijk zwaar mitrailleurvuur begon te knetteren. [...] De 2 secties waren als in een val binnen het landgoed opgesloten. [...]”</i></p> <p>Van Nederlandse zijde trof men onmiddellijk maatregelen om aan het hinderlijke vuur een einde te maken. Er werd mortiervuur op de Belvédère gelegd dat echter spoedig gestaakt moest worden omdat de grenadiers de hoogte inmiddels stormenderhand hadden genomen. De secties in het bos konden daarna ontsnappen en met mee voering van een krijgsgevangene op Loosduinen terugtrekken. De Belvédère bleef gedurende de hele nacht als een eenzame, vooruitgeschoven post door een sectie grenadiers bezet. Voorbereidingen werden getroffen om in de nacht van 11 op 12 mei een beslissende aanval op de bossen van Ockenburg uit te voeren.</p>		
	<p>In de morgen verscheen een Duits officier bij 2-I Regiment Grenadiers. Hij verzocht om een gevechtspauze zodat de Duitse en Nederlandse gewonden konden worden verzorgd. De Nederlandse commandant eiste eerst de onvoorwaardelijke overgave, wat de Duitsers weigerden. Hierop werd de bosrand beschoten door de infanterie en zware mitrailleurs.</p> <p>Behoudens wat schermutselingen gebeurde er die dag weinig bij Den Haag. Op Ockenburg bereidde Von Sponeck een ontsnapping voor. Omstreeks 23.00 uur was het zover. De generaal en ruim 300 soldaten verplaatsten zich van Ockenburg naar Wateringen, zonder dat de Nederlandse wachtposten iets merkten. In de nacht van 11 op 12 mei kwam de Duitse groep in Wateringen, waar een Nederlandse wachtpost alarm sloeg. De daar gelegerde commandant Gro‘p ‘s-Gravenhage meende dat het een aanval op zijn stafkwartier was en liet Wateringen stevig verdedigen. De Duitse troepen hadden echter niet de bedoeling dit dorp te bezetten en reden met buitgemaakte autobussen naar Overschie.</p>	AME	204-
	<p>Als gevolg van de geringe activiteit in de lucht kon de 2de Bt.Lu.A. op 11 mei 1940 slechts enkele keren het vuur openen en dan nog slechts op hoogvliegende toestellen. De Bt.C. kon geen resultaten van het vuren waarnemen.</p>	MOL 2	625
	<p>In de vroege ochtend viel een vijandelijk vliegtuig de opstelling van het 3de peloton met zijn boordwapens aan. Het peloton beantwoordde deze aanval dadelijk met een krachtig afweervuur en slaagde er in het vliegtuig in de staart te treffen.</p> <p>Het 4de peloton verleende hulp aan een sectie van het Depotbataljon Grenadiers, dat volgens berichten beschoten werd door valscherp- of luchtlandingstroepen, die zich hadden genesteld in een aantal wagons van een trein aan de Van Alkemadelaan, tegenover de Zwolsestraat. Met een van de kanonnen – daartoe in stelling gebracht op de Pompstationsweg – werd het vuur op de trein geopend. Nadat deze over de gehele lengte was beschoten en twee wagons in brand waren gevlogen, ‘staakte de vijand het vuren’. Het desbetreffende kanon van 2 tl. werd daarop weer teruggebracht naar zijn oude opstellingsplaats. Bij nader onderzoek van de trein kwam vast te staan, dat er géén Duitsers in de trein zijn geweest.</p>	MOL 2	631
	<p>In de loop van de middag werpen Duitse vliegtuigen op het terrein van landgoed Ockenburg munitie en levensmiddelen af. Door artillerievuur op de landingsplaats te leggen kon worden belet dat de Duitse troepen bij de voorraden kwamen. Omstreeks 17.00 uur ondernamen de Nederlandse Grenadiers een poging op te rukken naar het landgoed, maar zwaar</p>	SPI	69-74

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>mitrailleurvuur verhinderde de opmars. Voorlopig zag men af van verdere acties bij Ockenburg.</p> <p>In de omgeving van Wateringen werd vroeg in de ochtend om het gemaal aan de Zweth, waarin Duitse troepen zich de dag ervoor hadden genesteld, weer in handen te krijgen. Drie zware mitrailleurs ondersteunden de actie van infanterie en Jagers. Eén stuk werd in stelling gebracht op de viersprong Middenweg-Dorpskade, een andere mitrailleur bij café De Bonte Haas. Na een kort vuurgevecht geven de Duitse troepen zich over.</p> <p>In Wateringen blijft men op zijn hoede. Over verschillende punten in het dorp zijn wachtposten uitgezet. Aan het Plein van de Herenstraat was op een schuit in de vaart een mitrailleur opgesteld.</p>		
	De vorige avond was Ypenburg heroverd. De mannen van de 13 ^{de} batterij beginnen met het bergen van de onbeschadigde kanonnen. Met het bruikbaar materieel vertrekt men naar Wassenaar om daar de 14 ^{de} batterij te versterken. De volgende dagen worden benut voor het weghalen van het beschadigde materiaal en de nog resterende munitie.	GLD	329-
	<p>Na in de vroege morgen van 11 mei 1940 in Loosduinen de toestand te hebben besproken met de C.-I-R.I., begaf de C.-V-2 Lv.R. zich naar de nabij de zuidoostelijke rand van het hulpvliegveld gelegen boswachterswoning, waar de commandopost van I-R.G. was gevestigd. Zijn verzoek het bedekte terrein in de omgeving van Ockenburg van vijand te zuiveren vond echter geen gehoor bij de beide bataljonscommandanten. De sterkte van de vijand werd geschat op ongeveer 200 man.</p> <p>Reeds in de vroege morgen van deze 11 mei 1940 was er in Loosduinen een gevaarlijke situatie ontstaan, doordat de Nederlandse militairen af en toe uit huizen werden beschoten. Dit deden niet alleen burgers, maar vermoedelijk ook enkele Duitse militairen, die het dorp waren binnengedrongen. Gezamenlijk werd toen getracht een einde aan de onveiligheid te maken. Een groot aantal verdachte huizen werd 'uitgekamd' en er werden veertien verdachte personen gevangengenomen. De zuiveringsacties in Loosduinen duurden tot even na de middag. Aan het beschieten van Nederlandse militairen was toen een einde gekomen. De zuiveringsacties werden later in de middag – samen met twee secties van het 2de Dep.Bat. – voortgezet in de buitenwijken van Loosduinen en in het kassengebied langs de Monsterseweg. Omstreeks 17.00 zetten twee secties van 2-II-R.Gr. en 1-I-R.J. (min een sectie) uit de richting Loosduinen de aanval in op het boscomplex rond het landgoed 'Ockenburg'. Omdat de vijand hevige tegenstand bood, besloot de C.-I-R.J. de zuiveringsactie tegen het invallen van de duisternis te staken en de aanval de volgende ochtend te herhalen.</p>	MOL 1	398-
	In de avond van 11 mei 1940 besloot de C.-22 ^{ste} LL.-Inf.Div. – na de beëindiging van de gevechten op Ockenburg – de doorbraak naar Rotterdam te wagen. Zoals bekend, had hij zich met zijn ongeveer 360 man sterke groep in het bedekte terrein van 'Ockenrode' naar alle zijden ter verdediging ingericht. Omstreeks 22.30 uur verliet de 'Gruppe Sponeck', met medevoering van 40 krijgsgevangenen, haar opstelling en trok na het oversteken van de Monsterseweg dwars door de polders in zuidoostelijke richting. De afdeling bereikte omstreeks middernacht de Poeldijkseweg tussen Poeldijk en Wateringen en zette langs deze weg de mars in de richting van Wateringen voort. In dit dorp waren o.m. het Stafkwartier en het troependetachment van de Gro'p 's-Gravenhage van het Westfront van de Vesting Holland gelegerd. Aangezien de commandant van deze groep uitgebreide voorzorgsmaatregelen had genomen ter beveiliging van zijn stafkwartier tegen onverhoedse aanvallen, raakte de voorhoede van de groep Von Sponeck omstreeks 2.30 uur bij het binnentrekken van het dorp al spoedig in gevecht met Nederlandse bewakingsafdelingen. De Duitsers	MOL 2	848

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	maakten zich van een aantal autobussen meester en vertrokken daarmee in zuidelijke richting naar Het Woud, onder achterlating van 80 valschermjagers, ter dekking van de aftocht.		
Nacht 11-12 mei 1940	In de nacht van 11 op 12 mei 1940 ontruimde de vijand echter het bedekte terrein, zodat de bezetting van de landgoederen ' Ockenburg ' en ' Ockenrode ' op 12 mei 1940 tamelijk vlot verliep.	MOL 1	399
	Het Wateringse postkantoor in de Herenstraat huisde personeel van de verbindingsdienst. Sinds de mobilisatie was het gebouw gesloten en gebarricadeerd. In de nacht van 11 op 12 mei 1940 trachtten Duitse troepen het postkantoor binnen te komen, wat niet lukte. Er werd veel geschoten. Nadat versterkingen waren aangekomen, vluchtten de Duitse troepen weg.	SPI	41
	Op 11 mei 1940 had men in Loosduinen de aanval voorbereid, die een definitief einde moest maken aan de aanwezigheid van generaal Graf Von Spon'ck's restanten in de bossen van Ockenburg. Reeds om 2.45 uur in de nacht rukten onze grenadiers op in de richting van de vijand. Toen het bos was bereikt, had nog steeds geen schot de nachtelijke stilte verbroken. In verspreide formatie drongen de Nederlandse soldaten het complex binnen en ook nu werd er geen tegenstand ontmoet. Men trof slechts enkele Duitse soldaten aan, die zich zonder verweer overgaven. Bij het verhoor van deze gevangenen werd het al spoedig duidelijk dat de vijand juist vóór de Nederlandse aanval was begonnen, in alle stilte het bos in zuidoostelijke richting had verlaten. Het complex werd door 2 secties grenadiers blijvend bezet. De Duitse generaal was na het verlaten van het gebied van Ockenburg met zijn 360 man sterke afdeling in de richting Wateringen getrokken. Over de radio hadden de Duitsers namelijk de opdracht gekregen om met alles wat er nog van de 22 ^e Luchtlandingsdivisie over was naar Rotterdam te trekken en die stad ook vanuit het noorden aan te vallen. In de St. Josephschool te Wateringen bevond zich een groepsstaf van de kustverdediging onder bevel van de luitenant-kolonel Beets. Voor de verdediging van het tot nu toe betrekkelijk veilig gebleven oord, was slechts een geringe hoeveelheid troepen aanwezig. Buiten het personeel van het stafkwartier was dit niet meer dan één sectie infanterie en een aantal rekruten van het 13 ^e depotbataljon met een gezamenlijke sterkte van nog geen halve compagnie. Enkele zware mitrailleurs vormden de voornaamste vuurkracht. Het stafkwartier in de St. Josephschool lag zuid van het kanaal langs de Heerenstraat. Een brug gaf toegang tot het gebouw. De Heerenstraat vormt de kern van het dorp en komt westelijk uit op het Dorpsplein. Vanaf dit plein loopt in noordwestelijke richting de weg naar Loosduinen. De overste Beets had verschillende wachten uit laten zetten om bij onraad te waarschuwen. Om half 3 in de nacht hoorde de dubbelpost op het Dorpsplein het geluid van naderende, marcherende troepen op de weg naar Loosduinen. Toen duidelijk was, dat het geen Nederlandse afdeling kon zijn, sloeg de wacht alarm en opende het vuur. De sterke overmacht dwong ons groepje al vrij snel tot de terugtocht naar het stafkwartier. De overste Beets nam persoonlijk de leiding en ging met enkele groepen over de Heerenstraat naar voren. Dit liep al spoedig uit op een botsing met de vijand, die vanaf het Dorpsplein langs en door de huizen van de Heerenstraat met kracht opdrong. Zo ontstond er in het duister een hevig vuurgevecht. Met de grootste moeite konden de Duitse aanvallers de Nederlandse troepen langzaam terugdringen, tot dicht bij de St. Josephschool. Verder kwamen zij niet, want daar slaagden onze soldaten er zowaar in, de aanvallers tot staan te brengen. Ook toen de vijand mortieren in de strijd wierp, hielden zij hardnekkig stand. Bij de toegangsbrug tot het stafkwartier stond een zware mitrailleur. Ondertussen was de vijand reeds	BRO 1	185-192

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>gevorderd tot tegenover het stafkwartier, dat zij met handgranaten bestookten.</p> <p>Overste Beets vroeg buiten Wateringen om hulp te vragen, die ogenblikkelijk werd toegezegd. Vóór die hulp aankwam, waren de Nederlandse troepen er al in geslaagd de vijand langzaam terug te dringen. Tevoren hadden de Duitsers in de VIOS-garage op het Dorpsplein een aantal autobussen gevorderd en gereedgemaakt. De eerste wagens waren juist vertrokken toen uit de richting Den Haag twee Nederlandse pantsera'to's hevig vurend het dorp binnendrongen. Dat veranderde de Duitse terugtocht in een overhaaste vlucht langs de naar het zuidoosten lopende Dorpskade. Enkele nog gereedstaande autobussen en een personenauto werden door de pantserwagens vernield, die onmiddellijk daarna tot de achtervolging overgingen. Zij stuitten daarbij op een 80 man sterke afdeling parachutisten die de aftocht moesten dekken. In het volgende gevecht werd een vijandelijke mitrailleur vernietigd, waarna over de Dorpskade werd doorgestoten. Even later ontving voorste pantserwagen een treffer van een antitankgranaat. De luitenant Meijer, die als commandant van beide pantsera'to's optrad, zag toen van een verdere vervolging af.</p>		
12 mei 1940	<p>Het 4de en het 5de peloton, die onder bevel kwamen van de Kr.C., ontvingen vervolgens opdracht om de eigen troepen, die zich voor de beveiliging v'n 's-Gravenhage bij Ypenburg, Rijswijk en Wateringen bevonden, te beschermen tegen luchtaanvallen. Nadat voor beide pelotons opstellingsplaatsen en opmarswegen waren verkend, kwam het nieuw gevormde 5de peloton van drie stukken in stelling op ongeveer 200 m ten zuiden van de wielerbaan bij Ypenburg, terwijl het 4de peloton in stelling kwam te Wateringen, aan de spoorbaan bij het station Rijswijk/Wateringen.</p>	MOL 2	631-632
	<p>Op 12 mei 1940 was de vijandelijke activiteit in de lucht gering. De 23ste Bt.Lu.A. vuurde in de loop van de morgen een aantal malen op vliegtuigen, die op grote hoogte over de batterij vlogen. In het begin van de middag nam de batterij bezetting tussen de batterij en Ockenburg de landing waarvan ongeveer dertig valschermjagers. De Bt.C. alarmeerde onmiddellijk al zijn personeel om te kunnen voorzien in de nabij verdediging. Enkele uren later ontving hij van de infanterie het bericht, dat deze valschermtroepen buiten gevecht waren gesteld.</p>	MOL 2	625
	<p>Omstreeks 2.30 uur gingen vier secties Grenadiers op weg om landgoed Ockenrode en omgeving te zuiveren. 15 minuten later lag de rand van Loosduinen achter hen en rukten ze verder op. De Blauwe brug kon worden overgestoken zonder vijandelijk vuur. Dan bleek het landgoed nagenoeg verlaten te zijn.</p> <p>In de nacht van 11 op 12 mei 1940 waren twee legerberichten ontvangen waaruit bleek dat de groep Von Sponeck op weg was naar Overschie. Het eerste bericht toont aan dat hij Wateringen is binnen gedrongen. Omstreeks 2.30 uur ontving het 4-13de Depot Bataljon de melding dat het Stafkwartier werd aangevallen door Duitse troepen van verschillende zijden.</p> <p>Omstreeks 2.45 uur werd het Stafkwartier door de wacht op het dorpsplein gealarmeerd. Een sterke Duitse afdeling was lopend te Wateringen aangekomen. Een eerste vuurcontact had de post met mitrailleur op de boot in de vaart. Het Stafkwartier werd bestookt met lichte en zware mitrailleurs, handgranaten en een granaatwerper. Er kwam versterking van Grenadiers en twee pantserwagens, die vanuit de kerktoeren werden beschoten door Duitse troepen waarop met het kanon werd teruggevuurd.</p> <p>Omstreeks 15.00 uur was er het bericht dat Von Sponeck en zijn troep'n 't Woudt had bezet.</p>	SPI	79''1

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
13 mei 1940	De 23ste Bt.Lu.A. kwam onder het bevel te staan van de nieuw opgerichte Lvd. Gr. Hoek van Holland. De batterij moest via Monster naar de westelijke uitgang v'n 's-Gravenzande rijden.	MOL	626-627
14 mei 1940	Omstreeks 18.00 ontving 164ste Bt.Lu.A. telefonisch bericht omtrent het neerleggen van de wapens, later gevolgd door een bevel om het materieel te vernielen. In totaal had de batterij 687 brisantgranaten verschoten. Het 58ste Pel.Lu.Mitr. had gedurende de gevechtsdagen 2.500 patronen S. no. 23 verschoten, terwijl het nieuw gevormde peloton op 14 mei 1940 nog 1.290 patronen verschoot. Het 62ste Pel.Lu.Mitr. in totaal ongeveer 6.000 patronen en het 63ste Pel.Lu.Mitr. ongeveer 1.500 patronen verschoten.	MOL 2	632-633
Na 14 mei 1940	Vliegveld Ypenburg wordt weer in gebruik genomen, ditmaal door de Duitse bezetter. Het herstel van de oorlogsschade en de afwatering van de grasmat krijgen prioriteit. Het zwaartepunt van de vliegactiviteit van en op Ypenburg lag bij het vervoer van hooggeplaatste Duitse functionarissen, post en goederen van en naar Den Haag. Als basis voor gevechtseenheden heeft Ypenburg nauwelijks dienstgedaan.	GRI	328-329
	Na de Nederlandse overgave op 14 mei 1940 begonnen de bezetter direct met het weer bruikbaar maken van het zwaar beschadigde veld. De tot Flugplatz Den Haag omgedoopte basis werd uitgebreid tot een oppervlakte van 115 hectare. Als fundering werd gebruik gemaakt van grote hoeveelheden puin afkomstig van het zwaar gebombardeerde Rotterdam.	KAM	41
Na 15 mei 1940	In Scheveningen vestigt zich de <i>Admiral in den Niederlanden</i> , de marinebevelhebber van alle niet-zeevarende onderdelen van de Duitse marine.	SPA	9
	De Duitse Kriegsmarine had tot taak de kust te verdedigen onder leiding van de Marinebefehlshaber. De Duitse marine begon met het bezetten van Nederlands kustgeschut en het opstellen van enige kustbatterijen.	HAR	13

Tabel 64: Overzicht gebeurtenissen Duitse inval mei 1940.

De bezetting van 1940 tot juni 1944 (D-Day)

Nadat in 1941 de geallieerde verliezen waren gestegen en de luchtoperaties beperkt bleven, kwam er in februari 1942 een verandering in de Britse strategie. De strategie van de nachtelijke precisiebombardementen werd verlaten voor wat betreft Duitsland en vervangen door bombardementsvluchten op Duitse (industrie)steden. Op deze wijze hoopten de geallieerden het moreel van de Duitse burgers te breken. Voor de bezette gebieden gold nog altijd dat de bevolking zoveel mogelijk gespaard moest blijven en slechts doelen die voor de Duitse oorlogvoering van groot belang waren, bestookt mochten worden. In de zomer van 1942 verscheen de Amerikaanse luchtmacht ten tonele. In tegenstelling tot de Engelse *Royal Air Force (RAF)* voerden de Amerikanen hun acties overdag uit en hielden zij vast aan de precisiebombardementen. Voor dit project is de volgende informatie aangetroffen:

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
-	Den Haag nam een aparte plaats in. Hitlers keuze voor deze stad als standplaats van de Reichskommissar Arthur Seyss Inquart was een puur politieke geweest. Uit militair oogpunt was een locatie zo dicht bij de kust ronduit ongelukkig. De speciaal geconstrueerde Stützpunktgruppe Scheveningen-Clingendael slokte liefst 5.000 manschappen en grote hoeveelheden modern materieel op, waaronder een kwart van de in Nederland beschikbare Pak's (Panzerabwehr Kanonen: antitankgeschut).	KLE	62
-	De Atlantikwall werd ingericht als een serie losstaande, zelfstandige en alzijdig te verdedigen steunpunten. De steunpunten gaven elkaar vuurondersteuning. Al naar gelang hun grootte en betekenis werden zij als <i>Widerstandsnest</i> , <i>Stützpunkt</i> , <i>Stützpunktgruppe</i> , <i>Verteidigungsbereich</i> of, in 1944, als <i>Festung</i> aangeduid.	AMB	16-22

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>In het geval van strategisch belangrijke locati-s - havens, riviermondingen of zeegaten, vliegvelden en belangrijke sted-n - werden <i>Stützpunkte</i> en <i>Widerstandsnester</i> tot een <i>Stützpunktgruppe</i> gebundeld. Een <i>Stützpunktgruppe</i> moest voor tanks onneembaar zijn. Zij werd daarom met een doorgaande tankversperring omringd. Een <i>Stützpunktgruppe</i> stond onder één commando. De bezetting kon tot regimentssterkte (3050 man) oplopen en was met wapens voor de strijd op korte en lange afstand uitgerust. Een <i>Stützpunktgruppe</i> werd met een plaatsnaam aangeduid.</p> <p>Binnen een <i>Festung</i>, <i>Verteidigungsbereich</i>, <i>Stützpunktgruppe</i> of <i>Stützpunkt</i> bevonden zich veelal, naast de complexen voor de landmacht die het steunpunt zelf verdedigde, één of meer andersoortige complexen. Dit waren bijvoorbeeld kustbatterijen, luchtafweerbatterijen en radarinstallaties. Ook de complexen van de zee- en luchtmacht, die samenhangen met hun operationele taken, zoals haveninstallaties en commandocentra, lagen veelal binnen een steunpunt. Dergelijke complexen behoorden niet rechtstreeks tot de kustverdediging. Hun bezetting werd in een alarmsituatie wel bij de verdediging van het steunpunt ingezet.</p>		
Mei 1940	<p>In de meidagen van 1940 zijn er ook Engelse bommen op Scheveningen gevallen. Eén bom kwam terecht op het huis van de familie Jol, die aan de Treilerweg een visrokerij had.</p> 		
22-23 mei 1940	Een Britse Hampden bommenwerper werpt zijn bommen af op vliegveld Ypenburg.	GRI KAM	330 41
Mei-juni 1940 ?	Vier Britse Blenheim bommenwerpers ondernemen een aanval op Ypenburg.	GRI	330
17 juni 190	De Duitse bezetter vordert het Herenhuis Overvoorde. Op 21 september 1940 wordt ook het park Overvoorde gevorderd.	GOE	6
6 juli 1940	Zo deden Blenheims op 6 juli 1940 overdag met lichte bommen een aanval die nauwelijks schade aanrichtten.	KAM	41
2-3 oktober 1940	Zestien Blenheim bommenwerpers waren opgestegen van het vliegveld Bodney in het Engelse graafschap Norfolk om doelen in bezet gebied en in Duitsland te bombarderen. Op het programma stonden Antwerpen, Calais, Keulen en Ypenburg. Eén vliegtuig moest de missie boven het Rijswijkse vliegveld uitvoeren, de overige toestellen zetten koers naar de andere bestemmingen. De bommenwerper hing tegen elf uur in het luchtruim boven Rijswijk. Op een hoogte van ongeveer zeshonderd meter werden vier brisantbommen afgeworpen, maar door het laaghangende wolkendek kon het resultaat van de actie door de bemanning niet waargenomen worden. De bommen misten hun doel. Ze kwamen hemelsbreed ongeveer een kilometer	HVR	117- 120

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	van het vliegveld terecht en troffen de bebouwde kom van Rijswijk; de Kerklaan en de Olmstraat worden getroffen.		
29 oktober 1940	<p>Groot was de ravage na de bominslag op 29 oktober 1940 in de bakkerij van Armand Truyts, in de Ripperdastraat. Van de familie Truyts werd niemand gewond of gedood. Wel kwamen bij dit gebeuren een mevr. Groen, een kind en een toevallig passerende Duitse soldaat om het leven.</p> 	BAL	148-149
November 1940	<p>De Van Vredenburgweg in Rijswijk wordt afgesloten en park Overvoorde wordt verboden terrein voor de bevolking.</p> <p>In Overvoorde vestigde zich een <i>Funkhorchstelle</i> van de 10de Compagnie van het 2de Regiment van de Luftnachrichten Funk Horch Dienst, een afdeling die zich bezighield met het afluisteren, opnemen en ontcijferen van vijandelijke berichten. De Duitse benaming voor de Funkhorchstelle in Overvoorde is Stutzpunkt 478.</p> <p>[Zie pag. 38 voor een overzicht van de gebouwen en bunkers]</p>	GOE	6, 25, 38
5 december 1940	Achter op de foto staat vermeld: Bominslag op 5 december 1940, in de Reepstraat 36.	BAL	138

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
			
Eind 1940	De Britse luchtmacht voert nog een tiental keren een aanval uit op vliegveld Ypenburg, meestal gebeurt dit met één of meerdere Blenheims, Wellingtons of Whitleys. Ter bescherming werden rondom Ypenburg enkele batterijen luchtafweer opgesteld, onder andere op enkele torens aan weerszijden van de weg naar Delft.	GRI	330
1941	Vliegveld Ypenburg wordt verder uitgebreid tot de spoorlijn Den Haag – Gouda. In 1941 voert de RAF naar schatting nog zeven kleine luchtaanvallen uit.	GRI	329, 330
4 juni 1941	Negen Engelse Blenheims van het 105 ^e Squadron vliegen op woensdag 4 juni voor een aanval naar Leiden. De tweemotorige bommenwerpers kunnen de aanval niet uitvoeren. Een van de Blenheims valt om 20.02 uur een goederentrein in de omgeving van Den Haag aan en werpt vier bommen van 250 pond (totaal 0,45 ton) van 15 meter hoogte. De vliegtuigbemanning ziet op de terugweg een grote zwarte rookwolk. De brisant- en brandbommen vallen onder andere op het emplacement Scheveningen Kurhaus en de perrons.	HUU	161
22 juni 1941	Duitse troepen vallen Rusland binnen. Hiervoor worden veel langs de kust gelegerde troepen naar het oosten verplaatst. Om een inval vanuit het westen tegen te gaan, wordt besloten tot de bouw van een lijn van verdedigingswerken langs de kust: de Atlantikwall. Naast de eerder opgestelde marine kustbatterijen werden langs de hele kust artilleriebatterijen van de landmacht geplaatst.	HAR	15
Medio 1941	De RAF beperkt zich tot verkenningsvluchten om zich van een laatste stand van zaken op de hoogte te stellen. In het kustgebied zijn nog slechts de marinetroepen en de 82 ^{ste} Infanterie Divisie aanwezig. Half juli 1941 wordt de 719 ^{de} Infanterie Divisie in het zuidwesten van Nederland opgesteld. Aan de kust reikt dit tot Kijkduin. Het kustgebied ten noorden van Kijkduin tot Den Helder komt onder de 82 ^{ste} Infanterie Divisie.	GRI	330
		HAR	15
26 augustus 1941	Omstreeks 5.55 uur maakt een Britse Handley Page Hampden bommenwerper van 144 Squadron en buiklanding op het vliegveld, waarna de vierkoppige bemanning gevangen wordt genomen.	GRI	330
14 december 1941	Adolf Hitler beveelt de aanleg van een 5.000 km lange lijn langs de kust van West-Europa; de Atlantikwall. Tussen de reeds door de Duitse marine, verantwoordelijk voor de kustverdediging, versterkingen worden nu nieuwe versterkingen aangelegd, onderscheiden in vestingen, steunpunten en	SPA	12-14

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	weerstandsnesten. Dit systeem van fortificaties wordt onderling met elkaar verbonden door versperringen, loopgraven en mijnevelden.		
1942	<p>Batterij Westduin werd geplaatst in het Westduinpark in Den Haag. De locatie van de batterij viel samen met een kleine voormalige Nederlandse stelling. De Duitse batterij werd gedurende 1942 in gebruik genomen als een batterij bestaande uit vier Engelse stukken 9,4 cm luchtdoelgeschut van het type Vickers, opgesteld in open beddingen. In de beginmaanden van 1944 werd de batterij sterk gemoderniseerd. De vier Vickers kanonnen werden vervangen door 10,5 cm kanonnen van het type C22 en vuurleidingpost en geschutopstelplaatsen werden vervangen door bomvrije bunkers.</p> <p>De bemanning van de batterij bestond in juni 1944 uit 105 man, waaronder 3 officieren en 18 onderofficieren die naast de vier zware kanonnen ook de beschikking hadden over een aantal andere zware wapens. Zo stonden er twee 7,5 cm veldkanonnen van Nederlandse makelij, één stuk 7,5 cm antitankgeschut type Pak 97/38 en één 5 cm kanon type KwK 1/60. Tegen luchtaanvallen waren er vier luchtdoelkanonnen geplaatst. Twee stukken waren van het type 38 met kaliber 2 cm. De twee anderen waren van het type Oerlikon 28. Op de batterij stonden tevens twee zoeklichten met elk een diameter van 150 cm en een zoeklicht met een diameter van 60 cm.</p> <p>Aan het eind van de oorlog lieten de bezetters een kleine 50 werken achter, waarvan 16 bomvrije bunkers. Onder deze bomvrije bunkers bevonden zich naast de vier geschutbunkers en vuurleidingpost onder andere een munitiebunker, enkele bunkers voor luchtdoelgeschut, een woon bunker en waterbergplaatsen.</p>	HAR	212-223
Begin 1942	<p>Batterij Scheveningen-Nord bevond zich net ten noorden van de kustplaats Scheveningen en werd begin 1942 in gebruik genomen. Op dat moment bestond de batterij uit een zestal 15,5 cm kanonnen type K416 van Franse makelij, geplaatst in open beddingen.</p> <p>Gedurende de oorlog zou de batterij gemoderniseerd worden waarbij de zes stukken 15,5 cm geschut werden teruggebracht tot vier modernere 15,0 cm vuurmonden. In eerste instantie werden in november 1943 door het Oberkommando van de Kriegsmarine twee geschutstorens met in iedere toren twee lopen toegewezen aan de batterij. De "Admiral in den Niederlanden" was hier echter niet blij mee en wisselde deze twee torens (type 2.Drh.LC34 met in iedere toren 2 SKC/28 lopen) met vier SKC/28 lopen die ieder in een eigen geschutstoren waren ingebouwd. Het inbouwen van torens met één vuurmond was namelijk veel makkelijker dan het inbouwen van torens met twee vuurmonden.</p> <p>De vier nog in gebruik zijnde open beddingen werden later in de oorlog buiten gebruik gesteld. Dit kwam omdat het eind 1943, door het geallieerde luchtoverwicht, niet meer acceptabel was om geschut in open beddingen te hebben staan. Daarom werden vier zware geschutbunkers gebouwd.</p> <p>Aan het eind van de oorlog bestond de hoofdbewapening van de batterij uit vier 15 cm kanonnen (type SKC28) met een bereik van 22 km en een totale munitievoorraad van 1.600 granaten. Eén van deze vier kanonnen kon dienstdoen om lichtgranaten af te schieten.</p> <p>Behalve de hoofdbewapening stonden er twee stukken 7,5 cm antitankgeschut type 97/38, één 7,5 cm kanon type 6, één 5 cm kanon type KwK/160, een 2 cm luchtdoelkanon geproduceerd door het Zwitserse Oerlikon, twee zoeklichten met een diameter van anderhalve meter en twee zoeklichten met een diameter van 60 cm.</p> <p>Toen de Duitse troepen eenmaal weggetrokken waren bleven behalve de kanonnen ook zo'n zeventig bunkers achter waarvan zeventien met een wand- en dakdikte van twee meter. Onder deze bunkers bevonden zich behalve geschutbunkers en vuurleidingpost ook woonbunkers en twee</p>	HAR	203-211

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>munitieopslagbunkers. Onder de lichter uitgevoerde werken bevonden zich naast de zes beddingen met munitieopslagruimtes vooral werken van secundaire aard. Zo was er bij iedere bedding een nog uit de beginperiode van de batterij stammend onderkomen en waren er verschillende keuken- en waterbunkers. Een groot deel van de bunkers werd door een doolhof van ondergrondse gangen met elkaar verbonden.</p> <p>De drie geschutbunkers aan de landzijde van de batterij dienden tegen aanvallen vanuit het binnenland. De meest noordelijke van deze drie bunkers was van het type 667, een type dat normaliter uitgerust was met een 5 cm kanon. De andere twee bunkers waren geregistreerd als zijnde het type 671 abg630. Dit type was vergelijkbaar met het veel vaker gebouwde type 612. Opmerkelijk aan batterij Scheveningen-Nord is het uitgebreide gangenstelsel dat de woonbunkers met open beddingen, geschutbunkers, munitiebunkers en de vuurleidingpost verbond. In totaal is er ruim een halve kilometer aan ondergrondse gangen aangelegd. Een groot aantal bunkers stond in verbinding met dit gangenstelsel.</p>		
Voorjaar 1942	<p>In Scheveningen wordt het strand en de duinen tot verboden gebied verklaard. Op 15 mei 1942 wordt een deel van de kuststrook ontruimd (Küstenräumung Scheveningen). Deze ontruiming betreft een 350-tal huizen in Duindorp, in Scheveningen-dorp en in een aantal straten dat direct of vrijwel direct aan de zeezijde is gelegen. In Duindorp betreft het een deel van de Houtrustweg, de Zeezwaluwstraat, de Zeearendstraat en de Gruttostraat. Aan de andere zijde van het Verversingskanaal gaat het om de woningen van het 'Eiland'. Verder worden genoemd een deel van de Keizerstraat, de Kompasstraat, de Korbootstraat, Treilerweg, Zeesluisweg, Vissershavenweg en -straat, Vuurbaakstraat, Zeekant, Zeeruststraat, Strandweg, Zeeweg, Seinpostduin, Gevers Deynootweg, Palacestraat, Harteveltstraat, Pellenaerstraat, Jongeneelstraat en IJsbrantstraat.</p>	SPA	19-20
Januari 1942	<p>In januari 1942 gaf de bevelhebber van de landmacht in Nederland aan alle betrokkenen instructies over de uitbouw van de kustverdediging. <i>Stützpunktgruppe</i> Scheveningen kon door het gebrek aan mankracht e.d. slechts een beperkte omvang krijgen. In de Haagse situatie had deze beperking verstrekkende gevolgen. De opname van geheel Den Haag binnen de <i>Stützpunktgruppe</i> was niet mogelijk, de <i>Hauptkampflinie</i> kwam aan de landzijde dwars door de bebouwde kom te lopen. Ten behoeve van een schootsveld langs dit deel van de <i>Hauptkampflinie</i> zou de evacuatie en de sloop van een deel van Den Haag noodzakelijk zijn.</p>	AMB	53-55
Eind januari 1942	<p>Op lokaal niveau beschreef de commandant van de in Den Haag gelegen eenheden eind januari 1942 de situatie in Scheveningen en formuleerde verbeteringsvoorstellen. Hij beperkte zich daarbij tot het deel van Scheveningen, dat onmiddellijk aan de kust lag, vanaf het noordoostelijke einde van de Boulevard tot en met Duindorp. In dit stadium was de verdediging nog zeer beperkt en kwamen permanente versterkingen (bunkers, versperringen ed.) nog niet voor, met uitzondering van voormalig Nederlandse verdedigingswerken die de Duitsers in gebruik genomen hadden.</p>	AMB	54
April 1942	<p>De 82ste Infanterie Divisie vertrekt naar Rusland en wordt afgelost door de 167ste Infanterie Divisie.</p>	HAR	16
1 mei 1942	<p>Het strand tussen Den Helder en Hoek van Holland wordt verboden gebied. Artillerie (van marine en landmacht) wordt in de eerste duinstrook in stelling gebracht, terwijl een aantal stukken P.A.K. (Panzerabwehrkanonen) van de marine op het strand en in de voorste duinenrij werden opgesteld.</p>	HAR	16
1 september 1942	<p>Omstreeks 15.15 uur vlogen drie à vier vliegtuigen laag over Leidschendam. Een binnenschip, gelegen voor Vlietweg 7, werd beschoten door de vliegtuigen. Projectielen drongen door tot in de woning Vlietweg 7. Vervolgens geven de toestellen een salvo af op de spoorbaan nabij de</p>	GLD	344-345

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	Coöperatieve Veiling Veur aan de Westvlietweg, omdat net een trein uit Rotterdam aankwam. Ook het veilingterrein werd beschoten en een boot in de Vliet werd eveneens getroffen.		
5 oktober 1942	<p>Opnieuw een bevel tot ontruiming, nu ook van delen van westelijk Den Haag vanaf de Aronskelkweg, Daal en Bergselaan, Stokroosplein, Irisstraat, Sneeuwbalstraat, Valkenboschkade, Cypressestraat, Populierstraat, Pijnboomstraat, Morsestraat, Gr. Hertoginnelaan, Sweelincstraat, Dankertstraat, door Zorgvliet langs de Waterpartij en via de kwekerij van de Gemeenteplantsoenen naar de Watertoren en door het Koningsbos naar de kust. Omdat Seyss Inquart zich op landgoed Clingendael (Wassenaar) vestigt, wordt dit landgoed eveneens als vesting verklaard waardoor de grens van het spergebied, oorspronkelijk vanaf Kijkduin via de Waterpartij tot voorbij de Watertoren lopend, vanaf de Haringkade wordt verlegd tot rondom het Benoordenhout.</p> <p>Vervolgens worden straten en gebouwen met de grond gelijk gemaakt. De opzet hiervan is het aanleggen van een schootsveld. De ontstane open vlakte tussen de kust en Den Haag wordt voorzien van een tankgracht. Aan de stadszijde ervan worden mijnenvelden aangelegd, terwijl aan de andere zijde een langgerekte rij van mitrailleuropstellingen wordt aangelegd. Ondertussen komt vesting Scheveningen tot stand. Twee marinebatterijen met elk vier vuurmonden staan opgesteld zuidelijk en noordelijk van Scheveningen, batterij Westduin met vier stukken 10,5 cm geschut en batterij Scheveningen Noord met vier stukken 15 cm geschut. Betonnen bunkers en onderkomens voor infanteriewapens verschijnen aan weerszijden van de havenhoofden en vanaf het Noordhoofd tot aan het einde van de boulevard worden 43 grote en kleine bunkers of onderkomens gebouwd. In de dijk ter hoogte van het Uiterjoon worden twaalf bunkers en versterkingen gebouwd, op het vroegere Linoduin negen, rond de Waterpartij negen en in het Westbroekpark drie, terwijl zelfs op het Belgische Plein een betonnen versterking voor mitrailleuropstelling wordt geplaatst. Luchtafweergeschut bij de Scheveningseweg en in de bossen bij de Duinweg, loopgraven en eenmansgaten langs en in de bossen bij de Haringkade en in de dijk bij de vuurtoren. Op het strand worden palen geplaatst met mijnen tegen vijandelijke landingsboten. Een Duitse kaart bij de Sectie Militaire Geschiedenis van de Kon. Landmacht toont de opstelling van 2.066 mijnen op het strand voor en bij Scheveningen. Het spergebied wordt afgegrensd en slechts drie toegangen maken het mogelijk de vesting Scheveningen binnen te komen.</p>	SPA	20-25
December 1942	Uit verkenningsfoto's maakt de Britse luchtmacht, RAF, op dat een 800 meter lange betonnen startbaan is aangelegd op Ypenburg, die van het noordoosten naar het zuidwesten loopt. Het aantal hangaars bleef beperkt tot drie vrij kleine vliegtuigloodsen. Wel worden een reeks opstelplaatsen aan de rand van het start- en landingsterrein langs de rijksweg van Den Haag naar Utrecht en Nootdorp opgemerkt.	GRI	329
1943	In de Westduinen links van het looppad Pampusstraat-zee was door de SS in 1943 een luchtafweerbatterij gebouwd. In dit gebied, Stützpunkt XXXXIII cH, stonden zes stukken luchtafweergeschut van 8,8 cm. opgesteld. Ze stonden in open geschutbeddingen, type F1.243a.	BAL	17
Begin 1943	De RAF concludeert dat vliegveld Ypenburg permanent onbruikbaar is gemaakt. In april 1943 is het volledige veld omgeploegd en is de startbaan, de luchtafweer en de zoeklichten verdwenen.	GRI KAM	330 43
10 april 1943	Typhoons vallen op zaterdag 10 april omstreeks 11.00 uur in Zuid-Holland verschillende personentreinen aan. Om 11.00 uur vallen vliegtuigen bij Pijnacker personentrein 45 aan. Er worden drie reizigers gedood, vier zwaar en drie licht gewond.	HUU	249
9 juni 1943	Aanleg van mijnenvelden om park Overvoorde. Zie pag. 68 voor een overzicht.	GOE	68

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
Derde kwartaal 1943	Niet ver van batterij Westduin werd in het verlengde van de Savornin Lohmanlaan in Den Haag een radarstelling gebouwd. De basis van de radarstelling gevormd door een <i>Mammut</i> -radarsysteem dat in een bunker (type V 143) stond. De radarstelling, die zelf niet tot de MAA201 behoorde, kon gegevens over naderende schepen doorgeven aan het hoofdkwartier van de MAA201, zodat kustbatterijen al paraat konden zijn voordat een geallieerd schip in zicht kwam.	HAR	224-226
	<p>Mammutanlage</p> <p>Stützpunkt 66H</p> <p>Unterkerker</p> <p>Sani</p> <p>Kabelhaus</p> <p>LAKH VAN POST</p> <p>KRAMPVOGEL LAKH</p> <p>M 1. 2500 Plan Nr. 580 Pause Nr. erg.</p> <p>1. ● 8656/143 Mammutst. 2. ● 8657/151 U.K. 3. ● 8658/165 U.K. 4. ■ Munibunker 5. ■ 6. ■ Wirtschaftsbauwerk 7. ■ Sauna 8. ■ Abort 9. ■ Flaktd., m. U.K. 10. ■ 11. ■ 4. M. G. Hände</p> <p>Mar. Fest. Pi. Gruppe Wassenaar</p>		
Winter '43-'44	Vliegveld Ypenburg wordt verder ontmanteld.	GRI	330
December 1943	De verdedigingswerken van de <i>Stützpunktgruppe</i> Scheveningen waren eind december 1943 bijna voltooid.	AMB	60
10 april 1944	Twee geallieerde vliegtuigen beschieten met boordkanonnen een trein op het baanvak Den Haag – Leiden. In de trein ontstond het begin van een brand.	GLD	345
11 april 1944	Sinds juli 1941 was Kleykamp (Het Witte Huis) gevorderd door de Duitse bezetter voor de huisvesting van een ambtelijke dienst: de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters, een vooroorlogs onderdeel van het Ministerie van Binnenlandse zaken waar alle ontvangstbewijzen van Nederlandse persoonsbewijzen werden bewaard. Dit systeem maakte het echter zeer moeilijk voor verzetsleden of onderduikers die een vals persoonsbewijs op zak hadden. Uiteindelijk wordt in Londen besloten om een luchtaanval uit te	HEI	137-144, 152

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>voeren op de Kleykamp. Een precisiebombardement gold als moeilijk en riskant. De villa stond aan de rand van een Haagse stadswijk en pal tegenover het Vredespaleis.</p> <p>Het uitverkozen squadron van de RAF zou gebruik maken van Amerikaanse brandbommen van 500 pond. Om precies 12.55 uur stegen de vliegtuigen op met elks vier bommen van 500 pond. Het hele squadron, 613 squadron (2nd Tactical Air Force), bestond uit zes Mosquito's. Omstreeks 14.30 uur werd de aanval ingezet. De toestellen bombardeerden van 18 m hoogte. De Wing Commander ging als eerste. De nummer twee had goed kunnen zien waar de bommen van het eerste toestel naartoe gingen: één in het midden van de voordeur en twee andere waren twee grote ramen ingegaan aan beide zijden van het voorportaal. De eerste twee toestellen hadden tijdbommen aan boord. De derde en vierde piloten wierpen hun bommen af speciaal om het rondwarrelend papier te vernietigen. De laatste twee piloten hadden de opdracht om met een mix van brand- en brisantbommen het karwei af te maken. De zesde piloot zag de bommen van zijn voorganger neerkomen op de plaats waar eens de Kleykamp had gestaan. Vervolgens namen de Mosqu'to's een verkorte route terug. De Duitse luchtafweer op de begraafplaats schuin achter de villa had nauwelijks in actie kunnen komen, deze stelling is beschoten door de Mosquito's. De zesde Mosquito bracht zijn bommen mee terug, wat het ook probeerde, ze bleven vast.</p> <p>Huizen aan de Timorstraat (nrs. 5, 9, 11, 13 en 15) en Laan Copes van Cattenburch (14, 16, 18, 20 en 22) raakten eveneens in brand. Eén bom met vertraging was op het terrein van de Alexanderkazerne neergekomen, waar de <i>Ordnungspolizei</i> gevestigd was, en daar tot ontploffing gekomen. Bij het bombardement komen 62 mensen om het leven.</p>		
	<p>Overzichtsfoto van het bombardement op de Kleykamp, tegenover het Vredespaleis, op 11 april 1944.</p> 	BAL	150
10 mei 1944	<p>De Waffen-SS krijgt een eigen K.V.A. (Kusten Verdeidigungs Abschnitte). Het hoofdkwartier is gevestigd in een bunker in Stp. XLVII in Voorburg. De Quartiermeisterabteilung is gevestigd in het park Overvoorde, dit is een logistieke afdeling.</p>	GOE	62-63
11 mei 1944	<p>Een onderdeel van de <i>Waffen-SS (Schutzstaffel)</i> neemt zijn intrek in Overvoorde, dat op dat moment de naam <i>Stützpunkt XLVIII</i> heeft en onderdeel is van <i>Stützpunktgruppe (Stp.Gr.) Scheveningen</i>. Toen op 22 februari 1943 het oostelijk gedeelte van Stp. Scheveningen verplaatst werd, viel Stp. Clingendaal [Clingendael] binnen dat van Scheveningen. In Clingendaal woonde de <i>SS-Obergruppenführer Arthur Seyss-Inquart</i>, die tevens Rijkscommissaris van Nederland was. De verdediging van Stp. Clingendaal was</p>	GOE	62

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	in handen van de Waffen-SS. Dit betekende dat de SS een aandeel kreeg in de verdediging van Stp. Scheveningen, naast de landmacht en marine. Op 16 april 1943 was de invloed van de Waffen-SS op de verdediging zo groot, dat de <i>SS-Standartenführer</i> het commando over het Stp. Scheveningen kreeg.		
28 augustus 1944	<p>Een kaart uit augustus 1944 geeft een zeer gedetailleerd beeld van de verdediging van Den Haag en omstreken. Volgens de kaart werd het zeefront gevormd door de <i>Stützpunktgruppe</i> Scheveningen en de <i>Widerstandsnester</i> 65 Hen 64b H ten noorden van de Stützpunktgruppe. De toegangen tot de Stützpunktgruppe bevonden zich in c.q. in de omgeving van de Oostduinen, Benoordenhoutseweg, Leidse Straatweg (Malieveld), Scheveningseweg, Prins Mauritslaan, Conradkade, Zeehospitium en de Boulevard (oprit naar Zeekant ter hoogte van de Vuurtoren en Keizerstraat). Langs de <i>Hauptkampflinie</i> aan de kust lagen de <i>Stützpunkte</i> en <i>Widerstandsnester</i> XXXXML (Batterie Scheveningen Nord), XXXXI H, XXXXII HM, XXXXIII H, XXXXIIIa H, XXXXIIIb H, XXXXIIIc H (Flak Batterie), XXXXVI H, XXXXIV M (Batterie Westduin), 66 HM (inclusief Mammut Kijkduin), 67 HL en 68 H. Langs het overige deel van de HKL lagen de <i>Widerstandsnester</i> 301 tot en met 317.</p> <p>In tweede lijn bevonden zich binnen de Stützpunktgruppe nog twee Stützpunkte, XXXXIa H (Artillerie Batterie op het Militair Oefenterrein aan de Van Alkemadelaan) en XXXXV L (Mammutcomplex Westduinen, in het verlengde van de Kwartellaan) en nog een aantal <i>Widerstandsnester</i>, 318 tot en met 325.</p> <p>Naast de twee kustbatterijen was er nog een artillerie-afdeling van drie batterijen ingezet. Alleen de tweede batterij lag binnen de Stützpunktgruppe (in StP XXXXIa H, Militair Oefenterrein).</p> <p>Bij de verdediging van de Stützpunktgruppe waren twee krijgsmacht-onderdelen betrokken. De meest belangrijke eenheden waren de marinebezettingen van de kustbatterijen en de bij de landmacht ingedeelde artillerie en de infanterie. Laatstgenoemde onderdelen bestonden grotendeels uit Waffen-SS of hieraan gelieerde eenheden.</p> <p>Rechtstreekse vijandelikheden tussen de bezetter en de bevrijders gingen in het laatste half jaar van de bezettingstijd zo goed als voorbij aan Den Haag. De in de verdedigingswerken achtergebleven bezetting k-n - voor zover zij niet alsnog aan een front ingezet we-d - in relatieve rust het einde afwachten.</p>	AMB	61-63

Tabel 65: Overzicht gebeurtenissen Duitse bezetting tot juni 1944.

De periode juni '44 (D-Day) tot en met oktober '44

De voorbereidingen voor operatie *Overlord* waren al begin 1943 begonnen. De Duitse kustverdediging (de *Atlantikwall*) werd zwaar ondermijnd na de geslaagde geallieerde landingen op 6 juni 1944. De geallieerde opmars naar het noorden verliep redelijk voorspoedig. De geallieerde opmars werd net ten zuiden van Nederland wat vertraagd door een ijlings door de Duitsers opgetrokken verdedigingslinie.

Desondanks werd de tegenstand snel gebroken en kon operatie *Market Garden* van start gaan. In deze operatie zou de nadruk komen te liggen op de juiste afstemming en samenwerking van de luchtlandingstroepen (deel van de operatie dat de naam *Market* kreeg) en de grondtroepen (operatie *Garden*). Het primaire doel van de operatie was de inname van de bruggen over de waterwegen tussen Eindhoven en Arnhem. Om de geallieerde opmars te laten slagen was het belangrijk om de diverse steden en dorpen die op de route lagen van de opmars te bezetten en te behouden met parachutisteneenheden totdat de landlegers de steden en dorpen bevrijden. Voor dit project is de volgende informatie aangetroffen:

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
September 1944	De raketten [V2-raketten] werden direct vanuit Duitsland op platte spoorwagens aangevoerd naar het station te Leiden, vanwaar de wagons naar de losplaats op de Herensingel werden overgebracht. De raketten werden per twee stuks op drie platte wagons vervoerd. De wagons waren afgedekt met zeilen en rietmatten. Met behulp van een 15 ton Strabo mobiele portaalkraan	VER	13

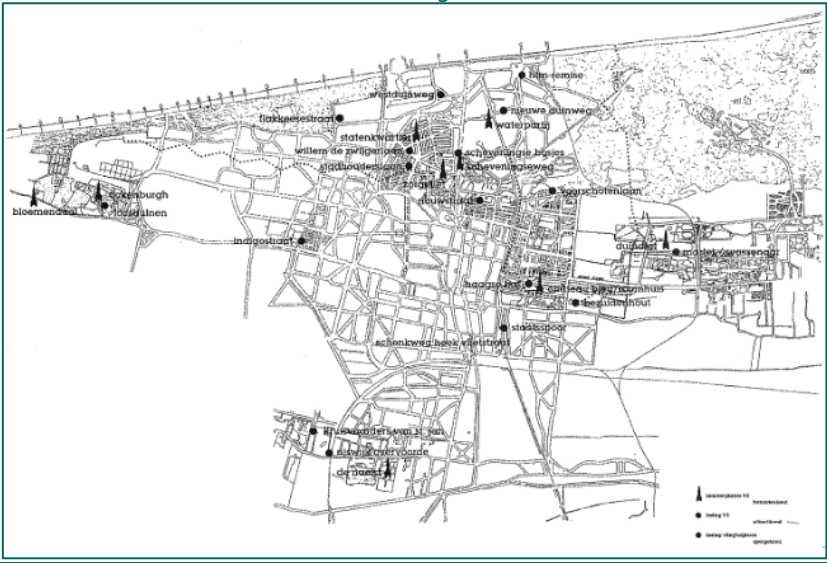
Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	werden de lege raketten van de spoorwagens overgeladen op transportaanhangers, de zogenaamde Vidalwagens. De springladingen werden afzonderlijk in containers vervoerd. Na aankomst werden zij per vrachtauto naar een veilige plaats gebracht in afwachting van de eindmontage in het raketlichaam. Als veilige bergplaats werd doorgaans gebruik gemaakt van reeds in het gebied aanwezige munitiebunkers. In Wassenaar werden hiervoor enkele oude munitiebunkers op het terrein van Raaphorst gebruikt; in het Haagse Bos en in het Staelduinse Bos de remise-ruimte van een ständige [= vaste opstelling] Pak-bunker.		
8 september 1944	Ca. 19.45 uur personentrein 120 in Nootdorp. Twee reizigers gedood en twee gewond, materieel beschadigd. Om 20.06 uur alles weer normaal.	HUU	473
10 september 1944	De 1 ^e <i>Batterie</i> van de 485 ^e <i>Artillerieabteilung</i> (1/485) lanceert op zondagavond 10 september haar eerste V2 van Den Haag op Londen. Door de hoge graad van mobiliteit zijn er vele afvuurplaatsen rond Den Haag, Bloemendaal, Wassenaar, Loosduinen en Rijswijk in gebruik.	HUU	370
11 september 1944	Luchtaanval. 13.15 uur buurtgoederentrein 5392 Schiedam – Den Haag Hollandsch Spoor tussen Nootdorp en Leidschendam-Voorburg. De loc is defect. De bovenleiding van beide sporen is defect. Om 16.00 uur is dit weer hersteld.	HUU	475
	Luchtaanval. 8.35 uur DmW 162 Den Haag Staatspoor – Utrecht – Eindhoven – Venlo – Kaldenkirchen tussen Voorburg en Zoetermeer. De loc is defect. Een reiziger, machinist en leerling-machinist zijn gewond. De bovenleiding van het afkomende spoor is defect. Daarna door beschieting van de hulploc de bovenleiding van het opgaande spoor defect. Om 13.14 uur het afkomende en om 14.45 uur het opgaande spoor hersteld.	HUU	475
	Ca. 10.30 uur hulploc voor DmW 162 tussen Voorburg en Zoetermeer. De loc is defect. De bovenleiding van het opgaande spoor is defect.	HUU	475
14 september 1944	Luchtaanval. Ca. 17.45 uur personentrein 1323 Den Haag Staatspoor – Utrecht CS – Amersfoort bij Zuidplas (nabij Zoetermeer). Driewagentreinstel en Pec door brand beschadigd. De bovenleiding is defect. Om 18.45 uur het afkomende en om 19.20 uur het opgaande spoor vrij.	HUU	476
23 oktober 1944	Op maandag 23 oktober 1944 gingen de eerste V2's vanuit Rijswijk de lucht in. Als lanceerplaats gebruikten de Duitsers de voormalige oprijlaan van het Huis ter Nieuwburg in het Rijswijkse Bos	HRV	125
23-27 oktober 1944	In deze periode zijn vanuit Rijswijk en vanuit het Rijswijkse Bos (oprijlaan van het voormalige huis ter Nieuburg) enkele V2 raketten afgevuurd.		

Tabel 66: Overzicht gebeurtenissen juni t/m oktober 1944.

Winter '44-'45 tot en met de Duitse capitulatie mei 1945

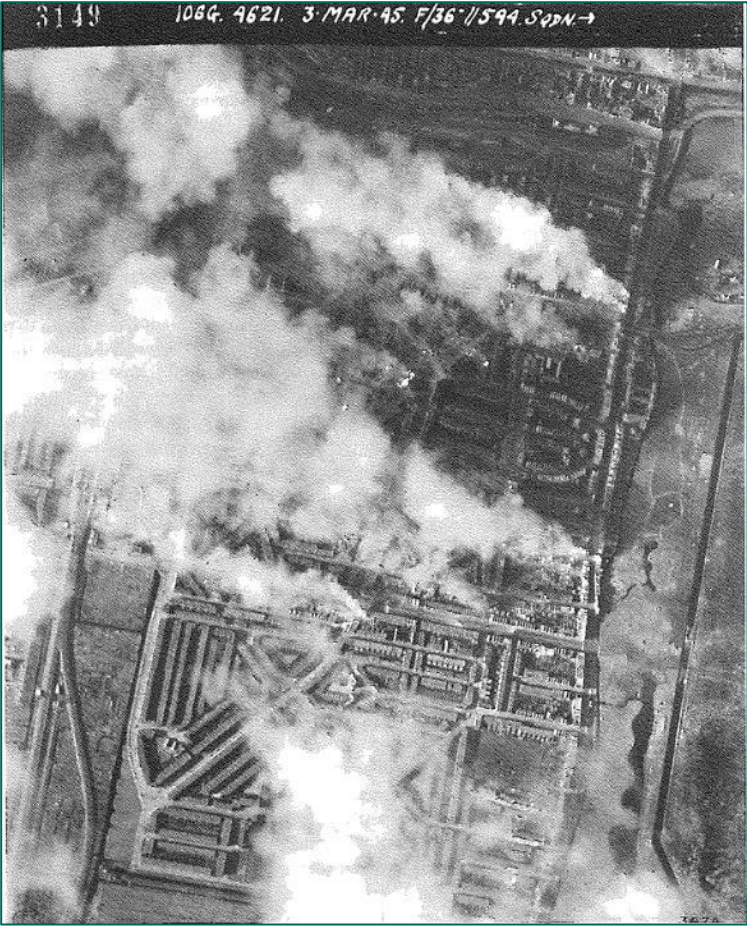
De operatie *Market Garden* was voor de geallieerden uiteindelijk geen succes; het leverde strategisch weinig baat op. In de winter van 1944-1945 lag het front nagenoeg onbeweeglijk stil, dwars door Nederland, vanaf de Oosterschelde via Moerdijk richting Nijmegen. In die periode namen de grondgevechten af, maar werden de luchtgevechten en bombardementsvluchten richting Duitsland geïntensiveerd. Ook boven de bezette gebieden in Nederland nam het aantal luchtactiviteiten toe. Voor dit project is de volgende informatie aangetroffen:

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
Zonder datum	Mislukte V2 lanceringen: <ul style="list-style-type: none"> - Een V2 gelanceerd voor de Johan de Witt H.B.S. (Hogere Burger School) aan de Nieuwe Duinweg zakte terug op zijn afvuurplaats. - Een V2 viel neer in de Flakkeesestraat in Duindorp en verwoeste een aantal lege woningen (12 maart 1945). - Op de Willem de Zwijgerlaan, waar herhaaldelijk V2's werden gelanceerd, werd na een mislukking een heel huizenblok verwoest. 	SPA	62

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	In Marlot in Den Haag is de commandopost van alle V2 operaties ondergebracht.		
November 1944	Duitse troepen hebben in Leidschendam achter de Vliet een nieuwe linie ingericht uit vrees voor een invasie vanuit het westen.	GDL	346
20 november 1944	Vanaf 20 november 1944 werden er ook regelmatig brisantbommen afgeworpen op Te Werve en Overvoorde. De Luchtbeschermingsdienst berekende na de bezetting dat de geallieerden alles bij elkaar zo'n driehonderd bommen op doelen in Rijswijk hebben laten vallen.	HRV	128
21 november 1944	De geallieerden beginnen in Nederland in november en december 1944 met luchtaanvallen op V-startplaatsen. Vliegtuigen vallen op dinsdag 21 november in Den Haag de eerste startplaats van V-wapens aan.	HUU	374
9 december 1944	Om 14.02 uur is een V2 neergestort en gedeeltelijk terechtgekomen op een deel van de Nieuwe Tijdflats aan de Koningin Wilhelminalaan en de Van Barbansonstraat. De V2 was op zijn staart terecht gekomen en de springlading was niet tot ontploffing gekomen.	HAM	69
11 december 1944	De geallieerden voerden die dag een luchtaanval uit op het goederenemplacement van het station Staatsspoor, waar de vloeibare zuurstof voor de V2's werd overgepompt in de tankauto's. Ook het landgoed Te Werve kreeg weer een bombardement te verduren. Even over half drie in de middag wierpen vier bommenwerpers elk twee brisantbommen af. Drie daarvan kwamen terecht achter de woningen Van Vredenburgweg 100a-d, waardoor vier burgers om het leven kwamen en de huizen zware schade opliepen.	HRV	128
	Zes Spitfires van Fighter Command vallen op maandag 11 december het station Den Haag Staatsspoor aan. Op dit station wordt de vloeibare zuurstof voor de V2-raketten uit de treinen overgeladen in kleine vrachtauto's. De vliegtuigen vliegen dwars op de spoorbaan aan en werpen twaalf 250 ponders af op het emplacement en het stationsgebouw. De luchtaanval is geen succes.	HUU	376
	Op 11 december 1944 werd het Haagse station Staats Spoor gebombardeerd, waarbij 3 ton aan brisantbommen werd afgeworpen. Overzichtskaart van Loosduinen, Den Haag en Wassenaar:	VER	29-31
			
31 december 1944	De Willem de Zwijgerlaan werd tweemaal getroffen door een neerstortende V2-raket. De eerste raket viel vermoedelijk omstreeks 31 december 1944 aan de zijde van de Jacob Hopstraat [zie ook 8 februari 1945].	VER	37
1945	Het noorderstrand was in 1945 na de bevrijding levensgevaarlijk om te betreden. Op veel van de palen, die in het water stonden, waren mijnen gemonteerd. Duitse krijgsgevangenen moesten deze later demonteren, hetgeen meestal resulteerde in het opblazen van de mijn.	BAL	106

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
			
Eerste maanden 1945	V2 lanceringen vanuit het Scheveningse Bos, Zorgvliet en het Statenkwartier op de Willem de Zwijgerlaan.	SPA	60
Voorjaar 1945	In het voorjaar van 1945 werden herhaaldelijk bomaanvallen uitgevoerd op het viaduct van de Hofpleinspoorlijn in Rijksweg 12, op: 26 februari 1945, 17 maart 1945, 20 maart 1945 (2x), 21 maart 1945 (2x), 22 maart 1945 (3x) en 23 maart 1945. De resultaten waren slecht; het viaduct bleef onbeschadigd.	GLD	345
1 januari 1945	Amerikaanse bommenwerpers trachtten een Duitse bunker aan de Rodelaan in Voorburg te vernietigen. Men vermoedde dat de bunker een rol speelde bij de lancering van V2's. Het was echter niet meer dan een poging. Drie bommen kwamen in Leidschendam terecht. Twee ervan ontploften; één in de buurt van de Looierslaan en één in de kippenfarm van A.A. van Agten achter de Van Ruysdaellaan. De derde bom schoot zonder te ontploffen de grond in van de tuinderij van J.J. Schuyt achter de Voorburgseweg. Dankzij een waarschuwing van dhr. Schuyt kon de bom van 250 kg (500 ponder) op 21 november 1985 onschadelijk worden gemaakt.	GLD	345
	Melding van bominslag omstreeks 14.20 uur aan de Pompe van Meerdervoortstraat nrs. 2 en 4.	HAM	69
	In de Indigostraat, hoek Kamperfoeliestraat stortte op 1 januari 1945 om 17.15 uur een mislukte V2-raket neer. 24 personen kwamen om het leven en 50 raakten gewond.	VER	36
25 januari 1945	Op 25 januari 1945 stortte een V2-raket vlak na de lancering neer in de Riouwstraat. Er vielen daarbij 10 doden en 41 mensen raakten gewond. 46 woningen werden verwoest, of zwaar beschadigd.	VER	36
Februari 1945	Ypenburg , aangeduid als ' <i>Stellung 538</i> ', krijgt een taak als lanceerbasis voor V1's. Vanaf deze plaats begint de 12. Batterie van II./Flakregiment 155 (W) haar afvuurinstallaties in gereedheid te brengen.	GRI	330-331
6 en 9 februari 1945	Begin februari 1945 voerde de Engelse luchtmacht luchtaanvallen uit op de lanceerplaatsen. Ook de remise van de Westlandsche Stoomtram Maatschappij werd gebombardeerd. Men vermoedde er de opslag van raketten. De remise werd daarbij beschadigd, maar bleef bruikbaar. Wél werd bij de bombardementen op 6 en 9 februari de Hovybuurt zwaar getroffen. De tuinderijen bleven evenmin gespaard, zoals die van de firma Klinkenberg. In totaal werd er 14 ton aan brisantbommen afgeworpen.	VER	32
8 februari 1945	De tweede raket [op de Willem de Zwijgerlaan] stortte waarschijnlijk omstreeks 8 februari 1945 neer tussen de Antonie Duyckstraat en de Van den Eyndestraat. Omdat de Willem de Zwijgerlaan als Sperrgebied ontruimd was vielen er geen Nederlandse slachtoffers.	VER	37

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
12 februari 1945	In de remise van de H.T.M. (Haagse Tram Maatschappij) aan de Harstenbroekweg is een opslagplaats gevestigd voor V2 raketten.	SPA	60
21 februari 1945	Op 21 februari 1945 viel er een bom in de tuin van de villa Welgelegen in het Julialaantje. Niemand raakte gewond, maar de glasschade in de omgeving was enorm.	HRV	128
28 februari 1945	8.10 uur, inslag van een brisantbom op een stuk onbebouwde grond tegenover de Van Duvenvoordelaan en de Van Halewijlaan.	HAM	69
Begin maart 1945 – 27 maart 1945	Tussen begin maart en 27 maart 1945 werden er vanuit het Statenkwartier V2-raketten afgeschoten op Antwerpen en Londen. Ook vanaf het middenpad op de Willem de Zwijgerlaan werden ze afgevuurd. Eén van deze raketten viel terug en veroorzaakte enorme schade aan de huizen. Van het <i>Sonderkommando</i> dat de raket afvuurde verloren veel soldaten het leven. De foto laat ons de schade zien in het gedeelte tussen de Antonie Duyckstraat en de Van den Eyndestraat.	BAL	150
			
3 maart 1945	Omstreeks 2.00 uur wordt de eerste V1 vanaf Ypenburg richting Londen afgevuurd.	GRI	331
	Tijdens de bluswerken na het bombardement op het Bezuidenhout in Den Haag, stort aan de Schenkweg nog een V1 neer, midden in een groep blussers waarvan er enkele gedood werden.	HAM	71
	Door de inzet van zwaardere toestellen van de 2TAF (2nd Tactical Air Force) hoopten de Britten een vernietigende slag toe te brengen aan het Duitse vermogen om steeds weer raketten te lanceren op het Verenigd Koninkrijk. Slechts enkele malen hadden lichtere toestellen van 2nd TAF de V2-doelen in Zuid-Holland aangevallen. In de ochtend van 3 maart 1945 hadden de middelzware bommenwerpers van de Tweede Tactische Luchtmacht de tijd om de V2-doelen in Den Haag aan te vallen. Dat gebeurde met Mitchells en Bostons, tweemotorige bommenwerpers van Amerikaanse makelij. Voor de aanval werden er afspraken gemaakt tussen Fighter Command en 2nd TAF. Fighter Command zou de doelenlijsten en de benodigde inlichtingen leveren. Aangezien deze luchtmacht al geruime tijd actief was boven het gebied, was dit een verstandige keuze. Het hoofdkwartier van 2nd TAF zou zelf bepalen welke doelen het beste konden worden aangevallen, op welk tijdstip en op welke wijze. Het Haagsche Bosch was het voornaamste doel, en er werd besloten om er middelzware bommenwerpers tegen in te zetten. Dit soort toestellen wierp zijn bommenlast in horizontale vlucht af. En bovendien van een grotere hoogte dan de Spitfires van Fighter Command. Om er zeker van te zijn dat een doel vernietigd zou worden vlogen de Mitchells en Bostons in een formatie,	TIN	49-59

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>die zij – zo goed en zo kwaad als mogelijk was – probeerden te handhaven. Boven het doel aangekomen lieten alle toestellen tegelijk hun bommen vallen, na een signaal van de bommenrichter van het voorste, leidende toestel van de (deel)eenheid. Door de vorm van de formatie en door het aantal bommen dat werd afgeworpen werd op deze wijze een tamelijk groot gebied bedekt met een tapijt van bommen, zodat een doel- in principe – bijna zeker vernietigd werd.</p> <p>Niet alleen het Bezuidenhout werd getroffen. Een klein aantal bommen viel in het gekapte gedeelte van het Haagsche Bosch, ten zuiden van de Leidse Straatweg, de rest viel in de bebouwde kernen. Ook het Smidsplein, het Smidswater, de Nieuwe Uitleg, Jan Evertsstraat, Lange Voorhout bij het Tournooveld, het Korte Voorhout, de Prinsessegracht en het gedeelte tussen de Casuaristraat en de Koninklijke Schouwburg werden getroffen. Meer belangrijke gebouwen werden vernield: de kliniek 'Bethlehem', de Prinsesseschouwburg, Hotel Paulez, de Hogere Krijgsschool, het politiebureau aan de Louise Henriëttestraat, de Engelbert Garage en in totaal vijf kerken en negen scholen.</p> <p>Door het mislukte bombardement lieten ruim 510 personen het leven en werden er 230 zwaargewond. Door het gebrek aan brandweerpersoneel, benzine en blusmateriaal, richtten de branden die uitbraken na het bombardement veel meer schade aan dan nodig was geweest. In totaal werden 3.300 huizen, 290 bedrijven, tien openbare gebouwen, negen scholen en vijf kerken verwoest en 1.200 huizen liepen zware schade op. De meeste slachtoffers werden in een massagraf in Voorburg ter aarde besteld.</p>		
5 maart 1945	Vanaf Ypenburg wordt opnieuw een V1 afgevuurd. Vier patrouillerende Engelse jachtbommenwerpers bestoken meteen de installatie. Ook in de	GRI	331

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	daaropvolgende weken vallen geallieerde vliegtuigen Ypenburg herhaaldelijk aan.		
12 maart 1945	In Duindorp is een V2 neergestort. Een aantal huizen in de Flakkeesestraat stond in brand.	SPA	97
	Op 12 maart 1945 werd Duindorp getroffen door de wrakstukken van een in de lucht ontplofte V2-raket. Brokstukken vielen in de Flakkeesestraat, waar een groot aantal woningen door de explosie en daarop volgende brand werden vernield. Er waren bij deze inslag in het Sperrgebied geen Nederlandse slachtoffers te betreuren.	VER	37
	Op 12 maart 1945 werd Duindorp getroffen door een vallende V2-raket, die in de Flakkeesestraat terecht kwam. Een groot aantal woningen werd door de explosie en de daarop volgende brand vernield. Op de achtergrond is de radarantenne van de Mammutradarpost te zien, die door de Luftwaffe gebouwd was op een hoog duin t.o. de Kwartellaan. Augustus 1945.	BAL	25
	 <p>Nog een beeld van de verwoeste huizen in de Flakkeesestraat, gezien in de richting van de Bevelandsestraat. Rond 12 maart 1945 werden er V2-raketten afgeschoten vanuit het Statenkwartier.</p> 		
13 maart 1945	Om 17.01 uur, een bomtreffer op de trambaan op de Parkweg, tegenover de nrs. 312 en 314, tussen de Vondelstraat en de Vlietenburgstraat. De Engelse bom maakte een krater van ongeveer 8 meter diameter en 2,5 meter diep.	HAM	69
18 maart 1945	Op 18 maart 1945 voerden zes Engelse Spitfires een luchtaanval uit op het kantoorgebouw van de Bataafsche Petroleum Maatschappij in Den Haag. Het	VER	34

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	gebouw werd door de Duitse luchtmacht gebruikt als onderkomen voor radaropstellingen en verbindingssapparatuur. Door deze installaties te vernietigen hoopten de Engelsen de bevelvoering en verbindingen van de V2-operatie lam te leggen. De gebouwen en installaties werden door het bombardement gedeeltelijk vernield, doch er kwam geen einde aan het lanceren van de raketten.		
20 maart 1945	In de namiddag voeren 29 Spitfire jachtbommenwerpers van Fighter Command een grote aanval uit op Ypenburg , die ontploffingen en brand veroorzaakt.	GRI	331
Nacht 20-21 maart 1945	Binnen de vesting Scheveningen worden V2 verplaatst van de tramremise naar de Ford-garage, nog geen 100 m verder.	SPA	61
20 maart 1945	Vanaf de lijmfabriek in Delft worden 'V1's gelanceerd naar Engeland. Bij een geallieerd bombardement op de V1-startbaan van Ypenburg was door verdraalde bommen een slachtoffer gevallen direct naast het viaduct Brasserkade. Omstreeks 13.20 kwamen daar drie bommen neer, waarvan er twee ontploften. Hierbij viel één dode die daar toevallig wandelde.	BLI	262
22 maart 1945	Engelse vliegtuigen bombarderen de omgeving van de tramremise en de Ford-garage in Scheveningen. Gegevens van Nico van Oosten, een ooggetuige: De Fordgarage waar 'V2's waren opgeslagen was vol door Engelse bommen getroffen. Nog geen uur later, rond 12.00 uur, volgde een tweede aanval. Onbedoeld kwam een deel van de bommen neer op de hoek van de Gentsestraat en de Harstenhoekweg. Tenslotte volgde om 18.00 uur een derde bombardement.	SPA	61-63
	Diverse malen signaleerde het verzet Duitse activiteiten in de tramremise aan de Zwolsestraat en in de nabijgelegen Ford garage. Deze activiteiten hielden hoofdzakelijk verband met het V2-wapen. De Engelse luchtmacht voerde op 22 maart 1945 een bombardement uit, waarbij echter met name de huizen aan de Zwolsestraat werden getroffen. Bij deze aanval werd 20 ton aan brisantbommen afgeworpen. In verband met de ontruiming van de kust als <i>Sperrgebiet</i> waren er geen slachtoffers te betreuren.	VER	34
23 maart 1945	24 Spitfires bombarderen en beschieten Ypenburg opnieuw. 'Stellung 538' wordt door deze en vorige aanvallen buiten gevecht gesteld. Op 30 maart 1945 volgt het bevel alle V-wapens, manschappen en materieel met grote spoed naar Duitsland over te brengen.	GRI	331
	Op 23 maart 1945 stortten om 9.10 uur de brokstukken van een in het Statenkwartier afgevuurde V2, die na een aantal wonderlijke capriolen in de lucht ontplofte, neer op een drietal huizen in de omgeving van de politiepost in de Duinstraat. Daarbij werd het verhuis- en kolenbedrijf van de firma Spaans aan de Westduinweg getroffen. Zes personen kwamen om het leven, waaronder vier leden van de familie Van der Ende, die een schuilplaats hadden gezocht in een schuilkelder bij tramlijn 11. Pas uren later gaf de Wehrmacht het inslaggebied vrij en konden de overlevenden de doden onder het puin vandaan halen.	VER	37
	Op 23 maart 1945 om 9.10 in de ochtend trof Scheveningen een ramp op de Westduinweg. Op de garage van de fa. Spaans, Verhuizingen en Kolentransport, stortte een V1 vliegende bom neer. Vier leden van de familie Van der Ende kwamen hierbij om het leven. Het waren de heer Adr. van der Ende, 56 jaar, de heer Rokus van der Ende (zoon van Adr. van der Ende), 32 jaar, Adriaan van der Ende, 7 jaar en Wimmie van der Ende, 5 jaar, beiden zoons van de heer Rokus van der Ende. Zij waren op weg van hun huis op de Schokkerweg naar een schuilkelder bij de tramhalte van lijn 11, tegenover de brandweerkazerne, toen de bom viel. Op dat moment passeerde ook de heer Boin, loodgieter, die ook dodelijk werd getroffen. De zesde dodelijk getroffen persoon was de heer Kok, die boven het transformatorhuis woonde. De heer	BAL	142

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
	<p>Groen, die in een vis rokerij achter de garage werkte, raakte hierbij een arm kwijt.</p> 		
25 maart 1945	Baufortschirffskarte Stützp.Gr. Scheveningen: zie boek voor kaart.	BAL	7
27 maart 1945	<p>De laatste V2 steeg op vanaf het grondgebied rond Den Haag. Sinds 8 september 1944 werden ongeveer 1.300 V2's afgevuurd, waarvan 80% vanuit de omgeving rond Den Haag.</p> <p>Van ongeveer één op de twaalf raketten mislukte de lancering. Op ten minste elf plaatsen stortten V2-raketten neer, deels op het bebouwde en bewoonde gedeelte van Den Haag. De 1.000 kilogram zware springlading richtte bij het neerkomen grote verwoestingen aan. Bij voortijdig neerstortende raketten versterkte de brandstof het verwoestend effect aanzienlijk. Omdat een vallende raket minder diep in de bodem sloeg, dan bij een normaal treffen op het doel aan het einde van de ballistische baan, was het oppervlak van de vernieling groter. In een enkel geval bleef de gevechtsskop van een neerstortende, of in de lucht ontplofende raket intact.</p>	VER	35-36
30 maart 1945	Bij luchtaanvallen deze week werden getroffen: het echte Oranje Hotel, het Palace Hotel, de H.T.M. remise en een garage. Onder het Palace Hotel en onder de garage was munitie opgeborgen, terwijl onder de garage eveneens een olie en benzine opslagplaats werden geraakt. Deze vlogen direct in brand.	SPA	61
31 maart 1945	Het verzet bericht dat de Duitsers op zaterdag 31 maart de V2-activiteiten in de provincie Zuid-Holland, benoorden Den Haag staken. De Duitsers vernielden de afvuurbanen en het bedieningspersoneel vertrekt in oostelijke richting.	HUU	372
24 april 1945	De Duitsers blazen op dinsdag 24 april de spoorbrug in de spoorlijn Den Haag - Delft langs de Lange Kleiweg in Rijswijk op. De sporen zijn onbruikbaar en versperd.	HUU	388
29 april 19-5 - 8 mei 1945	Ypenburg fungeert als dropping zone voor geallieerde bommenwerpers met voedsel.	GRI KAM	331 45
Mei 1945	Overzicht van de munitieopslagplaats bij de Promenade in mei 1945. Duitse militairen moesten alles verzamelen uit de bunkers en hier voor afvoer demonteren. Een Britse militair bekijkt een afstandsmeter. Midden links liggen de 15 cm. granaten van de Batterie Scheveningen Nord. Rechts naast de boom staat een zoeklicht voor het opsporen van vliegtuigen.	BAL	61

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
			
8 mei 1945	Geallieerde troepen doen hun intrede in De Haag.	HVR	161
	Canadese troepen komen aan in Leidschendam.	GDL	359
Na de bevrijding	De bunkers in Overvoorde worden gestript door de lokale bevolking. Na de oorlog heeft de dienst stadsontwikkeling een aanvraag ingediend voor het gebruik van het toiletgebouw, garage, kantine, gymnastiekzaal en het zwembad voor jeugdwerk en het herbergen van de plantsoendienst. Champignonkwekerij en Conservenfabriek 'Koelenbosch' verzocht bunkers te gebruiken voor de kweek van champignons. Beide verzoeken werden eind 1949 gehonoreerd en de bunkers zijn in gebruik genomen voor bovengenoemde bestemmingen.	GOE	79
	Al kort na de bevrijding werd een begin gemaakt met het opruimen van de verdedigingswerken, zoals bouwwerken, tankmuren, tankgrachten, betonnen en ijzeren versperringen, prikkeldraadversperringen en duizenden mijnen moesten uit de stad verdwijnen. In veel gebieden kon pas na het opruimen van mijnen en achtergebleven explosieven het overige opruimingswerk zonder gevaar uitgevoerd worden. In Den Haag waren op het terrein van de Duinwaterleiding circa 80 hectaren mijnenvelden aanwezig. In de loop van 1945 werden deze mijnenvelden opgeruimd. In 1946 en 1947 werden in dit gebied nog incidenteel mijnen gevonden. Ook de mijnen langs de kust werden geveegd. De Koninklijke Marine begon kort na de bevrijding met dit werk. Het opruimingswerk op de stranden was ook een marine-aangelegenheid. Begin 1946 werd met man en macht gewerkt, zodat het strand ingaande het badseizoen 1946 weer grotendeels betreedbaar was.	AMB	208-209

Tabel 67: Overzicht gebeurtenissen winter 1944 – mei 1945.

Naoorlogse periode

Direct na de oorlog is gestart met de wederopbouw van Nederland. Onderdeel van de wederopbouw was het opruimen van oorlogsstellingen, als bunkers en het ruimen van achtergebleven NGE. Duitse krijgsgevangenen werden aan het werk gezet om de aanwezige mijnenvelden te ruimen. Voor dit project is geen relevante informatie aangetroffen.

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
1946	Vliegveld Ypenburg krijgt een civiele bestemming.	GRI	331
22 juni 1951	De burgemeesters van Den Haag en Rijswijk besluiten dat de bunkers in Overvoorde ingericht zouden worden als commandopost voor de Bescherming Bevolking.	GOE	104

Datum / jaar	Gebeurtenis	Bron	Pag.
Juni 1953	Een groot aantal bunker in Overvoorde worden opgeblazen, omdat ze niet meer voor hergebruik in aanmerking komen.	GOE	82
1953 – 20 september 1991	Vliegveld Ypenburg is een vliegbasis van de Koninklijke Luchtmacht.	GRI	331
Na 20 september 1991	Op de locatie van vliegveld Ypenburg is een grote nieuwbouwwijk verrezen, de 'woonlocatie Ypenburg'.	GRI	331

Tabel 68: Overzicht gebeurtenissen naoorlogse periode.

BIJLAGE 4 GERAADPLEEGDE NEDERLANDSE ARCHIEVEN

In deze bijlage is opgenomen welke archieven voor dit onderzoek zijn geraadpleegd. Per archieftoegang is aangegeven welke inventarisnummers zijn geraadpleegd en wat de relevantie is.

(Archief)instelling	Geraadpleegde archieven
Haags Gemeentearchief (HGA)	Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945
	Toegang 0509-01 Gemeentelijke Dienst voor Wederopbouw en Stadsontwikkeling 1945-1983
	Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945
	Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952
	Toegang 0828-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990
	Toegang 0432-01 Archief gemeentepolitie Den Haag
	Toegang 0665-01 Brandweer v'n 's-Gravenhage 1886-1990
	Toegang 0502-01 Maatschappelijk Hulpbetoon/Sociale Belangen Den Haag
	Toegang 0487-01 Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling Volkshuisvesting Den Haag
	Toegang 0394-01 Gemeentelijke Reinigingsdienst en Vervoerscentrale Den Haag
	Toegang 0620-01 Gemeentelijke Dienst van Haven- en marktwezen
	Toegang 5340 Archief gemeente Voorburg 1929-1965
Het Utrechts Archief – NS	Toegang 940: Nederlandse Spoorwegen (ns): secretariaat, 1941-1973
	Toegang 943: Nederlandse spoorwegen, dienst vervoer en dienst exploitatie
	Toegang 948: Nederlandse Spoorwegen (ns): bestuursorganen, 1917-1995
	Toegang 949: Nederlandse Spoorwegen (ns): juridische zaken, 1917-1975
	Toegang 951: Nederlandse Spoorwegen (ns): dienstorders en reglementen
	Toegang 955: Nederlandse Spoorwegen (ns): dienst tractie, materieel en werkplaatsen, 1934-1994
	Toegang 957: Nederlandse Spoorwegen (ns): hoofdboekhouding, administratieve afdeling, financieel-economische zaken, 1924-1994
	Toegang 958: Nederlandse spoorwegen, algemene dienst afdeling 2 en dienst personeelszaken
	Toegang 960: Nederlandse Spoorwegen (ns): dienst van weg en werken, dienst van infrastructuur, dienst infrabeheer, het ingenieursbureau, de groep bedrijven infra, 1920-1995
	Toegang 971: Verzamelingen betreffende spoorwegen
Gemeentearchief Voorburg-Leidschendam (GVL)	Archief gemeente Leidschendam 1938-1989
Archief Delft (AD)	Toegang 704 Archief gemeente Rijswijk 1918-1945
	Toegang 941 Archief gemeente Nootdorp 1931-2005
	Toegang 701 Archief gemeente Pijnacker 1938-1995
	Toegang 653 Gemeentebestuur Delft 1939-1970
	Toegang 53 Archief van de Luchtbeschermingsdienst Delft, 1939-1945
Historisch Archief Westland (HAW)	Toegang 131 Gemeentebestuur Wateringen 1929-1979
	Toegang 117 Gemeentebestuur Monster 1930-1997
	Toegang 5 Gemeentebestuur Zoetermeer 1940-1961

(Archief)instelling	Geraadpleegde archieven
Gemeentearchief Zoetermeer (GAZ)	Toegang 50 Gemeentebestuur Zoetermeer 1962-1975
	Toegang 75 Gemeentebestuur Zoetermeer 1976-1990
Gemeentearchief Wassenaar (GAW)	Inventaris archief Wassenaar 1930 – 1960
Nationaal Archief (NA)	Toegang 2.04.53.15 Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst
	Toegang 2.04.110 Korps Hulpverleningsdienst
	Toegang 2.13.167 Archief van het 2e Geniecommandement, Bureau Registratie Verdedigingswerken van het Ministerie van Defensie ("Bunkerarchief")
	Toegang 3.09.34 Militair Gezag in Zuid-Holland
	Toegang 2.11.50 Inventaris van het archief van het Staatsbosbeheer 1899-1950
Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)	Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940
	Collectie 419 Duitse Bezetting
	Collectie 492 De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II
	Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945
NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD)	Toegang 077 Generalkommissariat für das Sicherheitswesen
	Toegang 249 Dossier
Het Utrechts Archief (HUA)	Toegang 1345 Staatsbosbeheer regio Zuid-Holland – Utrecht 1945-1989

Tabel 69: Overzicht archiefinstellingen en geraadpleegde archieven.

Haags Gemeentearchief (HGA)

Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945	
Inventaris 57	Rapporten van vakleiders betreffende bominslagen (G V 1), 1944-1945
<p>21 december 1944. Rapport bominslagen Vak V: Wijk V en VI op 6 december 1944 en Wijk I en II op 11 december 1944.</p> <ul style="list-style-type: none"> o 6 december 1944: <ul style="list-style-type: none"> - Wijk V. Bominslag in de Cornelis Houtmanstraat 50. In de tuin is een bom tot ontploffing gekomen. - Wijk VI. Omstreeks 10.45 uur bominslag in de Stuyvesantstraat. Achtergevel van perceel 288/290 zwaar getroffen. o 11 december 1944: <ul style="list-style-type: none"> - Wijk I. Bombardement emplacement Staatspoor – Korte Rijnstraat. Omstreeks 10.45 uur werden door Engelse vliegtuigen enkele bommen afgeworpen in de omgeving van het Staatspoorstation. Twee bommen op het emplacement, één in de Rijnstraat, één in de z.g. Korte Rijnstraat en één in de tuin van perceel Rijnstraat 111. Er is ook schade vanwege het vuren met boordwapens. - Relevant. <p>5 januari 1945. Rapport bominslagen Vak V: Wijk IX op 24 december 1944, Wijk I op 31 december 1944 en Wijk V op 1 januari 1945.</p> <ul style="list-style-type: none"> o 24 december 1944 <ul style="list-style-type: none"> - Omstreeks 11.15 uur is melding gemaakt van enige bomtreffers in Marlot. Vier woningen zijn door treffers geraakt; Hofzichtlaan 1, 4 en 7 en Hoogwerflaan 9. 	

Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945

De aangerichte schade bleek de volgende :
 Het huis Hofzichtlaan 32 was aanzienlijk beschadigd door inslag van een grooteren bom aan de achterzijde in den tuin ;
 Het huis Hofzichtlaan 7 was aan de voorzijde aanzienlijk beschadigd, door inslag van een grooteren bom in den straatweg voor het huis, waardoor een krater van ongeveer 12 M. breedte was ontstaan ;
 De huizen Hofzichtlaan 4 en 5 waren aanzienlijk beschadigd door inslag van een bom van kleiner kaliber ;
 hetzelfde was het geval met het huis Hofzichtlaan 1 ;
 De huizen Hoogwerflaan 9 en 11 waren aanzienlijk beschadigd door inslag van een grootere bom in den voortuin van perceel no. 9 ; hier werd in zijn woning de Heer de Wilde doodelijk gewond ; tijdens het vervoer naar de woning van dokter van Ringelestein bleek hij te zijn overleden.

- Na 24 december werd Marlot op elke dag dat de hemel onbewolkt was bij herhaling uit de lucht aangevallen. De aanvallen richtten zich op het gebouw Parkflat Marlot en bij voortduring op het viaduct aan de Leidsche Straatweg.
- o 27 december 1944; acht personen gedood en meerdere gewond.
- o 1 januari 1945; het flatgebouw werd door twee bomtreffers geraakt, beide waren blindgangers die later tot ontploffing werden gebracht. Een derde blindganger lag naast de Spoordijk, dicht bij de Straatweg, deze werd door de politie geruimd.
- o 31 december 1944.
 - Omstreeks 13.30 vielen in Wijk I drie bommen. Eén op het trottoir voor Bezuidenhoutseweg 63, een tweede doorboorde het wegdek van de Bezuidenhoutseweg tegenover pand 41 nabij het daar staande consumptientje. De bom schoof onder het asfalt en het daaronder bevindende beton en bleef daar steken. De twee eerstgenoemde bommen explodeerden niet, gewicht van 220 kg, lengte ca. 1 meter. De derde bom sloeg in het plantsoen aan de overzijde van het Bezuidenhout achter de schuilkelder en ontplofte. De eerste bom is onschadelijk gemaakt, de tweede bom is pas de volgende dag geruimd.
- o 1 januari 1945.
 - Omstreeks 15.00 uur is een bom ingeslagen op Bezuidenhoutseweg 213. Het perceel is onbewoonbaar verklaard.
- Relevant.

Inventaris 67

Meldingen van bominslagen en beschietingen, alsmede verzoeken om inlichtingen van door inslagen veroorzaakte schade in het kader van de Opruimings- en Herstelingsdienst (H II 2), 1942-1951

Relevante meldingen:

- o 19 op 20 juni 1940. Melding omstreeks 23.53 uur bominslag door drie Engelse vliegtuigen in de omgeving van de vuurtoren. Nader bericht omstreeks 0.20 uur bominslag aan de Treilerweg 51-53, een visrokerij met woning zijn vernield.
- o 29 juli 1940. Door de Commissie van Proefneming is de gemelde blindganger van een Engelse vliegtuigbom, in de tuin van Laan van Poot 351, weg gehaald.
- o 16 op 17 augustus 1940. Melding bominslag in Haagse Bos. De bom was neergekomen op een eilandje gelegen in de Beekvijver.
- o 3 augustus 1940. 23.30 uur bominslag gemeld aan Valkenboschkade 166. 23.45 uur bominslag bij de Dalton H.B.S. aan de Aronskelweg. Blindganger aangetroffen in het trottoir ca. 2 meter achter de Dalton H.B.S.
- o 3 augustus 1940.
 - 23.30 uur, vermoedelijk op of in de omgeving van vliegveld Ockenburg zijn twee bommen neergekomen die tot ontploffing zijn gekomen.
 - 23.30 uur. Op het perceel Valkenboschkade 166 zijn twee bommen neergekomen.
 - 23.50 uur, op het voorplein van de Dalton H.B.S. is een bom ingeslagen.
 - 0.35 uur, op het voorplein van de Dalton H.B.S. is een bom ingeslagen en ontploft.
 - 6.40 uur, tevens is een bom ingeslagen en ontploft in een bonenveld achter de Dalton H.B.S. Er is een krater ontstaan van ca. 4 meter.

Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945

- 11.20 uur, in een trechter van 2 x 2 x 0,5 meter achter de Dalton H.B.S. op een afstand van 2 meter van het gebouw zou nog een blindganger zijn achtergebleven.
- o 30 augustus 1940. De omstreeks 5.10 uur gehoorde explosies bleken te zijn veroorzaakt door drie bommen die achter het oude vliegveld Ockenburg aan de Kijkduinsestraat waren gevallen en ontploften. Geen schade.
- o 9 op 10 oktober 1940. 3.45 uur. Melding dat een vliegtuig over de duinen vloog in noordwestelijke lichte en dat vermoedelijk ter hoogte van het zogenaamde Groene Huisje op het strand twee bommen werden uitgeworpen waardoor een felle brand ontstond.
Gegevens betreffende de bominslag. Aanval tussen 3.30 en 4.00 uur. Drie duinbrandjes nabij Ruigenhoek. Er zijn zes bommen op het strand gevallen, waarvan drie ontploft. Van de onontpofte bommen zijn vermoedelijk twee weggezaakt in het zand, terwijl één op het zand ligt. De bom is ca. 80 cm lang, torpedovorm, geel gekleurd, gemerkt met letter H. Op het landgoed Ruigenhoek is één brandbom gevallen.
- o 29 oktober 1940.
 - 21.12 uur. Melding bominslag Ripperdastraat hoek van Egmondstraat.
 - 20.55 uur. Ongeveer twaalf brandbommen neergekomen waardoor brand was ontstaan in de percelen Hellingstraat 4 en Kranenburgerweg 221.
 - 21.15 uur. Westduinweg 40, melding dat een ijzeren voorwerp naar binnen is geslagen, vermoedelijk een tijdbom. Tevens is een brandbom terecht gekomen op een schokker, die in brand is geraakt, en een brandbom op de woning Laan van Poot 122, één in de Bosjes van Poot en één in de Westelijke duinen.
- o 29 oktober 1940. Omstreeks 20.55 uur is een bom ingeslagen in Ripperdastraat 14 en 16, vermoedelijk een brisantbom van zwaar kaliber. De percelen met de daarnaast gelegen bakkerij van de firma Kruits zijn totaal vernield. Het vliegtuig heeft van tevoren verscheidene zeskantige brandbommen uitgeworpen.

over Houtrust, Meezenlaan en Roodborstlaan gevlogen. Brandbom- (Sch 62) en op de navolgende percelen: Hellingweg 4, Kranenburgweg 221, Menninckstraat 139 en 156, Koppelstokstraat 193 en 199, Westduinweg 19 en 40. In het laatste perceel is de Wijkpost IV Sector VIIIa ondergebracht. Op straat, oa. op den Westduinweg en in de Ripperdastraat zijn ook brandbommen terecht gekomen. Behalve op de Sch. 62, waarvan het

Aan de overzijde van het Ververschingskanaal zijn brandbommen terecht gekomen op de percelen Meezenlaan 105 en Laan van Poot 122-124 en Roodborstlaan tusschen de percelen No. 5 en 7. Ook deze brandjes zijn ten deele door de motorspuit en door de brandweer- ploeg van de wijkpost geblusht.
- o 8 november 1940.
 - 21.25 uur. Melding bominslag in de tuinen achter percelen Haagweg 1 en 3 (L).
 - 21.35 uur. Melding van vier bommen op vliegveld Ockenburg.
 - 22.30 uur. De eerst gemelde bom is ingeslagen in de tuin Haagweg 3 waardoor veel materiële schade is ontstaan. De andere vier bommen zijn ingeslagen in de tuin in Rembrandtstraat 25. Ook hier veel materiële schade.
- o 16 november 1940.
 - 20.50 uur. Melding dat brandbommen zijn neergekomen in de Kijkduinsestraat achter de verffabriek en Laan van Meerdervoort nabij Meer en Bosch. In het veld achter de verffabriek vielen twee explosieve bommen in de tuinderij van wed. Harman (Kijkduinsestraat 22).
 - 17 november 1940, 11.50 uur. In de tuin van Haagweg 83 is een gat geslagen. Betreft vermoedelijk een blindganger of een tijdbom.
 - 1.14 uur. Melding bominslag t.o. R.K. kerk in het land van wed. Hartman. Op dat ogenblik waren er geen vliegtuigen aanwezig.
 - 2.00 uur. In de tuinderij van wed. Hartman, gelegen aan de Emmastraat, t.o. de garage W.S.M., een brisantbom is geëxplodeerd.
 - 2.14 uur. In verband met de bominslag in mutatie van 1.14 uur wordt mee gedeeld dat het vermoedelijk een tijdbom is geweest omdat de bom op ca. 10 meter afstand van de vorige bominslag is was geëxplodeerd.
- o 2 december 1942, ongeveer 11.55 uur. Vier Engelse vliegtuigen vlogen over het barakkenkamp aan de Tapijtweg dat in gebruik is door de Commandant Transport Dienst. Door de vliegtuigen werden brandbommen op de barakken geworpen. Eén van de barakken brandde geheel uit. Door de vliegtuigen is

Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945

tevens met boordwapens gevuurd. Daarna vlogen de vliegtuigen over een duinterrein nabij Ruigenhoek en namen een aantal aldaar te werk gestelde Nederlandse arbeiders onder vuur. Twee arbeiders werden door mitrailleurvuur op slag gedood, alsook een dame in haar woning A. v.d. Goesstraat 28. Verder werd een in het afvoerkanaal varend schip "De Goede Verwachting" beschoten door één van de vliegtuigen. In verschillende straten sloegen projectielen in. Alle gevonden projectielen werden gedeponereerd bij de Feldgendarmerie.

- 4 december 1942, 10.55 uur. Aan het politiebureau aan de Archimedesstraat werden drie niet volledig uitgebrande brandbommen gedeponereerd, die werden aangetroffen in de ondergrondse waterplaats aan de Laan van Meerdervoort bij de Conradkade.
- 15 februari 1941, 23.03 uur. Melding bominslag te Kijkduin.
- 13 januari 1943. Omstreeks 9.45 uur stortte een Engelse Spitfire neer binnen het Spergebied, ter hoogte van de Duivelandsestraat in Scheveningen.
- 27 januari 1943. Omstreeks 19.30 uur sloeg een projectiel in, in de tuin van de kweker L. Th. Duyvesteyn, gelegen aan de Houtweg (L), maar ontplofte niet. Bij een op 6 februari 1945 door een Sprengkommando ingesteld onderzoek, bleek dat het projectiel zo diep is weggezakt, dat het niet kon worden uitgegraven. Er is een waarschuwingbord bij geplaatst.
- 27 januari 1943. Omstreeks 8.30 uur is een granaat van luchtafweergeschut ingeslagen voor perceel Willem de Zwijgerlaan 128. Na controle door een Feldwebel op 1 maart 1943 is het gat dicht gemaakt en het trottoir hersteld. Het hoofd van de Landmeetkundige dienst van het Kadaster is hiervan in kennis gesteld. De locatie van het projectiel is aangetekend.
- 4 mei 1943. Luchtaanval omstreeks 12.25 uur op het gebouw van de Telefoon dienst aan de Marnixstraat en op het gebouw van het Gem. Elektrisch Bedrijf aan de Constant Rebecqstraat. Op het eerstgenoemde gebouw werden vier brisantbommen met tijdsontsteker geworpen, waarvan er drie kort na het afwerpen ontploften. Van het tweede gebouw werd het Ketelhuis getroffen. Vier brisantbommen met tijdsontsteker sloegen daar in, waarvan er twee kort daarna explodeerden. Tevens kwam een bom terecht in het water aan de Waldeck Pymontkade tegenover de Chasseestraat die eveneens explodeerde en grote schade veroorzaakte. Om 20.00 uur was één van de twee brisantbommen met tijdsontsteker die in het ketelhuis niet is geëxplodeerd door een Sprengkommando tot explosie gebracht, terwijl de tweede bom op 5 mei 1943 door hetzelfde Sprengkommando is weggehaald. De blindganger op de binnenplaats van de telefooncentrale aan de Marnixstraat is op 5 mei 1943 tot ontploffing gebracht. Die dag zijn door een ander vliegtuig vier bommen afgeworpen op een ander stadsgedeelte. Een bom trof de gevel van het Centraal Magazijn van de P.T.T. aan de Binckhorstlaan en sloeg in de berm van de zich daar bevindende spoordijk. Een tweede bom trof de garage van Binckhorstlaan 35, waar later nog een derde niet-geëxplodeerde brisant-tijdbom is aangetroffen. De vierde bom kwam terecht op het Scheldeplein, sprong op, sloeg door de muur van perceel Lekstraat 153 en bleef daar op de 1ste etage liggen. Geen van de bovenvermelde bommen is ontploft. De bom in de berm van de spoordijk is omstreeks 22.00 door de Wehrmacht tot ontploffing gebracht. Op 5 mei 1943 zijn de blindgangers in de garage in de Binckhorstlaan en in de Lekstraat tot ontploffing gebracht. De 4de blindganger, die later is gevonden, is later tot ontploffing gebracht.
- 9 mei 1943. Achter het perceel Adelheidstraat 223 is een niet-ontplofte granaat van Hollandse oorsprong weggehaald.
- 26 mei 1943. Omstreeks 2.15 uur stortte in enkele volkstuintjes, gelegen aan Alidastraat (L) t.o. perceel 223, een brandend (vermoedelijk Engels) vliegtuig neer. Het toestel brandde geheel uit.
- 17 juni 1943. Omstreeks 1.15 uur viel een Brits vliegtuig het in de duinen nabij het verversingskanaal te Scheveningen, binnen het Spergebied, staande radiostation aan. Door een vermoedelijk afgeworpen luchttorpedo werd het aldaar gelegen administratiegebouw grotendeels verwoest.
- Nacht 28 op 29 juni 1943, omstreeks 3.00 uur werden zes woningen in de Pijnboomstraat, een woning aan de Fahrenheitstraat, een aan de Cornelis Speelmanstraat en een aan de Riouwstraat getroffen door projectielen, vermoedelijk afkomstig van boordwapens van overvliegende vliegtuigen. De gevonden projectielen zijn overgebracht naar de Feldgendarmerie.
- 14 augustus 1943. Omstreeks 9.00 uur is een brandbom aangetroffen voor het politiehuis in het Zuiderpark. De brandbom is naar de Feldgendarmerie gebracht.
- 5 oktober 1943. Omstreeks 12.45 uur werd op een land aan de Loolaan een onontplofte granaat van kaliber 12 cm gevonden. Het projectiel is overgebracht naar het politiebureau.
- 13 november 1943. Omstreeks 11.30 uur is een Engels vliegtuig (Spitfire) neergeschoten door een Duits jachtvliegtuig en neergestort in een tuin op de hoek Nieuweweg – Lozerlaan. De machine is grotendeels vernield.

Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945

- o 13 december 1943. Omstreeks 4.00 uur explodeerde een landmijn in de Palacestraat te Scheveningen, waardoor aan de Gevers Deynootweg glasschade werd aangericht.
- o 3 januari 1944. Omstreeks 12.20 uur werden in een plantsoen aan de Wenckenbachstraat twee brisantgranaten gevonden.
- o 11 april 1944. Omstreeks 14.34 uur werd door zes vliegtuigen een bomaanval gedaan, vermoedelijk gericht op Oude Scheveningseweg 17 waar de Rijksinspectie voor de Bevolkingsregisters was gevestigd. Het perceel werd door brisantbommen totaal verwoest. Op een aantal panden in de Timorstraat en Laan Copes van Cattenburch werden nog enige brisantbommen en een onbekend aantal brandbommen afgeworpen. Na het afwerpen van de bommen werd de stad met boordwapens beschoten. De volgende percelen aan de Laan Copes van Cattenburch werden totaal verwoest: 12, 14, 16, 21, 25, 27, 29 en 31. De percelen 5, 7, 9, 11, 13 en 15 aan de Timorstraat werden zwaar beschadigd door brandbommen. 62 personen zijn om het leven gekomen, 25 personen en 42 personen raakten zwaar en licht gewond. Verder werd een gedeelte van de Oude Alexanderkazerne door een of meerdere brisantbommen getroffen. In totaal werden acht brisantbommen en een onbekend aantal brandbommen afgeworpen.
- o 9 mei 1944. Omstreeks 15.30 werd door een Oberfeuerwerker van het Sprengkommando in Utrecht een onderzoek ingesteld naar een niet-ontplofte granaat, die op 29 april 1944 was ingeslagen in een tuin gelegen aan de Gevers Deynootstraat (L). Het bleek dat de granaat diep en ongevaarlijk in het grondwater zat en niet hoefde te worden verwijderd.
- o 9 mei 1944. Een burger begaf zich omstreeks 20.00 in het bij de Pijnboomstraat en Hanenburglaan gelegen Spergebied. Daar trapte hij op een landmijn die ontplofte.
- o 10 juni 1944. Omstreeks 23.30 uur werd in de luchtkoker van de W.C. in Speykstraat 130 een met stof bedekt projectiel aangetroffen. Herkomst onbekend. Het projectiel, een kleine granaat, is gedeponerd bij de Feldgendarmerie.
- o 6 juli 1944. De percelen Fisherstraat 273 en van Miereveltstraat 74 werden getroffen door kleine projectielen, afkomstig van overvliegende vliegtuigen. De projectielen zijn overgebracht naar de Feldgendarmerie.
- o 11 augustus 1944. Omstreeks 15.12 uur werd in de tuin van Dedelstraat 10 een 4 à 5 kg zwaar projectiel gevonden, vermoedelijk afkomstig van een mortier. Het projectiel is naar het bureau van de Feldgendarmerie overgebracht.

Inventaris 82-100	Dag/nachtrappen van de Hoofdcommando - t - het hoofd Luchtbeschermingsdienst, 1940-1945
-------------------	---

Handgeschreven boeken. Meldingen gecontroleerd aan de hand van datums uit gebeurtenissenlijsten. Niet relevant, informatie is summierder ten opzichte van de rapporten en 'pv's van de Luchtbeschermingsdienst. Relevante melding in inventaris 82: rapporten van 10 - 15 mei 1940 zijn vernietigd.

Inventaris 101-108	Rapporten en processen verbaal betreffende bominslagen e.d., met f'to's, 1940-1945
--------------------	--

Acht mappen. Relevante meldingen zijn opgenomen in GIS en tevens verwerkt in de gebeurtenissenlijsten.

Niet meegenomen:

- Objecten die geen NGE betreffen;
- Aanspoelen en (het laten) detoneren van zeemijnen.
- Incidentele meldingen waarbij mitrailleurkogels zijn neergekomen.
- Meldingen zonder duidelijke locatieomschrijving.
- Gedetoneerde granaten van luchtdoelgeschut.

Wel meegenomen:

- Meldingen van bominslagen.
- Ruimen van blindgangers.
- Meldingen van blindgangers luchtdoelgeschut.
- Meldingen van aangetroffen munitie.

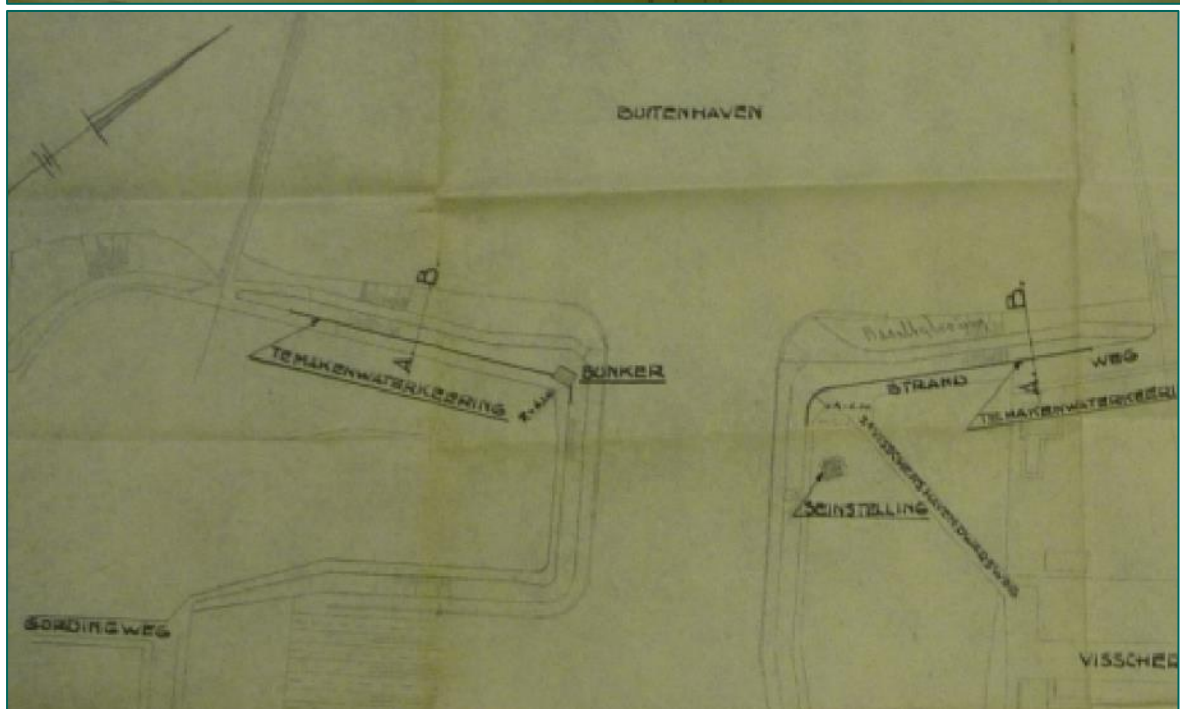
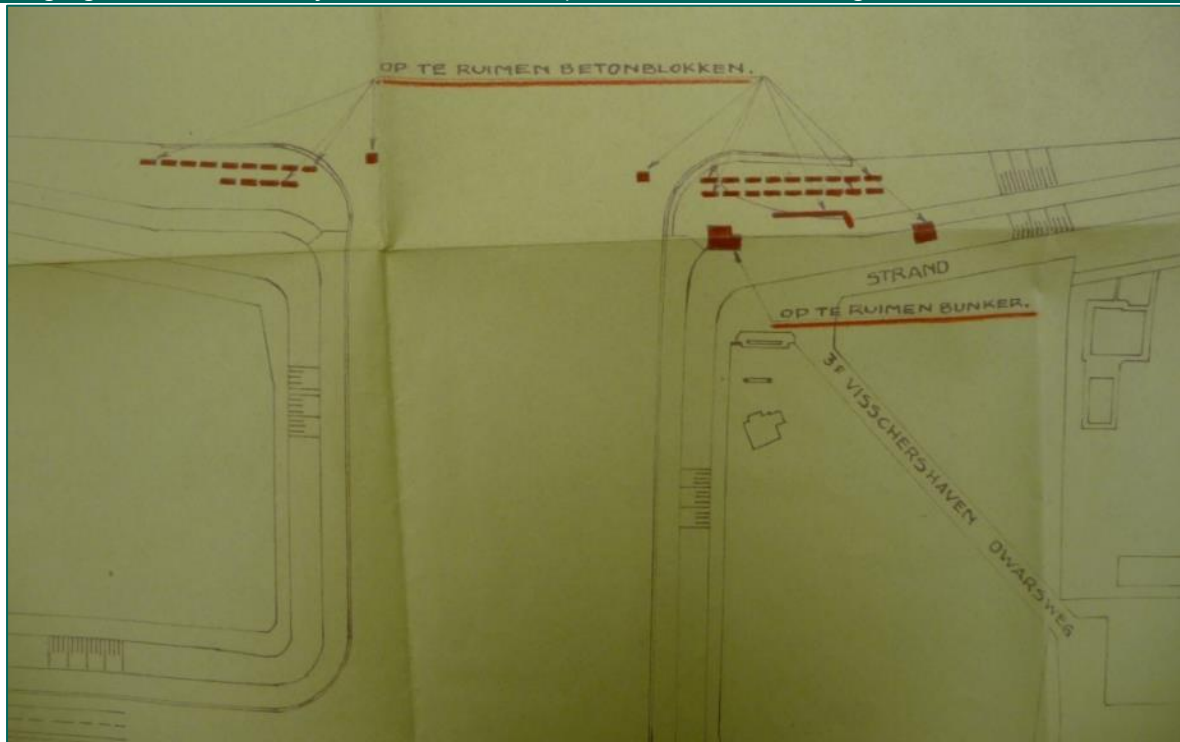
Inventaris 109	Stukken betreffende bominslagen, de gevolgen daarvan, met opgave van het aantal doden, licht- en zwaargewonden, datum en plaats en het nummer van het proces-verbaal, 1940-1945
----------------	---

1940-1945. Rapporten betreffende bominslagen, genummerd en chronologisch geordend, met vermelding van locatie en bijzonderheden.

Toegang 1165-01 Archief van de gemeentelijke luchtbeschermingsdienst Den Haag 1938-1945	
- Niet relevant, informatie is completer in de inventarissen 101 t/m 108.	
Inventaris 110	Rapporten betreffende veranderingen in de personele sterkte en het aantal opgemaakte processen-verbaal, bestemd voor de Reichskommissar-Generalkommissar für das Sicherheitswesen, 1942-1944
Niet relevant, geen informatie over oorlogshandelingen of NGE.	
Inventaris 139-143	Stukken betreffende het bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945, 1945
140: Rapporten, processen-verbaal, lijsten en foto's van slachtoffers, lijsten van gewonden en overzichten materiele schade, 1945 Niet openbaar: ontheffing aangevraagd. Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventarissen 139, 141 t/m 143: niet relevant, geen relatie met NGE.	
Inventaris 144	Register van personen die gewond werden bij bombardementen die plaatsvonden tussen 26 februari en 13 maart, 1945
Niet openbaar: ontheffing aangevraagd. Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventaris 145-149	Registers met opgaven van namen, doodsoorzaak, vindplaats en overige administratieve gegevens van slachtoffers van verschillende bombardementen, 1945-1946
Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventaris 150-151	Registers, geordend op adres, van slachtoffers van het bombardement op 3 maart 1945, 1945
Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventaris 152-153	Registers, geordend op naam, van slachtoffers van het bombardement op 3 maart 1945, 1945
Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventaris 154-155	Registers, geordend op naam, van oude en nieuwe adressen van slachtoffers van het bombardement op 3 maart 1945, 1945
Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventaris 156	Staten overledenen en gewonden van bominslagen, die plaatsvonden tussen 22 februari en 23 maart 1945, 1945
Niet openbaar: ontheffing aangevraagd. Niet relevant, geen informatie over NGE.	

Toegang 0509-01 Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling 1945-1983	
Inventaris 813	Oorlogsschade HTM, 1946-1956
Digitaal beschikbaar. Niet relevant, geen informatie over NGE.	
Inventaris 820	Binnenvoorhaven, opruimingswerk ingang, 1946
1946. Betreft het slopen van verdedigingswerken aan de Noord- en Zuid-kop ingang binnenvoorhaven Scheveningen.	

Toegang 0509-01 Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling 1945-1983

- Relevant.

Inventaris 824 | Binnenvoorhaven, herstel van een houten loopsteiger, 1948-1959

3 mei 1948. Ten behoeve van de aanleg van verdedigingswerken zijn door de Duitse bezetter verschillende vernielingen aangericht. Een houten loopsteiger is hierdoor beschadigd. Overzichtskaart met diverse stellingen:

Toegang 0509-01 Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling 1945-1983

- Relevant [zie vanaf foto P1080231 voor details].

Inventaris 951	Diverse werken m.b.t. het opruimen van verdedigingswerken (loopgraven e.d.) in de stad, 1951-1958
----------------	---

Digitaal beschikbaar.
Niet relevant, betreft algemene informatie.

Inventaris 953	Algemeen / instructies overzichten, tekeningen opruimen verdedigingswerken, 1946-1947
----------------	---

Digitaal beschikbaar.
Niet relevant, algemene informatie, geen tekeningen aanwezig in inventaris.

Inventaris 1014	Opruimen van oorlogsmateriaal, 1943-1964
-----------------	--

Digitaal beschikbaar. Relevant, bevat informatie over NGE. Relevante meldingen:

- o 10 maart 1941. Kosten voor het verwijderen van drie bommen uit het weiland aan de Lozerlaan, tegenover boerderij Berkendaal.
- o 17 oktober 1941. Kosten voor het opgraven van een niet-ontplofte bom, afgeworpen op 2 juni 1941 in de Alkmaarsestraat hoek Gevers Deynootweg. Tevens werden kosten gemaakt voor het plaatsen van afsluithekken omgeving Groningsestraat in verband met niet-ontplofte bom.
- o 1 februari 1943. 1942. Kosten voor het opgraven van een drietal niet-ontplofte projectielen op 6 oktober 1942 aan de Richard Wagnerlaan, Lobelialaan en Houtweg (Loosduinen). Echter, een opgave van munitie, een locatie als een koppeling met een eventuele oorlogshandeling ontbreekt.
- o 7 december 1945. Op het Stille en het Scheveningse strand nog palen. Door de gemeente Den Haag werd bij Kijkduin een begin gemaakt met de opruiming bij Kijkduin. Vanwege ontploffingsgevaar van onder het zand bedolven mijnen, zijn deze werkzaamheden gestaakt. De Marine zou zorg dragen voor de opruiming van mijnen in het zand. Deze ruiming had wel aanvang genomen, maar de daarmee belaste manschappen werden overgeplaatst.
- o 2 maart 1946. Opruiming van mijnen e.d. op het strand.

Doch er zijn meer gevaren.
Duizendtallen mijnen zijn op Haagsch grondgebied opgeruimd: in de duinen, op het strand en waar dan ook. Er zijn helaas, vooral dicht bij de kust, mijnen welhaast onvindbaar achtergebleven, diep onder het zand, dat, opgestoven door den wind, de verraderlijke gevaren heeft toegedekt. De zee heeft er mee gespeeld en er begraven.

- 2 april 1946. Melding dat in de Westduinen vijf bunkers en in de Oostduinen twee bunkers met munitie aanwezig zijn. Deze bunkers worden bewaakt.
- 17 juli 1946. Rekening voor gemaakte kosten in verband met het opzoeken en uitgraven van blindgangers in Loosduinen in 1945.
- 1951-1953. Opgaven van kosten voor het verwijderen van ontplofbare stoffen, onder meer tijdens de oorlog. Echter, een opgave van munitie, een locatie als een koppeling met een eventuele oorlogshandeling ontbreekt.
- 5 juni 1952. Diverse verwijzingen naar het ruimen van NGE waarvoor kosten in rekening werden gebracht, echter zonder duidelijke locatieomschrijving.

Na zware bombardementen in februari 1945 op Loosduinen werd de omgeving afgezocht door gemeentewerkers. Er is echter niets bekend over het aantal geruimde blindgangers en locaties van ruiming.

In Februari 1945 heeft de gemeente 's-Gravenhage (vroeger Loosduinen) enige zware luchtbombardementen ondergaan. Na deze bombardementen bleek, dat in de slappe bodem (weilanden en tuingronden) betrekkelijk veel projectielen waren ingeslagen en niet ontploft.
In opdracht van de Duitse weermacht (op wier last ook alle hierboven genoemde werkzaamheden moesten worden uitgevoerd) werden de terreinen stelselmatig afgezocht naar blindgangers, die, na ontgraving, door de Duitse weermacht onschadelijk werden gemaakt en naar nader door deze weermacht aangegeven plaatsen moesten worden gebracht.

- 2 september 1955. Verwijdering van een landmijn in de duinterreinen nabij het Pompstation.
- 20 juni 1957. Bij het uitvoeren van graafwerkzaamheden in de duinterreinen nabij het Pompstation zijn wederom granaten aangetroffen.
- 9 december 1958. Verzoek tot opsporing van munitie op deel van het militaire oefenterrein.

In verband met de aanleg van een transportleiding (de ringleiding) door de terreinen van Groenendaal en het militaire oefenterrein tussen de Van Brienenlaan en Sprang A, heeft de Duinwaterleiding aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken verzocht een deskundige beschikbaar te stellen tot het opsporen en verwijderen van munitie c.a. aangezien in het verleden bij het uitvoeren van graafwerkzaamheden in opgeruimde mijnevelden nog granaten zijn aangetroffen.

- 24 november 1960. Kosten voor het verwijderen van drie bommen aan de Houtweg in Loosduinen.
- 11 oktober 1961. Melding van een granaat in een terrein van dhr. R.A. Flinterman te Loosduinen. Van de Hulpverleningsdienst kwam het bericht dat een ingesteld onderzoek geen resultaat opleverde. Na het ontgraven van de grond kan opnieuw een onderzoek worden ingesteld.

Toegang 0509-01 Gemeentelijke dienst voor Wederopbouw en stadsontwikkeling 1945-1983

- o 22 oktober 1962. Onderzoek naar en eventueel verwijderen van een V2 in de sloot tussen het Westbroekpark en de Nieuwe Duinweg. Uit een detectie door de Hulpverleningsdienst is gebleken dat onder de slootbodembodem een metalen voorwerp van enige omvang ligt. Uit nader onderzoek blijkt dat geen V2 of enig ander projectiel is aangetroffen.
- o 24 juli 1964. Aangifte van het ruimen van mijnen bij de Blauwbrug in Loosduinen.

Inventaris 1031	Opruimen van verdedigingswerken Scheveningen, o.a. rondom Scheveningen haven, 1945
Niet relevant, betreft algemene informatie.	

Inventaris 1032	Opruimen palen op strand, 1946-1947
Niet relevant, betreft het opruimen van palen (en resten daarvan) en andere versperringen op strand. Geen verwijzing naar NGE of mijnen op palen.	

Inventaris 1034	Scheveningsehavens, opruimingswerken, 1956-1961
Relevant, bevat dezelfde informatie als inventaris 824 in deze toegang.	

Inventaris 1044	Versperringen in Vissershaven en afvoerkanaal, 1952-1958
Niet relevant.	

Inventaris 1099-1103	Kaarten van opgenomen schade van zwaar beschadigde en onherstelbare objecten, schaal 1:1000, 1945
Relevant, maar geen koppeling met de oorzaak van schade.	

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

Inventaris 53	Stukken betreffende het nemen van maatregelen en het doen van verslag van gebeurtenissen tijdens de oorlog, 1940-1945, 1941-1947
Niet relevant, geen relatie met NGE.	

Inventaris 121	Stukken betreffende door troepen van de Duitse Weermacht en de Geallieerden aangebrachte schade en vergoedingen daarvoor, 1940, 1945, 1946
----------------	--

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

Niet relevant, betreft algemene informatie.

Inventaris 370

Stukken betreffende onteigening van de door bombardement verwoeste en zwaar beschadigde opstallen in de omgeving van de Bezuidenhout en de Lange en Korte Voorhout, c. 1945

Niet relevant, overzicht van beschadigde en verwoeste panden evenals een overzichtskaart zit al vervat in inventarissen van de LBD en andere bronnen.

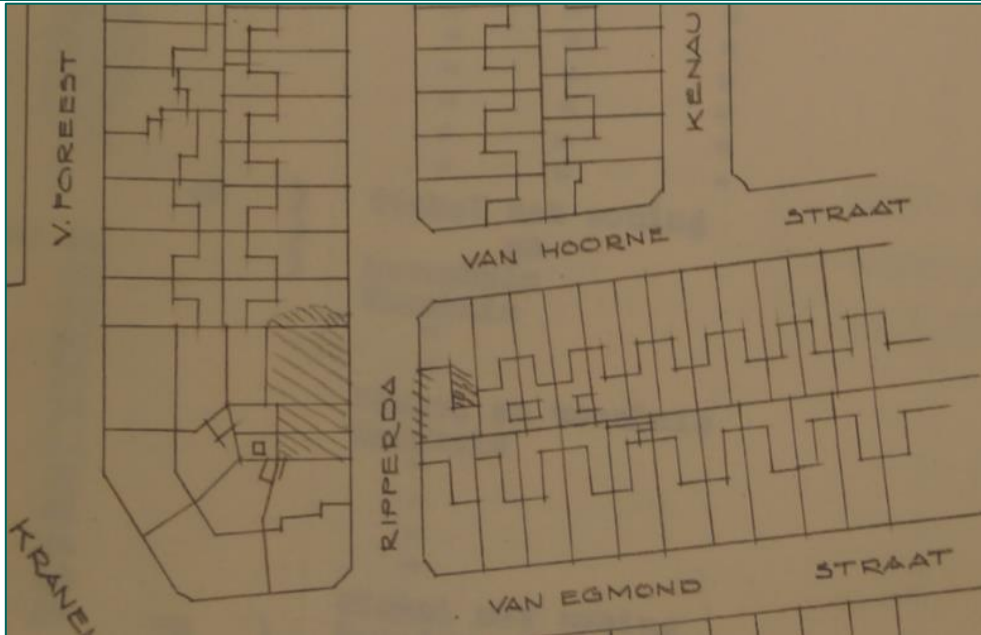
Inventaris 359

Stukken betreffende de oorlogsschade door bominslag, 1940-1948

Schadegevallen door oorlogsgeweld:

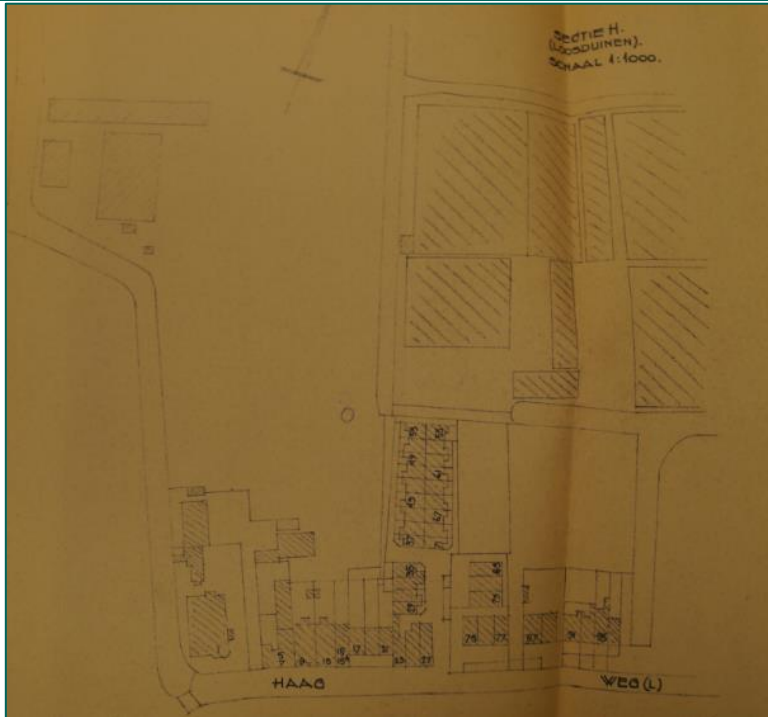
1940:

- 10 mei 1940: Princessegracht en omgeving
- 11 mei 1940: Waalsdorperweg en omgeving
- 12 mei 1940: Bezuidenhoutkwartier (vliegtuig)
- 13 mei 1940: Loosduinen (gevechtsterrein)
- 14 mei 1940: Carnegielaan en omgeving
 - Op Hertoginnelaan en Beeklaan (schieten)
 - Gouverneurlaan en omgeving
 - En verspreide gevallen
- 20 juni 1940: Haven Scheveningen
- 3 augustus 1940: Valkenboschkade
 - Aronskelkweg
- 16/17 augustus 1940: Bezuidenhout (Bos)
- 29 oktober 1940: Ripperdastraat en omgeving
- 8 november 1940: Loosduinen (bom)
- 16 november 1940 (bom)
- 4 juni 1940. Oorlogsschade toegebracht door vernieling.
 - Fotonummer DSC04444
 - Geen oorzaken vermeld.
- 28 juni 1940. Schade door vernieling bij **bomaanval** op **20 juni 1940**.
 - Fotonummer DSC04467
 - Lijst met o.a. glas- en dakschade.
 - Vissershavenweg 56: houten bergplaats vernield, houten noodgebouw gedeeltelijk vernield.
- 8 augustus 1940. Schade door **bomaanval** op **3 augustus 1940**.
 - Fotonummer DSC04465
 - Lijst met schade aan ruiten, gevels en plafonds. Geen informatie over NGE.
- 20 augustus 1940. Schade door **bominslag** in de nacht van **16/17 augustus 1940**.
 - Fotonummer: DSC04463
 - Betreft glasschade aan woonhuizen in de Bezuidenhoutseweg, Benoordenhoutseweg en Van Linschotenstraat
- 6 november 1940. Schade door **bominslag** in de avond van **29 oktober 1940**.
 - Fotonummer DSC04451
 - Zwaar of volledig verwoest:

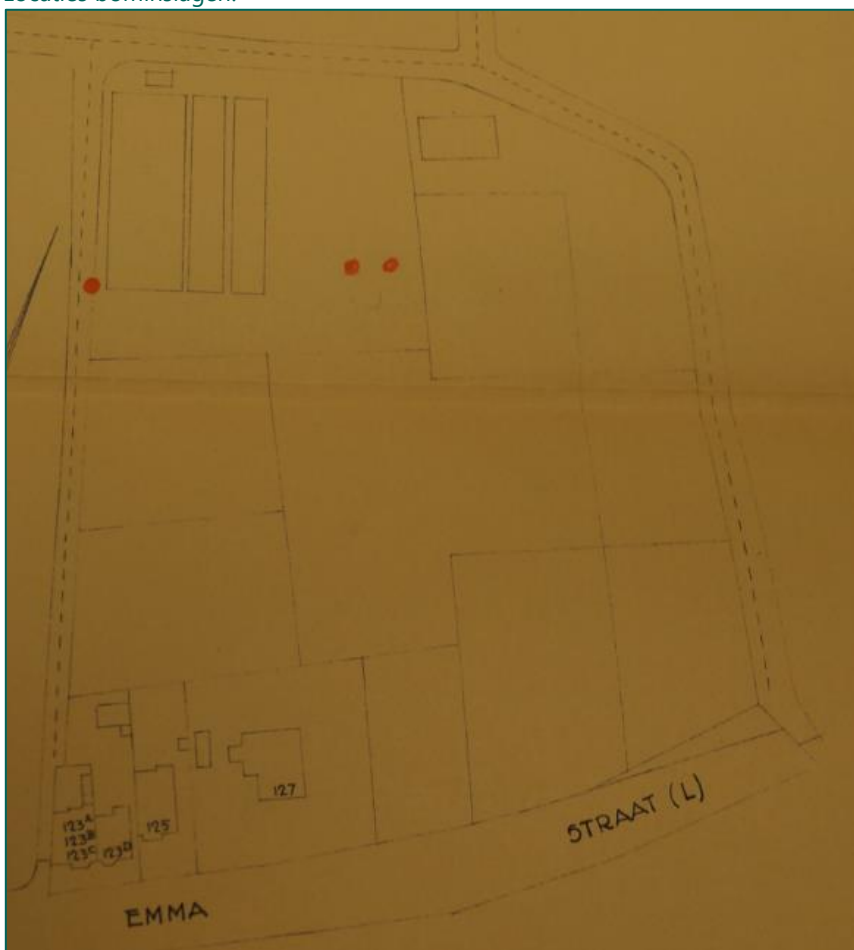

- Westduinweg 40 (school): geringe schade van brandbom door dak op vloer begane grond
- Westduinweg 19 (bovenwoning): geringe schade van brandbom in keuken
- 15 november 1940. Schade door vernieling bij **bominslag** in de avond van **8 november 1940**. Lijst met o.a. glas- en dakschade.
Kijkduinsestraat (Loosduinen): brugje met stenen landhoofden geheel vernield.
Locaties op kaart:

- 21 november 1940. Schade door vernieling bij **bominslag** in de avond van **16 november 1940**.
Fotonummer DSC04469.
Locaties bominslagen:

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

1941:

- 8 februari 1941: Rijswijk nabij Schimmelweg
- 15 februari 1941: Kijkduin (dorp)
- 2 maart 1941: Westeinde (Kortenbos)
- 7 maart 1941: Kijkduin (Ockenburg)
- 3 juni 1941: Scheveningen (Zwolsestraat en omgeving)
- 4 juni 1941: Rijnstraat (emplacement Staat Spoor)
- 4 juli 1941: Kazerne Alkemadelaan (brand in een garage)
- 6 juli 1941: Stalperstraat en omgeving
- 16 juli 1941: Meer en Bos
- 30 juli 1941: Loosduinen (Wilhelminastraat en omgeving)
- 1 augustus 1941: Kiplaan en Eiberplein
- 17 augustus 1941: Westduinen
- 11 oktober 1941: Westduinen
- 17 februari 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** op **8 februari 1941**.
Fotonummer DSC04482
Lijst met meldingen van glasschade.
- 28 februari 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** op **15 februari 1941, omstreeks 23.00 uur**.
Fotonummer DSC04490
Locatie inslagen:
- 14 maart 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** op **2 maart 1941, omstreeks 22.00 uur**.
Fotonummer DSC04502
Lijst met o.a. glas- en dakschade.
Kaartje met locaties inslagen.
- 15 maart 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** op het terrein Ockenburg (Loosduinen) op **7 maart 1941, omstreeks 13.15 uur**.
Fotonummer DSC04520
Lijst met glas- en dakschade.
- 19 juni 1941. Schade ontstaan door vernieling bij **bominslag** op **3 juni 1941, omstreeks 2.00 uur**.
Fotonummer DSC04524
Lijst met opsomming van schade, o.a. glasschade.
Gevers Deynootstraat 7-9-11-13-15-17-21-23-25: beschadiging door brandbommen
Alkmaarsestraat 12: garage geheel verwoest
Kaartjes met locaties inslagen en blindganger:
- 21 juni 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** emplacement van de NS op **4 juni 1941, omstreeks 20.00 uur**.
Fotonummer DSC04535
Lijst met voornamelijk glasschade.
Kaartje met locatie met bominslagen.
- Zonder datum. **Bominslag** op **4 juli 1941, omstreeks 11.45** uur in kazernecomplex aan de Alkemadelaan westzijde op Duits terrein. Geen schade aan toegankelijke percelen.
Fotonummer DSC04550
- 18 juli 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** in de nacht **6 juli 1941**, omstreeks 12.45 uur.
DSC04551
F'to's met schade.
Kaartje met bominslagen.
- 19 juli 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** in Meer en Bos (Loosduinen) op **16 juli 1941, omstreeks 2.20 uur**.
Fotonummer DSC04581
Lijst met glasschade.
- 2 augustus 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** in de gemeente Loosduinen op **30 juli 1941, omstreeks 23.45 uur**.
Fotonummer DSC04584
Lijst met schade.
Kaartje met bominslagen.
- 12 augustus 1941. Schade door vernieling bij **bominslag** op **1 augustus 1941, omstreeks 19.45 uur**.

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

- Fotonummer DSC04590
Lijst met schade.
Kiplaan 23-25-27: geheel verwoest.
Kiplaan 29: bijna geheel verwoest.
Eiberplein 3-4: geheel verwoest.
Kaartje met locaties inslagen.
- Zonder datum. **Bominslag 17 augustus 1941, 14.15 uur**, in de Westduinen nabij de boerderij van der Made op Duits terrein. Geen schade op toegankelijk terrein.
Fotonummer DSC04601
 - Zonder datum. **Bominslag 11 oktober 1941** op Duits terrein nabij boerderij van der Made. Geen schade op toegankelijk terrein.
Fotonummer DSC04602
- 1942:**
- 14 januari 1942: Nieboerweg bij Duindorp
 - 14 januari 1942: Kijkduin
 - 15 januari 1942: Bankastraat
 - 28 januari 1942: Alexanderplein
 - 28 januari 1942: Wassenaarseweg/Alkemadelaan
 - 10 april 1942: Laan van Meerdervoort
 - 20 mei 1942: Loosduinen (Gevers Deynootweg)
 - 28 juli 1942: Loozerlaan
 - 18 oktober 1942: landmijnontploffing
 - 22 januari 1942. Schade door vernieling bij **bominslag** op **14 januari 1942, omstreeks 22.10 uur**.
Fotonummer DSC04613
Lijst met schade.
Kaartje met inslag.
 - 20 januari 1942. Schade door vernieling bij **bominslag** op **14 januari 1942, omstreeks 20.30 uur**.
Fotonummer DSC04618
Lijst met voornamelijk glasschade.
 - 29 januari 1942. Schade door vernieling bij **bominslag** op **15 januari 1942, omstreeks 23.15 uur**.
Fotonummer DSC04620
Lijst met voornamelijk glasschade.
Kaartje met locaties inslagen.
 - 2 februari 1942. Schade door vernieling bij **bominslag** op **28 januari 1942, omstreeks 20.40 uur**.
Fotonummer DSC04632
Lijst met voornamelijk glasschade.
Kaartje met locaties.
 - 10 februari 1942. Schade door vernieling bij **bominslag** op **28 januari 1942, omstreeks 21.00 uur**.
Fotonummer DSC04640
Lijst met schade.
Wassenaarseweg ongenummerd (tussen 189 en 192): bijna geheel verwoest.
Kaartje met locaties.
 - 18 april 1942. Schade door vernieling door **brandbommen** op **10 april 1942, omstreeks 23.15 uur**.
Fotonummer DSC04651
Lijst met schade.
Kaartjes met inslagen.
 - 26 mei 1942. Schade door vernieling door **brandbommen** op **20 mei 1942, omstreeks 0.30 uur**.
Fotonummer DSC04662
Lijst met schade.
 - 1 augustus 1942. Schade als gevolg van **bominslag** op **28 juli 1942, omstreeks 23 uur**.
Fotonummer DSC04671
Geen verder informatie.
 - 26 oktober 1942. Schade door **ontploffing landmijn** op **18 oktober 1942, omstreeks 16.10 uur**.
Fotonummer DSC04682
Lijst met voornamelijk glasschade.
Geen verdere informatie.

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

1943:

- 4 mei 1943: bominslag Lekstraat en Marnixstraat
- 5 mei 1943: blindgangers
- 26 mei 1943: vliegtuig Ockenburgstraat
- 17 juni 1943: bominslag radio Scheveningen
- November 1943: verspreide gevallen
- 2 en 7 december 1943: explosie golfterrein
- 13 december 1943: landmijn Palacestraat
- 21 mei 1943. Schade door **bominslag op 4-5 mei 1943**.
Fotonummer DSC04714
Lijst met voornamelijk glasschade.
Marnixstraat 18/22 en De Perponcherstraat 8/20, Telefoongebouw: gedeeltelijk verwoest (brand- en bomschade)
Lekstraat 187-197, portiekwoningen: geheel verwoest.
- 29 mei 1943. Schade door het **neerstorten van een vliegtuig op 25/26 mei 1943, Loosduinen**.
Fotonummer DSC04725
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 1 juli 1943. Schade door **bominslag op 17 juni 1943, omstreeks 1.00 u'r 's nachts**.
Fotonummer DSC04727
Lijst met voornamelijk glasschade, ook schade in Spergebied.
- November 1943.
Fotonummer DSC04741

Straatnaam en plaatselijk no.		Omschrijving van de schade	
<u>Schade door het neerstorten van een vliegtuig op 15 November 1943</u>			
Nieuweweg (L)	22	tuinderswoning met bedrijf	Glasschade, schade aan ramen, betonkappen, stellingen en betonschoeiingen
Nieuweweg (L)	42	tuinderswoning met bedrijf	Glasschade, schade aan ramen, betonkappen en stellingen
<u>Schade door schiet-oefeningen D.V. op 16 November 1943.</u>			
Seinpostduin	30-32	Seinpost Theater en restaurant	Schade aan het zinken beeld en dakschade
<u>Schade door ontploffing landmijn op 20 November 1943.</u>			
Gevers Deynootweg	138-140-142	Villa's (Oranje-Hotel)	Glasschade, schade aan ramen, deuren, kozijnen, dak en plafonds
			<u>TOTAAL</u>

- 10 december 1943. Schade door **explosie op 2 en 7 december 1943**.
Fotonummer DSC04746
2 december 1943, Oude Waalsdorperweg 15 (clubgebouw Haagse Golfclub): geheel verwoest.
- 20 december 1943. Schade door **ontploffing landmijn op 13 december 1943**.

1944

- Januari 1944: verspreide gevallen Lobelialaan en Noordwal
- 21 en 22 februari 1944: diversen Hoefkade, Chrysantplein en Loosduinen
- 11 april 1944: bominslag Kleykamp en afweer
- 3 mei 1944: springen bij verdedigingswerken Groot Hertoginnelaan
- 6 juli 1944: afweergeschut Fischerstraat
- Augustus 1944: afweergeschut Newtonstraat
- 13-14 september 1944: afweergeschut Marlot
- 15-30 september 1944: afweergeschut en explosie Haagse Courant
- 3 oktober 1944: V2 explosie Ockenburg
- 18 oktober 1944: bominslag Petuniaplein
- 19 oktober 1944: explosies Bloemendaal
- 27 en 28 oktober 1944: twee explosies, Marlot, Spoorwijk en L.C.

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

- 23 oktober 1944: van Voorschotenlaan
- 2 november 1944: Marlot
- 10 november 1944: V2 Marlot
- 14 november 1944: V2 Loosduinen
- 3 november 1944: V2 explosie Voorschotenlaan
- 7-10 november 1944: Nieuwe Duinweg en omgeving
- Oktober-november 1944: verspreide gevallen
- 3/4 december 1944: werk aan (?)
- 20-30 november 1944: verspreide gevallen
- 5/6 december 1944: explosie V2 Riouwstraat
- 6-10 december 1944: diversen
- 12 december 1944: Marlot
- 15 december 1944: Laan van Nieuw Oost-Indië
- 22, 28 en 29 december 1944: landmijn Pijnboomstraat en (?)
- 24 en 28 december 1944: Marlot en Bezuidenhout
- 31 december 1944: Bezuidenhout, Zwarteweg, Pletterijkade
- 31 december 1944: Benoordenhout
- 8 december 1944: Statenplein en omgeving
- Zonder datum. Oorlogsschade als gevolg van explosie en granaatinslag in januari 1944
Fotonummer DSC04755
Overzicht met glasschade.
- 1 februari 1944. **Schade ontstaan in tijdvak 1 tot 31 januari 1944.**
Fotonummer DSC04758
Geen verdere informatie.
- 2 maart 1944. **Schade ontstaan in tijdvak 15 tot 29 februari 1944.**
Geen verdere informatie.
- 18 april 1944. Schade door **bominslag en afweergeschut op 11 april 1944.**
Fotonummer DSC04767
Lijst met schade.
Scheveningseweg 17, Kleykamp: totaal verwoest.
- 1 oktober 1944. Schade ontstaan in tijdvak **15-30 september 1944.**
Fotonummer DSC04756 (geen verdere informatie)
Verder vanaf DSC04862
Opgave van oorlogshandelingen met data en schade, voornamelijk glasschade.
- 10 oktober 1944. Schade door **explosie V2 (Ockenburg) op 3 oktober 1944.**
Fotonummer DSC04863
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 31 oktober 1944. Schade ontstaan door **bominslag Petuniaplein op 18 oktober 1944**
Fotonummer DSC04865
Lijst met in hoofdzaak glasschade.
- 31 oktober 1944. Schade ontstaan door **twee explosies op 19 oktober 1944.**
Fotonummer DSC04884
Monsterseweg (Loosduinen) 16 en 29 t/m 125, gebouwen Stichting Bloemendaal; enkele gebouwen gedeeltelijk verwoest.
- 10 november 1944. Schade ontstaan door **explosie op 23 oktober 1944, van Voorschotenlaan**
Fotonummer DSC04926
Lijst met voornamelijk glasschade.
v. Voorschotenlaan 18, 20 en 22; totaal verwoest.
- 7 november 1944. Schade ontstaan door **twee explosies op 27 oktober 1944 en granaatinslag op 28 oktober 1944.**
Fotonummer DSC04757 (geen verdere informatie)
Verder vanaf DSC04876.
Lijst met overzicht van schade, betreft voornamelijk glasschade.
- 5 december 1944. Schade ontstaan op **verschillende data in oktober en november 1944.**
Fotonummer DSC04941
Lijst met schade.

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

- 10 november 1944. Oorlogsschade door **explosie op 2 november 1944 (Marlot)**, omstreeks 12.30 uur
Fotonummer DSC04881
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 5 december 1944. Schade is ontstaan door **explosie V2 (van Voorschotenlaan en omgeving) op 3 november 1944.**
Fotonummer DSC04889
Lange lijst met in hoofdzaak glasschade.
- 5 december 1944. Schade ontstaan door **V2 (Duinweg en omgeving) op 7 november 1944.**
Fotonummer DSC04945
Lijst met glasschade.
- 23 november 1944. Schade door **V2 (Marlot) op 10 november 1944** en **V1 (Loosduinen) op 14 november 1944.**
Fotonummer DSC04887
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 11 december 1944. Schade ontstaan in het tijdvak 20-30 november 1944
Fotonummer DSC04954
 - **26 november 1944, bominslag.**
 - **27 november 1944, explosies 6.15 uur en 10.45 uur.**
- 8 december 1944. Schade ontstaan door **explosie op 3/4 december 1944.**
Fotonummer DSC04923
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 14 december 1944. Schade ontstaan door **V2 explosie Riouwstraat en omgeving op 5/6 december 1944.**
Fotonummer DSC04960
Lijst met glasschade.
- 7 december 1944. Opgave onbewoonbare gebouwen door **beschieting door vliegtuigen op 6 december 1944.**
Fotonummer DSC04971
- 27 december 1944. Schade ontstaan op **6 december 1944 door vliegtuigen (Bezuidenhout).**
Fotonummer DSC04966
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 23 maart 1945. Schade ontstaan door **explosie V2 in vestinggebied op 8 december 1944.**
Fotonummer DSC05005
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 29 december 1944. Schade ontstaan **door trillingen en luchtdruk in november 1944, beschieting in december 1944, explosie op 9 december 1944** en **bominslag 10 december 1944.**
Fotonummer DSC04981
 - 10 december 1944, bominslag, begraafplaats
- 11 december 1944. Opgave onbewoonbare percelen door **bominslag op 11 december 1944, 10.15 uur.**
Fotonummer DSC04973
Rijnstraat 2/4, Rijnstraat 8.
- 27 december 1944. Schade ontstaan door **bominslagen Staatspoor 11 december 1944, 10.15 uur.**
Fotonummer DSC04974
Lijst met schade; Rijnstraat met Spoorwegemplacement en Van Vredenburgweg (Rijswijk)
- 9 januari 1945. Schade ontstaan door **explosies op 12 en 14 december 1944.**
Fotonummer DSC05001
Lijst met schade.
- 10 januari 1945. Schade ontstaan door **explosie** in twee percelen aan de **Laan van Nieuw Oost-Indië op 15 december 1944.**
Fotonummer DSC04999
Lijst met schade.
Laan van N.O.I 5 en 7: zwaar verwoest.
- 10 januari 1945. Schade door **landmijnontploffing op 22 december 1944** en door **beschieting en afweer op 28 en 29 december 1944.**
Fotonummer DSC04997
Lijst met glas- en dakschade.
- 28 december 1944. Oorlogsschade op **24 december 1944, omstreeks 12.00 uur, omgeving Marlot.**

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

- Fotonummer DSC04972
- 15 januari 1945. Schade ontstaan door **bominslag op 24 december 1944 (Marlot, 12.00 uur) en twee bominslagen op 28 december 1944 (Bezuidenhout, Haagse Bos, 11.30 uur).**
Fotonummer DSC04992
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 16 januari 1945. Schade ontstaan door **twee bominslagen op 31 december 1944.**
Fotonummer DSC04983
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 28 maart 1945. Schade ontstaan door **twee bominslagen en een explosie op 31 december 1944 (Benoordenhout).**
Fotonummer DSC05009
Lijst met oorlogsschade:

<u>Oorlogsschade op 31 December 1944 door bomaanval, 2 uur n.s.</u>	
Nieuwe Havenstraat 135	verwoest
" " 133	tijdelijk onbewoonbaar
Zwarteweg 70 j	" "
" " 70 k	" "
" " 70 l	" "
<u>Oorlogsschade op 31 December 1944 door explosie 11 uur 57 n.s.</u>	
Waalendorperweg 63	onbewoonbaar
<u>Oorlogsschade 1 Januari 1945 door bomaanval. 3 uur</u>	
Bezuidenhoutseweg 213	zwaar beschadigd, onbewoonbaar
<u>Oorlogsschade op 1 Januari 1945 n.s. 5 uur 15, door explosie.</u>	
Kabarberstraat 8 en 10	tijdelijk onbewoonbaar
Indigostraat 66/68/70,	" "
" 72/74/76	onbewoonbaar
" 78/80/82	onbewoonbaar, gedeeltelijk verwoest
" 84/86/88	geheel verwoest
" 90/92/94,	"
" 96/98/100	geheel verwoest
" 102/104	tijdelijk onbewoonbaar
" 91/93/5,	"
" 97/99/101	tijdelijk onbewoonbaar
" 103/105/107	zwaar beschadigd, onbewoonbaar
" 109/111/113	onbewoonbaar, gedeeltelijk verwoest
" 115/117	geheel verwoest
" 119/121	geheel verwoest, pakhuis
" 123	geheel verwoest, pakhuis
" 125	tijdelijk onbewoonbaar (89 is pakhuis)
Lavendelstraat 89/91	"
Kamperfoeliestraat	"
39/41/43, 45/47/49	tijdelijk onbewoonbaar
Lavendelstraat 93/Kamper-	"
foeliestraat 29/31, 33/35/37	"
Kamperfoeliestraat 51/53/55	zwaar beschadigd -
" 57/59	geheel verwoest
" 61/63/65,	geheel verwoest
67/69/71	"
Kamperfoeliestr. 73/75/77,	"
79/81/83	zwaar beschadigd, onbewoonbaar
Kamperfoeliestraat 85/87/89,	"
91/93/95	tijdelijk onbewoonbaar.

1945

- 1 januari 1945: Indigostraat
- 1 januari 1945: Bezuidenhoutseweg, bominslag
- 4 en 7 januari 1945: Ockenburg en Carel Reinierszkade
- Januari 1945: verzamelstaat, 7 stuks
- 10 februari 1945: Laakbrug
- 4 februari 1945: Sparreweg en Promenade
- 3, 8 en 9 februari 1945: Loosduinen
- 14 februari 1945: Bezuidenhout en Slachthuisgade

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

- 3 februari 1945: Bezuidenhout en Marlot
- 6 februari 1945: Mariastraat en Ockenburg
- 20 en 21 februari 1945: Bezuidenhout, 1^e haven, L. Voorhout, Cruquiuskade en Ockenburg
- 7 januari en 1 februari 1945: Wijtingstraat, Ockenburg
- 22 maart 1945: Stuyvesantstraat, Binckhorstlaan
- Oktober 1944-april 1945: Ockenburg
- Maart 1945: verzamelstaat
- 28 februari 1945: Goudriaankade, Binnenhof,
- 25 en 26 februari 1945: Bezuidenhout, Spuistraat, Korte Voorhout, Fluwelen Burgwal
- 3/4 maart en 3 maart 1945: Schiestraat en Binckhorstlaan
- 12 januari 1945. Schade door **bominslag op 1 januari 1945 achter Bezuidenhoutseweg 213**.
Fotonummer DSC04854
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 13 februari 1945. Schade door **V2 explosie op 1 januari 1945 (17.00 uur)**, Indigostraat.
Fotonummer DSC05036
Lijst met schade.
Indigostraat 90, 92, 94, 96, 98, 100, 102, 104, 123: geheel verwoest.
Kamperfoeliestraat 57, 59, 61-71: geheel verwoest.
- 25 januari 1945. Schade ontstaan door **explosies op 4 januari 1945 (13.00 uur, omgeving Bezuidenhoutseweg) en 7 januari 1945 (18.15 uur, omgeving Ockenburg)**.
Fotonummer DSC04848
Lijst met voornamelijk glasschade.
- 8 februari 1945. Schade ontstaan in **december 1944** en op **verschillende tijdstippen in januari 1945**.
Fotonummer DSC04826
 - Eind december 1944. Ooievaarlaan en omgeving. Explosie van V1. Spergebied, niet te bereiken.
 - Eind december 1944. Benoordenhoutseweg 213 en omgeving. Bominslag. Spergebied, niet te bereiken.
 - 15 januari 1945, 17 uur. Nabij het Roomhuis. Explosie V1.
 - 18 januari 1945. Explosie V1, omgeving Ockenburg. Spergebied, niet te bereiken.
 - 28 januari 1945, 2.00 uur. Explosie V1. Van Alkemadelaan – Hart Nibbrigkade.
- 21 maart 1945. Schade ontstaan door explosie van **een landmijn op 7 januari 1945** en door **twee explosies van V2 op 1 februari 1945**.
Fotonummer DSC05087
 - 7 januari 1945, Wijtingstraat en Bokkingstraat; spergebied
 - 1 februari 1945, explosie V2, Hekkelaan; lijst met gasschade
- **27 januari 1945**
Fotonummer DSC0103

OPGAVE vernielde perceelen door explosie op
27 Januari 1945 0 uur 15.

Stephensonstraat 77 bijna geheel verwoest en
(pension) uitgebrand, onbewoonbaar
- 14 maart 1945. Schade ontstaan op **25 januari en 4 februari 1945**.
Fotonummer DSC04829
 - **25 januari 1945. Explosie V1**, Riouwstraat. Riouwstraat 100-102, 104-106, 108-110; totaal verwoest.
 - **4 februari 1945, 20.00 uur, explosie**, Sparreweg.
 - **4 februari 1945, 13.15 uur, bominslag**, nabij Promenade. Scheveningseweg 25; gedeeltelijk verwoest.
- **3 februari 1945**
Fotonummer DSC05096

OPGAVE onbewoonbare en verwoeste perceelen door bominslag
op 3 februari 1945 ± 10 uur 50 en ± 15 uur 45.

Burgemeester Hovylaan 83/
Quarlesstraat 1 geheel verwoest.

- 4 februari 1945. Opgave vernield perceel door **bominslag Van Reesstraat** op **3 februari 1945, 13.50 uur**.
Fotonummer DSC05094
Reesstraat 94, 96 en 98; geheel verwoest.
- 23 maart 1945. Schade door **bominslagen** in de Van Reesstraat, in omgeving Marlot en in de Anna van Saxenstraat op **3 februari 1945**.
Fotonummer DSC04810
Lijsten met schade.
- **6 februari 1945**
Fotonummer DSC05095

OPGAVE onbewoonbaar en verwoeste perceelen door bominslag
op 6 februari 1945 te 9 uur.

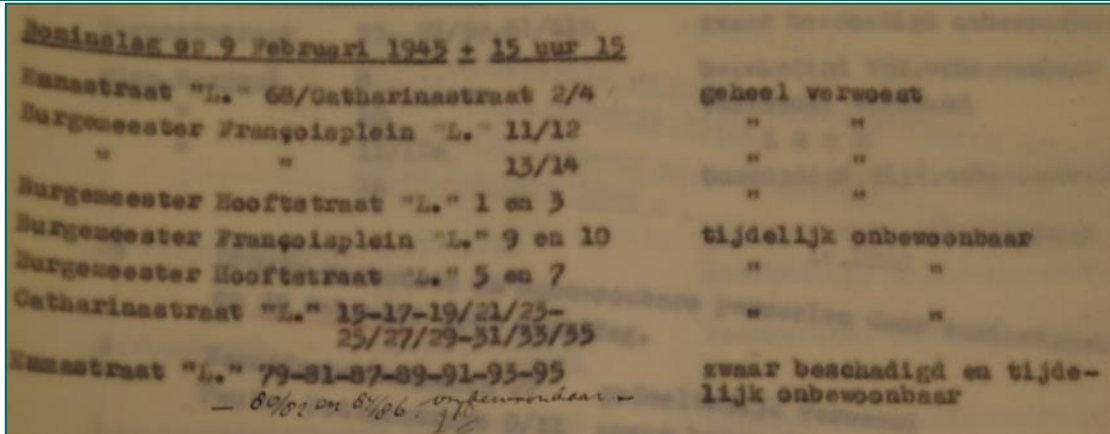
Mariastraat 40	heel huis	onbewoonbaar
" 42	benedenwon.	geheel verwoest
" 44	bovenwoning	" "

- 23 maart 1945. Schade door **bominslag** in de Mariastraat en **explosie** omgeving Ockenburg (Loosduinen) op **6 februari 1945**.
Fotonummer DSC04806
Lijst met voornamelijk glas- en dakschade.
- 6 april 1945. Schade ontstaan door **bominslagen** op **3, 8 en 9 februari 1945**.
Fotonummer DSC04814.
Lijst met schade in omgeving Viandestraat, Burg. Hovylaan, Van der Gaagstraat en Emmastraat (Loosduinen).
Burg. Hoofdstraat 1-3, Burg. Francoisplein 11-12; grotendeels verwoest
- **8 februari 1945**
Fotonummer DSC05098

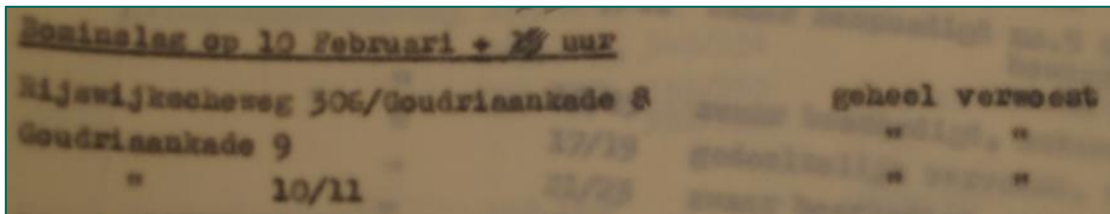
OPGAVE verwoeste en onbewoonbare perceelen door bominslag
op 8 februari 1945 10 uur 25.

Van der Gaagstraat (L.) nos. 6/8,10/12,14/16, 17/19,21/23,25/27	totaal verwoest
" nos. 2,18/20,29/31	tijdelijk onbewoonbaar.

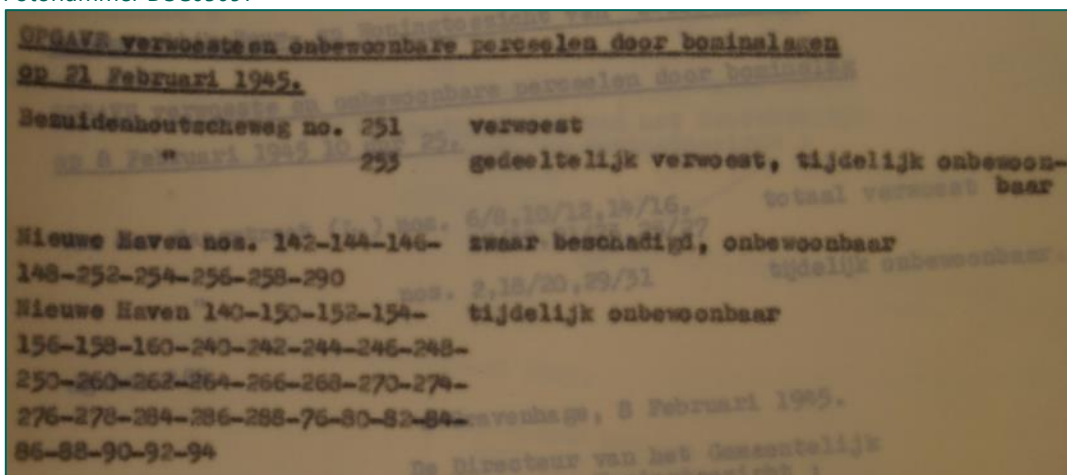
- **9 februari 1945**
Fotonummer DSC05099

- **10 februari 1945**
Fotonummer DSC05099

- 28 maart 1945. Schade ontstaan door **bominslag** op **10 februari 1945**.
Fotonummer DSC04822
Lijst met voornamelijk glasschade.
Rijswijkseweg 306, Goudriaankade 9; verwoest.
- 6 april 1945. Schade ontstaan door **bominslag** op **14 februari 1945**.
Fotonummer DSC04797
Bominslag Haagse Bos en Bezuidenhoutseweg; lange lijst met voornamelijk glas- en dakschade.
Bominslag Slachthuisgade; lijst met glas- en dakschade.
- **21 februari 1945**
Fotonummer DSC05097

- 23 maart 1945. Schade ontstaan op **20 en 21 februari 1945** door 'V2's en **bominslag**.
Fotonummer DSC04791
 - 21 februari 1945, bominslag aan de Nieuwe Haven
 - 21 februari 1945, V2 omgeving Ockenburg
- **22 februari 1945**
Fotonummer DSC05100

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

Bezuidenhoutseweg 27	gedeeltelijk verwoest
Paulus Potterstraat 9/11	zwaar beschadigd no.9 tijdelijk onbewoonbaar no.11 onbewoonb.
" 13/15	zwaar beschadigd, onbewoonbaar
" 17/19	gedeeltelijk verwoest, onbewoonb.
" 21/23	zwaar beschadigd, onbewoonbaar
" 31	beschadigd, tijdelijk onbewoonbaar
Stuyvesantstraat 165/167/169	ged.verwoest, onbewoonbaar
" 177/179/181	" "
" 183/185/187	" "
" 171/173/175	beschadigd, tijdelijk onbewoonbaar.

- 11 april 1945. Schade door bominslagen op **22 februari 1945**.
Fotonummer DSC05083

Oorlogsschade tengevolge van bominslagen op 22 Maart 1945 aan den Bezuidenhoutseweg bij no.2 en nos.25-27, aan de Stuyvesantstraat en de Sillestraat, aan de Mauritskade, in de Paulus Potterstraat en Weissenbruchstraat no.350.

- 17 april 1945. Schade ontstaan door **bominslagen op 25 en 26 februari 1945**.
Fotonummer DSC05064
- 25 februari 1945. Bominslagen in de Hertenkamp en Bezuidenhoutseweg bij 61-63.
- 26 februari 1945:

Voor de bominslagen op 26 Februari 1945 aan de Bezuidenhoutseweg bij nos. 191-275-351 en 371, Daendelastraat bij no. 22, Ternoetstraat bij 55/61, Korte Voorhout, Theresiastraat bij 147 - 176 - 198, Mariastraat, Boschlaan 1-3, De Carpentierstraat bij 49-19, Johan Maetsuijkerstraat bij 73/75, Van Linschotenstraat bij 23-29 en Johannes Camphuijsestraat bij 35-39; zie opname 3 Maart 1945 Bezuidenhoutkwartier.

- **25 en 26 februari 1945**
Fotonummer DSC05102

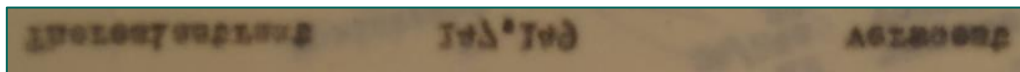
ORIGINAAL VERPASTE EN ONBEWOONBAAR PERIODIEK DOOR BOMINSLAGEN OP 25 EN 26 FEBRUARI 1945.

		Op 25 Februari '45 :
Bezuidenhoutseweg no.61		gedeeltelijk verwoest, onbewoonbaar
<u>Op 26 Februari 1945 :</u>		
Bezuidenhoutseweg no.273		ged. verwoest, onbewoonbaar
" 275		" "
" 351	bijna geheel verwoest	" "
" 369	uitgebrand	" "
" 371	"	" "
" 373	"	" "
" 375	"	" "
" 265	beschadigd, tijdelijk onbewoonb.	" "
" 265	"	" "
" 267	"	" "
" 269	"	" "
" 271	"	" "
Daendelastraat 22		verwoest, onbewoonbaar
" 24/24a		verwoest
" 26		beschadigd, tijd. onbewoonbaar
Spuistraat 11		zwaar beschadigd
" 13		"
" 15		beschadigd.

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

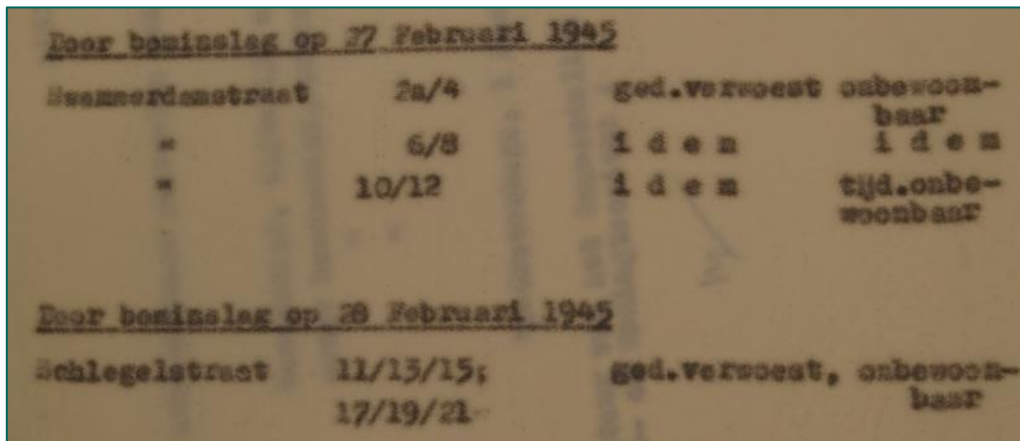
- **26 februari 1945**

Fotonummer DSC05101

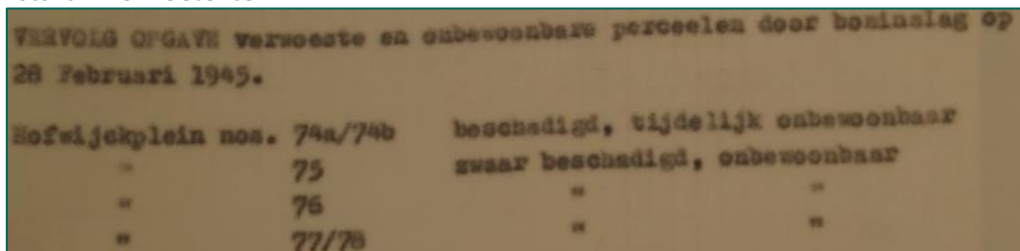
- **27 en 28 februari 1945**

Fotonummer DSC05104

- **28 februari 1945**

Fotonummer DSC05105

- 11 april 1945. Schade ontstaan door **bominslagen** op 27 februari 1945.

Fotonummer DSC05080

Swammerdamstraat, Binckhorstlaan 135, Thorn Prikkerlaan en ingang spergebied Boschlaan.

Lijst met schade.

- 13 april 1945. Schade door **bominslagen** op 28 februari 1945.

Fotonummer DSC05066

- Bominslag omtrek Bloemendaal (Loosduinen); geen opname, is spergebied
- Bominslag in het spergebied Benoordenhout
- Bominslagen aan de Bezuidenhoutseweg t.o. nr. 199.
- Bominslagen aan Goudriaankade, Binnenhof, bij Schlegelstraat 11-27
- Explosie V2 op 26 maart 1945 in het Haagse Bos, bominslag aan Wassenaarseweg op 30 maart 1945.
- 2 maart 1945. Opgave verwoeste percelen door **bominslag** op 26 februari (aanvulling) en 1 maart 1945.
 - 1 maart 1945. Corn. Houtmanstraat 49, 51, 53, 55, 57, 59, 61, 63, 65, 67, 69 en 71; verwoest en uitgebrand
- 2 maart 1945. Schadeopgave verwoeste en onbewoonbare percelen door **bominslagen** op 2 maart 1945.

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

Stuijvenantstraat	304/306/308, 310/312/314, 316/318/320, 345/347/349	gedeeltelijk verwoest, zwaar beschadigd beschadigd	onbewoonbaar tijd.onbewoonbaar "
Schenkstraat	118/120/122, 124/126/128 112/114/116, 130/132/134 21/23/25, 27/29/31	zwaar beschadigd " " beschadigd beschadigd zwaar beschadigd	onbewoonbaar tijd.onbewoonbaar tijd.onbewoonbaar " " onbewoonbaar
Theresiastraat	225/227/229, 231/233/235, 237/239/241 201/203/205, 207/09/211, 213/215/217, 219/223 ? 243/245/247 "	gedeeltelijk verwoest " " " " beschadigd " " " " " "	tijd.onbewoonbaar " " " " tijd.onbewoonbaar " " " " " "
Bezuidenhout	77/77a en 79 22 - 24 26	gedeeltelijk verwoest " " beschadigd	onbewoonbaar " " tijd.onbewoonbaar
Theresiastraat	81/83 85/87 89, 91/91a 93 en 95	verwoest uitgebrand ged. verwoest ged. verwoest ged. verwoest zwaar beschadigd	onbewoonbaar onbewoonbaar onbewoonbaar onbewoonbaar onbewoonbaar
Albertinastraat	2	zwaar beschadigd	onbewoonbaar

- 6 maart 1945. Spoedopgave van verwoeste en onbewoonbare percelen door **bominslag** op **2 maart 1945** (aanvulling).
Fotonummer DSC05055
De Ruyterstraat 57; verwoest
De Ruyterstraat 59; zwaar beschadigd
- 24 april 1945. Schade door **bominslag Binckhorstlaan op 3 maart 1945** en **V2 Schiestraat-Schenkstraat 3/4 maart 1945**.
Fotonummer DSC05057
 - 3/4 maart 1945; lijst met glasschade
 - 3 maart 1945; bominslag in de spoorbaan bij de Binckhorstlaan
- 13 april 1945. Verzamelstaat van schade door **bominslagen, explosies en afweer in maart 1945**.
Fotonummer DSC05073
 - 12 maart 1945, explosie V2 omgeving Goereesestraat, geen opname; spergebied
 - 13 maart 1945, bominslag bij Zuidwerflaan 1,3 en 7 en Zuidwerfplein 7
 - 18 maart 1945, explosie V2 te Loosduinen
 - 18 maart 1945, bominslag, Bavoylaan 3, 5 en 7, Van Wijngaardenstraat 17, Wassenaarseweg B.I.M., Bilderstraat en Dreihholzstraat
 - 19 maart 1945, explosie V2
- 20 maart 1945. Opgave verwoest door **explosie V2 op 19 maart 1945**.
Fotonummer DSC04861
Geen verdere informatie.
- 13 april 1945. Schade door **explosies'V2's** in het tijdvak **na 19 oktober 1944 tot 8 februari 1945** en het tijdvak **na 19 oktober 1944 tot 4 april 1945**.
Fotonummer DSC05076
Monsterseweg 55, 91, 97, 99 (Loosduinen); geheel verwoest.

Inventaris 425	Stukken betreffende goedkeuringen van het Regeringscommissariaat Wederopbouw voor het uitvoeren van werken in de oorlog 1940-1945, 1940-1942 1940-1941
Niet relevant, geen relatie met oorlogshandelingen.	
Inventaris 426	Stukken betreffende goedkeuringen van het Regeringscommissariaat Wederopbouw voor het uitvoeren van werken in de oorlog 1940-1945, 1940-1942

Toegang 0666-01 Archief Bouw- en Woningtoezicht 1940-1945

	1941-1942																																
Niet relevant, geen relatie met oorlogshandelingen.																																	
Inventaris 686	Stukken betreffende de afbraak van percelen i.v.m. het maken van een verdedigingszone langs de kust, 1943-1945																																
Digitaal beschikbaar. Verschillende data. Overzicht van afgebroken panden en woninblokken. - Niet relevant, geen relatie met NGE.																																	
Inventaris 687	Stukken betreffende de toegang tot het vestinggebied langs de kust, 1943-1945																																
Niet relevant, geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.																																	
Inventaris 688	Stukken betreffende het bouwen door de Duitse Weermacht, 1942-1946																																
Niet relevant, betreft voornamelijk facilitaire gebouwen.																																	
Inventaris 689	Stukken betreffende het opruimen van door de Duitse Weermacht gebouwde verdedigingswerken, 1945-1948																																
8 juli 1946. Betreft de opruiming van verdedigingswerken. Voormalige Duitse verdedigingswerken zullen worden opgeruimd.																																	
<p>In dit complex, tusschen den Zuidelijken kop van den ingang tot de Visschershaven (Voorhaven) en den mond van het Afvoerkanaal, liggen o.m. een kazemat van 5 cm. kanon, twee mitrailleurkazematten en een stalen pantserkoepeltje, welke vier objecten voorshands behouden moeten blijven. Blijkens nader vanwege den Chef van den Generalen Staf telefonisch ontvangen mededeeling, bestaan zijnerzijds evenmin bezwaren tegen opruiming van de op Bijlage B vermelde voormalige verdedigingswerken, gelegen op particuliere terreinen.</p>																																	
- Relevant.																																	
Zonder datum. Nog aanwezige bunkers e.d. op Gemeenteterrein.																																	
<table border="1"> <tr> <td>1. Kampeerterrein Kijkduin,</td> <td>grote bunker</td> </tr> <tr> <td>2. Kijkduin (bij v/m Zeehospitium)</td> <td>div. bunkers.</td> </tr> <tr> <td>3. Meer- en Boshlaan bij Duinlaan</td> <td>kleine bunker</td> </tr> <tr> <td>4. Balsemienlaan.</td> <td>2 kleine bunkers</td> </tr> <tr> <td>5. Visschershaven div.bunkers en versperr.</td> <td>2 bunkers (moeten blijven)</td> </tr> <tr> <td>6. N.W. van 2e Binnenhaven</td> <td>div.schuilplaatsen</td> </tr> <tr> <td>7. Tusschen 2e Binnenhaven en Vuurtoren</td> <td>div.schuilplaatsen</td> </tr> <tr> <td>8. Zeezwaluwstraat</td> <td>2 kleine bunkers</td> </tr> <tr> <td>9. Belvédèreweg</td> <td>bunker in talud</td> </tr> <tr> <td>10. Scheveningsche Boschjes</td> <td>div.versperringen en kleine bunkers</td> </tr> <tr> <td>11. Badhuisweg bij no. 139</td> <td>grote munitiebunker</td> </tr> <tr> <td>12. Park Arendsdoorp</td> <td>div. bunkers</td> </tr> <tr> <td>13. v.Scutelandelaan</td> <td>schuilbunker</td> </tr> <tr> <td>14. westbroekpark</td> <td>2 grote bunkers</td> </tr> <tr> <td>15. Willem Beukelsz.plein</td> <td>telefoonbunker</td> </tr> <tr> <td>16. Overvoorde</td> <td>div. bunkers.</td> </tr> </table>		1. Kampeerterrein Kijkduin,	grote bunker	2. Kijkduin (bij v/m Zeehospitium)	div. bunkers.	3. Meer- en Boshlaan bij Duinlaan	kleine bunker	4. Balsemienlaan.	2 kleine bunkers	5. Visschershaven div.bunkers en versperr.	2 bunkers (moeten blijven)	6. N.W. van 2e Binnenhaven	div.schuilplaatsen	7. Tusschen 2e Binnenhaven en Vuurtoren	div.schuilplaatsen	8. Zeezwaluwstraat	2 kleine bunkers	9. Belvédèreweg	bunker in talud	10. Scheveningsche Boschjes	div.versperringen en kleine bunkers	11. Badhuisweg bij no. 139	grote munitiebunker	12. Park Arendsdoorp	div. bunkers	13. v.Scutelandelaan	schuilbunker	14. westbroekpark	2 grote bunkers	15. Willem Beukelsz.plein	telefoonbunker	16. Overvoorde	div. bunkers.
1. Kampeerterrein Kijkduin,	grote bunker																																
2. Kijkduin (bij v/m Zeehospitium)	div. bunkers.																																
3. Meer- en Boshlaan bij Duinlaan	kleine bunker																																
4. Balsemienlaan.	2 kleine bunkers																																
5. Visschershaven div.bunkers en versperr.	2 bunkers (moeten blijven)																																
6. N.W. van 2e Binnenhaven	div.schuilplaatsen																																
7. Tusschen 2e Binnenhaven en Vuurtoren	div.schuilplaatsen																																
8. Zeezwaluwstraat	2 kleine bunkers																																
9. Belvédèreweg	bunker in talud																																
10. Scheveningsche Boschjes	div.versperringen en kleine bunkers																																
11. Badhuisweg bij no. 139	grote munitiebunker																																
12. Park Arendsdoorp	div. bunkers																																
13. v.Scutelandelaan	schuilbunker																																
14. westbroekpark	2 grote bunkers																																
15. Willem Beukelsz.plein	telefoonbunker																																
16. Overvoorde	div. bunkers.																																
- Relevant.																																	
Zonder datum. Overzicht van militaire objecten op particuliere terreinen.																																	
- Relevant, zie document (foto P1080074)																																	

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952	
Inventaris 335	Gemeenteverslagen, I, 1940
Digitaal geraadpleegd. Niet relevant, weinig concrete informatie over NGE.	
Inventaris 336	Gemeenteverslagen, II, 1940
Digitaal geraadpleegd. Niet relevant, weinig concrete informatie over NGE.	
Inventaris 337	Gemeenteverslagen, 1944
Digitaal geraadpleegd. Niet relevant, weinig concrete informatie over NGE.	
Inventaris 416-419	Stukken betreffende het onteigenen van grond in het Bezuidenhout in verband met de wederopbouw na het Engelse bombardement van 3 maart 1945, 1945-1952
416: 19-5 - 1948 Niet relevant, schade weliswaar veroorzaakt door bombardement maar geen verdere NGE-gerelateerde informatie.	
417: delen III-B en III-C, 19-7 - 1948 Niet relevant, schade weliswaar veroorzaakt door bombardement maar geen verdere NGE-gerelateerde informatie.	
418: delen III-D en IV-A, 1947 - 1948 Niet relevant, schade weliswaar veroorzaakt door bombardement maar geen verdere NGE-gerelateerde informatie.	
419: delen IV-B, IV-C en V, 1947 - 1952 Niet relevant, schade weliswaar veroorzaakt door bombardement maar geen verdere NGE-gerelateerde informatie.	
Inventaris 627	Gemeentelijke Dienst voor Zelfbescherming tegen Luchtgevaar; stukken betreffende instelling en beheer, 1943-1946
Niet relevant, algemene stukken betreffend het op- en aftreden van leidinggevende figuren binnen de Luchtbeschermingsdienst.	
Inventaris 817	Stukken betreffende wederopbouw en herstel van oorlogsschade, 1948-1952
Niet relevant, betreft wettelijke bepalingen.	
Inventaris 835	Stukken betreffende het innemen van wapens en munitie, 1939-1951
Niet relevant, betreft inname van vuurwapens en schadevergoedingen van ingenomen vuurwapens. Tevens vermeld: inleveren gevonden vuurwapens, maar nergens NGE vermeld.	
Inventaris 1021-1025	Stukken betreffende het doen uitvoeren van werkzaamheden in het kader van de wederopbouw en het herstel van oorlogsschade, met tekeningen, 1945-1952
1021: 1945-1947 Niet relevant, geen koppeling met concrete oorlogshandelingen.	
1022: 1946-1948 Niet relevant, geen koppeling met concrete oorlogshandelingen.	
1023: 1946-1949 Niet relevant, plannen voor wederopbouw en buurten waar werkzaamheden plaats dienen te vinden. Waar oorlogsschade wordt vermeld wordt de oorzaak van de schade niet gegeven.	
1024: 1946-1951 Niet relevant. Kaartjes met panden waar puin geruimd moet worden. Reden voor de aanwezigheid van het puin en reden waarom veel panden vernietigd zijn niet genoemd.	
1025: 1947-1952 Niet relevant, geen koppeling met concrete oorlogshandelingen.	
Inventaris 1061-1068	Stukken betreffende het organiseren van bescherming bij luchtaanvallen, 1928-1951
1061: 1928-1946 Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.	

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952

1062: 1936-1950	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
1063: 1936-1951	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
1064: 1938-1940	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
1065: 1938-1942	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
1066: 1938-1945	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
1067: 1938-1949	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
1068: 1940-1942	Niet relevant, voornamelijk vooroorlogse documenten. Geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.
Inventaris 1069	Stukken betreffende het organiseren van de bescherming van gemeentebouwen, 1938-1943
Niet relevant, geen relatie met oorlogshandelingen.	
Inventaris 1070	Stukken houdende opgave aan de Beauftragten des Reichskommissars van burgers die gedood zijn bij een luchtaanval op 11 april 1941, 1941
Niet relevant, betreft gegevens van overleden personen.	
Inventaris 1081	Stukken houdende dankbetuigingen aan de buurgemeenten en de brandweer naar aanleiding van de hulpverlening na het Engelse bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945, 1945
Niet relevant, geen NGE-gerelateerde informatie over het bombardement.	
Inventaris 1107	Stukken betreffende het herbouwen van de tijdens de Duitse bezetting vernielde bruggen aan de Cremerweg en de Haringkade, met tekeningen, 1949-1951
Niet relevant. Betreft bouw en constructie vergunningen/tekeningen.	
Inventaris 1285	Stukken betreffende het organiseren van opruimwerkzaamheden in het Bezuidenhout na het Engelse bombardement van 3 maart 1945, 1945-1946
Niet relevant, betreft correspondentie over de organisatie van het puinruimen en het inzetten van gastarbeiders voor dit werk. Geen vermelding van NGE.	
Inventaris 1540	Stukken betreffende het nemen van maatregelen voor het vestinggebied Scheveningen, 1943-1944
Niet relevant, betreft stukken over de bevoorrading van het spergebied, en de algemene voorzieningen zoals gas, water en licht. Geen vermelding van NGE.	
Inventaris 1543	Stukken betreffende het uitvoeren van werkzaamheden aan schuilkelders alsmede het slopen van bouwwerken i.v.m. de door de Duitse bezetter aangelegde kustversterkingen, met tekeningen, 1939-1950
Niet relevant, een enkele keer wordt de als reden oorlogsschade gegeven, maar nooit de precieze aard van deze schade.	
Inventaris 1544-1546	Stukken betreffende wederopbouw alsmede herstel en vergoeding van oorlogsschade, 1939-1952
1544:	Zonder datum. Schade aan kledkamer op sportterrein in het Zuiderpark (veld H.V.V. "ADO"), gelegen aan de zuidwestzijde van de overdekte tribune, door het tot ontploffing brengen van een op het ADO-terrein gevallen bom (blindganger) op 5 augustus 1942 .
- Relevant.	

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952

Zonder datum. Schade aan Schoolgebouw Boylestraat 20 en Schoolgebouw W. Pymontkade 5 als gevolg van het springen van een **tijdbom**, geworpen bij de luchtaanval op **4 mei 1943**.

- Relevant.

Zonder datum. Schade aan Ketelhuis van de Elektrische Centrale, Dienstwoning aan de W. Pymontkade 22-23, huurinstallaties in IJsselstraat 65-67-69-71 en Lekstraat 153. Genoemde panden zijn geheel vernield door **bominslag** op **4 mei 1943**.

- Relevant.

1545:

Zonder datum. Melding oorlogsschade aan de **R.K. vrouwenkliniek "Bethlehem"** aan de Prinsessengracht 8 en de Casuariestraat 48 als gevolg van twee bominslagen op **10 mei 1940**. (Eén bom is in de tuin terechtgekomen.)

- Relevant.

31 mei 1940. Melding van schade aan woning **Waaldorperweg 163** door bominslag nabij het woonhuis op **10 mei 1940**.

- Relevant.

Zonder datum. Verschillende aangiften van schade n.a.v. Duits **bombardement** op **Alexanderkazerne** op **10 mei 1940**.

- Relevant.

5 juni 1940. Aanvraag voor schadeloosstelling voor schade door **twee bominslagen** aan de gebouwen van de Internuntiatuur, **Carnegielaan 3 en 5**, aangerichte schade op **10 mei 1940**.

- Relevant.

22 mei 1940. Rapport over de schade toegebracht aan huize "Beekhage" met dependance door het inslaan van twee bommen in de tuin behorende tot Villa no. 1 van de Carnegielaan. Omstreeks 17.00 uur op **10 mei 1940** zijn een **tweetal bommen gevallen** op ongeveer 12 m van de kapel.

- Relevant.

21 juni 1940. Aangifte van oorlogsschade in een tuin, aangericht door een Engels vliegtuig. Op **12 juni 1940** is door Duitse militairen een **bom** van het vliegtuig **onschadelijk gemaakt**.

- Relevant, maar geen specifieke locatie bekend.

29 juni 1940. Aangifte van schade door een **bom** op **Waaldorperweg 122**, op **10 mei 1940**.

- Relevant.

Zonder datum. Aangifte van schade aan woonhuis annex visrokerij in de **nacht van 19 op 20 juni 1940**, Scheveningen. De schade is veroorzaakt door **vliegtuigbommen**.

- Relevant.

Zonder datum. Aangifte van schade aan woningen van het woningcomplex Afvoerkanaal I, II, III, woningcomplex Afvoerkanaal Oost en Duindorp I en II. De schade is veroorzaakt door **vliegtuigbommen** op **17 juni 1943**.

- Relevant.

Zonder datum. Schade aan Schoolgebouw Tesselsestraat 114 door bominslag in de nacht van **16 op 17 juni**. Glasschade.

- Relevant.

Zonder datum. Schade door bombardement op **11 april 1944**.

- Relevant.

Zonder datum. Schade aan Schoolgebouwen door bominslag in de nacht van 16 op 17 juni 1943 nabij het radiostation Scheveningen. Voornamelijk glasschade.

- Relevant.

Zonder datum. Schade aan woningen van woningcomplex Pieter de Hoochplein (Loosduinen) door bombardement op 18 oktober 1944.

- Relevant.

1546:

Niet relevant, betreft algemene informatie

Inventaris 1547

Stukken betreffende het onschadelijk maken van explosieven en het nemen van overige maatregelen bij ontploffingsgevaar, 1941-1943

Dossier niet openbaar. Ontheffing aangevraagd en ingezien op 20-10-2017.

De inhoud is relevant, maar het betreft dezelfde informatie als het archief van de luchtbeschermingsdienst (inventarissen 101 t/m 104).

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952

Inventaris 1548	Stukken betreffende het afdoen van schade-aangiften ten gevolge van het oorlogsgeweld, 1941-1946
-----------------	--

10 mei 1940. Woningen aan het Pieter de Hoochplein te Loosduinen 1 t/m 5, 40, 62 t/m 65, van woningcomplex Loosduinen. Schade veroorzaakt op 10 mei 1940 door straatgevechten tussen Nederlandse en Duitse militairen.

- Relevant.

10-14 mei 1940. Ten gevolge van krijgsverrichtingen tussen 10 en 14 mei 1940 zijn de volgende gebieden beschadigd door kogels:

- o Drie houten consumptiegelegenheden en een loods voor bergruimte op het sportterrein in Ockenburgh
- o Drie houten kleedgebouwen op het sportterrein Ockenburgh
- o Twee portierloges bij de ingang van het sportterrein Ockenburgh
- o Portierswoning met garage op het sportterrein Ockenburgh
- o Woning Kijkduinschestraat 165
- o Herenhuis Vreugd en Rust, Voorburg. Oosteinde 14
- o Herenhuis Ockenburgh, Monsterscheweg 4
- o Openluchtschool Leyenburg

- Relevant.

10 mei 1940. Woningen aan de Rembrandtstraat 21, 23, 26, 28 en Prins Hendrikstraat 4 te Loosduinen behorende tot de woningen van de Woningbouwvereniging "Ons Huis" te Loosduinen. Beschadiging door kanon-en geweervuur op 10 mei 1940.

- Relevant.

19 juni 1940. Zeevaart- en visscherijschool Visschershavenweg. Bominslag op 19 juni 1940. Vernield zijn ongeveer 200 ruiten, terwijl muren, deuren en leidingen zijn doorboord.

- Relevant.

3/4 augustus 1940. H.B. Aronskelkweg. Bominslag in de nacht van 3 op 4 augustus 1940. Vernield zijn een groot aantal glazen ruiten, enige deuren zijn ontzet, enige eternitplafonds beschadigd, terwijl in de tegelbestrating gaten zijn geslagen.

- Relevant.

29 oktober 1940. Woningen behorende bij het complex Visschershaven en Afvoerkanaal Oost. Schade veroorzaakt door brandbommen op 29 oktober 1940.

- Relevant.

15 februari 1941. Buitenplaats Westhoff te Rijswijk. Op 15 februari 1941 werd schade veroorzaakt door een in de nabijheid ingeslagen bom.

- Relevant.

2 maart 1941. Westeinde 305 t/m 319A. Door een op 2 maart 1941 ingeslagen bom werd schade veroorzaakt. Tevens werd beschadigd Westeinde 269 t/m 297, Hofje Vredebest en percelen Kortenbosch 85 t/m 107.

- Relevant.

3 juni 1941. Gevers Dijnootstraat 2 t/m 70. Door brandbommen is op 3 juni 1941 schade toegebracht aan daken en vloeren, terwijl de tot de garage behorende woningen geheel zijn uitgebrand. Tevens zijn woningen in de Zwolschestraat no. 1 t/m 97 [ander verslag meldt brand- én brisantbommen]. Ook woningen aan het Harstenhoekplein en de Harstenhoekstraat zijn beschadigd.

- Relevant.

6 juli 1941. Door bominslag zijn verschillende straatvoorzieningen ernstig beschadigd.

- Niet relevant, geen locaties bekend.

1 augustus 1941. Kiplaan 23/27 en verschillende leidingen tussen de Kiplaan en de Eiberlaan. Vernield en zwaar beschadigd bij bominslag op 1 augustus 1941.

- Relevant.

28 januari 1942. Door een in de nabijheid ingeslagen bom werd op 28 januari 1942 veel glasschade veroorzaakt. Gebouwen van de politiedienst op het Alexanderplein en Cattenburgh. Tevens in woningen aan de Javastraat en het Nassauplein. Tevens werd straatverlichting en een transformatorgebouw aan de Marconistraat geraakt.

- Relevant.

16/17 juni 1942. Schoolgebouw Tesselschestraat no. 114. Bominslag in de omgeving van het gebouw in de nacht van 16 op 17 juni 1942. Vernield werd een aantal ruiten.

- Relevant.

5 augustus 1942. Kleedgelegenheid, opgetrokken uit metselwerk en hout, op het sportterrein in het Zuiderpark (veld H.V.V. ADO), gelegen ten zuidwesten van de overdekte tribune. Het tot ontploffing brengen van een blindganger.

- Relevant.

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952

27 augustus 1942. Woningen aan de Kritzingerstraat en de De-La-Reyweg. Op 27 augustus 1942 werd schade toegebracht door niet ontplofte projectielen of granaten.

- Niet relevant.

4 mei 1943. Schoolgebouw Boylestraat 20 en schoolgebouw Wald.Pyrmontkade 5. Schade aan het dak tengevolge van het springen van een tijdbom, geworpen bij een luchtaanval op 4 mei 1943.

- Relevant.

4 mei 1943. Woningen aan de Spaarnestraat. Schade door bomontploffing op 4 mei 1943.

- Relevant.

4 mei 1943. Ketelhuis elektriciteitscentrale, dienstwoning Pyrmontkade 22/23, huurinstallaties in de IJsselstraat 65-71 en Lekstraat 153. Beschadigd door bominslag op 4 mei 1943.

- Relevant.

16/17 juni 1943. Schoolgebouw Westduinweg 151. Bominslag nabij het radiostation te Scheveningen in de nacht van 16 op 17 juni 1943. Vernield werd een aantal glasruiten. Schoolgebouw Tesselschestraat no. 75. Idem.

- Relevant.

17 juni 1943. Woningcomplex Afvoerkanaal 1, 2 en 3, Afvoerkanaal Oost, Duindorp 1 en 2. Door het werpen van bommen uit vliegtuigen op 17 juni 1943, werd schade toegebracht aan woningen behorende tot de vermelde complexen van gemeentewoningen.

- Relevant.

10 november 1944. Op 18 oktober 1944 werd door ontploffing van uit vliegtuigen geworpen bommen schade toegebracht aan woningen behorende tot het 2^e complex van de Woningbouwvereniging "De Goede Woning", te Loosduinen.

- Relevant.

Inventaris 1551	Stukken betreffende het nemen van maatregelen i.v.m. evacuatie alsmede het ruimen van puin, 1942-1951
-----------------	---

Niet relevant, van zowel de aanwezigheid van puin als de evacuaties wordt geen oorzaak gegeven.

Inventaris 1554	Stukken betreffende het verrekenen van de kosten van (sloop)werkzaamheden aan het Haagse tramweginet i.v.m. de aanleg van verdedigingswerken, 1943-1945
-----------------	---

Niet relevant, gedetailleerde beschrijvingen van kosten en materialen. Geen relatie met oorlogshandelingen of NGE.

Inventaris 1556	Stukken betreffende het doen uitvoeren van werkzaamheden i.v.m. het opruimen van verdedigingswerken, 1945-1947
-----------------	--

Dossier niet openbaar. Ontheffing aangevraagd en dossier ingezien op 20-10-2017.

Niet relevant, weinig concrete informatie over verdedigingswerken.

Inventaris 1558	Stukken betreffende het in beslag nemen van goederen door de Duitse bezetter alsmede de afwikkeling van schadeloosstelling, 1939-1949
-----------------	---

Niet relevant, geen relatie met oorlogshandelingen of NGE.

Inventaris 1559	Stukken betreffende schadeloosstelling i.v.m. inkwartiering en vordering van goederen voor de Duitse bezetter, 1941-1950
-----------------	--

Niet relevant, puur administratieve correspondentie. Geen vermelding van NGE en oorlogshandelingen.

Inventaris 1973	Stukken betreffende het afdoen van verzoeken van particulieren om kwijtschelding van de aanslag straatbelasting op panden, die tengevolge van oorlogsgeweld zijn beschadigd of verwoest, 1945-1946
-----------------	--

Niet relevant, betreft summere meldingen van bombardementen.

Inventaris 1803	Maandrapporten van de burgemeester en verschillende gemeentelijke instellingen betreffende de toestand van de stad en uitgevoerde werkzaamheden, 1942-1944
-----------------	--

Niet relevant. Betreft algemene stukken over werkzaamheden.

Inventaris 2299	Stukken betreffende het aanschaffen van luchtafweergeschut, 1937-1940
-----------------	---

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952

Niet relevant, betreft enkel plannen voor het aanschaffen van deze luchtafweer. Tevens een kaartje van hoe de opstelling eruit zou moeten komen te zien. Daadwerkelijke aanschaf en plaatsing van wapens niet benoemd.

Inventaris 2300-2304	Stukken betreffende het nemen van maatregelen ter bescherming tegen luchtaanvallen, 1937-1945
----------------------	---

2300: 1937-1949

Niet relevant, betreft voornamelijk vooroorlogse stukken of algemene stukken.

2301: 1938-1939

Niet relevant, vooroorlogse voorbereidingen op luchtaanvallen, onder andere door de aanleg van schuilkelders.

2302: 1938-1939

Niet relevant, in zijn geheel vooroorlogs.

2303: 1939-1941

Niet relevant, algemene stukken ter voorbereiding op luchtaanvallen. Geen oorlogshandelingen behandeld.

2304: 1939-1945

Inventaris bevat uittreksels uit rapporten van de hoofdpst van de Luchtbeschermingsdienst. Niet relevant, de informatie over luchtaanvallen en bombardementen wordt hier fragmentarisch weergegeven.

Inventaris 2304	Stukken betreffende het nemen van maatregelen ter bescherming tegen luchtaanvallen, 1937-1945
-----------------	---

Relevant. De informatie is tevens terug te vinden in inventarissen 101 t/m 108 van de gemeentelijke Luchtbeschermingsdienst (zie Toegang 1165-01 in deze bijlage)

Inventaris 2312	Stukken betreffende de vordering van schoolgebouwen voor militaire doeleinden en het herstel van oorlogsschade, 1939-1953
-----------------	---

Niet relevant, betreft bezettingsschade.

Inventaris 2316	Stukken betreffende het regelen van de vergoeding van oorlogsschade, toegebracht aan gemeente-eigendommen, 1941-1955
-----------------	--

Niet relevant. Betreft rekeningen van schades. Geen informatie over explosieven.

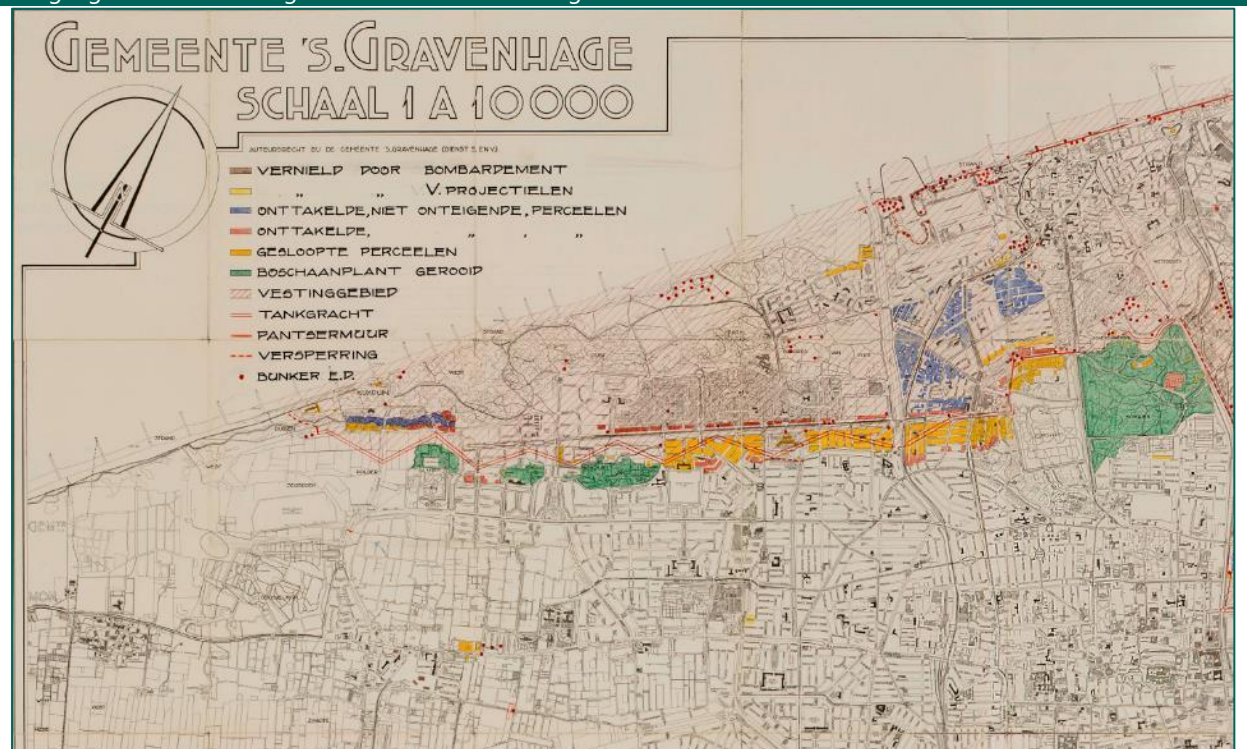
Inventaris 2317	Stukken betreffende het ontruimen van Haagse stadswijken op last van de Duitse bezetter als voorbereiding op de aanleg van de kustverdediging, met affiches, 1942-1943
-----------------	--

Niet relevant, betreft algemene stukken.

Inventaris 2318	Bijlagen behorende bij het zgn. 'bezettingsverslag' van de dienst Gemeentewerken, bestaande uit stadsplattegronden met aanduiding van gesloopte en onttakelde percelen, waterbronnen, gesloopte bestrating en schuilloopgraven, 1943
-----------------	--

Digitaal beschikbaar.

Relevant, bevat een kaart waarop onder andere bunkers en vernielde bebouwing, veroorzaakt door bombardementen en V-wapens, is ingetekend. Een uitsnede is hieronder opgenomen.

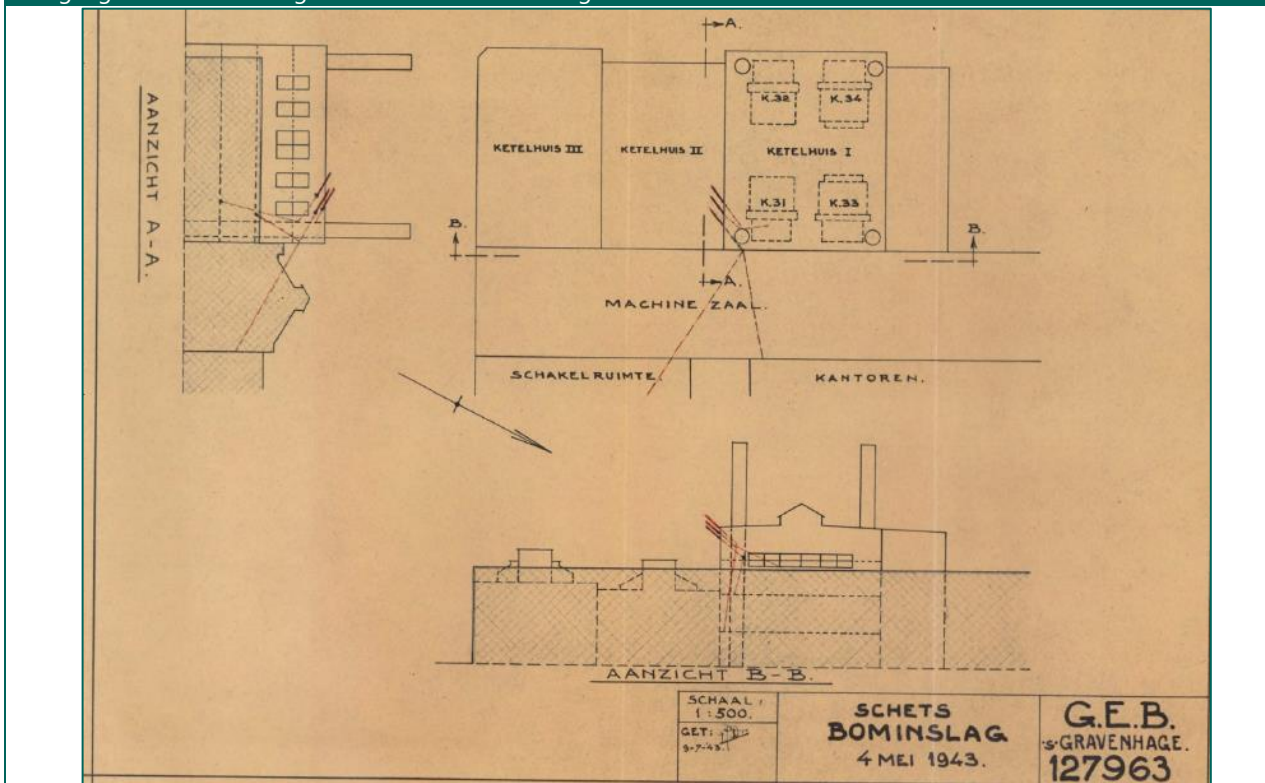
Inventaris 2320

Verslagen van gemeentelijke instellingen betreffende genomen maatregelen en voorgevallen zaken tijdens de Duitse bezetting, met bijlagen, 1945-1946

Digitaal beschikbaar. Betreft een dik pak met verslagen van gemeentelijke afdelingen, diensten, instellingen etc. Hierin is de volgende relevante informatie aangetroffen:

- 5 augustus 1942. Op het A.D.O. terrein werd een vliegtuigbom (blindganger) onschadelijk gemaakt.
- 4 mei 1943. Enkele Mosquito (jachtbommenwerpers) voerden een luchtaanval uit op het elektriciteitsbedrijf, met afschrift. In de hoek van ketelhuis I waren bommen neergekomen. Drie bommen waren door de zijgevel boven het dak van ketelhuis II binnen gekomen (zie onderstaande schets). Omstreeks 12.45 uur detoneerde een bom, gevolgd door een tweede om 12.55 uur. Eén bom detoneerde niet.

Toegang 0610-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1937-1952

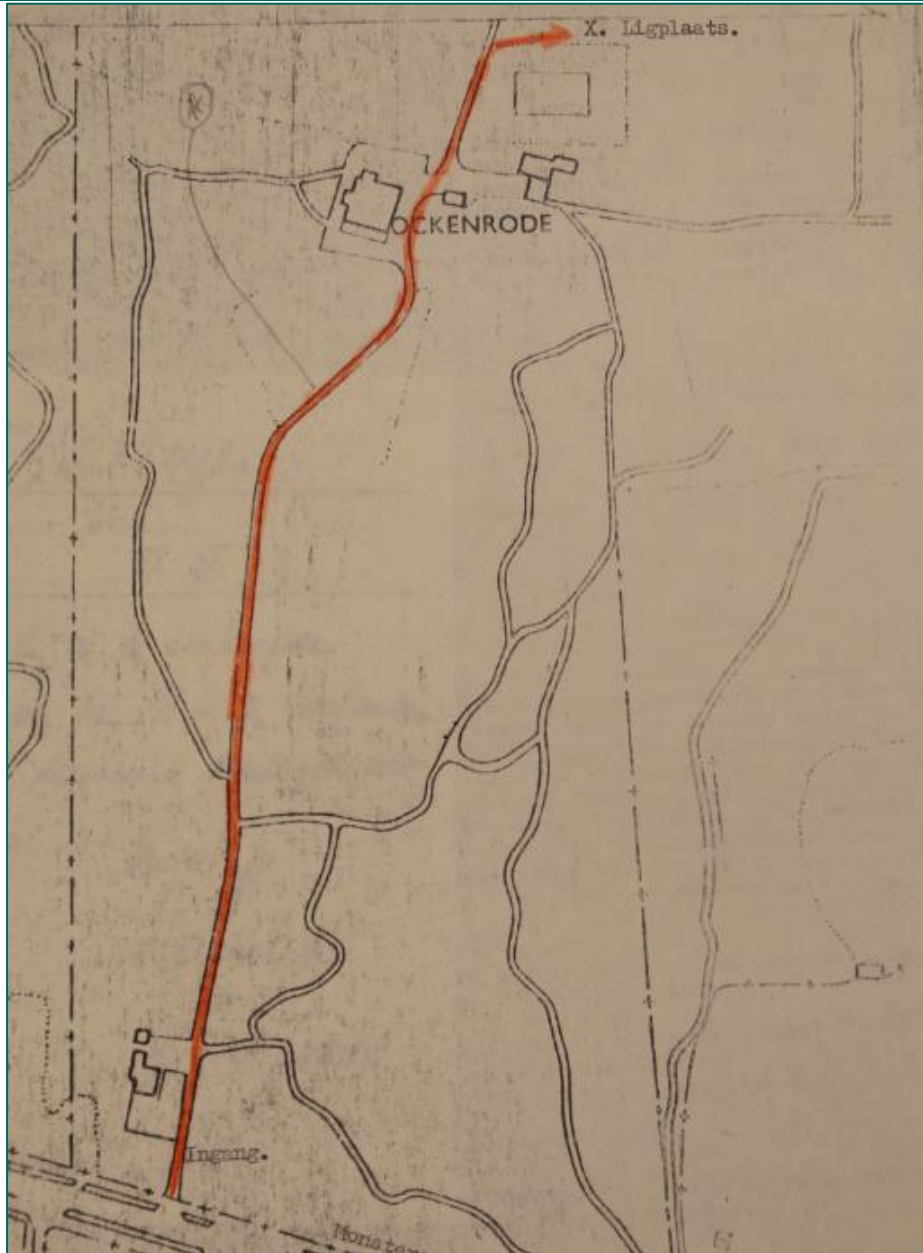
Inventaris 2321 | Stukken betreffende het inventariseren van oorlogsschade aan gebouwen, 1945-1949
 Niet relevant, bevat algemene statistische gegevens.

Inventaris 2539 | Stukken betreffende het financieren van het herstel van oorlogsschade aan gemeentelijke en particuliere woningen, 1946-1952 (1960)
 Niet relevant, weliswaar betreft het oorlogsschade maar er wordt niet verwezen naar een concrete oorzaak.

Toegang 0828-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990

Inventaris 12704 | Melding en opruiming van oorlogstuig, 1979-1988

6 september 1979. Aantreffen oorlogsexplosief. Op het politiebureau in Loosduinen is gemeld dat op het landgoed Ockenrode, in de bosjes nabij de dependance van de Dr. Schröder van der Kolk stichting, Monsterseweg 14, vermoedelijk een groot explosief zou liggen. Uit een ter plaatse uitgevoerd onderzoek is gebleken dat op ongeveer 100 meter van genoemd gebouw een krater (ca. 100 meter diameter en 3 à 4 m diep) is geslagen, waarin zich vermoedelijk een onderdeel van een V2 bevindt. De EODD is ter plaatse gekomen en heeft vastgesteld dat het een aandrijfmotor van een V2 betreft. Dit onderdeel, met een lengte van ca. 5 meter en 900 kg, bevat geen explosieven. Mogelijk zijn in de bodem nog wel explosieven achtergebleven. De EODD adviseert om de grond onder het onderdeel tot ca. 10 meter uit te graven.

- Relevant, maar geen verdere informatie of er nog naar explosieven is gezocht in de bodem onder het aangetroffen onderdeel.

12 oktober 1979. Explosieven scholencomplex Duinlaan.

Bij werkzaamheden op het terrein van het scholencomplex Duinlaan 208/210 zijn tot tweemaal toe explosieven uit de Tweede wereldoorlog of van vlak erna aangetroffen. De explosieven zijn gemeld en verwijderd door de gemeentepolitie. De aanwezigheid van de explosieven heeft mogelijk te maken met het feit dat het "Milvakamp" vroeger gevestigd was op een deel van het terrein. Er wordt gevraagd om een onderzoek te verrichten.

- Relevant.

18 december 1979. Onderzoek explosieven scholencomplex Duinlaan. Op het terrein heeft een complex gebouwen gestaan dat in 1940-1945 in gebruik is geweest bij de Duitse Wehrmacht. Na 1945 hebben de gebouwen gediend als onderkomen voor geallieerde militairen, waarna achtereenvolgens het Indisch Instructiebataljon en een afdeling van de Milva (Militaire Vrouwen Afdeling, de voormalige vrouwenafdeling van de Nederlandse Koninklijke Landmacht) daar zijn gehuisvest. Ongeveer in 1968 werd, nadat geen militaire onderdelen meer gebruikt maakten van het complex, een deel van de gebouwen afgebroken. Nu bevindt zich op het terrein van wat het "Milvakamp" werd genoemd, een nieuwbouw scholencomplex.

Kort na de bevrijding in 1945 werden op het terrein en in de omgeving daarvan in de duinen en in of nabij de voormalige tankgracht veelvuldig explosieven in verschillende vormen aangetroffen, kennelijk ingegraven of achtergelaten door Duitse legeronderdelen. Nog op 30 mei en 21 juni 1979 werden bij graafwerkzaamheden op het terrein van het scholencomplex, twee Duitse brisantgranaten aangetroffen en geruimd.

Er bestaat geen zekerheid of dat op dit terrein of in de onmiddellijke omgeving daarvan geen explosieven meer kunnen worden aangetroffen.

- Relevant.

7 augustus 1981. Laurenburgstraat; melding van niet onschadelijk gemaakte vliegtuigbom. In september 1981 zal in de Laurenburgstraat worden begonnen met de aanleg van een woonerf. Door een bewoonster van de straat (Laurenburgstraat 3), mevr. Krul, is telefonisch gemeld dat tegen het einde van de oorlog voor haar woning een vliegtuigbom is neergekomen die niet is ontploft. De bom zou nog onder de bestrating liggen.

Toegang 0828-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990

- Relevant, houdt verband met de luchtaanvallen op de W.S.M. Geen bevestiging dat daadwerkelijk een bom is aangetroffen en geruimd door de EODD.

16 juni 1982. Tankgracht/nieuwbouw Museum voor het Onderwijs. In het terrein Stadhouderslaan/President Kennedylaan, waar de nieuwbouw van het Museum voor het Onderwijs wordt voorbereid, bevindt zich een gedeelte van het tracé van de in de Tweede Wereldoorlog aangelegde en daarna gedempte tankgracht. Omdat in een tankgracht direct na de oorlog nogal eens werd gebruikt om explosieven in te dumpen, wordt verzocht om een onderzoek uit te voeren.

Het tracé van de voormalige tankgracht is inmiddels uitgegraven onder toezicht van de EODD. Explosieven zijn niet aangetroffen.

- Relevant.

13 januari 1985. Onder de bestrating van de Muurbloemweg zou zich een V1 bevinden. In het najaar van 1944 heeft een ooggetuige, toen 14 jaar, een V1 zien neerkomen die kennelijk kort tevoren vanaf Ockenburg was gelanceerd. De getuige weet zeker dat deze niet is ontploft, omdat hij ervaren heeft dat zulke wapens wel ontploften. Op basis van een foto van een V1 en een V2 geeft de getuige aan dat het om een V1 gaat. De V1 viel voor de toen daar gelegen tankgracht en kort naast de rijbaan van de Muurbloemweg, die toen nog niet was geasfalteerd. Nadat de V1 was neergekomen, is de getuige nog ter plaatse gaan kijken. Op de plaats was een grote krater, maar verder niets. De getuige weet niet of de V1 in of na de oorlog is geruimd.

- Relevant.

19 december 1985. Vliegtuigbom op voormalige veilingterrein. Op 20 december 1985 zal de bom gedemonteerd worden. De bom is een 500 pponder en werd op 17 november 1985 aangetroffen tijdens graafwerkzaamheden. De ruiming is met succes uitgevoerd.

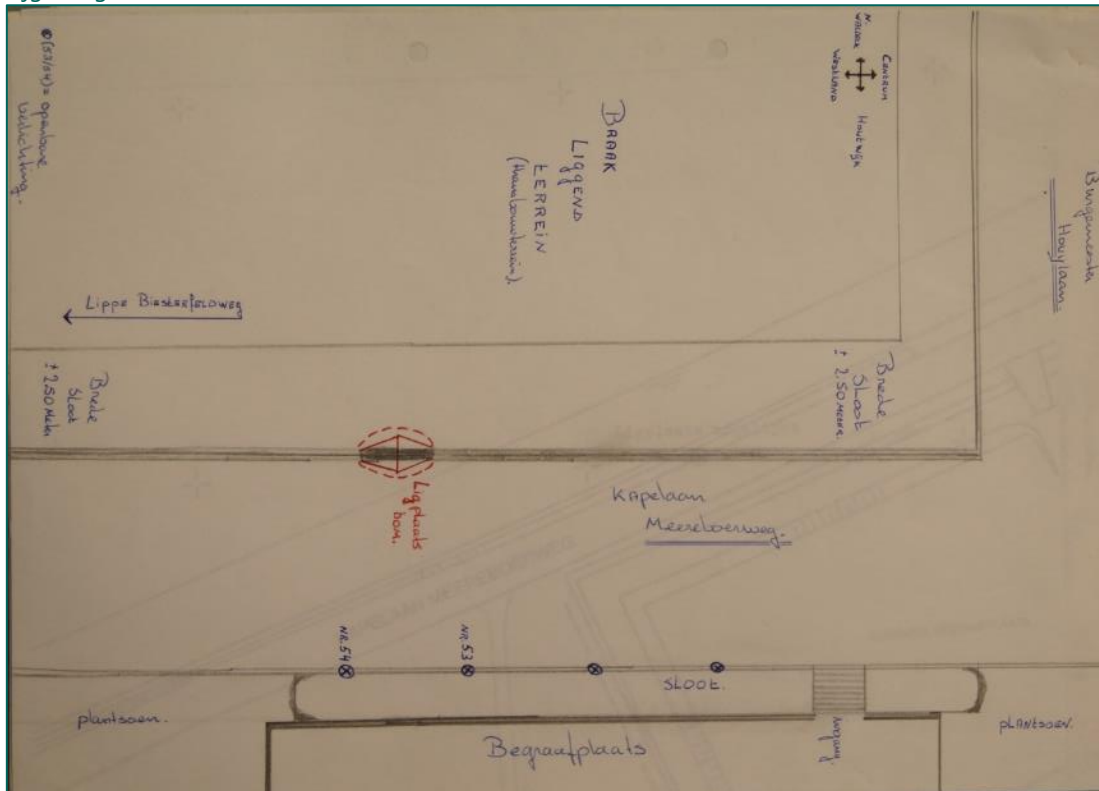
Toegang 0828-01 Archief gemeentebestuur Den Haag 1953-1990

- Relevant, houdt verband met de luchtaanvallen op de W.S.M.

30 januari 1986. Rapport. Vermoedelijk ligplaats blindganger vliegtuigbom.

In maart 1945 is op de begraafplaats aan de Kapelaan Meerboerweg een bom neergekomen, die vermoedelijk niet is ontploft. De getuige, J. Pols, bevond zich op dat moment op ca. 20 meter van de plaats waar de bom insloeg. Volgens diverse oudere bewoners van de Burgemeester Hovylaan liggen er op het thans braakliggend terrein, gelegen tussen de Burgemeester Hovylaan en de Kapelaan Meereboerweg, meerdere niet-geëxplodeerde bommen uit de Tweede Wereldoorlog.

Bijgevoegd is een schets:

- Relevant, houdt verband met de luchtaanvallen op de W.S.M.

10 oktober 1986. Explosievenonderzoek. Op een terrein gelegen tussen de Schenk, de Laan van Nieuw Oost-Indië, de Wilhelmina van Pruisenweg en het Stationsgebouw van de NS, zal een kantoorgebouw met parkeerkelders worden gebouwd. Het gebouw zal huisvesting bieden aan het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Er wordt verzocht een onderzoek in te stellen naar explosieven. Volgens buurtbewoners zijn tijdens het Bezuidenhoutbombardement projectielen op onderhavige locatie neergekomen.

Op 23 maart 1987 is de zoekactie door de EODD afgerond. In het onderzochte vak (met de grootste kans op het lokaliseren van een mogelijke bom) zijn geen explosieven aangetroffen.

- Niet relevant.

Toegang 0432-01 Archief gemeentepolitie Den Haag

Inventaris 6600

Processen-verbaal en stukken met bijzonderheden betreffende bominslagen en mijnontploffingen, 1940-1945

Datum onbekend.

- o Alkmaarschestraat 8: een brisantbom viel op een garage naast het perceel. Grote schade aan het woonhuis.
- o " 12: brisantbom die op voornoemde garage viel heeft nummer 12 onbewoonbaar gemaakt.
- o Dijnordweg 125: 1^e etage, brandbom vernietigd achterkamer.
- o Dijnordweg 145: voorkamer door brandbom gedeeltelijk vernietigd.
- o Groningsestraat 2 t/m 13: schade door brandbommen.
- o N. Parklaan 183: 2 brandbommen vielen door dak en drongen door tot de eerste etage.
- o Harstenhoekstraat 33-35: brandbommen door het dak gestort.

Toegang 0432-01 Archief gemeentepolitie Den Haag

- Relevant, koppelen aan andere gegevens om datum te kennen.

10 mei 1940. Drie Nederlandse vliegtuigen zijn brandend op het strand gestort. Twee tegenover Schuitenweg [?] en één nabij het zogenoemde Groene Huisje.

- Relevant.

2/3 juni 1941. Ontploffing brisantbom achter perceel 81 en 83 in de Zwolschestraat.

- Relevant.

2/3 juni 1941. Blindganger neergekomen in nabijheid Alkmaarschestraat 11. Bom is geruimd.

- Relevant.

3 juni 1941, 1.43 uur. Vermoedelijk Engels vliegtuig werpt **6 brisantbommen** en ongeveer **100 brandbommen**. De zes bommen vallen op Alkmaarsestraat 1, Alkmaarsestraat 12, spoorbaan Hollandsche Spoor (2x), Zwolsestraat 87 en Gevers Deijnootstraat 94. Brandbommen vielen neer tussen de Zwolschestraat en de Gevers Deijnootstraat. Langs de weg van de Alkmaarsestraat nabij de hoek Gevers Deijnootweg is een **blindganger** ontdekt en geruimd.

- Relevant.

3 juni 1941. Bijzonderheden over bominslag 3 juni 1941:

Perceel gev. Deijnootstraat:

Schade: 24, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46 (nr. 46 is getroffen door **1 brandbom**), 48, 50, 52, 54, 58, 94 (nr. 94 is getroffen door **1 brisantbom** aan achterzijde), 7, 9 (nr. 9 is getroffen door **8 brandbommen**), de Fordgarage (getroffen door **14 brandbommen**).

Zwolschestraat:

Schade aan 7 (nr. 7 getroffen door **3 brandbommen**), 13, 15, 17, 21, 23, 27, 29, 45, 47 (nr. 47 getroffen door **1 brandbom**), 49 (nr. 49 is getroffen door 1 brandbom). De volgende percelen werden getroffen door een **brisantbom**: 81, 83, 85, 87, 89, 91, 92, 93, 95 en 97.

- Relevant.

4 juli 1941, 1.55 uur. Bominslag Nieuwe Frederikskazerne. Engels vliegtuig om 1.34 uur 3 brisantbommen op de kazerne afgeworpen. Twee treffen garages, een derde valt in een maaiveld verderop. Op het emplacement van het Heimat-Kraftfahr-wagenpark (H.K.P.) aan de Waalsdorperweg achter de kazerne bevond zich nog een onontploffte bom.

- Relevant.

7 augustus 1941. Maatregelen te treffen bij evacuatie van een stadsgedeelte. Wegens het vinden van een zogenaamde blindganger moest een stadsgedeelte worden ontruimd. [Locatie wordt niet genoemd].

- Niet relevant, geen locatie vermeld.

17 januari 1942, 11.00 uur. In het Scheveningse Bos, ter hoogte van het Prinsevinkenpark 'e 's-Gravenhage zou vermoedelijk nog een niet ontploft projectiel liggen, afkomstig van een bominslag dat plaatsvond op 15 januari 1942. De krater bevond zich langs een pad tussen de Kerkhoflaan en de Ver-Huëllweg. In totaal zijn in het bos 5 bomtrechters gevonden.

- Relevant.

23 januari 1942, 8.45 uur. Naar aanleiding van het proces-verbaal van 17 januari 1942 is een onderzoek ingesteld en is bij graafwerkzaamheden een niet ontploft projectiel naar boven gehaald. Het betreft een Engelse bom van 250 lb. De bom zat op een diepte van 2 meter en is ter plekke gedetoneerd.

- Relevant.

2 december 1942, 23.55 uur. Een aantal Engelse vliegtuigen werpt brandbommen af en schiet met boordwapens op een brakkenkamp aan de Tapijtweg. Deze barakken zijn in gebruik door de Kommandant Transport Dienst (K.D.T.). Er zijn geen blindgangers aangetroffen.

- Relevant.

2 december 1943, 22.45 uur. Schade gemeld naar aanleiding van het ontploffen van een projectiel, vermoedelijk in het militair duinterrein gelegen bij de Waalsdorperweg 'e 's-Gravenhage.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

11 augustus 1944, 15.12 uur. In de tuin van Dedelstraat 10 zou een projectiel liggen. Later op de dag werd een 4 à 5 kilogram zwaar projectiel in zwaar verroeste toestand. Het bleek om een mijn van een mortier [mortiermijn of S-mijn] te gaan. Het zou om een incidentele vondst gaan.

- Relevant.

23 oktober 1944, 10.45 uur. Een vermoedelijk in de omgeving van Wassenaar afgeschoten vliegende bom tot ontploffing gekomen bij de Van Voorschotenlaan. Totaal vernield werden de percelen Van Voorschotenlaan 18, 20 en 22. Zwaar beschadigd waren de percelen Van Voorschotenlaan 15, 16, 17, 19, 21 en 24.

- Relevant.

Toegang 0432-01 Archief gemeentepolitie Den Haag

2/3 november 1944, 0.00 uur. In de omgeving van Waterpartij Den Haag ontploft een vliegende bom. Hierdoor werd aan de in de omgeving liggende gebouwen veel schade aangericht, doch voor zover bekend zijn er geen doden of gewonden te betreuren. Betreft alleen een glasschade.

10 november 1944, 6.30 uur. Op de Nieuwe Duinweg te Scheveningen ontplofte een vliegende bom. In deze straat waren de huizen zwaar beschadigd.

- Relevant.

31 december 1944/1 januari 1945, 0.00 uur. Op de hoek van de Voorschotenlaan en Van der Burchlaan ontploft een vermoedelijk uit de richting van Wassenaar afgeschoten vliegende bom. De bom richtte enorme schade aan. Panden aan de Van Voorschotenlaan, Van der Burchlaan, Waalsdorperweg, Van der Weertstraat, Van Diepenburchstraat en de Van Hogenhoucklaan raakten zwaar beschadigd.

- Relevant

7 januari 1945, 16.45 uur. Eén of meerdere landmijnen gelegen in of bij de woningen gelegen aan de Wijting- en Bokkingstraat in Scheveningen ontploffen doordat Duitse militairen hierop trappen. Enige panden raakten beschadigd.

- Relevant

12 januari 1945, 17.00 uur. Een uit de richting van Wassenaar afgevuurde vliegende bom komt neer en ontploft op het militair terrein naast de schietbanen aan de Waalsdorperweg 'e 's-Gravenhage. De kazernegebouwen aan de Waalsdorperweg en de gebouwen van de Nederlandse Spoorwegen genummerd 202 raakten zwaar beschadigd. Verder was er ook veel schade aan de Stalpertstraat, Van der Aastraat, Van Kijfhoeklaan en Van Neckstraat.

- Relevant.

22 februari 1945, 15.00 uur. Een viertal Engelse vliegtuigen voerden een luchtaanval uit in de omgeving van het Haagse Bos. Een tweetal kleine brisantbommen werden afgeworpen in de Weissenburchstraat, waarvan er 1 viel op straat voor perceel 273 terwijl de ander insloeg in perceel 356. Tot en met perceel 358 is compleet vernietigd.

- Relevant.

1 maart 1945, 16.00 uur. Naar aanleiding van het bombardement in het Haagsche bos op 1 maart 1945 is gebleken dat er nog een 7-tal brisantbommen zijn afgeworpen, die terecht kwamen als volgt:

- o 1 op het dak en 1 in de voortuin tegen de gevel van perceel Roelofsstraat 136;
- o 1 op de percelen Roelofsstraat 117 en 119;
- o 1 in de voortuin van perceel Roelofsstraat 100;
- o 1 in de voortuin van perceel Roelofsstraat 104;
- o 2 waarvan 1 in de voortuin en de ander in de achtertuin van perceel Roelofsstraat 58.

- Relevant.

1 maart 1945, 16.00. Bombaanval van een viertal Engelse vliegtuigen in de omgeving van het Haagsche bos. Een aantal huizen aan de Van Drenkwaertstraat werden vernield en/of zwaar beschadigd.

- Relevant.

Zondag 18 maart 1945, 14.00 uur. Een twaalfstal Engelse vliegtuigen voert een luchtaanval uit op het Benoordenhoutkwartier. Er werden 11 brisantbommen afgeworpen waarvan er 9 tot ontploffing kwamen.

- o 1 op een garage genummerd Van Wijngaardenstraat 16;
- o 1 op de Duitse-school genummerd Dreihholzstraat 2;
- o 5 op het gebouw van de B.I.M. genummerd Wassenaarscheweg 80;
- o 2 op de R.K. Lagereschool genummerd Bisschopstraat 3 en Weissenburchstraat 190.

De 2 niet-ontplofte bommen kwamen terecht achter het gebouw van de B.I.M., Wassenaarscheweg 80, namelijk 1 in de garage behorende bij genoemd gebouw en de andere in het park 100 meter achter het gebouw. Bij de twee onontplofte bommen zijn waarschuwingborden geplaatst.

- Relevant.

22 maart 1945, 13.45 uur. Een viertal Engelse bommenwerpers plaatst een luchtaanval op het gedeelte van Scheveningen begrensd door de Strandweg, Palacestraat, Gevers Deynootweg, Harstenhoekstraat, Harstenhoekplein, Gentschestraat, Arnhemsestraat en verder in een rechte lijn naar de Oostduinen. Er werden ongeveer 36 brisantbommen afgeworpen. Omstreekt 16.25 uur werd op dezelfde omgeving weer een aanval uitgevoerd door een zestal Engelse vliegtuigen. Er werden toen naar schatting 20 brisantbommen afgeworpen. De beide laatste aanvallen duurden telkens enige minuten. In totaal werden ongeveer 75 brisantbommen afgeworpen.

- o Enige op de percelen Harstenhoekplein 5 tot en met 19;
- o Een aantal op de C.A.B.- en Ford garage aan de gev. Deynootstraat;
- o Enige op de H.T.M. tramremise van het Harstenhoekplein;
- o Enige op het stationsgebouw aan den Gev. Deynootweg;
- o Enige op den gev. Deynootweg tusschen gev. Deynootplein en de duinen;

Toegang 0432-01 Archief gemeentepolitie Den Haag

- o Een aantal op het Orange- en Palacehotel;
- o 1 in de achtertuin van perc. Gentschestraat 26a;
- o 1 op het dak van perc. Bosschestraat 69;
- o 2 op de percelen Gentschestraat 12, 14, 16 en 18;
- o 1 op de rijweg voor perceel Gentschestrat 12;
- o 1 op het trottoir voor perceel Gentschestraat 4;
- o 1 voor perceel Hasselschestraat 46;
- o 1 op het trottoir voor perceel Hasselschestraat 56.

Blindgangers:

- o 1 op de gev. Deynootweg even voorbij het politiebureau in de richting van de Oostduinen;
- o 1 in het trottoir voor perceel Hasselschestraat 46;
- o 1 in het trottoir voor perceel Hasselschestraat 56.

Bij de laatste twee zijn waarschuwingsborden geplaatst doch bij de eerste niet omdat de Wehrmacht dat gedeelte had afgezet. Doordat de Wehrmacht op bepaalde plekken alles had afgezet, kon er niet meer gedocumenteerd worden wat er met de blindgangers gedaan is.

- Relevant.

30 maart 1945, 10.15 uur. Vier Engelse vliegtuigen voeren een luchtaanval uit op het gebouw van de B.I.M. (Bataafse Import Maatschappij), genummerd Wassenaarscheweg 80. Tijdens de aanval werden ongeveer 12 brisantbommen afgeworpen. Rond 11.45 werd een tweede aanval uitgevoerd waarbij ongeveer 24 brisantbommen zijn afgeworpen. In totaal ongeveer 36 bommen.

- o Een aantal op de B.I.M., Wassenaarscheweg 80;
- o Een aantal achter de B.I.M. op open terrein, naast- en voor het gebouw in de sloot langs de Floris Grijpstraat en de Wassenaarscheweg;
- o Een paar op de percelen Wassenaarscheweg 92 en 94;

Blindgangers werden bij deze aanval niet waargenomen.

- Relevant.

31 december 1945. Melding van een ontplofte munitiebunker in het militaire duinterrein gelegen aan de Van Alkemadelaan. Schade aan huizen in de omgeving

- Relevant.

Inventaris 6605-6606

Stukken betreffende het nemen van maatregelen met betrekking tot gevaarlijke en schadelijke voorwerpen, 1952-1993

6605: bevat meldingen over naoorlogs aangetroffen explosieven. Relevante meldingen:

- o 4 maart 1957. Twee mortiergranaten in het Zuiderpark nabij de politiepost.
- o 13 juli 1957. Een handgranaat in de put van de waterleiding van de tegenover station SS in de Rijnstraat gevestigde rijwielstalling.
- o 3 mei 1963. Verzoek voor het ruimen van een kist met granaten in het kanaal van de Haringkade, tegenover perceel 88, ongeveer één meter van de kant.
- o 29 mei 1963. Een granaat van ca. 50 cm lang en 7 kg in de vijver, gelegen langs de openbare weg Isabellaland.
- o 20 juni 1963. Pistoolpatronen en handgranaten in het water aan de Soestdijksekade, ongeveer ter hoogte van de openbare waterplaats bij de brug van het Veluweplein.
- o 17 januari 1964. Verzoek tot ruiming van een vliegtuigbom in een stuk tuinbouwgrond van perceel Haagweg 85 (Loosduinen).
- o 26 februari 1964. Verzoek tot ruiming van een vliegtuigbom onder de vloer van Viandenstraat 46 (Loosduinen) of op het bouwterrein in de onmiddellijke omgeving van het genoemde perceel. Uit een melding van 3 maart 1964 blijkt dat de bedoelde bom was neergekomen naast Viandenstraat 46 en gedetoneerd. Echter, een luchtdeelgranaat zou als blindganger onder de vloer zijn achtergebleven. De granaat is niet verwijderd.
- o 3 februari 1965. Op 2 en 3 februari 1965 is door kikvorsmannen een plaats afgezocht waar enkele duizenden geweer- en machinegeweerpatronen, afkomstig van het oude legergeweer model 1895, zijn aangetroffen. Het betrof het Afvoerkanal aan de Laan van Meerdervoort, tussen de Conradkade en de Suezkade, zie schets.

- o 23 augustus 1979. Door de wachtcommandant van het politiebureau in Loosduinen werd meegedeeld dat op het landgoed Ockenrode, in de bosjes nabij de dependance van de Dr. Schröder van der Kolk stichting, gevestigd in Monsterseweg 14, vermoedelijk een groot explosief zou liggen. Uit een ter plaatse ingesteld onderzoek bleek op ongeveer 100 meter van genoemd gebouw een krater (diameter 10 meter, diepte 3 à 4 meter) is geslagen waarin vermoedelijk een onderdeel van een V2 zit. Door een luitenant van de EODD werd vastgesteld dat het inderdaad een onderdeel van een V2 betrof, met name de aandrijfmotor (zie onderstaande foto). Dit onderdeel bevat geen explosieven. Mogelijk bevinden zich in de grond nog delen van de V2, al dan niet met explosieven. 10 november 1980 volgde formeel de opdracht aan de EODD om de resten van de V2 te ruimen.

- o 18 december 1979. Onderzoek naar explosieven op het terrein van het scholencomplex aan de Duinlaan.
- o 7 augustus 1981. Melding van een blindganger (vliegtuigbom) onder de bestrating van de Laurenburgstraat.
- o 8 juni 1982. In het terrein Stadhouderslaan/President Kennedylan, waar de nieuwbouw van het Museum voor het Onderwijs wordt voorbereid, bevindt zich een gedeelte van de voormalige tankgracht. Plaatsen als een tankgracht blijken direct na de oorlog nogal eens te zijn gebruikt om munitie te dumpen. Het

Toegang 0432-01 Archief gemeentepolitie Den Haag

bouwterrein zal worden afgegraven tot een niveau dat onder de tankgracht ligt. Er wordt verzocht een onderzoek naar mogelijke munitie in te stellen.

6606: bevat meldingen over naoorlogs aangetroffen explosieven. Relevante meldingen:

- 9 januari 1985. Melding van vermoedelijke V1 onder de bestrating van de Muurbloemweg.
- 27 januari 1987. Op het terrein tussen de Schenk, de Laan van Nieuw Oost-Indië, de Wilhelmina van Pruisenweg en het NS-station Laan van Nieuw Oost-Indië zal een kantoorgebouw met parkeerkelders worden gebouwd. Dit terrein maakt deel uit van het gebied Bezuidenhout, dat tijdens de oorlog werd getroffen door een bombardement. Er wordt verzocht een onderzoek in te stellen. De zoekactie gaat van start op 23 maart 1987.
- 17 december 1985. Tijdens graafwerken werd op het voormalig veilingterrein een blindganger van een 500 pond vliegtuigbom aangetroffen. De bom is op 20 december 1985 onschadelijk gemaakt.

Inventaris 6607	Stukken betreffende het opruimen van opzettelijk aangebrachte explosieven, 1964-1997
-----------------	--

Niet relevant, betreft geen NGE.

Inventaris 8175	Stukken betreffende het nemen van maatregelen met betrekking tot gevaarlijke en schadelijke voorwerpen, 1952-1993
-----------------	---

Relevant, bevat f'to's met schade n.a.v. oorlogshandelingen. Hieronder is een foto te zien na de aanval op de Kleykamp, 11 april 1944.

Toegang 0665-01 Brandweer v'n 's-Gravenhage 1886-1990

Inventaris 458	Stukken betreffende grote en zeer grote branden, 1919-1940
----------------	--

Niet relevant, bevat geen aanvullende informatie over mei 1940.

Inventaris 459-551	Dag- en nachtrappen; met hiaten, 1926-1960
--------------------	--

490-506: relevante periode.

Handgeschreven boeken. Alle boeken gecontroleerd aan de hand van data uit gebeurtenissenlijsten.

Niet relevant, informatie is summierder ten opzichte van de rapporten en 'pv's van de Luchtbeschermingsdienst.

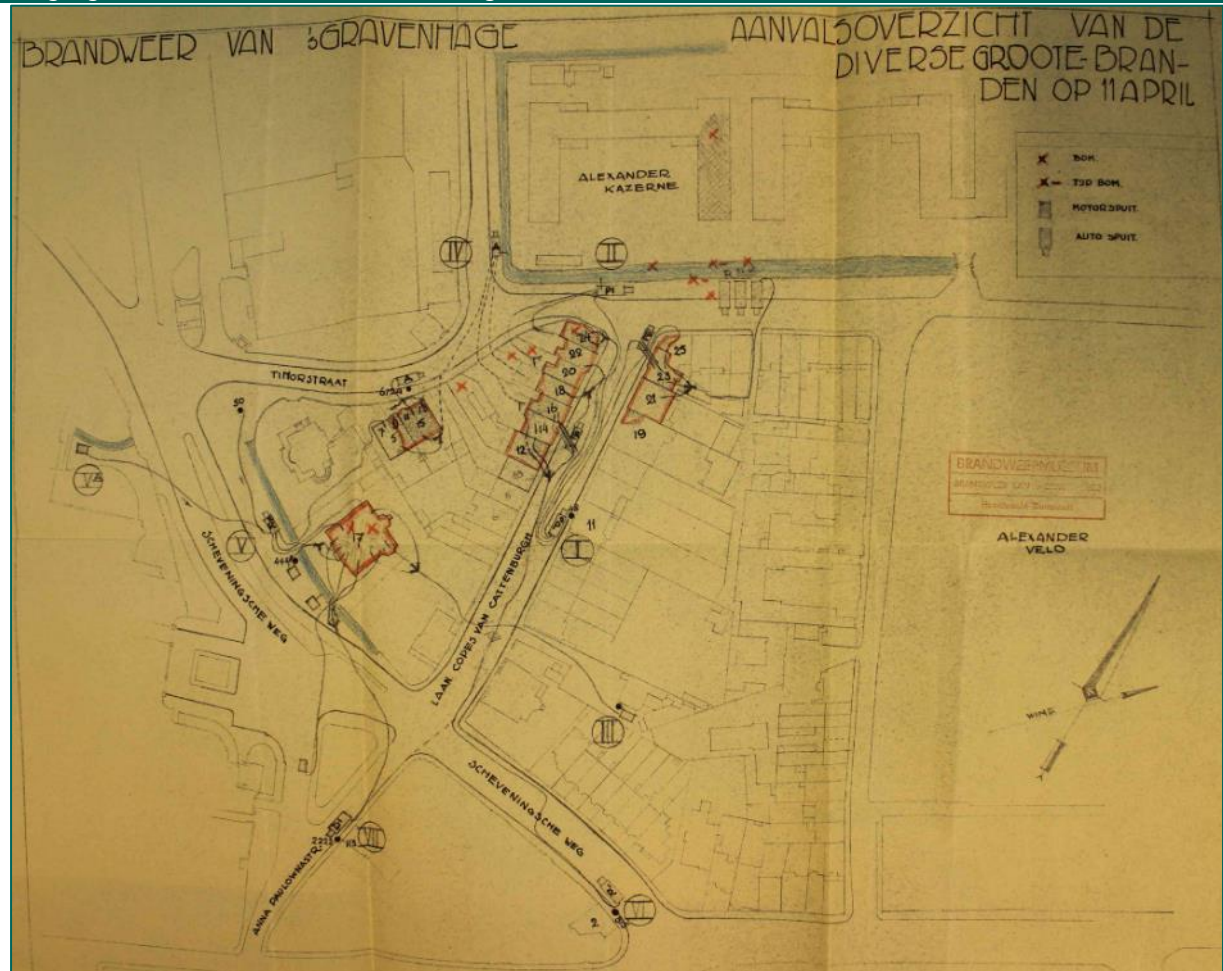
Inventaris 553	Stukken betreffende branden in de jaren 1940-1945 ten gevolge van luchtaanvallen en het neerstorten van een V2, 1943, 1952 en z.d.
----------------	--

Niet relevant, de informatie is summierder ten opzichte van de rapporten en 'pv's van de Luchtbeschermingsdienst.

Inventaris 555	Stukken betreffende de bestrijding van brand ten gevolge van bominslag in percelen aan de Scheveningseweg, de Timorstraat en de Laan Copes van Cattenburch op 11 april 1944, 1944
----------------	---

Relevant, bevat een kaart met daarop ingetekend de bominslagen:

Toegang 0665-01 Brandweer v'n 's-Gravenhage 1886-1990

Inventaris 616	Stukken betreffende de blokbrandweer en de luchtbeschermingsdienst, 1941-1946
Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.	

Inventaris 675	Stratenboekje brandweer v'n 's-Gravenhage, 1948
Niet relevant, geen aanknopingspunt voor het lokaliseren van adressen.	

Toegang 0502-01 Maatschappelijk Hulpbetoon/Sociale Belangen Den Haag

Inventaris 113	Stukken betreffende hulpverlening aan oorlogsslachtoffers, 1940-1949 Bominslagen en bombardementen,
----------------	--

Niet openbaar: ontheffing aangevraagd.

Niet relevant. Betreft schade en hulpverlening. Relatie met oorlogshandeling en NGE vaak niet vermeldt in de stukken. Indien wel melding van oorlogshandeling en/of NGE, dan is de informatie summier.

Toegang 0487-01 Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling Volkshuisvesting Den Haag

Inventaris 257	Gebeurtenissen tijdens de Duitse bezetting, 1940-1946
----------------	---

Digitaal beschikbaar.

25 januari 1946. Rapport betreffende gebeurtenissen tijdens de Duitse bezetting.

- Overvoorde. Het hele park werd op 17 juni 1940 gevorderd en tot de capitulatie in gebruik gehouden.
- Voorde. Het hele park werd op 17 juni 1940 gevorderd en op 3 mei 1943 vrijgegeven. Opnieuw vordering van 13 mei 1944 tot 21 maart 1945.

Toegang 0487-01 Gemeentelijke Dienst Stadsontwikkeling Volkshuisvesting Den Haag

- o Ockenburg. Vordering van 28 juni 1940 tot 5 augustus 1940. Opnieuw vordering op 22 september 1940, van 24 november 1940 tot 22 mei 1941 en van 8 mei 1942 tot en met de bevrijding. In de laatste periode was het park een startplaats voor V2's. Het huis met omgeving en het park hebben grote schade geleden als gevolg van bommen en het vroegtijdig ontploffen van V2's.
- o Aanleg van stellingen en mijnevelden.
- o Aanleg van een schijnvliegveld op Ockenburg.
- o Schade als gevolg van oorlogsvoering (bombardementen, mijnen e.d.)

Niet relevant, betreft voornamelijk algemene informatie.

Inventaris 1871	Luchtbescherming van de inwendige Dienst, 1938-1949
-----------------	---

Niet relevant betreft vooroorlogse inrichting schuilkelders en het bestellen van materieel voor medewerkers van de luchtbeschermingsdienst.

Inventaris 1872	Luchtbescherming; schuilplaatsen en loopgraven, 1938-1939
-----------------	---

Niet relevant, betreft schuilloopgraven en enkel de meldingen over het eventueel aanleggen van deze schuilloopgraven. Bewijs dat deze loopgraven aangelegd zijn is niet in dit inventaris te vinden.

Inventaris 2007	Vliegveld Ypenburg, 1924-1948
-----------------	-------------------------------

Niet relevant, geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 2182	Bestemming bunkers Overvoorde, 1947-1950
-----------------	--

Niet relevant, gelegen buiten de gemeente Den Haag.

Inventaris 2185	Opruimen bunkers, 1947-1949
-----------------	-----------------------------

Niet relevant, geen relatie met NGE.

Inventaris 3999-4002	Plattegronden 1:1000 met aanduiding van oorlogsschade aan beplanting, bestrating en bebouwing en van geplaatste muren, hekken en bouwwerken, 1943-1945
----------------------	--

3999: Serie nrs. 1-32

Plattegronden met aanduidingen zijn op zich relevant, echter een oorzaak van de schade staat nergens vermeld.

4000: Serie nrs. 1-26

Plattegronden met aanduidingen zijn op zich relevant, echter een oorzaak van de schade staat nergens vermeld.

4001: Bladen A-G

Plattegronden met aanduidingen zijn op zich relevant, echter een oorzaak van de schade staat nergens vermeld.

4002: H-O

Plattegronden met aanduidingen zijn op zich relevant, echter een oorzaak van de schade staat nergens vermeld.

Toegang 0394-01 Gemeentelijke Reinigingsdienst en Vervoerscentrale Den Haag

Inventaris 564	Stukken betreffende de Nederlandsche Vereeniging voor Luchtbescherming afdeli'g 's-Gravenhage, 1935-1944 19-0 - 1944
----------------	---

Niet relevant, algemene stukken en begrotingen.

Toegang 0620-01 Haven- en Marktwezen Den Haag

Inventaris 31	Gebeurtenissen tijdens de Duitse bezetting (vorderingen, schade, verzekering e.d.) (07.2), 1940-1951 (1954)
---------------	---

Niet relevant, geen verband met NGE.

Toegang 5340-01 Archief gemeente Voorburg 1929-1965

Geen stukken aangetroffen over geruimde NGE.

Inventaris 47b	Verslag van de burgemeester over de oorlogsjaren, 1945 mei
----------------	--

Toegang 5340-01 Archief gemeente Voorburg 1929-1965

Geen stukken aangetroffen over geruimde NGE.

Niet relevant, geen informatie over NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 582b	Dossier inzake de opgave aan gemeentebesturen inzake gesneuvelde militairen in Voorburg in 1940, 1940.
-----------------	--

Niet relevant, geen informatie over NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 584b	Dossier inzake de opgaven aan de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters 'e 's-Gravenhage van gesneuvelde militairen, 1943-1956.
-----------------	--

Inhoud van inventaris niet relevant.

Inventaris 720b	Dossier inzake de opgave aan gemeentebesturen inzake gesneuvelde militairen in Voorburg in 1940, 1940.
-----------------	--

Niet relevant, geen NGE-gerelateerde informatie.

Inventaris 745	Stukken betreffende het slopen van bunkers in de Veen- en Binckhorstpolder, 1945-1955
----------------	---

Niet relevant, valt buiten Den Haag.

Inventaris 922b	Stukken betreffende historische gegevens van de gemeente Voorburg, 1941-1955
-----------------	--

Niet relevant, betreft stukken over lezingen, geen relatie met NGE.

Inventaris 945b	Stukken betreffende het vorderen van gebouwen en terreinen, 1940-1956
-----------------	---

Niet relevant, geen relatie met NGE

Inventaris 958b	Stukken betreffende de aangifte van oorlogsschade aan wegen, bruggen, scholen, dienstgebouwen en woningen, 1946-1953
-----------------	--

22 januari 1946. Melding van schade aan Parkweg 256 t/m 276 door bominslag en V2 in het laatste oorlogsjaar.

- Niet relevant, ligt op minimaal 300 meter van Den Haag.

15 december 1948. Melding van schade aan complex woningen Loolaan-Parkweg-Nieuwstraat door explosies van V1 en V2 en bominslag.

- Niet relevant, gelegen op minimaal 300 meter van Den Haag.

15 december 1948. Melding van schade aan complex woningen Loolaan-Parkweg-Nieuwstraat door explosies van V1 en V2 en bominslag.

- Niet relevant, gelegen op minimaal 300 meter van Den Haag.

15 december 1948. Melding van schade aan complex Weverslaan, gelegen aan de Emmastraat en Julianastraat door explosies van V1 en V2 en bominslag.

- Niet relevant, gelegen op minimaal 200 meter van Den Haag.

27 april 1950. Schade door ontploffing landmijn in de Veen- en Binckhorstpolder in juni 1945.

- Niet relevant, valt buiten Den Haag.

26 juni 1950. Schade aan de Parkweg, tussen Rembrandtlaan en Vondelstraat, als gevolg van het afwerpen van een bom door een geallieerd vliegtuig op 13 maart 1945.

- Niet relevant, ligt op minimaal 300 meter van Den Haag.

29 december 1950. Schade door bominslag aan diverse panden in de Vondelstraat op 13 maart 1945.

- Niet relevant, ligt op minimaal 300 meter van Den Haag.

Zonder nummer	Dagboek van de luchtbeschermingsdienst, 1940-1945
---------------	---

10 mei 1940.

- Brand in de richting van Pijnacker, veroorzaakt door brandbommen.
- Twee vliegtuigen neergestort.
- Hevig en gevaarlijk vuren in de Kerkstraat en op de Kerkbrug.
- Omstreeks 12.42 uur bommen geworpen op Ypenburg.
- Omstreeks 13.25 uur wordt door Nederlandse militairen op Duitse militairen geschoten bij de Oude Tolbrug en Kerkbrug.

Toegang 5340-01 Archief gemeente Voorburg 1929-1965

Geen stukken aangetroffen over geruimde NGE.

- Omstreeks 16.35 Frans vliegtuig neergestort bij de schietbaan van de BW, vier personen sprongen eruit en liepen richting Den Haag.
- Omstreeks 18.00 uur dertig verschillende bommenwerpers boven Ypenburg, diverse bommen afgeworpen.
- 22.06 uur, hevig gevecht in de Kerkstraat bij de Vlietbrug, hierbij vallen de pannen van de daken.
- 11 mei 1940.
 - 22.55 uur, hevig gevecht bij de brug van de Kerkstraat, man tegen man. Er wordt met geweren en mitrailleurs geschoten.
- 12 mei 1940.
 - Omstreeks 3.00 uur wordt tussen Kerk- en Schoolstraat weer geschoten.
 - Omstreeks 15.35 wordt geschoten tussen de Kerk- en Schoolstraat.
 - 20.38 uur wordt geschoten achter Vreugd en Rust.
 - 23.00 uur schoten nabij postkantoor.
 - 23.24 uur, hevig geweervuur aan en in de omgeving van de Kerkbrug.
- 14 mei 1940
 - 1.35 uur, schoten gelost aan het Westeinde, Oosteinde en Rijswijk.
- 17 mei 1940
 - 1.02 uur, bom geworpen in de Binckhorstpolder in Den Haag, deze is ontploft, het was een zware explosie.
- 8 februari 1941
 - 15.10 uur. Zware explosie door een ernstige bominslag onder de gemeente Rijswijk.
- 6 juli 1941
 - 0.15-0.50 uur. Golven Engelse vliegtuigen over Voorburg en omgeving van west naar oost. Plotseling een bominslag in Scheveningen.
- 1 september 1942
 - 15.25 uur. Een trein is beschoten bij het viaduct van de spoorlijn Scheveningen – Den Haag – Rotterdam en aldaar enige gewonden. Er zijn twee gewonden in de trein, welke door een inzittende dokter werden geholpen, daarna reed de trein door. Een gewonde bij de veilingloods, vervoerd naar Antoniushove. Een tankboot in de Vliet werd beschoten en ernstig beschadigd.
- 7 september 1942
 - 11.30 uur. Zes Engelse vliegtuigen over Voorburg (vermoedelijk komende vanuit de richting Hoek van Holland), schieten met boordwapen hoorbaar.
- 29 november 1942
 - 13.00 uur. Nabij station Leidschendam-Voorburg van de spoorlijn Den Haag – Scheveningen – Rotterdam is vanuit een vliegtuig geschoten, waarbij een passagier van een passerende trein werd geraakt, eveneens een voetballer op het CMP-terrein (achter de spoorlijn).
Uit nadere informatie is gebleken dat door deze schietpartij zes personen zijn gewond (twee op het sportterrein en vier in de trein richting Rotterdam).
- 4 mei 1943
 - 12.25 uur. Luchtalarm. Omstreeks 14.00 uur wordt flinke rookontwikkeling geconstateerd achter de gasfabriek in Den Haag. Het is gebleken dat de telefooncentrale daar door bommen is getroffen. Er zijn echter op meerdere plaatsen in de stad bommen neergekomen.
- 9 april 1944
 - 14.40 uur. Vliegtuig boven Delft aangeschoten en in Zoetermeer neergestort, waarna een grote steekvlam en rookontwikkeling zichtbaar was. Het betrof een Amerikaans vliegtuig en er waren zeven bemanningsleden gedood.
- 11 april 1944
 - 14.36 uur. Engelse vliegtuigen duiken razendsnel naar beneden in de richting van Den Haag. Explosies volgen. Den Haag is gebombardeerd. Het betrof de voormalige kunstzaal Kleykamp dat totaal is verwoest. Enkele huizen in de omgeving zijn eveneens getroffen. De schade is aanzienlijk.
- 6 september 1944
 - Engelse jagers cirkelen over Voorburg. Zowel vanaf de grond als vanuit de vliegtuigen wordt er geschoten.
- 9 september 1944
 - Britse jagers scheren over Voorburg en omgeving en nemen met boordwapens treinen onder vuur.
- 13 september 1944
 - Achtmaal luchtalarm deze dag. Gedurende de alarmomstandigheden vliegen Engelse jagers in duikvlucht in verschillende richtingen, waarbij in veel gevallen met boordwapens wordt geschoten. Spoorwegen,

Toegang 5340-01 Archief gemeente Voorburg 1929-1965
Geen stukken aangetroffen over geruimde NGE.

verkeerswegen en de plaats waar het zgn. geheime Duitse V-wapen wordt afgevuurd, nl. één van de bosrijke streken van Wassenaar, werden bestookt.

27 oktober 1944

- V1 afgeschoten vanuit NW richting en neergestort in Spoorwijk, 15.56 uur.

29 november 1944

- 22.32 uur. V1 ontploft, Parkweg 278

28 december 1944

- 12.20 uur. Bommen gevallen op Haagse Bos.

1 januari 1945.

- 13.33 uur. Bominslag Looierslaan, geen doden, veel glasschade.
- 14.00 uur. Bominslag Looierslaan naast melkboer Bos, twee lichtgewonden.
- 14.20 uur. Bominslag aan de Koningin Wilhelminalaan.
- 14.40 uur. Bominslag Adm. De Ruyterlaan
- 14.45 uur. Bominslag Hoekwaterstraat 136.
- 14.50 Bominslag Pompe van meerdervoortstraat 2 en 4, huizen staan op instorten, licht gewonden.

26 februari 1945

- 11.40 uur. Zes à zeven bominslagen in Den Haag
- 12.05 uur. Bominslag bij park Leeuwenberg 34, er zijn twee zwaargewonden.

28 februari 1945

- 8.10 uur. Bominslag Van Duvendoordelaan, betreft brisantbom in open land tegenover Van Duvendoordelaan 46, veel ruiten stuk. Drie lichtgewonden in Koningin Wilhelminalaan 140.

1 maart 1945

- 15.33 uur. Vermoedelijk bom neergekomen in Nieuw-Voorburg

3 maart 1945

- 8.45 uur. Bezuidenhout in Den Haag gebombardeerd.
- 9.08 uur. Blok Schenkkade zwaar getroffen.

Inventaris 959b	Nota van de gemeentesecretaris aan het college van burgemeester en wethouders betreffende vergoedingen voor geleden oorlogsschade, 1951-1952
-----------------	--

Niet relevant, betreft algemene stukken.

Het Utrechts Archief (NS-Archief)
Toegang 940: Nederlandse Spoorwegen (ns): secretariaat, 1941-1973

Inventaris 177	Stukken betreffende de heropening van de Moerdijkbrug, 1946
----------------	---

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

Inventaris 178	Stukken betreffende de heropening van de brug over de IJssel bij Zutphen, 1946
----------------	--

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

Inventaris 333	Stukken betreffende onderzoek naar de houding van de spoorwegen in 1944 en 1945, 1945-1946
----------------	--

Niet relevant, betreft algemene stukken.

Toegang 943: Nederlandse spoorwegen, dienst vervoer en dienst exploitatie

Inventaris 617a	Stukken betreffende de exploitatie en het vervoer in de laatste periode van de bezetting en de eerste periode kort na de bevrijding, 1944-1945
-----------------	--

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

Inventaris 661	Registers van onregelmatigheden en ongevallen, 1940
----------------	---

Niet relevant, geen meldingen van onregelmatigheden/ongevallen als gevolg van oorlogshandelingen.

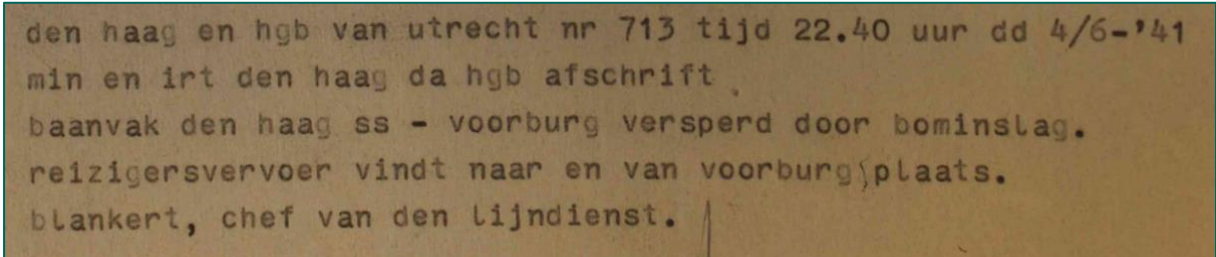
Toegang 943: Nederlandse spoorwegen, dienst vervoer en dienst exploitatie

Inventaris 662	Registers van onregelmatigheden en ongevallen, 1941
Niet relevant, geen meldingen van onregelmatigheden/ongevallen als gevolg van oorlogshandelingen.	
Inventaris 663	Registers van onregelmatigheden en ongevallen, 1942
Niet relevant, geen meldingen van onregelmatigheden/ongevallen als gevolg van oorlogshandelingen.	
Inventaris 664	Registers van onregelmatigheden en ongevallen, 1943
Niet relevant, geen meldingen van onregelmatigheden/ongevallen als gevolg van oorlogshandelingen.	
Inventaris 665	Registers van onregelmatigheden en ongevallen, 1944-1945
Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.	
Inventaris 1106	Foto's van ongevallen, 13 oktober 1934-17 december 1958
Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.	

Toegang 948: Nederlandse Spoorwegen (ns): bestuursorganen, 1917-1995

Inventaris 475	Stukken betreffende de totstandkoming en de uitvoering van Wet 1751 inzake de voorziening in de kapitaalbehoefte van de NS en de toekenning van bijdragen in de door de NS ten gevolge van de oorlogsomstandigheden en de bezetting van Nederland geleden schaden, 1945-1955
Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.	
Inventaris 476	Rapport door het Ministerie van Verkeer en Waterstaat betreffende schade gedurende de bezetting aangericht aan de Nederlandse Spoorwegen, deel II, 1 juli 1949
Niet relevant, geen locaties of individuele schadegevallen opgenomen.	

Toegang 949: Nederlandse Spoorwegen (ns): juridische zaken, 1917-1975

Inventaris 696	Verslagen van onregelmatigheden ten gevolge van oorlogshandelingen, 1940-1941. Afschriften
4 juni 1941:	
 <p>den haag en hgb van utrecht nr 713 tijd 22.40 uur dd 4/6-'41 min en irt den haag da hgb afschrift baanvak den haag ss - voorburg versperd door bominslag. reizigersvervoer vindt naar en van voorburg plaats. blankert, chef van den lijndienst.</p>	

Oorzaak en gevolgen.

Ten 20.06 kwamen 9 vliegtuigen uit X.O. richting over het station in de lengte richting en wierpen 4 spring- en 5 brandbommen af. Twee springbommen ontploften en van de 5 brandbommen ontbrandden er 3. De ontplofte bommen vielen op wissel 51 A/B en tusschen de sporen 5 en 6 bij wissel 94. De niet ontplofte bommen vielen tusschen de wissels 60 en 55 naast spoor I tegenover het Tractiegebouw. Twee der brandbommen vielen ten O. van het OpzichterskantoorGE, en werden met zand gebluscht, de derde bleef in den koprand van een wg cokes steken, werd verwijderd en gebluscht. De volgende materieel beschadigingen ontstonden:

Pec 8505, Pec 8504, NS 8289, NS 12559, NS 13423 zeer ernstig; NS 19509, NS 3368, 24143, 9211 zeer ernstig; E 4048, E 4086, NS 53518, C 7011, CMD 223544, Hann 15072F In post I braken alle ruiten, in de douaneloods braken veel ruiten. De stapelplaats Tractie en het gebouw tje van het seinwezen werden beschadigd. De wagens NS 12559 en NS 3423 ontspoorde met één as en wg NS 9211 helde zwaar over. Een groot gedeelte van het electricch bovennet was beschadigd. Het verkeer tusschen den Haaf SS en Voorburg was gestremd tot den volgenden morgen 9 uur. Tr 605 werd op het baanvak den Haag SS-Gouda opgeheven.

hgb utrecht en rotterdam van den haag ss nr 1 tijd 0.45 dd 5/6-'41
da hgb het utrecht htigr ut wigr r'dam en sigr r'dam
gisteren ten 20.06 uur bomaanval op station den haag ss door negen vliegtuigen, afgeworpen werden 4 springbommen, waarvan 2 niet ontploften en 5 brandbommen waarvan 2 niet ontbranden. de springbommen vernielden wissel 51a/51b ~~en~~ een gedeelte van het electriche net, bovendien ontspoorde 3 wagens en werd een aantal wagens en rijtuigen ernstig beschadigd. de brandbommen richtten geen schade aan. ten 23.15 uur waren de niet-ontplofte bommen opgeruimd.
cst.

- Relevant, bombardement binnen de grenzen van de gemeente Den Haag.

10 september 1940

Da' HGB
Wegens vliegeraanval bij h 16 20 500
beide hoofdsporen van 10.45 tot 14.30
versperd de bom kwam rechts van
het opgaande spoor op den spoorweg
meer vernedelyk heden nacht
geen persoonlijke ongelukken geen
materieele schade spoorweg als verzakt
cst

Toegang 949: Nederlandse Spoorwegen (ns): juridische zaken, 1917-1975

- Niet relevant, bombardement vond buiten de gemeente plaats.

Inventaris 934 | Inzake gevallen van oorlogsschade (R194), 1950-1954

Niet relevant, betreft enkel de afhandeling van vorderingsschade.

Toegang 951: Nederlandse Spoorwegen (ns): dienstorders en reglementen

Inventaris 247 | Lijst van verkortingen (C 0405, LV), 1955-1987

Niet relevant, betreft algemeen dossier.

Toegang 955: Nederlandse Spoorwegen (ns): dienst tractie, materieel en werkplaatsen, 1934-1994

Inventaris 1002 | Stukken betreffende de gang van zaken in de werkplaats tijdens de oorlogsjaren, 1944

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

Toegang 957: Nederlandse Spoorwegen (ns): hoofdboekhouding, administratieve afdeling, financieel-economische zaken, 1924-1994

Inventaris 842 | Correspondentie betreffende de vergoeding van oorlogsschade, 1941-1947

Niet relevant, geen locaties of individuele schadegevallen opgenomen.

Inventaris 843 | Correspondentie met de Algemeen Gemachtigde voor Oorlogs- en Defensieschaden over de Afwikkeling van de schade van de NS, 1940-1945

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

Inventaris 845 | Stukken betreffende de regeling van de schade bij de dochterondernemingen, 1945-1950

Niet relevant, geen locaties of individuele schadegevallen opgenomen. Enkel schadebedragen.

Inventaris 860 | Stukken betreffende het verrekenen van de stakingsschade en oorlogsschade, 1945-1952

Niet relevant, geen locaties of individuele schadegevallen opgenomen.

Toegang 958: Nederlandse spoorwegen, algemene dienst afdeling 2 en dienst personeelszaken

Inventaris 1197 | Stukken betreffende het overlijden en de vermissing van personeelsleden als gevolg van oorlogshandelingen, 1940-1946

Niet kunnen aanvragen, archiefstuk wordt momenteel gedigitaliseerd

Inventaris 1198 | Stukken betreffende de hulpverlening aan personeelsleden die ten gevolge van de oorlogshandelingen schade hebben geleden, 1940-1947, Sociale Bijstand, 1945-1946

Niet kunnen aanvragen, archiefstuk wordt momenteel gedigitaliseerd

Inventaris 1199 | Stukken betreffende de hulpverlening aan personeelsleden die ten gevolge van de oorlogshandelingen schade hebben geleden, 1940-1947, Steunfonds voor Spoorwegpersoneel, 1944-1945

Niet kunnen aanvragen, archiefstuk wordt momenteel gedigitaliseerd

Inventaris 11200 | Stukken betreffende de hulpverlening aan personeelsleden die ten gevolge van de oorlogshandelingen schade hebben geleden, 1940-1947, Steuncommissie NS, 1940-1947

Niet kunnen aanvragen, archiefstuk wordt momenteel gedigitaliseerd

Toegang 960: Nederlandse Spoorwegen (ns): dienst van weg en werken, dienst van infrastructuur, dienst infrabeheer, het ingenieursbureau, de groep bedrijven infra, 1920-1995

Inventaris 1325	Overzicht met statistische gegevens in verband met de wederopbouw van spoorbruggen na de oorlog, 1945
-----------------	---

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

Toegang 971: Verzamelingen betreffende spoorwegen

Inventaris 546	Stukken over de Nederlandse Spoorwegen in de Tweede Wereldoorlog, [ca. 1940-ca. 1945].
----------------	--

Niet relevant, geen informatie m.b.t. NGE. Of oorlogsschade.

Inventaris 551	Kranten- en tijdschriftartikelen over de wederopbouw van de spoorwegen in Nederland na de Tweede Wereldoorlog, [ca. 1945]. 1 omslag
----------------	---

Niet relevant, geen informatie m.b.t. NGE. Of oorlogsschade.

Inventaris 1139	Krantenartikelen over spoorwegen in de Tweede Wereldoorlog.
-----------------	---

Niet relevant, geen informatie m.b.t. NGE. Of oorlogsschade.

Gemeentearchief Voorburg-Leidschendam (GVL)

Archief gemeente Leidschendam 1938-1989

Inventaris	Vliegtuigen
------------	-------------

3 november 1941. Onderwerp: vermiste leden van het Duitse luchtwapen. In de ochtend van 10 mei 1940, omstreeks 4.30 uur, is een Duits militair vliegtuig brandend neergestort in de Tedingerbroekpolder te Leidschendam. De oorzaak is niet bekend.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

Inventaris 201	Opruiming munitie e.d. Vliegtuigbom(men) in/bij de Broekweg, 1988-1990
----------------	--

29 oktober 1980. Artikel: 'Waar ligt de bom?'

- Relevant, zie ook inventarisnummer 10869 in deze toegang.

5 december 1986. Posthoorn. 'Vliegtuigbom in Broekweg'.

Zoektocht naar een vliegtuigbom in de Broekweg vanwege heraanleg van de riolering. De bom is afgeworpen op 18 maart 1945 door een Engels vliegtuig. In de Tedingerstraat is op dezelfde datum ook een bom gevallen, die wel ontplofte en waarbij een dode en vier gewonden vielen. Deze bom verwoestte vier woningen. Aan de achterzijde van Broekweg 67 ligt waarschijnlijk eveneens een blindganger.

- Relevant, zie ook inventarisnummer 10869 in deze toegang.

17 juni 1988. Brief. Verwijdering vliegtuigbom.

Betreft de vermoedelijke vliegtuigbom in de tuin van woning Broekweg 67. Op maandag 27 juni 1988 zal de EODD definitief vaststellen of de bom er ligt of niet en wat de toestand ervan is.

In een nader bericht wordt gemeld dat de bom niet is aangetroffen op 27 juni 1988, wel is een staartstuk aangetroffen.

10 oktober 1989. Artikel: 'Gat in gevel Broekweg dicht'.

Archief gemeente Leidschendam 1938-1989

- Relevant, zie ook inventarisnummer 10869 in deze toegang.

15 november 1989. Artikel: 'Operatie Broekbom gaat miljoenen kosten'.

In Leidschendam zijn inwoners geïnformeerd over het opsporen van een vliegtuigbom, vermoedelijk een 250-ponder, door de EODD. Hiervoor zullen vijf woningen worden afgebroken. Op 27 juni 1989 was in de achtertuin van nr. 67 een staartstuk aangetroffen. Mogelijk is de bom vanwege de zachte grond een meter of tien doorgeschoven en blijven steken onder een woning. De bommen zijn door Engelse toestellen afgeworpen omstreeks half drie op 18 maart 1945. De bommen waren bedoeld voor de spoorlijn die vlak achter de Zeeheldenwijk ligt.

- Relevant, zie ook inventarisnummer 10869 in deze toegang.

28 april 1989. Informerende brief aan de bewoners.

Door de EODD is de vliegtuigbom aangetroffen op een diepte van ca. 7 meter. Het is een bom van 500 pond. Vanaf het begin is sprake geweest van een derde bom. De huidige situatie wordt benut om voor de tweede keer een onderzoek te verrichten. De vorige keer is gemeten tot een diepte van ca. 4 meter, maar nu de tweede bom op 7 meter ligt, is besloten nog een keer dieper te peilen.

In mei 1989 is gebleken dat deze zoekactie niets heeft opgeleverd. De 500-ponder wordt gedemonteerd op 13 juni 1989.

- Relevant, zie ook inventarisnummer 10869 in deze toegang.

Inventaris 333

Opruiming munitie e.d., 1943-1989

22 april 1982. Melding van mogelijk achtergebleven explosieven in het Rijn-Schiekanaal in Leidschendam. De informatie is verstrekt door een ingezetene van Voorburg, die de explosieven in 1959 heeft opgedoken en weer laten zakken. Het betreft 2 niet-ontploffte granaten met een doorsnede van 8 tot 10 cm. De granaten liggen in het kanaal ter hoogte van de Starliffabriek aan de Westvlietweg, waar op dit moment werkzaamheden plaatsvinden door Rijkswaterstaat in verband met de bouw van een brug (traject Rijksweg 12).

18 juli 1984. Blijkens informatie van een medewerker van Rijkswaterstaat is tijdens de sloopwerkzaamheden van een kanaalpijler in oktober 1983 een tweetal ontplofte granaten aangetroffen en vervolgens op de bodem van het Rijn-Schiekanaal terechtgekomen. Het is de bedoeling dat er eind augustus/begin september 1984 ter plaatse wordt gebaggerd en mogelijk geheid. Bijgevoegd is een kaart waarop de locatie van de granaten is aangeduid. Tevens is de locatie ingetekend waar op 31 augustus 1983 een aantal teller-mijnen en granaten is gevonden en onschadelijk gemaakt.

Archief gemeente Leidschendam 1938-1989

- Relevant.

23 augustus 1984, 12.30 uur. Door de Kon. Marine Opruimingsdienst zijn zoekacties gehouden met duikers op de bodem van het Rijn-Schiekanaal naar explosieven. Op de Leidschendamse kant van het kanaal zijn een 40 mm luchtafweergranaat en een teller-mijn naar boven gebracht. De zoekactie geschied vanaf de Voorburgse kant.

- Relevant.

21 november 1984, Posthoorn, 'Enorme wapenvondst op bodem van de Vliet'.

Enorme wapenvondst op bodem van de Vliet

Dat de mannen van de mijnopruimingsdienst niet voor niets de bodem van de Vliet afspeuren, blijkt wel uit de diverse vondsten. Zo heeft men onder het viaduct van de Utrechtse Baan in het water al 42 granaten, 4 patroonhouders, een antitankmijn en 40 stuks klein kaliber aangetroffen. Majoor D. Vis van de mijnopruimingsdienst spreekt van een opmerkelijke wapenvondst. „En alles is nog goed in takt. Onder water is het prima geconserveerd gebleven. Alle gevonden spullen gaan mee naar Den Helder en worden later op zee tot ontploffing gebracht“. De mijnopruimingsdienst verwacht tot eind deze week werk te hebben, alvorens de bodem onder het viaduct schoon is.

- Relevant.

2 oktober 1987. Melding dat binnenkort werkzaamheden worden verricht in het Rijn-Schiekanaal ten behoeve van de verhoging in de spoorlijn Den Haag-Gouda. Omdat bij vorige werkzaamheden ter plaatse explosieven zijn aangetroffen is door de aannemer verzocht te bemiddelen tot de inschakeling van de EODD.

8 maart 1988. Door de EODD is meegedeeld dat bij voorgenomen werkzaamheden aan de spoorbrug over het Rijn-Schiekanaal geen verdere vondst van explosieven te verwachten is. De zaak wordt hiermee beschouwd als afgedaan.

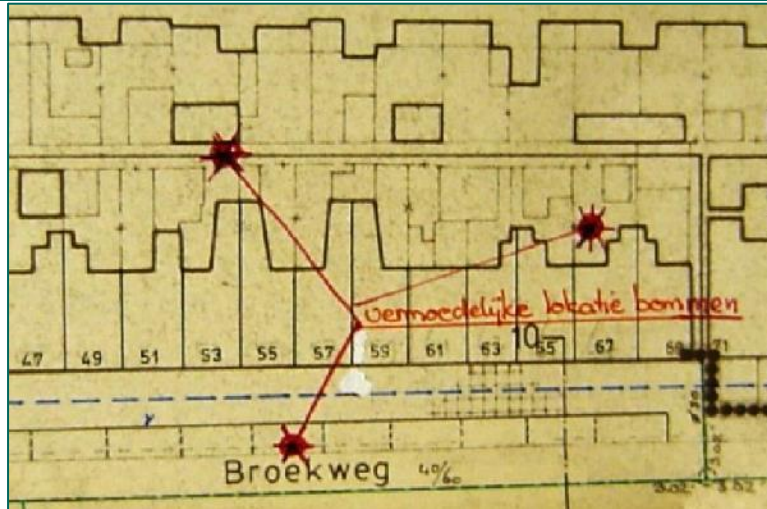
- Niet relevant.

Inventaris 10693 | Opruiming munitie e.d. Vliegtuigbom(men) in/bij de Broekweg. Algemeen, 1986-1987

10 juni 1986. Melding van bombardement op 18 maart 1945 omstreeks 14.45 uur op de spoorlijn Den Haag-Rotterdam. Hierbij zijn waarschijnlijk bommen terechtgekomen in:

- a. in het trottoir ter hoogte van de woningen Broekweg 55-57;
- b. achter de woning Broekweg 67;
- c. in de brandgang achter de woning Broekweg 53.

Archief gemeente Leidschendam 1938-1989

Inventaris 10695 | Opruiming munitie e.d. Vliegtuigbom(men) in het plan Voorburgseweg, 1985-1986

Geen relevante informatie voor het onderzoeksgebied.

Inventaris 10869 | Oorlogsschade in het algemeen, 1946-1949

1985. Dossier: Opruiming munitie e.d.: vliegtuigbom in het plan Voorburgseweg.

- Niet relevant, locatie valt buiten het onderzoeksgebied.

1986. Dossier: Opruiming munitie e.d.: vliegtuigbom in/bij de Broekweg.

Tijdens werkzaamheden in verband met de vernieuwing van de riolering in de Broekweg meldde zich een bewoonster met de mededeling dat nog een vliegtuigbom in de straat aanwezig is. Zoekacties door de EODD van de Kon. Landmacht hebben uitgewezen dat dit klopt. Voor het pand Broekweg 57 is inmiddels op 3,50 meter diepte een bom van 250 pond aangetroffen. Op 16 december 1986 zal de bom naar een nabijgelegen terrein worden gebracht om daar te worden vernietigd.

- Relevant, houdt verband met bombardement op een doel binnen het onderzoeksgebied. De locatie van de geruimde bommen ligt net buiten het onderzoeksgebied.

22 juni 1988. Op 16 december 1986 is door de EODD een bom verwijderd uit de Broekweg. Metingen hebben uitgewezen dat er zeer waarschijnlijk ter hoogte van de geruimde bom nog één of meerdere explosieven liggen. Inmiddels hebben voortgezette zoekacties dit bevestigd en streeft de EODD ernaar op 27 en 28 juni 1988 het explosief bloot te leggen en te demonteren.

- Relevant, houdt verband met bombardement op een doel binnen het onderzoeksgebied. De locatie van de geruimde bommen ligt net buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 10862 | Vergoeding oorlogsschade particulieren, 1941-1958

Diverse schademeldingen waarvan de schade is veroorzaakt op de volgende data:

- 17 november 1942 (1); Segbroeklaan 88 Den Haag.
- 8 december 1942 (2); woonhuis Anemoonstraat 107 Den Haag, woonhuis Segbroeklaan 39 Den Haag.
- 29 december 1942 (1); Dunklerstraat 25 Den Haag.
- Oktober 1943 (1); Sweelinkstraat 129-131 Den Haag.
- 3 maart 1945 (10); woonhuis Amalia van Solmstraat 96 Den Haag, benedenhuis Carpentierstraat 25 Den Haag, Anna van Saxenstraat 14-16 en 18-20 Den Haag, Cornelis Houtmanstraat 5-7 Den Haag, Anna van Saxenstraat 46-48 Den Haag, woonhuis Mariastraat 20 Den Haag, vier woningen en twee winkels aan de Adelheidstraat 161-163 en Laan van Nieuw Oost-Indië 85-87 Den Haag, twee woonhuizen 1ste v.d. Boschstraat 31 en Wilhelminastraat 154 Den Haag, Cornelis Speelmanstraat 35 Den Haag, woonhuis Laan van Nieuw Oost-Indië 159 Den Haag.
- 18 maart 1945 (1); pakloosden gelegen op de terreinen van de NS te Leidschendam (Westvlietweg 2).
- Relevant. Hoewel in de stukken geen concrete oorzaak wordt gemeld, houden de datums mogelijk verband met oorlogshandelingen in/op Den Haag.

12 november 1945. Brief. Tedingerstraat 39. Melding van schade aan gemeld perceel door het bombardement op 18 maart 1945.

Archief gemeente Leidschendam 1938-1989

- Relevant, ligt net buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 11199 | Dagrapporten luchtbeschermingsdienst, 1940-1944

21 februari 1942.

- Navraag naar neergekomen bommen in de Rietveenspolder. Op de Luchtbeschermingsplankaart komt 'Rietveenspolder' niet voor. Vermoedelijk wordt het geval bedoeld in de **nacht van 11 op 12 augustus 1941** toen veel glasschade werd veroorzaakt door afgeworpen bommen in de tuin van Thierry en boerderij Alblas in de Oostbospolder (rietvinkpolder).
- Op **23 maart 1941** vielen er bommen de Rietpolder, over de Vliet in Oostbospolder, naar het zeggen. Maar er staat bij genoteerd: afgeworpen bom in Duivenvoordsepolder te Voorschoten, juist bij de grens Leidschendam.
- Bij een houten woning van Huisman (Oostvlietweg in de Rietpolder) werden op **18 maart 1941** bommen afgeworpen, waarvan vijf scherven aanwezig op de commandopost.
- Op **2 september 1941** werden bommen afgeworpen op de omgeving van boerderij van weduwe v.d. Salm, Oostvlietweg.
- In map kaarten (1.1.09) zijn situatietekeningen aanwezig van omgeving Houting woning Huisman (Oostvlietweg) en omgeving boerderij weduwe v.d. Salm (Oostvlietweg). Bij Huisman en weduwe v.d. Salm werd vier maanden voordien tegelijkertijd een onontplofte bom gevonden. [Tekeningen zitten bij inventaris 11213.]
- Rietvinkpolder; niet relevant, gelegen op ca. 400 meter van Den Haag.
- Duivenvoordsepolder Voorschoten; niet relevant, gelegen op enkele kilometers van Den Haag.
- Oostvlietweg; niet relevant, gelegen op enkele kilometers van Den Haag.

10 april 1943. 13.01-13.06 uur. Melding van beschieting door Engelse vliegtuigen op trein van Leiden naar Den Haag. Resultaat: 1 dode, acht zwaar gewonden en ca. twintig gewonden. Van de trein is het dak in brand geraakt.

- Niet relevant, zie ook inventaris 11213.

Inventaris 11213 | Diverse rapporten i.v.m. luchtbescherming, 1940-1944

14 januari 1942. In de namiddag, omstreeks 21.45 uur heeft in de gemeente Leidschendam in het Wilsveen een bominslag plaatsgehad. Na ontvangst van de melding hebben de veldwachter en het hoofd van de luchtbeschermingsdienst ter plaatse een onderzoek ingesteld. Op een bouwgrond was een groot gat in de grond geslagen en hierbij was de kleigrond meters ver weggevoerd. Op ca. 200 à 250 meter afstand van de plaats waar deze bom is aangetroffen, stond aan beide zijden hiervan een boerderij. Geen van beide boerderijen had door deze inslag schade opgelopen. Op ca. 15 meter van de krater, was nog een kleine kuil in grond. Het viel niet uit te sluiten dat daar nog een niet ontplofte bom zit. Uit de verklaring van een getuige blijkt dat het tussen 21.00 en 22.00 uur zeer druk was met overvliegende vliegtuigen in de richting van Rotterdam.

- Relevant.

14 april 1942. Melding van het aantreffen van een gat in de grond op ca. 250 à 300 meter van de Stopmijkseweg in Leidschendam. In het gat stond water en er bevond zich een hol ijzeren voorwerp in. Het is mogelijk dat hierin zich een niet-ontplofte bom bevindt.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

1 september 1942. Beschietingen door Engelse vliegtuigen met boordwapens, vermoedelijk boordmitrailleurs en – kanonnen. Schade aan woning Vlietweg 7, daar is ook een projectiel van waarschijnlijk een 20 mm boordkanon aangetroffen. Het projectiel is overgebracht naar de Ortskommandant. Het schip Marie-Elise, dat tegenover nr. 7 aan de Vlietweg lag is tevens beschoten en in totaal door dertien projectielen getroffen. De toestellen hebben tweemaal een beschieting uitgevoerd. Het betrof drie of vier vliegtuigen die vanuit de richting Leiden vlogen en in de richting van Rijswijk vlogen. Kort daarop keerden ze terug. De veiling van Veer (gelegen naast de lijn Den Haag-Rotterdam) is toen beschoten. Opnieuw keren de vliegtuigen terug en beschieten de spoorbaan. Vervolgens neemt een vliegtuig de uit Rotterdam naderende trein (No. 82) onder vuur. Tot slot is ter hoogte van de haven van Voorburg op het Rijn-Schiekanaal een tankschip, F.S. de Graeve, beschoten door een vliegtuig.

- Relevant.

10 april 1943. Melding dat op het baanvak Leiden-Den Haag een elektrische trein door vliegtuigen in brand is geschoten en bij km paal 56,200 tot stilstand is gekomen.

- Niet relevant, gelegen op ruim 450 meter van Den Haag.

Archief Delft (AD)

Toegang 701 Archief gemeente Pijnacker 1933-1995

Inventaris 2769 | Verslag van de activiteiten van de Luchtbeschermingsdienst over de periode 1938 – 1945, 1946

"In de gemeente Pijnacker waren gemiddeld 400 [Nederlandse] militairen gelegerd, zodat een eventuele luchtaanval hierop niet denkbeeldig was. (...) Op 10 mei 1940, om 4 uur werden de eerste bommen op de gemeente Pijnacker uitgeworpen (8 stuks); 2 dezer bommen kwamen terecht op de boerderij aan den Noordweg no. 55 benevens op een daarnaast gelegen arbeiderswoning, Noordweg 56. Alle twee de percelen raakten beschadigd, terwijl een hooischelf in brand geraakte."

- Niet relevant, ligt minimaal 1,5 km buiten het onderzoeksgebied.

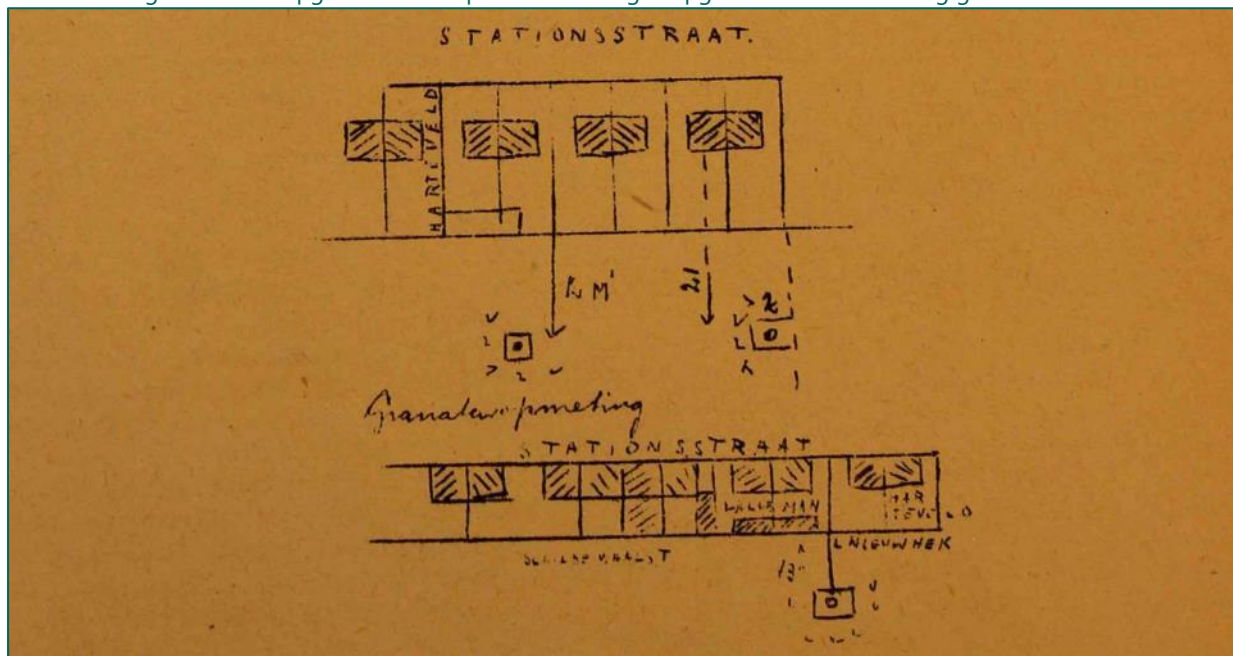
"op 13 mei 1940 om 10.30 uur werden wederom bommen uitgeworpen op de gemeente; +/- 20 stuks. Een drietal dezer bommen veroorzaakte schade aan de percelen Emmastraat 1, 3 en 5; deze werden door een voltreffer geraakt en geheel verwoest."

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

"Op dinsdag 14 mei 1940 vond een 3^e luchtaanval plaats, hierbij werd een aantal bommen uitgeworpen. Een in aanbouw zijnde kleuterschool aan de Julianalaan 5a werd beschadigd, benevens enige in aanbouw zijnde woningen Julianalaan 7 t/m 17. Uit de vliegtuigen werd geschoten, waarbij schade werd toegebracht aan de Emmadwarstraat 37, 51 en 32 t/m 44."

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

"Tijdens de oorlogsdagen werden de percelen Ackersdijkscheweg 16, 18, 22, 24 en 26 vermoedelijk door geschut beschadigd. Dit vond ook plaats bij Oude Leedeweg 195, en Zwethkade 36. (...) Verder bevinden zich in diverse polders bomtrechters van overvliegende vliegtuigen, welke hun bommenlast kwijt wilden. Enige brandende vliegtuigen kwamen op landerijen terecht, waarvan nog overblijfselen aanwezig zijn. (...) Naar de op 13 mei 1940 neergeworpen granaten werd op zondag 20 juni en maandag 1 juli 1940 door Duitse militairen en een achttal Hollandsche soldaten een onderzoek ingesteld. Van zeven granaten kon niet worden vastgesteld of zij waren ontploft. Bij het graven tot 3 m. diepte waren nog geen aanwijzingen aanwezig. Eén granaat werd tot ontploffing gebracht. Vermoed wordt, dat de overige granaten ter diepte van 6 á 8 m. onder het maaiveld zijn ingedrongen, waarom met graven werd opgehouden. De plaats van inslag is opgemeten en in tekening gebracht."

Hierboven afgebeeld staat een tekening met daarop weergegeven de locaties van de neergekomen granaten.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

"Op 25 oktober 1940 om 17.30 uur vond een bominslag plaats in de gemeente Pijnacker en wel aan de Noordeindsenweg in de polder van Biesland op het land van A. Sonneveld. Een drietal bommen van zwaar kaliber werd afgeworpen, waarvan één een landbouwschuur trof, die gelegen was in het midden van de Polder van Biesland. Een tweede schuur in de onmiddellijke nabijheid werd eveneens beschadigd. De bommen veroorzaakten een drietal diepe trechters. (...) Het terrein is afgezocht naar blindgangers. Deze zijn niet aangetroffen."

- Relevant, polder van Biesland grenst aan Den Haag.

12 augustus 1942 werd in de tuin van het Café van Schie, Oostlaan 14, een tweetal brandbommen (35 cm) voorzien van het opschrift: 20 min automatische Frisco, approximately 20 minute burning time.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

22 oktober 1942. Granaten komen neer in de Oude Leede. Vermoedelijk afkomstig van luchtafweergeschut.

- Niet relevant, granaten van luchtafweergeschut kunnen in principe overal neerkomen.

10 april 1943, 11.00 uur. Een sneltrein van Den Haag naar Rotterdam werd in de omgeving van de spoorwegovergang Oostlaan door een aantal vliegtuigen beschoten. Vier personen kwamen hierbij om het leven.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

5 juni 1943: twee brandballons kwamen neer in een tuinderij van dhr. Van Schie aan de Overgauwsenweg en de Oude Leedeweg. Flesjes met fosfor zijn gedemonteerd.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

5 juli 1943. In de gemeente Pijnacker werd een aantal brandballonnen afgeworpen. Aan deze ballonnen waren flesjes met fosfor bevestigd. Eén kwam terecht in de tuinderij van Huijsman aan de Kerkweg. Een tweede kwam terecht in het weiland van dhr. Zegwaard.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

16 oktober 1943. Gemeld werd dat er op de Zuideindseweg een vermoedelijk niet-ontploffte granaat is neergekomen. Deze zou afkomstig zijn van luchtafweergeschut. De granaat bleek al te zijn ontploft.

- Niet relevant.

25 maart 1944. In de nacht van 24 op 25 maart kwamen in de gemeente enige granaten van het afweergeschut terecht. Hierbij raakte de woning Noordweg 48 beschadigd. Ook zijn er granaten neergekomen aan de Kerkweg en de Hesselt van Dinterlaan. Alle granaten zijn ontploft.

- Niet relevant.

29 april 1944. Een drietal granaten van het afweergeschut kwamen op de gemeente Pijnacker terecht. Een daarvan op een stal aan de Klapwijkseweg 25. Een tweede kwam terecht in een tuin aan de Noordweg. Een derde kwam terecht in een tuin aan de Noordeindschenweg 56.

- Niet relevant.

26 juni 1944. In een hooiland van dhr. Sonneveld aan de Overgauwschenweg werd een voorwerp aangetroffen van 35 cm lang en 5 cm rond. Het voorwerp is later weggevoerd.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

9 september 1944. Om 19.30 uur werd een trein tussen Den Haag-Rotterdam ter hoogte van station Noordorp-Oost door vliegtuigen beschoten. Twee personen werden gedood.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

3 februari 1945, 15.50 uur. Enige bommen werden afgeworpen door overvliegende vliegtuigen. Twee bommen kwamen terecht in een weiland van dhr. Zegwaard aan de Klapwijkseweg 45. Geen schade. Een tweede bom kwam terecht op de openbare weg Klapwijkseweg nabij nummer 67. Om 18.00 uur werden nog meer bommen afgeworpen. Hierbij werd de weg op twee plaatsen beschadigd.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

5 januari 1945. Een tweetal blindgangers naast de spoorlijn ontdekt. Deze werden door het Sprengkommando niet veel later verwijderd.

- Niet relevant.

9 maart 1945. Aan de Zuideinseweg 55 stortte een jachtvliegtuig neer. De piloot is vermoedelijk per parachute neergekomen en gevlucht.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

23 maart 1945, 16.15 uur. Twee vrachtwagens worden op de Katwijkerlaan beschoten door jachtvliegtuigen. Eén chauffeur raakte dodelijk gewond.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

30 maart 1945, 12.30 uur. Bommen worden afgeworpen op Pijnacker nabij de Klapwijkseweg. Hierbij raakte een dertiental woningen zwaar beschadigd. Gelijktijdig werden enige bommen afgeworpen nabij de Nieuwkoopseweg. Nummer 36 raakte zwaar beschadigd.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 2770	Stukken betreffende de uitvoering van een onderzoek naar luchtaanvallen alsmede beschrijving van de schade die de luchtaanvallen veroorzaakt hebben, 1940
-----------------	---

In de gemeente vonden tijdens de meidagen van 1940 in totaal drie bombardementen plaats:

Vrijdag 10 mei 1940, om 15.50 uur. Een achtereenvolgend vliegtuig liet twaalf bommen vallen. Hiervan kwam een drietal terecht op en in de onmiddellijke nabijheid van enkele arbeiderswoningen aan de Noordweg. De overige bommen kwamen terecht in een weiland vlakbij een gemaal.

- Niet relevant, ligt minimaal 1,5 km buiten het onderzoeksgebied.

Maandag 13 mei 1940, om 10.30 uur. Een twintigtal zware en lichte bommen werd uitgeworpen. Vermoedelijk doelwit was het militaire commandopost aan het Emmapark en het parochiehuis aan de Oostlaan. Een drietal particuliere woningen werden totaal verwoest. Van deze bommen kwamen 17 terecht in achtertuinen, sloten en tuinderijen. Een aantal hiervan kwamen niet tot explosie. [Bij het schrijven van het rapport waren deze blindgangers nog niet gedemonteerd].

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

Dinsdag 14 mei 1940, om 13.00. Vanuit vliegtuigen werd er op de in de kom van de gemeente aanwezige militairen geschoten en werden lichte bommen uitgeworpen.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

Verdere verslagen van bominslagen:

25 oktober 1940, 18.00 uur. Bominslag op het weiland van A. Sonneveld gelegen in de Bieslandse Polder nabij de Twee Molentjesvaart (Noordeinde van Delfgauw).

- Relevant, zie ook inventaris 2769 in deze toegang.

Inventaris 2775	Stukken betreffende de het verkrijgen van rijksuitkeringen voor het herstel van oorlogsschade alsmede overzichten van door oorlogsgeweld beschadigde eigendommen, 1940 – 1946
-----------------	---

13 mei 1940, schadeaangifte. Betreft schade aan Emmastraat 1, 3 en 5. Deze zouden 'geheel vernield' zijn.

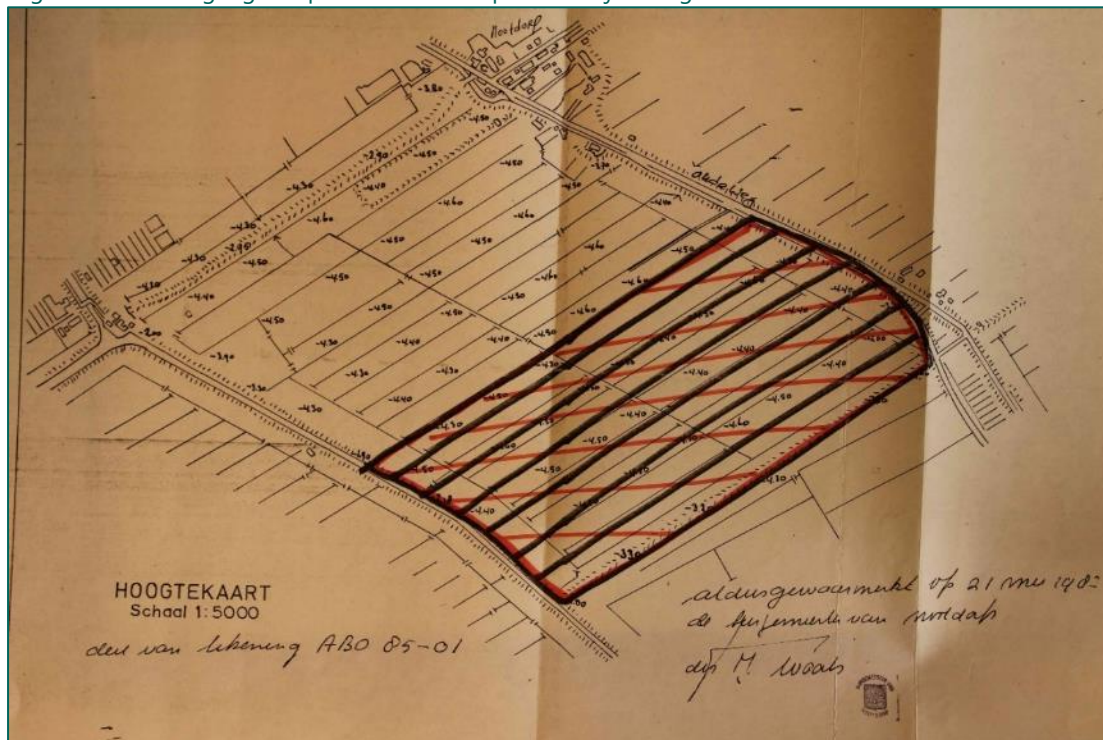
- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

Proces-verbaal, 20 maart 1945. Op 20 maart 1945, om 12.50 uur is door geallieerde vliegtuigen een aantal bommen afgeworpen bij de Klapwijkseweg. Hierbij werd een dertiental woningen beschadigd.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 2776	Stukken betreffende het staken van de werkzaamheden aan recreatiegebied 'De Dobbepas' in verband met de mogelijke aanwezigheid van vliegtuigbommen uit de Tweede Wereldoorlog, 1987
-----------------	---

"Uit door de Rijkspolitie Nootdorp ingewonnen informatie, is gebleken dat op de betreffende percelen tijdens de Tweede Wereldoorlog enige vliegtuigbommen zijn geëxplodeerd. Er is een zeer sterk vermoeden dat ook enkele zogenaamde blindgangers op de betreffende percelen zijn neergekomen."

Hierboven afgebeeld is het poldergebied dat bewerkt zou gaan worden. De burgemeester heeft echter aangegeven dat dit gebied verdacht is op de mogelijke aanwezigheid van blindgangers.

Door de wachtmeester van de gemeente Nootdorp is een aantal getuigenissenverklaringen afgenomen:

- P.A. Waaijer: aan de zuidzijde van de Poldervaart tegenover het perceel waar de Doppelpas moet komen, zijn in het voorjaar van 1942 vliegtuigbommen gevallen. Deze gaten moest hij weer afdekken. Hij heeft toen geen blindgangers gevonden. In het gebied werd door de Duitsers nog wel eens oefeningen gehouden.
- T.J. Waaijer: weet zich te herinneren dat er enkele oppervlakkige gaten waren ontstaan in zijn weiland (in de periode '42/'43), maar meer ook niet.
- L.A. Oudshoorn: "In de oorlogsdagen van '40 zijn er in het 2^e weiland, gerekend vanaf het dijkje, de grens Pijnacker-Nootdorp, in perceel 1406, vlakbij de dijk, ongeveer 5 meter uit de sloot, twee hele grote gaten/putten ontstaan als gevolg van vliegtuigbommen. De gaten zijn later dichtgereden met slootvuil en zijn nog wel terug te vinden dus." De heer Oudshoorn heeft niet gehoord of hier ook een blindganger bij zat.
- 't Hart: "Toen ik het land kreeg, vroeg ik hem [Cor Sonneveld] wat die gaten waren. Hij vertelde dat het 3 of 4 bomkraters waren, die opgevuld waren met slootvuil. Volgens hem zouden het Engelse bommen zijn geweest. De gaten zouden een doorsnede hebben gehad van 5 meter. De gaten zitten achterin de polder, vlakbij de dijk. Er ligt ook een bomkrater aan de overkant van de sloot, tegen de dijk aan. De uitvoerder heeft hier al zand opgereden."
- P. Versluis: aangegeven locatie van de bomkraters komt overeen met de overige getuigenissen, maar dhr. Versluis zegt dat deze in de meidagen van '40 zijn veroorzaakt.
- H.J.M. v.d. Beek: dhr. Van de Beek denkt dat het kettingbommen zijn geweest waarvan er één vermoedelijk ingeslagen is en in het veen terecht is gekomen. Dit vond volgens hem plaats in de periode '43-'44.
- W. de Bie: heeft de kraters afgezet. Geen projectielen en/of scherven gezien. Volgens De Bie zijn de bommen gevallen in de meidagen van 1940. Hij spreekt van 3 gaten. Hij heeft er paaltjes omheen geslagen en is toen vertrokken. In 1942 is De Bie ondergedoken.

Afgebeeld is een schets van de polder met daarop weergegeven de locaties van de bomkraters:

24 mei 1940: onderzoek van de gevolgen van luchtaanvallen
 Rapportage over de luchtaanvallen in de omgeving van Ypenburg en Pijnacker-Nootdorp. In dit rapport wordt echter geen melding gemaakt van een bombardement dat mogelijk de kraters in de bovengenoemde polder heeft doen ontstaan.

- Niet relevant.

16 oktober 1987: brief van de burgemeester van Nootdorp.

“Ten behoeve van de realisering van het recreatiegebied ‘De Dobbelpas’ zal het projectplan worden gewijzigd, zodat binnen een straal van 100 meter rond de plaats van de vermoedelijke ligging van een vliegtuigbom, geen andere werkzaamheden zullen worden uitgevoerd.’

- Niet relevant, ligt minimaal 300 meter buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 2777	Stukken betreffende het laten uitvoeren van een onderzoek ten behoeve van mogelijke opruiming van explosieven uit de Tweede Wereldoorlog op een bouwterrein aan de Noordeindseweg te Delfgauw, 1986
-----------------	---

29 juli 1986, college van B&W

“Te uwer informatie moge dienen, dat het hier een terreintje betreft, dat deel uitmaakt van een voor woningbouw bestemde locatie. Op het op de bijgaande tekening rood gearceerd aangegeven gedeelte zou zich in de oorlog een Duitse geschutstelling hebben bevonden, die onmiddellijk na de capitulatie is opgeruimd.” De gemeente acht het onverstandig om zonder verder onderzoek verder te gaan met bouwwerkzaamheden.

- Niet relevant voor het onderzoeksgebied.

15 augustus 1985, directeur Gemeentewerken.

Het betreft hier een melding van “2 niet ontplofte bommen” in “een perceel aan de Molensloot’.

Vervolgens stuurt het ministerie van Financiën een prijsopgaaft voor de opsporingsactie aan de Noordeindseweg. Geen verdere vermelding van een daadwerkelijke opsporingsactie en de resultaten hiervan.

- Niet relevant, ligt ca. 750 meter buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 2778	Stukken betreffende het laten uitvoeren van een onderzoek ten behoeve van mogelijke opruiming van explosieven uit de Tweede Wereldoorlog op het terrein Katwijkerlaan 46, 1979 – 1984
-----------------	---

2 mei 1979, afdeling Algemene Zaken gemeente Pijnacker

Op het terrein van de heer Millenaar aan de Katwijkerlaan 46 zouden twee ontplofte bommen uit WO2 liggen. De heer M. zou de plaats waar in de oorlog deze bommen zijn ingeslagen vrij nauwkeurig kunnen aangeven. De aanwezigheid ervan zou volgens Algemene Zaken een algemene zaak te zijn geweest voor de inwoners van Pijnacker.

22 mei 1979, College van B&W aan EODD

“Naar ons is gerapporteerd dat op een perceel aan de Molensloot in onze gemeente twee ontplofte bommen uit de Tweede Wereldoorlog liggen.”

Omdat er toch nog een redelijk brede krater is gevonden (ca. 4 m), verwacht men niet dat het om een blindganger gaat. Besloten wordt om met een detector over het land te gaan. Mocht er niets gevonden worden, dan gaat men ervan uit dat er niets ligt.

- Niet relevant, ligt enkele kilometers buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 2779	Stukken betreffende de granaatinslag in de woning Prinsenhof 7 als gevolg van opruiming van explosieven uit de Tweede Wereldoorlog alsmede afhandeling van de schadevergoeding, 19-5 - 1976
-----------------	---

Granaatinslag in de woning Prinsenhof 7, bewoond door P.J.J.M. van der Heijden op 18 juni 1975, 14.25 uur.

Vermoedelijk heeft de EODD van de Koninklijke Landmacht een fout gemaakt bij het demonteren van een oude scheepsloop, die op een sloopterrein lag. Vermoedelijk zat er nog een projectiel in de loop, die afgevuurd werd toen de Landmacht hiermee bezig was. De granaat sloeg in en stichtte brand aan de Prinsenhof 7.

Dit voorval heeft voor veel publiciteit gezorgd. Hieronder weergegeven de Haagsche Courant van 19 juni 1975.

- Niet relevant, scheepskanon en granaat zijn van elders afkomstig.

Toegang 704 Archief gemeente Rijswijk 1918-1945

Geen stukken aangetroffen over geruimde munitie.

Inventaris 1052	Stukken betreffende de organisatie van de luchtbescherming en declaratie van gemaakte kosten 1936-1945, 1940
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Inventaris 1053	Stukken betreffende de organisatie van de luchtbescherming en declaratie van gemaakte kosten 1936-1945, 1941
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Inventaris 1054	Stukken betreffende de organisatie van de luchtbescherming en declaratie van gemaakte kosten 1936-1945, 1942
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Inventaris 1055	Stukken betreffende de organisatie van de luchtbescherming en declaratie van gemaakte kosten 1936-1945, 1943
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Inventaris 1056	Stukken betreffende de organisatie van de luchtbescherming en declaratie van gemaakte kosten 1936-1945, 1944
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Toegang 704 Archief gemeente Rijswijk 1918-1945
Geen stukken aangetroffen over geruimde munitie.

Inventaris 1057	Stukken betreffende de organisatie van de luchtbescherming en declaratie van gemaakte kosten 1936-1945, 1945
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Inventaris 1262	Stukken betreffende uitvoering van oorlogsmaatregelen door de Duitse bezetter, 1940-1945
-----------------	--

24 mei 1940. Opgave van schade aan de percelen aan de Huis te Hoornkade, nrs. 69, 70 en 71. De schade is veroorzaakt tijdens de om en bij vliegveld Ypenburg geleverde gevechten. Naast schade aan gebouwen en meubilair zijn ook de tuinen vernield; hierin zijn loopgraven aangelegd.

Tevens wordt schade gemeld aan de nrs. 334, 346, 348 en 350 in de Genestelaan. De ruiten zijn vernield door kogelgaten.

- Relevant.

13 juni 1940. Opgave van schade aan gebouwen, vee en landerijen v'n 's Gravenmade, Delftweg 25. Naast schade worden zeventien bomkraters, één kazemat en vier mitrailleurnesten in het land opgegeven.

- Geen concrete oorzaak gemeld, gezien de ligging is de schade veroorzaakt door de gevechtshandelingen in mei 1940 bij vliegveld Ypenburg.

24 juni 1940. Melding van schade op de tuinderij gelegen (Hoekpolder sectie J no. 492) Haantje 34F Rijswijk. Schade is veroorzaakt door een Duits vliegtuig dat op 10 mei 1940 omstreeks 11.10 uur tussen kassen is gevallen.

- Niet relevant.

25 juli 1940. Oorlogsschade aan boerderijen. Twaalf schadegevallen zijn bekend in Rijswijk, toch zijn er slechts twee aangiftes ingediend. Bijgevoegd is een overzicht van de boerderijen, gelegen aan de Delftweg (5), Haantje (4), Vlietweg (2) en de Rotterdamseweg (1).

- Niet relevant, geen concrete informatie.

2 oktober 1940. Meldingen van schade door de bominslag op 2 oktober 1940:

- woning van magazijnmeester F. Hellingman, Olmstraat 2
- woning van stoker (tevens sigarenwinkelier) J. Ooijkaas, Kerklaan 136
- woning van reiziger J. van Santen, Kerklaan 134
- woning met winkel Kerklaan 126-128
- aan de Coöperatieve Woningbouw Vereniging "Rijswijks belang"
- woning Valkruststraat 9
- woning Valkruststraat 5
- woning Lindelaan 50
- woning Kerklaan 142
- woning Kerklaan 118
- woning Kerklaan 124
- woning Valkruststraat 7
- woning Kerklaan 116
- woning Kerklaan 132
- woning Esdoornstraat
- woning Kerklaan 122
- woning Kerklaan 138. De woning is vrijwel geheel vernield.

- Niet relevant, buiten de gemeente.

Inventaris 1263	Stukken betreffende uitvoering van oorlogsmaatregelen door de Duitse bezetter, 1940-1945
-----------------	--

Geen relevante informatie.

Inventaris 1264	Stukken betreffende uitvoering van oorlogsmaatregelen door de Duitse bezetter, 1940-1945
-----------------	--

15 juni 1942. Opgave van percelen in Rijswijk die door luchtstrijdkrachten zijn beschadigd op 1-2 juni 1942. Die nacht zijn twee brisantbommen en meerdere brandbommen neergekomen. Er is schade in de volgende straten:

- Thierenskade
- Elzenlaan
- Huis te Hoornkade
- Lijsterbeslaan
- Sparrelaan

Toegang 704 Archief gemeente Rijswijk 1918-1945

Geen stukken aangetroffen over geruimde munitie.

- Delftweg	Eén brisantbom, neergekomen in een weiland, heeft geen schade aangericht. De bom die is neergekomen in het terrein bij perceel Delftweg 19 heeft wel schade aangericht. Door brandbommen is geringe schade toegebracht aan het asfaltdek van de provinciale weg Rijswijk-Hoek van Holland, ter hoogte van de Jozef Israëlslaan.
- Relevant.	
Inventaris 1265	Stukken betreffende uitvoering van oorlogsmaatregelen door de Duitse bezetter, 1940-1945
Geen relevante informatie.	
Inventaris 1266	Stukken betreffende uitvoering van oorlogsmaatregelen door de Duitse bezetter, 1940-1945
Geen relevante informatie.	
Inventaris 1267	Stukken betreffende uitvoering van oorlogsmaatregelen door de Duitse bezetter, 1940-1945
26 januari 1945. Uitkering Herstelfonds. Op 26 november 1944 werd het Rusthuis Euterpestraat 100 en Memlingstraat 23/29 als gevolg van een bombardement volledig vernield.	
- Relevant.	
Inventaris 1271	Stukken betreffende uitvoering van regelingen ter vergoeding van geleden oorlogs- en bezettingsschade, 1941-1945
11 september 1941. Betreft: oorlogsgeweldschade. Gemeentelijk gas- en elektriciteitsbedrijf	
- 10-15 mei 1940. Vliegveld en omgeving en in diverse straten	
- Relevant.	
- 2 oktober 1940. Bominslag aan de Kerklaan en Valkruststraat	
- Niet relevant, buiten de gemeente.	
Inventaris 1272	Stukken betreffende uitvoering van regelingen ter vergoeding van geleden oorlogs- en bezettingsschade, 1941-1945
Geen relevante informatie.	
Inventaris 1273	Stukken betreffende uitvoering van regelingen ter vergoeding van geleden oorlogs- en bezettingsschade, 1941-1945
Geen relevante informatie.	
Inventaris 1274	Stukken betreffende uitvoering van regelingen ter vergoeding van geleden oorlogs- en bezettingsschade, 1941-1945
Geen relevante informatie.	
Inventaris 1275	Stukken betreffende uitvoering van regelingen ter vergoeding van geleden oorlogs- en bezettingsschade, 1941-1945
Geen relevante informatie.	

Toegang 941 Archief van de gemeente Nootdorp, 1931-2001

Geen stukken aangetroffen over schade.

Inventaris 1221	Personeelsdossiers: W. Wiegel, hoofd luchtbeschermingsdienst, geb..., 1939.
Niet relevant, algemene stukken.	
Inventaris 2153	Stukken betreffende de benoeming, ontslag van en instructies voor het personeel van de luchtbeschermingsdienst, 1936-1945.
Niet relevant, algemene stukken.	
Inventaris 2154	Stukken betreffende de organisatie en het functioneren van de luchtbeschermingsdienst, 1938-1942.

Toegang 941 Archief van de gemeente Nootdorp, 1931-2001
Geen stukken aangetroffen over schade.

Niet relevant, algemene stukken.

Inventaris 2160	Stukken betreffende uitgevoerde onderzoeken naar aanwezige niet geëxplodeerde explosieven in de gemeente, 1975-1989 (2002).
-----------------	---

24 mei 1940. Eigenlijke bombardementen op Nootdorp hebben niet plaatsgevonden, op één geval na. Op 14 mei 1940 omstreeks 16.30 uur, zijn een zestal brandbommen in de nabijheid van enkele huizen, gelegen bij het Veenweg viaduct afgeworpen. De indruk is dat de brandbommen bestemd zijn geweest voor een colonne militaire vrachtauto's, die op dat moment het viaduct passeerden.

- Relevant.

21 mei 1987. Stilleging werkzaamheden op een deel van het terrein waar het recreatiegebied "De Dobbelpas" zal worden gerealiseerd. Uit door de Rijkspolitie Nootdorp ingewonnen informatie is gebleken dat op de betreffende percelen tijdens de Tweede Wereldoorlog enige vliegtuigbommen zijn neergekomen en geëxplodeerd. Er is tevens het vermoeden dat ook blindgangers zijn achtergebleven.

De bommen zijn neergekomen in het voorjaar van 1942. Een ooggetuige, destijds 15 jaar, heeft drie bommen weten neerkomen op een weiland aan de zuidzijde van de Poldervaart. Er zijn drie kraters gezien.

23 oktober 1987. Het werk is inmiddels weer hervat. In de zuidelijke punt van De Dobbelpas ligt mogelijk een niet-ontplofte vliegtuigbom. Het inrichtingsplan voor het recreatiegebied is op een paar onderdelen gewijzigd, om elk risico op een eventuele detonatie te vermijden; in het zuidelijke gebied zal niet meer gegraven moeten worden.

- Niet relevant, valt buiten Den Haag.

21 oktober 1998. In Nootdorp is op 10 mei 1940 een Douglas 8A-3N van de 3de Jachtvliegtuigafdeling van het Veldleger na het opstijgen van Ypenburg getroffen door scherven van Duitse bommen.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

Inventaris 2951	Stukken betreffende de circulaire en bekendmakingen inzake de voorbereiding en afkondiging staat van beleg en staat van oorlog, 1938-1940.
-----------------	--

Niet relevant, algemene stukken.

Inventaris 2952	Stukken betreffende circulaire, bekendmakingen en rapportages inzake te nemen maatregelen in de oorlogsperiode, 1940-1945.
-----------------	--

Niet relevant, bevat geen aanvullende informatie.

Toegang 653 Gemeentebestuur Delft, 1939-1970

Inventaris 1767	Stukken betreffende wederopbouw, 1940-1951.
-----------------	---

Niet relevant, betreft enkel plannen tot wederopbouw, schade niet gespecificeerd

Inventaris 1768	Stukken betreffende wederopbouw boerderijen, 1940-1944
-----------------	--

Niet relevant, oorzaak van schade niet gemeld.

Inventaris 1769	Stukken betreffende wederopbouw bakkerijen, 1940
-----------------	--

Niet relevant, betreft richtlijnen.

Inventaris 2919	Stukken betreffende burgerwacht, 1939-1941.
-----------------	---

Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 3579	Stukken betreffende vaststelling annuïteit voor oorlogsschade aan woningen van woningbouwvereniging Volkshuisvesting
-----------------	--

Niet relevant, oorzaak van schade niet gemeld.

Inventaris 3581	Stukken betreffende herstel van oorlogsschade aan woningen van Woningbouwvereniging Hof van Delft, 1946-1951
-----------------	--

Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.

Toegang 653 Gemeentebestuur Delft, 1939-1970	
Inventaris 3781	Stukken betreffende Luchtbeschermingdienst, 1936-1959
Niet relevant, betreft richtlijnen.	
Inventaris 3813	Verslagen optreden in meidagen 1940 en luchtaanval juli 1941, 1940-1946.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 3814	Verslagen van – en maatregelen tegen luchtaanvallen, bominslagen etc., 1939-1945
20 maart 1945. Melding van een bombardement met vijf bommen op Duitse bunkers nabij het viaduct aan de Brasserskade in Delft.	
- Relevant.	
Inventaris 3815	Luchtalarm onder andere processen-verbaal, 1944-1945
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 3823	Samenwerking met Nederlandse Vereniging voor Luchtbescherming, 19-8 - 1940
Niet relevant, betreft stukken van voor de oorlog.	
Inventaris 3869	Stukken betreffende vernietiging van ongesprongen projectielen, 1940-1962
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 3870	Stukken betreffende vervoer en opslaan van ontplofbare stoffen, 1939-1943
Niet relevant, geen relatie met NGE.	
Inventaris 3873	Stukken betreffende brandweer, 1940-1960
Niet relevant, betreft enkel aanschaf materieel en inventarisatie daarvan.	
Inventaris 4233	Stukken betreffende herstel oorlogsschade aan vernielde bruggen, 1945-1946
Niet relevant, geen oorzaak van schade gemeld of schade niet veroorzaakt door oorlogshandelingen.	
Inventaris 4432	Stukken betreffende hinder van losplaatsen, munitie en vaarsnelheid, 1951-1956.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 4574	Stukken betreffende kredieten voor middenstandsbedrijven ten behoeve van herstel oorlogsschade, 1940-1946.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 4800	Stukken betreffende oorlogsgeweldschade, 1943-1947.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 4834	Oorlogsgeweldschade: Algemeen, 1940-1948.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 4835	Oorlogsgeweldschade: Algemeen, 1940-1948.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 4836	Oorlogsgeweldschade: Fabrieken, 1940-1959.
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 4837	Oorlogsgeweldschade: Particulieren. 1940-1959.
Niet relevant, betreft bezettingsschade of oorzaak niet gespecificeerd.	
Inventaris 4838	Oorlogsgeweldschade: Particulieren. 1940-1959.
Niet relevant, oorzaak van schade niet gemeld.	

Toegang 653 Gemeentebestuur Delft, 1939-1970

Inventaris 4839	Verbetering onbewoonbaar verklaarde woningen, 1940-1941.
Niet relevant, geen relatie met NGE of oorlogshandelingen.	
Inventaris 4874	Stukken betreffende Commissie Luchtbeschermingsdienst en Evacuatie, 1940-1941.
Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.	
Inventaris 4876	Stukken betreffende controle financiën Luchtbeschermings- en Evacuatiendienst, 1940-1942.
Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.	
Inventaris 6706	Stukken betreffende herstel oorlogsschade, 1945-1956.
Niet relevant, oorzaak van schade niet gemeld.	
Inventaris 7727	Landsverdediging, 1946-1954
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 7757	Stukken betreffende oorlogsschade gemeente, 1944-1958.
Niet relevant, oorzaak van schade niet gemeld.	
Inventaris 7760	Stukken betreffende oorlogsschade particulieren.
Niet relevant, geen verband met NGE.	
Inventaris 7822	Stukken betreffende verbeurdverklaring radiotoestellen, oorlogsschade gemeente en geval 21, 1943-1952.
Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.	
Inventaris 8184	Stukken betreffende opdracht van Duits gezag tot herstel vernielde bunker aan Brasserskade-Nootdorp, 1944.
Niet relevant, geen verband met NGE of oorlogshandelingen.	

Toegang 53 Archief van de Luchtbeschermingsdienst Delft, 1939-1945

Inventaris 1-11	Ingekomen en minuten van uitgaande stukken, alfabetische geordend, 1940-1942; met hiaten
Niet relevant, betreft hele algemene huishoudelijke correspondentie.	
Inventaris 12	Agenda van ingekomen en uitgaande stukken, geordend op nummer, 1941 mei – 1945 september
Niet relevant. Uitgebreid brievenboek van inkomende en uitgaande stukken op datum geordend.	
Inventaris 13-28	Ingekomen en uitgaande stukken, geordend op nummer, 1941 mei – 1945 september
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 29	Ingekomen stukken van burgemeester van Delft, alfabetische geordend, 1939-1942 januari 5
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 30	Ingekomen stukken van het Departement van Binnenlandse Zaken, 19-0 - 1941
Geen relevante informatie voor Den Haag.	
Inventaris 31-32	Ingekomen stukken van gemeenten, instanties en bedrijven, 1940-1942
Geen relevante informatie voor Den Haag.	

Historisch Archief Westland (HAW)

Toegang 131: Gemeentebestuur Wateringen, (1921) 19-9 - 1979 (1982) <i>Geen informatie aangetroffen over (naoorlogs) geruimde munitie.</i>	
Inventaris 533	Maandrapporten over Wateringen van de gewestelijke politiepresident te Rotterdam, 1943-1944
Niet relevant, geen informatie over oorlogshandelingen en NGE.	
Inventaris 805	Stukken betreffende het verzorgen van de luchtbescherming met rapporten over oorlogshandelingen, 1938-1945
<p>3 juni 1940. Melding van de gemeente Wateringen dat hier op 10 mei 1940 geen bombardementen hebben plaatsgevonden, maar wel mitrailleurvuur omstreeks 21.30 uur waardoor één burger is gedood. Verder zijn er enkele Duitse vliegtuigen geland en weer opgestegen. Eén Nederlands vliegtuig heeft een noodlanding gemaakt.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Relevant, geeft heel algemeen beeld van de gebeurtenissen op 10 mei 1940. <p>15 februari 1941. Procesverbaal van bominslag in Kwintsheul.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niet relevant voor het onderzoeksgebied. <p>Januari 2014. Correspondentie over zoektocht naar bom in de Kerkstraat 43a Kwintsheul (Wateringen) naar aanleiding van een bombardement op 15 februari 1941.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niet relevant voor het onderzoeksgebied. <p>26 juni 1941. Procesverbaal van bominslag, omstreeks 1.00 uur. Door de uitkijkpost van de Luchtbeschermingsdienst werd een vliegtuig waargenomen dat op een onbekend doel schoot. Plots waren twee explosies te horen in Wateringen. Aanvankelijk was het niet duidelijk waar de explosies hadden plaatsgevonden, daarom werd de gemeente afgezocht in zuidelijke richting. Het onderzoek werd bemoeilijkt door de duisternis, maar uiteindelijk werd de plaats gevonden. Het bleek dat twee bommen waren geëxplodeerd aan de Bovendijk, waarbij de woning van dhr. Hofstede werd beschadigd (glas- en dakschade, muurschade). Met het oog op blindgangers is het terrein afgezet, om bij daglicht verder onderzoek te verrichten. Bij daglicht is gebleken dat in totaal zes bommen zijn neergekomen langs de Bovendijk. Deze waren in een tuin en op weiland gevallen. Bij de stal van de boerderij van de weduwe Wenneker ligt, op ca. 75 meter van de woning, een blindganger.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Relevant <p>4 juli 1941, 12.20 uur. Procesverbaal van bominslag in de Heerenstraat 162-166. De bominslag vond plaats nabij de R.K. Kerk. Uit onderzoek bleek dat één brisantbom was neergekomen en ontploft.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niet relevant voor het onderzoeksgebied. <p>4 juli 1941. Vervolg van vorige Procesverbaal, waarin gemeld wordt dat de afgelopen nacht een brisantbom is neergekomen en ontploft op een weiland langs de Bovendijk, achter de boerderij van dhr. J. Noordam, Kwintsheulweg 34.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Niet relevant, één bom gemeld en die is gedetoneerd. <p>21 juli 1941. Procesverbaal over neergekomen brandbommen, omstreeks 1.30 uur. Brandbommen zijn neergekomen op de tuinderij van G. van Meurs, Strijpkade 6; vermoedelijk drie. Deze bommen zijn samen afgeworpen met brandbommen die in de gemeente Rijswijk zijn neergekomen. Uit onderzoek is gebleken dat drie brandbommen in Wateringen zijn neergekomen, de bommen zijn uitgegraven waardoor kon worden vastgesteld dat ze waren uitgebrand.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Relevantie <p>8 oktober 1941. Extract plan van het perceel Wateringen, sectie C, nr. 638 (Oud Wateringseveldpolder), waarop de locatie van twee niet-ontploffte vliegtuigbommen is aangegeven.</p>	

Toegang 131: Gemeentebestuur Wateringen, (1921) 19-9 - 1979 (1982)
 Geen informatie aangetroffen over (naoorlogs) geruimde munitie.

- Relevant
 29 maart 1943. Melding van het inslaan van een granaat van luchtdoelgeschut. De granaat is ingeslagen in een warehouse (Oosteinde 112), waar het projectiel door de gevel is geslagen. De plaats waar de granaat is neergekomen vertoont een gat van ca. 7 cm doorsnede. De ligging is gevaarlijk, een spoedige veiligstelling is noodzakelijk.
- Relevant
 31 maart 1943. Melding van het aantreffen van een reeds eerder ingeslagen granaat van luchtdoelgeschut, in de open grond van het tuinderbedrijf van C.J. v. Vliet, Noordweg 34b. De plaats waar de granaat is neergekomen vertoont een gat van ca. 7 cm doorsnede. De ligging is gevaarlijk, een spoedige veiligstelling is noodzakelijk.
- Relevant
 11 juni 1943. Melding van een ingeslagen granaat van luchtdoelgeschut op de tuin Kwintsheulweg 9. Uit onderzoek blijkt dat de granaat ongeveer 1 meter in de grond is geslagen. Het gat heeft een diameter van ca. 7,5 cm.
- Niet relevant voor het onderzoeksgebied.
- 9 september 1944. Melding van twee neergekomen bommen, die zijn geëxplodeerd in het landelijk gedeelte van Kwintsheul (gemeente Monster, maar valt onder het luchtbeschermingsgebied van Wateringen). Eén bom is neergekomen en geëxplodeerd in een warehouse op het tuindersbedrijf van Jac. v. Kester, Holle Wateringkade 4. De andere bom explodeerde op het bedrijf van weduwe Vis, liggende achter het bedrijf van Ph. v. Steekelenburg, Kwintsheulweg 69.
- Niet relevant voor het onderzoeksgebied.
- 24 oktober 1944. Melding van het neerkomen van een granaat op de tuinderij Kwintsheulweg 65b, omstreeks 11.45 uur. De granaat is vermoedelijk afkomstig van luchtafweergeschut met een kaliber van ca. 7 cm. De granaat is terechtgekomen op een serre en kwam vervolgens terecht op een voet en de verwarmingsinstallatie van een andere serre.
- Niet relevant voor het onderzoeksgebied.
- 27 oktober 1944. Melding van een neergekomen V1 op Kruisvaarders Sint Jan, Vredenburgweg in Rijswijk.
- Niet relevant voor het onderzoeksgebied.

Toegang 131: Gemeentebestuur Wateringen, (1921) 19-9 - 1979 (1982)
 Geen informatie aangetroffen over (naoorlogs) geruimde munitie.

Zonder datum. Staten voor uitbetaling lonen, voor het ruimen van niet-ontplofte granaten.

- 7 t/m 12 juli 1941
- t/m 26 juli 1941
- 28 juli t/m 2 augustus 1941
- t/m 9 augustus 1941
- 10 t/m 16 augustus 1941
- Niet relevant, geen locaties vermeld.

Inventaris 1001	Stukken betreffende oorlogsschade, 1940-1954
-----------------	--

Opgaven van schade.

31 mei 1940

- Plein 2, 14: schade door beschieting.
- Relevant, houdt verband met de gevechten in mei 1940.

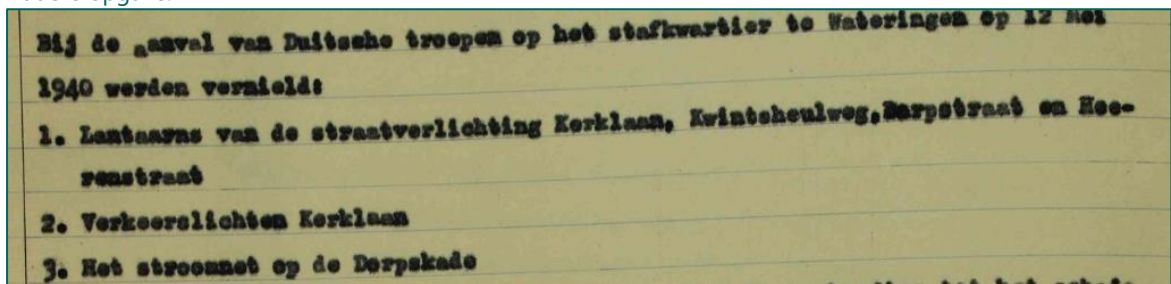
14 februari 1941

- Herenstraat 66: schade door oorlogshandelingen in de nacht van 12 op 13 mei 1940.
- Relevant, houdt verband met de gevechten in mei 1940.

Zonder datum

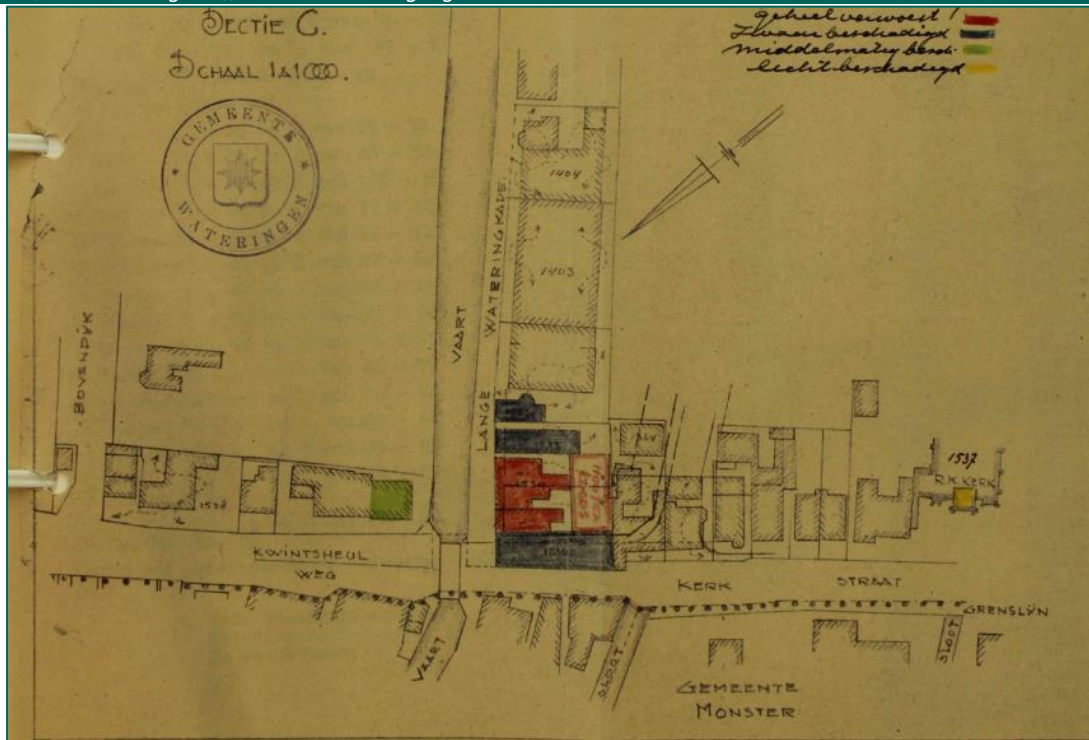
- Gemeentelijk elektriciteitsbedrijf, periode 10-14 mei 1940: schade door aanval van Duitse troepen op het in Wateringen gevestigde stafkwartier. De schade omvat stukgeschoten lampen, verkeerszuilen en gedeeltelijk vernield stroomnet.

Nadere opgave:

- R.K. Jongensschool, 12 mei 1940: schade door aanval van [Duitse] parachutisten en luchtlandingstroepen op het in het schoolgebouw gevestigde stafkwartier.
- Raadhuis: schade door aanval van Duitse parachutisten en luchtlandingstroepen op het in Wateringen gevestigde stafkwartier. De schade omvat: raadhuis is beschoten, meeste ruiten stukgeschoten.
- R.K. Meisjesschool (Herenstraat), op 14 juli 1941 schade door bominslag in directe nabijheid. Voornamelijk glas- en dakschade.

Toegang 131: Gemeentebestuur Wateringen, (1921) 19-9 - 1979 (1982)
 Geen informatie aangetroffen over (naoorlogs) geruimde munitie.

- Relevant.
14 november 1951. Melding van schade door R.K. (parochie H. Johannes de Doper), Herenstraat 87, door bom op 4 juli 1941.
- Relevant.

Inventaris 1002	Stukken betreffende het vorderen van arbeidskrachten door Defensie, mei 1940
Niet relevant, geen relatie met oorlogshandelingen en NGE.	
Inventaris 1003	Stukken betreffende het vorderen van onder andere a'to's en gebouwen en schade-afwikkeling door Duitse en geallieerde strijdkrachten, 1940-1953
Niet relevant, geen relatie met oorlogshandelingen of NGE, of betreft bezettingsschade.	
Inventaris 1005	Stukken betreffende de inundatie in de Oud- en Nieuw Wateringveldsche polder, uitgevoerd in opdracht van de Duitse strijdkrachten, 1944-1945
Niet relevant, geen relatie met NGE.	

Toegang 117 Gemeentebestuur Monster, 1930-1997
 In deze toegang zijn geen stukken aangetroffen m.b.t. de Luchtbeschermingsdienst, geruimde NGE en oorlogsschade.

Inventaris 594	Stukken betreffende de verzoeken tot schadevergoeding in verband met geleden schade aan eigendommen van het Strandbedrijf ten tijde van de Tweede Wereldoorlog, eveneens de bouw en inrichting van een opslagloods voor het zeebad, 19-1 - 1955
Geen relevante informatie voor dit onderzoek aangetroffen	
Inventaris 1830	Stukken betreffende circulaire's van de gemeente en de Duitse bezetter in de periode van de Tweede Wereldoorlog, een opgestelde lijst van slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog, het verlenen van een vergunning tot het houden van een geldinzameling ter nagedachtenis van de heer M. van Bommel en artikelen over gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog, 1940-1947
Geen relevante informatie voor dit onderzoek aangetroffen	

Toegang 117 Gemeentebestuur Monster, 1930-1997

In deze toegang zijn geen stukken aangetroffen m.b.t. de Luchtbeschermingsdienst, geruimde NGE en oorlogsschade.

Gemeentearchief Zoetermeer (GAZ)

Toegang 5 Gemeentebestuur Zoetermeer, 1940-1961

Inventaris 260	Rapporten inzake politie-aangelegenheden, opgemaakt door de burgemeester, 1941-1945
30 juli 1941. Melding van het neerstorten van een Amerikaans vliegtuig.	
- Niet relevant voor dit onderzoek.	
Inventaris 605	Stukken betreffende het opruimen van munitie en niet ontplofte projectielen, 1940-1946
28 juni 1940. Melding dat op 13 mei 1940 door de Duitse luchtmacht een viertal bommen zijn afgeworpen op een achter de woning Voorweg 9 gelegen landbouwperceel, nabij de Rijksweg 12. Twee bommen zouden niet zijn ontploft.	
- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.	
2 mei 1946. Declaratie van gevarengeld voor het ruimen van niet-ontplofte projectielen op 27, 28 en 29 maart 1945.	
- Niet relevant, niet bekend waar explosieven geruimd zijn.	
Inventaris 606-607	Stukken betreffende de evacuatie van burgerbevolking, 1939-1946
Niet relevant, betreft evacuaties naar Zoetermeer.	
Inventaris 608	Stukken betreffende noodevacuaties en paniekluchten, 1943
Niet relevant.	
Inventaris 613	Stukken betreffende uitgeoefende werkzaamheden door de Luchtbeschermingsdienst, 1938-1945
24 juli 1942. Melding van een aangetroffen bommenrek op een weiland van M. Bos, Voorweg 131. Het rek is gedeponeed op het raadhuis. Op 25 juli 1942 zijn nog twee bommenhouders aangetroffen. De houders lagen ongeveer 400 meter vanaf de openbare weg de Voorweg in Zoetermeer, in de Driemanspolder.	
- Niet relevant, geen specifieke locatie vermeld.	
1 mei 1944. Melding van neergekomen bommen omstreeks 17.45 uur op de spoorbaan van Gouda naar Den Haag, tussen paal 16,6 en 16,8 en op de Rijksweg 12 ter hoogte van km-paal 57.	
- Niet relevant, gelegen op ongeveer 500 meter buiten Den Haag.	
28 februari 1945. Melding van een aanval door vier Engelse jagers met boordwapens omstreeks 11.30 uur op een auto op de Rijksweg 12, halverwege de gemeenten Zoetermeer en Nootdorp.	
- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.	
17-23 maart 1945. Overzicht van bombardementen op Rijksweg 12 en spoorlijn.	
- Geen relevante resultaten op basis van archiefstukken.	
Inventaris 751	Stukken betreffende hulpverlening aan oorlogsslachtoffers, 1940-1950
Niet relevant.	
Inventaris 752	Stukken betreffende vergoeding aan particulieren vanwege geleden oorlogsschade, 1940-1960
Geen relevante informatie voor dit onderzoek.	
Inventaris 841	Financieel overzicht van voor de Duitsers uitgevoerde werkzaamheden (bouw splitterboxen, herstel bomgaten, bewakingsdiensten en aanleg dekkingsgaten), 1943-1961
12 maart 1948.	

Toegang 5 Gemeentebestuur Zoetermeer, 1940-1961

Door de Duitse Bezettingsautoriteiten werd het bestuur dezer gemeente eind 1944 gelast aan de aannemers uit deze gemeente opdracht te verstrekken tot het bouwen van een aantal Splitterboxen langs de Rijksweg van 's-Gravenhage naar Utrecht.

Tengevolge van de steeds talrijker wordende bombardementen op de rijksweg en de wil van de Duitsers de ontstane bomtrechters te doen dichten, veranderde de aard der werkzaamheden. Allengs werden slechts bomtrechters gedicht en werd de bouw van Splitterboxen stopgezet.

- Niet relevant.

Inventaris 850	Stukken betreffende de vordering van gebouwen en terreinen door de Duitsers en financiële afwikkeling van de aangerichte schade, 1942-1954
----------------	--

Niet relevant.

Toegang 50 Gemeentebestuur Zoetermeer 1962-1975

Inventaris 406	Stukken betreffende de melding, de opsporing en de opruiming van oorlogstuig (bommen) uit de Tweede Wereldoorlog in het grondgebied van de gemeente Zoetermeer en betreffende de financiering van bovenstaande werkzaamheden. Met retroacta. Met een overzicht van oorlogshandelingen uit de periode 1940 – 1945, 1963-1989.
----------------	--

Geen relevante informatie aangetroffen voor dit onderzoek.

Toegang 75 Gemeentebestuur Zoetermeer 1976-1990

Geen relevante inventarissen aangetroffen.

Gemeentearchief Wassenaar (GAW)

Inventaris archief Wassenaar 1930 – 1960

Inventaris 22	Dossier inzake de financiële afwikkeling van in de oorlog uitgevoerde sloopwerkzaamheden. 1943-1950; met 2 tekeningen.
---------------	--

Niet relevant voor Den Haag.

Inventaris 24	Dossier inzake de liquidatie van Duitse opstallen als bunkers, schuilkelders en schuilloopgraven op diverse locaties in de gemeente, 1945-1958.
---------------	---

Niet relevant voor Den Haag.

Inventaris 25	Dossier inzake de puinruiming en onteigening in de gemeente na de oorlog, 1946-1952; met 5 tekeningen.
---------------	--

Niet relevant voor Den Haag.

Inventaris 166	Dossier inzake de aangifte van schaden aan eigendommen ten gevolge van de oorlogstoestand, 1941 -1945.
----------------	--

Niet relevant, schade aan eigendommen door pesterijen (ingooien ruiten, vernielen kamphuis van de plaatselijke jeugdstorm e.d.).

Inventaris 3783	Dossier inzake het bouwen in de omgeving van het Vliegveld Valkenburg, 1939-1953; met 6 tekeningen.
-----------------	---

Niet relevant voor Den Haag.

Inventaris 3794	Dossier inzake rapporten van in de gemeente gevonden ontplofbare voorwerpen. 1941-1942.
-----------------	---

Niet relevant voor Den Haag.

Inventaris 3810	Dossier inzake de ontruiming van de militaire zone Katwijk-Noordwijk-Wassenaar (Rijkdorp-Maaldrift). 1942-1943.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 3811	Dossier inzake de ontruiming van het zuid-westelijke gedeelte van de gemeente. 1944.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 3819	Dossier inzake de aangifte en opruiming van niet ontplofte projectielen. 1939-1948.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 4082	Dossier inzake de uitbreiding van het vliegveld Valkenburg en de hiermee samenhangende vorderingen van gronden en aanwijzing van Valkenburg als militair luchtvaartterrein, 1947-1960; met 6 kaarten.
Niet relevant, naoorlogse vorderingen.	
Inventaris 4231	Lijsten van schade aan percelen, veroorzaakt door oorlogshandelingen (bominslagen en vorderingen), 1940-1945.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 4234	Dossier inzake de opgave van de schade aan beplantingen ten gevolge van oorlogs- en bezettingshandelingen en de kosten van herstel, 1946-1957; met 2 kaarten.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 4529	Dossier inzake het herstel van de door oorlogshandelingen beschadigde molen in de Oostdorper- en Huis ter Weerpolder, 1940-1960. N.B. Later afgebroken.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 4597	Dossier inzake diverse vorderingen door de Duitse Wehrmacht en de hiervoor verstrekt vergoedingen, inclusief overzichten 1941-1952.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 4619	Dossier inzake de inkwartiering van soldaten van de Duitse Wehrmacht. 1942-1952.
Niet relevant voor Den Haag.	
Inventaris 4620	Dossier inzake de inkwartiering van geallieerde en Nederlandse militairen. 1945-1948.
Niet relevant voor Den Haag.	

Nationaal Archief (NA)

Toegang 2.04.53.15 Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst	
Inventaris 72	Meldingen en process-n -verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten 1940-1941. Overijssel
<p>20 juni 1940. Den Haag</p> <p>Bom ingeslagen Treilerweg 51. Achterwoning en achterkamers beschadigd, twee zwaar- en twee lichtgewonden. Bommen terecht gekomen op terrein van Zeevaartschool. Verschillende brandjes uitgetrapt en verder geblust met water. Brisantbom in de grond geslagen. In de fabriek van Staalwaren, Vissershavenweg 57, ligt nog een niet-ontplofte brisantbom op de trap. In Vissershavenweg 58 (leeg huis) brandbom in de achterzijde door dak heen geslagen. Vissershavenweg 78 een brandbom, die geblust werd. Vliegtuig vloog noo-d - zuid evenwijdig aan de strandweg (laag vliegend), in tegengestelde richting gekomen en afgeworpen. Nog twee vliegtuigen waren in de omgeving.</p> <p>- Relevant.</p>	

Toegang 2.04.53.15 Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst

Inventaris 76	Meldingen en process-n-verbaal ontvangen van gemeenten over geallieerde luchtactiviteiten 1940-1941. Zuid-Holland
---------------	---

14 mei 1940. Nootdorp. Een zestal brandbommen afgeworpen, waarschijnlijk bestemd voor militaire colonne vrachtauto's, die op dat moment het viaduct passeerde. Geen schade, alleen tal van ruiten gesprongen. Door luchtafweermiddelen is een huis ernstig beschadigd, eveneens ruiten van kassen. Eveneens enige schade door luchtgevechten (mitrailleurkogels).

- Relevant.

In het tijdvak 15 mei – 15 december 1940 hebben in Wateringen geen bominslagen plaatsgevonden.

- Relevant.

5 juni 1940. Rapport betreffende luchtaanvallen op Nederlands gebied.

- Leidschendam. Door bombardement is ernstige schade aan de O.L.-school met ambtswoningen.

- Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.

3 juli 1940. Den Haag. Omstreeks 14.10 uur sloeg één vliegtuigbom (van naar schatting 50 kg) in het open duinterrein aan de Laan van Koot nr. 20. Bom kwam neer op een afstand van ongeveer 5 m van de aldaar gelegen woning Laan van Koot nr. 20. De ontstane krater is ca. 4 m in doorsnede en ca. 1,5 m diep. Vermoedelijk drie vliegtuigen vlogen over. De woningen nr. 20 en 22 werden ernstig beschadigd; alle vensters vernield en pannen van het dak verdwenen.

- Niet relevant, één bom gemeld en die is gedetoneerd.

3 juli 1940. Rijswijk. Luchtaanval vliegveld Ypenburg omstreeks 14.15 uur. Twee vliegtuigen verbrand. Betreft aanval van drie vermoedelijk Engelse vliegtuigen, welke na het uitstrooien van lichte bommen in zuidwestelijke richting verdwenen.

- Relevant.

4 juli 1940. Rapport betreffende luchtaanvallen op Nederlands gebied.

- Luchtaanval vliegveld Ypenburg op 3 juli 1940 omstreeks 14.15 uur. Betreft aanval van drie vermoedelijk Engelse vliegtuigen, welke na uitstrooien lichte bommen in zuidwestelijke richting verdwenen.

- Relevant.

8 september 1940. Wassenaar. Omstreeks 0.30 uur is een bom ingeslagen ten noordwesten van de Nieuwe Alexanderkazerne nabij de spoorbaan in de omgeving van het kamp Waalsdorp. Geen doden en gewonden. Geen schade van betekenis.

- Relevant.

10 oktober 1940. Wassenaar. Enkele minuten voor 3.30 uur gooit een vliegtuig een lichtfakkel uit ter hoogte van het Kievietduin (Wassenaar) en waren direct daarop twee ontploffingen hoorbaar, vermoedelijk bominslagen. Na enige tijd werden branden gemeld in de richting van kamp Waalsdorp (Den Haag). Bij het strand, maar buiten de gemeente Wassenaar, heeft iets gebrand.

Bij nader onderzoek is gebleken dat ongeveer 300 m voorbij het Groene Huisje, Schevenings gebied, op het strand drie bommen zijn ontploft, terwijl er nog twee blindgangers zijn. Ongeveer 40 m van de eerste krater is een bom ontploft juist op de eerste duintop, welke in brand is geraakt. Ook is nog een bom terecht gekomen op het terrein van de Ruigenhoek (Scheveningen).

- Relevant.

15 februari 1941. Wateringen. In de voormiddag omstreeks 7.50 uur wordt gemeld dat in Kwintsheul bommen waren gevallen.

- Niet relevant, ligt ca. 1 km buiten Den Haag.

3 maart 1941. Wateringen. Aanvulling op bominslag van 15 februari 1941. Uit deskundig onderzoek is gebleken dat de beide bommen zijn gedetoneerd.

- Niet relevant, zie ook inventaris 1328 van toegang 077 NIOD.

26 juni 1941. Wateringen. Om 1.00 uur worden twee brisantbommen afgeworpen bij de tuinderswoning van de Heer Hofstede, gelegen aan de Bovendijk. Tamelijk geringe materiële schade aan de woning. Een druivenserre werd grotendeels vernield.

- Relevant.

26 juni 1941. Wateringen. Nader bericht op melding van 26 juni 1941, 2.15 uur. De melding van vannacht moet worden aangevuld. In plaats van twee bommen zijn zes bommen gevallen. Van deze zes bommen zijn er twee niet ontploft; één in het weiland nabij de woning van Hofstede en één in het weiland bij de woning van de wed. Wenekers. Beide woningen worden ontruimd. Verder geen persoonlijke ongevallen of schade.

- Relevant.

4 juli 1941. Wateringen. Proces-verbaal van bominslag omstreeks 12.20 uur in de Herenstraat 162-166. In de nabijheid van de R.K.-kerk is een bom ingeslagen. Uit onderzoek bleek dat slechts één brisantbom is gevallen,

Toegang 2.04.53.15 Inspectie Bescherming Bevolking Luchtbeschermingsdienst

waarbij weliswaar zeer grote schade ontstaan. De brisantbom is gevallen op de weg van de Herenstraat naar de R.K.-kerk vóór de ter plaatse liggende brug, die voor een groot deel vernield werd.

Tenslotte wordt omstreeks 9.00 gemeld dat vannacht op onbekende tijd een brisantbom gevallen is op een weiland langs de Bovendijk, achter de boerderij van dhr. J. Noordam, Quintsheulweg 34, welke tot explosie is gekomen.

- Relevant, zie ook onderstaande melding.

4 juli 1941, 0.20 uur. Wateringen. Nader bericht op melding van 4 juli 1941 (Wateringen). Er wordt gemeld dat nog een bom terecht is gekomen in een weiland achter perceel Quintsheulweg 34. Geen persoonlijke ongevallen, geen schade.

- Relevant .

4 juli 1941. Wateringen. Melding dat omstreeks 0.20 uur een brisantbom is gevallen in de kom van het dorp. Drie huizen en een kerk zijn beschadigd, ca. twintig huizen hebben glasschade.

- Relevant.

7 juli 1941. Wateringen. Nader bericht op de melding van 4 juli 1941 (Wateringen). Er zijn nog twee niet-ontploffte bommen aangetroffen op het landgoed in de Oud- en Nieuw Wateringveldse polder in het hooiland van Noordam, naast tuinderij Bom en Hoek.

- Relevant.

21 juli 1941. Wateringen. Bominslag omstreeks 1.30 uur. Op de tuinderij van G. van Meurs, Strijpkade 6, zijn drie brandbommen gevallen. Eén van de brandbommen is door een warenhuis in de grond gedrongen, waarbij de elektrische geleiding gestoord werd en twee ruiten vernield werden, terwijl de beide andere bommen in de open tuin in de grond zijn gedrongen. De gaten in de grond vertoonden een zeshoekige vorm. Deze bommen zijn vermoedelijk op dezelfde tijd afgeworpen met een aantal andere brandbommen die op het grondgebied van de gemeente Rijswijk zijn neergekomen.

- Relevant.

Nacht 16/17 augustus 1941. In het buurtschap Sion, Rijswijk, zijn een aantal brandbommen neergekomen, in de gemeente Schipluiden brisantbommen.

- Niet relevant voor het onderzoeksgebied.

19 augustus 1941. Proces-verbaal van bomafwerp in de nacht van 16 op 17 augustus 1941, omstreeks 3.30 à 4.00 uur, in buurtschap Sion. In de tuin van Haantje 24 zijn een aantal brandbommen neergekomen, in totaal 40 tot 50 brandbommen in tuin. In de tuin zijn verschillende kleine bomtrechters met een middellijn van ten grootste 10 cm aangetroffen, die bijna geheel waren gevuld met water. Uit meting is gebleken dat de ingeslagen brandbommen tot een diepte van 1,30 à 1,50 m in de zachte grond zijn verzonken, zodat ze vermoedelijk zijn gesmoord.

- Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.

Toegang 2.04.110 Korps Hulpverleningsdienst

Inventaris 11	Stukken betreffende de geschiedenis van het Korps Hulpverleningsdienst, 1968-1971
---------------	---

Geen relevante informatie aangetroffen voor het onderzoeksgebied.

Inventaris 21	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1969
---------------	---

23 oktober 1946. Haagse Courant. "Een kist met mosterdgas opgevischt".

- Niet relevant, herkomst niet bekend.

Inventaris 22	Registers met krantenknipsels inzake explosieven, 1945-1969
---------------	---

3 juni 1958. Haags Dagblad. "Haven geeft explosieven prijs tijdens baggeren".

In de Tweede Binnenhaven, vlak voor de vishal, is vlak voor het einde van de Tweede Wereldoorlog munitie terechtgekomen. De vishal was tijdens de oorlog een opslagplaats van munitie. Toen het einde van de oorlog in

Toegang 2.04.110 Korps Hulpverleningsdienst

zicht kwam, schoven Duitse troepen kisten met explosieven het water in. Aan de overkant, waar sleepboten op de helling lagen, gebeurde gelijktijdig hetzelfde. Daar worden nog altijd geweren en handgranaten aangetroffen. Na de oorlog zijn duikers wekenlang bezig geweest met munitie uit de haven te verwijderen. Het was echter onmogelijk om de haven geheel vrij te maken van explosieven, daarom wachtte men jarenlang met het uitbaggeren van het gedeelte voor de vishal. Deze ochtend kwam een kleine vliegtuigbom boven water. De mijnenopruimingsdienst uit Den Helder is gewaarschuwd en komt vanmiddag de bom veiligstellen.

- Relevant.

5 juni 1958. Haagsche Courant. "Drie ton zware Duitse torpedo uit binnenhaven opgevist".

6 juni 1958. Nieuw Kamper Dagblad. "Duitse torpedo bij Scheveningen opgevist".

Uit de Tweede Binnenhaven in Scheveningen is een Duitse torpedo opgehaald. De explosieve lading was nog aanwezig, maar er zaten geen ontstekingsmiddelen meer in.

- Relevant.

Toegang 3.09.34 Militair Gezag in Zuid-Holland

Inventaris 43	Stukken betreffende de opsporing en opruiming van mijnen, bommen, munitie en andere explosieven
---------------	---

6 juni 1945. In het gebied zijn momenteel ongeveer 2.000 Duitse pioniers aan het werk bij het opruimen van verschillende mijnevelden. De mijnevelden in deze provincie strekken zich uit:

- 1,5 miljoen mijnen in de duinen tot ongeveer 2 km binnen de strandlijn.
- 180.000 mijnen rond Hoek van Holland.
- 15.000 mijnen in Den Haag.

Vanaf 10 mei 1945 werden per dag ongeveer 6.000 mijnen geruimd en tegelijkertijd gesprongen. In sommige velden ontbreken nog 20 mijnen.

- Relevant.

6 juni 1945. Melding dat zich op de volgende plaatsen nog mijnen en/of niet ontplofte projectielen bevinden:

- In de verzande monding van de zeesluis te Scheveningen. Door de sterke verzanding is het niet mogelijk het Verversingskanaal te openen.
- Op het stuk bij de sluisen Beeklaan, waardoor de afwatering van het Westland wordt belemmerd.
- In de bodem van de stuw Buitenhaven te Scheveningen, waardoor deze niet kan worden uitgebaggerd.
- In area 672951 (tegenover de Renbaan) en 669952, waar zij het vergaren van de daarop afgeworpen voedselpakketten bemoeilijken.

- Relevant.

Toegang 3.09.34 Militair Gezag in Zuid-Holland

19 juni 1945. Bericht aan de Militaire Commissaris in Zuid-Holland. Melding dat er mijnen zouden liggen nabij de tank van Shell, Ernst Casimirlaan 17, Den Haag. De firma kan deze tank nu niet gebruiken of benaderen.

- Relevant, de melding houdt mogelijk verband met mijnenveld nr. 77 (zie ook bijlage 11).

19 juni 1945. Bericht aan de Militaire Commissaris in Zuid-Holland. Melding dat op de spoordijk bij het viaduct over de Laan van Nieuw Oost-Indië een landmijn is gevonden. De hoofdstationschef van Den Haag kan de nauwkeurige plaats aanduiden.

- Niet relevant, op deze plaats lag geen mijnenveld (zie ook bijlage 11).

10 juli 1945. Panden Vogelwijk. Vanwege de aanwezigheid van militaire bunkers zijn de woningen Kraaienlaan 46, 48, 50, 52 54 en 56 voorlopig nog niet vrijgegeven. Niet alleen omdat zich in de onmiddellijke nabijheid van deze panden een grote bunker bevindt, maar ook omdat aan de zeezijde van deze huizen een bouwterrein ligt (geheel versperd door prikkeldraad). Officieel komt het bouwterrein niet voor op Duitse mijnenveldkaarten, maar in de omgeving zijn verschillende soorten scherpe munitie aangetroffen.

- Relevant.

10 juli 1945. Mijnenvelden nabij Vogelwijk.

Vandaag heb ik bij de 66 Field Company R.E. de officieele gegevens gezien omtrent geruimde mijnenvelden in de nabijheid van de Vogelwijk. Het betreft hier veld 398, waar 577 tellermijnen uitgehaald zijn, veld 406 met 349 stuks, veld 407 met 149 stuks. Deze getallen komen overeen met de officieele Duitse gegevens.

Meer in de richting van het strand zijn de volgende velden geheel geruimd, waarbij ook weer het aantal geruimde mijnen correspondeert met de officieele Duitse gegevens, t.w. veld 300 met 378 tellermijnen, 373 met 248 Schu-mijnen en veld 301 met 207 Schu-mijnen.

Volgens de in mijn bezit zijnde Minenkarte, Stand 19/6'45, zijn de overige mijnenvelden benoorden het plaatsje Kijkduin geruimd. Ik zal echter trachten van deze velden zoo spoedig mogelijk de Engelsche bevestiging te krijgen. Ik merk hierbij op, dat de Engelschen ons als Provinciaal Militair Commissariaat geen afschrift verstrekken van de officieele protocollen, maar dat zij deze landelijk uitsluitend ter hand stellen aan Majoor van Haaselt.

- Relevant.

31 augustus 1945. Bunker op het vliegveld Ypenburg.

Inventaris voorraad munitie en springstoffen per 31 augustus 1945:

Toegang 3.09.34 Militair Gezag in Zuid-Holland

<u>Kamer 1.</u>	Geweer patronen	2195 K.G.	Transport	48205 K.G.
	Geschut "	4070 "		
	Handgranaten	6025 "	<u>Kamer 6.</u>	Geweer patronen
	Diversen	420 "		Geschut "
<u>Kamer 2.</u>	250 pantservuisten	750 "		Handgranaten
	Landmijnen	110 "		Diversen
<u>Kamer 3.</u>	Geweer patronen	990 "	<u>Ingang voorzijde:</u>	
	Geschut "	26510 "	2 bommen à 250 Kg.	500 "
	Handgranaten	85 "	2 " à 50 "	100 "
	Diversen	600 "	Trotyl	200 "
<u>Kamer 4.</u>	Geweer patronen	235 "	Buiten	23 bommen à 250 Kg.
	Geschut "	2325 "		5750 "
	Handgranaten	425 "		
	Diversen	175 "		
<u>Kamer 5.</u>	Geweer patronen	350 "		
	Geschut "	960 "		
	Handgranaten	555 "		
	Diversen	1425 "		
			Totaal	59965 K.G.
				SE&O.

- Relevant, toont aan dat op Ypenburg munitie en explosieven lag opgeslagen.

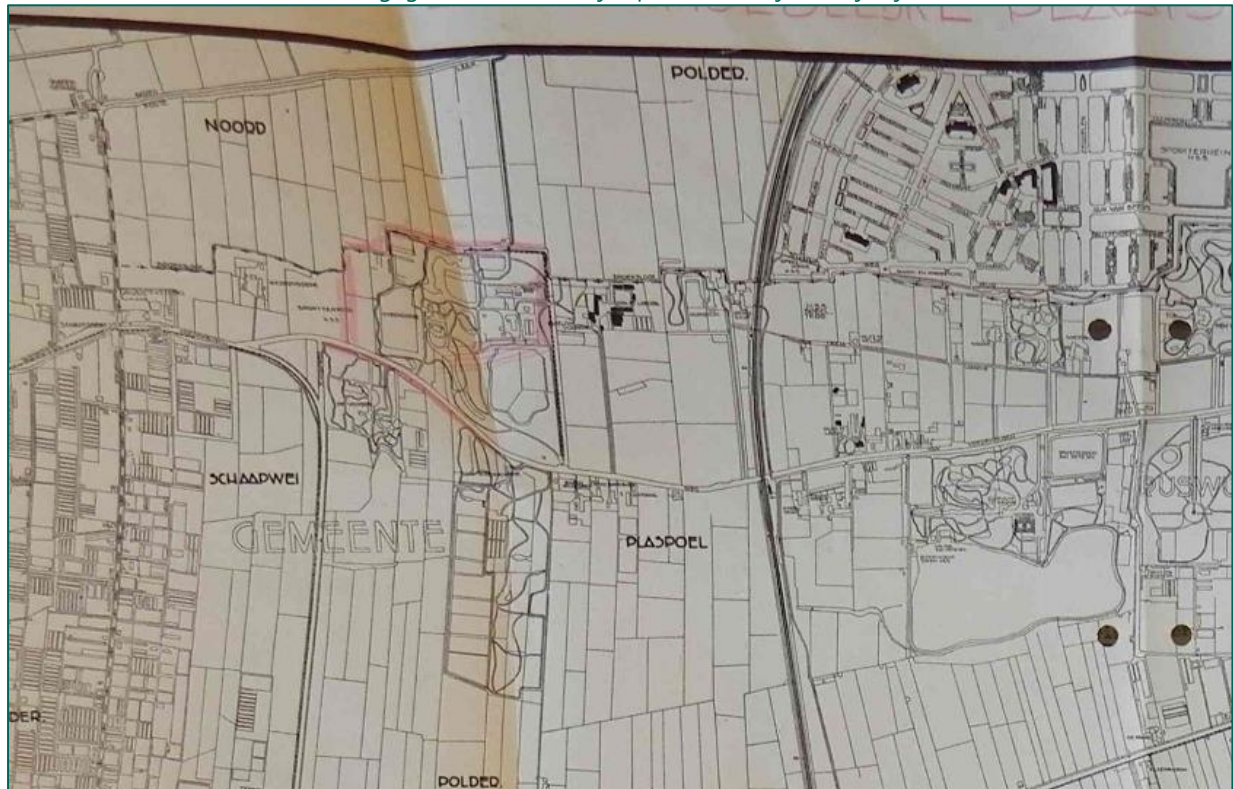
Inventaris 146 | Stukken betreffende de opsporing en opruiming van mijnen, bommen, munitie en andere explosieven

24 oktober 1945. Melding van een vliegtuigbom. Verzoek om ruiming.

- Niet relevant, geen locatie gemeld.

Inventaris 529 | Stukken betreffende de opruiming van mijnen, munitie en andere explosieven

Zonder datum. Kaart. Met rood aangegeven; vermoedelijke plaats landmijnen (Rijswijk)

- Relevant, koppelen aan mijnenvelden.

4 juni 1945.

Toegang 3.09.34 Militair Gezag in Zuid-Holland

Hiermede bericht ik U, dat te mijner kennis is gebracht, dat er op Iepenburg kisten met munitie aanwezig zijn, die niet voldoende bewaakt worden. Het gevolg hiervan is, dat kinderen projectielen weghalen, wat groot gevaar voor de veiligheid oplevert.

Ik verzoek U maatregelen te treffen, dat deze munitie wordt opgeruimd of weggehaald.

- Relevant.

16 juni 1945. Melding van een landmijn, aangetroffen door de station meester van Den Haag, op de spoorlijn nabij het viaduct over Laan van Nieuw Oost-Indië.

- Niet relevant, geen verband met geregistreerd mijnenveld.

20 juni 1945.

Van den Hoofdingspecteur van der Laan uit de Archimedesstraat ontving ik bericht, dat in het sfergebied van de Valeriusstraat nog landmijnen moeten liggen.

- Relevant, controleren met mijnenvelden.

22 juni 1945.

Hierbij deel ik U mede, dat ik een tweetal berichten heb ontvangen omtrent de aanwezigheid van landmijnen.

1. In het Park Oyvervoorde aan den van Vredenburgweg te Rijswijk, welk park tijdens de Duitse bezetting als munitieopslagplaats was ingericht. De vroegere opzichter van dit park, de Heer Hoiting wonende van Vredenburgweg 168, is in staat vrij nauwkeurige aanwijzingen omtrent de juiste ligging der mijnen te verstrekken.
2. De sportvelden in Wassenaar ten Noorden en Westen begrensd door de spoorlijn Scheveningen-den Haag-Rotterdam, ten Oosten en Zuiden door resp. Buurtweg en het verlengde van de Waalsdorperlaan, het z.g. Groenendaal.

- Relevant.

23 juni 1945. Bouw interneringskamp Duindorp. Het terrein van Staatsbosbeheer, waarin dennenbomen staan, welke voor de afrastering van het kamp gebruikt zouden worden, ligt precies in het midden van een uitgestrekt mijnenveld.

- Relevant.

2 juli 1945.

-. Op het vliegveld Iepenburg, op particuliere terreinen en in diverse kwartieren van het Gewest, bevinden zich landmijnen, pantservuisten, granaten, trotyl-gassen en voorts een groote hoeveelheid munitie van flak, enz.

-. Aangezien deze voorwerpen als krijgsbuit zijn aan te merken en dezerzijds niet over vuurwerkers of andere terzake kundig personeel wordt beschikt, moge ik U verzoeken bedoelde projectielen, mede in verband met het daaraan verbonden gevaar, te doen weghalen dan wel onschadelijk maken door de U onderhebbende technische afdeling.

- Relevant.

16 juli 1945. Aan de Ieplaan is onlangs een antitankmijn verwijderd.

- Relevant, controleren met mijnenvelden.

Toegang 2.13.167 Archief van het 2^e Geniecommandement, Bureau Registratie Verdedigingswerken van het Ministerie van Defensie ("Bunkerarchie")

Inventaris 276	Blokkaarten van werken: Blok 3K
----------------	---------------------------------

Relevant. Blokkaart van Den Haag.

Inventaris 286	Overzichtskaarten. Nrs. 024-041
----------------	------------------------------------

Relevant. Globaal overzicht van stellingen in grensgebied Den Haag-Wassenaar. Scan 2 en 9.

Inventaris 288	Overzichtskaarten. Nrs. 056-076
----------------	------------------------------------

Relevant. Globaal overzicht van stellingen in Den Haag. Scan 11 en 12.

Inventaris 301	Overzichtskaarten. Nrs. 0050-0083I
----------------	---------------------------------------

Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 321	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0415-0427
----------------	--

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling W; Golfterrein

Inventaris 337	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0647A-0657I.
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling A, Loosduinen
- Stelling B, Loosduinen
- Stelling E, Kijkduin
- Stelling F, Westduin
- Stelling D, Loosduinen
- Stelling C, Loosduinen

Inventaris 338	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0658-0667I
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling G, Radio Scheveningen, XXXXIII A H
- Stelling J, Haven Scheveningen
- Stelling R, Scheveningse Bosjes
- Kazemat aan de Duinlaan
- Stelling P, Lindoduin en omgeving
- Stelling O en Z1, Z2 en Z3
- Stelling N, Ockenburg en omgeving
- Stelling M, Scheveningen Noord, XXXXM
- Stelling L, Oostduin
- Stellingen Z1 t/m Z21

Inventaris 339	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0668-0675
----------------	--

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling X, Arendsdorp
- Stelling IJ, complex grenzend aan Oosterbeek
- Stellingen S, Westbroekpark en omgeving
- Stelling W, Golfterrein
- Stelling U, Duinwaterterrein
- Stelling V, Militair oefenterrein
- Stelling K, Boulevard Scheveningen

Toegang 2.13.167 Archief van het 2^e Geniecommandement, Bureau Registratie Verdedigingswerken van het Ministerie van Defensie ("Bunkerarchief")

- Stelling T, Haagse Bos

Inventaris 341	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0691-0702IV
----------------	---

Relevant, stellingen in Rijswijk:

- Stelling A, Overvoorde
- Stelling B, Vliegveld Ypenburg

Inventaris 346	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0744-0752
----------------	---

Relevant, stellingen in Leidschendam:

- Stelling A

Inventaris 351	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0812-0832
----------------	---

Stellingen in Zoetermeer. Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 352	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0833I-0854
----------------	--

Stellingen in Nootdorp. Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.

Inventaris 353	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0855-0871
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling H, Haven Scheveningen

Inventaris 360	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 0964-1016
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Z21, Scheveningen Sanatorium

Inventaris 361	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 1017-1033
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling L, Oostduin
- Stelling-U - V

Inventaris 362	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 1034-1048
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag:

- Stelling H, Haven Scheveningen
- Stelling J, Haven Scheveningen
- Stelling M, Scheveningen Noord, XXXXM

Inventaris 363	Situatietekeningen. Stellingen en complexen in Noord- en Midden Nederland. 1939-1959. Calques. Nrs. 1049-1098
----------------	---

Relevant, stellingen in Den Haag en Zoetermeer:

- Stelling S, Westbroekpark en omgeving
- Stelling G, Radio Scheveningen, XXXXIII A H

Inventaris 1120	Stellingkaarten van heel Nederland (dienstgeheim) met vermeldingen van alle Nederlandse en Duitse werken waarop de aard van de groepen van werken door symbolen zijn aangegeven. Groot formaat.
-----------------	---

Toegang 2.13.167 Archief van het 2^e Geniecommandement, Bureau Registratie Verdedigingswerken van het Ministerie van Defensie ("Bunkerarchie")

Relevant, overzichtskaart Den Haag.

Inventaris 1121	Stellingkaarten van heel Nederland (dienstgeheim) met vermeldingen van alle Nederlandse en Duitse werken waarop de aard van de groepen van werken door symbolen zijn aangegeven. Klein formaat.
-----------------	---

Relevant, overzichtskaart Den Haag.

Toegang 2.11.50 Inventaris van het archief van het Staatsbosbeheer, 1899-1950

Inventaris 21	Jaarverslagen van het Staatsbosbeheer over de jaren 18-9 - 1950. 1938-1940.
---------------	---

Niet relevant, geen informatie over NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 22	Jaarverslagen van het Staatsbosbeheer over de jaren 18-9 - 1950. 1941-1943.
---------------	---

Niet relevant, geen informatie over NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 23	Jaarverslagen van het Staatsbosbeheer over de jaren 18-9 - 1950. 1944-1950.
---------------	---

Jaarverslag 1944:

- Omdat in het Haagse Bos veel stellingen gebouwd waren, werd dit vaak beschoten en gebombardeerd. Hierdoor werden veel bomen beschadigd, wat nog werd verergerd door het neerkomen van V-wapens. In het algemeen hebben de bossen in de omgeving van Wassenaar en Den Haag zwaar geleden door oorlogsgeweld.

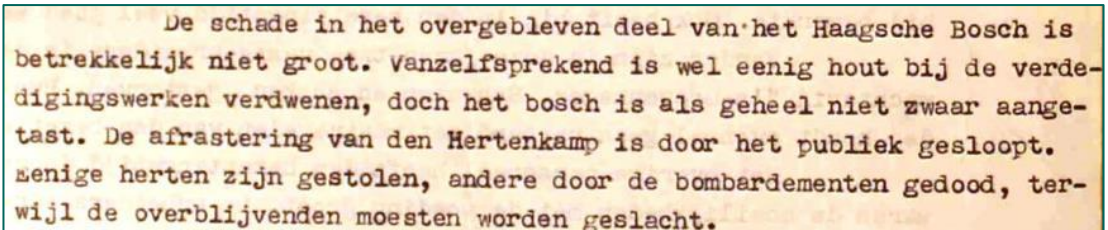
Inventaris 385	Stukken betreffende het verlenen van medewerking aan het ter beschikking stellen van gebouwen en/of gronden ten behoeve van de landsverdediging.
----------------	--

Niet relevant, geen informatie over NGE of oorlogshandelingen.

Inventaris 386	Verslagen inzake de toestand van de bossen tijdens en na de Duitse bezetting. 1944-1945
----------------	---

24 mei 1945. Beschrijving van de algemene toestand in het gehele ambtsgebied. Boswachter'j 's-Gravenhage:

- Met uitzondering van Hertenkamp en een deel van het Malieveld zijn alle terreinen door de Duitse Wehrmacht bezet geweest.
-

- Relevant.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH)

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Inventaris 446043	Verslag van de 13e batterij luchtdoelartillerie door 1e luitenant J.A. Du Mee
-------------------	---

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

- Omstreeks 3.20 à 3.25 uur werd het vuur geopend op Duitse vliegtuigen.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

- Bij de batterij werden door Duitse vliegtuigen acht bommen uitgeworpen. Hierdoor werd getroffen de wachtbarak, het derde stuk geschut, de derde bom viel tussen het tweede en het derde stuk geschut en vijf andere bommen naast de batterij.
- Batterij werd beschoten door Duitse parachutisten, de bemanning trekt zich terug.

11 mei 1940

- In de middag: vertrek met munitie en ander bruikbaar materieel naar de 76ste bt.lu.a.
- De bankwerkerij werd door een bom volledig vernield.

Inventaris 446047 | Verslag van de 23e batterij luchtdoelartillerie door 1e luitenant R. Jager

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

- Omstreeks 3.15 uur vuur geopend op Duitse vliegtuigen boven Ockenburg.
- Omstreeks 6.30 uur werd de batterij aangevallen door vier vijandelijke vliegtuigen met mitrailleurs.

12 mei 1940

- Begin van de middag kwamen plusminus dertig Duitse parachutisten neertussen de batterij en Ockenburg.

Inventaris 446048 | Verslag van de 76e batterij luchtdoelartillerie door 1e luitenant J. Schoemaker

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

- Vuur geopend op Duitse bommenwerpers en transportvliegtuigen.
- De batterij werd enkele malen met mitrailleurs beschoten, maar niet gebombardeerd.

Inventaris 446052 | Verslag van de 164e batterij luchtdoelartillerie door 1e luitenant J. Bijdevaate

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

- Omstreeks 5.15 uur vuur geopend op vijandelijke vliegtuigen; vliegtuig getroffen dat is neergestort in de Tweede Adelheidstraat.
- Omstreeks 8.15 uur doen drie He-111 een directe aanval op de batterij, aanvalsrichting; laag boven de huizen aan de Schenkade. Twee afstandmeters en zes bedieningsmanschappen van een stuk werden gewond, één infanterist gewond, één stuk van 4 tl. buiten gevecht gesteld door mitrailleurs en 2 cm kanon.

Inventaris 446053 | Verslag van het 3e peloton 1e compagnie luchtdoelmitrailleurs door 1e luitenant R. van Yperen

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

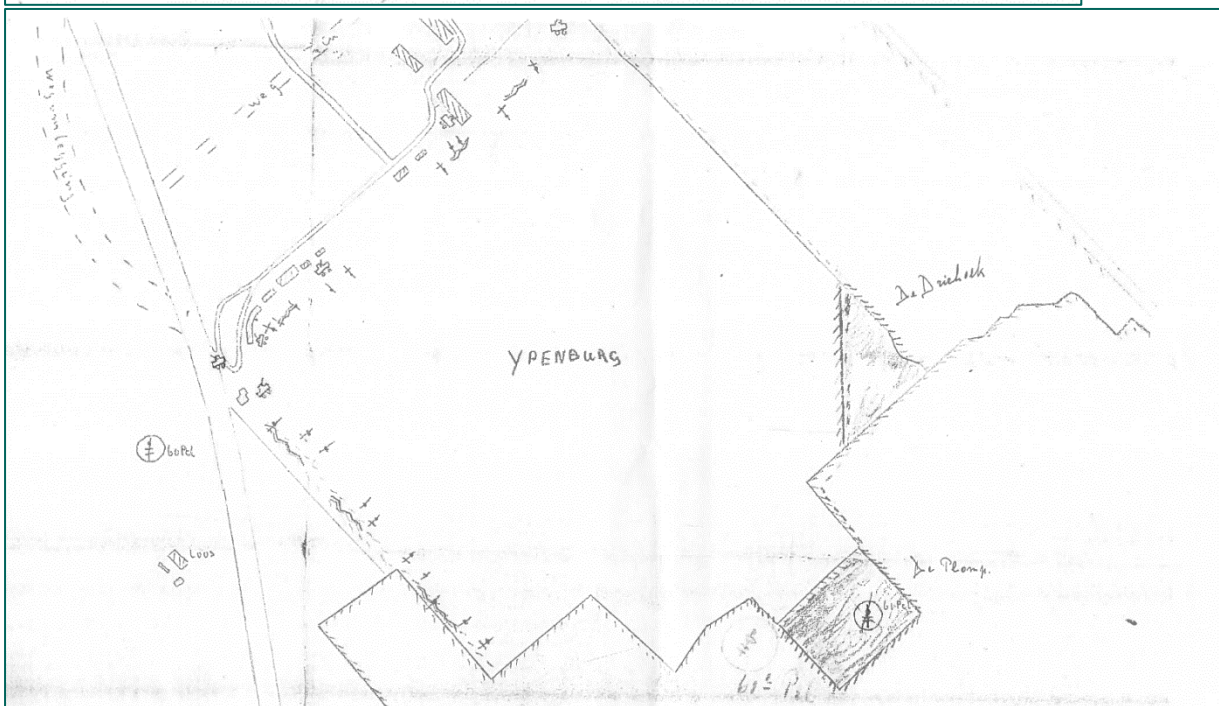
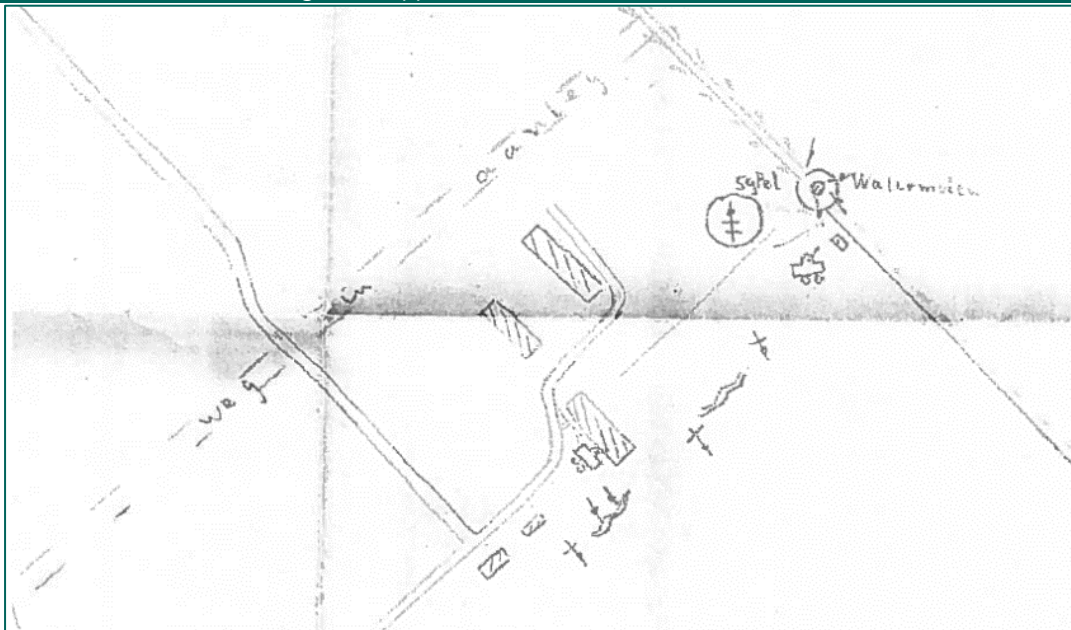
- Omstreeks 3.30 uur het vuur geopend op Duitse vliegtuigen, tot ca. 6.00 uur. Verschoten: ca. 900 brisantgranaten van 2 cm, 500 patronen S23.
- Om 5.00 uur aanval van Duitse Heinkel bommenwerper op opstelling; twee bommen geworpen waarvan één ca. 30 m van het gebouw viel. Eén burger gedood, schade aan het gebouw.
- 11.30 uur: bericht ontvangen om oude positie in Den Haag, op gebouw PTT, weer in te nemen.

Inventaris 446064 | Verslag van het 57e, 58e, 59e, 60e, 61e, 62e en 63 peloton van de 14e compagnie luchtdoelmitrailleurs

Bevat relevante informatie:

Schets met opstellingen:

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Staf 14^e Comp.Lu.Mitr.

10 mei 1940

- Commandopost opgesteld bij Drievliet, van waaruit het bombardement op Ypenburg zichtbaar was.
- Omstreeks 3.15 uur waren alle pelotons gevechtsklaar.
- Wanneer om 4.45 uur parachutisten landden, werd het voor de veiligheid noodzakelijk personeel uit te zetten rondom Drievliet. Terrein tussen Drievliet en de Westvlietweg 122 (Staf Bt.Lu.A.) was spoedig bezet door parachutisten. Met hulp van enkele secties infanterie werden mitrailleur-nesten opgeruimd en het terrein en de bosrand gezuiverd van parachutisten en landingstroepen. Hierbij werden tijdens de dag ca. 80 Duitse krijgsgevangenen gemaakt.

13/14 mei 1940

- Er werd een nieuw 59^e peloton gevormd, wat op het dak van "De Bijenkorf" in Den Haag werd opgesteld.

57^e peloton

10 mei 1940

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

- Peloton is op dak beschoten door vliegtuig met mitrailleurs, opstelling: dak van het gebouw Rotterdamse Bank, Kneuterdijk 8, Den Haag.

58^e peloton

10 mei 1940

- Omstreeks 11.00 uur werden vier bommen geworpen op gebouwen ongeveer 70 m van de stelling. Op dit vliegtuig kon vanwege de te grote afstand niet worden gevuurd.

59^e peloton

10 mei 1940

- Bij de eerste aanvallen op Ypenburg zijn de grote hangar, een infanterie mitrailleursnest en de motorenloods op ca. 35 m van de opstelling getroffen.
- Na een nog heviger bombardement werd besloten terug te trekken.

60^e peloton

10 mei 1940

- Opstellingen worden regelmatig bestookt met mitrailleurs vanuit vliegtuigen.
- De bemanning wordt gevangengenomen en opgesloten in een vliegtuigenloods op Ypenburg, die in de namiddag onder artillerievuur komt te liggen.

61^e peloton

10 mei 1940

- 4.00 uur; aanval op Ypenburg waarbij de eerste bommenwerpers de hangars, vervolgens het 59^e peloton, de 13^e batterij en toen het terugkerende 61^e peloton en vervolgens weer de hangars bestookten. Bij het 61^e peloton trof geen van de ca. 4 bommen, afkomstig van een Heinkel bommenwerper, vitale punten. De bommen werden gelijktijdig afgeworpen en vielen ca. 1 m buiten het prikkeldraad, dat is ca. 10 m van de buitenste schietkuil. Wanneer na landing van Duitse parachutisten het peloton dreigde te worden ingesloten, werd teruggetrokken op het 59^e peloton. Hierna werd het 61^e peloton naar de staf gezonden om een versterkingsdetachement te vormen rond Drievliet.

14 mei 1940

- Het peloton gaat in stelling bij de Koekamp, een terrein dicht bij de Acedemie voor Beeldende Kunsten, Prinsessegracht 4, Den Haag.

Inventaris 446075	Verslag van het Vrijwillig Landstormkorps Luchtafweerdienst afdeling Den Haag door kapitein Mr. P. Koch
-------------------	---

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

- Om 3 uur zijn alle stukken in stelling:
 - o 1^e peloton (Telefoongebouw; 2 stukken 2 tl.
 - o 2de peloton (Elektriciteitsgebouw); 2 stukken 2 tl.
 - o 3de peloton (Vegastraat bij de Gasfabriek); 2 stukken 2 tl.
 - o 4de peloton (Tapijtweg); 5 stukken 2 tl.
- Om 4.15 uur vlogen twee Duitse bommenwerpers laag over de batterij die elk vier bommen afwierpen die achter "Klein Zwitserland" terecht kwamen, waarschijnlijk op het terrein van de nieuwe artilleriekazerne.

Inventaris 446137	Verslag van de IIe verkenningsgroep van het 2e luchtvaart regiment door kapitein waarnemer H.L.G. Lambert
-------------------	---

Bevat relevante informatie:

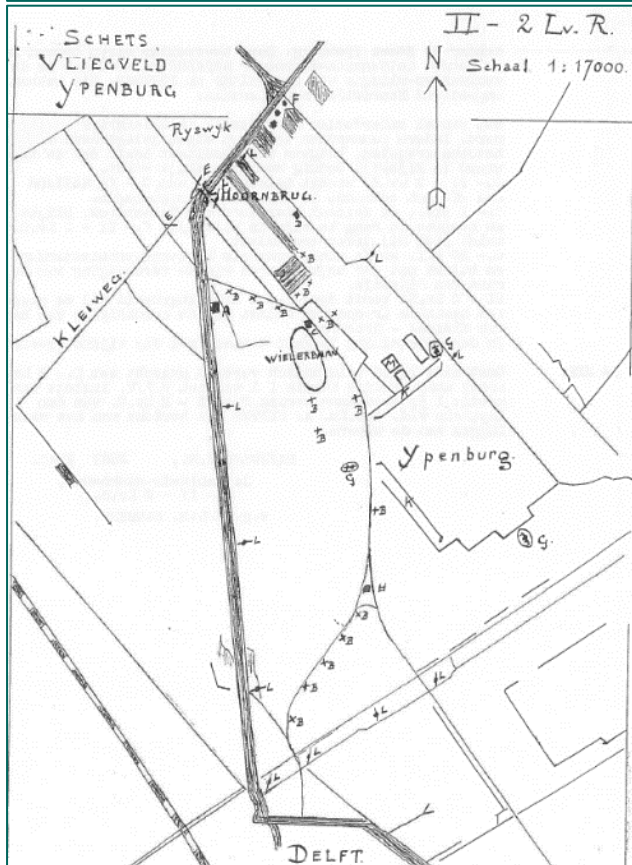
10 mei 1940

- Dorniers 17 waargenomen boven het vliegveld, vermoedelijk elf toestellen.
- Vervolgens weer elf of twaalf Dorniers.
- Het personeel van II-2 Lv.R. is deze dag herhaaldelijk in schermutselingen gewikkeld geweest met vijandelijke parachutisten:
 - o Het technisch personeel nabij de verspreid opgestelde vliegtuigen en in de omgeving van het radiostation.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

- o Het det.lv.tr. in de omgeving van de Hoornbrug, Thierenskade en Kleiweg.
- o De wacht bij de verspreid opgestelde vliegtuigen nabij de driesprong van kunstwegen zuid van Ypenburg.

- A. cp. - C.- II - 2 Lv.R.
 B. Verspreid opgestelde vliegtuigen.
 C. Radiostation.
 D. Herstellingswerkplaats (hoeve Pongong).
 E. Opstelling van het Det.Lv.Troepen van II - 2 Lv.R., in den ochtend van 10 Mei.
 F. cp. 14 Comp. Lu.Mitr.
 G. Opstelling Lu.Mitrs. (59, 60 en 61 Pel.).
 H. Wacht, geleverd door II - 2 Lv.R.
 I. Idem, bij de verspreid opgestelde vliegtuigen, geleverd door III R.Gr.
 K. Lijn, waarin een Comp.Tir. en de M.C. - III R.Gr. waren opgesteld, ter bestrijking van het vliegveld.
 L. Opstellingsplaatsen van de onderdeelen van het z.g. scherm.
 M. Aanvankelijke verblijfplaats van de bewegelijke reserve, een tir.comp. van III R.Gr.

Inventaris 446138	Verslag met bijlage en schets van de IIIe verkenningsgroep van het 2e luchtvaart regiment door majoor-vlieger F. Raland
-------------------	---

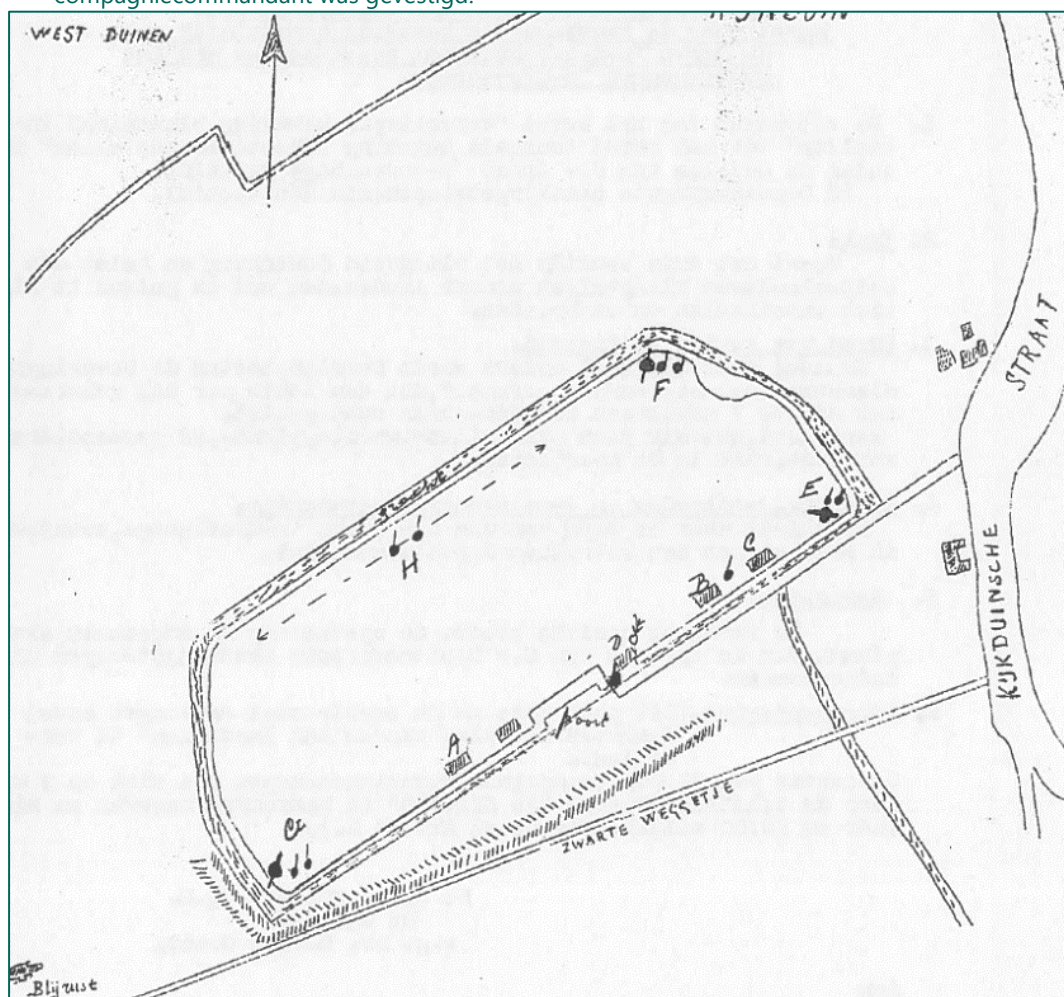
Relevant, bevat meer informatie over het Nederlandse bombardement op Ypenburg, met name dat er acht bommen van 25 kg zijn afgeworpen.

Inventaris 447009	De verdediging van het vliegveld Ockenburg door het een detachement van de 22e compagnie bewakingstroepen op 10 mei 1940
-------------------	--

Bevat relevante informatie:
 9 mei 1940

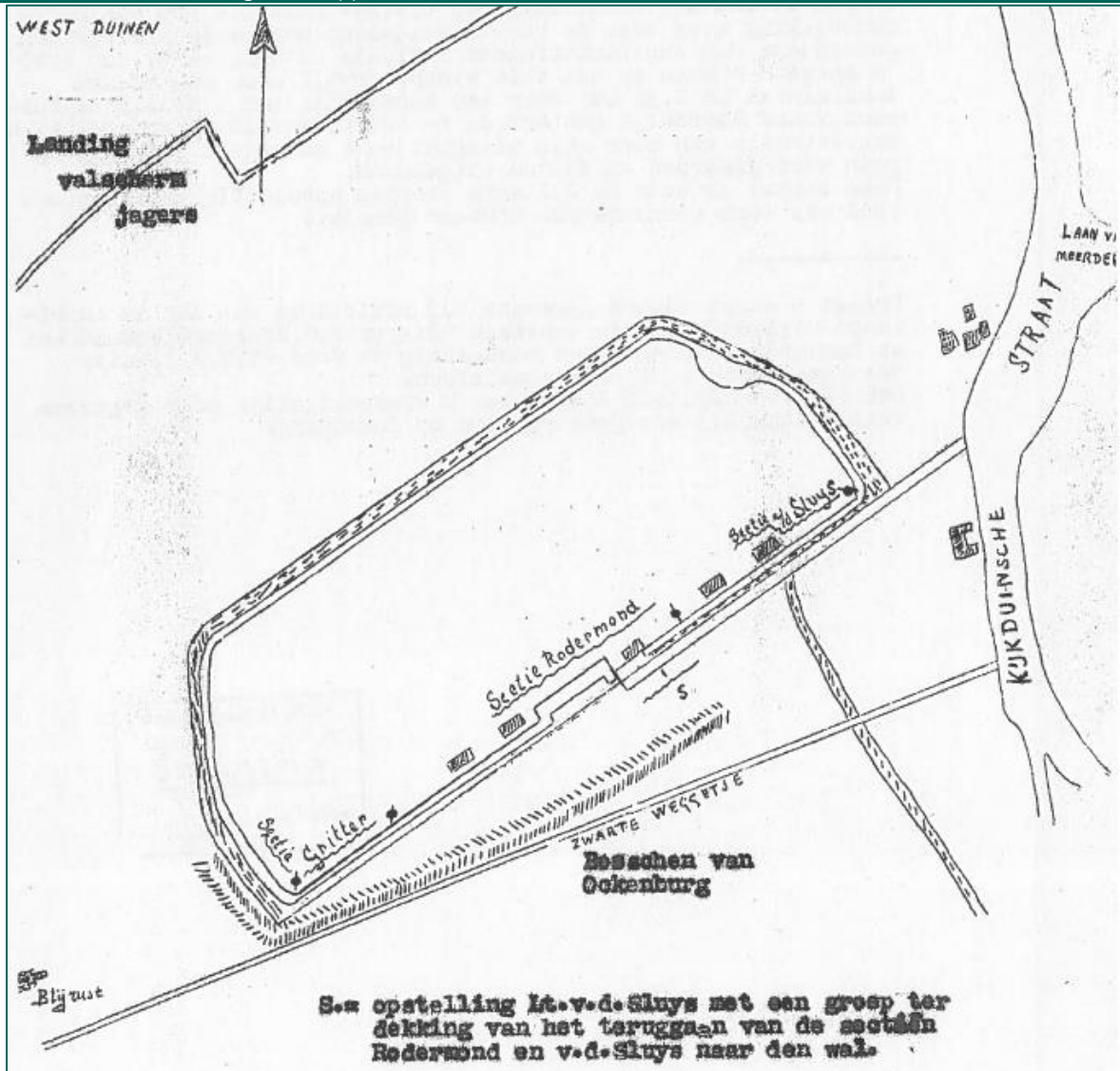
Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

- De sterkte op vliegveld Ockenburg: 1 kapitein (compagniecommandant), 2 luitenants en 1 vaandrig (sectiecommandanten), 1 sergeant-majoor-administrateur, 1 sergeant-administrateur, 6 sergeanten, 3 korporaa's, 81 manschappen en 4 lichte mitrailleurs. Handgranaten ontbraken.
- Verdeling van de secties: 1 sectie wachtdienst, 1 sectie piket en 1 sectie rust. Vanwege de bevelen was de hele compagnie strijdvaardig.
- Opstelling:
 - o Drie lichte mitrailleurs op drie hoeken van het vliegveld.
 - o 3 dubbelposten bij de lichte mitrailleurs (E, F, G).
 - o 1 man post bij de poort (D).
 - o 2 man bewaking op het vliegveld bij de daar opgestelde vliegtuigen (H).
 - o 1 man post bij de munitie- en materieelloosden (B, C).
 - o 1 man post op de naar het vliegveld leidende kunstweg, nabij de Kijkduinsestraat.
 - o 4 man + sergeant + sectiecommandant in het wachtlokaal bij de poort (D).
 - o Overige manschappen + korporaal in de loods (A), waar ook de commandopost van de compagniecommandant was gevestigd.

10 mei 1940

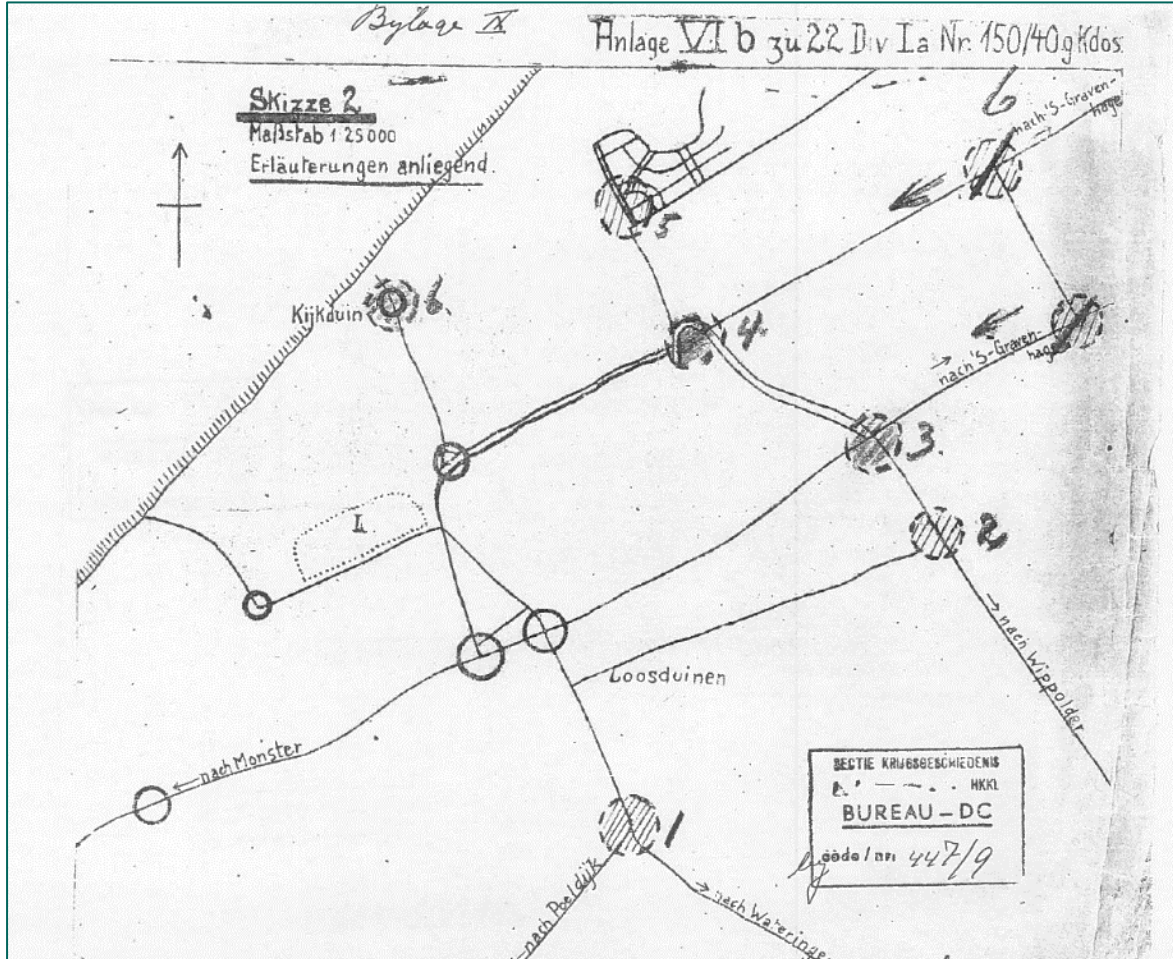
- Positionering van de secties en aanval op Ockenburg:

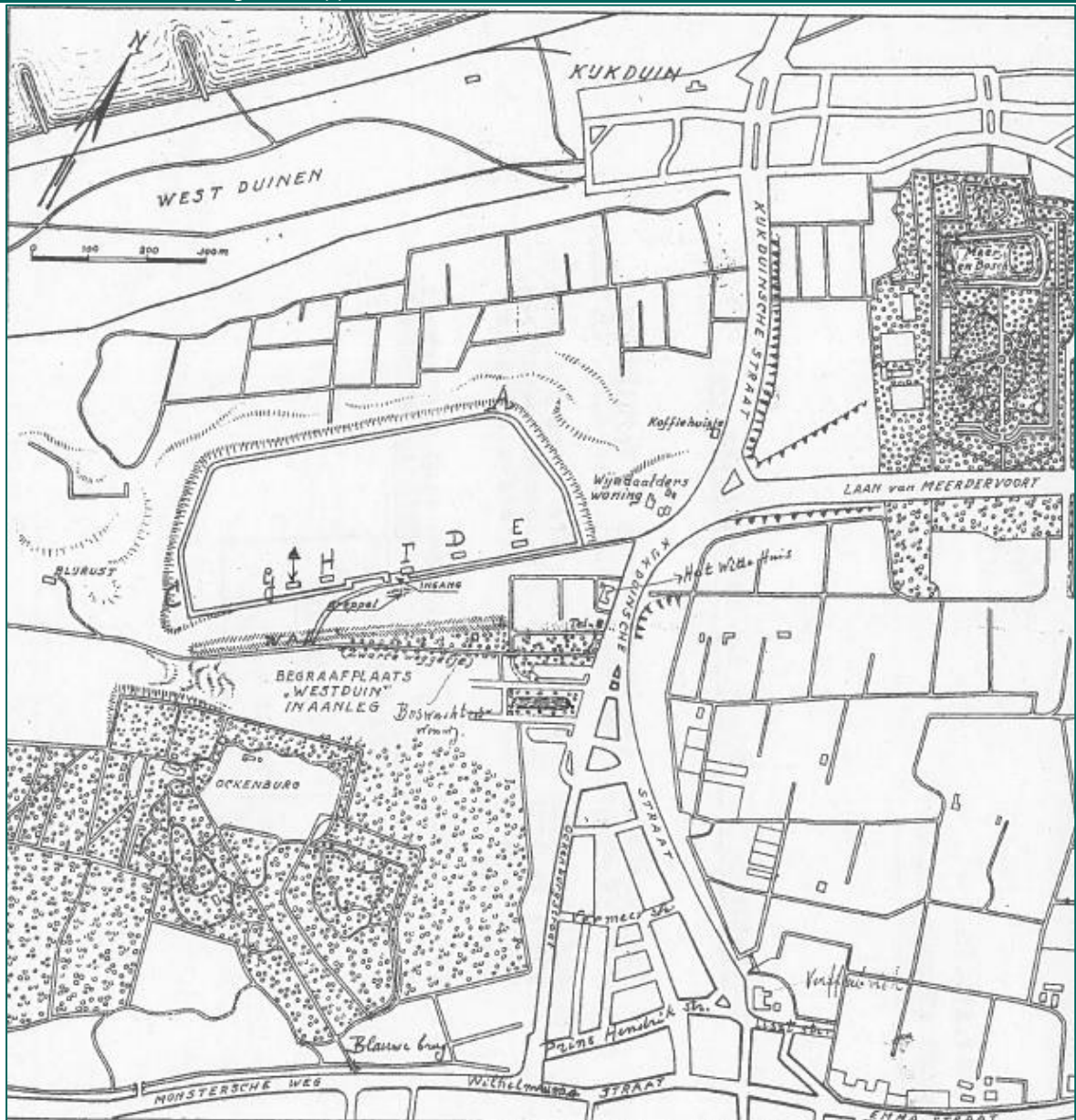
- Omstreeks 5.00 uur landden vier Nederlandse vliegtuigen afkomstig van Ypenburg, voor bevoorrading. Kort hierna werden de vliegtuigen en het vliegveld beschoten door Duitse jachtvliegtuigen met mitrailleur.
- Rond 5.20 uur werden door transportvliegtuigen parachutisten afgeworpen boven de duinen. Een groep van zeven man onder leiding van een sergeant werd in die richting gestuurd. Inmiddels bleven Duitse vliegtuigen het vliegveld beschieten. Van de groep sneuvelde de sergeant, de rest werd gevangengenomen.
- Omstreeks 5.40 uur landden enkele transportvliegtuigen op het vliegveld, waarvan de bemanning onmiddellijk mitrailleurvuur opende op de Nederlandse bezetting. Ondanks het tegenvuur van de Nederlandse troepen, bleven Duitse vliegtuigen landden.
- Rond 6.30 uur besloot de compagniecommandant met de rest van de secties tot terugtrekking naar de ten zuidoosten van het vliegveld lopende wal. Van achter de wal werd een zwak vuur op de vijand gegeven. De kapitein was inmiddels gesneuveld.
- Wanneer de Duitse troepen verder optrokken, was de wal niet meer te houden. Luitenant Rodermond beval tot terugtrekking, in het bos van Ockenburg raakte de rest van de compagnie uit elkaar. De luitenant sloot zich aan bij een aan de Kijkduinsestraat, ter hoogte van het Zwarteweggetje, in stelling gelegen sectie zware mitrailleur van 1 M.C., die was opgerukt vanuit Loosduinen naar het vliegveld.
- Op het vliegveld wist de sectie Gritter nog stand te houden totdat ze ook in de rug vuur ontvingen. Tegelijk werd de opstelling ook met handgranaten bestookt.
- Omstreeks 7.45 uur was het verzet van de 22^e Depotcompagnie bewakingstroepen gebroken. Nadien werd het vliegveld onder vuur genomen door de Nederlandse artillerie.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

- De Duitse valschermtroepen moesten de toegangen naar het vliegveld afsluiten op de daarheen leidende wegen in Kijkduin, kruispunt Kijkduinsestraat met Laan van Meerdervoort, Loosduinen en de weg naar Monster, terwijl de eerste daarna landende troepen het bruggenhoofd moesten uitbreiden in de richting van Wateringen en Den Haag.

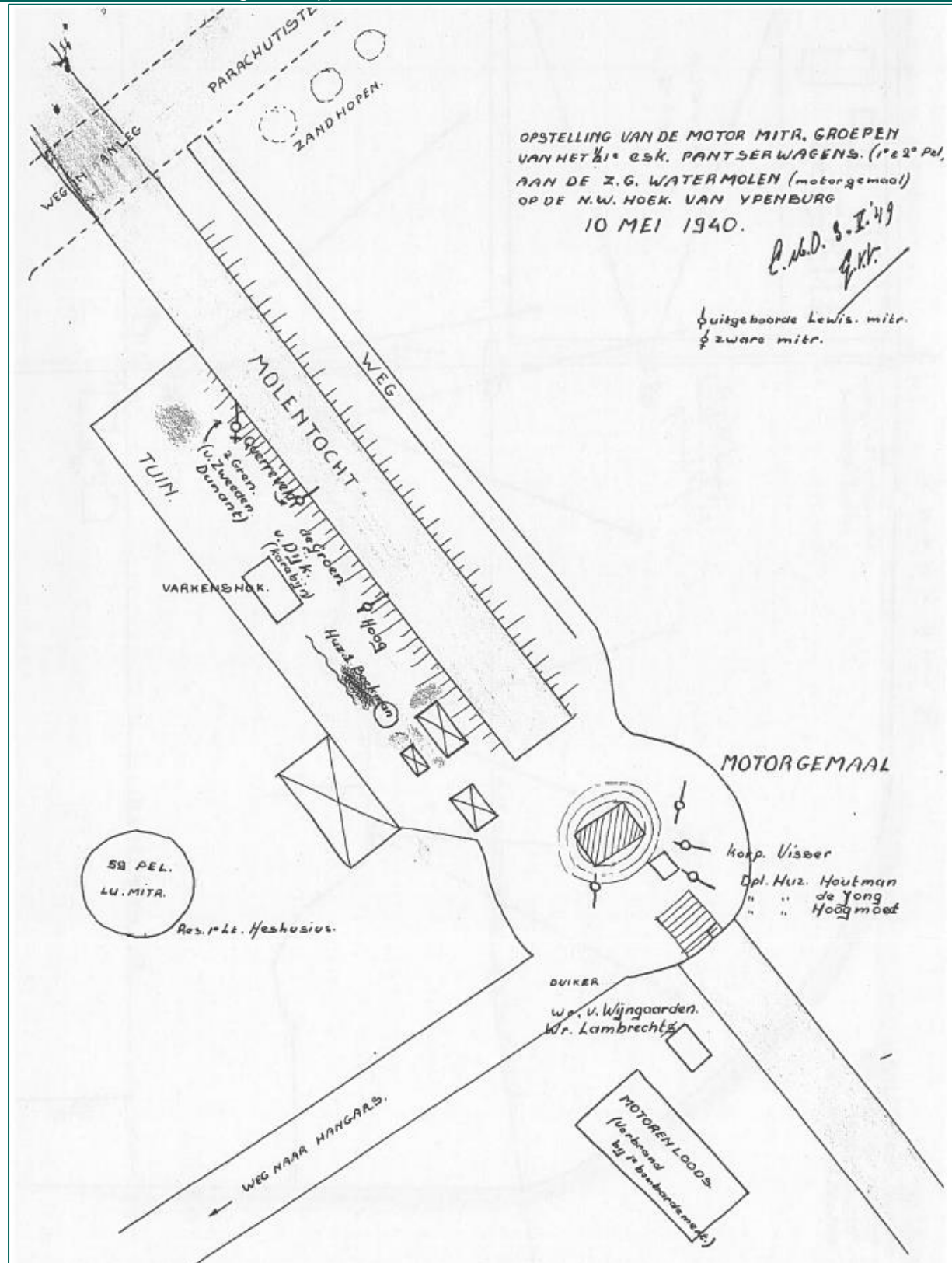

- Dit opzet is niet gelukt. Door het verzet van de 22^e Depotcompagnie hadden onderdelen van het Regiment Grenadiers en 1 Mitrailleur Compagnie tijd om opstellingen in te nemen bij Loosduinen en aan de Laan van Meerdervoort. Hierdoor konden de Duitse troepen zelfs niet de eerste opgegeven punten bezetten.
- Omstreeks 8.00 uur werd Ockenburg gebombardeerd door Nederlandse toestellen. Hierbij zijn afgeworpen: 16x 50 kg en 4x 100 kg. Na dit bombardement werd het vliegveld door I-2 R.A. met artillerievuur beschoten.
- 3-I-R.Gr., gelegen in de Noordelijke school aan de Laan van Poot, kreeg omstreeks 5.30 uur opdracht om op te rukken naar Ockenburg, de parachutisten buiten gevecht te stellen en het vliegveld te heroveren. Daarna werd afgemarcheerd met drie secties in verspreide colonne. Marsweg: Buizerdlaan, Sportlaan, Savornin Lohmanlaan (links van Sportlaan), Godetiaweg, Aronskelkweg, Muurbloemweg, Laan van Meerdervoort. Vanaf deze laan; twee secties rechts en één sectie links van de laan. Omstreeks 6.30 uur was Meer en Bosch bereikt. De rechter secties marcheerden tot aan de Kijkduinsestraat. Bij het oversteken van de straat werd vuur ontvangen van links uit een bosje ten oosten van de driesprong Laan van Meerdervoort – Kijkduinsestraat. Nadat de weg was overgestoken en tot dicht bij het vliegveld was genaderd, werd hevig Duits mitrailleurvuur ontvangen van de ingang van het vliegveld en werd bovendien eigen artillerievuur ontvangen (van I-2 R.A.). Hierop trok 3-I-R.Gr. terug op Meer en Bosch. Er volgde een nieuwe opdracht: met twee compagnieën rechts van de Laan van Meerdervoort op te rukken. Hierbij werd geen vijandelijk vuur ontvangen, zodat de sloot aan het vliegveld kon worden bereikt. Een groep van de linker voorsectie werd naar de Wijndaalderswoning gezonden voor onderzoek. Duitse troepen verlieten deze woning en werden gearresteerd door de troepen links van de Laan van Meerdervoort. De compagnie trok verder naar de hoofdingang van het vliegveld langs het Zwarteweggetje. Om 14.00 à 14.30 uur was Ockenburg weer bezet door Nederlandse troepen.

Inventaris 447014 | Verslag van he¹ 1e eskadron pantserwagens (2 pelotons) door ritmeester H. Wilbrennik
 Relevant, bevestigd de gevechten op en bij vliegveld Ypenburg.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Inventaris 447024

Vliegpark commandant en tevens commandant van de IIe verkenningsgroep van het 2e luchtvaartregiment kapitein waarnemer H.G.L. Lamert (zie onderafdeling B 99). Bevat tevens een verklaring van reserve sergeant vlieger G.K. Ph. Kiel.

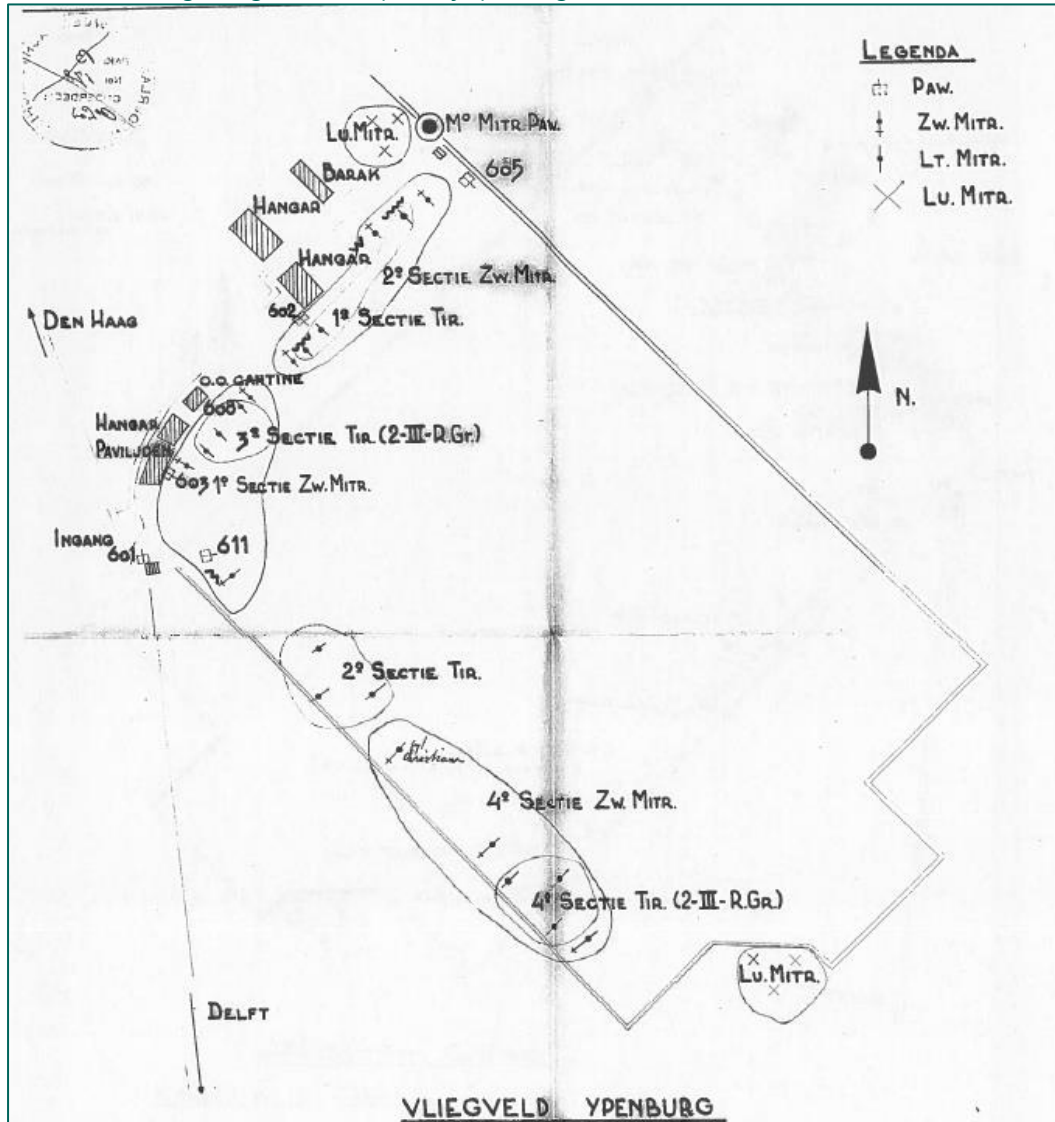
Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Relevant, bevestigd de gevechten op en bij Ypenburg.

Inventaris 447025

Gevechtsbericht van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers door majoor E.C.F. ten Haaf

Relevant, bevestigd de gevechten op en bij Ypenburg.

Inventaris 447026

Dagboek en schetsen van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers door majoor E.C.F. ten Haaf

Niet relevant, informatie is vollediger in inventaris 447025.

Inventaris 447027

Gevechtsberichten van de 1e compagnie van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers door kapitein H.W. Talen

Bevat relevante informatie:

10 mei 1940

- De Johannahoeve wordt in puin geschoten door mortiervuur dat is aangerukt in de bosrand nabij Hoornwijk.

Inventaris 447029

1e compagnie van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers kapitein H.W. Talen

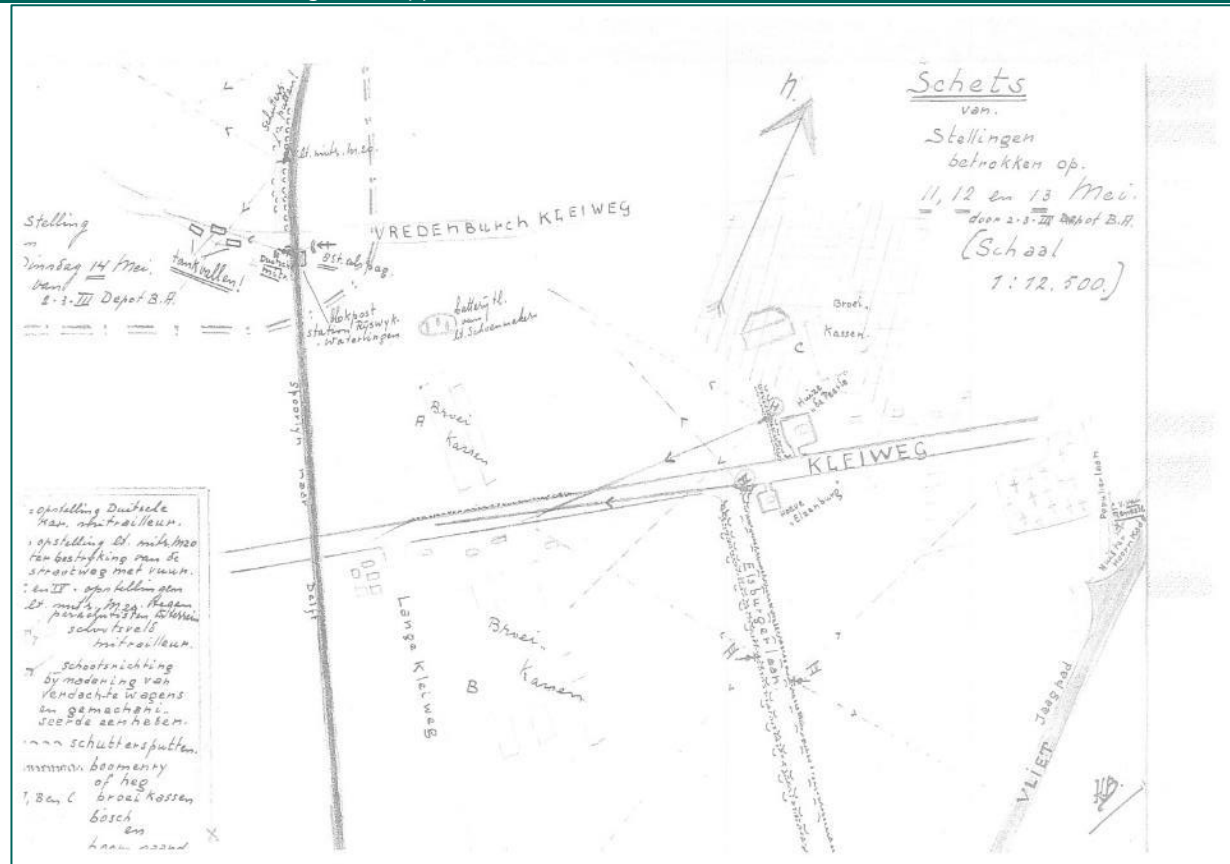
Bevat relevante informatie over de gevechten op en rond Ypenburg:

10 mei 1940

- Duits bombardement waarbij de eerste bommen de hangars troffen. In hoofdzaak vielen de bommen in reeksen van zes of acht evenwijdig met de rand van het vliegveld.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940	
Inventaris 447032	Verslag van d ^e 2e compagnie van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers door kapitein W.J. Moulijn
Relevant, bevestigd de gevechten op en bij Ypenburg.	
Inventaris 447036	Gevechtsberichten van d ^e 3e compagnie van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers door kapitein O.K. Bartels
Relevant, bevestigd de gevechten op Ypenburg.	
Inventaris 447039	Gevechtsberichten van de mitrailleurcompagnie van het IIIe bataljon van het regiment Grenadiers door 1e luitenant Ir. F.H. Warnaars
Relevant, bevestigd de gevechten op Ypenburg. 10 mei 1940 - De tweede sectie op het vliegveld werd in de namiddag onder vuur genomen door een Duitse mortier.	
Inventaris 447042	Verslag van het 1e eskadron pantserwagens, 2 pelotons door 2e luitenant Ir. M.J. Aldenkamp
Relevant, bevestigd de gevechten op Ypenburg.	
Inventaris 536046	Verslag van de commandant van d ^e 3e depot afdeling majoor K. Collette
Niet relevant, geen informatie over de gevechten in mei 1940.	
Inventaris 536047	Verslag van de commandant van d ^e 1e depot batterij van d ^e 3e depot afdeling 1e luitenant H.N. Groenier
Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940: 10 mei 1940 - Wordt gedirigeerd naar de Hoornbrug. - Na inspectie van de weerstand daar, sectie van 7 Veld aangevraagd om de gemelde weerstand op te ruimen, zoals een hofstede met mitrailleurposten. Dit is gebeurd door één vuurmond, terwijl een andere is gebruikt om de weerstand in een verffabriek en een naastgelegen boerderij te breken.	
Inventaris 536048	Gevechtsbericht van de commandant detachement 1e depot batterij van d ^e 3e depot afdeling cadet-vaandrig H.E. van Renesse. Bevat tevens een verslag van het depot bereden artillerie door dienstplichtig wachtmeester S.H. Visser
Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940: 10 mei 1940 - 7.30 uur opdracht tot verdediging Trambrug en Nieuwe brug bij het Jaagpad. Duitse luchtaanval op posities bij de bruggen en Huis ter Hoornkade 69. Teruggevuurd met mitrailleurs en karabijnen. Vervolgens patrouille naar de verffabriek om te trachten een mitrailleur weg te krijgen. Later versterking van vijf man gestuurd; mitrailleur teruggedreven. In de middag artillerievuur, dat zeer goed lag. Duitse troepen vluchten naar de bosrand links van de Vliet. 11 mei 1940 - Versperringen bij Nieuwe brug gemaakt, begin met aanleg van loopgraven.	
Inventaris 536049	Gevechtsbericht van de commandant post Kerkbrug Voorburg 1e depot batterij van d ^e 3e depot afdeling 1e luitenant J.A. Carp
Relevant, bevestigd de gevechten bij de Kerkbrug (Voorburg).	
Inventaris 536050	Gevechtsbericht en rapport van de commandant van d ^e 2e depot batterij van d ^e 3e depot afdeling kapitein J.W. Beunder
Relevant, bevestigd de gevechten bij de Hoornbrug.	

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Inventaris 474020a | Verklaring van de oud-sergeant J.M.N vd. Laar met betrekking op de gevechten bij Ockenburg

Relevant, bevat informatie over de gevechten bij Ockenburg.

Inventaris 475010 | Verslagen met schetsen van de commandant van het IIe bataljon van het Regiment Grenadiers majoor jhr. T.W.M. van Grotenhuis van Onstein

Relevant, bevat informatie over de gevechten bij Ockenburg.

Inventaris 475018 | Commandant van de 3e compagnie van het IIe bataljon van het Regiment Grenadiers kapitein W.C.J. Böttger, (gesneuveld). Gegevens van reserve 1e luitenant M.M. vd Zwan

Relevant, geeft een overzicht van de tegenaanval bij Ypenburg.

Inventaris 475029 | Gevechtsberichten van de commandant van het Ie bataljon van het regiment jagers majoor M. Oosters

Relevant, bevat informatie over de gevechten bij Monster-Loosduinen.

Inventaris 475031 | Gevechtsberichten van de commandant van de 1e compagnie van het Ie bataljon van het regiment jagers kapitein E.L. van Swieten

Relevant, bevat informatie over de gevechten bij Bloemendaal-Ockenburg.

Inventaris 475033 | Gevechtsberichten van waarnemend commandant van de 3e compagnie van het Ie bataljon van het regiment jagers 1e luitenant H.J.M. ter Berge

Relevant, beknopte informatie over gevechtsactie in de omgeving van Bloemendaal.

Inventaris 475034 | Gevechtsbericht van de 3e compagnie van het Ie bataljon van het regiment jagers door 2e luitenant P.D.F. Breunesse

Relevant, bevat informatie over strijd bij Monster-Ockenburg.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Inventaris 475035 | Gegevens van gevechtsberichten van de commandant van mitrailleur compagnie van het 1e bataljon van het regiment jagers kapitein F. Hoebink

Relevant, bevat informatie over strijd bij Monster-Ockenburg.

Inventaris 476028 | Verslag van de commandant van he^t 2e regiment artillerie majoor L. van Hulst

Bevat geen aanvullende informatie.

Inventaris 476029 | Verslag van de commandant van de 1e afdeling van he^t 2e regiment artillerie majoor M.G. van Kesteren

Relevant;

10 mei 1940

Vuur afgegeven in directe steun van I-R.J. Tijdens hele dag 323 brisantgranaten afgevuurd.

11 mei 1940

Vuur afgegeven op drie plaatsen in Ockenburg-Loosduinen (zie schets inv. 476032). Hierbij 75 brisantgranaten ww.l. en 95 brisantgranaten u.l. afgevuurd.

Inventaris 476032 | Verslag gegevens van de commandant van d^e 1e batterij van de 1e afdeling van he^t 2e regiment artillerie kapitein ir. P. de Fremery

Bevat relevante informatie:

- 8.00 uur, ca. 100 brisantgranaten afgevuurd op Ockenburg.
- 9.00 uur, ca. 100 brisantgranaten afgevuurd op gelande vliegtuigen op Ockenburg.
- 15.10-15.40, ca. 170 brisantgranaten afgevuurd op infanterie, zie schets.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Inventaris 476033 | Verslag van de commandant van d^e 3e batterij van de Ie afdeling van he^t 2e regiment artillerie kapitein W.A.H.C. Boellaard

Niet relevant, bevat geen aanvullende informatie.

Inventaris 476035 | Verslag gegevens van de commandant van de IIe afdeling van he^t 2e regiment artillerie majoor ir. M. Tans

Relevant, bevat informatie over vuropdrachten:
10 mei 1940

- Met de hele afdeling is op Ypenburg gevraagd, daarna op Ockenburg.
- De 3de batterij heeft in de namiddag nog gevraagd op een groep Duitse parachutisten die zich bevonden tussen de duinenrij en de watertoren van Monster.

Inventaris 476036 | Verslag gegevens van de commandant van d^e 1e batterij van de IIe afdeling van he^t 2e regiment artillerie kapitein jhr.D.G. de Graeff

Batterij heeft deelgenomen aan beschieting op Ypenburg. Geen verdere informatie.

Inventaris 476038 | Verslag van d^e 1e batterij van de IIe afdeling van he^t 2e regiment artillerie door 1e luitenant mr. J.C. de Vroom

Geen relevante informatie voor dit onderzoek.

Inventaris 476039 | Verslag gegevens van de commandant van d^e 2e batterij van de IIe afdeling van he^t 2e regiment artillerie kapitein ir. R. Dufour

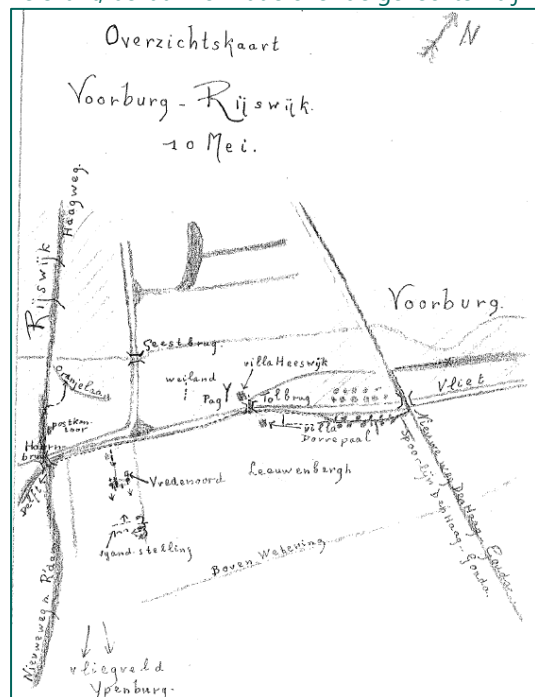
Niet relevant, slechts beknopte informatie over vuren op Ypenburg en nabijgelegen boerderij.

Inventaris 476040 | Verslag van de commandant van d^e 3e batterij van de IIe afdeling van he^t 2e regiment artillerie kapitein J.Th.V. Douqué

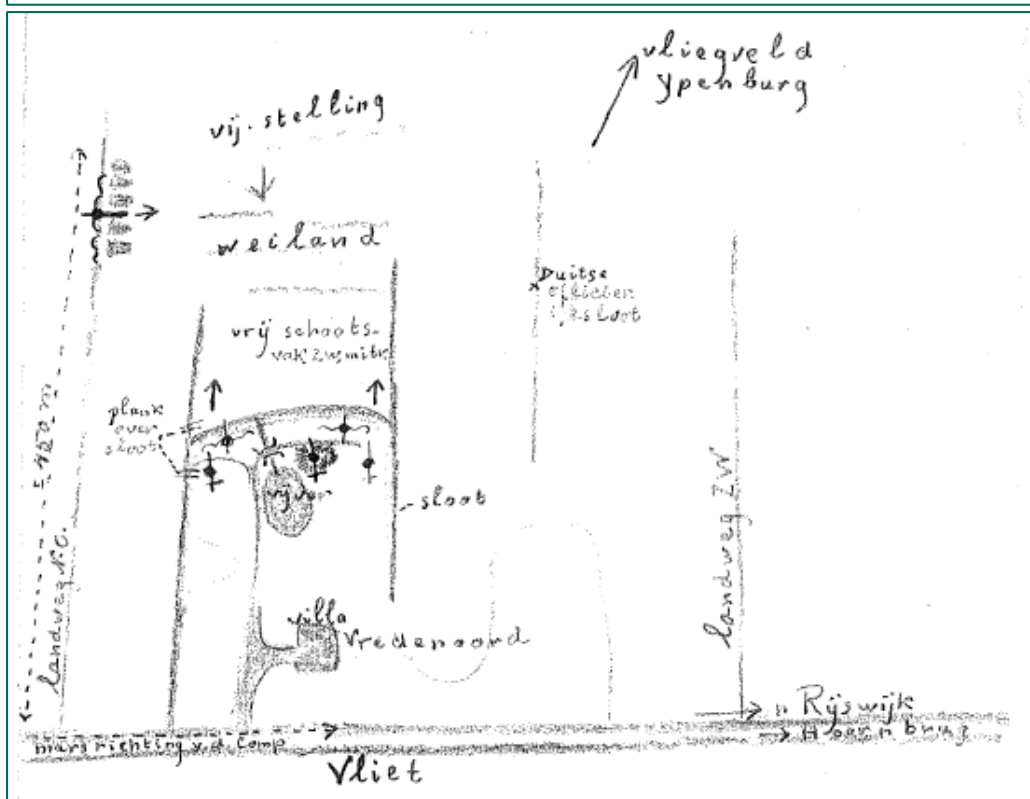
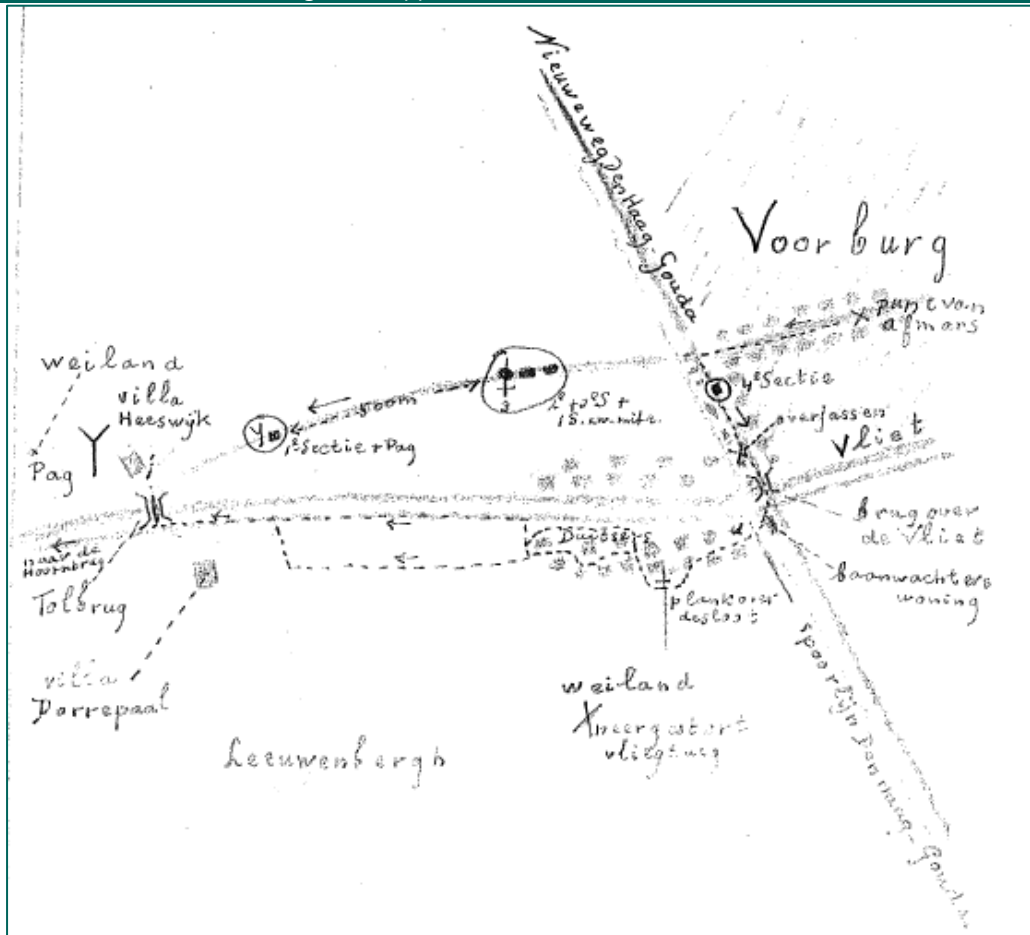
Relevant, batterij heeft vuur afgegeven op Ypenburg en heeft verschillende andere mondelinge vuropdrachten ontvangen en uitgevoerd. Batterij stond opgesteld tussen Wateringen en de spoorbaan (Delft). Informatie is niet specifiek.

Inventaris 477064 | Verslag gegevens van de commandant van d^e 1e compagnie van het IIIe bataljon van he^t 9e regiment infanterie kapitein Ch. L. de Vries

Relevant, bevat informatie over de gevechten bij Ypenburg.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940	
Inventaris 483033	Verslag van de commandant van d ^e 2e compagnie van het grensbataljon grenadiers kapitein W.J. Hilwig
Relevant, bevat informatie over de tegenaanvallen op Ypenburg.	
Inventaris 531035	Verslag van de commandant van d ^e 5e compagnie van het 4e depot bataljon reservekapitein B. Tesink
Relevant, bevat informatie over de tegenaanvallen op Ypenburg. 10 mei 1940	
<ul style="list-style-type: none"> - 1ste opdracht: oprukken naar de Hoornbrug. - 2de opdracht: aanvallen op Ypenburg. De rechter en middelste sectie voorwaarts. De linkersectie volgt de landweg Hoornbrug – Hoeve Ypenburg. De 3de sectie reserve bezet de Hoornbrug. Handgranaten worden gehaald en nagebracht. - 11.00 uur, Wielerbaan bezet door rechtervoorsectie. - Voorste secties lopen vast op vijandelijk vuur vanuit Ypenburg. - De 3de sectie bereikt de Pongonhoeve (onbezet) en rukt op naar het vliegveld. Nederlandse troepen liggen onder vuur vanuit de Johannahoeve. Mortier- of artillerievuur wordt aangevraagd, wat om 15.30 uur wordt toegezegd. Na een beschieting van 17.15 tot 17.30 uur wordt de hoeve bestormd. De middensectie bestormd vliegveld Ypenburg. 	
Inventaris 532016	Verslag van de verdediging van het vliegveld Ockenburg door de 22e depot compagnie bewakingstroepen op 10 mei 1940, opgesteld door luitenant-kolonel D.A. van Hilten, aangevuld met verklaringen van luitenant F. Rodermond en luitenant-kolonel T. Beets, maart 1942
Relevant, bevestigt de gevechten op Ockenburg.	
Inventaris 533053	Gevechtsbericht en bevelen van de commandant van het 13e depot bataljon reserve majoor C.M. Bogert
Relevant, bevat informatie over de gevechten in Loosduinen: 10 mei 1940	
<ul style="list-style-type: none"> - 9.00 uur, 4^e en 6^e compagnie en kaderklasse naar Ockenburg gestuurd. Zuivering in samenwerking met 2^e Dep.Bat en 13^e Dep.Bat. - 10.00 uur, aanval ingezet langs de opmarswegen. Sportlaan, Laan van Meerdervoort, Mient (door 2^e Dep.Bat.), Haagweg richting Loosduinen (4-13^e Dep.Bat.) - 13.00 uur, 4-13^e Dep.Bat. stuitte op zwaar door vijand bezette groenteveiling Loosduinen en zuiverde samen met zw.mitr. van 6-13^e Dep.Bat. dit terrein. - 15.00 uur, Ockenburg nagenoeg bereikt. 4^e compagnie doet vanuit bosterrein een flankaanval op sportterrein waar Duitse weerstand was. Rechter compagnie wordt opgehouden door vijandelijke vliegtuigen laag over de duinen. 	
Inventaris 534016	Verslag van de commandant van d ^e 7e compagnie van het 3e depot bataljon kapitein J.D.G. Thijssen
Niet relevant, behandelt de gevechten in Delft.	
Inventaris 534025	Gevechtsbericht van de commandant van het 14e depot bataljon kapitein C.W. Ekkart
Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940: 10 mei 1940	

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

- 3-14- oprukken naar de brug bij Drievliet, deze bezetten, vervolgens optrekken tegen Ypenburg.
 - 5.14- stelling nemen aan de Vliet bij de Binckhorstlaan en het viaduct van den spoorweg naar Voorburg en doordringen naar Ypenburg (re.aangeleund aan 3-14, li.vleugel aan het viaduct.).
 - 6.14- v.Vredenburgweg (Plaspoelpolder) afsluiten.
 - 2-14- De toegangswegen tot RIJSWIJK uit Z.W.richting nabij Overvoorde afsluiten.
 - 7-14- reserve.
- De toegangsweg over de Hoornbrug werd beveiligd door andere troepen w.o. 2 pantserwagens.

Toen later bleek, in verband met de vele parachutisten dat de beveiliging van de Hoornbrug niet voldoende was verzekerd, (ca.9.00) zijn twee sectiën van 2-14 ter ondersteuning daarheen gestuurd, benevens

een sectie van 7-14 naar de W.zijde van de vliet.

Inventaris 534027 Gevechtsbericht van de commandant van d^e 2e compagnie van het 14e depot bataljon reservekapitein H.F. van der Velde

Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940:

10 mei 1940

Te 9.00 kreeg ik bevel mij met de Comp., voor zoover aanwezig, te melden bij C. vak Hoornbrug. Deze heeft mij met 2 Sn. stellingen doen innemen tusschen Hoornbrug en vliegveld Ypenburg en nabij de buitenplaats Zeerust aan den kunstweg Hoornbrug-Voorbrug.

Van de 2e S. nabij de Hoornbrug zijn geen bijzonderheden te vermelden. De 3e. S. heeft "Zeerust" van zwakke vij. afd. gezuiverd en daarbij terstond pl. min. 20 krijgsgevangenen gemaakt. Deze S. heeft zich daarna ingegraven aan den bosrand van het open terrein nabij het vliegveld Ypenburg. Een afd. parachutisten werd van daaruit onder vuur gehouden. Successievelijk zijn aldaar in een tijdsverloop van pl. min. 8 uur een dertigtal krijgsgevangenen gemaakt, w.o. enkele gewonden. Eén van mijn patrouil-

Inventaris 534028 Gevechtsbericht van de commandant van d^e 3e compagnie van het 14e depot bataljon.

Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940:

10 mei 1940

Met de sectie Vbd.A. bezette ik de Geestbrug. Nadien kreeg ik orders op te rukken naar Drievliet en de brug bij Drievliet te bezetten. De brug werd bezet en de sectie Vbd.A. richtte zich daar ter plaatse in tot hardnekkige verdediging, na de opdringende Duitse troepen teruggeslagen te hebben, die de cp. der Kap. Mikmak tot op 100 meter genaderd waren. Een groep onder korp. v. d. Plasse werd door mij gezonden naar de cp. van 13e Lu. art. (villa Westvliet), welke om hulp vroeg. De korp. v. d. Plasse muntte hier uit door kordaatheid en flink optreden door het commando over de daar aanwezige korp. als en manschappen der Lu. art. op zich te nemen en een einde te maken aan den chaotischen toestand welke daar heerschte onder de Lu. art bezetting.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Toen vuur op Leeuwenbergh niet langer noodig bleek en door mij op patr. geconstateerd was, dat de Johannahoeve pl.m. 700 m. ten Z. van Vredenoord door Duitschers was bezet, bezette ik met de 2 secties zw. mitr. onder s.m.i. van der STEEN (iedere sectie had slechts een stuk) de Z. rand van het landgoed Vredenoord, waar ik enkele malen vuurstooten liet afgeven op J.-hoeve. Hierna lieten de Duitschers voorloopig niet meer zien doch bleven J.-hoeve bezetten. Ik zocht verband naar re. met de daar liggende Cie. van het reg. Gren. en verzocht hun J.-hoeve door het bedekte terrein van op zij aan te vallen, terwijl ik de J.-hoeve met mijn vuur zou bestücken, totdat zij gemakkelijk konden naderen. Toen ten slotte bleek, dat de Gren. het niet verder brachten, dan een 2 300 à 400 m. in het voorterrein, en dan weer terugtrokken en van de uitvoering van een grootsch opgezette aanval niets scheen te komen, gaf ik order met mijn 2 stukken de Johannahoeve zwaar onder voor te nemen. Het resultaat was, dat spoedig een 40-tal Duitschers met opgeheven armen de J.-hoeve verlieten en zich richting Drievliet begaven, waar zw door onze patrouilles en de rest door onderdeelen ^{gelegen} vóór Zeerust gevangen genomen

Inventaris 534030 Gevechtsbericht van de commandant van d^e 5e compagnie van het 14e depot bataljon reservekapitein M.P. Heijboer

Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940:
10 mei 1940

Daarna opdracht ontvangen van C.-14e Dep. bat. om de brug aan de Binckhorstlaan te bezetten en de toegangswegen af te sluiten; later stelling te nemen aan de Vliet en viaduct spoorweg bij Voorburg en te trachten door te dringen tot vliegveld Ipenburg.

Inventaris 534032 Gevechtsbericht van de commandant van d^e 7e compagnie van het 14e depot bataljon reservekapitein A.H. de Vos

Relevant, bevat informatie over de gevechten in mei 1940
10 mei 1940

- Opdracht: terrein ten westen van de Vliet in de omgeving van de trambrug bij Rijswijk verkennen en zuiveren van vijanden. Deze opdracht is volbracht. Een vijandelijke motor en een auto met drie tegenstanders onschadelijk gemaakt. Daarna naar kwartieren teruggekeerd.
- Opdracht: steun verlenen op linkervleugel van het bataljon gelegen op de zuidoostelijke punt van het bos op Huize Dorrepaal aan de Vlietweg, ter verdrijving van de vijand uit de boerderij gelegen bij de ooststrand van villapark Leeuwenbergh bij Voorburg. De compagnie heeft het park doorzocht en in bezit genomen.

Inventaris 540001 Overzicht van de gebeurtenissen op de vliegvelden 10 mei 19-0 - 14 mei 1940 geordend per vliegveld

Relevant:

<u>Ockenburg.</u>	
10 mei	4.30 Beschieting door Duitse vln., dadelijk daarop gevolgd door uitwerpen van paratisten en landen van vln.
	4.45 Vliegveld in Duitse handen.
	vanaf 5.00 Beschieting door mortieren, pantserafwe geschut en 6 Veld.
	7.15 Bombardement door Ned. vln. (T V)
	9.00-9.45 Artilleriebeschieting.
	11.00 Ned. aanval vanuit Meer en Bosch.
	14.30 Vliegveld weer hecht in Ned. handen.

Collectie 409 Gevechtsverslagen en rapporten mei 1940

Ypenburg.		
10 Mei	3.55	Duitsche aanval; bombardement en beschieting start van Ned. jagers.
	4.45	Uitwerpen van parachutisten. Landing van vliegtuigen afgeslagen.
	6.30	Wederom landingsepoging met vliegtuigen geslagen.
	7.15	Hoofdgebouw in vijandelijke handen.
	11.00	Het vliegpark met uitzondering van het N.O.gedeelte in vijandelijke handen.
	12.00	Beschieting door eigen art., gevolgd door aanval.
	12.50	Bombardement door Ned. vln. (C V)
	14.30	N.W.deel vliegpark weer geheel in eigen handen.
	14.45	Bombardement door Engelsche vliegtuigen.
	20.00	Veld geheel in eigen handen. Onliggende terreinen van vijand gezuiverd.
11 Mei	14.00	Beschieting door Duitse vln.

Inventaris 540072	Verslag van het Vrijwillig Landstormkorps Luchtafweerdienst afdeling Den Haag kapitein Mr. P. Koch (zie onderafdeling B 25)
-------------------	---

Niet relevant, bevat geen aanvullende informatie ten opzichte van inventaris 446075.

Inventaris 540079	Rapporten Vrijwillig Landstormkorps Luchtwachtdienst
-------------------	--

Niet relevant, bevat meer algemene informatie.

Collectie 419 Duitse bezetting

Inventaris 114	Overzichtskaart, -- - <i>Sperre zwischen Kijkduin und Katwijk aan Zee</i> Overzicht van mijnen aan de kust van Scheveningen, 26 augustus 1944
----------------	---

Relevant, de kaart toont de opstelling van Duitse Teller-mijnen op het strand van Den Haag.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Inventaris 26	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen. J.A. Series. Rapporten met inlichtingen (J.A. Serie 201-300)
---------------	---

Datum: 05-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 202; Omschrijving: Toestand van de stellingen bij Witmetaalfabriek aan de Gevers Deynootstraat te Loosduinen, bijgevoegd een plattegrond van de stellingen.

- Relevant.

Datum: 02-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 203; Omschrijving: Toestand van autoschuilonderkomens en een stelling aan de Van Vredenburgweg te Rijswijk, bijgevoegd drietal plattegronden.

- Relevant.

Datum: 06-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 204; Omschrijving: Afvuurplaatsen op landgoed Ockenburg en op het terrein van stichting Bloemendaal, het niveau van het personeel en technische details van V-wapens [NB 2 stuks], bijgevoegd een tekening.

- Relevant.

Datum: 02-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 205; Omschrijving: Toestand van stellingen bij het viaduct op de kruising bij de rijksweg Den Haag-Utrecht met de Veenweg, bijgevoegd een plattegrond.

- Relevant.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Datum: 09-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 221; Omschrijving: Toestand van verdedigingswerken (Sperre 352) bij de splitsing rijksweg Den Haag-Delft (ten noorden van Delft), bijgevoegd een oleaat.

- Relevant.

Datum: 09-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 225; Omschrijving: Toestand van verdedigingswerken bij het viaduct Brasserskade over de rijksweg Den Haag - Delft (en Rotterdam), bijgevoegd een oleaat met bunkers en geschutstellingen.

- Relevant.

Datum: 14-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 279; Omschrijving: Stoomtramremise en Westlandse Stoomtram Maatschappij (WSM) garage te Loosduinen zijn niet in gebruik voor de fabricage van vloeibare lucht of het herstellen van V-wapens.

- Relevant.

Datum: 14-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 282; Omschrijving: Waarnemingen betreffende ondermijnde brug bij Sperre 349(bij de Gevers Deynootstraat), straatgevechtoefeningen door Luftwaffetroepen in Loosduinen en troepenlegering in Rijswijk.

- Relevant.

Datum: 20-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 300; Omschrijving: Waarnemingen betreffende verplaatsingen van Wehrmacht-troepen, opslaglocaties van de Wehrmachten herlocatie van luchtdoelafweergeschut aan de Groot-Hertoginnelaan in Den Haag, bijgevoegd oleaat met plattegrond.

- Relevant.

Inventaris 56

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen. J.A. Series. Rapporten met inlichtingen (J.A. Serie 301-400)

Datum: 23-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 304; Omschrijving: Aantekeningen betreffende opheffing bewaking viaduct nabij station Leidschendam-Voorburg, transport van raketten naar het Haagse Bos, splitterboxen langs de rijksweg Den Haag-Delft en bewaking vliegveld Ypenburg.

- Relevant.

Datum: 23-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 306; Omschrijving: Opslag munitie en bouw van splitterboxen op landgoed Ockenburg, tevens de resultaten van een luchtaanval op 21 februari 1945, bijgevoegd oleaat met plattegrond Laan van Meerdervoort.

- Relevant.

Datum: 26-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 322; Omschrijving: Waarnemingen betreffende landgoed Ockenburg over commandant Seefeld, troepenverplaatsingen, munitie-opslag, locatie mitrailleurnesten en resultaten van luchtaanvallen tevens verdedigingsmaatregelen op de Hoornbrug in Rijswijk.

- Relevant (bom- en mitrailleuranvallen op landgoed Ockenrode en bommen op Bloemendaal, op 22 februari 1945).

Datum: 26-02-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 326; Omschrijving: Locatie verdedigingswerken op landgoed Ockenburg waaronder versperringen en Panzer Abwehr Geschütz (PAG), bijgevoegd een oleaat.

- Relevant.

Datum: 16-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 359; Omschrijving: Troepenlegering en materiaal in Poeldijk (commandant Vesting Hoek van Holland), Loosduinen (Flakgeschut en Wit Metaalfabriek) en Den Haag, tevens veldpostnumm'r 'Herman Göringsolda'en' [NB 47878 of 47888] en geruchten over wapenbergplaats bij Bloemendaal.

- Relevant.

Datum: 02-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 342; Omschrijving: Inundatieplannen voor de Eskamp- en Uithofpolder te Loosduinen.

- Relevant.

Datum: 03-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 343; Omschrijving: Berichten betreffende luchtafweergeschut in Loosduinen, sluiten van scholen voor legering in Monster, bewaking van viaduct Nooddorp [NB Nootdorp], richtingwijzers en een wasserij in Loosduinen.

- Relevant, bevat informatie over luchtaanvallen.

Datum: 04-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 344; Omschrijving: Afvuurplaatsen V-projectielen [V1] [NB V-wapens] op het terrein van de Lijm- en Gelatinefabriek te Delft en het vliegveld Ypenburg, met een Funker-post op landgo'd 'de Tem'el' tussen Overschie en het dorp Zweth.

- Relevant.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Datum: 17-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 360; Omschrijving: Legeri'g 'Herman Göringsolda'en' op landgoed Ockenburg (Loosduinen) en in Rijswijk, aanzegging voor boeren in Loosduinen, troepentransporten via landgoed Overvoorde (Rijswijk), ondermijning Hoornbrug (Rijswijk) en voedselvoorziening Kriegsmarine.

- Niet relevant, Hoornbrug valt buiten het onderzoeksgebied.

Datum: 17-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 365; Omschrijving: Stellingen aan de Leyweg in Loosduinen zijn onbezet, bijgevoegd een oleaat met de locatie.

- Relevant.

Datum: 17-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 369; Omschrijving: Locatie van V-wapenopstelling in de omgeving van Gevers Deynootstraat, Haagweg en Houtweg in Loosduinen [NB 2 stuks], bijgevoegd een plattegrond (1:17.500).

- Relevant.

Datum: 17-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 370; Omschrijving: Locatie van verdedigingswerken waaronder mijnevelden, mijnenwerpers, bunkers, geschutopstellingen en versperringen in Loosduinen [NB 3 stuks], bijgevoegd plattegrond met locaties.

- Relevant.

Datum: 20-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 388; Omschrijving: Resultaten geallieerde luchtaanval op Benoordenhout in Den Haag op 20 maart 1945.

- Relevant.

Datum: 22-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 390; Omschrijving: Resultaten luchtaanvallen op spoorbaan Den Haag - Utrecht en Ypenburg, stellingen in park Leeuwenbergh (Voorburg) en legering troepen in Bleiswijk, Loosduinen, Rijswijk en Den Haag.

- Relevant, bombardement op Ypenburg op 20 maart 1945.

Datum: 20-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 392; Omschrijving: Plattegrond van verdedigingswerken bij de Haagse Schouw en de Lage Morsweg in Den Haag, bijgevoegd plattegrond (1:2.500).

- Relevant.

Datum: 23-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 393; Omschrijving: Locatie van verdedigingswerken in de Gevers Deynootstraat te Loosduinen, bijgevoegd plattegrond (1:17.500).

- Relevant.

Datum: 30-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 397; Omschrijving: Vertrek troepen voor V-wapens uit Scheveningen en vervoer materieel richting Amsterdam via de stations Hollands Spoor en Staatsspoor in Den Haag.

- Relevant.

Datum: 30-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 399; Omschrijving: Resultaten geallieerde luchtaanvallen op Scheveningen en Benoordenhout in Den Haag, tevens burgerslachtoffers bij mislukte raketlancering [NB V-wapens].

- Relevant, bombardementen op Scheveningen (Oranje hotel, Palace hotel, HTM remise, garage), V-wapen op Westduinweg, luchtaanval op spergebied Benoordenhout (B.I.M.).

Datum: 28-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 400; Omschrijving: Resultaten bombardement (en herstel) spoorbaan Den Haag - Delft, infrastructuur op landgoed Ockenburg en inundatie Eskampolder in Loosduinen.

- Relevant, bombardement op 24 maart 1945.

Inventaris 57

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen. J.A. Series. Rapporten met inlichtingen (J.A. Serie 101-200)

Datum: 19-12-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 113; Omschrijving: Locatie van V2-raketopstelling [NB V-wapens] aan de Monsterseweg te Loosduinen.

- Relevant.

Datum: 16-12-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 117; Omschrijving: Aanwezigheid van eenmanstorp'do's in de tweede binnenhaven van Scheveningen.

- Relevant.

Datum: 11-12-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 124; Omschrijving: Berichten over bijtanken uit tankwagens op station Staatsspoor 'e 's-Gravenhage [Den Haag] en het resultaat van het bombardement op dat station [NB 2 stuks].

- Relevant, luchtaanval van 11 december 1944 op station S.S.

Datum: 25-12-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 142; Omschrijving: Locatie van afweergeschut en vuurplaatsen van V-wapens op het landgoed Ockenburg bij de stichting Bloemendaal en de Monsterseweg, bijgevoegd een tekening van de locatie.

- Relevant.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Datum: 01-01-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 173; Omschrijving: Resultaat van geallieerde luchtaanval op 31 december 1944 en 1 januari 1945 'n 's-Gravenhage [Den Haag].

- Relevant.

Datum: 02-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 178; Omschrijving: Locatie luchtafweergeschut rond afvuurinrichtingen voor het V-wapen op landgoed Ockenburg en bij de stichting Bloemendaal.

- Relevant.

Datum: 28-12-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 179; Omschrijving: Toestand van stellingen uit 1941 en 1942 in park Leeuwenberg te Voorburg met bijgevoegd een tekening van de locaties van de stellingen.

- Relevant.

Datum: 30-12-1944; Schaal/code/blz.: J.A. 181; Omschrijving: Locatie van een luchtdoelgeschutopstelling aan de Monsterseweg ter bescherming van V-wapens (met bijgevoegd een tekening), tevens waarneming van aanleg van stellingen aan de rand van het Ockenburg bos.

- Relevant.

Datum: 04-01-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 195; Omschrijving: Opstelling luchtafweergeschut bij Huis ten Bosch 'e 's-Gravenhage [Den Haag].

- Relevant .

Inventaris 58

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen. J.A. Series. Rapporten met inlichtingen (J.A. Serie 401-568)

Datum: 30-03-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 408; Omschrijving: Waarnemingen betreffende steunpunt Scheveningen, waaronder legering troepen, locatie bunkers, Goliath Sprengpanzer, bewapening en orders [NB 2 stuks].

- Relevant.

Datum: 08-04-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 414; Omschrijving: Toestand rijksweg en spoorbaan Den Haag - Utrecht en stelling Brasserskade.

- Relevant.

Datum: 13-04-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 442; Omschrijving: Troepenverplaatsingen Den Haag en bezetting van stellingen langs de weg Den Haag - Utrecht en omgeving Zoetermeer en Leidschendam.

- Relevant, bevat informatie over stellingen.

Datum: 27-04-1945; Schaal/code/blz.: J.A. 488; Omschrijving: Troepenlegering te Zoetermeer, Hoorn en Delft, verder vernielingen aan spoorwegen richting Den Haag en verwijdering mijnen bij Monster en Loosduinen.

- Relevant, bevat informatie over stellingen en vernielingen.

Inventaris 89

Duitse dossiers, bevelen en voorschriften (19-0 - 1945). Kaarten betreffende de ligging van de kustbatterijen, bewapening en de stand van gereedheid der versterkingen

Datum: geen datum; Omschrijving: Kaarten afkomstig van de Marine Festung Pionier Gruppe Wassenaar betreffende verdedigingswerken bij Scheveningen, Zuidzand, Noordwijk, IJmuiden, Beverwijk, Langerak, Kreuzberg, Bloemendaal, Wijk aan Zee, Katwijk, Egmond aan Zee, Hillegom, Castricum, Ugruko, Dunenberg, Olmen, Westduin en Heerenduin

- Relevant.

Inventaris 182

Kaarten van Duitse verdedigingswerken en objecten afkomstig uit de margriet, molen, vlag en kroon series

Datum: 02-04-1943; Schaal/code/blz.: (1:25.000) XXII; Serie/nummer: Margriet; Omschrijving: Kustverdedigingswerken in Scheveningen

- Relevant.

Inventaris 215

Kaarten van Duitse verdedigingswerken en objecten afkomstig uit de margriet, molen, vlag en kroon series

Datum: 06-09-1944; Schaal/code/blz.: 212; Serie/nummer: Vlag; Omschrijving: Locaties van een batterij (vier stukken 10 á 12 cm) en een schijnbatterij bij Marlot 'n 's-Gravenhage [Den Haag]

- Relevant.

Inventaris 221

Kaarten van Duitse verdedigingswerken en objecten afkomstig uit de margriet, molen, vlag en kroon series

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Datum: 23-10-1944; Schaal/code/blz.: 237; Serie/nummer: Vlag; Omschrijving: Locatie van verdedigingswerken langs de boulevard in Scheveningen waaronder een vlammenwerpen, munitieopslag, bunkers en een batterij marine artillerie

- Relevant.

Inventaris 222

Kaarten van Duitse verdedigingswerken en objecten afkomstig uit de margriet, molen, vlag en kroon series

Datum: 26-10-1944; Schaal/code/blz.: 243; Serie/nummer: Vlag; Omschrijving: Locatie van een opslagplaats voor V1 raketten bij de Benoordenhoutseweg en van luchtdoelopstellingen op het Malieveld 'e 's-Gravenhage [Den Haag].

- Relevant.

Inventaris 228

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)

Datum: 31-05-1944; Schaal/code/blz.: A 273-I en II; Serie/nummer: Molen; Omschrijving: Locatie van de verdedigingslinie achter De Vliet tussen Voorburg en Leiden waarbij aangegeven de in aanleg zijnde Rijksweg en een Wehrmacht-telefoonkabel. Hierbij gevoegd een zestal plattegronden met verdedigingswerken in de verdedigingslinie.

- Relevant.

Inventaris 229

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)

Datum: 07-06-1944; Schaal/code/blz.: A 278; Serie/nummer: Molen; Omschrijving: Verslag (van de staatspolitie) met de locatie van het bombardement van 11 april 1944 op Den Haag (Timorstraat, Laan Copes van Cattenburch en Scheveningseweg) [NB hierin waren onder andere de Bevolkingsregisters, het Nederlandse Arbeidsfront en het Krijgskundig Archief gevestigd].

- Relevant, bevat informatie over het bombardement:

Om 14.36 werd het signaal "Luchtalarm" gegeven. Op een aantal panden gelegen aan den Ouden Scheveningsche Weg, de Timorstraat en de J.C. van Cattenburch werden ongeveer 8 brisantbommen en een onbekend aantal brandbommen afgeworpen. Na het afwerpen der bommen werd de stad met de boordwapenen beschoten.

Door de bominslagen en de daarop gevolgde branden alsmede door het vuren vanuit de vliegtuigen werden de navolgende perceelen beschadigd c.q. geheel verwoest:

Laan Copes van Cattenburch	No. 12	zwaar beschadigd, onbruikbaar.
" " " "	No. 14	" " " "
" " " "	No. 16	" " " "
" " " "	No. 18	geheel verwoest.
" " " "	No. 20	" " " "
" " " "	No. 22	" " " "
" " " "	No. 24	" " " "
" " " "	No. 21	zwaar beschadigd, onbruikbaar.
" " " "	No. 23	geheel verwoest.
" " " "	No. 25	zwaar beschadigd, onbruikbaar.
" " " "	No. 27	" " " "
" " " "	No. 29	" " " "
" " " "	No. 31	" " " "

Voorts werd een gedeelte der oude Alexander-kazerne door één of meer brisantbommen getroffen. Verdere gegevens ontbreken. !)

Voor zoover kon worden nagegaan zijn neergeworpen:

5 brisantbommen.
3 brandbommen. (U.S.A.)
2 tijdbommen.

De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, dat de gevallen bommen een combinatie was n.l. brisant plus brandbom.

In de Timorstraat achterzijde L.C. van Cattenburch, zijn 3 koppen gevonden van een nieuw soort brandbom. De uitwerking van deze drie was zoodanig, dat reeds spoedig de perceelen L.C. van Cattenburch 12 - 24 aan de achterzijde geheel in brand stonden, alsmede de kap van de villa's 7 t/m 13 aan de Timorstraat.

Eveneens is een brisantbom of een brandbom terecht gekomen in de L.C. van Cattenburch 22 - 24. Hier was de brand het aller hevigst.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Op het terrein gelegen bij de kazerne waren 4 bommen terecht gekomen n.l.:
 1 op een vleugel van de kazerne,
 1 in de sloot,
 2 tijdbommen in de sloot.

Inventaris 231	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)
Datum: 23-12-1944; Schaal/code/blz.: 283; Serie/nummer: Vlag; Omschrijving: Locatie van verdedigingswerken tussen Valkenburg en Leidschendam waaronder mitrailleurstenen, versperringen, een barakkenkamp en ondermijnde bruggen bij Haagse Schouw en De Vink. - Relevant.	
Inventaris 236	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)
Datum: 23-01-1945; Schaal/code/blz.: 315; Serie/nummer: Vlag; Omschrijving: Locatie van startplaatsen van vliegende bommen [NB V-wapen] 'n 's-Gravenhage [Den Haag] en ten zuiden van Loosduinen. - Relevant.	
Inventaris 243	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)
Datum: 02-04-1945; Schaal/code/blz.: 355; Serie/nummer: Kroon; Omschrijving: Locatie van een afvuurplaats voor vliegende bommen [NB V-wapen] en versterkingen op en om vliegveld Ypenburg bij Delft. - Relevant.	
Inventaris 244	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)
Datum: 16-04-1945; Schaal/code/blz.: 361; Serie/nummer: Kroon; Omschrijving: Locatie van verdedigingswerken tussen Rijswijk en Delfgauw, waaronder bunkers, versperringen, een tankgracht en asperges [NB palenvelden]. - Relevant.	
Inventaris 286	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Kaarten van Duitse verdedigingswerken (margriet, molen, vlag en kroon series)
Datum: 19-02-1945; Schaal/code/blz.: E/1262/45; Omschrijving: Rapport met locatie V-wapens in Den Haag en resultaten luchtaanval Loosduinen in februari 1945 (Groep Albrecht). - Relevant.	
Inventaris 310	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serienummers
Datum: [1945]; Schaal/code/blz.: E/1672/45; Omschrijving: Rapport betreffende de resultaten van de bombardementen op Den Haag (periode half februari tot en met 5 maart 1945). - Relevant, bevat informatie over bombardementen tegen V-wapens, locaties waar bommen zijn neergekomen en schade, o.a. over het bombardement van 3 maart 1945 waarbij het Bezuidenhout werd getroffen. Ook melding van bominslagen op de Mauritskade, Lange Voorhout (Ortskommandantur en "Groote Club") en Spuistraat.	
Inventaris 314	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serienummers
Datum: 25-02-1945; Schaal/code/blz.: E/1845/45; Omschrijving: Kaart betreffende Duitse verdedigingswerken in Scheveningen, waaronder de afvuurplaats van V2-raketten, geschutbunkers en versperringen. - Relevant.	
Inventaris 315	Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serienummers

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Datum: 26-02-1945; Schaal/code/blz.: E/1978/45; Omschrijving: Rapport met verklaringenlijst betreffende verdediging gebied rondom Ockenburg (koerier Spijker), bijgevoegd situatietekening.
- Relevant.

Inventaris 316 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serienummers

Datum: 07-03-1945; Schaal/code/blz.: E/1996/45; Omschrijving: Uitgave van verzetsblad *De Fakkel* van 7 maart 1945 getiteld 'Rouwdag voor Den H'ag', over het bombardement op Den Haag op 3 maart [NB 2 stuks].
- Niet relevant, weinig concrete informatie over NGE.

Inventaris 331 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). GB-serienummers

Datum: 22-04-1945; Schaal/code/blz.: E/2621/45 (1:25.000); Omschrijving: Fotokopie van kaart van vesting Scheveningen [NB 3 stuks], waarop aangegeven bunkers, mijnevelden en geschutopstellingen (onder andere V-wapens) in februari 1945, bijgevoegd verklaringenlijst met bezetting [NB 4 stuks].
- Relevant.

Inventaris 384 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). GB-serienummers

Datum: 01-05-1944; Schaal/code/blz.: GB/5682/44; Omschrijving: Verslag van het bombardement op de Rijksinspectie Bevolkingsregister in Den Haag van 11 april 1944.
[Document niet goed leesbaar.]
- Niet relevant, geen aanvullende informatie over dit bombardement.

Inventaris 404 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). GB-serienummers

Datum: 26-04-1944; Schaal/code/blz.: GB/6893/44; Omschrijving: Sabotage van fabrieken in Leiden en Amsterdam, Wehrmacht zorgt voor werk om niet te worden overgeplaatst, bombardement IJmuiden, bombardement op het Centraal Bevolkingsregister te Den Haag, laatste weerstandsstrook voor Duitse grens: Oldenzaal-Eibergen (vliegveld Twente), resultaat brandbombardement op Enschede, bombardementen op Berlijn en onderduikers-Bunker in Aalst-Waalre.
- Niet relevant, onvolledige informatie over het bombardement van 11 april 1944.

Inventaris 418 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). GB-serienummers

Datum: 23-08-1944; Schaal/code/blz.: GB/7792/44; Omschrijving: Verslag van de verdediging vesting Scheveningen en Clingendael. Opgave voedsel-stock (voedselvoorraad) vesting. Met plattegrond (schaal 1:12.500) en voedsellijst.
- Relevant.

Inventaris 421 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). GB-serienummers

Datum: geen datum; Schaal/code/blz.: GB/7977/44; Omschrijving: Robot (R.B.) Activity, Den Haag en omgeving, V2 bases met onder andere afvuurtijden, bevat detailkaart Bloemendaal en schets.
- Relevant.

Inventaris 454 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serienummers

Datum: december 1944; Schaal/code/blz.: E/801/44 E/814/44; Omschrijving: Berichten betreffende V2-raketten in Den Haag, Nijverdal, Holten, Wassum en Bergen aan Zee.

*The Hague, 18-12-'44, starting times: 16.30; 23.40 (failed)
19-12-'44, starting times: 0.40 (failed); 3.00 (failed); 5.00 (failed at great distance) and 6.30.*

- Mogelijk relevant, controleren met neergekomen V-wapens binnen onderzoeksgebied.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Datum: [december 1944]; Schaal/code/blz.: E/668/44; Omschrijving: Berichten betreffende starttijden V2-raketten in Den Haag en slagorde Duitse troepen in midden-Overijssel (groep Albrecht) [NB 2 stuks].

- Mogelijk relevant, controleren met neergekomen V-wapens binnen onderzoeksgebied.

Inventaris 457

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). GB-serie nummers

Datum: januari 1945; Schaal/code/blz.: E/280/45; Omschrijving: Berichten betreffende V1 en V2 raketten in Den Haag en Wassenaar (lanceerplaatsen en tijden), tevens resultaten bombardementen [NB 2 stuks].

- Relevant.

Inventaris 459

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serie nummers

Datum: 1944-1945; Schaal/code/blz.: E/673/45; Omschrijving: Berichten betreffende vernieling pieren Hoek van Holland en troepenverplaatsingen in het Westland en Bommelerwaard en Tielerswaard, resultaten bombardementen Den Haag en Leiden, voedselvordering en inundaties in Betuwe [NB 2 stuks].

- Relevante informatie:

CHE. Bombardementen.
Bombardementen Den Haag en omgeving, 1.1.1945., Persoonlijk.

Bij bombardement op 31.12.1944 op Staatspoor te 's-Gravenhage werden een aantal huizen min of meer zwaar beschadigd aan Bezuidenhoutscheweg tusschen de van de Boschstraat en Jan Pieterszoon Coenstraat, 2 Blindgangers vielen op wegdek van Bezuidenhoutscheweg ongeveer ter hoogte van Café Boschlust. Op Zuid-Oost Buitensingel werd een garage getroffen waarin 4 gevechtswagens of tanks waren gestationeerd.

In Voorburg werd een huis vernield in Pompen van Meerdervoortstraat circa 75 meter Zuid-Oost van viaduct over Koningin Wilhelminalaan (thans Admiraal de Ruyterlaan), van spoorlijn Leiden - Den Haag.
Viaduct bleef onbeschadigd.

Inventaris 462

Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serie nummers

Datum: 22-02-1945; Schaal/code/blz.: E/1348/45; Omschrijving: Berichten betreffende V-wapens in Nederland, tevens resultaat bombardementen Den Haag (groep Albrecht) [NB 3 stuks].

- Relevante informatie:

6 februari 1945

The railwaybridge D/75949992 across the Rhine on the line THE HAGUE - LEIDEN was not hit during the air attack of 6 Feb.

10 februari 1945

Bombing result of the attacks during the week ending the 10th of Feb on the W.S.M. garage at LOOSDUINEN: Pinpoints of the garage are: (D/60218969 to D/60298972). The crater is located right between the 3 buildings. The small building on the right, the so-called engine hall got 2 full hits and the garage one.

14 en 15 februari 1945

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

Airraid 14 Feb 45, Haagsche Bosch. Nearly all the bombs fell in the wood. From the sharply decreasing activity one can conclude that the airraids of 11-14 Feb did not fail.

Op and alcohol-cars continue running in the direction of WESTLAND, along Laan van Meerdervoort and Loosduinsche and Haagweg, although OCKENBURG is cleared.

Crew V.2, is estimated at about 350 tps. A part of them is quartered in Houtrust D/62489339.

After the airraid on W.S.M. garage LOSSDUINEN, the garage in SCHEVENINGEN has been evacuated.

The CAP garage is again used D/63689610.

Inventaris 468 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). E-serienummers

Datum: janua-i - februari 1945; Schaal/code/blz.: E/2154/45; Omschrijving: Berichten betreffende V-wapens in Twente (Overijssel), Den Haag waaronder transport, startbanen en resultaat bombardementen, tevens personeel, Duitse herkenningstekens, troepenverplaatsingen, evacuaties en verdedigingswerken in West-Nederland, bijgevoegd tweetal plattegronden (groep Albrecht) [NB 17 stuks].

- Relevant.

Inventaris 483 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). Verslagen/ Inlichtingen van Engelandvaarders. NE-serienummers

Datum: 06-04-1943; Omschrijving: Inlichtingenrapport van een Engelandvaarder betreffende onder andere Duitse kantoren in Den Haag. Bevat een kaart van Scheveningen.

- Relevant.

Inventaris 487 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). Verslagen/ Inlichtingen van Engelandvaarders. NE-serienummers

Datum: 4-6-1943; Schaal/code/blz.: NE/16/206; Omschrijving: Inlichtingenrapport van Engelandvaarder Hendrikus Jacobus van Vliet betreffende onder andere vliegveld Ockenburg en Scheveningen-haven (met schets).

- Relevant.

Datum: 04-02-1944; Schaal/code/blz.: NE/16/451; Omschrijving: Inlichtingenrapport van Engelandvaarder Petrus Johannes van der Linden betreffende Utrecht en de boulevard te Scheveningen (met schets).

- Relevant.

Inventaris 498 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). Verslagen/Inlichtingen afkomstig van ondervragingen van Nederlanders. E-Serienummers

Datum: november 1944; Schaal/code/blz.: E/235/45; Omschrijving: Inlichtingen betreffende V1 startbanen bij Wassenaar en Rijswijk, van de Bureau inlichtingen der Nederlandsche regering te Maastricht.

- Relevant.

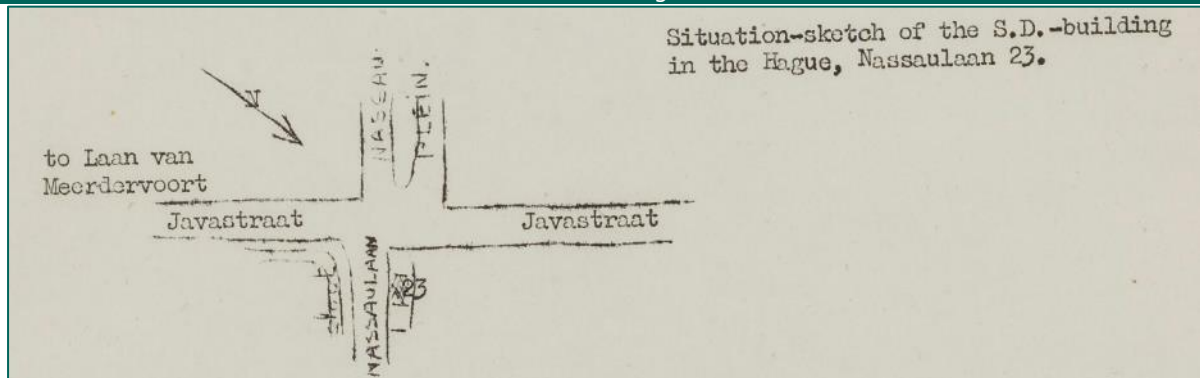
Inventaris 503 | Inlichtingen binnenlandse strijdkrachten: Duitse eenheden en stellingen (JA, E, NE, GB series). Verslagen/Inlichtingen afkomstig van ondervragingen van Nederlanders. E-Serienummers

Datum: 02-01-1945; Schaal/code/blz.: E/164/45; Omschrijving: Bericht betreffende luchtaanvallen op Den Haag, Rijswijk en Hardinxveld en V2 lanceringsposities (met tekening), van het Bureau inlichtingen der Nederlandsche regering.

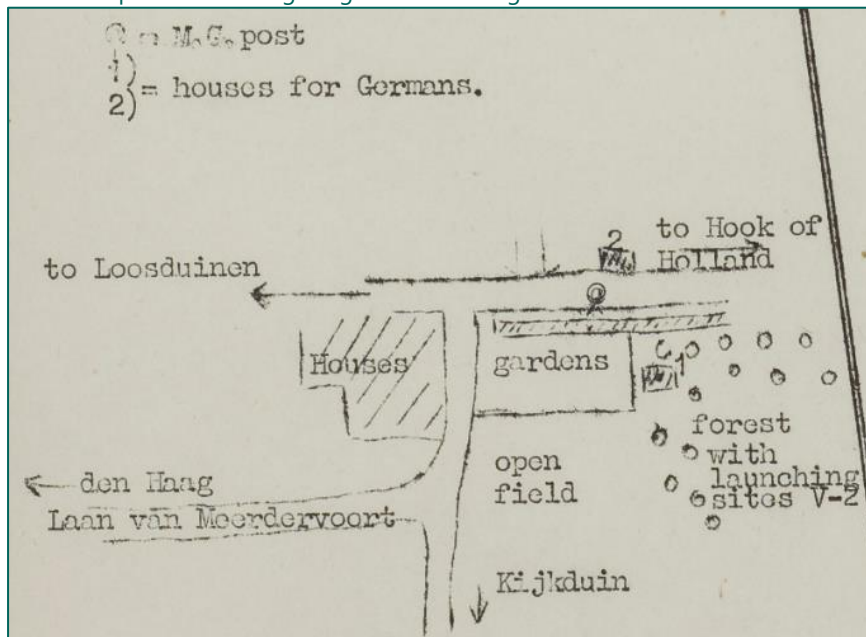
- Relevante informatie:

Den Haag, the airraid on the Startsspoorstation of a month ago did not succeed very well. Rijswijk, the airraid on Huis te Werve and Overvoorde; only houses have been damaged; at the moment of the raid there were no military objects or Germans at all, they departed long before.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

V2-lanceerplaats in de omgeving van Ockenburg-Bloemendaal.

Inventaris 509 Resultaat van geallieerde luchtacties

Datum: 15-12-1944; Schaal/code/blz.: E/668/44; Omschrijving: R.B.-activiteit en luchtaanval op Staatsspoorstation te Den Haag van de Groep Albrecht H.G.

- Bevat relevante informatie:

Bij een aanval op het station S:3., waarbij vermoedelijk de loods van van Gend en Loos werd gezocht, vielen bommen op de lijnen, de bovenleiding en een in het station, een vlak bij de loods. De spoorlijnen waren licht beschadigd. Zwaarte bommen werd geschat op 50 K.G. Lijnen 's-nachts alweer in gebruik. Verdere gegevens worden nog verwacht en worden doorgegeven. Gezien het aantal aanvallen, dat den geheelen dag door plaats had, is het aantal slachtoffers onder de burgers zeer gering. Tot op heden drie doden en een zwaar gewonde. Opgemerkt wordt, dat de laatste dagen weer luchtalarm wordt gegeven, maar dat het publiek er zich NIETS van aan trekt. Er is groote belangstelling voor de aanvallen, men klimt op daken met kijkers, zoekt kruispunten op waar wat meer van de lucht is te zien. Eerst bij een plotselinge aanval, een duikvlucht of i.d. zoekt men een goed heenkomen. Glasschade groot.

Datum: 20-02-1945; Schaal/code/blz.: E/1278/45; Omschrijving: Bericht betreffende luchtaanvallen op Loosduinen en Den Haag, van Groep Albrecht.

- Relevant.

Datum: 03-03-1945; Schaal/code/blz.: E/1844/45; Omschrijving: Bericht betreffende het bombardement op Den Haag van 3 maart 1945.

Collectie 575 Duitse verdedigingswerken en inundaties van Nederlands grondgebied in de oorlog en rapporten van militaire aard vanuit bezet Nederland aan het Bureau Inlichtingen Londen 1940-1945

- Bevat relevante informatie; tijdens de blus- en opruimingswerken na het bombardement, werd de wijk getroffen door een neergekomen V2.

Datum: 03-03-1945; Schaal/code/blz.: E/1843/45; Omschrijving: Bericht betreffende het bombardement op Den Haag van 3 maart 1945 en de stemming van de bevolking aldaar.

- Niet relevant, geen aanvullende informatie over dit bombardement.

Collectie 492 De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II: Hoofddeel III. Nederlands verdediging tegen de Duitse aanval van –0 - 19 mei 1940: Deel 4. De strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront)

Inventaris 10	Onderdeel A. en D. Algemeen overzicht van de strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront) en De strijd tegen de luchtlandingstroepen rond'm 's-Gravenhage
---------------	--

Relevant, bevat gedetailleerde informatie over de gevechten in mei 1940 rond Den Haag.
Hieronder wordt een voorbeeld gegeven:

Collectie 492 De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II: Hoofddeel III. Nederlands verdediging tegen de Duitse aanval van -0 - 19 mei 1940: Deel 4. De strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront)

c. DE VERDEDIGING EN HET GROTENDEELS VERLOREN GAAN VAN HET VLEGPARK YPENBURG

(Zie schetskaart Nr. 3)

Het vliegpark Ypenburg was gelegen aan de noetzijde van de kunstweg Rijswijk-Rotterdam, omstreeks 1500 m Z.O. van de Hoornbrug. De afmetingen bedroegen 750 bij 800 m. Op het veld waren geen versperringen aangebracht.

Vliegparkcommandant was C.-11-2 Lv.R., wiens op. was gevestigd in een gebouw aan de Vliet, 350 m N.W. van de wielersbaan.

De vliegtuigen van 11-2 Lv.R. (Ile Verkenningsgroep voor het Veldleger) waren veiligheidshalve niet op het vliegveld opgesteld, doch bevonden zich op de weg Ypenburg-Delft, nabij de wielersbaan en in de omgeving van de hoeve Ypenburg, vanwaar een rolbaan naar het vliegveld was geïmproviseerd.

Radiodienst, fotodienst en herstellingsafdeling waren in gebouwen tussen het vliegpark en Rijswijk ondergebracht.

Bij de verspreid opgestelde vliegtuigen waren wachten ingedeeld van het technische personeel. Overigens verrichtte dit personeel werkzaamheden in de hangars en in de herstellingswerkplaats.

De vliegtuigen van V-2 Lv.R. (Jachtgroep Veldleger) waren opgesteld langs de Z.W. en de N.W.rand van het vliegveld.

In de vroege ochtend van 10 Mei bevonden zich de bemanningen in de vliegtuigen, waren de motoren warm gedraaid en was het technisch personeel in de onmiddellijke nabijheid.

In de omgeving van Ypenburg bevonden zich de volgende luchtdoelbestrijdingsmiddelen.

13 Bt.Lu.A. en 76 Bt.Lu.A. (beide 7.5 tl.) in respectievelijk de O. en de Z.rand van Rijswijk.

59, 60 en 61 Pel.Lu.Mitr., opgesteld respectievelijk in de N.hoek, 200 m Z.W. van de hoofdingang en aan de Z.O.zijde van het vliegveld.

5 Pel.Lad. Delft (1) in de Broekpolder, omstreeks 500 m Z.W. van het vliegveld.

Sinds 20 April 1940 was 111-R.Gr., versterkt met twee pelotons van 1 E.Paw., belast met de verdediging van het vliegpark, waartoe de B.C. onder het rechtstreekse bevel van C.-Lvd. was gesteld, waarmee hij telefonisch was verbonden.

Bij de opstelling der verdedigende troepen was naar de volgende beginselen gehandeld.

¹⁾ Vrijwillige luchtmacht.

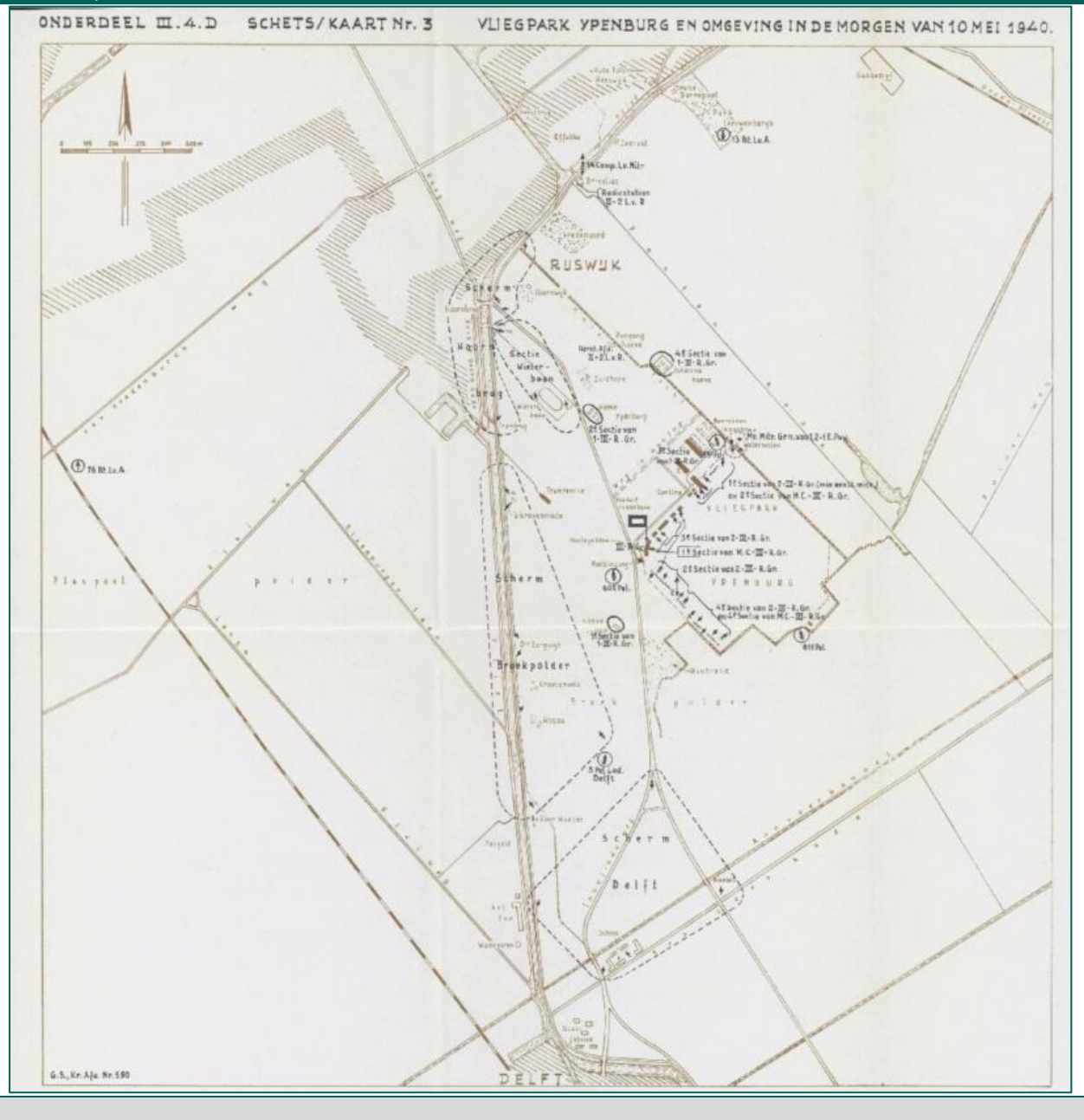
Inventaris 11

Onderdeel A. en D. Algemeen overzicht van de strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront) en De strijd tegen de luchtlandingstroepen rond'm 's-Gravenhage, kaarten

Relevant, bevat kwalitatieve kaarten van de Nederlandse en Duitse posities en aanvalsbewegingen. Van deze collectie zijn kaarten besteld.

Hieronder wordt een voorbeeld gegeven:

Collectie 492 De strijd op Nederlands grondgebied tijdens de Wereldoorlog II: Hoofddeel III. Nederlands verdediging tegen de Duitse aanval van – 0 - 19 mei 1940: Deel 4. De strijd om en in de Vesting Holland (zonder het Oostfront)

NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD)

Toegang 077 Generalkommissariat für das Sicherheitswesen

Inventaris 1328

Dagberichten van de Befehlshaber der Ordnungspolizei Den Haag betreffende vijandelijke luchtaanvallen, 1940-1941

8 september 1940. In Rijswijk bij Den Haag, 1 niet explodeerde Flakgeschoss in Garten am Kleiweg gegenüber nr. 9 nierdergekomen.

- Niet relevant, geen specifieke locatie bekend.

10 september 1940. In Den Haag, im Dünegelände liegt ein abgestürztes Flugzeug, ancheinend schon seit den ersten Kriegstagen. Es trägt als Erkennungszeichen zwei blau-rote Kreise. Bis auf einen Motor der noch instandsetzungsfähig zu sein scheint, ist das Flugzeug vollkommen zertrümmert.

- Niet relevant, geen specifieke locatie bekend.

Toegang 077 Generalkommissariat für das Sicherheitswesen

2 oktober 1940. Um 23.10 Uhr, in Rijswijk bei Den Haag:

1 Sprengbombe auf Wohnhaus Olmstraat Ecke Kerkstraat.

1 Haus vollständig, 1 Haus z.T. zertrümmert. 2 Tote.

1 Sprengbombe vor Wohnhaus Kerkstraat, Ecke Lindelaan. Schaden an Wohnhäusern durch Splitterwirkung.

1 Sprengbombe auf Wohnhaus Valkenruststraat 2. Haus vollständig zertrümmert. 1 Toter. Umliegende Häuser durch Splitterwirkung beschädigt. Glasschaden an etwa 30 Häusern.

- Niet relevant, gelegen op ca. 500 meter van Den Haag. (Houdt verband met aanval op Ypenburg.)

10 oktober 1940. Um 3.45 Uhr, in Wassenaar bei Grenze Scheveningen, 7 Bomben, davon 2 Blindgänger, auf Dünen. Kleiner Waldbrand schnell gelöscht.

- Relevant.

25 oktober 1940. Um 5.30 Uhr, in Pijnacker, Bombeneinschlag auf Wiese. Einige Kühe getötet und Scheune getroffen.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

28 oktober 1940. Um 20.48 Uhr, in Den Haag, 4 Bomben in Nähe Loozerlaan auf Wiese. Geringer Schaden an 1 Bauernhof.

- Relevant.

29 oktober 1940. Um 21 Uhr, in Den Haag, 1 Brandbombe in Schule eingeschlagen, nicht entzündet. Weitere 12 Brandbomben auf Wohnhäuser, 2 Wohnhäuser und 1 kleines Schiff im Visschershafen in Brand gesetzt. Brände schnell gelöscht. Ferner 1 Sprengbombe auf Ripperdastraat, Ecke Egmondstraat. 2 Wohnhäuser eingestürzt. 1 Toter, 1 Schwer- und 4 Leichtverletzte.

- Relevant.

1 november 1940. Um 20.15 Uhr, in Nootdorp, 3 Sprengbomben, davon 1 Blindgänger, auf Ackerland. Kein Schaden.

- Niet relevant, precieze locatie niet bekend.

8 november 1940. Um 21.30 Uhr, in Loosduinen bei Den Haag, hinter Haagweg, auf Ackerland, 5 Sprengbomben abgeworfen. Keine Verluste, Schaden an 9 Wohnhäusern. Ferner auf Flugplatz am Kijkduinschenweg 2 Sprengbomben und 2 Brandbomben abgeworfen. Soweit bekannt kein Schade.

- Relevant.

16 november 1940. Um 20.51 Uhr, in Den Haag, 1 Sprengbombe auf Ackerland gegenüber Kath. Kirche Loosduinen. Glasschaden an Wohnhäusern.

Um 21.05 Uhr, 1 Brandbombe hinter Meer en Bosch an der Laan van Meerdervoort. Sofort unschädlich gemacht.

Um 1.15 Uhr (17.11.40), 2 Sprengbomben auf Gärtnerei an der Emmastraat Loosduinen. Glasschaden an Treibhäusern.

- Relevant.

17 november 1940. Betrifft Meldung vom 17.11.40 (1.15 Uhr). In Loosduinen bei Den Haag, 2 Blindgänger und 1 ausgebrannte Brandbombe gefunden.

- Relevant.

21 november 1940. Den Haag, Ende Laan van Meerdervoort, 5 nicht entzündete Brandbomben und auf einem Schiff an der Laakbrücke 1 nicht entzündete Brandbombe gefunden. Vermutlich in der letzten Nacht abgeworfen.

- Relevant.

19 december 1940. Um 21.15 Uhr, in Pijnacker, 2 Sprengbomben auf Wiese. Kein Schaden.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

1 januari 1941. Um 19.45 Uhr, in Benthuisen (Südholland), etwa 10 Brandbomben abgeworfen, davon fiel 1 in ein Wohnhaus.

Nadere melding: In Benthuisen wurden insgesamt etwa 40 Brandbomben abgeworfen. Ferner in der angrenzenden Gemeinde Zoetermeer 3 Sprengbomben auf Ackerland. 1 Kuh getötet.

- Niet relevant, geen precieze locatie bekend.

8 februari 1941. Um 15.10 Uhr, in Den Haag, Schimmelweg, Grenze Rijswijk, 4 Sprengbomben abgeworfen. 3 Wohnhäuser durch Bombensplitter beschädigt, etwa 150 Fensterscheiben zertrümmert. 1 Frau leicht verletzt.

- Relevant.

15 februari 1941. Um 7.45 Uhr, in Wateringen, 2 Sprengbomben, davon 1 Blindgänger auf Mariastiftung. 1 Zimmer vollständig zertrümmert. Keine Verluste.

- Niet relevant, ligt ca. 1 km buiten Den Haag.

15 februari 1941. Um 23.03 Uhr, in Den Haag, 2 Sprengbomben bei Kijkduin abgeworfen, davon fiel 1 auf das Wohnhaus Scheveningerlaan 143. Wohnhaus schwer beschädigt. 2 Personen durch Glassplitter leicht verletzt.

- Relevant.

Toegang 077 Generalkommissariat für das Sicherheitswesen

2 maart 1941. Um 22.27 Uhr, in Den Haag, 6 Sprengbomben, ~~davon 2 Blindgänger~~ [staat doorgestreept in het document], auf Innenstadt (Westeinde) abgeworfen. Mehrere Wohnhäuser z.T. schwer beschädigt. 9 Zivilisten (6 Männer, 1 Frau, 2 Kinder) getötet, 16 schwer und 11 leicht verletzt. [...] Ferner 1 Blindgänger gefunden im Wohnhaus Hoogezand 96.

- Relevant.

7 maart 1941. Um 13.17 Uhr, in Den Haag, 4 Sprengbomben auf freies Gelände, in Nähe Flugplatz Ockenburg. Kein Schaden.

- Relevant.

18 maart 1941. Um 22.30 Uhr, in Leidschendam, 3 Sprengbomben ins frei Feld abgeworfen. Glasschaden an einigen Wohn- und Treibhäusern. An derselben Stelle liegt seit länger Zeit 1 Blindgänger.

- Niet relevant, geen specifieke locatie bekend.

18 april 1941. Um 6.00 Uhr, in Leidschendam, 1 Fallschirm von einer Leuchtbombe gefunden.

- Niet relevant, geen specifieke locatie bekend.

Inventaris 1332

Stukken betreffende vijandelijke luchtaanvallen, landingen van vijandelijke vliegeniers, het vinden van versperringsballons, het werpen van springstoffen en het gebruik van sabotagematerialen, 1940-1943

Nacht 9-10 juni 1940.

Wie erst jetzt bekannt wurde, äußerte sich der Besitzer der Gastwirtschaft "Heinekenquelle", Den Haag, Heerengracht, kurz nach einem angeblichen englischen Fliegerangriff in der Nacht vom 9. zum 10.6.1940 auf Den Haag, daß er bereits am Nachmittag, 4 Uhr, gewußt habe, daß dieser Angriff kommen werde und daß dieser Angriff dem Hause des Reichskommissars Seyss-Inquart in Wassenaar gelten werde.

- Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.

Toegang 249 – 0116A Dossier Geallieerde luchtaanvallen

Relevant: in het dossier is informatie terug te vinden over het bombardement op het Bezuidenhout op 3 maart 1945 en op Kleykamp op 11 april 1944.

Toegang 249 – 279C Dossi'r 's-Gravenhage

Inventaris 3a

Inventarisatie benevens uitleg, commentaar en correspondentie, door R.T.W. Kempers, van alle vliegbewegingen boven Den Haag van vliegtuigen, 'V1's en 'V2's, op basis van tuss'n '45 'n '45 bijgehouden aantekeningen, 25'3-'95.

Korte meldingen van oorlogshandelingen. Relevant voor dit onderzoek:

- 2 maart 1941: zes bommen op het Westeinde.
- 7 maart 1941: vier bommen op Ockenburg.
- 21 april 1941: bommen op of bij Delft; vliegtuig met groot oranje licht aan in zoeklichten en beschoten [zin letterlijk overgenomen].
- 3 juni 1941: lichtkogel, brisantbommen en ma'sa's brandbommen op Scheveningen.
- 4 juni 1941: 20.30 uur, één bom op S.S. [Staatsspoor], ca. zeven bommenwerpers.
- 4 april 1941: bommen op Waalsdorp.
- 6 juli 1941: bom op Bronovo.
- 1 augustus 1941: ca. 19.30, een zeer laagvliegende aangeschoten Engelse bommenwerper loste enige bommen op en bij de Kiplaan (Vogelwijk); enige huizen verwoest.
- 15 januari 1942: ca. vijf bommen op het Scheveningse bos.
- 28 januari 1942: bommen op Alexanderveld, Loosduinen en Wassenaar; één vliegtuig laag langs de kust zien vliegen.

Toegang 249 – 279C Dossi'r 's-Gravenhage

- 4 mei 1943: 12.30 uur, aanval van twee Mosqu'ito's op de elektrische centrale met tijdbommen (ca. acht), zeer laag en snel.
- 15 juni 1943: bom op seinstation.
- 11 april 1944: bommen op Alexanderkazerne en Kleykamp.
- 18 oktober 1944: Spitfire-aanval op Loosduinen, negen à twaalf bommen, Pinksterbloemplein en Ockenburgstraat.
- 3 november 1944: drie V2's gelanceerd, één mislukt.
- 28 december 1944: verschillende aanvallen door jagers.
- 29 december 1944: verschillende aanvallen door jagers.
- 31 december 1944: aanval door twee jagers.
- 1 januari 1945: verschillende aanvallen door jagers.
- 3 januari 1945: verschillende aanvallen door jagers.
- 5 januari 1945: verschillende aanvallen door jachtbommenwerpers.
- 26 januari 1945: 's nachts één V2 geëxplodeerd, Stephensonstraat nr. 77 uitgebrand, wervelend geluid gehoord, stuk neergekomen op balkon van Columbusstraat, vlak achter huis aan de Stephensonstraat nr. 24.
- 3 februari 1945: aanval door twaalf Spitfires met bommen, later nog drie aanvallen.
- 4 februari 1945: ca. vijf aanvallen door Spitfires.
- 8 februari 1945: twaalf aanvallen door Spitfires.
- 10 februari 1945: aanvallen door jagers.
- 20 februari 1945: aanvallen door jagers met bommen.
- 21 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 22 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 24 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 25 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 26 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 27 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 28 februari 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 1 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 2 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 3 maart 1945: ca. negen flights Mitchells over Den Haag (54 toestellen), Bezuidenhout geteisterd, later aanvallen door jagers.
- 4 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 5 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 9 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 10 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.
- 13 maart 1945: diverse aanvallen door jagers.

Het Utrechts Archief (HUA)

Toegang 1345 Staatsbosbeheer regio Zuid-Holland – Utrecht, 1945-1989

Inventaris 596	Verlenen van een recht van opstal, 1965-1989. Voor een ondergrondse parkeergarage onder het Malieveld te Den Haag in het object Het Haagse Bos, 1979-1989.
Niet relevant, geen relatie met NGE.	
Inventaris 638	Verlenen van erfpacht, 1947-1989. Perceel grond in het object Haagse Bos aan de Leidsestraatweg/Benoordenhoutseweg te Den Haag ten behoeve van het Minang Kabauhuis, 1986-1989.
Niet relevant, geen relatie met NGE.	
Inventaris 643	Verlenen van erfpacht, 1947-1989. Perceel grond in boswachter'j 's-Gravenhage, kwekerij Klein Zwitserland, 1978-1989.
Niet relevant, geen relatie met NGE.	

Toegang 1345 Staatsbosbeheer regio Zuid-Holland – Utrecht, 1945-1989	
Inventaris 647	Verlenen van erfpacht, 1947-1989. Perceel grond in boswachterj 's-Gravenhage ten behoeve van het paviljoen Malieveld, 1981-1988.
Niet relevant, geen relatie met NGE.	

Archiefinformatie in GIS

De geografische informatie van (mogelijk) relevante archiefstukken is verwerkt in GIS. De bijbehorende *attribute table* is gevuld met de volgende informatie:

Kolom	Omschrijving
Nr. oorlogshandeling	In dit onderzoek krijgt elke oorlogshandeling (luchtaanvallen, mijnevelden, grondgevechten etc.) een uniek nummer.
Instelling	Verwijst naar de archiefinstelling. Hiervoor worden de verkorte benamingen gebruikt zoals weergegeven in deze bijlage; HGA, GVL, AD, HAW, GAW, NA, NIMH of NIOD.
Toegang	Verwijst naar de toegang die van een bepaalde instelling is geraadpleegd.
Inventaris	Verwijst naar het inventarisnummer dat van een bepaalde toegang is geraadpleegd.
Datum gebeurtenis	Geeft de datum aan van de gebeurtenis waarover het archiefstuk handelt. Indien dit niet of niet exact bekend is, wordt dit aangegeven in het veld "opmerkingen".
Indicatie	Deze kolom handelt over de indicatie in het archiefstuk, bijvoorbeeld: <ul style="list-style-type: none"> - Bombardement - Bomafworp - Neergekomen V1 of V2 - Blindganger luchtdoelgranaat
Opmerkingen	Eventuele aanvullingen of opmerkingen van de onderzoeker.
Shape*	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS en geeft de geometrie aan van het element (polygoon, line, point).

Tabel 70: Overzicht *attribute table* Archieven in GIS.

BIJLAGE 5 OVERZICHT LUCHTFOTO'S

In deze bijlage wordt toegelicht welke luchtfoto's zijn gebruikt voor dit onderzoek. Het betreft luchtfoto's afkomstig van de volgende instellingen:

- Haagse beeldbank.
- Luchtfotocollectie van de Universiteit Wageningen, afdeling Speciale Collecties (Wageningen UR).
- Luchtfotocollectie Topografische Dienst Kadaster Zwolle, afdeling GEO-informatie (Kadaster).
- The National Collection of Aerial Photography (NCAP) in Edinburgh (Schotland).

In het vervolg van deze bijlage wordt een overzicht gegeven van de luchtfoto's per instelling.

Haagse Beeldbank

Door de gemeente Den Haag is bij aanvang van dit onderzoek een luchtfotobestand aangeleverd van ca. 600 luchtfoto's. Deze foto's zijn afkomstig van de Haagse Beeldbank. De relevante luchtfoto's, die het grondgebied van de gemeente Den Haag dekken, zijn in GIS gegeoreferenciert. In onderstaande tabel wordt een overzicht gegeven van de luchtfoto's die voor dit onderzoek zijn gebruikt.

Kenmerk Haagse Beeldbank	Datum	Fotonummer	Collectie / sortie	
524135	23 maart 1944	4103	J/680	
524136		4107		
524131	10 september 1944	3308	106G/2750	
524132		3310		
RAF_520094	13 september 1944	3020	R4/832	
RAF_520095		3021		
RAF_520096		3022		
RAF_520097		3023		
RAF_520098		3024		
RAF_520099		3025		
RAF_520100		3026		
RAF_520101	13 september 1944	4025	R4/832	
RAF_520111	13 september 1944	4078	R4/832	
RAF_520112		4079		
RAF_520113		4080		
RAF_520114		4081		
RAF_520115		4082		
RAF_520117	13 september 1944	3078	R4/832	
RAF_520118		3079		
RAF_520119	13 september 1944	027	R4/832	
RAF_520120		028		
RAF_520122	13 september 1944	4020	R4/832	
RAF_520123		4021		
RAF_520124		4022		
RAF_520125		4023		
RAF_520126		4024		
RAF_520127	13 september 1944	3080	R4/832	
RAF_520128		3081		
RAF_520129		3082		
RAF_520130		3083		
RAF_520131		3084		
RAF_520134		4222		R4/832
RAF_520135		4223		
RAF_520136	4224			
RAF_520137	4225			
RAF_520138	4226			
RAF_520139	4227			
RAF_520140	4228			
RAF_520141	4229			
RAF_520146	13 september 1944	3224	R4/832	

Kenmerk Haagse Beeldbank	Datum	Fotonummer	Collectie / sortie
RAF_520147		3225	
RAF_520148		3226	
RAF_520149		3227	
RAF_520150		3228	
RAF_520163	13 september 1944	9290	R4/832
RAF_520164		9291	
RAF_520165		3292	
RAF_520166		3293	
RAF_520167		3294	
RAF_520353	13 september 1944	3306	R4/832
RAF_520354		3307	
RAF_520355		3308	
RAF_520356		3309	
RAF_520372	13 september 1944	4306	R4/832
RAF_520373		4307	
RAF_520374		4308	
RAF_520375		4309	
RAF_520394	13 september 1944	3446	R4/832
RAF_520395		3447	
RAF_520396		3448	
RAF_520397		3449	
RAF_520398		3450	
RAF_520399		3451	
RAF_520400		3452	
RAF_520401		3453	
RAF_520402		3454	
RAF_520403		3455	
RAF_520404		3456	
RAF_520405		3457	
RAF_520406		3458	
RAF_520407		3459	
RAF_520421	13 september 1944	4148	R4/832
RAF_520422		4149	
RAF_520423		4150	
RAF_520424		4151	
RAF_520425		4152	
RAF_520426		4153	
RAF_520427		4154	
RAF_520428		4155	
RAF_520429		4156	
RAF_520542	13 september 1944	3162	R4/832
RAF_520543		3163	
RAF_520544		3165	
RAF_520563	13 september 1944	1101	R4/832
RAF_520564		1102	
RAF_520565		1103	
RAF_520566		1104	
RAF_520567		1105	
RAF_520568		1106	
RAF_520615	13 september 1944	3207	R4/832
RAF_520616		3208	
RAF_520617		3209	
RAF_520618		3304	
RAF_520619		3305	
RAF_520088	6 oktober 1944	3013	R4/16
RAF_520089		3014	
RAF_520090		3015	
RAF_520091		3016	
RAF_520092		3017	
RAF_520093		3018	

Kenmerk Haagse Beeldbank	Datum	Fotonummer	Collectie / sortie
RAF_520108	6 oktober 1944	3069	R4/7
RAF_520109		3070	
RAF_520121	6 oktober 1944	4052	R4/7
RAF_520327	6 oktober 1944	3056	R4/16
RAF_520328		3057	
RAF_520329		3058	
RAF_520330		3059	
RAF_520331		3060	
RAF_520349	6 oktober 1944	4056	R4/16
RAF_520350		4057	
RAF_520351	6 oktober 1944	4125	R4/16
RAF_520352		4126	
RAF_520485	6 oktober 1944	4060	R4/16
RAF_520486		4061	
RAF_520590	6 oktober 1944	*129	R4/16
RAF_520591		*130	
521331	6 oktober 1944	Onbekend	Onbekend
521332		Onbekend	
521333	6 oktober 1944	Onbekend	Onbekend
521334		Onbekend	
RAF_520483	30 november 1944	*160	4/1361
RAF_520484		*158	
RAF_520540	30 november 1944	*085	4/1361
RAF_520541		*087	
524137	26 februari 1945	4186	106G/4540
524138		4188	
524139		4190	
524140		4192	
524141		4194	
524142		4196	
524143		4433	
524144		4435	
524145		4437	
524146		4439	
524147		4441	
524148		4443	
524133		18 maart 1945	
524134	4487		
RAF_500102	7 april 1945	4154	4/2185
RAF_500103		4155	
RAF_500104		4156	
RAF_500105		4157	
RAF_500106		4158	
RAF_500107		4159	
RAF_500181	7 april 1945	4165	4/2185
RAF_500182		4166	
RAF_500183		4167	
RAF_500184		4168	
RAF_500185		4169	
RAF_500186		4170	
RAF_500187		4171	
RAF_500188		4172	
RAF_500189		4173	
RAF_500190		4174	
RAF_500191	4175	4/2185	
RAF_520197	3155		
RAF_520198	3156		
RAF_520200	3158		
RAF_520201	3159	4/2185	
RAF_520202	4120		

Kenmerk Haagse Beeldbank	Datum	Fotonummer	Collectie / sortie
RAF_520204		4122	
RAF_520207		4125	
RAF_520210		4128	
RAF_520213		4131	
RAF_520215		4133	
RAF_520217		4135	
RAF_520220		4138	
RAF_520225		4143	
RAF_520228		4146	
RAF_520231		7 april 1945	
RAF_520233	3123		
RAF_520236	3126		
RAF_520237	3128		
RAF_520240	3131		
RAF_520245	3134		
RAF_520248	3137		
RAF_520251	3148		
RAF_520254	3143		
RAF_520256	3145		
RAF_520258	3147		
RAF_520259	7 april 1945	4095	4/2185
RAF_520262		4098	
RAF_520265		4101	
RAF_520268		4104	
RAF_520271		4107	
RAF_520274		4110	
RAF_520283	4119		
RAF_520284	7 april 1945	3095	4/2185
RAF_520287		3098	
RAF_520288		3099	
RAF_520289		3104	
RAF_520291		3107	
RAF_520293		3109	
RAF_520296		3112	
RAF_520298		3115	
RAF_520301		3118	
RAF_520302	3119		
RAF_520303	7 april 1945	4047	4/2177
RAF_520304		4048	
RAF_520306		4050	
RAF_500308	7 april 1945	4066	4/2185
RAF_500310		4068	
RAF_500313		4071	
RAF_500314		4072	
RAF_500315		4074	
RAF_520317	7 april 1945	3066	4/2185
RAF_520318		3068	
RAF_520322		3071	
RAF_520325		3074	
RAF_520326		3075	
RAF_520333	7 april 1945	3165	4/2185
RAF_520335		3167	
RAF_520337		3169	
RAF_520345		3177	
RAF_520346		3178	
RAF_520347		3179	
RAF_520348	3180		
RAF_520487	7 april 1945	3020	4/2177
RAF_520488		3024	
RAF_520489		3025	

Kenmerk Haagse Beeldbank	Datum	Fotonummer	Collectie / sortie
RAF_520491	7 april 1945	3027	4/2177
RAF_520492		3028	
RAF_520499		4202	
RAF_520500		4203	
RAF_520501		4204	
RAF_520504		4207	
RAF_520507		4210	
RAF_520508		4211	
RAF_520521	7 april 1945	3134	4/2177
RAF_520522		3145	
RAF_520523		3147	

Tabel 71: Overzicht luchtfoto's Haagse Beeldbank

Kadaster en Wageningen UR

Naast de luchtfoto's uit de Haagse Beeldbank is gebruikt gemaakt van luchtfoto's uit de Nederlandse luchtfotoarchieven:

- Luchtfotocollectie van de Universiteit Wageningen, afdeling Speciale Collecties (Wageningen UR).
- Luchtfotocollectie Topografische Dienst Kadaster Zwolle, afdeling GEO-informatie (Kadaster).

Een deel van deze luchtfoto's was reeds in het bezit van REASeuro, daarnaast zijn nog enkele luchtfoto's besteld. Bij het bestellen van luchtfoto's is rekening gehouden met de datum van oorlogshandelingen, de dekking en kwaliteit (scherpte, schaal en bewolking) van luchtfoto's.

Collectie / sortie	Fotonummer	Datum	Bron	Aanvullend besteld ⁷³
613	1129	28 februari 1943	Kadaster	Nee
FD30	3076	23 maart 1944	Kadaster	Nee
	3078			Nee
106G / 2750	3322	10 september 1944	Kadaster	Ja
223 / III	4072	11 september 1944	Wageningen UR	Nee
223 / IV	3072			Nee
106G / 2792	3079	11 september 1944	Kadaster	Ja
289 / 01	3023	13 september 1944	Wageningen UR	Nee
	3025			Nee
	3027			Nee
	3028			Nee
	3030			Nee
289 / VII	4218	13 september 1944	Wageningen UR	Nee
	4219			Nee
	4220			Nee
289 / IX	3292	13 september 1944	Wageningen UR	Nee
248 / 02	3010	6 oktober 1944	Wageningen UR	Nee
	3012			Nee
	3013			Nee
190 / III	3121	6 oktober 1944	Wageningen UR	Nee
	3122			Nee
	3123			Nee
106G / 3397	4014	24 oktober 1944	Kadaster	Ja
151 / 05	4249	30 oktober 1944	Wageningen UR	Ja
151 / 07	4016	30 november 1944	Wageningen UR	Nee
	4017			Nee
	4019			Nee
621	3129	5 december 1944	Kadaster	Nee
106G / 3756	4102	5 december 1944	Kadaster	Ja
631	4159	24 december 1944	Kadaster	Nee
152 / 09	4001	26 december 1944	Wageningen UR	Nee

⁷³ Voor dit onderzoek.

Collectie / sortie	Fotonummer	Datum	Bron	Aanvullend besteld ⁷³
	4002			Nee
631	4358	26 februari 1945	Kadaster	Nee
	4359			Nee
	4361			Nee
	4363			Nee
	4365			Nee
632	3190	26 februari 1945	Kadaster	Nee
	3192			Nee
	3194			Nee
719	3199	26 februari 1945	Kadaster	Nee
	3200			Nee
106G / 4540	4426	26 februari 1945	Kadaster	Ja
626	3047	1 maart 1945	Kadaster	Nee
	3049			Nee
	3051			Nee
106G / 4570	4047	1 maart 1945	Kadaster	Ja
624	4253	14 maart 1945	Kadaster	Nee
614	1024	18 maart 1945	Kadaster	Nee
	1026			Nee
	1028			Nee
614	2024	18 maart 1945	Kadaster	Nee
	2026			Nee
614	1199	18 maart 1945	Kadaster	Nee
710	4397	18 maart 1945	Kadaster	Nee
	4398			Nee
4894	4392	18 maart 1945	Kadaster	Nee
	4393			Nee
106G / 4894	1020	18 maart 1945	Kadaster	Ja
	1122			Ja
	2015			Ja
	2080			Ja
	2165_1			Nee
	4035			Ja
	4485			Ja
610	3082	21 maart 1945	Kadaster	Nee
	3084			Nee
16/1903	3020	21 maart 1945	Kadaster	Ja
	3086			Ja
	4010			Ja
	4016			Nee
	4018			Nee
	4084			Ja
	4035			Ja
265 / II	4033	7 april 1945	Wageningen UR	Nee
	4034			Nee
303 / 10	4081, 4084	7 april 1945	Wageningen UR	Ja
303 / 11	3085	7 april 1945		Nee
	3089	7 april 1945		Ja
119 / 11	3107, 3109	11 april 1945	Wageningen UR	Ja
119 / 13	3125	11 april 1945	Wageningen UR	Ja
	3128			Ja
onbekend	5061	19 juni 1945	Wageningen UR	Nee
	5062			Nee

Tabel 72: Overzicht luchtfoto's Wageningen UR en Kadaster.

The National Collection of Aerial Photography (NCAP)

Zowel de Haagse Beeldbank als de Nederlandse luchtfotoarchieven (Kadaster en Wageningen UR) beschikken niet over luchtfoto's van vroeg in de oorlog (jaargangen 1940-1943). Daarom zijn aanvullend luchtfoto's besteld bij

The National Collection of Aerial Photography (NCAP) in Edinburgh (Schotland). Bij het bestellen van luchtfoto's is rekening gehouden met de datum van oorlogshandelingen en de dekking. De kwaliteit (scherpte, schaal en bewolking) van luchtfoto's kan bij NCAP niet op voorhand worden bepaald. Een overzicht van de bestelde luchtfoto's is opgenomen in onderstaande tabel.

Collectie / sortie	Fotonummer	Datum
ACIU HNA/0027	0034	2 mei 1940
ACIU HNA/0027	0048	2 juni 1940
ACIU HNA/0031	0260	5 juni 1940
ACIU H/0021	0019	20 juli 1940
ACIU H/0037	P 0035	26 juli 1940
ACIU B/0018	0253	24 december 1940
ACIU B/0018	0053	24 december 1940
ACIU B/0022	0405	3 januari 1941
ACIU H/0633	0034	10 februari 1941
ACIU B/0063	0666	1 maart 1941
ACIU B/0071	0003	6 maart 1941
ACIU H/0810	0355	7 april 1941
ACIU H/0996	0004	24 mei 1941
ACIU T/0051	0685	4 juni 1941
ACIU T/0074	0009	13 juni 1941
ACIU B/0269	0470	10 juli 1941
	0471	
ACIU T/0388	0901	12 augustus 1941
ACIU T/0504	0035	1 september 1941
ACIU T/0504	0332	1 september 1941
ACIU T/0607	0609	17 september 1941
ACIU A/0070	0737	13 december 1941
ACIU J/0758	4248	29 maart 1942
ACIU A/0488	5002	29 maart 1942
	5005	
ACIU A/0488	55	29 maart 1942
ACIU A/0555	53	11 april 1942
ACIU A/530	1032	18 april 1942
ACIU C/0241	24	18 augustus 1942
ACIU D/0252	3111	15 maart 1943
ACIU D/0665	4005	11 juni 1943
ACIU D/0704	5264	20 juni 1943
ACIU J/0758	4248	29 maart 1944
ACIU US7/1510	4006	23 mei 1944

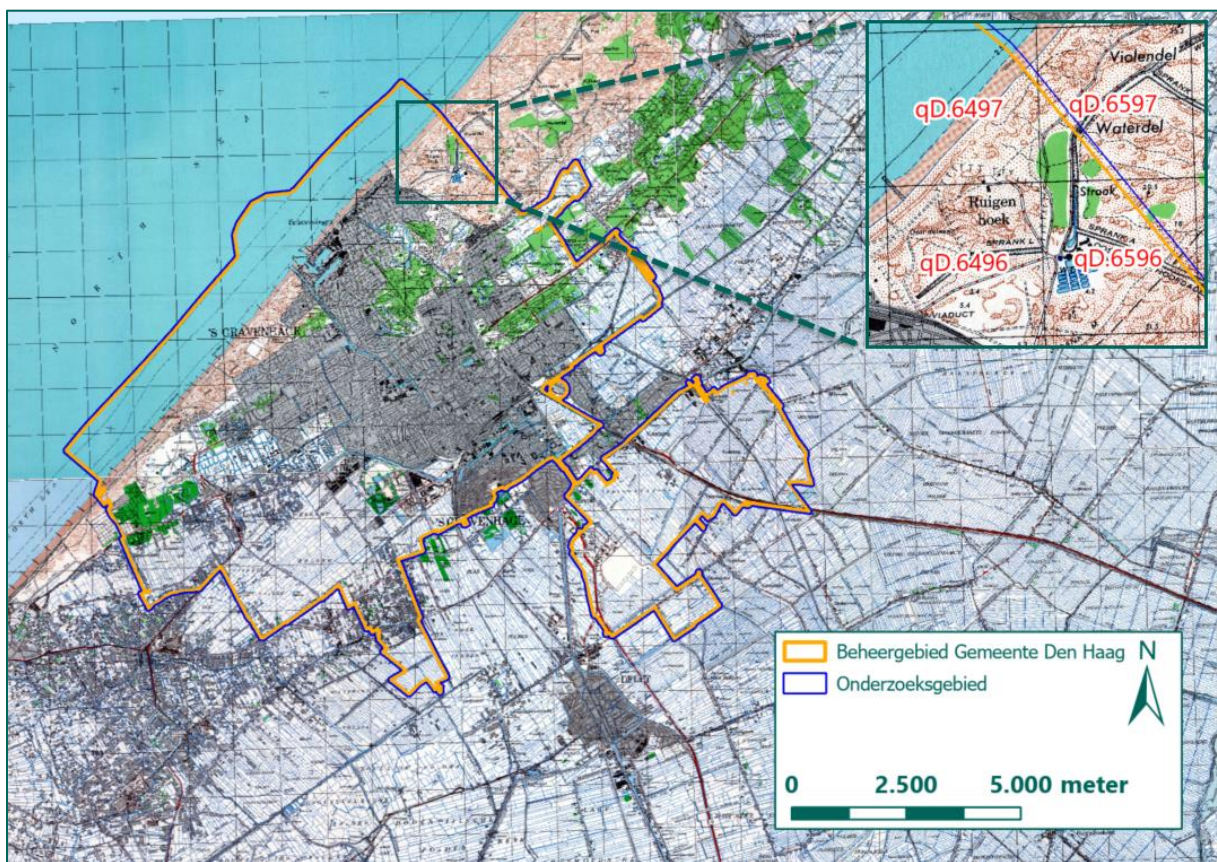
Tabel 73: Overzicht luchtfoto's NCAP.

In de tekeningen 01A t/m 01F zijn de luchtfoto's ingepast.

BIJLAGE 6 UITSNEDE GEALLIEERDE STAFKAART EN THE NATIONAL ARCHIVES

De geallieerde stafkaarten geven een beeld van hoe het gebied er tijdens de oorlog uitzag. Daarnaast zijn de kaarten voorzien van een coördinatenstelsel waardoor het mogelijk is in de Engelse bombardementsgegevens te zoeken naar bombardementen.

De huidige gemeente Den Haag ligt op de geallieerde stafkaarten 372 's-Gravenhage, 373 Bemthuizen, 381 Delft en 382 Zoetermeer. Het *Nord du Guerre*-coördinatenstelsel dat de geallieerden hanteerden tijdens de oorlog was gebaseerd op kaartvierkanten. Een kaartvierkant is een locatieaanduiding van één kilometer bij één kilometer. In sommige gevallen zijn de locaties op honderd meter (zescijferig coördinaat) en op tien meter (achtcijferig coördinaat) nauwkeurig. In onderstaand figuur is een uittreksel van de geallieerde stafkaarten inclusief relevante kaartvierkanten weergegeven.

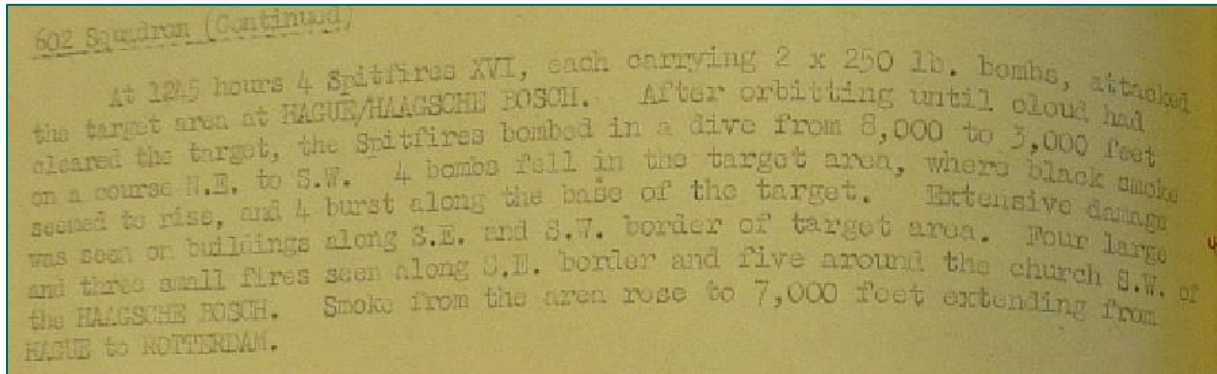
Figuur 446: Uitsnede geallieerde stafkaart en relevante kaartvierkanten.

De bombardementsgegevens zijn afkomstig uit The National Archives (TNA) in Londen en geven gedetailleerde informatie over uitgevoerde bombardementen en luchtaanvallen van de Engelse luchtlegers Second Tactical Air Force, Fighter Command, Coastal Command en Bomber Command. Per bombardement zijn van verschillende niveaus bombardementsgegevens (ook wel *Operations Record Books* of ORB's) geraadpleegd. Deze gegevens zijn opgenomen in het archief van het *Air Ministry*, archiefblok 'AIR'. Het hoofdkwartier was het hoogste niveau, waaronder verschillende 'Groups' vielen. Per Group waren verschillende Wings, die op hun beurt waren verdeeld in Squadrons. Een Squadron bestond uit twaalf vliegtuigen. Het aantal eenheden per niveau verschilde per luchtmachtonderdeel. Bij het raadplegen van de ORB's wordt uitgegaan van het hoofdkwartier (AIR 24, hoogste) en het Squadron (AIR 27, laagste) niveau, om een compleet beeld te krijgen. In veel gevallen zijn echter ook stukken van de Groups (AIR 25) geraadpleegd.

De relevante informatie is verwerkt in de door de opdrachtgever bijgeleverde gebeurtenissenlijst "Geallieerde luchtaanvallen". In de lijst is informatie verwerkt uit de volgende inventarissen:

AIR	Omschrijving
AIR 14	Air Ministry: Bomber Command: Registered Files
AIR 24	Air Ministry and Ministry of Defence: Operations Record Books, Commands
AIR 25	Air Ministry and Ministry of Defence: Operations Record Books, Groups
AIR 27	Air Ministry and successors: Operations Record Books, Squadrons
AIR 37	Air Ministry: Allied Expeditionary Air Force, later Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force, and 2 nd Tactical Air Force: Registered Files and Reports

Tabel 74: Overzicht geraadpleegde inventarissen in The National Archives.

Figuur 447: Voorbeeld uitsnede ORB 602 Squadron Fighter Command. (Bron: TNA, AIR 24/647).

De relevante luchtaanvallen zijn verwerkt in het GIS-systeem. Deze geallieerde luchtaanvallen worden in dit formaat overgedragen aan de gemeente Den Haag. De bijbehorende *attribute table* is gevuld met informatie uit de *Operations Record Books* (ORB's). In Tabel 75 weergegeven welke kolommen in GIS zijn gebruikt.

De *attribute table* bestaat uit de volgende kolommen:

Kolom	Omschrijving
Nr. oorlogshandeling	In dit onderzoek krijgt elke oorlogshandeling (luchtaanvallen, mijnenvelden, grondgevechten etc.) een uniek nummer.
Indicatie	Deze kolom geeft aan of het gaat om: <ul style="list-style-type: none"> - Een bombardement - Een duikbombardement - Een <i>Strafing</i>-aanval (aanval met boordwapens)
Bron	Verwijst naar het AIR-nummer van The National Archives (Londen).
Luchtleger	Verwijst naar het hoogste commandoniveau dat verantwoordelijk was voor de luchtaanval. Volgende luchtlegers hebben in Den Haag geopereerd: <ul style="list-style-type: none"> - BC; Bomber Command - FC; Fighter Command - 2TAF; 2nd Tactical Air Force
Eenheid	In deze kolom wordt aangegeven wat de lagere eenheden zijn binnen het luchtleger die de aanval uitvoerden. In de meeste gevallen betreft het de Squadrons en in een aantal gevallen de Groups en de Wings.
Datum	De dag of nacht waarop de aanval heeft plaatsgevonden.
Locatieomschrijving	Geeft aan waar of tegen welk doel een aanval is uitgevoerd. Dit kan zijn: <ul style="list-style-type: none"> - Een locatie ('Ockenburg'). - Een kaartvierkant ('qD.6787'). - Een zes- of achtcijferig coördinaat ('qD.581887').
Nauwkeurigheid	Geeft aan wat de nauwkeurigheid van de locatieomschrijving uit het ORB is. Hierbij wordt het volgende onderscheid gemaakt: <ul style="list-style-type: none"> - Locatieaanduiding indien de ORB's algemeen verwijzen naar een locatie in Den Haag. - Een gebied van 1 bij 1 km waarbinnen een doel is aangevallen indien een kaartvierkant wordt opgegeven.

Kolom	Omschrijving
	<ul style="list-style-type: none"> - Een gebied van 100 bij 100 m of van 10 bij 10 m wanneer sprake is van een zes- of achtcijferig coördinaat. <p>Er dient te worden opgemerkt dat de resultaten van een aanval bij voorkeur bevestigd worden met een luchtfoto en een melding vanaf de grond en niet louter van de waarneming van geallieerde piloten moet worden uitgegaan. Ook kan het zijn dat kaartvierkanten en coördinaten foutief genoteerd werden in de ORB's.</p>
Munitie	<p>In deze kolom wordt aangegeven welke munitie daadwerkelijk bij een aanval is ingezet. Het kan gaan om de volgende munitie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Afwerpmunitie; brisantbommen van 40, 250 of 500 lb. M.C. (Medium Capacity), G.P. (General Purpose) en ontstekers (Airburst, long delay, instantaneous). - Afwerpmunitie; brandbommen van 4 lb. - Geschutmunitie; 20 mm. - Klein Kaliber Munitie (KKM).
Gebeurtenis	<p>Hier volgt een omschrijving van de aanval waarbij is aangegeven:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aantal en type vliegtuigen. - Tijdstip. - Bijzonderheden en waarnemingen (resultaten) van de piloten.
Opmerkingen	Eventuele aanvullingen of opmerkingen van de onderzoeker.
Shape length	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS. Het betreft de totale omtrek (in meter) van elk mijnenveld en mijnverdachte gebied.
Shape area	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS. Het betreft de totale oppervlakte (in vierkante meter) van elk mijnenveld en mijnverdachte gebied.
Shape*	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS en geeft de geometrie aan van het element (polygoon, line, point).

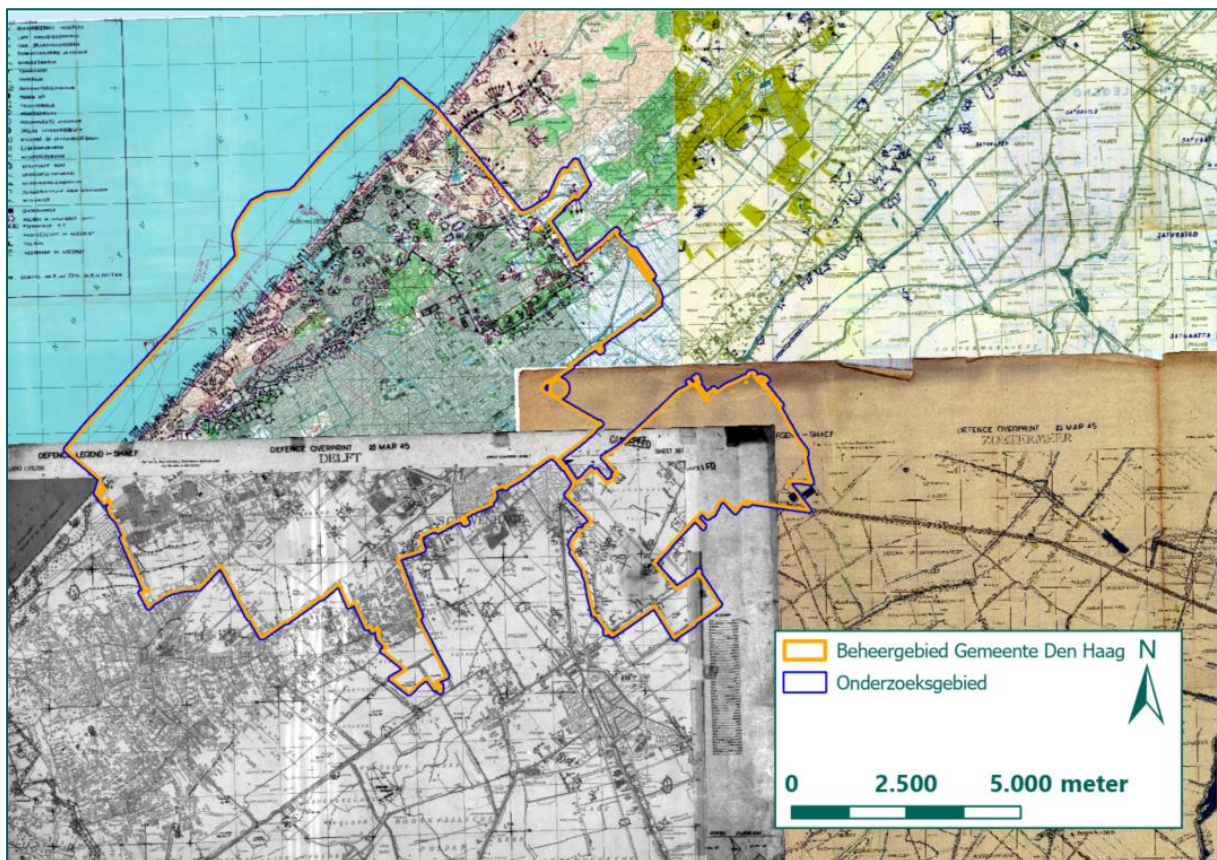
Tabel 75: Overzicht *attribute table* geallieerde luchtaanvallen.

BIJLAGE 7 DEFENCE OVERPRINT

Defence overprints zijn latere uitgaven van geallieerde stafkaarten tijdens de Tweede Wereldoorlog. Naar aanleiding van informatie van de grond en luchtfotoanalyse zijn op defence overprints Duitse stellingen ingetekend door geallieerde inlichtingendiensten. Voor dit project zijn vier kaarten beschikbaar.

Kaart	Bron	Jaar / datum
372 's-Gravenhage	Kadaster	1944
373 Benthuisen		
382 Zoetermeer		
381 Delft	Library and Archives Canada (LAC)	25 maart 1945

Tabel 76: Overzicht defence overprints Den Haag.

Figuur 448: Overzicht defence overprints Den Haag.

De defence overprints tonen diverse stellingen, waaronder de *Atlantikwall*, in Den Haag. Door middel van symbolen worden verschillende stellingen van elkaar onderscheiden, dit wordt getoond aan de hand van een uitsnede in Figuur 449.

Figuur 449: Legenda en uitsnede defence overprint 372 's-Gravenhage.

BIJLAGE 8 NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION

De archieven van de Amerikaanse luchtmacht in de Tweede Wereldoorlog zijn geraadpleegd in de National Archives and Records Administration (NARA) in Washington D.C. De Amerikaanse luchtmacht was verantwoordelijk voor de grotere, strategische bombardementen op steden, havengebieden en luchthavens in bezet Europa. In NARA zijn de volgende archieftoegangen geraadpleegd:

- Record Group 18: Mission Reports.
 - World War II combat operations records ("Mission Reports"). Deze archiefstukken bevatten gedetailleerde informatie over geallieerde bombardementsvluchten inclusief vlieghoogte, vliegsnelheid en type ingezette munitie.
- Record Group 243: Strategic Bombing Survey.
 - Records of the European Survey 1934-1947. Bevat het onderzoeksmateriaal van de Strategic Bombing Survey, een onderzoek dat is uitgevoerd om de effectiviteit van Britse en Amerikaanse strategische bombardementen te beoordelen. Deze informatie bestaat uit evaluaties van bombardementen inclusief luchtfoto's en bijbehorende luchtfoto-interpretaties.
- Record Group 341: Military Intelligence Photographic Interpretation.
 - Military intelligence interpretation reports of the Reconnaissance Branch, 1942-56. Interpretatierapporten van luchtfoto's die na bombardementen of luchtaanvallen werden genomen. Deze luchtfotoanalyses bieden informatie over de uitwerking van luchtaanvallen door zowel de Britse als de Amerikaanse luchtmacht.
- Record Group 373: Records of the Defense Intelligence Agency.
 - Aerial Photographs. Dit archief bevat tienduizenden luchtfoto's, zowel opnames van de Amerikaanse luchtmacht als buitgemaakte foto's van de Duitse luchtmacht.

Het raadplegen van deze archieftoegangen heeft de volgende relevante resultaten opgeleverd:

Record Group 243: Strategic Bombing Survey	
Box 65	Hague, The ('s Gravenhage), Holland. Area Target.
<ul style="list-style-type: none"> - Schade en kraters zichtbaar van de volgende gebieden in Den Haag: <ul style="list-style-type: none"> - Haagsche Bos, n.a.v. aanval door Fighter Command op 6 december 1944. 	
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p><u>PERIOD UNDER REVIEW.</u></p> <p>This report deals with damage to the target up to 1516 A hours on 24 DEC 1944 and includes that resulting from the attack by aircraft of Fighter Command on 6 DEC 1944.</p> <p><u>PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE</u></p> <p>Five, possibly six, craters are visible on open ground to the South and South East of the pinpoint, the nearest being about 800 feet to the South East. No damage or craters are visible in the wooded area surrounding the pinpoint.</p> </div>	
<ul style="list-style-type: none"> - Station Staatsspoor, n.a.v. aanval door Fighter Command op 11 december 1944 	
<div style="border: 1px solid black; padding: 5px;"> <p><u>PERIOD UNDER REVIEW.</u></p> <p>This report covers damage to the target up to 1516A hours on 24 DEC 1944, including the attack by aircraft of Fighter Command on 11 DEC 1944.</p> <p><u>PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE.</u></p> <p>No craters or damage is seen at the pinpoint. Three small railway sheds, approximately 200 yards S.E. of the pinpoint, have been destroyed.</p> </div>	

Record Group 243: Strategic Bombing Survey

- Hotel Promenade, n.a.v. aanval door Fighter Command op 11 december 1944

PERIOD UNDER REVIEW

This report deals with damage to the target up to 1516. hours on 24 DEC 1944 and includes that resulting from the attack by aircraft of Fighter Command on 11 DEC 1944.

PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE

No damage or craters can be seen at the pinpoint nor anywhere in its vicinity.

- Voorde, n.a.v. aanval door Fighter Command op 11 december 1944

PERIOD UNDER REVIEW

This report covers damage to the target up to 1516. hours on 24 DEC 1944, including the attack by aircraft of Fighter Command on 11 DEC 1944.

PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE

On a single, fair quality print, no craters or damage can be seen to the pinpoint.

One small crater is visible on a road approximately 310 yards ENE of the pinpoint, and a larger crater is seen approximately 400 yards NE of the pinpoint.

- Huis te Werve, n.a.v. aanval door Fighter Command op 11 december 1944

PERIOD UNDER REVIEW *Area*

This report covers all damage to the target up to 1420. hours on 18 DEC 1944 and includes damage from the attack by aircraft of Fighter Command on 11 DEC 1944.

PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE

No damage or clearly defined crater is seen in the target area although the trees in the northeast area of the target appear to have been disturbed.

- Interpretation report S.A. 2730 – Attack on tactical targets in Holland on 17 sep 1944

Record Group 243: Strategic Bombing Survey

74. Two Light Guns; G.S.G.S. 4083/32 - 642959
 No bursts are seen on or near the gun positions.

75. Six Heavy Guns; G.S.G.S. 4083/33 - 692853
 (a) No bursts are seen on the gun positions.
 (b) A concentration of approximately 50 bursts is seen immediately adjacent to the gun positions.
 SAV 447A/627 17 SEP 44 1043 hrs. 1/35,200 (F.L.7") 20,400' 'A'

76. Five Heavy Guns; G.S.G.S. 4083/33 - 695875
 (a) No bursts are seen on the gun positions.
 (b) A concentration of approximately 50 bursts is seen about 200 yards from the gun positions.

80. Three Light Guns; G.S.G.S. 4083/33 - 718884
 No bursts are seen on or near the gun positions.
 SAV 388/649 17 SEP 44 1030 hrs. 1/32,600 (F.L.7") 18,000' 'B'

81. Three Light Guns; G.S.G.S. 4083/33 - 723890
 (a) Eight, possibly ten, hits are visible on the gun positions.
 (b) A concentration of at least 50 bursts is seen extending West from the gun positions.

82. Three Light Guns; G.S.G.S. 4083/33 - 718896
 No bursts are visible on or near the gun positions.

Box 143	Scheveningen. Holland. Area Target.
Bevat een luchtfoto d.d. 17 april 1942; ingepast in GIS. Verder geen relevante informatie.	
Box 169	Ypenburg. Holland. Area Target.
- Interpretation report No. K. 1680, 22 augustus 1943	

Record Group 243: Strategic Bombing Survey

STATEMENT ON DAMAGE

Damage seems to be confined to the area on the West side of the airfield where the main buildings are situated. Two large hangars (190' x 100') appear to have been severely damaged, the roofs of both having been demolished. An unidentified building (approx. 80' x 50') has been damaged at the W. corner, and there is a possible crater on the taxi-track at the Northern end of the main group of hangars. Another possible crater is seen at the edge of the perimeter track, close to an assembly tarmac. (5032)

Record Group 341: Military Intelligence Photographic Interpretation

Box 589

MIPI 53814

- Immediate interpretation report No. K.S. 1628
- Bataafsche Petrol Co., n.a.v. aanval door Fighter Command op 18 maart 1945

PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE.

A small hole is seen in the roof of the S.W. wing of the set-back top storey. There are also two possible craters in the roof of the centre portion of the building.

There is a hole in the low extension of the building on the N.W. side, close to the rotunda and debris from the damaged wall is seen lying on the ground round this part of the building. On the roadway outside the S.E. frontage can be seen a whitened area as if covered with fresh dust or broken glass.

Obliques of both sides of the building reveal no structural damage to the main building but there is the probability of a hit against the S.E. face of the S.W. wing.

Two craters are seen in fields bordering VAN ZABCK STR and VAN ALKEMADE LAAN. One house in VAN DIENIKWAERT STR has received a direct hit and has been destroyed. The houses either side of it in the row are probably severely damaged.

- Kurhaus Garage, n.a.v. aanval door Fighter Command op 22 maart 1945

PROVISIONAL STATEMENT ON DAMAGE:

The garage itself shows no visible damage apart from blast whitening of the roof, although it has probably suffered from the effect of near misses in the street in front of the Palace Hotel. The house at the SW corner of the garage shows slight damage.

Several craters are visible in the courtyard to the E., where a shed has collapsed and the debris of the boundary wall scattered over the street. Further to the SE, a building (thought to be a transformer station) has been completely gutted and one wall is bulging outwards. On Sortie R.33 this building is emitting quantities of dense black smoke.

The adjoining railway station has had the platform roofing considerably damaged by several hits, and the platforms damaged. The large tramway depot has minor roof damage.

Scattered business and residential damage is seen to the N. and E. of the target.

BIJLAGE 9 BUNDESARCHIV FREIBURG (BAMA) EN BERLIN-LICHTERFELDE (BABL)

Het Bundesarchiv beheert de archieven van de Duitse krijgsmacht en de civiele archieven tijdens de Tweede Wereldoorlog. De collectie is zwaar gehavend door gebeurtenissen tijdens de oorlog. Zo is slechts ca. 2% van het archief van de Duitse luchtmacht (Luftwaffe) is bewaard gebleven. Deze collectie is vernietigd door bombardementen en opzettelijke archiefvernietiging. Ook de stukken van de grondeenheden zijn door vernietiging tijdens terugtrekking van de Duitse Wehrmacht slechts fragmentarisch bewaard. REASeuro beschikt over een grote collectie stukken uit het Bundearchiv te Freiburg (BaMa) en te Berlin-Lichterfelde (BaBL). Het betreffen stukken van de Duitse Wehrmacht, Luftwaffe en Kriegsmarine die actief waren in Nederland. In deze collectie is gezocht naar stukken met betrekking tot het onderzoeksgebied. Dit heeft de volgende relevante resultaten opgeleverd:

- RL 2-II Generalstab der Luftwaffe – Luftwaffeführungsstab
- RM 7 Seekriegsleitung der Kriegsmarine
- RM 45-II Dienststellen und Kommandostellen der Kriegsmarine im Bereich Deutsche Bucht und Niederlande
- NS 1 Reichsschatzmeister der NSDAP

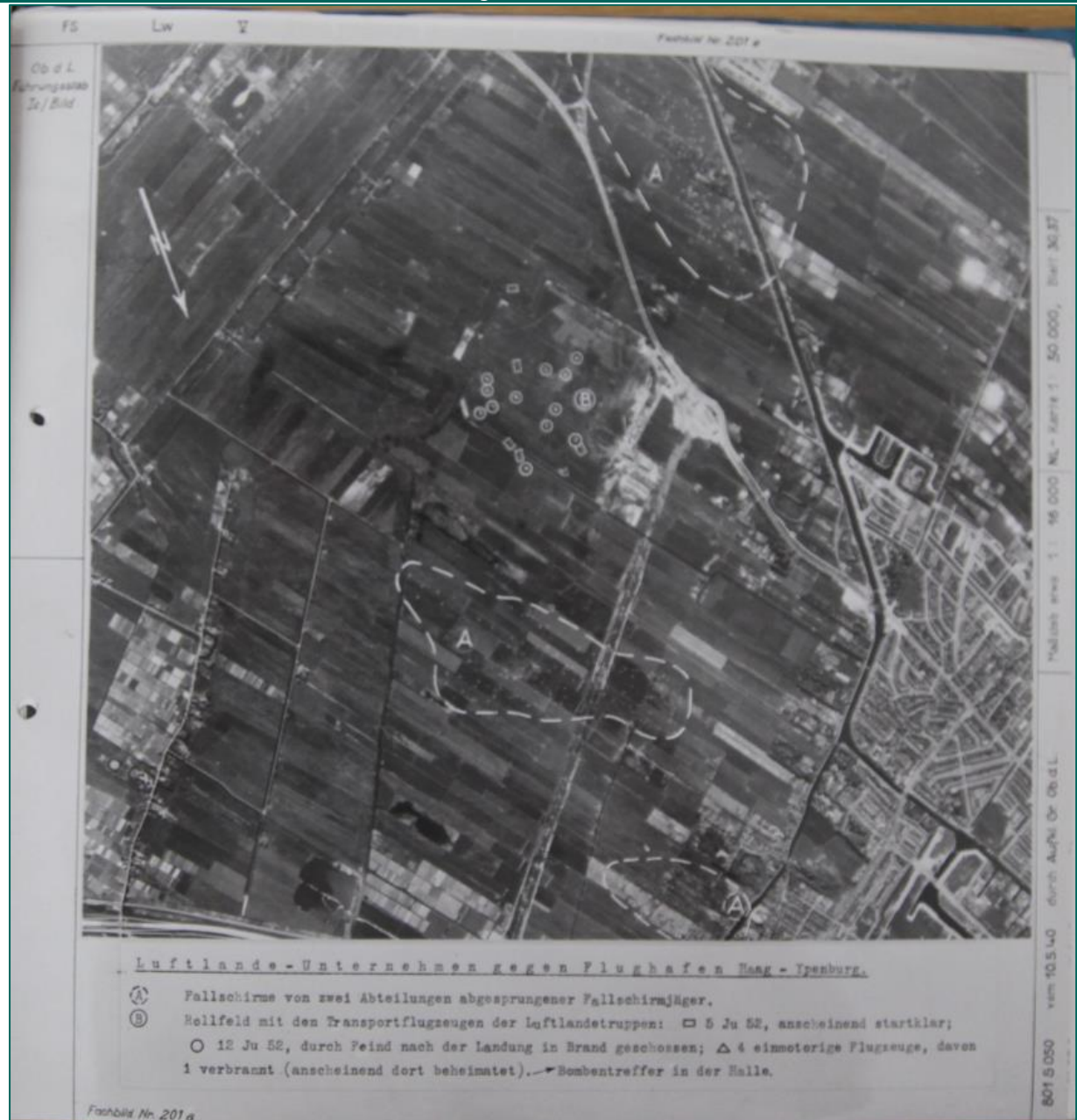
RL 2-II Generalstab der Luftwaffe – Luftwaffeführungsstab	
Inventaris 205	Der Oberbefehlshaber der Luftwaffe, 11 mei 1940
Luchtvloot 2: de volgende luchthavens worden door het 4 ^e en 8 ^{ste} vliegerkorps aangevallen gedurende 10 mei 1940 en de nacht van 10 op 11 mei 1940. <ul style="list-style-type: none"> o (...) o Haag-Ypenburg: 2 hangars branden. o (...) <ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 210	Anlage 2 zum Lagebericht Nr. 238
19 juni 1940, 23.53 uur, zuidoost Den Haag: niets te melden; geen schadegevallen. <ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant. 	
Inventaris 211	Anlage 2 zum Lagebericht Nr. 295
26/27 juni 1940, 23.37-3.51 uur, noordwest Den Haag: niets te melden; geen schade. <ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant. 26/27 juni 1940, 1.02-1.28 uur, Den Haag: niets te melden; geen schade. <ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant. 3.15, Den Haag: niets te melden; geen schadegevallen. <ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant. 2 juli 1940, 3.15 uur, Den Haag: niets te melden; geen schadegevallen. <ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant. 3/4 juli 1940, 14.00 uur, vliegveld Ypenburg: de vijand werpt meerdere brandbommen af die een Ju 86 en een Ju 52 in brand steken. <ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 212	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 305
5 juli 1940, 11.50 uur, vliegveld Ypenburg: vier bommen worden afgeworpen op een veldje ten noordoosten van het vliegveld. Daarbij raakt een persoon zwaargewond en een koe wordt gedood. <ul style="list-style-type: none"> • Relevant 5 juli 1940, 11.54 uur, Den Haag: niets te melden; geen schade. <ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant. 	
Inventaris 216	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 401
10 oktober 1940, 3.45 uur, Wassenaar (bij Scheveningen): 7 brandbommen waarvan 2 blindgangers worden afgeworpen boven het duingebied. Een klein duinbrandje was snel weer geblust. <ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 218	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 420

RL 2-II Generalstab der Luftwaffe – Luftwaffeführungsstab	
28 oktober 1940, 20.48 uur, Den Haag: 2 brisantbommen vallen in een weiland. Geen schade gemeld.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 219	Anlage zur Lagekarte 3 lfd. Nr. 327
7 november 1940, 21.30 uur, Loosduinen: 5 brisantbommen en 2 brandbommen worden afgeworpen achter de Haagweg in een akkerland. 9 woningen raken beschadigd. Doel was vermoedelijk het vliegveld aan de Kijkduinscheweg, hoewel hier geen schade is ontstaan.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 229	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 519
9 februari 1941, 15.10 uur, Den Haag: 4 brisantbommen worden afgeworpen. Schade aan drie woonhuizen en één persoon raakt lichtgewond.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 230	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 526
16 februari 1941, 23.03 uur, Den Haag: 2 brisantbommen afgeworpen. Eén woonhuis raakte daarbij zwaar beschadigd. Twee burgers worden geraakt door glassplinters en lopen lichte verwondingen op.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 232	Anlage zum Lagebericht nr. 541 & 546
2 maart 1941, 22.27 uur, Den Haag: 6 brisantbommen afgeworpen boven het centrum van de stad. Inslagen in woningen aan het Westeinde en Kortenbosch. 20 woonhuizen zijn volledig verwoest, talrijke zwaar beschadigd. 9 burgers vinden de dood, 27 zijn gewond geraakt.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
7 maart 1941, 13.54 uur, Kijkduin: 4 brisantbommen afgeworpen. De bommen vallen in een weiland. Geen schade gemeld.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 234	Anlage zum Lagebericht nr. 557
18 maart 1941, 22.06, Den Haag: 2 brisantbommen [locatie wordt niet vermeld]. Geen schade gemeld.	
<ul style="list-style-type: none"> • Niet relevant, geen locatie bekend. 	
Inventaris 244	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 633
3 juni 1941, 2.00 uur, Scheveningen: 5 brisantbommen. 3 huizen raken verwoest, 10 zwaarbeschadigd. In totaal ontstaan 23 branden, waarvan 4 grote. 100 brandbommen [?]. Er vallen 3 doden en 4 personen raken verwond.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 245	Lagebericht nr. 635: Kampfhandlungen am 4 juni 1941 zum 5 juni 1941.
4 juni 1941, 20.02 uur, Den Haag Centraal Station: 4 brisantbommen afgeworpen die verschillende perrons en wagons zwaar beschadigden. Aan omliggende woningen was alleen glasschade toegebracht.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 248	Lagebericht nr. 664: Kampfhandlungen am 3 juli 1941 zum 4 juli 1941.
4 juli 1941, 0.20 uur, Wateringen: 1 brisantbom afgeworpen. Een kerk en drie woonhuizen raakten beschadigd. Er zijn twee gewonden gevallen.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
4 juli 1941, 1.00 uur, Den Haag: meerdere brisantbommen afgeworpen. Dit bombardement heeft voor omvangrijke schade gezorgd. 2 Nederlanders gedood. [Wellicht bombardement op de Nieuwe Frederikskazerne].	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 249	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 667, 6 juli 1941.
6 juli 1941, 02.15 uur, Ypenburg: meerdere brisantbommen op het vliegveld afgeworpen. Geen schade.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	

RL 2-II Generalstab der Luftwaffe – Luftwaffeführungsstab	
Inventaris 250	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 676, 15 juli 1941 & nr. 678, 17 juli 1941.
16 juli 1941, 2.20 uur, Den Haag: 3 brisantbommen (1 blindganger). Inslag in de buurt van het restaurant "Muur en Bos". Een aantal gebouwen in Kijkduin raakten licht beschadigd.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
18 juli 1941, 1.32 uur, Den Haag: 1 brisantbom afgeworpen. Geen schade.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 252	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 691, 31 juli 1941.
30 juli 1941, 23.50 uur, Den Haag: 4 brisantbommen 1 LZZ [vermoedelijk Lang Zeit Zunder]. Inslagen in een tuin. 3 broeikassen zijn verwoest. Glasschade aan meerdere woonhuizen en broeikassen.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 254	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 706, 15 augustus 1941.
15 augustus 1941, 0.45 uur, Den Haag: 20 brandbommen afgeworpen op het strand en Zuiderbad. 1 persoon raakte lichtgewond.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 255	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 708, 17 augustus 1941.
17 augustus 1941, 10.58 uur, Den Haag: meerdere brisantbommen afgeworpen buiten de stad. Geen schade.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 1025	Anlage 2 zum Lagebericht nr. 333, 4 augustus 1941.
4 augustus 1941, 0.05-0.20, Den Haag: 3 [geen specificering van type bom]. 1 bom is gevallen op de Valkenboskade 116. Daarbij vielen 2 doden. 2 bommen kwamen neer in de buurt van de Rijksburgerschool aan de Arenskalkenweg. Daarbij raakte iemand lichtgewond.	
<ul style="list-style-type: none"> • Relevant. 	
Inventaris 957	Luftbilden
Relevante luchtfoto's	

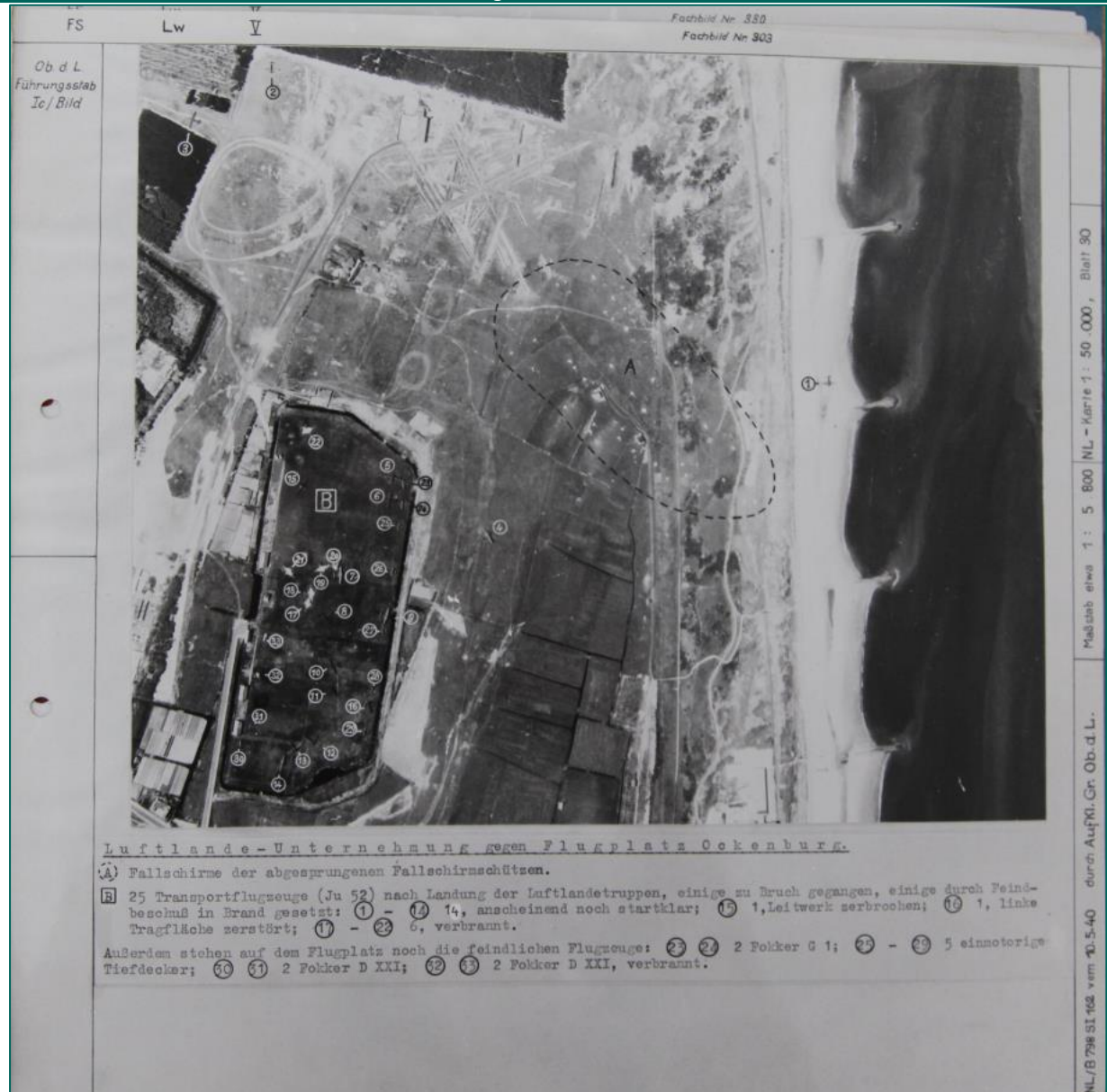

Hierboven afgebeeld is een luchtfoto met daarop de Duitse luchtlandingen op het vliegveld Den Haag-Ypenburg van 10 mei 1940. Omcirkeld staan hindernissen, bomkraters en kapotgeschoten en neergestorte Duitse troepentransportvliegtuigen (datum van foto: 15 mei 1940).

Hierboven afgebeeld een luchtfoto naar aanleiding van de Duitse aanval op vliegveld Den Haag-Ypenburg. Omcirkeld zijn de landingszones van Duitse parachutisten 'Fallschirmjäger' (A) en een veldje waar troepentransportvliegtuigen geparkeerd staan (B), (datum van foto: 10 mei 1940).

RL 2-II Generalstab der Luftwaffe – Luftwaffeführungsstab

Hierboven afgebeeld een luchtfoto naar aanleiding van de Duitse aanval op vliegveld Den Haag-Ockenburg. Omcirkeld zijn de landingszones van Duitse parachutisten 'Fallschirmjäger' (A) en een veldje waar troepentransportvliegtuigen geparkeerd staan (B). Links van het veldje staan ook enkele Nederlandse vliegtuigen omcirkeld die op vliegveld Ockenburg ondergebracht waren (datum van foto: 10 mei 1940).

R 58 Reichssicherheitshauptamt

R 58/3578

Bandnummer 1

Enthält v.a. : Englische Flugzeuge

Luftangriffe auf deutsche Städte, Mai-Dez. 1941

Angriffe auf Holland, Norwegen, Polen, die Tschechoslowakei und die besetzten Ostgebiete

Erfassung der durch den Abwurf von Spreng- und Brandbomben entstandenen Sachschäden

Zahl der toten, verletzten und evakuierten Personen

Absturz und Abschuss von Flugzeugen

Abwurf von Kleiderkarten in den Bezirken Koblenz und Hamburg

R 58 Reichssicherheitshauptamt

4 juni 1941

4.6. Den Haag 4 Sprengbomben, davon 2 Blindgänger bzw.Lzz., und einige Brandbomben. Tiefangriff auf Bahnhof. Geleise und Oberleitung beschädigt, erheblicher Glasschaden an umliegenden Wohnhäusern. 10 Leichtverletzte. Bahnhof war 3 1/2 Stunden wegen Lzz-Gefahr geräumt. Nach Beseitigung der Blindgänger wurden Absperrmaßnahmen aufgehoben.

4 juli 1941

4.7. Den Haag 7 Sprengbomben, davon 2 Blindgänger bzw.Lzz., auf Kaserne. 2 Garagen schwer beschädigt.

4.7. Wateringen (Südholland) 1 Sprengbombe. Kirche und 3 Wohnhäuser schwer beschädigt. Glasschaden an etwa 20 Häusern. 4 Personen verletzt.

6 juli 1941

6.7. Den Haag Mehrere Sprengbomben. Ortslazarett (Seitenflügel) zum Teil zerstört. Mehrere Schwerverletzte. Umfangreicher Gebäude- und Sachschaden. Etwa 80 weibliche Angehörige der deutschen Dienstpost wurden evakuiert. 2 Angehörige der Ordnungspolizei (wahrscheinlich Angehörige des Stabsmusikzuges) wurden auf der Straße verletzt.

6.7. Den Haag BdO.Holland
Von den beiden als verletzt gemeldeten Angehörigen der Ordnungspolizei wurde einer getötet. (Vgl.Lagemeldung Nr. 267).

16 juli 1941

16.7. Den Haag 3 Sprengbomben, davon 1 Blindgänger bzw. Lzz.; 1 Gebäude leicht beschädigt.

21 juli 1941

R 58 Reichssicherheitshauptamt

21.7. Spijkenisse, Capelle, Noordwyk, Neer, Nieuwstad, Papendrecht, Alphen, Beers, Maasland, Ryswyk, Hooge, Reeuwyk, Boskoop, Willemstad, Wateringen, Oud-Beyerland

70 Spreng- und 10 Brandbomben. Die Bomben fielen durchweg in freies Gelände und verursachten nur geringen Sach- und Flurschaden.

30 juli 1941:

30.7. Loosduinen bei Den Haag

BdO.Holland
4 Sprengbomben, davon 1 Blindgänger bzw.Lzz., auf Gartengelände. 3 Treibhäuser zerstört; außerdem Glasschaden.

1 augustus 1941

1.8. Den Haag

BdO.Holland
6 Sprengbomben. 4 Wohnhäuser zertrümmert, mehrere beschädigt. 2 Tote, 5 Verschüttete, 4 Schwer- und einige Leichtverletzte.

12 augustus 1941

12.8. Leidschendam (Südholland)

3 Sprengbomben, davon 1 Blindgänger bzw.Lzz., in freies Gelände. Geringer Glasschaden.

15 augustus 1941:

15.8. Den Haag

20 Brandbomben. 1 Person leicht verletzt.

26 augustus 1941:

26.8. Den Haag

BdO.Holland
1 englisches Flugzeug auf Flugplatz Ockenburgh gelandet.

26.6. Wateringen (Südholland)

2 Sprengbomben auf Gartenanlage. 1 Wohn- und 1 Treibhaus beschädigt.

11 oktober 1941:

11.10. Den Haag

Sprengbombe auf Wehrmachtgelände. Bisher kein Schaden.

R 58/3579

Bandnummer 2
Enthält v.a. :

R 58 Reichssicherheitshauptamt

Englische Flugzeuge
Angriffe auf Deutschland, Holland, Norwegen, Polen, die Tschechoslowakei und die besetzten Ostgebiete
Erfassung der durch den Abwurf von Spreng- und Brandbomben entstandenen Sachschäden
Zahl der toten, verletzten und evakuierten Personen
Absturz und Abschuss von Flugzeugen
Abwurf von Kleiderkarten in den Bezirken Koblenz und Hamburg

3 juni 1941

3.6.	Den Haag	BdO.Holland 5 Spreng- und 100 Brandbomben auf Wohnviertel. 3 Wohnhäuser zertrümmert, 10 Wohnhäuser schwer und 175 leicht beschädigt. 4 größere und 19 leichtere Brände. 3 Tote und 4 Leichtverletzte.
-------------	-----------------	---

R 58/3580

Bandnummer 3
Enthält v.a. : Englische und sowjetische Flugzeuge
Luftangriffe auf deutsche Städte, Dez. 1941, Jan.-Sept. 1942
Angriffe auf Holland, Frankreich, Norwegen, Polen, Litauen, Lettland und die Tschechoslowakei
Erfassung der durch den Abwurf von Spreng- und Brandbomben entstandenen Sachschäden
Zahl der toten, verletzten und evakuierten Personen
Absturz und Abschuss von Flugzeugen

16 januari 1942

<u>Datum</u>	<u>O r t</u>	<u>Inhalt der Meldung</u>
16.1.	Bereich BdO.Holland	BdO.Holland In der Nacht am 16.1. wurden an 10 Stellen des Bereichs 15 Spreng- und 100 Brandbomben abgeworfen. In Alkmaar wurden 4 Häuser zertrümmert, mehrere beschädigt. 6 Tote, 9 Verletzte. In Den Haag wurde 1 Wohnhaus zertrümmert, 1 schwer beschädigt. 1 Schwerverletzter. 1 englisches Bombenflugzeug abgestürzt.

21 februari 1942

<u>Datum</u>	<u>O r t</u>	<u>Inhalt der Meldung.</u>
21.2.	Wassenaar (Südholland)	BdO.Holland. 2 Sprengbomben. 1 Wohnhaus leicht, 1 schwer beschädigt.

22 februari 1942

22.2.	Wassenaar bei Den Haag	2 Sprengbomben. 2 Wohnhäuser beschädigt.
--------------	---	---

- Niet relevant, niet te relateren aan een bombardement in de gemeente Den Haag.

27 maart 1942

R 58 Reichssicherheitshauptamt

27.3.	Bereich BdO. Den Haag	In der Nacht zum 27.3. wurden an 9 Stellen 20 Sprengbomben abgeworfen. Bahnstrecke Nymegen-Oss stillgelegt. Glas- und Dachschaden an etwa 100 Wohnhäusern. 2 Tote. 2 englische Flugzeuge abgestürzt.
-------	--------------------------	---

- Niet relevant, niet te relateren aan een bombardement in de gemeente Den Haag.

28 maart 1942

28.3.	Bereich BdO. Den Haag	In der Nacht zum 28.3.1942 wurden an 2 Stellen 9 Sprengbomben abgeworfen, die nur geringen Sachschaden verursachten. 3 englische Flugzeuge wurden abgeschossen.
-------	--------------------------	---

- Niet relevant, niet te relateren aan een bombardement in de gemeente Den Haag.

11 april 1942

11.4.	Den Haag	25 Brandbomben. Mehrere Wohnhäuser und ein Treibhaus ausgebrannt. 3 Leichtverletzte. Außerdem wurden an 3 weiteren Stellen des Bereichs 3 Spreng- und 10 Brandbomben abgeworfen, die keinen nennenswerten Schaden verursachten. 3 englische Flugzeuge wurden abgeschossen.
-------	----------	---

20 mei 1942

20.5.	Den Haag	BdO. Holland 30 Brandbomben. Geringer Sachschaden. 1 englisches Flugzeug abgestürzt.
-------	----------	--

5 juni 1942

<u>Datum:</u>	<u>Ort:</u>	<u>Inhalt der Meldung:</u>
5.6.	Loosduinen bei Den Haag	4 Sprengbomben in freies Feld; Kein Schaden.

26 juni 1942

<u>Datum:</u>	<u>Ort:</u>	<u>Inhalt der Meldung:</u>
26.6.	Bereich BdO. Holland	BdO. Holland: Nachtrag: In der Nacht zum 26.6. wurden noch in Renesse, Nieuwe-Pekela, Bergen, Egmond, Norg, Wassenaar, Warmenhuisen, Menaldumadeel, Osstellingewerf, Harenkarspel, Westenbork, Den Ham, Ommen, Groningen, Uddel, Schoorl, Eibergen 140 Sprengbomben, davon 22 Blindgänger bzw. Lzz., und 844 Brandbomben abgeworfen. An einigen Orten entstand Sach- und Gebäudeschaden.

R 58 Reichssicherheitshauptamt

28 augustus 1942

Den Haag

Durch Flakbodenkrepierer leichter Sach- und Glasschaden. 7 Tote, 14 Verletzte.

R 58/3581

Bandnummer 4

Enthält v.a. : Englische, kanadische, amerikanische und sowjetische Flugzeuge Luftangriffe auf deutsche Städte, März-Juli 1943

Angriffe auf Holland, Norwegen, Polen, Litauen, Estland, die Ukraine und die Tschechoslowakei

Erfassung der durch den Abwurf von Spreng- und Brandbomben entstandenen Sachschäden

Zahl der toten, verletzten und evakuierten Personen

Absturz und Abschuss von Flugzeugen

Abwurf von Lebensmittelkarten

4 mei 1943

Datum:

Ort:

Inhalt der Meldung:

4.5.

Den Haag

BdO. Holland:

Am 4.5.1943 um 12.21 Uhr Tagesangriff von 3 engl. Flugzeugen auf Gas- und Elektrizitätswerk in Den Haag. Abwurf von 10 Sprengbomben, davon 9 Blindgänger bzw. Lsz. 1 Postverwaltungsgebäude ausgebrannt. Elektrizitätswerk schwer beschädigt. Zugverkehr Amsterdam - Den Haag infolge Blindgänger 10 Stunden unterbrochen. 3 Personen schwer, 15 leicht verletzt.

Datum:

Ort:

BdO. Niederlande - Nachtrag:

4.5.

Den Haag

Die Anzahl der abgeworfenen Sprengbomben hat sich auf 12 erhöht. Keine neuen Schäden.

5 mei 1943

5.5.

Den Haag

Kesselhaus des Elektrizitätswerkes Den Haag schwer beschädigt. Werk liegt still. Fernsprechanlage des niederländischen Postverwaltungsgebäudes durch Volltreffer zerstört. Anter 33 und 39 außer Betrieb. In der Wäscherei van Engelsen schwerer Glas-, Mauer- und Splitterschaden. An über 1.000 Häusern Glasschäden. Bahnverkehr auf Hauptstrecke Amsterdam - Den Haag teilweise gesperrt. Bahndamm der Hauptstrecke leicht beschädigt. 1 Wohnhaus zerstört, mehrere Wohnhäuser schwer beschädigt.

17 juni 1943

17.6.

Den Haag

Am 17.6.1943 um 01,15 Uhr Abwurf 1 Sprengbombe. Schwerer Glasschaden. 3 feindl. Flugzeuge abgeschossen.

R 58 Reichssicherheitshauptamt

Den Haag
(Südholland)

1 Sprengbombe auf Funkstation. Station zerstört. Schwere Glas- und Dachschäden.
1 Wehrmachtsangehöriger gefallen, 1 anderer verwundet. 2 Niederländer wurden getötet.

19 juni 1943

Harmelen
(Utrecht)

Bordwaffenangriff zweier engl. Flugzeuge auf fahrenden elektr. Zug (Strecke Utrecht-Den Haag). Etwa 80 m der elektr. Oberleitung beschädigt. Glasschäden am Zug. Zugverkehr für einige Zeit unterbrochen.

NS 1. Reichsschatzmeister der NSDAP.

NS 1/570

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 1 Aug. - Sept. 1940

8 september 1940, 0.50 uur, melding van een vliegtuig die over de kazerne bij de Van Alkemadelaan vloog. Er werd waargenomen dat iets werd afgeworpen, maar er werd geen explosie gehoord. Later werd gemeld dat er in de richting van Valkenburg een bom was afgeworpen en gedetoneerd.

am 8. 9. 1940 in den haag (zuid. holland) um 0,50 uhr flugzeug ueber kaserne von alkemadelaan geflogen. etwas abgeworfen. keine explosion.
nachtrag :
1 bombe vermutlich b. valkenburg (zuid- holland abgeworfen und explodiert .

8 september 1940, 0.30 uur, melding van bomafworp bij Waalsdorp, geen schade ontstaan.

betrifft: Luftangriffe am 8. 9. 1940

1,30 uhr in apeldoorn (gelderland)
3 bomben auf wiese aud acker abgeworfen. kein schaden

0,30 uhr in den haag in naehe Lager waalsdorp 1 bombe abgeworfen
kein schaden

Eingang bei M.
9. SEP. 1940

NS 1/571

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 2 Okt. - Dez. 1940

2 oktober 1940

NS 1. Reichsschatzmeister der NSDAP.

rijswijk (suedholland) 23,15 uhr
1 spreng- und mehrere brandbomben abgeworfen . keine ver-
luste , kein brand, geringer schaden an 4 wohnhaeusern.

- Niet relevant, buiten de gemeente.

8 oktober 1940:

den haag
1 brandplaettchen gefunden im garten badhuisweg71.

- Niet relevant, niet te relateren aan een plaatsgevonden oorlogshandeling.

30 oktober 1940:

21 uhr den haag
1 schwere brandbombe in schule westdünweg 40 einge-
schlagen . nicht entzündet . in der naehe weitere 12 brand-
bomben auf wohnhaeuser abgeworfen . 2 wohnhaeuser und 1 kleines
schiff in visschershafen wurden in brand gesetzt.
braende schnell geloescht.
in der ripperdastraat ecke egmondstraat schlug 1
sprengbombe ein , wodurch 2 wohnhaeuser einstuerzten.
1 toter , 1 schwer und 4 leichtverletzte.

NS 1/572	Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944 Bd. 3 Jan. - März 1941
----------	--

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/573	Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944 Bd. 4 Apr. - Mai 1941
----------	---

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/574	Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944 Bd. 5 Juni 1941
----------	---

26 juni 1941

am 26.6.41, um 01.00 uhr , in wateringen (suedholland),
2 sprengbomben auf gartenanlagen abgeworfen . 1 wohnhaus
und ein treibhaus beschaedigt . fliegeralarm von 01.00
- 01.25 uhr .

NS 1/575	Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944 Bd. 6 Juli 1941
----------	---

4 juli 1941:

NS 1. Reichsschatzmeister der NSDAP.

am 4.7.41, um 00.20 uhr, in wateringen (suedholland), 1 aprengebombe auf dorf abgeworfen, kirche und 3 wohnhaeuser schwer beschaedigt, 4 leichtverletzte. glas-schaden an etwa 20 wohnhaeusern.

4 juli 1941:

am 4.7. 41, um 01.34 uhr, in den haag, 3 sprengbomben auf die neue frederikskaserne an der alkemaadelaan abgeworfen . 2 bomben fielen auf 2 garagen ,welche in brand gesetzt und schwer beschaedigt wurden. keine verluste.

30 juli 1941

1. am 30. 7. 41, um 23,50 uhr , in den haag- loeduinen ,4 sprengbomben , davon 1 blindgaenger auf garten hinter der wilhelminastraat 3 treibhaeuser zerstoert . glasschaden an vielen wohn- und treibhaeusern.

NS 1/576

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 7 Aug. 1941

14 augustus 1941:

7.) am 14. 8. 41, um 23,45 uhr , in den haag, 6 brandbomben ins freie feld ind 1 auf wohnhaus troelstrakade 447. die bewohner warfen die bombe auf die strasse, wodurch 1 vorbeigehende frau leicht verletzt wurde . fliegeralarm von 00,30-01,18 uhr . reste einer ausgebrannten leuchtbombe gefunden und im polizeiamt archimidesstraat aufgehoben .

NS 1/577

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 8 Sept. 1941

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/578

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 9 Okt. 1941

4 oktober 1941:

4.) am 5.10. 41, um 23.00 uhr. in den haag, 1 ausgebrannte leuchtbombe in wohnhaus perponcherstraat 3 f eingewchlagen. geringer sachschaeden .die bombe wurde durch die feldgendarmeie sichergestellt.

- Niet relevant, niet te relateren aan een plaatsgevonden oorlogshandeling.

NS 1. Reichsschatzmeister der NSDAP.

11 oktober 1941:

3.) am 11.10. 41, um 02.10 uhr, in den haag, bombenabwurf auf gelaende der wehrmacht in loosduinen.soweit bekannt, kein schaden.

20 oktober 1941:

3.) am 20.10. 41, um 23.55 uhr, in s'gravenhage (suedholland), 10 sprengbomben ins freie feld.kein schaden. ferner 1 ausgebrannte leucht bombe gefunden.

- Niet relevant, niet te relateren aan een plaatsgevonden oorlogshandeling.

NS 1/579

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 10 Nov. 1941

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/580

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 11 Dez. 1941

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/581

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 12 Jan. 1942

14 januari 1942:

7.) am 14.1.42, um 20.20 uhr, in den haag, bombeneinschlag auf wehrmachtsgelaende bei kijkduin.leichter glasschadnen an wohnhauesern.

15 januari 1942

11.) am 15.1.42, um 23.06 uhr, in den haag, einige brandbomben auf scheveningsche boschejes .kein schaden. 1 sprengbombe auf wohnhaus bankastraat 134 (unbewohnt).

16 januari 1942

in den haag fielen ferner 4 sprengbomben in naehe der bankastraat in die scheveningsche boschjes (wald). kein schaden.

28 januari 1942

NS 1. Reichsschatzmeister der NSDAP.

am 28.1.42, von 20.26 - 22.27 uhr, in den haag, flieger-
alarm. 4 sprengbomben beider alkemadelaan.glasschaden
an wohnhaeusern. 1 schuppen zerstoert.
2 sprengbomben auf alexanderplein . 1 schule beschaedigt.
glasschaden an wohnhaeusern. 3 leichtverletzte.

NS 1/582

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 13 Feb. 1942

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/583

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 14 März 1942

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/584

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 15 1. - 18. Apr. 1942

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

NS 1/274

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 16 22 Apr. 1942 - Dez. 1943

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

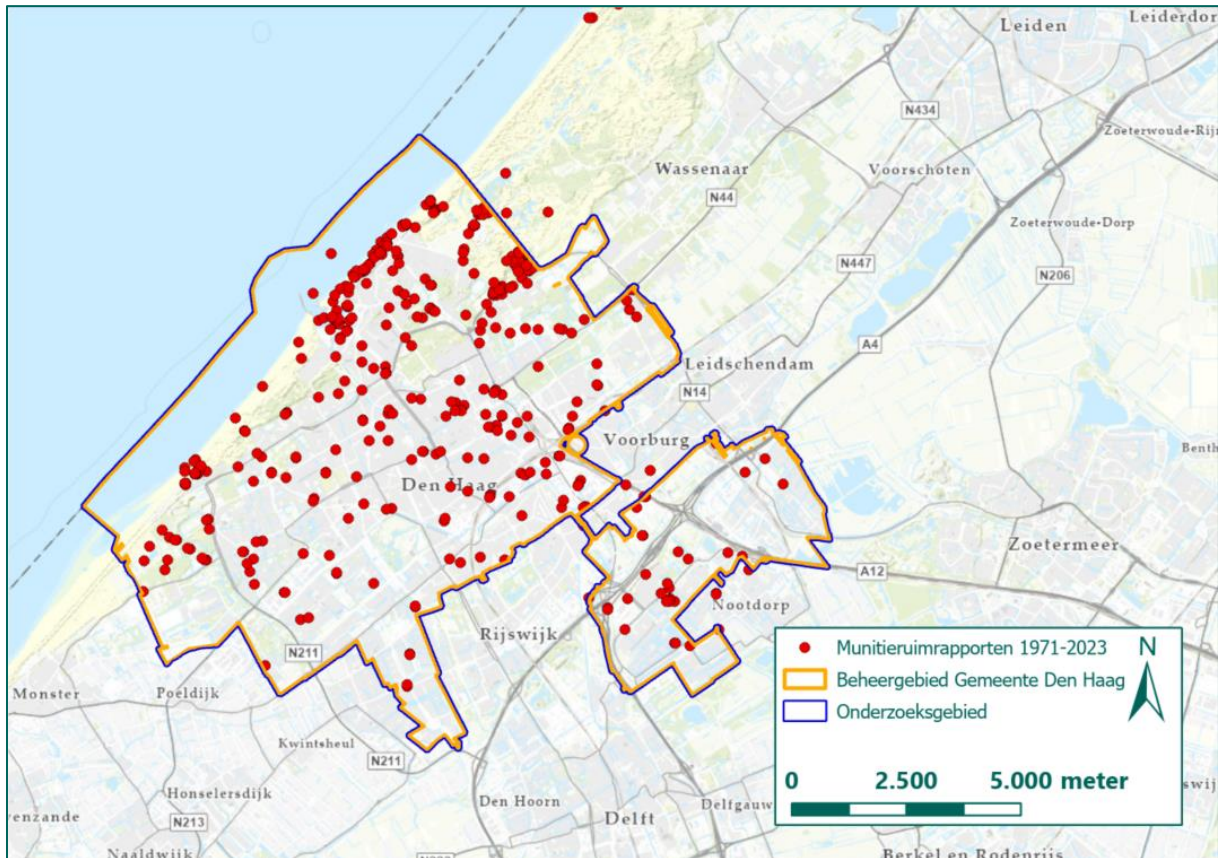
NS 1/585

Meldungen der Gauleitungen über Bombenabwürfe und Fliegerschäden 1940 – 1944
Bd. 17 Jan. - Dez. 1944

Niet relevant, geen meldingen betreffende de gemeente Den Haag.

BIJLAGE 10 EODD: MUNITIERUIMRAPPORTEN

In de munitieruimrapporten van de EODD van 1971 tot heden is gezocht naar geruimde NGE in of in de omgeving van het onderzoeksgebied, zodat een goed beeld wordt verkregen van de soort NGE die zijn ingezet in de omgeving tijdens de oorlog. In Figuur 450 zijn de munitieruimingen aangeduid met rood.

Figuur 450: Overzicht munitieruimingen 1971-2017.

In totaal heeft de EODD ruim 1.800 munitieruimingen aangeleverd voor Den Haag en omliggende plaatsnamen. De munitieruimingen zijn geselecteerd op relevantie. In de eerste plaats zijn alle munitieruimingen die buiten de onderzoeksbuffer vallen, buiten beschouwing gelaten. Daarna heeft een Senior Deskundige OOO van REASeuro met EODD-achtergrond, de munitieruimingen verder beoordeeld.

Niet meegenomen in dit onderzoek:

Munitieruimingen	Reden
Munitie afkomstig vanuit de zee	De munitie, zoals zeemijnen en vuurwerken, zijn van elders afkomstig en houden geen verband met oorlogshandelingen die binnen de onderzoeksbuffer hebben plaatsgevonden.
Munitie gemeld op diverse politiebureaus	In dit geval is een politiebureau (gemeentepolitie, rijkspolitie, Koninklijke Marechaussee) opgegeven als vindplaats in de munitieruiming. Deze munitie is van elders afkomstig. Het valt echter niet meer te achterhalen van waar deze munitie oorspronkelijk afkomstig is.
Geïmproviseerde explosieven	IED's of Improvised Explosive Devices zijn geen conventionele explosieven.
Schroot/geen munitie	Dit zijn meldingen waarvoor de EODD is uitgerukt, maar ter plaatse heeft vastgesteld dat het gemelde object geen munitie betreft.
Naoorlogse munitie	Munitie van na de Tweede Wereldoorlog is van elders afkomstig en levert geen informatie over voor de gemeente Den Haag relevante oorlogshandelingen.

Geen locatie bekend	Munitieruimingen waarvan niet duidelijk is waar ze hebben plaatsgevonden, leveren geen meerwaarde voor een historisch vooronderzoek.
---------------------	--

Tabel 77: Overzicht buiten beschouwing gelaten munitieruimingen.

Uit de verwerking van de munitieruimingen zijn de volgende bevindingen tot stand gekomen:

- Er zijn relatief veel (naoorlogse) meldingen op de Frederikkazerne en de voormalige Alexanderkazerne, tegenwoordig het internationale gerechtshof. Een groot aantal van deze meldingen zijn te interpreteren als zijnde een "bureaumelding" bij de politie, waardoor ze afvallen. De herkomst is vaak niet bekend. Dan blijven alleen nog de concrete meldingen over als er grondroerende werkzaamheden hebben plaatsgevonden.
- Veel meldingen zijn afkomstig van het terrein van het duinwaterbedrijf aan de Pompstationsweg. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de toegang van het duinwaterbedrijf op het grondgebied van de gemeente Den Haag ligt, maar een groot deel van het duinwatergebied in de gemeente Wassenaar. Verschillende munitieruimingen hebben mogelijk geen betrekking op Den Haag, maar wel op Wassenaar.
- Veel meldingen vonden plaats aan de Oude Waalsdorperweg en de schietbaan, alwaar de Commissie Van Proefneming naoorlogs ballistische beproevingen heeft gehouden met veelal projectielen met inerte vullingen. Dit betekent dat de explosieve massa is vervangen door een andere stof (bijvoorbeeld was of zand), wat echter van de buitenkant niet of nauwelijks is waar te nemen. Deze projectielen zijn ook terug te vinden door de stad heen. De projectielen waren hoogstwaarschijnlijk gevonden op Waalsdorp en van daaruit meegenomen.
- Op het voormalige vliegveld Ypenburg, voorheen terrein van de gemeente Rijswijk, waren veel meldingen van spontaan aangetroffen bommen en opsporingsacties. Een opsporingsactie van de EODD eind jaren '90 heeft veel 250 lb. TI (Target Indicator) bommen (leeg en blindgangers) opgeleverd.
- In de haven van Scheveningen is eind jaren '90 van de vorige eeuw gebaggerd, waar aanvankelijk veel munitie spontaan is gemeld. Ook heeft de EODD daar een opsporingsactie uitgevoerd met het zeven van de baggerspecie.

De overgebleven, relevante 318 munitieruimingen zijn door REASeuro ingevoerd in GIS. Deze munitieruimingen worden in dit formaat overgedragen aan de gemeente Den Haag. De bijbehorende *attribute table* is gevuld met informatie uit de munitieruimrapporten. In deze bijlage is door middel van een tabel weergegeven welke kolommen in GIS zijn gebruikt.

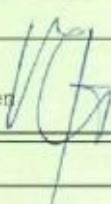

De *attribute table* bestaat uit de volgende kolommen:

Kolom	Omschrijving
UO	Uitvoerings Opdracht. Dit is het kenmerk van het munitieruimrapport waarbij de eerste vier cijfers het jaartal weergeven. De volgnummers beginnen met "0001" en lopen elk jaar door variërend van 2500 tot wel over de 4000. Wordt ook wel 'MORA' genoemd.
Plaats	De plaats, dorp of stad waar de ruiming heeft plaatsgevonden. Indien dit bij de melding niet duidelijk is geregistreerd, wordt meestal de gemeentenaam vermeld. In de periode van zowel Rijks- als gemeentepolitie, is de plaats vermelding niet altijd even duidelijk en consequent doorgevoerd.
Adres	Adres van het aangetroffen NGE.
Nauwkeurigheid	Voor het onderzoek is gekozen voor drie categorieën: <ol style="list-style-type: none"> 1. Exacte locatie: betreft de locatie waar munitie is aangetroffen. 2. Adres melder: betreft het adres dat op de munitieruiming is vermeld. Dit is niet noodzakelijk de locatie waarop een explosief daadwerkelijk is aangetroffen. 3. Gebiedsaanduiding: de locatie is op gebied nauwkeurig. Munitieruimingen die niet aan een concrete locatie kunnen worden gekoppeld, zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gebleven (zie ook Tabel 77).

Kolom	Omschrijving
Hoofdgroep	Dit betreft de hoofdgroep van het geruimde NGE. Bijvoorbeeld een vliegtuigbom valt onder de hoofdgroep 'afwerpmunitie'. Als er meerdere hoofdgroepen zijn geruimd, is dat als zodanig aangegeven.
Soort	Wat voor soort NGE is geruimd? Dit wordt aangeduid met een munitie-technische afkorting, zie hiervoor de begrippenlijst bijgevoegd op de usb-stick die meegeleverd is bij het definitieve rapport.
Kaliber	Het kaliber staat genoteerd in de specifiek voor dat land van herkomst gebruikte aanduiding.
Aantal	Hoeveel NGE is aangetroffen en/of geruimd?
Ontsteker	De ontsteker, die op het aangetroffen NGE is geplaatst; zie hiervoor ook de separate munitie-technische afkortingenlijsten.
Toestand	Dit geeft de toestand van de ontsteker op het NGE aan. Voor een artillerieprojectiel wordt aangegeven of het is verschoten of niet. In relatie tot de ontsteker geeft de toestand direct het eventuele gevaar aan. Vaak is de toestand niet aangegeven op het munitieruimrapport.
Nationaliteit	De nationaliteit van het geruimde NGE.
Opmerkingen	Eventuele aanvullingen of opmerkingen van de onderzoeker.
Shape*	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS en geeft de geometrie aan van het element (polygoon, line, point).

Tabel 78: Overzicht attribute table Munitieruimingen 1971-2017.

Een voorbeeld van een munitieruimrapport van de EODD wordt weergegeven in onderstaande figuren:

MELDINGS-, OPDRACHT- EN RUIMRAPPORT			
1	EXPLOSIEVEN OPRUIMINGS REGELCENTRUM		Volgnr.: 932250
2	GEGEVENS MELDER		
a. naam / rang / functie: HAG. Glanders		b. adres: Burg. Patijnlaan 35	
c. tel.: 070-3103322	d. gemeente: Den Haag	e. provincie: ZH	
f. ligplaats explosieven: Hellingweg, einde linksaf Zijstraat v/d Kranenbrugweg		g. opvangpunt / contactadres: Zie pt 2 f H.B. can 818 ¹⁾	
h. bedreigd gebied:	i. vrijwaringsverklaring: XX / neen ¹⁾	j. beschikking MvD: XX neen ¹⁾	
k. bijzonderheden: Reeds een proj afgegaan Pol. ter plaatse		l. dtg melding: 13 0945 okt 93	
3	GEGEVENS EXPLOSIEVEN / BESCHERMENDE MAATREGELEN		
a. aantal: 1 4 ?	b. soort: Gr patr verm torp. koppen	c. vorm:	d. kleur:
e. afmetingen: 60 cm	f. diameter: ?	g. kenmerken:	
h. getroffen / geadviseerde beschermende maatregelen: Werk ligt stil			
i. bijzonderheden:			
4	OPDRACHT C-EORC		
a. opdracht aan: D- XXXXXXXXXX EOD- KL AEO- XXXXXXXXXX	b. categorie: A	c. rang / naam / handtekening: de Maj. M.A.C. Groenewegen 	
5	UITVOERENDE DIENST		
a. opdracht aan ruimploeg: 1. SM v LENT 2. SCR' RADEMAKERS. 3. ST' MONSEES		b. opmerkingen:	
c. bijzonderheden:			
d. commandant: C-Zoekgrp W.J.C. Fiers eerste luitenant	e. dtg opdracht: 13 OKT. 1993	f. handtekening: 	
6	EXPLOSIEVEN OPRUIMINGS REGELCENTRUM		
a. adm afdoening bij Meldingen: 2-9 OKT. 1993		b. adm afdoening H-DIM:	

¹⁾ Doorkruisen wat niet van toepassing is.

Figuur 451: Munitieruiming 19932250, pag. 1.

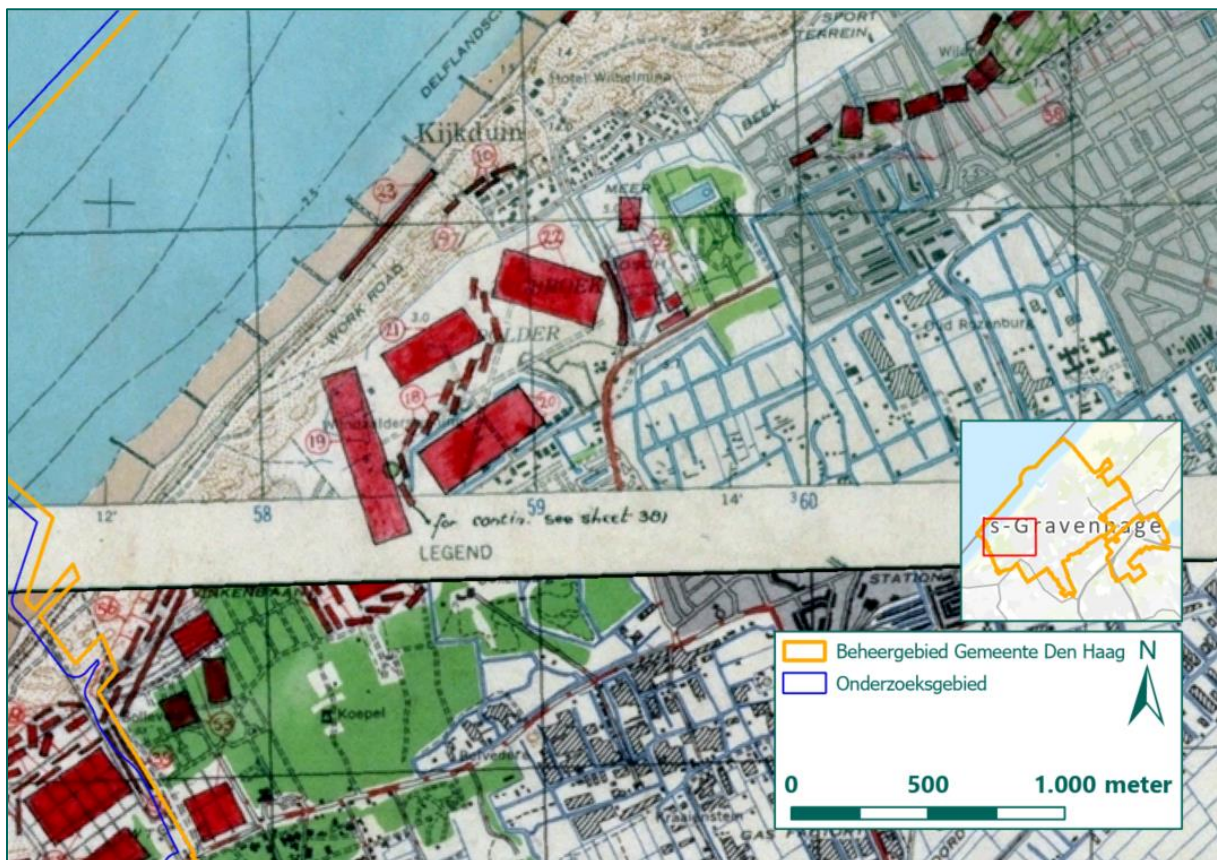
7				RUIMRAPPORTAGE											
a. dtg begin opdr.: 131000 dtg einde opdr.: 131450 okt 93		b. aantal km: 180 KN-04-10		c. aantal mandagen: — aantal overuren: —		d. toelage: ja / nee 1)									
e. aangetroffen explosieven (eventueel bijlage toevoegen):															
aantal:		benaming:													
A { 1		B6PTM v 57MM M/REST ost.													
4		P6PTM v 20MM													
B-1		REST v. 30 LBS TOGTOR RUBBERBOM M/REST ost 846 B4													
f. getroffen veiligheids- en beschermende maatregelen:															
gecontroleerd / geïdentificeerd / vervoersgeresd verpakt				1)											
verplaatsing: afstand				5 kmtr, met/zonder vtg, met/zonder begeleiding van politie											
vernietiging: soort grond				op/onder maaiveld											
opgebrachte grond				20 cm, veiligheidsstraal											
2 AND				50 cm, afgedekt											
				75 mtr											
g. toegepaste procedure: A) UERNIETIGD DMU DETONATIE B) MEEGENOMEN						h. dtg explosie/ procedure: — 1) 1312 ⁰⁰ okt. '93									
i. plaats vernietiging: SDRAND.				j. opgeslagen te: B. BUITEN A15 TORD EUCADINGEN											
k. aanwezige functionaris(sen): MAG. v ULIEF GEMPO DEN HAAG						l. afgedaan op: B4 / Jos									
m. bijzonderheden (eventueel bijlage toevoegen):															
n. verbruikte explosieven en overige verbruiksartikelen:															
aantal:		benaming:													
v 2		slagrijpjes elektrisch													
—		staafjes kneedspringstof													
v 2		blokjes TNT 500gram													
o. rang/naam; C-ruimploeg: SM v LEMT				p. dtg afdoening: 131450 okt. 93		q. handtekening:									
r. technisch rapport: ☒ / neen 1)															
8								UITVOERENDE DIENST							
a. adm. afdoening: me				b. gezien en accoord: commandant, ing. R. Pijtak wspitein											
Bedrijfsbureau F.J. Ramischers Afdelingshoofd 9															

Figuur 452: Munitieruiming 19932250, pag. 2.

BIJLAGE 11 EODD: MIJNENVELDKAART EN MMOD

De EODD heeft de mijnenveldkaarten aangeleverd. Indien er zich mijnenvelden en mijnenverdachte gebieden bevinden, dan zijn deze met rood aangegeven. Het verschil tussen een mijnenveld en een op mijnen verdacht gebied is dat er bij een mijnenveld een legrapport aanwezig is van gelegde mijnen. Bij een op mijnen verdacht gebied bestaat alleen het vermoeden dat er mijnen kunnen liggen, maar is het type en aantal mijnen niet bekend.

Uit de mijnenveldkaarten blijkt dat binnen de gemeente Den Haag diverse mijnenvelden of mijnenverdachte gebieden hebben gelegen. Ter illustratie is in onderstaande figuur een uitsnede opgenomen van de mijnenvelden op de geallieerde stafkaart. Op deze kaart zijn de mijnenvelden en mijnenverdachte gebieden genummerd, waardoor de overeenkomstige ruimingsrapporten kunnen worden onderzocht.

Figuur 453: Mijnenveldkaart EODD.

In totaal hebben 55 genummerde mijnenvelden of mijnenverdachte gebieden binnen het onderzoeksgebied gelegen. De mijnenvelden bestaan uit 174 deelgebieden. Deze munitieruimrapporten zijn door REASeuro ingevoerd in GIS, en zullen in dit formaat worden overgedragen aan de gemeente Den Haag. De bijbehorende *attribute table* is gevuld met informatie uit de mijnenveldkaarten en mijnenuimrapporten. In deze bijlage is door middel van een tabel weergegeven welke kolommen in GIS zijn gebruikt.

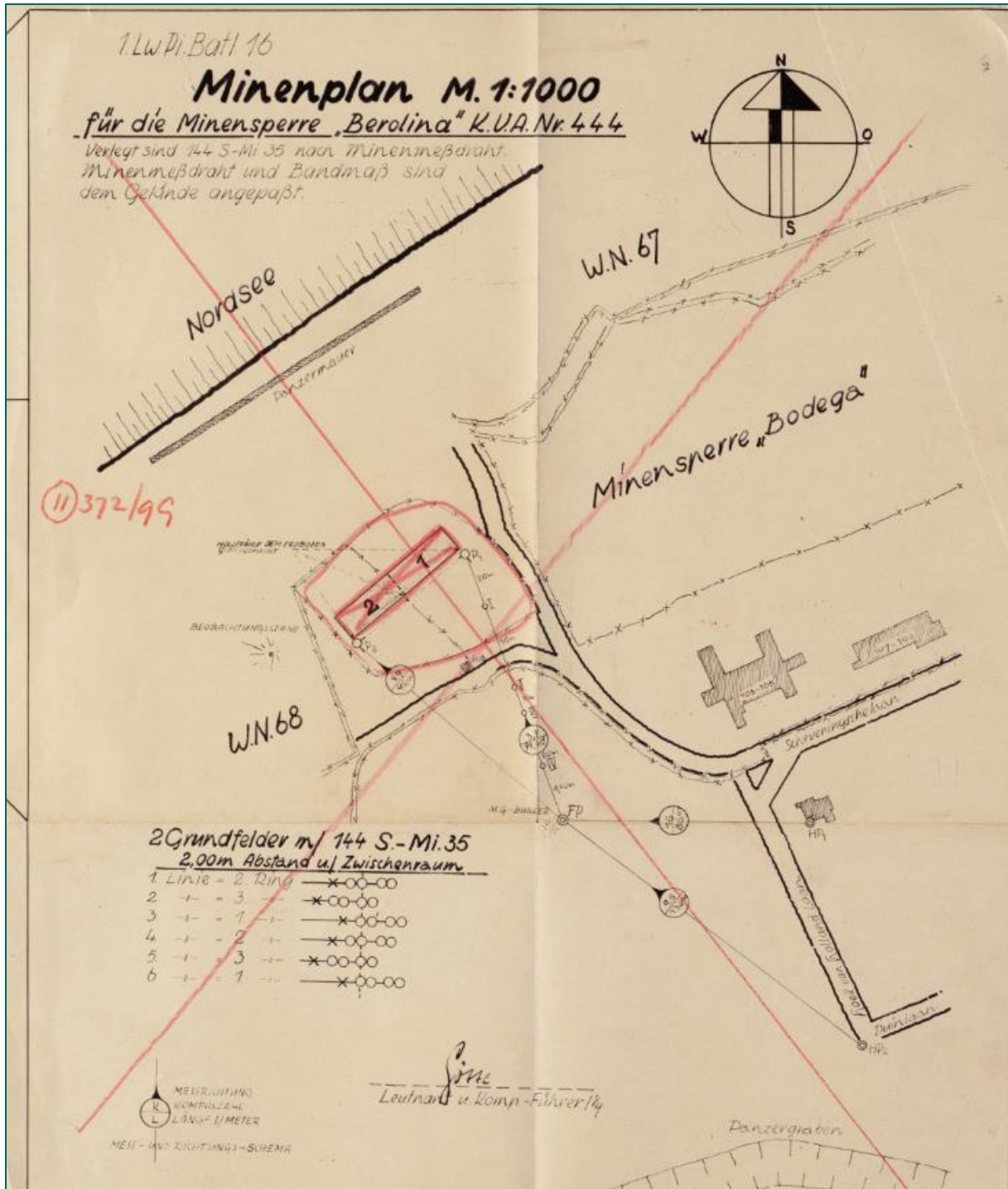
De attribute table bestaat uit de volgende kolommen:

Kolom	Omschrijving
Nr. oorlogshandeling	In dit onderzoek krijgt elke oorlogshandeling (luchtaanvallen, mijnenvelden, grondgevechten etc.) een uniek nummer.
Indicatie	In deze kolom wordt aangegeven om welke oorlogshandeling het gaat, in dit geval "mijnenveld" of "mijnenverdacht gebied".

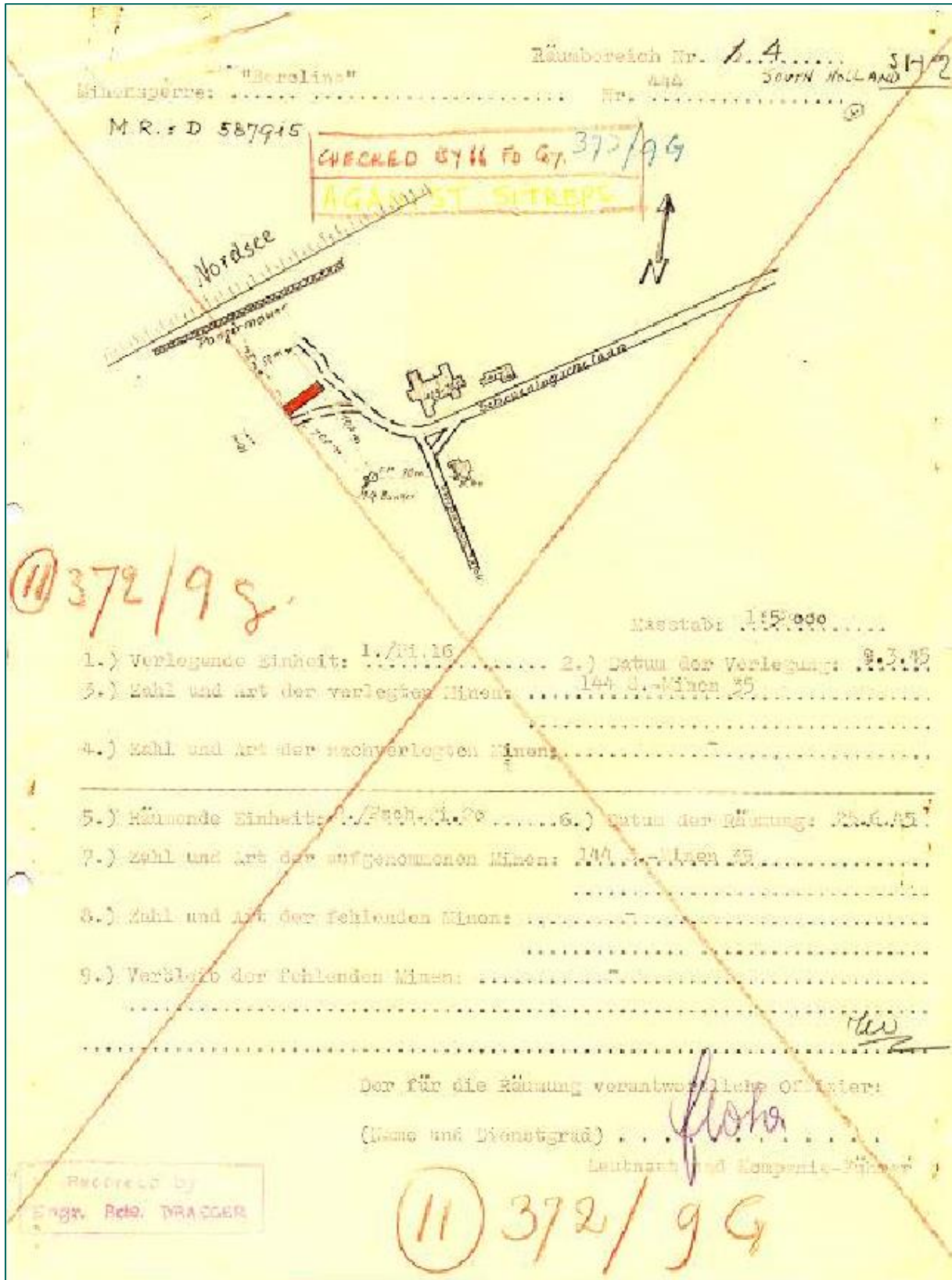
Kolom	Omschrijving
Bron	Hier wordt verwezen naar het bronnenmateriaal, in dit geval de mijnenveldkaarten en mijnenruimrapporten van de EODD.
Bladnaam	Verwijst naar het nummer van de geallieerde stafkaart waarop de mijnenvelden en mijnenverdachte gebieden zijn ingetekend.
Veldnummer	Nummer van het mijnenveld, zoals wordt aangegeven op de geallieerde stafkaart. Aan de hand van dit nummer kan het overeenkomstige mijnenruimrapport worden opgezocht.
Datum gelegd	Geeft aan op welke datum het mijnenveld is gelegd. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Gelegd door	Geeft aan door welke eenheid het mijnenveld is gelegd. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Aantal en type mijnen gelegd	In deze kolom wordt omschreven hoeveel en welk type mijnen er in het mijnenveld zijn gelegd. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Datum geruimd	Geeft aan wanneer het mijnenveld is geruimd. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Geruimd door	Geeft door welke eenheid het mijnenveld is geruimd. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Aantal en type mijnen geruimd	Deze kolom beschrijft hoeveel mijnen en type er zijn geruimd. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Aantal en type mijnen ontbrekend	Deze kolom geeft aan hoeveel mijnen en type er nog ontbreken nadat het mijnenveld is geruimd. Dit aantal is gebaseerd op de informatie uit de mijnenruimrapporten.
Verklaring ontbrekende mijnen	Hier wordt een verklaring gegeven waarom er mijnen ontbreken. Deze verklaring is ingevuld door de commandant van de eenheid die de ruiming uitvoerde. (Informatie afkomstig uit de mijnenruimrapporten)
Verdacht	In deze kolom wordt met "ja" of "nee" aangegeven of het mijnenveld nog verdacht is op basis van de informatie uit de mijnenruimrapporten.
Onderbouwing	Deze kolom geeft de onderbouwing voor het al dan niet verdacht verklaren van het mijnenveld.
Opmerking	Eventuele aanvullingen of opmerkingen van de onderzoeker.
Shape length	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS. Het betreft de totale omtrek (in meter) van elk mijnenveld en mijnverdachte gebied.
Shape area	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS. Het betreft de totale oppervlakte (in vierkante meter) van elk mijnenveld en mijnverdachte gebied.
Shape*	Deze kolom wordt automatisch gegenereerd in GIS en geeft de geometrie aan van het element (polygoon, line, point).

Tabel 79: Overzicht *attribute table* Mijnenvelden.

In Figuur 454 wordt een voorbeeld getoond van een mijnenlegrapport en in Figuur 455 van een mijnenruimrapport:

Figuur 454: Voorbeeld van een mijnenlegrapport van mijnenveld 9 (kaart 372). (Bron: EODD).

Figuur 455: Voorbeeld van een mijnenruimrapport van mijnenveld 9 (kaart 372). (Bron: EODD).

Daarnaast is het archief van de MMOD geraadpleegd. De MMOD is een van de voorlopers van de EODD en heeft direct na de oorlog veel munitie geruimd. In sommige gevallen heeft de informatie uit het MMOD-archief overlap met de mijnevelden en de mijnenruimrapporten. Voor het onderzoeksgebied is de volgende informatie aangetroffen:

- Den Haag
 - 26 februari 1945. Melding dat op het werkterrein Zonnenbloemstraat op een landmijn is gestoten. Relevant, heeft betrekking op mijneveld 372/38g.
 - 25 maart 1946. Melding dat tijdens werkzaamheden aan de spoorweg Renbaan-Achterweg-Waalsdorperweg een antitankmijn werd ontdekt. Deze mijn lag onder het zand bedolven. Militairen in een naburig kamp zijn gewaarschuwd en hebben de mijn laten springen. Relevant, betreft mogelijk mijneveld 372/75g.
 - 7 november 1945. Verzoek tot ruiming van een terrein in Loosduinen.

- Relevant, betreft mogelijk mijneveld 372/60g.
- 29 december 1945. In de bosjes van Pex ten zuiden van het voormalig mijneveld bij de tankgracht langs de Sportlaan, waren de laatste dagen vijf kleine mijnen aangetroffen. Er wordt verzocht dit terrein dringend te controleren. Relevant, op de brief wordt verwezen naar mijneveld 372/38g.
- 3 april 1946. Bij het opruimen van prikkeldraadversperringen aan de Strandweg bij het eindpunt van tramlijn 11 in Scheveningen hebben enkele explosies plaats gehad. Het opruimen is stopgezet. Er wordt verzocht het terrein te controleren op landmijnen. Relevant, heeft betrekking op mijneveld 372/76g.
- 30 april 1946. Onderzoek naar mijnen in de Vlakte van Waalsdorp door 2-I-2 R.I. op 24 en 25 april 1946. Het afgezochte gebied is in het duinterrein kenbaar gemaakt door een afzetting met wit tapelint. Het terrein binnen de afzetting was geheel nauwkeurig nagezocht met als resultaat: vier shü mijnen en vier tellermijnen 42. Hieruit blijkt dat niet kan worden ingestaan voor het betreden van het gebied buiten de afzetten. [M.a.w. buiten de afzetting kunnen nog mijnen liggen]. Relevant, houdt verband met mijneveld 372/79g.
- 18 mei 1946. Ruiming van 372/76g en 372/77g. Hierbij was niets aangetroffen. Relevant.
- 27 mei 1946. Ruiming 372/77g. Op 18 mei 1946 werd een onderzoek ingesteld. Hierbij was niets aangetroffen.

Relevant.

- 28 december 1946. Het plantsoenterrein aan de Hanenburglaan ging bewerkt worden. Op het terrein waren tijdens de oorlog landmijnen gelegd, waardoor zelfs ongelukken zijn veroorzaakt. Er werd verzocht de stukken grond gelegen aan de Hanenburglaan tegenover de Pijnboomstraat, Populierstraat, Lindestraat, Kastanjestraat, Valkboskade, Ieplaan en op de hoek van Fahrenheitstraat (beide zijden) grondig te laten onderzoeken.

Relevant, betreft mijnevelden 37g en 38g.

- 25 april 1947. Onderwerp: strandterrein Commissie van Proefneming. Alle bekende mijnevelden in het duingebied tussen Den Haag en Katwijk werden in de zomer van 1945 geruimd door Duitse krijgsgevangenen onder Engels toezicht.

Van ieder mijneveld werd een ruimingscertificaat opge-
maakt, waarop o.m. vermeld werd, het aantal gevonden
mijnen. In vele gevallen stemt dit aantal overeen
met het aantal gelegde mijnen, aangegeven op de betref-
fende detailkaarten.
Werden niet alle gelegde mijnen gevonden, dan kon dik-
wijls een verklaring gegeven worden voor ontbrekende
mijnen, b.v. gevonden gaten, waaruit bleek dat mijnen
tevorens waren opgenomen, of sporen, waaruit voortijdige
ontploffing kon worden geconcludeerd.
Mijnevelden, waarvan bij eerste ruiming niet alles
gevonden is en waarbij ook geen bevredigende verkla-
ring gegeven kon worden, omtrent ontbrekende mijnen,
worden thans door mijn dienst gecontroleerd.

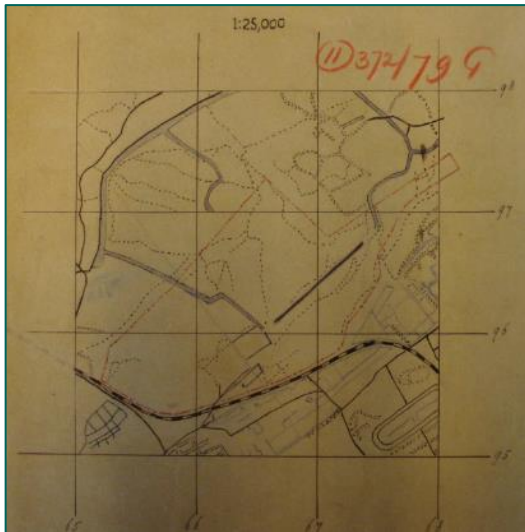
Deze controle geschiedde zo nauwkeurig mogelijk met de beschikbare technische hulpmiddelen. Een garantie dat het terrein daarna absoluut vrij van mijnen is, kan echter nimmer gegeven worden, met name niet in het duinterrein, waar de mogelijkheid bestaat dat door verstuiwing mijnen zo diep onder het duinzand bedolven zijn geraakt, dat de aanwezigheid met de mijndetector niet meer kan worden vastgesteld.

De nog te controleren velden zijn rood gekleurd, t.w.
de velden 365/59, 372/11, 372/34, 372/42 en 372/58.
Ik zal U hieromtrent t.z.t. berichten.

Relevant.

- 19 mei 1947. Onderzoek naar mijneveld 372/79g. In dit terrein is het volgende geruimd:
 - o 2 Tellermijnen 42
 - o 4 mortiergranaten (blindgangers)
 - o 2 granaten 8 cm (blindgangers)
 - o 1 Nederlandse landmijn nr. II, zonder ontsteker

De munitie is op een daarvoor geschikte plaats opgeblazen. Een volledige garantie dat er geen munitie meer aanwezig is, kan niet worden gegeven.

Relevant.

- 10 september 1947. Begeleidingsbrief bij certificaat n.a.v. het ruimen van de mijnen velden 372/37g en 327/38g. Alle NGE-Verwachtingsgebieden gelegen langs de Sportlaan en de Balsemienlaan in zuidoostelijke richting, voor zover dit terrein mijnenveld is geweest, werd onderzocht. In totaal werden 3 landmijnen gevonden; één in een park aan de Hanenburglaan, één in de Palmboomstraat en één in het Lobeliaplein.

Relevant.

- Zoetermeer
Geen relevante informatie.
- Pijnacker
Geen relevante informatie.
- Nootdorp
Geen relevante informatie.
- Rijswijk
Geen relevante informatie.
- Wateringen
Geen relevante informatie.
- Monster
 - 9 oktober 1946. Begeleidingsbrief bij certificaat n.a.v. het ruimen van de mijnen velden 381/20g en 381/49g. Mijnenveld 49g heeft overlap met het onderzoeksgebied.
Niet relevant, geen inhoudelijke informatie.
- Voorburg
 - 23 mei 1946. Melding dat verondersteld wordt dat nog mijnen liggen onder de versperring bij de oosterbegraafplaats. Op 6 april 1946 zijn hier twee mijnen geruimd aan de buitenkant van de versperring, maar de versperring zelf is intact gelaten. Er wordt verzocht om nader onderzoek.
13 september 1947. Op 6 april 1946 is door 1-II-8 R.I. een onderzoek gedaan ter plaatse van een verdacht gebied, gelegen binnen de tankgracht bij de Oosterbegraafplaats. Hierbij zijn twee landmijnen gevonden.
Niet relevant, valt buiten het onderzoeksgebied.
- Leidschendam
Geen relevante informatie.
- Wassenaar
Geen relevante informatie voor dit onderzoek.

BIJLAGE 12 IN HET VERLEDEN UITGEVOERDE ONDERZOEKEN

Door de gemeente Den Haag zijn diverse eerder uitgevoerde onderzoeken met relatie tot NGE aangeleverd. De bevindingen, resultaten en vrijgaven van gedetecteerde gebieden worden meegenomen in het huidige onderzoek. In onderstaande tabel zijn deze onderzoeken opgenomen.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Conradkade-Laan van Meerdervoort	Conradkade-Laan van Meerdervoort	Vrij van Explosievenverklaring	OD.101410-Den Haag-NGE-MK4-RvL	02-03-1999	Gemeente Den Haag	REASeuro	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Tomatenlaan	Wateringse Veld	Opsporen V1 uit de Tweede Wereldoorlog (vooronderzoek)	20010537	3-07-2001	Gemeente Den Haag	EODD	Relevant, zie paragraaf 8.2.3.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Historisch onderzoek Leidschenveen, deelgebied Lanen, Rietwijk en Centrale Zone	220/72/015 Leidschenveen Historisch onderzoek/01	19-06-2002	Gemeente Den Haag / OBL	Monshouwer - Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Tomatenlaan	Wateringseveld	Opsporen V1 uit de Tweede Wereldoorlog	20020102	14-08-2002	Gemeente Den Haag	EODD	Relevant, zie paragraaf 8.2.3.
Ypenburg	Deelplan de Rietvelden	Historisch onderzoek Ypenburg, deelplan de Rietvelden	2002\72090\Ypenburg\Rietvelden\Historisch onderzoek\01	10-10-2002	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Tomatenlaan	Wateringseveld	Projectplan Explosieven onderzoek naar een V1 aan de Tomatenlaan te Den Haag	72079\Wateringse Veld\Explosievenonderzoek V1\001	2-10-2003	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, betreft projectplan.
Tomatenlaan	Wateringseveld	Vrijwaring, locatie Wateringse Veld Explosievenonderzoek 's Gravenhage	72079/Vrijwaring/Wateringse Veld/'s-Gravenhage	/	Gemeente Den Haag	Saricon	Relevant, zie paragraaf 8.2.3.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Deelvrijwaring, deellocatie 4.4.1, Explosievenonderzoek Bouwweg werkterrein, 's-Gravenhage Leidschenveen (2 delen)	72075 Leidschenveen	4-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Deelvrijwaring deellocatie 4.2.0, Explosievenonderzoek gestuurde boring, ontvangstuip, 's- Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	4-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Deelvrijwaring, deellocatie 4.2.0, Explosievenonderzoek gestuurde boring, perskuij, 's- Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	4-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Deelvrijwaring, deellocatie 4.4.2, Explosievenonderzoek Werkterrein R.I.B., 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	4-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Deelvrijwaring, deellocatie 4.4.3, Explosievenonderzoek Overig deel werkterrein, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	4-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring, deellocatie 4.3.0, Explosievenonderzoek, 's-Gravenhage, Nootdorpboog en ontsluitingen, Tunnel Roeleveenseweg	72075 Leidschenveen	4-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring, deellocatie 4.4.0, Explosievenonderzoek, Bouwweg werkterrein, Werkterrein R.I.B. Overig deel werkterrein, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	14-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring, deellocatie 4.2.0, Explosievenonderzoek, gestuurde boring, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	15-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.2.0, Explosievenonderzoek, gestuurde boring, perskuip, ontvangstkuip, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	17-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.9.0, Explosievenonderzoek, betonwand, Spoorbaan, Nootdorpboog, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	28-04-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring, deellocatie 4.8.0, Explosievenonderzoek, betonwand, Spoorbaan, Nootdorpboog, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	25-06-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.8.0, Explosievenonderzoek, Landhoofd-Noord, 's-Gravenhage Leidschenveen	72075 Leidschenveen	18-08-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.6.0, Middengebied, Rijksweg en Spoorbaan	72075 Leidschenveen	23-10-2003	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.11.0 Explosievenonderzoek 's-Gravenhage	72075 Leidschenveen	6-07-2004	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.12.0 Explosievenonderzoek 's-Gravenhage	72075 Leidschenveen	6-07-2004	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Leidschenveen	Gebiedsontwikkeling	Vrijwaring deellocatie 4.7.0 Explosievenonderzoek 's-Gravenhage	72075 Leidschenveen	6-07-2004	Gemeente Den Haag	Monshouwer - Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Ypenburg	Ypenburg	Vooronderzoek NGE Gemeente Den Haag, Ypenburg	72199-HO-001	3-06-2005	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Ypenburg	Deelplan 19	Procesverbaal van oplevering, inclusief vrijwaring Conventionele Explosieven	72199	11-08-2005	Gemeente Den Haag	Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Ypenburg	TNO Terrein	Vooronderzoek NGE Den Haag Ypenburg TNO Terrein	72230-HO-01	28-01-2006	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Oostersportpark	AmAm, Oostersportpark	Vooronderzoek Offerte Probleeminventarisatie en analyse	RO-060761	10-11-2006	Gemeente Den Haag – DSO	REASeuro	Niet relevant, betreft locatie buiten Den Haag.
Oostersportpark	AmAm, Oostersportpark	Projectplan, rapport van de werkvoorbereiding	RO-080100, versie 3	17-09-2007	Gemeente Den Haag - DSO	REASeuro	Niet relevant, betreft projectplan voor locatie buiten Den Haag.
Petroleumhaven – Laak West	Petroleumhaven – Laak West	Rapport Probleeminventarisatie en – analyse Laakhaven-West en Petroleumhaven Den Haag OCE	RO-070171	23-10-2007	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, locatie niet verdacht.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Projectplan rapport van de werkvoorbereiding (detectieonderzoek) en Haag vliegtuigwrak Wateringen	RO-080032	5-03-2008	Gemeente Den Haag – DSO	REASeuro	Niet relevant, betreft projectplan.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Opsporingsrapport Rapportage detectieonderzoek Den Haag vliegtuigwrak Wateringen	RO-080037	13-03-2008	Gemeente Den Haag – DSO	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 8.1.1.
Boulevard Scheveningen	Boulevard Scheveningen	Rapportage Geofysisch onderzoek Scheveningen Boulevard	/	6-2008	Gemeente Den Haag – DSO	Groundtracer	Niet relevant, weinig concrete informatie.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Tussentijdse rapportage, Rapportage CE-bodemonderzoek Den Haag vliegtuigwrak Wateringen	RO-080122	12-08-2008	Gemeente Den Haag – DSO	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 8.1.1.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Voorlopige rapportage Historisch Onderzoek WOII vliegtuigwrak gemeente Den Haag	LCW/SOVB/0508	20-08-2008	Gemeente Den Haag – DSO	Logistiek Centrum Woensdrecht (LCW) Defensie Materieel Organisatie (DMO)	Relevant, zie paragraaf 8.1.1.
Boulevard Scheveningen	Boulevard Scheveningen	Vooronderzoek Conventionele Explosieven Boulevard Scheveningen	72385-VO-02	24-08-2008	Gemeente Den Haag - DSO	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Projectplan WOII-Vliegtuigberging-bommenwerper type Blenheim IV	LCW/SOVB/0508-01	13-11-2008	Gemeente Den Haag – DSO	Logistiek Centrum Woensdrecht (LCW) Defensie Materieel Organisatie (DMO)	Relevant, zie paragraaf 8.1.1.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Eindrapportage Berging WOII-vliegtuigwrak Blenheim IV L8831	LCW/SOVB/0508-01	10-12-2008	Gemeente Den Haag – DSO		Relevant, zie paragraaf 8.1.1.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Proces-verbaal van oplevering Den Haag Vliegtuigwrak Wateringen	RO-090004	14-01-2009	Gemeente Den Haag – DSO	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 8.1.1.
Ypenburg, deelplan 24 en 26	Ypenburg, deelplan 24 en 26	Proces-verbaal van oplevering Deelplan 24 en 26 te Ypenburg	72199-PVO-01	17-12-2008	Gemeente Den Haag	Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Uithofslaan 14	Vliegtuigberging	Proces-verbaal van oplevering CE-bodemonderzoek Den Haag Vliegtuigwrak Wateringen	RO-09004	14-01-2009	Gemeente Den Haag – DSO	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 8.1.1.
Plas van Reef	Plas van Reef	Vooronderzoek CE	72499-VO-01	5-06-2009	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Vliet / A4-zone	Rotterdamse Baan	Vooronderzoek NGE Vliet / A4-zone	72483-VO-01	5-06-2009	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Binckhorst	Rotterdamse Baan	Rapportage van het historisch vooronderzoek naar de aanwezigheid van conventionele explosieven ter plaatse van gebied Binckhorst te Den Haag	0109-GPR1608	8-04-2009	Gemeente Den Haag	T&A Survey	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Kon. Julianaplein	CE-0053 Den Haag Nw Centr	Vooronderzoek NGE Koningin Julianaplein, Den Haag	72419-VO-02	1-09-2008	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Binckhorst	Emplacement klein en groot Binckhorst	Projectplan betreffende een detectieonderzoek met als doel het vrijgeven van milieukundige boorlocaties met betrekking tot Conventionele Explosieven	0110GPR1920.1	11-02-2010	Movares	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Noordwal – Veenkade	Volautomatische Auto Berging (VAB)	Rapportage van een quickscan naar de mogelijke aanwezigheid van NGE ter plaatse van een te leggen parkeerplaats aan de Noordwal/Veenkade te Den Haag	0310GPR2027	22-03-2010	Gemeente Den Haag	T&A Survey	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Hogebroekpolder (deellocatie A en D)	Rotterdamse Baan	Detectierapport Deellocatie A en D, Hoge Broekpolder Ypenburg	10M020-PP-01	2-04-2010	Gemeente Den Haag	Monshouwer	Niet relevant, betreft projectplan.
Hogebroekpolder (deellocatie A en D)	Rotterdamse Baan	Detectierapport Deellocatie A en D, Hoge Broekpolder Ypenburg	10M020-DR-01	19-04-2010	Gemeente Den Haag	Monshouwer	Niet relevant, betreft louter de detectie.
Scheveningen haven	Scheveningen haven	Vooronderzoek rapport probleeminventarisatie Scheveningen Haven, OCE	RO-100067	6-09-2010	Tauw b.v.	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 4.2.3.
CS Station Den Haag	Emplacement Den Haag CS	Vooronderzoek NGE Den Haag Centraal	10S090-VO-01	4-10-2010	Arcadis	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Hogebroekpolder (deellocatie A en D)	Rotterdamse Baan	Proces-verbaal van oplevering Ypenburg Rotterdamse Baan	10M020-PvO-01	12-11-2010	Gemeente Den Haag	Monshouwer	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Scheveningen haven	Scheveningen haven	Vooronderzoek rapport Probleemanalyse Scheveningen Haven, OCE	RO-100130 versie 1.0	2-12-2010	Tauw b.v.	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 4.2.3.
Alexanderkazerne	Grondradaronderzoek	Projectplan grondradaronderzoek Alexanderkazerne, Den Haag	11S070-PP-01	1-02-2011	Rijksgebouwendienst	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Maasstraat	Maasstraat	Probleeminventarisatie NGE Den Haag Maasstraat	11S087-PI-01	27-06-2011	Haag Wonen	Saricon	Niet relevant, betreft oud onderzoek van voor WSCS-OCE.
Landgoed Waelsdorp	Landgoed Waelsdorp	Projectplan voor het detecteren en benaderen van conventionele explosieven in het onderzoeksgebied 'Landgoed Waelsdorp', gemeente Wassenaar.	046-011-PP-01	16-09-2011	A. Agterberg B.V.	ECG	Niet relevant, betreft projectplan. Locatie ligt bovendien buiten Den Haag.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Diverse locaties	Diverse locaties	Opsporing van Conventionele Explosieven ter plaatse van 5 spoorlocaties nabij Dordrecht, Moordrecht, Leidschendam en Den Haag	0811GPR2679.1	19-10-2011	ProRail	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Binckhorst	Emplacement Binckhorst	Projectplan: Ombouw Emplacement Binckhorst te Den Haag	71227	14-11-2011	Nelis Infra B.V.	REASeuro	Niet relevant, betreft projectplan.
Oude Rijn Schiekanaal, Kagerplassen	Baggerwerkzaamheden	Informatiebrief werkzaamheden en CE	Brief met kenmerk L016-4661127DCO-per-V01-NL	13-04-2012	Provincie Zuid-Holland	Tauw	Niet relevant, bevat weinig concrete informatie.
Regio Randstad Zuid	N.v.t.	Historisch Vooronderzoek naar de aanwezigheid van niet gesprongen NGE ter plaatse van station en emplacement Den Haag	RRZ-053	31-05-2012	ProRail	T&A Survey	Relevant, zie paragraaf 5.1.7.
Diverse locaties	Diverse locaties	Detectie en benadering in verband met de mogelijke aanwezigheid van Conventionele Explosieven op diverse spoorlocaties op het traject Den Haag - Rotterdam	0612GPR3106	24-10-2012	4Infra	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
CS Station Den Haag	Haags Startstation Erasmuslijn	Projectgebonden Risicoanalyse Station Den Haag Centraal (HSE)	C12-026/UD-1217/versie 1.2	10-01-2013	ProRail	Expload	Relevant, zie paragraaf 5.1.7.
Landgoed Ockenburgh	Herinrichting	Proces-verbaal van oplevering CE-bodemonderzoek Landgoed Ockenburgh Koeweide	RO-120069 versie 2.0	1-05-2013	Gemeente Den Haag – DSB	REASeuro	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Nieuweweg	Leugenbrug	Vooronderzoek NGE Leugenbrug te Den Haag	13SO94-VO-01	23-07-2013	Gemeente Den Haag	Saricon	Relevant, zie paragraaf 5.11.
Nieuweweg	Leugenbrug	Eindrapport dieptedetectie Den Haag	10555 OCE	6-09-2013	Ingenieursbureau Den Haag	Van den Herik Sliedrecht	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Diverse locaties in Den Haag	Diverse locaties in Den Haag	Offerte/Verkort projectplan; Opsporing Explosieven, Begeleiding van boringen en sonderingen.	0114GPR3861.1	27-01-2014	Fugro GeoServices B.V.	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Ockenburgh	Ockenburgh	Projectplan Opsporen Conventionele Explosieven OCE 's-Gravenhage Ockenburgh Gemeente 's-Gravenhage	14.0101/RM	25-02-2014	Gemeente Den Haag	Bodac	Niet relevant, betreft projectplan.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Circusplein	Parkeergarage	Historisch Vooronderzoek	0214GPR4245	21-03-2014	Van Heteren	T&A Survey	Niet relevant. In het eerder onderzoek wordt niets gemeld over het bombardement op 3 juni 1941. REASeuro bakent naar aanleiding van het bombardement een NGE-Verwachtingsgebied af, zie paragraaf 4.3.5.
Spuibrug – Zieken	Slopen en vervangen Spuibrug	Vooronderzoek NGE Spuibrug Den Haag	14S083-VO-01	22-07-2014	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.
Boekweitkamp	Boekweitkamp	Beknopt projectplan Vrijgave boorlocaties Boekweitkamp te Den Haag	14110240/MBO/rap1	4-12-2014	Janssen de Jong Projectontwikkeling b.v.	IDDS	Niet relevant, betreft projectplan.
Ockenburg	Ockenburg	Opsporen NGE Den Haag Ockenburgh Detectieresultaten. NGE-bodemonderzoek, detecteren en benaderen.	TEK 07184-04-003	8-12-2017	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, betreft projectplan.
Ypenburg	TNO Terrein	Aanvullend onderzoek NGE Locatie 30G04 TNO Ypenburg	14S133-VO-01	16-12-2014	Dienst Vastgoed Defensie	Saricon	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.
Laan van Nieuw Oost-Indië	Geluidsschermen	Projectgebonden Risicoanalyse NGE geluidsschermen Laan van Nieuw Oost-Indië, gemeente Leidschendam-Voorburg	RN-14098-01	12-01-2015	ProRail	Expload	Relevant, zie paragraaf 5.9.
Prinsessegracht	Prinsessegracht – vervangen kademuur	Vooronderzoek NGE Prinsessegracht Den Haag	14S125-VO-01	26-01-2015	Gemeente Den Haag – DSO	Saricon	Relevant, REASeuro komt tot dezelfde conclusie, enkel de afbakening verschillen. Zie paragrafen 5.2.4 en 5.3.
Waldeck	Waldeck (Tennispark)	Vooronderzoek NGE Waldeck Gemeente Den Haag	14P073	13-02-2015	Infrasoil Utrecht	Bombs Away b.v.	Niet relevant, REASeuro bakent NGE-Verwachtingsgebied anders af omdat de oorlogshandelingen in voorliggend onderzoek in hun totaliteit bekijkt.
Haringkade	Haringkade – vervangen laad- en loswal	Vooronderzoek NGE Haringkade Den Haag	15S039-VO-01	20-05-2015	Gemeente Den Haag – DSB	Saricon	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Binckhorstlaan, Vlietzone en knooppunt Ypenburg	Rotterdamse Baan	Vooronderzoek Conventionele Explosieven Rotterdamsebaan, Binckhorstlaan, Vlietzone & knooppunt Ypenburg Den Haag	15S084-VO-02	7-07-2015	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, REASeuro komt tot een andere afbakening omdat de oorlogshandelingen in hun totaliteit zijn bekeken.
Laakhaven	Baggerwerkzaamheden	Historisch Vooronderzoek naar de aanwezigheid van NGE ter plaatse van Laakhaven te Den Haag	GPR5322	18-10-2015	Gemeente Den Haag – DSB	T&A Survey	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.
Plas van Reef aan de Ypenburgse Boslaan	Deelplan 20	Vooronderzoek NGE Deelplan 20 te Ypenburg Den Haag	15S132-VO-01	26-10-2015	Gemeente Den Haag – DSO	Saricon	Relevant, REASeuro komt tot dezelfde conclusie.
Scheveningen haven	Norfolkterrein Scheveningen	Projectgebonden Risicoanalyse, Realisatie Speel- en Woonhuis Norfolkterrein Scheveningen	RO-130175	29-10-2015	Gemeente Den Haag	REASeuro	Relevant, zie paragraaf 4.2.3.
Boekweitkamp	Projectontwikkeling Spoorboog	Aanvullend vooronderzoek en projectgebonden risicoanalyse Conventionele Explosieven Ontwikkelingslocatie Boekweitkamp Den Haag	RN-15087-01	3-11-2015	Gemeente Den Haag – DSO	Expload	Relevant, zie paragraaf 5.2.10.
Nieuw Vredenoord	Rotterdamse Baan	Aanvullend onderzoek Nieuw Vredenoord	15S164-BR-02	4-11-2015	Movares	Saricon	Niet relevant, REASeuro komt tot een andere afbakening omdat de oorlogshandelingen in hun totaliteit zijn bekeken.
Ockenburg	Natuurvriendelijke oevers	Proces-verbaal van Oplevering. NGE-Bodemonderzoek Den Haag Landgoed Ockenburg Natuurvriendelijke oevers	RO-150187 versie 1.0	6-11-2015	Gemeente Den Haag	REASeuro	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Oostduinlaan, Wassenaarseweg, Raamweg	Vervangen riolering	Vooronderzoek NGE Raamweg, Wassenaarseweg en Oostduinlaan te Den Haag	15S182-VO-02	1-03-2016	Gemeente Den Haag – DSB Stedelijk beheer	Saricon	Relevant, REASeuro komt tot andere conclusie. Verschil in afbakening n.a.v. verdedigingswerken, zie hoofdstuk 9.
Rotterdamsebaan	Rotterdamsebaan	Projectplan Opsporing explosieven	RBT-PLA-1027	7-04-2016	Combinatie Rotterdamsebaan	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Rotterdamsebaan	Rotterdamsebaan	Projectgebonden risicoanalyse t.b.v. opsporing explosieven	RBT-PLA-1043	14-04-2016	Combinatie Rotterdamsebaan	T&A Survey	Niet relevant, PRA opgesteld m.b.t. specifieke werkzaamheden.
Dunne Bierkade – Zuidwal	Vervangen kademuren	Vooronderzoek NGE Dunne Bierkade en Zuidwal te Den Haag	16S036-VO-01	11-05-2016	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
HAGA Ziekenhuis	HAGA Ziekenhuis	HVO-NGE Den Haag HAGA Ziekenhuis	RO-160077 versie 1.0	8-06-2016	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, locatie niet verdacht.
Rotterdamsebaan	Rotterdamsebaan	Aanvulling op Projectplan Opsporing explosieven	RBT-PLA-1102	20-07-2016	Combinatie Rotterdamsebaan	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Veenkade – Toussaintkade – Noordwal – Prinsessewal	Vervangen kademuren	Vooronderzoek NGE Veenkade/Noordwal en Toussaintkade/Prinsessewal te Den Haag	16S077-VO-02	27-07-2016	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, locatie niet verdacht. REASeuro komt tot dezelfde conclusie.
Valkenboschkade	Vervangen Kademuren	Vooronderzoek NGE Valkenboschkade te Den Haag	16So81-VO-02	10-08-2016	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, het onderzoeksgebied van dit eerdere onderzoek is niet meer verdacht, omdat het mijnenveld nauwkeuriger is afgebakend.
Machiel Vrijenhoeklaan-Sportlaan	Reconstructie wegprofiel, vervangen riolering en herinrichting groenvoorziening	Vooronderzoek NGE Machiel Vrijenhoeklaan-Sportlaan Den Haag	15S161-VO-03	25-08-2016	Gemeente Den Haag – DSO	Saricon	Relevant, verdachte locaties vastgesteld. REASeuro bakent anders af, zie hoofdstuk 9 en paragraaf 10.1.4.
Waldeck	Waldeck	Verkort projectplan: Begeleiding van sonderingen in explosievenverdacht gebied	GPR5509.3	3-10-2016	Infrasoil	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Schedeldoekshaven	Schedeldoekshaven	HVO-NGE Den Haag Schedeldoekshaven	RO-160202 versie 1.0	6-10-2016	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, locatie niet verdacht.
Koningin Julianaplein	Koningin Julianaplein	Projectplan Opsporing Explosieven; Fietsparkeergarage	GPR6070.1	14-10-2016	Mobilis B.V.	T&A Survey	Niet relevant, betreft projectplan.
Kijkduin	Kijkduin Masterplan	Projectplan Detectie Niet Gesprongen Explosieven Kijkduin Masterplan	RO-160246 versie 1.0	25-10-2016	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, betreft projectplan.
BV 2018 Regio Randstad Zuid K-006021 locatie Voorburg	BV 2018 Regio Randstad Zuid K-006021 locatie Voorburg	Addendum historisch vooronderzoek naar de mogelijke aanwezigheid van NGE ter plaatse van het project BBV 2018 Regio Randstad Zuid K-006021 locatie Voorburg	GPR-5420.54 – versie 1.0	05-12-2016	ProRail	T&A Survey	Relevant, zie paragraaf 5.2.11 en 5.2.14
Koekamp	Herinrichting	Quickscan NGE Herinrichting Koekamp – Den Haag	2016-BB19QS-01 (Definitief)	6-12-2016	Gemeente Den Haag	BeoBOM	Niet relevant, betreft summier onderzoek waarin het laten uitvoeren een vooronderzoek wordt geadviseerd.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
BBV 2017 Den Haag K-006004	BBV 2017 Den Haag K-006004	Addendum historisch vooronderzoek naar de mogelijke aanwezigheid van Conventionele Explosieven ter plaatse van het project BBV 2017 Den Haag K-006004	GPR5420.53-versie 2.0	10-02-2017	ProRail	T&A Survey	Relevant, zie paragraaf 5.1.7.
Rotterdamsebaan	Rotterdamsebaan	Procesverbaal van oplevering verklaring van vrij van explosieven	RBT-RAP-1082	31-03-2017	Combinatie Rotterdamsebaan	T&A Survey	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Scheveningen Bad – Boulevard	Scheveningen Bad – Boulevard	Vooronderzoek NGE Scheveningen Bad Boulevard	17S012-VO-02	31-03-2017	Gemeente Den Haag	Saricon	Relevant. Met betrekking tot afwerpmunitie komt REASeuro nagenoeg tot dezelfde conclusie, zie paragraaf 5.2.12. REASeuro bakent echter ook af op het verdedigingswerk aan de Boulevard, zie hoofdstuk 9
Scheveningen Bad – Boulevard	Scheveningen Bad – Boulevard	Risicoanalyse NGE Boulevard Scheveningen	17S05-RA-02	24-07-2017	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, PRA opgesteld m.b.t. specifieke werkzaamheden.
Rotterdamsebaan	Rotterdamsebaan	Projectgebonden Risicoanalyse opsporing explosieven tpv bunkertje Laan van Hoornwijck	RBT-RAP-1087	9-05-2017	Combinatie Rotterdamsebaan	T&A Survey	Niet relevant, PRA opgesteld m.b.t. specifieke werkzaamheden.
Scheveningen Bad – Boulevard	Scheveningen Bad – Boulevard	Risicoanalyse NGE Boulevard Scheveningen	17S05-RA-02	24-07-2017	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, PRA opgesteld m.b.t. specifieke werkzaamheden.
Scheveningen Bad – Boulevard	Scheveningen Bad – Boulevard	Briefrapportage. Risicoanalyse NGE m.b.t. het op NGE verdacht gebied nabij de Gevers Deynootweg te Scheveningen	17S05-BR-01	27-07-2017	Gemeente Den Haag	Saricon	Niet relevant, PRA opgesteld m.b.t. specifieke werkzaamheden.
Wateringse Veld	Wateringse Veld	Explosieven onderzoek 's-Gravenhage, Vrijwaring, locatie Wateringse Veld	72079/Vrijwaring/Wateringse Veld/'s-Gravenhage	12-09-2017	Gemeente Den Haag	Saricon	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Koekamp	De groene entree	Proces-verbaal van oplevering	2017-BP-32-PVO-02	24-11-2017	Gemeente Den Haag	Euroradar	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Wijndaelerduin in het zuidwesten, de Ockenburgstraat en de Kijkduinstraat in het (zuid-)oosten en de sportvelden in het noorden	Waldeck	Proces-verbaal van oplevering	GPR5509.5	12-09-2018	Infrasoil	T&A Survey	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Trekfietsviaduct	Trekfietsviaduct Den Haag	Proces-verbaal van oplevering	11017 PVO OCE 1 V1	12-11-2018	Dura Vermeer	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Boulevard Scheveningen	Boulevard Scheveningen	Proces-verbaal van oplevering	11016 PVo OCE 2 V1	10-01-2019	Gemeente Den Haag	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Johan van Oldenbarneveltlaan	Rioolvervanging Johan van Oldenbarneveltlaan	Proces-verbaal van oplevering	11074 PVO OCE 1 v2	24-01-2019	Gemeente Den Haag	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Noordwestelijke Hoofdroute	Noordwestelijke Hoofdroute	Proces-verbaal van oplevering	11012 PVO OCE 1 v1	18-02-2019	Bam Infra Regionaal Den Haag	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Adriaan Maasplein Den Haag	Bouw van een nieuwe bediencentrale	Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	73466/RO-190051 versie 1.0	18-04-2019	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Laagse Beek	Laagse Beek	Proces-verbaal van oplevering	11128 PVO 1 V1	22-05-2019	Kouwenberg infra B.V.	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Scheveningen	Scheveningen MS-tracé	Proces-verbaal van oplevering	73447/RO-190125 versie 1.0	14-06-2019	TSB Infra Solutions	REASeuro	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Waaltdorperweg	Waaltdorperweg	Proces-verbaal van oplevering	11156 PVO 1 V1	29-11-2019	Gemeente Den Haag	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Juliana van Stolberglaan	Juliana van Stolberglaan	Proces-verbaal van oplevering	1807656A01-R20-133	19-02-2020	Ballast Nedam West	RPS	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Verhulstplein	voorbereiden van het herinrichten van het Verhulstplein	Maatwerkadvies Niet Gesprongen Explosieven	73898/RO-200184 versie 1.0	09-06-2020	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Stationsgebied	Stationsgebied	Aanvullend vooronderzoek en algemene risicoanalyse	RAPP2002401_1540D1, versie 1.0	11-06-2020	ProRail	Expload	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Zwolsestraat	Zwolsestraat	Proces-verbaal van oplevering	11217 PVO 1 V1	25-06-2020	Gemeente Den Haag	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Koekamp	Koekamp	Proces-verbaal van oplevering	11174 PVO OCE 1 V1	30-06-2020	Jos Scholman	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Vuurtorenweg te Scheveningen	Vuurtorenweg te Scheveningen	Proces-verbaal van oplevering	5200525-PVVO-01-1.0	19-08-2020	Veluwezoom-Verkerk	KWS OCE	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Parkeerfaciliteit NCIA	Parkeerfaciliteit NCIA	Proces-verbaal van oplevering	7327 /RO-200272 versie 1.0	26-08-2020	T&P Rijksvastgoed-bedrijf	REASeuro	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Campanulastraat 27 t/m 85	Campanulastraat Den Haag	Proces-verbaal van oplevering	EU21-120-PVO-01	10-05-2021	Constructief	EuroRadar	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Zwolsestraat	Rioleringswerkzaamheden	Projectgebonden combinatieonderzoek ontplofbare oorlogsresten	RAP2105701_0856D1, versie 1.0	05-07-2021	Gemeente Den Haag	Expload	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Ruychrocklaan E.O.	Rioleringswerkzaamheden	Projectgebonden combinatieonderzoek ontplofbare oorlogsresten	RAP2117001_0851D1, versie 1.0	03-09-2021	Gemeente Den Haag	Expload	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Arendorp	Rioleringswerkzaamheden	Projectgebonden combinatieonderzoek ontplofbare oorlogsresten	RAP2116801_1426D1	22-10-2021	Gemeente Den Haag	Expload	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Van Alphenstraat	Van Alphenstraat	Verkort Proces-verbaal van Oplevering	74407/RO-210303 versie 1.0	22-10-2021	Inpijn-Blokpoel Milieu B.V.	REASeuro	Niet relevant, betreft het vrijgeven van vier sondeerlocaties.
Laan van Nieuw Oost-Indië 123-127	Laan van Nieuw Oost-Indië 123-127	Proces-verbaal van oplevering	20121271/MQU/PvO1	16-12-2021	Laan van NOI B.V.	IDDS	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Paalpunt Brug 105	Paalpunt Brug 105	Proces-verbaal van oplevering	11407 OOO PVO 1 V1	19-01-2022	Gemeente Den Haag	Van den Herik	Niet relevant, betreft het vrijgeven van één paalpunt.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Rijksweg A13	TEV Tracé Rijswijk – Den Haag Gestuurde boring Rijksweg A13	Proces-verbaal van oplevering	A0799-04/RWI/PvO1	19-01-2022	BAM Infra Rail Projecten B.V.	IDDS	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
11297 Do 09 2e kmr Den Haag	UXOScope	Proces-verbaal van oplevering	11297-09 PVO 1 V1	15-02-2022	Van Leeuwen Sleufloze Technieken (VLST)	Van den Herik	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Zwarteweg Den Haag	Update HVO-NGE: Bombardement 11 december 1944	Update Historisch Vooronderzoek Niet Gesprongen Explosieven	2124500000, versie 1.0	02-03-2022	Gemeente Den Haag	Expload	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
NCIA Terreinrichting	NCIA Terreinrichting	Proces-verbaal van oplevering	2156072-PVO-01, versie 1.0	22-03-2022	Sagro Aannemingsmaatschappij Zeeland B.V.	AVG	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Haventje Centraal Station	Haventje Centraal Station	Aanvullend Historisch Vooronderzoek Niet Gesprongen Explosieven	74643/RO-220076 versie 1.0	29-03-2022	Gemeente Den Haag	REASeuro	Relevant, conclusies overgenomen in digitale laag NGE-Verwachtingsgebieden
Henri Faasdreef 194	Den-Haag Henri Faasdreef 194	Proces-verbaal van oplevering	74440/RO-220121 versie 1.0	11-04-2022	Gemeente Den Haag	REASeuro	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Koekamp	Koekamp	Proces-verbaal van oplevering	5220504-PVvO-01	15-04-2022	Firma Jos Scholman BV	KWS	Relevant, vrijgave opgenomen in digitale laag 'vrijgaven'.
Monsterseweg	Vervangen persleiding Monsterseweg	Aanvullend Vooronderzoek Ontplobbare Oorlogsresten	22p069 versie 2.0	30-06-2022	Gemeente Den Haag	Bombs Away	Relevant, betreft informatie over bombardementen op vliegveld Ockenburg (paragraaf 7.6).
Prinses Beatrixlaan 400/Marijkestraat	Prinses Beatrixlaan 400/Marijkestraat	Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	74707/RO-220202 versie 1.0	15-07-2022	Qmulus Vastgoed B.V.	REASeuro	Relevant, op basis van naoorlogse analyse deels vrijverklaard gebied, opgenomen in de NGE-Verwachtingsgebieden.
Voetgangersbrug 444	Project Kleine Bruggen Den Haag - Vervangen voetgangersbrug 444	Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	74964/RO-230017 versie 0.1	10-03-2023	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.

Locatie	Project	Titel	Kenmerk	Datum	Opdrachtgever	Uitvoerder	Relevantie
Voetgangersbruggen 284, 286 en 287	Project Kleine Bruggen Den Haag - Vervangen voetgangersbruggen 284, 286 en 287	Aanvullend Historisch Vooronderzoek en Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	74964/RO-230023 versie 0.1	10-03-2023	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Belgisch Park	Vervangen riolering Belgisch Park fase 4 in Den Haag	Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	74965/RO-230029 versie 0.1	10-03-2023	Gemeente Den Haag	REASeuro	Niet relevant, biedt geen aanvullende informatie in relatie tot de conclusies uit dit rapport.
Den Haag Binckhorst-CID	Den Haag Binckhorst-CID	Projectgebonden Risicoanalyse Niet Gesprongen Explosieven	74049/RO-210024 versie 4.0	25-05-2023	Gemeente Den Haag	REASeuro	Relevant, resultaten verwerkt in paragraaf 4.2.4

BIJLAGE 13 VERLIESREGISTER STUDIEGROEP LUCHTOORLOG (SGLO)

De Studiegroep Luchtoorlog houdt zich bezig met het in kaart brengen van militaire vliegtuigverliezen op Nederlands grondgebied tijdens de Tweede Wereldoorlog. Voor dit onderzoek is in de database van het Verliesregister, <http://www.studiegroepluchtoorlog.nl/>, gezocht op de volgende plaatsnamen:

- Den Haag
- Scheveningen
- Ypenburg
- Ockenburg
- Loosduinen
- Wateringen
- Monster
- Voorburg
- Nootdorp
- Pijnacker
- Zoetermeer
- Leidschendam
- Wassenaar

De relevante resultaten zijn chronologisch verwerkt in onderstaande tabel:

Nr. SGLO	Dag/nacht	Tijd	Crashlocatie	Vliegtuig	Eenheid	Relevantie
T0099	10 mei 1940		Den Haag. Tussen Uithoflaan en Wennetjessloot	Blenheim	40 Sqdn	Relevant
T0146	10 mei 1940		Den Haag	Hs 126	onbekend	Niet relevant, vage locatie
T0167	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	Stab I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0168	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	Stab I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0169	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0170	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0171	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0172	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0173	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0174	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0175	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0176	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0178	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0181	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0182	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0183	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0184	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	1./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie

Nr. SGLO	Dag/nacht	Tijd	Crashlocatie	Vliegtuig	Eenheid	Relevantie
T0187	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0188	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0189	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0248	10 mei 1940		Neergestort bij Leiweg in de Eskamppolder Den Haag Loosduinen	Ju 52	13./KGzbV 1	Relevant
T0249	10 mei 1940	10.15	Den Haag (op het strand)	Ju 52	10./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0256	10 mei 1940	5.30	Den Haag (nabij)	Ju 52	13./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0258	10 mei 1940	9.55	Den Haag (op het strand)	Ju 52	IV/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0259	10 mei 1940		Den Haag (op het strand)	Ju 52	IV/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0264	10 mei 1940	9.45	Den Haag (op het strand)	Ju 52	IV/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0265	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	IV/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0268	10 mei 1940		Den Haag	Ju 52	13./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0275 AB	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	Stab I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0275 AC	10 mei 1940		Den Haag (nabij)	Ju 52	Stab I/KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0275 AR	10 mei 1940		Crash-landing nabij Den Haag	Ju 52	16./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie
T0276 D	10 mei 1940		Crash-landing NO van Den Haag	Ju 52	Stab /KGrzbV 12	Niet relevant, vage locatie
T0283	10 mei 1940	7.45	Den Haag (nabij)	Ju 52	Stab I /KGrzbV 9	Niet relevant, vage locatie
T0290	10 mei 1940		Den Haag	Ju 52	1./KGrzbV 9	Niet relevant, vage locatie
T0314	10 mei 1940		Den Haag (Haagse Bos nabij de Boslaan)	Ju 52	3./KGrzbV 9	Relevant
T0315	10 mei 1940	6.35	Den Haag (2e Adelheidstraat)	Ju 52	3./KGrzbV 9	Relevant
T0322 A	10 mei 1940		Delft - Den Haag (weg)	Ju 52	Stab /KGrzbV 2	Relevant
T0322 B	10 mei 1940		Delft - Den Haag (weg)	Ju 52	Stab /KGrzbV 2	Relevant
T0019	10 mei 1940	9.15	Scheveningen strand	T-8	GVT 2	Niet relevant, vage locatie.
T0351	10 mei 1940		Scheveningen	JU-88	6./KG 30	Niet relevant, vage locatie.
T0025 B	10 mei 1940		Scheveningen	C-VIII		Niet relevant, vage locatie.
T0049	10 mei 1940	5.00	Vliegveld Ypenburg	D-XXI	1-V-2 LvR	Relevant
T0276	10 mei 1940	5.31	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	Stab /KGrzbV 12	Relevant
T0276 A	10 mei 1940	5.31	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	Stab /KGrzbV 12	Relevant
T0276 B	10 mei 1940	5.31	Neergestort nabij Ypenburg	Ju 52	Stab /KGrzbV 12	Relevant
T0276 C	10 mei 1940	5.38	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	Stab /KGrzbV 12	Relevant

Nr. SGLO	Dag/nacht	Tijd	Crashlocatie	Vliegtuig	Eenheid	Relevantie
T0280 K	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0281 D	10 mei 1940	5.38	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	/KGrzbV 12	Relevant
T0281 E	10 mei 1940	5.38	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	/KGrzbV 12	Relevant
T0281 F	10 mei 1940	5.38	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	/KGrzbV 12	Relevant
T0281 G	10 mei 1940	5.38	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	/KGrzbV 12	Relevant
T0281 H	10 mei 1940	5.38	Vliegveld Ypenburg	Ju 52	/KGrzbV 12	Relevant
T0284	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju 52	Stab /KGrzbV 9	Relevant
T0285	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju 52	Stab /KGrzbV 9	Relevant
T0305	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju 52	2./KGrzbV 9	Relevant
T0310	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju 52	3./KGrzbV 9	Relevant
T0318	10 mei 1940	7.35	Ypenburg (1,5 km ten oosten)	Ju 52	4./KGrzbV 9	Niet relevant, vage locatie
T0019 A	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	C-V	II-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0019 B	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	C-V	II-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0021 A	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	C-V		Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0024 AA	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	C-V		Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0025 AA	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	C-V		Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0031	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	C-X		Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0039	10 mei 1940	5.00	Ypenburg	D-XXI	1-V-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0051 A	10 mei 1940		Ypenburg	D8	3-V-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0389 B	10 mei 1940		Ypenburg	D.H.85	IML	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0390	10 mei 1940		Vliegveld Ypenburg	D.H.90	Cdt. Veldleger	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0391	10 mei 1940		Ypenburg	FK-43	V-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0402 A	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	FK-51		Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0405 A	10 mei 1940		Nabij velodrome Ypenburg	FK-51		Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0036	10 mei 1940	5.00	Vliegveld Ockenburg	D-XXI	1-V-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0056	10 mei 1940		Ockenburg	D8	3-V-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0058	10 mei 1940		Ockenburg	D8	3-V-2 LvR	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0278 A	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	2./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0278 B	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	2./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0278 C	10 mei 1940	5.24	Vliegveld Ockenburg	Ju 52	2./KGrzbV 12	Relevant

Nr. SGLO	Dag/nacht	Tijd	Crashlocatie	Vliegtuig	Einheid	Relevantie
T0278 D	10 mei 1940	5.24	Vliegveld Ockenburg	Ju 52	2./KGrzbV 12	Relevant
T0279 B	10 mei 1940	5.24	Vliegveld Ockenburg	Ju 52	3./KGrzbV 12	Relevant
T0279 C	10 mei 1940	5.24	Vliegveld Ockenburg (nabij)	Ju 52	3./KGrzbV 12	Relevant
T0279 D	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279 E	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279 F	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279 G	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279 H	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279I	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279J	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0279 K	10 mei 1940	5.24	Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	3./KGrzbV 12	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0280 A	10 mei 1940	5.24	Crash-landing nabij Ockenburg	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 B	10 mei 1940	5.24	Crash-landing nabij Ockenburg	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 C	10 mei 1940		Crash-landing nabij Ockenburg	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 D	10 mei 1940		Crash-landing nabij Ockenburg	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 E	10 mei 1940		Crash-landing nabij Ockenburg	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 F	10 mei 1940		Crash-landing op Ockenburg vliegv.	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 G	10 mei 1940		Crash-landing op Ockenburg vliegv.	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280 H	10 mei 1940	7.00	Crash-landing op Ockenburg vliegv.	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0280I	10 mei 1940		Crash-landing op Ockenburg vliegv.	Ju 52	4./KGrzbV 12	Relevant
T0286	10 mei 1940		Ockenburg strand (nabij)	Ju 52	Stab /KGrzbV 9	Relevant
T0291	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0292	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0293	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0294	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0295	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0296	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0297	10 mei 1940		Ockenburg (op of nabij)	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0298	10 mei 1940		Vliegveld Ockenburg	Ju 52	1./KGrzbV 9	Relevant
T0309	10 mei 1940		Ockenburg (nabij)	Ju 52	3./KGrzbV 9	Relevant

Nr. SGLO	Dag/nacht	Tijd	Crashlocatie	Vliegtuig	Einheid	Relevantie
T0370	10 mei 1940	16.21	In de duinen nabij Ockenburg	Bf 109	9./JG 26	Relevant
T0040	10 mei 1940	5.00	Vliegveld Ockenburg	D-XXI	1-V-2 LvR	Relevant
T0061	10 mei 1940		Ockenburg	D8	3-V-2 LvR	Relevant
T0325 F	10 mei 1940		Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	I/KGrzbV 172	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0325 G	10 mei 1940		Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	I/KGrzbV 172	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0325 H	10 mei 1940		Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	I/KGrzbV 172	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0325I	10 mei 1940		Vernietigd na landing op vliegveld	Ju 52	I/KGrzbV 172	Niet relevant, vernietigd op de grond.
T0099	10 mei 1940		Neergestort tussen Uithoflaan en Wernetjessloot bij Wateringen, Den Haag	Blenheim	40 Sqdn	Relevant
T0029	10 mei 1940	12.00	Wateringen (Dorpskade)	C-X	1-I-1 LvR	Niet relevant, vage locatie.
T0098	10 mei 1940	1700	Neergestort nabij Voorburg	Blenheim	40 Sqdn	Relevant
T0275 AL	10 mei 1940		Crash-landing nabij Leidschendam	Ju 52	13./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie.
T0275 AM	10 mei 1940		Crash-landing nabij Leidschendam	Ju 52	13./KGzbV 1	Niet relevant, vage locatie.
T0561	12 mei 1940		Scheveningen strand	Ju 88	9./KG 4	Relevant
T0622	13 Mei 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju 88		Relevant
T0684 A	15 Mei 1940		Ypenburg	D.H.85	IML	Relevant
R0008	17 juni 1940		Scheveningen strand	Ju 88	/KG 4	Relevant
T0866	11 oktober 1940		Vliegveld Ypenburg	Ju W 34	Kurierstaff 110	Relevant
T0880 A	18 oktober 1940		Den Haag	Bf 110	II/ZG 2	Niet relevant, vage locatie.
R0230 A	1 maart 1942		Vliegveld Ypenburg	Fw 58	Befehlsh.Nie derlande	Relevant
T1796	27/28 augustus 1942	2.05	Neergestort tussen Poeldijk en Loosduinen ten ZW van Den Haag	Wellington	12 Sqdn	Relevant
T1982	13 januari 1943	9.46	Neergestort bij Westduinpark Den Haag	Typhoon	56 Sqdn	Relevant
R0434	12 februari 1943		Wateringen	Fw 190	II/JG 1	Niet relevant, vage locatie.
T2383	25/26 mei 1943	2.35	Neergestort Ockenburgstraat / Alidastraat Loosduinen	Wellington	199 Sqdn	Relevant
T2410	8 juni 1943	20.44	Neergestort 2 km ZW van de watertoren	Spitfire	402 Sqdn	Niet relevant, vage locatie.
T3029	24 oktober 1943	16.44	Neergestort langs de weg Scheveningen - Katwijk	Bf 109	4./JG 3	Relevant
R0633	19 september 1943		Zoetermeer	Bf 109	II/JG 3	Niet relevant, vage locatie.
T3082	13 november 1943	11.30	Crash-landing Nieuweweg 22 Loosduinen	Typhoon	56 Sqdn	Relevant

Tabel 80: Resultaten Verliesregister SGLO.

BIJLAGE 14 V-WAPENS (VERGELTUNGSWAFFEN.NL)

Met speciale wapens, de zogenaamde Vergeltungswaffen (vergeldingswapens of V-wapens), tracht het Duitse leger vanaf 1944 de oorlog te winnen.

De V1 staat voor Vergeltungswaffe 1 en was het eerste onbemande straalvliegtuig met explosieven. Van de V1 zijn er meer dan 30.000 geproduceerd. Een groot deel is afgevuurd vanaf verschillende locaties in Nederland.

Specificaties:

Lengte: 833 cm

Diameter: 84 cm

Spanwijdte: 537 cm

Gewicht: 2.150 kg

Explosieve inhoud: 500-1.000 kg

Bereik: ca. 300 km

Daarnaast ontwikkelen de Duitsers de V2. Dit is de eerste ballistische raket met explosieven. Deze raket wordt verticaal gelanceerd op doelen in Antwerpen en Londen, onder andere vanuit Nederland. Er zijn gedurende 1944 en 1945 drie- à vierduizend V2's gelanceerd.

Specificaties:

Lengte: 1.400 cm

Diameter motorsectie: 356 cm

Lengte staartsectie: 440 cm

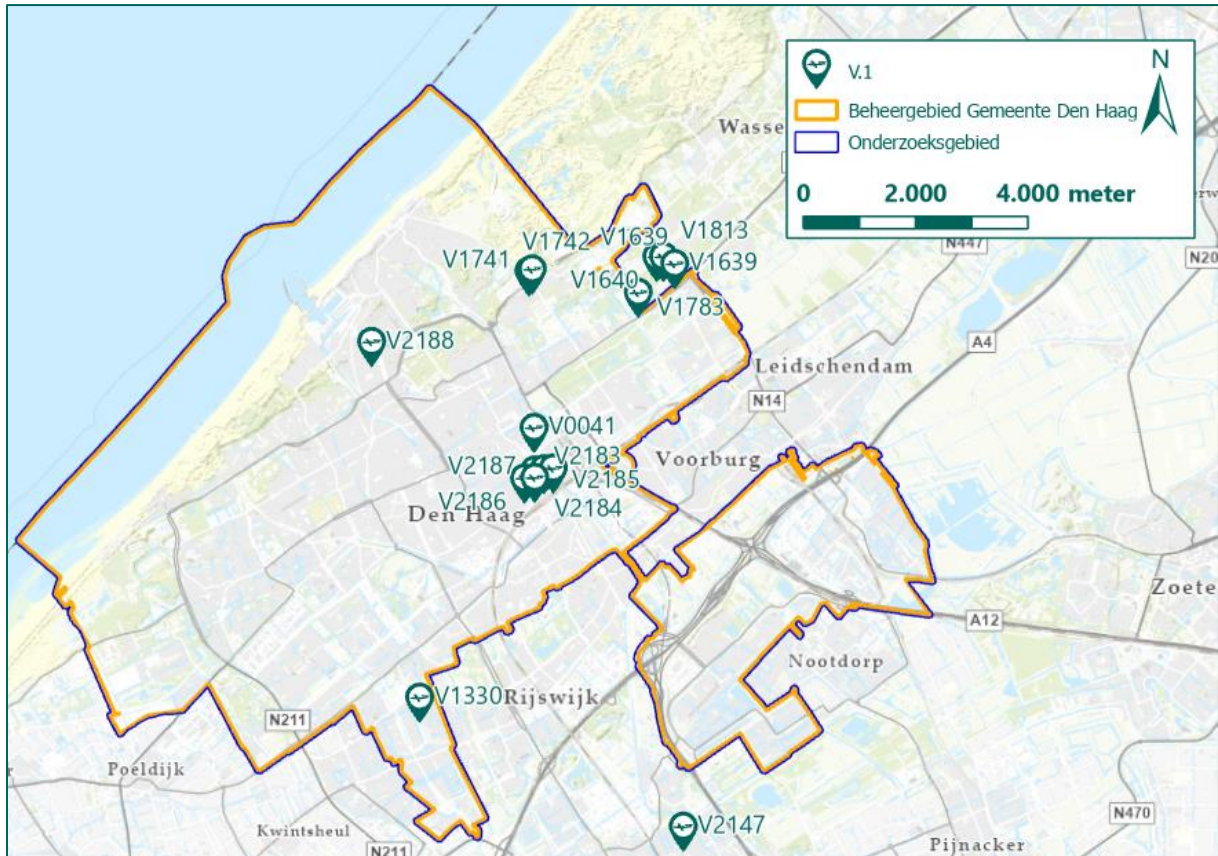
Gewicht: 14.000 kg

Explosieve inhoud: 750 kg

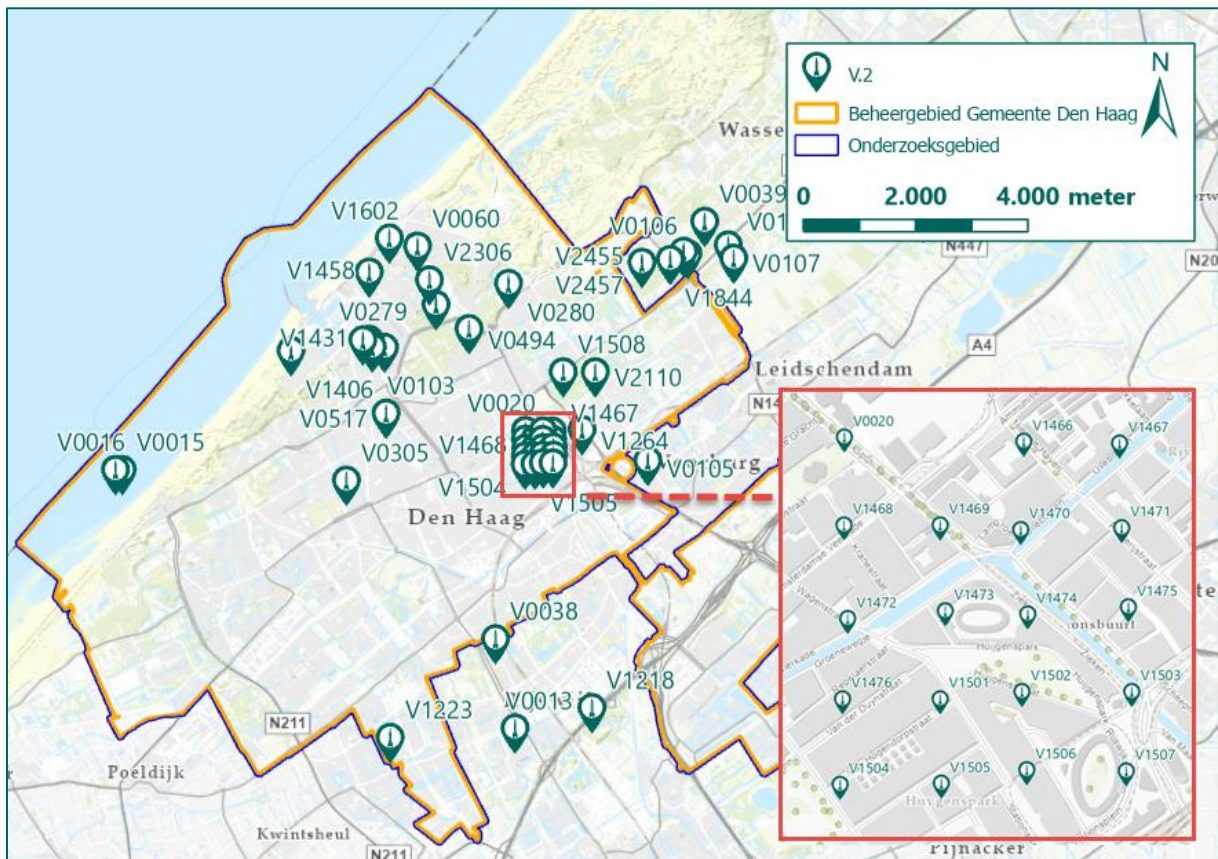
Ballistisch plafond: ca. 80 km

Bereik: ca. 300 km

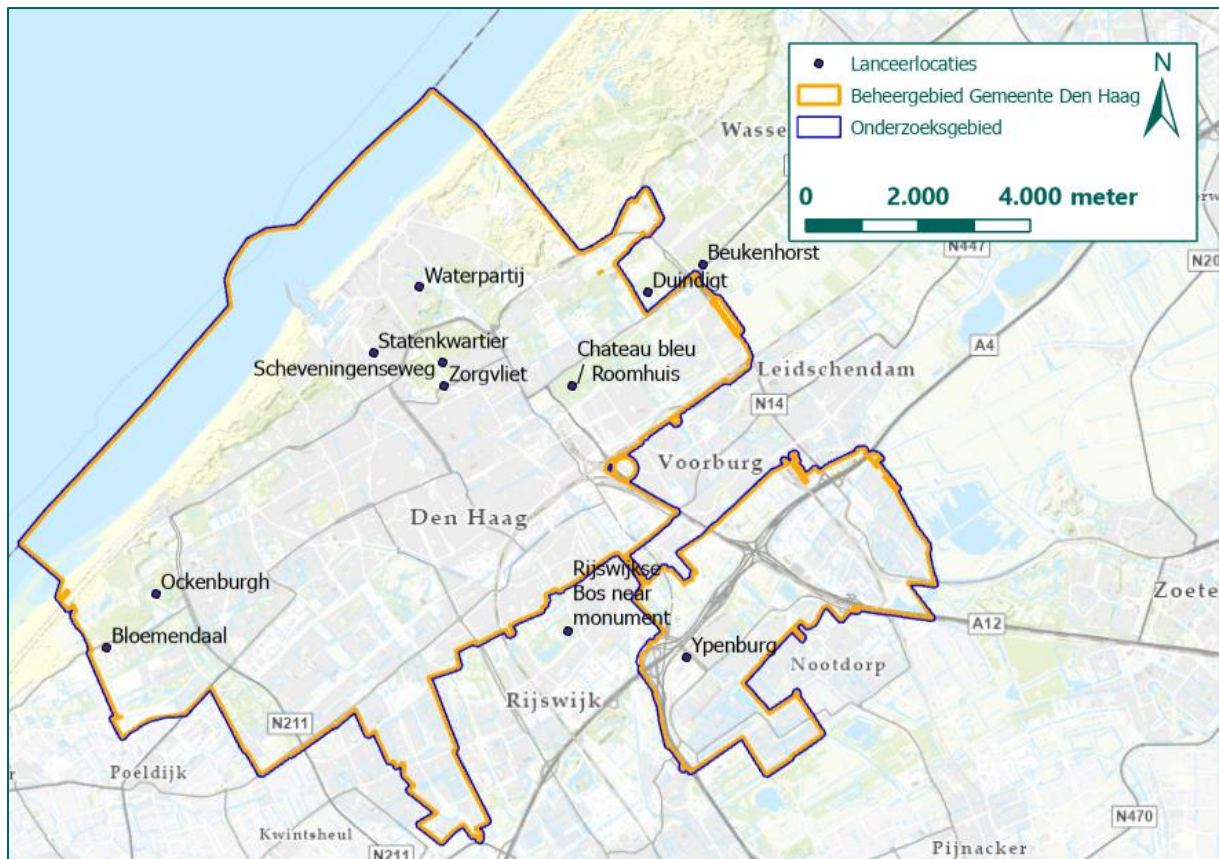
De website <http://vergeltungswaffen.nl/> geeft een overzicht van de in Nederland neergekomen V-wapens. Deze website is geraadpleegd en in onderstaande figuren zijn uitsneden opgenomen van de V1- en V2-inslagen en de lanceerlocaties. Hieruit blijkt dat verschillende inslagen relevant zijn voor het onderzoeksgebied. De informatie is chronologisch uitgewerkt in tabelvorm.

Figuur 456: Overzicht V1-inslagen binnen en nabij de gemeente Den Haag. (Bron: www.vergeltungswaffen.nl).

Figuur 457: Overzicht V2-inslagen binnen en nabij de gemeente Den Haag. (Bron: www.vergeltungswaffen.nl).

Figuur 458: Overzicht V-lanceerlocaties binnen en nabij de gemeente Den Haag. (Bron: www.vergeltungswaffen.nl).

V-nummer	Datum	Type	Locatie	Opmerking
V0020	3 oktober 1944	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V2294	10 oktober 1944	V2	Scheveningense bosjes	
V0041	30 oktober 1944	V1	Onbekend	
V2306	2 november 1944	V2	Führer der Schnellboote	
V0060	10 november 1944	V2	Nieuwe Duinweg	
V1639	18 november 1944	V1	Leidsche Straatweg landgoed Duindigt	
V0103	8 december 1944	V2	Stadhouderslaan nabij het gemeentemuseum	
V0105	9 december 1944	V2	Admiraal de Ruyterlaan (Koningin Wilhelminastraat), hoek van Barbasonstraat	
V0106	10 december 1944	V2	Station bij het viaduct over de Rijksstraatweg	
V0246	27 december 1944	V2	Bij het station nabij het viaduct over de Rijksstraatweg	
V1741	30 december 1944	V1	Bronovo ziekenhuis	Vertoont gelijkenissen met V1742
V1742	30 december 1944	V1	Bronovo ziekenhuis	Vertoont gelijkenissen met V1741
V0279	31 december 1944	V2	Willem de Zwijgerlaan aan de zijde van de Jacob Hopstraat	
V0280	31 december 1944	V2	Waaltdorperweg bij de Van Voorschoterlaan	
V0305	1 januari 1945	V2	Indigostraat nabij de Kamperfoelstraat	
V1783	5 januari 1945	V1	Leidsche Straatweg tegenover Reigersbergen	

V0494	25 januari 1945	V2	Woningen in de Rouwstraat met de nummers 100, 102 en 104	
V0517	27 januari 1945	V2	Stephensonstraat	
V0577	1 februari 1945	V2	Willem de Zwijgerlaan tussen Anthonie Duijckstraat en de Van Den Eyndestraat.	
V0719	8 februari 1945	V2	Anthonie van Duijckstraat en de Van Den Eyndestraat	
V1223	3 maart 1945	V2	Vlietstraat	Mogelijke inslag op 4 maart 1945
V2110	3 maart 1945	V2	Schiestraat	
V1264	4 maart 1945	V2	Op de hoek Schenkweg-Ternootstraat	
V1330	8 maart 1945	V1	Tomatenlaan	
V1406	12 maart 1945	V2	Flakkeesestraat te Duindorp	
V1431	18 maart 1945	V2	Willem de Zwijgerlaan	
V1458	23 maart 1945	V2	Duinstraat en het verhuis- en kolenbedrijf van de familie Spaans aan de Westduinweg	
V1466	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1467	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1468	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1469	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1470	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1471	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1472	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1473	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1474	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1475	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1476	24 maart 1945	V2	Gedetoneerd boven Den Haag	
V1501	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1502	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1503	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1504	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1505	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1506	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1507	26 maart 1945	V2	Onbekend	
V1508	26 maart 1945	V2	Haagsche Bos achter het ministerie van Economische Zaken	
V2183	27 maart 1945	V1	Gedetoneerd boven Den Haag	
V2184	27 maart 1945	V1	Gedetoneerd boven Den Haag	
V2185	27 maart 1945	V1	Gedetoneerd boven Den Haag	
V2186	27 maart 1945	V1	Gedetoneerd boven Den Haag	
V2187	27 maart 1945	V1	Gedetoneerd boven Den Haag	
V2188	27 maart 1945	V1	Antonie Duyckstraat en de Van de Eyndestraat	
V1602	1 april 1945	V2	Havenkade ter hoogte van de Katwijkstraat	

Tabel 81: Overzicht V1- en V2-inslagen. (Bron: www.vergeltungswaffen.nl).

BIJLAGE 15 LOCATIEDESKUNDIGEN EN INTERNET

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van de expertise van drie locatiedeskundigen, met name dhr. Henk Ambachtsheer, dhr. Hans Nauta en dhr. Jan de Brabander. Verder zijn internetbronnen gebruikt.

Henk Ambachtsheer

Dhr. H. Ambachtsheer, werkzaam als afdelingsmanager bij de Dienst Stedelijke Ontwikkeling, Monumentenzorg en Welstand, is geraadpleegd als locatiedeskundige. Vanuit zijn rol is dhr. Ambachtsheer nauw betrokken bij het historische erfgoed van de stad en is hij (mede)auteur van verschillende uitgaven over het verleden van Den Haag.

Op 16 augustus 2017 heeft een gesprek plaatsgevonden met dhr. H. Ambachtsheer, REASeuro en dhr. Dirk Peters (Dienst Stadsbeheer). Door dhr. Ambachtsheer is informatie aangeleverd, die wordt gebruikt in dit onderzoek:

- Ambachtsheer, H.F., *Van verdediging naar bescherming. De Atlantikwall en Den Haag*, (Den Haag 1995)
Zie ook bijlage 3.
- Een inventarisatie van de meldingen uit het archief van de Haagse Luchtbeschermingsdienst;
- Archiefstukken uit het "bunkerarchief", Toegang 2.13.67 in het Nationaal Archief (zie hiervoor bijlage 4).
Zie ook bijlage 4.

Hans Nauta

Dhr. Hans Nauta is deskundig op het vlak van oorlogshandelingen over heel Nederland. Tot zijn specialiteit behoort onder meer de luchtoorlog. Met zijn onderneming War Docs beschikt hij over een zeer uitgebreide collectie kopiën van historische documenten.

Dhr. Nauta heeft op vraag van REASeuro ondersteuning geboden bij een tweetal bombardementen; in de nacht van 3 op 4 augustus 1940 (zie paragraaf 5.2.5) en 15 januari 1942 (zie paragraaf 5.4.4). In beide gevallen kon dhr. Nauta aangeven welke bommenwerper het meest aannemelijk zijn bommen boven Den Haag had afgeworpen.

Jan de Brabander

Dhr. de Brabander is verbonden aan de vereniging Oud-Wateringen en Kwintseheul. In het kader van enkele bombardementen, waarbij bommen waren neergekomen in Wateringen, heeft dhr. de Brabander de locaties kunnen achterhalen van bominslagen. Met zijn hulp kon worden bepaald dat naar aanleiding van een bombardement in de nacht van 26 op 27 juni 1941 (zie paragraaf 5.3.7) en in de nacht van 3 op 4 juli 1941 (zie paragraaf 5.3.8) geen bommen binnen de huidige gemeente Den Haag waren neergekomen.

Vliegveld Ockenburg (www.vliegveld-ockenburg.net)

De website over vliegveld Ockenburg bevat een uitgebreide inblik over de ontstaansgeschiedenis, het vliegveld en omgeving tijdens de Duitse bezetting en de naoorlogse periode. Omdat Ockenburg pas in 1938 als militair vliegveld werd ingericht en door de Duitse bezetter als schijnvliegveld werd ingezet, is de informatie over het vliegveld schaars. De website biedt een waardevolle aanvulling op het geraadpleegde bronnenmateriaal.

Atlantikwall Museum Scheveningen

Door vrijwilligers van het Atlantikwallmuseum Scheveningen zijn de meeste Duitse steunpunten en weerstandsnesten die in Den Haag lagen in kaart gebracht. Via de website worden de verschillende stellingen, de gebouwen en de bewapening gepresenteerd. Van de informatie van deze website is gebruik gemaakt in hoofdstuk 9.

RAAP Archeologisch Adviesbureau

Door de gemeente Den Haag is de rapportage Archeologische inventarisatie van vier Atlantikwall-locaties in de Stützpunktgruppe Scheveningen aangeleverd. Deze rapportage is gebruikt voor het localiseren van stellingen in hoofdstuk 9 van het voorliggende onderzoek.

BIJLAGE 16 WERKINSTRUCTIE 'AANTREFFEN 4 LB. STAAFBRANDBOMMEN'

Samenvatting

Op basis van het voorliggende Historische Vooronderzoek is vastgesteld dat binnen de gemeente Den Haag 4 lb. staafbrandbommen kunnen zijn achtergebleven. Uit ervaringen van REASeuro is gebleken dat het uitvoeren van werkzaamheden en dit type NGE niet leidt tot een onacceptabel risico voor de Arboveiligheid. Voorwaarde hiervoor is dat personeel op het project voldoende is geïnstrueerd. Daarom is voorliggende instructie opgesteld, hierin staat omschreven hoe een dergelijk munitieartikel kan worden herkend en welke acties er bij geval van aantreffen of tot uitwerking komen van dit type moeten worden genomen.

Munitietechnische beschouwing staafbrandbommen 4 lb (submunitie)

Een 4 lb. staafbrandbom (zie Figuur 459) heeft een volledige lengte van 54 cm en een diameter van 4,2 cm en wordt gekenmerkt door een zeskantige vorm met aan één zijde een stalen valgewicht (zie Figuur 460) en is voorzien van een schokontsteker. Deze brandbommen kunnen echter in delen gebroken zijn door hun val of door naoorlogse grondroeringen. Kenmerkende eigenschappen van dit type NGE zijn:

- Het risico dat een blindganger van een 4 lb. staafbrandbom tot uitwerking komt is minimaal. Echter kan de ontsteker bij een val van 30 cm tot uitwerking komen
- De effecten van het tot uitwerking komen van een 4 lb. staafbrandbom zijn niet abrupt en beperken zich tot hitte (metaalbrand) en rookontwikkeling (zie ook Figuur 461). Bij de felle metaalbrand (thermiet en aluminium/ magnesium) kunnen gedurende 15 minuten temperaturen tot 3000 graden Celsius worden bereikt. Ook zal als bijverschijnsel rookvorming optreden, deze rook is schadelijk voor de gezondheid en kan ademhalingsproblemen veroorzaken.
- Er bestaan 4 lb. staafbrandbommen (type X Mk 2) welke zijn uitgerust met een kleine explosieve inhoud. Bij de uitwerking van deze variant kunnen kleine fragmenten worden weggeslingerd welke letsel kunnen veroorzaken. In het geraadpleegde bronmateriaal zijn geen aanwijzingen aangetroffen dat dit type staafbrandbommen zijn ingezet.

Figuur 459. Impressie geallieerde 4 lb. staafbrandbom (bron: Wikiwand).

Figuur 460. Impressie stalen valgewichten (bron: REASeuro)

Figuur 461. Metaalbrand.

Acties bij waarnemen uitwerkingsverschijnselen* (rook en vuur)

- Leg het werk onmiddellijk stil, verlaat de vindplaats en blijf bovenwinds.
- Neem voldoende afstand (minimaal 100 m)
- Maak andere werknemers bewust van het gevaar en hou omstanders op afstand.
- Alarmeer de brandweer, onderneem geen bluspogingen.
- Na het stoppen van de uitwerkingsverschijnselen dient door de EODD te worden vastgesteld of inderdaad sprake was van uitwerking van een brandbom en welke vervolgstappen moeten worden genomen.

BIJLAGE 17 CHECKLIST EN VERZENDLIJST

Actie	Verwijzing rapport
Aanleiding van het HVO-CE	Paragraaf 1.1
Omschrijving en doelstelling van opdracht	Paragraaf 1.3
Begrenzing van het onderzoeksgebied	Paragraaf 1.2
Beschrijving uitvoering onderzoek (incl. betrokken personen)	Zie offerte
Verantwoording bronnenmateriaal (incl. bronverwijzing)	Hoofdstuk 2
Vaststellen en afbakenen van het NGE-Verwachtingsgebied	Paragraaf 14.2
Vaststellen soort, hoeveelheid en verschijningsvorm vermoede NGE	Paragraaf 14.3
Leemten in kennis	Paragraaf 14.1
Advies	Paragraaf 15.2

BIJLAGE 18 OVERZICHT GEBEURTENISSELIJSTEN

Door de opdrachtgever zijn vier gebeurtenissenlijsten aangeleverd. Deze lijsten zijn opgemaakt door de firma Saricon. Op basis van historisch bronnenmateriaal zijn diverse oorlogsgelateerde gebeurtenissen opgenomen in de lijsten. Het betrof een initiële inventarisatie van historisch bronnenmateriaal om tot de lijsten te komen. Tijdens het onderzoek is de inventarisatie flink uitgebreid, wat heeft geleid tot nieuwe gebeurtenissen. Aan de hand van de nieuwe inzichten zijn de gebeurtenissenlijsten aangevuld. Tevens is aangegeven of een gebeurtenis al dan niet in GIS is verwerkt en of er naar aanleiding van een gebeurtenis een NGE-Verwachtingsgebied is afgebakend. De volgende gebeurtenissenlijsten worden digitaal (als Excel-bestand) aangeleverd:

- Meidagen 1940
- Geallieerde luchtaanvallen
- V-wapens en vliegtuigcrashes
- Overige oorlogshandelingen

BIJLAGE 19 TEKENINGEN

Tekening 01A: Gebeurtenissenkaart: EODD en archiefmeldingen

Tekening 01B: Gebeurtenissenkaart: Militaire infrastructuur

Tekening 01C: Gebeurtenissenkaart: Inventarisatiepunten en mijnen

Tekening 02: Totaalbeeld NGE-Verwachtingsgebieden

Tekening 03: Vrijgegeven gebieden en informatie Addenda Saricon